

68
14 H
2

PAVLI IOVII
NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI
HISTORIARVM
SVI TEMPORIS

FLORENTIAE
In officina Laurentii Torrentini DVCALIS Typographi
M D L I I.

Cum summi Pontif. Caroli V. Imp. Henrici II. Gallorum Regis, Cosmi Medicis Ducis Florent. II. Priuilegio.

Monasterii
S. Michaelis
de Muriano
Venetiar. ad
usum D. Ioh.
Benedicti Mit
tarelli Abba-
tis Benedicti:
no-Camaldulen.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI IN LIBROS HISTORIARVM SVI TEMPORIS SECVNDI VOLVMINIS PRAEFATIO

AD COSMVM MEDICEM REIPVBLICAE FLORENTINAE DVCEM.

PVBLICANTI mihi ſecundum Hiſtoriarum mearum volumen Magnanime COSME, ſatis ſuperq. & præclarè quidem auguſti nominis tui, cui hæc dicantur, authoritatem, ab illuſtri patrocinio valituram reor, aduerſus eos qui fortaſſe comiter aut conuitiosè poſtulabunt & requirent, cur id totum luctuoſiſſimæ tempeſtatis ſpatium quod à morte Leonis X. ad Romanam cladem decucurrit, vel ſupina vel aſtuta præuaricatione præterierim. Quibus breuiſſima præfatione ita cenſeo reſpondendum, vt nec culpam diffitear, nec veniam deprecer; Quandoquidem non ad alienæ voluntatis arbitrium, ſed ſyncero liberalique prorſus animi iudicio, hoc grauiſſimum ſcribendæ hiſtoriæ munus ſuſceperim; ſcilicet vt his qui adhuc viuunt, & poſteris demum peramœna exemplorum varietate cum oblectatione prodeſſem; & in hac vita aliquam mihi æternitatis ſpem, hoc tanto atque vtiliſſimo labore percipiendam arbitrarer; quam mihi obuenturam opto ſperoque, & ſingularem atque honeſtam voluptatem allaturam confido; modò ſine periculo quæratur. Putabam ſiquidem, & inſani & intemperantis ingenii fore, ſi libero ore loquutus nihil reticerem quod aſſerendæ veritatis intereſſet, & cuncta huius ſeculi incommoda propalarem; propterea quòd inde quorundam dignitatem inuidioſa nec iniqua ſuggillatione vehementer offendi poſſe prouidebam. Profectò mei inſtituti nunquam fuit vel encomia falſaſque laudationes ad quærendam gratiam conſcripſiſſe; neque ex aduerſo ad parandum odium Satyricæ acerbitatis ſtilum exercuiſſe; vt à quibuſdam impudenter factum vide-

mus. Quoniam viro philoſopho, ſenique maximè turpe ſit, & ineptum, ſibi, vti oportet, in graui præcipuè negotio ſapere neſciuiſſe. Itaque peritos medicos imitatus, carcinomata deſperatæ curationis, quæ ſi attrectes, & acri medicamine laceſſas, in immenſum furere, & peſtifera edacique ſerpigine mortem afferre ſolent, naturæ relinquenda, neque his vllo pacto manum admouendam iudicaui. Quamobrem exiſtimationi ſalutique meæ conſulens, diræ tempeſtatis materiam, tanquam abominabilis impiique operis, minime attingendam arbitratus ſum; quando hæc aduerſæ fortunæ accepta vulnera, inſaniæque noſtræ detrimenta, non modò non prodenda poſteris, ſed pro virili occultanda eſſe videantur; Ea ſi quidem quæ Italicum nomen dedecorent, neque memoria recoli ſine dolore, neque ſine vberrimis lachrymis ſcribi, nec ſine flagitio pudoreque poſteris enarrari queunt. Cæterum quod ad rem pertinet, hiſtoriæ ſtudioſorum iuſto deſiderio magna ex parte ſatisfeciſſe iudicari poſſum; Nam ſi vitas illuſtrium Ducum quas conſcripſimus, curioſi diligenter euoluant; in Leone X. atque Hadriano VI. Pontificibus, Pompeio que Columna, & Daualo Piſcario, Magno Conſaluo, & Alfonſo Ateſtino, totius huius funeſti ſeculi hiſtoriæ texturam inuenient; ſic vt ea facilè quæ nos vel non ſcripſimus, vel ſcripta non inconſultè ſupprimimus, ſupplere & refarcire cumulatè poſſint; Quanquam & hæc, ſingulorũ librorum Epitome ſuo ordine ad prodendam rerum geſtarum ſeriem explicanda cenſuerim. Quòd ſi mihi quanquam pedibus capto, atque adeo grauiter ſeneſcenti, Deus magnus fatalis horæ ſpatium extendat; perpetua proculdubio lucubratione enitar, vt totum id quod in clade vrbis ereptum, vel à me poſtea contumaci quadam indignatione prætermiſſum fuit, non diu à bonis mortalibus deſideretur; te preſertim auſpice omnis virtutis amantiſſimo, qui vt hæc conficerem atque ederem generoſa cohortatione perpuliſti. Vale. Piſis. Calend. Maiis.

M D L I I.

PAVLI IOVII IVNIORIS.

Illustres Populi, quos uel tulit Itala tellus
Quibusue mater extera;
Seu Mars assiduis quoscunque exercet in armis
Uirtute claros bellica;
Seu quibus est studium Sophiæ complectier artes
Gratumque Musis ocium;
Quid dubij uobis iamdudum in corde recursat?
Ne, quæso, ne miremini
Si recti IOVIVS *index infausta malignæ*
Aetatis acta præterit;
Quæ se cum Diris, geminisque sororibus orco
Erynnis atra sustulit;
Crimina mille trahens secum, & ciuilia bella
Cædes & impium nefas.
Eheu quàm melior Populis & clarior iret
Romana Cælo gloria,
Si non insanum deuoti sanguinis æuum
Chartis notasset in suis,
Extra odium quisquis Priscorum scripsit, & extra
Potentiorum gratiam.
Quare uos potius IOVIO *nunc soluite grates*
Bonam inque partem sumite
Si, bene dum uestro decori, & sibi consulit ipsi
Nomen tuetur Italum.

LIBRORVM QVI PRAETERMISSI SVNT EPITOME, QVAE primi uoluminis libris ſuo temporum ordine obſeruato continuata ſerie connectitur.

DECIMINONI LIBRI.

A MBRICI belli cauſæ & ſucceſſus, reſque multis in locis à Pontificiis fœdiſſimè geſtæ libro Decimo nono continentur; obiterque Franciſci Mariæ Feltrii Vrbinatis Reguli multiplices uictoriæ, ſuum regnum, quo dudum iniuria fuerat eiectus, egregia uirtute repetentis. Maldonati quoque Hiſpani uiri ſummæ authoritatis ſuſpectam fidem, quòd largitione corruptus uideretur; atrociſſimo ſpectaculo uindicatam; quum Hiſpani eundem, & complices cogitati facinoris C. Maccium Ferdinandum Rubrium, & Plaſollam cohortium præfectos, corona totius exercitus circundatos inuſitata horribilis ſupplicii pœna confodiſſent. Explicat item Leonis Pontificis dolorem ex aduerſo rerum ſucceſſu, uulnereque Laurentii Medicis conceptum; & Petruccianæ coniurationis pericula, eiuſque detectæ uindicatam iniuriam, ſublatumque metum fœda nece Alfonſi Petruccii Cardinalis, & conſpirantium cum eo aliquot Cardinalium exiliis, & propterea ſupplendi ſenatus neceſſitatem quum Pontifex unum & triginta Senatores ho
B nore purpuræ decoraſſet; egregio certe digniſſimorum uirorum delectu, qui ex omnibus prouinciis præclaro uirtutis merito petebantur: niſi à quibuſdam pretio coëmptus honor, liberalis atque beneficentiſſimi Pontificis famam eleuaſſet. Hiſpanos quoque mercennarios milites, ſpe præmiorum, iuſſuque Principum dĭductos à Feltrio enarrat, & aduerſum Feltrio belli exitum, Vrbinateſque à Medice receptos, ſed nudatos mœnibus, atque item Feltrium, deſerentibus eum Hiſpanis recepti dudum regni poſſeſſione eiectum, quum Mantuam exulatum, grauioris iniuriæ metu, maturè contendiſſet; ſeipſum uel ob id in tanta Fortunæ iniquitate probè conſolantem, quòd Laurentium Medicem parto iniquè principatu non diu lætantem, morte ereptum audiſſet, & Hiſpanos fermè omnes à quibus contra militiæ iuſiurandum fuiſſet deſertus, ab Hugone Moncata nauibus impoſitos ad Algerium Mauritaniæ oppidum, ubi paulo antè Didacus Verra exerci-
C tum præualidū ſuperatus à Numidis & Mauris amiſerat, miſerabile naufragium feciſſe didiciſſet. Eodem anno Maximilianus Cæſar apud Velſium Norici agri oppidum, quum intempeſtiuè pharmacum incertæ poteſtatis aduerſus morbum quem ſibi imminere putarat, hauſiſſet; mortuus eſt; uir præſtantiſſimis corporis atque animi dotibus inclytus. Eius Imperium Carolus ex Philippo filio nepos excepit, Cæſarum proculdubio potentiſſimus, propter regnorum amplitudinem Hiſpaniæ atque Neapolis hæreditate adauctam. Is non multo poſt Imperatoriis comitiis in Germania de more habitis, competitorem habuit Franciſcum Galliæ Regem, incertæ ſuffragatorum uenalium fidei innixum, & propterea, quòd Germani proceres animos nutantes ad patriæ publicum decus reuocaſſent, repulſam ferentem. Quæ cauſa fuit eius altè concepti odii, quod mox contracto exitiali bello inter eos erupit. Præterea eius belli initia refert, quod in Belgis geſtum eſt

à Cæſarianis, Franciſco Cecchingo tumultuario Germanorum militum duce, aduerſus A Robertum Marchium in Eburonibus regulum præpotentem, Gallicæque factioni ſemper addictum, atque item Maſeriam oppidum, quod ad Moſam flumen poſitum eſt, magnis Cecchingi copiis, & inuſitatæ magnitudinis tormentis acerrimo, ſed irrito conatu quaſſatam, Baiardo Gallorum duce impigro fortiter defendente. Eodem anno Selymus Turcarum Imperator apud Ciurlium Thraciæ pagum peſtilenti circa renes enato ulcere mortuus eſt; quum regnaſſet annis octo, & aduerſum nos terra marique bellum illaturus crederetur; poſtquam Hyſmaëlem Perſarum Regem grauiſſimè contudiſſet, & duobus Sulthanis Regibus deuictis atque interfectis Aegyptum & Syriam imperio adiecisset. Solymanus unicus ex Boſphorana uxore filius nemine obſiſtente æmulo, tot regnorum hæreditatem adiit; Atque eodem ferè menſe, quo Carolus Cæſar eſt acclamatus, & ipſe Solymanus paterno imperatoris titulo compos eſt factus. Cæterum audita B Selymi morte Gazelles Syriæ præpoſitus rebellauit; ratus ſe ſacramenti religione ſolutum, quod Selymo tantum, ſucceſſori uerò minime ſacramentum dixiſſe prædicaret, & proinde ſibi decorum fore arbitraretur, ſi coactis in unum Mamalucchorum reliquiis, Syriam ad ueterem Sulthanorum imperii conditionem, eiectis Turcis reuocare contenderet. Quando iam egregia uoluntate incolæ Syri atque Arabes in id conſilium ſibi probè conſentirent; nec defuturum in ea occaſione Caierbeium arbitraretur, qui Aegypto præeſſet, quin ſe ex præfecto Regem & Sulthanum efficeret, poſtquam Memphiticus populus acerbo eſſet odio in Turcas, & in eius manu totius Aegypti arma & opes ſitæ uiderentur. Sed Gazelles trahendi in partes Caierbeii ſpe depulſus, quòd hic certa tutioraque C conſilia dubiis atque aſperis præferret, & Gazelli ueteri à ſuperioribus temporibus inimico, nihil planè conſideret, ita Gazelhs cohortationes reiecit, ut eius legatum ſupplicio afficeret, ne Campſonianæ proditionis infamiam nouæ perfidiæ ſcelere cumularet. Miſit etiam Gazelles legatos Rhodum, ut inde tormenta atque arma aduerſus communes hoſtes Turcas impetraret. Per eum modum quod ſerò Rhodius Magiſter ferendæ opis conſilia explicaret, ſuperuentu Frahatis Baſſæ, quem cum magnis copiis Solymanus è Cilicia in Syriam tranſire, & initia rebellionis opprimere iuſſerat; impar uiribus, ſed animo inuictus Damaſcum ſe recepit; ea mente, ut cum his quas collegerat copiis, quàm primum cum Frahate confligeret. Atque ita Damaſco eductis ſignis, ut honeſtè concideret, hoſtes inuaſit, eo acerrimæ pugnæ exitu, ut ipſe peritiſſimè & conſtantiſſimè dimi D cans, cum ſuis omnibus, nihil de fuga cogitantibus interficeretur.

VIGESIMI LIBRI

CAESAR per Oceanum in Hiſpaniam deuectus, utriuſque auiti regni hæreditatem adiit; magnoque confirmatis antiquæ immunitatis legibus honorario utriuſque Prouinciæ munere ditatus eſt. Ipſo ad Belgas redeunte, Populi ingenti tumultu exorto ad arma conſternati, nec obſcurè rebellantes ab authoritate regiorum præſidum diſceſſerunt, quòd immodicè ſe expilari à præfectis Belgis quererentur. Quoniam Carolus Ceurius Belga regis nutricius, ad arbitrium cuncta adminiſtrans, aureæ monetæ regiæ, quæ erat præ E ſtantis formæ & puritatis auidiſſimus extitiſſet. Seditioſæ multitudini duces ſe præbuerunt Ioannes Padillia, Ioannes item Brauius, & Maldonatus. Atq. ita exarſit bellum quo urbs Medina Campi nundinis clara impetu Antonii Fonſecæ qui regias tuebatur partes, fortuito igne penè tota cremata fit. Sed conſurgentibus cum regiis copiis Indico Velaſco magiſtro equitũ, & Henrico Ammirante qui erat in præfectura maris ſeditioſorũ copiæ ad Villam Alariam oppugnatæ deletæque ſunt; capto Padillio cum ſociis, de quibus ſupplicium publicè eſt deſumptum. Nec remiſerant animos ſeditioſi populares, quum Maria Paceca Tendilii Mendocii filia eruditi ingenii & uirilis animi mulier, Padilliæ coniugis uexillum ne concitatæ multitudini deeſſet dux, gerendo bello ſuſtuliſſet. Ab ea Hiſpani-

ci

A ci tumultus fama Franciſcus Galliæ Rex excitus, recuperandi Cantabriæ regni occaſio-
nem arripuit; ſcilicet ut Henricum Ioannis regis filium reduceret, quòd pater regno pul-
ſus in Gallia exul paulo antè deceſſiſſet. Sed Galli à ſecundo rerum initio Algrunium,
quod olim fuit Iuliobriga, uſque progreſſi, conſerto prælio à Velaſco & Henrico ſupera
ti ſunt, capto ipſorum duce Aſparoto. Atque ita priſtina tranquillitas perturbatæ Hiſpa
niæ reſtituta eſt, ſingulari prudentia Hadriani Florentii Belgæ cardinalis, qui Regia cum
authoritate in procuratione utriuſque Hiſpaniæ à Carolo fuerat relictus. Eadem æſtate
Franciſcus Galliæ & Henricus Angliæ Reges, conſtituto in finibus Morinorum loco ad
certam diem in colloquium deuenerunt. Gallus qui cum ornatiſſimo totius Galliæ pro-
cerum comitatu deſcenderat, ſumptuoſiſſimi operis tabernacula, multipliceſque papilio
B nes patentibus in locis erexit. Britannus autem attulerat ligneam domum ampliſſimæ Re
giæ inſtar cum luculentiſſimis ac ampliſſimis porticibus atque cœnaculis, quæ cõſtabant
ex materia miris modis elaborata, picta ſimul atque inaurata, tanto fabrorum archite-
ctorumque ingenio, ut aptiſſimis iuncturis atque uertebris, tota plicatilis membratim di-
uidi, & quum luberet iocunda commutatione tolli aſportarique & rurſus in uarias for-
mas diſtingui atque erigi poſſet. Cæterum eo colloquio nihil plus quo homines admira-
tione tenerentur enituit, quàm duorum maxime inſignium Europæ Principum humani-
ter ſeſe complectentium, aſpectus atque maieſtas. Ambo namque ætate, opibus & uicto-
riis nuper partis famaque bellicæ uirtutis florentes, id oris decus præferebant, ut ſpe-
ctantes in admirationem adducerent; Quando ex his nemo qui adeſſet utriuſque gentis
C ſpectator, uel decore formæ uel habitu proceri corporis, tractandorumque armorum
peritia comparari poſſe uideretur. Nam præter equeſtria ſpectacula in gratiam illuſtrium
fœminarum, quæ utrinque cultiſſimis cœtibus aduenerant, edita, & ſæpius inſtaurata,
nihil plus actum fuiſſe apparuit, quàm ut uterque ſeſe in mutuam comparationem luxu-
riantis elegantiæ prolatis opibus oſtentaret. Nec multo poſt Cæſar, quòd iam enata
eſſent ſemina orientis belli inter ſe & Galliæ Regem, ab Hiſpania rediens in Britanniam
diuertit, non obſcura obtrectatione eius colloquii, ita ut tres ſimul Reges coire uoluiſſe
crederentur. Sed uterque præmoliens bellum, & iam arma parans, Britannum ſocium
ſibi aſciſcere contendebat. Nam ille belli & pacis arbiter exiſtimari cupiens, dudum ani-
mi ſui argumentum tam aptum quàm inſolens in foribus ligneæ domus ſupra armatum
D ingentem ſagittarium habitu Britannico ſcitè perpictum, prætulerat hoc titulo: CVI
adhæreo præeſt. Eodem anno Solymanus maiorum diſciplinam ſequutus, poſtquam
Syriam atq. Aegyptũ interfecto Gazelle, uirtute Frahatis pacatas didicit, in Pannoniam
arma conuertit; adortuſque Belgradum, quod ad confluentes Saunm atque Danubium
ſitum egregium erat atque firmiſſimum totius Pannoniæ munimentum, expugnauit;
Hungaris quidem propter trophæa ibi fortiter atque feliciter Turcis erepta maximè de
corum, Barbaris uerò ſupra quàm dici poſſet funeſtum atque ignominioſum. Nam ibi
fruſtra tentata oppugnatione Amurathes abauus, & proauus Mahumetes magnis acce-
ptis detrimentis inde repulſi re infecta diſceſſerant. Solymano igitur cum paratiſſimis
copiis aduentanti, neque Hungari proceres, neque Ludouicus imbecillo ingenio Rex
iuuenis neceſſaria præſidia oppoſuerunt, quod nihil inter ſe conſentirent, & à priſtina in-
E uictæ antea gentis uirtute & diſciplina defeciſſent. Eo modo Belgradum ocioſè oppu-
gnatum, turpiſſiméque defenſum in poteſtatem Barbarorum deuenit, ut porta inferen-
dis maioribus noſtris cladibus panderetur. Eodem tempore Carolus Cæſar apud Van-
giones Rheni accolas Concilium Germaniæ procerum indixit, propter commotæ reli-
gionis famam, Martino Luthero Saxone cucullato nouis placitis Romani Pontificis au-
thoritatem conuellente, & peſtilentiſſimis erroribus diſſeminatis imperitorum hominũ
animos deprauante. In eo conuentu Martino licuit ſuperbè atque arroganter declaman-
ti recitare cauſas, cur iure Chriſtiano à Pontificis cenſura diſcedendum iudicaret; uel ob
id præſertim quòd auariſſimi è Romana aula in prouincias emiſſarii defunctorum ani-
mas in Purgatorii flammis criminum pœnas dantes, pretio uenditata Pontificis clemen
tia ſe erepturos profiterentur. Sed initis & protractis ſupra id negotium diſputationibus;

nihil tamen discussum est;sicut Cæsar in ea re compescenda pio animo salubria decreta A
ad publicam salutem excogitanda censeret, nec multo post cum Leone Pontifice percus-
so fœdere iungeretur. Leo nãque grauissimis de causis extimulatus, Gallos Mediolanensi
principatu extrudendos statuerat;ut Francisco Sfortiæ paternæ hæreditatis iure, com-
munibus Cæsaris atque ipsius armis redderetur. Atque ita bellum quod apud Belgas in
choatum fuerat, incrementaque in Hispania sumpserat, in Italiam translatum est; diro
prorsus consilio, quum inde Italia propè omnis uetustum decus, & pristinam libertatem
amiserit. Causæque item odiorum in Gallos Insubrum ex multa Lotrechii superbia cru-
delitateque Lescuti fratris conceptæ referuntur. Lescutus dum exules auidus persequi-
tur cum ala equitum ad Regii portam delatus, prior Pontifici bellum infert; Guicciardi-
no uix tuente urbem. Ob id iratus Pontifex arma expedit, delectusq. imperator Prosper B
Columna cum Piscario atque Antonio Leua ad oppugnandam Parmam mittitur. Sed di
midia eius urbis parte capta, reliqua pars quæ est cis amnem à Gallis impigrè defenditur.
Lotrechio uerò cum magnis suis Venetorumque auxiliis appropinquante, Prosper ne cũ
duplici hoste dimicare cogeretur, ad Niceam amnem castra reducit. Cuius irriti cona-
tus fama permotus Leo Iulium Medicem Cardinalem patruelem suum è Florentia in ca
stra contendere iubet. Is allata ingenti pecunia, perterriti & ferè languentis exercitus ui-
res instaurat, & ducibus animos restituit, ac mox alia ratione gerendum bellum ratus
traiecto Pado atq. inde Ollio, ad Abduam peruenit, quod erat auctus Heluetiorum no
uis copiis, quas Sedunensis Cardinalis adduxerat; nusquam Gallo acie confligere auso.
Per hunc modum Lotrechius, quum hostes ad Vaprium uicum noctu scaphis Abduam C
transissent, tumultuaria ibi parum prosperò à Lescuto fratre conserta pugna, Mediolanũ
se recipit. Nec insequentibus hostibus defuit fortuna; appropinquante namque Piscario
Hispanorum cohortes occultum nactæ aditum intra munitiones irruperunt; apud quas
Lotrechius inter suburbana tecta constiterat, tantusque fuit tumultus ut Gallicæ undique
& Venetæ simul copiæ propè sine uulnere funderentur; caperetur autem Theodorus
Triuultius inermis Venetorum imperator. Lotrechius tanto accepto detrimento in Vr
bem equitatum omnem introduxit, paululumque moratus ad arcis aream, Comensi uia
in fugam se coniecit, nullo hostium persequẽte, qui ad mediam fermè noctem à Medio
lanensibus Ticinensem portam aperientibus cum magna gratulatione uictores excepe-
rant. Lotrechius Vandenesio Paliciæ fratre præsidio Comi imposito cum uniuerso equi D
tatu Leucum contendit; superatoque ibi amne Abdua in Cremonensem agrum deflexit,
Cremonamque nuper hosti deditam priusquam præsidio firmaretur, potitus est. Sed de
mum nouis Bernensium & Sedunorum, qui sunt Heluetii nominis, legionibus cõfirma
tus, Ticinum adortus, defendente Federico Gonzaga principe Mantuano expugnare
non potuit, neque obsessæ circumuallatæque arci opem ferre ualuit. Quoniam ibi M. An
tonius Columna summæ uirtutis dux tormento maiore à Prosperi patrui munitionibus
emisso fuerat interfectus. Intra paucos uerò dies quum Lotrechius urbem Mediolanum
castris ad Sextum uicum positis esset inuasurus; eique Prosper & Franciscus Sfortia cum
omni Insubrum multitudine egressi urbe, sese opposuissent, ad Bicoccam uicũ prælio cer
tatum est; quo Gallis aduerso Albertus Petra Heluetiorum dux legionibus suis sclopet E
torum procella obrutis, cecidit. Ab ea uictoria Prosper præeunte Piscario Laudem Pom
peiam capit & eodem mense cursuque uictoriæ Pisleonem supra Abduam oppidum ex-
pugnat, & mox Cremonam recipit; Lescuto honesta pactione urbem dedente; & demum
Alexandria, excedente Gallorum præsidio, in potestatem redacta est. Dum hæc feliciter
à Prospero gererentur, inexpectata mors Leonem ætatis atque temperaturæ robusto ui-
gore florentem oppressit; paulo postquam de Mediolanensi uictoria nuncium accepisset;
atroci procul dubio toxici uiolentia abreptus. In eius locum suffectus Hadrianus Sextus,
mira & certe pudenda, si Italiæ decus respiceretur, Senatorum factiosorum suffragatio-
ne, quum festinatis comitiis, hominem apud Batauos extremi Oceani natum & tum in
Hispania agentem, uirtutis nomine, cunctis senatorii ordinis prætulissent.

ALLI per interregnum comitialesque occupationes, rati se Parmam facile recepturos, è Cremona aduolant, & à triplici loco tribus uno tépore editis prælijs, scalis murum transcendere conantur. Sed insigni Guicciardini præsidis studio & summa Parmensium alacritate, quum Salomon Siculus, & Petrus Baccionius Ligur cohortium præfecti acerrimè propugnarent, hostes repelluntur, parique Fortuna in Placentinum effusi agrum, & terrorem Placentiæ inferentes, à Pontificio equitum præsidio sustinentur. Sequenti anno,
B quòd Genuenses Gallicum nomen Octauiano Fregosio duce tuerentur, Cæsariani duces imperantibus Adurniis exulibus ut reducerentur, ad Genuā castra faciunt; hinc Prosper cum Germanis, illinc Piscarius cum Hispanis. Sed Piscarius ab eo loco qui Faba Græca uocatur, tormentis murum aperit, impetuque facto pulsis defensoribus, urbe potitur, & dum uictor urbem percurrit, nullo negotio Prætorium capit. Venêre in potestatem ipse Octauianus Fregosius, & Petrus Nauarrus, qui dudum appulerat; ut non temere timentium ciuium animos authoritate nominis sui confirmaret. Eo modo Piscarius urbem multis diuitiis opulentam diripuit, priusquam Prosper ingrederetur: Flisci autem Othobonus ac Sinibaldus peculiares Fregosiorum hostes, propter fratris eorum cædem probè uindictam exercuerunt & Antoniotus & Hieronymus Adurnii, postquam
C decem annos exulassent, in urbe principes constituti sunt; à quibus non multo post Castelleti arx quæ à Gallis defendebatur, maioribus tormentis expugnata est. Eadem æstate qua tanta urbs capta direptaque fuerat, Hadrianus Pontifex magnis precibus Populi Romani, & cohortatione senatus ad urbem euocatus Genuam applicuit; nulla ciuium recentem cladem suam lugentium lætitia exceptus, indeque Liburnum nauigauit, ubi à Iulio Medice Cardinale, legatisq. Florentinorum, & aliquot Etruscis Cardinalibus expectabatur. Paucis inde horis Cardinales sequi iussit, & felici nauigatione Romam deuectus est. Per id tempus Rhodus à Solymano, qui in insulam cum ducentis armatorū millibus traiecerat, oppugnabatur. Eam uerò consilii ingentis & perdifficilis belli occasionem audacter susceperat Barbarus, quòd Christianos reges intestinis occupatos bellis
D didicerat. Cupiebat Hadrianus ferre opem; sed pecuniæ inopia, quo minus officio satisfaceret, retardabatur. Nam quas ab Hispania aduexerat peditum copias, factiosorum quorundam hortatu, non Rhodum, sed in Galliam Cisalpinam, quæ Cæsaris opes confirmarent, mittendas censuerat. Atque ita Rhodos quintum post mensem admirandis operibus & cuniculis ad deditionem compulsa est, Philippo Liladamo militiæ magistro, desperatis auxiliis ad Solymanum egresso, & certa pactione urbem atque insulam dedente. Idque tantum uulnus Christianæ Reip. illatum est insanientibus aut oscitantibus nostris regibus, apud quos priuatæ spes augendi imperii totum Christianæ pietatis decus extinxerat. Hadrianus Romanæ aulæ rudis, & rerum Italicarum imperitus, serò detrimentum intellexit; exortaque est in Vrbe pestilentiæ lues, quæ quum seueris legibus more nostro Pontifici minime coercenda uideretur, contactu ægrorum ita exarsit, ut mul
E ta funera in compitis uiserentur; apparereque uastari Vrbem, haud multo dierum spatio, nisi Græculus quidam nomine Demetrius Spartanus sedandæ pestilentiæ, fauente ei turba hominum, negotium suscepisset; nemine superstitionem uetare auso. Nam ferum taurum cui dimidium cornu dissecarat, magico carmine dextram in aurem prolato repente ita mansuefactum reddiderat, ut iniecto tenui filo ad integrum cornu, quo uellet, perducens pestilentiæ placando numini ad Amphitheatrum immolasset. Nec credulæ multitudinis spem ex toto fefellit, quum ab ea inanis sacrificii prospera litatione mitescere morbus cœpisset. Nec multo post euocato ad urbem Iulio Medice Cardinale Franciscum Soderinum Cardinalem custodiæ tradit, quòd maligni eius animi, & aduersi in Cæsarem studii indices literas intercepisset. Nam Soderinus contra Iulium ut Florentia pelleretur, copias in Etruriam miserat, Rentio Cerite duce, percussoribusq.

item in Iulii cædem præparatis. Sed detecta coniuratione nonnulli ciues Florenti- A
ni, concepti facinoris capite pœnas dederant; alii Iulio conniuente profugerant. Ren
tius qui exercitum Senas perduxerat ut inde Florentia peteretur; inopia conmeatus &
terrore Heluetii præsidii, qui Iulio aderat, adductus, fœdum consilii sui exitum tulit, uel
ob id etiam, quod Felrrium Vrbinatem, Malatestamque Baleonum, hic è Perusia; ille
Vrbmo contractis uiribus ad uindicandas iniurias secum bellum Iulio illaturos credidis
set. Paucos uerò post menses quàm Soderinus custodia traditus est, Hadrianus fato con
cessit; cui protractis aliquandiu comitiis, conspiratione iuniorum Iulius Medices desum
pto Clementis nomine subrogatus est; qui ad tuendam nouæ dignitatis personam, egre
giè se medium inter Cæsarem & Franciscum Regem præstare uidebatur.

VIGESIMI SECVNDI LIBRI B.

ORIENTE Hadriano Gulielmus Gofferius appellatus Ammi-
ras in Italiam descendit cum quadraginta peditum & decem equi-
tum Gallorum milibus, & pulso ad Ticinum amnem Cæsariano-
rum exercitu, positis ad Mediolanum castris urbem obsidere con
stituit. Ineunte anno Prosper Columna moritur; eique in imperio
copiarum succedunt Carolus Lanoius Belga, & Piscarius. Insubres
pro Francisco Sfortia egregiè Gallorum uim & belli detrimenta
sustinent. Gofferius multa niue cœlo importunè delapsa à conspe-
ctu urbis discedere cogitur; Cum parte copiarum Baiardum ad oppugnandam Cremo- C
nam mittit; irrito eius incœpto. Veneti copias suas & ducem Felirium Vrbinatem ex
lege fœderis Sfortiæ qui opem ferant, mittunt. Quibus iunctis exercitibus Galli aliquot
in locis per partes opprimuntur; nusquam iusto prælio contenditur. Cæsariani ponte Ti
cinum iungunt, Gofferius idem facere cogitur, ne quæ in tergo erant oppida ad Noua-
riam inuadenda hostibus relinquat. Interim Ioannes Medices cum Sfortianis copiis
Mediolanensium iuuentute auctus Abiatum tormentis expugnat. Nec multo post, Tici
num transgressus, coniunctusque Feltrio Garlascum oppidum aggreditur, & quanquam
præalta esset in fossis aqua, uel cum interitu multorum, id expugnat. Exinde Gofferius tot
acceptis detrimentis quum se reciperet, ad Sesithem amnem tumultuaria pugna graui
ictus uulnere funditur; biduoque post dum tormenta defendere per Baiardum fortissi- D
mum ducem, atque hostes acriter incumbentes sustinere conatur, Baiardo cadente exui
tur tormentis, & cum multa cæde Heluetiorum terga tuentium, in fugam conicitur; mi
rumque uideri potuit tantas Gallorum copias, ualidis Heluetiorum subsidiis firmatas à
Cæsarianis & Venetis sustineri atque deleri potuisse. Aderat Cæsarianis Carolus Borbo
nius qui pauloantè à studio sui regis malignè discedens, & sese priuato quodam Cæsari
fœdere coniungens, prodendi regis sui, impugnandæque patriæ consilia agitarat; quibus
detectis è Gallia in Sequanos profugerat; declaratusque patriæ hostis Cæsari operam na
uabat, ita ut inuadendæ Galliæ consilium susciperet, Hispanis audè se secuturos profi-
tentibus, quòd in Prouinciam opulentam regionem ubi non defutura amicorum studia
auersa penitus à rege, & proceres quosdam ad rebellandum paratos se inuenturum iacta
bat. Lanoius quanquam id minimè probaret, permisit ut Piscarius cum Hispanorum, E
Germanorumque cohortibus in Prouinciam penetraret. Sed Piscarius Massiliæ moeni-
bus frustra hærens quod ualidissimo Gallorum præsidio teneretur, retrocedere coactus
est, quum nemo Gallorum ad authoritatem Borbonii nominis se conferret, & regiæ co
piæ appropinquarent, & Borbonius cuncta opinione sua sibi infestiora, Gallo uerò fide
liora reperiret, Quapropter reuersus est per maritimas Ligusticasque alpes, cum copiis
asperitate itinerum defessis, & his sæpe, ut sunt uiri dicaces, Borbonio consilii leuitatem
exprobantibus. Eo autem tempore Rex Franciscus ualido conflato exercitu ut Prouin-
ciam tueretur, postquam re infecta hostes Prouinciæ finibus excesserant, consilium flexit
ad occasionem repetendæ Italiæ; miraque celeritate Pœninis, & Cottiis alpibus, in Tau
rinos

A rinos descendit; progressusque secundo cursu ita Mediolano potitus est, ut Piscarius cum Hispanis Laudem Pompeiam se reciperet, & Antonius Leua cum Germanis defendendi Ticini munus susciperet. Atque ita Veneti & Clemens eius belli commutationem nequaquam ægerrimè tulerunt; quòd inuadendæ Prouinciæ, & lacessendi Galli regis consilium tam immodicum quàm temeritati proximum improbassent, ob idque Cæsariani exulis consilio innixi, belli quàm pacis auidiores apparuissent. Rex Mediolano potitus, consilii anceps Laudem Pompeiam ne ad opprimẽdos Hispanos, an Ticinum debellandis Germanis aggrederetur, inauspicata belli ratione Ticinum prætulit, ubi nulla memorabili earum rerum quæ tentasset prosperè confecta, quartum iam circumsedens & hærens mensem, diductis primo, & mox reliquis senescentibus uiribus, quòd noua Cæsaria
B nis auxilia adducente Borbonio superuenissent, prælio decertare coactus est, quo regiis aduerso, nobilissimi quique Gallorum ducum & procerum interfecti sunt, & Rex ipse auiter dimicando sauciatus, prolabente mox equo captus est; eo præsertim effusius Hispanis & Germanis parta uictoria lætantibus, quòd ipso Cæsaris natali die fecũdissimo euentu dimicassent; sic ut de eiiciendo Francisco Sfortia cogitarent, & totius Italiæ immodicis animis imperium affectare dicerentur; Quando insitato rerum successu elati, nequaquam alieno commodo, sed suo bellum fortiter gessisse uideri uellent.

VIGESIMI TERTII LIBRI

C
RANCISCVS ineunte æstate à Genua in Hispaniam perducitur à Carolo Lanoio, qui ægro eius animo futuræ Cæsaris clementiæ spem iniecerat. Sed Cæsar multis de causis eum nequaquam uidere sustinuit. Qua offensione Rex sua spe deceptus in grauem incidit morbum, ita ut infortunii sui miserias morte finiturus uideretur; ni si Cæsar perhumano colloquio afflictum consolatus, eum se maturè dimissurum promisisset. Nec multo post certo inito fœdere, Cæsar ei sororem in matrimonio collocauit. Ea Emanuelis Lusitaniæ regis uxor fuerat, & è tribus regis liberis, maiores natu duos pater obsides tradidit, & in Aquitaniam abire permissus est. Ex eo fœdere ingens & atrox apud principes orta est suspicio, quòd inter se Franciscus & Cæsar in perniciem quorundam coniurare dicerentur;
D sic ut ad regem libertati restitutum undique legati gratulatum mitterentur, & Clemens, & Veneti adiuncto Britanniæ rege ad mutuam securitatem noua fœdera percuterent, Quibus paratis undique copiis Cæsari totius Italiæ imperium affectanti obuiam iretur. Nam quod iniquissimum fuisse iudicabant, Antonius Leua atque Piscarius imperium Mediolanense Francisco Sfortiæ inuidentes, eum tanquam defectionis à Cæsare consilia agitantem reum fecerant, grauissimoque laborantem morbo in arce obsederant, & aliquot urbibus ereptis hostem declararant. Ea calumniæ uis cum summa malignitate Sfortiæ illata, Venetos & Pontificem mirum in modum pupugit; usque adeo ut consternati animis arma pararent, & Cæsarianos impotenter atque superbè fœderis fidem fallentes, atque impudenter sociorum existimationem contemnentes armis persequendos arbitra
E rentur: & Piscario interim morte subrepto ad Mediolanũ arma proferrent, ut Sfortiam obsidionis & uitæ periculo implicitum matura ope allata liberarent. Sed tanta fuit Antonii, Alfonsique Vastii qui Piscarii patruelis erat frater, militaris constantia, ut non modò oppugnantium hostium uim sustinerent, sed Mediolanensibus metu cædis subactis Sfortiam extremam perpessum inediam, ad deditionem compellerent. Eo modo Sfortia ad Cremonam calamitatis suæ iniquam sortem lugente, noua Germanorum auxilia Georgio Franispergo duce in Mantuanum agrum descenderunt, & Vgo Moncaia cũ Pompeio Columna Cardinale, Pontificem induciis quas dolosè cõcesserant ineptè confisum deceptumque, repentina in Vrbem irruptione penè oppresserunt, ita ut direpto Vaticano, & templo maximo fœdè profanato perterritus Pontifex in arcem elaberetur; & Cæsariani, quòd nullus esset in arce commeatus, triduo eum in potestatem redacturi crede-

rentur, nisi Vgo Moncata, tanti admissi sceleris pertæsus, uel contradicente Pompeio, & A in extremam Clementis perniciem proclinato, obsidibus acceptis, in arcem uenisset, & certis condicionibus pacem cum Pontifice confecisset. Hisdem diebus quibus Cæsar & Pontifex infestis armis inter se decertabant, Solymanus in occasionem semper intentus qua regni fines proferre & Christianis maximè nocere posset, Pannoniæ bellum infert, quòd regem iuuenem, non suo iure sed precario prope turbidissimæ genti nec iusto con sensu unquam parenti dominantem, & bellicis artibus propter ætatem nequaquam satis instructum, facile opprimere se posse confidebat; uel ob id præsertim quòd neque Panno nici regni, neque regis ipsius salutem proximis Germanis, neque ipsis consanguineis re gibus Cæsari, Ferdinandoque, & Sigismundo Poloniæ regi, curæ futuram arbitraretur: Quando neque Germani per se segnes in aliena causa; neque Austriæ domus reges B Italico occupati bello; neque Polonus, ne ueteres inducias temerè abrumperet, ut se com mouerent adduci posse uiderentur. Ludouicus Rex ingenio per se imbecillo, neque salu bri ratione confirmato, inexpectata aduentantis tanti hostis fama perculsus, missis undique legatis frustra opem implorat. Hungarorum tamen concilium indicit; id est armatæ multitudinis, & Rhacos appellant. In eo sacrati antistites de more stipendiarii, quas debebant in publico periculo semiplenas equitum alas, & minorem quàm oporteret pecuniam in belli sumptum expediunt. Prosani uerò iuris proceres totaque nobilitas; utpote qui ueteris disciplinæ obliti nunquam Othomannorum regum castra uiderant; sed minu tis tantum prælijs per incursiones pugnare consueßent, ab innata superbis eorum animis arrogantia, Turcas ita contemnebant, ut se uel exiguo numero ingentia Barbarorum C agmina confertis manibus insolenter concisuros & deleturos iactarent. Sed unus maximè cucullati ordinis Paulus Tomoræus archiepiscopus Collocensis, aliquando in excur sione subitario prælio cum Turcis dimicare solitus, tanta animi ferocia, tantaque speratæ uictoriæ fiducia stolidè pugnax efferebatur, ut sacras ad multitudinem militum haberet conciones; & ante alios proceres studio religionis inflammatus in aduersam Barbarorũ aciem infesta hasta se impetum facturum polliceretur. Paulo ante ex Pontificia pecunia Germanorum & Bohemorum cohortes conscripserant; quarum præsidio stabiliri aciem equitum, & sustineri Barbarorum uim posse putabant. Neque enim accuratè recen sendo peditum simul & equitum copiæ uigintiquinque milium summam efficiebant; sic ut ab omnibus peritis ea Tomoræi audacia, & reliquorum pugnam poscentium temeri- D tas magnopere damnaretur; quãdo ueteres milites miserrimum esse dicerent cum eo ho ste confligere qui octuplo ampliores copias in aciem esset producturus. Propterea aliqui submouendum imminenti periculo regem iuuenẽ iudicabant; frustra consulente Stepha no Verbetio ut regis adolescentis persona ad publicam salutem extra pugnæ discrimen, in utrunque belli euentum Budana in arce seruaretur. Sed obstrepebant efferi milites; nec se, nisi rege duce pugnaturos dicebant. Tomoræus dicta sententia peruicit, ut quàm primum confligeretur, & Rex generosus sub tutela Dei maximi pugnæ signum daturus hosti obuiam ire pergeret. Itaque uecordi impetu infaustoque cõsilio Ludouicus ad Mu gacium usque signa promouit, quod est oppidulum medio ferè itinere positum inter Bu dam atque Belgradum. Iam aduentabant prima Turcarum agmina; quum supremo con cilio à præfectis & ducibus est disputatum, an castra uallata curribus ad Danubii ripam E essent tantisper collocanda, donec auxilia Transyluanorum aduenirent, quæ à Ioãne Se pusio prouinciæ præfecto, qui Vayuoda Hungariæ appellatur, iustis itineribus adduci se rebantur. Cæterum Tomoræus, cui nouo superuenienti duci propter præfecturæ digni tatem parendum foret, ut imperii ius integrũ ad spem uictoriæ retineret, omnem moræ causam improbans & in sua fata præceps ruens, ita sanis cõsiliis obstitit, ut Regem incau tum & per iniquum pugnæ discrimen perduceret. Barbari nanq. quaternas equitum acies præmiserant, quæ distinctis inter se noctis atq. diei spatiis perpetuò lacessentes regiis castris circumueherentur; Quo persultante equitatu usque adeo arctè regia castra obsessa sunt, ut nemo lignatum aut pabulatum exire, aut in proximam Danubii ripam potandis equis progredi auderet; nisi magno periculo, & iniqua condicione propter Barbarorum multi-

A multitudinem certaretur. Qua necessitate impulsus Tomoræus instruere aciem, & pro antiquo decore inuictæ antea gentis, dignitateque Regii nominis prælio confligere coactus est. Aciei forma ferè simplex fuit, protensis scilicet peditum cohortibus in oblongam seriem, ac intermixto idoneis in spatiis equitatu, ne Barbari numero superantes uniuersam circumuenirent aciem, & Hungari penè in orbem pugnare cogerentur. Castra cathenatis uallata curribus leui præsidio imposito ad dextra relinquebantur, quibus non absurdo consilio Tomoræus alam unam lectissimorum equitum uallum propè contingentem apposuerat, ut ad incerta belli rex eius firmo atque expedito præsidio protegeretur. Sed Hungarico nomini infaustus is dies, regique maximè inauspicatus, postremam eam seri consilii rationem euertit. Nam primo congressu concurrentes acies nostræ, tametsi nihil eis Barbarorum tormēta altius librata nocerent, nullo tamen negotio pulsæ
B protritæque sunt; cadente præsertim Tomoræo, & reliquis ad unum ferè proceribus interfectis, & Vsaronibus, qui sunt Hungarorum leuis armaturæ equites, dissipatis, & in fugam uersis, totoq. pariter equitatu fœdè conciso. In tanta rerum asperitate, quum Barbarorum globus ad diripienda castra conuolasset, & ægrè à præsidio defenderentur; ea quam diximus lectissimorum equitum ala quæ regi præsidio esse debuerat, continere nequiit, quin opem castris afferens in Turcas oppugnantes deferretur, Eodemque semihoræ momento Ludouicus Rex prostratis undique copiis, nudatus eo quod sperarat, parueratq. præsidio, sese eripiens, in proxima palude reflectente se equo sexquipalmis aquæ lutulento in gurgite suffocatus interiit. Ita tamen ut eum locum Cetriscus armiger eius &
C cubicularius genere Bohemus notaret, & effugeret, & post multos dies decedentibus hostibus integrum regis cadauer Cetrisci indicio reperiretur, & regio funere tumulandum ad Albam regalem deferretur. Ab ea uictoria Solymanus nōn obscura admiratione ductus risisse fertur, quòd Hungari tanta essent animorum temeritate, tantaque insaniæ regis consiliarii essent occupati, ut alienis uiribus stultissima ratione æstimatis, ipsorum copias quæ essent exiguæ, tanto exercitui obiicere, quàm regredi maluissent. Potitus Buda, inuisaque arce quam mirifice laudabat, nihil plus ad uictoriæ suæ monumentum sustulit, quàm æneas statuas tres ingentes, quæ Matthiæ bello paceque inclyti regis fuerant. Eæ Byzantii in Hippodromo collocatæ hodie uisuntur.

D

VIGESIMI QVARTI LIBRI

CLEMENS, quod eius fama fœdè apud Populum proscinderetur, nec ideo tantæ iniuriæ cōtumeliam animo sustineret, quoniam improuidè malignis hostibus credens confidensque dolosis induciis, ut imperitus rerum tantum cum publicæ tum priuatæ existimationis, tum Vaticanæ suppellectilis quæ erat opulenta iacturam fecisset, abrupto tanquam indecoro fœdere, & spretis obsidibus, bellum Cæsarianis inferendum censet. Pompeium Columnam à senatu amouet, & tanquam sacrilegum hostem aquæ & igni interdicit; accersitoque à Gallia Valdemontio Lotharingiæ Reguli fratre, quòd esset stirpis Andegauensium regum, qui superiore sæculo Neapoli regnassent; terra mariq. Neapolitanis bel
E lum infert. Magnus terror Campaniæ infertur; capitur Salernum; Valdemontius ad Neapolis portas, compulso intra urbem Moncata, se ostentat, & in Latio Columniæ familiæ oppida à Pontificiis militibus, crudeli incendio passim excitato deformātur. Per eos dies Carolus Lanoius cum classe sublatis Germanorum ueteranis cohortibus, & Hispanorū satis ualida tironum manu in Italiam traiicit. Inter Corsicam & Iluam insulas Hispanica classis medio in Pelago à tribus triremium classibus tormentis oppugnatur. Duces erant Andreas Auria, Petrus Nauarrus, & Paulus Iustinianus Venetus. Sed aliquot nauibus magno impetu pilarum incidentium perforatis, & una atque altera demersis Lanoius è summo discrimine obortæ tempestatis beneficio se eripuit, prouectusque rapido uento in Stephanium Etruriæ portum, quod est in Occidentali Argentarii promontorii latere

ſe intulit;atque inde circa Campaniæ litora milites expoſuit. Eius aduentu Pompeius Co A
lumna cum Veſpaſiano atque Aſcanio Columniis proceribus conflato exercitu ad op-
pugnandum Fruſinonem in Hernicos pergunt. Sed mœnia tumultuariis aggeribus per-
munita,fortiſſimorum militum manu defenduntur,qui erant ex cohortibus ueteranis,
quas Ioannes Medices Inſubribus Pontifici præſidio miſerat. Nec multo poſt,quòd ſalus
earum cohortium,& Hernicorum omnium cordi eſſet,iuſto cum exercitu Rentius Ceres
& Vitellius Tiphernas inſtructa acie ſuperuenerunt, à quibus ſoluta eſt obſidio fuſis &
coniectis in fugam Cæſarianis,& his ægrè tormenta ſeruantibus.Exinde à quibuſdam to
ta ea contentio ad falſam ſpem concordiæ reuocata eſt,quòd Pontifex pecuniæ preſſus
inopia,& magnis undique Cæſarianorum copiis circũuentus,nequaquam diu belli ſum-
ptum ſuſtinere poſſe uideretur.Peropportunè ad eam rem conficiendam ab Hiſpania in B
Vrbem uenit Cæſar Feramuſca Campanus,Cæſaris literas afferens, humanitatis & æqui
tatis & quod intererat ad flectendum Pontificem,religioſæ excuſationis pleniſſimas. At-
que ita iterum Clemens adueniente in Vrbem obſidibus ei datis Carolo Lanoio, in quo
ſumma tum erat belli & pacis authoritas, Cæſari conciliatur. Fœdus Reipublicæ diruni
percutitur,ea cõditione ut Lanoius in Etruriam iret,Borbonium auerteret,qui cùm Ger
manis & Hiſpanis,auctus undique factioſorum & perditorum hominum copiis ad diri-
piendam Romam contendere ferebatur.Borbonius enim in ſpem diripiendæ opulentiſſi
mæ urbis animos ſuſtulerat,quòd Germani pauloantè ad Mincium hoſtium copias Fel-
trio duce,ſe tranſitu prohibere conantes ſubmouiſſent,quũ fortuito tormenti ictu Ioan-
nes Medices cecidiſſet;Cuius fortiſſimi ducis impetum extraordinariis prælijs,grauiā in C
cedentium agmina carpentem ſternentemque,ægrè ſuſtinuerant;Nec multum inſequen
tium Feltrii & Salaſſi,qui Venetas & Gallicas ductabant copias, uim pertimeſcendam
putabant.Itaque Borbonio Apenninum Aretinis iugis ſuperanti, Lanoius occurrit. Sed
abnuentium pacem militum clamoribus,dirempto colloquio Borbonius propoſito itine
ri ita inſtitit,ut Pontificem dimiſſis importunè copiis inermem,nudatumq. præſidio una
celeritate facile ſe opprimere poſſe ſperaret. Fauit fortuna facinoroſis conſiliis;atque im
piæ fraudi,uti iampridem infeſta urbi atque Pontifici; Intentiſſimo nanque curſu totius
exercitus Borbonius ad Vrbem peruenit,commeatus egens,& tormẽtorum expers pri-
die Nonas Maii;ſtatimque ſcalis appoſitis,Clemente exterrito,neque ullum fugæ conſi-
lium explicante,ad eum locum,qui eſt contra obeliſcum,humilia Leoninæ urbis mœnia D
ſuperantur;fruſtraque ineptis armis & trepidis animis obſiſtente urbana multitudine,Hi
ſpani atque Germani intrant;infinitam propè hominum fruſtra abiectis armis uitam pe-
tentium multitudinem crudeliſſimè trucidant;ſacroſanctum & toto orbe uenerabile tem
plum direptis ornamentis,multo cruore ad ſingula altaria fuſo immaniter fœdant, atque
omnia ſacrata uaſa diripiunt;elapſoque in arcem Pontifice,urbem ſemihora tranſcenſis
inter Aureliam & Septimianã portam uetuſtate collapſis mœnibus irrumpunt, in eaque
cuncta auaritiæ, & immanitatis exempla in miſeros ciues edunt; arcem circumſident, &
perductis foſſis circumuallant,ne uſquam Pontifici effugium pateat. Animus horret eas
referre Barbarici cruciatus miſerias,quas pertulit infelix populus, olim gentium omniũ
uictor. Hæc enim ſine multis lachrymis,neque referri,neque audiri poſſunt;ita ut ſacro
ſancta ciuitas Deos penitus auerſos à ſalute ſua exiſtimare potuerit;niſi Dii tutelares ur E
bis quanquam ad inane ſolatium præclaro ſuo ultore numine, perfidioſi atque im-
maniſſimi latronis hoſtiam in ipſo captæ urbis limine mactauiſſent. Ceci
dit nanque Borbonius dum ſcalam funeſta manu mœnibus
admouet, per inguen dextri femoris glande
traiectus,ne diræ uictoriæ ſuæ compos
tanto ſacrilegio lætaretur,

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXV.

AD famam usque adeo miserabili inexpectatoque euentu captæ Vr
bis, ac obsessi in arce sacrosancti Pontificis; uni omnium in Italia
Florentini effusè lætari uidebantur, Quòd diu exoptatam repeten
dæ libertatis occasionem, sibi ex tuto oblatam perspicerent, quam
B dudum enudans in Mediceos ueteribus odiis intempestiuè arripe
re tentauissent. Paulo enim antequam Borbonius Aretinas supera
ret alpes, & sese alienum ostenderet ab omni pacis condicione, re-
pulso scilicet Carolo Lanoio qui perampla de compositione man-
data detulisset, Florentinæ iuuentutis globus paratissimus ad rebellandum animis arma
ceperat, factoque impetu Prætorium occuparat. Eius audendi facinoris princeps fuit Pe
trus Salniatus multis propinquitatibus atque diuitiis potens. Huic nemo seniorum resti-
terat, quum grauissimi ciuium eius facti consiliique gnari essent; utpote qui dissimulando
& conniuendo, auidis, uerùm suspensis animis tantæ rei euentum expectare cernerentur.
Erat in summo magistratu Vexillifer Aloysius Guicciardinus, multis quidem beneficiis
Mediceo nomini obstrictus; sed apud eum hominem incertæ fidei, ab antiquo maiorum
C suorum studio libertatis auidum, cuncta facile obliterarat præsens occasio admittendi
maturandique facinoris; ea tamen simulati animi specie, reprehendere detestarique iu-
uentutis audaciam cœperat, ut in re dubia atque ancipiti magistratus fidem syncerumq;
personæ munus tueretur; Quando nihil magis optare eum credi par esset, quàm ut pulsis
Mediceis ciuitas sese assereret in libertatem. In ea uerborum contentione iuuentus quæ
iam planè rebellarat, curiaque potita extremum decretum cõmutatæ Reipublicæ depo-
scebat; fremere atque euibrare gladios cœpit ad deterrendos decuriones, è quibus Fede
ricus Riccius seuerè obiurgans grauiter caput uulneratus est à Iacobo Alamanno præfe
roci iuuene: ac ipse Vexillifer simulanter intentata sica penè uiolatus, Quum etiam in cõ
spectu eius Ioannem Francischæum loci & honoris decus obsistendo tueri conantem, at-
D tractum ad fenestram à seditiosis ipso præsertim Alamanno impellente in forum præci-
pitem dare niterentur. Iam in aream curiæ singularum regionum signiferi sublatis uexil
lis de more contribules suos adduxerant, & patritii ordinis magna multitudo ad magi-
stratus ascẽderat. Nemo enim ferè fuit uel ex ipsis amicissimis Mediceo nomini ciuibus,
qui non properanter ascenderet, atque pulcherrimi eius facti lætitia compleretur; sic ut
postea compertum est, omnes in unum conspirasse & defecisse existimari possent. Nam
constabat signiferos regionum à Vexillifero pridie admonitos fuisse, ut parati instructi-
que armis, quum res posceret exortique tumultus strepitum sentirent, ad curiam progre-
derentur. Antonius quoque Nerlius sacerdos factiosus in turrem curiæ extortis à ianito-
re clauibus ascendit, ut ad sonitum campani æris Populus ad arma uocaretur. His rebus
Decuriones exterriti postulante iuuentute adhortantibusque patritiis decretum perscri-
E pserunt, pronunciandumque ad Populum, publico præconi dederunt. Eo Medicei adole
scentes Hippolytus & Alexander Reipublicæ hostes declarati sunt, bonaq. eorum fisco
addicta, & liberati nonnulli ciues qui in custodia seruabantur, quod hostilem animum in
Mediceos quos appellarent tyrannos ostendisset. In promulgando autem atrocissimi cõ
silii decreto, quod minime prætermittendum uidetur, Cosmus Saxetus podagricus nec
insulsus Senator uultu resupino & ferè obscitanti sublata uoce interpellans præconem in-
terrogauit, an ipse etiam Papa Clemens eadem qua gentiles eius exilii & capitis pœna
damnaretur; & id quum altiore uoce proboque nutu præconis par & æquum esse subde
retur, Vos ergo inquit ideritis ciues qui nihil libera patria carius habere uultis, an uobis
ab hac mox iniuria sacris interdictis familiari pane nostro satis piè uesci liceat? Quod falsè

diĉtum uniuerſæ concioni riſum cõmouit, Quod omnes adeo perfricatæ eſſent frontis, A
ut inuerecundam præconis uocem ineptiſſimè imitarentur. Ab hác tantà perfidioſaque
decreti acerbitate, quum optimates, qui aderant frequentes, de ordinanda República di-
ſputarent, Franciſcus Feltrius Vrbinas, Veneti dux exercitus, & Michaël Salaſſius Regu
lus, Fredericuſque Gonzaga cognomento Bozzolus Gallorum duces urbem intrarunt,
quibus ad ſecundum lapidem dudum obuiam ierant honoris cauſa, Syluius Paſſerinus
Cardinalis legatus, ipſique duo pariter Cardinales Innocentius Cibous, & Nicolaus Ri-
dulphus, à Leone auunculo in ſenatum lecti. Cum his etiam aderat Hippolytus Medices
adoleſcens; qui omnes inopinata ciuium rebellione perturbati, in urbem regredi matura
runt; primuſque omnium Petrus Honofrius Montedolius, Medicearum cohortium præ
fectus in forum aduolat, omnique aditu regionum occupato inuaſis diſiectiſque popula B
rium manipulis, prætorium expugnare parat. Ipſi quos diximus duces citatis equis ſuper-
ueniunt, certaturque miſſilibus ab obſeſſis atque obſidentibus, in magnumque metum
atque periculum imperiti homines & ineptis inſtructi armis undique coniiciuntur. Erat
curia plena patritiis, atque ea iuuentute quæ primæ perfidiæ uocem ſuſtulerat, decretum
que arreptæ libertatis in Mediceos ad plebem promulgari iuſſerat. Quibus omnibus quũ
iuſta ad defenſionem arma deeſſent, neque ullus eſſet in curia commeatus, ex conſcientia
admiſſi ſceleris, extrema ſupplicia metuebant. Nam Honofrius eo ſtudio ferebatur, ut
curiæ fores incenderet, & tormenta proferret quibus curia quateretur. Iam enim intro-
ductis in urbem maioribus copiis, pauidos ſeniorum imbelliumque ciuium animos, præ
properæ temeritatis & meritæ pœnæ metus inuaſerat; tanta trepidatione, ut nonnulli inu- C
ſitato egreſſu dilabi feſtinarent, conſiliique inopes, & maturæ opis indigi, prorſuſque ad
unum ſemianimes, admirabilem commutati ingenii perturbationem, geſtu incondito, &
demiſſis, pudendiſque uerbis oſtenderent; dulerentque planè ſinguli uicem ſuam quòd
nimis celeriter & inconſultè nequaquam animaduerſo periculo nondum maturæ liberta
tis munus expetiiſſent. In nullum quippe eo grauius aut perioculoſius ſalutis diſcrimen
Rempub. incidiſſe ab ulla annalium memoria meminerant uiri prudentes præſentium &
imminentium rerum caſus expẽdere ſoliti; quum atrociſſimam externarum gentium col-
luuiem incendia & clades paſſim afferentem in ceruicibus eſſe inter Senas & Aretium; al
terum porro ſocialem exercitum quem ut Borbonio obſiſteret, à Mugellano Apennini
latere, euaſtatis militari licentia amœniſſimis prædiis in urbem confluxiſſe conſpicerent; D
Quandoquidem nihil hic potius omiſſo uero hoſte qui ad excindendam Romam prope
rabat, quàm diripiendæ opulentiſſimæ urbis prædam ſpectare uideretur, ut præſentis re-
bellionis admiſſum facinus uindicaret. Sed tanta extitit in Syluio legato, adoleſcẽteque
Hippolito, & Medicæ familiæ propinquis ciuibus clementia, tantumque in Feltrio cæte
riſque ducibus æquitatis & tranquillitatis ſtudium, ut pro conſeruanda ſalute ciuitatis, ſe-
ditioſis atque rebellibus, modo ſe dederent, integra fide parcendum cenſerent. Atque ita
quum iam Medicei in non dubiam ſpem recuperandæ curiæ ueniſſent, fieretque armato
rum concurſus ad eorũ domos defendẽdas, & in aream currulia tormenta peruenirent,
Federicus Bozzolus prodiit, pacatamque dextram oſtendens, ceſſantibus utrinque telis,
ad curiæ portam acceſſit; admiſſuſque ad decuriones, ita loquutus eſt. Niſi pro di-
gnitate ſaluteque Italici nominis, principes Florentini, hæc arma geſtarem regi Galliæ E
operam nauans, quem huic ciuitati ab antiqua Caroli Magni conditoris ueſtri memoria,
multiſque nec unquam ferè intermiſſis in Galliæ reges officiis, amiciſſimum eſſe ſcio, huc
utique nullo meo commodo impulſus aſcendiſſem; quanquam ex benefactis officioſoq.
hoc munere ſuſcepto, non inanem fortaſſe laudem expetendam rear, modò à uobis non
omnino intempeſtiuus orator exiſtimer; ſi hanc libertatem quam honeſtè potius concu-
piſtis, quàm auſpicatò tenere uidemini, uobis iam planè obſeſſis & circumuentis, non du
bio exitio futuram oſtendero, dederoque obiter conſilium, cum uobis qui curiam tene-
tis, tum uniuerſæ ciuitati, omni ope quæ alicunde expectari poſſit, liquido certius atque
præſtantius. Aequiſſimas enim condiciones certæ pacis atque concordiæ uobis affero;
quas non inſani homines, ſicuti uos hodie eſſe opto, minime repudient. Primum ſiqui-

A dem,repentinumque illum ardorem,quo hoc facinus cœptum patratumque est, in ani-
mis uestris ita deferbuisse crediderim;ad conspectum scilicet tot armatarum cohortium
atque illustrium ducum qui uos circũsident,& propius uim admouere parant, ut ea quæ
publicam salutem respiciunt, nequaquam ægrè auribus uos arbiter admissuros. Vos nan
que omnes integra fide ad unum incolumes, saluamque urbem fore pollicemur. Quòd
si rationis & necessitatis quæ uos urget obliuiscimini, & amicissimè oblata repudiatis,pro
culdubio(quod abominari potius possim quàm auertere) hanc curiam uestro sanguine
inundatam,patriamque uestram intromisso nostro exercitu occupatam, licentiæ atq. aua
ritiæ militum concessam, priusquã Sol occidat, cum summa uxorum & liberorum uestro
rum calamitate atque miseria sentietis. Vt hæc uerò præsentire & liberè proloqui au-
B deam,multa me inducunt,& uos uti spero,etiam præclarè admonent,sicuti huc ascendẽs
ab obuiis didici. Primum omnium nihil hic pro negotii atque periculi magnitudine, uti
oporteret, accuratè paratum uideo;quum arma, tela, tormenta,& præsidia deniq. omnia
uobis desint;& (quod horresco referens) cuncta etiam uitæ alimenta deficiant. Harum
rerum inopia profectò, uel si cunctis ciuibus egregiè constans & ingens animus supersit,
indomitos certe spiritus celerrimè franget, si superba,atq. exitiali contumacia, furto quo
dam arreptam libertatem,postquam fata obstant, ferocibus tantum uerbis retinere cone
mini. Hinc siquidem nihil uobis pro salute sperandum est quum aduersa undique, atque
aspera nobis immineant. Illinc uerò benignitate magni nominis pax certa, & publica o-
mnium securitas comparetur. Hæc clarissimi atque certissimi uades repromittunt, ipse
C ante alios Feltrius imperator, duoque summæ authoritatis Veneti Senatus legati,& nos
denique regiatum copiarum duces qui Barbaros Italiæ uastitatem & Clementi sacrorũ
Principi immane supplicium minitantes gloriosè persequi, quàm infami Etrusca præda
ditescere malumus. Non me præterit uiri Florentini aliquanto audacius quæri quàm de
fendi libertatem, ab his præsertim hominibus, qui uitæ fortunarumque suarum certam sa
lutem dubiis belli casibus anteponunt; nec aliunde quàm ab incolumi patria cuncta uitæ
commoda atque ornamenta expectant. Proinde uos hortor fortasse propensius quàm
deceat uirum militarem, ut iuuentuti noxam totius hodierni impetus remittere uelitis;
modo ipsa uehementem illum quo non dubiam gloriam appetisse uisa est, immodici ar-
doris studium remittat. Præclarè enim uideo iunioribus secus ac ætate prouectis, quàm
odiosum sit pacificatoris nomẽ: & quàm denique ingratum atque importunum militibus
D nostris, ac ipsis fortasse Mediceis, in ipso præsertim speratæ uictoriæ limine sit futurum;
quando illi sua spe prædæ fraudentur; hi uerò quosdam fortasse uestri ordinis ulcisci tan
quã ingratos atq. æquo acerbius rebellantes, quàm in gratiam recipere malint. Vos itaq.
in uestigio & deliberare, & decernere oportet, an beneficio nostro potius quàm occulto
aliquo munere Fortunæ, quæ iam uos deserit, uti uelitis. Nos certe si uobis hac in re Dii
immortales mentem non eripient, decreta pacis religiosa fide sanciemus, atque armis si
ita opus fuerit, pro dignitate nostri nominis, saluteq uestra, obnixè tuebimur. Ad ea
uexillifer Guicciardinus ita perplexo titubantiq. sermone respondit, ut fidelis ac opportu
ni consilii, & usque adeo propensæ uoluntatis erga ciuitatem, Federico gratias agere po-
tius, quàm quid esset in causa probaturus ostendere uideretur. Primores autem patritii,
E in queis eminebant Franciscus Victorius, & Nicolaus Caponius, uti probos ueteresque
senatores & rerum egregiè peritos decebat, peroranti, ex ipsa arcti complexus, & pacati
uultus significatione prorsus assentirent, multoque maximam primorum ordinum par-
tem, eius consilia quæ tam amicè quàm humaniter dedisset, dubio procul amplexuram
confirmarent; ad id fremente iuuentute, & his superbè atque indignanter succensente,
tanquam parum fortibus, & iam pridem longo & præpingui seruitio assuetis; Quando
quidem aliena uirtute, alienoque periculo partam libertatem & ultro etiam inculcatam
admittere tuerique nescirent. Multi quoque de salute potius soliciti quàm de libertate
quæ iam conclamata uidebatur anxiè requirebant, an ex tuto, rectéque publica omniũ
salus Pontifici offensionum odia recondere solito, committi posset. Quibus uocibus ex-
citatis, Federicus, ne timete inquit uiri Florentini; hac in re siquidem ego unus me pro

omnibus locupletissimum uadem, & sponsorem fore polliceor. An uerò nos Pontifex A
cui impiis circumuento armis auxilium propere ferimus, uel impudenter, uel ingratè de
cipiet? uel denique seipsum omnino fallet? qui non temere Clementis nomen desum-
pserit. Cuncta enim uobis facilè condonabit, ut augustæ pietatis munus impleat, &
sacrosanctæ existimationis iura tueatur. Itaque Federicus è curia ad suos reuersus, quum
renunciaret quos animos in obsessis ipsisque præsertim senioribus reperisset; nemo fuit
qui non concordiæ studendum esse censeret; in id Syluio enixè proclinato, utpotè qui na
tura imbellis & degener, lentisque consiliis stultæ grauitatis nomen aucupans, nequaquã
parato & efficaci ingenio tantæ defectionis noxam, inconsulto Pontifice uindicandam ar
bitraretur; & uti uir sacratus ad pietatem perculsi animi timorem referens, à cruento con
silio penitus abhorreret, nec Feltrius, & reliqui duces ulla omnino mora distineri uellēt,
quo minus festinanter Borbonium magnis confectis itineribus antecedentem perseque- B
rentur. Per hunc modum satagente cohortanteque Francisco Guicciardino qui de Ve-
xilliferi fratris propinquorumque suorum salute solicitus pacis condiciones dictauerat,
prolatis tabulis, in proximam diui Michaëlis Horreo tabernam concessit, facilèque ob-
tinuit ut his Feltrius, Venetique legati & cæteri duces subscriberent. Singularem enim
his rerum difficultatibus explicandis Guicciardinus authoritatem afferebat, utpotè qui
Pontificiis copiis cum imperio præesset. Summa condicionum hæc fuit, ut obsessi in cu-
ria atque item reliqui omnes, admissi sceleris ueniam ferrent. Qua in re Feltrius & lega-
tus Sylnius syncerææ clementiæ fidem suam obligarent, obliuionemque eius inconsultæ
rebellionis ab ipso Clemente Pontifice accuratis precibus impetrarent; Florentini uerò
ciues redirent ad officium, pristinæque fidei obsequium Mediceo nomini præstarent; at- C
que hisdem suffragiis inducto rescissoque recentis malignitatis decreto, nouum fideleq.
commutata probè uoluntate conficerent; excederent extemplo curia, & Rempublicam
magistratibus administrandam relinquerent. Hæc mutuis assensibus transacta sunt Sexto
Calendas Maias; sic ut eodem die qui Veneri dicatus erat, intra paucissimas horas Cle-
mens, & amissæ, & receptæ simul curiæ, pacatæque ciuitatis nuncium acciperet. Nec mul
to post Guicciardinus Vexillifer, continuato cum octouiris decurionibus magistratu, Ca
lendis Maiis de more successori insignia tradidit, priuatusque abiit domum. Creatus nan
que est in eius locum Antonius Franciscus Norius Medicearum partium studiosus, cuius
pater ex Pactiana coniuratione cum Iuliano Medice in templo fuerat interfectus. Tum
uerò Feltrius priuati commodi uel turbulento eo tempore nihil oblitus, priusquam sese D
& copias ad iter expediret, à decurionibus impetrauit, ut inexpugnabile Castellum sancti
Lei, Vmbrico amissum bello, attributumq. Florentinis sibi redderetur. Actum quoque
subinde est de renouando fœdere, in quo nuper Florentini ea lege fuerant adscripti, ut
nullum certum munus bellici oneris ipsis imponeretur, nisi ex arbitrio Clementis; Idcir-
co legati Veneti Aloysius Pisanus & Marcus Foscarus seuerè postulabant, ut quid præ-
stare conferreque uellent in id bellum, disertè in tabulis exprimerent. Itaq. ad stipulanti-
bus octouiris qui toti negotio belli & pacis cum summa authoritate præsunt, practiciq.
ab ipsis uocantur, Florentini separatim à Pontifice, ubicunque in Italia gerendum bellum
foret, sociis se daturos promiserunt cataphractos equites ducentos & quinquaginta, le-
uis autem armaturæ equites galeatos bis totidem; atque item integram delectorum pe- E
ditum legionem; iurauereque inuicem se nunquam separatim à sociis in amicitiam cum
Cæsare ducibusque eius esse redituros. Huius ineundi fœderis eximie astutus suasor Fel-
trius fuit, ex æquo in gratiam Veneti senatus, atque odium Clementis, uti postea appa-
ruit. Nam ab hoc fœdere Florentini pacti cum Gallo Venetoque libertatem sibi eorum
auspiciis incolumem futuram, ita Pontificem offenderunt, ut is sua spe repetendæ pa-
triæ deiectus, oblitusq. summæ eius acceptæ iniuriæ, ad ipsum Cæsarem inexpectata & pe
nè incredibili exulcerati animi conuersione se contulerit, ut ipso Cæsare in Italiam euoca
to, ingratorum ciuium perfidiam uindicaret. His confectis rebus Feltrius educto exer
citu, sed nequaquam ea celeritate qua opus esse uideretur, in eo Romanæ urbis discrimi
ne Romam est profectus, attonita adhuc ciuitate, quum nemo esset, qui reputatione præ-

teriti

A teriti periculi nō magnopere terreretur,& ex futuri & instantis solicitudine,metuendum esse non duceret; Quandoquidem necesse esset eorum animos perturbari ; qui de belli euentu propter exterorum hostium uim singularem atque inuicta adhuc robora Germanorum dubitare cogerentur,& ex conscientia admissi facinoris,clementiæ Pontificis parum confiderent;& tum à Syluio legato,non ipsius modo curiæ platea, sed cuncta regionum compita, portæque urbis singulæ,& ipsa Medicea domus firmissimis præsidiis tenerentur. Cæterum abeunte Feltrio,& cum omnibus copiis Romana uia iter habente, simulatos Florentinorum uultus intueri admirarique licuit, quum undique aut gratulandi,aut sui expurgandi causa ad Mediceas domos confluerent,nō sine risu multorum, qui eos dudum ineptè loricatos,instructosque tumultuariis & ueteribus telis minabundos &

B furentes uidissent. Tunc uerò illi iidem homines composita fronte solitis inuoluti palliis, protectique capita pendulis & ciuilibus integumentis,quæ ipsi Etrusci capuccia uocant, egregiè blandi & supplices spectabantur, utpotè qui unius tantum noctis interuallo sicut in scena histrionibus accidit,diuersas è uestigio personas induissent. Ea enim est natura Populi Florentini,ut nullis uel ingentibus beneficiis pacari,nullis uel extremæ benignitatis obsequiis eos obstringi posse constet. Veteris nanque potentiæ quæ in libera ciuitate singulis ciuibus dispensati dominatus erat instar,obliuisci nescit,neq. eminentiam conspicui cuiusquam,uel etiam moderatissimi ciuis pati potest. Tanta siquidem ambitione, tamque superbo liuore præditi sunt ,ut quum quisque ad clauum gubernandæ Reipublicæ sedere,potiri quoquomodo communis patriæ imperio,& publicas opes priuato com-

C modo complecti cupiat, ea inexplebili cupiditate ardeant omnes, & prorsus insaniant, quòd neminem tanquam ex æquo ciuem,uel opibus,uel dignitate superiorem ferre uelint,& clariorem quoque uirtutem,melioremq. fortunam in aliena domo nisi ægris oculis conspiciant;Quando eadem ex pari merito sibi deberi iudicent;sic ut nequaquam mirari lubeat,si elati & peracris ingenii,notæque tenacitatis homines , plerunque decus in lucro præsentiq. pecunia,& immoderatis sæpeque etiam parū piis quæstibus reponant; eo etiam maiore reliquarū gentium admiratione,quòd domi nequaquam sumptuosam, ut pleræque aliæ ciuitates,sed parcam in uniuersum & bonæ frugis disciplinam exemplo ueterum Græcorum ex quibus orti sunt,institutam sequantur . Quanquam alioqui, uti sunt pecuniosi mercatores, supra censum & totius industriæ spem magnificis ædificiis laudem quærant. Sed his uitiis quæ supra memorauimus,facile euenit,ut intestinis discor-

D diis ferè continenter per trecentos annos grauissimè laborarint; Tanta quidem rabie, ut modò patritios,modò populares alternante uictoria,è ciuitate in exilium expellerent;sæuis cædibus integras sæpe familias delerent , & crudelibus incendiis in nobilissima tecta grassarentur. Nec in his malis,nunquam mitigata feritate, dispuderet à sordidissimo opifice iugum accipere;ultro Barbaros tyrannos qui liberis leges darent adsciscere, uti miserabili conditione experti sunt, ex ipsis Michaelis Landi, Gualterijque Athenarum Reguli,& Caroli Andegauensis abominandis casibus.Per hunc modum ciuitatem magnis perturbatam iactatamq. fluctibus,maiores Medicei per integrum ferè seculum saluberrimis legibus compositam,cum insigni ueræ uirtutis gloria confirmarunt , & auxerunt ; & ne quid ad summam felicitatē pulcherrimæ urbis deesset, affuere salutari sydere ortus Leo

E Pontifex,& Clemens uel alioqui moribus dissimilis. Hi continuata imperii successione atrocissimorum in se odiorum coniurationumque memoriam, ex Christiana pietate, amoreq. ipso uel ingratissimæ patriæ,pacatis animis deponere uoluerunt;ut in ciues suos uel nihil tale merentes,cuncta honorum commoda,& totius certioris opulentiæ ornamēta,insatiabili studio,rediuiuaque semper liberalitate congererent;usque adeo iniqua & ferè insana benignitate, ut multos ex aula,de fide uirtuteque benemeritos supinè prætermitterent;Quando non solum maiora minoraque sacerdotia ; uerùm etiam urbium & prouinciarum præfecturæ,& munera legationum, sacratis uiris committi solita,unis omnino Florentinis mandarentur;Qui etiam uectigalia, & totum denique Pontificii dominatus patrimonium ad certissimos quæstus inuasissent; eo quidem exitu ut nihil cuiquam etiam honestissimo ad sacri uel profani iuris prouentum Etruscis cuncta abraden

tibus relinqueretur. Neque tamen his tantis beneficiis atque muneribus accumulatè con A
gestis, quicquam ad promerendos ciuium animos profecere; quum Leonis malo publi-
co immaturè defuncti, omnem memoriam ingratissimis mētibus abiecissent, & tum Cle
mentis uiui regnantisque & diu etiam regnaturi maiestatem impiè contemnerent; nulla
quidem misericordia eius inusitatæ calamitatis, quæ alienissimis etiam hominibus ueras
piasque lachrymas posset exprimere. Itaque Florentini (ut ad historiæ seriem reuerta-
mur) nunquam ingenio pacati, nunquam exuta malignitate pœnitentes, sed paratis ani-
mis, quos diuersis uultibus effingerent, renouare perfidiam, odiumque uetus exercere, id
unum expectabant ut alicunde rescirent quorsum Cæsarianorum impetus euaderet.
Postquam uerò pridie Nonas Maias Vrbem manu captam Romanosque omnes aut tru
cidatos aut acerbissimis tormentis excruciatos, ipsumque Clementem in arce cum patri
bus circumuallari atque obsideri nunciatum est; nullam sibi moram attulerunt, quin eos- B
dem animos redintegrata perfidia cōstanter erigerent. Breui namque effectum est, ut fre
quentibus conciliabulis per coronas in foro passim habitis, multi patritii, sed togati o-
mnes Prætorium intrarent, communicatisque consiliis ad Mediceam domum conten-
derent, & legatum amicissimis hortarentur uerbis, ut postquam Romæ res essent perdi-
tæ cogenti fortunæ cedere probè & sapienter, & Rempub. ciuibus reddere uellet. Erat
legatus graui mœrore saucius ex clade Vrbis, ualdeq. prostratus, sed multo grauiore per
culsus metu, quum à Nicolao Caponio & nonnullis aliis, quos sibi amicitiores putabat,
acerbissimum nuncium accepisset, ita ut uirilis consilii inops, & de sua tantum pecunia so
licitus & tenax esset; cuncta in præceps prolabi sineret, sibique maxime timendum arbitra
retur; Quòd plerisque non temere ab agrestibus respōsis & moribus se inuisum putaret; C
quanquam Octauianus Medices inconcussa fide, & nonnulli fideli studio insignes, nequa
quam despondendos esse animos prædicarent, confirmandaque liberali stipendio mili-
tum præsidia iudicarent. Sed reperiri expedirique pecunia non poterat, quòd eam Fran
ciscus Niger proquæstor, malignè apud Laurentium Strozzam deposuisset, atque extem
plo Lucam profugisset; uir utique supra eam perfidiam multis impietatis & auaritiæ sor-
dibus coopertus. Eo frustra citato quæsitoque, Mediceis & Honofrio militaris præsidii
præfecto animus concidit. Hic egregiè pugnax & intrepidus, rem ad arma deducere cu-
piebat, pollicebaturque se notorum sibi ciuium perfidiam, multa cæde uindicaturum. Ve
rum Syluius tanquam iactato nauigio, & naufragium adeunti persimilis, neque consiliū,
neque pecuniam expedire potuit, unisque obiurgationibus insultantis mulierculæ domo D
atque urbe cum adolescentibus Mediceis exturbatus est. Hæc erat Clarice Medices iunio
ris Laurentii soror, Philippo Strozzæ nupta, quæ tuta suo sexu, & propinquitatis nomi-
ne, legatum coram rusticanum, adolescētes uerò spurios, obiterque hæreditate Mediceæ
familiæ indignos, contumeliosis uerbis appellarat, & domo & patria protinus excedere
increpita mora iusserat; Quanquam generosè ei ab Hippolyto respōderetur, quum eam
omnino insanam esse diceret, quæ oblita sanguinis, potentiam principatus ad inimicissi-
mos potius transferre, quàm conseruare in domo propria in qua ipsa nata esset, malignè
atque peruersè properaret. Verum hæc frustra dicebantur quum ad fœminam peracri
iracundia flagrantem etiam accessisset Nicolaus Ridulphus Cardinalis, miti quidem inge
nio uir, sed non obscurè appetens libertatis, qui cedendum fortunæ & saluti maturè con E
sulendum esse differebat. Id in Clarice excitarat odium Clemens, qui neque Petrum filiū
purpureo galero exornare uti promiserat uoluisset; uirumque ipsius Philippum pro obsi-
de Cæsarianis Neapoli custodiendum tradidisset. His uocibus peracerbisque minis unà
Syluius atque ipsi adolescentes excessere patria, in non dubium exilium; quanquam decu
riones ad leniendam subitæ atrocitatis inuidiam, abeuntes benigniore decreto prosecuti
sint. Hoc erat ut adolescentibus Hippolyto atque Alexandro maneret ius integrum ciui
tatis, ambobusque locus esset in Republica ad capiendos eos honores quos per ætatem
adipisci possent; manerentque eis incolumes totius Medicei patrimonii facultates; Eos
autem Philippus Strozza ex senatusconsulto comes datus, Pisas deduceret, ut arx oblata
tessera reciperetur. Cæterum Strozza ex arcanis mandatis, ut eos retraheret iubebatur;
Quibus

A Quibus tamen propter affinitatem tãquam ab ætate tenera nihil tale meritis parcendum putarit. Conatus autem est Danthes Castellio ex Strozzæ comitatu directo & penè incenso sclopetto Hippolytum interimere. Verùm adolescentes subodorati uim sibi parari, concitatis equis, inexpectatò Lucam prouolarunt. Lucenses ex decreto publico eos amicissimè, & lautissimè de more ciuitatis susceperunt, & Florentinis per publicas literas sibi eos dedi deposcentibus, integra fide se illos conseruaturos responderunt. Per hunc modum Medicea domus impotenti Fortunæ, ciuiumq. perfidiæ ultro cessit, quum à reditu Ioannis Cardinalis eiecto Soderino quindecim annis patriæ præfuisset. Exinde noui creati sunt magistratus, reuocata priore Soderini consuetudine; Norioque se ante exactum tempus abdicante magistratu, renunciatus est Vexillifer Nicolaus Caponius, ea cõ
B dicione ut ipse & decuriones comitiale consilium popularis multitudinis indicerent, ut ex æquo cuncti ciues receptæ libertatis fructu lætarentur; Secundæ nãque & tertiæ classis turba insolenter postulabant, ut Reipublicæ munera latius quàm antea dispensarẽtur, ne populus suæ studiosus libertatis, pro uno tyranno plures simul ex nobilitate superbos impotentesque dominos esset perpessurus, ita ut iam planè patritios pœniteret recuperatæ libertatis, quam nequaquam suo ordini, sed indignis plebeiisq. hominibus sua magna cum inuidia, & tum demum iusto cum dolore peperisse dicerentur. Nec multo post Florentinis arcem Pisanam dedidit Paccionus Pistoriensis custos, quum pecuniam in stipendium cohortis custodiæ quæ aliter in fide atque officio connneri non poterat, expetenti obtestantiq. Syluius Cardinalis submittere noluisset. Is subsederat Lucæ cum adolescen-
C tibus Mediceis, animoque deiecto atque eadem auaritiæ labe oppresso, uerba pro auro, & inanem spem pro stipendio Paccionianis nunciis dabat. Qua rei indignitate, atque offensione permotus custos, quum se malignè deseri à Cardinale quereretur, nec quicquã proficeret, Antonio Francisco Albicio arcem dedidit; ea tamen integræ fidei erga Mediceos constantia, ut repudiatis præsentis pecuniæ muneribus quæ Albicius protulerat, ex pers omnis præmii, ob idque inops, solo incorruptæ fidei testimonio contentus, arce excederet. Eodem etiam cursu, sed non eadem fidelis animi probitate exemplum sequutus Galletus Barga accepto fœdæ pactionis præmio Liburni arcem tradidit. Interea Franciscus & Henricus reges ex ea direptæ Vrbis & capti Pontificis execrabili fama uehementissimè commoti excitique ad quærendum nouum decus arma parabant. Id namque ad iuto liberatoque Pontifice, & uindicatis eius iniuriis de Cæsarianorum militum immani
D tate longè honestissimum proponebatur, eoque iustius & speciosius, quoniam ad utriusque existimationem maximè pertineret, tueri armis sacrorum Principem suprema propè ac inexpiabili affectum calamitate, & quod Christianæ aures uix ferrent, indignissima cæteris contumelia cum Cardinalium senatu usque adeo impiè mulctatum. Videbatur. n. uterque eorum peculiari officio obstringi, quòd Franciscus suum uetus ex præclaris superiorum Galliæ regum meritis partum Christianissimi cognomen ferret, & Henricus ab illustri suo studio quum Iulium Secũdum Ludouici armis oppugnatum protegeret, Pontificiæ libertatis defensor ex senatusconsulto fuisset appellatus. Hos quoque duo legati opportunè aduersus Cæsarem concitabant, Saluiatus Cardinalis in Gallia, & Vbertus Gambara apud Britannos, qui utrobique accuratè referendo quanta immanitate in Ro
E manos nihil tale meritos esset sæuitum, quantoque ludibrio sacrati episcopi in cathenis ad hastam uenales fuissent circũducti, & quot demum honesti atque insontes ex aula, aut tormentis excruciati, aut in uinculis desperato redemptionis pretio trucidati periissent, piorum hominum animos inusitatæ crudelitatis cogitatione suspendebant; Quando etiã permultos ante aram maximam summè uenerabilis templi frustra à diuis tutelaribus salutem petentes, inundato cruore pauimento cædeq. polluto cecidisse narrarent. His sermonibus per coronas utriusque aulæ disseminatis, uetera nonaq. utriusque gentis odia, quæ uixdum in Cæsarem deferbuerant ex atrocitate tanti facinoris refricabantur, tanto altius quòd Heluetii cum Gallo & Britanno in idem studium consensumque accesserãt; quos Ennius Philonardus uetus apud eam gentem Pontificis legatus crebris concionibus per singulos pagorum conuentus habitis, tanquam homines militares, nec tum uel

agresti ingenio de religione potestateque Pontificis malè sentientes, diligenter admonebat, ut quam Iulio Pontifici nuper circumuento & ferè oppresso fortè felicemq. operam præstitissent; eandem, & certe maiorem in liberando Clemente aduersus impios nauare uellent. Debere ipsos probè meminisse in quam egregiæ uirtutis & probitatis existimationem apud cunctas nationes ex celeberrimi facti gloria peruenerint. Retulisse siquidem inde non opima modò stipendia quibus honestè locupletes euasissent; uerum quod esset omni auro præstantius, ad perpetuum gentis decus, illum cunctis publicis anteferendum ornamentis piæ uirtutis titulum, quo Romani Pontificis defensores, impiorumque principum domitores appellarentur. Itaque Lotrechius cum iusto exercitu, maioribus copiis subsequi iussis, in Alexandrinum agrum descendit, magnaque ui Boscum oppidum adortus, deiecto inde Ludouico Lodronio, qui Germanorum cohortibus præerat, oppidum cepit, castrisque inde ad Alexandriam positis, eadem felicitate, quòd exiguo præsidio teneretur, ea opportuna urbe potitus est. Lotrechio quoque impigrè procedenti ac cessere Venetorum copiæ cum iusto tormentorum apparatu, coniunctisque uiribus ad oppugnandum Ticinum processerũt. Præfecerat urbi Cæsarianoque præsidio Antonius Leua, quum Mediolano sibi minime excedendum nisi grauissima de causa statuisset, Ludouicum Balbianum uirum egregiè fortem, & Sfortiano nomini inimicissimum, & quòd ei non magnoperè ualidæ cohortes adessent, quibus Gallicam uim sustineret, opem sub misso Hispanorum supplemento laturum promiserat. Cæterum Lotrechius animaduerso urbis situ, edoctusque de his munitionibus quas Ticinenses periculosa in parte mœnium oppugnaturis Gallis opposuissent, incredibile Balbiano Ticinensibusque oppugnationis consilium suscepit. Conuersis siquidem ad ipsam arcem omnibus tormentis quæ ei ex Venetis castris collata erant, tanta ui turrem quadratam quatere est adortus, ut ea cum adiuncto arcis muro, qui ad portam ipsius arcis ad uiridaria educentem pertinet, ad aperta perforataque undique penè integra concideret, proruentibus unà in eandem ruinam annexis his cœnaculis amœnissimi prospectus, quæ Galeacius Vicecomes ante ducentos ferè annos admirandis sumptuosissimisque picturis exornarat; Cui ædificio propter incõparabilem structuræ pulchritudinem omnino parcendum fuerit, nisi Lotrechius ad famã celebre testimonium odii sui atque iracundiæ Ticini relinquere uoluisset, quòd ante sex annos ab ea parte urbis mœnia iuxta arcem frustra oppugnans à defensoribus multa detrimenta è summa eadem turre transuersè oppositus accepisset. Oderat quoque Ticini urbis nomen deleti Gallici exercitus, & capti regis recẽti abominabilique memoria Gallis infaustum & infame. Balbianus tantis ex improuiso territus ruinis, auxilii atq. omnis consilii inops, quum seruare urbem non posset, luctuosa Ticinensibus pactione se dedidit, eductusque per ruinas ad Lotrechium, sese impetrata salute conseruauit. Tum uero Galli milites facto impetu per easdem ruinas nullibi acriter reiecti, per arcem quod nemo crediderat in urbem irruperunt, miserabilemque in modum cæso magna ex parte præsidio & ciuibus captis uniuersam diripuerunt; usque adeo dira uictorum crudelitate, ut nec templis, sacratarumque uirginum septis parceretur; Quanquam Lotrechio summa cura esset tuendi fœminei pudoris. Primum qui audacter in arcem urbemque irruperit, Hostasium Rhauennatem militem fuisse constat. Is à Lotrechio in præmium nauatæ operæ, æneam equestrem statuam quæ Antonini Cæsaris esse dicitur, impetrauit; quum ea antiquitus Rhauennatium fuisset; sed post Gothica tẽpora à Longobardis Rhauennam diripientibus trophæi modo in signum uictoriæ abducta Ticinum fuerit & in foro constituta. Eo modo Hostasius decorum sibi fore existimans si uetus patriæ spolium recuperaret, & suæ pietatis memoria eo in loco ubi ablatum olim fuerat, renouata dedicatione poneretur, in forum descendit, & permittente Lotrechio, cum manipularibus suis atque item fabris deiicere statuam sede sua, atque exscindere columnam basi suppositam superbo molimine conabatur; Quo spectaculo (id enim longè miserrimum Ticinenses iudicabant) usq. adeo tumultuosus complorantis & deplorantis populi concursus fuit, ut oblitus domesticæ calamitatis furiosè in forum decurreret, nullo modo passurus, ut patriæ quæ fortunarum omnium & publici decoris iacturam dudum fecerat, etiam nobilissimæ

A simæ & uetustissimæ memoriæ monumentum eriperetur. Res eò erat perducta, ut cum armatis ab inermibus ex iurgio certandum foret. Verum Rhauennate imperatoris Lotrechii diploma proferente, omnis ea Ticinensium turba suo recenti mœrore & cultus deformitate miserabilis, ad prætorium contendit, atque ibi unus patritii ordinis Franciscus Boticella proiectus ad pedes ita loquutus est. Patere magnanime uictor, ut uictis, & inauspicatæ constantiæ suæ meritas fortasse pœnas dantibus, in uictoria tua lugere liceat, & uirtutis tuæ atque felicitatis odium, quod nobis miseris æquo acerbius uidetur, deprecari. Apud generosos nanque ueræ clementiæ laus nunquam sordescit, quum cætera ex bellicis operibus atque periculis quæsita uirtutum præconia, quòd multis sæpe communicentur, celeriter euanescant. Vna profectò clementia mortales superis æquat, eiusque

B muneris memoria, nunquam apud conseruatos obsolescit. Miseri Ticinenses non suopte quidem ingenio, aut publico decreto, sed peruersa paucorum & planè fatali factione impulsi à uetere studio Gallorum defecimus, scilicet ut obsessi primum obsidente rege uestro, & cuncta intus atrocissimè uastantibus sociis Hispanis atque Germanis, non deformatæ modò, sed corruentis patriæ dirum spectaculum uideremus, Nec (quod meminisse dispudet) ex uictoria Cæsarianorum qui cuncta domi & foris ciuilis opulentiæ ornamenta deleuerant, uel infaustæ fidei, uel constantiæ nostræ præmium tulimus, nisi ut ad hanc postremam aduersi belli calamitatem à te expugnati eadem perniciosa Cæsarianorum societate raperemur. Sed quod in fatis fuit ab immiti Fortuna iam planè trāsactum est, nec à te id in integrum restitui potest; scilicet ut expugnati captique, & bonis omnibus expo-

C liati grauissimè mulctaremur, nec nobis quicquam uel publicæ uel priuatæ substantiæ superest, quo militaris auaritia exsaturari queat, nisi unum publici decoris ornamentum equestris statua ueteris atque eximiæ pulchritudinis quæ in foro, uestibuloque templi maximi à peregrinis uirisque elegantibus cum admiratione spectatur. Hanc gregarius miles Rhauennas prædæ nomine sibi concessam, demoliri, auehereque nauigio per Padum insolenter parat. Id ne pati uelis ciuitas suppliciter rogat clementissimè Imperator, ut pro tua pietate magnitudineque animi, sicuti dudum tua insigni seueritate pudicitiam in matronis uirginibusque nostris inuiolatam conseruasti, hoc inanis, sed ueustæ tamen gloriæ ornamentum, infelici patriæ nostræ conserues, ut perpetuum sit cum uictoriæ tuæ, tum clementiæ erga uictos monumentum. Manabant cunctis Ticinensibus lachrymæ quando eius statuæ iacturam instar summæ calamitatis atque miseriæ supra direptæ patriæ ad

D uersam sortem existimarent. Lotrechius ad misericordiam uersus, Rhauennatem ex aduerso promissum muralis coronæ præmium ex diplomate repetentem blandis uerbis admonuit, ut præmium potius nauatæ fortiter operæ ex sua liberalitate oblatum accipere uellet, quàm tanta acerbissimè direptæ ciuitatis miseria lætari, ardereque demum inuidia aliquando ei & Rhauennatibus nocitura. Itaque uel indignabundus miles pro ænea statua pecuniam à quæstoribus accepit, quantum satis est pro murali corona ex auro puro fabricanda, quæ in fidem uirtutis suæ cum elogio, Rhauennate in templo poneretur. Ticino capto diuersæ apud Lotrechium sententiæ dicebantur. Sfortiani ante alios legati cunctantem atque perplexum maximè urgebant, in queis erat Franciscus Somalius inter Insubres nobilitate atque opibus potens, Gallicæq. peritus linguæ, quod regiis in castris

E aliquandiu militasset. Is recenti utendum uictoria, & Mediolano, Antonioque Leuæ uim & terrorem admouendum differebat, quòd Mediolanenses aduersissima essent uoluntate in Antonium & Hispanos, à quibus sæuissimæ instar tyrannidis extrema rerum incommoda pertulissent. Attenuatas nanque esse Antonii cohortes Hispanorum uario discessu, quos ipse in præsidiis apud Comum, Leucum, & Tricium distribuisset, & flos ueteranorum Romana in præda detineretur, nec ipse immiti podagra iactatus, & signatæ egens pecuniæ, tantum animi habiturus uideretur, ut tot aduentantium hostium uim, & grauissimis iniuriis exarcebati populi tumultum, uno præsertim tempore sustinere posset. Id probabat Pisanus Venetorū legatus, cum æquo iure fœderis Francisco Sfortiæ fauens, tum Reipublicæ suæ commodo integræ uictoriæ securum finem spectans. Extrudendos siquidem Mediolano Cæsarianos, & finibus Venetis cauendum putabat; Quoniam poten-

tissimi Cæsaris vicinitas Veneto nomine maximi grauis atque suspecta foret, ex recenti A scilicet memoria Bergomi, Brixiæ, Veronæque ereptarum urbium. Antonius quoque Franciscus Albicius Florentinorum legatus, Veneto & Sfortiano præclarè assentiebatur, uel ob id præsertim quòd Mediolanum tanquam perennem præsentis pecuniæ thesaurum, aliquando Cæsarianis adimendum diceret. Ex aduerso duo cardinales Cibous atq. Ridulphus, qui clade Vrbis elapsi ad Lotrechium uictorem peruenerant, & cum his Gregorius Casalius Henrici Britanniæ regis legatus, uehementissimis precibus postulabant, ut liberandæ urbis Romæ eripiendique inde Pontificis, potius quàm oppugnandi Leuæ negotium susciperet. Decorum scilicet ipsi factuque facilè futurum, quando nulla graniore de causa transcendisset alpes, quàm ut tam glorioso quàm necessario duorum regum decreto expedita pietate satisfaceret. Vbi enim ad Vrbem explicatis uexillis iter B intenderet, ualitura esse arma pro religione suscepta, eaque passim fore auctiora firmioraque, excitis undique uoluntariis; postquam latrones non Cæsaris milites, & incendiarios euersoresque sacrosanctæ Vrbis persequeretur. Liberato nanque Pôtifice pristinam eius dignitatis atque potentiæ existimationem ad fœderatos esse rediturum, unde ulcisci acceptas clades, & reliquo metu atque sæuitia hostium uictor Italiam summa cum laude liberaret. Cæterum Lotrechii animum diuersis distractum sententiis, unus senatoriæ dignitatis uir Insuber, astuta & propè maligna oratione perpulit, ut omnem inuadendi Antonii Leuæ curam in aliud tempus differret. Quo consilio non cursus modò paratæ uictoriæ interruptus est; sed expedita conficiendi belli spes omnis intercidit. Is erat Ambrosius Florentius ex uetere factionis studio Sfortiano nomini infensus, utpote qui sem C per superioribus temporibus Gallis adhæsisset. Itaque secreto Lotrechium aggressus, Non li inquit, imperator existimare eandem esse suscepti belli causam, & potiundæ uictoriæ rationem. Nam (quod me non fallit) tibi omnino obeundum est id peculiare munus, quod iussu regis, & ex authoritate fœderatorum uirtuti tuæ iniunctum est. Id enim unû quærunt, & expostulant, ut felicitate tui cursus uti uelis, liberareque Pontificem carcere contendas, cuius rei causa nouum fœdus est ictum, & resumpta sunt arma, prosperèque transcensæ alpes, atque hæc etiam duæ ualidæ urbes expugnatæ, scilicet ut immanium hostium ferocia frangeretur, parareturque aditus ad opem capto Pontifici, ruentique Romanæ urbi opportune ferendam, quæ propriam regis nostri gloriam respiciunt, & sociis publicæ salutis authoribus honestissimum afferunt decus. Nec diffiteor ad subleuandam sociorum nostrorum existimationem plurimum interesse si Mediolano potiamur. Sed D uidendû est, ne hoc sit Gallicis rationibus alienum. Nam neque Antonianas uires eleuare hoc loco lubet, neque nostras attollere, ut cuncta nobis cessura facile credam. Certè hoc unum prouideo cunctos laboris atq. periculi nostri fructus, alieno prorsus commodo ineptè cessuros, non utique ut fœderi minus syncerè seruiendû putem, uerum ut hoc ipsum Mediolanense imperium (uti antiqua iura postulant) aliquando ad regem rediturum recordere. Si cunctemur, expugnandæque ualidissimæ urbi diutius hæreamus, eludet fortasse nos Fortuna, atque illa quam petimus occasio liberandi Pontificis euolabit. Quòd si hostem in ruinis atque luxuria opulentissimæ urbis sepultum, senescentemque ferocia ad uini & Veneris uoluptates desidem aggrediare, implebis officium prudêtis piique imperatoris, occupandæque Neapolis ex cursu exploratæ uictoriæ facultatem arripies, & quod bene ominari fas est, deletis immanium latronum legionibus, quas iam pestilentia fœdè absumi uulgatis morbis audimus, undique uictor, Italici imperii compos fies. E Ab hac persuasione Lotrechius non ineptas consiliis causas apud legatos ostendens, traiecto Pado Parmam se demisit; atque inde modicis itineribus Bononiam profectus, amplissima ea in urbe & copiosissima hyemare constituit; quòd sibi multo maxima uirium mole bellum gesturo, noua copiarum supplementa è Gallis expectanda prædicaret. Verùm quibusdam sociorum, eum proculdubio paratæ dimisisseque uictoriæ prouentum, Francisco Sfortiæ inuidisse apparebat; atque ideo cunctâtius & segnius quàm plerique flagitarent Romanis rebus opem ferre uidebatur. Nec deerant qui non obscurè existimarent ipsum probè regiis iussibus obsequentem, ostentare bellum è longinquo, & multo armo

rum

A rum apparatu perstrepere, quàm Cæsarianos aggredi atq. lacessere malle; scilicet ne Cæsar grauiore iniuria atque periculo exagitatus, animum in ipso rerum discrimine, aduersus metum facilè peruicacem, à spe pacis atque concordiæ longius abduceret; Quoniam ea esset ingenii Cæsaris uis atque natura, ut placari precibus, & ratione flecti, quàm ui & armis ad id quod sponte nollet, cogi posse constaret. Id unum siquidem Rex Franciscus ex arcano eo belli motu petebat, ut Cæsar multis rerum adductus difficultatibus ab se regios adolescentes obsides datos, oblato auro redimi pateretur. Sed postquam ea spes recipiendorum obsidum frustra tentata in irritum cessit, ab omnibus ad easdem belli cogitationes recursum est. His rebus cognitis Cæsar siue tactus religione, siue permotus infamia, aut graui rerum suarum periculo adductus, Pontificem custodia & tot ærumnis libe

B rare constituit, Franciscumque Angelium cucullatum Franciscani ordinis principem pietatis & probitatis nomine expiandis criminibus sibi delectũ cum Verreio cubiculario ab Hispania Romam misit; deditque ei literas super ea re ducibus perferendas; quibus significabat Philiberto Aurantio, Vgonique Moncatæ, atque item Ferdinando Alarconi, sibi æquum piumque uideri Pontificem dimittere, atque eum cum omni honore uerborũ in pristinam asserere libertatem; Subindeque sacrosanctam eius dignitatem obnixè defendi colique oportere, modò alicũde pecunia pararetur, qua militibus merita stipendia persoluerent; ut quum tempus posceret, Germanorum legiones urbe Roma aduersus hostes educerentur. Sedulò autem cauerent certis obsidibus, ne Pontifex, si fortè iniuriæ nondum oblitus, hostilem animum indueret, ipsis non magnopere nocere posset. Erant

C hæc Pontifici in aliena potestate constituto longè grauissima, quum nulla omnino tuta ratio cogendæ repræsentandæque pecuniæ reperiretur; Quòd infirmissima fide esset Pontifex apud creditores, uti captiuus & manceps factus, neq. ulla in eo nisi dubia & anceps uigeret autoritas, sic ut de promissis firmiter cauere non facilè posset, quãdo syngraphæ nummariæ, addictorumque uectigalium tabulæ, & obligationum contractus omnes ac assensuum stipulationes legitimo robore ex certa communis iuris formula carere dicerentur. In hac uerò negotii difficultate uni omnium Germani indomita feritate, nequaquam euersæ ciuitatis spoliis exaturati, quum promissæ pecuniæ æquas publicanorum pactiones suspectarent, superbèque reiicerent, truculentissimè cunctis qui aderant in arce, Pontificique in primis, atque senatui, nisi maturè pecuniam expedirent, teterrima supplicia comminabantur. Res autem eò deducta est ut Clemens longè carissimos atque hone

D stissimos ex familiaribus qui secum erant, repræsentandæ pecuniæ obsides, frementibus deposcentibusque Germanis, tradere sit coactus. Hi fuere Ioannes Maria Montanus Archiepiscopus Sipontinus, & Honofrius Bartholinus Pisanus Archiepiscopus; episcopi uerò Antonius Puccius Pistoriensis, & Ioannes Matthæus Gibertus Veronensis. His accessere, uti pecuniosi nobilesque, & arcta propinquitate Pontifici coniuncti Iacobus Saluiatus Ioannis Cardinalis pater, & Laurentius Ridulphus, Nicolai Cardinalis frater Germanus. Horum sacratis manibus illico minaces Barbari cathenas iniecerunt, & tanta truculentia ad exprimendum aurum terruerunt, ut in Campo Floræ ad erectas dicatasque latronum suspendiis furcas, damnatorum more cathenati perducerentur, parato ibidem ad lege agendum carnifice, si paulo asperior concionis fremitus annuisset. Per hunc mo

E dum miserè pallentes, & extremo supplicii metu perfusi, terque in concionem producti, præclara ope magni numinis seruati sunt, quum spes auri uel in efferatis diuturna immanitate animis, misericordiam exprimeret. Siquidem paulopost in carcere, custodibus ex institutæ cœnæ crapula, multoque Falerno consopitis, cathenas exuerunt, & per uaporarium foci tubum in summa Riariæ domus tecta extracti funibus euaserunt; Tantã felicitate ut pedibus egressi urbem, ad urbinatis castra, quæ tum erant in Vmbriæ finibus confugerent; ubi non diu miseri tanquam illudente Fortuna, in aliud prope discrimen incidere, quum eos Laurentius Martellius Florentinis propositus copiis cõprehendẽdos uesana temeritate censuisset. Sed huius impii peruersique hominis amentiam Feltrius & Bozzolus seuerissimis uerbis retuderunt. Horum obsidum inexpectata atque admirabilis fuga Pontifici destinatam libertatem proculdubio maturauit. Nam Pontifex semper ad noua

parandæ libertatis conſilia ſolertiſſimè conuerſus, propoſitis uenalibus ſenatoriis aliquot A
galeris, qui conſenſu militum nō obſcura licitatione amiciſſimis Cæſarianarum partium
ad eum honorem aſpirantibus præſenti pecunia uenderentur; breui tantam uim ſignati
auri, uel infami collatione coactam collegerit, & militibus numerarit; ut quum aduerſi ru
mores de ſecūdis Lotrechii ſucceſſibus ſenſim increbreſcerent, milites in uniuerſum Hi-
ſpani Germanique, nequaquam ægerrimè pacarentur, & ſeſe ducum imperiis & dicto au
dientes futuros dicerent. Pontifex quoque ad declarandum fidelis amicique animi ſtu-
dium quinque ſenatores quos Cæſariani delegerant, obſides dederat, Piſanū ſcilicet Ve-
netum, eius Aloyſii qui in ſocialibus Feltrii caſtris legati munere fungebatur filium, &
Triuultium Mediolanenſem Gallicæ factioni ſemper addictum, Gaddiumque item Flo-
rentinum pecunioſi publicani fratrem. Hi Neapolim perducti, in arceque noua cuſtodi- B
ti ſunt; Pompeius uerò Columna pro reliquis duobus qui fuere Franciottus Vrſinus, &
Paulus Cæſius uadem ſe præbuit, & ſecum poſtea eos ad Sublaqueanum peramœnæ ſalu
britatis ſeceſſum humaniter perduxit. Nec multo poſt in componenda tranſactione libe
randi Pontificis ſtrenuè ſatagentibus Pompeio Columna, & Hieronymo Morono (hos
enim certis liberalibuſque promiſſis reconciliatos, & piis emollitos precibus, ita in partes
traduxerat, ut Cæſaris decreto, quod Angelus cucullatus adduxerat mirificè fauerent)
res appoſitè confecta eſt, eoque facilius quòd Vgo Moncata, & Verreius incerti & ſæpæ
tranſuerſi conſilii homines Neapolim conceſſiſſent, & Aurantius apud Galeriam uicum
hyemaret; utpotè qui ſuopte ingenio captuque mutabili, & ſemper ſuſpicioſè perplexo,
nouas difficultates negotio allaturus eſſe crederetur. Itaque poſt ſeptimum carceris men C
ſem Pontifex Cæſarianorum Alarconiſque præſertim iudicio dimittendus, decreto uix-
dum perſcripto, quum ſe exiturum poſtriduo dixiſſet, intempeſta nocte euaſit, nihil pro-
hibentibus portæ cuſtodibus, quum petaſatus & penulatus, ſubductaque & uelata barba,
ſe diſpenſatoris miniſtrum ignobili eo habitu mentiretur. Diſpenſator enim ſe præparan
dis alimentis exituro Pontifici ad ſingulas Caſſiæ uiæ manſiones præcurſurum dixerat.
Euaſit autem urbe occulta porta quæ eſt in Vaticani uiridarii extremo ad turrem rotun-
dam angulo, cuius clauem ab olitore paulo antea Pontifex impetrarat; atque eo modo
eluſis cuſtodibus Hiſpanico militari equo nectus, quem ei dederat Aloyſius Gonzaga
cognomine Rodomontes, cuius fratrem adoleſcētem nomine Pyrrhum Pontifex in his
ærumnis propenſiſſimè legerat in ſenatum, ad iter ſeſe extendit, ſubterque Cæſianum ui
cum, & Baccaniam ſyluam, Capranicæ paulum moratus, ad Orbitum oppidum naturali D
circumambientis uallis ſaxea orbita permunitum contendit; admirante moram, & ſemi-
decepto Alarcone, qui ut Pontificem ad quotidiana ſacra è cubiculo prodeuntem ſaluta-
ret, in multam diem expectarat, non ſemel increpita apud cubicularios ſurgendi tardita-
te, quum Pontifex, uel obdormiſcens excitādus ad iter uideretur, quod ægrè uti longum
& lutulentum, his brumalibus præſertim diebus obeundum foret. Cæterum nihil ſe con
mouere milites, quanquam nonnulli de animo fideque Pontificis malè ſuſpicarentur, qui
ex repentino diſceſſu quoſdam duces, militumque primores, ipſum honoris cauſa comita
ri paratos, antecaptis intempeſtæ noctis tenebris, parum pudenter eluſiſſet. AT Flo-
rentini ubi certius didicere Clementem cuſtodia emiſſum, Orbiti tutiſſimo Tuſciæ oppi
do conſtitiſſe, atque eum frequenti hominum concurſu qui undiq. gratulatum coibant,
itemque multis principum & ciuitatum legationibus coli, rediuiuaque authoritate quoti E
die ſupplicibus libellis ſubſcribendo, ſenatum habendo, & ſacerdotia conferendo, inte-
gri & probè coaleſcentis Pontificatus munia obire, metu atque inuidia creſcentibus, in o-
mnes partes legatos mittere, & certa armorum præſidia nouæ libertati tuendæ parare
cœperunt. Sedebat tum ad clauum Reipublicæ idem Nicolaus Caponius, quem pulſis
Mediceis Franciſco Norio ſuffectum docuimus. Is uti erat multarum rerum experiens,
optimuſque ciuis, & patriæ libertatis amantiſſimus, in unum pro ſalute publica conſiliū
incumbebat, ut proceres ciuitatis ex uetere ſtudio Mediceæ familiæ addictos complecte
retur, à popularium iniuriis defenderet, in partemque Reipublicæ communicatis hono
ribus ſuſciperet. Sic enim inueteratæ factionis obliuiſci poſſe iudicabat, atque honeſtiſſi-

mo

A mo & tutissimo consensu cæteris ciuibus coniungi, ut iustum & bene sanum noui status robur, in affecta & ægrè coalescēte Republica pararetur, quo parto nihil intus ex omniū ordinum concordia, uel foris hostile esset metuendum. Eo siquidem tempore inualescebat antiqua factio mediocrium atque infirmorum ciuium, nata ad conturbandam Reipublicæ tranquillitatem. Hæc namque turba tam superbè quàm temere, uti superioribus seculis, recentibusque Soderini temporibus consueuerant; nullum bonum ciuem esse putabat, nisi qui Mediceum nomen maximè & acerbissimè odisset, quòd à Mediceis diu se in administranda Republica prætermissos atque neglectos meminissent, ac simul honores omnes ciuitatis, unis optimatibus & nobilitati, iniqua ratione tributos quererentur. Ab hoc improbo, & uti mox apparuit pestilenti minorum ciuium ordine, quassata primo est
B noua libertas quam fata pepererant, & demū uniuersæ ciuitatis miserè diffidentis opes, attritæ, conuulsæque sunt. His popularibus importunisq. ciuibus signiferum sese præbuerat Balthasar Carduccius uetusta potius quàm nobili ortus familia, qui Patauii ius ciuile profitendo claruerat, odiumque sibi Pontificis acre parauerat, quum tanquam exul deplorando statum seruientis patriæ, Patauii & Venetiis Mediceos appellans tyrannos, eorum famam contumeliose lacerare consueuisset, Is fortunarum egens, & parum Florētiæ cognitus, inani immodicoque iudicio ad summum Vexilliferatus honorem, unde clarescere & ditari posset insolenter aspirabat; uixq. liuido animo ferebat magistratum ex publico decreto in tres annos Caponio designatū, qua in sede honoris æquo diutius regnare Caponium, nonnullos etiam patritios ægris animis pati intelligebat. Erant hi Thomas
C Soderinus quem fraterni Vexilliferatus memoria grata popularibus mirificè commendabat, & Alfonsus Strozza, ex uetere perpetuaque simultate pertinaci studio, Mediceo nomini semper aduersus. Ambo autem eadem ambitione ita erant occupati captique, ut non improbare Caponium tanquam ex professo ab omni Medicea domus dominatu abhorrentem, sed eius locum exoptare, occulta dignitatis obtrectatione crederentur, quem popularium suffragiis facile adipisci confiderent; Propterea Balthasari Caducci ex turbidi atque præcipitis ingenii uecordia res nouas molienti, atque item concitanti iuuentutē, astutè adulabantur. Itaque Carduccius maledicentiæ suæ frena exoluens intemperanter, & criminosè Clementis dignitatem, & totius optimatium ordinis decus proscindebat; secus ac ceperat ipse Caponius, qui eum ordinem stabiliendæ libertatis causa, nequaquam contumeliis exagitandum, sed asciscendum ultro in curiam, & syncera ciuilique honorū
D communicatione complectendum arbitrabatur, ut obliterari sensim posset ueterum beneficiorum memoria, quæ adhuc apud non ingratos ciuium animos uigeret. Dixerat.n. palam in coronis Carduccius rabido furiosoque persimilis se nunquam stabilis Reipublicæ decus uisurum, nisi in multo cruore amicorum Medicea familiæ manus & pedes ab lueret, & tyrannorum domum decreto publico dirui, & radicitus exscindi conspiceret. Erat siquidem amenti propè ingenio truculentus, proptereaq. ei obuenerat moribus eius aptum Scimitarræ cognomētum, quæ uox incurui atque terribilis barbarici gladii genus significat; unde turbida atque insolens iuuentus in foro spatiantis latera stipare cōsuesset, ut eo authore concessionem gestandorum armorum & custodiēdæ curiæ munus, uti euenit, impetraret; Postulante nanque & acerrimè contendente Carduccio id impetratum
E est, Quanquam decuriones nihil necesse esse responderent, ut armati curiam custodirēt, quando nulla uis uel intus, uel foris à quoquam extimescenda uideretur. Ea uerò efflagitantium iuuenum procacitas fuit, ut uel nolens Caponius decreto assentire cogeretur, eóque properantius, quòd seditiosos quosdam absque periculo dignitatis, oratione coherceri posse desperaret. Per hunc modum impetratis armis iuuentus per se audax & effrænis, ab ea licentia æquo feruidior atque insolentior aduersus optimates effecta est. In uestibulo nanque, ipsoque atrio curiæ, prætoriæ cohortis more stationem delecti cōiuratique iuuenes habere cœperunt, tanta animorum ferocia ut obsidere decuriones potius, & magistratuum dicta factaque malignè obseruare, quàm curiæ limen tueri censerentur. Suspectus enim quibusdam popularibus Caponius euaserat, quòd studiosius quàm oporteret, propinquos ueteresque amicos Medicea familiæ complecteretur, quos ipsi maximè

odissent, & trucidare percuperent; scilicet ut Caponio authore non popularis quidem sta A
tus uti omnes expeterent in ciuitate, sed optimanum aristocratia conderetur. Proinde
quidam è plebeio ordine antea insolēter Caponio dixerat, tam improbè quàm falsè, quũ
Medicei pellerentur. Tu inquit Caponi nequaquam sana & opportuna libertati consilia
agitas; nam tabernæ uinariæ frondis signum, non prioris dolii uinum mutare contendis,
quod nunquam à te fieri patiemur; quasi diceret sublatis Mediceis, ipsum quidem tyran-
nidis nomen tolli, sed ueteres eius ministros & fautores, nimio Caponii & optimatiũ stu
dio conseruari; qui demum multorum instar tyrannorum uti antea consuessent, populo
superbè atque auarè dominarentur. Sed uir ciuili prudentia insignis, modò publicæ salu-
ti prospiceret, hosce aduersos de se rumores facilè contemnebat; dabatque assiduè ope-
ram, ut Pontifex atque propinqui eius, nullis uerborum contumeliis afficerentur; & qui- B
busdam tenuibus officiis, quæ libertati cœptæ nihil officerent, iusta Pontificis in rebelles
iracundia molliretur. Dixerat enim sæpe Clemens, quum tanto obrutus infortunio, &
diuturna feréque lethali correptus febre decumberet, ut nos lectulo familiariter assiden
tes audiuimus; se totas perpessæ calamitatis, & torquentis morbi pœnas, tot peccatis suis
ac erroribus debitas, etiam si Deus sibi miseræ uitæ finem adduceret, æquo animo latu-
rum; neque aliud ab ingratis ciuibus Florentinis postulaturum, quàm ut in propinquos
ueteresque amicos familiæ Mediceæ grassari desinerent, hisque aditus ciuili æquitate ad
honores præberetur; redderentque item sibi Catharinam neptem quam ad uestales uir-
gines deposuissent; paternarum quoque possessionum fructibus potiri liceret: Quando
totius patrimonii uectigal ciuilis oneris ærario publico esset soluturus. Quantum uerò ad C
Pontificiam maiestatem pertineret, hoc obnixè petebat, ut nullas nisi ex Pontificia autho
ritate sacerdotiis decumas imponerent. Hæc erant suprema languentis nec adhuc planè
restituti Pontificis decreta, plena pietatis & æquitatis; quibus per mercatores idoneosq.
homines Florentiæ significatis Caponius indulgendum existimabat, utpotè qui pruden-
tissimi uiri uim, & iam tum reuiuiscente eius dignitate, minimè exagitandam, sed spatio
& leui obtemperantia, his præsertim in rebus quæ publico uoto nihil officerent, leniendã
censeret; hac in re certissimus uates futurus: Quando quidem sæpe, & etiam ante magi-
stratum prædicaret libertatem apud proteruos cito perituram, nisi Respublica modera-
tis consiliis regeretur; Quoniam his omnibus imperiti rerum plerique ciues, aut impor-
tunis distenti odiis, arrogantius quàm deceret, tumultuosè miscerentur. Nec in hoc salu D
bris sententiæ instituto Caponius inuidiam facilè sustinebat, quum iuuenes qui ceptis ar-
mis insolescebant, à Scimitarra malo publico concitati, eum nonnunquam Venetum du-
cem, solis optimatium utentem suffragiis, ad conflandam inuidiam per iocum appella-
rent, & ciues qui parum populares uideri possent, toruis atq. minacibus oculis intueren-
tur; usque adeo arroganter, ut Iacobus Alamannus præcipitis audaciæ iuuenis, in Leonar
dum Ginorium honestum ciuem, quòd modestiam in iuuenture requirere uideretur, in
ipso curiæ limine ferrum distringeret; quo in loco lege lata, nefas esset arma aduersus
quenquam nudare, aut tumultuari. Id factum quum summi magistratus maiestatem læsis
se censeretur, nec ille amens, & exitiali superbia tumens curiæ area excedere uellet, de-
curiones ad seueritatem perpulit, apud quos Scimitarra ex ciuilis iuris lenitate tutari reũ
conatus frustra perorarat. Atque eo modo Alamannus captus, in superiore curiæ tabula E
to capitali supplicio affectus est. Meminerant enim illum eundem esse Alamannum qui
paulo antea curia à seditiosis occupata, Federicum Riccium è numero decurionũ in con
spectu Guicciardini dictatoris, nefaria temeritate uulnerarat. Ab hac festinata Alaman
ni damnatione, quum caput eius è summa curiæ corona populo decisum ostēderetur, au-
dacia non mediocriter apud iuuentutem refrixit, & Carducii uis temere exardens graui
ter imminuta est. Paucis enim ante diebus, ita excreuerat, cum huius concionantis, tum
furentium iuuenum licentia, ut globo facto adscenderent ad summam magistratum, &
uexillum deposcerent, quo uti bono patriæ oporteret, ordinati uterentur. Ea uerò expo-
stulatio superba atque intempestiua patribus uisa est, quum seniores id negandum cense
rent, & Caponius fœderata iuuenum arma ureretur, quòd in unius turbulenti signiferi

manu

A manu foret, sublato uexillo populum ad arma uocare, atque aggredi quodcunq. uel crudele facinus, & ciuitatem intestino tumultu perturbare. Quum uerò aliquandiu diuersis sententiis esset decertatum, hunc ea contentio habuit exitum, ut decuriones quod negare ex tuto non poterant, moderata atque seuera condicione concederent; lata scilicet salutari lege qua cautum est, ut id datum uexillum intra curiam ad columnam porticus defixum sisteretur, capitaleque esset his qui iniussu summi magistratus reuellissent, & extra curiæ limen extulissent. Eo temperamento Caponius insolentem turbam opportunè pacasse & publicæ saluti cauisse uisus est. Armata siquidem iuuentus quæ suoptæ consilio effrænitq. libidine furere grassariq. cœperat, nisi seueris edictis ac imperiis contineri non posse censebatur. Nam paulo antea iuuenum globus tumultuosè in templum Deiparæ

B Virginis Nunciatæ irrumpens, ut studium suum erga libertatem, & ingens in Mediceos odium ostenderet, statuas Leonis & Clementis lanceis transfodiendo, nefaria atque uanissima temeritate deiecerant, unusque ante alios futilis & superbus ciuis Oricellarius cognomento Cardinalis Clementinæ statuæ faciem ingentis alabardæ ictu deformarat; & Chiurlius Macciauellus dextrum Leonis statuæ oculum spiculo perfoderat; Quas inanes iniurias stultæ animorum truculentiæ indices, Caponius ita grauiter fuerat detestatus, ut id facinus sceleste inuidiosèque editum, pœna uindicandum esse diceret, nisi patritiorum iuuenum amplior numerus quæ infami sacrilegio manus admouerat, à perscribendo decreto eum absterruisset. Eodem quoque uesano impetu concitata iuuentus, è scutis Mediceæ familiæ puniceas pilas passim deleuerat, usque adeo prouecta licētia, ut Lau

C rentianum ingressa templum è sepulchro magni Cosmi, titulum quo pater patriæ decreto publico fuerat appellatus scalpellis abraderet. In id quoque consilium non multo post callidis seniorum & optimatium artibus frænandæ iuuentuti remedium periculosum certè, sed euentu ciuitati salutare, repertum est, scilicet ut in uniuersum ciuitati capiendorū armorum iura traderentur, & descriptis à militari ætate ad quinquagesimum annum cunctis ciuibus, cohortes sub uexillis instituerentur, quæ diuisæ per quatuor tribus, collegiorum signiferis præstò essent. Erant hi signiferi numero sexdecim, quū urbs diuisa in quatuor regiones, quæ singulæ quaternos haberent signiferos, peculiaribus uexillorum insignibus, eleganti diuersarum imaginum uarietate figuratis distinguerentur. Per hunc modum Caponius communicatione armorum, quæ non obscurè feruidæ uiolentæque iuuentutis animos compesceret, popularesque modestiæ ciuilis admoneret, ciuitatem

D in officio continebat. Pari quoque prudentia turbulentos ciues legationis nomine ablegauit, Carduccium scilicet in Galliam, nihil unquam pro sano cogitantem, & Galeottum Iunium apud Alfonsum Atestinum, qui & ipse iurisconsultus indomitæ feritatis & pertinaciæ ciuis inter populares habebatur. Eadem quoq. de causa Franciscus Portinarius elegātibus literis instructus & Bartholomæus Gualterottus, quanquam ingenii inefficacis iurecousultus, quod æquo acrius factioni populariū fauerent, hic Venetias, ille in Britanniam missi sunt. Cæterum ordinatim centuriatæ cohortes maximè lætum urbi spectaculum præbuerunt, quum inter duo angustiora urbis templa erectis altaribus traducerentur, iurarentque singuli se patriæ libertatem contempto omni periculo defensuros; neque his usuros armis, nisi aduersus hostem Reipublicæ seruitutem afferentem.

E Hoc sacramento usque adeo deuotis animis circiter quatuor milia hominum consociata sunt, ut fideli concordia diligentique armorum exercitatione coalescentes, magno usui patriæ fuerint, magnoque terrori non hostibus modò qui obsessuri erant urbem forent, sed externo ascititioque militum præsidio, quod mercede ad tutelam urbis cōduxissent, ne militari licentia composita & tranquillæ urbis disciplina turbaretur, quū armati uindices præstò essent qui paulo insolentioris facti contumeliam ulcisci possent. INTER eas quoq. Lotrechii moras Veneti intentiore cura melioreque spe copias undiq. conducebant, quod post elapsum carcere Pontificem, Cæsarianos cadauerosa in urbe, & magis ac magis pestilenti, multis unique absumptis, multisq. profundo luxu diffluentibus, facile superari posse crederent; & quas in Apulia & Salentinis urbes antea possedissent, debellatis Cæsarianis ex fœdere se recepturos arbitrarentur. Florentini quoq. eandem

quam cum Gallis & Venetis ante cladem Vrbis (uti memorauimus) societatem inierant, A secuti, ante omnia Herculem Alfonsi Ferrariensis principis filium, copiis suis cum summo imperii stipendiique honore præfeceraot. Is tum nuptias cum Renata Ludouici regis filia Ferrariæ celebrarat, ex qua affinitate & ipse Alfonsus pater, commutato studio in eundem belli consensum ueniebat. Videbatur autem id fœdus tot principum arma consociantium, non æquissimo tantum, sed longè etiam honestissimo iure percussum, quod salutem libertatemque Pontificis ab initio respexisse censeretur. Verùm hos omnes Cæsarianorum arrogantia cum summa impietate coniuncta uehementer angebat & inflammabat, quum se dira uastatione & crudelibus flammis nobilissimas Italiæ urbes deleturos minarentur. Erat enim edita in uulgus fama eos conuersis signis, post absumptam & dirutam Vrbem, pari truculentia ad euertendam Florentiam adscensuros, facile inuitante inexplebiles Barbaros, & nulli unquam certi ducis imperio parentes, opulentissimæ urbis præda, incitantibus maximè eos duobus è cõsilio Neapolitano senatoribus B Ludouico Montalto Siculo, & Antonio Venafrano, quibus oti impiis sacri imperii decus maximè erat odiosum; scilicet ut effrænem atque omnibus facinoribus contaminatam militum sociorum colluuiem, longè à Neapolitanis mœnibus auerterent. Quibus adductos rumoribus Florentinos, de renouando atque arctius confirmando fœdere, consilia maturasse constat; nimis (uti postea compertum est) celeri atque ipsis demum exitiosa festinatione, quum Galliæ regis & reliquorum principum prælata societate, Cæsaris amicitiam importunè contempserint. Ingentibus tamen sententiis de eo fœdere ineundo Florentiæ certatum est; quum ciuitas in diuersa studia, promptis maximéque facundis ad differendum ciuium ingeniis scinderetur. Mouebant ciuitatem ut Gallorum C potius quàm Cæsaris Fortunam sequeretur, amplissimæ Francisci Regis opes; grauis & excellens Veneti senatus authoritas; mirunique locupletissimi Britanniæ regis studium, & Lotrechii præsentis res secundæ; Nam & tum Genua, peropportunè eiectis Adurniis qui Cæsari fauebant, in partes traducta fuerat: Antoniique Leuæ pertenues in sustinendo bello uires, & auxiliorum spes infirmæ uidererentur. Quæ res Florentinorum animos per se in Gallicum nomen procliues, ita impellebant, ot magna pars Populi priuatis addicta lucris, quæ satis opima ex negotiatione Logdunensis mercaturæ prouenirent, Gallici fœderis decreto paratis suffragiis assentiretur. In tabulis autem disertè perscriptum est, ut descensuro ad liberandam urbem Romam, inuadendamq. Neapolim Lotrechio, Etruscæ iuuentutis legionem adiungerent, Ex aduerso ipse Lotrechius regis uiribus & D copiis Florentinæ ciuitatis libertatem conseruandam ab omni iniuria, defendendamque susciperet. Atque ita à Gallo rege missus est Florentiam Claudius Velleius legatus, & à Venetis Antonius Surianus, qui fœderatæ ciuitatis consiliis adessent. Non probarant id fœdus Caponius ipse dictator, & optimatium atque prudentium penè totus ordo; utpotè qui ei parti cui Pontifex adhæsisset, omnino adhærendum censerent, & cum Pontifice honesta condicione quæ incolumem liberæ ciuitatis statum conseruaret, pacisci oportere differerent. Prouidebant enim usu rerum periti Clementem indomito spiritu ad pristinum patriæ dominatum aspirantem, facile obliuisci posse recentis acceptæ cladis, tanquam non suæ, sed publicæ omnium calamitatis, & Cæsari renouata amicitia rursus coniungi, ut illatam à rebellibus ciuibus peculiarem contumeliam uindicaret, ipsiusque Cæ E saris felicibus armis in patriam reduceretur; Quando quidem ipse suspirans & gemens, existimationis suæ iniuriam à Gallis uel intempestiuè, uel improbè dissimulatam queretur; ipso præsertim nouo fœdere, quo se illi Florentinis aduersus eorum hostes opem laturos pepigissent; cuius nondum maturi, sed certè non multo post futuri rerum euentus, uerissimus uates Caponius extitit, quum multorum imperitorum numerata suffragia aduersus paucos rectissimè sentientes, uti plerunque fit, maximè ualuissent. His rebus cognitis Clemens seipso amarior factus grauiter angebatur, quanquam ad eum Vicontius Turenius à Francisco rege missus, ea quæ iam transacta essent, eleuare, mollireque, & subtilius interpretari contenderet; sic tamen lenire offensum non poterat, quin ille noui consilii curam coquere putaretur; suspenso nanque animo ex rerum successu, in complexum

A plexũ Cæsaris se dare, fortunamq. eius sequi statuebat. Memini me eum familiariter sicu
ti solebat, his de rebus mecum contracta fronte sermones serentem in hæc uerba proru
pisse. Quid mihi Ioui uel incolumi Pontificatus dignitate, uel hac restituta sanitate uitaq.
opus est? si ab ingratis ciuibus patria pulso & exuli perpetuo deploranda sit maiorũ meo
rum uetus amplitudo, totumq. familiæ decus & fortuna principatus? Hæc enim omnia
infami ignauia amisisse atq. euertisse proculdubio existimabor, nisi eadẽ uirtute qua illa
longo tempore parta conseruataque fuere, & mihi & profugis adolescentibus recuperen
tur; referasque in annales tuos iustis notis meis non semper fortunã illusisse. At Lotre-
chius tota ferè hyeme Bononiæ absumpta communicatis cum Veneto, Florentinoque
senatu consiliis, & constitutis itineribus per Aemiliam atque Flaminiam in Picenum du-
B xit. Iam enim quas expectabat copiæ Heluetiorum & Germanorum atque item Vasco-
num, alæque postremæ equitũ aduenerant, & Pisanus cum Veneto exercitu antecedens,
conducto Valerio Vrsino ad Truentum amnem properabat. Valerius clade Romana
elapsus, Firmum peruenerat, ubi præpotentes habebat propinquos Brancadoræ factio-
nis, cum Guerreria familia de principatu contendentes, cuius princeps erat Federicus
Cæsarianæ factionis. Is Firmanorum castella inuadebat, nec Cariaio antistiti Pontificis
nomine Piceni præfecto parebat. Quibus de causis Cariatus Valerium sibi adiungit, &
per eum qui alam ueteranorum equitum conflauerat, Guerreriam interficit. Valerius
quoque quosdam Cæsarianos in Camertium iugis adortus Orpheo Aufidio duce exso,
profligarat, opulentaque exuerat præda. Nam Sarra Columna ab urbe Camerinum pro
C fectus, Varanæ familiæ regulos, uetere atque legitimo dominatu depulerat, direpta ur-
be, & CatharinaCiboa quæ Ioannis Mariæ uxor fuerat, omnibus ornamentis perfidiosè
spoliata, & ad Ridulphum Varanium spurium cui ipse sororẽ denupsisset dominatum ci
uitatis detulerat. Ex ea Aufidiana præda Valerius coẽmptis undiq. equis, insignem alam
auctam uiris fortibus exornarat: Qua fretus, cohortante Pisano ad Aternum amnem cõ
tendit, nulloque negotio, citeriore nauigio atque ulteriore turre potitus, tumultuarium
pontem effecit, ad id operam insigni studio nauantibus quibusdam Venetis nautis, qui
fortè ad fauces amnis erant in statione, & subducta nauigia multamque materiam ad effi
ciendum sternendumque pontem conuexerunt. Hoc nuncio Pisanus uehementer exhi
laratus est; utpotè qui neque amnis ripam defensoribus uacuam; neque profluentem sub
mersi olim magni Sfortiæ miserabili interitu nobilitatum, facile transiri posse existima-
D rat. Itaque promotis copiis Valerius eadem celeritatis felicitate Sulmonenses & Præcuti
ni, Pelignique nominis gentes, in potestatem sine uulnere redegit; Quòd Cæsariani du
ces eius regionis oppida, nullo militari præsidio muniuissent; rati Lotrechium non illac
facturum iter, sed per Flaminiam ad urbem Romam rectà perrecturum. Non uidetur
hoc loco prætermittẽdum, quid Venetis cohortibus præeunte eorum equitatu à Sulmo
ne iter habentibus acciderit. Eas siquidem ingenti niuosoque uentorum turbine exorta a-
trox tempestas miserabili ac inopinato cladis genere penè totas oppressit, Nõdum enim
planè exacta hyeme, ut in algidis & montanis euenit locis serius in uer nouum annus ape
ritur, & culmina montium prægaltæ diu insident & occupant niues. Inter duas Apennini
arctas fauces imminentium utrinque altissimorum montium, aduersis iugis, nõ multum
E lata, uerùm plana uallis extenditur, spatio quadraginta ferè stadiorum. Hunc locum inco
læ Peligni quinque milium planum appellant. Hæc autem est eius angusti itineris natu-
ra, ut exorti uenti quum ingruant, contrario in sese, & rapidissimo impetu cõuoluantur;
sublatas niues è iugis deiiciant, & in gyros per aëra uertant, quibus media in ualle iter
habentes, intercluso spiritu repente suffocent & perimant. Propterea explorare oportet
inconstantis cœli serenitatem, quæ subitis sæpe momentis fallax, uiatores decipit; Quo-
niam abditi introrsus specus, conceptum naturali terræ habitu spiritum, ex illis inflecten-
tium inter se montium anfractibus uiolenter expuant, certo semper exitio deprehensò-
rum, nisi intento cursu celerrime faucibus elabantur. Periere in eo turbine treceni ferè
pedites, repertique sunt rigentibus membris enecti, dormientibus planè similes, quum re
pentinæ procellæ tempestas decessisset. Cognito Valerii, Pisanique progressu, qui Ater-

ni amnis transitu potiti essent, pontemque in eo nullo prohibente construxissent, Lotre- A
chius qui adhuc erat circa Firmum incertus an transuersis itineribus in Campaniam
signa uerteret, celeritatem sibi adhibuit, & Venetas consecutus copias, tormentis Ater-
num amnem antè parato ponte transuectis in Apuliam penetrauit. Petrus quoque Pi-
saurius apud Lotrechium legatus, & Camillus Vrsinus cum reliqua parte exercitus Vene
ti, sese Pisano & Gallis coniunxerunt. Constabant Venetæ copiæ mille ferme leuis ar-
maturæ equitibus, in queis erant Epirotici & Græci generis pileati peltatiq. circiter quin
genti, Andrea Cibranio duce. Reliqui Italico more galeati, thoracatique erant, inter
quos armis splendidior, & Thracibus equis ualidior, Valerii ala censebatur. His adiun-
ctæ erant aliquot cataphractorum turmæ, ipsaque præsertim Alfonsi Ferrariensis Princi
pis ala, Francisco Cantelmo nobili duce ad Lotrechium iure fœderis missa. Peditatus au
tem constabat Germanicis cohortibus octo, mercede conductis, quibus præerat Petrus B
Auogarius nobilis Brixianus, Reliquæ cohortes erant ex delectu Italico, apud quas Ga-
briel Ripa ueteranus summam obtinebat authoritatem. Eodem quoque tempore Galli-
cis sese castris adiunxit Petrus Nauarrus qui commeatibus canens, & locorum notitia ad
ductus cum Vasconibus suis, & Cantabris, per Sabinorum & Aquilanorum fines, Fuci-
numque lacum, Capistrano oppido ex itinere expugnato, iter confecerat, Luceriamque
peruenerat. Atque ita Lotrechius positis ad Sanctum Seuerum castris, nusquam conspe-
cto hoste, copias recensuit, quæ & specie, & numero, roboreque firmissimarum gentium,
triginta ferè millium numerum implebant. Valdemontius Lothoringiæ reguli frater,
qui superioribus annis ea spe Neapolim penetrarat, & Salernum manu ceperat, ut regno
quod antiquitus Andegauensium regum fuisset (horum enim ipse legitimæ stirpis erat C
hæres) adiudicante Clemente potiretur, legiones duas Germanorum ductabat. Præerat
Heluetiæ legioni Tendanus Comes, Bastardi Sabaudii filius, quibus addebantur subsi-
diariæ Sclopettariorum Italicæ cohortes. Equitatus autem Gallicus peramplus erat &
illustris, cui Gherlindanus Britannus ab Henrico Rege missus, peculiarem alam adiunxe
rat. Hac procedentis Lotrechii fama permoti Aurantius & Vastius operam dabant, ut
Germanos & Hispanos hærentes prædæ reliquiis, & de constituenda in Vrbe colonia
cogitantes educerent. Exuisse enim usque adeo ueterem ferociam, turpiq. otio emarcuis
se uidebantur, ut nisi ægrè multaque comminatione seueri imperii, signa sequi uelle cre
derentur. Sed illarus ab infenso ualidoque hoste metus, & salutis & decoris cura, uel se-
gnes animos ad iter erexit. Atq. ita uacua relicta urbe Latina uia profecti, ex itinere Va D
stius Vallemontonium Latii oppidum, quòd Baptista è Comitum familia nobilis adole-
scens, neque portas aperiret, neque commeatum præberet, tormentis expugnauit, cruen
ta irruptione direpto oppido, quod in ingressu, nonnulli uiri fortes, & in his Beltrandus
Russius nobilis Parmensis, & Gallindus Hispanus cohortis præfectus, Vastioque familia
ris cecidissent. Exinde per Hernica oppida in Campaniam iere, ad læuamque deflecten-
tes, per Sidicinos, Exerninos, atque Alifanos fines, & per Serram demum quam uocant
Capreolam, ex qua facilis est ab Apenino in Apuliam descensus, Troiam peruenere.
Hæc urbs ex ueterum Harporum ruinis, cuius agri pars nomen adhuc retinet, ædifica
ta dicitur; magnamque habet celebritatem, quòd edito in colle posita, subiectæ Apuliæ
campos, Garganumque montem, & Hadriatici maris litora prospectet. Lotrechius ubi E
hostes ad Troiam constitisse didicit, Luceriam ad Nauarrum est profectus, sequentique
nocte Valerium, quòd firmis & expeditis turmis uteretur, & ipse alacri ingenio nauan-
dæ operæ esset auidus, Troiana uia exploratum misit, ut aliquo excepto, de hostium con
siliis numeroque, ac eorum sede, & castrorum ordine certius cognosceret. Inter Luce-
riam & Troiam medio fermè itinere, flumen exiguum uerùm cauis admodum ripis de-
currit, in queis pari explorandi studio Vastius Hispanorum ualidam manum cõdiderat.
Inalbescente itaq. cœlo Valerius ad amnem perueniens, quum paucos equites ab amne
in ulteriorem ripam euadere iussisset, hostes in insidiis occultatos deprehendit. Illico
quid repererit (quod ita facere iussus erat) Lotrechium docet; petitque ut sibi liceat tran
sire amnem & cum hoste manum conserere. Id seuerè negat imperator, sed mox alacriũ
iuuenum

A iuuenum globus è Gallicis alis Valerium subsecutus, conspecto hoste, quin pertransiret,
uel obtestante obsistenteque Valerio retineri non potuit. Accensum est leue primo præ-
lium, sed sensim acrius & ardentius, quoniam multo frequentiores quàm putassent Hi-
spani pedites & equites ex depressis locis prodibant. Pugna autem eò deducta est, ut Gal
li quanquam summa alacritate depugnarent, in magnum discrimen perducti uiderẽtur;
Quorum permotus periculo Valerius uel contra Lotrechii imperium opem ferendam
statuit; ne in primo congressu ad omen uniuersi belli aliquod detrimentum uel dedecus
acciperetur, quando ea Gallorũ manus ex equitibus primæ nobilitatis constaret, cui se
ducem præbuerat Griffeius, cum regis gratia, tum suo bellico uigore præstans iuuenis.
Nec mora, suo procursu Valerius iam planè circumuentos & perturbatos Gallos confir
B mauit, opportunéque summotis hostibus citra amnem reduxit. Nam aliæ atque aliæ ho-
stium turmæ, & peditum cohortes, eo consilio ex accliuibus locis se demittebant, ut au-
cto numero renouatoque impetu, pulsos in amnem, prærruptumque cauæ ripæ alueum
præcipites darent. Succensuit Valerio Lotrechius quòd suo iniussu amnem transisset,
quasi eum puniturus, nisi Griffeius cum suis defensus, & proculdubio seruatus, resque per
opportunè & fortiter gesta, seueri alioqui ducis iracundiam mitigassent. Postero die Lo
trechius motis castris ad hostes rectà contendit, in subiectisque Troiæ campis equestri
prælio summa utrinque alacritate certatum est, nullis quidem interpositis sclopettariis,
ita ut leui cum periculo, quantum quisque eques lancea gladioque ualeret, ex cristis ac in
signibus nosceretur. Captus est in eo congressu Martius Columna impiger adolescens,
C quem Pompeius Càrdinalis patruus, paulopost pecunia redemit. Cæsariani duces accliui
bus in locis castrametati, distinctis atque ordinatis copiis sub Troia constiterant; postero-
que die Lotrechius sese in conspectum dedit, ita aciem flectens, & copias ostentans, ut
multo tubarum clangore hostes è propinquo ad committendum prælium prouocaret, &
prouectis in gyrum curulibus tormentis, in aduersos ea disploderet. Sed pilæ in erectos
per accliuia hostes minimum inferebant detrimentum, quòd terreno statim haustæ uix
uno, aut altero interfecto, nec subsilirent, nec confertis aciebus inciderent, sic ut uni tan
tum signifero Christophoro Ario cum uexillo dextra manus falconis ictu abriperetur.
Apta uideri poterat occasio conserendæ pugnæ quibusdam audacibus, quòd insolentissi-
mi hostis conspectum, tam diu minime ferendum putarent, eundemque ducem atque eos
dem hostes sæpius uictos, acri concursu propelli & profligari posse arbitrarentur: Sed
D Vastius & Dorbinus, Aurantii feruidos impetus moderari soliti, Gallos mora & cuncta
tione eludendos, refrigerataque demum earum gentium quæ impetu ualerent, dimicandi
cupiditate, sine uulnere, uti sæpe aliàs, debellandos differebant, ob idque præsertim quòd
tum omni tormentorũ carerent apparatu, & cataphractorum alas, Garzia Manrico, & Lu
donio ducibus, Neapoli profectas, atque item quorundam procerum Neapolitanorũ au
xilia, ipsumque præsertim cum suis cohortibus Fabritium Maramaldum expectarent; ne
priusquam bene explorata uictoria, nõ de regno modo Neapolitano, sed de Mediolanen
si quoque imperio, unius prælii aleà dimicarent. Id uerò unum eos ad confligẽdum hor
tari poterat, quod nondum Horatius Baleonus cum Etrusca legione Lotrechii castris ap
plicuisset; propterea que si pugnam differrent, hostem nõ nouis, sed exercitatissimis sclo-
E pettariorum cohortibus firmiorem se postea inuenturos intelligerent. Constabat enim
ea Baleoni legiò magna ex parte ueteranis, quum sub Ioanne Medice ad summam belli-
cæ uirtutis opinionem peruenissent. Verùm ut postea ab ipso Vastio, Dorbinoque audi
ui, Hispani & Germani nequaquam pristinam eo die animorum alacritatem ostẽderunt,
quum multorum mensium desidia, & luxu captæ Vrbis eneruati, onustique præda, omni
decori & laudi quæ periculo parari possent, uitam anteferre, & partis diuitiis atque otio
frui uelle uiderentur. Per hunc modum Lotrechius frustra prouocato lacessitoque ho
ste, ea copiarum & pugnæ ostentatione lætus, quòd hostes aliàs pugnacissimi oblato præ-
lio defuissent, copias suas reduxit in castra, & septem ferè sequentibus diebus quid consi
lii agitaret hostis expectauit, quum perpetuò in eadem planitie, inter duo castra quoti-
diana exercitatione, minutis & diuersis equestribus præliis certaretur, decoro potius

quàm cruento spectaculo, quum ingens utrinque equitum multitudo, nihil intermissis A
sclopettariis, raro lethali uulnere dimicaret. Cecidit tamen è Cæsarianis Teias Aghilla-
rius, leuis armaturæ equitum præfectus, quum aurato insignis sagulo in aciem produxisset,
& hostes eum ab illo splendido ornatu Aurantium esse existimantes certatim adorirētur.
Hic est ille Teias immanis sæuitiæ Hispanus, qui capto in Vrbe Laurentio Granio Signi
no episcopo, Romana florenti eloquentia, quum ille egens pecuniæ, & direpta domo, re
demptionis pretium ægrè expediret, sacratum caput insolenti uulnere propè discidit.
Interceptus quoque est Ferdinandi Gonzaghæ alæ equitum Campegius signifer cum ue
xillo, quum frumentatoribus præsidio missus in Gallos equites incidisset. Tum uerò Cæ
sariani cognito Baleoni aduentu qui non procul inde aberat, mouenda castra statuunt,
& rectà Neapolim multis de causis contendendum censent, ut ibi certiore spe commea-
tus, & maioribus præsidiis bellum gereretur. Sergianum uerò Caracciolum cum sua cata B
phractorum ala, duabusque Hispanorū, & quatuor Italorum cohortibus Melphim ipsius
Sergiani ditionis urbem, ut præsidio sit dimittunt, multisque relictis ignibus, crassiore ma
tutina aura tecti, deceptis Gallis & præmissis impedimentis, peditatuque omni, nouissi-
mum agmen ualidi equitatus præsidio firmant, & per Creppacorii iuga, quæ sunt arctæ
fauces, è Samnio in Campaniam descendunt, serò persequētibus Gallis qui in ea exortæ
nebulæ caligine, de discessu hostium nihil pro certo explorare potuerant. Nec multo
post Horatio Baleono obuiam missis equitibus, eius legionem ab apparatu specieque mi
litum cumulatè laudatam, cum mutua gratulatione in castra receperunt. Tum uerò apud
Lotrechium in consilio disputatum est, an hostem prælio decertare nō ausum, & ex igno
bili discessu in non dubiam conuersum fugam uti credebant, persequi præstaret; an expē- C
diendis commeatibus, nihil in tergo nisi pacatum, omnique metu uacuum relinquere.
Guidoni Rangono qui multi usus dux habebatur, ipsique item Valdemontio, & præfe-
ctis alarum ferè singulis, unique præsertim Valerio Vrsino magnopere placebat instare
abeuntium tergis & proculdubio à clandestino turpiq. receptu perterritos, & disiunctis
agminibus diuersa itinera capientes, toto equitatu consectari. Fore enim ut insigne detri-
mentum nouissimis inferretur. Si uerò hostium equitatus ora conuerteret, ut postremi
agminis terga tueretur, eum per sclopettarios Etruscæ præsertim legionis, qui essent sum
mæ pernicitatis atque peritiæ, facilè sustineri atque propelli, & si fugam intēderent, exui
impedimentis, Quo euentu nihil ipsis Romana præda onustis grauius, nostro uerò mili-
ti lætius, & ad opinionem speratæ uictoriæ confirmandam, atque attollendam utilius & D
speciosius accidere posset. His Nauarrus (si uniuersi belli exitus spectetur) fatali sibi &
Lotrechio, cæterisque ducibus & copiis maximè funesto consilio cōtradixit, ueterem se-
cutus belli rationem; ne si feruidis animis abeuntibus hostibus incumberent, ea omnis
qua tum potirentur, adipiscendi commeatus facultas amitteretur. Neque enim sperare
debere, ut uicos & oppida commeatibus plena, per quæ antecedens & prædabundus ho-
stis transiret, diffugiētibus metu incolis reperirent. Relinqui siquidem in tergo Melphim
opulentam urbem, militari præsidio, & peculiaribus Sergiani reguli uiribus confirmatā,
unde frequentibus eorum eruptionibus impediri atq. intercludi subuectiones frumenta
rias posse, nemo belli regionisq. peritus non dubitaret. Itaq. sibi Melphim omnino aggre
diendam expugnandamque uideri & circumiecta oppida in potestatem redigi debere, ut E
nihil hostile retro metuant, & deficientium ab hoste eius tractus populorum fama aucti,
ex tuto Neapolim usq. penetrent. Hæc apud Lotrechium sententia uicit, quū nec fugien
tes & perturbatos prope Cæsarianos Fortuna desereret. Nec mora. Nauarrus cum iusto
tormentorum apparatu Melphim cōtendit, eisque prolatis magnum in muro hiatum fe-
cit, sed nequaquam usque adeo latum, ut non plus quam bini aut terni milites irrumpere
posse appareret. Subiere tamen temere atque audacius quàm expediret Etrusca uexilla,
quæ quum per ardua eniterentur, & difficiliorem opinione aditum reperirent, multis in
terfectis & uulneratis, retrouersa sunt, egregiè propugnante Sergiano. Cæterum Vasco-
nes & Cantabri Etruscis successere, magnaque ui ad deiecti muri aditum dimicatum est,
maiore oppugnantium cæde atque periculo: Quoniam Nauarrus, ut conglobatis cohor
tibus

A tibus latiorem ingressum pararet, tormenta in eam partem continenter ita adigi iubebat,
ut multi qui primi ascenderant, tergis pilas exciperent; & miserabilis sociorum strages
ederetur. Sed his incommodis atque uulneribus accensi pariter Vascones & Etrusci, ui fa
cta in urbem perruperunt, neque quisquam ferè ex Hispanis & Italis qui erant in præsi-
dio, irati uictoris sæuitiem effugit; manauitque ea cædes ad oppidanos tanta rabie, ut in-
fantibus & fœminis ægrè parceretur, & uictores inter se de captiuis & præda rixantes ca
teruatim manus consererent; quæ res cæsorum stragem accumulauit. Nam à Nauarro
circiter quingenti omnis generis milites desiderati sunt; ex oppidanis autem & præsidia-
riis cohortibus & turmis, supra tria hominum milia cecidisse referuntur. Captus est ipse
Sergianus Caracciolus qui constantissimè, uti debebat, suam urbem defenderat. Mel-
B phi expugnata, Venusini Gallis deditionem fecerunt, quorum exemplum secuta sunt
pleraq. oppida Lucaniæ & Apuliæ, apud quæ non ingratum erat ex ueteribus studiis Gal
licum nomen. Atque eo modo Nauarrus quum nulla hostium manus occurreret, ad Lo
trechium reuersus est. At Cæsariani ex itinere Arriano oppido direpto, quod Arrianen
ses ex uetere factione Gallorum aduentum expectare uiderentur, præter Auellinum &
Montefusculum lactis figulinis nobile, tripartito agmine, quum Aurantius cum Ger-
manis præcederet, Gonzaga cum equitatu latè diffuso, quòd nemo instaret hostis, subse
queretur, & Vastius cum Hispanis Nolam peteret, paucis diebus uno fermè tempore
Neapolim contenderunt. Cæterum Hispani ad Nolam more suo stipendia flagitantes,
uix concionantis Vastii cohortatione, ad seditionem consternati, in officio contineri po
C tuerunt, increpita scilicet malignitate atque stultitia eorum qui præda diuites instante ter
gis hoste, stipendia uel merita, importunissimo tempore postularent. Ad id impudentiæ
facinus milites Dorbini opera incitatos Salsedus eximiæ uirtutis ueteranus dictitabat, nõ
obscura dignitatis obtrectatione, quando is ad honorem magisterii castrorum quo Dor
binus fungebatur, uehementer aspiraret. Qua de causa Dorbinus ut calumniam dilue-
ret, capitale ausus facinus, spectante Vastio, in Salsedum ensem distrinxit, eique brachiũ
discidit. Eius atrocis & insolentis facti conspectu acriter permotus Vastius, in Dorbi-
num irruit, sua manu Salsedi iniuriam, & percussoris temeritatem uindicaturus. Quo
animaduerso Dorbinus ex irati ducis oculis uitæ suæ periculo, in genua procumbens,
gladii cuspide comprehensi capulum duci porrigens, hoc inquit in meam necem utere
imperator, qui iracundè potius quàm iniquè, nominis tui offensa maiestate deliquerim.
D Tanta enim erat erga Vastium uetus Dorbini reuerentia, ut effugere metu mortis dispu
deret. Hic demissi & supplicis, nec mortem deprecantis habitus, paratam semper in Va
stio generosi animi clementiam facile exciuit, eique nõ modò pepercit, sed pristinum ho
norem qui erat summus in exercitu etiam conseruauit; Quod strenuissimi uiri eo graui
bello uirtutem magno sibi usui futuram iudicaret. Sed Salsedus nequaquam mortiferi
uulneris, sed implacabilis animi dolore, multos post dies Neapoli excessit è uita. Quum
Cæsariani duces ad Neapolim coniunctis copiis peruenissent, & Vastius orantibus Nea-
politanis, & sese omnes affatim commeatus suppeditaturos pollicentibus, castra idoneo
loco extra urbem ponenda censeret, Vgonis Moncatæ, & Alarconis sententia prælata
est, qui introducendum in urbem exercitum cõtendebant; Quoniam dilabentibus, & in
E fidem nutantibus quibusdam Andegauensis factionis regulis, populum ab insita leuitate
nouis rebus, & regibus semper studentem, defecturum crederent, quum primum Gallica
signa conspiceret. Contineri enim in officio & fide facilè posse præsentibus, & portas, &
mœnia tuentibus militum præsidiis: quando paratus esset in urbe, & in arcis horreis fru-
menti, & commeatus omnis generis copia, uinique præsertim, qua una re, allici promere
rique Germanorum animos constaret. Hanc reliqui duces Aurantius & Gonzaga militi
bus id experentibus fauere soliti, sententiam approbarunt, uel grauiter reclamante Va-
stio, qui eo cõsilio urbem miserè & propè hostiliter à sociis direptam iri, intromisso exer
citu prædicabat. Sed nihil eius ante prouisæ calamitatis detrimẽtum, externorum ducum
animos permouebat; utpotè qui neglecto omni ciuium incommodo, uni tantum defen-
sioni urbis, publicæque militum saluti prospicerent. Atque ita frustra lugentibus Neapo

litanis,per idonea urbis loca,exercitus regionatim eſt diſtributus. Nec multo poſt Lotre A
chius cum omnibus copiis in conſpectum ſe dedit,caſtrametatuſque editis in collibus, &
perductis perpetuis munitionibus quæ ad mare uſque pertinerent,præaltis atque admi-
randis aggeribus ſe circumſepſit;ipſeque in Aragonii Montalti uilla prætorium fixit, quæ
exeuntibus ab urbe,Campana uia ad dextram relinquitur. Nauarrus autem diuerſis con
ſtitit in iugis,qui ad leuam ultra diui Martini collem uergunt, & Ianuariæ portæ immi-
nent;& in Ioannis Roſcii uilla munitiſſima caſtra conſtituit; eo conſilio ut longam obſi-
dionem terra marique inſtituerent,& uicinas Neapoli urbes Capuam,Auerſam,Puteo-
los,& Nolam,quas occuparant,præſidiis obtinerent.Tum uerò Gallorum antecurſores,
atque admixtæ aliquot ſclopetariorum cohortes ab æde diui Antonii ad Campanam uſ
que portam decurrerunt,in quas Cæſarianorum globus erupit; certatumque eſt tumul B
tuaria pugna,ſed paucis utrinque interfectis;quum Galli aucti numero uehementer urge
rent,Cæſariani cadente Verreio intra portam compulſi ſunt. Hic Verreius,ut ſupra dixi
mus,ab Hiſpania miſſus à Cæſare Romam ad duces mandata detulerat; Verùm poſtea
deprauatus malignitate quorundam ne intereſſet pactionibus quibus Pontifex dimittere
tur,aſtutè quidem,ſed leuiſſimè Neapolim conceſſerat,primuſque improbæ ſuæ uolunta
tis pœnas dedit.Exinde cunctis ferè diebus leuia certamina ferebantur,quum Galli auda
cter procurrerent,& Cæſariani erumpentes, noui hoſtis ferociam egregiè ſuſtinerent.
His minutis præliis nonnulli utrinque ceciderunt, quòd intermixti equitibus ſclopetta-
rii rem gererent,& eos diſperſos Hiſpani leuis armaturæ equites turmatim aggrederen-
tur. Per hunc præliandi morem Roſcinius Ciarius nobilis atque fortiſſimus inter Etru- C
ſcos iuuenis,quum ſuos diſpalatos recipere conaretur,ab equitibus eſt interfectus. Inte-
rim Neapolitani inexpectata ab Hiſpanis atque Germanis domeſticarum rerum detrimẽ
ta perpeſſi,& duriora in dies expectantes,ſeſe priuatis obſidionis ærumnis,periculoq. pu
blico eripere cœperunt; atque inde nauigantes in proximas Capreas, Aenariam, Prochi
tam, & Surrentini litoris tuta ab hoſte,atque ſalubria loca ſe conferebant. E proceribus
quoque Neapolitanis plerique dilapſi ſunt, & in his mutata fide multo maxima pars An-
degauenſis factionis ad Gallos tranſiit,primuſque omnium Vincentius Carrafa Montis
ſacræ arcis oppidi regulus,Cæſarianis diffidens rebus ad Lotrechium ſe contulit. Huius
uiri iudicium quòd exactæ militaris prudentiæ haberetur, multi ſunt temerè ſubſecuti,
quod à tanto uiro,conſilium anceps,niſi graui cum ratione ſuſceptũ non exiſtimarent. Ex
his fuere Caracciolus Murconii Comes, Ferdinandus è Pandona familia, Bouiani regu- D
lus; Federicus Caetanus, Franciſcus Aquinas Quadratæ in Apulia regulus,qui demũ fi-
nito bello aut ſecuri percuſſi aut bonis mulctati,maleſanæ & infidæ leuitatis pœnas dede
runt. Sergianus quoque Caracciolus qui animo tam forti quàm fideli apud Melphim ca-
ptus fuerat, quum aliquandiu ſummis precibus ab Aurantio, ut redimeretur, impetrare
nequiuiſſet,ab hac contumelia indignabundus Lotrechio liberanti ſeſe addixit, dictoque
ſacramento à rege alæ equitum præfecturam promeruit, & decora ſacri ordinis nobiliũ
procerum torque donatus eſt. Interea Neapoli quanquam magna frumenti copia ſuppe
teret, conficiendi panis difficultate uſque adeo laborari cœptum eſt,ut Germani præſer
tim frumento cacabis excocto ueſcerentur.Nam & frumentariæ molæ quæ ſunt ad Sebe
thum fluuiolum,& aliæ quæ ſunt in Glani amne ad Acerras,atque Sueſſulam,in poteſta-
te hoſtium erant, cui incommodo ſolerter occurrebatur ab Hiſpanis & Italis qui paruas E
è lapide ſuburbano molas manu ductiles cõfecerant,quibus triticum egregiè, ſed nequa
quam affatim molebatur; Nec uini iam tanta ſupererat copia quæ ſatis eſſet Germanis a-
quæ potum,tanquam uiſceribus noxium abominantibus. Eius quidem deſiderio tãquam
æquum & debitum poſtulantes uniuerſas propè urbis cellas cum fremitu ſcrutabantur;
ſicut Daualam ipſius Vaſtii domum ſæua irruptione uiolare non ueriti, aliquot Græci
uini dolia, ſubter hortum manu factis ſcrobibus recondita,ex indicio infidelis fabri dete-
gerent, factoque totius exercitus concurſu, perpotando galeis & aquariis cuppis aſpor-
tando ocyſſimè exhaurirent,quum modicè parcendo, omnibus per aliquot dies ſuffectu-
ra crederentur. Interea accitus è Lotrechio è Genua Philippus Auria, Andreæ Auriæ

Gallicæ

A Gallicæ classis præfecti legatus, cum octo triremibus circa Neapolim uenit; cuius aduen-
tu propè omnis aduentitii commeatus spes hostibus interclusa uidebatur; eoque arctius
quòd supra Ligusticam classem, Venetorum quoque triremes circiter uiginti superato
Messanæ freto ad inuadenda obtinendaque litora, propediem uenturæ nunciabantur.
Qua rerum fama adducti Cæsariani duces, priusquam Venetæ triremes Siciliæ fretum
transirent cum Philippo cõfligere statuerunt. Habebant Cæsariani sex tantum triremes,
biremesque duas, confisiq. uirtuti militum, & quatuor magnarum nauium scaphis quas
sclopettariis impleuerant, & reliquis pari ratione minoribus nauigiis quæ frahatæ nocan
tur, concurrere rostris, manusque conferere minimè dubitabant. Erat enim cum Vastio,
qui cum Vgone Moncata prætoriam conscenderat, delectorum flos militum: nam Dor-
B binus accuratè fortissimum quemque, & Cantabrico mari assuetum uiritim delegerat, &
in his promptissimos centuriones atque signiferos, quos nihil maris nausea atque iacta-
tione perturbari consuesse didicisset. Conscendit quoque & ipse magister equitum Asca
nius Columna, & plerique alii uiri insignes sua sponte, nihil de uictoria dubitantes, & ne
Germani quicquam Hispanis de uirtute concederent, Conradino Glornio duce circiter
ducenti, duas triremes compleuerunt, magnaque alacritate, è Pausilipo soluentes, ad in-
sulam Capreas contenderunt; atque ibi iuxta fontes ex iocundiore mora largius epulati,
Consaluo etiam Barectæ Lusitano cucullato, qui religiosæ solitudinis causa illis in rupi-
bus tugurium condiderat, concionanti aures præbuerunt. Is uehementissimè cohortatus
duces singulos obtestabatur, ut pristina uirtute uti, pietatisque patriæ memores, crudeles
C ulcisci Ligures, atque eos acri maximè impetu inuadere ad non dubiam uictoriã uellent;
scilicet ut tot miseros Hispanici generis uiros longè fortissimos, quos illi perpetuis uerbe
ribus & contumeliis affectos, & pro seruis remigibus cathenatos, ad transtra detinerent,
ærumnosa atque infami seruitute liberarent. Dum prolixè atque inflammatè Barecta cõ
cionaretur, Biordus Agnesius Neapolitanus, non tam Gallicæ factioni addictus, quàm
Hispanorum arrogantiæ infensus, in aduersum insulæ litus se demisit, & ueloci uectus na
uicula ad Philippum aduolauit, primusque certum nuncium tulit de numero apparatuq.
& ducibus Cæsarianæ classis. Quo cognito Philippus supplementum unius centuriæ sclo
pettariorum à Lotrechio postulauit & accepit. Nec diu post Cæsariana classis pluribus ex
pansis uexillis conspicua, à Capreis discedens in conspectum hostium se dedit. Erat tum
Philippus oram legens Salernitani litoris ad Concham stationem, quam promontorium
D tenue, Vrsi caput à nautis appellatum, suo obiectu efficit. Id abest non magno spatio à
prominentiore Cãpaniæ promontorio, quod Athenæum antiquitus dictum, hodie Cam
panellam incolæ uocant. Ea species ornatissimæ hostium classis, nõ mediocriter Ligures
commouisse uisa est, sed rei naualis periti, eam mox non ineptè contempserunt, tanquam
secus ac disciplina flagitaret, nullas ad mali summitatem caueolas, quas gattos uocant,
habentem. Eæ caueæ summis alligatæ malis singulos speculatores simul & propugnato-
res continent, sicuti in carchesiis onerariarum nauium fieri uidemus, è quibus deni, & sæ
pe pro nauigii magnitudine uiceni homines saxis, atque missilibus propugnant. Tum ue
rò Philippus aduocatis in prætoriam nauem trierarchis, his ferè uerbis eos allocutus
est; digito aduentantem hostium classem ostendens. VIRI inquit generosi inuictæque
E uirtutis ciues optimi, magnum hodie nobis (uti uideo) ex certa propè uictoria decus pro
ponitur, quum numero triremium, cunctisque rebus bellici apparatus, & fortitudine ani
morum, peritiaque rei naualis præstemus. Sint utique hostes nostri, ut ipsi iactant, egre-
giè pugnaces terrestribus præliis, in nauali certè concursu, neque discurrere, neq. se con
globare expeditè poterunt, quum inter transtra, & angustis in foris sibi sit dimicandum,
excipiendæque sint, uti sors feret, tormentorum pilæ, quum nullus receptui, aut declina-
tioni locus propugnantibus relinquatur, præpediente præsertim remigum turba, quæ ob
iecta ictibus, & suo periculo terrefacta, facultatem consistendi, aut locum mutandi pror-
sus eripiet. Itaque quum nihil de receptu nobis sit cogitandum, & ne dedecus admittatur,
omnino sit cum oblato hoste confligendum, existimate ueterum maiorumque nostro-
rum gloriam, tot prosperis naualibus præliis partam, in dextris uestris atque peritia

esse repositam. Hanc uti reor quisque optimus ciuis, non conseruare modò, sed augere A plurimum debet, ne degeneres atque obliti disciplinæ, à sociis pariter atque hostibus exi stimemur. Ipsum uerò Andream Auriam imperatorem nostrum præsentem adesse puta tote, & uirtutis ac ignauiæ futurum testem, ut fortibus digna præmia, aut æquo iure igna uis ignominiam paret. Trierarchi uocem sustulerunt, quam alacres & pugnæ auidi ede re solent, paucisque uerbis de excipiendi atque inuadendi hostis ordine inter se cōstituen tes, ut quæ in rem opus forent aptè pararent, ad triremes suas continuo redierunt. Sum ma expediti decreti fuit, ut Philippus quinq. rostratis suis in hostem inueheretur; cum re liquis uerò tribus Nicolaus Lomellinus in altum euadens, ubi cœptum foret prælium, ca pto circuitu, reflexoque opportunè remigio, in puppes lateraque hostilium nauium præ toria præcipuè petita audacter incurreret. Itaque Philippus è promontorio in apertū ma B re progrediens, sese ad pugnam obtulit; neque Vgo uel ob id eam detractare ausus est, quod tres quas diximus Lomellini triremes concepto metu aufugere crederet, & iniqua conditione quinas Aurianas secum concursuras arbitraretur. Vbi appropinquatum est, ambæque prætoriæ ad mutuum concursum proras dirigerent, Vastius salubri ratione Vgonem hortabatur, ut prior maius tormentum emittere properaret, ut exorta fumi ca ligine, hosti certior ictus eriperetur. Sed Vgo qui rei naualis peritissimus existimari uo lebat, & dudum cunctis ueteribus trierarchis ad Capreas pugnæ aleam minime subeundā differentibus, ignauia increpita contradixerat; tam diu displodere tormentum distulit, ut Philippus in id sedulò intentus, atque aptè collimans, suum ingens tormentum quod Ba siliscum appellabat in hostem emitteret. Huius immanis pila perfractis supra rostrum C crassioribus pluteis, qui zombattæ uocantur, cum horribili strage hominum per foros à prora in puppem peruolauit, tanta uiolentia ut discerptis supra triginta partim mi litibus partim naualis officii magistris & remigibus, etiam in ipsa puppe multos insignes discerperet, & in his Petrum Cardonium Siculum, Vastii propinquum, qui geminos fra tres Valpergas Masinii regulos, obtrectatione amatoria apud Mediolanum interfecerat, & Leonem Tassinum Ferrariensem, à quo Geuarræ Potentiani reguli filius ex simultate Vastii cum patre concepta magnæ spei adolescens, insons nuper fuerat confossus. His accessit Gusmanus Hispanus miræ dulcedinis citharœdus, qui ioci causa (uti fata trahe bant) conscensis iam principibus & oram soluentibus, in prætoriam per remos prorepse rat; sic ut horum cruore atque uisceribus Vastius & Vgo fœdarentur. At Vgoniani li bratores ita suum ingens tormentum in Philippi prætoriam direxerunt, ut præpediente D hostili fumo non magnum inferret detrimentum, quoniam Ligures secus ac Hispani non per foros expositi ictibus, sed ad scalmorum proiecturas quas posticcios uocant, intra circumseptas solidis asseribus spundas proclinati, inter remiges consistebant, & per fe nestellas tanquam è mœnibus, crassioribus sclopettis rem gerebant. Interim dispari For tuna Cæsarianæ tres, quarum nomina hic minime prætereunda putamus, Gibba Iustinia no Ligure uetere trierarcho, in qua propugnatoribus præerat Cæsar Feramusca, & cum hac duæ Catelani generis Secamia à Secamo impigro trierarcho, & Villamarina pari ter à Bernardo Villamarino nuncupatæ, concitato remigio Aurianas duas Peregrinam scilicet & Donzelliam, quæ uox pedisequam uirginem significabat, adactis rostris inuase runt, uehementique edito certamine in eas Hispani milites egregio ausu transilierunt. His conspectis rebus Lomellinus opportunè ex suo flexu conuersis proris uti cōstitutum E imperatumq. fuerat, ad nauandam operam aduolauit, trinoque impetu in hostilem præ toriam inuectus est, eo ordine, ut uno tempore tria maiora tormenta in hostem displo derentur. Maura puppem deterso gubernaculo perfregit. Cæterum Patrona quæ ab inau rata Neptuni imagine Neptunia uocabatur, disturbato foco, & aliquot remigibus discer ptis malum perfringens, ita conuellit, ut quod miserrimum & in multis lethale fuit, anten næ conciderent; quarum casu complures oppressi sunt, & in his Hieronymus Tranensis qui in uniuersa tormentarii negotii præfectura Antonello patri Cæsaris munere successe rat. Domina uerò quæ matronæ peronatæ ad puppem signum præferebat, rostrum & reliqua proræ tabulata decussit. Nec mora, eæ tres conuersis remis iam ab hoste Peregri

næ

A næ atque Donzelliæ captis, maturè opem tulerunt. Porrò Mauratum peritissimè sese circumuoluens, in oppositam Gibbam minorum & mediocrium tormentorum procellam grandinis modo effudit, graui Gibbæ periculo; nam præter epibatas & remiges fœdè occisos, Cæsar etiam Feramusca, Smerilli, quod est minoris falconis genus, pila traiectus in mare decidit; Ipsi uerò Iustiniano trierarcho femur glande traiectum, & Baredus centuriæ sclopettariorum præfectus, tribus mortiferis uolneribus est sauciatus. Alia in parte Perpenniana & Calabrensis Oriana nomen accipiens à familia trierarchi qui inclyti olim nauaIibus uictoriis Rogerii Oriæ stirpis esse dicebatur, quum hostiles Syreniam atque Fortuniam adortæ, utramque magno affecissent incommodo, & ferè in potestatem redegissent, conspecta suorum clade, incolumes in fugam se dedere. Desperata namque
B uictoria quod stratum niderent prætoriæ uexillum, & Villamarinam atq; Secamiam circumuentas, subindeque receptas quas Hispani pauloante occupassent Peregrinam atque Donzelliam, dispalatamque scapharum & biremium classiculam conspicerent, sese seruare Cæsari, quàm cum reliquis eundem aduersæ fortis casum subire maluerunt, quanquam id consilium, uti nimis propere captum à multis improbaretur. Ab hac duarum triremium fuga, extemplo concessa est Philippo uictoria; nam Vgo qui rotundo protectus scuto, nudatoque ense paululum à puppe discesserat, dextrum glande brachium, coxam que sinistram parui falconis pila ictus ceciderat. Vastius quoque in ceruice iuxta aurem fictili globo incendiarii pulueris grauiter uulneratus, crebrisque lapidum è gattis iaculationibus contusa galea malè mulctatus, & Ascanius Columna dextra, & altero pede de-
C bilitatus Lomellino deditionem fecerant. Philippo autem in paranda uictoria magno usui fuerunt Mauri, Turcæque remiges, quos promissa libertate exutisque compedibus, & distributis armis ad prælium accenderat, tanquam ueteres Hispanorum hostes, Vgonisque præsertim nomini infestos. Hi nanque longè fortissimè, atque audacissimè dimicantes in hostiles triremes transcendere nudi prorsus, & gladiis scutisque contenti non dubitarunt; mortuoque Vgoni barbarico fremitu aliquandiu illuserunt, cadauer circumsistentes, & cum risu interrogantes, num ad inuadenda Africæ litora esset reuersurus. Per hunc modum ad Vrsi caput Amalphitani litoris nauali prælio, quo nullum ætate nostra cruentius fuit, decertatum est, Nam septingenti circiter ueterani milites Hispani, præter totidem remiges & nautas Cæsarianæ classis, aut trucidati, aut demersi periere, & Philippus uictor in uniuersum epibatas & remiges ad quingentos, & in his aliquot peritos
D gubernatores & nautas, atque unum omnino trierarchum desiderauit. Ex hostilibus duas triremes, & ad has biremem & aliquot scaphas, mioparonemque unum quem brigantinum uocant demersit; binisque in altum ut diximus fugientibus, reliquas duas in quibus erat prætoria, manu cepit: Quibus suarum quæ tormentis quassatæ satiscebant numerum suppleuit. Præter Vgonem, & Feramuscam, fortissimi cohortium præfecti interfecti sunt, Macinius Daia Cantaber, Ioannes Biscainus, Zambronius atque Baredus. In potestatem uerò uiui deuenere, præter ipsum Vastium, & Ascanium Columnam, Franciscus Hicardus trierarchus, Ludouici arcis Neapolitanæ præfecti germanus frater, cui pugnanti grauioris tormenti pila ab ima nate pulposum femuris torum horribili sed non mortifero ictu, quod habitu esset præpinguis, abripuit. Philippus item Cerbellio
E sine uulnere, & Ioannes Caietanus, Vaurius Belga, Acogna Gallus Borbonii profugi satelles, & Seronius Hispanus Neapolitani senatus scriba, illustresque equites Camillus Columna, & Annibal Genarius, Vgonis amicitia clari. Reliqui centuriones atque signiferi, militesque qui non essent uulneribus debilitati, iniectis cathenis, ad remum translati sunt, ut in locum demortuorũ, & Barbarorum qui edita forti opera, libertatem meruissent, opportunè succederent. Hæc fortasse aliquanto curiosius atque diffusius quàm institutus prælti operis labor breuitatis admonens postularet, descripsisse non piguit; Quoniam hæc pugna inter memorabiles nostri seculi maximè funesta extitisse uisa est, & ego totius eius prælii euentus certissimus testis, & propemodum spectator fuerim, quum in Aenaria, ubi tum eram Romana arce elapsus, atque liberaliter à Vastio receptus, reboatu tot tormentorum exaudito, qui per maris æquora longissimè diffundebatur; commissi qui-

dem prælii fama, ſed incertæ uictoriæ rumor nunciaretur. Obſecrantibus enim nobiliſſi- A
mis mulieribus quæ de ſalute coniugum uehementer erant ſolicitæ, ut honeſtiſſimum pie
tatis officium implerem cum duabus frahatis ualidiſſimo remige inſtructis, fretus Phi-
lippi (ſi fortè uictor euaſiſſet) amicitia ad claſſes contendi. Is nihil ea uictoria elatus, ap-
pulſum humaniter ſuſcepit, facultatemque continuò conceſſit, ut duces captos in Mau-
ra trireme cuſtoditos inuiſerem; Quibus ideo gratiſſimus aduentus meus fuit, quod de
uxorum ſalute nuncium, & opportuna quædam eorum calamitati lenimenta deferebam.
Ab his de ratione euentuque prælii ſigillatim edoctus, rediens ad Philippi prætoriam,
mare cadaueribus conſtratum conſpexi, ſic ut Philippus benignè ſtudioſéque diſſerens,
ea quæ audieram, magna ex parte confirmaret, & multa quæ ſibi accidiſſent, copioſè at-
que fideliter enarraret. Eius uerò tanta fuit humanitas, ut à ſe inaurata Vaſtii arma, me B
depoſcente, impetrari pateretur. Timebat enim Vaſtius ne Genuæ in trophæi mo-
rem, quòd eſſent ſpecioſiſſima, celebri in templo, uti uoto dicata ſuſpenderentur. Quum
eſſem apud Philippum ſuperuenit Ioachinus Leuantius Ligur à Lotrechio miſſus, qui de
poſceret captiuos; ſed ille negauit ſe daturum, quando eos ad ipſum Andream Auriam
ammirantem deducendos eſſe indicaret. Vgonis uerò cadauer, ut illudentium Barbaro
rum contumeliis eriperetur, ad Amalphim urbem delatum eſt, in ædeque Andreæ apo
ſtoli, tumultuariis exequiis tumulatum. In hac urbe citriorum & medicorum odora-
tis nemoribus æquè peramœna & celebri, Magnetis uſum nauigantibus hodie familia-
rem & neceſſarium, adinuentum fuiſſe incolæ aſſerunt. Celebratur quoque hæc urbs
admirabili liquore qui ex ſepulchro apoſtoli quod eſt ad aram templi maximam, exſu- C
dat. Hunc religioſè collectum æditui languentibus mirè prodeſſe perſuaſum habent.

Ferunt Clementem, ubi ex literis, quas ad eum ex ipſa Philippi uictoris prætoria
perſcripſeram, de euentu eius naualis pugnæ certius didicit, uel ob id magno
pere fuiſſe lætatum, quòd ipſe Vgo Moncata, & Cæſar Feramu-
ſca præcipuè cecidiſſent, quorum ille occupato Vatica-
no, & ſacrariis auguſtiſſimi templi direptis
primum intulerit uulnus; hic
uerò ab Hiſpania
pro legato
Romam miſſus, nequaquam ſynceræ Cæſaris uoluntatis
ad traducendum falſus uades extiterit; ut immorta- D
lis demum Deus totum id impietatis at-
que perfidiæ ſcelus, non ſerus
ultor uindicaret.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVI.

SECVNDVM aduersam naualem pugnam Cæsariani duces nihil sese animis demiserunt, tametsi exuti classe ueteranorum militum longè fortissimos amisissent, & iam Philippo uictrici sua classe captiuos in Liguriam perducente, Petrus Landus qui postea Venetæ Reipublicæ effectus est princeps, cum uiginti rostratis nauibus à Messanæ freto in Campaniam peruenisset. Superioribus namque diebus Corcyram delatus, ascito sibi cum aliquot triremibus Ioanne Moro Hadriatici sinus præfecto, Apuliæ oppida prosperè tentans, Molam, Polygnanum, atq. Monopolim, quòd hæ urbes iam pridem moderato Venetorum imperio assuetæ, ab Hispanis cupidissimè rebellarent, in deditionem acceperat; & quum Brundusini ei portas aperuissent, alteram quæ à terra est, urbis arcem oppugnare parabat, eo belli successu ut omnibus Apuliæ & Calabriæ, Salentinorumque oppidis potiturus esse crederetur, nisi acceptis à Senatu literis, superare Siciliæ fretum iussus, interrupto uictoriæ cursu, ad Tyrrhena deflectens litora, Neapolim uela direxisset. Itaque

C Landus aduentu suo legendo oram ab Athenæo Mineruæ promontorio usque Misenum mare intercluserat, ne ullum omnino nauigium quo importari commeatus posset, Neapolitanum in portum proueheretur perpetuisque custodiis à Cumano litore, usque ad Formias, & Caietam extendebatur, & turrem quæ est ad ostium Lyris amnis, tormentis aliquandiu quassarat; mulisque subinde frumentariis quæ sunt ad Scauros potitus, minoribus etiam nauiculis quæ moliti tritici, & recentem pomorum ac hortensium rerum copiam obsessis expetitam adueherent, commeandi facultatem eripuerat, tanta seueritate, ut quosdam bis captos, laqueis in antenna suspendi iuberet. Sed is terror nequaquam erat tantus ut spem lucri in quibosdam minueret, nauiculariis scilicet hominibus sæpe uelocissimo intercursu triremium stationes eludétibus, quum ab Aenaria & Capreis, Prochitaque, & Surrétinis uicis soluentes, felici audacia sese Neapolim inferrent.

D Quibus rerum subuectionibus obsessi, ueluti oblato recenti obsonio, mirum in modum lætabantur; quando quidem ingens eis frumenti copia abundè suppeteret, unde famem uel in multos menses, minimè timendam prospicerent. Quòd uerò conficiendi panis deesset facultas, huic desiderio uariis contusi, & ahenis excocti tritici pultariis occurrebant. Quotidianæ quoque exercitationis maioris & minoris pecoris præda ex hostico rapta, opportunè panis inopiam subleuabat. Nam nocturnis excursionibus emissæ prædatum turmæ cum præsidio peditum semper aliquid recentis obsonii referebant. Sed unus in Campania famosis latro qui Verticillus appellabatur, quum exul præteriti maleficii ueniam ab Aurantio per Fabritium Maramaldum impetrasset, obsessos inuecto multo pecore mirificè adiuuabat. Ei siquidem saltuosis & nemorosis locis assueto notissimi

E erant obliqui tramites, quibus Campania, suburbanaque præsertim ad incertum iter obsita est; eratque ita familiaris uicis atque oppidis, ut quot boum ingis ager araretur in numerato haberet, solertissiméque insidiosus unde maxime nocere cuperet, quam uolebat prædam abigeret, usque adeo feliciter uitatis aut deceptis Gallis, ut una nocte supra centum boues Neapolim perduceret, & usque ad belli exitum nihil industriam suam, uti pollicitus fuerat, usquam remittens, sæpe iuxta hostium castra impunè prædaretur; sic ut Gallis frustra indignantibus magno detrimento foret, & Cæsarianis singulare commodum attulisse diceretur. Sed is confecto demum bello, ita inexpectatum eius beneficii præmium tulit, ut à Pretore Capuæ uiro Hispano, & ut plerunq. fit eius spoliis inhiante, comprehensus, in furca suspenderetur; iusta quidem ueteris maleficii pœna; sed omnino iniqua, si recentis publici beneficii memoria spectaretur. His Cæsarianorum terra ma-

rique obsessorum incommodis, permoti aliquot Neapolitani proceres, ne inclinatæ uictoriæ eventum cunctantius expectare uiderentur, in oppidis suæ ditionis Gallica uexilla sustulerunt. Nouum etiam in Brutiis aduersus Cæsarianos excitatum est bellum, quum plerique circa Cosentiam Andegauensis factionis nomen ex prioris belli memoria liben tissimè complecterentur; cohortante eos ad rebellandum Simone Thebaldio Romano duce impigro, qui in eas regiones cum ala equitum, tumultuariisque cohortibus (ex itinere siquidem milites conscribebat) à Lotrechio fuerat missus. Iam æstas à solstitio in autumnum inclinarat, & tertius obsidionis mensis agebatur, quum Ferdinandus Gonzaga sibi aliquid grauiore eruptione tentandum ratus, Puteolana uia per cryptam persora ti olim à Cocceio Pausilipi montis, ualidam equitum & peditum manum eduxit, eo consilio ut hostes ab Auersa atque Puteolis excurrentes in insidias, uti euenit, præmissis Epirotis equitibus pertraheret. Fauit astuto consilio Fortuna, nam quum Zucerus Epirota & Iannitius Hispanus sese ostendissent, non continuere se Galli equites in quibus erant Scotorum cataphractorum turmæ, quin patefactis Auersæ portis, in conspectos statim hostes erumperent. In quos Gonzaga qui depresso in loco iuxta Regiam Beluederii uillam consederat, ex insidiis opportunè consurgens, magnam eorum partem à leni armatura circumuentam facto uehementiore impetu fudit, & quòd essent grauioribus protecti armis, & segnibus utentes equis intercepit, usque adeo graui cum dolore damnoque Lotrechii, ut Auersani præsidii curam duplicato amissorum equitum numero confirmaret, quòd hostium audaciam, qui illuc usque insolenter excurrere atque prædari consueuissent, iusto aliquo certamine uindicandam, pariq. astu acceptum incommodum omnino sarciendum esse iudicaret. Nec multos post dies Gonzaga qui de Auersano equitatu adaucto dedicerat, auidus rei gerendæ in eadem loca ampliores copias quæ frumentatoribus præsidio forent, eduxit. Nam tum demessæ segetis plenissimus erat ager, quæ res agasones & pabulandi simul, & frumentandi cupidos uehementer alliciebat. Gonzaga constituto ad tendendas insidias hoc ordine procedebat, cohortes Germanorum idoneo in loco collocantur (agminis enim frontem obtinebant) ipse caua in ualle quam latrociniis infamem Pecoream incolæ uocant, cum equitatu leuis armaturæ, & cohorte una Hispanorum se condidit, quum antea Garziæ Manrico, ut cum sua cataphractorum ala in postremo agmine frumentatoribus præsidio foret, præcepisset. Theodorum uero Bocalum Spartanum senem inclytæ uirtutis ducem cum suis alariis præcurrere, & sese ad Auersam hostibus ostendere iussit, ut inde excitos præproperos natura homines simulata fuga, in insidias eliceret. Sed Galli recenti suo malo edocti non iam turmatim dissipati, uerum densato agmine in quo erant equites galeati amplius mille, & pluribus expeditis sclopettariis unà desumptis, usque adeo graui impetu retro se uertentem (uti à Gonzaga præceptum fuerat) Bocalum inuasere, ut quum fugientem acriter persequerentur, ei institutum iter præciderent; sic ut Græci equites cataphractorum metu, ipseq. Theodorus, alia quàm putarat uia per campos patentiores effusè profugere sit coactus, & Gonzaga quòd ille secus ac præceperat tam diu tardaret, suspensè miraretur. Itaque expectabundo & circunspectanti, inexpectati hostes superueniunt, dissipantur Græci equites, frumentatoribus perturbatis præsidium, cataphractorum improuisò inuadentium Gallorum impetu propellitur, & in fugam conücitur; ipse Gonzaga multitudine celeritateque hostium ferè oppressus, magnum salutis discrimen subiit, quum se è loco ad insidias tegendas idoneo sed sinuosè anfractuoso, celeriter explicare non posset; & ut manus hostium effugeret, dimisso equo in pedes desilire, & ab alta præruptæ uallis crepidine se deiicere cogeretur; ut id faceret suadente Francisco Ario equitum præfecto; atq; eo modo per medios hostium sclopettarios qui ab accliuibus locis imminebant elapsus, conscenso ignobili equo quem tubicen obtulerat, periculo se explicuit. Galli qui cataphractos fuderant, Garziæque Manrici legatum alæ Suatium ceperant, ipsoque alæ uexillo fuerant potiti, in Germanos iniquo in loco malè conglobatos se conuerterunt, & equorum impetu perturbatos, quanquam acerrimè resistentes, magna ex parte trucidarunt. Reliqui terga dare coacti, permixtique equitibus, per tenebrosum cryptæ iter amisso uexil-

A ſo nexillifero qui ſignum ſeruare fruſtra fuerat conatus inter infeſtas equorum proculca tiones Neapolim euaſere. Neque poſtea niſi cautius à Cæſarianis frumentatum in eam re gionem eſt itum, neque à Gallis uſquam temere procurſum, quod alterno ſucceſſu par utrinque audacia ſatis repreſſa & caſtigata uideretur. Sub id tempus quum Lotrechiant agaſones, & hippagii pueri perducendis potum iumentis ad Sebethum amniculum qui frumentarias agit molas, & ad Podium quem ab Alfonſi regis uilla, Regalem appellant, uberrimis fontibus inſigne quotidiana conſuetudine aquarentur, & Hiſpani agiles inſidio ſique milites manipularim Carmelitana porta exirent, deiectiſque agaſonibus equos eriperent, Nauarrus ea offenſus contumelia nouam munitionem erigebat comprehenſa ca ſa, quæ erat inter Podium ſtabulaque regia quæ ſunt ad Magdalenæ templum ratus ſe ei
B latrocinio obuiam iturum, ſi ei loco permunito, perpetuæ cuſtodiæ ſtationem imponeret. Hac re cognita Cæſariani duces, ualidam manum quæ opus diſturbaret, feruidiſſima diei hora emiſerunt. In his fuere Ioannes ipſe Dorbinus, Ripalta, Baracanes, atque Baredus, qui lectiſsimas habebant cohortes. Stabat Nauarrus ſub ſole linteo protectus umbraculo perficiendo operi intentus, certo tamen parato præſidio, ne quicquam incommodi à repentinis hoſtium incurſionibus acciperet. Itaque ingruente Dorbino, excitata eſt tumultuaria pugna, & caſa egregie à Nauarro defenſa, quum multi è maioribus caſtris eò decurriſſent, & ante alios Etruſcæ cohortis perniciſsimi ſclo pettariorum. Iamque Dorbinus irrito conatu regredi parabat, quum Horatius Baleonus fatali temeritate longius à ſua munitione progreſſus, ut ſuos ægre ad tympani ſonitum parentes, ſua uoce compelleret, atque reduceret, inermis à Cantabro gregario mili
C te qui ſeſe recipienti incumbebat, adacta in tergum alabardæ cuſpide, quum à nemine no ſceretur, interfectus eſt: Vir impensè audax, & æquè fortis, ſed natura ſanguinarius, ut pote qui ſemper cædibus propter factiones à pueritia ſtuduiſſet. Cæterum Dorbinus expugnandæ caſæ fruſtra hærens, è ſuperioribus Vaſconum caſtris quæ erant ad Ianuariam, ut diximus, portam, tormentis peti cœpit. Atque ita paucis utrinque occiſis aut uulneratis, ignarus an ille eſſet Baleonus quem Cantaber occidiſſet, uitato tormentorum periculo in urbem eſt reuerſus. In demortui Baleoni locum Lotrechius Etruſcis cohortibus præfecit Vgonem Pepulum, egregiæ nobilitatis notæque uirtutis uirum, quem legati Florentini Marcus Nerius & T. Soderinus multis de cauſis comprobarunt. Nec multo poſt noui Duces, nunquàm intermiſſa erumpendi, atque inuadendi hoſtis conſuetudine, quod interdiu Dorbinus facere nequiuiſſet, noctu perficere poſſe rati expugnan-
D dæ caſæ, inuadendæque munitionis negotium ſuſceperunt. Eorum princeps fuit Ioannes Almeda, qui ſocios ſibi aſciuerat Cornegium, & Sancium Vargam. Hi cohortium ſuarum milites, albentes tunicas ſuperinduere iuſſerunt, ſicuti ſæpe aliàs factum fuiſſe à Piſcario, Vaſtioque meminimus, ut inſolito cultu hoſtes perterrerent, & inter ſe per tenebras perſpicuè dinoſcerentur. Magno ſilentio eductum eſt agmen, & ad caſam muni tioneſque pleno gradu peruentum. Sed impetu facto cuncta apud hoſtes, quàm credide rant intentus excubiis paratiora, atque inſtructiora repererunt. Nam Lotrechius unam præſertim à milite ſuo excubandi diligentiam exigere erat ſolitus; parata ſcilicet utrinque pœna, & propoſitis premiis ſumma diſciplinæ ſeueritate fideque. Quam ob rem Vaſco nes, atque his intermixti Etruſci ac Heluetii qui de tertia uigilia in ſtatione erant, conſpe
E ctis hoſtibus ſeſe celeriter erexerunt, expeditiſque armis in munitione promptiſsimè con ſtiterunt, Hiſpanoſque abrepere & conſcendere conantes, omni telorum genere obruros ita propulerunt, ut aceruis cadentium foſſa compleretur, multique in ea ſclopettorum glandibus traiecti, aut grauibus alabardis, & lanceis uulnerati occumberent. In queis fuit dux ipſe Almeda, mucrone per os recepto in foſſam præceps deiectus. Itaque Cornegius, & Vargas ſtrenuè reiecti, deſperata expugnatione munitionis ſeſe recipere cœperunt; uerum in abeuntes & perturbatos ſubita eruptione facta Lotrechiani impe rum fecerunt, tanta ui, ut Hiſpani debilitatos unlneribus relinquere cogerentur; eiuſque noctis uictoria quanquàm non magna, ſingulare tamen gaudium Lotrechio afferret. Neque poſtea Hiſpani, aut eandem caſam oppugnare, aut munitiones aggredi, aut quic

quam ab ea parte aduersus hostes iustis uiribus tentare ausi sunt. Sed duces in id unum ge A
rendi belli consilium incubuere, ut nocturnis expeditionibus nõ modo suburbanos uicos sed remotiora etiam oppida inuaderent, raptoque passim commeatu, & collecta præda re uersi socios recrearent, adhortarenturque ad perferenda non diu duraturæ obsidionis incommoda, quando iam Gallorum hostium animi uiresque labascere inciperent, & propiores obsessis quàm obsidentibus uideri possent, & iam affecta tetro castrorum odore militũ corpora aut longis, aut mortiferis morbis tentarentur. Nam præterquam quod Galli Heluetiique præsertim pomorum omnis generis maturescente uindemia erant auidissimi, quarum rerum intemperanti ingluuie facile febres erumperẽt, ipse etiam aër subiectæ regionis à putri depressorum camporum halitu factus insalubris, eos cõtagiosis ferè morbis infecerat. Quoniam Lotrechius ab initio quorundam exulum Neapolitanorum monitu tam importuno quàm postea exitiali, aquæ perennis aquæductum concidisset, ut ob- B
sessis copiosissimorũ fontium qui multis per urbem locis syphonibus largiter lymphas fundunt, commoditatem eriperet. Necessario nanq. tota ea aquæ uis multifariam corriuata per subiectam planitiem ita spargebatur, ut sensim exundante & mox subsidente humore, eorum camporum gleba putresceret, orireturq. inde crassior nebula, excitata quidem sed semper indomita solibus; quæ ideo febres progigneret, & totis castris euulgaret. Ferebant etiam tum nonnulli (quod uix credibile uidetur) quosdam impiæ malignitatis milites, cum ex ipsis Hispanis qui Maurorum stirpis essent, tum ex Germanis Iudaicæ sectæ, uirosis herbarum succis multoq. lini semine indito, superiectisq. item corrupti tritici quisquiliis, uicinos castris hostium puteos, & cisternas ferme singulas infecisse, propterea que inde potantium uentres intumescere, turgescentibusq. cruribus, ora hominum usq. adeo C
lurida macie pallescere cœpisse, ut deformato habitu uix inter se noti cõmilitones noscerentur, rariq. iam & segnes custodiarum munia obirent. Quibus rebus diligenter exploratis constat Giahennam Bæthicum equitum præfectum, qui unus omniũ prædæ erat auidissimus, & solertissimus, opportunis horis circuendo Gallorum castra speculandoque non semel intra munitiones irrupisse; aliquot rapuisse equos, & arma in tabernaculis exposita, è focisq. etiam infixa uerubus obsonia in urbem retulisse; quum stationum milites humi stratos, neq. in pedes se erigere, inualidisq. lacertis expedire & sustinere arma non posse, ad socios nunciaret. Qua furtiui incommodi contumelia Lotrechius grauiter commotus, intentiorem custodiam munitionibus imposuit, eo euentu ut Giahenna non diu sua temeritate felix, interceptus sit, & in carcerem Auersanæ arcis perductus. Hæc quam D
diximus morborũ labes, ab Idibus Iuliis castra irrepsit, & præter uulgus militum, primores exercitus inuasit. Quam ob rem plerique ducum de salute sua soliciti, relictis castris, in proxima oppida secedebant. Per eos dies Barbesisius nouus Gallicæ classis præfectus, qui propterea ab Armorico oceano fuerat euocatus, quod Andreas Auria à Regiis stipẽdiis graui de causa discedens, uti suo loco narrabimus, ad Cæsarianas partes sese cum peculiari sua duodecim triremium classe contulisset; Lando se coniunxit, & ultra Sebethum ad pontem quem uocant Ricciardum noxiorum suspendiis infamem, proras adegit; & quas adduxerat copias in terram exposuit. Aduehebat enim Rentium Ceritem, & quæstores Gallos, qui ad persoluenda militi stipendia deposcente Lotrechio pecuniam attulerant. Eius appulsæ classis cõspectu Gonzaga permotus, qui tum erat in hortis Regiis sub E
Campana arce; repente dari tuba signum iubet, ad urbis portam progreditur, afferrique sibi arma præcipit, eaque celeriter induit, & cum primis equitum turmis quæ dispersim & properanter exibant, contra hostes contendit. Hunc etiam equitatum, expeditæ peditum cohortes subsequũtur; quos omnes Gonzaga cohortatur, ut hostes descensionem facientes, impeditosq. sarcinis, facto uehementiore impetu inuadant. Parent milites & tumultuosissima statim pugna editur, eoq. acrior quòd Lotrechius ualidam equitum & peditum manum quæ descendentes in litus exciperet, præsidioq. foret, ad mare præmiserat. Terrebant Cæsarianos, tardabantq. ipsa tormenta Gallicis, & Venetis triremibus in aduersum litus emissa. Sed Hispani, diuerso atq. audaci flexu eam munitionem quam ad mare à Gallis perductam diximus, transcendentes, tanta ui in hostes procurrerunt, ut perruptis Lotrechiani

A trechiani præſidii turmis, & cohortibus repulſis expoſita iam pecunia propè potirentur;
ac niſi Vgo Pepulus conglobatis turmis Hiſpanorum audaciam repreſsiſſet, proculdubio
ea omnis pecunia ad Cæſarianorum manus perueniſſet. Verum ardente prælio, & fortiſ-
ſimè depugnātibus Hiſpanis, Vgo ipſe uel impigrè reſiſtens uulneratur & capitur. Canda
lius quoq. regiæ nobilitatis iuuenis Lotrechii propinquus & inter Vaſconum duces facilè
princeps, glande humerum traiicitur, & circumuentus intercipitur. Quum eo modo peri
culoſiſsimum certamen eſſet cōtractum, Lotrechius nouas turmas, & ante alios Valerium
Vrſinum laborantibus ſubſidio miſit; cuius ſuperuentu pugna iterum reſtituta accenſaq.
eſt, & Hiſpanorum impetus uehementer eſt retardatus. Itaque redintegrato prælio Vale
rius mirifica uirtute confirmatis Gallorum animis Hiſpanos equites fundit, proterit pedi
B tes, & duos longè pugnaciſsimos Hiſpanorum equitum præfectos Arium & Mirandam
circumſiſtit, & capit. Ab Heluetia etiam cohorte quæ graui facta impreſsione hoſtium
pedites loco pepulerat, his permixtus tertius equitum præfectus cognomento Pratæus
confoſſo eius equo captus eſt. Hi trés poſtea æqua permutatione cum Vgone atque Can
dalio uel tum ex uulnere moribundo, utrinque reſtituti ſunt. Neque demum uſquam ad
belli uſque exitum periculoſius & grauius dimicatum eſt. Cæterum Lotrechius tantæ claſ
ſis appulſu aliquanto minore quàm ſperarat ſignatæ pecuniæ copia ſubleuatus eſt; quum
paulo poſt uixdum perſoluto uetere ſtipendio, noui exoluendi ſtata dies inſtaret, id iam
expectante & flagitante milite uti par erat, & iratè uociferantibus præfectis, unde exhau
ſto caſtrenſi ærario auri egens imperator à quibuſdam præfectis, ditioribuſq. alarum lega
tis, oppignerata fide mutuo pecuniam accipere, & quando hæc quoq. deficeret, aliquot le
C uis armaturæ equitum turmas exauthorare atq. dimittere cogeretur. Cuius infauſti con
ſilii rationem uel extrema neceſsitate expreſſam, ita ueteres improbabāt milites, ut ea par
te uirium hoſtes omnino ſuperiores euaſuros dictitarent, atq. obiter graue prorſus detri-
mentum ſe accepturos malè ominarentur. Horum erat princeps Nauarrus, qui à Lotre-
chio nunquam planè diſſentire auſus, perſeuerandum in obſidione, minutiſque præliis, &
crebris excurſionibus in queis leuis armaturæ equeſtris maximè ualeret, premendum ho
ſtem eſſe diſſerebat, quando rem ad ſummæ apertæq. pugnæ caſum deduci poſſe deſpera
ret. Rentius uero Ceres per caſtra à Valerio ſpectatum deductus quòd cohortes morbis
& præliis attenuatas, & ſemiplenas turmas, enataque in tabernaculis gramina notaſſet, de
teſtatus loci inſalubritatem, atque improbans laxiorem munitionis & aggerum formam,
ſuadere conabatur, ut contraheret caſtra, eaq. in editiora loca ſubduceret, & remotum
D obſidionis genus occupatis circumiectis urbibus & oppidis in queis diuiſa forēt præſidia,
inſtituendum eſſe iudicabat; ut ſalubriore cœlo atq. opportunis commeatus copiis ægri
feſsique milites recrearentur, nec quicquam inde obſeſsis hoſtibus ſubportari ſinerent.
Quibus rerum difficultatibus compulſus, & diuerſis diſtractus ſententiis, ſecus ac antea
fecerat, minores duces & ueteres ſigniferos conſultandi cauſa in prætorium aduocauit.
Nam ut tum à Guidone Rangono accepimus, poſt ipſius diſceſſum à Troia, in eam uſq.
diem, nunquam uniuerſis ducibus in unum coactis, ſed per partes à ſingulis ſententias ro-
gitans, tanti belli conſilia communicaſſe ferebatur. Nihil equidem illi, quod ingratum fo
ret, auribus enunciari, aut diſputando perſuaderi poterat; utpote qui ingenio ſuo indul
gens errare mallet, quàm alienis uti conſiliis, ne quiſquam ipſo melior, militiæque peri-
E tior exiſtimari poſſet. Itaque eius conſilii exitus fuit, ut imperator natura obſtinatus &
peruicax & ſe ipſo fatali ſuperbia elatior & pertinacior factus, è uetere ſua ſententia ullo
modo deiici aut dimoueri nequierit, profeſſus utiq. ſe potius turpi nece moriturum, quàm
ut paratæ uictoriæ ſpem flagitioſo atque indecoro prorſus receptu corrumperet, uel ſi a
multis deſereretur, & copias atroci peſtilentia totas abſumi conſpiceret, quando iam pro
conſtanti ſibi eſſet compertum aduerſariorum animos auxilii deſperatione magnopere
frangi, creſcenteque inedia, maioribus quàm ipſos affici incommodis, & ob id præcipuè
quòd Germanos cum Hiſpanis ſæpe rixari, ſeditioneſq. miſcere didiciſſet. Ita ut de matu-
ra hoſtium deditione minime dubitaret, modò ueteris ſuæ conſtantiæ meminiſſet; qua
tot urbes egregia cum laude ſuperioribus bellis expugnaſſet. Erant uera hæc, ſed ualde in

tempeſtiua,atq. omnium confutata ſententiis,meliora ſcilicet conſilia præuertente fato, A
quod ad deſtinatam cladem cum ipſi Lotrechio,tum Gallico nomini properanter immi-
nebat: Quando quidem,quod homines maximè mirarentur,Fortuna ex aduerſo ſui pro
poſiti nimium tenax , nuſquam niſi Cæſarianis rebus ſecundiſsimo inſtinctu adeſſe con-
ſueſſet. Igitur Lotrechius irrito incepto minimè abſcedendum ratus,eam tantum conſilii
partem probauit & arripuit,quæ reparandas copias nouis delectibus, & ſuorum animos
recenti preſidio confirmandos exiſtimabat. Quam obrem Rentius Ceres Aquilam conti
nuo mittitur,qui quatuor milia peditum ex agro Piceno conſcribat,perſoluendiſq. ſtipen
diis pecuniam à Quæſtore Aquilano , qui id facere perſcriptis literis iubebatur,accipiat,
tranſuerſiſque montium tramitibus in Appiam uiam deſcendere maturet;ut per Fun-
danos Sueſſanoſq. fines prætergreſſus Calenum & Campanum agros,ab Auerſa demum
urbe,rectà ad ſe in caſtra perueniat. Erat Rentius quanquam infauſtus Vrbis patriæq. ſuæ B
defenſor nuper extitiſſe uideri poterat, peritus tamen belli,& una maximè probata fide
ſingulariq.inuicti animi conſtantia inſignis,& quod ſuſcepti negotii plurimum intereſſet,
Gallicæ factionis apprimè ſtudioſus. Hoc ſupremi cõſilii decretum ratioq.uel ob id facilè
quibuſdam probari poſſe uidebatur,quòd Lotrechius dedenti urbem Aurantio,uel reten
ta arce,Cæſarianis omnibus incolumitatem,& nauigia quibus Hiſpani aut in Siciliam,aut
in Hiſpaniam uti malent,adueherentur,obtuliſſet,& Germanis menſtruum ſtipendiũ quo
ſe domum redeuntes alerent,per ſuos eiuſdem gentis milites qui apud ſe militarent, ſæpè
promiſiſſet. Sed tanta erat alacritas Hiſpanorum,Germanorumq.conſtantia,ut ſe potius
inedia perire paratos eſſe,quàm Gallis ſe dedere quos antea toties uiciſſent,quotidie præ
dicarent, ſubindeque eadem ſigniferis ſignificando per manipulos ſublatis dextris, quod C
erat ſubitarium ſacramenti genus, ſe præſtituros iurarent; uſque adeo præclarè ut dubios
nonnunquam ducum animos confirmare cenſerentur, & omnis iampridem de tanto ho-
ſte conceptus timor Neapolitanis decederet. Per eos dies uir è Montella Samnii oppido
ſe Gallicarum partium militem ab ipſo albæ crucis ſymbolo, teſſeraque mentitus, atq. in
inſidias excurrentium Hiſpanorum ultrò datus, quum Neapolim perduceretur , ſe ma-
gnæ atque inſtructæ proditionis conſilium detecturum pollicitus eſt,unde non miſsionis
modo,ſed mulctæ etiam pecuniæ præmium ſperare poſſet.Itaque uti oportebat ad impera
torem producentibus Hiſpanis qui eum ceperant,Fabritium Maramaldum cogitatæ ne-
fariæ proditionis reum fecit; quod is ad eam urbis partem,quæ Campanam & Carmeli-
tanam portam interiacet cum ſuis cohortibus ſtationem obtineret, & portam Lotrechio D
proditurum promiſiſſet. Ea re ſubitis auribus accepta,& ad ſuſpicacem animum tranſmiſ
ſa Aurantius uocatum Fabritium,& deponere gladium iuſſum,cuſtodiæ tradit. Tum ue
ro Neapolitani ex ſingulis tribubus cõſurgunt,& rei incredibilis fama uehementer offen
duntur,quòd præclaræ & antiquæ ſtirpis ciuis, ſpectatæ uirtutis dux,& per omnem uitam
Cæſariani nominis ſtudioſus,ab agreſti, & nemini penè cognito homine delatore, in di-
ſcrimen ſalutis & famæ uocaretur. Propterea orabant ſummis precibus,ne præcipiti iudi
cio, ſed accurata cunctatione eius accuſationis cognitionem ſuſciperet, & ille latronum
more, inanis & proculdubio falſiſsimæ coniecturæ indicium ſeuera in quæſtione prius
perpurgaret,quàm Maramaldus ad refellendam calumniam,uti æqua iura in diſpari,pro
bo atque pernobili reo cauerent,tormentorum cruciatibus admoueretur. Indulſit hoc E
Fabritio nequaquam ægre imperator Aurantius, alioqui in grauibus rerum momentis
facilè ſuſpicax atque præproperus,quum reum peropportunè Victoria Columna tan-
quam Piſcarii cõiugis ſui alumnum,efficaciſsimis literis commendaſſet. Nec multo poſt
accuſator in quæſtione diu & grauiter tortus,quum tormenta ſecus ac ante periculum
crediderat,acerbiora ferre nequiuiſſet; ſe pecunia corruptum, ſubornatumque fuiſſe ab
inimicis Maramaldi confeſſus eſt. Atque ita ille ſceleſtus calumniator tanta infamia Fa-
britium liberauit, & talionis pœnas in fruſta diſſectus dedit; ſtatimque Aurantius pri-
ſtinæ dignitatis atque cuſtodiæ locum , unde iam cohortes dimouerat Maramaldo cum
multa uerborum præfatione reſtituit. At Gallicis in caſtris uſque adeo lentæ, atque
tabificæ febres ab Idibus Iuliis ad Nonas Auguſtas inualuerant,ut tabernacula funeri-
bus

A bus complerentur, & languentes passim milites, aut irritis, aut desperatis medelæ subsidiis, fame sitique enecti passim interirent, sepulcrorumque tumuli frequentes iuxta munitionum aggeres conspicerentur. Quapropter plerique ducum, aut tentati morbo, aut instante mortis periculo perculsi, impetrato discessu per causam curandæ uel auertendæ ualetudinis, in proximas urbes castellaque secesserant; scilicet ut mitioris cœli faciem quæritarent. Veneti legati in primis freti classe ad urbem Castellimaris quæ est ad ueteres Stabias concessere; conceptoque iam morbo Vgo Pepulus Capuam, Valerius Vrsinus Nolam, Grifferius ad Grannianum Nuceriæ propinquum dimissi sunt. Ipse uerò Valdemontius ad Vicum Surrentini litoris urbem paulo antè se contulerat. Remanserant cum Lotrechio frigentibus iam consiliis pariter & uiribus, Nauar-B rus, Michaël Salassus, Guido Rangonus, & nonnulli togati generis homines. Cæterum in Nauarro ueterem infracti & efficacis spiritus uigorem multiplicata militum funera, & expectatæ cladis non temere ingruens metus, fermè totum eliserant; sic ut propemodum mussare interrogatus, aut respondens delyrare crederetur: Ipse autem Lotrechius attonito similis dissimulato animi dolore, ferociam suam & imperii uim iussis, edictisque retinens obrepente morbo iaceret, atque eo contumacius quòd legatos Venetos, Pisanum in primis obsidis Cardinalis patrem, & secundum eum Petrum Pisaurium Griffeiumque mortuos esse; Valdemontium autem supremo iactatum morbo, fatalem horam quæ iam aderat, expectare didicisset. Nec Valdemontius uel ipso ulrium, & peregregii habitus uigore prævalidus diu uim morbi sustinere potuit; qui in spem C regni triennio antea tumultuariis uiribus fretus ad Neapolitanam portam sese ostentarat, cum ciuium uoluntatis, tum fortunæ suæ, quæ stirpi regiæ inniteretur periculum facturus. Eius mors Neapoli nunciata sicuti ingrata quibusdam Andegauensium partium, sic maximè læta Cæsarianis fuisse uisa est. Quoniam constabat quicquid antiqui iuris uigeret in Carolo primo qui Manfredum regem occidit, & regno potitus est; id totum per Andegauenses prouinciæ reges, recta hæreditatis serie ad Lothoringiæ regulos recidisse. Nam Valdemontius genitus erat eo Renato Lothoringiæ principe, qui Carolum Burgundiæ regem commisso prælio ad Nansim interfecerat. Maiore itaque animo diligentiaque intentiore Aurantius & Gonzaga perspectis decumbentis Lotrechii difficultatibus, lacessendos hostes perpetuisque uigiliis conficiendos existimabant; sic ut non modo circuendo eorum castra, & stationes pertentando lacesserent, & ad capienda arma, semi-D sopitos & affectos morbis interdiu noctuque excitando perquam molestissimè fatigarent; uerùm etiam iustis in proxima oppida, ubi hostes æstiuare didicissent, susceptis expeditionibus, eos adorirentur. Paulo siquidem ante Gonzaga noctu confecto itinere, ad Summam oppidum quod est Vesuuo monti subiectum, cataphractorum alam oppresserat, & Nolana item uia Heluetiorum cohortem quæ commeatibus præsidio ierat, occultatus in insidiis sub Vesuuo secunda expeditione trucidarat; mirabili casu, quum sub Auroram iuxta nemus delitescens fulmine ala equitum ex terribili tonitru tacta, aliquot tantum equos uapore exanimatos nemine è sessoribus læso amisisset. Iisdem etiam diebus Belmares equitum præfectus adiunctis sibi expeditis sclopettariorum manipulis, aliam Gallorum equitum manum Matalonio in oppido, quod est ad Tifata montem, in E conspectu Capuæ urbis, expugnata statione deleuerat. Saiauedra quoque natione Bæthicus diligens equitum præfectus, recepta in prædæ societatem peditum cohorte, usque Auelinum nocturna profectione contendit; improuisoque in oppidum irrumpens, oppidanosque diripiens, Maternianum Insubrem eius urbis episcopum cepit; captiuumque Neapolim perducens, ad contumeliam diuulsis testibus, ut maiorem à captiuo pecuniam exprimeret, diu torsit; uixque postea Aurantii clementia & Vastii precibus, è manibus impiis Saiauedræ ereptus est. Hæc paucis diebus accepta incommoda, quanquam uetantibus medicis Lotrechio languenti nunciari non poterant, emanabat tamen aduersarum rerum non obscura fama, sic ut ipsi ægro intentis semper auribus atque oculis astantium & inuisentium facies exploranti multa uel non integra delatione proderentur. Seuerè siquidem sciscitabatur à pueris, an quicquam noui de hostibus au-

dirent; nec mendacio erat locus, utpotè qui si audita reticerent, flagella ad pœnam subire uererentur. Cognitis per hunc modum rebus improsperè per suos gestis, necesse erat bilem commoueri, atque augeri morbum; eoque modo quum bis incisa uena sanguinem minuere frustra esset conatus, postridie Idus Augusti indignabundus excessit è uita; uir certe bello egregiè fortis, & pace, æqui pariter & iusti usque adeo tenax, ut seuerus & inexorabilis haberetur. Sed elatior quibusdam uideri poterat, quum aspectu austeræ frontis, raro quenquam familiaribus oculis intueretur. Erat ei facies digna prorsus imperio militari, quòd honestas, nec deformes cicatrices Rhauennate in prælio acceptas ostentaret, & toroso habitu ualidi corporis, quanquam mediocris esset staturæ, certum & constantem integræ ætatis uigorem exprimeret. Subtractus est omni apparatu funebris pompæ, & in eadem uilla Aragonii Montalti, ubi prætorium fixerat, cumulo arenæ tumulatus. Qui optimo iure ætate nostra, si cæteros duces eius gentis recta æstimatione reputemus, peculiari cum laude expugnator urbium sit appellatus, repetito quidem cognomento quod olim Demetrio Macedoni obuenisse constat. Mortuo Lotrechio, ad neminem summi imperii cura peruenit; sed reliqui duces in unum coacti, quæ poterant afflictis rebus remedia castrensis diligentiæ comparabant, ante omnia à Rentio Cerite supplementa copiarum expectantes. At Rentius Aquilam profectus, quum copias scribere, & euocare quosque Vrsinæ factioni, Gallicisque obiter partibus addictos cogere properaret; tota potiundæ pecuniæ spe decidit; quòd quæstorem Gallum, & Camillum Vrsinum cognomento Pardum, qui Aquilanis, Præcutinæque prouinciæ præerat, non exhaustos modo pecunia, sed publicè obæratos etiam reperisset. Itaque ad Neapoleonem Vrsinum se conuertit, atque ab eo magnis persuasionibus cohortes imperrauit. Erat tum Neapoleo recuperandis auitæ hæreditatis oppidis intentus, quæ post mortem Virginii aui Fabritio Columnæ Ferdinandi regis concessione obuenerant. Nam per eos dies propter eandem antiquæ litis controuersiam cum Scipione Columna Reatino Episcopo collatis signis apud Manlianum extremis Marsorum finibus conflixerat, cadenteque in acie Scipione ea oppida uictor ceperat, quæ sunt ad Fucinum lacum. Hic Neapoleo publicam patriæ iniuriam uindicare se uelle professus, infestis armis Cæsarianos quos in Vrbe uel in agro Romano deprehendere poterat, cruenta manu persequebatur; cupiebatque Galli Regis auspicia sequi, & eadem stipendia promereri, quæ & Iordanes pater, & auus Virginius maiores sui meruissent. Ad has Neapoleonis cohortes, alias è Piceno agro, Spoletoque in primis euocatas adiunxit, primasque earum Rentius uti statuerat in Campaniam præmisit. Iamque Paulus Petrus Ceruarius cum sua cohorte Capuam peruenerat, & reliquæ antecedentem cum Rentio consequebantur, quum Ceruarius de Lotrechii morte cognoscit: Nec propter eam famam, qui erant Capuæ, uenienti & postulanti ingressum, portam aperiunt. Nam Iulius Capuanæ familiæ princeps, & Fabritius Maramaldus, ad recipiendam Capuam aduentare ferebantur. Qua denunciatione de muro facta, ut se periculo eriperet, Ceruarius ad Rentium est reuersus. Lotrechii morte Neapoli nunciata Cæsariani duces nequaquam oppugnanda castra censentes, obequitando castris, intercipiendo commeatum, & se munitionem inuasuros ostentando, bellum gerebant, quod sine suo periculo & sine uulnere hostem pestilentia absumi prospicerent. Auster namque uentus per eos dies perflare & mortiferum crassioris nebulæ uaporem ex palustri ortum uligine per castra dissipare & circumferre ita cœperat, ut aliis ex causis conceptæ febres, in contagiosum propè morbum uerterentur. Itaque Gonzaga consuetudine quotidiana partiendo per uices equitatum & sclopettarios pedites quibus expeditæ celeritatis causa ignobiles equos attribuerat, turmis admiscendo circuibat castra, & per tubicines pugnam ciendo hostes morbis atque inedia debilitatos orbatosque imperatore, & præfectis magna ex parte ægris aut morte absumptis, assiduè exagitandos susceperat. Cæterum Aurantius ipse cum Gonzaga per exploratores edoctus, numerosum hostium equitatum suscepta nocturna profectione è castris Nolana uia iter intendere, cōtinuò cum expedita parte exercitus in eos erumpit, à medioque itinere abeuntes

A euntes consecutus nullo negotio fundit, impedimentis exuit, & ferè omnibus aut cæsis aut captis cum magna præda Neapolim reuertitur. Interea Galli duces asperrimis rerum omnium incommodis conflictati, & de salute publica desperantes, ad unum id consilium quod antea Lotrechius malesana obstinatione repudiarat, ex communi omnium sententia recurrunt; damnatisque castris effugiendum censent, mensque omnibus una est, ut Auersam se recipiant, dum aliquæ uires supersint; ne cunctis, si forte castris se tenere eaque pertinacius tueri uelint, inhonestè atque miserrimè sit pereundum. Itaque more militiæ tres acies, triaque agmina instituunt, quibus singulis præsidii causa minores ternos falcones adiungunt, & equitatum æqua diuisione partiuntur. Primi agminis cura Salasso regulo, Guidonique Rangono attribuitur. Secunda Nauarro. In ter-
B tia Pomperanus Gallus, Paulus, Camillus Triuultius, & Palicia cognomento Nigra singularum alarum præfecti constituuntur; & sub auroram composita agmina silentio castris educunt, desertis muralibus tormentis, & relicto omni grauiore castrensis apparatus instrumento; taciti quidem & sine tuba tympanique strepitu euadentes; atque eo tectius quòd densissimus imber, crebris fulgetris, & multo tonitru procellosus ingrueret; aptus hercle auertendo hosti, qui nec satis explorare, nec opportunè persequi, nec quicquam grauius per eam turbidissimam tempestatem tentare posse uideretur. Cæsariani namque duces qui pridie eius diei (is fuit quarto Calendas Septembris) consilio habito, quòd nonnulli militum per Gallicas munitiones infrequentem & segnem stationem morbo atque inedia propè enectorum hostium se deprehendisse nunciassent,
C ea ratione copias partiti fuerant, ut Dorbinus cum Hispanis adiuncto sibi Conrado Hessio cum quatuor cohortibus, Vasconum castra quæ erant, ut diximus, ad Campum ueterem supra Ianuariam portam oppugnaret. Ipsi uerò Aurantius & Gonzaga cum reliqua parte exercitus admotis tormentis castrorum hostilium aggeres aggrederentur. Sed decedente pluuia quum tantisper refereuasset, allatum est Gallos desertis castris ad Auersam se proripere cœpisse. Qua re cognita propè totus in abeuntes equitatus est effusus: Quòd ad certam prædæ spem quisque sibi uel iniussus properandum existimaret; nullo propè subsequente peditatu, quoniam Dorbinus & Hessius in oppugnandis Vasconum castris, sub eam horam uehementer essent occupati, & Vascones & Cantabri Agramontio duce suos aggeres acerrimè & constantissimè defenderent. Erant in nouissimo abeuntium Gallorum agmine sclopettarii, partim ex nigra Etruscorum
D legione, partim ex cohortibus quæ à colore uexillorum albæ uocabantur, hisque præerat Cæsar Scotus Placentinus. Ea manus primum aduentantium & irruentium equitum egregiè impetum sustinuit; sed sclopetus semel displosis usque adeo acriter equites inuecti sunt, ut uniuersos ad secundos ictus sese instruentes perturbarent; quòd uiæ eius itineris cauæ, & præalta saxeaque crepidine utrinque munitæ omnem discurrendi atque explicandi sese facultatem eriperent, magnoque Cæsarianis usui esset equorum impetus, quando in depressa & perangusta uia à paucis uel fortiter conglobatis sustineri nequiret. Per hunc modum perrupto & fœdè profligato Gallorum nouissimo agmine, grauis illico tumultus ad medium agmen peruenit, parique sorte quum frustra à primo agmine subsidia expeterentur, quòd id plenis passibus anteibat; ab eodem uictore
E equitatu fusum, & parua cum cæde armis, & sarcinis uexillisque militaribus & tormentis exutum est. Quandoquidem ægra militum corpora languentibus dextris uix hastas intentarent, aut gladios distringere auderent, contra uictores qui in deditos humique proiectos & salutem deprecantes, contenti præda à cædibus facilè temperabant. Nauarrus ipse qui uti erat æger lectica sæpe uehebatur, & tum festinandi causa humilem mulam conscenderat, obliquos uiæ tramites quærens ab Epirotis Græcisque equitibus interceptus est, Neapolimque perductus. Salassus uerò & Rangonus expeditum nacti iter ad Auersam intacti peruenerunt. Sed eorum copiæ usque adeo angusta portula receptæ sunt, ut amplius tribus horis quum singuli introirent, uictores iam adesse arbitratæ, diu in fossa trepidanter ut admitterentur expectarint. Quibus tandem intra mœnia receptis & paululum recreatis, quum duces in arcem de urbis defensione consultarent, Hi-

ſpani pedites agminatim ſuperuenere. Hi nanque à Vaſconibus repulſi ad famam fugæ A hoſtium equitumque uictoriæ incitati, ad iter capiendum antecedentibus ſeſe aggregabant. Primis Hiſpanorum cohortibus in conſpectum Auerſæ ſe dantibus, reliqui manipulatim ſe aggregabant, & quòd perterritos atque imparatos hoſtes exiſtimarent, adiuti paucis ſcalis quas è ſuburbanis caſis repererant, alii haſtis innixi, alii commilitonum humeris ſubleuati, erepere in muri coronam cœperunt, cohortantibus Saiauedra & Ioanne Gaetano qui nauali prælio captus dimiſſuſque fuerat. Hi primi omnium conſcenderant, plenaque iam Cæſarianis muri corona, quòd hoſtes metu præpediti nequaquam alacriter arma expedire uiderentur, in urbem ſeſe uel temere demittere non dubitarunt. Sed eorum paucitas Gallis animos ita erexit, ut Guidone Salaſſoque ante alios prodeuntibus & acriter innadentibus, Hiſpani quibuſdam ſuorum interfectis, aut captis, rurſus B ſubire coronam, atque inde ſe demittere cogerentur; ſic ut nonnulli religatis ad pinnas ſclopettorum funiculis, per eos uel abraſis manibus deſilirent, aut perculoſo ſaltu præcipites in foſſam ſe darent. Ab eo irrito conatu Hiſpani quòd iam frequentes armatos, & tormenta diſplodentes Gallos in mœnibus cōſpicerent, Aurantio & Gonzagæ quid rei gereretur ſignificarunt; poſtulantes ut tormenta muralia atque ampliores copias ſummittere properarent: Quando quidem hoſtes iam confirmatis animis de deditione colloqui recuſarent, proindeque iuſta ui expugnandos appareret. Itaque duces perterritis, nullum quo animos colligerent, aut uires alicunde reſumerent, ſpatium moræ dandum rati, tormenta ad Auerſam peruehi iuſſerunt; quo temporis interuallo caſtra Gallica nullo iam defendente inuaſa direptaque ſunt; magna prædantium admiratione, quum præter arma tormentaque magnitudine & numero ampliſſima ſuis locis reperta, ægri etiam C moribundique milites paſſim iacerent, & quod erat acceptæ cladis argumentum, in ornatiſſimis tabernaculis enata gramina conſpicerentur. Erat ea forma caſtrorum ſitu munitioneque memorabilis, & prorſus ſicuti uidimus ſtupenda; ſic ut plerique Cæſarianorum ducum nuſquam peritius & accurratius à quoquam hac ætate caſtrametatum fuiſſe faterentur, & magnam partem eius diſciplinæ à Nauarri ingenio profectam dicerent. Poſtero die Salaſſus ubi tormenta quæ ex Gallicis caſtris aduecta fuerant, promoueri uidet, ſuos componit, & diſtributis per idonea loca præſidiis, hoſtium uim expectare conſtituit, quòd propugnando reſiſtendoque genëroſa ortum ſtirpe armatum uti deceret occumbere, quàm nullo Fortunæ aut uirtutis ſuæ facto periculo turpiter ſe dedere honeſtius putaret. Eiuſdem animi erant Rangonus & Pomperanus, parique alacritate & cō D firmatione animorum ueteres milites defendendis mœnibus opportuna tela comparabant. Sed poſtquam ab Aurantio adactis maioribus tormentis uerberari murus & mox aperiri cœpit, & introrſus repetiti pilarum ingentium ictus, nequaquam diu ſuſtineri poſſe cenſerentur, eadem infeſtæ Fortunæ uiolentia in genu Salaſſus grauiſſimè uulneratur, reſiliente ſcilicet perfracti tormento lapidis fragmine; quo ex acie in domum relato, magnopere imminutus eſt pauloante reſumptus uigor, & eo quidem grauius quòd inſelicibus nunciis allatum fuerat hoſtes Capuam recepiſſe, ad quam dubiis & aduerſis ſuis rebus Galli confugere poſſe ſperauiſſent. Nam (ut ſupra diximus) Maramaldus cum ſuis cohortibus ad tentandam Capuam proficiſci iuſſus, ſiniſtrorſum capto itinere, loco idoneo ſibique noto non procul ab urbe conſederat, & cum Iulio è Capua familia Cæſarianarum partium, qui alæ equitum præerat, Campanos ad defectionem ſolicitabat. Erant E Capuæ Vgo Pepulus æger ſupremum exhalans ſpiritum, & Iulianus Strozza (is cum nigris cohortibus præſidio Puteolis nuper fuerat) præterea ingens ægrorum multitudo omnis generis. Nam Capuæ cunctis qui morbo tentarentur in caſtris, certus atque ſalubris erat receptus. Itaque Campani moriente Pepulo, Maramaldi aduentum timentes, & de Gallorum uictoria nequaquam temere deſperantes, diſſimulato conſilio, eam militum multitudinem adhortantur, ut delectis his qui uiribus ualerent, aut qui iam ex longa ualetudine uires recepiſſent, facto equitum & peditum firmiore globo, exire prædatum uellent; quòd nihil iam Capuæ pecoris ſupereſſet, qua excurſione aliquam pinguioris obſonii copiam relaturos, & quo ſucceſſu à ſuis pariter atque hoſtibus bellum Neapoli gereretur,

A reretur, certius exploraturos. Probatur id consilium ab omnibus, quod callidum & non
obscuræ perfidiæ plenum Campani obtulerunt; sic ut magna manus armis & equis se in-
strueret, & sub uexillo statim portis egrederetur. Sed Campani egressis, & non multo
post redeuntibus portas occludunt, eadem fermè hora qua Ceruarium ut diximus cum
Rentiana cohorte uenientem excluserant. Ob id desperato ingressu ea manus, uti cuiq.
libuit, dilapsa est & Maramaldus ab auersa porta in urbem est introductus, accumulata
ægris Gallis miseria, quando omni armorum & uestis instrumento expoliati captique es-
sent; ipsique Vgoni iam mortuo, & in æde sacra feretro imposito, inter nænias sacrificu
lorum, ornamenta equestris cultus detraherentur. Erat enim ex eo procerum ordine qui
conchyliatum torquem Galliæ regis munere eximii honoris causa gestare cõsueuerunt.
B Maramaldi siquidem cohortes è rapacissimo genere hominum Lucanis & Brutiis consta
bant, quæ ex Gallia Cisalpina, Etruriaque ingentes egerant prædas, Romæq. præsertim
auarissimè grassatæ fuerant. Strozza autem qui cum pecunia Florentini quæstoris in ar-
cem temerè munitam confugerat, certa pactione se dedidit. Ea Campanorum defectio-
ne Auersæ peruulgata, nec cessantibus Cæsarianorum tormentis, Auersani metu instan
tis cladis perterriti, iacentem Salassum adeunt, orantque suppliciter ne pertinacia sua fide
lem miserrimamque urbem in extremum salutis discrimen adducere uelit; maturaque
deditione, plorantibus tot matronis & pueris subueniat, postquam cuncta sese defende-
re conantes deficerent. Salassus mortifero ictus uulnere atque extremo dolore compul-
sus, animum ad pietatem reuocat, & Guidonem Rangonum ad Aurantium mittit, qui de
C deditione quàm honestis possit condicionibus transigat. Is uti debebat, in id consilium ni
tebatur, ut cunctis incolumibus, saluisque uexillis, & ciuitate conseruata pacisceretur.
Sed uictor Aurantii animus nonnulla superbè repudiabat. Per hunc modum aliquan-
diu re disputata, quòd interim tormenta nullo quidem temporis puncto cessarent, & iam
perruptus ad grandem hiatum murus, coronaque pinnis nudata conspiceretur, nec Ran
gonus re confecta maturè uti sperarat rediret, Salassus militum quorundam precibus, &
Auersanorum lachrymis fatigatus, per idoneum hominem ad arbitrium uictoris indeco
ram deditionem fecit. Eam uerò fœdæ pactionis condicionem, uel miseris & uictis indi-
gnam putauit Guido, qui adhuc cum Aurantio de condicionibus subtilissimè contende-
bat; quum transactæ deditionis tabulæ proferrentur, usque adeo eas Rangonus est auer
satus, ut testaretur se æquo iure esse liberum, nec pudendis statutum legibus, quando eius
D perscriptæ legis beneficio uti nollet. Hac lite cœpta Cæsariani interim recepti in urbem,
quos pecunia redimere se posse uidebant, ad unum omnes cepere. Ferunt Pomperanum
in ea tantæ calamitatis cogitatione defixis in cœlum oculis obstupescentem, acerbissi-
moq. dolore perculsum, in uestigio concidisse, quũ rigerent adhuc oculi; nec ullis fomen
tis ei exanimato, uita subito deliquio erepta, restitui posset. Hic est ille qui Carolo Borbo
nio proditionis damnato, totius exilii comes fuit; & eius postea admissi sceleris pertæsus,
à clementia Francisci regis, alæ præfecturam promeruit. Illo etiam triduo quod mul-
tis fortium uirorum funeribus, Gallis maximè luctuosum fuit, mortuus est ignobili & fœ
do in loco Ambrosius ille Florentius Insuber, qui mali aut certè fatalis consilii dirus au-
thor, Lotrechium ut diximus, ab oppugnatione Mediolani Neapolim pertraxerat, ob id-
E que meritas factiosæ malignitatis suæ pœnas dedisse uidebatur. Eum unque altero tan-
tum die antecessit Petrus Paulus Crescentius Romanus, Clementis legatus; & Paulus
Camillus Triuultius præfectus equitum in eadem pestilentis doloris miseria excessit è ui
ta, qui omnes uti erant nobilitate clarissimi, sepulturæ honore caruerunt. Pridie quàm
Galli Auersana in uia funderentur, atque eorum Cæsariani potirentur castris, Andreas
Auria ipsos captiuos Alfonsum Vastium & Ascanium Columnam, quod Cæsaris stipen
dio sese commutata uoluntate addixisset, in Aenaria insula, ubi illorum erant uxores, læ-
tos exposuit. Nec multas post horas Vastius Neapolim est profectus, ut ducum consiliis
interesset. Is quòd suæ perpetuæ benignitatis munus uidebatur, Salassum Neapolim per
ductum, omni humanitatis, & munificentiæ officio complexus est. Sed ille non multo
post, internecivo uulneris dolore mœroreq. animi confectus, ultro propè accersita mor

te, uitæ suæ finem imposuit. Vastius quoque Rangonum cum Hispanis an iure militiæ ca A
ptiuus dici posset, prolixè disputantem lata super ea re mitiore sententia liberauit, & cum
quibusdam notæ uirtutis præfectis, actuario nauigio impositum in Aenariam abire iussit,
ut inde Romam, uti probè à fidelissimis nautis factum est, adueheretur. At Nauarrus
cui miserè capto quidam milites Hispani bina malesani atque infelicis decreti transfugia
obiectabant, in eundem pristinæ, & tum supremæ calamitatis carcerem coniectus est; ea
tamen Hicardi custodis indulgentia atque humanitate, ut extrui sibi in foco uaporarium
camini tubum quo algens calefieret, impetrarit; sed aliquanto post uel æger & senex,
quum eum sicuti alios qui eo bello defecissent, Cæsar perscriptis ab Hispania literis, capi
te plectendum esse censuisset, exanimatus in culcitra repertus est. Nec defuere qui crede
rent eum superiniectæ multiplicis stragulæ uestis pondere pressum, ultro necatum fuisse, B
quòd Hicardus existimatione fortissimi ducis permotus, eum qui illam eandem arcem
aliquando cepisset, reuocata rerum fortiter gestarum memoria, extra Cæsaris inuidiam
carnificis manibus subtrahere uoluerit. Per eos etiam dies ambo Florentinorum legati
Marcus Nerius, & T. Soderinus Auersæ capti, apud Hispanos Neapoli uitam cum mor-
te commutarunt; quum Nerius pecuniam quam pepigerat pro redemptione tardius ex-
pediret, & Soderinus auri tenax, & uitæ prodigus, impositum tanquam æquo grauius pe
cuniæ pretium, se persoluturum obstinatè pernegasset. Verùm nihil in eo belli exitu,
quàm infimæ multitudinis deformius atque miserius spectaculum fuit, quum semineces
umbris hominum pares, pecorum modo ad stabula regia quæ sunt ad Magdalenam, tru
derentur. Nam hospitalitatis officium à senatu Neapolitano ducibus ita iubentibus, ut ibi C
alerentur, curarenturque, impensum est. Verùm corpora cuncta, cœli, uigiliarum, & mi
litaris laboris incommoda per quinque menses perpessa, usque adeo aceruatim commu-
nicatis morbis à contagiosa illuuie peribant, ut pauci superessent, qui in Galliam atque
Germaniam remigrarent; atque ex eorum calamitate atrox pestilentia Neapoli relinque
retur. Ab hac inexpectata multis uictoria, felicitateque Cæsaris, & portentosa Gallorũ
clade, Fortuna nequaquam adhuc suo in eam gentem exaturato plenissimè odio, tam in-
solens quàm atrox, in ipsum Lotrechii cadauer sæuitiam exercuit, ut diuturni ludibrii ui-
cto, mortuoque contumeliam accumularet. Id enim Hispanus quidam impiæ atque im
pudentis argutiæ rapax, sabulo erutum è castris in Vrbem retulit, & in regione quam Sel
lariam uocant recondidit subterranea in cella; ut uenalitium cadauer, aliquem è Gallia
pietate & reuerentia insignem emptorem reperiret, qui redemptum repenso multo au- D
ro in Galliam ad Fusiæ gentis sepulchra referendum arbitraretur. Sed nemo unquam
uel propinquorum qui sepulturæ iacturam magnifaceret, aurumque rependeret, com-
paruit; ita ut ualde mirum uideri posset, quòd in nemine apud Neapolim uel ducum uel
procerum, in eo flagitio insusitatæ impietatis & iniuriæ generosus pudor humanitatem
expresserit; quum in cella uinaria tanti nominis Imperator inhumatus iaceret; secus ac
Valdemontio acciderat, qui sacratarum uirginum, quæ in diuæ Claræ claustris degunt,
mirifica pietate, honestissimo templi in loco collocari meruisset, quoniam id templum
Andegauenses reges Valdemontii progenitores pia liberalique magnificentia condidis-
sent. Cæterum Lotrechii mors sicuti militibus importuna, ita supra quàm credibile sit ci-
uibus Romanis ingrata, luctuosaque extitit; utpote quæ singularem Vrbi tristitiam attule
rit, usque adeo ut Populus Senatusque Romanus in Capitolio non obscura summi dolo E
ris significatione, è cunctis tribubus atra in ueste cogeretur, & ei quē Vrbis liberatorem
appellabat, quòd Cæsarianos supremæ labis excidium communi gentium omnium pa-
triæ immaniter afferentes, detraxisset; iusti honoris causa parentalia decerneret, quæ eo
ipso die quo nunciata mors eius est, instauratis egregio cultu splendidissimi funeris exe-
quiis, Laterano in templo quotannis celebrarentur. Id decretum religiosæ pietatis usque
adeo ad diuturnam memoriam Lotrechio gloriosum uideri potuit, ut non dubium uicto
ribus, qui mortuo sepulturam inuidissent, prædiræ & propè infamis inclementiæ pudo-
rem exprimeret. Sub ipsam quoque Auersæ deditionem Agramontius publicæ labis For
tunam agnoscens, & reliqui cum eo Vasconum duces, necessaria potius quàm æqua con-
dicione

A dicione se dediderunt; sic ut multa inermium & egentium agmina quæ se Romana uia ad iter expedirent, cernerentur. Hisdem etiam diebus post Lotrechii mortem Sanseuerinus Salernitanus regulus, & Hieronymus Tutauilla Sarnensis comes ab Aurantio Nolam proficisci, & Valerium Vrsinum obsidere iussi, eum uix dum se ab aduersa ualetudine nouis uiribus confirmantem, in arcem se recipere, & postremo ea condicione deditionem facere compulerunt, ut cum præsidio ad castra Gallica deduceretur, quòd is erat paruo cum præsidio attenuataque equitum suorum ala; & Nolanorum animi, ut ad pristinam Cæsarianorum ducum fidem redirent, ad arma parati essent. Sed in itinere cognitum est Gallorum castra nulla iam esse, quapropter Hispani equites eum iure captiuum esse dictitantes, exutum armis & sarcinis Neapolim perduxerunt. Ibi de militari iure aliquandiu
B in ea controuersia disputatum est. Verum commendatione multorum, ipsiusque præsertim Mirandæ precibus, quem paulo ante ab ipso Valerio captum, humaniterque dimissum diximus, ab Aurantio propter uirtutem sæpius spectatam & generis nobilitatem, ut Romam enauigaret, impetrauit. Quum eo modo res Gallica passim urgente Fortuna fœdè concideret, Gallicæ Venetæque classis præfecti inuadendi opprimendique Andreæ Auriæ consilium ceperunt. Erant enim ei concitante odio uehementer infensi, quòd is à Gallo rege discedens, totius Italiæ causam importunè deseruisse, & peruersa ratione nequaquam iusta de causa sese Cæsarianis partibus applicasse uideretur. Itaque prodeuntes ex Prochytano freto, Auriam sub Iscla stationem habentem, ubi pridie Vastium & Ascanium exposuerat, conspicati, in eum tormenta maiora in spatio uiginti ferè stadiorum emittere cœperunt. Descenderam ego tum forte ab arce ad litus pretoriamq. con-
C scenderam, ut summæ authoritatis uirum, cui eram familiaris, honoris causa inuiserem, gratularerque subinde quòd commutata uoluntate felici iudicio animum pro hostili, erga nos amicissimum induisset; postquam insigni beneficio bello captos proceres ciuili bu manitate uxoribus & liberis atque penatibus restitutos uidebam. Tum uero me, secus ac putaram, nanalis pugnæ periculo implicitum cernentem Andreas me nihil preteruolantes pilas timere, & in certa puppis parte consistere iubet. Ipse molitur ancoras, aquilamque triremem omnium uelocissimam præmittit, ut hostilis classis numerum certius exploret; expediriq. armamenta omnia, tormentaq. dirigi in hostem præcipit; ea mente ut cum suis duodecim tantum triremibus, uel cũ multo maiore hostilium numero, cõtempto omni periculo audacter congressurus crederetur. Sed quum hostiles multitudine es-
D sent superiores, utpote quæ triginta quinque numerum quæ iam freto excessissent facilè excederent, Andreas prælium non temere uitandum putauit, & in eadem statione substitit, quæ erat tutissima. Nam urbs Iscla quæ antiquitus Pythacusæ à figulinis & non à simiis dicebatur sterili in colle collocata, in summo uertice munitissimam habet arcem, unde ei è uulgari Græco nomen est Ischia, siquidem munitissimum locum Græcè exprimit. Hæc latè maria prospectat, tormentisque maioribus in hostilem classem directis, & prægrandibus pilis in eam uel ad incertos ictus frequentissimè contortis, Venetas simul & Gallicas triremes ab accessu facilè deterrebat, ea conditione, ut è longinquo tantum crebris & innoxiis tormentis certaretur, & Auria lunato in loco rupium obiecta mole protectus consisteret. Arx enim ad septentrionem directis in subiectum mare cautibus inac-
E cessa est, quum in meridiem extentæ per gradus urbi immineat. Iungitur porrò hic collis Aenariæ insulæ oblongo ponte lapideo, sic ut urbs scopulo imposita & ponte annexa insulæ, nauibus circumnauigari nequeat. Circumuolitabant tamen ex longinquo Venetæ triremes, & uno atque altero ingenti tormento, quod Basiliscum uocabant, inanibus ictibus terrorem inferre, & nostros in altum elicere conabantur; quòd subire arcem nec ex propinquo conferre triremes sine certo discrimine atque exitio se posse prouidebant. Itaque quum aliquandiu irrito conatu detrimentum inferre contendissent, intra fretum Prochytanum unde exierant, se receperunt. Eo die tum primum Auria studium suum nudauit, aurataque lilia, quæ erant Galliæ Regis insignia, & in extrema puppe spectabantur iracundè perfregit atque decussit; paucissimosque post dies Gallicam classem Neapolitano excedentem litore, & quòd iam Veneta fractis & deletis partium uiribus ad Messa-

næ fretum contendiſſet, intentiſsimo curſu ſuæ claſsis perſecutus eſt; tanta celeritate ut A
quædam nauigia, militaribus equis & pretioſo caſtrenſium rerum apparatu onuſta con-
ſequeretur, & caperet; nec inde quicquam intermiſſa perpetui curſus diligentia, ſegnio-
res & longa nauigatione debilitatas quaſdam nouiſsimi hoſtium agminis triremes interci
peret, & uix Tendanus regulus, quem præfuiſſe Heluetiis diximus, è manibus elabere-
tur. Locus admonet ut quæ promiſeram de alienatione Auriæ, & Liguſtici belli cauſis
(hæc enim à legentibus diutius expectari non poſſunt) ex inſtituto operis exoluam, & ſe
riatim enarrem; quando res bellicæ ſub unum fortè tempus geſtæ, ne texturam hiſto-
riæ intercidant, atque ineptè confundant, ſuo ordine per partes explicandæ uideantur.

Itaque operæpretium erit paulo altius repetere à rebus geſtis ſuperioris anni, qui toti
Italiæ non modo ab atroci terribilique armorum ſtrepitu, ſed ab inuſitata frugum penu-
ria, & peſtilenti cœli atque aëris inclementia ſupra omnes quorum patres noſtri meminiſ B
ſent, maximè dirus & pernicioſiſsimus fuit. Erat is uigeſimus ſeptimus ſupra quingente-
ſimum & milleſimum à partu uirginis, neſanda Vrbis clade inſignis. Igitur ſub id tempus
quo Lotrechius transgreſſus Alpes, eo modo quo diximus Boſcum, Alexandriam atque
Ticinum expugnauit, Franciſcus Galliæ rex uiginti duarum triremium claſſem Andrea
Auria præfecto Maſsilienſi portu emiſit. Eum nuper honorificentiſsimo maritimæ præfe
cturæ titulo Amirantem mediterranei maris appellarat. Is Genuam obſidere iuſſus, ſu-
pi eriora nſerioraq. Liguriæ litora percurrebat, idque unum iniunctum diligenter obibat
munus, ut frumentarias inuectiones impediret. Nam tum Genuæ frumenti inopia uehe
menter laborabatur, & peſtilentia ſæuire in ciues cœperat; nec ſatis firma aderat claſsis
Antoniotto Adurnio urbis & Cæſarianarum partium principi qua Gallicæ claſsi obſiſti C
poſſet. Hæc dudum onerarias duas Ferrariam & Rapallinam proſpero deſtitutas uento
apud Florentium Corſicæ portum perſequuta, ſeſe in litus eiicere compulerat, euadenti-
buſque nautis, atque uectoribus incenderat. Quam ob rem fiebat ut Genuenſes onerarias
naues ad coëmendum frumentum in omnes partes dimitterent, & quotidie effuſa in por
tum eſurientis populi multitudine, aduentum nauium expectarent. Earum forte duæ fru
mento Siculo onuſtæ, ſeſe in Delphini portum intulerant, ut inde expectata idonea tem
peſtate, eluſa Aurianarum triremium cuſtodia ad urbem perueherentur. Qua de cauſa
ſuperioribus diebus apud portus fauces Adurnius munitionem erigi, inædificarique pro
pugnaculum, & præſidium imponi iuſſerat, ut ibi ab alto intrantia nauigia tutam haberent
ſtationem, & ne à Gallicis triremibus oppugnarentur terreſtri cohortium præſidio defen D
di poſſent. His Adurnii conſilus diligenter exploratis Andreas claſſe prouectus idoneo in
loco circiter quatuor milia peditum expoſuit, ut à terra portum & uicum occuparet, alle-
ctus ſpe totius hoſtium opprimendæ claſsis. In ipſo nanq. Delphini portu præter aliquot
Liguſticas naues frumento & mercimoniis onuſtas, ſeptem aderant partim Adurniæ, par
tim Cæſarianæ triremes, quarũ prouiſo periculo Adurnius ferendæ opis conſilium cepit,
Auguſtinumq. Spinulam prætorii præfectum cum multo maxima parte prætorianorum,
eò terreſtri itinere proficiſci iubet. Is nauiter iuſſa faciens per montana aſperaque itinera
contendens ad uicum quem Incolæ Bramapanem uocant, ſub auroram peruenit. Tum
uerò exoriente ſole ab hoſtibus qui in litus deſcenderant Spinula cõſpicitur, adeo præcla
rè, ut quum per deruptos & anguſtos tramites ſe demitteret, militum numerus facilè re- E
cenſeretur; & Auriani ampliore numero ſuo confirmati obuiam deſcendentibus eun-
dum cenſerent. Erat modica planicies non longè à fano diui Michaelis trecentorum fer
mè paſſuum. Eam Auriani duces Antonius & Philippus pronecti præoccupant, & Vi-
ſcontem Cicadam nobilem ſigniſerum, qui præfecti Auriæ geſtabat uexillum, cum ualí-
da ſclopettariorum manu anteire iubent: Ipſi mediam aciem excepturam deſcenden-
tium impetum, ex aduerſo inſtruunt. Viſcontes nactus in his rupibus duos ingentes ſco-
pulos, poſt eos ſuam manum collocat, & primos deſcendẽtium hoſtes, effuſa glandium
procella, tranſitu arcere conatur. Tum uerò Spinula coniectus in locum unde ſe eripere
ſine ignominia grauique ſuorum detrimento non poſſet, quanquam numero hoſtium
terreretur, breui oratione militum animos confirmat, docetque hoſtes facilè inuadi ſupe

A rarique posse si se prætorianos esse meminissent, quorum neque uirtutem, neque impetum, aut Galli noui milites, aut Auriani semiremiges laturi uiderentur. Nec mora æquissimo loco se demittens, Viscontis sclopettarios è scopulis deiicit. Hi pulsi mediam aciem ex tumultuaria sua fuga perturbant, certatur tamen magna ui collato pede; sed uel paucorum hostium Auriani iniquo decliuique in loco impetum non diu sustinent; contin uò dant terga, & se in fugam per confragosam uiam præcipites coniiciunt. Spinula pulsis atque perterritis, capto Philippo Auria instat. Ab Adurniis uictoriæ clamor attollitur, Gallique, & Auriani timore occupati adeo perturbatè ad litus descendere conantur, ut pauci apprehensis remis in triremes euaderent; reliqui cæsi aut capti sint, aut per auias & inaccessas rupes effugerent; quum multo plures eorum præcipiti saltu se eripientes pro B fundo mari mergerentur. Parta uictoria admirabili casu accidit, ut eo ipso die Spinula ab Adurnio ad urbem reuocaretur, quòd Cæsar Fregosius à Lotrechio Genuam cum delecta manu peditum & equitum missus, in Pociferam Vallem se demisisse, & iam adesse nunciaretur. Quibus iussis Spinula parendum censens, suspicatus quod futurum uidebatur, ut se discedente Auria classem inuaderet, trierarchos admonuit ut se compararent ad prælium, & nudatas propugnatoribus hostium triremes aggrederentur. Quòd si id facere præstareque uti oportebat non possent, in altum se proriperent, & in quos Fortuna uel Liguriæ, uel Etruriæ portus offerret properè confugerent. Cæterum uel terrestri uictoria adiuti, nihil egregium aut fortibus uiris dignum tentare ausi sunt, quòd defensores pariter & remiges ad prædam incitati, conspecto hostium aduerso successu in triremi- C bus contineri nequiuissent. Secundum uerò complexi consilium, quum enauigare cœpissent, nec ullo prorsus uento iuuarentur, fessis remigibus, animos ita desponderunt, ut in tutum euadere posse desperarent, & continuo in eundem Delphinum portum redirent. Affuit occasioni suæ intentus Auria, & inuectus in hostes, triremes præter unam omnes cepit. Hæc fuit Iustiniana cognomento Gibba, reliquæ fuere in potestate hostium, eò facilius quod nexi, seruiq. omnes ad transtra cathenati sublata uoce libertatem inuocassent, & propugnatores epibatæq. omnes undiq. descensione facta dilaberentur. Captæ sunt ante alias duæ Genuenses quibus præerat Iulianus Ripa Adurnii cliens. Aliæ fuerunt partim Siculæ, partim Hispanicæ. Capta quoq. est & direpta pretiosi mercimonii plena nauis oneraria cognomento Iustiniana, quæ dudum è Chio orientis Insula in Delphini portũ peruenerat. Hæc res gesta est sub Idus Augusti ita alternante uices suas Fortuna, ut qui terrestri D pugna uictores fuerant, mari uicti, & mox debellati fuerint. Cæsar nanque Fregosius ad diui Petri fanum quod uocatur ad Arenam positis castris, caduceatorẽ regium in urbem præmisit, qui Genuenses ad deditionem hortaretur; & si id facere abnuerent, omnia infesti belli detrimenta & uillarum incendia denunciaret. Adurnius qui paucis ante diebus ægra spe rerum suarum permotus, decurionibus permiserat, ut legatum ad Lotrechium de concordia mitterent, caduceatorem repulit. Id autem legationis munus susceperat Vincentius Pallauicinus, æquissimasq. conditiones à Lotrechio retulerat, præter id unum quòd à Genuensibus enixè petebatur, ut scilicet Sauonam urbem ademptam Populo Genuensi redditurum polliceretur. Eam nanque urbem Memorantium regis gratia ualidum, sibi impetrasse & præfectum nomine Moretum imposuisse ferebant, eo consilio ut E Sauonensi portu, quòd esset Galliæ Cisalpinæ opportunissimus postquam Genua alienæ esset ditionis, ad omnes belli commoditates uteretur. Ea re Genuenses nihil grauius sibi accidere posse rati quàm ut Sauona tot seculis ciuitati contributa subtraheretur, repente commutatis animis, à priore deditionis consilio discesserunt, ita ut Adurnius non obscuram spem retinendi principatus resumeret. Qua propter exploratis Cæsaris uiribus, noctu in eum eruptionem facere constituunt. Imposuerat Cæsar cum præsidio unius cohortis Borrachinum præfectum in æde sancti Benigni; ea est in supercilio mõtis, qui imminet ei turri quam à lychno nocturni luminis Pharum uocant, despectatque dextrorsum subiectam maris plagam, in qua ut diximus ad Arenæ templum Fregosius consederat. Cognito hostium aduentu Adurnii, & paucitate copiarum eius contempta, eos inuadendos decernunt, & post intempestam noctem eductis prætorianis rectà ad eos proficiscũtur, adeò

ſilenti agmine, ut apud Lazariam ueterem portam Borrachini excubias parũ intentè ſpe- A
culantes opprimerent. Ab his ubi ſit Borrachinus & ubi conſiſtat Cæſar diſcunt, continuó
que dorſum eius promontorii conſcendentes, Borrachinum ſemiſopitum, confiſumque
ſuis excubiis capiunt, præſidiumque eius paucis cæſis, & nonnullis uulneratis fugatur, &
per exteriorem rupis partem deiicitur. Fregoſius audito ſtrepitu & iam inalbeſcente cœ-
lo conſpecta ſuorum fuga, appropinquanteque hoſte ſeſe colligens, munimentum quod
ſors obtulit irruentibus opponit. In ea namque parte litoris ædificabatur oneraria ingens
nauis cui Grimaldiæ nomen fuit. Iamq. carina eius ſcamnis & naualibus canteriis quos fa
bri ſcalos uocant, erat conſtituta, & coſtæ ſuis incuruis aſſeribus intexebantur. Itaq. eo na
uigio pro munitione uſus, ſclopettarios opportunè diſponit, & glandibus coniectis hoſtes
ab acceſſu arcet. Ii bifariam diuiſi pars dextrorſum ad Fregoſianas copias, ubi erant equi-
tes nõnulli, Martinengo duce defertur, altera contra Cæſarem procedit. Sed factum eſt B
egregia fortitudine Cæſaris, ut qui in nauigio erant hoſtes loco pellerent. Nam Cæſar &
à puppe & à prora cum ſuis proſiliens in ipſos Spinulanos parum cõſtanter oppugnantes,
& metu ſclopettariorum perturbatos, erupit, & reliqui Fregoſiani Martinengum in con-
greſſu ita repulerunt, ut circumuentus in medio caperetur, Spinulaque ipſe deueniret in
poteſtatem, & Sinibaldus Fliſcus qui cum clientum manu aderat, paruo temporis & loci
ſpatio ex hoſtium manibus eriperetur. Eo modo Cæſar ſemihoræ momento in ipſa pro-
pe rerum deſperatione uictoria potitus, pleno paſſu ad urbem contendit, & inter ſubur-
bana tecta uiæ militaris, quam Faſciolam uocant iuxta Theodori templum tumultuariam
Hiſpanorum manum, quæ ſubſidio mittebatur magno impetu fundit, & ad Diui Thomæ
portam prouehitur. Nec diu poſt ciues excitati Fregoſii uictoria uti ante ſtatuerant, neq. C
poſtea impleuerant, Galliæ regis imperio ſe dedere decernunt, miſſiſque Ferrario & Lo
mellino legatis (hi enim erant Fregoſianæ factioni addicti) qui portam aperirent, & Cæ
ſarem exciperent, uictores introduxerunt. Ipſe princeps Adurnius qui ad tumultum ad-
currerat, ubi introductos in urbem hoſtes ex populari acclamatione audiit, cõuerſo equo
in arcem propere confugit, paululumque moratus ad nouiſsimum conſilium quod erat
ciuilis potius pietatis quàm bellicæ uirtutis deſcendit. Neque enim eum animi uigorem
quem Hieronymus frater aduerſis in rebus tulerat, Antoniottus uti erat remiſsiore inge
nio, & podagræ uitiis correptus, ferebat. Statim ſiquidem Philippum Auriam quem in ar
ce captiuum habebat, liberaliter dimittit; orat ut operam æternæ laudis patriæ præſtare
uelit, ne neceſſe ſit in ea mutatione principatus cædibus certare, quibus inteſtinis malis D
ciuitas omnino lacerari atque deleri poſſe uideatur. Sibi quoque in eam publicæ ſalutis
curam intento nihil fore honeſtius arbitrari, quàm excedere arce ut urbanis rebus tran-
quillitatem adueheret. Cum his mandatis Philippus æque fidus & alacer ab arce in aream
Aurianam deſcendit, aduocat contribules, & pleroſque alios ciues appoſitaque oratione
perſuadet, ut Galliæ regis imperium lubentibus animis ſuſcipiant; ueterum odiorum &
factionum obliuiſci, & ab omni contentione diſcedere uelint. Ea Philippi oratione
permoti ciues ad comprimendum plebis & militum tumultum, per urbem diſcurrunt,
ſedaturque illico moderatione Fregoſii & ciuium precibus armorum ſtrepitus, tanto
parendi obſequio, ut nulla domus præter decurionum Prætorium concurſu plebis di-
riperetur; ſic ut admirabile uideri potuerit, quòd in tanta perturbatione, nullo propè E
effuſo ciuili ſanguine, urbanæ res fuerint compoſitæ. Quòd ſi Aurianæ Gallicæque tri-
remes quæ tum aberant, eo die portum tenuiſſent, rebantur ciues nauales turmas uti
prædæ auidas non facile coërceri potuiſſe quin effuſiſsimè graſſarentur. Itaque ſingula-
res à Senatu atque omnibus ordinibus Cæſari gratiæ ſunt actæ, quòd Galliæ regis com-
modo quàm propriæ dignitati atque amplitudini quam armatus arripere poterat ſtudere
maluerit. Erat enim Cæſar Iano patre genitus qui tum Venetis in caſtris militabat, Ge-
nuæque principatus Fortuna aliquandiu, ut ſuo loco diximus, fuerat potitus. Data ſunt ei
uirtutis & clementiæ nomine præmia ſignatæ pecuniæ & certiſsimi annui redditus alimẽ
ta, quæ ad poſteros tranſirent, è ſenatuſconſulto conſtituta. Nec multo poſt pari ciuilis
animi propenſione Adurnius arcem ciuibus reddidit, & cum præſidio clientium ſuorum

A patria & principatu cedens, ad paterna castella se recepit, paucisque post mensibus,
quum ad Antonium Leuam esset profectus, apud Mediolanum sine prole fato concessit.
Non multos autem post dies Genuam uenit Theodorus Triuultius, qui deductus in se-
natum conseosu ciuium, satagenteque io eam rem ipso Auria, Decuriones in uerba re-
gis sacramento adegit, quum paulo antè Cæsar Fregosius ad Lotrechium io castra rediis
set. Eius diri anni ioclinante autumno quo hæc in Liguria gesta sunt, & Lotrechius reie
cto oppugnandi Antonii Leuæ consilio, totas Francisci Sfortiæ præsentis atque obnixè
orantis spes eludens, post eas urbes, quas diximus manu captas ad oppugnandam Nea-
polim ire properabat: Landus Venetæ classis præfectus in Siciliam oauigauit, atque in-
gressus capacissimum Augustæ portum postulauit à præfecto arcis ut sibi præsenti pecu-
B nia coëmere frumeotum liceret; quod quum præfectus sponte se concessurum Venetis
ex professo Cæsaris hostibus pernegasset, Landus refractis horreis, quaotum sibi opus es-
se iudicabat, frumenti copiam nauibus impoiuit; ea æquitate ut pretium Siculis egregia
fide persolueret. Ab Augusta autem digressus, quæ est ioter Pachynum promontorium
& Siracusas, superato Messanæ freto ad Aeolias insulas contendit; circa quas triduo tem
pestate iactatus, & perflantibus demum, modo Euro, modo Subsolano secundissima na-
uigatione in Puteolanum sinum se intulit. Ibi quum tormentis peteretur, è superiore Ba
iana arce quæ est ad Baulos, in eo loco ubi olim Hortensii oratoris uilla fuit, longius sece-
dens, directis proris atque tormentis oppugnare urbem Puteolos cœpit, ad quem classis
locum Baianæ arcis tormenta peruenire non poterant. Ea namque arx in supercilio mon
C tis posita est, qui duo diuersa maria despicit, Puteolanum scilicet sinum, & Baianum por-
tum, qui antiquitus Misenensis fuit, Romanorum nauale tutissimum. Mare siquidem Mi
seni scopulo illisum per arctas fauces ad læuam influit, & conclusum efficit pelagus, quod
hodie perpetuæ tranquillitatis nomine Mare mortuum appellatur, habetque iuxta ad
certam æquationem fornicati operis piscinam, quæ ab incolis Admirabilis uocatur. Cæ-
terum Landus nihil tentata per milites expugnatione, ex condicto iussuque Senatus, ut
Gallicæ classi iungeretur, Tyrrheno prouectus mari, ad portum Herculis quod est ad
Argentarium Senensis agri promootorium, Auriam obuium habuit, communicatisque
consiliis in Corsicam primo, atque inde per fretum quod utramque insulam dirimit, in
Sardiniam traiectum est, & copiæ quas Rentius Ceres elapsus clade Vrbis Gallica pecu-
D nia scripserat, in terram expositæ sunt. Primum quod occurit fuit oppidum oomine Ge-
nuense Castellum. Ibi promotis proris tripartito munere tres classes uno tempore diuer-
sis in locis murum uerberare cœperunt; satisque magna parte mœnium quassata, & diru-
ta, Castellanorum res, quanquam egregie sagittis præterim atque lapidibus se defende-
rent graue in discrimen adductæ uidebantur. Quo permoti periculo oppidani Rentio
significarunt, se certa condicione postero die dedituros. Is eoim suos io acie contine-
bat, ut cuncta quæ superuenire possent Sardorum auxilia continuò arceret; ne naualibus
sociis oppugnatione occupatis, ulla exterioris hostis ui noceretur. Sed io eo metu dedi-
tionisque consilio uersantibus, oborta forte tempestas turbulenta, qoa ab importuoso li-
tore classibus erat discedendum salutem attulit. Nam repeote sublatis aocoris intento
E usus remigio Auria ad Herculis insulam quæ olim Diabata, hodie Asinaria dicitur, con-
tendit, cursumque eius obseruantes Venetæ Gallicæque triremes in eundem portum con
cesserunt. Is est fidissimi recessus, & obiectum contra respicit Falconis promontorium,
ab antiquis Gorditanum appellatum. Dum classes decedente tempestate idoneam ma-
ris tranquillitatem expectarent, qua freti ad expugnandum Castellum Genuense reuer
terentur, Rentius eos admoouit ne renouato impetu de expugnatinne oppidi cogita-
rent, per causam obtinendi commeatus, quoniam ipse cum terrestribus copiis proximum
oppidum nomioe Sursam occupasset, quod erat ab incolis desertum, atque omni com-
meatus copia plenissimum, unde per multos menses noiuersa classis ali posse constaret.
Ioterea Rentio interiora insulæ peruadeoti nuociatum est, Sardorum equitum alam
cum ingenti sagittariorum peditum agrestium nuoiero aduentare; quibus excipiendis
Rentius expeditam sclopettariorum manum loco inter uepres & arbusta ad insidias

idoneo collocauit, primoque impetu incautè præcurrentes hostium equites fudit, & A
auertit; quum in primo agmine nonnulli glandibus traiecti cecidissent, & ante alios eo-
rum dux cum signifero Bartholus cognomento Florentinus; usque adeo perturbatis
reliquis, ut ea ala equitum ferme quingentorum refugiens, agmina sagittariorum per-
turbaret, atque proculcaret. Neque postea ullo in loco amplior Sardorum manus sese
ostendit. Itaque classibus Sursanæ prædæ & commeatus ingenti copia affatim repletis,
Rentius ad Saxerim urbem præfecti totius insulæ sede, & Sardorum conuentu claram
accessit, & quòd præfectus munitiorem quærens locum Caralim aufugisset, eam urbem
copiis suis occupauit, quo etiam appulit classis. Tanta uerò omnis generis annonæ
copia reperta est, cum frumeoti & uini, tum etiam ad opima militum & remigum salitæ
carnis & casei, numerosique maioris & minoris pecoris multitudo, ut multa ingluuie ea-
rum rerum, paulo ante exurientia corpora morbis tentarentur, oec secus ac in pestilen- B
tia accidit, magnus oumerus ægrorum interiret. Nam supra iotemperiem Sardoi cœli
quæ uel hyeme etiam erat grauissima, ea copia cibariorum & multiplex recentium præ-
serim carnium esus, deficiente paoe, affectis & paratis ad mortem corporibus accesse-
rat, usque adeo miserabiliter, ut non modo in milites & remiges, sed ad aliquot nobiles
trierarchos ea contagiosa labes permanaret, & dimidia pars hominum absumeretur,
reliqua lethaliter langueret, & ea clades aduerso prælio maior ceoseretur. Audiui ego
Auriam eius infaustæ expeditionis consilia explicantem, propterea in eam calamitatem
classes incidisse, quòd sicuti propositi prioris erat, regiique consilii Siciliam gerendo bel-
lo inuadere nequiuissent, retardati scilicet longa expectatione Rentianarum copiarum,
quas ille tardius quàm expediret, constitutumque esset, è Liguria ad Etruriæ portus ad- C
duxisset, subindeque aduersissimis uentis maria clauderentur. Idcirco commeatus ino-
pia adductos Corsicæ, ut necessitati parerent, oram legisse, atque Sardiniam appreben-
disse, nihil hyberoo tempore infamis insulæ inclementiam reformidantes, quum æstate
solum & autumno Sardinia pestilens esse consueuisset; quasi cuncta uno tempore pro
Cæsare admirabili conspiratione propugnarent; mirumque esse fateretur quòd ipso-
rum consiliis rectissima deliberatione susceptis, tota ea nauigatione aduersa omnia, ho-
stibus uerò secundissima prouenissent. Exinde ab infami litòre discedentes, Liburni
portum tenuere, quem antiquitus Ciceroni Labronē fuisse constat, hodiéque apud in-
colas priscum id nomen retinet. Instabat iam aduentus ciconiarum prima non dubii
ueris signa afferentium, qui incidit in Idus Februarias, atque ita aperiente se mari Ioan- D
oes Morus primus omnium cum sua classe profectus Siculum transiuit fretum Corcy-
ramque peruenit, quem non multo post subsecutus est præfectus Landus. Gallicæ ue-
ro triremes reliquias Rentianarum cohortium sustulerunt. Ipse autem Auria ea con-
dicione Genuam est reuersus, ut cum octo triremibus Aurianis, Philippum Auriam
propioquum legatumque suum cuius uirtuti plurimum confidebat, non multo post ad
Lotrechium Neapolim obsidentem mitteret. Initio autem æstatis (ut diximus) Philip-
pus nauali prælio propè Salernum cum Vgone Moncata commissis classibus conflixit,
partaque uictoria Alfonsum Vastium, & Ascanium Columnam eo prælio captos ad
Auriam perduxit. Hi pro redemptione æquum pretium pollicentes Auriam demissis-
simis precibus orabant, ne se regi Gallo ad diuturni carceris miseriam tradere prope- E
raret. Repetebat enim eos rex multis de causis, quòd lege militari & suis auspicus capti
tradendi censerentur. Sed id Auria ex priuatis stipendii sui condicionibus se factu-
rum pernegabat; quod longè molestissimum magnanimo regi cupidissimoque osteo-
tandæ liberalitatis atque clementiæ in captiuos, dolorem afferebat; usque adeo ut ira-
cundia correptus Auriæ responsa tanquam insolentiæ & non obscuræ auaritiæ plena con
tumeliosè detestaretur. Dicebat enim Auria nuper expetenti regi Philibertum Auran-
tium ab se mari captum & prægrandem pecuniam pollicentem, liberaliter concessisse; ne
que postea regem uti promisisset, iuraque militiæ postulabant, pro captiuo ullam omni-
no pecuniam rependisse, eumque pro accepto munere aliam non reddere gratiam
quàm ut ipsum meritorum stipendiorum spe & longa expectatiooe frustaretur. Sed
Auriam

A Auriam ſicuti didicimus, ut duriorē ſe æquo regiis poſtulatis inexorabilemq. præſtaret,
nequaquã pecuniæ cupiditas, ſed ingens amor erga patriã impellebat. Genuenſes namq.
grauiſſimè conquerebãtur Sauonam ſibi adimi, uetuſtiſſimoq. ipſorũ imperio ſubtrahi im
potenti regis libidine, qui importuno detrimentoſoq. uectigaliũ præiudicio, portũ atque
emporium ibi condere ad ſummã ipſorũ contumeliã ſtatuiſſet. Hoc ſiquidē publico dolo
re Auriã uehementer angi Vaſtius cõſpiciens, eius animũ pertentare auſus, eò iam ægrũ
& nutantē perpulit, ut cõmutata uoluntate, conuerſoq. ſtudio, repudiataq. regis amicitia
Cæſaris auſpicia ſequeretur, à quo certiſſima præmia expectari poſſent, quæ ſpes omnes
de liberalitate regis conceptas, magnitudine honoris atq. ſtipendii ſuperarent. Clemens
Pontifex cauſis Aurianæ alienationis compertis, per Saluiatum legatum, regem amiciſ
B ſimè permonebat, ut operam daret, ne Auria cauſam deprauati animi diſceſſuſque ſui
nanciſci poſſet: quòd uir ille poſſeſſione maris potens omnino in officio atque amicitia
retinendus eſſe uideretur; ne ſi labeſceret atque deficeret ad hoſtem, ſpes omnis explo-
ratæ propè uictoriæ corrumperetur. Proinde imponendos eſſe iracundiæ fræнos, ne pu
blicis rebus officeret, ſi pertinacius uel iuſto dolori indulgendum arbitraretur. Miſit
etiam Clemens ad Auriam T. Sangam ab epiſtolis, qui eum leniret, & ne quid prope-
rè tranſigeret, hortaretur; quando perpetuum eius ſtudium fideſque ueteris conſtantiæ
ab omnibus fœderatis exigeretur. Cæterum Auria quum audiſſet, à Barbeſſio Gallica-
rum triremium præfecto, ſibi inſidias tendi, & ſalutem eius ad ſicarios propè deferri, op
portunè ſibi cauendum cenſuit, atque omnino Cæſaris amicitiam & militiam tanquam
C uberiorem certioremque complectēdam ratus, è Genua ad Erycem quod eſt oppidum
iuxta Lunenſe promontorium poſitum, cum reliquis ſuis triremibus ſe contulit, dimi-
ſitque ſub fide Vaſtium ad Antonium Leuam, ut cum eo cõmunicatis conſiliis, de con
ditionibus ageretur, quæ deferri ad Cæſarem in Hiſpaniam deberent. Atque ita nõ mul
to poſt Auria torquem conchyliatum, quem honoris cauſa ab rege delatum acceperat,
ad eum remiſit, ab eaque de more cerimonia, ſacramento militari ſe abſoluit. Rex enim
exactis ſtipendiis hominem retinere conatus, multa per Ioachinum Leuantium Ligu-
rem, quem Lotrechii iuſſu ab nauali ſtatim uictoria captiuos à Philippo poſtulaſſe me-
morauimus; atque item per Petrum Franciſcum Pontremulanum fruſtra egit; quum
iam ſeræ pœnitentiæ tempus incidiſſet. Per hunc modum Auria ſingulari cum offenſione
regis, magnoque eius incommodo cum Cæſare tranſegit, & uti diximus, cum duodecim
D triremibus, ad Aenariam liberatos proceres Vaſtium & Aſcanium retulit, deletiſq. iam
Gallis ad Auerſam, & caſtris eorum captis; conſectabundus Gallicas naues, Genuam eſt
reuerſus, eo inſenſi animi conſilio, ut Gallos urbe depelleret, neq. tamen nouum aut Fre
goſii nominis cui ipſe antea enixè ſtuduiſſet, aut Adurnii quod multis de cauſis iam pri-
dem odiſſe uidebatur, principatum induceret, ſed ut omni externo dominatu repudiato,
patria inteſtinis malis diu afflicta oppreſſaque, nunquam deficientibus tyrannis, in liber-
tatem ſuis auſpiciis aſſereretur. Hanc enim Genuenſes in uniuerſum multis annis exo-
ptaſſe potius quàm ſperaſſe uideri poterant, quòd eorum ingenia nunquam ſatis pacata,
nouis ſemper ſtudeant rebus, & mutatione principatus tumultuque urbano magnope-
re gaudeant, parata ſemper plebe ad excitandas ſeditiones ſuopte inſtinctu, impulſuque
E procerum, qui diuerſas alere factiones, oſtentare potentiam, & modò his, modò illis pro-
ut repentina libido tulerit, partibus adeſſe conſueuerunt. Ciuitas ſiquidem prioris ſedi-
tioſi ſeculi mores ſequuta, inſano & miſerabili inſtituto, non in duas uti priſcis tempori-
bus, ſed in diuerſas atque multiplices factiones ſcindebatur. In Guelphos namque &
Gibellinos diducta erat, quorum principes erant nobiliſſimæ inter Ligures familiæ pa-
tritii ordinis nuncupatæ, Spinula ſcilicet & Auria ex profeſſo Gibellinæ, & Fliſca atque
Grimaldia quæ Guelphum nomen præferebant. Vetere autem lege diu obſeruata cau-
tum erat, ne quiſquam ciuitatis principatu potiretur qui eſſet patritiæ gentis. Hunc
enim honorem eximium populus uſurparat, ea tamen condicione ut ex his eſſet fami-
liis quæ Gibellinæ partis forent. Nam populus eo etiam antiquiſſimo morbo labora-
bat, & ſuper hunc etiam noua factione diuidebatur, quòd aliqui maioris claſſis quæ hô

nestissimis atque ditissimis familiis constabat, uetustate numero atque potentia, patritiis æquarentur. Huius classis principes euaserant Adurnii atque Fregosii, qui Gibellinæ stirpis censebantur. Hi perpetua dissensione à maioribus per manus traditum supremæ potestatis & imperii ex æquo decus petebant; certabantque odiis & armis, inclinante ad eos uictoria ad quos patritius ordo, & popularium amplior manus accessisset. Magna quoque spes principatus posita erat in minoris classis studio, ea enim opifices infimamque plebem continebat, cuius erat multitudo ingens, & ad capienda arma ferendasque seditiones paratior. Hæc infima populi classis ante uiginti annos ab insolentia turbulentiaque ingeniorum tantum inualuit, ut sicuti suo loco memorauimus, patritios tanquam superbè dominantes expelleret, erectoque popularium statu à Galliæ regis, in cuius clientela erat ciuitas, authoritate discederet. Qui tumultus usque adeo grauis fuit, ut nix aduentu armati regis perdomita ciuitate coërceri potuerit. Igitur sub aduentum Auriæ Genuenses animos à pristinis dissensionibus ad concordiam reuocantes, de constituendo oblatæ libertatis statu, consilia inire cœperunt. Multa tum senatorum omnique generis ciuium capita, eius damnati anni pestilentia sustulerat. Non deerant tamen in quibus uigeret studium complectendæ libertatis; Propterea pauloante nunciata Gallorum clade, quæ ad Neapolim Lotrechio acciderat, de abolendis ueteribus factionum odiis, parandaque fideli concordia, per coronas sermones serere cœperunt; quos quanquam non obscuræ rebellionis initia niderentur, Theodorus Triuultius urbi præpositus minime uetabat; utpotè qui Italicæ probitatis, & christianæ disciplinæ putaret nihil pace & consensu ciuili melius, nihilque factionum quæ sæpe cruentæ extitissent, obliuione tutius atque salubrius. Andreas itaque iuxta urbem ei litori, quod Sarzanium uocant; cum tredecim triremibus noctu appulsus, notos sibi ciues quosdam euocauit, rostratarumque singularum scaphas militibus compleuit, iussitque ut exploratum intra molem præcederent. Orabant ciues ut nihil bellica ui tentaré prope raret, ne urbs fœdæ direptionis periculo obiiceretur. Idcirco Philippum Auriam, Christophorumque Pallauicinum in Auriam adoptatum familiam cum manu militum misit, qui per notos sibi aditus urbem intrarent, & quid facto opus foret explorarent. Interea Galli trierarchi cognito Auriæ aduentu, nihil sibi moræ attulerunt, quin sublatis ancoris ad prælium se compararent, & è portu in altum se proueherent. Eo casu Auria scaphas suas reuocat, recipit milites, & ad pugnam compositis armamentis procedit. Sed nox adeo obscura erat, ut classes inter se conspici nequirent, momentaneisque tantum quum tormenta incenderentur relucentibus flammis spectarentur. Quamobrem Auria non temere tenebras detestatus, quòd Gallos procursu suo prælium appetere, & congredi uelle appareret, expectandam lucem esse constituit. Qua mora ei renunciatum est ab his quos miserat, urbem esse in potestate. Nam Philippus porta arcus potitus, & Pallauicinus per Giaretam quam uocant portam, iuxta naualia ingressus, pulsis ex itinere Gallorum excubiis, in forum peruenerant, coniunctisque uiribus ipsum prætorium depulsa Heluetiorum prætoria cohorte, sine uulnere occuparunt, & quum libertatis ingeminatum nomen undique audiretur, Theodoro arce se tenente, ciuitas oblita Gallici principatus libertatem complexa est. Inalbescente uerò die quum speculatorium nauigium Auriæ renunciasset, duas triremes è Sauona recta nauigatione urbem petentes, ignaras earũ rerum quæ accidissent, aduentare, Auria ad eas opprimendas contendit. Earum altera in alto comprehensa, alteram concitatam in litus quod Cogoretæ plagæ est, suis cathenatis remigibus plenam, euadentibus propugnatoribus cœpit. Nec multo post sublato Cæsariano uexillo, quo Vgonis Moncatæ prætoria capta fuerat, ad urbem suburbani litoris loco qui Malpaga uocatur, classem appulit; exindeque urbem in potestate esse certior factus, Gallicas duas item triremes, quas consternati ad arma aduersus trierarchos nexi remiges occuparant, propugnatoribus ad arcem confugientibus, cœpit; acclamanteque ei populo tanquam uictori assertorique libertatis, ad paternam domum ire contendit. Ibi concionatus ad ciues sui consilii causas aperuit, & suum erga patriam adductæ libertatis beneficium, ut agnoscerent, conseruareque

A reque ſtuderent, admonuit. Ipſi ciues præ gaudio plorantes, certatim gratias agentes, receperunt ſe fortibus animis, eo uſuros beneficio quod optimus ciuis & patronus omnium fortiſſimus præſtaret. Creatus eſt ſubinde aduocato in conſilium populo conſtituendæ Reipublicæ, Decemuiralis magiſtratus, qui ordinaret ciuitatis ſtatū; atque item alter qui belli & pacis munia tractaret, quod pleriq. conſcribendum exercitum cenſerent, quem deſcendenti in Pociferam uallem Franciſco Borbonio Sancti Pauli regulo opponerent. Tantum porrò fuit in pleriſque ciuibus tuendæ libertatis ſtudium, ut ingentem pecuniam in ærarium liberaliter conferrent. Sed Borbonius retro rebus deſperatis reuerſus, in Galliam Ciſalpinam unde uenerat, facile effecit, ut Theodorus Triuultius honeſtiſſima pactione reddita arce ſibi conſuleret, & humaniſſimè dimiſſus ad tuta Gallo B rum præſidia proficiſceretur. Nec multo poſt hiſdem copiis, quæ contra Borbonium cõparatæ erant, Sauonam in poteſtatem redegerunt, Nouiumq. item oppidum, & Vadum caſtellum, quod eſt ad Vada Sabatia, Antonii triumuiri ex Mutinenſi prælio fugientis receptu clarū. Verùm multo iracundiæ ſtudio incitati Genuenſes, ut bene mulctatos Sauonenſes relinquerent, in eorum portu duo magna nauigia plena ingentibus ſaxis demerſerunt, ſcilicet ut uictis & æmulis, omnem eius portus opportunitatem adimerent, impoſita grauiore etiam pœna, ſi portum repurgare ullo unquam tempore tentauiſſent. Pari quoque lætitia Caſtelleti arcem deſerẽtibus Gallis receptam, funditus euerterunt, ne ulla extaret arx quæ reponendo ſeruitutis iugo uel ciuibus tyrannis, uel externis regibus occaſionem afferre poſſe cenſeretur. Ferunt ipſum Auriam cohortantibus quibuſdam ci- C uium primatibus, ut dominatum ciuitatis quem bona ſors offerebat, ſuſcipere uellet; eius rei peramplum munus mira animi integritate atque conſtantia renuiſſe; quum diceret ſibi exactæ propè ætatis ſeni, & ſatis opulento, nulliſque innixo liberis, ineptum fore principatus nomen, ſatiuſq. omnino eſſe & multo glorioſius, id donum patriæ dedicare, quàm inde à quoquam priuato ciue uel externo principe qui ſua ope ad imperium prouehi poſſet, amicitiam & gratiam promereri; quando nihil ad ueram laudem uberius, uel ad dignitatem honeſtius, nel denique ad reliquæ uitæ felicitatem firmius atque ſplendidius fore iudicaret, quàm æternæ ſuæ erga patriam munificentiæ trophæum, poſt excuſſum ipſius auſpiciis diuturnæ ſeruitutis iugum, in foro memoriaque hominum, liberatæ à ſe patriæ ſtatuiſſe. Nec multo poſt populus uniuerſus præclara ideoque perenni gratiſſimorum animorum teſtificatione legem rogauit, quam decuriones cunctis ſuffragiis D ſanxerunt, ut Auriæ, ſtatua Coloſſeæ magnitudinis è Lunenſi marmore decerneretur, locareturque redemptoribus; cuius baſi his uerbis titulus inſcriberetur. ANDREAE AVRIAE CIVI OPT. FELICISS. QVE, VINDICI ATQ. AVTHORI PVBLICAE LIBERTATIS, SENATVS POPVLVSQ. GENVENSIS POS. Paulo antequam Ligures tam uaria publici ſtatus cõmutatione agitati, inexpectato libertatis munere pacarentur, Cæſar nutantem partium ſuarum Fortunam, nouis copiarum uiribus confirmandam ratus, è media Germania, Saxonumque finibus Henricum Brunſuicenſem regulum in Italiam euocauit. Hunc Brunſuici dominantem (quæ urbs eruditioribus Germanis olim Tuliſurgium iuxta Viſurgim amnem poſitum fuiſſe exiſtimatur) Ferdinandus rex Cæſaris frater oblatis ſtipendiis propoſitiſque uberioribus E præmiis, ætate florentem & bellicæ auidum laudis facilè accenderat, ut ad quærendum nouum decus domo proficiſceretur. Coëgit is paruo temporis ſpatio ualidiſſimas peditum legiones duas, armatorumque equitum ingentem manum, deſcenditque Tridentinis alpibus iuſto tormentorum apparatu inſtructus, ſecum adducens carros uehiculaque Germanici generis, quibus non modo commeatus magnam uim, ſed clybanos etiam minorum inſtar furnorum conuehebat, ut Cererem expeditè uel in hoſtili ſolo percoquere atque inde ſe alere exercitus poſſet. Ad famam Henrici deſcendentis, Veneti de ſalute oppidorum ac urbium ſuarum ſoliciti, continuò Feltrium imperatorem ſuum, qui poſt amiſſam ferendæ opis occaſionem, quam Clemens in arce obſeſſus fruſtra expectaſſet, in Piceno atque Vmbria conſederat, reuocandum cenſuerunt, ut eo Germanis oppoſito ſuæ ditionis fines ab iniuria defenderent. Sed is peritus

belli, neque Germanicæ uirtutis ignarus, ſuaſit ſenatui, ut uitandum omnino ualidi hoſtis A
impetum decerneret; nullum pugnæ diſcrimen ſubiret, & ſuas tantum urbes atque oppida confirmata præſidiis tueretur, quando ipſe neque Italicis peditibus campeſtri in pugna confideret, aduerſus præſertim eas gentes quæ ab ſtatario ordine acierum inſuperabiles uiderentur; neque leuis ipſorum armatura equeſtris niſi temere committenda foret Germanis equitibus, qui eſſent cataphracti robuſtorumque equorum conſtantia atque impetu maximè ualerent. Itaque eas quoque copias quæ Sfortianis coniunctæ cum Antonio Leua bellum ad Mediolanum gerebant, trans Abduam reuocauit, ualidoque præſertim præſidio urbem Bergomum permuniuit, quòd fama eſſet illac hoſtes tranſituros, tanquã Bergomatium prædæ inhiantes. Antonius porrò Leua cognito Brunſuici aduentu Abduam traiecit, atque unà colloquutus, eum multis de cauſis ad oppugnandum Laudem B
Pompeiam perduxit. Ea enim urbs quæ prima omnium eo bello à Cæſarianis defeciſſet, Sfortiæ detrahenda iudicabatur. Nam Leua captum à Lotrechio Ticinum ignauia Veneti Sfortianique præſidii cui præerant Petrus Longena Brixianus, & Annibal Picenardus Cremonenſis, peſſimè poſtea cuſtoditum, inopinata hoſti inuaſione receperat, ita ut ea regione quæ eſt inter Ticinum & Abduam prædabundi Cæſariani impunè percurrerent. Quibus rerum periculis ex noui hoſtis aduentu cumulatis Sfortia Brixiam ſuadentibus Venetis ſe recepit, Paulumque Sfortiam ex patre Ludouico germanum fratrem præſtanti uirtute uirum Laudi Pompeiæ præſidio impoſuit, confirmatum aliquot Sfortiani nominis cohortium præfectis longè fortiſſimis. Brunſuicus Brixianum & Bergomatem agros effuſè populatus, & ſæuis etiam incendiis bellum gerens, deducente Antonio Leua, Lau C
dem Pompeiam ſuperato Abdua peruenit, admotiſque tormentis oppugnare conſtituit, quoniam Paulus Sfortia depoſcẽti Antonio Leuæ ut urbem Cæſari per inſidias ereptam continuò redderet, niſi cuncta aſpera & ſæua experiri uellet, generoſè reſpondebat, ſe à fratre legitimo urbis principe cuſtodiæ impoſitum, neque fidem, neque ſpem de uirtute ſua conceptam fallere decreuiſſe; neque his terriculis & minis terreri quibus ipſe Leua quominus acriter ſtrenuéque Ticinum aduerſus Gallum regem defenderet, minime ſuccubuiſſet. Itaque uti luberet mœnia tentarent: Sperare enim urbem Dei maximi, diuorumque qui iuſtæ cauſæ nunquam deeſſent, beneficio, & uirtute militum ſuorum proſperè poſſe defendi. Nec multo poſt explorato urbis ſitu duobus in locis quibus mœnia infirmiſſima uiſebantur, triduò perpetua quaſſatione murum perforauit, ſtrauitq. ſummã pinnarum coronam; uſque adeo lato hiatu edito, ut facile inuadi urbem, & capi poſſe prom- D
ptiſſimi Hiſpanorum iactarent. Brunſuicus enim, Germanis tanquam parum ad id munus expeditis, primum prælii decus Hiſpanis conceſſerat. Neque defuit alacritas atque audacia ingens commendante Leua Hiſpanorum cohortibus, quæ primæ Remiro duce ſubire murum cœperunt. Ii per arduum & accliuem mœnium aggerem conſcendentes ſcuta prætendebant. Sed Sfortiani crebra glandium procella appropinquantes & ſubeuntes primò perfuderunt, occiſiſque aliquot ſigniferis, qui intrare per ruinas auſi fuerant, lanceis & alabardis pulſos in foſſam cruento impulſu præcipites deturbabant; ſic ut præ timore incommodoque accepto inſtaurare prælium dubitarent; quanquam eos Antonius ignauiam increpitans, ut animos reſumerent, rurſuſque irrumperent, uehementer adhortaretur, Brunſuicus uerò ut deſinerent iniquiſſimo loco pugnam ciere Leuam admoneret. Atque ita Antonius receptui cecinit, quum occulto dolore angeretur, quòd uiri for E
tiſſimi aut cecidiſſent in foſſa, aut lethiferis uulneribus debilitati ſibi detraherentur; quorum deſiderio extenuari ſua præſidia, & difficiliorem defendendi Mediolani facultatem ſibi futuram proſpiceret. Paulus depulſo fortiter periculo, pro concione milites laudauit, honeſtauitque muneribus eos præfectos, qui in muro & periculoſa ea contentione ſingulari promptitudine dimicaſſent. Fuere hi Baptiſta cognomento Mactus, & Manara ambo Cremonenſes, Pelacanes item Bononienſis. Henricus qui eo conſilio in Italiam uenisse meminerat, ut ad ferendam obſeſſis opem Neapolim contenderet, poſtquã initia cœptæ oppugnationis aduerſa funeſtaque prouenerant, nec inſtaurato apparatu munitiſſima urbs iterum tentanda uideretur, conſilii inops, circa Mediolanum æſtiuare, nouaque belli

ratione

A ratione Cæsari operam præstare cogitauit, quòd eadem à Mediolanensibus quæ Antonius imperare atque exigere consueuerat, gratuita alimenta atque stipendia se consecuturum confideret. Id ueritus Antonius astuta simulatione Germano Italicarũ rerum ignaro facile persuasit ut id consilium abijceret, & in Germaniam omnino redeundum arbitraretur, quoniam pestilentia ualde atrox iam in legiones Germanicas grassari cœpisset. Nam eo infami anno pestilentis morbi lues diffusa per omnes Italiæ regiones tertiam ferè mortalium partem absumpsisse ferebatur, deficienteque passim annona quæ immenso pretio cunctis in urbibus creuisset, multi inopesque præsertim insolitis utentes cibis, contracta tabe sensim interirent. Qua de causa Germani uel sua consuetudine pestilentiæ pericula contemnere soliti, conspectis suorum funeribus, mortem ita timere cœperant, ut
B stipendiorum certa spe destituti, ac urgentis inediæ metu adducti, perosique externum tanquam insalubre cœlum, manipulatim domum redire properarent. Neque enim petere Neapolim aut tutò proficisci se posse prouidebant, quum per infesta hostium itinera esset transeundum; nel si in Etruriam aut per Togatam Galliam iter haberent; quando hinc Florentinos, illinc uerò Ferrarienses Aemiliam attingentes uiam pro infensissimis hostibus habituri dicerentur, appareretque ipsum Sancti Pauli regulum qui cum nouo Gallorum exercitu nuper in Italiam descendisset, occasionem minimè prætermissurum, quin iunctis cum Feltrio copiis proficiscentium uestigiis insisteret, & iniquo aliquo eius tam longi itineris loco, graue detrimentum nouissimis inferret. Hæc Antonius suo præditus astu prolixè & libentissimè differebat, utpote qui collegam præpotentē sibi asciscere nollet, ne eneruatam opibus Insubrũ ciuitatem, magno suo incōmodo delēdam truculentiæ Germanorũ uolēs traderet. Ferunt Henricum grauissimè de malignitate Antonii apud suos conquestum, quòd importunis peruersisque eius consiliis se deceptum fuisse prædicaret, quibus ab instituto itinere petendæ Neapolis retractus totum munus sibi ex consilio Cæsaris impositum, quum tempus appeteret, obire nequiuisset; atque ita iratum consternato animo per Rheticas Alpes Larium lacum & Grisonum fines in Germaniā rediisse, magna parte bellici apparatus quem attulerat relicta, & multis equis paruo pretio diuenditis, quòd pleriq. eorum prægrandium & grauium, attritis ungulis intumescentibusque talis debilitati claudicarent. At Philibertus Aurantius non sine certo numine Gallis aduerso, tanta potitus uictoria, primum omnium seuera lege præscripta, citatos nec comparentes proceres qui rebellassent, aut dubiæ fidei indicia præbuissent, erecto tri
D bunali condemnauit, bonaque eorum, edito in milites ingenti donatiuo profusè distribuit; ea ratione ut ex merito spectatæ uirtutis, pro dignitate ducum & præfectorum, redacta in fiscum oppida benemeritis adiudicaret. Ipse cōtentus Asculo Apula urbe, Montis sacri oppidum quod in Samnio Vincentius Carafa possederat, Vastio attribuit; Ferdinando Gonzagæ Arrianum. T. Carrafæ exulis oppidum; Alarconi Cæcilianæ uallis quæ in Præcutinis est oppida quæ Camilli Pardi fuerant addixit. Turmarum uerò præfectis, & singulis propè pedestris ordinis centurionibus atque signiferis Aquilanorum castella largitus est. & in his Epirotarum præfecto nomine Saccalo Naupliensi, qui Nauarrum ceperat, castellum in Salentinis dono dedit; Philippoque Belgæ Caroli Lanoii filio, Venafrum quod Ferdinandi Pandonii fuerat: Beurioque item Belgæ Quadratā in Apu
E lia quæ Aquinatis familiæ reguli fuerat, concessit; quam largitionem eo animo ratam habuit Cæsar, ut Aurantium ea designatione præoccupasse suæ liberalitatis decus quereretur; eumque ex alieno facile immodicum largitorem extitisse diceret. Cæterum magna uis pecuniæ ab his extorta est, qui nutasse in fide, afflatique defectionis suspicione, paratis in eam rem delatoribus accusarentur. Cuius classis fuere Ferdinandus Vrsinus Grauinæ regulus, & Bonifacius Oriæ oppidi in Salentinis dominus, Dragoneti lepidissimi poëtæ pater antiquæ simplicitatis senex: Bouiani autem & Venafri regulo, & Federico Gaetano, qui intempestiuè nihil de Lotrechii uictoria dubitantes arma ceperant, & cum his Altomari Auersano ciui, in foro ceruices abscissæ sunt. Incredibile dictu est quantam pecuniæ uim ex uariis criminationibus eo anno fiscus acceperit; in eam rem seueræ inquisitionis diligentiam exercente Hieronymo Morono, quem pro captiuo à Borbonio Ro-

mam perductum, in liberãdo Pontifice tam piam quàm necessariam efficacis cõsilii ope A
ram præstitisse memorauimus. Nõ toto uertente biennio ab Vrbe capta quo Genuenses
toties mutato rerum statu libertatem præstantissimo Auriæ ciuis munere receperunt, &
Brunsuicus rebus infectis in Germaniam est reuersus, Lotrechianæque demum copiæ
accedente pestilentia deletæ sunt, nouum in Apulia bellum exarsit Venetis (uti supra di
ximus) urbes pristini sui imperii repetentibus, & nonnullis Gallicæ factionis ducibus sese
his in belli societatem aggregantibus. Nam ut memorauimus à Veneta classe Monopoli
capta undique milites confluebant, & tum Camillus Vrsinus quem à Troia in Apuliam
à legato Veneto missum fuisse constat, coactis circiter quatuor milibus hominum Man-
fredoniam obsidebat, quam Cæsariani nominis cohortes duce Petro Aloysio Farnesio
tuebantur. Cum Farnesio autem aderant cohortes præter suas peculiares nonnullæ etiã B
aliæ quæ Petri Mariæ Russii, atque Alexandri Vitellii absentium uexilla sequebantur.
Hi namque post desperatas Pontificias res impetrata missione Cæsarianis adhæserunt,
iussuque Aurantii Farnesio se coniunxerant, qui ab initio secutus Cæsaris nomen cladi
Vrbis interfuerat. Gerebant Russii atque Vitellii uices duo peditum præfecti, Carlottus
Parmensis cognomento Eques, & Alexius Lascares uir Græcus, quibus uno consensu ur
bem defendentibus, frustra Camillus oppugnare atque obsidere contendebat, quãquam
turrim castris suis infestam quæ erat extra urbem, igne cuniculis supposito, totam ferè
cum clade defensorum, suisque aliquot incendiariis artificibus excidisset. Erumpebant
Cæsariani omnibus propè horis, & cum Venetis quotidiana exercitatione dimicabant,
iniqua cõdicione quòd Veneti multitudine equitum ualerent; atque ex occasione ad co C
hibendas eruptiones, triremes obuersis in litus proris in erumpentes hostes tormenta cõ
iicere consuessent. Eo tempore Veneti terra marique impigre bellum gerebant, nam
præter classem quæ magno sibi usui & terrestribus copiis erat, mirifica etiam Græcorum
equitum opera utebantur, qui non solum circa Manfredoniam, sed tota quoque Apulia
& in Salentinis, Gallicis admixti copiis uolitabant. Conduxerant namque fortissimorum
hominum turmas, qui exosi Turcarum iugum, è Peloponneso reliquaque Græcia inuita-
ti stipendiis in Italiam transire cœperant. In his fuere, quorum nomina silentio minime
prætermittenda duximus; ut præclarè cõstet non omnino exoleuisse equestris militiæ di-
sciplinam tantopere apud eas gentes antiquis scriptoribus celebratam, Demetrius Mau
ressius Aetolus, & Ioannes Palæologus Byzantius, duoque item Spartani Nicolaus
Rhalla, & Emanuel Cladaus, & è Nauplio Petrus Frossina, eo genitus Theodoro quem D
Brixiæ cecidisse docuimus; Ioannes quoque Coroneus cognomento Vasco & è Zacyn-
tho Lusius dignitate equestri, Theodorusque Rhenes Epidaurius, ut Cæsarianos hoc lo-
co minime nominemus, apud quos militare liquet inclytæ uirtutis duces, Theodorum
Buccalum Lacedæmonium, Demetriũ Capuzzimadium è Nauplio & Zucerum Epiro-
tica ortum stirpe, Megalopolitanum ciuem, quæ urbis hodie Londarium uocatur in cen
tro Peloponnesi loco ualde campestri posita. Sed apud Venetæ militiæ Græcos à multis
stipendiis præclaraque laude supra cæteros eminebat Georgius Bosichius, eo Dominico
qui Patauino bello longè clarissimus fuit, genitus. Simon quoque Romanus qui in Bru-
tiis ab initio profectus eius regionis populos ad defectionem compulerat, magnasq. res
gesturus uidebatur, postremo ad Montem Aureum non procul à Cosentia à Pignatello
Borellio acie superatus, per Lucaniam in Apuliam peruenerat, & auctus copiis quas ad E
eum Federicus Carrafa perducere serò fuerat conatus, Barolum ingressus, bellum Cæ-
sarianis inferre cœperat. Quibus nunciis permotus Aurantius ut Apuliæ rebus opem fer
ret, Ferdinandum Gonzagam cum dimidia parte equitatus, qui Quadratæ cõsisteret, in
Apuliam misit; Reliqua enim pars hyematum circa Aquilam dimissa fuerat. Camillus
quoq. Vrsinus de Lotrechii obitu certior factus desperata expugnatione Manfredoniæ,
cum suis copiis Tranium occupauit, propensissima Tranensium usus uoluntate, qui à me
moria pristini Venetorum imperii moderatum grauissimæ gentis dominatum expete-
bant. Ex aduerso Borellius Simonem Romanum ab se in Brutiis fusum, & Federicum
Carrafam in Apuliam se recipientes persecutus, cum his quas habebat copiis apud An-
driam

A driam poſuit caſtra, tumultuariiſque excurſionibus cum Cæſarianis iunctus bellum gere-
re cœpit, iniqua condicione: quoniam eius equites magna ex parte Siculi, ineptis atque
ueteribus armis inſtructi & planè rudes, nequaquam Epirotis equitibus, arte ſua per gy-
ros hoſtem eludere ſolitis, pares euadebant. Quo mirifico equitatu fretus Simon cum
Federico Aufidum transgreſſus incurſionem faciens repentinam in regiones Canuſio &
Cerenniolæ, quæ Caſtellum Geryonis olim fuit, ſubiectas, magnam utriuſque pecoris
prædam abduxit, initoque cum ueteribus præfectis conſilio de munienda urbe cogitauit.
Sub id quoque tempus Rentius Ceres, qui, uti memorauimus, circa Aquilam, Picenique
fines cohortes coëgerat, ut opem Lotrechio laturus Neapolim ire maturaret, audita Lo-
trechii morte deſperatiſque partim rebus, cum his quas habebat copiis, nam magna pars
B militum fuerat dilapſa, ad mare deſcendens, & ad Senogalliam naues nactus in Apuliam
peruenit, & quod reliqui ante eum duces ſtatuerant, muniendæ urbis Baroli conſilium
ſuſcepit, tanta cura, tantaque ſæuitia, ut eam urbem dirutis omnibus ad unum ſuburbanis
ædificiis, euaſtatiſque ciuium poſſeſsionibus atque deliciis nec delubris ſacroſanctis, ue-
teribuſq. cœnobiis parcens, luctuoſum in modum deformaret, tanquam longè omnium
grauiſsima obſidio expectanda putaretur. Hiſdem ferè diebus Landus qui è Campania
in Hadriaticum mare redierat coniuncto ſibi Ioanne Moro, Ionii ſinus præfecto, tota
claſſe admota Melfictam urbem fortiter expugnauit, quum à terra uno tempore Simon
Romanus & Federicus Carrafa ſuas copias admouiſſent. Muralis uero coronæ decus
ad Dominicum Bembum nobilem trierarchum peruenit, qui per antennas muro appo-
C ſitas, primus pinnas apprehenderat. Federicus autem Carrafa, qui refrigerandi cau-
ſa æſtuans galeam forte detraxerat, lapide caput ictus occubuit. His de cauſis Aurantius,
quòd in Apuliam hoſtium copias augeri, inſignique claſsis beneficio bellum in Salenti-
nos etiam extendi prouidebat, aperiente ſe anno maioribus uiribus bellum gerendum cō-
ficiendumque eſſe indicans, nouos duces ſuis ſubſidio miſit, Alarconemque præſertim
qui Borellio lethali febre abſumpto ſucceſſerat, ipſumque Vaſtium cum tota mole pedi-
tatus, apparatuque tormentorum, ut Monopolim oppugnaret. Qua re prouiſa Camillus
eductis Barolo lectiſsimis militum ſuorum, atque his triremibus impoſitis, Monopolim
eſt profectus, magniſque operibus, atque omni telorum genere ita ſe permuniuit, ut Va-
ſtii impetum, cuniculis murum ſubruere conantis, aliquandiu ludificatus irrito incœpto
D abſcedere cogeret, quum ibi iuxta eum magno periculo Pomponius cubicularius tor-
mento fuiſſet interfectus, ita ut cruento diſcerpti eius uiſcere Vaſtius conſpergeretur, &
Mendanius Hiſpanus cohortis præfectus, glande frontem penetrante occubuiſſet. Is ille
eſt Mendanius qui ſub arce Molis Hadriani uetulam olitoris uxorem impiis manibus la-
queo pro ianua ſuſpendit, quòd illa expetenti Pontifici binas lactucas in foſſam opera
pueri funiculo alligandas, & ſurſum extrahendas proieciſſet; ſic ut deteſtabili eius ſuſpen-
dii ſpectaculo, proſpectantis Pontificis oculi grauiſsimè per ſex dies offenderentur, illeq;
iuſta indignatione permotus, hominem uſque adeo impium execratus, pari ſupplicio de-
uoueret. Cæterum eius Apuli belli nulla re præclarè geſta memorabilis, quòd latroci-
niis & excurſionibus, uaſtationeque urbium utrinque certaretur, eum habuit exitum, ut
E pace inter Cæſarem & Franciſcum regem confecta finiretur. Nam rex in eam curam to-
tus incumbens, ut liberos quos obſides dederat, redimeret, cunctas ſociorum rationes,
ſuæ rei memor, atque alienæ oblitus, neglexerat, Cæſarque petendæ Italiæ cupidiſsimus,
ut de more ſicuti obtulerat pontifex, honore diadematis ornaretur, facilè obſides ab ſe
redimi paſſus eſt, quum ei ducentæ aureæ monetæ myriades pro redemptione numera-
rentur. Hac pace uel muliebribus ingeniis tractata atque confecta, nihil regi felicius, ſo-
ciis uerò fœderatis moleſtius atque damnoſius fuit. Nam hoc fœdere cum Veneti, tum
Florentini facilè ſunt prætermiſsi, qui non ſine calumnia Gallorum eo pacis beneficio ni-
hil adiuti, ſed magnopere iniuria affecti, de fluxa fide regis conquerebantur, qui tametſi
pudoris plenus eam duarum ciuitatum offenſionem in fœminas tanquam pacis auidiores
reiiceret, atque eas iniquè deſerere uideretur, quibus tamen poterat uerbis humaniſsimè
ſolabatur. Ludouica namque mater regis cum Heleonora regina nuru in Belgarum fi-

nes ad Cameracum contenderat, ut ibi celebri conuentu habito cum Margarita Cæſaris A
amita de pacis conditionibus ex arbitrio excluſa omni uel legatorum externorum, uel iureconſultorum diſceptatione ſtatuerent, adeo occultatis conſiliis, ut Balthaſar Carduccius ueſano propè ſermone reipublicæ ſuæ dignitatem atque ſalutem iniquè proditam quereretur, & Veneti non obſcurè ſuſpicarentur, ea de cauſa id percuſſum eſſe fœdus, ut ipſi urbibus quas recepiſſent in Apulia decedere cogerentur. Qua in re Nicolaus Campanus antiſtes Cæſarem monuiſſe ferebatur, ut quæ armis non facile recipi poſſent, eius æquiſsimi fœderis beneficio recuperanda cenſeret; ſatagēte in eam rem Clemente Pontifice, qui Rhauennam & Ceruiam ſibi erepias aliquando ex illa conſpiratione duorum regum, ſibi repetendas arbitrabatur. Itaque ad pacis confectæ nuncium Gallicarum partium duces Apuliæ urbes tradiderunt, ultimusque omnium eo bello Romanus Simon tormento eſt interfectus, quum Brunduſinam arcem oppugnare pararet, & ſe incautius B
ſpeculabundus hoſtibus obieciſſet; Veneti tamen aliquanto tardius ſua præſidia deduxerunt. Accidit autem ut his propè diebus in agro Inſubrum; ſancti Pauli Regulus ab Antonio Leua acie funderetur, & caperetur, quo nuncio Franciſcum regem apparuit opportunè pacem petiuiſſe, quum eam omnino deteriorem accepturus uideretur, ſi Cæſariani de Antonii Leuæ uictoria tempeſtiuè diuinaſſent. Hic Sanctpaulus Borbonius nō multum efficax aut felix dux, iam unum atque alterum annum in Gallia Ciſalpina tranſegerat, incenſuſque odio in Ligures qui ab rege defeciſſent, fruſtra bellum inferre fuerat conatus, atque item inſidias Auriæ tetenderat, quum eius domum nocturna incurſione occupari, & diripi, quòd eſſet extra urbis portam per Valacercam agreſtium hominum cohortis ducem iuſsiſſet. Sed Auria domi non repertus facilè periculum uitanit, C
neque poſtea extra urbem in ea uilla ſine præſidio atque excubiis pernoctauit. Itaque Galli ſeſe cum Venetis Sfortianis copiis coniunxerunt, ut Antonium Leuam arctius obſiderent, egregiaque ſimulatione ſpeciem præbentes inuadendi Mediolani, Ticinum continuo deflexerunt, quòd ibi non multum ualidas in præſidio copias eſſe didiciſſent. Quorum profectione cognita Antonius paruo temporis ſpatio deceptus, uti cupiebat, Ticinenſibus opem ferre non potuit. Erant in præſidio Petrus Biragus Inſuber æquè ſtrenuus & nobilis equitum præfectus; & Petrus Botticella patritius Ticinenſis, Aponteſque Hiſpanus, cuius uirtuti Antonius multum tribuere erat ſolitus. Hi circiter duo milia hominum partim Italici & Hiſpanici, partim Germanici generis coëgerant, quibus addebantur promptiſsimi quique Ticinenſium, qui pro patria ſupremum D
uirtutis conatum edere decreuerant. Sed bipartita oppugnatione, quum Galli paulo infra Perticariam portam oppugnare adorti eſſent, Feltrius ſumma felicique induſtria traductis ultra Ticinum maioribus tormentis, intercedente amne naualia quatere cœpit. Nam ab ea parte mœnium angulus prominebat, qui defenſores in corona conſtitutos protegere uidebatur; quo angulo celeriter decuſſo latera propugnatorum momento temporis nudata ſunt; ſic ut pilis coronam per longitudinem detergentibus, in muro cōſiſteret nemo, qui ſubeuntes hoſtes detruderet. Magno namque conatu Gallos ſimul & Feltrianos atque Sfortianos, ut ſubirent & irrumperent ingens cadentis muri ruina inuitabat, nec propugnatores, uel multis cadentibus retardabantur, quin pari conſtantia dimicarent. Verum Birago & Botticella cadentibus, & defenſoribus eorum morte perculſis, uis irruentium diu ſuſtineri non potuit. Atque ita Aponte ipſo cum expeditis Hiſpa- E
nis & Germanis in arcem ſe recipiente, urbs cum multa cæde capta eſt; Nam quum ſe reciperent Germani, atque hoſtes obuertentibus nonnunquam ora & repugnantibus inſtarent, toto ſpatio per regiones urbis uſque ad arcem atrociter eſt dimicatum, ſic ut hæc nobiliſsima Longobardorum regum olim regia, & nulli in Italia urbium fœcunditate agri, & opportunitate amnium, ædificiorum magnificentia inferior, accumulatis tot cladibus, funditus propè euerſa cenſeretur. Hac expugnatione Feltrius ſingularem peritiæ militaris & efficacis induſtriæ laudem omnium iudicio adeptus eſt, quòd opportunè tranſuectis ultra Ticinum tormentis hoſtes decepiſſet, & ſecus quàm illi crediderant, ex obliquo murum feriens latum ad irruptionem ſuorum aditum patefeciſſet. Ea die tamen nonnul-

los

A los uiros fortes amiſit, & in his Paulum Manfronum inclyti nominis equitum præfectum qui quum eſſet octogenarius & indomito corporis uigore frueretur, nunquam à militiæ laboribus atque periculis diſceſſerat. Malateſta quoque Ceſennas nobiliſsimæ ſtirpis dum circa uineas uerſaretur, glande caput ictus occubuit. Quo pacto autem hic Franciſcus Borbonius cognomento ſancti Pauli Regulus in Antonii Leuæ poteſtatem deuenerit, operæpretium eſſe reor paucis enarrare. Igitur per id tempus quo Andreas Auria à ſtipendiis atque amicitia Franciſci regis diſcedens, atque obiter ſe Cæſari applicans, cùm incomparabili ueræ laudis præconio patriam in libertatem aſſeruit; Borbonius quod eius facti contumelia, detrimentoque regem ipſum uehementer angi perſpiceret, totus graui incenſus odio in Auriam & Genuenſes demiſsis in Pociferam uallem copiis ferebatur.
B Sed poſtquam ut ſupra diximus, inſidiæ nihil proceſſerant, & Genuenſes opinione ſua diligentiores paratioresque reperiſſet, retro Alexandriam ſe recepit; captaque Mortaria, & pulſis Nouaria Cæſarianis, cum Venetis & Sfortianis copiis ſe coniunxit; eo conſilio ut nouis auxiliis (erant ea peditum duorum circiter milium Hiſpanorum quæ à Barchinone in Italiam peruenerant) iter præcideret. Cæſar enim quòd urbs Genua Gallis eſſet detracta magnopere gauiſus Genuenſes fouendos ſubleuandoſque opibus atque auxiliis exiſtimabat; quòd Gallo hoſti ereptam Liguſtici maris nauigationem ſuo inſigni commodo prouideret. Verum Genuenſes ea Hiſpanorum auxilia decedente iam periculo in urbem minimè ſuſcipienda cenſuerunt; quando ſibi ſatis præſidii in concordia ciuium fore putarent; & externa, eiuſque præſertim gentis præſidia odiſſent. Erant hi tirones à fœda corporum illuuie, & longa maris nauſea, deforme militum genus, utpotè qui eſſent du-
C dum, neceſſario potius quàm accurato delectu conſcripti; magna ex parte non inermes modò, ſed propemodum nudi, ut qui uili pullaque tunica, & carbatinis Sparteiſque calciamentis uterentur. Hos milites poſtquam non recipiebantur à Liguribus, Antonius Leua miſſo ad eos Ludouico Balbiano, ad ſe perducendos curauit. Hic enim ſuperiore anno Ticini captus & Genuæ aliquandiu in arce cuſtoditus, Gallorum manus euaſerat. Is uti erat uir impiger, quum eas copias recto itinere perducere non poſſet, ne hoſtibus facile delendas obiiceret; eas per tranſuerſos Apennini tramites, aſperrimaſque ualles difficili ærumnoſoque itinere in Placentinorum fines perduxit. Nam hoſtiles copiæ inter Padum & Apenninum conſtiterant, ut tranſire auſos circa Derthonam & uicum Iriæ inuaderent, tranſituque prohiberent. In aduerſo autem Apennini latere deſcendentibus pa-
D cata amicaque omnia proponebantur, quod eæ regiones Pontificiæ eſſent ditionis. Cæterum Balbianus tertiam ferè partem ſuorum, ſæuitia montanorum Ligurum abrupti eius itineris ſaltus inſidentium amiſit. Inſeſſos ſiquidem & fame propè enectos è ſuperioribus locis tranſeuntes ſagittas & iacula ſuo more ſcutati iaciebant, & quum hæ deficerent, ingentia ſaxa obruendis Hiſpanis prouoluebant, tanta locorum & armorum iniquitate, ut Hiſpanorum acerui profundis in uallibus præcipites dati ſpectarentur, & paſsim quòd eripi nequirent, à ſociis deſererentur. Induerant ſiquidem Ligures ſæua odia in Hiſpanicũ nomen, quod ab his Genuam Liguriæ caput rapaciſsimè direptam meminiſſent. His ſuperatis difficultatibus opportunéque deceptis hoſtibus Balbianus paulo infra confluentes Padum & Ticinum contra oppidum ſuum, cui Bello Ioco ſoque nomen eſt, lintribus co-
E pias traiecit, eamque manum inſperatò incolumem Antonius Mediolani recreandam ueſtiendamque ſuſcepit. Is tironum Hiſpanorum aduentus, Inſubrum calamitates accumulauit; nam præterquam quòd & ſtipendia præbere & domi liberaliter alere ueteres Germanos atque Hiſpanos cogebantur, tirones etiam ſeminudos, & ab extrema inedia famelicos ſuis laribus accipere, & domeſticis copiis tueri oportebat. Hæc longè grauiſsima ciuibus, Antonius ut militi præſtaret, diræ cladis uectigal excogitarat, quo omnium pecunias abraderet, & ſingularum familiarum Fortunas euerteret. Seuero namque edicto uir imperioſus & ſæuus à quoquam ciue cererem coqui uetuerat, quum uenalis tantum panis ederetur, conſtitutis eius monopolii tabernis, unde eſurientes magno pretio panem coëmerent; tanta edicti atrocitate, ut plerique inopes laquei metu fame paſsim interirent. Molendi utique tritici percoquendique panis uetantes leges, pauidum uulgus perhorre-

bat, ita ut Antonius clarissimam paulo ante atque opulentissimam Italiæ ciuitatem, im- A
portato ingenti luctu, longe omnium miserrimam redderet. Tanta scilicet acerbitate
atque sæuitia crudelissimæ legis authoritatem tuebatur, ut uel ab egentibus mulierculis,
quæ desiderio panis subcinericias conficerent offulas, & in sartagine placentas oleo suf-
frixissent, contusoq. in pila tritico farinam exprimere conarentur, prægraues pœnas exi-
geret; sic ut non infacetè quanquam amarissimè Marcus Antonius Canicula quæstorii
ordinis ciuis, in corona diceret, peramplam uti reor ciues hic noster Antonius à Cæsare
gratiam proculdubio referet, quando ei supra tot clara cognomina summæ maiestatis,
nouæ nobilitatis ergo, Furnarii titulum adiecerit. Nam & tabernæ furnariæ & uenales pa
nes Cæsareæ aquilæ nota signati, uulgo imperiales uocabantur. Verum neque Anto-
nius neque Cæsar ipse ab ea execrabili diuinarum atque humanarum rerum labe, fide-
liumque Insubrum miseriis, ullam omnino infamiam ad se redituram putabant, modo B
opes suas aduersus conspirantium hostium potentiam confirmarent. Quando neque An
tonius deformatæ urbis aspectu commoueretur, neque Cæsaris absentis molliri animus,
tot in Hispaniam frustra missis legatis, ut miseriis finem imponi iuberet, ad misericordiã
flecti potuisset; ut pote qui alieno potius cum luctu eo bello uictor euadere, quàm inanis
clementiæ laude potiri uellet. Quibus rebus fiebat, ut Antonius studio militum firmior
factus, & numero eorum auctior, quando illis cuncta ad prædam obiiceret, hostes facilè
contemnebat. Nam neque Venetus imperator, ita operam exigente senatu, pugnax erat
ut qui periclitari uires nollet (tenues autem erant Sfortianæ copiæ) neque apud Borbo-
nium aut firmæ uires, aut expedita consilia uidebantur. Quibus uim admouere uel con-
iuncti castris, & cominus congredi auderent. Itaque communicatis consiliis, & abiecta C
oppugnandi Mediolani cogitatione, optimum factu censuerunt, ut hoc modo Antonius
lenta & longinqua belli ratione obsideretur. Feltrius in uetera sua castra concedens ad
Cassianum supra Abduam ubi amne ponte constrato ex Veneta regione commeatibus
& copiis iuuari posset, id se præstiturum pollicebatur, ne quicquam per Martianam regio
nem, quæ erat refertissima omnibus rerum copiis, ad obsessos importaretur. A diuersa
uerò parte Borbonius ad Abiatum consisteret, omnesque inde quæ subuehi Ticini emis-
sario possent, commeatus interciperet. Sperabant enim hostes postquam ui subigi nõ po
terant, diuturnæ obsidionis incommodis minimè suffecturos. His constitutis apud Lan-
drianum uicum, qui est ad decimum lapidem ab urbe, Feltrius castra mouens, signa ad
Cassianum dirigi iussit, Borbonium admonens, ut pari digressu ad Abiatum iter intende D
ret. Sed Borbonius inclinante die nequaquam moturum castra, sed postridie Ticinum
se iturum dixit, quòd ibi grauiora quædam tormenta, impedimentaque deponere sta-
tuisset. At Leua qui diligentissimè in eam excubabat curam, ut ex occasione alicunde
hostibus noceretur; ubi didicit Feltrium conclamatis uasis à Borbonio discessisse, suspi-
catus id futurum, quod usu euenit, ut Galli nequaquam maturè proficiscerentur, præ-
fectos omnes aduocauit, instructisque militibus, paratos ad profectionem de secun-
da uigilia sibi adesse iussit; cohortatusque eos ut alacri studio, secum expeditionem susci-
perent, pollicitus est post exortum solem uictos eis ad prædam Gallos se daturum. Quòd
si, inquit, ut non plane reor, festinantius effugerint, postremum certè eorum agmen cer-
tissimæ prædæ uobis cedet. Milites sublata uoce responderunt, ut fortia consilia digna su E
perioribus uictoriis, ingenti animo agitare pergeret; se namque quod imperasset periculo
sæ profectionis dubiæque aleæ munus alacribus & impauidis animis esse subituros. Nec
mora, quanquam ipse cunctis prope membris articulorum dolore caperetur, fulgentia
arma induit; præmittit equitatum, duplicique instructa acie, hinc Germanis, illinc Hispa
nis latera cingentibus, Italicis uerò cohortibus tormentorum præsidio constitutis, ad ho-
stes contendit, quos nondum profectos & expediendis impedimentis intentos deprehen
dit. Borbonius qui nihil minus putarat, quàm Antonium instructis copiis sibi ad iter para
to superuenturum, quum oriente iam sole lintheata de more hostium agmina conspexis-
set, obstupuit; grauique metu, uti deprehensis accidere solet, nequaquam temerè corre-
ptus est; ob idque præsertim quod ab hesterno consilio Guidonem Rangonum primo
præpo-

A præpositum agmini Ticinum præire, atque ibi hospitia parare iussisset. Imparatus itaque, & multo spatio à prima acie disiunctus, tanta perturbatione medii postremique agminis circumuentus est, ut tumultuosissimè aciem instruere, & repugnare frustra cogeretur, & ui celeritateque incumbentis hostis, animo concideret. Præbuit Antonio Fortuna spatium parandæ uictoriæ ab inopinato casu, nam quum maioris tormenti currus, per fractis rotæ axibus, media lutulenta in uia concidisset, uel ob id magno fuit incommodo, quòd Galli etiam nobilissimi equites id subleuare atque reficere conati, in pedes desiliissent. Vetere siquidem suo instituto turpe ducunt, tormenta ex itinere occupanda hostibus reliquisse. Hac mora sicuti Rangonus iusto festinantius quàm ita facere esset iussus, tantum ante eundo confecit itineris, ut neque reuocari, neque admoneri de repentino
B aduentu hostium, opportunè potuerit, neque obiter Antonio producendi peditatus defuerit tempus; qua pedestri acie promota, & equitatu audacissime dimicante, media Borbonii acies, cui se coniunxerat postrema, puncto temporis terga uertere cœperit, quum Antonius in sella fulgentibus protectus armis cristisque conspicuus, succollantibus baiulis in aciem sese inferri iussisset; omnium namque oculos in se conuerterat, quum aperta galea adhortaretur suos uoce terribili, & peracri oculorum obtutu Gallos terreret. Interim Germani qui Gallis militabant, quod nunquam ferè aliàs acciderat, turpissimè terga uerterunt, ut pote qui essent ex collectitiis, qui superiore tempore Gallica stipendia meruerant; ant ex ea regione essent conscripti quæ est citra Rhenum, Lothoringiæque fines attingit, nec multam habet Germanicæ uirtutis & disciplinæ opinionem. Ger-
C manos Galli pedites, & secundum eos Italicæ etiam cohortes, nulla dedecoris cura subsecutæ sunt; paruaque ideo cædes edita est, quod neque a sclopettariis inter confusos permixtosque ordines opera exigi potuit; neque tormenta nisi pari periculo displodi potuerint. Ipse Borbonius latam fossam periculoso equi saltu superare conatus, ab equitibus captus est. Nec longè ab eo, eandem sortem tulit Claudius Rangonus uir impiger qui postremæ aciei præfuerat. Stephanus quoque Columna in fossam præceps datus, concidente equo magnum salutis discrimen adiit, quum galeatus, in lacuna ferè summersus ægre sese è manibus hostium eripuisset. Leua potitus omnibus tormentis atque uexillis, & duce capto ab eius rei gestæ fama usque adeo inclaruit, ut nemo eius ætatis dux, uel in consilio capiendo solertior, uel in exequendo acutior, & efficacior haberetur; Hispanique
D eum si prospera uteretur ualetudine, Magno Consaluo eius magistro parem euasurum dicerent. Cæterum Galli fœdo euentu superati de Guidone Rangono non obscurè conquerebantur, quòd eos deseruisse præpropera eius festinatione prædicarent, quanquam ille ita imperanti Borbonio iure militiæ obsecutum fuisse testaretur. Sed eam impositæ contumeliæ controuersiam quæ Guidone indignante & prouocante obtrectatores Gallos, singulare certamen postulabat, Feltrius familiari sermone ita diremit, ut & Borboniũ & Guidonem pari prope errore à disciplina discessisse iudicaret, approbantibus ipso Leua, & Vastio, qui una Mantuæ tres clarissimi nostri seculi duces forte coiuerant, apud Hippolytum Medicem qui tum è Pannonia legatus redibat, ab Hercule Gonzaga cardinale hospitio domi susceptum. Dictis namque sententiis, quibus ego præsens interfui, è di-
E sciplina rationeque bellica disseruerunt, singulorum ducum esse muneris, qui distinctis agminibus in itinere faciundo præsint, per dispositos equites mutua diligentia emensi itineris spatia metiri, nihil extra conspectum signa præire sinere, anteriores medios, medii posteriores, quibus passibus eant obseruare, ut una quæque acies ad subitos hostium incursus ex propinquo parata sit, quæ circumuentæ opem ferat, & uniuersis coactis uiribus confligat.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVII.

DICTATORE Caponio Rempublicam administrante Florentini
recenti suo incommodo & tot aduersis Gallorum casibus perculsi,
in eam curam incumbebant, ut Clementis consilia diligenter ex-
plorarent, opportunaque aduersus imminentis prope belli uim
præsidia compararent. Non inanibus siquidem coniecturis ad-
ducti, suspicabantur Clementem ad amicitiam Cæsaris esse re- B
diturum, ut inuictis eius copiis contra ipsos uteretur. Prouide-
bant enim eum, postquàm in libertatem esset restitutus, minimè
conquieturum, donec uetere patriæ dominatu potiretur, offensum scilicet Lotrechiano
fœdere, in quo disertè perscriptum fuisset, pudenda sibi, & damnosissima conditione, ut
popularis Florentinæ ciuitatis status in clientela Galliæ regis foret, defendereturque eius
peculiari officio munereque, postquàm suas copias ad Lotrechium communes hostes op
pugnantem, Neapolim misissent. Propterea Caponius non ignarus quàm grauiter offen-
sus esset Cæsar, qui nullam sibi à Florentinis iniuriam inferri debere existimans, eo Etru
scæ legionis auxilio suos duces oppugnatos atq. obsessos fuisse didicisset, Pontificem non
iniqua quædam à ciuitate postulantem, molliendum potius æquissimis responsis, quàm C
acerba negatione exagitandum putabat, ne Cæsari fœdere iungeretur. Erant enim grauia
& molestissima eius animo quæ ad suggillandam maiestatem, minuendamq. nominis exi
stimationem perscripta fuerant, his fœderibus, quibus se obsesso captoq. in arce Alfonsus
Ferrariensis princeps Cæsari opportunè detractus uideretur, & Veneti noua conditione
in fœdus Gallicum essent recepti; quorum ille Mutinam Pontificio imperio diu possessam
per occasionem pessimè à Fortuna mulctati pontificis recepisset; ii uerò Rhauennam &
Ceruiam occupassent. Quæ omnia quanquàm ex authoritate Innocentii Legati atque as-
sensu aliquot Cardinalium transacta essent, Pontifex nisi planè insanus, & suæ dignitati
ineptus hostis foret, rata habere non poterat; ut pote qui de recuperanda potius amissa di
tione, quàm de uindicanda iniuria sibi cogitandum esse censeret. Iam enim per Anto- D
nium Musetulam senatorem Neapolitanum quem Viterbium accersiuerat, legati Cæ-
saris uices implentem, & qua erat mirifica solertis ingenii industria præditus, Cæsarem
Pontifici reconciliare maturantem, de concordia agere cœperat, adeo feliciter, ut pro-
pensissimis utrinq. auribus ea res tentaretur, nec multos post dies bene auspicatò solenni
bus tabulis conficeretur. Quod ut crederent Florentini in uniuersum adduci non pote-
rant, ut qui Pontificem inexpiabilis eius recentis iniuriæ, si generosi spiritus foret, obliuisci
non posse prædicarent; quorum opinionem ob id falsam esse euentus docuit, quoniam in
Pontifice tanta erat ereptæ ab ingratis ciuibus patriæ repetendæ cupiditas, ut omnem re
centissimæ calamitatis acceptæ memoriam, ipso nouæ spei pondere superaret. Eodem re
rum consiliorumq. successu missus est cum præscriptis mandatis Hieronymus Vasionen E
sis antistes, Pontificiæ familiæ dispensator, qui apud Barchinonē Cæsarem conuenit, atq.
his fermè legibus cum eo fœdus percusit. Pontifex christianæ pietatis titulum prætendens,
miseratusque quassatæ diro bello Italiæ uastitatem, synceram detersis superioribus
odiis uoluntatem atque amicitiam Cæsari offerebat; pollicebaturque se de more capiti
eius imperatorii diadematis coronam impositurum, si Cæsarianis uiribus in patriam redu
ceretur, unde sua cum iniuria propinquis ipsius expulsis, amplissima ciuitas Florentia fœ-
da atque acerbissima popularium imperitorumq. hominum tyrannide premeretur; opti
matibus scilicet contumeliosè atq. arroganter eiectis, antiquisq. ritibus diuinarum huma
narumq. rerum, usque adeo impiè atq. insolenter perturbatis, ut in florentissima dudum
urbe, publica salus, desperata concordia, conclamata uideretur. Adiectū est ut postquam
Florentini

A Florentini aduersum Cæsarem, confisi incertæ Gallorum uictoriæ, arma tulissent, maie-
statis rei facti, libertate & antiquis superiorum Cæsarum concessis immunitatibus seuerè
priuarentur, obiterque ciuitati principem Alexandrum adolescentem imponeret, cui ipse
Cæsar ad confirmanda fœdera augendamque Alexandri dignitatem, Margaritam filiam
se cælibe susceptam in matrimonium desponderet. Dum hæc per idoneos homines tra-
ctarentur, tumultus inusitatæ perturbationis atq. periculi apud Florentinos in curia exor
tus est, unius malè sani atque efferati ciuis insolentia. Hic erat Iacobus Gerardus cõtuma-
ci fronte popularis, qui nõ in Mediceos modò, sed in patritios omnes liuore atque odio
percitus ferebatur, ob id tum se ipso turbidior atque arrogantior factus quod per id tem
pus sederet inter octouiros decuriones supremæ potestatis qui dictatori consultandi gra-
B tia perpetuò in curia assistunt. Is literas à quodam Ioachino Serralio Iacobi Saluiati apud
Pontificem toti summæ consiliorum præpositi cliente, ad Caponium perscriptas, dela-
psasque eius sinu, malignè collegerat, nactusque materiam calumniandi, obiurgandique
dictatoris, eò rem turbulenta uociferatione deduxit, ut dictator perfidiæ reus fieret, accu
satusque, concursu in curiam turbulentæ iuuentutis insultantis & propemodum uim inse
rentis, uitæ discrimen subiret; quum nonnulli è fenestra illico præcipitem dandum dice-
rent qui aliena à salute libertateque patriæ cum Pontifice infensissimo hoste consilia agi
taret; nefandumque profecto facinus in necem optimi & probatissimi ciuis editum fuis-
set, qui optima fide magistratum gereret; nisi Laurentius Sennius qui erat octouir è decu
rionum numero; iuuenis æquitate & constantia animi præstantissimus, superbiam & atro
C citatem imperitorum, petulantiumque ciuium detestatus, corpus suum furentibus oppo-
suisset, abductumque in suam cellam dictatorem extremo pallentem metu conseruasset.
Earum literarum exemplum Gerardus pauloantè miserat ad quosdam sectæ suæ ciues,
qui in priuatam domum foro proximam conuenerant, & de tollendo dictatore summæ
atrocitatis consilium, accersita seditiosorum manu, inierant, curiæque superioris scalas
atque ostia occuparant; concitantibus præsertim Thoma Soderino & Alfonso Strozza,
qui nequaquam ex simultate Caponio infensi, sed ex damnatione eius honorem petituri
uidebantur; quod popularis studii prærogatiua summæ nobilitatis atque existimationis
homines ad dictaturam aspirarent. Postero die coacti in consilium octoginta uiri, atque
ii simul qui ex reliquis magistratibus atque collegiis publica cõsuetudine adiungi solent;
abrogatus est Caponio magistratus atque is honor biduo post delatus ad Frãciscum Car
D duccium, quem nemo candidatum fore putauisset; Ita ut Soderinus & Strozza sua spe de
iecti ex conscientia animi pudoreque repulsæ, peruersa miseræ ciuitatis comitia damna-
rent, & plerique irriderent; quod homo in Hispania dudum decoctor, & paucis in Repu
blica notus, tenuioris Fortunæ, nec præclari quanquam uetusti generis, ab incondito po
puli studio clarissimos ciues anteisset. Valebat Carduccius solertis ingenii firmitate, &
perurbana eloquentia; sed qui obliquo oculo & pallida facie, nequaquam decentem aut
parem tanto honori habitum præferret. Sequenti die Caponius nihil ægre ferens quod
magistratu excidisset, sed de salute solicitus, quanquam ut sese animo cõfirmaret, & time
re desineret, amicissimi & magna pars senatus cohortarentur, in pallio atro, & ciuili ca-
pitis integumento, ad dicendã causam paratus uenit in senatum, sereniore utique uultu
E pacatioreque animo quàm pridie, quum tum coccineam familiarem togam sumens, pro
se pauca, Petrique filii salute præfatus causam suam demississime magistratibus commen
dasset; usque adeo suppliciter ut innocentiam suam in dubium reuocasse amicorum pro-
pensissimi iudicarent. Erat enim Caponius natura lenis, nunquam ulla in re iratus aut fer
uidus, utpotè, qui patientia & moderatione cuncta aspera ferri & superari debere prædi-
caret. Protulit Gerardus immitis accusator exemplum earum literarum quas solo sustu-
lerat; lectitatumque in senatu est. Cuius sententia talis fuit, uti nos ex Etrusco sermone
uertimus. Ioachinus Serralius Caponio dictatori salutem. Quoniam non semper tuta
mihi offertur occasio scribendi, præsentem nactus nuncium nolui differre, quin te face-
rem de instituto negocio certiorem, de quo probè sis ex arcano me agere cum graui illo
quem nosti homine, maximeque familiari Pontificis. Is mihi retulit Clemẽtem satis pro-

ſpere & firmiter conualeſcentem, eo eſſe animi decreto, ut ſe honeſta condicione cum ci A
uitate conciliet, & belli conſilia penitus abiiciat, neque ægerrime ſit laturus quod popu-
lus perpetuo remp. adminiſtret, & parta libertatis iura tueatur, modò peræquas condi-
ciones, ciuili more, propinquorum ſuorum ratio apud magiſtratus habeatur. Sed quoniã
plura ſcribere non licet, à te uehemẽter petimus, ut ad condictum locũ extra Vrbem col
loquendi cauſa Petrum filium ad me mittas. Ab eo enim cuncta fideliter exprimente præ
clarè cognoſces, quæ in negotio conficiendo opus ſint. Vale. Hæc quæ ex literis recita-
bãtur apud ſuſpicioſos homines ita animos cõmouebant, ut pleriq. maligno per ſubſellia
murmure oborto, cuncta peruersè interpretarentur, & magna tamen ſenatus pars cõmu
nicatis ſermonibus cum proximo aſſidentiũ ordine ſubmiſsè deliberando, eius rei culpã
à toto læſæ maieſtatis crimine ſuſpicioneq. remouendam cenſeret. Inter eos qui mirificè B
Caponio fauerunt extitit Petrus Victorius eius contribulis, qui tum erat ſexdecim uir col
legiorum ordinis ciuis honeſtiſſimus & de optimis literarũ ſtudiis egregiè meritus. Tum
uerò Caponius à dictatore cauſam dicere iuſſus, in hanc ſententiam conſtanti uultu, mi-
roque omnium ſilentio, loquutus eſt. SEQVVTVS morem & diſciplinam maiorum
meorum ampliſſime dictator, prudentiſſimique cauſæ meæ iudices, nihil unquam carius
libera patria, nihil unquam præclara rectæ cõſcientiæ laude honeſtius duxi. Quandoqui
dem remp. uti probè nouiſtis, pluris ſemper fecerim quàm priuata commoda. Pudebat
enim ea expectare ferréque præmia, quæ turpi obſequio uel adulatione facilè pararẽtur;
ab his qui ex uſu dominatus pro libidine cuncta dare, atque eripere poterant. Hoc inſtitu
to animi ingreſſus curiã ad obeunda munia ciuitatis per quinquaginta annos ita fui ſem C
per proſpexique exoptatæ nec unquam deſperatæ libertati, ut in utraque reip. Fortuna,
modò fortem, modo incorruptum, nec unquam demiſſum animum ferrem, Quippe qui
uitæ innocentia, & domeſticæ frugalitatis laude contentus, quæ duæ uirtutes (abſit inui-
dia) domui noſtræ ſemper peculiares fuere; opportunitates temporum expectãdas atque
omnino maturè captandas arbitrabar; quo excitari, ingentibuſque ciuium animis conſti-
tui, ſine perturbatione labeq. ciuitatis, ſecura libertas poſſet. Affuere itaque Dii immorta
les, non irritis uotis ciuium uti pie conceptis; & libertatem intermortuam inſpirato exci-
tarunt, ciuitatique nullo effuſo ſanguine, quod ipſorũ miræ benignitatis fuit, largiti ſunt.
Hanc ego ante alios flagrantiſſimo ſtudio complexus, ut diu apud nos uigeret atque flo-
reret, omnibus conſiliorum artibus adnitebar, prouidebamque ne infirmas eius radices
ulla aduerſa tempeſtas reuelleret; primumque omnium Clementẽ ipſum, nobis, his præ- D
ſertim lenimentis & officiis quæ libertati noſtræ nihil officerent, pacandum, aut omnino
ſpe & mora diſtinendum exiſtimabam; ne accumulatis iniuriis irritatus, alicunde nobis
inſidias, atque arma moliatur; uti quis non imprudens, ominari facilè poteſt. Probè ſiqui
dem agnoſcimus quos ſpiritus gerat, quo angore animi torqueatur, quod patriæ domina
tum, horribilis ruinæ caſu oppreſſus, amiſerit; qua demum machinatione bellici conatus
eum recipere cupiat, & ulciſci odia in illos, qui dignitatem eius pudendis contumeliis ob
triuerint. Hæc eius exagitatæ mentis cõſilia, ut à nobis auerterem, ægro blandimento affe
renda, iuſtaſque iras mitigandas rebar; ſpe iniecta non iniquæ condicionis, ſi nos æquita-
te rerum potius quam importuna libidine uoluntates noſtras moderemur. Quamobrem
per Iacobum Saluiatum, quem non plus de uita Pontificis propinqui ſui, quàm de ſalute
libertateque patriæ, ſolicitum eſſe comperio ſcioque; operam dabam Serralio internun- E
cio, ut cum Pontifice de compoſitione ageretur. Verebar enim ne fœdere Gallico, quo
illigati ſumus, uehementer offenſus, deſperato meliore conſilio, uel inuitus ad Cæſarem
uerteretur; quod nobis magnopere cauendum timendumq. hodie magis ac magis exiſti
mo. Proinde iam ab initio, ne propere cum Gallo fœdus percuteremus enixe contende-
bam, niſi eidem fœderi Pontifex iungeretur; ſcilicet ut eo honeſta utrioq. cautione conci
liato, ualidiora certioraq. præſidia, aduerſus inuictas adhuc Cæſaris copias, pro cõmuni
ſalute pararẽmr. Sed in ancipiti deliberationis negotio, intẽpeſtiua uti pernoſcere fas eſt,
uicit plurimorũ ſententia; atq. ita elapſi ſalubris conſilii rationẽ omnem intercidiſſe, quod
dolet, agnoſcimus. Quæ huiuſmodi fuere, ut huius officii pro ſecuritate publica ſuſcepti,

A non contumeliam, quæ mihi graui cũ periculo paratur, sed gratiam omnino expectãdam
à uobis putarim. Quinque ille à nobis hæc postulabat, ut patrimonii fructibus, uectigali
æqua oneris lege persoluto potiri liceret: sibi puella neptis redderetur: propinquis eius
aditus secundũ leges in remp. petẽdis honoribus daretur; & quod ad tuendam Pontificii
nominis authoritatẽ pertinet, Florentini à decumandis sacerdotiis abstineant, & sacrosan
cta templorum donaria suo iniussu auara manu non attrectent: postremo etiã ut deiectas
gentilitiis insignibus pilas, priuatis saltem familiæ ædibus aut templis maiorũ suorum pia
liberalitate ædificatis, restitui pateremur. Hæc rerum capita, æquissimi ciues, si diligenter
considerem, nec improbè expendam, uel si cumulatè & exactè cuncta cõcedantur, facilè
fatebor me non uidere quid incõmodi aut detrimenti reip. afferri possit, quum iam pridẽ
B eiectis adolescentibus Mediceis, quòd sponte nobis tantũ hortantibus dominatu excessis-
sent, ius ciuitatis ex decreto publico reliqueritis; nec ideo ex fide uestra sit, dignitateq. se
natus id decretum sustulisse. Bono itaq. iure repeti, quod publica obligetur fide iudicare
potestis; nisi aliquot ciuiliũ prædiorũ reditu augeri publicas opes, & sarciri bellicos sum
ptus ineptè existimet ea ciuitas, quæ per sexdecim annos inexhaustis opibus, perpetuum
cum Pisanis bellũ gesserit, & me teste, atq adiutore confecerit. Nunquã.n. pecunias huic
urbi alendo & sustinendo bello defecturas crediderim; si sit firmũ apud ciues, quod rectè
optare facilius quàm sperare possumus, cõmunis cõcordiæ studiũ. Nec itẽ satis prouideo
quid nobis officere possit puella nouẽnis patruo sacrorũ principi deposcenti benignè red
dita. Nã præterquã quod eam & sexus, & ætas tutã ab omni contumelia reddant; cauere
C etiã oportet ne hac in re, dum Põtifici nocere quàm morẽ gerere malumus Galliæ regis
fœderati maiestatẽ offendamus; si regio ortã sanguine, & nihil tale merentẽ diutius in ue
staliũ uirginum septis adseruandã iudicemus. Tantũ uerò abest, ut cõplectendo ciues uni
uersos, atq. his honores æqua lege partiendo reipu. noceatur, ut hac ciuili benignitate eã
firmiorẽ florentioremq. euasuram arbitrer. Amantes siquidẽ patriæ & constitutæ liberta
tis studiosos, ueroq. bono tranquillæ pacis gaudentes, una maximè cõcordia lætari decet,
obliuiscíq. itẽ omnis priuatæ iniuriæ, publicæq. simultatis. Insuperabilem nãq. ciuitatẽ, nõ
arma, nõ pecuniæ, sed unus publici decoris cõsensus efficit. Porrò quod quarto loco peti
tur, ita mihi, & bono cuiq. ciui æquum uideri potest, ut nihil fœdius & inuidiosius accide
re posse existimem, quàm si spreta, & uiolata summi Pontificis authoritate, tanquã diro
sacrilegii piaculo polluti, infami prorsus auaritiæ nomine aqua & igni interdicamur. Po-
D stremò autẽ ut deiecta insignia & tituli reponantur, summa ratione indulgendum putaue
rim, ne gloriæ nostræ, communibusque ornamentis stultissimè inuidere uideamur. Nam
& si quicunque Medicei nominis principatu potiti sunt, re nomineque fuerint tyranni;
in ciuitate tamen si non uerè libera, non intolerandis certè compedibus uincta, quàm
plura, quod fateri licet, gloriosæ laudis monumenta condiderunt, quæ homines elegan-
tiæ studiosi plurimũ admirãtur, aduenæ, peregriniq. suspiciunt, & nostri ciues æquè iusta
atq. difficili imitatione æmulẽtur. Quod uerò ad deformatũ Cosmi sepulchrũ pertinet,
non est quod quicquã aliud ineptius & inanius factum fuisse iudicem; Quãdoquidem ea
derasi tituli iniuria, cuicunque non insulso ridenda sit. Illius namque ingeniosissimi uiri
ossa ad perennem memoriam non angusto quidem loculo, sed luculentissima incompara
bilis templi testudine continentur, quæ sine inexpiabili & propè impia totius humani ge
E neris inuidia exscindi deleriq. non possit, ut hic prætereamus literarum sempiternæ famæ
præsidia, quibus Medicei ferè omnes tã astuta quàm liberali disciplina impensissimè sem
per fauerint. Ea namque uel nobis inuitis perpetuo durabunt nisi putemus totius Europæ
gentes, ad quas historiæ manarint, ad iracundiæ nostræ libidinem, cunctos annales
quibus eorũ nomina cum laude inserta sint, inusitata cõspiratione crematuras. Vos itaq.
qui Romanæ uirtutis exẽpla æmulari honestissimũ ducitis, meminisse oportet, præclarã
uirtutem, uel summis adumbratã uitiis tantam habere in se uim ac admirationẽ, ut Pop.
Rom. diri hostis Pœni Annibalis statuam in foro cunctis perpetuo spectandã, collocasse
maximè decorũ existimarit. Hæc sunt crimina quibus fecisse aduersus remp. accusor, un
de me nõnulli feruidiore tuẽdæ publicæ existimationis studio prouecti, improbò aut cer

tè illoto ore, patriæ proditorē appellare non erubuerint; uel ob id præsertim quod huiusmodi cōsilia ex arbitrio meo subtilius & rectius cōcepta decēuirali octouiraliq. collegis cōmunicanda nō existimauerim; Cuius obiecti nomen facilè diluitur, quādo hi ante alios Laurētius Segnius, & Iacobus Morellius optimi ciues, ac nonnulli alii ex hoc ordine, me secū de hac re loquutū fuisse, & has ipsas literas quæ mihi sinu exciderint, ostendisse, præclari testes esse possint. Neq. propterea quòd non omnibus hæc cōmunicanda iudicarim, parum syncero animo, parumque integra fide consilia quæ ad summam rerū pertineant, agitasse existimari debeo. Verebar enim ne disseminata apud suspiciosos & imperitos uti sæpe accidit, latius efferrentur, atque inde eo quem optabam, sperareque licebat, successu carerent. Neque enim usque adeo angustæ & circumscriptæ potestatis dictatorem esse putabam, ut ei quæ cogitet, & coquat silentio tegere non liceat, quum eius sit muneris & officii, uigilando & pensitando, id unum respicere, quo plurimum reip. prodesse possit. Hoc animi instituto sicuti supremi honoris ratio postulabar, dictaturam uestro insigni beneficio mihi delatam prorogatamque, priuato meo tantum, non publico periculo gessi. Itaq. si peccaui, dare pœnas uel indigna morte paratus sum. Sed apud uos obsecro id moderandis sententiis, ferendoque suffragio ualeat, totius uitæ meæ cursus, in quo nusquā improbè fefelli; Valeat patris mei memoria, qui pro patria pugnans, Pisano bello occubuit; Valeat ut maximè opto pristini iudicii uestri testimonium, quo me nihil ambientē, miniméque prehensantem, hoc summo honore dignissimum existimastis; quum recens recepta libertas neque importuno, neque rerum imperito rectore egere censeretur. Nemo quidem repente fit malus; quod de me suspicari homines nolim, quum idem sim, qui semper apud uos integer uitæ omnisq. expers sceleris, sexaginta ætatis annos exegerim. Nec ideo deprecor integerrimi iudicii uestri seueritatem, quam obtrectatores mei, accusatoresque longè maximam atque acerbissimam requirunt, ut apud uos certa clementiæ laus paretur. Existimatote siquidem uos non de dignitate uitaque & fortunis meis in suffragium ituros, sed facturos iudicium de publica salute, quam ita superi incolumem seruent, sicuti me à uobis benigniore decreto conseruatum iri & spero & opto. Caponio perorante, secedenteque in interius custodiæ cubiculum, eo modo liberis suffragiis iudicium est factum, ut magno assensu cunctis ferè sententiis absolueretur. Mouebat enim populum uiri grauis maiestas acrioribus calumniis circumuenta, magnoque eius diu spectatæ uirtutis & integritatis argumento curia excedentem, omnes optimatium ordines domum deduxerunt, tanta frequentia, ut quum ad paternæ domus limen trans Arnum agendis gratiis substitisset, nouissimi agminis pars grauior & honoratior, præ turba, ad curiæ limen adhuc hæreret, & multi ex his qui eum damnatum uoluerant, astuta dissimulatione comitantibus admiscerentur, instarque magni triumphi ea frequentiæ pompa intermixto lachrymis gaudio Caponii gentiles & propinqui probique ciues maximè lætarentur. Tantum uerò abfuit, ut quicquam pristinæ existimationis in ipso ex tanta summi honoris iactura deperiret, ut superata inimicorum acerbitate, noua quadam incorrupti constantisque animi gloria adaugeri, & reflorescere censeretur. Verùm eam splendidissimi comitatus frequentiam facilè inde oriens inuidia corripuit, quum postridie mane duo summæ authoritatis legati Claudius Velleius Gallus, & Antonius Surianus Venetus eum domi humaniter inuisissent. Quamobrem Caponius grauiorem apud populares inuidiam ueritus, amicis admonentibus, in agrum suum clam secessit. His cognitis rebus Clemens uehementer aduersus Florentinos exacerbatus est, quod in omnibus eorum actionibus atrox contra se odium emineret, nec se quicquam uera aut simulata lenitate apud corruptas cunctorum ferè ordinum uolūtates proficere posse perspiceret; nec deessent, quod maximè impium & contumeliosum putabatur, qui eum sine ulla honoris aut sanctitatis præfatione nominare, Clementemque nudo nomine appellare, & tāquam spurium, neque ideo ritè Pontificem creatum dicere consueuissent, & in patritios ipsosque præsertim Mediceorum necessarios qui ueteris illorum erga se beneficentiæ memoriam retinerent, nec apertè studium suum pro repub. nudare uellent, perpetuo grassarentur. Amoto namque Caponio reip. facies immutata uidebatur, quum ius & æquum, ciuilisque

A que humanitas nusquam nigerent. Vis enim & acerbitas immitisque superbia apud efferatos cæca rabie populares, & turbidam præsertim iuuenturem, uirtutum loco censeban tur. Ipse siquidem Carduccius ea mente remp. fuerat complexus ut eam his artibus quæ maximè popnlo placerent, admministrandam existımaret. Neque enim alia uia suis suffragatoribus gratiam referri posse prouidebat, nisi se maxime popularem, acerbissimumque patritii ordinis, Mediceæque familiæ hostem futurum ostenderet; quum alioquin dili gentem accuratéque industrium & factioni probè addictum senatorem præstitisset; & suscepto dictaturæ honore impauidus & constantissimus libertatis defensor haberi percuperet. Id enim sibi ex eo magistraio decus petebat, ut fide inclytus, incorruptus pecunia, & pro factione inexpugnabilis & inuictus propugnator euaderet. Quæ tamen non incer
B tæ uirtutes in ipso ita elucebant, ut turpissimis inusitatæ malignitatis maculis fœdarētur. Nam impio erga patriam consilio literas, quas è Gallica legatione Balthasar gentilis eius ad senatum perscribebat, aut supprimere, aut notariis peruersè interpretandas dare conabatur, ut populus commentitiis fabulis deceptus in consilio reip. deterrimo distinere tur. Nam quum è Gallia nihil propensum à rege, nullumque ab eo efficax præsidium ad salutem seruandæ ciuitatis Carduccii literis afferretur, inani spe auxiliorum animos impe ritorum sustentabat. Nec quisquam tamen optimus ciuis & à factione semotus reperieba tur, qui in Gallo rege iam planè Cæsari conciliato quicquam spei impetrandæ opis reponendum censeret, quòd ille ante omnia uel cum sociorum detrimento liberos obsides re cipere maturaret. Accessit ad hoc, infame prorsus nequissimi facinoris factum, quod ue-
C hementer ipsius Carduccii existimationem læsisse uideri potuit. Nam amœnissimas, quæ ornamento urbi erant, Mediceorum & Iacobi Saluiati uillas intemperantis, & turbidæ iuuentutis impetu incendiis absumendas iusserat, quanquam id non imperasse, sed dissimulanter delendas obiecisse fateretur; scilicet ut ex tam horribili, fœdoque maleficio nūquam ueniam impetrari posse diffiderent, quando id scelus promiscuæ iuuentutis ad omnes ferè ciuitatis familias pertineret; Edicto quoq. inusitato, & si religionem spectes, & testamenta piorum animorum æstimentur, maximè nefario xenodochiorum, hospitaliumque domorum & templorum prædia confiscanda uenundandaque proposuerat, & non comparentibus emptoribus, ea locupletibus, sub pœna maiestatis coëmunda addi xerat, quæ impotenter decreta cum certa labe priuatorum fortunas ad excidium redige bant. Verùm Carduccius lugentes sua incommoda specie pietatis admonebat, ut patriæ
D securitatem priuatis diuitiis anteponere uellent, quando incolumi patria, optima fide pe cunia reddi posset. Quod si contumacius cessarent, officioque patriæ deessent, forè ut im probi consilii pœnas darent, paulopost extremam cladem aut ab hostibus barbaris, aut ab impiis tyrannis extra pœnitentiæ locum daturi essent. In eamdem quoque sententiam pauloante Carduccius quum esset decemuir, mentionem primus intulerat, cum de cogē da pecunia ageret, ut donaria templis religiosissimè dicata tollerentur; quòd ea non tam ad ornamentum pacis quàm ad belli subsidia collata existimari debere magnificè prædicaret. Ociosas scilicet opes, & nihil profuturas, ad salutem patriæ impendi transferrique debere; sicuti charitate patriæ ducti boni ciues si salus publica quæreretur posthabendas iudicarent. Quum de his Carduccii imperiis nōnulli ciues mœsto liberoque sermone in
E corona dissererent, quod minime prætermittendum uidetur, Antonius Albertus uir honestissimus & perurbanus, nō infacetè dixit; non est optimi ciues quod quicquam a dictatore commodius & mitius expectetis, nam postquam decoctori remp. commisistis, necesse futurum esse prouideo, ut nos omnes cum ipsa repub. decoquamus. Sed tum quum hostes longè ab urbe abessent, neque adhuc appropinquantis belli incommoda sentiren tur, de ea re à Carduccio decretum fieri non potuit, quòd nondum aut certa, aut propinqua aduenisset necessitas, ut opus esset ciuitatem infamis sacrilegii flagitio contaminare cum multo maxima offensione Pontificis, quòd nisi ex eius authoritate rite tolli posse uiderentur: Quandoquidē ea donaria extra prophani iuris uim, iam sacra essent, ob idque præsertim quòd Leonis fratris memoria qui ea ornamenta ad cultum altarium pia liberalitate contulisset grauissimè læderetur. Ita tamen eius rapinæ spes malis ciuibus illata

est, ut id scelus Carduccii, successori patrandum relinqueretur. Præbuit tamen ansam tur A
pi consilio exequendo, quum matronas nuptialibus ornamentis, singulasque familias uetere argenti atque auri supellectile spoliandas censuisset; ueterum Romanorum exemplo quum extremis Punici belli casibus matronæ dites generosa propensione omne aurum & argentum ex suo mundo, ut pecunia cuderetur, in ærarium detulissent. Carduccius quoque, quum ad mœnia hostem expectaret, tam fortem quàm inexorabilem dictatorem gessit, quum proxima mœnibus ædificia, uel summæ amœnitatis dirui iussisset, ne uenturo hosti munitam sedem præberent. Acerbissimè autem imperauit, ut quæ possent usui hostibus esse, omnis generis commeatus, pabulique præsertim, in urbem conueherentur, & quæ transferri nequirent, ultrò incendiis corrumperentur. Qua edicti seueritate lugentibus sua detrimenta minoribus præsertim ciuibus, exardente inuidia, ingens contraxit o- B
dium, quanquam id futuri belli dira conditio flagitaret, & cunctis ciuibus patriæ salutem priuatis opibus anteponendam censeret. Adiecit quoque animum muniendæ urbi, ita ut si quid uetere in muro otii aut ineptæ defensionis foret, ea omnia nouis artificiis emendarentur; institutisque operibus, & curatorum collegio opportunè creato præpositus est, qui hæc omnia ex disciplina bellicorum operum impleret atq. perficeret, Franciscus Sangallius architectus ciuis bonus & industrius. Is præcepta & documēta ducum & militum sequutus, portis noua propugnacula imposuit. Sub id enim tempus Florentini Malatestam Baleonem certis de causis deductum à Pontifice, neque ei qui Paulum patrem capitali supplicio affecisset satis fidentem, ex authoritate Francisci regis conductum ducem crearant, Stephanumq. Columnam dispartitis muneribus urbanæ militiæ præfecerant; C
minoresque aliquot duces, & in his Marium, Neapoleonemque Vrsinos & Georgium Sanctacrucium Romanos stipendiis suis addixerant, quibus pari studio satagentibus egregiè muniri urbs cœpta est, magno operarum ardore, quæ ex agro excitæ opus facere cogebantur. Iam enim Pontifex ad Vrbem acciuerat Philibertum Aurantium Cæsariani exercitus imperatorem, & cum eo de inferendo Florentinis bello consilia inierat, confectoque bello Apulo, & Alfonsus Vastius cum Hispanorum cohortibus, & Ferdinandus Gonzaga cum equitatu in Vmbriam peruadebant; ut inde in Etruriam descenderent. Increbuerat etiam fama Cæsarem ab Hispania citeriore, propediem Auriana atque Hispanica classe Genuam esse peruenturum; ad quem Pontifex tres summæ dignitatis legatos misisset, ut honoris causa illum quò iret deducerent. Hi fuere Alexander Farnesius senatus princeps, & Franciscus Angelus Hispanus, cuius diligentia Pontificem carcere edu- D
ctum, ob idque summæ pietatis officiū purpureo galero donatum fuisse diximus, & Hippolytus Medices Iuliano Pontificis fratre patrueli genitus, & cum eo Alexāder Medices Cæsaris gener designatus. Adnectabant quoq. è Germania noui duces cum ualidis equitum & peditum copiis Philippus Aresceotus Belga, & Felix Vitembergus è Sueuia, qui ut Cæsari præsidio adessent, Tridentinis alpibus sese demittebant. Ipse quoque Pontifex cum uniuerso cœtu Cardinalium minorumque præsulum, id iter per Flaminiam uiam ut Bononiam peteret, ibique Cæsarem opperiretur sese accingebat. Quibus de causis Carduccius permotus in senatu retulit Cæsarem missa legatione excolendum molliendumq. sibi uideri, & eum quibusuis conditionibus oblatis, ne hostis foret præoccupandum; utpote qui eius inuicti imperatoris uim potius per conditiones quàm armis auertendam putaret; ratus hoc facilè posse impetrari, quod iam latè fama ingrueret Solymannum ab Ha- E
drianopoli profectum, cum innumerabilibus copiis in Pannoniam peruasisse; eo consilio ut regnum ab se iure belli partum, Ioannique Sepusio beneficiario iure concessum, iisdem uictricibus armis repeteret; eumque Ferdinandi armis Pannonia pulsum reduceret; quod suæ dignitatis, atque amplitudinis arbitraretur, eum tueri atq. defendere, quem ipse, uel christiani nominis titulum præferentem liberali munere Budana in regia, deposcentibus Hungaris regem constituisset. Nec barbarus tantis instructus armis cōquieturus esse crederetur, nisi partem Norici Austrianique principatus Budano imperio adiungeret, & cumulatè iniuriam acceptam uindicaret. Quibus de causis Cæsarem tanquam domestico terrore atque periculo adductum, flectere consilia, ideoque ab Etrusco bello abstinere

posse

A posse crederetur, quoniam Italiæ uiribus barbaro hosti formidulosissimo opportunè esset resistendum. Quibus gerendis rebus Cæsarem apparebat una omnino pecuniæ inopia laboraturum, si Germaniæ robora propositis stipendiis euocata, barbaris opponenda statueret. Itaque consentientibus patrum sententiis delecti sunt quatuor legati, qui ad Cæsarem ire maturarent, summæ authoritatis atque prudentiæ ciues; ipseque in primis quod magnæ gloriæ ei fuit, Nicolaus Caponius è rure tanquam ab exilio in urbem reuocatus, & cum eo Thomas Soderinus, Matthæus Strozza, & Raphael Hieronymus, iam pridem Cæsari notus, quod in Hispania legationis munus obiuisset. His uero proficisci iussis, actitatum est in senatu, an Pontifex pari legatione ad spem pacis flectendus, aut certe exploratis eius consiliis pertentandus foret. Quod quum à plerisque tanquam æquum
B & plane pium probaretur, tanta fuit peruersi dictatoris astutia, tantaque popularium superbia, atque impudentia, ut nec ciuem, nec sacrorum principem, cuius nomen cunctis gentibus esset uenerabile, uel adeundum, uel excolendum decernerent; quoniam eius congressu à quo nihil è republica impetrari posse confirmarent, contagione non obscura constantia liberæ ciuitatis fœdari posse putaretur. Tanta siquidem popularium animos inuaserat insania, ut facile suspicarentur, in optimo quoque ciue deesse fidem. Quando quidem qui legationis munus susciperent, facile muneribus adulationeque Pontificis corrumpi posse iudicarent; nec quemquam usque adeo probum crederent futurum, qui Pontificis pollicitationes, expeditaque præmia publico bono anteponenda non duceret. Superabant tamen cogitatio periculi, atque imminentis belli metus, omnem deprauatorum
C ciuium pertinaciam, ita ut pudore per subsellia oborto, Petrus Franciscus Portinarius qui è legatione Britannica redierat, ad Pontificem legatus destinaretur, cui adessent duo mediocris existimationis collegæ. Cæterum opera Carduccii nequaquàm mandata publica proficiscēti data sunt, quòd ea decemuiri in itinere se submissuros mentiendo pollicerentur. Quamobrem necesse erat, ut ea legatio, quæ certis mandatis non inniteretur, inanis foret. Hæc res indigna Pontifice, animum eius uehementissimè pupugit, quum ciuium usque adeo aucto acerbitatis furore, insanabiles, armis omnino perdomandos censeret. Interea Cæsar Barchinone oram soluens Auriana prætoria uectus, comitante Portundo qui Hispanicæ classi præerat, Genuam peruenit; præstoque ei fuerunt Pontificis legati. Cæsar autem in ædibus prætorianis susceptus est, excepereque ciues eius comitatum
D propriis penatibus impetrante hoc officii genus Andrea Auria à singulis familiis; quod ægre Genuenses in uniuersum suscepturi Hispanos hospites uiderentur propter recentem adhuc memoriam, ab ea præsertim gente, direptæ ciuitatis. Cæsar ipse secus ac crediderant homines, faciem prætulit lenis, clementisque animi indicem, ipsoque iuuentæ flore maximè decoram, quam honestabant mores ciuili modestia conditi, & eloquia benignè comitatus; sicut famam conceptæ apud Italos feritatis extingueret, quandoquidem nequaquàm eius imperio, sed dira atque immani ducum suorum acerbitate quæ perpessi essent summæ calamitatis incommoda illata fuisse crederentur. Nec multum inde Florentinorum legatos admisit, qui ab eius æquitate clementiaque demisse postularunt ut ciuitati parcendum duceret; si quid fatali coacto bello maiestatem eius læsisse uideretur, paratam quidem esse cuncta facere quæ imperaret, modò eam uetere con-
E suetudine liberam, sua qua potiti essent libertate frui pateretur, pro qua omnino conseruanda tuendaque populus uniuersus, non urbium modò sibi subiectarum opes, sed liberos, & coniuges, delubraque & fortunas omnes, contempto omni belli periculo deuouisset. Propterea maximè decorum fore si ciuitas quæ esset totius Italiæ longe pulcherrima, & ad ipsius Cæsaris authoritatem ultro se conferret, libera atque integra seruaretur. Ad ea Cæsar paucis respōdit, Florentinos iniquè arroganterq. fecisse, qui nulla lacessiti iniuria Gallis hostibus suis adhæsissent, fœdereque icto Etrusca auxilia oppugnandis ipsius ducibus Neapolim misissent. Quo inexpiabili delicto superiorum Cæsarum concessas libertatis immunitates, uel ingrate, uel perfidiosè corrupissent. Hæc tametsi uti maximè fœda omnino armis uindicanda censerentur, se tamen noxam, & totum eorum maiestatis crimen pro sua humanitate, magnitudineque animi remissurum, si sacrosanctum Pon-

tificem, eundemque ciuem ſuum eximiæ moderationis, quem impudenter patria eiecis- A
ſent, conuerſis uoluntatibus reciperent. Hanc unam ſiquidem ipſis relinqui uiam paran
dæ pacis; quando nullo alio auſpice, ſequeſtroue, eam impetrare poſſent. Proinde ſi ſa
ni forent, in id enixè ſatagerent, ſi incolumes eſſe uellent, ut priſtinam gratiam à Pontifi-
ce honeſtiſsimo obſequio promererent. Neque enim aliter ſe fidei præſtitæ neque offi-
cio ſuo quod percuſsi fœderis legibus eſſet obſtrictum, ſatisfacere poſſe, niſi ſacrorum
principi & ciui de Florentina repub. optimè merito, ſua patria redderetur. Ab his præ-
grauibus Cæſaris reſponſis legati diuerſo animorum habitu ab Genua diſceſſerunt. Capo
nius & Strozza prouiſis aſperrimi belli difficultatibus, uel nō æquas, & præſenti reipubli
cæ incommodas certæ pacis conditiones dubio bello facilè præferebant. Soderinus au-
tem ita horrebat bellum, ut animi anceps pacem improbaret, quòd ea propter gentili-
tias ſimultates, niſi reductis Mediceis parari poſſe uideretur. Raphaël autem occulta cor B
reptus ambitione, popularis factionis ſtudium ſuſcepit, aſtuta quidem ratione, ut quum
eſſet patritius & multis nominibus Mediceo nomini obſtrictus, utriuſque ordinis uolun-
tates promereret, petitionique ſuæ quam animo agitaret certa ſuffragia compararet.
Itaq. Soderino per cauſam ualetudinis Piſis ſubſiſtente, quod Caponium apud Caſtrum
nouū Calphurniani ſaltus ex morbo periiſſe; Strozzam uero qui ei comes affuiſſet metu
belli, & turbulentæ popularium factionis tædio Venetias abiiſſe didiciſſet; magna feſtina
tione Florentiam contendit; ita ut intento curſu in curiam ire pergeret, & penulatus pe
taſatuſque ad præoccupanda hominum ſtudia ad dictatorem & decuriones aſcenderet.
Eius aduentu frequens factus eſt in curiam hominum concurſus, quum quiſque quòd à
Cæſare relatum eſſet, noſcere percuperet. Ante omnia Raphaël Carduccium arctè com C
plexus, cohortatuſque ut eundem quem maximè fortem pro ſalute patriæ animum in-
duiſſet, generosè confirmaret, cauſas namque uel timoris uel periculi aliquanto minores
eſſe quàm putarent, poſtquam Cæſarem exploratis & expenſis conſiliorum eius explican
dorum difficultatibus adiiſſent; & ex colloquio inanis contumaciæ reſponſa iuſtis ipſorū
poſtulatis aliena retuliſſent. Primum omnium aduectas eſſe ex Hiſpania non multas, eaſ
que tironum inermes copias; nec ſatis quoque auri ſignati adductum, quo Hiſpanorum
& Germanorum cum ueterum, tum nouorum qui è Germania expectarentur, ſtipendiis
ſatisfaceret; uigere adhuc bellum aduerſus Antonium Leuam, quod à Venetis ſimul &
Sfortianis continenter gereretur, neque ulla alia re Cæſarem cum Pontifice certius atq.
propenſius coniungi, quàm ipſa adipiſcendi diadematis cupiditate, propter quam inui- D
tus æquo plura quàm rebus ſuis expediret, indulgenda promittendaque exiſtimaſſet, quæ
non facile præſtari poſſent, propter terrorem quem Solymannus incuteret, non Pannon-
niæ modo, ſed paternis eius regnis; quando certior fama uulgaretur eum cum trecentis
milibus hominum egreſſum Pannoniæ finibus, rectà ad oppugnandum Viennam con-
tendere. Sic ut non obſcuro deorum immortalium munere, Florentinis auxilio ingentis
potentiæ barbarus mitti uideatur, poſtquàm rex Gallus aliena pericula pro ſuo commo-
do ſupinè contemnens, & Venetus aſtutè ſemper cunctator inani tantum legationum ſpe
cie, ſpes ſociorum ſuſtentarent. Fore etenim ut Cæſarem Italiam attigiſſe propterea pœ-
niteret, quòd in Germaniam difficili periculoſoque propoſito bello ad defendendum,
protegendumque fratrem, ſecus ac putaſſet, importunè uocaretur. Pontificem uero re- E
rum omnium pecuniæque præſertim egentiſsimum fruſtra ſuſcepiſſe uota, quibus perte
nuis arrideret occaſio, his rerum initiis appareret. Itaque uiris fortibus, & pro patria ad-
uerſus tyrannos pugnaturis, non defuturum uictoriæ ſucceſſum, niſi intempeſtiuè de-
ſperarent, quandoquidem ſatis magna habituri eſſent præſidia cum externorum mili-
tum, tum ciuium ipſorum, quibus egregiæ firmitatis mœnia proculdubio defenderent,
neque defuturam in ſtipendia pecuniam tanta liberalitate ſingulorum ordinum ſubſtan-
tiam omnem pro libertate patriæ conferentium, poſtquam ſummæ charitatis ſtudium
pro ſalute publica ſuſcepiſſent. Cæteris autem rebus eam fore egregii dictatoris & magi
ſtratuum curam & diligentiam, ut nullum uel in urbe tumultum, uel extra mœnia exti-
meſcendum hoſtium impetum expectare deberent, modo commeatus diuidendi cura, ſe

ueris

A uerіs legibus intenderetur. Hæc magnificè differendo, & Cæsaris, & Pontificis appara-
tus, qui erant amplissimi, inanibus uerbis eleuando Raphaël boni ciuis optimique popu-
laris nomen ita consequutus est, ut priuatæ libidini incumbens; sibi ad petitionem dicta-
turæ, uel exitiosis artibus uiam permunirent, unusque ipse malo publico, priuatoque exi-
lio suo proclinatus iam ad pacem ciuium uoluntates preuertisse diceretur. Itaque Car-
duccio ad arma paranda uehementer inflammato, constantissiméque pro popularibus
remp. administrante, quæ excogitari poterant pro defensione ciuitatis accuratissimè ad-
uersus hostes parabantur. Interea Cæsar è Genua Placentiam contendit. Ei aduentan-
ti tres Pontificis legati præsto fuerũt, ut eum pontificiæ ditionis fines intrãtem sacramen
to adigerent, quo de more iurare cogebatur nunquam se pontificiæ libertati uim allatu-
B rum. Ea autem iusiurandi formula uerbis ritè conceptis ex sacris cerimoniarum libris
petebatur. Sed Cæsar sui imperatorii iuris appositè memor, ita iurauit, ut se de iure suo
nihil decessurum testaretur. Placentiam siquidem & Parmam urbes tanquam Mediola-
nensi imperio antiquitus attributas; quoniam id Cæsarum imperatorum beneficiarium
semper fuisset, non obscuro, nec intermisso iure repetere uidebatur. Antonius quoque
Leua ad inuisendum edocendumque Cæsarem Placentiam descendit. Is Cæsari aulæque
proceribus cum mutua gratulatione dux mirus & incomparabilis est uisus; uel ob id præ
sertim quòd tantis rebus gestis, totque partis uictoriis, uel occupante totos artus misera-
bili morbo, animo pariter & corpore indomitus, nunquam à munere militari discessisset.
Sæpe enim lectica uectus, illigatusque fasciis propter acerbissimos neruorum dolores,
C acie conflixerat; expugnarat oppida, diuersorumque hostium sibi incumbentium cona-
tus infregerat; ita ut si prospera uteretur ualetudine, non suæ modo, sed superioris etiam
ætatis duces, fama & laude supergressurus crederetur. Is disertè atque appositè quæ gef-
sisset, & quæ gesturus foret differens, pacem è cogitationibus Cæsaris excutere conaba-
tur, quòd uir belli gerendi conficiendique auidus, unde sibi certum decus, immensasque
diuitias pararet, omnia sibi facilia ad pleniorem uictoriam de hostibus parandam, obuen-
tura prædicaret, eo quidem fortasse iactantius quàm prudentem deceret ducem, quòd
Sfortianas pariter tanquàm exiguas, Venetas uerò copias tanquàm parum efficaces, &
pro alieno commodo nunquàm asperioris pugnæ aleam subire solitas, facile despiceret,
eòque præsertim contemptius & tutius quoniam Venetos descendentibus Germanis, ad
D oppidorum suorum præsidia, in Feltrium ducem ipsum & cohortes quas ad Abduam ha
berent, reuocaturos diuinaret. His Leuæ sermonibus fiebat ut Cæsar magnopere gau-
deret, neque tamen ab instituto parandæ pacis consilio se deiici, aut longè abduci patere-
tur; quòd ea quæ Clementi promiserat, rata facere suæ dignitatis esse statuisset, ut tan-
dem ipso imperatorii diadematis honore compos fieret, mederetúrque afflictæ Italiæ in
commodis, & propterea pacem pararet, ut fratri Ferdinando Turcarum circumuento
armis matura præsidia digna ipso, traductis in Germaniam Hispanicis copiis præberen-
tur. Clemens enim, ad quem unum salutis suæ causa Franciscus Sfortia confugiebat, ra-
tus Etruscum bellum nequaquam confici posse, nisi compositis Galliæ Cisalpinæ rebus,
id præcipuè, sicuti semper alias, à Cæsare postulabat, ut ipsum Sfortiam quem insontem
E criminis existimare fas esset, in gratiam reciperet, & in regnum paternæ hæreditatis resti
tueret, ex cuius facti gloriosa liberalitate, studia hominum sibi esset conciliaturus, post-
quàm undique uictori, principique magnanimo, nihil potius appetendum foret, quàm
eximiæ moderationis decus, quod maximè speciosum atque honestissimum esset his Pon
tificis adhortationibus. Quanquàm Cæsar omnino obsequendum statueret, magnope
re tamen dulcedine maximi pulcherrimique imperii potiundi distinebatur, usque adeo
ut à plerisque commutata uoluntate in consilio restituendi Sfortiæ nutare crederetur: ob
idque præcipuè, quoniam dum hæc per legatos tractarentur Antonius Leua nullam ge-
rendi belli occasionem prætermittendam ratus Ticinum urbem rursus occuparat, ingen
ti celeritate admotis castris, auaro scilicet perfidiosoque præsidii præfecto Annibale Pice
nardo impudentissimè atque turpissimè se defendente, ut sese incolumem cum præda
omni quam undique coëgerat opulentam, ex pactione conseruaret. Sed eius facti igno-

minia non multo post usque adeo atrociter laborauit, ut uituperantibus cunctis, ad mortem usque insania corriperetur. Pari quoque felicitate Antonius Castellum sancti Angeli Laudensi uia ad Lambrum amnem positum, in potestatem redegit, misso in eam expeditionem Ludouico Balbiano, cum delecta parte copiarum. Is uti erat impiger Sfortianoque nomini maxime infensus, ita oppidum adortus est, ut nactus noctem plenissimo imbre turbulentam, Sfortianis & Venetis præsidiariis frustra repugnantibus, muri corona potiretur, quum imber omnem penitus sclopettorum usum, extinctis funiculis, defensoribus eripuisset. Edita est non parua cædes, quum sclopettis abiectis, ad hastas & gladios rem deduxissent; iniqua propugnatorum conditione, quando pauci, amisso tormentorum præsidio cui maximè confidissent, tanquàm deserti à Fortuna, inopinatoque timore præpediti sternerentur. Id oppidum inexpectato amissum tanto dolore Sfortiam affecisse uisum est, ut geminatis cladibus, tota spe impetrandæ pacis decideret, & Clemens longè grauissimè perturbaretur, ueritus scilicet ne Cæsar noua secundarum rerum fiducia impulsus, uti à familiaribus factiosisque deprauatus, ad bellum spreta pace traheretur. Sed ea fuit in ipso animi constantia, eaque ratio moderationis atque uirtutis, ut ullo pacto flecti nequiret, quod conceptæ atque propositæ pacis spem, eluso Pontifice minimè corrumpendam arbitraretur. Id uerò ut statueret grauiter adducebatur, propter Turcas quos in Noricum effusos esse didicerat, summo Viennensium periculo, cladeq. regionis, quandoquidem cuncta cædibus, & incendiis permiscerent. Sub id quoque tempus Rodericus Portundus Hispanicæ præfectus classis Barchinonem reuerti iussus summum fœdæ calamitatis infortunium subiit; commisso namq. nauali prælio cum Turcis prædonibus, classe exutus est, atque interfectus, tam sua exitiali, quam reip. damnosa temeritate. Quomodo autem res gesta sit, paucis enarrare lubet, ut nostri homines nusquàm superbia efferri, nec barbaros, qui pertinacibus animis nullo mortis metu ferrum in nostros exercent, despicere condiscant. Portundus ex itinere prædones se adepturum ratus, qui tum Balearico in mari uagabantur, quum ad Ebusum insulam peruenisset, ibi didicit prædonum quindecim nauigia, quæ remis agerentur, ad Colubrariam insulam consedisse. Ea abest ab Ebuso decem milibus passuum Frumentariaq. à nautis appellatur Itaq. euectus in spem opprimendæ piraticæ classis, ex quindecim suis triremibus, ualidissimas octo deligit, easq. cæterarum remigibus, & epibatis complet, impetratq. à prætore Ebusano centum circiter, & quinquaginta notæ uirtutis propugnatores, quos in triremes dispertit. Hoc auctus numero, confirmatoq. suorum præsidio, non dubitat, quin cum barbaris omnino sit confligendum, cōpositisq. armamentis de tertia uigilia ab Ebuso soluit, & ad Colubrariā progreditur. Barbari à medio pelagi spatio aduentantes triremes conspiciunt, celeriterq. e litore se expedientes nauigia conscendunt, atq. arma parant. Portundus quum Ioannes eius filius iam inalbescente cœlo, hostilium nauigiorum classem numerasset, ideoq. admoneret patrem ne properaret congredi numero impar, uehementer eum acerbèque ignauia increpita obiurgauit, usque adeo insolenter ut diceret eum non esse ipsius Portundi filium, qui hostem reformidaret biremibus tantum ex speculatoriis mioparonibus instructum, quando ipse uel sua tantum prætoria trireme, cuncta ea barbarorum leuiora nauigia esset demersurus. Erat Portundus animo certe egregio & forti, sed ualde elato superboque, quandoquidem ab inani iactantia contumacem & indomitum, nulla uel certi, uel præduri discriminis reputatio, nullaq. uel horribilis præsentis periculi oblata facies perterreret. Tum filius qui cū uirtutis, tum prudentiæ præcellentis erat, dii faxint pater, inquit, ut nos concepti timoris dispudeat potius quàm doleat. Eo modo Portundus suæ prætoriæ ita cursum intendit, ut reliquas quæ remigiò minus ualebant, anteiret, & respiciens, remos tolli iubere cogeretur; scilicet ut consequendi spatium præberet, quæ ad æquandam frontem cum uoce, tum maritima significatione, ut accelerarent accersebantur. Haidinus Smyrnæus archipirata cui Cacciadiabolo cognomen fuit, ubi inæqualē hostium cursum deprehēdit, quod longa & intercisa serie nullam conserturi frontē cum prætoria uidebantur, aduocatis cōmilitonibus nauigiorumq. magistris (ita enim barbari trierarchos appellant) hoc consilii expedita deliberatione suscepit, ita diuisis pugnæ muneribus, ut ualidiores

A res biremes nostris hostilem classem rectà ferirent, leuiores aotem singulas binæ à lateri-
bus aggrederentur. Fauit Fortuna prædonibus æqua, nostris uerò infestissima, nam Assa
nes Celebinos, & Solymanus audacissimi omnium & pugnacissimi uno tempore, hic à
latere, ille rectissimè à prora in Prætoriam inoecti, priusquàm succurri posset, Portuodū
capta Prætoria cum suis omnibus propugnatoribos trucidarunt, ita ut oexillum repentè,
quod magnopere cæterorū animos imminuit, sterneretur; pariq. celeritate Haidynus ipse
triremem succedētem Ioannis Cantabri quæ à Gallo, id erat puppis iosigne, cognomen
habebat, cooscendit, & Cantabrum cum oniuersis naualibus sociis interfecit. Eodem
puncto temporis Salecus Derthoseosem triremem, io qua erat Ioannes Ciueres Trierar
chus proximamque huic Ioannis Portundi filii, magno impetu adortus interfecto Ciue-
B rio, & Ioanne capto, propugnatoribusque omnibus trucidatis occupauit. Eodem quoq.
semihoræ spaoo Matthæus Sances, à Saba prædone expugnata trireme interfectus est.
Maggalis uero postremas, & conuersis puppibus aufugientes osque adeo acriter est con-
sectatus, ut alteram in qua erat Martinus Ariegus, uelis & remis prosperè antecedentem
amitteret; alteram uero in qua erat Ioaones Corduba, scopulis sese illidere cogeret, quæ
effugientibus omnibus cum solo trierarcho, qui superesse fœdæ cladi noluerat, capta est;
Turcis ex uictrice classe desceosione io litus facta effugieotes ex trireme ita coosectanti-
bus, ut mnlto plures quam euadereot, integri capereotur. Adymus tanta parta uictoria
tridui quietem remigibns concessit, atq. inde ad Barbarussam cum septem captiuis trire-
mibus, Algerium traiecit; cuius aduentu uictoriaq. maximè lætatum feruot Barbarussam
C qui ex eius uictoriæ fama apud Solymanum imperatorem plurimum ioclaruit, quum
ei Bizantium usq. dono misisset, splendidiora eius uictoriæ spolia, ipsumq. in primis Por-
tundi prætorium uexillum, & sumptuosi operis puppis integumentum. Hoc loco mini-
mè absordum putaoimus, prædones barbaros propriis oominibus appellasse. Id uerò dua
bus de causis fecimus, quòd sequentibus bellis quæ sno ordine referentur, eorum oirtus
efficax, si boc honesto nomine uis effera uocanda sit, crebro oostro incommodo multum
inclaruerit, & demum illi uicti pulsique Tnnetanæ Cæsaris uictoriæ famam auxerint, in-
signique omnium mari nostro oautgantium lætitia latius extenderint. Cæterum Barba-
russa accessione tot triremium captiuarum, totq. oostris hominibns ad transtra catheoa-
tis, instructior atq. ualidior factus, maiora animo agitare cœpit, asciscereq. sibi oooas ui-
D res, atq. arrideotis Fortonæ secundas uices experiri cōstituit. Iam enim fraterni imperii
compos, Hariadenus uocari uolebat, ad differentiam Horuccii fratris, qui primo idem
ab ænea barba cognomentum tulisset, cuius cognomiois & Fortuoæ hæres multis rebus
in Africa fortiter atq. feliciter gestis, terra marique rex metuendus euaserat; magno qui-
dem Fortuoæ ludibrio si humilis piratæ despiciendam ab initio conditionem reputemus;
postquam ad id bumanæ superbiæ fastigium ascenderit, sicuti suo loco exordientes à pri-
ma eius è patria Lesbo profectionis diffusè oarrabimus. Igitur ante omoia misso ad Mœ-
nicem insulam quam Gerbim oocant Tabacco Trierarcho Syoam Smyrnæum cogno-
mento Iudæum summæ prudeotiæ uti constat archipiratam, certo fœdere sibi coniungit.
Is uiginti quatuor biremibus imperabat, unique triremi, quam Gallis ereptam cognomi-
E ne Nigram appellarat, cui Halicolam Corsum à pueritia alumnum pro trierarcho præfe
cerat, qui & suo nomioe expeditam triremem cognomento Calabram trahebat. Sinas
quum subduci & refici classem iussisset; interea Tuoetom cootendit, ibique repertum insi
gnem prædonem è Cilicia qui Halicotus uocabatur, æqua conditione transigit, ut secum
ad Barbarussam enauiget, atqoe ei operam præstet. Halicotus quatuor habebat biremes,
& triremes duas quæ Neapolitanæ fuerant, ad Argētarium montem captæ, quum forte
tormeotarii pulueris & pilarum certam copiam ad Cæsarianos Florentiam oppugnan-
tes, iumentis deportādam exposuissent. Altera fuit Iustiniana Gibba qoæ io litus effugien
tibos remigibos pariter atque uectoribus, uacua in potestatem deuenerat. At altera fuit
Aloysii Ispalensis qui expugnata trireme interfectus est. Horum omniū uiribus in unum
coactis Barbarussa ad Algerium classem lustrauit sexaginta nauigiorum militariter orna-
torum, initaque deliberatione cum sociis, urbem Gades in freto, propter opulentissimi

emporii famam, adoriri constituit. Dum proposito consilio Barbarussa diligenter incum A
bit, Halicotus cum dimidia ferè classis parte Algerium mittitur, ut ibi magnam uim fru-
menti nactus, nautici panis, quem biscoctum uocant, ampliorem copiam paret, & reliqui
commeatus iusto numero se instruat, armamentaque pluteos & tormenta coaptet. Hæc
quum Algerii, Cercelliq. impigre atq. auide parantur, Andreas Auria uehementer offen
sus incômodo cædeque Portundi, uetereq. suo contra prædones odio incensus, quod pu
blicam iniuriam uindicandam rebatur, ualidissimã rostratarum nauium classem Genua
eduxit; cui se Gallicæ triremes adiunxerant, quoniam rex Franciscus maximè pium, sibiq.
decorum existimabat armis persequi Piratas cõmunes humani generis hostes obliuisciq.
in dudum conciliati Cæsaris gratiam, totius simultatis quæ sibi cum Auria nuper interces
sisset. Auria ad Baleares insulas cursum tenuit, ibique didicit Piraticæ classis alterã manũ B
esse Algerii; alteram sedere ad Cercellum. Idcirco consilium expedit alteramque earum
priusquam in unum coniungantur, inuadendam censet, apertoque mari rectà in Africam
Cercellum uersus cursum intendit. Erant ei triginta octo rostratæ omnes triremes. Has
aduenientes Mauri è specula promontorii olim Carapulæ, quod nos Battalium, Pœni ue
rò Gyra Flumar appellant, facile conspiciunt. Id uerò quod uidissent referentes, Halico
to se Barbarussæ classem quum deciperentur, aduentare confirmabant; sed ut id crederet
Halicotus, uel ea ratione adduci non potuit, quoniam ea aduentans classis parem nauigio
rum magnitudinem certa specie referret, quæ proculdubio esset externa atque inimica;
postquam nulla inter eam minora apparerent nauigia, sicuti necesse esset in Barbarussæ
classe, quum maiores minoresque biremes, & paruos minparones speculatorios ex sua C
consuetudine esset adducturus. Iam sensim appropinquantes Aurianæ triremes, quales
essent, sese intuentium oculis præclarè ostendebant. Propterea Halicotus raptus in id cõ
silium quod inopinata necessitas afferebat, singulari celeritate christianis remigibus cathe
nas detrahit, qui erant numero circiter octingenti eosque in subterraneum carcerem de-
trudit; partem triremium perforata carina, ne his potiatur hostis, in portu demergit, Tur
cas omnes secum adducendo, arcem intrare iubet, præcipitque Mauris ut oppidum relin-
quant, & ad euocandos proximæ uiciniæ Numidas, & montanos agrestes, bellicososque
homines in auxilium accersant. Dum hæc turbatè administrantur Auria adactis pro-
ris portum atque oppidum occupat, tresque cohortes sub uexillo ad quærendum carce-
rem, liberandosq. christianos seruos dimittit. Nec mora, certo indicio ergastula omnia D
refiguntur, & cum magnà gratulatione serui è summa miseria beati repentè facti per trire
mes distribuuntur. Cæterum nauales socii per oppidum discurrunt cunctasque domos di
ripientes, per uarias regiones dissipantur, nec reclamante, reuocanteq. ad tubæ cantum
Auria se recipiunt, quum rapinæ spes, omnem pudorem in milite nuper collecto cõscrip
toque penitus extingueret. Id dissolutæ disciplinæ factum ab arce Halicotus depræhen-
dens, subita eruptione dispersós inuadit, opportunéque superueniunt auxilia Numida-
rum, qui æquato peditum atq. equitum cursu, inopinantibus nostris aduolarant. Com-
missa est atrox cædes in nostros potius quàm pugna quòd nemo præpeditus complexu
prædæ, & inopinato pauore perturbatus usquam consisteret, aut uiriliter repugnaret;
nam quisque ad repetendam classem concitatus à pluribus trucidabatur. Eam uerò fugæ
ignominiam iratus Auria, ut aliquo remedio sisteret, postquam nemo imperiis suis pare- E
bat, paululum è litore triremes abduci iussit, ut spe insiliendi erepta, milites ad pugnam,
salutis metu arma atque animos conuerterent. Sed tanta erat impressio Barbarorum ne-
mini parentium, Turcarumque præsertim qui grauibus suis incuruis gladiis rem gere-
bant, ut plures natandi imperiti, & malignè propter id dedecus à classiariis adiuti; fœdissi
mo interitu mergerentur; sic ut paulo minus quadringentos Auria desiderarit, quum uix
sexaginta cum Georgio Pallauicino nobili signifero uiui in potestatẽ hostium uenissent.
Verum Auria id detrimentum æquiore animo tulit, quod ab se tot christiani nominis ser
uos in libertatem asseruisse uidebat, & aliquot eorum maiora nauigia remulcò secũ addu
xisset. Hac re gesta proculdubio Gadibus salutem attulerunt, nam Barbarussa ea spe deie
ctus ad minora latrocinia descendit. Iam Cæsar (ut ad historiæ seriem reuertamur) circi-

ter

A ter duos menses Placentiæ Parmæq. exegerat, quũ optatissimum à Ferdinãdo fratre nun
cium accepit Turcas, qui per multos dies irrito conatu Viennam obsedissent, & cuniculis
oppugnassent, desperata expugnatioue retro abiisse; Solymanumque ipsum non dubio
cócepto pudore, quòd ei Fortuna cœptis aliàs arridere solita tantos conatus elusisset, tri
partito in Thraciam reuerti cœpisse. Tempus postularet ut hoc loco, quo impetu Soly-
manus in Pannoniam uenerit, reiectusque à Viennæ mœnibus inglorius in Thraciam re
dierit, ex rerum gestarum serie narraremus; sed bono iure hic historiæ tractus in alium lo
cum omnino commodiorem atque aptiorem traiiciẽdus uidetur; ne dum singula rerum
membra secare, & præcipuis temporibus coaptare contendimus, rerum cognitio concisè
atque confusissimè legentibus proponatur. Hac singulari lætitia perfusus Cæsar, recta Bo
B noniam contendit, quo iam paulò ante calendas nouembres Clemens peruenerat. Ex
itinere autem susceptus est apud Regium Lepidi, Mutinamq. magnificentissimo Alfonsi
Atestini Ferrariensis principis apparatu. Excipitur ergo triumphali pompa summis ho
noribus, incredibili omnium lætitia, ipse paludatus, & militaribus armis nna dempta galea
undique protectus, albo insigni equo, regio sumptu phalerato, à Mutinensi porta in fo-
rum prouehitur. Præcesserant quaterna uexilla, cum leuis, tum grauis armaturæ Belga-
rum equitum, sagulis, cristis, & colorum uarietate ita inter se distinctis turmis, ut quorum
ducum essent, ab ipso insignium & uestitus argumento facilè noscerentur. Successit inde
peditatus toties uictor, nõ tam opimis hostium spoliis exornatus, quàm armorũ fulgore
ac aspectus feritate terribilis, ad trucẽ tympanorũ sonitum, & graues tibiarum modulos,
gradu superbè cõposito, sub signis introductus. Quadratam umbellam auro purpuraq. di
C stinctã gymnasiarchæ, & celeberrimi bonarum artium professores in togis sericis præfe-
rebant. Latus Cæsaris à decora Bononiensium iuuentute, nõ custodiæ, sed honoris causa
cingebatur. Prætor urbanus, & decuriones cum uexillifero, & è quadragintauirali magi
stratu, primoribusq. patritiis splendidissimi succedebant. Cõstitit in medio foro Antonius
Leua æger pedibus, sed uiuacibus oculis pugnacissimi ducis habitum præse ferens, ac ut
magis ob recentem bellicæ cõstantiæ & rerum gestarum gloriã, omnium oculis offerre-
tur, in sublimi sella gestatus; hinc ueterana Germanorum legione, illinc Hispanorum co
hortibus, ita prædensa acie directis, aut obuersis, & tormẽtis in fronte collocatis, ut exerci
tus cõcursurus esse uideretur. Erant iuxta Cæsarẽ illustres regnli, auro in laciniis uel soli-
do bracteato, uel acu pingente inducto, uel ad luxuriem conciso, itemq. exquisitis armo-
D rum & equorum ornamentis maxime superbi. Secundum eos prælata est Romana Aqui
la aureo in uexillo picta, ac itẽ candidum aliud uexillum purpurea cruce distinctum, sub
quibus totius aulæ familia ex flore gentium omnium delecta, & nobilissimi Hispaniæ sa-
crati religione equites Cæsaris uestigia sequebantur. Prætorianus miles custodiæ corpo
ris assuetus, diuersis sub signis Hispanus. s. Belga, Germanus, in croceis sagis agmen extre
mum clausit, & quicquid in foro spatii reliquum fuerat, occupauit. Erat erectus in Petro-
niani tẽpli uestibulo peramplus ligneus suggestus, peristromatis, & aulæis ad loci dignita
tem undiq. protectus; in quo Cardinales & episcopi, cæteriq. minores sacerdotes purpu-
rati, suo quisq. ordine consederant. In medio autẽ præalta in sede mitratus Pontifex Cæ-
sarem expectabat. Ille itaque nobilioribus tantnm regulis, principumque legatis sibi asci
tis, eqno descendit; subeuntem per gradus Cardinales duo deduxere. Tum uerò ut pro-
E diit, omnium oculi in duos longè maximos terrarum orbis dominos sunt coniecti. Ex-
plorabat enim quisque ualde suspensus & tacitus, propter memoriam ueteris dissensio-
nis & recentis amicitiæ, an ora ipsa interiores sensus nunquam ex toto fallentia, subitis
illis affectionum & nutantis animæ momentis obedirent. Erat uultus Cæsaris in gestu
militari & graui, blanda quadam lenitate, nerecundiaque perfusus. Clementis uerò
facies ita subito ad eius occursum exhylarata est, ut nel ob id maximè lætari crederes,
quòd illum multo humaniorem & augustiorem quàm putarat, esse conspiceret. Varia
siquidem ab Hispaniis, & falsa quidem, de Cæsare plerique malignè retulerant, & mul
ti etiam ultrò trepidis animis, propter acceptas tot inusitatas clades, sibi illum finge-
bant, uti alterum Ariouistum, aut Rotomalcem, aliquo scilicet uultu Cimbrico & fe
ritate Gothica metuendum, ac ipsius denique militibus, ferocia & spiritus immani-

tate persimilem, qui deuictis & stratis tot hostium exercitibus, tot urbibus direptis, euastatisq. prouinciis, diuina ac humana omnia dira confusione miscuissent. Sed iam fuerat exceptus Genuæ, Placentiæ cognitus, Parmæ demum, Regii, & Mutinæ, cum summa omnis generis hominum gratulatione salutatus; utpotè qui passim humanitatis, abstinentiæ, pietatis, atque iustitiæ monumenta, absque ullo uel superbiæ, uel crudelitatis, uel libidinis uestigio reliquisset. Enimuerò, quo nihil est in rege popularius & gratius, aditū cunctis, atque aures summa benignitate, & singulari patientia præbuerat; dederatque obiter responsa spei, æquitatisque plenissima, quæ propositis postulatorum capitibus sigillatim rectissimè responderent. Illam uerò militum licentiam diuturna impunitate confirmatā, iis qui uel oblata rapuerant, uel ante diem arroganter stipendia flagitarant, supplicio protinus affectis, ita repressérat, ut illo quod teneret longè maximo omnium imperio dignissimus haberetur. Sed nec eum quanquā ætate Fortunaque florentem ullæ unquam uel licitæ uoluptates, à perpetuis rerum maximarū consultationibus auocabant, ita ut in eo simul iuuentæ decor eximius ad Martiam laudē emineret, & consilia senili maturitate propriis non alienis cogitationibus exquisita, elaborata, directaque manerent. Nunquam. n. præclarum, nobile & firmum eius ingenium, uel irarum impetus perturbarat, uel cæca uindictæ libido pupugerat, uel ulla humana mollities, quin recta sentiret, expugnarat. Erat eius uultus ut hoc quoque curiosi minime desiderent, argenteo & grato quodā pallore dilucidus, oculi cærulei, suaues, nulla acri seueritate formidabiles, & ii quidem ad ingenuum pudorem uirilemq. modestiam instituti. Nasus à medio clementer assurgebat, quod magnitudinis animi signum in Persarum etiam regibus ab antiquis fuit obseruatū; mentum erat ad exiguam uenustioris iniuriam paulo prominentius, & quod grauitatis speciem addebat, sub crispa & flauenti barba conuestitum capillum, uero fulgore pallentis auri, more Romanorū Cæsarum circumtonsum ostendebat. Porrò statura corporis, ut in ipso ætatis integræ flore & prosperrima ualetudine, non ab inerti succo, sed à ualido neruorum nexu longè firmissima; peramplæ item robustæque manus ad stringendum ferrum idoneæ, crura autē uenustissimè extantibus toris, trunci proportione directa, quod tum maximè apparebat, cum equo ueheretur. Tanta. n. ei inerat cum dignitate equitā di peritia, ut nullus eo armato, atq. equū incitante & in gyrum reflectente, uel pulchrior, uel uiuidior, uel in ferendo armorum pondere patientior eques reperiri posse uideretur. Cæterum ad Pōtificis pedes flexo genu prouolutus, ac mox dextra læti arridentisq. Pontificis erectus ad osculum, Hispanica oratione, Veni, inquit, sanctissime pater ad pedes tuos, quod summo uoto semper expetiui, ut fessis Christianæ reipub. rebus cōmuni consilio succurramus: oro Deum opt. max. qui me huius uoti compotem fecit, ut nostris consiliis adsit, atq. hic aduētus meus Christianis omnibus sit salutaris. Tum Pontifex, certè hoc ipso congressu, inquit, sicuti deus immortalis, & sancti cælites certissimi sunt testes, mihi nihil unquam fuit antiquius, & iam superis gratias ago quòd te uideam prosperè atq. feliciter mari terraque perductum, resque eò deductas intuear, ut te authore de concordia omnium & solenni pace minimè desperemus. Obtulit subinde Cæsar auri signati circiter libras decem; deductusque est summa comitate à Pontifice ad templi limen; atque ita digressi Cæsar ad aram maximam supplicaturus superis contendit; Pontifex uerò in prætorium cum uniuerso sacerdotum ordine continuò est reuersus. Nec multo pòst Cæsar & ipse prætorium intrauit, cui paratæ erant summæ edium partes, ita cōiunctæ Pontificiis, ut inter utriusque cubilia solus interesset paries, aditum præbente portula, ut quum uellent, ignaris omnibus, remotisque arbitris, interdiu noctuque, de summis rerum negotiis familiarissimè disputarent. Eo modo sæpe arcana sensuum, mutua & syncera animi liberalitate detegendo, acodiorum origines, ad fatalem uim & consiliariorum & ducum insaniam referendo facilè Diis bene iuuantibus uim inuenire, qua pax egregiè componi, & tot malis & funestis incommodis optatus finis imponi posse uideretur. Veneti per Gasparem Contarenum diuini ingenii & felicis industriæ legatum non proferendi imperii, sed tuendæ publicæ omnium libertatis causa, aduersus Cæsarem arma cœpisse testabantur. Proinde eas urbes quas in Apulia, Galliaque togata possiderent, Cæsari atque Pontifici statim esse reddituros, adiuturosque pecunia Cæsarem,

A Cæſarem, ſi ille erga Franciſcum Sfortiam clementia & lenitate liberaliter uteretur. Cæ-
ſarem etiam ipſe Pontifex ab initio belli fuerat obteſtatus, ut Sfortiam deprecantis Italiæ
precibus condonaret, uel humani iuris æquitate, ſi ei falsò perfidiæ contumelia fuiſſet im
poſita, uel illa præclara clemētiæ uirtute, qua reges Diis immortalibus æquantur, ſi in ma
ieſtatem aliquid, ingrato infideliq. animo lapſus, admiſiſſet. Ad quam quidem rem ſingula
re Pontificis ſtudium, ac inſignis authoritas momenti plurimū afferebat, iis cōſiliis appro
bandis, quæ honeſta, tuta, decora, atque uſu omnibus cōmoda cenſerentur. Nemo. n. eo
grauius atque prudentius de magnis rebus diſputare, & diuerſas ſententiarum opiniones
acutius ponderare, confutareque didicerat. Addebant dictis fidem utriuſque Fortunæ fa
cta pericula, & quæ Chriſtianos animos facilè perſtringit, illa inueterata religiōis opinio,
B & ea quoque erat promiſſæ barbæ intempeſtiua & ueneranda canities, ut apud Cæſarem
cuncta piè & grauiter æſtimantem, & carceris & tot cladium memoriam facilè renoua-
ret. Sed tanta erat altitudo iudicii Cæſaris, tanta moderatiſſimi eius animi religio, & tan-
tum denique pacis & concordiæ ſtudiū, ut nihil regali faſtigio dignius atque præſtantius
exiſtimaret, quàm omnia conſilia ad uerum decus, ad ſolidam pietatem & ad animi ma-
gnitudinem reuocare, ut arma in Turcas, adeo inter nos impiè fœdéque tractata, uerte
rentur. Quippe qui non adumbratam, ſed ueram & niuidam, non Fortunæ adminiculis
quæſitam, ſed à fonte ipſo propriæ uirtutis profluentem gloriam ſectaretur. Itaque Soly
mano Turcarum Imperatore iam à Viennæ Noricæ mœnibus cum ſtrage ignominiaq.
depulſo, atque eo Byzantium præcipiti fuga properante, quum nihil iam hoſtile inde am
C plius eſſet timēdum, pacare cuncta conſtituit. Euocatur extemplo Bononiam Franciſcus
Sfortia, procumbit ad eius pedes, redditoque diplomate, quo illum data fide ubique terra
rum Cæſar ſaluum & tutum eſſe iubebat, ſalutem, imperium, & ſpes denique omnes uni
Cæſaris probitati, fideiq. cōmittit; Quoniam innocentia fretus, omnia ſe ex illius æquita
te humanitateque ſperare prædicabat. Tum uerò ſtupentibus cunctis, uidere licuit quātò
Cæſar eſſet omni ſua fortuna maior & excelſior. Certarat pro imperio Mediolanenſi, de
ſertus à ſociis, ab omnibus oppugnatus, in qua contentione omnes omnium uires ingenti
bus partis uictoriis præclarè cōtuderat, & quum aliquando nutante partium Fortuna, in
dubia ſpe uictoriæ uerſaretur, honeſtas pacis condiciones ſemper elato conſtantique iu-
dicio repudiarat, ne quod uirtute atque una animi magnitudine erat facturus, ueluti igno
D bili metu ſubactus, & præſenti impulſus neceſſitate feciſſe uideretur. Habet enim hoc in
ſe regius eius animus, ueluti excellenti & perfecta uirtute præditus, ut nunquam uel acri
ter urgēte Fortuna, abiectè ſe demittat, uel ea penitus arridente intemperanter extollat.
Ergo ubiq. uictor & triumphator, ſupplicem in gratiam recipit, Mediolanenſium ducem
appellat, & tabulis Auguſtalibus ritè confectis, totum ei paternum regnum adiudicat, ne-
que amplioris pecuniæ tributum imponit, quàm ab initio & ante diſſenſionem imponen
dum eſſe cenſuiſſet. Nec multò pòſt calendis Ianuariis ſolenni adiecta precatione ſacra
peraguntur, ab incredibili hominum frequentia, exoptatum afflictis Italiæ populis, inſpe
ratæ pacis nomen excipitur. Præſentes Clemens Pontifex & Carolus Cæſar, orantis Ro-
muli Amaſæi uiri eloquentiſſimi uoce Chriſtiani nominis conſeruatores, ac optimi maxi
mi Italiæ parentes appellantur. Obortas præ gaudio lachrymas uix continent uiri togati,
E optimi ciues, ſanctiſſimi ſacerdotes, legati regum omnium, Galliæ ſcilicet, Britanniæ Lu-
ſitaniæ, Scotiæ, Pannoniæ, Sarmatiæ, Daciæ, Veneti ſenatus, ac item Allobrogis, Ferra
rienſis, Mantuani, Vrbinatiſq. regulorum, ac liberarum etiā ciuitatū, Genuenſium, Senen
ſium, & Lucenſium, cunctiq. demum proceres & principes, ipſeq. ante alios Franciſcus
Sfortia, honoris cauſa ſeſſum inter poſtremos Cardinales receptus. Ea enim dies tranquil
litati initium, & ærumnis finē allatura uidebatur. It fama per urbes Italiæ, externaſq. pro-
uincias. omnes Veneti ſenatus æquitatem, abſtinentiā, in appetenda pace ſtudiū, in geren
do bello conſtantiam admirantur. Clementis uerò quod deſperatæ pacis conficiendæ im-
plicatū turbidumq. negotium generosè diuinéque ſuſceperit, grauiter appoſitéq. tracta-
rit, proſperè, & ſalutariter confecerit, iudicium ſubtile, induſtriam uehementem, inu-
ſitatam uerò felicitatem, in cœlum eximiis laudibus ferunt. Cæſarem uti uerè imperato

rem quòd omnibus proferendi imperii cupiditatibus imperaret, uti uerè uictorem, quòd seipsum aliis parcendo præclarè deuinceret, uti uerè liberalem, munificum, largitorem, quòd regnum dare quàm accipere maius & pulchrius existimaret, admirabili quodam genere gratulationis & laudis prosequuntur. Soli mortalium ueterani, quibus natura odiosum pacis nomen esse consueuit, molestè & insolenter ferre id inexpectatum & propterea clarissimum Cæsaris factum uehementer dolere, ac inuidia commoueri, quod perpetua belli cōmoda, & uictoriarum præmia, eo importuno pacis nomine perderentur. Sūma tamen Cæsaris æquitate & liberalitate ex agro Insubrum assentiente Sfortia, præmia sunt decreta Antonio Leuæ, ac Alfonso Daualo Vastio, minoribusque ducibus qui eo bello fortissimam operam nauassent. Interea Cæsaris uxor Isabella puerum peperit, cui propter aui materni memoriam Ferdinandi nomen impositum. Eius nuncii lætitiam celebrauere insignes Hispaniæ reguli, magnificentissimo apparatu, arteque mirabili, ad equestris pugnæ simulacrum, Maurorum iaculatorum cultu, in scuta passim coniectis arundinibus decurrentes; Quum hinc Osorius Astorgius, illinc Pacecus Astalonius, ornatissimi duces singulas turmas spectante Cæsare in forum pugnaturas induxissent. Concurrere etiam quatriduo Itali, Belgæ, Hispanique equites cataphracti insignibus amatoriis & militaribus ornamentis ualde conspicui, panno aureo, ac altero item purpureo, à senatu Bononiensi ad uirtutis præmium, & in honorem Cæsaris, hylari benignitate proposito; tulitque præmium Altamirus ex ulteriore Hispania regulus, quod plures quàm quisque alius hastas in aduersis concurrentium pectoribus infregisset. Per eos dies Hispanorum & Germanorum copiæ ex agro Mediolanensi, Brixianoque iussu Cæsaris, hortatuque Pontificis deductæ, diuersis Apennini iugis in Etruriam descenderunt, hæsere tamen in niuosis saltibus ænea tormenta, quum uapore solis resoluta, & curruum pondere fracta glacies, cœnosæque niues, rotas ad axes usque deuorassent. Eas copias inunū coactas Vastius à citeriore Arni fluminis parte in suburbana ad conspectum Florentiæ urbis perduxit, ut Florentini duobus exercitibus, hinc ab ipso Vastio & illinc è ueteribus castris trans Arnum ab Aurantio, obsidione & minutis lentæ oppugnationis prælus premerentur; omnisque pabulatum & lignatum exeundi facultas, præcisis egressibus conclnso hosti, & nisi per summa pericula erumpenti, penitus adimeretur: Postquam eos qui rempublicam gubernarent, obscuros nouosque homines ad priuata potius commoda, quàm ad urbis ac imperii, & publicam deniq. totius populi salutem respectantes, nihil pro sanis facturos apparebat; Quoniam legatos cum mandatis inanibus & parum expeditis de pace postulatis ad Cæsarem Pontificemque misissent, & tunc maximè eiectis optimatibus libertatem illam nō modo lenissimo Mediceorū dominatu, sed quauis acerba tyrānide sæuiorē; obstinatis insanisq. animis tueri usq. ad interitum patriæ statuissent. Interea Cæsar propter pituitæ redundāriam, quam graue per hyemem cœlum inuexerat, periculoso anginæ morbo laborauit, solicitis de eius salute omniū animis, quoniam Philippū patrem, & Maximilianū auum, ea sæpius tentatos fuisse meminerant. Sed Narcissi Neapolitani medici ualde fortunati peritia, qui ei ab adolescentia semper astiterat, celerrimè conualuit. Per eos dies senatus Venetus longè omninm quas unquā emisisset, ornatissimam legationem ad Pontificem, Cæsaremque transmittit. In ea fuere Marcus Dandalus ætatis honore, & optimorum studiorum gloria facilè princeps, itemq. Aloysius Mocenicus summæ grauitatis patritius, & Memphitica ad Selymnm legatione clarissimus, & Hieronymus Grandenicus uetus senator qui Romæ apud Hadrianum legatus fuerat. Porrò Laurentius Bracadenus florentis eloquentiæ philosophus, & Nicolaus Teupulus grauissimarum artium, & Etruscorū carminum laude celebratus, & Antonius Surianus uir eximio rerum usu & doctrina præditus singulari, & Gabriel Venerius uir prudens, efficax, assiduus, constans, qui Sfortiæ difficillimis temporibus semper affuisset; postremo Gaspar ipse Contarenus Venetorum ab excellenti uirtute lectissimus. Erant in latoclauo uel aureo uel purpureo, ad humeros fibulato, torquati fermè omnes, & à quodam augustæ grauitatis habitu uenerabiles. Pontifex eis senatum dedit, aduocatis etiam minoribus aulæ sacerdotibus, & triduo post Cæsar in peramplo conclaui constituta sede, proceribus circū

A septus eos suscepit. Bracadenus utroque in loco orationem habuit splendidam, grauem, luculentam, exquisito laudum genere plenissimam, qua gratias nomine senatus agebat, quòd optatissimā pacem turbulentissimo tempore Christianis ferè omnibus peperisset; offerebatque Venetas opes, si quid egregium, & summis christiani nominis principibus dignum, concordibus animis agitarent. Latinè oranti continuò per utriusque principis epistolarum magistros, qui erant à Pontifice Euangelista Tarasconus, & à Cæsare Mercurinus Cardinalis, breui latina oratione fuit responsum. Donauit demum singulos legatos Cæsar quingentis aureis, & quanquam dimissi essent, aliquādiu tamen Bononiæ substitere, ut eum diem quo Cæsar Romani imperii coronam esset accepturus, ad declarandum senatus studium honestarent. Cæsar.n. multis de causis Bononiæ coronari statuerat, quan-
B quam id antea Romæ faciundum esse decreuisset, ubi superiores Cæsares tāquam in sanctissima sacrorum sede, & felici nationum omnium domicilio, urbeque ipsa ueteris imperii honore antiquorum triumphis, & stupendis supremæ fortunæ monumentis longè clarissima, coronas legitimo iure suscepissent. Sed euastatæ urbis & nondum nouis commodis subleuatæ calamitosa tenuitas, & opulentæ supellectilis ornamentorumq. penuria Cæsarem auertebant, quāuis Romani eius spe aduentus ab omni tristitia & sordibus ad lætitiam ueteremque splendorem reuocati uiderentur. Erant præterea Cæsari multa opportuno statutoque tempore, in Germania peragenda. Nonnulli scilicet pacandi reguli, qui ad arma consternati bellum quàm pacem malle uidebantur; aliquæ liberæ ciuitates confirmandæ, quæ se ad Heluetios certo percusso fœdere contulissent. Appellandus item
C nouus Cæsar procerum suffragiis, & denique Pannonicis rebus occurrendum, quoniam Ioannes Vayuoda, quem regem Solymanus Budæ statuerat, magnam regni partem obtineret, fretusque ingentibus Turcarum præsidiis, ad prima ueris signa in Noricum irrupturus esse crederetur. Itaque euocatis omnibus regulis deligitur Iouis dies sexto Calendas Martias Matthiæ apostolo dicatus, qui erat natalis Cæsaris, semper ei faustus, & Ticinensi etiam uictoria lætissimus. A mediis prætorii fenestris patefacto aditu pons ligneus, pensilis, sublicis impositus incuruo tractu per forum & Petronianum templum ad aram usque maximam protrahitur, & festa fronde, pictisque tapetibus exornatur, ut sine tumultu confundentis & prementis turbæ Pontifex & Cæsar in pompa prætereuecti spectarentur. Erat de more ueterum Cæsarū ut Modoëtiæ propè Mediolanum coronam ferream
D susciperent, quæ indicaret Romano imperio firmitatem ferro & militaribus copiis comparari. Tres enim coronæ Cæsaribus debentur. Prima est argentea Germanici scilicet regni, quam suffragio procerum Aquisgrani decennio ante susceperat; Secunda ferrea regni Longobardici. Tertia uerò aurea Romani imperii. Præstò igitur affuere Modoëtiensium legati, cuius erant principes Polydorus Vectius, & Paulus Velanius, qui ad retinendam ueteris prærogatiuæ dignitatem uetustissimi operis coronam, & annalium codices antiquitate pernobiles detulere. Ea erat sine florentibus pinnis, in simplicem & latum orbem circumducta, ferro introrsus tempora præcingente, sed exterius auro & gemmis exornata. Biduo itaque antequam tertiam coronam acciperet, in sacello domestico astante Pontifice sacris peractis Cæsar ungitur, ferreaque corona & cæteris regiis insignibus decoratur, iisdem ferè cerimoniis quas paulo infra memorabimus. Prætulere ante Cæsa-
E rem summi honoris causa Aluarus Osorius Marchio Astoricensis aureum sceptrum, Didacus Pacecus dux Ascalonius ensem gemmata uagina conditum. Alexander Medices dux Pinnensis Cæsaris gener, orbem aureum cum præfixa cruce gemmis distinctum. Bonifacius autem Marchio Montisferrati, Modoëtiensium coronam. His rebus ritè confectis aduenit demum dies maioris aureæ coronæ pompæ destinatus, & is quidem, quum noctu pluuisset, superis mirè fauentibus, incredibili serenitate perspicuus. Ante alia Pontifex uniuerso Cardinalium, & episcoporum ordine in mitris, & pluuialibus sacris palliis, cæteris uerò sacerdotibus in coccinea ueste per pontem solenni pompa traductis in prælata sede gestatur, & comitantibus prætorianis sub umbella templum ingreditur. Iam in forum Antonius Leua pedestres copias adduxerat, & obuersis in omnes aditus maioribus tormentis & signis in medio constitutis, cuncta loco perpetua militum statione firma

uerat. Interim è lacubus qui in summo prætorianæ porticus fornice fuerant fabrefacti, A
per siphones rubra & alba uina fundebantur, panes ab alto in subiectos milites spargeban
tur, torrebaturque in machina uersatili bos integer, ingens, hœdis, ueruecibus, ac omni fe
rè uolucrum genere farctissimus, ut in tanta festa hylaritate milites sub armis in acie stan
tes, ad manum paratis obsoniis cum iocunditate uescerentur. Nunquam ab ulla memo-
ria, uel ad celeberrimi triumphi, uel ad inauditi spectaculi famam, maior atque nobilior
mortalium insignium numerus in unam urbem confluxit. Erant adeo plena loca omnia
quæ foro imminebant, ut multi in alto suspensis & pendētibus speculis, alii in ædium pro
iecturis & periculosissimis locis cum aliorum admiratione prospicerent. Ipsa porrò do-
morum tecta pueris & fœminis in ea mira cupiditate scandentibus, tantæ multitudinis
pondere fatiscebant. Fuere etiam erecta inter columnas templi ad theatrorum imaginē, B
podia gradibus excelsa superædificatis quoque suggestibus, unde illustres matronæ suspi
cerentur, & cuncta ipsæ pariter iocundissimé despectarent. Iam Pontifex sacratas tuni-
cas & chlamydes induerat, & sacra solennia excultis altaribus parabantur; quum Cæsar
sub umbella cum ornatissimo procerum comitatu ad templi uestibulum peruenit, ita ut
uix eo paucis passibus prætervecto, tabulata pontis, prægrauante prætorianorum turba
frangerentur. Ibi plerique militibus immixti fœdo casu procidentes sese pilis atque securi
bus induerunt, inter quos fuit Albertus Pigius Belga theologus Lutheromastix, minima
tamen pro tumultu clades incidit. Sed facilè fuit æstimare ex atrocitate periculi quis in
Germano milite supra ferociam militarem natura implacabili animorum habitus esset fu
turus, si ad certam omnium perniciem Cæsar ipse se paululum uertente Fortuna, cecidis- C
set. Sed intrepidè respectans Cæsar leniter arrisit, ita ut fortunam suam certius agnoscere
uideretur, quæ cœptis & uotis omnibus benignissimè semper aspirasset. Erant omnia ad
imaginem Vaticani templi constituta, & nouæ sacellis appellationes impositæ, ut ea sigil
latim ad ueterem consuetudinem ex Pontificiis libris responderent. Affuere igitur Ro-
mani sacerdotes quibus sacra Vaticani templi sunt commendata. Ii ad aram Cæsarem su
sceperunt, linteaque sacerdotali tunica superiniecta in collegium eius sacerdotii coopta-
runt. Eum Saluiatus Cardinalis in uerba ex libris Pontificiis concepta, sacramento ade-
git, ita ut in somma libens iuraret, se Pontificiæ dignitatis perpetuò futurum esse defenso-
rem. Ab hac ara duarum turrium nuncupata duo Diaconi Cardinales, Saluiatus scilicet
ipse, & Ridulphus, ambo ex patruelibus Pontificis nepotes ad templi limen deducunt.
Flexo genu supplicantem Picolomineus presbyter Cardinalis certis precationibus expia D
tum in sacellum sancti Gregorii perducit. Ibi lintea tunica deponitur, sandalia margari-
tis & gemmis picta statim induuntur, & Dalmarica ueste in morem Diaconi prius assum
pta, paludamento demum conuestitur. In eo habitu præcedenti Puccius Cardinalis ad
Porphyreticam rotam quæ est ad Vaticani templi medium, mitratus occurrit. Ingenicu
latus Cæsar ad aram maximam obuertitur, solennique altera precatione, ut eius imperiũ
stabile, perpetuum, uictoriarum, pietatis, & laudis plenum faxit, Deo maximo in cuius ma
nu sunt regna, commendatur. Sunt enim multa antiquitus à piis præstãtibusque ingeniis,
cum summa uerborum elegantia, & christiana grauitate composita, quæ ex sacrato libro,
ad statas rerum & locorum cerimonias, ab aliis atque aliis sacerdotibus in frontem Cæsa
ris perleguntur. Quæ omnia in illis Pontificum iam editis libris, quisque curiosus facilè
poterit inuenire. Ascenditur demum uersus aram maximam ubi Innocentio Cibo Cardi- E
nale lætanias præeunte, alternis precibus piè pronũciatis, Diui diuæque omnes propitian
tur. In lectisternio supplicanti Cæsari Campegius Cardinalis astitit, & de scripto oratiun
culam, ut auspicatò coronaretur, religiosè recitauit. Inde mox Cæsar à Farnesio, quoniã
is erat senatus princeps & Cardinalium uetustissimus, intra sancti Mauritii sacellum est de
ductus, ubi diffibulata Dalmatica, humeros & brachium dextrum sacro oleo adiectis pu
ris, & piis orationibus inungitur. His rebus ritè confectis solennia sacra erudito Phona-
scorum concentu, alternantibus choris, operante Pontifice, ipso Cæsare in sacra ueste mi
nistrante, protinus inchoantur, quæ miro ordine cerimoniarum, summa grauitate sacer-
dotum, insigni omnium religione, adeo in serum diei sunt protracta, ut uel piè curiosos fa
tigare

A tigare potuerint, si is longe omnium clarissimorum principum admirabilis consessus spectantium oculos ulla in parte satiare potuisset. Neque hic est necesse, ut cuncta sicuti sigillatim fuere celebrata, à nobis minutissimè referantur, quando ea in libris pontificum, beneficio publicatis ad amussim descripta uideamus. Legati interim Genuenses & Senenses quum de loci dignitate inter se contumeliis pugnisque contenderent, templo iussu Cæsaris exacti sunt. Cæterum summa sacrorum fuit, ut Cæsari de manu Pontificis Romani imperii insignia traderentur. Itaque solenni precatione semper adhibita Pontifex ei supplici sceptrum aureum dedit, florenti cacumine cōspicuum, quo piè gentibus imperaret: itemq. nudatum ensem quo christiani nominis hostes persequeretur; ac pomum aureum quem uti terrarum orbem insigni pietate, constantia, uirtuteque regeret, & postremò
B thiaram illam potius quàm coronam bicipiti fastigio, multisque adamantibus insignem capiti imposuit, ille piè inflexo genu, pronus exosculato pede, Pontificem adorauit. Tum demum Cæsar in illa tot gemmis ac unionibus exornata triumphali trabea ad leuam non procul à Pontifice, in sede auro protecta, sed paulo humiliore, sessum est perductus, & Romanus imperator appellatus. Quod ubi in foro militibus est renunciatum, Antonius Leua ad declarandam lætitiam, maiora minoraque tormenta displodi iussit, ita ut terribili sonitu cœlum crepitare, terra quati, & tecta nutare uiderentur. Nec multo post Pontifex sacratissimæ Eucharistiæ hostiam humillimo quodam oris gestu, purissimoq. animi habitu desumpsit, atque eam obiter Cæsari omni labe criminum expiato religiosè cōmunicauit. Peractis sacris templo excessum, ad præparatos equos sacerdotes, legati, proceres di
C scurrunt; omnis repente multitudo in equis conspicitur, acclamationes, tubarum cantus, tympanorum strepitus audiuntur. Conscēdenti equum Pontifici Cæsar ad leuam pedes astitit, ubi benignè auratam staffam sacrato pedi protinus inducturus. Sed pium Cæsaris obsequium Pontificis humanitas, religiosaq. modestia superauit. Ergo iunctim equo uterque albo, sed Pontifex Thraicio, Cæsar Hispanico cōsidentes umbellam subeunt, summæ dignitatis hominibus, ad eam gestandam honori simul & labori succedentibus. Præcedebat miro pompæ ordine tum Cardinalium tum procerum utriusq. aulæ familia; in tergo signa erant uiatorum qui cursores appellantur. Ad hæc subsecuti sunt septem uiri insignes armis, trabeis, militaribus equis, & pedestri comitatu ualde conspicui, qui totidem ingētia uexilla deferebāt, Angelus Ranucius Bononiensiū uexillifer, qui est summus apud eos ma
D gistratus, primū detulit cū titulo libertatis; secundū erat senatus populiq. Romani Iuliano Cæsarino Romani sanguinis adolescēti, ab ipsa familiæ prærogatiua demandatū. Ad hos secuti sunt Ioānes Manricus, & Hotrechius Belga; hic Cæsaris aquilam, ille candidū uexillū cruce purpurea distinctum gestabant. Tum demū tria sunt prælata Clementis scilicet Pontificis, cum Mediceis insignibus unū, alterum sanctæ Romanæ ecclesiæ, tertium uero illud christianæ crucis aduersus Turcas aliquando deferendum. Signiferi fuere Leonettus Sidicinus, Ludouicus Rangonus, & Laurentius Cibo prætorii præfectus. Traducti præterea aliquot albi asturcones sine sessoribus, auratis ephipiis instrati. Prætulere etiam adolescentes eximiæ nobilitatis in scipionibus præfixos galeros Pontificis purpureos quatuor. Nec multum inde succedebat Eucharistia, sub aurea umbella loculo cristallino inclusa, & sel-
E læ generosi & tamen pacati equi superimposita. Laterna ingens ante, & circum dena funalia ferebantur. Tum demum promiscuè gentium omnium honestissimi quiq. successere, ut decuit in tanta hylaritate regio sumptu supra quàm credibile uideatur exornati. Nemo enim ex tota Italia paulo uir illustris non uenerat, nisi uehementi ualetudine præpeditus. Hispani, Itali, Belgæ, prout libido geniiq. tulerunt, auro textile & serico omnis coloris eleganter uariegato, itemque Phrygiis operibus, & acu pictis sagulis spectantium oculos perstringebant. Germani in ueste obscuriore, sumptuosa tamen, torquibus aureis relucebant. Visebantur passim equi ex omni regionum sobole maxime generosi, & insano sumptu toto terrarum orbe conquæsiti. Notiores Hispaniæ reguli fuere Aluarus Osorius Astorgiæ Marchio, Didacus Pacecus Ascaloniæ dux, Indicus Mēdocius Saldaniæ comes, infantasiorum ducis filius, qui Franciscum Gallorum regem in Carpentanis regali hospitio susceptum, admirandis muneribus exornauit; & Petrus Toletanus Marchio Villefran

chæ, Albano duce genitus, qui filiorum & nepotum sobole felix, & fide uirtuteq. prædi- A
sus ad regni tutelam in Hispania cóquiescit. Præterea paulo minores comites Agillarius Fonteius, Cosantanius Altamirus, & supra hos, quem ingenio fideq. spectatum Fortuna extulit, Franciscus Couus consiliorũ omnium particeps, & in regno legionis sacratorum equitum magister. Sed quis reliquos nobiles, opulentos, clarorum principũ progeniè editos suo ordine numerarit? Neq. Italos alacritate & sumptibus inter se certantes sua serie arbitror recensendos, ne si in tanta uel Fortuna uel claritate, propè æqualium equitum turba aliquos nominemus, cæteri se indignè uel iniquè prætermissos conquerantur. Fuere tamen inter tot regulos maximè conspicui Alexander Medices, & Ioannes Aloysius Carrafa Statilianus princeps, Belgarum autem longe dignissimi successere Henricus Nanseus comes cubiculo præpositus, cuius est summus dignitatis & gratiæ locus apud Cæsa- B
rem; Philippus inde Croius Marchio Arescotæ, præfectusq. equitum, & Cæsari sanguine coniunctus; itemque Hadrianus Roseus Cæsarianæ familiæ magister. Venerat etiam ipse Andreas Auria cui Cæsar maris imperium detulerat, non à cultu corporis, amictusq. luxuria, uerum ab aspectu graui & militari, ipsaq. prolixæ barbæ spectanda canitie, & rerũ gestarum fama conspicuus. Subtraxit pompæ Franciscum Sfortiam, nõ importunus modo, sed grauis etiam morbus. Ferdinandus etiam Sanseuerinus Salernitanus princeps, ne primum locum Ascalonio concedere uideretur, intra limen domi se continuit. Federicus uerò Gonzaga Mantuanus, ad exornãdam urbem, ut summo cũ honore Cæsar exciperetur, domi remanserat; & ob id etiam ne cum Bonifacio Montisferrati regulo, de loco & dignitate disceptaret. Alfonsus Atestinus Ferrariæ dux ideo non uenerat, quod Cæsar pa- C
cificator uti póstea fecit, nondum ei diem quò pro concordia ad pontificẽ ueniret, omnino statuisset. Nec Pyrrhus Antonius Sanseuerinus Bessennianus princeps, quamuis properaret, in tempore superuenit. Erat cum iis quos diximus, minorum regulorum atq. honestissimorum equitum numerus, uestis & equorum ornamentis magnis regibus exæquandis. Sed unus omnes omnium nationum Astorgius eruditis sumptibus superauit. Erat enim eius prætexta uerè triumphalis margaritis & gemmis ad delphinorum imagines opulentissimè depicta. Ad hos sequutæ sunt uariæ legationes, & mox ipsi purpurati Cardinales. Inde non procul successit umbella, sub qua duo longe augustissimi terrarum domini in mitris illis stupenda & inæstimabili gemmarum & unionum uarietate pretiosis, ita collustrim & temperato passu incedentibus equis, ut ii certa ingenii grauitate, quales D
sessores ueherent, sentire uiderentur. Antecedebant umbellã ipse Montisferrati Marchio solenni in chlamyde & corona gemmis ornata, qui Cæsaris sceptrum deferebat, Franciscus inde Maria Feltrius dux Vrbini, Venetorum imperator; & quoniã erat præfectus urbis, in ueste purpurea Dalmatica, cum inusitato in metæ formam capitis tegumẽto, aurea cruce distincto, & tæniis utrinq. pendentibus, nudatum ensem prætendebat. Philippus uero Palatinus, quem decora proceritas & obsidio Viennæ aduersus Turcas fortissimè tolerata, clarissimum reddebant, aureum orbem detulit, in talari toga purpurea, astrictis manicis & plano pileo candidis pellibus redimito. Postremus erat Carolus Sabaudius Allobrogum dux, pileolum ferens unionibus, smaragdis, & carbunculis collucentem, qui quũ oporteret, nobilioris officii causa, demptam capiti Cæsaris coronam prætentis manibus E
deferret. Inter hos summi ordinis principes, & umbellam ipsam Cæsaris quæstor obequitabat, qui per singulas regiones certis passuum interuallis, ad dimouendam turbam, excitandamq lætitiam, effusè in populum argenteam atq. aureã stipem signatam imagine coronati Cæsaris dispergebat. Secundum umbellam, binis cubiculariis & medicis locus fuit. Tum uerò Antistites opibus & authoritate præstantes, qui uel legati regum erant, ut Gabriel Agramontius Tarbensis Gallus, & Bernardus Trideotinus Germanus; uel Cæsaris consiliarii, in queis fuit Gabriel Barensis pace & bello rerum maximarum administrator; uel ii quos ab insigni gratia Pontificis assistentes uocant, ut Hieronymus Vasionensis qui Cæsarem in Italiã adduxerat; & cæteri demum episcopi in uiolaceis palliis, & post hos minores sacrati uiri successerunt. Nouissimum agmen clausere cataphracti equites Belgæ per alas turmasq. distincti, eo ordine indutis galeis & prætentis hastis subsequẽtes,

ut non

A ut non modo tantæ pompæ præsidio, sed ornamento esse uiderentur. A templo ut diximus profecti, modico ad leuam flexu ad orbis umbilicum ubi est turris Asinellorum altitudine Italicarum nulli secunda. Inde per regionem albis & cianeis pannis coopertam quæ ad Flaminiæ uiæ portam perducit, inter acclamationes longo tractu processum est; porticibus hinc & inde spectātium fœminarum multitudine refertis; sic ut pompa omnis sine tumultu omnium oculis ad incredibilem uoluptatem ostentata quietissimè spectaretur. Tum demum ad regionis biuium, quod dicitur ad clauaturas, Cæsar à Pontifice digressus ad diui Dominici templum contendit. Ibi uenientem Romani Lateranensis templi sacerdotes cum summa ueneratione susceperunt, & uti Vaticani dudum fecerant, in collegium cooptarunt. Inde Cæsar ad aram diui Ioannis supplicauit & multos omnis ge
B neris oblatos nobiles equestri dignitate, gladio leuiter percussis humeris, ornauit. Nec multo post alio itinere quàm isset Pontifex, ad prætorium est reuersus. Erat maximo triclinio ad epulum præbendum aulæis undique strato coniunctum cubiculum Hippolyti Medices Cardinalis; in id familiariter Cæsar coronatus excluso fermè omni famulatu se recepit, trabeam deposuit, exuit sandalia, & auream talarem togam sumpsit; atq; hylaris aliquandiu ab illo tanto prætextæ chlamydis, & prægrauis thiaræ pondere conquieuit. Interea præcinentibus tibiis & tubis epulæ miro ordine ministrorumque silentio inferri sunt coeptæ. Itaque affuere Cæsari præsto quatuor illi principes in sua quisque solenni chlamyde, ut insignia præferrent; atque item alii illustres reguli, ut eum ad mensam deducerent. Cæterum priusquam exiret, ex eorum numero septē equestri ordini adscripsit,
C & ante alios ipsum Astorgium qui longè omnium in pompa cultissimus extitisset, & Philippum Palatinum qui Viennæ diuina uirtute propugnando, non modo Germanos, sed Christianos omnes summo metu & incredibili periculo liberasset. Cœnauit solus Cæsar singulis imperii insignibus in mensa collocatis, quæ erat aliquot gradibus excelsa; At in alia infra gradus in conspectu tamē Cæsaris discubuere, Sabaudius, Palatinus, Vrbinas, & Montisferrati, reguli. In exteriore uerò triclinio epulum cæteris proceribus præbitum. Remotis mensis iterum Cæsar gladium cœpit, & plerosque nobiles equestri dignitate decorauit. Accidit uerò dum nudatum ensem Vrbinas porrigere uellet, ut pomum manubrio insertum excuteretur, atque eo cadente in pauimentum inclusæ gemmæ ad circumstantium pedes prosilirent. Fuere qui id prodigii loco accipere uiderentur; quasi fu
D turum esset ut Cæsar absens aliquādo exercitum bene regere nequiret, capite scilicet eximiæ grauitatis indigentem. Alii autem felicius interpretabantur, Cæsarem ad orientis regna unde gemmæ prouenirent gladium esse uibraturum, simulq. futurum, ut duces & milites ab ipsa uictoria quæ gladio pararetur, ingentibus illis Turcarum opibus potirentur. Hisdem diebus quibus Cæsar Genua discedens Placentiæ subsedit, & Solymanus castra posuit ad Viennam, Aurantius ab urbe Aquila promotis copiis in Vmbriam est profectus, eo consilio, ut Malatesta Baleonus quem Florentini ex authoritate Galliæ regis sibi ducem designarant urbe Perusia pelleretur. Reiecerat hic satis æquas conditiones à Clemente propositas, quòd nequaquam, ut supra diximus, eius fidei magnopere cōfideret, arbitraretur que ignobili & dubia pace bellicum decus esse præferendum, unde ipse clarescere, opibus augeri, atque omnino ut uir maximè bellicosus, proferre potentiæ
E nomen posset. Suadebat Florentinis ut ad tuendam ciuitatis libertatem, bellum quod immineret, quantum fieri posset longius ad urbe Florentia alendum sustinendumque censerent; ne suburbanus summæ fertilitatis ager pendente præsertim uindemia, nec planè reconditis colonorum frugibus & reliquis copiis, expositoque passim ad prædam maiore minoreque pecore ad primas hostis incursiones uastaretur, & demum populus bellicæ insolens cladis amœnissimarum uillarū, uti necesse foret accidere, è mœnibus incendia prospectaret, quibus barbari insita animo eorum agresti ferocia minimè parsuri uiderentur. Itaque sibi uideri maximè tutum, & quod ad existimationem ciuitatis confirmandam plurimum pertineret, ut sibi eas quas haberent circa Cortonā & Aretium copias, pecuniamque item in stipēdia submitterent; se namque sperare ut Aurantius aliquandiu expugnandis oppidorum præsidiis distineretur. Neque enim eum tanti animi, aut tantarum uirium

fore, ut Perusiam ex propinquo oppugnandam susciperet, quam ipse inexpugnabili situ A
permunitam fretusque obstrictorum sibi ciuium studio, & quo polleret fortium atque fi-
delium ueterum militum numero, esset sine ullo periculo defensurus. Quod si Nigra-
rum cohortium noua præsidia submitterentur, & hostes desperata expugnatione Peru-
siæ, in Etruriam penetrare, Florentiamque contendere uelint, ipsum non esse prætermis-
surum, quin deductis ex omnibus Vmbriæ oppidis certis præsidiis, iusto cum exercitu,
eoque tormentis maioribus egregiè confirmato, abeuntes hisdem uestigiis insequere-
tur; & aliquam rei benè gerendæ occasionem pararet, circa transitum paludis quam Gla
nis amnis efficit; nec aliter ea quàm duobus aut tribus ligneis pontibus posset pertransi-
ri. Id Malatestæ consilium tãquam salubre quanquàm magnopere placeret Zanobio Bar
tholino qui in procuratione negocii bellici Florentinorum finibus cum authoritate erat B
præpositus; nulla tamen ratione, uel Carduccio, uel decemuiris probari potuit; quum il-
le diceret, bono medico conseruandi cordis, in quo uita consisteret, peculiarem curam
esse reponendam, neglectis quæ ferè nihil ad salutem pertinerent, exterioribus mem-
bris; & in eandem sententiam cum decemuiri, tum decuriones facile adducerentur. Id
quoque consilium Francisco Ferruccio probabatur, qui assuetus Nigris cohortibus sti-
pendio militi numerando, apud Soderinum solers minister prope Auersam captus fue-
rat; atque inde pecunia redemptus, utilem Reip. operam præstiterat, colligendis scili-
cet undique ueteranis; sicut eo bello legationis militaris honorem consequutus, diu
æquè fortis & acer dux secundissimo studio ciuium uteretur, quòd ex humili loco inter
ciues multo ausu perpetuoque labore clarum militiæ locum sibi quæsiuisset. Cæterum C
hæc sana consilia fatalis insita Carduccii animo rabies, & inusitata experšque rationis con
fidentia, & supra id peruicax popularium consensus, in irritum facile rapiebant. Time-
bat namque carduccius non obscurè, ne populus tot conspectis urgentis belli detrimen-
tis percussus, sicuti plerique optimatium suadebant, ad petendam pacem uerteretur. In
ea siquidem persuadenda Clemens multis de causis uehementissimè laborabat, ut qui par
cendum patriæ, auertendaque belli incommoda putaret; ne pro paucis malis ciuibus, uni
uersa ciuitas, sæuo atque irreuocabili periculo implicaretur. Interim Aurantius frustra
pertentato Malatestæ animo, in Fulginatem agrum progressus, ni admota & deiectis Me
nauia, Montefalco, Asisioque Malatestæ præsidiis, ad oppidum Hispellum, quod erat pe-
culiare Baleonæ ditionis, castra admouit. Defendebatur oppidum acerrimè ab his co- D
hortibus, quibus præerant Baptista Borghesius Senensis patritius, & Leo Baleonus. Hi
Hispanos post editam tormentis superioris coronæ ruinam, scalas apponere, atque subi-
re ausos, tanta ui omni telorum genere, trabibusque deiectis obruerunt, ut multi interi-
rent; alii uehementer sauciati oppugnationem relinquere cogerentur. Eo die Ioannes
Dorbinus apud Hispanos primum existimationis post Vastium qui aderat locum, non
claritate quidem natalium, sed fortibus factis fama latè parta promeritus, crassioris sclo-
petti glande supra genu uulneratus est, lethifero quidem uulnere: nam paucos post dies
Fulginium delatus interiit; quo nemo consilio manuque melior, apud pedestres Hispa-
norum copias putabatur, Cæsare facile eum nobilioribus gentis præferente, quòd præ-
claram uirtutem omni nobilitate digniorem, utilioremque sibi fuisse iudicaret. Eius mor E
te Romanos lætatos ferunt, quod is, quem in occupãda urbe crudelissimè cædibus gra ssa
tum norant, superis id scelus non serò uindicantibus, Borbonio Vgoniq. Moncatæ tertius
dux urbi funestus, comes ire maturasset. Nec multò pòst Hispellani duces, honestas condi
tiones offerente Aurantio si oppidum dederent, cũ eo pepigerunt, ut saluis rebus oppidũ
traderent. Sed Hispani ita exuerunt armis singulos milites, atq. uniuersas domos diripue-
runt, ut fidẽ ab Aurantio datam fefellisse dicerentur. Hispello & cohortibus amissis, reli
quisq. omnibus exutus oppidis Malatesta, quãta poterat simulatione ancipitis periculi sui
consilia tegere contendebat, ob id magnopere perplexus, quòd sine Florentinorum auxi
liis, neque urbem tueri posset, ciuibus præsertim satis importunè bellum detestantibus,
& iam planè animis in Pontificem proclinatis, neque se inde sine graui pugnæ periculo, si
erumpendum & Florentiam quò uocabatur, contendendum foret, tot circumiectis ho-
stibus

A stibus certas utrinque difficultates euasurum prospiceret. Itaque ægro, sed maximè constanti animo ad necessaria deditionis consilia ea ratione descendebat, ut extra omnem ut gentis belli metum, quæ necessitas afferret ad pietatē patriæ referre uideretur, & ciuium uoluntates ea ostentatione uirtutis mirum in modum conciliaret. Prædicabat enim se eo esse animo, ut ab omnibus ciuitatis incommodis abhorreret; nec pati uelle ut ciues sicuti Pontifex denunciasset, ipsius pertinacia aquæ & igni interdicerentur, uastaretur ager, & ciuitas uetere sua libertate, & gymnasii honore spoliaretur. Propterea se malle incolumi patria, atque integris ciuium fortunis excedere, & Florentinis auxilio ire, ne officio suscepto que muneri deesset, quàm patriam in periculū lesæ religionis, & totius belli discrimen deuocare. Itaque ad Aurantium legatos mitterent, à quo si honestas pro se condiciones B impetrarent, certaque fides sibi, à Cæsarianis pariter & Pontificiis ducibus præstaretur; sine mora copias educturum, atque hos omni belli metu liberaturum. Aurantius Hispello in potestatem redacto, & dimissis ea condicione his cohortibus quæ se dederant, ut intra tertium mensem hostibus Pontificis nequaquam militarent, Perusiam quæ aberat spatio quindecim milibus passuum, rectà contendit; positisque castris ad pontem sancti Ioannis quo Tiberis iungitur, expectabat quidnam consilii Malatesta caperet; atque ita auditis Perusinorum legatis, non contempsit conditiones quæ proponeban tur; uel ob id præsertim quòd Pontifici curæ esse intelligebat ne Perusinus ager ulla belli clade uastaretur; sed protinus Florentinis bellicum terrorem admoueret. Propterea his cōditionibus Vmbrico bello finis est impositus; Malatesta Perusia excederet, eamque ur C bem Pontifici regendam relinqueret; excedenti Aurantius cum uniuersis eius copiis tu tum egressum, atque iter præstaret; Cæsariani anteirent itinere capto ad locum Tabernas dictum; Malatesta postero die subsequeretur; interim Perusini utrique exercitui commeatus copiam præberent: tutus Perusiæ uxori & liberis Malatestæ, atque item propinquis eius atque clientibus receptus foret; liceretque ei duodecim ænea tormenta urbe educere, eaque adseruanda ad Vrbinatium principem transmittere, ea lege ut his aduersus Pontificem nusquam uteretur. De lite autem & controuersia, quæ sibi cum Braccio & Sfortia intercederet, qui Gentilis patrui hæredes dicebantur, arbiter fieret & disceptator Antonius Montanus Cardinalis Vmbriæ legatus. His rite transactis, Aurantius mouit castra, & ad oppugnandam Cortonam profectus est. At Malatesta dextrorsum itinere capto, re D ctà Florentiam nullo incommodo accepto perrexit. Cortonēses qui satis ualido quatuor cohortium præsidio tenebantur, quum portas clausissent, nec deposcenti colloquium Vastio quicquam pacati responderent, & tormenta murum ferientia oppositis nouis aggeribus egregiè sustinerent, & audacissimè aduersus subeuntes Hispanos præliarentur; Vastius portam promotis copiis, quæ à delubro Vincentia uocatur, multis ictibus maioris tormenti quassatam, succendi iussit, primique omnium inter Hispanos promptissimi centuriones Securra, & Alfonsus Vallius, id munus coniectis facibus impleuere; unoq. tempore duobus in locis contractum est certamen ualde cruētum, quum in subeuntes Hispanos ipsi propugnatores glandibus & saxis intrepidè rem gererent. Sed ardentem portam duo eximiæ uirtutis cohortiū præfecti Iacobus Tabussus Vmber & Rodulphus Afflictas restinctis ignibus Hispanisque repulsis pertinacissimè defenderunt. In alia quoq. par E te, singulari constantia propugnarunt, Franciscus Sorbellius, Marcus Empolitanus, Gorinsque Montebenicius; eo pugnæ exitu, ut Hispani multis acceptis uulneribus, & nonnullis interfectis, se recipere cogerentur, atque eo maturius quòd Securra & Alfonsus ualuas concremare conantes, grauiter sauciati pugna excessissent. Cæterum Cortonenses, quum Vastius maioribus uiribus redintegrare oppugnationem statuisset, & per caduceatorem ad decuriones missum urbi excidium comminaretur, nisi intra horæ spatium portas aperirent; perterritis ciuibus, uel nolentibus præsidii præfectis, deditionem fecerunt; ea condicione ut incolumes seruarentur. Hæc deditionis formula præsidii milites excludebat, sicut se ingratè prodi, tradique iratis hostibus quererentur. Sed Vastius pro sua humanitate ita omnes urbe exeuntes conseruauit, ut armis tantum & uexillis exueret, quòd pertinacius quàm oporteret tanti exercitus uim contempsisse uiderentur. Verùm

A ciuium & militum ſtudio,laboreqne,tanta contentione & celeritate, ut quum facibus
accenſis periculoſa loca noctu permuniret,omnis paulo antè conceptus timor ciuium
animis decideret,nel ob id maximè quod Malateſta ex conſilio Stephani Columnæ, &
Marii Vrſini,totum diui Miniati collem templo inſigni, & excelſa ſacræ turris ſpecula
maximè opportunum,ne eo potiretur hoſtis, ualida munitione foſſaque circumcidi ,ur
bique adiici curauiſſet,turremque tormentis iuſſiſſet inſtrui , quibus hoſtium caſtra in
ſubiecta ualle poſita,ad deſtinatos ictus,omnibus propè horis peterentur. Aurantius
porrò geminos terrenos colles è ſua ualle ubi caſtra locarat,molliter aſſurgentes,Minia
tinique montis æquantes ſupercilium,occupare, munitosque maioribus tormentis in-
ſtruere conſtituit,quod ubi à Florentinis ducibus eſt animaduerſum, cohortes quæ to
B to montis aggere frequentibus propugnaculis præſidio erant impoſitæ, ſigno accepto
in hoſtes decurrerunt, ductante Mario Vrſino, cuius impetum excepit Petrus Maria
Roſcius ab oppido ſancti Secundi comes uocatus. Hunc Aurantius ex Apulia cum ue-
teranis cohortibus euocarat,& propter uirtutem nobilitatemque generis inter cariſſi-
mos in honore habebat.Itaque acerrimè dimicatum eſt, tantaque creſcentibus utrin-
que auxiliis contentione, prælium eſt conſertum, atque protractum,ut multis interfe-
ctis,multoque pluribus uulneratis,uel occidente ſole,ægrè dirimeretur,& ſequentibus
diebus alterno impetu utriuſque partis milites,ad maiorem præcipuè cliuum,quem Gi
ramontē appellabant,iuſto propè prælio concurrerent,nullaq.in re uel audendo, uel re
ſiſtendo Etruſci Aurantianis cederent,quorum principes Hiſpani quòd agilitate corpo
C rum armaturæque genere ualerent,uideri cupiebant. Ad extremum,quum pro his col-
libus aliquandiu acerrimè & cruentiſſimè decertatum eſſet,multis de cauſis intermiſſa
contentione,Aurantius eos obtinuit atque permuniuit;ſic tamen ut caſam in proximo
Barduciæ uillæ,quam uti inuadendæ hoſtium munitioni opportunam occuparat, pre-
mentibus Amici Venafrani,& Peruſinorum cohortibus,relinquere cogeretur,iubente
que Malateſta,totum id ædificium ſuccenderetur,& in conſpectu hoſtium deleretur. His
præliis mirum in modum ad capeſſendam pugnam, oſtendendamque uirtutem, utrin-
que ita exarſerant militum animi,ut neque Aurantius de ſubigenda urbe deſperaret, ne
que Malateſta conſtantibus uſque adeo ciuibus, de felici rerum exitu dubitare uidere-
tur.Nam huic tanta cum ſingulari diligentia ordinata diſpoſitaque erant pro mœni-
D bus ueterum militum præſidia,ut neque uim hoſtium ab ulla parte,ſi murum tormentis
aggrederentur,extimeſcendam prædicaret;neque intus ullam tumultus procellam ori-
ri poſſe arbitraretur; poſtquàm milites & armata iuuentus mutua præſidii ſpe(uti opor
teret) in officio religioſè continerentur ; ſumma nanque magiſtratuum prouidentia,
neque eſculenta in foro uenalia deerant ; nec quicquam aliud fruſtra à milite deſidera-
ri poterat,quando certa quæſtorum fide, ad diem ſingulis cohortibus ſtipendia proue-
nirent;omniſque nel iurgii nel contentionis materia ſubitò tolleretur ſeueritate Zano-
bii Bartholini,& Raphaëlis Hieronymi, qui cum authoritate ſummi imperii per ur-
bem uolitantes,& miram in foris & compitis tranquillitatem adapertis tabernis, nec
intermiſſis uſquam tribunalium officiis,ſummæ ſecuritatis & pacis ocium repræſenta-
bant. Aurantius autem præter copias Germanorum & Hiſpanorum, quæ erant uetu-
E ſtate ſtipendiorum & longa exercitatione firmiſſimæ,acciuerat ſibi nobiliſſimos quoſ-
que ac fortiſſimos Italicæ diſciplinæ proceres,quos ob id quòd plures ſecum traherent
cohortes,uulgo Columellas appellabant. In his erant præter ipſos qui Romæ & in
Apulia militaſſent Roſcium ſancti Secundi comitem,Petrum Aloyſium Farneſium &
Alexandrum Vitellium,plerique alii,inter quos eminebant Romani ſanguinis Ioannes
Baptiſta Sabellus, Martius Columna,eiuſque gentilis Camillus Mutio uiro forti geni-
tus;atque item Pyrrhus Stipicianus,& Scalengus Aſtenſis,præterea Braccius & Sfortia
Baleoni fratres,peculiari odio Malateſtæ infenſi, & ſecundum hos Andreas Caſtalius
Neapolitanus,& qui poſtea non ſerò applicuit Fabritius Maramaldus,& uetus dux Io-
annes Saxatellus è Togata Gallia eum ualidis copiis accerſitus,iuſſuque Pontificis Ra-

mazottus cum armata multitudine militum,clientiumque suorum.Nam apud montanos homines uir factiosus ab antiqua nominis authoritate plurimum ualebat;ex Apœninoque in Mugellanum agrum descenderat,& interceptis commeatibus magna Florentinis detrimenta afferebat;obsiderique urbs cœpta cis Arnum existimari poterat, quoniam è Bononia Felicis Vitembergi legiones, & Hispanorum tironum cohortes à Mutina transuersis Apœnini iugis prope diem descensuræ,& diuersa ab Aurantio intercedente Arno flumine,castra facturæ dicerentur.Italici generis milites, qui his quos diximus Columellis parebant,supra uiginti milia peditum summam efficere putabantur.Veteres Germani & Hispani sexdecim milium ferè numerum implebant, præter eos quos Felix adducebat,& tirones Hispanos,qui Petro Velleio Geuara duce nondum aduenerant,sic ut uera æstimatione ad non dubium omen diuturni belli,longissimæque obsidionis, utrinque uires uictoriæque spes æquatæ censerentur. Quandoquidem Florentinos non pro libertate tantum,sed pro gloria ciuitatis,Etruscique imperii dignitate, ab omnibus sociis desertos,oppugnatosque ab inuictis gentibus, summisque principibus,arma induisse minime pœniteret; & unicam ueræ constantiæ laudem spectantes,quicquid uel iniqua belli sors afferret, tam æquis quàm indomitis animis laturi uiderentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXVIII.

RAEPOTENTIS nobilissimæque ciuitatis cõstantiam, quum inauspicatæ libertatis noua iura defenderet, ingentique animorum pertinacia antiquissimarum gentium gloriam æmularetur, armis faméque perdomitam narraturum, tantisper respirare, & B priores spiritus resumere non puduit, dum instituti ordinis seriem sequutus, ea quæ distulimus, seruato temporis tenore, suo loco referantur. Operæ itaque pretium duxi seruiendum historiæ, ut non intercisa dissipatis membris, sed per partes inter se non absurdè coniunctas, integra legentibus proponatur. Quo fit ut promissi memor ad Solymanum me conuertam, qui ab obsidione Viennæ inglorius discesserat. Sed priusquàm hæc dicere aggrediamur, opportunum esse arbitror, ut rerum in Pannonia gestarum successum, paulò altius repetamus, scilicet ut boni mortales, quibus de causis cum Solymano contractum sit bellum, liquidissimè cognoscant, & hinc quoque Christiani reges, quantum nobis hæc bellua ab immenso eius imperio, expeditisque opibns reformidanda sit repu C tando, expendendóque pericula, consilium pro publica salute dignissimum aliquando suscipiant. Igitur Hungaris ad Mugacium trucidatis, & rege ipso ad fœdum interitum palustri lacuna submerso, uictor Solymanus Budam rectà contendit. Vrbe, regiáque potitus, ad Danubium posuit castra, inuisitque regiam arcem, ita tamen ut in ea minime pernoctaret, quòd antiqua Othomannorum lege cautùm sit, ut imperator nusquam muris, sed suæ tantum custodiæ munimentis confidat. Ibi ad eum delata sunt occisorum antistitum & procerum cruenta septem capita, quibus renidenti ore illnsisse uisus est, quum purpurati ea singula ligneo in gradu collocata, simulanter honoris causa inclinata ceruice, & dextris ad pectus compositis nominatim salutarent, Papásque strenuos per iocum appellarent. Sed Solymanus graui fronte, quum singulorum nomina indica D rentur, uehementer detestatus fuisse ferebatur, unum præ cæteris Ladislaum Salcanium Strigoniensem antistitem potentissimum, obiecto fœdæ auaritiæ probro, quòd is regem suum in tanta urgentis belli difficultate aurum mutuo deposcentem, quum multa pondera in eius thesauris laterent, adiuuare recusasset. Tomoreum porrò stolidæ temeritatis incusauit, quòd uir conficiendis sacris dicatus alienæ functionis mnnus arroganter usurpasset. Ex aduerso Franciscum Perenum Varadinensem antistitem, nobilissimi generis uirum, feræ prudentiæ nomine laudauit, quod imminentis publicæ cladis nequaquam falsus uates, in consilio non insulsè dixisse didicisset, quum Tomoreus de committenda pugna importunè decerneret, postquàm eius fatali sententiæ obsisti non posset, se prouidere quid cucullatus imperator postridie esset facturus. Eum namque tan E to ausu nihil omnino aptius præstaturum, quàm ut celeberrimum diem Christiani calendarii fastis insereret, à cæde triginta milium Hungarorum martyrum, pro tuenda religione à barbaris iniquissima prælii conditione concisorum. Eos enim Christiani martyres uocant, qui pietatis causa pugnantes, ultro egregiæ morti se deuouent. Reliquos tirones audaculos appellauit, & in his præsertim Georgium Sepusium, Transylvaniæ præfecti germanum fratrem, & multa canicie senium præferentem, Ambrosium Sercanum, nobilitate generis, opibus & dignitate illustrem. Quum uerò ei Ludouici & Mariæ uxoris simulacra ostenderentur, generoso ore dixit, se adolescentis regis calamitatem misereri, qui usqne adeo male sobrios in re grauissima consiliarios nactus, pugnam absurda ratione committere properasset: & se non ea de causa ut ei adimeret regnum, sed ut acceptas ab Hungaris contumelias ultore gladio uindicaret, in Pannoniam uenisse affirmaret. Propterea si pugnæ discrimen euasisset, proculdubio certa tri-

buti conditione imposita ei Pannoniæ regnum redditurum, quando non sua sed aliena A
culpa cladem accepisset, & sibi gloriæ futurum testaretur, si Sigismundi regis socii sui
fratre genitum, & tantis Austrianæ clarissimæ domui affinitatibus coniunctum conser-
uaret, tanta clementissimi sermonis magnitudine differens, ut hæc animi sui decreta Ma
riæ reginæ, quæ Buda Posonium belli metu profugerat, enunciari iuberet: sicuti nos
ab his qui interfuerunt accepimus, quod profectò pro falso de barbari regis æquitate
humanitateque dictum uideri posset, nisi præclaro testimonio ingentis suæ liberalitatis
paulo pòst Ioanni Sepusio, neqoaquam regia stirpe nato, & tum etiam hostilis animi
speciem retinenti, id Pannoniæ regnum, uel nullis præeuntibus meritis, dono dedisset.
Exinde æneas statuas tres prisci artificii sustulit, quæ in uestibulis regiæ à rege Matthia
Coruino, omnis uirtutis atque elegantiæ studioso, constitutæ fuerant. Hæ clauigeri Her B
culis, citharœdique Apollinis, & pharetratæ Dianæ formas referebant, quas pro tro-
phæo Pannonicæ uictoriæ monumentum Bizantii in Hippodromo collocari iussit. Ab
duxit etiam tria inusitatæ magnitudinis, operosique artificii tormenta, quum passim ad
ornamentum insignia & literæ argento scalptoria arte æri incluso essent admiranda,
quæ Illyricæ Bosnæ regis fuisse dicebantur, in expugnatione Sciabatii oppidi ad Sauum
capta, atque item æneas aliquot striati operis columnas, quæ portarum epistylia susti-
nebant. Moratus est ad Budam dies ferme uiginti, quo spatio innatæ suæ genti sæuitiæ
indulsit, nam diuersa in proximas prouincias equitum agmina prædatum sunt emissa,
quibus hinc ad Giauarinum usque, illinc ad Tibiscum amnem regio omnis improuisa
atque horribili populatione ita uastata est, ut supra centum & quinquaginta hominum C
milia omnis ætatis & sexus, aut gladio cæsa, aut in seruitutem adducta referantur, quas
prædatorias manus postquam redeuntes in castra recepit, eodem quo uenerat itinere
Byzantium est reuersus. Hisdem uerò diebus Ioannes Sepusius è Transyluania eductis
copiis, ut regi opem ferret, serò in Pannoniam uenit, non obscurè regis morte, & ma-
gno suo commodo lætatus, aspirare namque cœpit ad Pannonici regni fastigium, quan
do ipse nulla extante regia prole, inter Hungaros proceres esset clarissimus, & propter
uictoriam quondam de agrestibus, Georgióque Secalo Bornomissa collega partam bel
lica laude illustris haberetur. Itaque Ioannes ualido prudentique ingenio uir erectus in
spem potiundi regni, singulos proceres diligenter prehensare cœpit, obtestarique ne
proximis comitiis Hungarici nominis decus prodere uellent, si uerustissimæ dignitatis D
imperium ad externæ atque inimicæ gentis nomen traduci paterentur. Debere Hunga
ros probè meminisse quantas clades superioribus tempestatibus acceperint, quum alie-
ni externique sanguinis reges sibi accerserent, & aduersus Turcas inauspicata eorum si-
gna sequerentur, satis præclaro documento esse debere superiorum temporum calami
tates, quas uel Sigismundus Bohemus, uel superior Ladislaos Sarmata ad Nicopolim se
mel, atque iterum ad Columbatium, & ad Varnam demum infeliciter cum hoste bar-
baro dimicantes Pannoniis importarint, quando ea detrimenta, quæ uel longa Ladislai
ignauia, uel hac dudum infelicis filii temeritate sibiimus, memorare dispudeat, sub
quo militaris disciplina, gloriaque Hunnicæ uirtutis penè tota interiisse credi potest. Su
peresse profectò proceres Pannonici sanguinis, & antiquæ, ideoque imperio dignissi- E
mæ stirpis, qui generosos spiritus gerant, atque animos restituendæ publicæ dignitati,
& tuendo regno pares in hoc publico luctu consilia fortia atque arma expedita inui-
ctis animis proferant, inter quos usque adeò demissi uel hebetis ingenii numerari no-
lim, uel si me nonnulli clariores, honore natalium atque opibus antecedere uideantur,
ut me regendo regno, administrandóque bello quemquam uirtute aut Fortuna melio
rem fore confitear, satis namque fortem atque animi uirtute pernobilem præstabo re-
gem, si ab hac certa fidelis animi propensione, suffragio uestro dignus existimabor.
Hac uia ingressus multum rogando satagendóque Ioannes multorum studia prome-
ruit, eóque facilius quod Stephanus Bator procerum clarissimus, ad Ferdinandum pau
lò ante in Bohemiam contendisset, & Ferdinandus apud Bohemos indictis comitiis
uehementer esset occupatus, quibus primatum & popularium præoccupatis uolunta-
tibus

A tibus rex erat appellandus. Per eos dies Hungari celebrandis regiis exequiis animos intenderunt, quum Ludouici integrum cadauer Cetrischi armigeri indicio repertum, & è Mugaciana palude ad Albam regalem fuisset relatum. Dictis namque solennibus inferiis, insigni pompa apparatúque tumulatum est, apud ea sepulchra quibus superiores reges condi consueuerant. Exinde exequiis ritè confectis, Rhacos est indictum, id est comitiale concilium armatæ multitudinis, cuius authoritate acclamationeque ex uetere legis instituto Pannoniæ reges creantur. Eius autem Rhacos is fuit exitus, ut Ioannes, quum neminem in publico luctu competitorem habiturus uideretur, quando ne mo uel clarissimus candidati nomen profiteri auderet, magno omnium applausu rex appellaretur, præstóque ei maturè adfuit Petrus Perenus, in cuius custodia, uetustissi-
B ma ex rudi auro Hungarici regni corona seruabatur, qua solenni cerimonia legitimi re ges coronari soliti sunt. Ea Stephani primi Pannoniæ regis fuisse traditur, seruatúrque in arce Vicegradensi antiquissimorum procerum, more per manus tradito seruatóque. Atque ita Ioannes ritè coronatus consacratusque est, de manu Pauli antistitis, qui in locum Ladislai Salcani Strigoniæ antistes fuerat suffectus, & Stephani Brodarici præsulis Vaciensis, quem propter eruditi ingenii uim, & dexteritatem in omni rerum actione singularem, epistolarum scriniique regii magistrum effecit. Americum uerò Cibacchum in præfectura Transyluaniæ Vayuodam sibi constituit, qui Varadinensi etiam præsulatu interfecti ad Mugacium Pereni loco, dudum fuerat exornatus. Regi autem creando ex ordine militarium procerum, mirificè fauerunt hi, quos è Transyluania ala
C rum præfectos adduxerat, uiros bello paceque præstantes. In his eminebant Hungarico sanguine progeniti Stephanus Verbetius, qui Romæ apud Leonem legatus fuerat, & Paulus Artandus, atque item Gregorius Peschenius, & Nicolaus Glessa, Ianusque Docia. Per hunc modum, dum nouus rex firmaudis imperii uiribus, asciscendisque sibi & promerendis proceribus liberaliter atque humaniter studet, Ferdinandum Hungarici imperii æmulum in Bohemia regem creatum didicit. Is ex uetere controuersia eius litis, quæ agitata fuerat inter Matthiam Coruinum & Federicum Cæsarem proauum, præclara hæreditatis iura proferebat, ducta scilicet à Ladislai morte, qui in Bohemia in ipsa nuptiarum celebritate, ueneno sublatus ferebatur, ambitione malignitateq. Georgii Poggibratii, qui Bohemiæ affectans regnum id paulo pòst occupauit, uidebaturque
D aduenisse tempus, quo Ferdinandus Bohemico auctus regno, & Caroli fratris opibus subnixus, nec oblitus sui iuris, Pannoniam non iniqua ratione repeteret, Austriano sanguini, ideoque sibi ab Alberti principis memoria debitam. Neque Ferdinando præter Austrianas & Germanicas uires, quorundam Pãnoniæ procerum studia deerant, quum apud eum essent semitransfugæ turbulentique homines, nouarum rerum cupidi, & quo facile impelli poterant liuore corrupti, inuidentesque prorsus Ioanni Hungarici diadematis decus, tanquam præcipitatis comitiis tumultuarioque fauore imperitæ multitudinis, ipso dignioribus ereptum. Nam præter Batorem, cui petendi adipiscendique regni prærogatiua optimo iure obuenire posse dicebatur, eminebant & alii pari prope nobilitate, & bellica uirtute illustres, Valentinus Turaccus, Stephanus Maylatus, Ianus Sala, Gaspar Seredius, Balthasar Pamphilus, & Ferentius Gnarus. His accesserat Paulus
E Bachithius, genere Triballus, uir eximiè bello fortis, qui apud Turcas Mahometanis initiatus sacris, ex necessitate fugiendæ seruitutis ad nostros redierat, renouatoque baptismate Christiano ritu fuerat expiatus, & Mugaciano prælio intactus euaserat. Horum omnium hortatu Ferdinandus suopte ingenio repetendi sui iuris auidus, confisusque Bohemorum auxiliis & Noricis copiis, quibus accedebant è Rhetia superiore cohortes euocatæ, & satis magnus è Stiria, Carinthiaque leuis armaturæ equitatus, Budam rectà perrexit: cuius aduentu grauiter permotus Ioannes, ut qui rerum omnium difficultatibus erat circumuentus, nec satis haberet copiarum, quibus agnoscere stabilireque noui regni opes posset, atque infirmissima apud se partim metu, partim leuitate gentis studia fore prospiceret, nequaquam hostem Budæ expectandum esse constituit, hortatusque duces suos, ut cedenti, & aduersis infestæ Fortunæ flatibus uela dare coacto adesf

se uellent,cum his copiis quas adduxerat,& quas demum conscripserat,Pestum traiecit, A atque inde nusquam consistere ausus iustis confectis itineribus,superato Tibisco,ad Tocaium castra fecit.Id erat munitum castellum, in ulteriore ripa positum. Eius discessu cognito Ferdinandus sine uulnere Buda potitus est,ubi aliquandiu permansit, consultatumque est,an aufugiens hostis esset persequendus.Eorum autem sententia uicit, qui perterritum hostem priusquam auxilia compararet,aut noua consilia susciperet,adhibita celeritate consequendum censebant.Itaque Ferdinandus his maximè ducibus quos memorauimus omnes copias commisit,qui continuatis itineribus quanta festinatione equorum lassitudo pateretur,& pedites gradum intendere poterant,ad Tibiscum peruenerunt,& nauigiis quæ carris aduexerant connexis,contabulatoque ponte Tibiscum superantes,explicatis uexillis ad Tocaium ubi Ioannis erant castra instructa acie peruenerunt. B Quo hostium superuentu perculsus Ioannes, communicata cum ducibus eius periculi difficultate,consilium capit sibi necessarium potius quàm decorum.Suadebant enim duces promptissimis animis pugnam poscentes,contemptis ferè hostibus, ut ipse paululum acie excederet,amoueretque se periculo,& si ita iniquior prælii sors ferret,se se incolumem secundis Fortunæ casibus reseruaret, ipsos namq. quod turpissimum sit Hungaris ad arma natis oblatum ab hoste prælium detrectare,inuictis atque indomitis animis aduersus transfugas constantissimè pugnaturos.Eminebat inter duces Ferentius Bodo singularis uirtutis & fidei dux uetus, cui rex præcipuum militiæ sceptrum atque uexillum de manu tradiderat.Is summa peritia pro numero genereque militum aciem instruxit,in medio ipse constitit cum Hungaris,cornua Transyluanorum copiæ tenuerunt. C In Austriana autem acie Valentinus mediam pariter aciem cum Hungaris tenuit ubi erat uexillum,duas medio agmini cohærentes brachiorum instar firmauerunt, hinc Stirianæ,illinc Noricæ equitum alæ.Sed Paulus Bachithius ex Turcica disciplina astu & insidiis uti solitus,cum globo Vsaronum,qui sunt leuis armaturæ equites, latrociniis assueti,remotiore in loco struendis insidiis idoneo contra læuum hostium cornu consedit,ita ut ex occasione successus qua parte oporteret in hostem impetum facturus uideretur. Tum uerò militum animis non multa ducum cohortatione ad pugnam accensis, minora utrinq. tormenta currulia, quæ gallinacei oui magnitudine pilam euomebant, displosa sunt:paruo quidem detrimento,quum procurrere & manum conserere simul turmæ properarent,alternis utrinque cornibus alæ pulsæ profligatæque sunt, nam Stiriani D equites Transyluanorum uim non diu tulerunt: quum in altera parte Noricus equitatus cataphractus,nouas & collectitias Bodonis copias in læuo cornu prostrauisset. Eodemque tempore ab utraque media acie paribus Hungarorum animis atque artibus contractum est certamen,usque adeo acriter inuehendo procursandoque, ut nusquam antea uehementius & pertinacius dimicatum fuisse appareret. Sed nouo cataphractorum impetu qui pulso dextro cornu in hostium latus ruebant, tota Bodonis acies uel egregiè resistens fortissimeque dimicans,loco pulsa perturbataque est,eo quidem euentu,ut ipse Bodo imperator,qui uexillum seruare reparareque aciem aliquandiu fuerat conatus, incumbente Paulo Bachithio ab Vsaronibus caperetur,& reliqui duces desperatis rebus profugerent, non multaque cæde edita tormenta ad unum omnia,uexillaque in potestatem hostium deuenirent. Quum rex ipse conspecta suorum strage,periculo ingenti fugæ cursu se eriperet ad ipsos Sarmatiæ fines,uictores, uti E oportebat,in Transyluaniam penetrarunt,quibus populis nullo negocio in ditionem acceptis,uniuersa prouincia ad authoritatem Ferdinandi regis se contulit,Bodonem porrò cum reliquis nobilioribus captiuis atque uexillis ad Ferdinandum miserunt. Cæterum Bodo quum uel proposita libertate flecti non posset,ut sacramentum Ioanni dictum uiolaret,& contra eum militaret,ab clementissimo alioqui rege in tenebricosum carcerem nouæ ciuitatis relegatus est,atque ibi aliquanto post pedore consumptus,miser fato suo concessit.Nec multo pòst Ferdinandus inclinantibus in eum Hungaris ferè omnibus,ex usu uictoriæ rex est acclamatus,atque eadem uetere aurea corona,quam idem Perenus uir incertæ fidei,ideoque facile ad officium rediens detulerat,cum Anna

uxore

A uxore quæ Ludouici regis erat soror, insignitus est, celebratis eius solennis pompæ ceri
moniis apud Albam regalem. Exinde Ferdinandus utriusque regni rara felicitate com
pos factus, in Bohemiam rediit, præsidesque qui Pannoniæ regnum administrarent, de-
legit, Hi fuere Stephanus Bator, qui cum summa potestate Prorex est creatus, cui colle-
ga addebatur Paulus Strigoniensis antistes, qui & ipse à Ioãne desecerat. Berethsaxium
autem epistolarum magistrum fecit. Alexium uerò Tursonem Morauæ gentis, cuius
soror Petro Pereno nupserat, ærario præfecit. At Ioannes usque adeo acerbè mulctatus
à Fortuna, ad Hieronymum Laschum profugit, uirum inter Sarmatas ab illustri nobili
tate, eruditæque uirtutis nomine clarissimum. Is tanti hospitis occasione lætus nihil an-
tiquius habuit, quàm ut regem in eas amissi regni calamitates præcipitatum accuratissi-
B mè atque humanissimè recrearet, polliceretur que ei in spem recuperandæ dignitatis
opes suas, quæ non erant mediocres, & quod rediuiuæ felicitatis interfuit, ingenium
suum in omni actione humanarum rerum ualde mirificum. Non erat ingrata Sigismun
do regi ea Laschi erga regem hospitalitatis liberalitas, quanquam ne Ferdinandum of-
fenderet amicitia atque affinitate sibi coniunctum ingenuè clientis officium dissimula-
re uideretur, uel ob id quod antea ipsius Ioannis Sepusiani tum reguli germana soror in
matrimonio regio fuisset. Qua de causa fiebat ut Laschus nihil tenerioris officii in per-
colendo hospite prætermitteret, nec tamen Sigismundi regis existimatio læderetur.
Quum uerò multum inter se colloquendo deliberandoque, integrum ferè mensem ab-
sumpsissent, Laschus excelso solertique ingenio grauissimarum rerum consilia agitare
C atque aptè terminare solitus, postremò ad id unum descendit. ut ab uno tantum Soly-
mano maturam opem afflictis & perditis rebus sperandam censeret, arbitrareturque ge
nerosissimum eundem & longè maximum regem, supplicis & eiecti preces minimè ne-
glecturum, si ipso miserante subleuanteque restitutus foret ex tanto beneficio se clien-
tem factum ex authoritate Othomannici nominis regnaturum profiteretur. Intellige-
bat siquidem Laschus à tanto elatissimique animi Imperatore, non regna quæ illi abun-
de superessent, nec facile enumerari possent, postquam magnam orbis terrarum partem
imperio complecteretur, sed magnificentissimæ laudis gloriam peti, qua præinsita oriẽ
tis regum animis uanitate, eum impensè oblectari didicisset. Hoc erat consilium, ut usu
apparuit, Ioanni maximè salutare atque honestissimum, si expulsi atque exulantis con-
D ditionem respiceres, sed in causa Christiana non obscurè nefarium, postquam priuati
commodi nomine Resp. in longè maximum atque horribile discrimen adduceretur.
Verum ægra mortalium mens quum de salute solicita parum speret, nulla unquam uel
ancipitia, ideoque sæpe nocitura, remedia repudiat. Nec multo pòst decreto facto La-
schus qui nominis sui famam præclaris operibus extendere cupiebat, legatione susce-
pta Byzantium contendit. Fama est Sigismundum non modo euntem non retentasse,
sed iuuisse etiam diplomate, atque instruxisse eum literis, quibus tanquam ciuem fami-
liaremque suum extraordinariæ & peculiaris legationis munus suscipientem, sibíque ca
rissimum, purpuratis & nonnullis Sarmatici etiam sanguinis qui in aula Solymani gra-
tia ualebant, commendabat. Itaque Laschus emenso itinere ubi Byzantium peruenit,
primum omnium allatis muneribus, quæ elegantia potiusquam pretio placitura grata-
E que præcipue uxoribus eorum futura non absurdè existimarat, purpuratorum non mo
do, sed Ianitorum etiam amicitiam promeruit: quando apud uenales barbaros nihil ma
gis in pretio sit quàm simplex uel astuta liberalitas. Inter purpuratos qui Bassæ uocan-
tur, eo tempore authoritate præstabant Lustebeius, in cuius matrimonio Solymani so-
ror uisebatur, & Habraymus ex Acarnania Pargæ humili uico natus, & cum Solymano
à prima pueritia molliter educatus. Is Visir, hoc est purpuratorum princeps, euaserat, &
quum teneret regium sigillum, cunctisque supplicibus libellis & epistolis subscribere
consuesset, reliquos aulæ proceres honoribus ualidos, ex peculiari, atque firmissima gra
tia, authoritate anteibat. Per hunc modum insinuatus & sæpius apud purpuratos sine
interprete loquutus, quod Illyrica lingua omnibus ferè in aula esset familiaris, Ioannis
regis causam egit, atque eum mirificè commendauit, nam salutato tantum Solymano

ſub primum ipſius aduentum de negocio acturus ad purpuratos de more fuerat reie- A
ctus. Neque enim Solymanus uirum Chriſtianum intra ſepta aulæ ad colloquium ad-
mittere conſueuit. Petebat Laſchus à Solymano, ut Ioannes Ferdinandi Auſtriæ prin-ci
pis iniuria, & quorundam Hungarorum perfidia regno pulſus, Pannoniæ rex, & Otho-
mannici nominis beneficiarius appellaretur, ideoque Turcicis armis in regnum reduce
retur, ſicuti proprium eſſet Othomannicæ ditionis, poſtquam illud iure belli adiudican
te Fortuna ab ea inſigni uictoria Solymanus felici dextra uindicatis iniuriis, deuictiſque
hoſtibus ſibi peperiſſet. Ioannem, qui commendatione uirtutis publico in concilio Hun
garorum omnium legitimè rex fuerat appellatus, & ritè etiam ex antiqua regni formu
la coronatus, nunquam, ſi in clientelam tutelámque reciperetur reduceretúrque, tanti
beneficii memoriam animo depoſiturum, egregiaque fide gratiſſimi animi maieſtatem B
Solymani perpetuo cultu ueneraturum, atque ea quæ imponeret tributa quotannis per
ſoluendo, initæ clientelæ nomen cunctis gentibus declaraturum. Id uerò ſi Solymanus
ſupplici concederet, tam ipſi honorificum, & ad beneficentiæ famam ſplendidiſſimum
fore, quàm Ioanni utile uel decorum. Nam præterquàm quòd magnanimi reges benefi
cio dando potius quàm accipiendo Diis ſuperis æquentur, etiam id Othomannis ma-
gnopere conducere conſtaret, ut Turcæ infirmo & beneficiario regi potius finitimi
ſint, quam Ferdinando qui à Bohemis rex aſcitus, & Caroli fratris, cui Germani bellico
ſi homines parent, opibus fretus, bellum inferre, quam in finibus pacem tueri malle exi-
ſtimari poſſit. Non ineptè ſiquidem cauendum eſſe Turcis, ut quæ ſibi bellando paraue
runt, iiſdem armis defendant, nec quemquam ſupra cæteros potentia atque opibus au- C
geri ſinant, aliquando etenim fieri poſſe, ut Carolus authoritate uirium ampliſſimus, in
eamdem indicendi ſacri belli cauſam reliquos principes trahat, & pro religione uti ſu-
periores Europæ reges fecerint amiſſa, omnino repetenda iudicet, cuius uiribus non fa
cilè demum reſiſti poſſet. Hæc diſertiſſimè dicta, quum Solymano ex occulta feneſtella
auſcultanti à purpuratis referrentur, non magni negocii fuit imperatorem gloriæ po-
tentiæque auidum eo perpuliſſe, ut Pãnonicum bellum rurſus ſuſciperet, & Ioannis pre
ces ad animum admitteret, polliceretúrque ex uſu nouæ uictoriæ ea conceſſurum quæ
poſtularet, modò fidem tueretur, & ingrati nomen maximè abhorrendum exiſtimaret.
Interea Ferdinandus non temerè Pannoniæ regnum ſibi graui ratione confirmandum
exiſtimans, neque alicunde uehementiorem, quàm à Turcis uim timens, pertentare So-
lymani animum, atque eius amicitiam appetere conſtituit, ratus eam honeſta conditio- D
ne poſſe comparari, ſi quo iure inductus Pannoniæ regnum inuaſerit, et cœperit, apud
barbarum nequaquam abhorrentem à iuſticiæ laude antiquæ ſuæ litis ſeriem explica-
ret, & ſe legitimum eius regni hæredem præclaris noſtræ legis monumentis demonſtra
ret. Exiſtimabat enim Solymanum tot undique uictoriis auctum, & iam planè tot regna
faſtidientem, ueluti ſumma gloria contentum, pace parta aliquando conquieturum. Pe
tebat autem hiſdem conditionibus amicitiam atque inducias, quibus Ladiſlaus & Ludo
uicus filius per aliquot annos ab Othomannis regibus antea meruiſſent, & tum etiam
Sigiſmundus Sarmatiæ rex pari induciarum tranquillitate eius amicitiæ beneficio frue
retur. Itaque idoneum nactus hominem, qui hæc mandata Byzantium deferret, Ioan-
nem Oberdanſcum uirum Pannonium deligit, hunc iuſto comitatu exornat, & muneri E
bus, quæ purpuratis largiretur, decenter inſtruit. Sed ubi Oberdanſcus emenſo itinere
Byzantium peruenit, Solymanus ſua ſpe durior eſt inuentus, auerſoſque ſe penitus pur-
purati à mentione induciarum præbuerunt. Nam tametſi legatus humaniter à Solyma
no fuerat receptus, auditúſque patientiſſimè in conſeſſu purpuratorum facundè & dili-
genter cauſam egerat, in exitu tamen legationis, nihil plus quàm ſuperbi atque inſolen-
tis decreti reſponſum tulit. Dixerat enim Solymanus alienum eſſe à maiorum inſtitu-
tis, eos in gratiam amicitiamq. recipere, qui Othomannico nomini iniurias intuliſſent,
proinde Ferdinandum impudenter facere, qui alieni iuris regnum inuaſiſſet, atque id re
tinere poſſe confideret, quando eius uetera iura planè inania quæ oſtentaret recenti ſua
uictoria, Márteque iudice obliterata antiquataque fuerint. His de cauſis eum toto indu-

ciarum

A ciarum & amicitiæ munere indignum uideri,ſeque eo eſſe animo ut contumeliam quã acceperit,probè uindicandam ducat,indictoque bello rurſus ſibi Pannoniam omnino repetendam, tantis autem ſe copiis eam expeditionem ſuſcepturum, ut Ferdinandum uel intra Norici,Germaniæque fines ſit inuaſurus.Proinde ei omnem belli cladem pro induciis atque amicitia denunciaret,propereque Byzantio excedere maturaret. Cæterum Oberdanſcus ubi Viennam eſt reuerſus,quæ retulerat regiis præſidibus communicando, barbarorumque minas & maturum Solymani aduentum pronunciando, quum nemo Germanorum,ut ea crederet adduci poſſet,aliquandiu pro uaniſſimo nebulone habitus eſt.Quamobrem ut effugeret inuidiam uera pro falſis interpretantium, ad Ferdinandum peruolauit.Is tum erat apud Spiram Nemetum urbem ad ripam Rheni poſitam,ubi petitioni ſuæ ſuffragatores comparabat,quòd ea inſtarent apud Germanos comitia,quibus ipſe coronato Carolo fratre Cæſar eſſet deſignandus.Is nuncius non mediocriter eum perculit,quòd eorum quæ diceret,& ſe facturum profiteretur hoſtis barbarus,non facile fidem fallere ſolitus, proculdubio euentura proſpiceret, alienoque tempore auxilia à Germanis petenda uiderentur,ſi tanto hoſti obuiam eundum,& Hungarorum ſaluti conſulendum foret, Carolo præſertim fratre Italicis implicito bellis, & rebus undique ad multam rei nummariæ inopiam redactis,qua una cogi milites & barbaris reſiſti poſſe iudicaret. Adulto uere,& læto iam gramine uirentibus campis,Solymanus nihil ab inſtituto conſilio repetendæ Pannoniæ diſcedit, magiſtris equitum imperat,ut copias omnes ad ſigna uocent.Europeis equitibus imperabat Habraymus, Aſiaticis autem Becrambeius:hic ad edictum ex Aſia copias in Europam traducit,ille aduocat Sanzacos omnes,qui ſunt prouinciarum præfecti. Ab his ex uetere diſciplina accerſuntur Subaſes,Vayuodæ & Flammurani,qui diſtinctarum alarum atque turmarum præfecti ſunt. Hi omnes indicto die, opportuno loco conueniunt,præcipueque apud Sophiam Triballorum urbem,quæ Europei magiſtri equitum certa ſedes eſt,ſicuti Aſiatici urbs Cuthea Galatiæ. Præmittuntur itaque uoluntarii equites, qui ſunt extraordinariæ militiæ,temporariique ſtipendii ex omnibus prouinciis,Transdanubianiſque præſertim,ad prædæ ſpem euocati,ideoque eorum lingua Achangi appellantur. Eorum ingens numerus eſſe conſueuit,ut pote qui ſupra quinquaginta milium numerum impleant:reguntur autem imperio peculiaris præfecti,qui ex antiquiſſima Turcarum familia,uti uirtus prouehit ex uetere prærogatiua deligitur. Is tum erat Acomathes Michaloglis,qui anteire magiſtri equitum agmina,& primus in hoſtilem regionẽ irrumpere,& latè prædari,ferroque & incendio cuncta abſumere iubetur. Itaque Solymanus præeuntibus Europeis,& Acangis,Aſiaticis terga tuentibus,Hadrianopoli profectus,quintis decimis caſtris Belgradum peruenit,ſuperatoque Sauo Drauoque fluminibus iter rectà Budam extendit.Hiſdem ferme diebus quibus Solymanus Belgradum applicuit,Ioannes rex quanto maximè potuit honeſtiſſimo Hungarorum procerum comitatu ſeptus,ipſo Laſcho comite ad Solymanum uenit, ut honoris cauſa in gratiam clientelamque ſuſcipientem,præſens agnoſceret,tutelarem eius dextram oſcularetur, atque eum ut promiſſa præſtaret gratias agendo ueneraretur.Ille graui fronte,ſed amico obtutu parum ſe è puluino commouens,dextram ſuam fide uirtuteque præſtantem, ideoque ſemper ualituram apud eos quos in amicitiam reciperet,porrexit,teſtatus nihil ſibi optatius & melius à maximo numine poſſe tribui,quam ut miſeros ab ipſius præſertim hoſtibus iniqua & indigna perpeſſos ſubleuare poſſet.Proinde bono animo eſſe uellet,cũcta enim quæ ultore gladio eo bello de hoſtibus pararet,liberali animi decreto ei protinus eſſe conceſſurum.In conciliando autem Solymano Ioannes Habraymi Baſſæ efficaci ſtudio profecit,quem antea per Laſchum Byzantii ita precibus atque muneribus præoccupato eius animo,ſibi beneuolum amicumque parauerat, ut regiæ cauſæ patrocinium facile ſuſciperet,Aloyſio Gritto præſertim internuncio felicique auſpice. Is enim caſtra ſequebatur,& uti erat Andreæ Venetorum principis filius,ideoque præclara eius nominis commendatione inſignis,& omnis elegantiæ peritus, ab intimo conuictu ſecretioreque conſuetudine familiaris,tanta ualebat gratia,ut Habraymum ab oc

culto quondam sydere Solymani genio non obscurè imperantem, eò quò uellet facile A perduceret. Grittum si quidem Bizantii natum atque educatum, ideoque Turcicæ usque ad admirabilem facundiam peritum linguæ, generosi mores, & domestici apparatus splendor, summaque in omni re, agnoscendisque præsertim, & peritè æstimandis gemmis, quarum mangones domi aleret, mirabiliter commendabant, usque adeo ut in eius hortos, quos apud Peram habebat, ex Italica disciplina cultissimos, Solymanus ipse oblectationis causa ab Habraymo perduceretur, atque eo secessu iocundis sermonibus, tenerioris amicitiæ gratiam aucuparet, inde magno quæstu uectigalibus atque portoriis præficeretur. Aduentantis Solymani fama, rectaque Budam ire pergentis, Budenses metu perculsi, fermè omnes urbe profugerunt, & in proximas urbes, pars Strigonium, pars Albam regalem, alii Possonium demigrant. Itaque uacua penè potitur Buda, & ar- B cem, quæ Germanico præsidio tenebatur, oppugnari iubet. Turcæ perfectis per cuniculos subterraneis operibus, uectibus & dolabris, ima turrium fundamenta subruere conantur, ut suppositis ignibus arcem exscindant. Quibus barbarorum operibus territi Germani, quòd paribus cuniculis ex disciplina obuiam ire nequirent, nec tormentis se se defendere possent, & imminentis excidii propinquum iam discrimen præsentirent, de deditione signa proferre, & cum barbaris colloqui cœperunt, inter quos nonnulli erant Germanicæ periti linguæ. Præerat arci Thomas Nadastus inter Hungaros nobilitate generis, eruditique ingenii dotibus illustris. Is uti debebat egregiè fortis custos, milites cum hostibus colloqui uetat, & in hostes tormenta conuerti & dirigi iubet, ignauiæ simul atque perfidiæ eos arguit, comminaturque eis pœnam fœdi supplicii, nisi ex- C trema quæque oppugnationis pericula sustinenda censeant, & decus Germanici nominis, Ferdinandique præsertim, à quo stipendia acceperint, atque opima præmia expectare possent, constantissimè tueantur. Sed iam sulphureus uapor succensi in cuniculis tormentarii pulueris, ad nares Germanorum permeabat, & ex discurrentium spectantiumque Turcarum habitu, non obscura concasuræ mox turris indicia deprehendebantur, quo ingentis periculi metu adducti rursus ad idem deditionis consilium redeunt, quòd præsentis uel maturæ iam cladis pauorem altè conceptum, nullus uel teterrimæ pœnæ metus, aut admissi flagitii pudor, aut custodis amplissimi uiri reuerentia superarent. Itaque quum Nadastum minaci fronte uociferantem in sententiam decretæ deditionis adducere non possent, eum comprehendunt, uinculaque iniiciunt, ne resistere, aut hiscere D queat, conspirantes cum hoste saluis rebus paciscuntur. Id ratum habuit Solymanus. Cæterum quum eius præsidii milites, qui erant ferè septingenti ex conditione incolumes, sarcinisque suis onusti in Possonium abirent, & Ianizeri occupata arce Nadastum solutum uinculis pariter dimissuri essent, Solymanus de militum perfidia, probitateque Nadasti certior factus, quo nefario flagitio contaminatos sua lenitate indignos putaret, ut alienæ perfidiæ scelus ulcisceretur, Ianizeris ad unum trucidandos obiecit, Nadastum uerò ipsum stipendio inuitatum, idque renuentem humaniter dimisit: ipsius etiam Ioannis regis commendatione adiutus, quanquam soror eius esset in matrimonio Stephani Maylati desertoris primò, & mox atrocissimi sui hostis. Id sæuæ cædis facinus immani imperatoris iussu non iure modò, sed ad laudem etiam ueræ uirtutis atque iusti- E ciæ patratum uideri nolebant barbari, qui sacramentum militiæ nullo uel præfectis metu mortis uiolandum censebant, quod fortasse æquum existimari posset, nisi atrox atq. perpetuum barbari hostis in nostras gentes odium, si iusta humanitatis iura æstimentur, eleuaret penitus, & euerteret. Cur enim Germani qui beneficio ipsius peccauissent, & diplomata concessa libertatis obtinuissent, usque adeo crudeli nece mulctandi uideri potuerint, quum ipse Solymanus in ea alienæ perfidiæ causa propriam abruptæ fidei notam subiret, & quam quærebat iusticiæ laudem tam crudeli quàm turpi sententia præuerteret. Exinde Solymanus eo consilio ut Viennam duceret, castra mouens, ex itinere Altaburgum oppidum Bohemico custoditum præsidio admotis copiis adortus, uel impigrè Bohemis aliquandiu propugnantibus, sed mox cadente ipsorum duce, concepto graui metu murum deserentibus, expugnauit, interfectis ferè ad unum Bohemis

A hemis. Ab Altaburgo Acanges uersus urbem Quinque ecclesias uocatam prædatum
dimisit, qui intercepta ingenti omnis generis hominum præda, nemine usquam resisten
te prætervecti Viennam, luctuosas ad Linzium usque excursiones fecerunt, ita ut pas-
sim atrocibus incendiis ædificia conflagrarent, & magnus Viennensibus incuteretur ti-
mor. His barbarorum præcursionibus antea prouisis Ferdinandus graui incensus cura,
quas potuerat euocare & cogere copias, intra Viennam contulerat, & maioribus co-
gendis præsidiis implorabundus opem, singulos regulos singulasque ciuitates adiens
uolitabat, qua in re aliquanto quàm pericula postulabant, segniores Germanos repe-
riebat, ideoque etiam tardius quæ uellet conficiebat, quoniam celeritate Solymani præ
occupatus fuisse diceretur, in oreque omnium esset Oberdanscus, qui tanquam non fal-
B sus nates probo ore quæ à barbaro imperatore dicta fuerant, non serò futura prænun-
ciasset, & Viennenses uanitatis & incredulitatis suæ pœniteret, & tum feruidissimè quæ
opus erant pro tuendæ salute munimenta circa urbem præpararent. Paucis autem die-
bus secundum amissæ Budæ famam circiter uigintimilia peditum & equitum Viennam
confluxere, quibus præstantissimi præerant duces, inter quos eminebant Philippus Pa-
latinus, Nicolaus Salma, qui Ticinensi prælio in quo rex Galliæ captus est inclaruerat,
& secundum eum Gulielmus Rocandulphus regiæ aulæ magister Italicis clarus bellis,
& Ioannes Cazianer uir pugnax natione semi Illiricus, cui postea Viennæ præfectura
obtigit, & secundum hos Nicolaus Turrianus, Ioannes Hardecus, Leonardus Velsius,
& Hector Raynsachus, inter Germanicos proceres cum genere, tum bellica laude illu-
stres. Ab his præparata sunt ænea circiter centum curulia tormenta, præter minora.
C Hæc erant ferè trecenta, quæ pilam plumbeam infra anserini oui magnitudinem ferrēt,
& pro corona mœnium iuxta pinnas, earumque fenestellas in canteriis disponebantur.
Circiter idus Septembres Solymanus Viennam peruenit, aliquanto tardius quàm spe
rarat, quòd eius cursum toto ferè itinere propter plenos & creberrimos eius æstatis im-
bres, amnes inflati multis in locis alueorum marginibus superatis inundantes, retardas-
sent, ob idque Danubius se ipso largior atque turgidior, minus idoneam aut tutam naui
gationem subeuntibus tot nauigiis, onerariisque præsertim lintribus, præberet. Igitur
Solymanus quinis castris diuerso atque opportuno loco positis urbem circumplexus,
tantam per omnes campos tabernaculorum multitudinem Viennensibus è sacra tur-
D re, quæ è media urbe excelsissima atque pulcherrima structura exurgit, prospectantibus
ostendebat, ut octona undique suburbani agri millia passuum occupare censeretur. Ha-
braymus montem ubi castellum est antiqui operis desertum præoccuparat, unde non
interiecto magno uallis spatio totam urbem despicere posset, extra tamen tormenti ia-
ctum. Becrambeyus autem considebat contra Purgatoriam quam uocant portam, iuxta
Sancti Vlderici templum. Tertia castra erant Micbaloglis, quæ secundum accliuia mon
tis ad templum sancti Viti latissimè extendebantur. Quarta erant posita ad Scotorum
portam ad Danubii ripam pertinentem, qua in parte constitutæ fuerant Asaporum tur-
bæ, quibus admiscebantur ualidæ Ianizerorum cohortes, quæ repente erectis munitio-
nibus prælongis sclopettis rem gerebant, nec quemquam in muro Viennensium consi-
E stere patiebantur; adeo nanque peritè glandes dirigebant ut pluteos perforarent, atq.
his appositi milites sternerentur, & sedulo collimantes destinatò intra sagittarias fene-
stellas crebro glandes conicerent, & in statione pro corona consistere ausos uulnera-
rent, superfunderetur autem tanta sagittarum uis intra urbem, ut per regiones qui non
essent galeati tanquam è cœlo decidentibus sagittis grauissimè ferirentur. Cæterum So
lymanus ad diui Marci tēplum prætorii uexillum erexerat, septus hortorum lateritiis
munitionibus, & per Asapos actis cuniculis mœnium fundamenta subruere, & dolabris
& uectibus non uno in loco muros præcidere iubebat, nam quum muralibus careret
tormentis, ad id oppugnationis genus uia rectior & potior uidebatur, uel ob id præ-
sertim quòd magno Viennensium commodo accidit. Volfangus Hoder Posonio
exiens cum iusto tormentorum apparatu expeditisque copiis subeuntem aduerso flu-
mine Turcarum classem eo euentu aggressus fuerat, ut multa nauigia minora demer-

geret,& lintres aliquot magnos,quibus maiora tormenta ad oppugnationem mœnium A subuehebantur, perforaret atque demergeret,& Turcæ amissis pluribus è numero so ciorum naualium,multisque militibus qui classi præsidio impositi fuerant interfectis, insigni clade afficerentur,paucisque suorum amissis Volfangus Possonium uictor rediret.Reliqua tamen barbarorum classis ubi Viennam peruenit, primo impetu pontes omnes præcidit & diruit,nam Danubius paulo supra urbem in aliquot partes diductus paruas efficit insulas, quæ pontibus iunguntur,per quos Austriana uia in urbem dirigitur. Ea classis ita uersus arcem constitit, ut neque terra neque flumine aditus ullus liber aut tutus exituris uel ingressuris relinqueretur,& si armatorum cuneis effectis portis erumperent, facilè à barbarorum multitudine intra urbem cum detrimento retruderentur. Nam paulo antè Ioannis Ardechi equites uel egregiè pugnantes & splendidis muniti armis erumpere ausi, detrimento accepto, cum ab equitibus,tum à Ianizeris sclopettariis reliquisque sagittariis tanta perturbatione pulsi reiectique sunt,ut multis interfectis & uulneratis Volfangus signifer cum uexillo caperetur, qui non multo pòst à Solymano insigni donatus ueste ad suos remissus est, cum mandatis,ut ad deditionem præsidiarios milites simul & Viennenses ciues hortaretur. Ipsum enim si pertinacius resisterent, pro humanitate atque muneribus quæ offerebat, in omnem ætatem & sexum gladio sæuiturum. Sed ea erat omnium constantia,ut nihil tanta multitudine hostium terrerentur, & probè se mœnia defensuros confiderent, postquàm nulla hostibus esse muralia tormenta perspicerent,quibus facilè murus quati atque perfringi posset, nisi Volfangus è Possonio nauali prælio uictor aliquot inusitatæ magnitudinis tormenta demersisset.Neque enim quæ barbari aduexerant curulia tormenta campestribus potius præliis apta,quàm pulsandis diruendisque mœnibus idonea, nullam nisi in summa corona ad pinnas uim afferebant,uidebaturque peritis tot ducibus Germanorum Viennæ mœnia tanquam ab imperitis architectis antiquitus structa, ob id magnoperè inepta esse atque inualida ad sustinendam grauissimam tormentorum oppugnationem,quoniam rotunda & tãquam circino in orbem circunducto nulla extantioris prominentiæ propugnacula haberent,unde oppugnãtium hostium latera per obliquos pilarum ictus feriri possent.Nam neque antea Ferdinandus à quoquam hostimo uim timens,neque Viennenses qui multis annis hostem non uidissent, muniendæ urbi curam intenderant,ut pote qui nihil antea,uel admonente Oberdansco de barbarorum aduentu timuissent, uixque terrenam nequaquam densi aggeris munitionem, quæ idoneam propugnaculi haberet proiecturam erexerant, circa unam tantum Carinthiæ portam, aliis autem in locis ligneas extantis podii modo casulas protulerant, ut inde nihil ab hoste conspecti defensores grauioribus sclopettis rem gererent. Sed his falconum hostilium crebris ictibus defiectis & deturbatis, aut perpetua glandium minorum grandine terebratis, totus penè murus propugnatoribus nudabatur, tanta quoque fuit temporis exiguitas, ut duces uti oportebat ex gleba cespiteque, altiora intus munimenta erigere nequirent. Ibi enim de more constitui debebant maiora tormenta, nam magno numero imposita currubus suppetebant, quæ longissimè in hostium castra globos ferreos euibrarent, ita ut illorum nullus esset usus, quòd nullo alto stabilique propugnaculo collocari possent. Apparebat siquidem si in altiores aggeres educerẽtur,quos hodie propterea quòd emineant & excelsi sint cabalerios uocamus,magna clade Turcarum castra posse affici,nam paulo antè duo Hispani Daualus & Aquileria tormentum mediocre quod mediam colubrinam uocant,in præalta mœnium parte,usitato ergatæ molimine funibus eduxerant, cuius ictibus aliquot hostium tabernacula prostrata fuisse spectabantur. Itaque omnis labor totaque spes subruendi muri apud Turcas posita erat in cuniculis, qui tribus in locis subter fundamenta mœnium ducebantur, quorum operum sonitum sedulò auscultantes Germani, & quo tenderent telluris commotæ pulsu certis (ut alibi diximus) plenorum aqua peluium,& tympanorum militarium instrumentis deprehendentes, paribus cuniculis occurrebaut, quando necesse esset tympana solo apposita, uel ex minimo terræmotu

B

C

D

E

A ræmotu commota membrana palpitare; uasa autem pariter concussa tellure crispantem aquam ostendere. Ad hæc suspectis in partibus murum introrsus ingentium trabium tibicinibus effulciebant, ut casura extrorsus mœnia proruerent, uti tum accidit quum excitatis ab hoste cuniculorũ ignibus ad Carinthiam portam magna pars muri tremefacta, incolumi tamen turre hisceret, atque extra prolaberetur, Turcæ præpediti ruina & côfertim ingredi conati facilè ab armata Germanorũ phalange repellerentur. Nec multo pòst contra templum diuæ Claræ proruens murus binis hiatibus editis, sed his non omnino latis Turcæ ad irrumpendum inuitarentur, & quanquam propter angustias tenui cuneo intrarent, cruentum tamen, sed suo maximè sanguine, certamen cum Germanis eius stationis contraxerunt; tanta barbarorum audacia constantiaque nostrorum, ut protectæ splen
B dentibus armis cohortes facilè inermem turbam hostium temerè proruentem, & cuspidibus sese ultro offerentem egregiè sustinerent, & quòd barbari essent numero impares, multos eorum confoderent, tergáque dare, & tumultuosè regredi multis cadentibus cogerent. Triduo pòst atrocissimè dimicatum est, quum pars muri iuxta Carinthiam portã non longè à priore mœnium ruina ita concidisset, ut Turcæ nostrorum phalanges in pomerio constitutas, paratasque ad pugnam excipiendam patente ruina conspicerent, adorirenturque ardentibus animis, & abiectis demum utrinque sclopettis & arcubus ad gladios incuruos & prælongos enses Germanicos, quos ambabus regunt manibus, rem deducerent; quum eadem ratione qua Germani duces hortabundi phalangem promouerẽt, & Turcarum præfecti suos non uerbis modò feróque ululatu capessere pugnam, sed illa-
C tis uulneribus ad prælium compellerent. Certabatur omni genere telorum igneque missili; sic ut nusquam acrius & periculosius hoc seculo pugnatum fuisse diceretur. Ambustus est Orbingus nobilis regulus, & nonnulli pariter è barbaris ordinum præfecti, quoniam Asapis & Ianizeris equites ipsi dimissis equis suisq. protecti scutis & incuruis armati gladiis equestribusque hastis audacissimè miscebantur. Ad extremum quum tribus horis esset pugnatum Turcæ insigni detrimento accepto per easdem ruinas extrorsus præcipites dati sunt. At Solymanus tot irritis & maximè cruentis suorum præliis permotus, supremum immanium uirium suarum conatum editurus, præfectos omnes aduocat, acerbissimis castigat uerbis, quòd partæ propè uictoriæ defuerint, ignauissiméque contra morem inuictæ gentis à limine semicaptæ urbis (quod pudeat uiros fortes) pedem retule-
D rint. Propterea confirmarent animos, & rursus ad renouandam pugnam corpora atque arma pararent, ne dedecus admitteretur. Se enim putare turpissimum incœpto abscedere. Proinde existimarent, aut egregiè in posterum diem expugnata urbe uincendum, aut ignominiosè pereundum. Ab hac atroci denunciatione postridie, qui fuit idibus Octobris, supremo conatu redintegrata est pugna usq. adeo terribilis, ut quum barbari agminatim per easdem ruinas in urbem irrumperent progrederenturque, & densatas horrentesque hastis nostrorum acies contemnerent, præeunte incredibili crepitantium sclopettorum procella, collato pede pugnaretur. Sed magno statim nostrorum commodo nonnulla maiora tormenta certis locis peritè disposita collibratáque in proruentes Turcas emissa sunt, tanta strage edita ut milites prodeuntium ducum imperiis & minis parere desinerent, & Turcico gladio interfici quàm Christianis tormentis
E sterni satius & melius arbitrarentur; atque eo modo finis Viennensium periculo est impositus, & insolentis tyranni pertinacia fracta est, non dubia cum laude Germanicæ uirtutis atque ignominia barbarorum. Postero die Solymanus sibi discedendum multis de causis iudicans, captiuos quosdam ornatos ueste serica, pecuniáque donatos in urbem remisit, ut ducibus Viennensium referrent, se non eo consilio obsessum oppugnatúmque Viennam uenisse, ut urbem caperet, sed peculiari de causa ut Ferdinandum hostem suum nancisceretur, quo cum de Pannoniæ possessione nobili prælio controuersiam finiret. Verùm postquàm eum Viennæ non esse, & in ulteriorem Germaniam abiisse didicerit, moturum inde castra, & ad quærendum persequendumque eum tanquam præcipuum hostem esse progressurum. Proinde ipsos rectè facturos si sese dederent. Quod si facerent, ipsum neque ingressurum urbem, & Viennenses præsidiariosq.

eorum incolumes saluis rebus seruaturum, donaturúmque perpetua immunitate. Hæc A
Viennenses uti à barbaro propter desperatam urbis expugnationem prolata irriserunt,
maximóque rerum discrimine liberatos confessi sunt. Nam postridie, qui fuit trigesimus
dies obsidionis, Solymanus castra mouit, tribusque itineribus, & tribus maximis agmini
bus iter cœpit; nam Strigoniensi uia, atque item altera quæ ad Cranium Semilliricam re-
gionem ducit, & tertia qua iter est in Bossinam digressum est; ita ut Habraymus ultimo
loco regii agminis terga clauderet, & classis totis Danubii ripis omnes commeatus &
reliquarum rerum facultates terrestri agmini suppeditaret. Verùm à tanti hostis discessu,
lætitiam ingens perfudit luctus, quoniam supra sexaginta milia Germanorum capitum
in seruitutem abducta ferebantur, ut magno Viennensium incommodo totus ager succi
sis uitibus & frugiferis arboribus fœdè deformatus uisebatur. Solymanus autem Ioãnem B
Budæ regem constituit, beneficiariumque & amicum ex diplomate & solennibus codicil-
lis appellauit, adiunxitque ei Grittum, ut ea pararent quæ confirmando regno opportu-
na uiderentur. Accidit autem (quod minimè prætermittendum uidetur) tametsi barba
ri laudem respiciat, ut Solymanus Ioannem in eius tabernaculum cum proceribus Hun-
garis admissum impensè rogaret, ut Paulo Strigoniensi & Petro Pereno clementer parce
re, & in pristinum gratiæ locum recipere uellet. Nam Ioannes ab eorum ingeniis amici-
tiáque plurimum abhorrebat, quoniam illi fluxa fide sacramentique immemores idem
quod sibi antea dum coronaretur officium Ferdinando præstitissent, tanquam desertio-
res oblitique Hungarici sanguinis ad Germanos defecissent. Ad id clementiæ munus
quum duriorem se ostenderet Ioannes, atque prædiceret eos propter ingenii leuitatẽ præ C
clara malignitate cumulatam, nequaquam in fide permansuros, rursusque qua deficerent
occasionem priore turpiorem inuenturos, Solymanus uocem paululum intendens non
barbaro sed optimo rege dignissimam, an tibi, inquit, in hac uita melius atque honestius
quicquam euenire posse putas, quam si ex tua clementia, qui tui sint hostes ingrati apud
mortales euadant, hoc est æterno ignominiæ probro notati, quum in te sempiterna pro-
bi & clementis animi laus mansura sit? Nec multo pòst instantis iam hyemis frigora ti-
mens infesta iumentis, camelisque præsertim calidiore sub cœlo natis, iter cœpit ad Bel-
gradum, atque inde in Thraciam est reuersus. Cuius discessus aliquanto maturior quàm
sperassent homines, sicuti Cæsarem ingenti cura metúque liberauit, ita Florentinorum
animos magnopere conturbasse uisus est, qui non ineptè sperauissent Cæsarem suo per- D
motum periculo barbaris occursurum. Quid enim ineptius atque absurdius, quod ad exi
stimationẽ eius pertineret, quàm proprias uires impia quadam obstinatione alieno atq.
inuidioso implicasse bello, dum Noricus ureretur ager, & Ferdinandus frater nouo Pan
noniæ regno pulsus, patrimonii sui dira incendia prospectaret, scilicet ut liberam ciuita-
tem, secus ac superiores Cæsares fecissent, urbes tyrannide oppressas liberare soliti, ad ue
terem redigeret seruitutem? Quid porrò ignominiosius Pontifici accidere posse, quàm
Cæsarem retentare, qui peculiare deflagranti patriæ suæ subsidium afferre deberet, suo-
pte ingenio publici periculi causam generosa uoluntate, nisi sacrorum princeps religio-
nis obliuisceretur, esset defensurus? Sed uel in deiectis tanta spe animis, nihilo secius ui
gebat illa pertinax uoluntas ut omnes pacis condiciones abnuerent, quæ specioso susce-
ptæ libertatis nomini officere possent; nec tamen alicunde reperirent uel priuatis uel pu- E
blicis consiliis, qua ratione diuturno resisti bello posset, postquàm deserti ab omnibus so-
ciis, oppugnatique constantissimis duorum maximorum principum uiribus nihil de belli
exitu dubitarent. Id uerò fiebat quòd in ciuitate populares dominarentur, imperiti homi
nes, uti paulo ante uni tantum mercaturæ dediti; peritis autem rerum, patritiisque præ-
sertim & rectè sapientibus nullus esset in rep. locus; utpotè qui is tantum optimus ciuis exi
stimaretur qui acerbissimè eos ciuium ordines, qui antea in administranda repub. ualuis-
sent, proscinderet, & de Pontifice insolentius loqueretur; sicuti paulo ante intemperanter
euenerat in publicis concionibus quas in templis facundissimi quidam iuuenes ad popu-
lum habuerant, ut iuuentutem ad capessendam institutæ urbanæ militiæ disciplinam, hor
tarentur, qua ciuitatis dignitas & publica omnium salus constaret. His autem orationi-

bus

A bus singulari assensu atque omnium commendatione exceptis unum id maximè peteba tur, ut Medicex familiæ dominatus probroso nomine tyrannidis appellarent, eorumque ciuium ordines qui illius beneficia muneráque sensissent, aut producti in curiam fuissent, tanquam improbos adulatores, oblitosque publicæ dignitatis effusè criminarentur. Sed unus ante alios Petrus Philippus Pandulphinus, præstanti quidem auo, sed uecordi patre genitus, furioso quãquam erudito orationis genere, usq. adeo petulanter in Mediceum nomen est inuectus, ut quum in templo Laurentiano Cosmi pietate atque opibus ædifica to, ubi sunt Medicex gentis sepulchra concionaretur, ad abolendam tyrannicæ stirpis memoriam templum illud decreto publico funditus euertendum diceret. Multo autem æquioribus auribus auditus est apud sanctæ Crucis templum Baucius Caualcantes. Is mo
B deratæ & perelegantis eloquentiæ neruos intendens, quæ opus essent aptius persuaserat quàm nonnulli alii qui maledicentiæ fræna laxauissent. In his fuerat præter Pandulphinũ Aloysius Alamannus poëta Etruscus, qui multum ante nefariæ coniurationis in necem Iulii Cardinalis susceptæ, quum complices capite pœnas dedissent, elapsus damnatusq. diu exul in Gallia fuerat. His cohortationibus non iuuentus modò sed tota ciuitas hylarior atque paratior ad tuendam libertatem reddebatur, ita ut eximium robur in urbana iuuẽtute esse putaretur, quæ splendidis armis & diuite cultu ornata sub singulis tribunorum uexillis instructa prodibat, & uti dux eorum Stephanus Columna iussisset, militiæ munera implebat. Certabatur enim quotidie, nec urbana iuuentus contineri poterat quin uete ranis militibus, ubi periculum posceret, aut uirtus digna uero milite ostendi posset, auda-
C cissimè misceretur. Aurantius porrò totum urbis ambitum, qui est trans Arnum à Nico lai porta ad Fridianam lunato circuitu complexus, ita diuersarum gentium castra castris perductis munitionibus cõiunxerat, ut Florentinorum eruptiones perpetua statione mi litum, & tormentis aptissimo loco collocatis facilè contemneret. Ita enim fiebat, ut quicquid mœnium à media diui Georgii porta, quæ editiore urbis cliuo erecta est, Hispani eruptiones hostium ex superioribus locis obseruarent, Itali uerò ad ortum solis usque ad Roscianam uillam extenderentur, quæ excelso ædificio insignis cliuoq. imposita urbem ab orientali latere trans Arnum prospectabat. Germani autem paulo remotius in ualle circa Baroncelliam uillam consederant, ubi erat forum rerum uenalium, & Aurantii prætorium uisebatur. Nihil tamen Aurantius tentandum de oppugnatione & prolatis tormẽ
D tis usquam quassanda mœnia arbitrabatur, quòd murus admirabili structura firmissimus, nisi longo labore, multoque sumptu atque periculo aperiri diruique posset, tot præsertim propugnatoribus, qui audacia numeroque præstarent ad omnes hiatus hostilemque impetum occursuris. A Giramonte autem tumulo quem maioribus instruxerat tormentis, eius munitionis frontem quam in Miniati templi horto erectam fuisse diximus, creberrimè quassandam susceperat. Nam ab ea substructione lignea altior suggestus à Malatesta fuerat eductus; unde subiecta hostium castra uerberari poterant frequentibus pilis multa cum pernicie commeantium militum. Nam ab ipsa etiam sacra turre quæ cuncta prospectabat, uno atque altero falcone peritè constituto à quodam Lupo Florentino qui turri præerat, diligentissimè res gerebatur. Eam autem turrem demissis storiis duplicibus, densissimisque culcitris & lanarum saccis circumquaq. muniuerat, ut immissas pilas crassa mol
E litie obiecta obtunderet & eluderet. Nam ab Aurantio maiora tormenta in Giramonte constituta in turrem intentissimè dirigebantur, quæ causa fuit ut minutis præliis quotidie certaretur, & multi uiri fortes interirent, in quibus fuerunt Bartholomæus è Fano Fortunæ spectatæ uirtutis præfectus, & Iacobettus Corsus eximiæ promptitudinis centurio, è Cæsarianis autem Cispa Pisanus & Bonifacius Parmensis. Vulnerati quoque plerique illustres, & in his Roscius ipse, Alexanderque Vitellius, quum recipientes sese Etruscos ad modum constanter Mario Vrsino reducente, audacissimè premerent. Ea autem erat natura uulnerum, ut qui glandibus circa ossa paulo uehementius essent uulnerati, difficillimè mortem euaderent, & multi longa plagarum sanie tabéque affecti, irritis remediis morerentur. Propterea Florentini operam dabant ut ampliores militum manus mercede compararent; nam præter urbis custodiam, minora etiã præsidia reliquis urbibus atq;

oppidis quæ erant in poteſtate, imponenda uidebantur. Magno tanque ad ſuſtinendam A obſidionem uſui erant, Pratum, Piſtorium, & à Piſana uia ad ſeptimum lapidem Laſtra caſtellum, atque inde Empolis, quod eſt medium Etruriæ mercatu celebre oppidum, quod antiquitus Emporium fuit, atque inde Piſæ, & ſiniſtrorſum Volaterræ. Itaque pecuniam in ſtipendiũ Neapoleoni Vrſino mittunt. Is in agro Romano propter familiæ clientelas & opes erat potens, & ſe auerſum à Pontifice, & Cæſarianorum hoſtem profitebatur; numerumque earum quæ antea habuerat cohortium & turmarum auxerat, accituſq. in Etruriam penetrare iubebatur. Cuius conſilio cognito Aurantius Alexandrum Vitellium, qui eius tranſitum impediat, in Tifernates ſuos mittit. Is diligenter exploratis hoſtiũ itineribus, coacta ualida manu Tifernatium, Neapoleonis copias iuxta ſancti Sepulchri oppidum improuiſò adortus paruo negotio fundit, ereptiſq. uexillis & exutos armis pro B fligat, ita ut propè ipſe Neapoleo caperetur, & Vitellius re bene geſta ad Aurantium rediret. Hiſdem fere diebus quibus Alexander Vitellius ad Vmbriæ fines aduerſus Neapoleonem eſt miſſus, Stephanus Columna audaci ſuſcepto conſilio, ad inuadenda hoſtium caſtra nocturnam eruptionem inſtituit, quòd magnæ ſibi gloriæ futurum apud ciues, atque ipſum Galliæ regem, cuius auſpiciis operam nauabat, rebatur; ipſo id plurimũ expetente Carduccio dictatore, ſi non defenſuros modò mœnia Etruſcos, ſed ingentibus etiam animis caſtra adoriri, prodireque in aciem auſuros oſtenderet. Id facinus eo ordine ſilentioque conſtitutum atque initum eſt, ut cum Malateſta, pauciſſimiſque tribunis re communicata, nacti ſubobſcuram noctem ex condicto tribus portis erumperent. Ioannis ſcilicet Taurini cohortes à cliuo diui Georgii, & Octaniani Segnorelli à Catelina porta, C quum his cœptæ pugnæ ex inſtituta teſſera, uel ad faciundum impetum uel ad receptum, ſignum daretur, Stephanus ante omnes à diui Nicolai porta magno ſilentio per mediam uallem, quæ eſt inter Roſcianæ uillæ collem & Giramontem, ubi erant perpetuæ hoſtium ſtationes iter habuit, cum Ioanne Taurino præfectorum pugnaciſſimo, ſexcentiſque delectis militibus, quibus adiunxerat Florentinæ iuuentutis cohortem. Hæc Alamanni Pactii tribuni uexillum ſequebatur, in quo Monoceros erat depictus, eo Stephani edicto, ut nemo longam haſtam deferret, ne iter habentibus & in anguſto pugnaturis impedimento forent, quòd ſecures & lato ferro breuiora haſtilia, quæ partiſianæ appellantur, & prægrandes enſes, qui ambabus reguntur manibus ad cædem faciundam habiliora putaret, nec ſclopettos magno uſui fore arbitraretur, ne à ſtrepitu, quod eſſet præcipuè cauẽdum, D hoſtes excitarent. Stephanus quum nemine hoſtium ſentiẽte prætereuheretur planæ uallis ſpatium, in Sarræ Columnæ cohortes impetum fecit, quòd propter ueteres ſimultates in Sarram internecino odio deferebatur, tanto autem ſilentio, ut quum ex itinere ad compitum, cui Quinque uiæ nomen eſt, excubias ſemiſopitas extemplo oppreſſas iugulaſſet, ad Margaritæ Montichiæ templum ædificiáque, ubi Satranarum cohortium ſtatio erat, peruenerint, adortique improuiso multos trucidarint, ægrè Smaragdo Parmenſe tribuno inexpectatum hoſtium impetum anguſtiore in loco ſuſtinente. Is Sarræ tum fortè ægri & abſentis uices gerebat, atque opem magnis clamoribus excitatis à proximo quoque præſidio petere, & ſuos magnoperè perturbatos conglobare contendebat. Accidit autem magno caſu ut irrumpẽtibus per ædificia Etruſcis, & multam cædem in obuios per tenebras edentibus, lanii cuiuſdam caſtrenſis ſtabulum reuulſis poſtibus aperiretur, E indeque magnus grex ſuum cum ingenti atque horriſono grunnitu proſiliret, tam graui atque inexpectato impetu per crura militum peruadens, ut oppugnantium cateruas perturbaret, & multo grauior pugnantium atque opem implorantium ſtrepitus augeretur, & ad ipſum Aurantii imperatoris prætorium, & Germanorum caſtra, tanti tumultus terror diſſonus & incertus, cunctis ad arma conclamantibus, perueniret; atque accurrentium undique auxiliorum accenſæ faces, appropinquantiſque ipſius Aurantii funalia ſpectarentur; aliquãto hercle maturius quàm Stephanus crediderat. Nam hoſtes nequaquã ipſius inuadentis impetum, non ante ſenſuros putabat, quàm duorum tormentorum geminatis bombis teſſera his daretur, qui opportunè pòſt contractum certamen in auerſos & ad Monticiam ubi erat tumultus properantes, erant erupturi; Quum ab ipſa ſancti Georgii porta

A porta,ubi præparatæ erant Ioannis Taurini cohortes, & à Catelina, Octauiani Segnorelli, Perusina essent subsidia,quæ erumpendi signum expectabant. Itaq. quum ab omnibus partibus ad arma conclamaretur, Stephanus nō temerè ueritus ne sibi reditus præcideretur, uti antea constitutum fuerat, magni cornus cantu receptui cecinit, multis quidem hostium interfectis & nonnullis etiam equis in reditu captis. Deceptus utique spatio temporis,nec parum præpeditus à porcis,nullo accepto incōmodo in urbem rediit;non parua tanto ausu collecta apud ciues gratia,quum ad non inanem uictoriæ spem,si pari successu primis initiis media respōdissent,operam longè promptissimam ea nocte nauasse diceretur. Ab eo nocturnæ trepidationis periculo singuli hostiū duces iubente Aurantio, neqūa quā apertis in locis,sed nouis munitionibus circūductis,se aduersus nocturnos diurnosq.
B impetus diligentissimè consepserunt,sicut in posterum audacissimæ gentis uim atq. solertiam minimè contemnendam esse declararent. Præerat Emporio Franciscus Ferruccius Florentinus,nouæ militiæ laudem quærens,quòd Neapolitano bello apud Soderinū pro quæstor fuisset,multumq. ideo apud Nigras cohortes uersatus,reip. fortē operā,ut inde clauesceret,præstare cupiebat. Is Lastram oppidum,quod diximus firmo ualidum muro, iusto tuendum præsidio ratus,quoniam magno usui obsessæ urbi ad suppetendos cōmeatus iudicaret,eo cum trecentis militibus tres centuriones Michaelem Angelū Paranium, Florinantium Pistoriensem, & Octauianum Bertinorum è togata Gallia ea spe misit, ut eos continuò perampla tormētarii pulueris copia,& commeatu adiuturum promitteret. Sed centuriones oppidum uacuum temerè ingressi,confisiq. Ferruccii promissis,dum ea
C parant quæ ad defensionem opus sint,hostes contra se aduentare cognoscunt. Aurantius namq. hisdem de causis,quòd id oppidum opportunum hosti fore prouidebat,expugnandumq. censebat,ad id munus Rodoricum Ripaltam cum Hispanorum cohortibus è castris misit. Tum uerò centuriones,quos antea dixi constanti animo,Hispanos muro scalas apponentes multis uulneratis repellunt. Qua re permotus incensusq. Ripalta ab Aurantio postulat ut sibi tormenta muralia submittātur. Nec ille petenti deest, mittunturq. cum tormentis muralibus duo milia Germanorum,quorum aduentu murus quatitur atq. perrumpitur, Germanique illac intrare contendunt,dum Hispani ad inferiorem oppidi partem scalis rursus murum aggrederentur. Centuriones deficiente sulphureo puluere, nulloque commeatu adiuti à Ferruccio,uti sperarant,animo perterrētur,nec intrantium ho
D stium uim fortissimè sustinent,sic ut abiectis fœdè armis, frustráque salutem deprecantes crudelissimè à Germanis trucidarentur. Ab Hispanis uerò reliqui omnes,qui in inferiore erant oppidi parte,paucis uulneratis caperentur,& centuriores non iniqua sorte in Hispanos incidentes,dedentesq. se æquo militiæ iure,ab his demum se centenis singulis aureis redimerent. Dum Lastra quateretur capereturq. iam perditis rebus superuenerunt auxilia;nā Otho Montacutus cum uexillis quatuor peditum è Prato, & Georgius Sanctacrucius, & Amicus Arsula cum equitibus urbe emissi per Signinum pontem se ostenderunt; in quos tantus ab hoste impetus est factus,ut equites citata fuga continuò se eriperent eodem ponte,& pedites intento cursu euadentes ad Montelupum,nauiculis Arnum transire cogerentur. Amissa Lastra Florentini quod,uti supra diximus, Ramazottus cum ualida montanorum agrestium manu ex Apœnino se demiserat, & Florentiola oppidulo,
E Scarpariaq. castello occupatis,prædatum diuersas suorū manus emittebat, quæ se in Mugellanum agrum usque ad Vicum pagum, & illinc dextrorsum ad Barbarinum oppidum effuderant,& eos commeatus,qui inferri obsessæ urbi possent, intercipiebant:ut tot malis aliqua ex parte obuiam irent, Othoni Montacuto imperant, ut Prato copias educat, & operam det,ut quos nancisci possit ex his agrestibus opprimat. Secretò etiam monetur, ut Trebiam uillam Mediceæ gentis,quæ est medio ferè itinere inter urbem & Scarpariam intret, atque ibi Mariam Saluiatam cum puero Cosmo filio comprehendat,quòd hæc Iacobi Saluiati esset filia, apud Pontificem summa authoritate uigentis,ideoque obses paternæ fidei foret, & puer uti populares dicebant, tyrannico sanguine progenitus tolleretur. Sed fata quæ consentientibus astris puero Etruriæ imperium destinabant, & ulla humani consilii malignitate præuerti non poterant, ab eo facinore Othonem auerte

runt;siue quòd suopte ingenio parcendum puero iudicaret,quòd sub Ioãne patre nuper A ordines duxisset,siue eam uillam ualido quorundam ueteranorum,& eius viciniæ magno agricolarum numero,quos Saluiata ibi aleret,falsò teneri didicisset. Trebia nequaquam adita Otho sinistrorsum deflexit ad Barbarinum,ut ibi nonnullos ex hostibus qui aliquãtam pecoris prædam coëgerant,improuisus opprimeret;facilè itaque euenit ut eos profligaret,& prædam relinquere cogeret,atque inde Pratum est reuersus. Sed non multo pòst Otho in speciem patratæ cædis in quendam ciuem Lutherii prætoris alumnum reus factus;re uera autem quòd apud Trebiam uti iussus erat,Saluiatum cum Cosmo filio cõprehendere noluisset,& illi opportunè ad Scarpariam oppidum refugissent,tacitæ pœnæ loco captus tortusque est,& inde in tetrum carcerem coniectus;quòd octouiralis magistratus inuidiosum fore prospiceret,si de uiro forti nequaquam euulgatæ suspicionis crimine circumuento capitale supplicium sumeretur. Eodem hyemis initio Pyrrhus Stipicianus cum suis cohortibus ad soluẽdam obsidionem Peccioli oppidi in agrum Pisanum B ab Aurantio missum,cum Florentinis copiis bis improsperè conflixit; semel ad turrem quam diui Romani uocant,& iterum ad Martis pagum,qui est inter Palaiam uicum atq. Montopolim. Descenderat è Calphurnianis saltibus in Etruriam Hercules Rangonus, ab Alfonso Arestino cum ualida equitum & peditum manu missus,nam is Herculis ipsius Alfonsi principis filii uices gerebat,quem paulòanté Florentini numerato stipendio conductum,eorum militiæ ducem summum appellarant. Verùm deterrente Cæsare in Pontificis gratiam,ne filium mitteret Alfonsus,quum adolescens Hercules toto eo belli munere subtraheretur,quin copias mitteret tanquam acceptis iam stipendiis Florentinorũ C sacramento addictas,adduci non potuit. Itaque Rangonus Ceccotus Tosingo Florentinorum legato adducente,& ex præsidiis Pisanis augẽte eius copias,Cæsarem Fotoliuiensem,cum ala Aurantianorum cataphractorum Pecciolì hybernantem obsederunt, tripli cique certamine fatigatum eò planè iam perpulerant, ut diu hostium uim sustinere nõ posse appareret, quum aduentu Pyrrhi relicta oppugnatione perterriti ad Pontaderam se ita receperũt,ut postridie Pyrrhus excursione facta magnam maioris pecoris prædam abigeret,& sequentibus diebus dispositis insidiis Ceccotus atque Rangonus eum satis patenti campo adepti immissis cataphractorum turmis facilè funderent;quãquam Pyrrhus indomito corporis atque animi uigore aliquãdiu fortissimè restitisset. Capti sunt tres eius cohortium præfecti, quũ multi ex eius peditatu aut cæsi aut uulnerati fuissent;sic tamẽ ut D non multos pòst dies à Pyrrho,qui apud Castellum Florentinum copias instaurarat, in eundem agrum redeunte è uictoribus Hercules cognomento Brassichella Pisani sanguinis egregiè fortis fusa eius cohorte apud uicum Furculas interficeretur. Secundo uerò prælio (ut diximus) maiore aliquanto accepto incommodo,quum ad Montopolim se recipere posse credidisset, eo euentu profligatus est, ut quum Michaël Montopolitanus qui rursus oppidanos à Florentinis rebellantes ad fidem redigerat, è cliuo cum armatis decurrisset, Pyrrhus qui pertinacissimè equestri prælio contenderat, in præpeditam fossam præceps propelleretur; unde quum ad salutem nullam sibi opem superesse conspiceret, relicto suo,qui tenaci uoragine hæserat, atque alieno repentè conscenso equo, fuga se eripuit; quo casu Pallota Perusinus & Bartholomæus Spiriteus, nonnullique alii clari nominis præfecti in potestatem Rangoni deuenerunt. Nec multo pòst sub ipsum E brumæ exitum magno luctu occupata est ciuitas, quòd duos inclytæ uirtutis duces,uno hostilis tormenti ictu amisisset. Nam quum in horti munitione, quam iuxta cœnobium diui Miniati ligneis substructionibus erectam fuisse diximus, Marius Vrsinus, & Georgius Sanctacrucius speculabundi prospectarent, è Giramonte emissa colubrina quæ lateritiam columnam perfregerat, interfecti sunt: quorum mortem eò lugubrius luxit populus, quòd eodem ictu accumulatis funeribus interiisset Auerranus Petri filius, Etruscæ iuuentutis formosissimus. Exeunte anno,qui erat trigesimus à partu uirginis supra mille & quingentos, Carduccius dictatura se abdicat, quòd is honos promulgata lege prorogari non poterat, & successori calendis Ianuariis esset ineundus, scilicet ut tanta dignitas latius dispensata, propositaque ex æquo à pluribus peteretur.

A tur. Suffectus ei est Raphaël Hieronymus, quem è legatione Cæsaris redeuntem eleuatis hostium uiribus, senatum in pristina spe tuendæ libertatis, sustinendique belli prolixè confirmasse diximus. Hic non singulari tantum popularium studio adiutus est, sed mirifica etiam optimatium suffragatione, & præclaro assensu eorum ciuium, qui Mediceo nomini addicti, honestam pacem potius quàm asperum & difficile bellum probarent. Existimabant enim plerique ciues Raphaëlem nequaquam tanta duritie acerbitateque, qua dudum Carduccius se totum à cogitatione pacis subduxisset, magistratum gesturum, quòd multis affinitatum necessitudinibus patritio ordini coniunctus, publicum bonum popularium factioni præferre uelle crederetur. Sed eum usque adeo noua summæ potestatis insignia spe clarioris famæ inflauerant, deprauarant-

B que eius animum quorundam amicorum malignæ cohortationes, ut facile omnium rerum, quæ publicam salutem respicerent, obliuisceretur, & summum decus in obstinatione gerendi belli reponeret: exitioso quidem consilio, cum sibi uti euenit, tum etiam non nullis aliis qui propter insanam peruicaciam abhorrentes à pace, dignas postea improbitatis pœnas dederunt. Sed dictator ut declinaret inuidiam importuni consilii sui rationes honestissimis sententiis atque sermonibus contegebat, eoque simulantius, quòd dudum apud Bononiam singulari cum laude Cæsaris, Franciscum Sfortiam Mediolani principem restitutum, Venetosque item, qui Rhauennam & Ceruiam Pontifici redderent, à Cæsare ex amplissima eorum legatione in amicitiam receptos didicerant. Alfonsum quoque Atestinum Ferrariensium principem, qui sub fide publica Bononiam uenis-

C set, totam ipsius de Regio Mutinaque urbibus cõtrouersiam ad arbitrium Cæsaris disceptatoris relaturum, Pontificem uerò dexteritate ingenii & longa prudentia in rem suã opportunè præditum, cuncta quæ uellet ab ipso Cæsare impetraturum. Propterea Germanos Apœninum transisse, tirones Hispanos descendere in Etruriam, & tormẽta maiora per Apœninum superatis asperrimis saltibus transuehi ad mœnia à duplici loco ferienda aperiendaque, postquàm nihil adhuc Aurantius è sua parte murum maioribus tormentis pertentasset. His aduersis famæ rumoribus ciues in uniuersum admonebantur, ut maturè æstimatis periculis æquam pacem aspero bello facilè præferrent, ob id iam in coronis detestabantur id Carduccii consilium, quo delectis legatis, atque his diu retentis, & postremò sine mandatis publici decreti missis, Pontificem non impudenter

D modò elusissent, sed noua contumelia plurimum exacerbassent. Proinde aduenisse tempus credere, quo legati mitti ad Pontificem deberent, quando Cæsar à nemine quàm ab ipso Clemente exorari posse crederetur, neque ob id ullo piaculo ciuitas offendi posset, si à sacrorum principe ciueque, quem alias non inhumanum, sed beneficum experti essent, supplices iustam peterent pacem, eoque demissius quòd eam necessitate potius quàm uoluntate expressam peti appareret, ab his qui diuersis obsessi castris, & à Gallis deserti, neque à Venetis adiuti, nullam præterquàm à Diis immortalibus opem expectarent. Quo fremitu populi adductus Raphaël, quanquam cuncta eius consilia ad bellum essent destinata, ut certius ciuium animos exploraret nonis Ianuariis uniuersum cõcilium indixit, ut liberis suffragiis decerneretur, mittendi ne essent legati ad Pontifi-

E cem. Coiuere mille & sexcenti homines atque in suffragium iuere, usque adeo in id decretum propensis animis ut mille supra trecentas atri coloris fabas numerarent, eorum scilicet qui probassent, reliquorum uerò albæ à bonis ciuibus irriderentur. Quo aduerso inopinatoque suffragiorum euentu fractus atque deceptus Raphaël, astuta præclareque nefaria præuaricatione usus, decretum fieri netuit, reiecitque ad peculiare consilium octoginta uirorum, qui id Consilium explorandæ tantum uoluntatis, non conficiendi decreti causa uocatum, impudentissimè decepta republica iudicarunt. Hac actione dictator præclarè extitit popularis, & sicuti apud bonos ciues intempestiuæ atque leuissimæ improbitatis notam subiit, ita apud populares, quos uulgo ab insanabili peruicacia rabidos uocabant, mirè laudatus est. Alteram quoque minoris inuidiæ labem suscepit, quum postulanti Malatestæ sceptrum & uexillum supremi militaris imperii insignia, atque ornamenta, altera eius inchoati magistratus actione concessisset, contradi-

centibus multis, qui supremi imperii potestatem nondum planè explorato eius homi- A
nis ingenio, aut cautè, aut nunquam tribuendam censerent. Multa namque in ea repu-
blica, quæ tota popularis euaserat, rapidè & inconsultè fiebant, quæ seruitiæ labes præci-
puè apud rabidos & turbidos eius factionis, tanquam necessaria probabatur. nam capi-
tale erat obloquentibus de eo reip. statu, aut quoquo modo complectendæ pacis men-
tionem inducentibus, siquidem uel leuissima suspicione rei maiestatis facti festinato sup
plicio plectebantur. In his fuere Laurentius Soderinus, quòd literas accepisset à Baucio
Valorio, qui in castris pro legato apud Aurantium Pontifici operam præstabat. Iniecto
siquidē laqueo è fenestra latronum more præcipitatus est, & Ficinus Marsilii clarissimi
philosophi nepos, quòd Cosmum Medicem, à quo urbs admirandis ædificiis, templisq.
præcipuè esset adornata, iustum patris patriæ titulum meruisse dixisset, abscissis à carni- B
fice ceruicibus, stulti proloquii, quanquam non inepti, pœnas dedit. Carolus quoque
Cocchus, quòd in corona dixisset æquum esse, ut in libera ciuitate cuncta belli & pacis
consilia per omnes ciuium ordines dispensarentur, ut uno consensu ciuitatem liberam
& libertatis iura tuentem sentirent & agnoscerent, intempestiuæ sententiæ, quanquam
non iniquæ, capitali supplicio pœnam subiit: sic ut nec cucullato Franciscani ordinis, cui
Rigogolo cognomen fuit, pepercerint, quòd Pontificem alloquutus fuisset, imposito
maiestatis crimine, quasi tormenta apud diui Miniati templum collocata clauis per spi-
ramenta inditis configere cogitasset, in ipsa cuculla miser sacerdos decollatus est. Quin
etiam ab intemperanti odio in Mediceos, quod ciuitati maximè pudendum, & hostibus
pariter ridendum fuit, Antonium Carafullam à uetere insania non insulsum morio- C
nem, Medicæ domus familiarem, in eum carcerem, qui Stincus appellatur, duci iusse-
runt, quòd perambulando urbem, uociferandoque comitantibus & arridentibus pue-
ris, decuriones & ædiles dixisset nunquam rectè annonam curaturos, nisi Mediceorum
instituta ad memoriam præsentemque usum reuocarent, qui uili pretio commeatum
omnis generis coëmendum in omnibus foris proponere consueuissent. Sed Carafulla
quum traheretur à lictoribus subinde dixerat (quod diuturnæ ei calamitati fuit), Neque
uos apparitores, qui me inuitum perducitis, propterea minoris pretii emptā, quàm ses-
qui aureo niuei panis heminam comedetis. Nā tum maximè annona creuerat, & magna
obsoniorum in urbe penuria esse cœperat, ita ut milites opimi aliàs conuictus consuetu-
dinem, ut stipendiis parcerent, ad Etruscam frugalitatem redigere cogerētur. Iam se se D
aperuerat annus, & uere nouo utrinque milites segnitiem torpida hyeme conceptam,
ita corporibus atque animis discutiebant, ut minutis præliis quotidie certaretur, & Flo-
rentini nihil intermittebant, quin circa urbem institutas munitiones perficerent. Nam
sicuti suburbana ædificia, quæ tot sæculis condita à singulis portis extendebantur, mise-
rabili consilio funditus euerterant, ante murales pro portis aggeres extruebant, tormē-
tis atque præsidiis impositis, ne alicunde hostis ex propinquo tormenta subuecturus at-
que oppugnaturus sese insinuaret. Tormentorum namque omnem apparatum, qui per
Apœnini iuga, præaltasque crepidines asperrimarum uallium aduehebatur, in plana
ad Campū munitum oppidulum peruenerant. Huic præsidio erat Petrus Velleius cum
septem tironum Hispanorum cohortibus. Is totus apparatus, qui genere, magnitudine
que & numero erat admirabilis, atque ideo hostibus metuendus, magno fabrorum la- E
bore reficiebatur, quo iniquissimo itinere luxatis curribus & perfractis rotis, in præsens
usui esse non poterat. Quibus de rebus fiebat, ut Florentini Pratum oppidum ultro de-
fererent, & ad famam tanti tormentorum apparatus, magnus agrestium & nouorum mi
litum numerus ad Cæsariana castra confluerent, spe prædæ siquidem allecti non dubita-
bant, quin admotis tormentis urbs caperetur, & singulari tot gentium obsidentium læ-
titia diriperetur. Ob eandem causam Hispanorum uexilla septem, quæ Cæsarem è Bo-
nonia in Germaniam profectionem parantem sequi noluissent, propterea que iussu irati
Cæsaris priuati stipendiis, & cum ignominia à Vastio dimissi fuissent, sub Fesulano mon
te consederant, ita occupatis pulcherrimarum uillarum ædificiis se permuniuerant, ut
undique prædatum irent, & urbe egredi excurrereque ausis è superioribus locis insidia-
rentur

A rentur, sic ut nemo lignatum prodire auderet sine certo militari præsidio; ut tum accidit quum lignatoribus Cruciana porta egressis, quæ tutiorem, quòd esset maxime auersa hostibus, egressum habere uidebatur, cruentæ conferendæ pugnæ occasio præbita est. Ibatur nanque secundum Arni ripas, & lauorum in eos campos, qui à cœnobio sancti Salvii plana uocantur, ubi ante ducentos annos Henricum Cæsarem Florẽtinos oppugnantem castra posuisse memorabant. Exeuntium autem peculiare munus erat succidere passim uirgulta, atque his fasces conficere; quibus in construendis aggeribus ad continendas glebas intermiscendo & coequando uterentur, simulque iumẽta quædam maioris pecoris, quæ ab agricolis in urbem coacta fuerant, in herbidos campos pastum educerent. Secundum hos binæ ternæque militum cohortes præsidio ibant, ex militibus, qui ea de causa in urbe certis locis erant collocati, ut extraordinario munere, ubi opus foret, operam nauarent. Eo die id munus obuenit Anguilloto Pisano, & Francisco Bardo Florentino. Pisanus propterea quòd à Roscio sub quo ordines ducebat, paulò ante è castris, quod nũquam antea acciderat, in urbem transfugisset, ipsi Roscio ita erat inuisus, ut Aurantii iudicio turpissimæ necis exitio destinaretur. Fortè autem exeuntibus porta cohortibus eius uexillum conspectum notatumque est à Cæsarianis, ipsoque præcipuè Roscio, qui trans Arnum è collibus cuncta prospiciebant. Nec mora Roscius Aurantium adit, occasionẽ opprimendi Anguilloti adesse docet, si Arnum traiciat, & frequenti atque expedito equitatu uagos hostes patentibus campis adoriatur. Probat consilium Aurantius, accersitóq; Ferdinando Gonzaga, & subsequentibus multis ducibus atque præfectis, intra tertium lapidem contra Rapazanum pagum, reperto uado traiicit; bipartito hostes inuadi imperat. Ipse ante alios galeatus patenti strata uia defertur uersus portam; reliqua manus ad dextram latiore flexu concitata hostes circundat. Itaque præciso ferè in urbem reditu Anguillottus frustra composito suorum globo præliatur; equites undique consurgunt, peditatumque eius ferò fugam meditantem consequuntur, prosternunt, latéque trucidant; Ipse ingenti ictu clauæ ferreæ caput percussus, quũ Ferdinãdo Vitello Neapolitano equitum præfecto se dederet, nec uti agnitus ab eo reciperetur, quòd Vitellus eũ ad subeundam perfidiæ pœnam carnifici tradere infame sibi fore testaretur. Ergo, inquit, Anguilloctus patere, ut hoc à te impetrem uiro forti; scilicet ut tua potius quàm carnificis manu cõcidam; atq. ita uir alioqui strenuus, quodam liberali misericordiæ genere, iugulatus à Vi-

D tello occubuit. Eius uerò signifer Cicchus Buteius qui unà transfugerat, quum iam deditus & captus esset; manu ipsius itati Roscii per ilia transfossus interiit. In Franciscum uerò Bardum humanius res gesta est; nam ipse cum sua cohorte penè tota captus, & persoluto redẽptionis pretio dimissus est, quum milites armis tantum exuerẽtur. In eo improuisæ equestris procellæ strepitu Ioannes Vincius, portæ custodiæ cũ sua cohorte præpositus, quòd esset Anguillotto familiaritate coniunctus, opem ei ferendam existimauit; desertaq. porta ad Saluiana usque plana progressus est, spectator editæ cædis potius quàm non serus circumuentis & oppressis adiutor; magno quidem salutis suæ periculo, quoniam Malatesta è monte prælii commissi tumultum cernens, grauioremq. impetum inde facturos hostes putans, cum Zanobio Bartholino ad Crucianam portam aduolarat, quam ubi desertam custodia reperit, magno iræ impetu accensus, inuectusque in Vincii temeritatem, la

E queum parauit, quo rediens Vincius in porta suspenderetur. Sed is quum iam rediret de aduentu Malatestæ atque eius iracũdia admonitus opportunè secessit in Saluianum templum, consensaque sacra turre tam diu delituit, donec Malatestæ ira deferueret; ignominiæ tamen propter admissum summi periculi facinus adempta ei est portæ custodia. Cæterum Aurantius Anguillotti & signiferi eius cæde satis expiatum eius trãsfugium ratus, nihil se ulterius promouit, atque eodem amnis uado in castra reuersus est. Nec multis inde diebus extra Pratensem portam equestri prælio certatum est, quum forte Aurantius & Vastius explorandi loci causa cum ala equitum amnem tranassent, apud eum uicum, qui Lignarius appellatur, melopeponum fertilitate insignem. Non enim longè ab eo uado munitio quædam perducebatur ad Germanorum castra, quæ non multum inde abeerant. Ab ea nanque parte mœnia latè speculati tanquam infirmiora expugnationi desti-

nabant;ad eosque acciti propter eandem causam Petrus Velleius ipséque Ludouicus Lo A
dronius, quem in loco Felicis Vitembergi discedentis Cæsar Germanis præfecerat. Hi
omnes quum explicatis & discurrẽtibus turmis è summo portæ propugnaculo extra tor
menti ictum prospicerentur, atque ad eam portam Malatesta decurrisset, ipsius iussu Ia-
cobus Bichius Senensis,quem Neapolitano bello inclaruisse diximus,in procursantes Hi-
spanos repentinus erupit, nobilisque à solis equitibus pugna edita est;nam sæpius instau-
rato impetu,quum utrinque crescentibus auxiliis nouæ turmæ pugnam capesserent,adeo
acriter dimicatum est,ut unus ante alios Bichius albicante crista cõspicuus promptissimè
dimicans,uel ab hostibus impensè laudaretur.Eo ardentis pugnæ spectaculo ipsos Auran
tium & Vastium in certamen allectos atque pertractos ferunt,quòd Vastii hasta corolla
serica ad cuspidem redimita;illius uerò pileus è purpureo serico uilloso turbinatus, à ple B
risque noscerentur. Sed eum pugna habuit euentum ut Bichius pressus multitudine in-
cumbentium hostium maturè nec indecenter se recipere cogeretur;receptusq. intra por
tam quum galeam aperuisset honestissimis accumulatis laudibus à Malatesta commenda
retur. Eo die tanquam ex condicto tormẽta quæ erant trans Arnum oliuetano in podio
collocata,& quæ erant in superiore portæ propugnaculo cessauerunt, ut equitum uirtus
lætiùs & tutiùs utrinque spectaretur. Sed Bichius non diu ea laude honoréq. lætatus est,
quum intra paucos dies præstandæ operæ cupiditate incensus ab eadem prodiisset porta,
uel negante Malatesta,ut ad eam quam diximus è Germanorum castris ad Arnum usque
perductam munitionem excurreret; scilicet ut aliqui eo uado commeatum in maiora Au
rantii castra deuehentes subito incursu interciperentur. In eum siquidem equo albo ue- C
ctum,hostes ab oliuetano aggere falconem direxerunt & contorserunt;cuius pila dextrũ
ei crus abripuit, perfosso & cadente equo;sic ut semianimem nonnulli equitum in pedes
desilientes sublatum intra portam cum multo luctu referrẽt; neque eo mortuo quisquam
equitum æquè fortem operam postea reipublicæ præstasse uisus est. Interim Florentini
tot fortissimis intra paucos dies ducibus infeliciter amissis, crescentibusq. in dies hostium
uiribus,ac undique desperatis auxiliis grauiter affecti,quòd difficiliora sensim cuncta sibi
obuentura prospicerent, ita suspensis animis honestæ pacis nomen complectebantur, ne
iterum de mittendis legatis mentionem inducerent.Rebantur siquidem ipso Cæsare non
dum Bononia profecto, æquam à Pontifice pacem se facilè impetraturos, quoniam Cle
mentis animus uel tot exulceratus ipsorum contumeliis,cohortante Cæsare, non inani D
Christianæ pietatis uerecundia,& ciuili quodam pudore leniri expugnarique posse uide-
retur. Sed ad eam rem toties frustra actitatam,quum quisque grauissimus senator facilè
recurreret;nemo tamen quid in arcano animi sentiret,in consilio publico atque ipsa cu-
ria liberè proloqui audebat;propterea quòd plerique ciues priuato adducti periculo pu-
blicam salutem potius negligendam quàm odium irritatis popularibus periculosa cũ lau
de parandum iudicarent, tanto consensu ut quum mussarent omnes,libertas ipsa non me
dia in urbe quæ hoc inani titulo gauderet,sed in senatu maxime quæreretur. Verùm nõ
defuit in repub. honestissimus iuuenis,qui eam animorum consternationem malo publi-
co inter ciues obortam, graui facundia detestaretur, atque discuteret. Is fuit Philippus
Melior, qui probo ore,uti sibi licebat,quòd esset suæ tribus collegii signifer, è suggestu
apud senatum frequentissimum in hanc sententiam loquutus est. Sæpenumero audiui, E
ciues optimi, ab his natu maioribus qui authoritate prudentiæ in hac ciuitate maximè ua
luerunt,nihil in ipso imminẽtis periculi limine perniciosius esse longa deliberatione, quæ
exiguo temporis spatio circumscriptam rectè sentiendi atque opportunè agendi faculta-
tem eripiat; Quandoquidem magno sit usui celeriter explicare & terminare consilia, quũ
necessitas urget,& in medio discrimine salutis ultima remedia deposcit. Propterea sicuti
præclarè uideo animaduertóque, extrema nobis consilia incumbunt, uel ob id tractatu
atque explicatu duriora,quòd nullum mox ubi semel statueris salubrem habeant receptũ,
unde afflictis & difficillimis rebus noua subsidia quærantur. Alia namque atque alia in
consulendo disputandi & decernendi ratione uti oportet, quum occasionum & temporũ
singula momenta sapientes facilè respiciant. Nam sicuti initia suscipiendarum & gerenda

A rum rerum prolixè differendo, maturè aptéque expendere, & media astrictius perfinire
decet; ita demum ultima expeditis sententiis claudere, nec ullam quũ maturè facto opus
sit aggrediendæ rei occasionem elabi sinere saluberrimum existimatur. Disputatur ho-
die diuerso consultantium studio, num è repub. uideri possit, si in hoc asperrimarum re-
rum statu positi, legationem ad Pontificem decernatis, qua si optare licet non iniqua con
ditione ea petatur pax, quam ab initio Cæsar negarit, nisi in eam Pontifex consentiret.
Primum omnium non uideo cur decernere mittereq. legatos insalubre sit, uel quod ad di
gnitatem pertineat, parum decorum; quandoquidẽ nihil melius, nihilque honestius esse
possit huic ciuitati, quàm animos sicuti bello inuictos, ita à communi concordia non ab-
horrentes ostendisse. Optandum enim est ut hi qui nos peruicaces potius quam fortes,
B importunæque insaniæ uela inflantes appellant, non semper obstinatè pertinaces & im-
prudentes existiment; qui à bellicosissimis gentium prope omnium copiis diu obsessi, pres
sique his malis quæ diuturnum affert bellum, sæua armorum pati incommoda quàm de
concordia cogitare malimus. Nam præterquàm quòd mittere legatos & de concordia
æquis conditionibus agere minimè pudendum est, quum ad supremæ fortunæ potentiæ-
que principes mittantur, etiã nobis non erit inutile cum Pontificis, tum Cæsaris intimos
sensus pertentasse, & quod plerunq. frequentibus colloquiis euenit, ad abdita eorum con
silia exploratius penetrasse, quandoquidem de cõpositione æquis conditionibus agendo,
nihil de nostro iure depereat, quum nullam omnino pacem ab his simus accepturi, nisi ea
tuta honestaque sit, & integra libertatis iura disertissimè nobis reseruet. Hoc.n. legati qui
C non sint grauissimarum rerum imperiti, sed fideles probique senatores, sicuti uos diligẽ-
tissimè lecturos arbitramur, ante omnia cauebunt. Neq. putarim, nisi me studiũ & amor
erga patriam fallunt, Clementem tam auersum à patriæ pietate, Christianisq. legibus fo
re, ut quum iam ægerrimè tot sumptuum pondera sustineat, nihil nobis de iracundia sua
uetere, tristique seueritate remittere nolit. Quod si ille etiam atque etiam obduret, nec
Cæsar ipse quum in Germaniam cogitet procliui ad concordiam ingenio sicuti suspicari
licet, hoc bello se explicare uelit, nec proinde ad pacem inclinet; nos certè hoc supremo
legationis officio dignitati famæque nostræ satisfecerimus, atq. eò alacriter & fortiter,
quo nostra pietas & fortuna urbis ducat, ire contendemus; sic tamen ut extremos belli ca
sus ultrò minime subeundos existimem, si pius erga patriã, nec omnino insanus ciuis esse
D uelim. Nihil enim magis miserum & calamitosum nobis esse potest quàm quorundam
consilium, qui nefaria crudelitate potius Saguntinorum & Campanorum exemplo, quũ
saluti suæ impie diffidant, unà secum uniuersam ciuitatem miserabili exitu interire quàm
quoquomodo incolumem seruare percupiunt; secus aliquando auorum nostrorum me-
moria Vbertus Farinata, uel hoc uno tantum generoso animi decreto ciuis æternis lau-
dibus attollendus, qui uinci exilioque mulctari, quàm ad excidium florentissimæ patriæ
cum factiosis nefariisque ciuibus conspirare maluerit. Perorante Philippo non dubitaue-
re patres, quòd eius oratio tanquam à moderato nec harum uel illarum partium ciue pro
fecta uidebatur, quin legatos omnino mittẽdos decernerent. Sed ea præpedientium ma
lignitas fuit, ut non hi quos negocii magnitudo flagitabat, sed leuissimæ alioqui authori-
tatis, uerùm egregiè populares homines legerentur. Hi fuere Aloysius Soderinus qui
E nihil usque adeo graui negocio dignum ab usu rerum præter familiæ nomen præferebat,
& Andreolus Nicolinus assiduus & diligens potius mercator quàm senator, atque item
Robertus Boncius, quem iampridem Thomæ Soderini soceri propinquitas quominus
enixè cõcordiæ studeret, maxime suspectum faciebat. Hos ubi Bononiam peruenerunt,
Pontifex quòd nec satis dignitatis, nec satis industriæ, synceræque uoluntatis & fidei in
his conspiceretur, adeo contempsit, ut effusè rideret, quòd ad se pro eximiis senatoribus
mercatores, nec primæ quidem classis è Florentia misissent. Nam quod ad eleuandam le-
gationis existimationem maximè pertinuit, apparitores ministriq. uectigalium Bononien
sium, in ipsorum sarcinis nexi auri filorum ad telas aureas texendas, magnam uim merci-
monii causa, ut portorium subterfugerent, depræhenderant. Quæ calliditas inepta nego
cio longe grauissimo, tanquã inuoluta tenuissimi lucri sordibus, eò ualidius ridenda fuit,

quòd nihil certi ad conficiendam pacem prolatis mandatis attulissent; atque ita Clemens A ridente etiam Cæsare, mercatorum auaritiam atque imperitiam in maximarum rerum consilio periculóque, ad exiguam lucri spem reuocatam stomachatus, sic pertinaciam in saniæ proximam exprobaret, ut inde non obscurè explosi dimitterentur. Vbi uerò domũ sunt reuersi, quòd nihil omnino pepigissent, tãquam patriæ dignitatis egregiè memores atque constantes, ab ipsa factiosorum multitudine laudati celebratique sunt; gementibus bonis ciuibus, qui desperata concordia nullum nisi maximè funestum belli atque obsidionis exitum expectabant. Nec multos pòst dies ab insigni generosóque certamine Florentinorum quatuor iuuenum inexpectatæ celebritatis spectaculum est editum, quum Ludouicus Martellius inter ciues nobilitate insignis, ac corporis & animi uigore florentissimus, Ioannem Bandinum pari uirium ac ingenii robore præstãtem, quòd in castris apud B hostes esset, ex pronocatorio libello hostem communis patriæ compellasset; propterea que eum ad singulare certamen deuocasset in arenam, ut ibi Marte iudice uter ipsorũ honestiorem causam tueretur, ostenderet. Conditionem non abnuit Bandinus, dixitque ei si Martellius sibi asciscèret in eam dimicationem socium, ei se parem hisdem instructum armis in stadium producturum; atq. ita Martellius Dantem Castellionum præferocem ex tota iuuentute uirum delegit, cui à Bandino oppositus est Albertinus Aldobrandus uix dum pubescens immoderati spiritus iuuenis. Aurantius iuxta castra locum eis sub publica fide funibus circumseptum, triumque gentium præsidio uallatum certantibus præbuit, quum pari numero è Germanis, Hispanisque & Italis delectæ cohortes, pugnantes simul & spectantes ab omni iniuria defenderent. Arma fuêre singulis singuli militares C gladii, neque aliud tegumentum præter unam in dextris ex lorica ferrea chirothecam. Dantes cui forte ducta par Aldobrandus obuenerat, quãquam circa brachii dextri neruos primo congressu graue uulnus accepisset, hostem in se insano procursu ruentem ea impauidi animi firmitate sustinuit, ut ambabus manibus gladiũ prætendens, in os incumbentis insereret, eumque euomentem cum sanguine animam extemplò conficeret. Contrario euētu pugnabat Bandinus, nam alternante fortuna Martellio supra oculum uulnus inflixerat, admirabilique iudicio & gladiatoriæ artis peritia hostem eludens, adacto supra costas gladii mucrone, uictum & deditum fateri cogeret. Sed Martellium relatum intra urbem usque adeo grauis ex aduersa sorte certaminis occupauit dolor, ut angore potius animi, quàm uulnerum dolore, mortẽ accersisse crederetur. Id certamen sicuti eximiam D uirilis constantiæ laudem Bandino peperit, ita Danti par ferè decus attulisse uidebatur quãquam ille detractis spoliis, planéque integer & omnis expers uulneris gloriosus uictoriæ suæ trophæum præferret, & spectatores præclarum totius belli omẽ acciperent, quòd uictis pariter atque uictoribus non omnino lætum finem futurum arbitrarentur. Ab hoc alternæ cædis singulari certamine Florentini uarios in coronis serere sermones, accendi tamen ferè omnes ad sustinendum gerendumque bellum, tanta obloquendi libertate, ut non milites modò, sed ducem quoque ipsum Malatestam nimis longæ atque importunæ cessationis conuitio perstringerent. Non enim mœnia uigilanter tantum defendenda uideri, sed audacibus consiliis erumpendo lacessendoq. aliquam retundendi hostis in spem uniuersæ uictoriæ occasionem aperiendam esse dictitabant. Viros quippe fortes & pro libertate pugnantes, nullo uel difficilium rerum periculo terreri debere, quominus fortiter E audeant, & tentata spe dubii Martis Fortuna non constantiæ modò sed niuidæ uirtutis famam ardentissimè defendendam demonstrent. Non eandem siquidem esse obsessorum & obsidentium condicionem; obsessæ nanque urbis opes ab immodicis stipendiorũ sumptibus sensim atteri, absumi interim commeatus, & spes omnium infirmari, quum ex aduerso obsidentibus nihil earum rerum omnino sit defuturum. Qua spe freti, hostes nec admouere tormenta audeant, nec murum usquam tentare uelint, quòd perpetuas promptissimorum militum & ciuium cohortes fulgentibus per muri coronam galeis atque thoracibus perpetua in statione conspiciant. Proinde ad existimationem cum externi præsidii, tum urbanæ militiæ tuendam, omnino conãdum esse aliquid ualida eruptione, ne militum torpescant manus, studiáque populi languescant, & hostes cum uiris longe fortissimis

mis

A mis æquissimæ causæ nomen tuentibus perpetuò se dimicaturos intelligant. His sermo
nibus non obscurè offendebantur militum animi, uniuersum totius suæ rei censum ad
unum decus bellicum referre soliti. Sed multo magis hæc euulgata intemperanter Mala
testæ nomen lædebant;ita ut non omnino deuoranda existimaret;palámque diceret, ne-
quaquàm ea ratione qua imperitus populus censeret, sed ea qua probus nec incautus im-
perator uteretur,urbis salutem defendendam,atque ita uociferando intempestiuas popu
li uoces redargueret. Sed idē decurionum reliquorúmq. magistratuum erat sensus,præ
cipuáque omnium experiendarum uirium uoluntas;quam quùm dux prudens frustra im
probando damnandóque diutius sustinere non posset,postulantibus militibus, ut id impe
trari pateretur, eruptione certare constituit, seuerè proloquutus ad id se inuitum trahi,
B quando hostium munitiones non modo non expugnari,sed nec sine maximo detrimen-
to tentari posse testaretur. Existimabat Malatesta nequaquàm absurdis rationibus impe-
tum ad castra Hispanorum esse faciundum,ut acerrimæ & pugnacissimæ gentis uim expe
riretur, opinionémque de eorum uirtute latè conceptam aliquo illato detrimento apud
Italicos milites eleuaret;quod accidere posse rebatur, si tribus uno tempore præliis trina
eruptione facta eos munitione loci confisos & nihil tale timentes adoriretur. Neque.n.
antea Hispani superioribus præliis ad Giramontem factis sese immiscuerant, nisi per ex-
traordinarios excurrentium manipulos, quoniam diuersissima in parte essent constituti;
porta nanque diui Georgii,quæ est in excelso collis supercilio iuxta editissimū aggerem,
quem Amicus Venafranus suarum cohortium peculiari præsidio tuebatur, Hispani lon-
C go tractu occupatis uillarum ædificiis,usque ad Oliuetani cœnobii montem extendeban
tur, despiciebantque urbem è perpetuo colle,eóque præsertim, cui Scopeto nomen est,&
diui Donati templum habet, adeo Catelinæ portæ ex propinquo imminentes ut muri co
rona colli subiecta,non plus quàm ad teli iactum distet;sic ut perpetuis munitionibus ob-
sessa Romana uia à Catelina porta,& Pisana item uia,quæ initium habet ab ipsa Fridiana
quæ occidentalis est,cuncta complecterentur;ipsis porrò Hispanis in tergo ad meridiem
Germanorum castra apud Aurantii prætoriū essent; & Italicæ cohortes ad diuersissimā
ab oriente diui Nicolai portam iuxta Arnum perpetuis custodiis obtinerent. Cæterum
Venafranus,qui à suo latere Hispanos aggredi distineréque iubebatur, imposito muneri
adesse non potuit, quum forte eo die à Stephano Columna, propter contemptum super-
D bis uerbis sui nominis decus,infra Miniati tēplum fuisset interfectus. Neque.n. signifero
sui præfecti inopinata cæde perterrito is animus fuit inuadendi hostis, qui in Venafrano
excellens proculdubio,& maximè efficax futurus sperabatur. Sed Malatesta nihil eo casu
permotus Catelina porta Octauianum Signorellum inter Perusinos præfectos nobilita-
te uirtutéque facilè principem erumpere iubet. Hunc consequebantur pugnacissimi mi
nores duces, Binus Mancinus, Blasius Stella, Raphaël Orbetanus, Prosper Cornea, Mar
guthes Piccininus, Caccia Altouitus, Hadrianus Cauda, & Paulus Corsus, qui intrepidè
strata uia inter procellam glandium dextrorsus euadentes, in collem cum Hispanis terri-
bile maximéq. funestum certamen contraxerunt, eodémque puncto temporis à Fridia-
na porta erupere cum suis cohortibus Bartholomæus Montanus, & Rodulphus Assisius,
qui in læuam flexi ab Oliuetano monte cum Hispanis à tergo sese ostendentes ingenti au
E su impressionéque nouam iniere pugnam;sic ut Hispani & in fronte sustinere hostem, &
in tergo ancipiti periculo dimicare cogerentur. Sed his magno fuit præsidio Baracanis
Cantabri mira constantia, qui eo die solertissimi ducis, & fortissimi militis munia imple-
bat. Nam cohortatus est suos ut impigrè cōsisterent, inueteratæque uirtutis ante partum
decus aduersus collectitios milites, urbanamque turbam tueri uellent. Itaque coëuntibus
ad uexilla undique Hispanis,& sclopettis egregiè rem gerentibus, aduersariorum impe-
tum constantissimè sustinebant;tantusque erat sclopettorum strepitus, & tantus uolitan-
tium glandium stridor, ut multi undique caderent, & longè promptissimi, qui intrepidè
pugnam capesserent, uulnerarentur. Ad eum ardentis prælii tumultum excitus imperator
Aurantius proximas Italicorum cohortes Andreæ Castalii laborātibus Hispanis subsidio
mittit;tormenta produci displodique in hostes iubet, & Germanicam phalangem in ipsa

Romanæ uiæ latiore area constituit. Ferdinandus quoque Gonzaga leuis armaturæ equites inter Marignolæ pagi campos & Scoperum mõtem inducit, ita ut amplissimi iustique prælii apparatus & à castris, & ab urbe conspiceretur. Nec Malatesta quanquàm infirmo atque imbecillo corpore, animo tamen aduersus pericula indomito, & egregiè pronido, laborantibus suis deerat, quum opportunè fessos & sauciatos reciperet, & nouis atq. integris cohortibus pugnam sæpius instauraret; quando nulla ex parte Etrusci uel in summa locorum iniquitate, quicquam Hispanis de uirtute concederent, donec Baracanes glande traiectus occubuit. Nam cum Etrusci ueluti redintegrata uictoriæ spe ardentius incubuerunt, sic tamen ut pari propè uirtute Rodericus Ripalta, Macicaus, & Buccanigra mirificè resistentes, Etruscos sustinerent, & mox, accedentibus Neapolitanis Castalii uexillis, loco pellerent, & per deiectus montis summotos urgendo deturbarent. Quibus suorum atque hostium casibus animaduersis Malatesta, quòd multi cecidissent, plurimique essent uulnerati, receptui cecinit; atque ita nihil iam tormentorum muralium metu, persequentibus Hispanis prælium diremptum; quo nullum eo bello cruentius editum fuisse cõstat. Nam utrinq. quingenti fermè milites ex fortissimorum numero desiderati sunt; multi porro uulnerati mortiferis glandibus. Ante alios autẽ Octauianus Signorellus quũ se recepisset ad portam, & fessus longo prælio equũ cõscendere uellet, crassiore ictus glande occubuit, & secundũ eum medio in certamine interfecti sunt Fantaccius Corsus, & Giubbonarius Ferrariensis eximiæ fortitudinis cohortium præfecti, atque item Ludouicus Machiauellus, Nicolai Florentinæ historiæ scriptoris filius, quum cohortis signum gestaret, Petrusque Pactius eximiæ nobilitatis ciuis. Septem quoque clari nominis centuriones grauiter uulnerati discesserunt. Apud Hispanos autem præter Baracanem ipsum, Cencius Neapolitanus Castaliæ cohortis præfectus dum laborantibus suis opem ferret, interfectus est. Multi autem, & in his duo signiferi mortiferis uulneribus affecti sunt. Malatesta in urbem rediens Octauiani mortem, & totum eius cruentæ pugnæ detrimentum, eo animo uultúque ferebat, ut renidenti fronte obuios interrogaret, an cupiditati ipsorũ inconsultè pugnam poscentium planè satisfactum putarent; postquàm quantum posset loci iniquitas, & quantum ueterani externique militis dextræ ualerent, facto periculo didicissent. Tantum uerò abfuit ut hoc irrito aduersóq. prorsus eruptionis conatu, uel ciuiũ uel militum animi perculsi aut imminuti sint, ut constans opinio uulgaretur, Etruscos qui præstantissimis animis eruperant, excellentique uirtute dimicarant, aut insignem uictoriã relaturos, aut singulare detrimentum non Hispanis modò, sed reliquis etiam hostibus illaturos fuisse, si ab altera parte sicuti fuerat constitutum, Venafranæ cohortes erumpendo parem operam præstitissent, nec subeuntium è reliquis duabus portis acerrimum initióq. felicem ascensum, una potius locorum iniquitas, quàm hostium uirtus, importunè retardasset. Quo animorum habitu fiebat, ut ciues neque præclarius studium ostendendæ uirtutis in præsidiario milite requirerent; neque in Malatesta efficacioris animi atque operæ officia desiderarent; quãdo illis qui pro dignitate Etrusci nominis dimicando ceciderant, decreto publico iustus exequiarũ honos haberetur, & dux amplissimis honestaretur laudibus; uel ob id præsertim quòd certissima ratione usus, ea quæ parum secundè euenerãt, rectè prouidendo præsensisset. His de causis quòd instãtia ad certum diem stipendia nisi ingratè uiris fortibus, & de repub. benemeritis protrahi nequirent, dictator ab inopia ærarii, & quòd iam esculentarum rerum grauis penuria sentiretur, perturbata mente, elisáque penitus religionis & pietatis ratione, ad id decretum, quod antea à Carduccio inductum fuisse diximus, inuidiosum utique bonis omnibus atque nefarium, descendit, quo è fanis cuncta donaria tolli atq. diuendi iubebantur; inter quæ præter auream crucem prægrandibus gemmis ornatam, quæ erat in delubro diui Ioannis, etiam fuit mitra illa insignis pretiosissimis redimita gemmis, à Leone Pontifice pari liberalitate templi maximi altaribus dicata consacratáque. Sed nemo ferè reperiebatur qui ea ornamenta profanis manibus attrectare uellet, & Bernardus Baldinus gemmarũ æstimator peritissimus, id impii nominis officiũ se præstare posse pernegaret, nisi alienis manibus uiolato sacrario, detractæ gẽmæ ipsi æstimaturo proferrentur. Sed in mora non fuit Leonardus Bartholinus

A nus ad id à Raphaële missus,qui impia uoce,uti erat omnis religionis contemptor, sacrarii armaria sublatis auidè donariis,uel inhorrescente trementéque æditui perfregit.
Per eos dies magna decemuiros incessit cura de retinendis, defendendisque ab hoste
Volaterris,nam eius ciuitatis animos alioqui fideles,suspectos habere cœperant, quòd
principes ciuitatis,inter quos eminebant è Masea familia Mediceo nomini addicti Marius uir sacratus,& Paulus eruditæ elegantiæ studiosi homines, solicitarentur ad defectionem ab Alfonso Picolomineo Amalphitano regulo,qui Senis educta equitū & peditum manu,pòst redacta in deditionem Cæsarianorum Florentinæ ditionis oppida,
ipsumque in primis Collem & Sanctogeminianum,in Volaterranum etiam agrum excurrebat,ut direptione iacturáque rerum suarum permoti ciues à Florentinis ad Ponti
B ficem rebellarent.Quo tempore Couonus Florētinus prætor Sanctogeminiano à Cæsarianis pulsus cum præsidio quatuor cohortium Volaterras se recepit,ut fidelium con
firmaret animos,& nutantes in fide à consilio defectionis præsenti manu deterreret.Cō
sederat extra urbem in suburbanis tectis Dum uerò de confirmanda ciuitate multis alloquutionibus ageret,furto quodam dum se recensurum copias simulat,in urbem irrepsit,continuóque ascendit in aream curiæ,ubi decuriones aduocatis in consiliū primariis ciuibus de rep.consultabant.Primo impetu Couonus Volaterranæ iuuentutis cohortem,quæ in area stationem,habebat hostili facta inuasione deturbat. Quo tumultu
duo gemini fratres interficiuntur,& nonnulli uulnerantur. Exinde ipsos decuriones oc
cupata curia obsidet,eamque in potestatem redigit.Id insolens factum non tulere Vo-
C laterrani,& ut sunt militari ingenio ferè omnes,stirpe ducta à uetere Romanorum Colonia,qui Sillanarum partium fuerint,extemplò arma capiunt,fenestras saxis onerari iubent,aditusque uiarum interseptis trabibus præcludunt, magnaque armata multitudine Couonianos in curiam confugere cogunt.Eo armorum strepitu Couonus perterritus certis conditionibus pacem impetrat.Hæ fuerunt,ut cohortes dimitteret extra urbem.Paret Couonus,extemplóque Gorium Montebenicium qui geminorum fratrum
cædem fecerat,atque item Paulum Corsum cum suis cohortibus urbe egredi iubet,reliquas duasTincto Battifolio & Hercule Pisano ducibus paulo pòst ciues adeo infensis
ultibus urbe extrudunt,ut signiferi inuolutis uexillis,& milites hastas inuersa cuspide
uerrentes solum traherent,quod ignominiosum militiæ habetur.Cæterum Volaterra
D ni uti planè castigata Couoni arrogantia Florentiam perscribunt,excusantes urbanum
tumultum nequaquā ipsorum culpa sed malignitate Couoni excitatum, prolixè pollicentes se in uetere fide permansuros si in Couoni locum improbè prætoria potestate
abutentis,alium honestum atque æquum ciuem summitterent . Itaque decemuiri non
mediocriter Couoni insolentiæ succensentes,ei Bartholum Tedaldum sufficiunt . Hic
Pisis profectus adduxit quatuor peditum centurias,quibus preærant Franciscus Brocca Corsus,& Alexander Monaldus,& Mugellanus cognomento Fortuna,atq. item galeatorum equitum alam duce Amico Arsula Romano.Aduentantē Tedaldum Volaterrani egressi honoris causa alacriter susceperunt,atq. eum cum paucis ea conditione
introduxerunt,ut cohortes atque alarios equites apud suburbana tecta relinqueret.Eo
fortè die Pyrrhus Stipicianus ad Cecinā usque amnem aduenit,& cum expedita equi-
E tum & peditum manu prædatus agrum,magnū numerum maioris pecoris abegit.Quo
tumultu ad urbem perlato,Volaterrani ut prædā hosti eripiāt erumpunt,& secundum
eos eodem itinere pertendit Arsula.Committitur leue prælium cum Pyrrhi scloppetta
riis,quos ille cum præda antecedens de industria in insidiis collocarat. Sed Arsula maiores insidias ueritus,neq.temerè uolantibus glandibus equites suos obiiciens,uel obni
xè orantibus Volaterranis ut cōtinuato cursu unà persequi hostes uellet,insequendi finem fecit,triduoq. pòst cum suo equitatu & dimidia parte peditum discessit,Couonum
semicaptiuum ad dicendā causam ad decemuiros perducens,Empolim primò, & mox
Florentiā est reuersus.Sub id tempus Alexander Vitellius in Volaterranum agrum hostiles incursiones fecit,sanctiq.Dalmatii oppidum,& Villam magnam,ac nonnulla alia
suburbana oppida manu cepit,atq. diripuit,perpetuisque illatis detrimentis, quum etiā

iocendiis grassaretur, eò Volaterranos compulit, ut amicè secum in spem futuræ deditionis paciscerentur; oam ad eum è ciuitate legati missi Villãmagnam peruenerant. Quibus cognitis rebus Tedaldus, quũ suspicaretur ciues graui rerum suarum detrimento cõpulsos, ad hostes omnino defecturos, cum reliquis militibus suis, incolisq. cunctis Florentini oominis, in arcem se recepit; móxq. tormentis maioribus urbem quatere cœpit, infestiore aliquanto, atq. acerbiore animo io perniciem ciuitatis quàm paulo antea Couonus, concepti odii iracundiam effundens. Propterea ciues frequẽtibus circa tecta affecti incõmodis, & contumeliæ indignitate permoti, Baptistam & Carolum Borghesios fratres Senenses patritios stipendio conducunt, arcem obsidere & circumuallare instituũt; accitur etiam ipse Vitellius, qui peritè doceat quibus operibus eruptionibus hostium resisti posit. Eo autem postea discedente Volaterrani prætorio nomine potestateq. Thadeũ Guiduccium, Medicea factionis probum ciuem, in locum Roberti Acciaioli suscipiunt. Robertus enim præstantissimæ authoritatis inter Florentinos ciues, qui insolentium populariun uim impotentem timentes, sponte patria excesserant, paulo ante se conciliatorẽ inter Volaterranos atq. Vitellium obtulerat, transactæq. pactionis testis interfuerat. Exin de Volaterrani, Tedaldo nihil iracundiam suam remittente, sed asperrimè tormentis domos perrumpente, ad Clementem legatos decernunt, qui Bononiã pertendant, & ab eo maiora tormenta quibus arcem euertere posśior, expostulent; obtineantque obiter à Pontifice honestissimas deditionis conditiones. Nec multo pòst curauit Pontifex, ut quinq. muralia tormenta nauigio è Genua ad uada Volaterrana deueherentur. Dum hæc Volaterris tam stulta Bartholi arrogantia, quàm peracri ciuium pertinacia gererentur, Ferruccius qui Empolitano præsidio præerat, de Volaterranis rebus magnopere solicitus esse cœpit; quòd eò a ciuibus accersitum Vitellium, & arcem circumuallatam cognouisset; quanquàm Vitellius postea in urbe minimè permanserat, quum de alendo persoluendóque præsidio cum ciuibus sumptui facilè paicentibus nequaquàm cõuenire potuisset, ideóque esset ad occupandum Pistorium profectus; quò itidem à ciuibus Panciaticæ factionis aduersus Cancellarios Guelpho nomini impensè fauentes, fuerat uocatus. Propterea Ferrucius decemuiris perscribebat Volaterranæ rei tumultum minimè negligendum uideri, quòd iam planè ciues ad Pontificem rebellassent; Proinde si ipsis è rep. fore uideatur, cum ualida atque expedita manu eò se aduolaturum, atque ea initia defectionis celeriter oppressurum. Id uerò se præstare non posse, nisi successor nouo cum præsidio sibi è Florentia summitteretur. Re ad consilium delata quòd magno ad uniuersi belli uictoriam momento sibi futurum credebant, si Volaterras urbem oatura munitissimam omnioo recuperandam censerent; continuò utendum Ferruccii uiri strenui atque peracris opera, eique præsidium mittendum decernunt. In id decretum ualde proclinatum dictatoreo fuisse apparuit uel priuata de causa, quòd duas filias, quarum alteram Bardo Altouito, alteram Vinceotio Thadeo nuptui dederat, in Volaterranam arcem ab initio belli tanquàm procul ab armorum strepitu futuras, confugere iussisset. Putabat etiam sui priuati decoris, & publicæ dignitatis fore, si arcẽ obsidione liberandã statueret. Mittitur itaq. Ferruccio successor Andreas Iunius popularis factionis ciuis, & cum quinis uexillis unà eunt Nicolaus Strozza, Speronus Borgensis, Nicolaus Saxoferratus, Ioannes Scuccula, & Balordus strenui cohortium præfecti. Hi magno silentio & perobscura nocte urbe egressi, elapsique per medias hostium stationes, quum diu errassent, quòd militaris uia uitaretur, nec facilè per inuios calles & inculta loca expeditum iter haberent, sub auroram ab hostibus conspecti sunt. Ad quos persequendos Ferdinandus Gonzaga equitatum eduxit; persequutúsque per aspera obsitáque uirgultis & uepribus loca, aliquot eorum ad Pesæ amnis uadum interfecit, & in his Nicolaum Saxoferratum dum agminis terga constantissimè tueretur; ac nisi densata acie se proripientes, & sclopettis arcentes equitatũ, cui præpeditum undiq arbustis iter ad incurrendũ aperta spatia minimè præbebat, fessi lõgo itinere ad uillam turritã, quam Frescobaldiam nocant, se coutulissent; procul dubio ab equitatu consectante, ad unũ omnes deleri potuisse constabat, quanquàm ea uis equitatus multa inde non equorum modò sed uirorum uulnera à sclopettariis retulisset. Nam

A Nam Ferdinandi ipsius & Roscii à sancto Secundo reguli, equi nobiles uulnerati sunt,& Nicolaus Crisia Epirotarum præfectus,cui Capiti nigro cognomen erat,fuit interfectus. Quum ad Frescobaldiam equites persequendi finem fecissent,, Etrusci cum singulari Strozzæ ducis laude, toto eo liberati periculo, nemine postea lacessente,Empolim ad Ferruccium peruenerunt. Nec multo pòst Ferruccius Iunio successori oppidi custodia obnixè commendata, relictóque ibi cum aliquot cohortibus Petro Orlandino, Tincto Battifolio, & Vrbeco Casentinate ueteranis peditum præfectis, Volaterras iter intendit, adducēs secum bellicosos delectarum cohortium duces,quarum signa paulo minus duorum milium peditum summam continebant, equitum uerò præfectos Amicum in primis Arsulam, & secundum eum Gerardum Gherardeschæ comitem Pisani sanguinis,&
B & Musaccinum Epiroticæ stirpis, quorum omnium ex turmis ducenti amplius galeati equites recensebantur. At Volaterrani qui hostis Ferruccii aduentum nequaquam maturè præsenserant, ubi signa eius conspexerunt,leui commissa pugna cedentes, eo consilio cōfestim in urbem se recepere, ut postquàm imparati uiribus instructa acie aduenientem ascensu prohibere non poterant, munitiones saltem institutas impositis custodiis defenderent. Ferruccius itaque præmissis equitibus ad arcem ascendit; uixque semihora ad quietem qua ientarent militibus concessa, quum frustra per tibicinem decurionibus nisi extemplo se dederent, ferro atque igne urbem uastaturum denunciasset, atque illi tantæ rei decretum ad maius consilium referendum responderent, instructis ordinibus per diuersas regiones ad expugnandam altiorem munitionem descendit, tanto impetu
C ut milites quos longi itineris labore fessos segnius subire prospiciebat,uulneribus inflictis pugnam capessere cogeret;& tanta contentione ad munitiones utrinque pugnaretur, ut neque acrius Ferrucciani, neque constantius Borghesii cohortes admixtæ ciuibus dimicare posse censerentur. Nulla alia res magis Ferruccium perpulit, ut non plenè recreato milite subita eruptione pugnaret, quàm inopia commeatus,& uenturi Volaterranis auxilii metus. Protractum est certamen ad mediam ferè noctem adeo uarium, atrox,& cruentum,ut quum Ferruccius ædificia prop inquiora arci coniectis facibus incendi iussisset,mulierum ululatu,& pugnantium clamore,horrisonum atque terribile redderetur. Sed Ferruccius rem obtinuit, potitúsque summa urbis parte, & expugnatis munitionibus, diui etiam Augustini templum occupauit, in quo hostes sclopettis rem gerentes ex
D occulto multos interfecerant; eo euentu ut nonnullos ciues,& in his circiter quatuordecim milites Hispanos,qui sub Borghesii uexillis militabant, caperet, atque inusitata crudelitate in tetrum carcerem coniectos enecaret fame, & demum ad ignominiam gentis eo modo enectos laqueis ad pinnas arcis suspenderet; quòd se ab ea gente Neapoli captū atque inhumaniter cruciatum fuisse prædicaret. Desiderati sunt eo prælio ex utraq. parte æquato ferè numero circiter trecenti; uulnerati autem multo plures; & quod longè grauissimum fuit, amissa sunt ea tormenta, quæ è uadis pridie in urbem ad expugnandam arcem fuerant aducta. Sequenti die Volaterrani quarta fere urbis parte etiam tum ardente, uti nusquam restinctis, sed annexa quæque populantibus incendiis, & multa item suorum cæde terræfacti, ac desperatis auxiliis impetrata salute incolumitatéque rerum, ad fidem pristinam Florentini imperii redierunt; sic ut plerique ex ditioribus ciues,& an
E te prælium factum,& pòst concessam hosti patriam, urbe profugerent, metu scilicet grauioris incommodi; nam Ferruccius crudeliter & immodicè uictoria utendum aduersus rebelles ratus, atrocissimè sæuire cœperat, id maxime deposcente Tedaldo prætore non immiti modò, sed implacabili; qui priuatæ iniuriæ suæ contumeliam publico ciuitatis excidio uindicare properabat. Ante omnia siquidem quum Borghesium cum suis cohortibus dimitti iussisset, atque ei integra fide abeundi cum rebus suis uexillisque facultatem concessisset, quosdam opulentos ciues in carcerem detrusit, imperatisque pecuniis, nisi properè eas expedirent, fame sensim enecaturos minabatur. Vno quoque edicto pronunciauit his capitale fore qui urbe excedere auderent, & ut reliquos terreret, duos ciues, qui fugam fuerant meditati, laqueo ad prætorii fenestras suspendit. Distribuit autem per omnes domos milites, ut gratuito ciuium copiis alerentur, donec alicunde pecu

nia repreſentari poſſet,qua pru ſtipendio emerito frequentibus iam id conuitiosè flagitan A
tibus militibus ſolueretur. Nam iratè & petulanter milites querebantur ſe parata prædæ
ſpe excludi,quum multo ſanguine parta uictoria,rebellantem urbem ſe æquiſſimo mili-
tiæ iure direpturos ſperauiſſent. Sed Ferruccius non inſulſa ratione reipu. urbem quo-
quomodo incolumem ſeruare,quàm auaritiæ militum urbium excidiis uel paruo ſuo lu-
cro gaudentium obiicere mallet,aliò ad parandam pecuniam ita uertebatur, ut ſacrilega
manu donaria antiquitus dicata templis, & religiosè uſque in eam diem cuſtodita nõ cun
ctanter auferret, & res pretioſas carioreſq. ciuium in ipſo belli metu in ſacroſanctis uir-
ginum cœnobiis abſconditas ſuam eſſe prædam diceret; denunciata capitis pœna his
qui abdita biduo non reuelaſſent. Quod uerò ſummo religionis contemptu factum uide-
ri poterat, cælata argento altarium frontalia, atque abacos cum candelabris atque calici- B
bus conflari iuſſit. Poſtremò diuorum urbis tutelarium Octauiani ſcilicet atque Victo-
ris argentea ſimulacra, quibus uera capita ipſorum martyrum includebantur, ad haſtam
uenalia in foro propoſuit, ingenti cum luctu ciuium, muliercularumq́ue præſertim cre-
bris eiulatibus, quæ pietatis cauſa conceptis uotis eminentem aperto paululum uertice
ſanctiſſimæ reliquiæ caluam exoſculari conſueuerant. Hac in re ipſo duce prudentior &
religioſior in uniuerſum miles eſt inuentus. Nam quum à Volaterranis omni pecunia
expoliatis capita redimi non poſſent, ne conflarentur, ipſi milites tacti religione pecuniã
in pretium contulerunt, fermè ſerius, quòd eorum iam alterum ſimulacrum aurea bar-
ba pretioſius & magnitudine auguſtius ad quæſtoris officinam delatum, properéque con
flatum fuerat. Violauit etiam atque diripuit nullo pudore, nullaque prorſus miſericor- C
dia, publicam piamque domum, in qua multa ſupellex collata fuerat, ab his qui egentes
exiguo fœnore res cariores oppignerare ſub fide publica cõſueuerant, & quũ ciues publi
cos reddituſ, cogendæ pecuniæ cauſa quæ militi præberetur, locupletioribus coëmundos
adiicere uellẽt, Ferruccius licitationem fieri uetuit, quòd Tedaldus immitis & aſper cun-
cta publica priuatáque ciuitatis, tanquàm rebellis fiſcum reſpicerent, & niſi ad nutum rei
pub. alienari non poſſe clamitaret. Hæc raptim uiolenterque fiebant, quoniam Fabri-
tius Maramaldus cum magnis copiis aduentare nunciabatur, & tum forte importunè
quum Ferruccius ſpe recuperandi Sanctogeminiani, Donatum cognomento Saltam
acchiam cò ad pertentandos oppidanorum animos cum iuſta manu equitum miſiſſet.
Donatus erumpente acriter Borgheſio fuerat pulſus, & multis ſuorum amiſſis fœdè pro D
fligatus. Ab hac aduerſa aduentantis hoſtis fama, ipſoque ad Sanctogeminianum irri-
to conatu Ferruccius ad muniendæ urbis curam properantius ferebatur. Cæterum Fa-
britius quum inſtructa acie aduentare ab ipſo Ferruccio, qui in edito colle conſederat &
equitatum explorandi laceſſendique hoſtis cauſa præmiſerat, facilè conſpiceretur, con-
tracto per equites modico certamine & repulſis hoſtibus, ad ſuburbana tecta peruenit; at-
que ibi deiecto Ferrucii præſidio, cuncta ad prædam uertens, poſitis caſtris conſedit, &
ſubitario opere, ut egreſſu hoſtes prohiberet, cõtra diui Franciſci portam quæ Piſana eſt,
aggerem extrui iuſſit; parique diligentia à Ferruccio introrſus obſtructa eſt, ipſo turrem
demoliente, ne percuſſa hoſtium tormentis, interius portæ ſpatium ubi ſtatio militũ con
ſiſtebat, ruina obrueret. Dum utrinque minutis prælijs certaretur, & Fabritius cunicu-
los ad eam mœnium partem ageret, quæ diui Dalmatii cœnobium introrſus reſpicit, pro E
broſæ militum uoces audiebantur, Fabritii tanquàm cæci ducis & imperiti, conatus irri-
dentium, quibus maximè irritabatur, ut in Ferruccium priuati odii prægrauem iram con
ciperet, ob idque præcipuè quoniam Ferruccius ipſius tympaniſtam fecialium more ad
eum miſſum, ut ſibi illico dedi urbem peteret, inſulenti uerbo offenſus, inſolentior dux
miſerum tanquàm impiè locutum corripi, laqueóque ſuſpẽdi iuſſiſſet. Quod facinus con
tra militiæ morem ſuperbè editum, ipſi demum Ferruccio exitium peperit. Accidit au-
tem per eos dies, ut utrinque ab inopia ſtipendii milites fœda conſternatione deficerent;
nam duæ fermè integræ Brutiorum centuriæ à Maramaldo ad Ferruccium tranſierunt,
& Ferruccius ipſe ob eandem cauſam Corſorum ſeditione exorta penè interfectus eſt.
Ex his erant cohortibus, quas Camillus Appianus à Populoniæ oppidò adduxerat, gens
fera,

A fera, peragrestis, & rapax. Sed Ferruccius uel multo ciuium damno ita sedault tumul-
tum, ut in Camillum ducem odium exitiale reseruaret. Dum hæc ad Volaterras gere-
rentur, Aurantius in spem occupandæ Empolis uenit, quòd ibi discedente Ferruccio, nõ
multum præsidii esse, nouumque prætorem Iunium ignarum prorsus belli, & ab una
tantum ardentis odii in Mediceos commendatione suffectum fuisse didicerat. Itaque Di-
daco Sarmento negocium datur, eique præter suos tirones quos ductabat, Vasthus uete-
ranorum Hispanorum ualidas cohortes adiungit, curatque diligenter ut iustus tormen-
torum apparatus ad eum perueheatur. Hæc ubi conuecta sunt, Empolimque copiæ omnes
peruenerunt, eo ordine oppugnatio cœpta est, ut uno tẽpore duobus in locis murus qua
teretur. Sarmentus cum Hispanis ad Ormam fluuium castris positis tormenta inter Ar-
B num & oppidum promouit, atque eam muri partem quæ spectat septentriones, uehemẽ
ter quatere cœpit. Ab occidentali uero loco contra Deiparæ uirginis templum Alexan
der Vitellius cum Italicis copiis oppugnare adortus est. A parte Sarmẽti primum omniũ
Calcella Apulus tormentorum magister, molas frumentarias paucis ictibus disiecit, at-
que ita perfregit, ut decurrentis aquæ profluentem quo machinæ molæque uertebantur,
& fossæ demum oppidi implebantur, opposito aggere læuorsum diuerteret, & fossa proin
de totius aquæ copia solito flumine destituta siccaretur, Hispanique milites illac se irru-
pturos confiderent. Exinde murus ducentis amplius maiorum tormentorum coniectis
globis peritè uerberatus, patefactusque est, ut Hispani fossam transire, & per ruinas subi-
re auderent; eo etiam minore periculo, quòd defensoribus summa corona propter fre-
C quentes pilarum & glandium ictus nudaretur; nam supra capita oppugnantium atque in
trare conantium præteruolabant. Sed magno irrupturis erant incommodo procidentis
extra & corruentis muri ingentia frusta, quibus multos cooperiri atque opprimi necesse
erat; præterquàm quòd præsidii cohortes, ipsique Empolitani strenuè, ubi periculum de-
posceret, hostes hastis, ferreisque tridentibus repellebant, & in fossam deturbabant; quã-
quam in eo certamine Tinctus Battifolius præfectorum fortissimus, tormenti ictu ceci-
disset, & iam interiorem munitionem alacri concursu, non uirorum modò sed & mulie
rum lateres, glebas, & tigna comportãtium extruere properarent. Per eum modum Sar
mentus quòd per iniquo atque admodum periculoso loco obniti, non sine certa pernicie
milites prouidebat, tanquàm tormentis locum mutaturus receptui cecinit. Eodem quo-
D que tempore Vitellius postquàm aliquantum muri diruerat, nec satis ad irrumpendum
apertus foret, abstinuit prælio, alia uia aditum quæsiturus. Interim Titus Orlandinus co
gnomento Pullus qui erat apud Vitellium, per Petrum Orlandinum Florentinæ cohor
tis præfectum gentilem suum postulauit, ut Iunius prætor in colloquium deuenire non
grauaretur, prodeuntemque sub fide publica hortatus est, ut constantiæ laudem sua atque
oppidi salute nequaquam potiorem arbitraretur, postquàm tantas non haberet præsidii
uires, quibus binis ducibus è diuerso oppugnantibus diu resisti posse confideret. Iunius
ad ea elato in præsens animo respondit, se quinquagennario maiorem satis uixisse, proin
de nihil sibi longiore uita opus esse, quæ uel imbellis ingenii, uel fluxæ erga rempub. fidei
notam afferendo, antiquum Iuniæ familiæ nomen dedecorare posset. Hæc tamen eum
non ita intrepide dixisse apparebat, ut perculsæ, & attonitæ mentis signa non eminerent;
E nam quum paulo antè sæpius ac sæpius ad Odoardum Giachinottum prætorem Pisanũ,
maturam implorans opem perscripsisset, ut ibi trecentos saltem sclopetarios summitte-
ret, uix demum unam centuriam cui præerat Borna Lucensis ab eo acceperat; quum ægrè
cum Vitellianis hostibus certando ad oppidum peruenisset, eodem metu summi discrimi
nis adducti Empolitanorum primores eadem nocte quæ primum oppugnantium cona-
tum sequuta est, legatos ad Sarmentũ emiserunt, qui de concordia agerent, quorum prin
ceps erat Bacinius decurionum scriba, in cuius custodia totus tormẽtarii pulueris appara
tus seruabatur. Is ut existimari potuit insigni flagitio ea pactione egisse ferebatur, ut op-
pidani essent incolumes, præsidium uerò Hispanis prædæ esset. Oriente sole Ioãnes Ban-
dinus, quem singulari certamine palmam retulisse diximus, qui erat apud Sarmentum,
per abrupta tormentis mœnia in oppidum uenit cum Lucio Manellio, ut Iunium præto-

rem ad deditionem eadem ferè qua pridie Pullus egerat adhortatione impellerent. Sed A eadem respondente Iunio, non multo pòst Hispani facto impetu neminéque prohibente per ruinas adaperti muri in oppidum irruperunt, quòd Orlandinus muri custodiam ut pransum iret importunè deseruisset, uel contradicente signifero, & illac certum periculum irrupturi hostis demonstrante. Quod flagitium uel turpi ignauia, uel intempestiuæ transacta deditionis fiducia admissum multi crediderunt, non sine etiam nota perfidiæ, quando non statim Orlandinus pœnam ueritus ad urbem, nisi perdomita, & commutata republica redierit. Cæterum Hispani in oppidum irrumpentes aliquandiu hæserunt in fossa, quum adeo profundo, & inextricabili cœno præpedirentur, ut lutulenti umbilico tenus ereperent, subleuatique sociorum manibus mœnia superarent. Primus omnium Bucanigra in domum Orlandini per tecta delapsus, in quam omnes pro- B pe nobiliores fœminæ, multæque Florentini nominis matronæ ut securiores essent confugerant, eas omnibus ornamentis exuit, usque ad monilia, maritalesque anulos, & corollas diuorum supplicationibus dicatas. Reliquas uerò domos gregarii Hispani ea Sarmenti lege diripuerunt, ut neminem è præsidio militem uiolarent. Iunius prætor, & ipse Orlandinus, quòd summæ essent authoritatis apud milites, capti sunt; parique puncto temporis Vitelliani in oppidum penetrarunt, atque ignobiliore præda potiti sunt. Sed eos postea Sarmentus excedere oppido, & in castra redire coëgit, quum Vastius ipse feram opem direptis & miseris offerens superuenisset; quantum tamen authoritate C atque imperio poterat, maleficia prohibendo, inuiolatasque fœminas præstando, non mediocriter in ea calamitate Empolitanos est consolatus.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXVIIII.

ER hunc modum inter parum ſyncera colloquia Empoli capta direptáque, Vaſtius inde celeriter copias educens cum Sarmento Volaterras eſt profectus, quòd ad expugnandam urbem Maramaldus iuſtum tormentorum apparatum ſibi aduehi crebris nunciis
B poſtularet. Nihil enim cuniculis profecerat, nec minis Ferrucciū hoſtem, niſi murus magno conatu quateretur terreri, & ad deditionem compelli poſſe prouidebat, propter incomparabilem naturæ loci difficultatem. Nam Volaterræ in arduo monte ſitæ ſunt, ueterę priſcorum ſtudio excelſa quærentium iuga tãquam tutiora contra omnes hoſtium impetus, ſalubrioráque campeſtribus locis, quæ ſæpenumero caliginoſis atque denſiſſimis nebulis obſidentur. Nam Volaterrani originem ſuam à Tyrrheno Lydorum duce repetunt, qui olim duodecim nobiliſſimas Etruriæ urbes condiderit. E ſummo montis iugo quinque præcipuè deſcenſus oblongo dorſo ad infimos pertinent campos, qui radiorum inſtar ad imaginem extentæ cum digitis palmæ manus, interiectis profundiſſimis
C uallibus dirimuntur; ita ut conualles tranſiri nequeant, quum abruptiſſimæ ſint, atque ita denſis arboribus obſeptæ, ut exercitibus inacceſſæ fiant, quoniam ab his aditibus ſilice ſtratis, quum paululum aſcenderis in proximas uias nullo modo ad mutuam opem ferendam tranſiri poſſit, quòd præaltæ crepidines undique ſubſint, ad quas cõmeantium oculi propter profunditatem facilè caligent. Ad has naturæ munitiones acceſſerunt mœnia antiquitus è quadrato lapide conſtructa, quæ hodie ſuburbana præcingunt tecta; quoniam urbs noua, quæ hodie incolitur, poſt calamitatem à Pannoniis acceptam, aliquanto aſtrictiore quàm antea muri ambitu munitur. Vaſtius ubi aduenit, contemplatus ſitum admirabilis munitionis, quãquàm aſperrimas ſibi rerum difficultates ad oppugnandum propoſitas uideret, quòd niſi ægerrimè pertrahi conſtituique torměta non poſſent; commu
D nicatis cum Maramaldo conſiliis, ad Portonem, qui eſt antiquæ portæ monimentum, humilem nactus collem, caſtra poſuit. Nec mora in Hiſpanos tentoria ponentes Ferruccia ni audacter eruperunt; contractáque eſt cum imparatis aſperrima pugna; ſed ferente celeriter opem Maramaldo, paucis utrinque deſideratis in urbem compulſi ſunt. Exinde Vaſtius diligentius locorum ſitum ſpeculatus, ad diui Andreæ templum aliquot Fabricii cohortes, Barone Neapolitano duce, tranſire iuſſit. Qua re conſpecta Ferruccius nullam ſibi moram attulit, quin exturbandos eo templo hoſtes decerneret; atque ita emiſit Camillum Appianum cum ſuis Corſorum cohortibus. Ab ea eruptione certatum eſt amplius duabus horis; ſed multis utrinque interfectis & uulneratis, Camillus ſe recipere coactus eſt, eo impetu incumbentibus Fabritianis, ut quum ſe obuerteret, in genu mortifera glande uulneraretur, uti aſſerunt, ipſius Ferruccii iuſſu in eius odium uehementer
E incitati, quòd portam Herculis cuius cuſtodia Camillo fuerat attributa, hoſtibus prodi poſſe ſuſpicioſè iudicaret; ac ſimul uitæ ſuæ periculum quòd recenti Corſorum ſeditione ſubiiſſet, ulciſci properaret. Eodem quoque tempore Ferruccius ſuos à Florentina porta contra hoſtes, qui ad Portonem conſederant, eruptionem facere iuſſit, ut diuerſo hoſtium impetu Hiſpani, quominus ſociis opem afferre poſſent, ancipiti prælio diſtinerentur. Sed Ferrucciani hunc audaciæ ſuæ exitum tulerunt, ut Franciſcus Brocca egregiè fortis Corſorum tribunus, non paucis utrinque amiſſis & uulneratis occideretur. Nec multo poſt à Vaſtio duobus in locis duplex oppugnationis genus eſt inſtitutum; alterum aduerſus ſancti Lini cœnobium, cuius horti ad mœnia pertinent, Maramaldo attributum eſt; alterum ipſe deſumpſit iuxta portam Florentinam. Vaſtius conſtitutis, partim ex directo, partim ex obliquo aſpectu, maio-

ribus tormentis, tanta ui utrobique quassari iussit mœnia; ut amplius quadringentis fer- A
reorum globorum ictibus murus adapertus sit; sed multò maximè apud Maramaldum;
nam supra triginta cubitorum spatium, prostratus est; tanto Ferruccianorum pauore, ut
quum nonnulli tormentis icti cecidissent, ipséq. Ferruccius lapidis fragmine cubito per-
cussus se recipere cogeretur, milites in ruinæ aditu neqnaquam intrepidè consisterent, &
equites instratis equis fugam pararent, confugerentúrque undique in arcem, hostes irrum
pere potuisse constaret. Fabritius nanque per audacissimos prius milites, qualis quan-
túsque per ruinas aditus pateret, explorandum ratus, quum impetum fieri iuberet, quòd
locus ruinis impeditior, & æquo ad inuadendum difficilior renunciaretur, importuna
cunctatione serò pugnæ signum proposuit, occasionémque uictoriæ corrupit; quum ab
ea mora hostium cessationéque, multi propugnatores redintegratis animis extruere in- B
trorsus aggerem, admirabili constantia atque celeritate properassent; Morgante præser-
tim Castellioneo ab ingentibus lacertis ualidissimo centurione, & Ioanne Broccardo pa
ris animi Volaterrano ciue, rem administrantibus; nam in aggerem tumultuarium adiu
uantibus maximè fœminis, oblata quæque, & ex cœnobio abrepta, lectos, culcitras &
cophinos, prætiosissimis etiam rebus plenos infarciebant; ut munitio in iustam altitudi
nem educeretur; pro qua mox acerrime decertatum est, aucta spe propugnantiū, quum
Ferruccius lenito uulnere cum ualida fortissimorum militum manu decurrisset, & Fabri
tius recenti submisso subsidio, sæpius instaurando pugnam multa utrinque cæde edita, ir-
rumpere esset conatus. Eo die inter Fabritianos multum enituit Angeli Bastardi uiri Za
cynthii origine Volaterani uirtus, quum sæpius certamen restituisset. Altera porrò in C
parte Vastius quanquàm non adeo latè murū patefecerat, satis pro tempore animaduer
sa introitus conditione, prælium iniri iussit, pugnatúmque est aliquandiu ab Hispanis au
dacissimè. Sed eorum impetum ea animorum & corporum promptitudine defensores
sustinuerunt, ut pulsi non paruo accepto incommodo repellerentur. Cæterum Vastius
nihil eo duplicis conatus detrimento permotus, paucos pòst dies, iterum geminam oppu
gnationem instituit; alteram ad sinistrum eiusdem Florentinæ portæ latus, quod Pinzia-
nam respicit uallem, alteram iniquissimo loco contra fontem perennis aquæ quæ Duc-
ciola uocatur. Ibi ea forma mœnium est, & ut murus utrinque per decliue ductus ad in-
fimam uallem ubi fons est, in angulum se coniungat. Proinde putabat Vastius eum lo-
cum propter inæqualis loci difficultatē, ægerrimè defendi, & ex aduerso illac facilè suos D
perrumpere posse, quum in eam partem sedulo collibrari tormenta atque displodi iussis-
set. At Ferruccius ubi periculum posceret, noua opponebat munimenta, & supra fon-
tem præcipuè aggerem erexit, unde collocatis tormentis, opugnantes hostes destinatis
ictibus peterentur. Sed quum id opus nouæ munitionis feruere atque exurgere ab hosti
bus conspiceretur, in id coniecta colubrinæ pila, insignis præfectus cognomento Scoc-
cula interficitur, nec tamen intermitti opus Ferruccius imperat, nam paulo pòst in eo
falcones duos collocauit, quorum ictibus quatuor ex hostibus noti tormentorum libra-
tores abrepti sunt. Nec multo pòst ab Hispanis cohortante Didaco Sarmento prælium
est cœptum, tanta contentione, ut aliquot uexilla Hispanorum impigrè summo in muro
figerentur, instaurataque sæpius admodum cruenta pugna certaretur, inter fortissimos
Sarmento armis & crista conspicuo, & secundum eum Macicao Cantabro qui castrorū E
erat magister, audacissimè subeuntibus. Verùm non diu pòst Sarmentus, spectatæ eius
uirtuti inuidente Fortuna, glande traiectus occubuit, quum longiore uita dignus uidere
tur, & Macicaus pluribus confectus uulneribus propè exanimis retrahentibus suis ægerri
mè seruatus est; irrumpentibus autem Hispanis maximè officiebant dolia saxis plena, quæ
per deiectus stratæ uiæ magno strepitu deuoluebantur; ita ut facile appareret uniuersos
hostes angusto in loco uel si omnes intrassent, ea doliorum & lapidum mole obrui potuis
se. Nec fœliciore euentu certatum est in altera oppugnatione, nam tametsi prostratis
mœnibus alacriter subirent Hispani admixti Italis, non longū tamen certamen, sed æquè
cruentum ac Ducciolanum extitit. Vastiani quippe propiore accessu facilè loci iniquita-
tem, propter hostium munitionem, & præsentem paratamque uim, reformidantes, nequa
quam

A quàm pertinacissimè expellentibus restiterunt, quum ab utroque latere intra pomœrium
fossas perductas, & aggeres tormentis permunitos, & aduersus armatorum aciem se irru
pturos prospicerent; quando per id totum etiam edendæ pugnæ spatium ad insidias dispo
siti murices, & tabulæ peracutis confixæ clauis eminente cuspide conspicerentur; quibus
indui prius necesse esset, quàm ad equites qui in pedes desilierant, & suis grauibus prote-
cti armis pugnam essent excepturi, peruenirent. His præliis multi uiri fortes desiderati
sunt, & in primis ipse tormentorum magister Appulus Calcella, quo nemo eius artificii
peritior habebatur, ut qui Antonio Leuæ mirificam operam superioribus bellis nauasset.
Interfectus etiam est Donatus Tranius, qui eius artis commendatione in Calcellæ locum
successerat. Constat Ferruccium aliquanto maiore detrimento hostes afficere potuisse,
B nisi summa sulphurei pulueris inopia laborasset, quòd eius paulo antè non modicam co-
piam Tedaldus, ut iracundiæ suæ stultæque ferociæ impensius indulgeret, & urbanis te-
ctis maximè noceretur, intemperanter absumpserat; qua de causa Ferruccius per turmas
equitum, salis nitri ad conficiendum puluerem aliquot pondera à nadis usque Volaterra-
nis proximi litoris, petere fuerit coactus; ita ut sportulis ad equorum clunes coaptatis, fal
lendo hostium custodias in urbem comportarentur. Ferunt Vastium à tanto irrito cona
tu summum concepisse mœrorem, ita ut nonnulli ad eum consolandum de Maramaldo
obloquerentur, quasi ille in prima oppugnatione propterea cessauisset, quòd indignare-
tur Vastium superuenisse, ut paratam sibi expugnatæ urbis gloriam eriperet. Quan-
doquidem ipsum nequaquàm uenturum, sed uti postularat, tormenta tantum submissu-
C rum credidisset. Atque ita Vastius adeo bile plenus ad Aurantii castra rediit, ut Fortu-
nam, quæ sibi paulo ante ad Monopolim aduersa atque infesta fuerat, conuitiosè & intem
peranter incusaret. Maramaldus autem longo circuitu per Pisanum agrum paulo antè
calendas Iulias, Volaterras relinquens, uersus Pistorium, combustis prius uineis, atque
euersis operibus, est profectus. Florentini quanquàm aliquanto maiore damno Empo-
lim oppidum urbi propinquum, & ad subleuandam multarum rerum inopiam opportu-
num, amisisse censerentur, quàm Volaterras, urbem longinquam insigni commodo re-
cepissent, nihil tamen sustinendi belli curam ullis consiliis remiserunt, adoriendáque Ger
manorum castra statuerunt, authore Stephano Columna, qui non obscurè Malatestæ
æmulus, & tentare ipse aliquid suo ingenio, & erecto animo dignum facinus aggredi cu-
D piebat, ut ciuitatis animos redimeret, qui Venafrani tanquàm bellicosissimi uiri impor-
tunam cædem ægrè tulisse uideri poterant, nihil magis cupientes quàm ut præsidiarii mi-
lites frequentibus præliis sese exercerent, subeundóque uel summi certaminis aleam, fa-
tiscentis reip. extremis casibus subuenirent. Hæc res diu explorata à Stephano, delatá-
que ad dictatorem, quum asciscereteur in eam consultationem dux Malatesta, ipso obli-
què tantum contradicente, grauiterque expendente totum id dubii periculi discrimen,
quod subituri essent, in id tota deliberatio cecidit, ut ab omnibus probaretur, ipséque de-
mum Malatesta in eo negocio collegam adiutorémque Stephano fortia audenti sese of-
ferret, quòd Lodronii castra non nisi magnis uiribus & ualidissimo impetu inuadenda in-
dicaret. Quintiles iam idus aderant, torrentéque æstu Germani in uigiliis stationibúsque
se ipsis languidiores facti uidebantur, sic ut eruptiones hostium cõtemnere potius quàm
E timere consuessent. Castra eorum, ut diximus, coniuncta erant templo cœnobióque sa-
cratarum uirginum, quod diui Donati in Poluerosa nomen habet, eo ordine ut septa qua
dratis aggeribus, intra quos tendebant milites, hortos uirginum perpetuo uallatos muro
annexos continerent, & dux ipse Lodronius sacris ædificiis uteretur, duobúsque ad castro
rum aggeres propugnaculis erectis, in quibus collocata erant aliquot tormenta, utranque
uiam, quæ ab urbe hinc Pratensi, illinc Fauentina porta ferebatur, respiceret, & perpetua
statione ab omni hostium impetu aptissimè defenderet. Itaq. magno consensu, magnáq.
omnium expectatione Stephanus & Malatesta copias instruunt, partiuntur inter se munia
impetus faciundi, & triplici egressu ueteranas fermè omnes atq. lectissimas cohortes edu
cunt, ea ratione ut Florentini populi uexilla, quæ in locum decedentium militum in muri
atq. aggerum, qui erant in monte, custodiam succederent, & si casus ferret, his in locis pro

pugnando patriam defenderent, donec milites re bene gesta ad solitam muri stationem A
reuerterentur. Ad confirmandos tamen armatæ iuuentutis animos ueterum militum ali-
quot centurias interposuerunt, & quatuor cohortes conglobatas loco medio atq. oppor-
tuno consistere iusserunt, ducibus Francisco Tarusio, & Barbarussa Bartholo, ut cõmo-
dè ubi res posceret, ciuibus aduersus hostes opem ferrent. Media quoq. in urbe simili ra-
tione reliquarum tribuum uexilla cõstituerunt, quibus addebantur quaternæ cohortes,
quæ fuerunt Pacerini, Giometti Senensis, & Corsorum dux, ex Pasquinianis. His rebus
aptè constitutis Stephanus Pratensi porta milites eduxit, ad unum omnes candidis tuni-
cis indutos, ut inter se noscerentur, & ea specie per tenebras hostibus terrori essent. Ma-
latesta autem ea Prati portula, quæ ad Arnum ducit, eo consilio egressus est, ut secundum
flumen totum ripæ marginem equestribus & pedestribus præsidiis occuparet, ut si fortè B
è maioribus Aurantii castris hostes laborantibus Germanis opem ferre, & flumen trana
re auderent, uti accidit, circa uada amnis inuaderentur. E Fanentina autem porta tertia
manus erupit; eo consilio ut superiore circuitu ad Germanorum castra uerteretur, & di-
uerso metu illato Germanos eo temporis momento distineret, quo eos Stephanus adori-
retur. Pasquinus Corsus quum præmisisset expeditam suorum centuriam, duos hostium
uigiles extra munitionem excubantes ita oppresit, ut altero occiso, alter quanquàm sau-
ciatus ad suos confugeret, qui adesse hostes semisopitis nunciauit, atque ita Pasquinus ad
munitionem castrorum impetum fecit, pauloq. pòst conclamantibus iam ad arma Ger-
manis, Stephanus gradum intendens, ut imparatos & incompositos inuaderet, apprehen
sis & superatis munitionibus in castra transcendit, impigrè rem gerente Ioanne Taurino, C
qui inter Pasquinum & Stephanum ipsum aggerem adortus, iaculatúsq; ardentes tubas,
Germanos ita submouerat ut undiq. frustra resistente hoste, Etrusci certatim in castra ir-
rumperent, atq. hos animosa Florentinæ iuuentutis cohors Dante Castelliono signife-
ro audacter irrumpente consequeretur, & prius quàm Germani Lodroni ducis superuen
tu adhortationeq. componi & conglobari possent, fœdo incœpto exitu, ad diripienda ta
bernacula discurrerent. Quo tumultu ingens non militum modò sed fœminarum & li-
xarum numerus per tenebras trucidatus est, atq. item multi ex eius noctis statione, qui im
petum irruentium numero atq. animis impares sustinere nequierant. In ea rerum pertur-
batione Lodronius admirabili constantia circiter duo milia hominum in recessu castren-
sis areæ conglobari, retinereq. ordines, neq. usquam acie excedere iussit. Stephanus semi D
parta uictoria, nisi milites prædæ cupiditate adducti dissipatis uiribus pugnam subiissent,
increpitare reuocareq. suos conatus, in phalangẽ hostium densatã non semel impetum fe
cit; sed postremò, quòd immota prætentis hastis egregiè resisteret, & mox inducẽte Lodro
nio in dispersos & imparibus pugnantes armis impresiionẽ faceret, nonnullis utrinq. ca-
dentibus, ipse Stephanus uehementer est uulneratus lanceæ cuspide, quæ in os recepta ei
dentes excussit, & inguine pudendisque alabardæ mucrone ita transfixis, ut exturbatus è
munitione in fossam deiiceretur, multiq. simul uulnerarentur, atq. in fossam conciderent.
Interfecto Virgilio Romano, qui diu Stephano comes repugnarat, Zagoneq. uiro ingẽti
proceritate corporis, atq. animi uigore terribili, per femur trãsfixo, & Ioãne Taurino ha
starũ impulsu extra aggerẽ eiecto, Etrusci se receperunt; uel ob id præsertim nequaquàm
redintegrata pugna, quòd iam ab Olinetano monte tormenta disploderẽtur; uerereturq. E
Malatesta ne Aurantius è Giramonte suorum stationes inuaderet, quas discessu militũ ci-
uili præsidio, si grauior pugna incideret, nequaquàm fore firmissimas arbitrabatur. Id ue-
rò uti postea cognitum est, Malatestam magnoperè permouit, quòd equitatũ è castris ho
stium signo tuba proposito, eductum decurrere secundum ulteriorẽ Arni ripam senserat:
ut pote qui nõ temerè timeret, ne si cõglobato agmine humilioribus uadis tranarent, nõ
facilè sustineri possent, quin ipse erepta ab hoste receptus facultate, porta urbis excludere
tur, & populus ipsis ambobus ducibus extra urbem diuerso prælio occupatis, portaq. in-
terclusis, incumbente Aurantio aliquod grauis uel summæ etiam calamitatis detrimentũ
acciperet. Nec tamen deerant, qui Stephano laudẽ astruentes, assererent à Malatesta rece
ptus signum maturius datũ fuisse, obtrectatione non dubia alieni decoris, ut parẽ exitum
ac ipse

A acipse nuper ad Catelinā portā fuisset expertus,inconsultæ audaciæ eruptio tulisse uidere
tur,apud ciues qui nō æque prudentiam cauti ducis,quàm bellicosi audaciam è rep. esse
iudicabant. Cæterum ab hoc irrito conatu Florentini in uniuersum non obscuro dolore,
neq.inani concepta tristitia turbabantur; propterea quod ad extremā esculentarum rerū
inopiam erat peruentum;nam neq.equis,neq.asinis,neq.etiam felibus pepercerant. Nec
defuere è plebeiis,qui mures auidè consectarentur. Frumenti autē ea erat penuria,ut pa
nes ex milio uetere & panico,atq.ea oliræ scandellæq.segete ad iumenta in alimentū de-
stinatæ,confici uendiq. inciperent,& uulgus ignobile ea nigri milii segete culmosa,aliàs
dicata suibus,quam Transpadani melicam,Etrusci uerò ipsi saginam uocant, uesceretur.
Vini nusquam erat copia, nisi quæ sacrificiis atque ægris in medicinæ usum seruaretur,
B potarent omnes aquam hilariter; sicut ipsi ciues frugi homines hæc à militibus incom-
moda tolerantissimè ferri mirarentur; laudarèntque eos quòd fideli perseuerantia, nus-
quam excitato tumultu,suísque contenti stipendiis, pro militari tantum gloria alienæ li-
bertatis causam aduersus exteras gentes generosè defenderent. Sed quum nullus belli
exitus desperatis auxiliis,nisi ualde lugubris atque durissimus prospiceretur,uersabat iam
multorum animos cura ingens publicæ salutis, prudentiorésque iam planè ea ominaban
tur supplicia esse subeunda,quæ Romani nuper pertulissent,si uinci armis quàm pactio-
ne se dedere mallent.Neque tamen quisquam reperiebatur qui effari auderet; adeo erat
certum his,qui ferociam animi deditionis cogitatione remisissent, fœdæ mortis suppli-
cium,ut plerique tacitè animos desponderent, eum subituri casum quem uel iniqua sors
C publicis rebus attulisset.Primus omnium Zanobius Bartholinus, qui dudum è tota ciuita
te libertatis defensor,grauitate consilii,industria,& uigilantia singulari,cum summo im
perio legatus extiterat, simulato corporis morbo nequaquam occultè concepta animi
ægritudine, è curiæ limine se subduxit, quòd authoritate rationéque multorum effe-
ratorum ciuium insaniæ mederi posse desperaret; agitarétque animo quanam ratione cō
silii affectæ ciuitati prodesse posset,& quum nihil deditionis pactione utilius atque salu-
brius fore iudicaret,sæpenumero de ea re in arcano cum Malatesta & Stephano fuerat
colloquutus,per quem tentandum Aurantii hostis animum esse statuebat; occasio uerò
eius tractandæ rei non semel petita est,quum munera ad ducem in castra mitterētur; ido
neus autem interpres erat Cencius Perusinus cognomento Strabo,astu atque prudentia
D militari insignis, proptereáque Malatestæ fidus.Is Aurantium reperiebat nequaquam ab
horrentem ab honesta concordia;quum ille ducenta tantum milia aureorum nummûm
ad persoluenda militi stipendia postularet, subindéque peteret Mediceam familiam ser-
uato libertatis nomine,uti antea consueuissent, pristinæ dignitati restituēdam: & obiter
à Clemente Pontifice præteritarum offensionum obliuionem se impetraturum pollicere
tur. In quas condiciones non Baccius modò Valorius, pro legato à Pontifice ab initio
belli in castra missus,inclinabat, sed Aurantius ipse, undecim iam prope mensium obsi-
dionis tædio affectus, & quod maxime urgebat, pecuniæ inops; quòd multo lusu aleæ in
gentem pecuniæ uim stipendiis destinatam,gemente Valorio legato,importunissimè per
didisset,& Conradus Hessius,uetus Germanorum dux,& ualde felix aleator,eam ferme
totam abstulisset,adeo importunè ut quum Hispani atque Itali debita stipendia flagita-
E rent, Aurantius pudendis circumuentus difficultatibus,nihil potius atque expeditius re-
periret,quàm ut expressa uel non acerbis conditionibus deditione,ærumnoso bello finē
imponeret.Ad ea persuadenda ipsius Valorii authoritas plurimum ualebat. Quoniam
ex arcanis mādatis à Pontifice de patriæ salute solicito etiam atque etiam admonebatur,
ne expugnandæ per uim urbis casum necessarium duceret; darétque operam ut sine san-
guine uictoria quæreretur, quòd nequaquā sibi deleta patria,sed incolumi,opus esse præ
dicaret.Eadem etiam Pontifex perscribi ad reliquos duces, Ferdinandúmque in primis
Gonzagā iubebat,ea conditione,ut his certis præmiis gratiam seruatæ patriæ relaturum
polliceretur.Hæc ubi Cencius è castris rediens Malatestæ renunciabat,cum bona spe cō-
cordiæ Zanobio communicabantur,& per eum sedulò,& quantum fieri poterat occultè,
ad eos emanabant ciues, quos incolumis patriæ cura totius obstinatæ factionis obliuisci

cogeret. Verum recta salutariáque paucorum prudentium, insana multitudo imperito- A
rum popularium facilè superabat, ipso præsertim dictatore peruersissimis opinionibus
imbuto, & rem ad extremum uiolenti conatus casum deducere cupiente; ita ut accersen
dum cum omnibus copiis Ferruccium, defensis Volaterris ingenti uirtutis opinione à
popularibus sublatum, & periclitari extremo conatu Etrusci imperii fortunam statue-
ret. Itaque Ferruccius è senatusconsulto reuocatur, & quid fieri oporteat ex præscriptis
mandatis docetur. Summa consilii hæc erat, ut per Pistoriensium montes ad urbem Flo-
rentiam duceret, & decedens dextrorsum à Fesulis, ipso Malatesta erumpente, atque exci
piente occasionem nobilis pugnæ edendæ, qua patria obsidione liberari posset, opportu-
nissimè præberet. Ferruccius qui quassata mœnia reficiebat, acceptis à senatu literis,
Marco Strozzæ, & Baptistæ Gondo, qui Florentia missi fuerant, uiris prætoriis, urbis B
custodiam commendat, cum singulis militum centuriis attribuit Nicolaum & Gualte-
rotum Strozzas, Alexandrúmque Monaldum. Imperat etiam Volaterranis decem ob-
sides, qui castra subsequantur, captóque itinere secũdum Cæcinam amnem, ad uada Vo-
laterrana descendit, atque inde per Liburnum, antiquæ Labronæ turritum oppidum, Pi
sas contendit. Ibi aliquot consumpsit dies apparandis his rebus, quæ ad profectionem
pertinerent, imperandisque præsertim pecuniis, ut milites qui stipendia seditiosé flagita-
bant, tumultu à Corsorum cohortibus orto, præbita pecunia pacarentur. Eam autem ui-
ritim mercatoribus imperatam, usque adeo impotenter extorquebat, ut quibusdam præ-
sentem laquei mortem horribili uoce interminaretur, aliis porrò in summa domus cœna
cula contrusis, nisi pecuniam expedirent, fame pereundum esse denunciaret. Qua sæui- C
tia acerbitatéque usus, sicuti Volaterranos afflixerat, ita à Pisanis magno fœnoris impẽ
dio patrimonia distrahere coactis, tantam auri summam, quæ mẽstruo stipendio satis fo-
ret, corrasit. Exinde Pisanos ad unum omnes qui arma ferre possent, tanquàm ueteris
memores libertatis, proptereáque ab iusto odio Florentinis suspectos, patria excede-
re iussit; quanquàm Pisanorum optimates octoginta numero, obsidum nomine Floren
tiæ seruarentur. Adduxerat paulo ante Pisas aliquot exercitatorum militum cohortes
Paulus Ceres, Rentii filius, dux impiger. Cum eo belli gerendi consilia Ferruccius com
municat, cogitque in unum omnes copias, productis autem omnium uexillis, quum
inspicerentur singulæ cohortes, censa sunt tria milia peditum, galeatorum uero equi-
tum numerus, & pileatorum Epirotici generis leuioris armaturæ, qui erant peltati, quin D
gentorum summam implebat. His præerat Nicolaus Masius è Nauplio Peloponnesia-
co uir egregiè fortis, cui Pulledro, Epirotica lingua, cognomen fuit. Galeatos autem
thoracatósque ductabant ueteres ac clari nominis præfecti Carolus Cinitellæ regulus,
& Amicus Arsula. Præter has copias solicitarat etiam montanos Pistorienses homines
Cancellariæ factionis, qui sicuti promittebant suis illac iter habentibus prestò futuri spe
rabantur. Sarcinariis autem iumentis multis undique uiolento imperio contractis,
supra centum ligneas tubas, quæ sulphuream flammam euomerent, imposuit; atque
item decem minora tormenta, quæ moschettos appellant, & ligneis canteriis impo-
sita subitaria in pugna ad confirmandas acies peditibus præsidio aduersus equites esse cõ
sueuerunt. Cum his copiis eòque apparatu, & cum aliquanta commeatus copia, bisco
ctíque præsertim panis, more nautico, quæ properãtibus per nemora & syluas sufficeret, E
uel si nihil omnino parati commeatus, montanorum agrestiúmque hominum tenuitate
nancisceretur, reluctante genio Lucensi porta signa eduxit; conuersúsque ad quosdã præ
fectos fatali proloquio, fortissimi uiri, inquit, ad subeundã durissimi euentus Fortunam
ire iubemur, neq reformidanda est ulla periculi uis imminens, quũ omnino senatui sit pa
rendum qui nos alit, & in dextris nostris supremæ salutis suæ spem reponit. Apparebat.n.
eum quibusdam secus ac consuesset parũ alacriter loquutum fuisse, quasi diuinaret, qua
forte ad alienum arbitrium suscepta expeditione esset pugnaturus. Reliquit autẽ in præsi
dio Pisarum, qui Odoardo Giachinotto prætori parerent, cum singulis cohortibus, Mat-
thiam Varaniũ Camertem, & Bettum Ranncinũ Florẽtinum, Michaelemq. é Montopo
li, & cum his Epiroticæ stirpis inquilinũ cum ala equitũ Musacchinũ, Musacchio uetere
fortique

A fortique equitum præfecto genitum. His rebus constitutis per Lucensium agros, atque
inde subter Pisciam, & Collodium oppida ita agmen duxit, ut signa sensim ad læuā in
superiores montes erigeret, confragosisq. & syluestribus locis rectà uersus sancti Mar-
celli pagum progreditur. Interim Aurātius de consilio itinereq. hostium per speculato
res certior factus, cōmunicatum cum paucis totius negocii consilium per hūc modum
maturè explicat. Ferdinandum Gonzagam in obsidione relinquit, & cum eo fermè
omnes Hispanos pedites, multóq. maximam Italicarum cohortium partem. Vltra Ar-
num porrò suis in castris Lodronium consistere, obseruaréque hostium motus, atq. in-
tentius euigilare iubet. Scribit autem ante omnia ad Fabritium Maramaldum, atq. Vi-
tellium qui in agro Pisano circum oppida Vicum, Sanctæ crucis, & Focensium pagos
B æstiuabant, ut coactis cohortibus ad præcidendum Ferruccio iter, uestigiisque insisten-
do quanta possent celeritate maturarent. Ea quoq. Hispanorum tironum manus, quæ
per aliquot menses Clauerio duce diuagata per agrum, & mutando loca rapto sese alue
rat, tanquā edicto Cæsaris stipendiis castrisq. exclusa ad Altopassum confederat, Vitel-
lianas cohortes est subsequuta, adhortante ipso Vitellio ad nauandam ea expeditione
operam, qua omnē consternationis, & diuturnæ secessionis noxam redimerent, & noua
promereri stipendia properarent. Præmittit etiam è castris Roscium, Martium Colum
nam, & Scalēgum cum suis cohortibus, atq. item Roscii alariis equitibus Theodorum
Bischetmium Epirotarū equitum præfectum adiungit. Hos subsequitur ueterum Ger-
manorum legio, ipseq. postridie cum uniuerso leuis armaturæ & cataphractorum equi-
C tatu è castris proficiscens, tranato flumine Arno uersus Pistorium cōtendit. Noctu autē
iter faciens peruenit ad locum, cui Lagoni nomen est, castaneis arboribus frequentem,
qui locus est ferè medius inter Pistorium & Gabinianum oppidulum. Ibi aliquantisper
substitit, ut equos modica quiete, & milites leui ientaculo recrearet, atq. interim nūcios
opperiretur, qui de itinere hostium certius referrent. Eo modo quiescēti superuenit cur
su citato fessus sacerdos, qui Aurantium requirens, adesse Ferruccium, eúmque sancti
Marcelli oppidum intrasse, direptúmque incendisse, unde ipse uix effugerit, anxiè nun-
ciauit, subdens Ferruccianos in tergo à Cæsarianis premi, quod ex multo sclopetto-
rum strepitu nosceretur. Ab hoc nuncio bonæ spei plenus Aurantius, quum lagenas po
poscisset, & uina latis pateris funderentur, circumiectisque in coronam ducibus Franci
D sco Prateo, Rossaliq. Hispanis, & Zucero Epirotæ hylariter propinaret, densissimus re-
pente cœlo dudum sereno imber effusus est, usq. adeo largus ut cunctos sub diuo perpo
tantes latè perfunderet, & ad omen à quibusdā uerteretur. Arrisit ad id sublato lætiore
cachinno Aurantius, & cōmilitones inquit (uti uideo) in hostes neqnaquam temulento
agmine prouehemur, postquā nobis superi uina coronantes pocula benignè propitiéq.
diluunt. Hæc fuere suprema eius uerba, continuò efferri signa iubentis, quum paulo an
tè ducibus sua munia in omnem eminentis pugnæ casum tam sobriè quàm opportunè
per hunc modum dispensasset. Hos enim quos diximus duces cum uniuerso leuis arma
turæ eqnitatu præire inbebat, quibus præsidii causa addiderat Pōpeium Farinā cum tre
centis pernicibus sclopettariis, monuerátq. eos ut passim, si qua paulo angustiora in iti-
E nere reperirent loca, per quæ difficulter equitatus transire posset idoneis tumulis cer-
tas sclopettariorum manus imponerent, ut quum hostes cōspexissent, si fortè premeren
tur ad ea præsidia sensim se recipere possent. Quod si planiora occurrerent loca quæ
non inepta equestri prælio forè prospicerent, tam diu distinere hostes lento certamine
niterentur, quo ad ipse cum cataphractis superueniret. Vbi equites ad Gabinianum op
pidum peruenerunt, & portas sibi pandi postularunt, oppidani nō aliter eos se admissu-
ros responderunt, nisi Aurantius fidem daret sine maleficio milites ingressuros. Erant
Gabiniani aduersæ factionis, qui edocti de Ferruccii aduentu fallacibus responsis tem-
pus extrahebant, quorum consilium non multo pōst ab Aurantianis est intellectum,
quum oppidani è sacra turre conspectis è longinquo Ferruccianorum uexillis, eorum
scilicet qui præcurrebant equitum, sacri campani æris sonitu adesse iam Cæsarianos ho
stes significarent, atque eo modo dum expectatur Aurantius, qui fidem præsens oppi-
m ii

danis daret, quòd multum interesset ad uictoriam parandam, eo opportuno plenóque A
commeatus oppido potiri, equites circumflectentes se subter mœnia uersus sancti Marcelli oppidum excurrerunt, & cum antecursoribus hostium leues pugnas serere cœperunt. Siquidem Ferruccius sanctum Marcellum ingressus, paucis interfectis, & eorum domibus qui erant aduersæ factionis crudeliter incensis, Gabinianum petere statuebat, ratus hostes nequaquam tanta celeritate occursuros. Dum oppido egrederetur, conspexerat turbam mulierum cum liberis rerum suarum onera capitibus portātium, quæ aduersa porta exiissent, in montes altissimos euadentem. Nonnulli propterea locorum periti milites, qui de aduentu hostium certius cognouerant, Ferruccium cohortari cœperunt, ut eodem montium dorso, quo ire pergerent mulieres, agmina educere ueller, quòd id montanum iter angustam uiam, & utrinque abruptissimos haberet deiectus, sic B
ut hostes illac non facilè persequi possent ascendētem in ea Apœnini iuga, quæ demum æquiores quanquàm longiores uias dextrorsùm haberent, & per eas ad Scarpariam & Mugellanum agrum descendere possent. Paulus Rentii filius lenem putabat impedimentorum iacturam, modò incolumes elusis hostibus eò peruenirent, quò uocarentur. Sed Ferruccius elato spiritu id consilium, quod timoris & fugæ indiciū præbere posset, detestatus, rectà progredi cœpit. Præibant equites Carolo atq. Arsula ducibus, & quum non amplius duobus millibus passuum Gabinianum abesset, antesignanæ cohortes, quas ducabat Bernardus Strozza, cui cognomētum Captiuantio fuit, ad Gabinianam portam applicarent, postremæ aciei uexilla ad portam sancti Marcelli adhuc erant. Iter non admodum erat impeditum, sed paululum per accliuia descendere oportebat, quo- C
niam sancti Marcelli oppidum in ima ualle positum est, & perpetuis undique montium iugis præcingi uidetur. Iam Cæsariani qui cum Roscio, Theodoróque, ut diximus, præmissi fuerant, insistentes uestigiis nouissimos carpebant, nam Roscius expeditam sclopettariorum manum sublatis singulis in clunes equorum aduexerat, quæ procursando displodendóque magnopere hostes uexabant. Maramaldus autem à Calamecha uico, ubi pridiè hostes castra fecerant, eos sanctum Marcellum petere conspiciēs, ad læuā fidis uiæ ducibus usus, per superiorum montium & syluestrium tramitum cōpendia ad Gabinianum peruenerat. Alio quoq. breuiore itinere, quanquàm aspero, Vitellius non procul ab oppido dudum cōsederat. Interea Ferruccius albo ueḅtus equo districtum tenens gladiū suos hortabatur, ut cōpositis ordinibus ad præoccupādum oppidum, quod D
erat in conspectu festinarent, propellerēntque urgentes hostiū equites, nam Carolus & Arsula singulari uirtute dimicātes, non sustinebant modò, sed redintegrato sæpius utrinque impetu per decliuas ripas aduersos, & terga uertentes hostes se recipere cogebant. Dum tumultuosissimè magnóque strepitu pugnaretur, quod è Ferrucciana acie certæ sclopettariorum manus emittebantur, & Pompeiani, quos diximus, equitum præsidio missi, equestri prælio se immiscuerant, multíque iam ciciderant, Maramaldus ab aduersa porta, & partim à facilè disiecta mœnium maceria oppidum est ingressus, Ferruccio iam ab anteriore porta signa inferente. Atque ita per oppidum atrox & cruenta editur pugna, sic ut in medio foro magna contentione certaretur, nam Ferruccius ingenti animo in pedes desiliens, abrepta pedestri lancea fortissimè rem gerebat. Nec suis deerat Maramaldus, quin magna ui facto cuneo, toto plateæ spatio potiretur. Interim ex E
Ferrucciano agmine pars sequuta ducem, ingressáque oppidum operam nauabat, pars deflectens secundum murum, apud castaneti ingentes arbores idoneum nacti locum, quo se aduersus insultantes equites tueretur, displosis sclopettis aduersa glandium procella hostes obruebat. Ab his, ut postea compertum est, qui erant numero fermè quingenti, quum Aurātius adducto cataphractorum agmine, ut prælio interesset per arduū ripæ callem eniteretur, uectus spadice equo, & gladium uibrans, gemina glande traiectus equo decidit, nec tamē statim est agnitus, quum argentea ueste, & auratis armis carptim exueretur. Ferunt eum prius quàm uulneraretur cum Nicolao Masio, qui primus occurrerat, singulari certamine collatis equis contendisse, quum Græcus ferrea claua ei galeam pertunderet; ipse uero equestri mucrone ad eum perfodiendum itera-
tis

A tis ictibus uteretur. Sed Masium cataphractorum impetum ueritum, ad castaneas refugisse; Aurantium autem audacius se prouehentem lethalia uulnera sustulisse. Eodem ferè tempore Vitellius in agmen secundæ hostium aciei, quam Paulus Rentii filius ducabat, ex obliquo per opportunè inuectus, ad primam ferè impressionem ita perturbauit, atque disiecit, ut omnibus uexillis in unum de more conglobatis ponretur; uel acerrimè resistente Paulo, qui dimisso equo constantissimè pugnans, aciem componens, & pugnam instaurans, ad oppidum perrumpebat, ut Ferruccio opem ferret. Cæterum ubi Aurantium cecidisse, & cataphractorum agmen, fœdum uisu, atque incredibile dictu, se totum retro in fugam præceps dedisse uulgatum est, Ferrucciani sublato uictoriæ clamore se conglobare, & perterritis insistere cœperunt; ac nisi Germani qui se
B nihil adhuc commouerant, sed phalangem suam instar arcis ad sociorum receptum non procul ab oppido in ordine continebant, in niam progressi tumultuarios hostium procursus repressissent; proculdubio nemo equitum fugere destitisset, quum eorum plerique, & ante alios Rossales exemplum Antonii Hisceræ qui cataphractis præerat, sequutus, intenta fuga usque ad Pistorii portas profugissent, tanta perturbatione, ut & in castris ad Gonzagam, & in urbe ad dictatorem interfecti Aurantii, fusique exercitus fama deferretur. Eodē puncto temporis Vitellius Pauli cohortes oppidum intrantes urgendo cædendóque aliquandiu persequutus, opportunè deflectens ad portam qua Maramaldus intrarat, ut ei maturam opem ferret, signa intulit, & usque adeo sæuum certamen renouatum est, ut in plateam coaceruatis cadaueribus impeditam penetrari uix
C posset. Sed Ferruccius & Paulus ex longa pugna, maximóque meridiani temporis feruore fatigati, in quandam editiorem domum se receperunt, atque inde sclopettis rem gerere perseuerarunt; donec ab equitatu leuis armaturæ, qui Rossalem fugientem præ pudore sequi noluerat, confertis turmis conglobato; hostium equites ad unum omnes profligati deletique sunt, quum paulo antea cohortes uel quæ oppidum ingredi nequierant, uel quæ Ferruccii iussu extra remanserant, Aurantiumque interfecerant, clanis utendo ferreis, quibus galeæ quidem uix resistebant, prostratæ fuissent; neque ea die magnoperè uictis profuerunt præparatæ ad id tubæ sulphureum uomentes ignem, quū aliquot tantum in Germanos & equites iacere licuerit, nec direptis & perturbatis impedimentis, moschetti expediri, aut canteriis uti sperassent, imponi nequiuerint. Ferruccius
D & Paulus aduersæ pugnæ exitum, atque infestam Florentino nomini Fortunam agnoscē scentes, quum ipsorum milites aut interfecti, aut capti essent; expugnatisq. atque direptis singulis oppidi domibus Maramaldus certa uictoria iam potiretur, se dediderunt; móxque Ferruccius, uti erat armatus, ad Maramaldum perducitur. Tum uerò Fabritius, Anquum Volaterris tympanistam meum contra militiæ morem laqueo impiè suspendebas, te unquàm ad manus mea peruenturum putaras? Tum ille. Hæc non iniqui semper Martis fors est, quæ tibi bellum gerenti obuenire potest. Sed tu si me occidas, neque utilem, neque decoram ex mea nece laudem feres. Sed itidem obiurgans, & ex mercatore ducem factum appellans, uictor ei galeam, & thoracem detrahi iussit, gladiúmque gutturi impegit, & militibus conficiendum reliquit. Erat Ferruccius excelso corpore, excelsóque animo, sed admodum superbo, tumidióreque facundia; ita ut non longo quidem
E belli usu edoctus, sed naturali quodam Etruscæ solertiæ uigore præditus, singula munia cum admiratione non ciuium modo suorum, sed militum implendo, strenui militis & iusti penè ducis speciem præferret; sed qui adunco naso, palloréque multo & oculis sanguineis insitam feroci ingenio crudelitatem fateretur. Audiui ego postea à Maramaldo, quum eius cædis damnaretur, se nequaquàm ex priuata iniuria, sed quodam non impio pudore percitum eum seruare noluisse, ne incolumis hostium dux, postquàm tantus imperator cecidisset, seruaretur. Quando sibi honestissimum fore duceret, si eum in gratiam militum, Germanorúmque præsertim, pro uictima Aurantii manibus immolaret. Cæterum Aurantii cadauer iam armis omníque amictu nudatum sub ipsam cataphractorum fugam Tentauilla Gallus eius familiaris, agnitū collectumque extra oculos militum asportauit, & stragulæ laneæ uesti inuolutum in sacello col-

locauit, donec parta uictoria susceptus in ceruicem robustioris equi, brachiis & cru- A
ribus utrinque pendentibus, lugubri humanæ miseriæ spectaculo Pistorium est deue-
ctus; non absimili fati sorte ac Borbonius fuerat ereptus, quum uterque in limine ui-
ctoriæ suæ ceciderit. Ferunt in eo qui nondum trigesimum ætatis excesserat an-
num, perillustres liberalis animi, & pugnacis ingenii uirtutes, quibus studia militum,
ut alibi diximus, cum insigni gloria, & non obscuro quodam dolore Cæsaris prome-
rebat; quum militibus defensi Neapolitani regni oppida, tanquàm sua quæ aliena
erant; profusissimè largiretur; & ante alios semper in acie conspicuus pugnam cie-
ret. Ortus erat Salonia familia apud Sequanos illustri, præferebátque indolem in-
clyti futuri ducis, nisi id summæ gloriæ decus intempestiua præuaricatione, quæ tem-
poris spatio atque integra ætate pararetur, præferuidus affectasset. Cecidere ea in B
pugna paulò minus duo milia hominum utrinsque partis, nam multi postea ex uul-
neribus perierunt. In his autem fuere acerrimè pugnantes Ferruccianarum cohor-
tium præfecti, Capitaneus Borgensis, & duo è Corsorum gente, Paulus & Franci-
scus, atque item Carolus Ciuitellæ comes, qui equestri prælio longè omnium promptis
simè dimicarat, & Alfonsus Stipicianus Farnesia matre genitus ipsius Pauli Ceritis pro-
pinquus. Ex Fabritianis uerò Ioannes Maius inter Brutiarum cohortium præfectos
pugnacissimus, & tres cum eo signiferi occisi sunt. Amicus quoq. Arsula Martio Colum
næ pecunia redimenti traditus, necatusque est, quo Scipionem Columnam patruelem
suum, Malliana in pugna, ipsius Amici manu interfectum fuisse diceret; ignobili her
cle facinore, sed usitato huius seculi Romanis, qui iniuriarum perpetuò memores, uindi C
ctæq. auidi, inimicorum sanguine propinquorum suorum manibus auidissimè parentare
cõsuessent. Masius uerò à suæ gẽtis equitibus captus, æquo iure militiæ facilè se redemit.
Captiuantius quoq. Strozza grauiter uulneratus, curatusq. apud hostes, mille aureorũ
nummûm pretio dimissus est, quum Paulus Ceres eadem militiæ lege aureis nũmis qua
tuor milibus à Maramaldo libertatem impetrasset. At Florentini uel hoc aduerso Fer
rucciānæ pugnæ euentu uehementer perculsi, nihil se animo demittebant, nihilque obi
ter ad petendæ pacis consilia flectebantur; nam populares insanæ contumaciæ & sum-
mæ acerbitatis homines, quorum peruicacibus ingeniis respub. regebatur, extrema sup
plicia à barbaro hoste perpeti, & captæ conflagrantísque patriæ interitum conspicere,
quàm deditione se uictos fateri malebant. Et quoniam suprema auxiliorum spe decidis- D
sent, deuenissentque ad ultimam alimentorum inopiam, qua una non ciuium modò &
imbellium tanquam propinqua morte, sed militum uires atque animi frangerentur; ad
id extremi consilii decretum decurrebant, ut longè grauissimo impetu ad salutem, aut si
non ita sors ferret, non indecorum commune exitum, in hostes erumpendum esse cen
serent; ipso ante alios concitante dictatore, cuius mentem inueterato deprauatam odio,
atque ipsa afflictarum rerum desperatione perturbatam, neque religio, neque erga pa-
triam pietas, neque ulla demum prudentiorum consilia sanare poterant, quin in ipso ho-
nore magistratus, ipsóque iam prouiso perituræ libertatis & cadentis urbis funere, mor-
tem oppetendam decerneret. Huic diro insistentes consilio, per eos dies quibus Ferruc-
cium Pisis mouere iusserant, à Malatesta Stephanóque intentè & grauiter postulabant, ut
in eandem committendæ pugnæ sententiam deuenirent, & fortibus explicatis consiliis, E
expeditísque efficacibus armis secũ adesse uellent, qui pro libertate salutéque patriæ, su
premi certaminis aleam subire statuissent. Ad ea duces, quòd ita ex usu salutéque ciui
tatis, & sua dignitate rebantur esse, de scripto his uerbis dictatori, decurionibus, de-
cemuirísque responderunt, ut eos iusta militiæ ratione à temerario exitiabiliq. decreto de
terrerent; utpote qui honesta pactione, ut antea per Cencium Strabonem Aurantii sen
sus pertentassent, de deditione trãsigere, quàm rẽ ad periculosissimum prælii discrimen
deducere, multò satiùs atque salubriùs esse iudicabant. Quum sæpe aliàs accuratè de
liberando, excelsi reipub. præsides, de eruptione consultaretis, semper nobis una atque ea
dem sententia fuit, ut id periculosæ aleæ discrimen tanquam funesti exitus, libero ore de-
testaremur. Nam pro disciplina cuncta bellicæ rationis momenta diligenter expenden
tes.

A tes, facilè prouidebamus, nos iniquissima locorum & rerum omnium cõditione cum ho
stibus pugnaturos, quandoquidem numero uirium inferiores, uti præclarè liquet, & uos
omnes facto sæpius periculo perspexistis; nisi temerè & cæco impetu hostem adoriri ex-
pugnaréque non possumus, munitissimis scilicet & distinctis uallatum castris, æquitate
loci fretum, & multo tormentorum apparatu instructum. Itaque nihil à priore sententia
discedimus, nostri nanque muneris atque existimationis est, ea afferre consilia, quæ ciuita
ti tuta, atque salubria sint, ea uerò quæ certum incommodum, & luctum, atque adeo
summam calamitatem prænuncient, repudiare penitus atque damnare; nec mediocris
subinde animis nostris bellici decoris cura insideat; ne si militiæ parum peritis, quod syn
cerè dictum uos æquo animo laturos scimus, temerè atque indulgenter obtemperemus,
B non obscuræ inscitiæ, tumentisque arrogantiæ apud uniuersas gentes damnemur, & su-
peros hoc tanto admisso piaculo grauiter offendamus; inexpiabilémque subeamus inui-
diam, si malè sano præcipitique nostrò consilio, patriam uestram omnium florentissi-
mam, & quod ad Italiæ publicum decus attinet, auaritiæ atque immanitati Hispanorum
& Germanorum occupandam atque delendam, teterrimo urbis Romæ exemplo obiicia
mus. Sed postquàm à nobis nunc hoc unum postulatis, ut quæ erupturis uia inter omnes
maximé difficiles, tutior atque aptior uideri possit, demonstremus. Primum omnium
scire uos oportet, castra hostium ita perductis & coniunctis munitionibus esse permuni-
ta, ut nequaquàm è montibus, sicuti speculando deprehendimus, aliunde instructa acie
descendere liceat, quàm duabus omnino uiis, quarum altera est secundum Roscianam
C uillam, & subter Margaritæ Monticiæ templum, qua ad ipsa Aurantii castra peruadere
possumus; altera relinquitur per uallem, quæ ad Gallum, ubi Hispanorum sunt muni-
tiones, perducit; nam utrinque aggeres aliquantò longius quàm alibi inter se distant, ut
sine detrimento ad ipsas usque munitiones perueniri posse appareat. Neque enim è Fri-
diana porta conseruatis ordinibus erumpere licet, quòd euadentibus tormenta hostium
Oliuetano in podio cõstituta & certius collibrata immineant, quæ singulare incõmodum
afferre posse facilè demonstrant; sic ut Germanos etiam è suis Puluerosæ castris, cogni-
to nostrorum egressu nihil moraturos credere par sit, quin à tergo uehementer atque ce-
leriter incumbant. Pari quoque ratione quo pacto Catelina porta tutò educi agmina pos
sint, non uidemus; quum hostium munitiones adeo mœnibus sint propinquæ, ut intra teli
D iactum portam despiciant, egredientésque non maioribus modo tormentis, sed ipsa sclo-
pettorum procella obruere facilè possint; prius quàm componi atque instrui ordines
queant. Quod si sancti Georgii portam respiciamus, liquidò nihil insanius & perniciosius
accidere posse iudicandum est, quàm si illac erumpere conemur, quandoquidem in con-
spectu sit Barducciæ casæ propugnaculum, quod portæ opponitur, multitudine tormento
rum undiq. permunitum, quo uetari potest & egressus ipse, & tota adimi instruendæ aciei
facultas. Barduccio quoque coniuncti sunt perpetui aggeres, qui directa serie totius pro-
tractæ munitionis ad Giramontem usque pertinent, & usque adeo urbi proximi sint, ut
aliunde quàm duobus iis, quæ diximus, itineribus tentari eruptio nequeat. Cæterum nos
magnopere permouet, omnémque audacioris consilii rationem & spem perturbat, du-
bius & anceps qui proponitur expugnandæ munitionis euentus. Sed esto quod impigrè
E aggeres conscendamus, atque ipsa hostium munitione uictores potiamur, num id circo
sperandum est, ut Germani atque Hispani sibi desint? nec se colligendi instruendíque
spatium habeant? ut dispersos, & in expugnanda munitione fessos, inordinatósq. nostros
conferta acie nequaquam inuasuri credantur? An non Italicas cohortes, quæ & in tergo
& dextrorsum sua minora separatim habent castra, in tanto tumultu cessaturas, quin ac-
currant, putabimus? Et non rectè suspicabimur Lodronianos Germanos è Puluerosæ
castris, & tirones quoque Hispanos superato Arno laborantibus suis occursuros? Quod
si planioribus locis iuxta Arnum maiore circuitu, ut quibusdam uideri potest, sit erum-
pendum, infelici certè audacia, atque infausto consilio agmen nostrum per patentia lo-
ca perducetur, quum uniuersum hostium equitatum uestigiis extemplò insequuturum,
& pedestres copias equestri nudatas præsidio perrupturũ facilè ominari possimus, præ-

terquàm quod aliquanto miuore cohortium nostrarum numero id iter sit tentandum, A
quum necessariò relinqueuda sint firma præsidia in munitionibus, quæ suut ad sancti Mi-
niati, sanctíque Georgii colles, quæ urbem tueri ualeant, si forte hostes animaduerso ne-
glectóque longiore uostrorum itiuere, uon absurda occasione adducti, commodéque in-
uitati, montem inuadaut & occupeut, atque inde urbem uacuam militari præsidio couse
stim adoriantur. Proinde pensitatis utriuque uiribus rerúmque periculis in hoc decre-
tum descendimus, ut uos confirmare non pudeat hostes undique numero, uiribus, æqui-
tate loci, apparatúq rerum omnium esse superiores, melioréque ideo quam nos Fortuna,
uti facto sæpius periculo, omnino pugnaturos. Nihilò secius tameu profitemur, si impe-
rabitis nullum uel salutis uel existimatiunis uostræ discrimeu reformidaturos, modò ea
quæ dictator in rem opportuna sæpius promisit, egregiè præstet; ostendemúsque procul- B
bio, neque fidem ueqne industriam, neque si dicere fas sit, uirtutem probis dignam duci-
bus nobis erga uos omnino defuisse. Hæc tradita decurionibus, & per omnes ordines le-
ctitata, quanquàm iniquis auribus atque animis acciperentur, aliquos tameu de salute pu
blica maximè solicitos impuleruut, ut in tanta uegocii difficultate sententias à præfecto-
rum primoribus separatim exquireudas censerent; uel ob id quod Malatesta & Stepha-
uus de scripto significarant, se omues cohortium præfectos pridie aduocasse; propositòq.
pugnæ cousilio, & qua uam parte quóue itinere, si ineuudi prælii opinio probaretur, erũ
pendum foret; affirmarant eam esse omnium sententiam, uisi iniquissima couditione præ
lio certari non posse; sic ut ciuitatẽ maximè euideuti supremæ calamitatis periculo obii-
ci constaret. Itaque quum ab aliquibus probatæ uirtutis & fidei præfectis sigillatim senteu C
tiæ exquirerentur, uemiuem ferè reperiebant, qui tantæ rei difficultates audacioribus
eleuaret uerbis, aut ullam omnino prosperè edendi prælii spem promitteret; quanquam
ad unum omnes se dicto atq. imperio obtemperaturos, & fortem nauaturos operam polli
cerentur. Sed uuus ante alios ætatis houore, & longo militiæ usu facilè superior Pasqui-
nus Corsus, qui sub Ioauue Medice spectata cum laude ordines ductarat, quauquàm in-
culta facundia non inepta tamen usque adeo liberè commemoratis difficultatibus atque
periculis disseruisse uisus est, ut nihil stultius atque damnosius fore testaretur, quàm si eru
ptione pugnandum statuerent; proptereáque infensis toruísque oculis eum populares in
tuerentur, & nonuulli compreheudendum, atque extemplò capite puniendum dicerent.
Quo rumore ad eius aures perlato Pasquinus postea curiæ limine abstinuit, uec uisi suo- D
rum cohortibus stipatus iu area uersari ausus est. Neque propterea magistratus quiu ob-
stinatè in seutentia persistereut, persuaderi ullo modo poteraut; uam identidem singulis
diebus ab utróque duce flagitabant, ut omniuo ad erumpeudum corpora atque animos
& necessaria arma compararent. Quibus importunis expostulationibus duces ita & de
scripto semper respondebant, ut magnopere ea consilia detestareutur, quando mauife-
stum totius belli, summæque rei discrimen agnoscereut; ideóque pacis atque concordiæ
æquas rationes præferrent; ac obiter postquàm de conditioue loqui cœpissent, postula-
bant, ut sibi ad Aurantium duos legatos mittere liceret, quorum fideli industria eius in-
trospici explorarique sensus omnes, atque referri certius possent, quuuiam de eius uolun
tate postulatísque, diuersa ab his quæ magistratus dicerent, audiebantur; uec ea quidem
de causa, ut ipsis tractandæ compositionis uegocium eripereut, & sibi usurparent, quod a
publici magistratus muneris esse fatereutur, sed ut exploratius quæ tractarentur agnosce
rent, sibique, uti deceret atque æquum esset, tempestiuè cauerent. Id uerò præclarè con-
firmabaut, si superbus hostis houestas pacis conditioues repudiaret, & libertatis nomen
reuellere, potiriq. ad arbitrium dedita ciuitate conteuderet; aut si populus ab omni con-
cordiæ mentione auersus foret, pugnaudúmque decerneret, ipsos nou recusaturos uel
certissimæ mortis periculum, quiu donec uita suppeteret, pro salute dignitatéque urbis
decertareut, quando se nusquam aut nobilius aut honestius uitam morte commutaturos
arbitrarentur. Sed id uuum præcipuè ab æquitate summi magistratus postulare, ut aduo-
cato maiore populi consilio, ipsis concionandi libera facultas daretur; scilicet ut proposi-
tis instantium discriminum difficultatibus, an eadem omnium foret, quæ tum decurio-
num

A num esset repudiandæ concordiæ atque appetendi prælii uoluntas, numeratis suffragiis
explorarent. Quod si ex mora & prolixa cunctatione temporis beneficio frui posse con
fiderent, subindeque remedium certum afflictis rebus alicunde afferri posse sperarent;
sibi magnopere opportunum & planè necessarium uideri, urbem multitudine imbellium
exonerasse, quo inopia leuaretur, quum iam fames urgeret; Ipsos etenim certis præsidiis
eam turbam in tuta loca mœnibus feliciter educturos; deceptis scilicet, aut si ita casus fer
ret, strenuè repulsis hostibus. Tum uerò se daturos operam, ut milites æquissimis animis
obsoniorum omnium, uiniq; inopiam ferrent; modo illis præsenti pecunia ad diem sti
pendia soluerentur; & quando cuncta alia eos alimenta deficerent, pane etiam cibario
atque furfuraceo contentos fore. Interim dum senatus his grauissimis dissentientium du-
B cum responsis seuerisque obtestationibus angeretur, ferè uno tempore in curiam certius
allatum est, Aurantium postridie cal. Augusti cum delecta parte exercitus è castris ad op
primendum Ferruccium contendisse; posteróque die eo euentu conflixisse ad Gabinia-
num, ut ipse in primo congressu caderet, & eius equites terrore concepto in fugam uerte
rentur. Sed mox tanta ui à reliquis ducibus instauratam fuisse pugnam, ut Ferruccianæ
copiæ ipsarum duce interfecto, & Paulo Cerite capto, amissis uexillis funditus deleren-
tur; nec iam ulla spes reparandi exercitus superesset. Quo atroci nuncio, quanquàm in
uniuersum ciuitas admonebatur ut ad deditionis tractandæ conditiones tempestiuè de-
curreret, nihil tamen principes popularis factionis qui erant in magistratibus tanto com-
muni periculo permouebantur; sed magis ac magis duces urgebant, ita ut ab his in ipsum
C committendæ pugnæ decretum præsentem operam exigerent, qua eorum uirtutis simul
& fidei in extremo reipub. discrimine periculum facturi essent. Erat is peruicacium ani-
morum habitus usque adeo stabilis & confirmatus, ut Malatesta magnopere miraretur,
cur Florentini præsides nihil omnino de priore sententiarum ferocia remitterent; quan-
doquidem res aduersæ aliàs comminuere uel insolentium spiritus solerent; ipsis autem
adaucto periculo mirum in modum augerentur; sic ut hæc non ab inusitata animorum
fortitudine, sed à uiolenta quadam rabie, desperationéq. rerum proficisci prædicaret. His
de causis fiebat ut nonnulli ex primoribus popularium eam Malatestæ oris libertatem, &
obsequendi contumaciam tanquam dubiæ fidei implicitam apertè calumniarentur, adū-
cerentq. non ideo illum, qui natura pugnacis esset ingenii, reformidare prælii euentum,
D quòd hostium uires insuperabiles putaret, nec quòd urbanas res æquo impensius propter
annonæ inopiam afflictas arbitraretur, repugnare magistratuum uoluntati, officióque suo
deesse, sed eum prorsus Clementis promissis atque muneribus corruptum militiæ sacra-
mentum negligere, ob idque se dicto atque imperio audientem minimè fore statuisse.
Nec defuit feroculus notus senator Andreolus Nicolinus, è decurionum numero, qui
diceret Malatestam quum ueniret in curiam comprehendendum esse, atque exemplò
Pauli Vitelli exemplo capite mulctandum. Quam atrocissimi de se iudicii cogitationem
Malatesta facilè subodoratus, usque adeo grauiter tulit, ut quum inermis, & paucis à pedi
bus seruis humili uectus mula, quòd esset tenuissima ualetudine, ad decuriones consultan
di causa ascendere consueuisset, uir æquè ferox & suspicax, numeroso satellitum comitatu
septus, eo diè ad senatum accederet; ita dispositis in limine atque atrio curiæ scalisque,
E & superiorum conclauium singulis foribus, armatorum præsidiis, ut aduersus omnem in
testinam uim quæ inferri posset muniitissimè se confirmaret, & libero ore in consessu que
reretur fidem suam in dubium à quibusdam contumeliosè reuocari, despicique sua con
silia, quæ de compositione protulisset, studio quidem propensissimo conseruandæ ciui-
tatis, postquàm ipsis cuncta omnino aduersa, hostibus autem, si tot irritos conatus enume
rarent, prospera atque felicia proueniissent. Propterea se superos orare, ut eam mentem
senatui darent, unde ipsorum consilia complecterentur, quæ reipub. salutaria forent,
postquàm eò esset deuentum, ut minimè prolixa deliberatione opus esse iudicarent.
Decuriones ad ea mitissimis uerbis responderunt, diluerúntque adeo appositè totam
eam suspicionem, ut ipsi & Stephano binos legatos ad Ferdinandum Gonzagam mit-
tendi facultatem concederent, (ad eum siquidem mortuo Aurantio militari consensu

summa imperii anthoritas reciderat) quibus de compositione loqui referréque liceret. A
Tum uerò Malatesta discessit, & re cum Stephano communicata, legati confestim ad ca-
stra hostium missi sunt. Sequenti die dictator cum decurionibus atque decemuiris lega-
tos audiit, qui eam esse mentem Cæsaris à Ferdinando referebant, ut incolumis libertas
ciuitati seruaretur, & his quidem conditionibus, quæ neque immodicæ, neque ab ulla par
te omnino spernendæ uideri possent. Sed adeo malesana erat popularium uoluntas ut
nihil sibi ex conditionibus detrahi uellent, quibus futurum intelligebant, ut reductis Me-
diceis atque patritiis, popularis status forma mutaretur, unde ipsos qui tum publica mo-
nia in lucro haberent, magna ex parte excludi apparebat. Nam plerique non ad decus
reip. sed ad priuatum quæstum magistratuum honores reuocabant, quibus mediocres &
nonnulli ex fece populi homines ditari consueuissent; postquàm nobilitas perculsa popu B
larium metu in exilium abiisset. Itaque non multum inter se consultantes propositæ con-
cordiæ conditiones superbè repudiarunt, & ad pristinum experiendæ prælii Fortunæ de
cretum redierunt, tanta obstinati animi perseuerantia, ut Malatestæ eam esse senatus ul-
timam uoluntatem significarent; ipsorum ducum, consiliis uti nolle, sed ab his tãtum for
tem fidelémque militiæ operam requirere. His acceptis mandatis duces usque adeo in-
tempestiuam atque execrabilem decurionum, dictatorisque præsertim pertinaciam sto-
machati, quòd ipsorum uel certissimæ rationis consilia nihil ualerent, atque improbè de-
spicerentur ab his qui militiæ imperiti corruere, & secum in eandem ruinam extremæ ca
lamitatis, patriam cæca libidine trahere mallent, quàm necessario non iniquæ pactionis re
medio sese suáque omnia confirmare, his uerbis per Cencium Strabonem de scripto re- C
sponderunt. Postquàm uobis excelsi reipub. præsides immota manet meos, ea penitus
aspernari consilia, quæ toties opportuna periculo quo premimur syncerè studioséq. pro-
tulimus; nunc tandem arbitrati sumus sicuti uiros militares, & non obscura præditos digni
tate decet, oportétque, cunctas scilicet militiæ rationes ad bellicum decus reuocantes (id
enim unum ipsa uita carius esse debet) nobis maturè consuleodum, ne nobiscum si impio
uestro imperio parendum putemus, in idem exitium cum inexpiabili existimationis no-
stræ infamia perducamur; quandoquidem nihil turpius atque ignominiosius nobis acci-
dere posit, quàm si huic urbi, quam undecimum iam mensem impigre defendimus, uo-
lumúsque non modo incolumem, sed saluis etiam, quòd maximè optatis, liberæ ciuitatis
legibus florentem; horribile supremi excidii periculum ab infana inauspicatæ pugnæ D
cupiditate procreemus. Proinde certum est interesse nolle, neque nos duces præbere
huic peruersæ, ideóque exitiabili funestæque eruptioni. Illud autem ut hoc consilii susci-
peremus uehementer impulit, quòd uniuersæ ciuitatis iudiciũ sequi iustum honestumq.
sit, quum multo maximæ partis ciuium uoluntates ad deditionem proclinatas intelliga-
mus; & idcirco ciuibus maius consilium uti poposcimus, denegatum fuisse suspicemur;
quo non dubiè aduersis suffragiis pertinacia uestra frangeretur. Hæc scripta quum à de-
curionibus legerentur Cencius militari libertate insolentes quosdam sermones, quibus
magistratuum offendebantur animi, ita serere cœpit, ut ex transuerso decurionum ob-
tutu non obscurus omnino metus ei incuteretur. Itaque uim apparitorum ueritus ille ce
leriter se explicuit, scaláque magnis passibus descendit. Quum ea ducum responsa uer- E
báque Strabonis aliena prorsus ab eorum mentibus & planè contumeliosa uiderentur, de
cemuiri cum decurionibus dictatoreque in unum coëuntes, utpotè qui elati atque seueri
aduersa uel acerba audire nunquàm antea didicissent, raptim Malatestam ipso honore
militaris imperii abdicandum censuerunt, solennique diplomate cum summa uerborum
lenitate perscripto, quo se dimitti perspiceret, ad eum extemplò duos senatores, qui ea in
re magistratuum decreta certius referrent, miseruot. Hi fuere Andreas Nicolinus, lega-
tione dum Bononiæ esset apud Pontificem functus, & Franciscus Zattus, ambo popula-
res, auersique penitus à concordiæ studio salutéque ciuitatis. Habitabat eo tempore Ma-
latesta trans Arnum Binianis in ædibus Catelinæ portæ propinquis, expectabatq. ut ma-
gistratuum mitescerent animi, & ad meliora consilia uerterentur. Proinde admissis lega-
tis, atque his mandata quæ habebant referentibus, usque adeo uehementer conturbatus
iracun-

A iracundiáque correptus eſt,ut Nicolinum diſtricto pugione repentinis ictibus; ſed dextra
tamen debili uulneraret, quòd arrogantius quàm deceret proloquutus uideretur, uixque
illum aſtantes milites ut legatis parceret obnixè deprecantes, lenita ducis iracundia mor-
te ſubtraherent; ipſe uerò Zattus grauiſsimo metu perfunderetur. Eius à Malateſta editi
facinoris perinde atrocis atq. ſuperbi fama celerrimè peruaſit in curiam, & inconditum
tota urbe tumultum ita excitauit, ut eodem propè momēto temporis cum ciues ipſi, tum
milites ad arma decurrerent, & tota area ſingularum tribuum uexillis compleretur. Hic
armorum ſtrepitus ad id Malateſtam impulit, ut occupandæ Catelinæ portæ conſilium
caperet, & Marguttem Peruſinæ cohortis præfectum eò conuolare iuberet, à quo fores
refringerentur, & tormenta quæ in propugnaculo erant in hoſtes obuerſa, ad terrorem
B atque perniciem ciuium, ſi quid hoſtile auderent, illico conuerterentur. Tum uerò dicta
tor è feneſtra armatas tribus proſpectans, & ſubita exardens iracūdia, quòd Malateſta per
fidioſè atque inſolenter legatos uiolaſſet, tanta animi perturbatione caſum eſt indigna-
tus, ut ſibi omnino in hoſtes, armato conſequente populo erumpendum, ideoque hone-
ſtè cadendum eſſe ſtatueret, ſibique inſtratum equum dictatoriis operimētis exornatum
adduci iuberet; iamq. deſumptæ loricæ dictatoriæ poteſtatis paludamentum, quod pau-
lo ante in hos uſus confici curarat, ſuperinduceret, & ſingularis amentiæ quodam furore
percitus, ſpumeis labris & dentibus infrendens deſcendere pararet; ſic ut eum plerique ex
populari factione, qui deſperata uenia plurimum de ſalute dubitabant, ſi aduerſariis ſuccu
buiſſent, dictatorem laudando, quatiendóque arma, magnopere concitarent. Eóque die
C protectò lugubre ciuitatis ſpectaculum Raphaël furibundo ſimilis edidiſſet, niſi conſtan
tiſsimi probique animi uetuſtiſsimæ familiæ ciuis Cecottus Toſingus efferueſcentis ani-
mi motum in dictatore graui dehortatione mitigaſſet. Is enim propius accedens, patere,
inquit, dictator, ut uoce liberi ciuis utar, & te non importunè tui muneris, tuæque digni-
tatis, & publicæ omnium ſalutis admoneam. Nihil enim incommodius & peſtilentius in
magnis conſiliis præcipiti iracundia eſſe poteſt. Proinde compeſcenda eſt hæc tua arden
tis animi uis impotens; eáque omnis ad rationem ſalubréque conſilium omnino conuer-
tenda uidetur; ne cuncti, ſi eodem impetu cum externo atque inteſtino hoſte pro dignita
te tui imperii dimicaturum ſubſequamur, uel non inulti miſerrimè tamen barbarico gla-
dio pereamus. Nam eſto quod duces ad ſanitatem redeant, & milites dicto audientes eſ-
D ſe uelint; non uideo tamen qua uia nobis ſit erumpendum, niſi mœnia demoliamur, ut
egreſſoris latus aditus paretur. Neque enim quatuor horarum ſpatio tot armatæ cohor-
tes Catelina porta educi poſſe conſtat; ſic ut ſi ſenſim educantur, non antè inſtrui queant,
quàm hoſtilium tormentorum non dubia atque ineuitabili procella conſternantur. Hos
Toſinghi ſermones nequaquam conuicioſè prolatos, ita nonnulli alii æquè prudentes ex
ceperunt, quòd Toſinghus magni in re militari uſus haberetur, nam ab adoleſcentia Pi-
ſano bello præclara cum laude ordines duxerat; ut in dictatore impetus omnis cōceptæ
iracundiæ deferueret, & ſeſe reprehendi ciuili modeſtia pateretur, omnéſque propè qui
aderant, ut ex uultu ſingulorum agnoſci poterat, petendam pacem potius quàm experiun
da arma iudicarent. Accidit autem ut eadem hora trans Arnum magna multitudo ciuiū
in aream templi Sanctiſpiritus conueniret, & Malateſtæ cauſam, factique ipſius nomen,
E quanquam uiolato ciue non magnopere improbaret, deteſtareturque palam magiſtratuū
acerbitatem, qui uel honeſtas cōcordiæ cōditiones abnuerent. Decuriones autem offen
ſi iracundia, atque alienatione Malateſtæ, ne rempublicam in ſummum diſcrimen adduce
rent, diſsimulata iniuria Nicolini, Zanobium Bartholinum, quem tanquàm amiciſsimū
Malateſtæ maximè idoneum iudicabant, ad eum inter duos ſupremi magiſtratus uiato-
res miſerunt, ut molliendo, exorandóque operam daret, ne ex eius perturbatione reſpu-
blica detrimentum pateretur. Is facile placato Malateſta, uti optimus ciuis, & publicæ ſa-
lutis amantiſsimus rogauit etiam eum priuato nomine, ut in negocio impetrandæ cōcor
diæ ſicuti cœperat ſatagere uellet, quando iniquiſsimum eſſet atque miſerrimum uniuer-
ſam ciuitatem extremæ labis calamitatem ſubire, ſi paucis perditæ obſtinationis, deſpera-
tiſque hominibus aſſentiretur, qui improbi atque impii ſui exitus famam ab excidio dele-

tæ patriæ quærere properarent. Excusauit Malatesta paucis uerbis iustæ iracundiæ suæ A
impetum, quem in Nicolinum effuderat, Cenciúmque Strabonem paulo pòst in castra ad
hostes misit. Is Ferdinandum aliquanto molliorem reperit, quòd eum Valorius de salu-
te patriæ solicitus, magnis precibus Pontificis nomine diligenter, atque uehementer ob
secrasset, ut de concordia transigere maturaret, ne paucorum pertinacia, & sua cunctatio
ne urbs nobilissima in periculum supremi casus deuocaretur. Iam enim excitati in urbe
tumultus fama strepitúsque in castra peruenerat, exindéque alacres fiebant milites, qui
opulentissimam urbem prædæ suæ destinassent. Nec multo pòst magistratuum pernica
cia meliorum impulsu, atque ipsa prorsus necessitate superata, ex senatusconsulto qua-
tuor legati ad Ferdinandum decreti missique sunt. Hi fuere Bardus Altouitus, Lauren
tius Strozza, Petrus Franciscus Portinarius, & Iacobus Morellius, qui apud Ferdinandũ B
atque Valorium summæ Cæsaris atque Pontificis authoritatis nomen præferentes, his cõ
ditionibus de cõpositione pepigerunt. Ante omnia constituendæ atq. ordinandæ reip. fa
cultas arbitrio Cæsaris permittitor; sic tamen ut incolumi libertate Florentini suis antiqui
iuris legibus utantur. Ciuitas mulctæ nomine octoginta aureorum nummũ milia, ut stipẽ
dia militibus præberi possint, quadraginta in præsens, reliqua intra sex menses persoluito;
de promissa uerò pecunia obsidibus caueto, & quos imperet Ferdinandus numero quin
quaginta ciues nominatim tradũtor, qui in castris custodiãtur, donec pecunia repræsente
tur. Florentini his urbibus & oppidis atq. arcibus, quas præsidiis obtineant, cõfestim exce
dunto, & quos in carceribus Florentiæ, Volaterris, & Pisis custodirent extẽplò dimittan
tor. Malatesta & Stephanus militiæ sacramentũ, quod antea populo Florẽtino dixerint, so C
lenni renũciatione tacta statim eiuranto, obligatáq. fide Balanzoni Belgæ Cæsaris cubicu
lario promittunto, se tã diu in custodia urbis cum his copiis quas satis esse putauerint, per
mansuros, donec cõcordiæ conditionibus planè sit satisfactum, alimentáq. ciuitati omnis
generis cõmeatus à Cæsarianis interea præbentor. Ipsius uerò Malatestæ officii atq. mune
ris sit, tam diu quam Cæsarianæ copiæ dimittantur, Florentiæ permanere, atq. ipse demũ
urbe excedito, quum id facere Põtificis imperio iubebitur. Cunctis autem Florentini no
minis ciuibus, libera migrandi Romam facultas esto, & quibuscúnq. locis placeret, domi
cilium figere, habitareq. impunè potestas conceditor, cunctiq. uel Etruscæ uel cuiusuis gẽ
tis milites, qui Florentinorum stipendia fecissent, & propterea uel exilio, uel pecunia, &
bonis à Pontifice mulctati essent, ea noxa pœnáque liberantor. Mediceorum animis ac- D
ceptæ offensiones, iniuriæque syncera fide derguntor. Hæc uerò perscripta tractatáq.
sunt in castris ad Monticiam uillam quarto Idus Augusti, anno à partu uirginis trigesimo
supra millesimum & quingentesimum, ea lege ut Ferdinandus Gonzaga, & Baucius Va-
lorius prolixè pollicerentur, se intra spatium duorum mensium curaturos, ut Carolus Cæ
sar & Clemens Pontifex cuncta ex formula æquissimi iuris comprobarent. Per hunc mo
dum compositis rebus milites utrinque commeare cœperunt, introiitque urbem ipse Va
lorius magna frequentia gratulationéque populi susceptus, dimissiq. sunt omnes qui erant
in custodiis, & traditi obsides, quos Valorius iudicio suo nominatim eligendos perscripse
rat, ex eorum numero qui Mediceo nomini inimicissimi fuisse dicerentur. Sed hi nõ mul
to pòst persoluta pecunia, uti fuerat constitutum, in urbem redierunt; primi autem o-
mnium Germani ueteres, quos Aurantius adduxerat, acceptis stipendiis missionem impe E
trarunt. Secundum eos Hispani, ultimo loco Itali. Cæterum uix dum compositis rebus
Florentini longe grauissimum salutis suæ discrimen é seditione militari subierunt. Forte
accidit ut ex Pyrrhi cohortibus, duo noti nominis milites apud Hispanorum præsidia in
cem suam euntes, quòd ditiore cultu essent, non simultatis, sed latrocinii causa interfice-
rentur, atq. eorum cadauera, uti postea ab exuuiis cognitum est, ad occultandum facinus
in puteum deiicerentur. Qua crudeli iniuria offensus Pyrrhus, pares insidias idoneo in lo
co tendens, bis totidem deprehensos, quos patratæ cædis conscios putarat, occiderat; ex-
inde crenere odia & utrinq. accensis ad uindictam animis, captis repente armis concur-
sum est, tanta ui, ut tumultuario prælio certaretur, dirimeretúrq. tamen authoritate atq.
intercessione ducum; sed nõdum pacatis Hispanis, qui demum confirmatis uiribus eo ani

morum

A morum impetu Italos quóſq. depoſitis armis, nihilque tale expectantes adorti ſunt, ut mul
tos interficeret. Tum uerò Martii Columnæ, Caſtaliiq. & nonnullæ ex Roſcianis cohor-
tes ſeſe in unum cõglobarunt, & cum irruentibus Hiſpanis uehementiſsimè cõflixerunt,
quòd Italici nominis decus aduerſus Hiſpanos, qui ſuperioribus annis hiſdem de cauſis ſe
ditiones miſcuiſſent, defendendum putarent; promittẽtibus præſertim Germanis neutris
opem laturos. Verum quum tirones Hiſpani, qui erãt trans Arnum nõ longe à Lodronia
nis caſtris, cognito ſuorũ periculo, instructa acie ut ueteranis eſſent auxilio ſuperueniſſent,
ſubindéq. Italis creuiſſent præſidia, atrox certamen cõtractum eſt; eòq. Hiſpani iam perdu
cti erant, ut nõ dubiam cladem accepturi crederentur; niſi Ferdinandus in eo ualde aſpe
ro exitiabiliq. tumultu, quòd nihil deprecando deterrendóq. authoritate ualuerat, Tami-
B ſium monuiſſet, ut Germanorum phalãgem promoueret, Hiſpaniſq. ſe applicaret, quòd
Itali propter uetera in externos odia, deletis ſemel Hiſpanis, nequaquam ipſis Germanis
parſuri crederentur; ob idque preſertim quòd euulgatum eſſet Malateſtam ex condicto,
ut Italiam excuſſo penitus externæ gentis iugo, ſeruitute liberaret, urbe copias ſuas edu-
cturum. Eo inexpectato promotæ phalangis aſpectu Italicæ cohortes commotæ, ſeſe reci
pere cœperunt, tanquam impares, & inſolenter prementibus Hiſpanis terga uertere coa-
ctæ ſunt; tanta perturbatione, ut ſuis caſtris atq. tentoriis pellerentur, & dum Hiſpani di
reptione tabernaculorum occupati eſſent; neque Sabellus è Roſciana uilla ſe cõmoueret,
ut pulſis opem ferret; Arnum tranſierunt, quum iam trina Malateſtæ uexilla conſpiceren
tur; atque eo modo exutæ impedimentis ſub Feſulanis collibus diſperſim per uillas conſe
C derunt. In eo tumultu ferunt amplius trecentos utrinq. fuiſſe deſideratos, ſauciatos autem
bis totidem; ſed Italicas cohortes maius accepiſſe incõmodum, quòd rerum ſuarum iactu
ram feciſſent. Hiſdem diebus Maramaldus, & Vitellius, atq. item Zuccerus, cum maiore
parte equitum leuis armaturæ, in Piſanum agrum à Ferruciana uictoria deſcenderunt, po
ſitiſq. binis caſtris in utraq. ſuperiore Arni ripa, & impetratis à Lucenſibus muralibus tor
mentis, urbem intercepto multo pecore, obſidere cœperunt; quum uerò Vitelliani uſque
ad ſancti Marci portam excurrerent, Michaël è Montopoli, quem Pyrrho ſingulare detri
mentum intuliſſe diximus, contineri nõ potuit, quin adaperta porta proſiliret, & cum ho
ſtibus leue certamen contraheret, quo ipſe audacius pugnans occubuit. Nec multo pòſt
Odoardo Giachinotto prætori, à Florentinis initæ cõcordiæ cum teſſera nuncius eſt miſ
D ſus, à quo Aloyſius Guicciardinus in eius locum ſucceſſurus, ſtatim eſt introductus; cui Pi
ſani extemplò ſacramentum dixere. Ipſe uerò Odoardus traditis iam arcibus non multo
pòſt à Guicciardino cõprehenſus eſt, diúq. tortus; quòd paulo antè Piſis Iacobo Corſio
eiúſq. filio Florentinis ciuibus ſumma crudelitate ex leuiſsima ſuſpicione ceruices abſci-
diſſet, pari ſupplicio affectus eſt. Maramaldus autem atq. Vitellius Piſano agro exceden-
tes, hic per Elſæ uallis pagos ad Florentinum caſtellum; ille uero per Neuolæ uallis uicos
ad Montecatinum oppidũ conceſſerunt; donec perſoluto militi ſtipendio cohortes dimit
terentur. Recepta patria, & è ſententia cõpoſitis Etruriæ rebus, Clemens uſq. adeo incre
dibili lætitia affectus eſt, ut eam totum id comitiale gaudium, quo Pontifex fuerat renun
ciatus, ſuperaſſe fateretur; dicerétq. urbem alias de religione benemeritam, accuratis ſan-
ctiſsimarum uirginum, plurímque hominum precibus, incolumem proculdubio fuiſ-
E ſe conſeruatam, quando Dii ſuperi imminentem cladem præclara miſeratione depuliſ-
ſent. Eo autem impenſius exhylarari uidebatur, quòd Aurantius, cuius ingenti meri-
to nequaquam facile ſatisfacere poſſe iudicaret, in ipſo uictoriæ limine cecidiſſet. Is
nanque non obſcura fama ferebatur Caterinam, ipſius Pontificis neptem, ſuis deſti-
naſſe nuptiis, ut ex ea Mediceæ domus legitima hæreditate in Etruria dominatum con-
deret, inflante eum ad id quorundam præfectorum turba, qui ab Aurantii potius libe-
rali comitate, quàm à præduro parúmque munifico Pontifice, ampliſsima præmia ſe
laturos ſperabant. Iam enim Franciſco Ruſcio quodam Aretino impellente urbem
Aretium ditionis ſuæ facere cogitarat, Aretinorum ſtudio non abſurdè comparato,
quum arcem eorum à Florentinis ædificatam, gemente Valorio funditus euertiſſet.
Cæterum Pontifex, quòd ſuæ exiſtimationis pietatíſque fore exiſtimabat, tueri nomen

quod sibi desumpserat, moderata utens ultione, paucissimorum pœna contentus fuit. Duodecimuiratum creari iussit; cuius magistratus authoritate ciuitatis status regeretur. Is constabat ex lectissimis ciuibus, qui omnibus temporibus Mediceo nomini mirificè studuissent, & tum antè alios usu rerum, ciuilique prudentia laudem ferebant. In his fuit princeps ipse Baucius Valorius, in quem Pontifex omnem arcani consilii summam contulerat; & secundum eum Zanobius Bartolinus, Mathæusque Nicolinus, & Armannoctius Deus, ambo iureconsulti, Aloisius item Stufa equestris dignitatis, Antonius Gualterottus, Andreas Minerbettus, Leonardus Ridulfus, Philippus Machiauellus, Octauianus Medices; & ipse quoque Raphaël Hieronymus dudum dictator, & ad uersarum partium princeps, postremo autem loco Nicolaus Troscia popularis ordinis. Ab his creati sunt noui decuriones, & reliqui ex priore formula magistratus; Raphaelque ipse duodecimuirali honore contentus, abdicarat se dictatura, suffectusque fuerat in eius locum Ioannes Corsius optimis instructus literis, & Medicex familiæ multis nominibus addictus. Exinde creati sunt octouiri, qui uitæ & necis traditam à decurionibus habent potestatem. Ab his aliquanto pòst in curia comprehensi, reique facti maiestatis, capitali supplicio damnati sunt Baptista Ceus, & Aloysius Soderinus, & secundum hos aliquot pòst dies Bernardus Castellioneus, Iacobus Gerardus & Franciscus ipse Carduccius, qui acerbissimus popularium partium fuerat dictator. Hi pro multis debitas peruersis ipsorum moribus pœnas dederunt, priuatis quidem criminum nominibus in quæstione conuicti. Non enim eo nomine damnabátur quòd Mediceo nomini infensissimi hostes fuissent, & pertinacissimè pro tuenda libertate propugnassent; id siquidem non honestum modo, sed ualde etiam decorum putabatur libertatis nomen constantissimè defendisse; quanquam id esset inane imperitis scilicet & sæuis ciuibus, principatum impotentem tyrannidique proximum sæuissimè exercentibus. Ceus ante alios acerbæ malignitatis ciuis, uti è singulorum confessione tormentis per octouiros expressa, descriptáque publicis in tabulis rerum capitalium, ad memoriam eius legitimi iudicii sempiternam constat, perpetuo suæ sententiæ tenore concordiam detestatus, supremum ineundæ pugnæ consilium, tanquam salubre uehementer extollebat; usque adeo assiduus ut Malatestam, quòd dicto audiens non esset, neque antea ad Puluerosam Stephano Germanorum castra inuadenti maturam opem tulisset; capite plectendum apud decemuiros decurionésque censuisset. Neptem porro Pontificis nouennem puellam, quæ claustris Vestalium uirginum seruaretur, in ipsa muri corona inter duas pinnas collocandam, obiiciendámque hostium tormentis suasisset, atque item ut Mediceorum domus urbis ornamentum decreto publico excinderetur; quod ut certius à senatu impetrari posset, sæpius ac sæpius cum Foiano egit, ut inter sacras conciones, in eam sententiam populum perducere conaretur. Soderinus autem ex legatione Bononiensi, impudenti mendacio retulerat, infirmissimas esse Cæsaris uires, atque adeo exhaustum Pontificis ærarium, ut non diu ali, continerique exercitus eorum posse periti rerum homines existimarent, consternatos esse Germanos, nec procul abesse à seditione, frustra utique expectatis stipendiis. Hispanos autem ducibus nequaquam parentes, rapto uiuere, diuagarique per Etruriam manipulatim. Quibus falsis euulgatis rumoribus populum ab omni concordiæ consilio deterreri, retardarique posse sperauisset; proptereáque Foianum cucullatum acerbissimas in templis habentem conciones, ut eadem populo nunciaret, hortatus fuisset. Bernardus Castellioneus insanæ propè truculentiæ, uir efferato ingenio uir, quum antea Aurantio bellariorum dona detulisset, Vastio cohortanti ut Pontifici aliàs optimo ciui, nec nominis sui clementiæ defuturo, patriam concedendam curaret; superbè responderat, sublata atque ostentata argentea pelui, quam habebat in manibus, exclamans non alio modo Florentinos, quam in cineres redactam patriam ea pelui reddituros. Dixerat quoque sæpius in aduersarum partium ciues inuectus, si hi unam tantum haberent ceruicem, se illam cupidissimè uno dextræ suæ ictu, districta latiore sica detruncaturum. Confessus etiam est se perpetuis sententiis in patritium ordinem, ipsósque Mediceos, tanquam tyrannos, inimicissimè fuisse proloquutum, adeo ut neptem

A ut neptem Pontificis nunquam reddendam esse, sed quum adolesceret, contrudendam in Marmarucos fornices, ubi tum fœdissimum erat lupanar, inuerecūdè censuisset, semperque in senatu à sententia quærendæ concordiæ procul abfuisset, incitassétque iuuentutem per Dantem fratris filium, notæ ferociæ apud turbidos ducem, ut nullam aliam quàm in armis, internitionéque inimicorum, salutis spem esse putarent, & obiter in aduersam factionem effusè grassarentur. Hæc tamen diræ, uel malesanæ uoluntatis crimina, nequaquam ab ipso reo confessa, sed ab inimicis maligne affixa, impositáque fuisse plerique crediderunt, scilicet, ut inuisus, effuséque terribilis, & indomiti animi senex è republica tolleretur. Gerardus autem quòd semper maledicentissimè de Cæsare atq. Pontifice fuisset obloquutus, sæuáque malignitate Caponium probè & sapiēter remp.
B administrantem, temulenta accusatione in discrimen capitis adductum, dictatura spoliasset, & in senatu ad contumeliam sacrosancti Pontificis, petenda esse auxilia ab immanibus turcis pro tuenda libertate censuisset, turbidúmque se & perniquum in omni actione ciuem præbuisset, promeruit ut ab amicis Caponii immitioribus tormentis torqueretur, & ab octouiris cupidissimè damnaretur. At Carduccius sicuti recentis dictaturæ honore cæteris superior, ita quum acerbius à Norio torqueretur, grauiora confessus est, arguebatur enim non obscuræ in remp. perfidiæ, quòd literas à Balthasare Carduccio apud Galliæ regem legato missas, pro concione legi ad populū uetuisset, inuertiq. demum eas nefaria interpretatione per Donatum Giannottū scribam iussisset, scilicet ut postquam ille nihil certæ opis ab eo rege, qui amicitiā Cæsaris commodo suo appe-
C teret, populo Florentino nequaquam expectandā significasset, ciuium animi tota sustinendi belli spe deciderent, & ad parandam pacē uerterentur, sceleſtóq. demum hortatu suo seorsum iuuentutē concitasset, ut in uillas suburbanas Medicex gentis, & Iacobi item Saluiati crudelibus incendiis desæuirent, ut propter eā barbarici maleficii atrocitatem ciuitas omnis desperata uenia, à cogitatione concordiæ penitus auerteretur, sed multo maximè eius famam prægrauabat, quòd dictator inconsultis decurionibus atq. deceuiris, ad Antonium Franciscum Albicium Aretii tum legatum, ut copias omnes in urbē adduceret, malignè perscripsisset, ut ciuitatem imparatam, & ob id de concordia cogitantē, ad gerendum bellum erigeret, contra remp. enim fecisse censebatur, quòd eius rei consilium magistratibus nequaquam cōmunicandum existimasset. His tamen
D omnibus cōcessum est, ut maiorum sepulchris inferrentur. Zanobio autem Bartholino Malatesta, Raphaëlíq. Hieronymo Ferdinandus Gonzaga salutē impetrarūt. Dantem Castellioneū Stephanus Columna imposita sacrificuli cuculla secū abduxit, tanquam uirum egregiè fortē, qui singulari certamine pro dignitate patriæ dimicasset. Cæterū Raphaël in Pisanū carcerem relegatus est, nam erumpente publico odio, summa deflagrabat inuidia, quòd in tormentis conuictus esset fecisse aduersus remp., quū è Genuensi legatione rediens, atq. ante collegas præcurrens confirmandis ciuium animis, & ad gerendum bellum incitandis, Cæsarem atq. Pontificem usque adeo imparatos esse, atq. adeo rei nummariæ inopia pressos dixisset, ut prius omnino eos decocturos, quam Florentinorum mœniū, uel unam tantum pinnam caperent, uanissimè testaretur. Quo mēdacio tantum diuturni belli detrimentū patriæ attulisse credebatur, primis quoq. inchoantis
E dictaturæ suæ diebus, quum se à concordia minimè abhorrentem fingeret, déque mittēdis legatis maiore populi aduocato cōsilio ageretur, ac ideo collectis suffragiis manifestè pacem ab omnibus ferè peti animaduerteret, nullo ea de re facto decreto, nō modò optimos quosq. ciues, sed ipsos etiam populares ex conscientia animi perosos belli incommoda, tam improbè quàm impudenter decepisset. Pontifex autem eo animo fuit, ut Raphaëli parceret, nisi ille ex importuna uerborum contentione cum præfecto arcis indignabundus, non dubiæ libertatis beneficium festinata morte præuenisset. Effudit autem Pontifex totum contumeliæ suæ odium in Foianum cucullatum, qui eum illo ore in sacris concionibus intemperantissimè lacerasset. Coniectus siquidem in baratrum molis Hadriani totius insanæ facundiæ suæ pœnas fœda morte persoluit. Nobis compertum est damnatos euadere, & longè è castris primo, & ex urbe demum profu-

gere potuisse,quòd pòst ipsam deditionem antequam caperentur,& de his ferretur capitalis sententia,duorum ferè mensium spatium intercesserit,quum interim Raphaël literis Nicolai Scombergi,antistitis campani,amicissimi hominis admoneretur,ut si pacatum sibi uellet Pontificem,cõtinuò ad eius pedes supplex ire maturaret.Sed is ita hærebat curiæ,ut ambitiosa quadam ingenii uanitate,quòd esset lectus inter duodecim uiros,non dubia noui honoris cupiditate teneretur,& qualis dudũ fuisset summæ potestatis obliuisci non posset,quin sibi peramplum in ea rep. qualiscunq. futura esset, locum destinaret.Fit enim aut imbecillitate,aut superbia humani ingenii, ut nõ facilè quisquã ubi peccauerit,uel secũ ex conscientia se deliquisse fateri uelit,nec ideo alienæ seueritatis & malignitatis impetum magnopere formidet.Carduccium angusta domi res,quòd auaritia incorruptus ex dictatura abstinentissimas manus retulisset,necessitate quadam in urbe retinebatur,quòd ad opimam alicuius urbis præfecturam aspiraret,quæ dictatoriis & consularibus uiris uetere consuetudine deberetur,usq.adeo ut ea spe uir alioqui peracutus & callidus,se ipsum deprauante ingenio stultè deciperet,arbitraretúrque dictaturæ suæ actiones ad duodecimuirale iudicium deuocari non debere. Audiui ego à Philippo Nerlio patritio,qui actionũ urbanarũ diurnales cõmentarios scripsit,à Carduccio fuisse rogatũ,ut pro se Volaterranam præfecturam sibi paulo antè è senatuscon sulto destinatam,impetraret,ipsum uerò eo respondisse uultu sermonéque,ut id petere ausum castigaret,qui præmia ab his quibus magnopere nocuisset,promereri posse ineptissimè speraret,ideóque si saperet ad tutiora consilia uerteretur.Eo autem die,quo in curia custodiæ traditus est,quum duodecimuirali imperio uocaretur in curiam,nec statim ire uellet,postulauit ab Antonio Alberto sibi ex cognatione amicissimo,ut pro se in curiam ad magistratus ascendere minimè grauaretur,diceretq.suo nomine Carduccium quidem paratum uenire,sed timere inimicorum insidias,ne sibi in itinere uim inferrent,scilicet ut Albertus,ex uultu uerbisq. qualis esset erga se magistratuum uoluntas exploraret.Officium præstitit Albertus,renuntiauitq.nullum aliud à duodecimuiris responsum retulisse,quàm ut dicerent Carduccium satis prudentem existimari, quo responso non obscurè admoneri uidebatur,ut sibi caueret.Sed non multo pòst eo ambigente hærentéque aduenit è curia ostium pulsans publicus uiator,qui eum argenteam præferens clauam in curiam deduxit,atq.inde custodiæ traditus est.Quibus argumentis,& ex multis quoq.sermonibus ipsius Pontificis,coniectari licuit,eum ad clemẽtiam uti personæ memorem decebat,proclinem futurum,si amici eius ciues, recentium offensionum obliuisci,quam ciuili sanguine manus imbuere maluissent. Non defuere siquidem ex ciuibus,qui priuato incitati odio Pontificem ad exercendam crudelitatem impellere conarentur,sed is cunctis in rebus,quæ pœnam aut præmiũ respicerent, uel supra æquum temperatus,importunam uindictæ libidinem moderatissimè contriuit,ut pote qui incendiarios,maleficósque extremæ peruicaciæ homines, exilio mulctasse cõtentus fuerit,quum aduersarum partium principes,Thomam Soderinum,& Alfonsum Strozzam honoris causa in uillas ipsorum uoluptatibus dicatas relegasset, reliquam uero turbam publico damnatam iudicio, eodémque nomine relegatã, per Italiæ oppida disseminasset,ea conditione ut pro merito nonnulli efferatos spiritus retinentes,insalubribus locis,sicuti Grauiscis,Centumcellis, Terracinæ,& ad superum item mare Senogalliæ,Pisauri,& Rhauennæ sedem sortirentur.Per hunc modum temperatæ seueritatis urbe perniciosis ciuibus repurgata,aduenere ab Augusta Vindelica decreti Cæsaris diplomata, solennibus latæ membranæ codicillis perscripta, obsignatáque aureo sigillo,quibus Cæsar disertè explicabat,se idcirco ab Hispania uenisse in Italiam, ut sublatis bellis certam atque optimam pacem afflictis Italiæ rebus apportaret,cõtentiones tolleret,partáq.cum omnibus,quibuscum antea armis contendisset,concordia,sacrum bellũ cõtra barbaros Turcas indiceret,quo nihil sibi antiquius atq.nobilius,uel reip. Christianæ utilius fore existimaret; Vnos omniũ uerò repertos esse Florentinos,qui pacis & trãquillitatis nomẽ odissent,animos feroces iniquissimè retinerent, & cũ priuato,tum publico commodo obstinatius aduersarẽtur,utpote qui antea rebelles animos induerint,

A Mediceam familiam, à qua priuatim & publice commoda atque ornaméta ingentia omnibus temporibus accepissent, patria pepulerint, oblitiq. prorsus beneficiorum, & immunitatû, quas superiorum Cæsarum indulgentia liberalitatéque retulissent, ab ipsius demum authoritate discesserint; ipsorum copias & duces aduersum se Neapolim miserint; aduentantique exercitui suo portas occluserint. Quas multiplicis iniuriæ contumelias, quum pati non posset, & suæ dignitatis esse statueret rebellem ciuitatem perdomare, coactum fuisse inferre arma; postquam tentata sæpe concordia, atque æquissimis oblatis conditionibus, uel uitio temporum, uel pertinacium quorundam ciuium malignitate corrupta, à pace se prorsus alienam ostendisset, propterea que integrum ferè annum obsederit: Se tamen quum armis faméque perdomitam iure optimo expugnare, atque militibus
B diripiendam tradere posset; nihilo secius Cæsareæ clementiæ nunquam oblitum populi resipiscentis pœnitentia fuisse contentum; atque ipsum Pontificis maximè precibus adductum conseruare uoluisse. Quum uerò, sicuti ex deditionis conditionibus liqueret, ipsius Augustæ potestatis, imperatoriique arbitrii sit leges condere, & remp. ordinare, ideo optimum fore existimabat, quod perpetuam ciuitatis tranquillitatem respicere uideatur, Mediceam familiam reduci, atque restitui in pristinam dignitatem. Et quoniam præclarè manifestéque constat, in liberis ciuitatibus nunquam uigere concordiam propter diuersa dissidentium facilè ciuium studia, eásque improsperè semper atque infeliciter regi, nisi stabili perpetuóque reip. capite gubernentur; declarat Alexandrum Medicem, quem sibi generum asciuerit, reipub. caput; cuius singuli magistratus authoritatem sequantur;
C eaque dignitas ad liberos eius legitimos pertineat; atque his deficientibus, ad proximiores Mediceæ stirpis totius eius præeminentiæ & dignitatis iura deuoluantur; subindéque Cæsar cuncta ueterum beneficiorum atque immunitatum priuilegia, quæ aliàs promeruerint, syncero affectu confirmat. Hæc ut perpetuò seruentur imperat, & his qui uiolauerint decem myriadum puri auri mulctam indicit. Huius diplomatis sententias, quæ latinè perscriptæ erant, Italica loquutus lingua, ut ab omnibus intelligeretur, uertit, & promulgauit Antonius Musettola Neapolitanus iurecôsultus, qui tum Cæsaris legati munere fungebatur, membranam explicatam, aureóque sigillo & manu Cæsaris subscriptam sæpe ostendens, & legendam his qui uellent, libentissimè præbens. Ipso autem Musetto la perorante assurrexit dictator Benedictus Bondelmontes, qui nuper eductus fuerat è
D Volaterranæ turris carcere, in quem antea populares relegarant, is iuxta assidebat, hisque uerbis respondit. Grata uobis atque lætissima erit hodiernæ diei recordatio in omnem æui posteritatísque memoriam: quandoquidem præclaro magni numinis munere, & inuictissimi Cæsaris beneficio, optimè constitutæ reip. ac duraturæ tranquillitatis initium auspicamur. Quod igitur felix faustúmque sit Florentino populo, leges nobis latas à Cæsare, ad non dubium huius rectè atque appositè ordinati status incremêtum suscipio, uenerórque; seruaturúmque polliceor, ac pari studio atque obsequio magistratus, cunctósque ciuitatis ordines qui præsentes adsunt, suscipient, atque optima fide seruabunt. Tum uerò ad dictatorem, legatúmque simul à dextris assidentem, singuli magistratus ritim accesserunt, tactóque diplomate, atque honoris causa inclinatis capitibus, quæ dixerat dictator approbarunt. Primi fuere decuriones, octouiri, & decemuiri, qui ab integri
E tate iudicii, famáque probitatis boniuiri uocantur. Ad hos tres Guelpharum partium duces defensoresque, qui magistratus in urbe uetustissimus habetur; itemq. octouiri qui belli & pacis negotio præsunt, ideoque practici nuncupantur. Hos subsequuti sunt octouiri, qui summam uitæ & necis habent potestatem. Cum his iere quinqueuiri, qui ærario præsunt; itemque septemuiri, conseruatores legum appellati. Post hos triumuiri fisco præpositi, & secundum hos mercaturæ sextumuiratus, & quartumuiri urbis muniendæ curatores. Postremò duodecimuiri, quibus ab initio ordinandæ reip. munus fuerat demandatum. His accesserunt ex Mediceorum amicissimis uiginti & septem primores. Ita ut in uniuersum centum & uiginti primatium ciuium numerum implerent. Eo die uidere subnotaréque licuit diuersissimos eorum ciuium uultus, qui ordinatim ad tribunal ascendentes non obscura iurisiurandi significatione in sententiam dictatoris pedibus ibant; atque

his, quas dixisset Cæsar, legibus obtemperaturos confirmabant. Nam quum multi præ A
gaudio plorarent, quòd se in posterum incolumi & pacata patria, intestinæque dissensio-
nis & turbulentiæ omnis malo uacua liberatáque ponturos prospiciebant, diuerso ani-
morum habitu, plerique alii tristes atque demissos uultus certi doloris indicia præfere-
bant, usq. adeo procul à dissimulatione positi, ut emigrantis & ereptæ libertatis exequiis
interesse uiderentur. Ea siquidem die, quæ Iulias nonas antecessit, anni trigesimiprimi su
pra millesimum & qningentesimum, dictaturæ simul & decurionum nomen, antiquata ue
terum magistratuum formula, sublatum est, & principatus ex decreto Cæsaris in ciuita-
te, uel non planè libero ciuium assensu feliciter introductus; sicut Alexander Medices è
Belgio rediens, ubi tum agebat apud Cæsarē, inaugurareiur, & reipub. Florentinæ dux,
quæ uox hodie Dynastam & principē exprimit, gratulantibus penè omnibus appellare- B
tur. Eiusdem anni principio, qno hæc Florentiæ confecto bello transacta sunt, extremæ
terrarum in Belgis regiones, quæ Gessoriaco litori incumbunt, repentina atque inusitata
prorumpentis Oceani inundatione summam cladem subierūt, qua nobiles pauloantè ur
bes, frequentissimáque oppida superfundente sese mari periere; usque adeo miserabili ca
lamitate, ut infinita propè mortalium multitudo intercepto fugæ remedio opprimere-
tur. Nam horribili prodigiosóque, sicuti coniectari licuit, terremotu cócussus Oceanus,
ita magno æstu intumuit, ut institutos antiquitus, & perpetua custodiæ diligentia ferè
quotidie ab accolis instauratos aggeres, quibus submoueri arcerique æstuantis maris flu
ctus consueuerant, concitato quodam & uehementissimo incursu perrumperet, interio-
rísque plagæ terris altissimarum & reciprocantium undarū pelagus per transcensos mar C
gines effunderet; animantiáque subinde omnis generis irrito receptus cursu, in aridas li-
toris partes perfugere conantia, ocissimè mergerentur; qnibus longo natatu fessis & fa-
me morientibus, marinæ belluæ non dubio pauore attonitæ, impulsáque fluctibus con-
territorum piscium agmina succedebant. Prænunciarant hanc cladem triduo anté den-
sissimi imbres, diráque tonitrua scintillantis aëris, & crebra motatio telluris, perpetuóq.
biduo concursantium inter se uentorum diuersi turbines, ita horribili pauore concussis
mortalium mentibus, ut quum tecta nutarent, & ingruente ineuitabili aquarum mole
colluctantibus scilicet elementis, tota uniuersi orbis compages resoluta, in antiqunm
chaos tedigi crederetur. Ea porro calamitas longè maxima incidit Caneniphatum, &
Batauorum insulis, quæ Selandæ & Holandæ à nostris hodie nuncupantur. Nam præter D
eas quæ inundantis maris impetn multorum cubitorum altitudine penitus submersæ fue-
rant, Alendebucha quoq. & Harles, & Exclusæ clara oppida, ita fluctibus oppressa deuo
ratáque sunt, ut nix sacrarum turrium & templorū fastigia extarent, quæ horribili æquè
& sæpe metuenda excidii memoria cladem testarentur. Sed nonæ Nouembres tantis
malis finem attulerunt, quum postridie calendas, sereno (quod mirum fuit) cœlo, sed mox
portentosum in modum ab repentina effusi imbris, & certantium inter se nentorum pro
cella commutato, dira ea tempestas accidisset; tanta admiratione mortalium, ut nulla ab
orbe condito maior & grauior ullis gentibus clades, post diluuium Mosaycis literis cele-
bratum, incidisse crederetur. Nec multo pòst sequenti mense Ianuario, par propè exitii
clades Lusitanis, in ipsis proculdubio uisceribus terræ furente debaccantéque Aeolo, illa
ta est; cuius impetu urbs Vlyssipo in primis incomparabile detrimentum sensit, & post E
eam Coloniam, Sanctæarenæ, & Azembugeræ, Almeriníque urbium publica priuatáq.
ædificia, inusitato terremotu conquassata proscissáq. magnam uim mortalium ruinis op
pressere, & nonnulla etiam nauigia turbulēto inflati maris hiatu absorpta sunt; sicut Ta
gus insanis allidentis maris fluctibus repulsus, discedentibus in utranque ripam suis un-
dis, sicca in medio uada obstupentibus cunctis ostenderet; nemóque iam tota prope Lu
sitania tectis suis confideret, subsultante scilicet solo, ideóque non cito desituram terræ-
motus uim, ita præmonstrante, ut regis & reginæ exemplum sequuti uniuersi ferè incolæ
tabernacula apertis in locis castrensi more erigere cogerentur; neque in his tamen soluti
metu pernoctarent, quum repentinum aliquem terræ hiatum qno absorberi possent, non
temerè extimescendum arbitrarentur. Hisdem quoque diebus Ferdinandus Caroli Im-

A peratoris germanus frater Cæsar est appellatus, susceptique eius nouæ dignitatis ornamenta apud Belgas, opulentiore atque augustiore apparatu, ad Aquisgranum urbem, Caroli magni olim sede sepulchróque clarissimam, quæ antiquis Nuagerra fuit; quum superiore biennio Bohemici regni diadema apud Pragam suscepisset. Nam sicuti Marcomannorum, qui hodie Morauii sunt, & Bohemorum, qui Ercynio saltu circundantur, & Slesitarum, qui Sarmaticos attingunt fines, frequentiam & cultum Germani authoritate atque opibus superiores facilè superabant, ita utriusque pompæ spectacula, cùm ipsius Caroli imperatoris præsentia, tum opulentissimorum procerum, & antistitum admirabilis comitatus incomparabilem illustrium hominum conuentum repræsentasse censebatur. Nihil enim uel pretiosius, uel operosius excogitari potuit apparatu atque instrumento

B utriusque aulæ, quum in eum totius Europæ ad exornandum triumphum lectissimæ opes, insigni studio certantium inter se gentium, collatas fuisse appareret; sacris nanque cerimoniis & ludis equestribus, geminatóque præsertim epulo totius eius pompæ apparatus constitit; in quo accumulati luxus exquisitissimæ & copiosissimæ dapes alendis etiam plebeis hominibus superfuerunt. Imperator ipse usus eo prægrandi ense, quo Carolus ille Magnus omnibus sacri belli prælijs uti consuesse fama erat, quanquàm esset à multo uetustatis situ eruginosus, clarissimum quemque Germanorum & Belgarum leuiter contractis humeris equestri dignitate nobilitauit; dimissísque conuentibus uni ei curæ institit, ut consentientibus Christianarum gentium regibus, pia arma in Solymanum, nimio plus immodicas uires extendentem, uerterentur. Nanqne tum

C constans apud pios mortales fama erat, quorundam etiam uatum oraculis comprobata, nullis quàm Austrianorum fratrum certissimis auspiciis, barbarorum uires malo nostro in immensum sese attolentes posse superari; quod existimare credereque fas erat, postquàm & his Ferdinandus à matura iam indole summæ pietatis atque uirtutis Pannoniæ atque Bohemiæ regna bellicosissimarum gentium paterno Austriæ imperio dudum adiecisset, & fraternæ demum amplitudinis, imperatoriæque dignitatis successor & hæres esset designatus; Carolus uero augustiore maximarum uirtutum & opum concursu exaggeratus, undique

D uictor inusitata felicitate ad Occidentem per Oceanum auriferis regionibus potitus, Christiani imperii terminos ad Antipodas usque protulisset.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXX.

RMORVM maximè ingentem terra maríque apparatum, & qualem nulla maiorum ætas uiderit, aut literæ meminerint ad admirationem posteris traditurus, paulo altiùs belli causas repetam; ut magis illustria sint, quæ mox dicentur. Pacata Italia Cæsar è Belgis, apud quos alterum iam annum egerat, aduerso Rhæno profectus, Ratisponam ad Danubium uenit, ubi totius Germaniæ concilium multis de causis, & sanandis præsertim Lutheranorum mentibus, erat indictum, eo enim tempore celeberrimis in urbibus uehementer conuulsa erat Christiana religio, ob idq. in partes diducti plerique populi inter se bello contendebant, adeo ut Germania armis, opibus, ac ingeniis florens, dum insanis erroribus seruit, sublato consensu, atq. interrupta religionis authoritate, grauissimum uulnus acceptura uideretur, eò præcipuè quòd eius diræ pestis uenenũ ad animos potentium peruaserat, qui impiè atque arroganter ea dogmata tuebantur. In his erant, Federicus Saxonum, & Philippus Langrauius Cattorum principes, Carolo & Ferdinando infensi, ueteresque hostes Austriæ domus, cuius opes & dignitatem maximè infringi debilitaríque ea religionis conturbatione existimabant. Vuillermus quoque Boioariæ regulus, qui multis præclaris cum familiæ tum uirtutis subsidiis fretus, ad imperium aspirarat, æquo animo ferre non poterat Ferdinandum superioribus comitiis, ueluti adoptante fratre, Cæsarem appellatum, querebatúrque Romanum imperium una in Austriæ domo, tanquam hæreditarium, perpetua quatuor Cæsarum successione confirmari, adeo ut eum uitio creatum diceret, & noua subinde comitia, ueluti prioribus ambitu largitionéque corruptis flagitaret. Angebat etiam Villermum genus suum à præalta stirpe repetentem ignominia repulsæ, quam tulerat in petitione regni Bohemorum, superante suffragiis Ferdinando, quanquam ipse Bernesthenii & Cauphonis procerum, qui authoritate maximè ualebant, amicitiæ & studio plurimum inniteretur. Quibus de causis fiebat, ut Cæsar nequaquam eorum syncera fide aut egregia uoluntate uteretur, qui uel piè sanctéque de sacris potestatéque Pontificis sentirent, proptereáque minus facilem eius causæ cognitionem iudicaret; quanquam à Laurentio Campegio Cardinale Legato, cuncta propè firmissimis rationibus refellente, tractari, & iure optimo damnari posse Lutheri placita uiderentur; ea enim non reiicienda modo atque abolenda, sed risu excipienda esse censebant, qui sacrarum literarum peritia mediocriter ualerent; quando nulla constantia plures discipuli ipso magistro insaniores, prouecta in immensum interpretandi libidine à primæ rebellionis argumentis impudentissimè desciuissent, ut ipsi de nomine peculiares sectas conderent, & imperita multitudo ad factiones atque intestina bella traheretur. Dum hæc exploratis procerum animis pertractant, & profani iuris controuersias finiunt, certis rumoribus affertur Solymanum innumerabilibus instructum copiis e Byzantio in Mysiam peruenisse; eadem confirmant Clementis, Venetorúmque literæ, magnus timor Germanis incutitur, Noricísque præsertim, qui proximis barbarorum incursionibus abacta pecora, raptos in seruitutem liberos cum uxoribus, & fratres trucidatos, incensáque ædificia, repentina belli clade conspexerant. Fama erat ea de causa redire in Pannoniam Solymanum, ut Viennam expugnaret, à cuius mœnibus paulo antè fortiter repulsus, cum ignominia discessisset, aut si Germani duce Carolo Cæsare contra prodirent in aciem, de totius ferè terrarum orbis imperio decertaret; ipsum enim se unum esse, ad quem Romanorum imperium legitimo iure pertineret, dicere solitum ferebant. Quoniam magni Constantini, qui uniuersi orbis Augustus imperator extitisset, sedem, & sceptrum, atque urbes eius imperii teneret, uti proauus

A proauus Mahometes expugnata Constantinopoli, & Constantino supremo Græcorum imperatore superato occisóque, hæc omnia iure belli capta Ottomanicis regnis adiecisset, propterea quum de Carolo sermones inciderent, uel literæ scriberentur, cum non Cæsarem, sed Hispaniæ regem superba dissimulatione uocare consueuerat. Elatus enim tot suis, maiorúmque suorum uictoriis, quibus a Mæotide ad Erythræi Indicique maris angustias, & ab extremis Illyrici finibus ad Armeniæ terminos imperium prorulissent, decorum maximè & nominis sui fama dignum putabat, in Germaniam penetrare, terrorem, cædes, incendia circumferre, ostentaréque aciem, ut Carolum acerbissimis suorum cladibus permotum ad pugnam prouocaret: sperabat enim eum nequaquam uniuerso prælio certaturum, quòd Germanos per causam Lutheranæ superstitio-
B nis inter se dissentire didicisset, unde sibi non dubiam, erecto trophæo ex aliena infamia laudem pararet; quòd si eo animo esset Cæsar, ut prodire non dubitaret, & patentibus campis Christiana signa committeret, tum uero ipse sua occasione ad optimam spem exploratæ uictoriæ uteretur, quando pedestres magna ex parte nostrorum copias circumducto innumerabili equitatu, fame enecare, spe prælii latè frustrari, ac demum funesta necessitate cedentes & dissolutos in fuga proterere facilè posse uideretur. Cæterum suæ dignitatis esse statuebat Ioannis iniurias defendere, quem ipse in Pannonia regem constituisset. Is quanquam Ferdinandum maiore semper animo quàm uiribus contra se bellum gerentem contemnere poterat, Caroli tamen potentiam ueritus, qui ex propinquo copiis, pecunia, authoritatéque fratri opem laturus esset, à Tur-
C cis auxilia petere cogebatur. Fuere qui crederent Solymannum inuito Ioanne in Pannoniam uenisse, Polonorum scilicet & Gallorum cohortationibus inductum, quoniam hi Cæsarem qui bella gerere per legatos singulari felicitate consuesset, grauissimo bello periculosisque præliis implicitum uidere percuperent, illi uero Ioannem uti affinitate Sigismundo regi coniunctum, in Pannoniæ regno conspicere mallent, quàm Ferdinandum, uti grauem aliquando è tribus regnis hostem Sarmatiæ futurum. Sed de hoc quum nihil pro uero sit compertum, haud temere censuerim hos magnos piósque reges, tanta infamia liberandos, adeo ut arbitrer Solymannum non magnopere his de causis & precibus permotum, tantum itineris suscepisse, sed ueterem potius suum, Ottomanorúmque principum morem secutum, qui exercendo militi bella ex bellis serere, nihil e uete-
D re disciplina segni ab otio corrumpi sinere, & finitimos quósque tanquam ueros hostes, prædæ, uictoriæ ac laudis materiam putare consuessent. Quo instituto alternis annis uniuersas copias educendo, omnibus gentibus, cum quibus collatis signis sint congressi, præter unos Scythas, bello superatis, supra uiginti Asiæ atq. Europæ regna imperio suo adiecerint. Ferdinandus, ubi fit certior Solymanum prima agmina per Thraciam extēdisse, ad eum cum muneribus, & æquissimis de pace fœderéque mandatis, tres legatos mittit, quorum princeps erat Leonardus Negarola, nobilis Vicentinus, literarum & multarum linguarū peritia insignis, ù in Triballorum finibus obuiam facti Solymano, humanitérq. suscepti, nihil plus retulerunt, quàm ut castra sequerentur. His Ratisponæ nunciatis, Cæsar Germaniæ proceres, legatósq. liberarum ciuitatum alloquitur, docet in eo cōmuni & grauissimo rerum periculo nihil tutiùs esse cōsensu, nihil dissensione calamitosiùs, pro
E inde excitarentur ad id classicum, quo sæuus & barbarus hostis cunctis cathenas & cōpedes, & templis ac urbibus uastitatem denunciaret; se constantissimo animo paratum esse contra hostes proficisci, ad tuendā religionis causam, ac nominis sui dignitatē, si ipsi fortiter & alacriter coactis copiis Christi uexilla & uictrices aquilas sequerētur, atq. unà more maiorum, pro salute omniū & uetere gentis gloria bellū susciperent, acciturum se confestim Hispanorū & Italorum expeditas cohortes, magni roboris auxilia, quibus Germanorum statariæ legiones firmarentur; Clementémq. Pontificē in hos apparatus magnā auri uim collaturum, uti esset pollicitus, si hæc gnaniter parari & egregia fide administrari didicisset. Ad ea principes legatiq. propensissimis animis respōderunt, in animo esse Germanis omnibus, ut ab antiquissimis temporibus factū meminissent, salutem publicam & cōmunem omnium, imperiiq. præsertim existimationem tueri, propulsare iniurias, & Chri

stianæ religionis hostes bello persequi, Cæsarem uero prolixè collaudare, qui se eo bello imperatorem futurum profiteretur, & externa item auxilia defendendis, adiuuandisque Germanis esset adiuncturus. Id circo ipse, fraterque Ferdinãdus darent sedulo operam, ut ea quæ usui essent, maturè & diligenter expedirent, ipsos enim ex uetere formula tabularum Romani imperii, uti esset descriptum, æstimato prouinciarum atque urbium censu, delecturos milites, & ad condictum Viennam undique in una castra trãsmissuros. Itaque fit decretum è summa concilii, ut in aliud tempus Lutheranæ causæ cognitio differatur, cæterisque controuersiis & rebus omnibus postpositis, omnes in unum belli apparatum animos intendant. Igitur Cæsar Alfonso Vastio in Italiam perscribit, ut ueteres præfectos aduocet, & per eos cohortes conscribat, & quantum maximè potest sclopettariorum numerum paret, simúlque Hispanos omnes Tridentinis alpibus ad se celeriter in Noricum adducat. Andreæ quoque Auriæ iniungit, ut pari studio triremes ac plures onerarias militariter exornet, & aduersus Turcarum classem in Græciam traiciat. Accersit etiam è Belgio, Burgundiáque grauis armaturæ ornatissimum equitatum, & ab Hispania complures nobiles ueteranósque milites, & sibi quoque priuatim, cohortium prætorianarii nomine, duodecim milia Germanorum, ex his qui in Italia plura stipendia meruissent, mercede conducit, quibus præficiuntur Maximilianus Heberstheinus, atque Tamisius Italico bello clari duces. Vni Galli multis de causis, quas suo loco memorabimus, nihil huic bello sese miscuerunt, réxq. Britannus ab infami repudio legitimæ uxoris, quæ Cæsaris erat matertera, uti planè hostis deprauatum & penitus alienum ab amicitia & religione animum ostendit. Interea Clemens dabat operam ut pecuniæ a quæstoribus undique cogerentur, uolebat enim in tanto rerum discrimine, uti communem omnium parentem decebat, erga rempublicam præclarum pietatis studium ostendere, conciliandis præsertim Lutheranorum animis, qui eo beneficio atque ea liberalitate ad sanitatem reduci posse uiderentur. Erat ærarium Pontificii imperii penitus exhaustum superiorum temporum calamitate, recentibúsque iacturis ac impendiis, nam Etrusco bello decies centena milia aureorum nummûm expendisse ferebatur. Quamobrem in senatu decretum est, ut quinque decumæ sacerdotiis imponerentur, quæ res minores sacerdotes, sacratásque uirgines, & sacras hospitales domus uehementer afflixit; nam exactores cum imperio in prouincias emissi, dum priuato quæstui studerent, incredibili acerbitate humana & diuina omnia perturbabant; adeo ut plerique sacerdotes templa desererent, & passim sacra uasa & antiqua donaria conflarentur, erant & qui prædia dicata altaribus uenditarent, ut decumæ soluerentur, neque honestissimus sacri belli prætextus, ac extrema propè necessitas inuidiam leniebat, quoniam Cardinales qui opima sacerdotia possiderent, immunes euaserant, quasi illis ad tuendam Romanæ aulæ amplitudinem, de solito uitæ splendore nihil remittere moderarique liceret, quum ex aduerso plerisque egenubus ultima uitæ alimenta raperentur. Per hunc modum coacta pecunia Hippolytus Medices Cardinalis, qui bello interfit, Legatus efficitur, ut in summæ nobilitatis excelsique animi Legato summa authoritas & dignitas emineret, eóque pignore tradito Clemens propensissimam uoluntatem erga Cæsarem præclarè testaretur. In eum iuuenem alterum & uigesimum agentem annum natura Fortunáque certatim maxima dona congesserant, specie formáque corporis ac ingenii rara felicitate insignis erat, & super hæc spectacula edendo, donandóque liberalis famam consecutus, adeo studia populi commouerat, ut sugillata Clementis auaritia, quadam naturæ similitudine Leonis patrui memoriam reuocaret, & opes iam uel insanis ipsius sumptibus pares esse cœperant, nam ei Clemens Pompeio Columna, ad Neapolim, uita defuncto, eius sacerdotia ac officia quæ erant amplissima cõtulerat; quanquam esset ætatis ac ingenii uigore ad tractanda arma, quam ad obeunda sacra paratior. propterea quum ex lectissimis hominibus comitatum instrueret, aliquanto plures milites, quam togati uiri ac antistites proficiscẽtem sunt secuti. Eius aduentus Ratisponæ cum a Cæsare, Ferdinandóque rege, tum a Germanis lætanter exceptus est, nam ingentem pecuniam multósque uiros fortes, & noros centuriones, ac militares æquos adduxerat, & super hæc sine ullo fastu Cardinei culmis, oris habitum ingenuæ promptæque uirtutis plenum.

A num præferebat. Igitur consiliis cum Campegio cõmunicatis, atq. eo in Italiam dimisso,
quòd tum maximè neruorũ doloribus laboraret, magnam auri partẽ effudit, cõducendis
octo milibus equitum Hungarorum, quos se habiturum Ferdinandus promittebat, si ad
eos in finibus Pannoniæ dispersos, atque operam aduersus Turcas nauare cupientes, sti-
pendia mitterentur, transierant enim ad Ferdinandum duo supra cæteros duces Valenti
nus Thoracus, & Bachithius Paulus, hic Triballus erat, ille Hungarus, admirandæ uirtu
tis homines, sed fide instabili: nam uterque apud Solymanum in honore habiti, diu in
Turcarum castris antea militarant, ac demum non ignobili transfugio ad Ioãnem, atque
inde commutata uoluntate in Germaniam uenerant. His Hippolytus legatus singula ue
xilla honoris causa de manu tradidit, in queis pictæ erant imagines crucifixi Seruatoris
B nostri, ad commouendam uel in ferreis Lutheranorũ pectoribus pietatem, addidit etiam
uestes ex auro purpuráque militares, & sicas Italicas, aureósque torques, nec se passi sunt
eorum ingentes animi liberalitate superari, quum paulo post & equum insignem cursu,
& gladios more gentis incuruos, æquato munere rependerint. Iam prima Turcarum
agmina Samandriam peruenerant, quum Ioannes arma expedit, Gritto negotium dat,
ut Strigonii arcem tormentis expugnet. Situm est Strigonium in ripa Danubii, triginta
passuũ milibus ab urbe Buda; eius arx egregiè munita Ferdinandi præsidio tenebatur. Igi
tur Grittus terrestribus atque naualibus copiis diu antea obsessam, admotis muralibus
tormentis aggreditur, cuniculi aguntur, per quos suppositis ignibus ab imo totus corruat
murus, atque extremæ in propugnaculis pinnæ, ferreis pilis decutiuntur, consistunt ta-
C men fortiter in muro Germani, séque acerrimè fortissiméque defendunt; sed cum rerum
propè omnium inopia laborarent, & minus salubri aqua uterentur, pluré́sque morbus pla
nè sæuus inuaderet, desperata salute à Posonianis auxilia, uexillo & fumo interdiu & no-
ctu ignibus petere cœperunt. Erant Posonii Thomas Agriensis episcopus, & Vulcanus
iureconsultus, Cæsaris Ferdinandique legatus: ii cognito Strigoniensium periculo, ad
Viennæ præfectum conscribunt, hortantúrque, ut priusquam Solymanus Sauum traii-
ciat, deductis è Vienna præsidiis & demissa grauiore classe, terra simul flumineq. Danu-
bio obsessis opem ferre maturareor. Grittus enim inconditam multitudinem Vngaro-
rum & Seruianorum admixtis Turcis in castra contraxerat, nequaquam idoneam susti-
nendo prælio, si à peritis ordinum atque militiæ in subitum pugnæ discrimen adduceren
D tur. Præerat Viennensi præsidio cunctísque Ferdinandi copiis Catianer, quem superio-
re bello aduersus Turcas egregia cum laude Viennæ mœnia defendisse memorauimus.
Erat Catianer sicuti in conserenda pugna fortis & impiger, ita non semper sobrios, & tur
bidus in suscipiendis consiliis alacritate quadam inanis & peruicax; siue quòd Turcas pu
tabat ad oppugnandam Viennam, uti arcem belli, protinus aduolaturos, & propterea
eam urbem nulla ex parte, præsidio nudandam iudicabat; siue quòd satis uirium in sola
classe futurum arbitrabatur; terrestri itinere nihil tentare constituit, prætermitténsque fa
cilè patrandæ rei occasionẽ Posonianis rescripsit, ut Nasadias quãtas haberent propugna
toribus instruerent, pollicetur uerò se paulo pòst grauiora nauigia maioribus tormentis
referta, atque exornata more maritimarum triremium, ut Nasadiis præsidio essent, conti
nuo submissurum. Vngari Nasadias uocant nauigia oblonga remorum ordine ualde ex-
E pedita, biremibus prædatoriis quæ in mari nostro uisuntur, disciplina celeritatéque simil-
lima, eius generis ad sexaginta in statione erant circa Posonium, quas uir Germanus cui
Corporano cognomen fuit, rei nauali præpositus, uti Catianer præscripserat, deducit, ac
remige militeq. & minoribus tormentis complet: eo consilio ut in Comaria insula, quam
paulo infra Posonium Danubius efficit, desertum quoddam castellum occuparet, atque
indè cum grauiora nauigia è naualibus Viennæ demissa applicassent, in hostium classem
inueheretur: ea erat in obsidione Strigonii distributa in stationes, ut flumine nihil omni
no obsessis importari pateretur. Dum hæc ad Posonium parantur, Grittus per speculato-
res de hostium consilio fit certior, erant enim permulti Hungari in partibus Ferdinandi,
qui non ualde turpe ducebant, uti libido ferret, hac & illac transire: gens enim effera, præ
sentis tantum gnara commodi, atque euentuum spectatrix, studiorum commutatione ma

gnopere gaudebat; adeo ut nemo fere in partibus Ioannis esset paulo notior atque nobilior eques, qui non aliquando cum Ferdinãdo rege militasset, nec satis firma etiam fides erat apud sacratos antistites, qui nõ semel animos atq. opes alternæ Fortunæ successibus applicassent. Igitur Grittus celeriter consilium capit præoccupandi hostis conferendæq. pugnæ, priusquam grauiora hostium nauigia Nasadiis coniungantur. Erant ei Nasadiæ numero Posonianis fermè pares, gubernatorum uero scientia, & militum uirtute aliquãto inferiores, quãobrem in has complures sagittarios & sclopettarios Turcas distribuit, proponit præmia singulis, qui spectatum facinus ediderint, atque omnes ad præstandam gnauiter atque celeriter operam cohortatur, nec mora aduerso amne per noctem ad hostes magno silentio prouehuntur. At Posoniani, qui iam ad Comariam peruenerant, ubi ex pulsu remorum renunciantibus speculatoriis nauigiis de aduentu hostium cognoscũt, uehementer perturbantur, uti ii plerunque solent, quibus præoccupari deprehendique cõtingit, dum insidias hosti moliuntur. Erat præpositus quinque Nasadiis Pestanus senex, negotii naualis admodum peritus, is Corporanum monet, ut congressum deuitet, atque se se Posonium recipiat, ipsum à postremo agmine totius classis terga ualidissimis Nasadiis esse defensurum, non esse credendum hostes nisi magna de causa & certa cum spe, ueluti rebus exploratis, aduerso amne subiisse, proculdubio totius consilii decretum per Hungaros hostibus esse delatum, profectionèmque proditam, satis honestũ uideri posse eum receptum omnibus militiæ non ignaris, postquam grauiores naues nondum aduenerint, quas etiam Catianer expectandas esse præceperit. Corporanus ingenio ferox nihil de Pestani monitis ad aures admittit, siue quòd flagitiosum putaret non expectare hostem ultro subeuntem, prælíumque poscentem, siue quòd suorum uirtuti nimium confisus, aduersariorum uires magnopere despiceret, ergo prælii signum præponitur, diuiditur classis in acies tres, Pestanus omnium primus prorumpit, profluentísque secundo cursu concitatus hostes adoritur, eo impetu quatuor eorum Nasadias perfringit, primum agmen perturbat, magnam uictoriæ spem sequentibus præbet. At Turcæ confertis nauigiis uim atque impetum inuadentium constanter excipiunt, fit prælium atrox, omittunt plerique remos, contis & gladiis rem gerunt, tormentorum sonitu ac fumo, & dissono clamore tot gentium, omnis oculorum atque aurium usus eripitur, ad hæc nebula crassior, uti fit, orta diluculo, ita amnem totum & classes intexerat, ut nauium magistri non plane perspicerent, quamnam in partem flectendi remi, & proræ essent incitandæ, erat Turcis fluminis impetus maxime grauis & aduersus, sed ea iniquitas coniuncta inter se eorum nauigia maxime confirmabat, adeo ut contra ueluti æquata conditione, Posonianorum oculi aduersis orientis solis radiis ferirentur, tum uero Turcæ discussa nebula tantam uim sagittarũ aduersis nauibus superfuderunt, ut propugnatores simul & remiges his confixi, sclopettorúmque glandibus traiecti, in fugam uerterẽtur. In eo tumultu Pestanus egregiè pugnans interficitur, Corporanus cum tredecim omnino Nasadiis, quæ celeritate reliquas anteibant, aduerso flumine profugit, reliquæ aut demerguntur, aut desilientibus in proximas ripas militibus atque remigibus uacuæ capiuntur, ex mille & septingentis hominibus qui in Posoniana fuerant classe, ferè quarta pars interiit, cæteri terrestri itinere euaserunt, nõnulli etiam capti, dimissíque ab hostibus non multo pòst Posonium sunt reuersi. Post id prælium Grittus, quòd cuniculis nihil profecerat, & duo muralia tormẽta ab crebro usu, uti accidit, feruefacto metallo, dirupta fuerant, arcis oppugnationem intermisit, ratus circumuallatum hostem, non diu obsidionis incommoda, tanquam desperatis post naualem uictoriam auxiliis, esse toleraturũ. Sub id fermè tẽpus Hispani, qui in agris urbium Aemiliæ uiæ statiua habuerant, fertilissimique tractus incolas circa Scultennam & Gabellum amnes ad Padum usque magnis detrimentis afflixerant, ad alpes peruenerunt. Erant in eorum castris supra .xx. milia hominum, sed tertia fermè pars inutilis turbæ cum tantum septem milia ueteranorum peditum censerentur, cum multis enim impedimentis & iumentis onusti uetere præda secum fortunas suas omnino deferendas esse indicabant, adeo ut nec scorta & uoluptatum instrumenta relinquerent. Hanc militum licentiã atque luxuriem, quum Vastius præcipuè commeatus inopiam ueritus, castigando iubendóque cohibere,

A cohibere, sarcinarúmque numerum præscribere uellet, ad Athesim militaris seditio ex-
arsit. Nonnulli enim centuriones opulenti, quibus adeo longinquæ & periculosæ mili-
tiæ labor erat ingratus, concitare uulgus militum, & stipendia flagitare cœperunt;
adeo ut non excessuri Italia uiderentur, nisi consternatis & in unum animi decretum
consentientibus pecunia solueretur. Vastius qui ad minuendam ipsius existimatio-
nem, à paucis inimicis aduersum se exagitari multitudinem haud obscurè intelligebat,
dissimulandum in præsens ratus, quædam tempori necessitatique tribuit, donatiuúm-
que pollicitus quum ad Cæsarem peruenissent, menstrui stipendii pecunia cohortes
pacauit, & in Germaniam sublatis signis est profectus; nec multo pòst Italicæ cohor-
tes sunt secutæ. Tanta enim alacritate in Cisalpina atque togata Gallia, Piceno, Vm-
B bria, totáque passim Etruria milites bello assueti nomina dederunt, ut duplicatum si-
gnorum numerum quisque præfectus adduceret, & Vastius nonnullos nobiles Cir-
cumpadanos opibus insignes, quos præfecturis honestarat, & in magnos bellici appa-
tus sumptus adegerat, superante militum multitudine, cum magna inuidia repudia-
re atque relinquere cogeretur: non enim Italos tum primum læta pace perfruentes tan
ta promptitudine uirtutéque animi eam ancipitem durámque militiam subituros credide
rat, ut præcipuè Germanis opem ferrent, à quibus tot clades accepissent, propterea
potentes opulentósque rogarat, prolixéque inuitarat ad capessendam laudem, quibus
clientes atque oppidanos minimè ad sequenda signa defuturos iudicasset. Id autem
inuitus fecit, quoniam ei certum militum numerum Cæsar præfinierat, iusserátque ut
C cæteris reiectis signa & cohortes uni tantum spectatæ uirtuti & fidei ueterum præfe-
ctorum commendaret. Ii fuere Martius Columna, Petrus Maria Rubeus, Philip-
pus Torniellus, Ioannes Baptista Castalius, Fabritius Maramaldus, & qui nouissimè
omnium alpes transiere, Pyrrhus Stipicianus & Camillus Columna, Martii frater pa-
truelis, ueteres præfecti omnes, & bellica uirtute, & studio erga Cæsarem admodum
illustres, in his cohortibus fuere amplius quatuordecim milia delectorum peditum;
præter uoluntarios qui undique Viennam postea confluxerunt. Secutus est legiones
Ferdinandus Gonzaga cum duobus circiter milibus galeatorum equitum, in quibus fuit
ala ab Alfonso Atestino missa, & trecenti ueteres Hispani equites, & Græcorum aliquot
turmæ accessere, & his plerique è tota Italia sine stipendio nobiles strenuique equi-
D tes, qui antea ordines duxerant: existimabant enim se ignominia notatos iri, si uti de-
fides & parum pii sacro bello minimè interfuissent. Hæc tanta multitudo ad Halam,
salinis celebre oppidum, nauigiis imposita, secundo amne Oeno ad Boiodurum, quod
hodie Patauia dicitur, Danubium intrauit. Sub id quoque tẽpus Cæsar inspectis Sequa
norum & Belgarum alis, quæ erant mirificæ, tormentisque maioribus, quæ Nurumber
gæ præsenti pecunia comparararat, ratibus impositis à Ratispona Lintium deuehitur.
Nunquam tot nauium, tótque militum à Romanis usque temporibus Danubius tulit.
erant maximi lintres, ad effigiem terrestris ædificii cum cubiculis, & porticibus fabre-
facti, uisebantur latissimæ rates equorum agmina deferentes, erant nauigia tabulatis
contecta, plena commeatibus, præter hæc, innumerabilis nauicularum multitudo in-
termixta maioribus nauigiis sequebatur, undique audire erat consalutantium accla-
E mationes, timpanorúmque & cornuum ac tubarum concentus, & cum nauigia defuis-
sent, etiam ripæ frondosis arboribus conuestitæ sinuosi peramœnique fluminis, ad iu-
cundissimum quoddam spectaculum, equestribus atque pedestribus copiis complebã-
tur. Interea Solymanus, qui sextis & quinquagesimis castris Belgradum peruenerat,
Sauo amne multis simul pontibus constrato, innumerabilem equitum multitudinem
in Pannoniam effudit, relicto in dextra Danubio, paululum ad læuam deflectens, ut
intactæ superiore bello regionis copiis uteretur, & in Valeriam prouinciam latè fer-
tilem, & Norico ad meridiem coniunctam, quæ Stiria hodie dicitur, rectà contende-
ret. In eo itinere Giuncium occurrit, quod Nicolizza uir fortis domestico potius quàm
externo præsidio tuebatur. Id est oppidum non longe ab urbe Sabaria, in plano po-
situm, quadrato nec magno ambitu & modicis quidem mœnibus cinctum, tenue opi-

bus,& prorſus ignobile, niſi ab ignominia Turcarum claritatem accepiſſet. Igitur A Nicolizza refectis propugnaculis, repurgata foſſa, oppidanis & paucis milibus animo confirmatis, uel ob id præcipuè, quòd in Turcarum caſtris nulla eſſent tormenta muralia, uires mináſque tanti hoſtis contemnere, ſéque ad extremum rerum exitum tueri conſtituit, ut inde bellicæ uirtutis & conſtantiæ habiturus famam, aut ſi cum oppido cadendum foret, Pannoniorum fidei & fortitudinis præclarum ſpecimen æditurus. Habraimus ipſe Baſſarum princeps, cui Solymanus, quod nemini unquam ab Ottomannis datum meminerant, ſupremi imperii poteſtatem communicarat, ad Guintium prouectus, Nicolizzæ fidem promiſſis & minis pertentat; nouerat enim hominem Habraimus, dum ille Byzantii legationis munere fungeretur, eúmque ueluti uirum fortem ac induſtrium, ſibi & Solymano conſeruare, quàm omnino perdere cu- B piebat, ſed quum Nicolizza nihil pacatum, nihilque demiſſum reſponderet, copiæ innumerabiles in coronam mœnibus admouentur, aguntur tribus in locis cuniculi, ut ſubditis ignibus mœnia ab imo diſrupta frangerentur. Cæterum quum diſciſſo & proruente muro Guintiani præſentibus animis introrſus munitiones extruerent, & cuniculis diligenter, uel à fœminis obuiam iretur, ac in ſtatione ubi periculum poſceret, audacter cõſiſterent, & multi utrinque tormentariis glandibus peterentur, Habraimus agmina Aſaporum, atque item Ianizeros prætorianos, ad eam muri partem conuertit, quæ meridiem ſpectat: à Septentrionibus uerò, ubi multi paſſim colles exurgunt, oppidóque imminent, curulia tormenta perducit, eo conſilio, ut terga propugnantium hoſtium, ab excelſioribus locis intercedente oppido uerberaret. Ea res non ſtatim animaduerſa, magnum C Guintianis attulit detrimentum, quum eodem tempore aduerſi ſclopettariorum & ſagittariorum multitudinem uix ferre poſſent, auerſi uerò plumbeis pilis ſternerentur; erant ea tormenta non diruendis muris, ſed ad campeſtres pugnas idonea, leuitate & breuitate expedita, ita ut commode ſubductis rotis ſingula camelis ſingulis ueherentur. At Nicolizza quanquam ſuorum clade perculſus, ſeſe non deſerit, ſublatáque ex ædificiis magna tabulatorum atque aſſerum multitudine perpetuam munitionem introrſus à muro, pedes duodecim erigit, qua milites protecti atque occultati commeando & propugnando, conſiſtere poſſent, eo ſubitario opere perfecto Turcæ incertis demum ictibus tabulata petebant, ita ut pauci, & caſu quidem, interirent. Sed quotidie non paruus numerus fœminarum puerorum & ſenum uulnerabatur, qui concluſi domi- D bus cum parandis alimẽtis, tum ſauciis percurandis uacabant, quòd in ligneas domos frequentes pilæ terebratis repente tabulatis in nihil tale expectantes inciderent. Interim ducenti fermè equites Turcæ è caſtris ſpeculabundi prædabundíque ultra Neoſtadium excurſionem fecerunt, qui quum diu uagati ad Leopoldium uicum perueniſſent, incidere in inſidias; ſic ut inter amniculum, qui illac præſeptis ripis perlabitur, & mediam uici regionem, quæ publicum iter præbet, intercluſi fermè omnes ab Hungaris equitibus cæderentur aut caperentur. Leopoldenſes enim ingenti ſtipite prælongæ arboris ita militarem clauſerant uiam, ut cum is ſtipes in lignea tricubitali columna ad libramen tum ſuſpenſus eſſet, & in axe uerteretur, facilè quum uellent in directum extenſo ſtipite à læua dextráque aditum aperirent, uel eo contraria ratione reducto per obliquum, leui momento præcluderent. Ea enim erat agreſtis machinæ forma, quòd eſſet undi- E que armata præacutis ramorum truncis latè prominentibus, ut Turcæ equites qui nec artificium moliendi nouerant, nec quin infeſtis ingentibus ſtimulis induerentur, tranſilire audebant, tanquam indagine clauſi, caperentur. Præfectus alæ Paulii Bachithii, cui à uitio diſtorti cruris Claudio cognomen erat, detruncata humeris hoſtium capita Viennam detulit, & ad omen uictoriæ, ſpectaculúmque coeũtium undique militum, in mœnibus præfixit. Tum uero ex captiuis certius eſt cognitum, duplo ampliores copias, quàm quiſquam rex Ottomannus ad bellum eduxerit, & ob id ferè innumerabiles eſſe in caſtris, ipſúmque Solymanum ſine muralibus tormentis aduentare, ut quamprimum collatis ſignis, cum Cæſare confligat, aut ſi hoſtis armatus non occurrat, ferro ac incendiis cuncta obuia deuaſtet. Eadem quoque legati Ferdinandi retulerunt, quos

ſcrica

A serica talari ueste & singulis argenteis pateris donatos à Guintio dimiserat, ut literas ad Ferdinandum Cæsarémque deferrent, eas nos tum uidimus in oblongo & perangusto dentatæ carthæ uolumine aureis atque cæruleis literis Arabicè scriptas obsignatásque aureo sigillo, & sacculo purpureo inclusas, ut pote quæ tantis inuolucris barbari uanissimique regis superbiam præferrent. In his enim usurpatis multorum regum titulis tumidissimè se terrarum prope omnium & gentium dominum ac imperatorem præscribebat, sed summa hæc erat, se uindicandis iniuriis quas Ioanni regi beneficiario atq. amico suo intulissent, domo profectum in Pannoniam uenisse, processurúmq. infesto exercitu in ipsorum prouintias, ac si quis contra resisteret, prælio certaturum secundissimis auspiciis Dei optimi maximi & Mahometis, qui pro iustissima causa stare consueuerunt.

B Proinde si regii nominis memores esse uellent, & armati progrederentur, uno prælio finiri posse controuersiam, atque ipsos totius orbis imperium in premium uictoriæ aut daturos protinus aut accepturos. Cæterum legati uti ex captiuis uariis percunctationibus fuerat expressum, multitudinem quinquaginta myriadum in castris esse referebāt, & tormenta ænea curulia circiter trecenta è quibus longè maxima uix anserini oui magnitudine pilam emitterent, castra plena esse omnis opulentiæ, securitatis, silentii, disciplinæ, Solymanum ipsum, si superstitionem demeres, ab æquitate, continentia, liberalitate, magnitudinéque animi tanta fortuna dignum uideri, statura esse supra mediocrem, habitu graciliore, ceruice oblōga, ore candido & exangui, ac osseo propemodum naso, atque eo plurimum adunco, raros patere ad prætorium aditus, sed eum cun-

C cta benignitatis officia per Habraimum humaniter implere, lautitiam sibi castrēsi more largè præbitam fuisse, nihilque sibi extra uini desiderium defuisse unquam, uniuersum exercitum egregiè ali neruecinis carnibus atque oriza, nullum panis esse usum, nisi subcineritii & tumultuarii, equos in uniuersum campestri pabulo contētos esse, cuius magnam copiam eæ regiones ferant. nam prata nequaquā detonsa falcibus, quod sponte tulerint, præalté adultum & planè siccatum præbent, unum esse in castris Habraimū, ad quem ueluti exæquata cum Solymano militaris imperii potestate, rerum omnium summa respiciat, eum esse ingenio excelso, graui, expedito, & ad uirtutem exornandam maximè procliui & liberali, penes hunc maximarum & secretissimarum rerum arcana recondi, adeo ut Solymanus in eius uiri consilio, fide, ac uigilantia securè conquie-

D scat, ab eo proximam dignitatem tenere Aiacem & Cassimium magistros equitum, quos Bellerbecos uocant, huic Asiaticorum, illi Europeorum Sanzachos parere, secundum hos Michalogli Mustaphæ nomen celebrari, qui uoluntariis equitibus præsit. Ii sunt eorum lingua Acanzi, qui longè latéque præcurrere, regiones explorare, demorari, distineréque hostes, atque omnia ferro atque igne uastare soliti sint, hunc esse Turcica stirpe ortum Ottomannis uetustate originis parem, militari prudentia clarum, antecedere eum castra duorum dierum itinere, & sicuti superiore bello fecisset, ante alios cum centum milibus equitum intra proximos Austriæ fines esse præcursurum. Interim Habraimus quum plures dies irrito conatu in oppugnatione Guintii contriuisset, quòd abscedere incœpto neque Solymani neque suæ dignitatis esse statuebat, duo inusitatæ magnitudinis propugnacula ante fossam erexit, hæc non murum modo, uerum

E & turrim, quæ erat in angulo ad Austrianam portam altitudine superabant, ea etiam ratione muri angulum complexus, ut ex primo, quod erat latius & excelsius, frontem hostium uerberaret, & ex secundo per obliquum ipsorum latera peterentur. Ea continenti totius exercitus labore, quatuor omnino diebus fuere constituta, & in summam educta altitudinem, ut hinc etiam Turcarum multitudinem æstimare liceat. Imperatum enim fuerat singulis propè equitibus, omnibúsque sarcinariis iumentis, ut cæsam Asaporum securibus materiam è proximis syluis in castra conueherent. scapos enim ramorum magnorum aut discissarū arborum decisis frondibus, æquali & ea quidem tricubitali longitudine ita collocabant, ut alternis ordinibus modo recta & modo obliqua serie, alteri scilicet alteris impositi ingentem lignorum struem efficerent, ad effigiem latissimæ turris, è qua non modo qui in muro consisterent, sed & qui intra oppi

dum uagari uellent, à sclopettariis & sagittariis conficerentur, eo opere incredibili ce- A
leritate perfecto, repletáq. fossa, & compluribus in muro occisis & uulneratis, Turcæ,
qua murum cuniculo disruptũ diximus, in oppidum impetum fecerunt, quibus irrum-
pentibus Nicolizza quantas habebat copias, uti in extremo conatu necesse erat, haud
cũctanter opposuit. Sed quum iam propè intra murum peruaderent prætoriani, tãtus
sublatus est clamor cum eiulatu ab imbelli puerorum & fœminarũ multitudine, ut stu-
pefacti potius quàm territi impetum repressſerint. Ea cunctatio sicuti subeuntes tarda-
uit, ita animos propugnãtibus in immensum adauxit. Natura enim fit, ut homines tum
maximè audeant, cum repente commutata fortuna, timere desierint. Eo modo quum
præfecti cohortium milites castigando atque item uerberando nihil profecissent, pu-
gnæ finis est impositus. Referebant Turcæ se integri erumpentis ab arce præsidii strepi B
tum clamorémq. putasse, equitémque districto gladio ipsis subeuntibus comminantem
in aëre conspexisse, eam procul dubio extitisse diui Martini speciẽ, qui Sabariẽses omni
bus dubiis temporibus certo tutelari numine conseruasset, cæterũ eius miraculi fides
apud Nicolizzã relinquetur, à quo demũ obsidione liberato, Viennæ eam rem longa
percunctatione didicimus. Porro Habraimus pudore atq. ira uehementissimè cõturba
tus, dũ ui Nicolizzæ animũ peruincere nequit, honestissimis oblatis cõditionibus expu
gnat, data enim fide publica euocatũ ad se in castra cũ summo honore uerborũ eius uir
tutẽ cõmendare cœpit, rogauitq. ut fortunæ periculũ facere desineret: oppidum in eius
potestate se relicturũ, si in uerba Solymani iuraret, & in speciẽ præsidii aliquot Turcæ
ueluti tradito oppido reciperẽtur. Nicolizza qui ex octingentis strenuis defensoribus C
uix tertiã partẽ, atq. eam cõfectã uigiliis & uulneribus debilitatã, sibi superesse memine
rat, omnino transigẽdũ existimauit. Quid enim optatius accidere poterat, quàm ipsum
cũ præclara fide uirtutisq. laude retinere oppidũ? & cum sola uerborũ inaniũ iactura tan
tã suorum multitudinẽ supremo metu atq. periculo liberare? Quum in colloquio nullũ
timorẽ præferret, & præsidii uires effusè mentiẽdo adaugeret, affirmauit se antea oppi-
dum dedere paratũ fuisse ob amicitiã Byzantii initam, sed semper fuisse prohibitũ, quo
minus uotũ impleret, à Germanis & Hispanis, feris uiolentisq. hominibus, qui in præsi-
dio essent, eos quoq. tũ uel exorantibus pueris ac fœminis, ut ipse exiret, ægerrimè per-
misisse. Itaq. se polliceri Turcis omnibus, qui illac transirent amicũ fore, eisq. quos pos-
set cõmeatus ex copia attritæ regionis præbiturum liberaliter, & Ottomannicũ uexillũ D
in summa turre præfixurũ. id uero quod ad Turcas introducendos pertineret, ut dediti
oppidi acceptiq. præsidii species præberetur, se præstare omnino cupere, sed plurimum
uereri ne à Germanis ac Hispanis, qui Turcicũ sanguinẽ inducti religionibus maximè si
tirẽt, tumultu facto discerperẽtur, ut demũ uiolato iure gẽtium, & corrupta spe deditio
nis, ad funesti belli discrimina sit redeundũ, debere eum qui maximis eo bello rebus ge
rendis immineret, ut se inde explicaret, sponte dediti, & in ueterẽ amicitiã recepti, uolũ
tate & fide contentũ esse, sicuti ipse quum oppido exiret, uti securus de salute ac reditu,
sese nunquã antea exploratæ fidei cõmisisset. Ad extremũ Habraimus, uirtute atq. astu
Nicolizzæ superatus, id tãtũ impetrauit, ut Ianizerorum decuriam intra portæ limẽ ad
mitteret, quibus introductis, & Illyrica lingua ad potãdum uinũ, cuius ea gens est auida,
comiter inuitatis, & sibi & Habraimo cumulatissimè satisfecit, cũ neq. Germanos neq. E
Hispanos in præsidio habuisset. Nec multo pòst Habraimus, & ipse qui nõ lõgè subsede
rat Solymanus à Guintio discedunt, & in Carinthiæ fines ad Murã amnẽ feruntur, in læ
uã longe à Danubio uertentes agmina, & penitus à nostris discendẽtes, qui iam magna
ex parte trinis circa Viennã positis castris cõuenerant, ac aduentũ hostiũ alacriter expe
ctabãt. Erat enim opinio orta primò à præfectis, uti fit, ac demũ edita in uulgus, Solyma
nũ in Neostadianos & Viẽnenses cãpos à Guintio statim esse progressurũ, ut equitatu,
qua parte uiriũ erat superior, undiq. præmisso aciẽ ostentaret, & si nostri obuiã irent, iu-
sto prælio cõgrederetur: sed ab ea ratione alienũ id iter adeo timorem antea de Turcis
nõ ab re cõceptũ ex animis omniũ detersit, ut qui tãta mole uiriũ incubuisset, tãtæ arro
gãtiæ & tanti fastus imperator existimatione & dignitate spoliatus profugere credere-
tur,

A tur, Turcasq. iā nostri milites, uti ignaros rudésq. militiæ munitionúmq. præsertim & operū, penitus irriderēt, postquā oppidulum tantis circumsessum copiis, & tātis operibus oppugnatū, uiginti triū dierū spacio capere nequiuissent, cęterū tribus de causis id iter Solymanū tenuisse postea à captiuis compertum est, primò, sicuti ipsi iactabāt, ut ad Cæsarem breuiore compendio contenderent, quem nondum à Ratispona Lintium peruenisse, cunctantérque Viennam deuehi cognouissent; secundò quod Neostadium, uti paludibus cinctum, magnóque tormentorū apparatu, & ualido militum præsidio firmatum, ueququā sibi tentandum esse decreuissent, quo ab hostibus infesso, atque in tergo relicto, ad Viennam sanis hominibus minime fuerit procedēdum, tertiò ut tutissimo fertilissimóq. itinere, inter Dranum Sauúmque suscepto, quum æstas in exitū præceps & grauis imbribus

B autumnus suaderent, ad Belgradū reuerteretur. Nos potius credimus Solymanum perspecta totius Germaniæ ad id bellum alacritate, cognitóque Italorum atque Hispanorum aduentu, de quorum numero ad eum ampliora & maiora uero, à speculatoribus ueteribúsq. amicis deferebantur, repressisse animi ferociam, & tuto euastare prouinciam, quàm ancipiti euentu nostrorum uires collatis signis experiri maluisse. Sub id fermè tempus quo Nicolizza Guintii maximè laborabat, Viennæ militaris seditio exarsit, nonmodo propinquitate hostium periculosa & penè exitialis, sed disiunctione animorum, & disciplinæ conturbatione grauissima, nisi dii immortales celerem atque inexpectatā opem rebus propè perditis attulissent. Rochandolfus enim regiæ familiæ magister, quum in aduentū Cæsaris, tótque regulorum & legatorum hospicia pręepararet, Hispanos qui in Pannonia

C militarant, urbe excedere, & in proximis campis extra tendere iusserat, illi id se facturos pernegabant, nisi merita stipendia præberentur, quod Viennensium hospiciis assueti, omni castrensi supellectile pecuniáque carerent, in hos Rochandolfus contumaciùs hærentes impetum fecit, excitisque more militiæ ad arma Germanis & Viennensibus tormenta currulia prouexit, nec se deserunt Hispani quanquam numero inferiores, & in oblongam regionem conglobati sensim pedes referūt, portámque occupant, quæ in castra deferebat, admissuri in auxilium Hispanos, qui dudum ab Italia uenissent, atque item Italos, qui ut in aliena terra, uiribus essent firmiores, antea cum Hispanis cohortante Vastio priuatum fœdus inierant. Res eò perducta est, ut quum Rochandolfus, uir admodum iracundus & ferox, armatus in equo uehementius urgeret, & tormenta produce-

D rentur, contráque Hispani obuersa sclopetariorum cohorte consisterent, penè crudeli prælio certaretur, tantus erat utrinque furentium ardor ad conserendas manus, ut deprecantibus summis ducibus qui aderant, non modo non parerent, sed promiscuè omnibus minarentur, adeo ut Vastius, & Antonius Leua, Hippolytúsq. legatus qui eò ad uisendū belli apparatum à Ratispona decurrerat, quum deprecando orandóq. nihil ualerent, sese intra proximam domum recludere cogerentur. Dum arma quatiunt, atque ignes tormentis imminent, haud dubiè cœleste aliquod numen Christianis rebus adfulsit, sponte etenim ueluti exæquato utrinque periculo milites arma depressere humi, Rochandulfo ira deferbuit, adcurrere duces, dictæ sunt conditiones, atque æquis auribus acceptæ, promissa item stipendia in pacandis utrinque animis, Antonii Leuæ, qui in sella humeris hominum inter armatos illatus ora conuerterat, authoritas plurimum enituit,

E Vastio præsertim, legatóque & Ludouico Lodronio inter armatos iratósque iam deposito metu sese miscētibus. Paulo antè ad Crementium, quod est oppidum in ulteriore Danubii ripa inter Lintium & Viēnam, Hispani authore Hieronymo Leua, seditionem mouerunt. Iusserat Cæsar, ut milites nominatim per manipulos atq. centurias recenserētur, nam æmuli atq. inimici ipsius Vastii, ut eius dignitatem & gratiā conuellerent, Cæsari detulerant, falsum ab eo in cohortibus numerum militū referri, ob id Petrum Consaluum Mendocium triclinii præfectum Crementium miserat, ut milites inspiceret diligenter, & descriptis sigillatim stipendium numerari curaret, antea siquidem præfectis cohortium uniuersa pecunia dabatur, ut illi iudicio suo in ea diuidenda uterentur, quum discretæ cohortes in templum instituto ordine à quæstoribus citatæ essent, & unicuique militi stipendium de quæstoris manu solueretur, militibus nouum morem approbantibus, uni

omnium ex Leuaniana cohorte reclamare, tumultúmque miscere cœperunt. Hæc obi uidet Vastius, qui initia seditionum audacter opprimenda esse didicerat, districto gladio in medios irrupit, duos qui seditiosius commilitones incitarant, ex conscientia sceleris è templo profugere conantes uinciri iubet, ex his quæstione habita Meodocius cognoscit seditionis authorem esse Hieronymum Leuam, qui ad Athesim eius consternationis, quam diximus princeps extitisset. Itaque Meodocius re ad Cæsarem per tabellarios delata, breui mandata recipit, damnatúsque Hieronymus Maricao castrorum magistro traditur, atque ita ad minorem ignominiam in tabernaculo iugulatur, uir egregie fortis, ingenio ualidus, eloquentia uero & cultu antiquis ducibus comparandus. Ferunt Mendocium aliquanto libentiùs atque maturius de reo supplicium sumpsisse, propter simultatem Mediolani conceptam, quum Hieronymus in tradenda arce ipsi Mendocio Cæsaris literas afferenti, parere recusasset. Leua sublato cæteri in officio permansere, retulitque Mendocius, se plenissimas optimis militibus cohortes reperisse, adeo ut ea res ab inuidis conficta malignéque delata, ipsi Vastio apud Cæsarem gratiam ac beneuolentiam magnopere cõfirmarit. Dum hæc fiunt, Michaloglus iubente Solymano, ex uolútariis prædatoriam manum emisit duce Casono, qui superiore bello uastabúdus ad Lintium usque præcurrerat, huic præcipit, ut iter non intermittat, longè latéque totam eam regionem peruagetur, quæ est inter Danubium & alpes, ut de Cæsare hostiúmq. copiis certiùs cognoscat, ac demum id præstet, ut maximè funestam & luctuosam Germanis aduentus sui memoriam relinquat. Erat per se Casonus uir impiger, & prædæ auidus, sed eo etiam promptiorem operam pollicebatur, quòd superiore incursione se maximè illustrem atque opulentum euasisse meminerat. Igitur in tres alas ad quindecim milia equitum, modicis tamẽ interuallis, diuiduntur, in agris latè, pagísque præsertim, & in fuga plena timoris atque tumultus, magnam mortalium omnis sexus & ætatis multitudinem improuisi repentinique opprimunt, senes inualidi fœminæq. cathenis & laqueis tracti, equorum cursum adæquare coguntur, ædificia item, & in his infantes pueros, barbara feritate succendunt, adeo ut per centum & quinquaginta ferè miliaria rectis & transuersis itineribus cuncta ex continenti fumo, flammis, atque ignibus collucerent. Casonus ad Lintium usque prouectus quum ad Anasum amnem tertio ab urbe lapide peruenisset, tantum terrorem intulit Lintianis, ut Rex Ferdinandus, quòd ibi nullum esset militum præsidium, ab Hippolyto legato cohortem Italicam posceret, cuius præsidio Anasi pontem tueretur. Is primus omniũ à Crementio rediens, conspectis ab aduersa ripa Turcis, de eorum aduentu nuntium attulerat; itaque eo cõfestim mittuntur uiri fortes Sfortia Baleonus atque Otho Montacutus cum ualida sclopettariorum manu. Hi contractis aliquot ligneis doliis ad caput pontis subitariam munitionem erigunt, continuóque reuocant Hispanicam equitum alam, quæ in prima trepidatione, Rosale ueterano duce, quin Danubium transiret retineri nequierat. Sed Casonus siue ponte non animaduerso, quòd frondosæ arbores prospectum impedirent, siue uado superius improspere tentato, siue ut credi par est, quod non usque adeo audendum putaret, ut ad oppidi portam progrederetur, ad læuam deflexit, nec ibi rex Ferdinandus uti oppido diffisus diu constitit, sed ad Aciliam urbem, quæ Strabinga dicitur, ad Cæsarem ut copias pararet, ea nocte contendit. At Casonus coacta ingenti præda, euastatáque uniuersa regione, quum paganos ad arma concurrentes passim cæderet aut eluderet, eodem ferè itinere regreditur, Solymanum ratus aut Guintii, aut in proximis supra Neostadium campis esse reperturum. Sed is iam promotis castris ad urbem Gratiã, Stiriæ Metropolim, quæ est ad Muram amnem, iter intenderat, id uiæ consilium ex falsa opinione susceptum, Casonum importunè decepit, atque ei pariter supremam prope attulit calamitatem: nam ubi ex frequentibus incendiis cognitũ est Turcas ad Lintium usque regionem latissimè & crudelissimè populari, ex omnibus castris copiæ se se effuderunt, ut transeuntibus occurrerent. Germani enim ad recuperandam prædam, uindicandásq. iniurias uehementer excitabãtur, & quisque dux priuatum sibi consilium desumebat, quum in uniuersum consultandi & coeundi, & tempus exiguum, & hostium inaudita celeritas, omnem facultatem eriperent, non enim prædatorias tantum alas euagari, sed adesse robora

A bora equitatus, atque ipsum etiam Solymanum aduentare crediderant. Itaque Vastius a Crementio Danubium traicit, & per nemora uersus diui Hippolyti oppidum ad hostes fertur. Federicus Palatinus omnium auxiliorum, quæ Germania contulerat, imperator, ad Viennam superato Danubio castra mouet. Austriani duces Sigismundus Prandeser, & Ricianus à Neostadio copias educunt, Ludouicus Lodronius alio opportuno loco castra constituit, idem Bohemi, Morauique equites, & ipsi ante alios Hungari impigrè faciunt, loca ad tendendas insidias quæritant, per quæ transituros hostes arbitrantur. Vastius frustra syluas & nemora triduo peruagatus, quum & cõmeatus deficeret, & Turcæ retro conuersi, longe abessent, iam senescente in his locis eorum fama, Crementium & mox Viennam copias reduxit. Secant mediam Austriam Norici perpetui montes, qui B ab alpibus Rhæticis oriuntur, sesèque mollioribus sensim iugis ad Danubium usque demittunt, adeo ut in ripa fluminis perangustum iter equis nonnunquam & curribus relinquant, ea montium congeries usq. ad Vindeliciæ fines pertinere dicitur, castellis satis frequens, multis amnibus irrigua, pecoris abundans. In hac regione multæ atque latissimæ sunt conualles, partim aratris cultæ & pascuis fertiles, partim syluis atque nemoribus impeditæ, eæ ad exitus fauces habent, pertinentes ad eam planitiem, quæ Noricum à Pannonia citeriore disterminat, & ad Sabariam Vespriniúmque perducit. Ad hos connallium exitus nostri duces, uti quisque ab oppidis fumo & sclopis significatione facta de Turcarum aduentu cognouerat, distinctis locis copias admouerunt, intentè expectantes unde nam hostes essent erupturi, quum in quadam conualle circa frumentarias molas ad amni C culum Casonus aquationis cõmoditate inductus consedisset, Neostadienses de aduentu hostium certiores facti, ut potè qui in propinquo erant, primi omnium cum quinque millibus peditum ad occupandas fauces aduolarunt. Erat despectus in uallem ab edito collium iugo, ita ut nostri conspectis hostium castris, ut eo decliui mollique descensu quin cõtinuò decurrerent, contineri nequiuerint, erant eæ cohortes quatuor expeditæ Hispanorum atque Italorum sub Ludouico Coueio nobili atque impigro, sed ea die nimis præcipiti atque præpropero duce. Nam qui modicis passibus & silenti agmine descendere debuerant, effuso cursu & clamore edito, præcipites ierunt, adeo ut cum fatigati & cursu & armorum pondere peruenirent, excitatis iam ad arma Turcis, numero & uiribus impares essent, ita occisis paucis frondatoribus, qui obuii primo fuerant, adcurrentium mox e- D quitum uim ferre nequiuerũt, cecidere in prima fronte ingentibus gladiis obtruncati Ferdinandus Cabreria præfecti Sardiniæ filius, & Franciscus Rocha centurio, Villazanesq. signifer, & Martinus Gorea nobilis Tarraconensis, milites magna ex parte sunt cæsi, non nulli in paludem profugientes umbilico tenus totam noctem latuerunt, cæteri agiliores conscensis montibus euasere, ipse Ludouicus uallum rusticanæ areæ concitato equo, saltu superauit, & ad Germanos est reuersus, ii Sigismundo & Riciano ducibus cum ab alto sociorum cædem fugámque conspicerent, ut instructa acie descendere atque opem laborantibus ferre uellent, nulla ratione adduci potuerunt. At Casonus ne sibi in ualle & palustri impeditóque in loco, ubi dilucesceret, cum pedestribus hostium copiis esset dimicandum, captiuos quatuor milium numero, ne oneri essent, barbara feritate ad unum omnes interficit, & intempesta nocte duobus factis agminibus castra mouit, alterũ Feri- E sio duce, ad meridiem perrexit, succiso nemore, & patefacto exitu, quod mirabile fuit, equitum securibus, nullo accepto incõmodo ad Solymanum peruenit; alterum ipso Casono duce per Storambergi oppidi uallem erumpens in Palatinum incidit. Is ad Leopoldium uicum, cum XII. milibus peditum, & duobus equitum grauis armaturæ, tormentísque uiginti curulibus in acie constiterat, forte tum orta erat ex proxima palude nebula densior, quæ mutuum utrisq. aspectum omni ex parte sustulerat, qua demum dilabente, in aduersos Palatinus tormenta displodit, his uehementer Turcæ perterrentur, & cum deflectere paululum uolunt, ut pilas euitent, in paludem proximam equos imprudenter adigunt, ibi multi tenaci in uoragine impliciti perierunt, nonnulli equis longo cursu debilitatis & macie consumptis, cum extricare sese nequirent, peditus euaserunt, multo maxima tamen eorũ pars ad nostrorum acies se cõuertit, solis peltis protecti, & districtos gladios

in humero deferentes, adeo intrepidè, ut ante densissimam hastatorum phalangem decur A
rerent, spectantibus & conseruantibus locum atque ordinem non modo peditibus, sed
ipsis etiam equitum alis nihil se in prætereuntes euadentésque incitantibus. Tum Palati-
nus conuersus ad suos, spectatores ergo, inquit, non bellatores erimus cõmilitones? si ut
sese ultro hostes nostris cuspidibus induant expectamus, incitate acriter equos atque ha-
stas intendite, ut prætereuntium agmina perrumpamus: nec mora signo tuba dato, arma-
ti equites in latera densatis cuneis incurrunt, magna equorum atq. hominum strages edi
tur, postremum Turcarum agmen interclusum à primis, undique urgentibus cataphra-
ctis cæditur & profligatur, pauci euadunt, sternitur eorum uexillum, & ad Palatinum de-
fertur, cecidit & ibi Casonus, uti impigrum ducem decuit, supremo uirtutis opere edito.
Nam à nouissimo agmine, ut suis spacium ad euadendum præberet, diu acerrimè ferrea B
ingenti claua dimicans restiterat, erat enim inter omnes insigni crista conspicuus; ea fuit
ab aurea uagina in fronte exurgens ala uulturis, quæ ut ab omnibus nosceretur appensi ac
que ideò uolitantis plumei ueli mappullam trahebat, ea demum Cæsari dono data, occisi
eo prælio Casoni fidem fecit. Cæterum Turcæ amisso duce uexillóque, & tertia ferè suo
rum parte desiderata, quum in patentes campos euasissent, uix emensi iter septem milium
passuum in Lodronianas copias inciderunt. Lodronius enim ubi tormentorum boatum
audiuit, ratus quod erat, Palatinum cum Turcis prælio congressum esse, eò signa conuer
terat, unde cauæ per anfractus ualles iterato repercussu acceptum armorũ strepitum red-
debant. Nec mora Turcæ conspiciuntur, & antè alios fere trecenti, qui amissis equis in
nostros pedibus tanta ui tantáque alacritate impetum fecerunt, ut sese lanceis induere, C
& offerre tormentis minimè dubitarent, modo nostros uel semiuiui traiectique uulnera-
rent, tantus inerat aut desperatis aut deuotis animis, mortis contemptus, his celeriter in-
terfectis affuere equitum agmina, modo confertis, modo dissipatis ordinibus; in hæc Lo-
dronius tormenta emitti uetuit, ne nostri qui terga fugientium cædẽdo e Palatini castris
subsecuti fuerant, uti erant hostibus permixti, temere sternerentur; ita Lodronius omis-
sis tormentis magnum spacium directa peditum acie complexus: atque item pari cõsilio
Ioachinus Brandeburgensis cum duobus milibus equitum lunara acie uenientes excepe-
re, ibi uecordia siue temeritas hostium debitas inuenit pœnas, nam sicuti intermittere fu-
gam atque etiam feruida ora conuertere cœperant, ut dextras consererent, & se minimè
animis fractos ostenderent, ita ui atque impressione nostrorum perturbati pecorum mo- D
do cædebantur; nullæ enim eis loricæ, aut galeæ, rari arcus, hastæ rarissimæ, ut pote quas
per nemora diuersis casibus effregissent, nec deerant qui cædis facietate aliquos caperent
ut ostentari possent, & demum sacri belli iure pro seruis uenderentur, tanto accepto incõ
modo, Turcæ uti sese è nostrorum manibus explicabant, agminatim in patentes campos
efferebantur. Equi enim eorum, quanquam continenti tot dierum labore & inedia confe
cti, natura tamen agiles & in extrema necessitate uehementer incitati, facilè germanos,
qui grauioribus armis & equis utebãtur, uel in modico spatio reflexi in gyros eludebant,
eo modo profligatos nequicquam persequentibus Germanis latissima planities excepit,
ea utrinq. parua habet nemora solo herbido & raritate arborum adeò peramœna, ut eque
stribus prælus tota Europa nulla commodior esse uideatur. Hæc exitum habet ad Neocri
chum oppidum, cuius mœnia abluit modicus amnis, uirentibus ripis & aquarum salubri- E
tate ponendis castris opportunus. Ibi dum Turcæ, ueluti superatis omnibus eius diei diffi
cultatibus conquiescere parant, & equi uirique promiscuè summa lassitudine defessi e
profluente bibunt, & tenuis alimenti, ex salita carne atque ea siccata in puluerem, reliquias
expediunt, nouorum hostium superuentu perturbantur. Catianer enim ipse, & Turrianus
equitum magister cum tribus milibus equitum diu quæritando hostes euagari, accepta
demum, ut diximus, per manus ex fumo & tormentorum bombis significatione Neocri-
chum decurrerant, ita tumultuarium prælium exoritur, multi Turcæ uti in gramine strati
deprehensiq. dum equos frenant, ephippiáque substringunt, latè cæduntur, mox ita æqua
tur pugna, ut cum fortissimi quique ualidioribus utentes equis in tergo constantissimè
dimicarent, reliqui capto moræ spatio ad euadendum antecederent, & sæpe conuersi ac

demum

A demũ auersi certamen redintegrarent, nostri tamẽ omnibus rebus ac animis præsertim su
periores ita perturbatis, fessis, uulneratísque instabant, ut passim peramplum eorum nu-
merum prosternerent; reliqui tamen magna ex parte euasuri uiderentur, nisi, quod sum-
mam Turcis attulit calamitatem, & feroces adhuc eorum animos latè perfregit, nequa-
quàm ante expectati Hungari superuenissent. Valentinus enim & Paulus, itémque Balta-
sar Pamphilus, & Claudius è montibus decurrentes, cum singulis alis in transuersos impe
tum fecere, atque eos adæquato equorum cursu per sexaginta amplius stadia terga cæden
tes sunt persecuti. Erant enim equorum pernicitate, & armorum genere, & pugnandi disci
plina Turcis simillimi, & eò terribiliores, quòd recentibus equis aduenerant, & Turcica
lingua ad eos perterrendos, dum fugam increpitant, & superbè insultant feris ululatibus
B utebantur. Ea die quum à tribus exercitibus tribus in locis esset pugnatum, summa uirtu-
tis laus penes Hungaros fuit, eò tamen æquiore conditione, quòd tribus iam præliis pro
fligatos, & in fugam coniectos, neque postremò paratos ad prælium deprehendissent.
Vni Austriani Sigismundo & Riciano ducibus, qui biduo antè cõmilitonum cædem ab
excelso loco despectarant, & se demum in Neostadium urbem recreandorum corporum
causa se receperant, tantæ uictoriæ participes esse noluerunt: eos enim somno uinóque se
pultos in tanta occasione, Rauber Labacensis antistes uir grauissimus, ut arma caperent
& oppido exirent, excitare non potuit. Quum Hungari insequendi finem fecissent, Tur
cis effugium patuit, solitudines syluarum petentibus, sed ii demũ pars ad Ferreocastrum,
pars ad Vesprinium & Balatonem lacum, in manus effusorum ad prædam populorum de
C uenerunt, adeo ut ex octo milibus uix pauci ad Belgradum, nulli uero ad Solymanum in
castra peruenerint. Porrò Cæsar, ubi Solymanum didicit ad Gratiam contendisse, Lin
tiana in arce duces ad consilium uocat, sententias exquirit, an breui & recto itinere ad ho
stem sit properandum, ut Stiriæ maturam opem ferat. Gratia, Lintium, & Vienna urbes
ita inter se sitæ sunt, ut æqualium ferè laterum triãguli figuram efficiant, sed à Lintio Gra
tiam iter est expedito equiti trium dierum maximè asperum, & conuehendis præcipuè cu
rulibus tormentis impeditum: id enim, quum à Danubio recesseris, per Velsiensium fi-
nes, & Salisburgam, quæ antiquitus Iuuauia dicebatur, perpetui montes & abruptæ ualles
excipiunt. Erant qui dicerent cum Turcis æquiore conditione posse confligi, si in re-
gione montosa & perangusta, per expeditos pedites bellum gerendo, equitatus hostium,
D quo illi maximè ualerent, inutilis redderetur. Id consilium quanquam maximas haberet
difficultates, quòd ab ore strenuorum ducum proficisci uidebatur, eò Cæsarem adduxit,
ut Apontius Hispanus, qui apud Antonium Leuam castrorum præfectus fuerat, ad explo
randum iter mitteretur, sed is paulo pòst, quum deserta passim omnia incolarum pauore
& fuga comperisset, pauca atque ea incerta de hostium itinere speculatus, Lintium rediit:
tum uero ex omnium sententia pronunciatum est, ut Vienna peteretur, ibi enim conue-
nisse totius Germaniæ copias; ibi prouisa re frumentaria commoditati tanti fluminis, tan
tisque minorum amnium, qui ab utraque ripa in id influerent, rerum omnium deuectioni
bus non defuturos commeatus: & denique ibi recensendum lustrandúmque uniuersum
exercitum, & si hostis regrederetur, ante urbis mœnia collatis signis esse confligendum.
Non defuere tamen qui petendæ Viennæ consilium, uti diuersum ab hoste & a gerendo
E bello penitus alienum, haud obscurè damnarent, quasi hostis, in ea calamitate prouinciæ
à Cæsare omnino fuerit persequendus: sed aliam inferentis bellum, aliam propulsantis
rationem esse constabat, adeo ut dignitate integra Cæsar prætorio in Viennensibus cam-
pis semel posito, ignobiles hostium motus excursionésque spectare, & inanem strepitum
superbi hostis à multo terrarum spatio prouocantis, simul & recedentis, irridere posse uide
retur. Itaque Cæsar, Viennam classe deuectus, Hispanos atque Italos decurrentes mo-
re militiæ, & pugnæ simulachrum edentes cum summa admiratione ac uoluptate inspe-
xit. Antecedebat Vastius cum pedestri fraxineo conto, aurans armis, & sua insigni pro-
ceritate conspicuus. Is densando & celeriter explicando cohortes, ad uarias acierum ef-
figies, quanta arte superioribus bellis pugnatum esset edocebat. Sequenti die Cæsar Ger-
manos inuisit, ferina pelle contectus, ut uel ea militari comitate quale esset erga eos stu-

dium,usurpato gentis habitu testaretur. Tum Federicus Palatinus,uirtute animi atque oris habitu antiquis Germanorum ducibus,qui quondam Romana arma exercuere,per similis,iuxta peditum phalanges,displosis miro ordine tormentis,quadrata equitum agmina traduxit. Ibi uidere erat prægrandes equos ferreis bardis protectos,ingentia uirorum corpora longe pulcherrimis munita armis,omnibus intortæ & rutilantes barbæ,atque ora bellicum uigorem spirantia,quales antiqui Theuthones Cimbrique fuissent,ex literarum memoria,referebant. Neque enim gregarios equites,tot reguli tótque liberæ ciuitates,sed maximè generosos aut fortibus factis illustres,dumcertatim studio atque opibus excellere cuperent,ad id bellum miserant. nam quicquid in Germanico nomine aut exquisiti roboris,aut delecti floris fuit,à Vistula amne ad Rhenum tam latè quam litora lambit Oceanus,& Rhæticis Iuliisque alpibus,ac Hercynia Sylua concluditur:id totum aut iussu principum nomina dederat,aut sponte conscriptis adhæserat,quando nihil tale unquam à maiorum suorum uel annalium recordatione contigisset,ut consensu uno Germania omnis pro publica salute ac dignitate arma capere cogeretur,præsertim aduersus eas gentes,quæ ab ultimis Asiæ Syriæque & Aegypti finibus uenissent,ut Germanos Romanorum armis indomitos & uetere militiæ gloria,& præsenti libertate spoliarent; quibus maxime rebus supra cæteras gentes,omnibus seculis absque ulla dubitatione floruissent. Nec Bohemorum castra longè aberant, Slesitarum, & Moranorum copiis adaucta,quas gentium inclyti duces Hardechius & Bernesthenius adduxerant. Præerat omnibus Bohemis Sedislaus Lippa, summi magistratus honore insignis. Ea gens cum lingua,quæ Illyrica est, tum castrorum disciplina, & armorum genere plurimum à Germanis differt, curribus castra uallantur,ingentiúmque scutorum ordine firmantur acies,equites peditésque peritissimè sclopettis utuntur. Mos est & genti in Hercynio saltu latrociniis assuetæ,paruas è chalybe secures,ad certissimos ictus eiaculari, ferreas item clauas cubitales, cathena hastilibus appensas,ambabus regere manibus,atque his armatos magnis ictibus prosternere. Hi populi regiones ad Albim in Hercynia tenent, quas olim Marcomanni & Hermanduri tenuerunt. Ferdinando regi parent, quum regem nequaquam è popularibus,sed ab externis nationibus,quem uirtute atque iustitia potiorem putauerint,uetere instituto sibi deligant:ita ut modo Hungaris,modo Polonis,& uti hodie uidemus,nonnunquam Germanis,Bohemiæ regnum deferatur,graui & contentiosa ambitione principum.nam qui Bohemorum rex euaserit,in creando demum Cæsare septimi suffragii prærogatiua & potens & insignis efficitur,adeo ut quum Germani sex proceres,ad quos comitiorum ius potestásque pertinent,ex pari numero utrinque terni dissideant,addito demum,utri libuerit,suffragio suo Bohemus cum magna gloria Cæsarem pronunciet. Nec defuere aliquot Polonorum turmæ, non publico sed priuato consilio bellum secutæ,conniuente ad ea Sigismundo rege,qui sicuti non temere cauebat,ne inducias uiolaret,quæ sibi cum Solymano erant,ita ne Christianæ causæ deesset, fortissimis uiris ostendendæ uirtuti locum præclara dissimulatione relinquebat. Quum tantarum copiarum numerus iniretur,reperiebamus Cæsarem,nō deductis urbium præsidiis, nonaginta descriptorum peditum,& triginta armatorum equitum milia in aciem esse producturum,nequaquam adnumeratis peditum atque equitum ministris,qui seruorum loco,si labores officiáque respiceres,æstimari poterant: si uero ætatis, ingenia,equi atque arma censerentur,nemo esset militiæ peritus qui eos putaret uel robore,uel usu, uel ipsa spe,ueris militibus inferiores. Erant enim tum ad Viennam,coniunctis in castris supra ducenta & sexaginta milia hominum,quibus Ariouistus Vilermi Baioarii frater Patauiensis Episcopus cōmeatum in tres menses se præbiturum,certa pactione,receperat. Neque enim unquam ab ulla memoria tantum insignium ducum,lectorúmue militum ullis in castris coiuisse crediderim,si singularum gentium nobilitatem,ac famam assiduis quæsitam bellis,& priuatæ uirtutis decora, animo repetemus. Nam cohortes ferè integræ ex his constabant,qui paulo antè centuriones signiferique fuissent,& turmæ refertæ erant ueteribus præfectis,aut iis qui egregiè pugnando,& preclarum nomen, & militaria dona,torques aureos,& aurata calcaria meruissent. Porro in quota parte uirium censebitur

A curulium tormentorum apparatus? qui in ueterum castris aut certè nullus fuit, aut qualiscunque fuerit, is omnino ætate nostra sit deridendus; cum operosas e materia turres & machinas tremenda effigie, & asperis suis tantum nominibus terribiles, maiores nostros timuisse uideamus; ea tum apud Cæsarem tot erant egregie fabre facta, ut perpetua eorum corona, instructæ acies præcingi & latè muniri, ad non dubiam uictoriam, facilè posse uiderentur. Omnium enim ducum id fuerat decretum, nihil a flumine Viennáq. discedere, nihil omnino progredi in apertos campos, ne hostium equitatus sua multitudine atque audacia à latere insinuatus, ab urbe demum Danubióque interclusis nostris, omnem supportandi cõmeatus facultatem eriperet, hoc uero ordine exercitus noster ex pectare hostem paratus, non procul a mœnibus amplissimo in loco statuebatur. Tres pe
B ditum bastatorum quadratæ phalanges, latis inter se distinctæ spaciis, pari & æquata fronte contra hostes sic locabantur, ut ipsis mediis interuallis equitatus omnis bipartitus reciperetur, neque enim putabant numero exiguum, aperto in loco extra pedites, trecentis ferme Turcarum equitum milibus esse obiiciendum. Dextrum cornu equitum Cæsar, læuum Ferdinandus eo modo desumpserant, ut leuis armatura sclopettariorum, quæ uiginti milium numerum efficiebat, undique hastata quæ diximus agmina, relicto triginta passuum spacio coronaret, horum acies longior & rarior erat, & quinis tantum militum ordinibus in latitudine constabat ut expediti & nihil inculcati, habili manu, dum primi sclopettos emittunt, & secundi implent, alternantibus eo modo ordinibus, perpetuã glandium procellam effunderent: neque enim multum referebat, si tenuior esset, quoniã sclo-
C pettariis omnibus, si urgerentur, paratus erat ad proximos hastatos receptus. Circumdabant ergo & frontem & latera atque etiam terga, continuata serie, quæ duobus tantum in locis, erat interrupta, ut egressus liber atque expeditus, quum oporteret, equitibus densatis absque ulla peditum perturbatione præberetur: antè uerò leuem armaturam constituta erant tormenta, ea ratione, ut postquam diu emissa feruefactáque usui esse desinerent, in ualli morem firmissimo quodam munimento irrupturis hostibus opponerentur. Soli Hungari extra munimenta se pugnaturos professi a Valentino Paulóque ducibus in ingentes alas expandebantur. Hæc ipsa spectantibus præ gaudio manabant lachrymæ, uelu ti concepta non sine ingenti spe, de barbaris certa uictoria, si se audacius superbus hostis efferret, ac nostros totis copiis adoriretur. Cæterum Solymanus, qui e sua uetere disci
D plina campos quærebat, in queis nostros expanso & circumdato equitatu, nunquam cominus oblata pugna, fatigaret, ubi de apparatu consiliisque Cæsaris certius cognouit, ultra Muram est profectus. Is amnis antiquis Sauaria fuit, effunditur in Drauum paulo infra Petouiam, urbem Romanorum castris & hybernis claram, eo superato Turcæ ad Marpurchum oppidum delati, tumultuariis pontibus effectis, Drauum transierunt, atque ita Solymanus qui uniuersum propè Terrarum orbem eius suscepti belli fama commouerat, nulla memorabili re gesta, undique repulsus & cæsus Stiria excessit, & inter Drauum & Sauum directo itinere ad Belgradum est reuersus, passim sæuitiæ suæ uestigia relinquens, & sæpe respectans, an Cæsar in tergo esset, quando postrema agmina a paucis Illyriis & Coruaris equitibus cæderent. Ferunt enim supra triginta milia Christianorum captiuum in seruitutem abduxisse, & aliquot milia diuersis in locis, per Michalogli præsertim
E equites, trucidasse: nam dispersæ agrestium armatorum manus dum coire in unum conarentur, à repentinis astutisque equitibus passim ex insidiis circumuenti, facilè opprimebantur. Cognito Solymani discessu Cæsar omnium opinione celerius in Italiam redire constituit, deprecante Ferdinando, ut postquam innumerabiles copiæ tanto sumptu tantóque labore coiuissent, ea occasione atque eo apparatu uterentur, aduersus Ioannem, quem planè destitutum, & in magno regionis spacio disiunctum a Solymano, & Buda urbe, & tota demum Pannonia facile essent expulsuri: sed Cæsar quòd hiems suberat, & commodissimis itineribus sibi alpes omnino transeundas iudicabat, in proposito discedendi perstitit. Inuitabat enim eum ad festinandum mira cœli serenitas, eo suspectior in reliquum tempus, quòd per plures dies æstiua potius quam autumnalis extitisset, eam tum, ut ex naturæ causis credi par est, in cœlo per XV dies apparens crinitum sidus, sicca-

tis planè terris attulerat. pestilentia quoque contagiis serpens, & in urbe, & in castris, & in A
ipsa demum aula multos cottidie, & insignes quidem, capiebat, ut non modo Cæsarem,
sed etiam constantissimum & grauissimum quémque magnopere perterreret. Id uerò
Cæsar & communi causæ & fratris precibus dedit, ut Italicas cohortes omnes relinque-
ret, quæ adiunctis Austrianis copiis in Pannonia cum Ioanne bellum gererēt, ipse autem
cum Hispanis & Germanorum Maximiliani atque Tamisii legionibus in Italiam profici-
sceretur. Delectus uero Italis dux est, Vastio efferente, Fabritius Maramaldus, nec de sti
pendiis quicquam est constitutum, ut cohortes ad præstandam operam accendi, ac in of-
ficio contineri possent. Ea res primò reliquorum præfectorum animos uehementissimè
pupugit, quòd unus cæteris omnibus, non sine aliorum dignitatis offensione, præferre-
tur. Vt uerò in uulgus militum emanauit, centuriones & signiferi notíque milites, ueterum B.
præfectorum suorum nomen & amicitiam secuti, se in Pannoniam non esse ituros testari,
nisi rex Ferdinandus, aut ipse Vastius, aut Antonius Leua imperii militaris munus susci-
perent; gregarii uerò milites palam dicere missionem esse petituros, nisi trimestris pecu-
nia solueretur, quam per se non multum pecunioso regi, & tum maximè exhausto, defutu
ram esse intelligebant. Oderant & plerique Maramaldum, uti uiolentum, & in exercenda
disciplina nimis seuerum, minimáque errata militum aut morte aut inflictis uulneribus
sæpissimè punientem. Vastius non uno in loco ad milites uerba fecit, cohortes monendo
ut sacramentum militare respicerēt, & decus quod tanta alacritate & celeritate aduectus,
sibi ipsis ac toti Italiæ peperissent, remanendi perseuerandíque constantia tueri uellent:
ad eos enim recuperatæ Pannoniæ laudem & gloriam esse peruenturam, nec fortes ui- C.
ros unquam eguisse stipendiis, omnia uirtute uictoriáque parari, quæ certa atque explora
ta uideretur: quantum ad ducem pertineret, eum semper satis generosum & dignum uide
ri, qui esset rei bellicæ peritus, & strenuè hostem ferire, ac profligare didicisset; in Fabri-
tio tamen non desiderari honestos natales, & excellere comitatem, & ipsum quum ni cor
poris ac ingenii uigore nemini cæderet, etiam ætatis honore cæteros anteire. Sed in
hoc præcipuè spectari debere iudicium Cæsaris, qui eum uti potiorem delegisset, & mo-
destiam, parendique obsequium in milite, ante omnia requirere, & maximè commenda-
re esset solitus. His cohortationibus Vastius tantum profecit, ut stipendio prærbito paca
ri atq. inflecti posse uiderētur, sed ad id Cæsar quæstorum malignitate durior est inuen-
tus. Nondum enim persoluendi stipendii dies aduenerat, uerum id æquitate quadam, mi D.
lites sibi deberi postulabant, quum nouo & longinquo bello sub hyemé illigari, sine pecu
nia nollent, & arma quoque discedentes ab Italia stipendii nomine acceperant, quæ quar
to demum mense per partes, leui cum incommodo, soluerentur, ita accidebat, ut quibus
arma publice diuendita fuissent, illi maximè in alimenta uitæ pecunia carerent. Interim
quum Vastius è castris in urbem ad explicandas huiusmodi difficultates perrexisset, nox
aduenit opportuna miscendæ seditioni, ut pote quæ incerta luce pudorem metùmque de
meret, & ob id flagitio & petulantiæ locus crescente licentia præberetur. Fortè allatus
erat ex urbe nigerrimus panis, planéque muccidus, quem emptum milites infixúmque ha
stilibus ita commilitonibus ostentabant, ut cum insigni dolore biléque Ferdinandi regis no
men maledictis incesserent, qui in regno suo, ipsoque belli initio, re frumentaria negligen
tissimè procurata, externos exercitus ad se præcipuè defendendum augendúmq. uenien- E
tes, eo corrupto & ob id pestifero cibi genere, alendos putaret; & paulo antè insolentiis
etiam egerat gregarius Hispanus, qui prætorium ingressus simili pane ad Vastii pedes cū
execratione duorum Cæsarum proiecto, magnas turbas exciuerat. Itaque milites ante ten
toria in coronam coeuntes, dum aduersa atque aspera de stipendio, de cōmeatu, de Hunga
rici belli difficultatibus proloquuntur, ad signa Parmensium ex omnibus cohortibus pluri
mi confluxere. Ibi Titus Marconius Volaterranus, cæteris turbidior & eloquentior,
coaceruatis iumentorum clitellis impositus, seditiosissimo quoque centurionum incitan-
te, ut pro dignitate salutéque omnium liberrimè dissereret, ita locutus fertur. Ergo, in-
quit, cōmilitones, uti audistis, Hispani in Italiam ibunt, & nostro malo in uetera hyberna
concedent, atque, etiam quod pudeat, præclari hospites cum uxoribus nostris cubabunt

nos

A nos uero exulabimus,& in Pannonia,hac hyeme,cum glacie & niuibus bellum geremus?pugnaturi ſcilicet pro egentiſſimo rege,& eo quidem ſi Hungaros ſpectemus,inſititio & peregrino cõtra indigenam acceptum ſuis popularibus,ſuperq.cætera omnia Turcarum copiis ac opibus longe firmiſſimum;& quod fortibus uiris maximè mouere ſtomachum poſsit,duce Maramaldo,qui ſæpe cæcus ira,præcipiti crudelitate,ita latera noſtra auidè gladio petere eſt ſolitus,ut non aliunde libentius,quàm ex noſtra cæde & ſupplicio,ducis nomen uſurpet.neque uos qui ſæpe ſigniferi centurionéſque fuiſtis,uſque adeo inſaniſſe crediderim,ut ſine ulla ſpe ſtipendii,aut cõmeatus,aut uictoriæ, aut denique reditus, ſub gregario duce militetis.profectò non tam me iuuat huc ueniſſe pro laude Italici nominis,uel non pluris quàm triginta denariis æſtimatum, & ſi hacte-
B nus undena ſtipendia meruerim, quàm hodie diſpudet hunc fœdum antè finiti,quam cœpti belli exitum ſpectare; ſed in regia fortuna nullus eſt pudor,ſicuti nec ulla æquitas in referenda militi gratia:militarem enim operam hodie reges una belli neceſsitate metiuntur, hæc una inquam nobis præmia expedit, amorem conciliat, auget dignitatem, quæ omnia demum poſt uictoriam parta pace, penitus obſoleſcunt. Ita uobis hodie euenit cõmilitones,Cæſar & Ferdinandus grauiſsimo belli metu liberati, ut hac noſtra multitudine exonerentur,nos tanquam pecora, in Pannoniam detrudere contendunt, ita ut ſperent noſtro ſanguine uictoriam eſſe relaturos,aut in aduerſa noſtra fortuna,nullam omnino iacturam facturos,ſi nos Turcæ,& Hungari Danubii glacie,& Alpinis niuibus interclusos,fame & ferro penitus abſumpſerint;uerum hæc fortaſſe nõ
C agnoſcitis,ſicuti nec planè nouiſtis,quid hic dirus,& uerè ſanguineus cometes euibratis in Italiam radiis, portendat. certè hic nec Solymano nec Cæſari fatalis adfulget, quum uerius nobis calamitatem ac interitum minetur:illi enim pari conſilio ſecuritatis atque prudentiæ pleno, uiam fatis aperire noluerunt, dum in diuerſa abeunt, atque omnes committendi prælii caſus deuitant.Ergo ſi illis planè licuit, & ſalua quidem maieſtate,egregiè cauiſſe,ne prælii aleam ſubirent,quum utrinque dimidius terrarum orbis præmiũ uictoriæ ſpectaretur,nos minimè cauebimus? ne eo demittamur unde nullus niſi funeſtus exitus eſſe uideatur? quum id abſque flagitio & optimo quidem iure, nulla præſertim propoſita mercede,facere poſſimus? hoc modo ualde præclarum tanto bello finem impoſitum uidetis,in quo uni omnium Itali pro laude & donatiuo con-
D tumeliam ferimus,& ob id fortaſſe in Pannoniam relegamur, ut in Italiam, hoc flore militum detracto longéque remoto, Hiſpanorum & Germanorum coloniæ deducantur. Profectò nimis miſerum uidetur,ablegari in ſolo barbarico, ubi omnia hoſtilia occurrent, nec ullus deſertos & errabundos omnino pacatus locus excipiat. Experiemur quoque uel inuiti quàm graue ſit, atque intolerandum corporibus ſimul atque animis,hyberni & ancipitis belli erumnas pati,atque interim ægro animo, & moleſtiſſima reputatione meminiſſe,quid domi ab Hiſpanis atque Germanis, liberi, fratres,conſanguinei,& ipſæ denique uxores noſtræ patiantur. Itaque hodie, cõmilitones, pluris intereſt rectè ſapere, quam fortiter pugnare. Ad certam ſalutem,ad uerum decus occaſio quæ ſe nobis præbet,in præcipiti uertitur, maturè facto opus eſt, & priuſquam Hiſpani uaſa conclament, nobis eſt prouolandum,ut magno interuallo ca-
E ſtra & prima agmina Cæſaris antecedentes, primi omnium Italiam intremus, ſi prolixè conſultando paululum cunctemur, & Vaſtius aderit, & ipſi præfecti noſtri aduenient, Italici ſanguinis proditores, qui nos ſuo quæſtu, & malo noſtro in has difficultates adduxerunt, ſcilicet deprecantes, & denique fallaciſſimis artibus multa ſtipendia pollicentes. At nos,ſi uiri eſtis, eos tanquam publicos hoſtes à colloquiis arcebitis,atque etiam iure optimo, ut ueterum ſcelerum pœnas pendant, interficietis: non deerunt in hac corona uiri fortes, atque etiam magnitudine animi & uitæ innocentia illis multò meliores, qui nos educant, agmina ſubſidiis firment, aciem inſtruant, & hac ueſtra uirtute ueſtriſque animis feliciter utantur. Vos ſi ſapitis expedito conſilio corpora atque animos ad iter parate, Dii maturantibus ubique aderunt, nam facile uoti compotes euadunt qui præoccupant. Hæc dicentem

excepere turbidissimi quique ex uariis cohortibus laudando atque approbando cuncta ordine, uti Marconius perorarat, móxque fremitus tota concione est auditus, qualis apud consternatos ad arma esse consueuit, inde euulgata profectione signa sunt reuulsa, & densato agmine ad Neostadium iter est directum, nec mora in agmine tribuni militares tumultuariis suffragiis cum imperio creanrur, nec his ubi nomen est recitatum, honoris recusandi facultas relinquitur. Hi fuere Montebellius Vmber, Nerius Tiphernas, Molearius Parmensis, Sanctiúsque Picens, & à Mediolano gemelli fratres Glussiani, qui ad octo milia hominum secum traxere, reliqui partim pudore, partim metu suspensi apud Maramaldum, Torniellúmque in obsequio permanserunt. Eo modo profectos Vastius, præfectique, & plerique centuriones prouecti equis ad sextum fermè lapidem consequuntur, orant, ut consistere, nec tantum scelus admittere uelint, parata esse stipendia docent, & precibus minas addunt. At illi obaudire, nihil morari, ira simul atque flagitio efferata ora conuertere, adeo ut in aduersos minora tormenta disploderent. Ibi Vastius dum tetentare agmen, & tribunos deterrere reuocaréque ad imperium conaretur, non mediocre uitæ periculum adiit. In ea interpellatione Molearius, qui, ut sese expurgaret, atque operam sedandæ seditioni pollicetur, paulum extra agmen in colloquio hæserat, interceptus à Castalio præfecto iugulatur. Vulneratur & C. Anguillius Florentinus, capitúrque, ut eo indice seditionis authores quæstione habita noscerentur. eo atroci facto, semel consternatis, ira in immensum accenditur, ita furentibus similes multa milia progressi, ad Martis lucum perueniunt: id oppidum quòd portas clauserat succensis ualuis expugnant, atque diripiunt, continuatísque & maximè extentis itineribus cuncta obuia crudeli rabie populantur, omnia exempla scelerum passim edunt, auaritiæ, libidinis, immanitatis. His iniuriis Ferdinandus uehementissimè commotus, quòd recuperandæ Pannoniæ tota spe deciderat, & ab his à quibus summum beneficium expectabat, inexpiabilis iniuriæ detrimenta pateretur, omnibus Stiriæ, Carinthiæque populis scripsit, ut nemini Italico parceretur: id irati animi decretum quanquam in supplicia meritos ederetur, tamen aliquanto acerbius & atrocius est uisum, & prorsus eo rege indignum, qui in omni actione antea pietatis ac humanitatis laudem ferre concupisset, quoniam neminem eo periculo eximeret, adeo ut tot reliqui milites, tot legati, tótque sacrati antistites, atque ex omni Italia honestissimi uiri in id cædis discrimen cum sceleratis hominibus miscerentur. Ad hanc edicti famam decurrentibus undique Germanis ad obsidendas itinerum angustias, multæ cædes factæ, in dispersos præsertim & alimenta quærentes, sed ubi coglobatæ cohortes, ad uestigia cædis, & ad ipsa cadauera perueniebant, tum uero animis ira ac indignitate percitis in ædificia grassabantur, sic ut passim cubitalibus literis ex carbone, incendiorum causam præscriberent, ut subsequentes id nequaquam temerè, sed uindicandis iniuriis factum scirent, cauerêntque ne ipsi pariter in saltibus impediti Germanorum insidiis sternerentur. Interea Cæsar profecturus, Viennæ edixerat, ut hoc ordine in Italiam iretur, ex primo agmine cui ipse præesse uolebat, Ferdinandus Gonzaga cum leuis armaturæ equitibus antecederet, inde Vastius cum Hispanis, & prætoriani equites succederent, interposito autem biduo subsequeretur Hippolytus legatus, cum toto legatorum sacerdotúmque & togatorum ordine, quorum omnium comitatus erat amplissimus, tertium & postremum agmen, in quo Albanus regulus cum Hispanico equitatu erat, Germanorum legiones clauderent. Sed hunc ordinem militari consilio constitutum Hippolytus abrupit, iuuenili quadam impatientia leuitatéque, quum natura feruido & uolucri ingenio ulla in re nullam moram ferre, & nulli, uti accidit in amplissima fortuna, parere didicisset, adulantibus præsertim clientibus nonnullis, & centurionibus, quos incredibili sumptu sibi adsciuerat. Ii enim eum insana libidine militare imperium affectantem, tanto exercitu dignum ad maximas res ingenti ausu gerendas dignum esse dictitabant, ita optimo quoque familiarium frustra deprecante, relicta sacerdotali purpura, galeróque quem maxime fastidiebat, ferina pelle contectus, cum paucis armatis equitibus præcurrit. Id factum ad altioris

A tioris consilii recessum plerique reuocabant, ceu legatus in summa rerum opportuni-
tate consternatos milites ad patrandum aliquod insigne facinus in Italiam stipendio præ
bito esset adducturus, sed intimi amicorum, qui eius ingenium ætatis uoluptatibus oc-
cupatum, & nullo adhuc stabili uel grauiore decreto satis firmatum sæpius excusserant,
nihil tale uerebantur; in eam tamen suspitionem adductus est Cæsar, ut eum qui spiritu
ualeret, & Pontificia pecunia poriretur, ad occupandam Florentiam contendere iudica-
ret; allocutus enim milites fuerat, & secum adducebat Rusium præfectum, a cuius cohor
tibus seditionis initia emanasse ferebanr. Itaque præcurrentem Cæsar, nec reuocantibus
ipsius nuntiis obtemperantem ad oppidum sancti Viti cum Rusio comprehendi custodi
rique iubet, ne pax tanto sumptu, tantóque labore omnium in Italia paria, eius adolescen-
B tis audacia turbaretur. Verùm non multo pòst Cæsar, cum certiora de ea re didicisset,
nec patrui Pontificis animum acerbiore offensione exagitandum putaret, uiolatique sa-
crosancti legati infamia permoueretur, quinto die eum emisit, retento Rusio, qui & ip-
se demum facilè impetrãte Ferdinando Gonzaga affine, custodia est eductus, quòd eum
præclaro multorum signiferorum & centurionum testimonio, culpa uacantem castren
sis prætor absoluisset. Quum in itinere Cæsar esset, Paulum Iouium qui has conscripsit
historias, in agmine adequitantem ad se uocauit, ut eius paulò durioris facti famam leni-
ret. nactus enim idoneũ hominem, uti sibi notum, ac Hippolyti familiarem, per quem cun
cta ordine ad Clementem scriberentur, docuit, non uoluntatis, quæ esset egregia ergaPon
tificem ipsúmque legatum, sed summæ necessitatis fuisse consilium; quid enim acerbius
C accidere potuisse uel ipsi uel Pontifici, si Italia, ipsáque imprimis Florentia seditiosorũ mi-
litum incursione in discrimen noui belli fuisset adducta? scire se quantopere Clemens pa
ci quietíque studeret, qui iampridem graui iudicio & Alexandrum Etruriæ principatu,
& Hippolytum senatoria dignitate contentos esse uoluisset, ut diuisa & communicata in
unum consensum, diuersarum uirium potentia, Mediceæ domui firma & diuturna felici-
tas pararetur. Bellorum initia sapientibus maximè esse pertimescenda, quæ cum ab im-
peritis plerunque temerè atque imprudenter ferantur, ubi demum creuerint, nisi grauis-
simo conatu periculóque, uix a maximis & prudentissimis regibus tolli uel opprimi pos-
sint. non debuisse Cardinalem, qui tanti muneris personam gereret, desumere sibi habitũ
militarem, ut seditiosos & castrorum atque militiæ desertores consequeretur, & cum iis,
D quæcunque ea in exitu forent, consilia communicaret, nequaquam enim eum quieti uel
moderati animi dedisse signa, cum neque edicto, neque precibus audiens esse uoluisset,
quorsum enim eius dicta factáque tenderent, quis non insanus minimè diuinaret? quum
ille & sua & aliena dignitate uel improbè uel arroganter abuteretur? profectò eum uti
antea tentasset, Florẽtinæ ciuitatis ocium conturbare cupiuisse, aut certe reliquisse præcla
ram eius importuni consilii suspitionem, quum nulla cum spe uel laude totam castrensis
disciplinæ rationem intempestiua excursione corrupisset. Cæterum se ea & quidem pro-
pẽsissima uolũtate, qua semper fuisset, Cardinalem loco fratris habiturũ satisfacturúmq.
ei molliore excusatione, cum in Italia antecedentẽ foret cõsecutus; id uerò se in summa te
stari quicquid fieri iussisset, id non suo sed Clementis cõmodo factum fuisse, quum etiam
publicam Italiæ quietem, unius inquieti hominis amicitia cariorem habuisset. Sibi uerò
E pergratum fore, si id totum animi sui iudicium, uti ab æquitate præsentiúmque rerum ra-
tione minime alienum, ad Pontificem accurata fide perscriberetur, quod mox Iouius dili
gentissimè fecit, & id quidem æquissimo animo tulit Clemens, quum & captum simul &
dimissum Cardinalem uno tempore cognouisset, sæpè querens eius ingenium à deterri-
mis adulatoribus fuisse deprauatum, quanquam in ea re Cæsar se ipso suspicacior & aspe-
rior extitisse uideretur. erat enim in Cæsare, nisi naturam acerbiore facto exagitares, sum-
ma æquitas, rara modestia, patientia singularis, adeo ut in tanta fortuna nihil repentinum
aut insolens, uel iudicio uel sermonibus eius excideret. At Hippolytus ubi custodia est
emissus è sancti Viti oppido, quod Virunum nonnulli antiquitus fuisse putant, ingenti cur-
su Venetias contendit, bis cum summo uitæ discrimine per infessos a Germanis saltus fe-
liciter elapsus, quum Mercadus Hispanus dux itineris, Germanicæ peritus linguæ, ostenta

tis cultu ipso regiæ aulæ insignibus ea pericula depulisset. Porrò tribuni militares quum A incredibili celeritate continuatis die noctéque itineribus ad Vacorium peruenissent, quod bodie Villacum dicitur, in ripa Draui amnis constiterunt: is amnis aquarum mole & suo rapido cursu concitatus, nequaquam uado superari poterat, pons uerò sublicius quo iungebatur oppidi portæ, ita erat insinuatus, ut per mediam oppidi regionem ad aduersam portam uia militaris extenderetur. Quum Vacorienses in muro essent, & in ulteriore ripa non exiguam equitum & peditum armatorum multitudinem ostentarent, tribuni in lunato ripæ tractu extensis ordinibus aciem instruxerunt, quæ aspectu ipso & generè armorum late splendentium, & sclopettariorum multitudine terribilis non rudibus modo populis, qui à multis annis armatos exercitus non uidissent, sed exercitatis etiam militibus terrorem incutere poterat. Pollicebantur Itali, si ponte transitus præberetur, B & uenali cõmeatu iuuarentur, se continenti agmine sine maleficio eorum finibus excessuros, si id minimè concederetur, ipsos sua industria & paruo quidem cum labore inuenturos uiam, qua succisis proximis arboribus flumen transirent, subindéque adnixuros ut Vacorienses inhumanitatis & contumaciæ pœnas darent. Parati erant oppidani commeatum dare, ponte oppidóque recipere, sed per cohortes separatim, ut singulæ per oppidum cæteris omnibus exclusis, sine periculo transmitterentur. Eam conditionem minimè probantibus Italis, quòd neque tuta esset, neque ex dignitate uideretur, oppidani qui fortunas suas cum desperatis minimè in periculum temerè deuocandas esse existimabant, ponticulum subitarii operis à proximo maioris pontis capite iuxta oppidi murum ad frumentarias molas celerrime perfecerunt, atque ita ad mutuam securitatem C utrísque integra existimatione, præclarè atque opportunè consultum. Drauo superato, quintis demum castris, & multo pacatioribus quàm antea itineribus ad Tiliauentum flumen est peruentum, atque inde dissolutis cohortibus milites uario itinere, uti quisque patriæ proximus, cum execratione eius infaustæ militiæ domum sunt reuersi. Nec multo pòst Cæsar Italiam intrauit, singulari Veneti senatus studio liberalitatéque passim susceptus: eam uerò pacati amicique animi modestiam præ se tulit, ut Venetæ ditionis urbes se minimè ingressurum esse testaretur. nolebat enim qui ualidissimis copiis cinctus ad uentabat, ullam omnino affectati Italiæ imperii suspitionem præbere, quum paulo antè ab diro bello tot urbium excidia pertæsus, ut pacem adferret, ea quæ uictricibus armis tenebat, incredibili æquitate magnitudinéque animi, ueteribus dominis reddidisset. D

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXI.

DVENTANTE In Italiam Cæsare, Andreas Auria cum triginta quinque onerariis & quadragintaocto rostratis nauibus Messanam uenit. ibi cum instrumenta bellica & nauticos præcipuè commeatus, nequaquam ingenti cura ac diligentia à præfecto Siciliæ, B quem tum importunè morbus inuaserat, parata atque expedita reperisset, aliquantò serius quam uolebat, in Græciam traiecit. Audierat enim Himeralem, Ottomanicæ classis præfectum, in Ambracio sinu aliquandiu desedisse cum septuaginta triremibus imperitè & nequaquam militariter instructis, utpotè quibus usu periti nautæ gubernatorésque deessent, & remigum turba, magna ex parte ad naualem operam rudis, uti ex mediterraneis sæpe hominibus impotenti imperio in naues cogi solita, uulgato per singulas triremes morbo laboraret, sic ut eum nullo prope negocio si maturasset, oppressurus fuisse crederetur. Erat tum ad Zacynthum insulam Veneta classis, sexaginta triremium Vincentio Capellio præfecto, qui insulas & urbes litoráque Veneti imperii uigili cura tue- C batur, utrique iure fœderis amicus & hospes, nulli socius, spectator tantum, sed ex professo illis futurus hostis, qui subiectis Veneto nomini populis terra aut mari uim intulissent. Fuere qui crederent Venetos, ut neutris æquitate officii deesse uiderentur, uno tempore & Auriæ de Turcarum classe per Corcyræos mioparones significari iussisse, & monuisse item amicè atque opportunè Himeralem ut Ambracio sinu, quamprimum educta classe, Ionio mari excederet, ne ab Aurianis triremibus, quæ apparatu celeritatéque præstarent, dum parum salubri in statione moram inutilem trahit, deprehensus opprimeretur. Itaque Auria à Lacinio promontorio, quod hodie Columneũ uocant, dimissis in altum onerariis nauibus, ut recta ad Peloponnesi insulas cursum dirigerent, Iapigium Salentinorũ, legendo magnæ Græciæ oram tenuit, indéque Corcyram & Cephaleniam prætereuectus D Zacynthum uenit. Constiterat in acie Capellius penè hostilis paratíque animi speciem præbens, ut apparatum atque ipsam nondum uel diuturna pace senescentem, maritimi negocii disciplinam ostentaret, & uetera quidem odia memoriam subibant; quibus Ligures Luciano Auria duce, ipsius Andreæ tritauo, ad internitionem propè Veneti nominis ad fossam Clodiam dimicassent, atque inde Auria subirato tristiq. animo Luciani interitum defleret, qui uictor eo nauali prælio cecidisset; sed sanctissima religionis & fœderis iura ita animos continebant, ut quum utrique imprudentes uel incauti uideri nollent, præbito insigni spectaculo concursuri uiderentur, neque inutile uel iniucundum posteris futurum putauerim, si acierum ordo paucis uerbis explicetur; quãdo ætate nostra nequaquam simile contigerit, ut id literarum memoriæ mandaremus. Collocarant in alto Veneti ingentem onerariam nauem quaternis funibus à puppe proráque ad totidem anchoras, in E obliquum ductis, firmissime deligatam, ab hac utrinq. binæ galeaciæ ingentium tormẽtorum apparatu formidabiles ita constitutæ erant, ut ex interuallo onerariæ nauis frontem non æquarent, & utrinque tantum spatii relinqueretur, quantum satis esset, ut à læua dextráq. uiginti singulæ triremes quæ erant in cornibus, erumpere possent, tertia uero acies ex reliquis uiginti triremibus, in qua erat ipse Capellius, in tergo subsisteret, hinc aut inde allatura opem, uti prælii casus & incursus hostium poposcisset. eo pacto onerariæ naui ad emittenda tormenta latum & uacuum mare, à fronte & à lateribus relinquebatur, & galeaciæ in altum exporrectæ, triremium latera tuebantur. Ab Auriana Classe tres speculatoriæ triremes antecedebant insigni uelocitate, tres uerò acies quindecim triremium eo ordine subsequebantur, quem in agmine nauigationéque tenuerant, ubi uerò in conspectum Venetæ classis est deuentum, Antonius Auria, qui primo præerat agmini, in

dextrum sensim deflectens, remos sustulit, ut sequentes expectaret, & Andræas, qui medium tenebat agmen, suo cursu progressus, sese introrsus ad cornu dextrum applicauit, Saluiatus uerò Rhodiarum & totius tertii agminis præfectus, interim in læuam ita concitauit remiges, ut puncto temporis ad medium agmen proueheretur, adeo ut æquata omnium triremium fronte, uno parique impetu concursuræ crederentur. Reddidere ueri prælii simulacbrum tormenta utrinque ad consalutationem honoris causa, exemptis pilis, miro ordine displosa. Venit ad Auriam Canales nobilis uir atque item fortis, Ionii maris custodiæ præpositus; per eum Capellius, portus, stationes, commeatus amicè obtulit, excusauitque se, quòd integra senatus fide consociare uires, & publicos hostes persequi nequaquam liceret, obstare enim fœdus, antiquitus cum Ottomãnis percussum, quod ipse etiam Solymanus renouasset. At Auria Cæsaris nomine gratias egit, quòd senatus eo animo esset, ut maiorem æquitatis atque iustitiæ, quàm ullam benè gerendæ rei rationem respicere cogeretur, sperare se tamen Cæsaris auspiciis talem ad ingentem uictoriam Venetis occasionem esse præbiturum, ut ex fœderum cõpedes, ab ipsis ultro pietatis & certæ uictoriæ causa cupidissimè frangerentur. Et certè quum hæc animo reputamus, nostrorum temporum conditionem deflere, Christianorúmque principum insaniam detestari lubet, qui dum inter se bello aut odio diffident, ita Ottomãnis parcunt, ut qui toties superari delerique potuerint, non immeritò adaucta in immensum potentia, ad totius orbis imperium aspirent. Himerale enim tum in fugam acto, atque eo, si persecuti forent, facile deleto, quæ reliqua unquam Solymano classis superfuisset? qui nam Bizantii, Cæsarianæ Venetæq. classium impetum tulissent, nisi tirones prætorianos, aut eunuchos ad custodiam fœminarũ domi relictos, mœnia egregie defensuros credamus? quum in Pannonia procul ageret Solymanus, & Græci ex ipsa uetere libertatis ac imperii sui memoria, ut rebellare ex tuto possent, nõ quidem accessum Christianæ classis, sed uix ipsam tantum aduentus famam, erectis animis expectarent. Cæterum Auria ubi didicit Himeralem superato Galli promontorio, quod antiquis Acritis fuit, ad Maleam contendere, Antonium Auriam cum delectis septem triremibus qui persequeretur misit, sed ille ad Cytheram insulam usque frustra persecutus, quòd hostes Argolicum sinum prætergressos, Atticæ Sunium atq. inde Chalcidem petere audiebat, ad classem est reuersus; ea tum in Sphragiæ insulæ portum, quem nostri Sapientiam uocant, supra Methonem ad explicanda consilia se contulerat, iam enim onerariæ ab alto, remissioribus usæ uentis, in conspectum se dederant. Fuere qui dicerent Methonem oppugnandam esse, & ante alios Saluiatus impiger iuuenis, Rhodiarũ triremium præfectus, profitebatur enim se eam turrim, quæ subiectum mare despiceret, & cæteris munitior esse uideretur, effracturum maioribus tormentis & protinus occupaturum, utpotè qui situm urbis interioréque munitiones apprimè nosset, superiore siquidem anno in eum ipsum Sphragiæ portum cum aliquot triremibus è Melita insula noctu illatus, præmisso ignobili nauigio per simulationẽ exponendi mercimonii, in cuius carina armati conditi erant, felici dolo urbem occuparat; Iano Mario, uiro Græco summæ uirtutis id facinus ingenti animo patrante: sed occisis custodibus, occupatáq. porta, & iam capta urbe, nostri milites aliquantò prædæ, quàm decoris auidiores, quum ad diripiendas domos solutis ordinibus discurrerent, facilè à Turcis, qui animos receperant, turpiter cæsi expulsique; nobilis uictoriæ initium fœdo exitu corruperunt, ob id Auria ex priore periculo intentiorem firmioremque custodiam adaucto Turcarum numero futuram ratus, Coronẽ oppugnare constituit. Distat ea urbs à Methone duodecim fermè passuum millibus, si terrestri itinere petatur, mari uero paulo minus uiginti. nam Acritæ promontorium medio fere interuallo in mare procurrit, & in læuo promontorii latere sensim litora curuantur. In hoc sinu sita est Corone, adeo porrecta in pelagus, ut magna ex parte maris fluctibus alluatur, altera pars cuneata in latam cuspidem, transuerso muro eòque senis turribus insigni & ferrata porta, proximã litori, quam insulam uocant, penitus excludit, & ita à mari recedens sensim attollitur, ut perpetuo saxo mœnia imposita ad trianguli formam oppidum efficiant. In oppido, ut firmiore nobilioréque, Turcæ domos habent, Græci insulam inhabitant, ad extremum uerò oppidi

A di angulum prælta in rupe arcem Veneti quondam fecere, quæ mediterranea deſpicit & ſuburbana tecta; hæc uiam militarem excipiunt, quæ in ſeptentrionem perpetuo accliui collis dorſo in campos extẽditur; ſed ea ſuburbana quum ad ſagittæ iactum à porta oppidi proceſſeris, alio intermedio muro portáque diuiduntur, porro ad mare ab utraq. urbis parte duæ ſunt percõmodæ ſtationes: nam quum Euri Vulturníque uel è diuerſo Fauonius & Corus ſæuius perflauerint, ex hac in alteram nauigia repente cõfugiunt. In læua ſtatione ex uetuſti operis mole portus efficitur, uerum adeo anguſtus, ut uix ſeptenas triremes tutò recipiat. Auria terra maríque explorato urbis ſitu, cohortantibus maximè Græcis, qui ad noſtros è ſuburbanis ædificiis cupidiſſimè tranſierant, aggreſſurus urbem, in hunc modum ad oppugnandum, loca muniáqoe diſtribuit; circunductæ primò ſunt in
B ampliſſimam coronam naues onerariæ, & ante eas triremes, ut totam eam conuexi muri partem, quæ inſulam à mari præcingit, contractiore ambitu complecterentur, proiectis in litus ſub muro anchoris, ut inde per ductarios funes ergatarum beneficio attracta nauigia, quantum maris uadum pateretur, ad mœnia promouerent. Scapbis autem magnarum nauium pluteis ac aſſeribus protectis, anchoras prouehi, & in litus ad ſcopulos inter tela Turcarum ab alto incidentia, collocari iubebat, ex nauium proris nouo quodam artificio pontes paribus extantibus antennis impoſiti tabuliſque conſtrati, à fronte prominebant, ita ut ſummitati mœnium æquarentur, atque inde clypeatæ armatæque cohortes procuſuræ & irrupturæ in oppidum uiderentur. In duarum uerò longè maximarum nauium Grimaldiæ ſcilicet & Rhodiæ ſummis carcheſiis ab excelſiſſima ſcilicet mali ſum
C mitate, ſacri, falconeſque bini conſtituti erant, ut inde non propugnatores modo qui in muro conſiſterent, ſed interiora inſulæ certis ictibus peterentur. Terreſtres uero copias ita diuiſit, ut Hieronymus Tutauilla Sarnenſis comes duceret Italicas cohortes, & à læua parte ſupra molem, latum propugnaculum ſeptem tormentis quateret. Hieronymus uerò Mendocius cum Hiſpanis à dextra, paulo à mari longiùs, non inſulæ tantum, ſed & oppidi murum totidem tormentis & ſcalis aggrederetur. Ipſe Andreas locum ſibi delegerat apud molem, Sarnenſi maximè propinquum, Pontificiæ autem triremes contraria in parte Antonio Auria depoſcente, dextrum cornu tenuere, Saluiatus in medio Rhodias mœnibus admouit. Nũquam ab ulla memoria, tantum tormentorum ad unam oppugnationem collatum fuit: nam à terra quatuordecim, à mari uerò centum & quinquaginta
D muralibus tormentis uno undique tempore murus eſt uehementiſſimè uerberatus: minorum uero tanta uis fuit, ut neque proſpici quicquam neque exaudiri facilè poſſet, fumo ſcilicet in craſſiſſimæ nebulæ morem latè diffuſo, & crepitu reboatúque tormentorũ cuncta quatiente. Apud Sarnenſem Itali magno animo, ſed irrito incœpto ad proruptũ murum ſcalas apponere, & ſcandere conantes, ter à Turcis acerrimè propugnantibus inſigni detrimento accepto ſunt repulſi. Neque enim tantum muri dirutum fuerat, ut attingere ſcalæ poſſent, & undique ab latere minoribus tormentis ſternebantur, nec Turcæ è muro ſaxa, ignes, feruentem arenam, calcémque & picem liquefactam prouoluere ac infundere ſubeuntibus ceſſabant. Sarnenſis in his periculis fortiter æquè atque feliciter uerſabatur, nec reuocandi milites locus erat, nam implicati inter ſe haſtis & in caſarum anguſtias, quæ muro ſuberant, metu retruſi quanto magis à muro recedebant, tanto
E apertiùs ac certiùs uulnerabantur. Periere in eo conatu receptúque Theodorus Boſchites Græcus, qui in Italia alæ equitum cum laude præfuerat: atque item Franciſcus Carnaus è Neapoli, & Iacobus à Capua, ſtrenui centuriones, & cum his treceni ferè milites & ſupra mille uulnerati debilitatiq. in queis fuit Alfonſus Capanius ſignifer, cui ſcloperti pila ab alto demiſſa, perfoſſo oculo linguam abripuit. Ex altera parte Mendocius nequicquam quaſſato muro, quum omnia ardua ad aſcenſum forent, cautò conſilio prælii fortunam non ſubiit. At nauales ſocii feliciùs, quum Auria ſubeundi & ſcalas afferendi uti antea edixerat, tuba ſignum dediſſet, in inſulam peruaſerunt, cædẽtibus muro Turcis metu pontium, quos ſuperſtantibus armatis appropinquantes continuò apprehenſuros murum omnino crediderãt. Primus ex naue Grimaldia imberbis Ligur genere humilis, ſed eo ſaltu ſatis clarus uexillum in hoſtili muro defixit, proximi ei ſucceſſere Hidrontino è

Galeone miles, ac demum Lamba Genuenses; atque ita multis interfectis insula capta di- A reptáque est, refugientibus infra oppidum per ferratam portam Turcis, qui ex eo quem diximus turrito muro, nostros præda occupatos uagantésque scloppettis & sagittis uulnerabant. At primis tenebris Sarnensis suos, qui sub muro conditi protectíque multis horis substiterant, incolumes ad se recepit, & tota nocte laboratum est in erigendis munitionibus, quibus in oppugnando oppido ipsi milites tormentáque ab hostium ictibus tegerentur. Sequenti die plures Turcarum equitum manus, ut Coroneis opem ferrent, in cõspectum se dederunt, nanque singulos ferè proximorum oppidorum præfectos, & fama Aurianæ classis & auditus tota Pelopõneso tantus tormentorum strepitus, exciuerant. aderat à Lacedemone, quàm Misitram uocant Zadares, cui Tridigito cognomen. is à Londario Charitena Messenéque expeditos equites circiter septingentos adducens, secun- B dum litus iter facere cœperat, ut a dextro latere in urbem irrumperet. erat inter suburbana tecta, ei portæ, quàm diximus, in statione collocatus cum cohorte Theodorus Spinula, iussúque Sarnensis, milites intra sagittæ iactum intercisa militari uia transuersam fossam opportunè duxerant. Itaque Zadares quum ab Erasmo Auria qui in id litus triremem obuerterat, tormentis peteretur, a litore discedens trium amplius milium capto circuitu ad læuam peruenit, sinuosóque itinere intra suburbana tecta se intulit, magno impetu ad portam prouectus adeo ut Theodorus irruentium uim ægrè sustineret, erátque res adducta in maximum discrimen, nisi Sarnensis Theodoro cum paucis repugnanti peropportunè opem tulisset, submisso Petro Tolsio cum trecentis scloppettariis: ii postremam partem Turcarum agminis, retro auertere, ingressíque suburba- C na, ita reliquos in fugam desperato ingressu urbis compulere, ut quum Turcæ concitatis equis effugere conarentur, in fossam inciderent. ibi Zadares labente equo præceps datus interficitur, nec ulli ex Turcis omnino parcitur, eo modo multis occisis, capita ad munitiones deferuntur, quibus conspectis Turcæ qui oppido arcique præerant, siue metu, siue commeatus & tormentarii pulueris inopia, adducti, ea conditione urbem atque arcem dediderunt, ut cum rebus suis armísque in pacata loca discedere liceret. Corone capta, atque ibi præsidio Hispanorum constituto, & receptis in fidem Græcis, disputatur in cõsilio an in longo portu, qui parum a Corone distat, ut certus tutúsque in ea ora Christianis clasśibus sit receptus, castellum ædificare expediat, aut Iuncum oppugnare. id hodie Nauarinum, Pylium antiquitus fuit, subiecto portu insigne, ignauia custodis Veneti, qui D postea capite pœnas dedit, Baiazeti in Methonensi uictoria traditum. Cæterum Auria multis de causis & quòd nunquam de futuros portus nostris clasśibus speraret, ea consilia abiecit, & ad oppugnandas Patras iterum adita Zacyntho cum classe descendit. Deseruerant ad apertam urbem incolæ Turcæque, & in retractiorem locum sub arce præalta fossa muróque munitum milites cum magna puerorum & fœminarum multitudine se receperant. Expositis copiis subuectísque tormentis octo muralibus Sarnensis ad mille sclopettarios secernit, qui defensoribus murum nudent, cæteros uirgultorum singulos fasces adferre iubet, ut æquata fossa ad murum scalæ deferantur. Non diu tormentis restitit murus, Coroneo uetustate debilior. Primus omnium Ioannes, Traiani Cabaniliæ filius, castrorum præfectus in fossam desiliit, subsequente ipso Sarnensi cum tribus signiferis & integris demum cohortibus, scandique murus certatim est cœptus, sed defenso E res Coroneis uirtute constantiáque dissimiles, impetum nostrorum fuga in arcem facta, diutius non tulerunt. Ita urbe paruo labore, & penè sine militum nostrûm uulnere, celeriter capta direptáque, ad arcem in ædito sitam tormenta subuexere. Erat oppugnatio futura difficilis, si eam militari more Turcæ defendendam suscepissent, sed exemplo Coronensium, atque item eius imbellis turbæ misericordia adducti, quum tantum multitudinem diu alere, uel in tanto seruitutis ac uitæ discrimine tueri posse desperarent, emissis ad Auriam oratoribus ea conditione deditionem fecerunt, ut recepti in fidem inuiolatíque, saluo imprimis fœminarum pudore, cum singulis uestimentis in Etholiam traiicerent; id egregiè Andreas præstitit, adeò ut inter alas militum utrinque extensas exeunte trium ferè milium capitum multitudine, cum nonnulli petulantius fœminas attractare, atque his ornamenta

A ornamenta detrahere inciperent, corripi, extemplóque suspendi, aut iugulari iusserit, horum supplicio cæteris ab omni licentia deterritis, eo ordine Turcæ ad naues sunt deducti ut Sarnensis & Saluiatus antecederent, ipse postremum agmen cogeret uultu seuero imperiosóque, & ad sumenda supplicia, si qui paulo licentius iussa contemnerent, maximè parato. Quærebat enim iustitiæ & præclaræ fidei famam apud ipsos præsertim Turcas, ut eæ gentes religione ac ingenio captu nobis dissimiles, facto periculo manifestè perspicerent, in Christianis ad militare decus non deesse fidem ac humanitatem, qui adeo moderatè uictoria uirtute parta uterentur. Exercitu ad Patras relicto & terrestri itinere subsequi iusso, Auria ad Naupactei sinus angustias triremibus est deuectus; ibi fauces adeo coarctant eum influentis Ionii maris sinū, ut uno minus stadio, à Peloponeso Aetholia di
B stet, quam ad Hellespontum interfluo mari Europa atque Asia dirimantur. His angustiis gemina antiqui operis castella imminent, quæ Dardanellos appellant. Fuere olim in Achaia Rhium, & in Aetolia Molycreum, sed Aetholicum Achaico Baiazetes, super addita turre ingenti, & duplici muro adiecto, multo ualidius atque munitius reddiderat. In his tormenta innsitatæ magnitudinis, multiplici fenestrarum ordine ad libellam aquæ ita constituta & collibrata erant, ut uel exiguis & humilioribus nauigiis ingressus, & exitus præcluderetur. nam utrinque ad aduersam regionem emissæ bipedalis diametri saxeæ pilæ facilè perueniebāt, uti eadem ratione ad Hellespontum hodie fieri uidemus. Auria citerionis castelli præfecto per Græcos homines extrema supplicia comminatus, si expectandam tormentorum uim putaret, facilè pepigit, ut Turcæ incolumes castello excede-
C rent, quibus nequaquam cunctanter eductis, quicquid uel annonæ, uel bellici apparatus in castello erat, diripiendum militi concessit. Reperti sunt thoraces, balistæque ueteres, itemque lorycæ & peltæ more gentis, cum militari & minimè pretiosa suppellectile. Ea spolia quum Aurianarum triremium milites nautæque efferrent, cæterisque aduentātibus ostentarent, adeo appropinquantium cohortium animos dolore ac inuidia exagitarunt, ut quum opimiorem fuisse prædam crederent, & tardius uenissent, ob idque præda penitus excluderentur, continuò seditionem miscerent, ipsi Auriæ uehemēter irati, quòd primò ad Coronem, & inde ad Patras, & tum etiam ad Rhium, quasi Turcarum sanguini passim parcendum putaret, eas res ciuili pactione, quàm ferro & bellica ui conficere maluisset, ita præmia laborum & uulnerum solatia militibus eripi, atque interuerti prædam,
D ut ipse inde apud hostes intempestiuam humanitatis & clementiæ laudem priuato nomine ferat, & soli propè nautæ Ligures ditentur; ipsis uerò armatis militibus terræ & maris incommoda perpessis, nec locus ad perfectam laudem, nec spes ad certa probatæ uirtutis præmia relinquantur, & quod fortibus uiris minimè sit ferendum, omnium ceruicibus & iugulis laquei & pugiones, uel in minimo delicto, & sublata quidē spe dicendæ causæ pro ponantur. Hæc quum multiplicatis per coronas militum sermonibus dicerentur, & iam planè consternatæ essent aliquot cohortes, Neapolitanus signifer, quem strangulati ad Patras amici militis dolor incitabat, uexillum sustulit, alta uoce cōmilitones inuitans, ut se ad opulenta castella euntem extemplò sequerentur, ibi non uisuros crudelem ducem, & ingentem prædam uirtute quæsituros. Nec mora, illum quinque aliæ cohortes Italorum sunt secutæ, hisque uexillum Hispanorum accessit, iere citato agmine non tam iratis
E quàm auidis animis in propinquos Græcorum pagos & uillas, execrante eos Auria potius quàm reuocante. Iam Sarnensis cum ualida manu expeditorum militum traiecerat in aduersam Aetholiæ continentem, ut exploraret castelli situm, & ponendis castris munitionem inciperet, quum Turcæ in nostros faciendo operi intentos protinus erumpunt: sed egregiè Sarnensis per sclopettarios eorum impetum sustinet, multisque uulneratis intra portam compellit, interim nondum perfecta castrorum munitione, equites Naupacto egressi in cōspectum se dedere, ut castellanis opem ferrent: nostri quanquam pauci pro castrorum spatio, quod erat amplissimum, uti ad continendas omnes copias usitata ratione dimensum, alacri tamen animo in munitionibus constitere, in aduersos sclopettis rem gerentes, & nonnunquam erumpentes, ubi audacius prouectos hostes conspexissent. Cæterum Turcæ multis in gyros decursionibus ad castra factis, latè omnia

speculati,

ſpeculari,quum ſe ſe prouehere audacius,& cominus pugnare nollēt, Naupactum redie A
runt,intromiſſo equite ad caſtellanos, ut eorum animos ſpe celeris auxilii confirmarent.
At Sarnenſis,qui ea ſpe traiecerat ut copias omnes confeſtim ſubſecuturas crederet, ubi
de conſternatione diſceſſúque militum certior eſt factus, intermiſſo caſtrorum opere ad
Peloponēſi litus, ubi Auria conſtiterat, confeſtim rediit,& ad eos pagos eſt profectus,in
quos deſertores milites diuertiſſe dicebantur,ducibus præſertim Græcis, qui ſuas iniurias
cum lachrymis deferentes,è proximis uicis ad caſtra decurrerant. Eos Sarnenſis nequa
quam ſeuerè,ſed comiter reprehenſos, quòd adeo leuiter inſanire cœpiſſent, haud ma-
gno cum labore ad officium reduxit,iam enim eos admiſſi facinoris pœnitebat,& ſatis ue
recundè ſigna & centuriones agnoſcebant, quum uillas & paſtorales caſas omnibus eſcu
lentis raptim conſumptis,& ignobili etiam collecta prædâ uacuas feciſſent,ſed reis & ex B
conſcientia pœnam meritis Auriæ ſeueritas tantum pauorem adferebat, ut nōnulli metu
ſupplicii præſtare dicerent cum Turcis paciſci,& apud eos ſtipendia facere , quā ad ſæuū
ac inexorabilem ducem reuerti. Sed Auria regionis & temporis rationem habendam
exiſtimans cunctis pepercit,ita tamen ut ſeueritatem ac iracundiam uultu ſermonéque re
tineret,nec ueniam deprecantes recipere uellet,niſi uti cohortes decumaturus ad arbi-
trium militariis imperii ſe dederent; is pauor omnium animis incuſſus,pro pœna ad reti-
nendam imperii exiſtimationem Auriæ ſatisfecit.nec mora,ad delendam ſeceſsionis infa
miam parati animis in Aetholiam ſunt traducti,ſimúlque expoſita in litus tormenta duo
bus circiter millibus paſſuum ſupra caſtellum,ut tutiore itinere conuehi poſſent , nam è
caſtello Turcæ ea litora tormentis infeſtabant. Ea Chriſtophorus Auria uir impiger ne C
gocio præpoſitus attracta funibus & impulſa militum humeris,per centurias labore di-
ſtributo,in caſtra conuexit,eodémque tempore Cabanilia cum trecenis ſclopettariis an-
tecedens,opportuno & antè,ut diximus,explorato loco caſtrametatus eſt.dum hæc admi
niſtrantur, Turcæ Naupacto magnas peditum & equitum copias educunt , & in noſtros
pleno paſſu deferuntur,iam enim & a Corintho,& ab oppidis quæ ſunt ad Acheloum a-
mnem,totáque Peloponnēſo & Aetholia,præfecti equitum raptis quas poterant turmis,
Naupactum conuolarant,nec Sarnenſis,haud quaquam ea multitudine territus ,ſibi de-
eſt; ad quatuor milia peditum in unum agmen cogit,& quadrata acie contra hoſtes pro
greditur,extra ordines uero delectam ſclopettariorum manum rem gerere iubet,in ter-
go caſtellum relinquebatur,& in noſtris munitionibus præſidium erat relictum,quo eru- D
ptiones cohiberi poſſent,& in ipſam caſtelli portam tormenta peritè atque opportunè di
recta fuerant:inſultantibus undiq.& procurſantibus Turcis,nec pedeſtres copias in aciem
producentibus , Sarnenſis ſe recipere,& in caſtra ſe conferre cœpit, in tergo extraordina
rii ad angulum dextrum quadrati agminis conſtituti,ſine periculo inſequentes Turcas re
pellebant,circumueniri enim non poterant,& cum aliquantum in aduerſos procurrerent
diſploſis ſclopettis tutiſsimus ad agmen erat receptus. Prælio ad occaſum ſolis protra-
cto , Turcæ nulla re memorabili geſta Naupactum ſunt reuerſi. Sarnenſis in caſtra co-
pias reduxit,totáque ea nocte quæ ſecuta eſt ad aggeres foſsáſque perducendas milites in
opere fuerunt,conſtitutáque ſuis locis tormenta muralia quæ exterioribus ædificiis pro-
tegebantur,oriente autem ſole turres quæ prominebant magna ui quaſſari cœptæ , nec
Turcæ conſtantiſsimè & acerrimè propugnando ulla in parte timoris ſignum dabant, E
erant enim in his plerique ueterani Ianizeri in cuſtodia oppidorum atque arcium reli-
cti: ad extremum is exitus oppugnationis fuit, ut perfracto muro multiſque intro uariis
caſibus interfectis,noſtri in caſtellum irrumperent;trecenti ferme Turcæ,nemine capto,
trucidati ; nonnulli inſigni animorum contumacia media incluſi turre,ſe ipſos & turrim
totúmque penè caſtellum,non ſine noſtrorum clade,ſuccenſo tormentorio puluere,con
cremarunt,tanto ruentium murorum crepitu,ut litora ueluti terræmotu pertremerent,
& triremes,quæ ſuberant ad ſagittæ iactum,lapidum fragmentis penè obruerentur. An-
dreas è prora prætoriæ triremis prælium ſpectauit,donauítque Sarnenſem & Saluiatum
ſingulis ingentibus tormentis, tanta enim uis æneorum tormentorum in caſtello reperta
eſt,ut ſeptuaginta milium aureorum pretium excedere diceretur. Ea demum tormenta
ſtupendæ

A ſtupendæ magnitudinis Arabicis inſcripta literis, ad uictoriæ monumentum Genuam
delata, in portus mole conſtituit, ubi de piratis ad Planaſiam inſulam ſuperatis, ſacel-
lum Deiparæ uirgini ex manubiis antea conſecrarat. His confectis rebus poſito ad Co-
ronem Hiſpanorum præſidio, atque urbe tormentis, & multorum menſium commeatu
diligentiſsimè permunita, Mendocium ita animo confirmauit, ut fidem daret, & prolixè
polliceretur ſe, uel priuato ſumptu, ſi id Cæſar facere differret, in eius auxilium claſſem
eſſe tranſmiſſurum. Interim Saluiatus ſuis triremibus in intimum ſinum prouectus,
ad Lecheum uſque portum, hodie diui Demetrii uocatum, ſub ipſa Corintho pauorem
circumtulit, & ueteris Sycionis, quam hodie Baſilicam appellant, &, quæ in aduerſa par
te eſt, Creuſæ litora ſuccenſis hortorum ædificiis latè uaſtauit. Nec multo pòſt Andreas
B appetente hyeme, & acceptis à Cæſare literis, quibus diſceſſum à Pannonia Solymani,
& ſuum in Italiam aduentum ſignificabat, fœlici uſus nauigatione, Neapolim, atque inde
Genuam eſt reuerſus. Interea Clemens per Tiphernates iter habens, aſperis inuſitatiſ
que itineribus ſuperato Apœnino, ne ingratæ patriæ mœnia conſpiceret, per Aemi-
liam Bononiam uenit, excœpitq. Cæſarem Mantua profectum; nec quicquam ea hyeme
memorabile uel cottidianis congreſsibus eſt actum, quàm ut lis de repudio Henrici
Britanniæ regis toties agitata pronunciante Pontifice finiretur. Exardebat enim iam
tres annos rex ille, alioqui multarum uirtutum laude inſignis, ſæuo ac impotenti amore
Annæ Bolanæ, quæ in aula reginæ liberius educata, eò inſaniæ amatorem regem pro-
pulerat, ut Catharinam Ferdinandi regis filiam, ipſiúſque Caroli Cæſaris materteram,
C præſtanti pudicitia, & ſingulari humanitate modeſtiáque reginam, exturbandam domo
repudiandámque decerneret, ſcilicet ut ipſa in uacuum thorum ex pellicatu in ſpem ma-
ſculæ atque legitimæ prolis reciperetur. Neque enim Henricus aliam prolem ex Catha
rina ſuſceperat, quàm puellā iam propè nubilem, quæ ſuauitate formæ, & morum elegan
tia plurimum excellebat. Huius impii inſaníque conſilii fautor extiterat Thomas Ebora
cenſis Cardinalis, perpetuis adulationibus ſummum potentiæ locum apud regem conſe-
cutus. Is docebat Catharinam uxorem legitimam eſſe nequiuiſſe, quoniam Arcturo fra
tri antea denupſiſſet, uetari id ſacroſanctis noui ac ueteris inſtrumenti legibus, neque
Iulium Pontificem, quæ diuino iure eſſent conſtituta, uel accepto multo auro, reſcin-
dere potuiſſe. proinde repudiandam eſſe, ne inceſtus crimine perpetuo pollutus, pòſt
D mortem ſempiternis inferorum ignibus damnaretur: neque idcirco filiam uideri ſpu-
riam debere, quoniam optima fide eam factis ritè nuptiis genuiſſet: ſi uero legitimam
ex totius inſulæ delectu uxorem duceret, ipſum & ſibi, & regno ad certam ſucceſsionem
ſuſcepta uirili prole conſulturum. Addebat Thomas non deeſſe ex Pariſiorum gymna-
ſio ſacrarum literarum profeſſores, qui ſecundas nuptias ritè fieri poſſe, damnato prio-
re coniugio, ualidiſſimis rationibus comprobarent. Hic Thomas magno Fortunæ lu-
dibrio, quum ſummam dignitatis, atque potentiæ faſtigium teneret, & ſeipſum auari-
tia, ambitione, ſuperbiáque tumentem capere nequiret, præceps datus improbæ adula-
tionis pœnas fœda morte perſoluit. Ferunt eum Franciſco regi occulta fide, & egre-
gia in diuerſum ſimulatione coniunctum, ut pote qui Gallico auro, regiíſque mune-
ribus maximè gaudebat, magnis artibus repudio fauiſſe, ut Henricus à Cæſaris amici-
E tia ex ea longè grauiſſima contumelia penitus diuelleretur, & ſubinde Gallico nomini,
abſque ulla ſpe receptus, arcto & neceſſario quidem fœdere iungeretur. Cæterum Cle-
mens, qui ut eam controuerſiam aliquandiu aleret, continendis in officio regum ani-
mis, tanquam ambigui iuris ad duodecimuirale iudicium reiecerat, ubi uidet diuerſa
petentes integra authoritate diutius non poſſe diſtineri, ius & æquum ita Britanni re-
gis amicitiæ prætulit, ut Henricum omnino moneret, ſe ei intra certum tempus aqua,
& igni, & Chriſtianis ſacris interdicturum, niſi repulſa Anna Catharinam in priſtinum
coniugii locum recœpiſſet. Ea inanis intempeſtiuæque ſeueritatis comminatio in-
expiabili malo ſummóque detrimento reipublicæ poſtea ceſſit: quando rex ille non
multo pòſt ab authoritate Romani Pontificis, ſuáque priſtina pietate diſceſſerit.
Actum ſubinde eſt de tuenda pace, quam tanto ſumptu, tantiſque periculis quæſiuiſſent,

nam in eam pacem, quæ publico fœdere biennio antè Bononiæ fuerat constituta, Genuenses nequaquam adscripti fuerant, queis tum maximè infensus erat Franciscus. A
Genuæ siquidem imperium, uti antiqui Gallorum regum iuris, nec inclusum recentis fœderis legibus repetebat; adeo ut negociatores Ligures Lugdunensi emporio pellerentur, nec alicui importare eorum merces fas esset, & a Massiliensibus trierarchis infesto ubique mari, Genuensium nauigia magno ciuitatis detrimento caperentur. Minabatur quoque Franciscus se in subalpinis Salassorum oppidis equitum & peditum copias hybernorum specie transmissurum, ut clientibus suis præsidio essent, nam Franciscus Salassus regulus, pulso fratre, & matre custodiæ tradita, qui partium Cæsaris erant, in Galliam ad Franciscum se contulerat. Venerant quoque Bononiam summæ authoritatis uiri Acromontius atque Tornonius Cardinales, qui à Pontifice postulabant, ut Hispani, uti confectis bellis & pace parta, tandem Italia deducerentur, si id fieret, Franciscum regem B
omnes superiorum temporum iniurias satis æquo animo esse laturum; quòd si inueterari alíque in Italia Cæsaris copias, ad augendam eius potentiam conspiceret, se libertati dignitatique amicorum & ueterum clientium suorum, qui sibi in Italia non deessent, æquissimo iure consulturum. Veneti quoque ullo alio, quàm ueteri fœdere, illigari nolebant, séque omnino præstaturos profitebantur, quod disertè in fœderum tabulis essent polliciti, maturámque opem Francisco Sfortiæ protinus allaturos si alicunde bellum eius finibus inferretur: neque enim ex dignitate Veneti senatus fore, si ueluti tributi nomine annuam pecuniam tuendæ paci penderent. Ipsos enim nequaquam uereri, nouum armorum motum, nec si bellum forte ingrueret, ut semel partam pacem tuerentur, uel magnis sumptibus esse parsuros, sed Veneti nequaquam permoti sumptu, qui erat exiguus, C
dum sese nouo fœdere excluderent, duas res opportunè consequebantur, in quibus tuendæ existimationis ac libertatis maximum inerat momentum. Nolebant enim Franciscum regem, ueluti desperata in reliquum tempus ipsorum societate, ab se penitus alienare, atque illum eo prorsus adigere, ut commutato animi decreto, nouam sibi amicitiam nouámque fortunam quærendam putaret; è qua demum dissimulata in præsens grauiore iniuria, minores principes, uti ingratos & auersos, ulcisceretur. Nec Cæsarem omni suspicione metúque uacuum omnino sinere, uel sapientis consilii fore arbitrabantur; ne ille Gallos penitus contemnendos esse putaret, si tota in ipsius nomen ac amplitudinem consentiente Italia, undique tutus & principum longè maximus redderetur, exæquari D
enim tantorum regum potentiam ac uires incolumi Cæsaris amicitia cupiebant. Propterea non obscura fama ferebatur, admonitum fuisse in Pannonia Solymanum, ne uniuerso prælio decertaret, quoniam copiæ Cæsaris, & numero, & animis, & disciplina insuperabiles uiderentur, scilicet ne ex unius pugnæ euentu in alterutra uictoria, aut Cæsari, quo nihil grauius, aut ipsi Solymano, quo nihil miserius accidere posset, omnibus foret seruiendum. In Clementis quoque pectus aliè descenderat iniuria ex iudicio Cæsaris grauissimè concepta, quum Cæsar disceptator & arbiter Rhegii & Mutinæ principatum Atestino Alfonso, prædamnatis pontificii imperii iuribus, adiudicasset. Optarat Clemens, ut si aliqua de causa uel ambigui, uel parum æqui iuris, secundum se litem dare nollet, iudicialis arbitrii præfixum tempus elabi pateretur. in ea enim dilatione neque præiudicari Alfonso, neque sibi & Pontificio nomini multum noceri: sed iure consulti Cæsaris aliquandiu Pontificis legatum in spem secundissimi litis euentus malignè ludificati, accepta pecunia uti credidit Clemens, ut sententiam ferret, Cæsarem propulerant. Eius E
rei gestæ nuncius eo ipso forte die nonarum Maii e Belgio in Vrbem uenerat, qui, uti erat Vrbis excidio maximè luctuosus ex acerbissimæ cladis memoria, Clementis animum magnopere perturbauit. Itaque excludentibus sese Venetis, atque id dissimulanter probante Pontifice, fœdus est renouatum in sesquiannum. Eæ fuere leges, ut communibus copiis atque pecuniis, si bellum inferretur, id ad tuendam pacem propulsarent. Dum pax esset. XXV. milia aureorum nummûm ex uetere censu, Pontifex, Cæsar, Franciscus Sfortia, & Alfonsus Atestinus, itémque liberæ ciuitates, Florentini scilicet, Genuenses, Senenses, Lucenses conferrent, quæ ad alendos centuriones præfectósque

equitum

A equitum Antonio Leuæ dispensanda traderentur. eum enim bello ducem designarant, custodémque pacis & ocii apud Mediolanum esse uoluerant. His rebus constitutis, quæ præcipua in omni eius uita Clementis laus fuit, Hispani ita dimissi deductique sunt, ut ad Coronem in Peloponnesum multo maxima pars, alii ad Sicularum urbium præsidia, alii in Salentinis & Calabris ad tuendas arces mitterentur, nonnulli ultro in Hispaniam redirent. ob id factum sapienter atque fœliciter, populi totius ferè Italiæ, Galliæque præsertim Cisalpinæ, Pontificis prudentiam, Cæsaris æquitatem, Venetique senatus iudicium atque operam eximiis laudibus celebrabant, quòd eorum incomparabili beneficio à rapacissimis sæuissimísque militibus liberati, de libertate, de uita, & de reliquis fortunis tum primum benè sperare inciperent. At legati Cardinales Acromontius atque

B Tornonius, qui ab initio interstrepere, reclamaréque, & libero ore conqueri cœperant, quòd ea principum coniuratione, non iniqui fœderis prætextu, grauissimam & minimè ferendam Gallis omnibus contumeliam inferrent, postquam eos Clemens subtiliter admonuit, ut pacati conquiescerent, facile intellexerunt, quantum in dimittendo dissoluendóque Cæsaris exercitu, momenti uerteretur. quid enim uel optatius uel ad omnem belli occasionem commodius Gallis accidere posse, quàm ut Hispani ueterani, à quibus tot clades acceperint, paucorum mensium fœdere percusso, Italia, ipsáque Alpium custodia detrahantur? Quando enim Cæsarem illos, qui in diuersissimas regiones distributi dispersique essent, in eum numerum eámque disciplinam, uel in magna belli necessitate coacturum? propterea desinerent repentini atque adaperti esse; præsentia

C dissimulare, futura prospicere, & præteritorū memoriam retinere inciperent; patientia ac tolerantia omnium rerum necessitate sæpissimè superari; hac uia ille Cæsarem, illa Gallos, atque ita non immerito, & ipsos ingentia incommoda ab æquitate Fortunæ, & illum amplissima beneficia retulisse. Per eos dies, in gratiam Cæsaris, in numerum Cardinalium ascitus est Gabriel Merinus è Betica, ex infimo hominum ordine quondam ab Ascanio Sfortia, ac demum à Leone in lucem Pontificiæ aulæ prouectus. Erat is ingenio ad omnia obsequia, obeundáque maximarum rerum munera, ualde acuto paratóque, sed literarum penitus experti: ita ut Clemens non obscurè reprehendi posse uideretur, quòd nonnullos tum uirtutis eximiæ prærogatiua candidatos, quum hunc efferret, eodem galero cohonestare minimè noluisset. Cæsar primo uere Bononia profectus, Tici-

D num uenit, ut campos & sua uictoria, & Gallorum clade percelebres, & manentia adhuc castra, & munitiones inspiceret, monstrante singula loca Vastio, ac eius prælii euentus enarrante. iuuabat enim Cæsarem tum maximè lætum, & curiosè diuagantem ipsis in locis uestigia figere, quibus insigne aliquod facinus editum constabat. Nec Vastius honestissimo officio deerat, quum de se ipso parcissimè loqueretur, & nomina meritáque fortium uirorum Cæsari cumulata cum laude commendaret. Mediolani demum, summo omnium, & Francisci præsertim principis studio susceptus est. Is in priuatam domum digressus, arcem ipsam Cæsari tradidit, ædificii laxitate atque elegantia, itémque bellicorum instrumentorum apparatu, toto terrarum orbe memorabilem. Inde paucos pòst dies superato Ticino amne, ad Viglebanum uenationibus intentus aliquandiu desedit, donec paratam esse classem, & idoneas ad nauigandum tempestates esse ex literis Auriæ

E didicit, atque ita Genuam est profectus. Excepit eum hospitio Andreas in suburbanis hortis, quos regio apparatu ita instruxerat, ut discedenti Cæsari ea ornamenta dono daret. Erant enim aulæa serica, & interiexti auro & purpura lecti, itémque exquisitæ artis signa & tabulæ; quæ omnia eo nomine suscepit, ut ea hisdem in cubiculis & conclauibus sibi reuersuro in Italiam, asseruari uerecundè & comiter iuberet, nec multo pòst oram soluit prouectúsque ad Stæchades insulas, quarum primæ Massiliæ portum efficiunt, biduo ibi constitit. Attulere ei dona tenerrimi commeatus Tendanus Comes Gallicæ classis præfectus, atque item trierarchi. suborto demum secundo uento in altum uela dedit, & paucis diebus in Hispaniam peruenit. Eodem quoque tempore Clemens uia Flaminia Anconam est profectus. Eam urbem paulo antè per simulationem Turcici belli præsidio occupatam, Pontificiæ ditionis fecerat, re-

dactis in ordinem decurionibus, qui arrogantiùs quàm deceret, libertatis nomen præferentes, Pontificum imperia contemnebāt: ea de causa suspectos ciues relegandos cura uerat, donec arcem loco opportuno conderet, ut ordinata demum republica nobilissimo emporio, sua libertas non soluta ad arbitrium multitudinis, sed astricta æquissimis legibus redderetur. Inde Pontifex Deiparæ uirginis Lauretanæ templum adiuit, & ad aram maximam miraculo & uetustate memorabilem sacra confecit, modicisque demum itineribus per Recinates, & Septempedanos, qui Sanseuerinates hodie dicuntur, & Camertes in Vrbem est reuersus. Ineunte æstate eiusdem anni crebris nuntiis allatum est Turcarum classem Gallipoli eductam, in Peloponnesum cursum tenere. Nec multo pòst Mendocius, qui Corone in præsidio erat, Petro Toletano proregi Neapolis literis significauit se terra marique uehementer obsideri, sed egregiè defensurum urbem, dum alimenta suppeterent. Verum capitum omnium inita ratione, nequaquam tantum frumenti, & reliqui commeatus omnino reperiri, ut id tota æstate suffecturum existimaret. Proinde Cæsarem etiam atque etiam monebat, ut antè omnia Græcorum studio, & uoluntati quæ esset mirifica, deesse nollet, si Coronem defendi uellet, & ad id maiores copias summitteret, facile sperari, ut Turcæ rebellantibus Græcis tota Peloponneso paucis exceptis arcibus, pellerentur. Sed ab Auria præsertim maturam opem implorabat, adeo ut quum hostilis classis apparatum eleuaret uerbis, ut certa spes parandæ uictoriæ iniiceretur, etiam eum moneret, ut datæ sibi fidei memoriam retinere uellet. His rebus cognitis Cæsar Auriæ præcipit, ut classem instruat, ad id pecuniam curari iubet, & duodecim triremes, quas Aluarus Bazanius in Hispania ædificarat, se continuò transmissurum pollicetur. Igitur coactis circiter triginta onerariis nauibus, & uiginti septem triremibus Auria Neapolim uenit, ibi ueterani Hispani, qui efflagitatis stipendiis ab authoritate Vastii, proregisque discesserant, occupatáque Auersa urbe, & fœdè direpta, magna detrimenta circumiectis Campaniæ oppidis intulerant, persoluto stipendio nauibus sunt impositi Roderico Macicao duce, qui erat castrorum præfectus. Conscendit & triremes cum manu nobilium militum Federicus Toletanus, ipsius proregis filius adolescens, ut eo sacro bello prima militiæ rudimenta deponeret. Vastius ipse, qui se iturum dixerat, suborto uentris profluuio Neapoli substitit, fuere qui crederent dolore contumeliæ adductum potius, quàm occupatum morbo, ea expeditione maritima operam præstare noluisse: quoniam nuper Bononiæ dum fœdus iniretur, sibi prælatus esset Antonius Leua, articulari etiam impeditus morbo, qui in Italia, si bellum ingrueret, fœderatorum omnium esset imperator. Dum hæc parantur, Andreas ut Coroneorum animos confirmaret, ne desperatis auxiliis duriùs sibi consulerent, Christophorum Pallauicinum in familiam Auriam adoptatum, expediti & maxime pugnacis ingenii iuuenem, cum uelocissima trireme Coronem misit. is interdiu per mediam Turcarum classem directa prora in portum inuectus, obsessos ingenti alacritate compleuit, nec multo pòst inspectis & diligenter exploratis rebus omnibus, ut de hostium consiliis ac uiribus certiora ad Auriam deferret, meridiano ferè tempore improuisus erupit, fœlici audacia inter medias hostium stationes elapsus, adeo ut spectaculum miraculo proximum cunctis præberet, & persequentes uelis & remis, extento maximè cursu, frustraretur. At Auria è Neapoli Messanam prouectus, ubi de maritimis terrestribúsque hostium copiis, & de apparatu numeróque triremium certius didicit, omnem spem & rationem inferendi præsidii in celeritate positam ratus, nequaquam expectato ab Hispania Bazanio in Græciam cursum intendit. Audiebat enim prædonum accessione quotidie adaugeri hostium classem, Morúmque præsertim archipiratam Alexandrinum expectari, cuius consilio, ac disciplina præfecti Turcæ in omni eius belli administratione uterentur. Quum uero Zacynthum uenisset, docentibus Venetis, aliquanto ampliorem & instructiorem quam putarat classem hostium ad Coronem stare comperit. Nam Luphtibeium Gallipolis Sanzacum, cuius præfecturæ maris imperium esse consueuit, & Solymanum Acarnanem, Morúmque ipsum circiter octoginta triremes coëgisse, magnúmque numerum propugnatorum ex Ianizerorum ordine in triremes distributum

A ſtributum eſſe referebant, adeo ut noſtros niſi pleniore uento uterentur, Ottomannicæ
claſsi impares futuros eſſe iudicarent, & nonnulli propterea triremes Hiſpanicas omni-
no expectandas atque euocandas arbitrarentur. Cæterum Andreas, ut de claſſe ſtationé-
que hoſtium certius exploraret, Chriſtophorum Auriam cum inſigni ſua trireme ſpecu-
latum miſit, is quum Acritem promontorium ſuperaſset in proximo ſinu uniuerſam
claſsem conſpexit iuxta litus, obuerſis ad terram puppibus longo ordine collocatam,
cõfeſtimque inde perſequentibus Turcis ad Auriam reuerſus retulit duplo ampliore tri-
remium numero quàm antea ad Coronem uidiſset hoſtes adauctos, eóſque ſibi uideri
nno alio conſilio ſub Acrite in ſtatione conſiſtere, quàm ut confligerent, quum noſtri ſu
perato promontorio ad Coronem proueherentur. At Auria, qui neque Bazanium
B expectabat, neque multum ea hoſtilis claſsis amplitudine terrebatur, nihil cunctari, & in-
ſtituti itineris curſum tenere conſtituit. Itaque ſuborientibus Etheſiis, qui uenti æſtate
pomeridianis horis ab occidente perflare conſueuerunt, noſtri hoc ordine acie inſtructa
Acritem ſuperant, & recto curſu ad Coronem deferuntur, antecedebant duo maximi
galeones, quorum nauigiorum formam alio loco deſcripſimus, alterum ipſe Auria ma-
gno ſumptu ædificarat, alterum pari magnitudine adduxerat Belhomius Siculus; his
erat iniunctum, ut in læuam uela conuerterent, & quum hoſtium claſſis à litore proue-
heretur, deiectis anchoris medio inter utranque claſſem loco conſiſterent, ut quum opus
foret, tormenta quæ erant eximiæ magnitudinis, in aduerſam diſploderent, hos onera
riæ naues plenis uelis ſequebantur, in tergo fuere triremes omnes latiſsima fronte one-
C rariarum agmen cogentes, dextrum cornu Pontificiæ Rhodiæque triremes, quibus præ
erat Saluiatus, læuum Antonianæ hoſti proximum obtinebant, mediam uero aciem
ipſe Auria tenebat, Turcæ ad primum conſpectum à litore non diſcedentes procul tor-
menta emittere, & demum prouehi cœperunt, ut ex propinquo rem gererent, cohortan
te ante alios Moro, qui audentius in noſtrorum latera, & deniq. in terga uertebatur. Nam
noſtri quum propoſitum ſuũ tenerent, & nihil in læuam cõuerſis proris recta ad Coronẽ
contenderẽt, fugæ ſpeciem præbebant, eò præſertim quòd triremes à dextro cornu, me
tu tormentorum adductæ in altum magno capto circuitu ferebantur, & pleræq. aliæ ex
media, Antonianáque acie onerarias conſecutæ confuſiùs quàm deceret inter eas ſeſe
inſinuabant, quanquam nullum propè detrimentum ab hoſtium tormentis accipe-
D rent, nec galeones curſum intermiſerant quum conſiſtere debuiſſent. In ea perturba-
tione noſtræ claſſis Morus Luphtibeium eſt cohortatus, ut pulcherrimæ occaſioni non
deeſſet; ſed illo cunctãtiùs & conſideratiùs prouehente ſeſe Auria ab onerariis triremes
explicauit, & ad Coronem ſecundo uento eſt deuectus; duæ onerariæ implicatis inter
ſe antennis, quum cæterarum curſum æquare non poſſent, in tergo hæſerunt, ad has op
primendas extemplò uniuerſa hoſtium claſſis aduolauit. Tum uerò Hiſpani nequa-
quam pro ſua uirtute, uti deſerti & negotiũ naualis rudes inſano pauore conterriti, in
ſcaphas deſilire cœperunt, ut noſtros conſequerentur; in ſuam Hermoſilla ipſius ſcor-
tum cum magno auri pondere demiſerat, in alteram Petri Sarmenti ſignifer deſi-
lierat, nonnulli, mirum dictu, quanquam natare neſcirent, quòd eos ſcaphæ non ca-
perent in mare præcipites ſe dabant, ut ad noſtros enatando perfugerent. Andreas
E conuerſa prætoria à ſcaphis funium oram ſibi porrigi magna uoce petebat, ut one-
rarias remulco attraheret, ſed illi nequaquam funis caput attulerant, ut qui erepto
conſilio tantum de fuga occupati metu cogitaſſent. Itaque Turcæ ſcaphas opprimunt, &
circumiecta triremium corona, onerarias adoriuntur in minorẽ nauem erepentes, Hiſpa-
nis, quod nunquã aliàs acciderat, animos deſpõdentibus eam capiunt, ex hac multis inter
fectis in excelſiorem tranſcendunt, in ea cruentum æditur prælium. nam amiſſa prora &
medio ponte, Hermoſilla ad puppis caſtellũ ſe receperat, & ab ima carina ferreo tormen
to ſaxea pila ingens emiſſa triremes duas, interfectis ad triginta Turcis uehementer affli
xerat. At Auria perturbato ſed ingenti animo, ignominiæ loco ducens ſi in oculis no-
ſtrorũ naues circumuentæ atq. expugnatæ caperentur, cohortatus trierarchos ut proras
cõuerterent, & remis cõtenderent ad opem ferendã, in hoſtes curſum intendit, id conſpi

cati Morus,& Luphtibeius,& Solimanus,quòd iam pleniore Fauonio ad Coronem sensim detruderētur,& ab ingenti colubrina,quæ in turre erat cōstituta,emissæ pilæ ad ipsorum triremes uel in trium miliū spatio perueniebāt, magno tumultu explicare remos,& desertis nauibus se recipere cœperunt,in eos Auria ad .lx. pilas ferreas cōtorsit, & in multo spatio cōtinēter diuerberatis eorū puppibus est persecutus,iam Antonio Auria ad oppugnādas onerarias cōuerso. Ibi Hispani qui egerrimè pugnā sustinebant,quū Turcis, uti paulo antè ipsis acciderat, cōmutata fortuna,animus cōcidisset,in medio nauis ponte repugnare audaciùs cœperāt, & Antoniani mirabili celeritate undiq. scandētes in summa castella euasere, in ea contentione trecenti fermè Ianizeri, qui singulari uirtute naues occuparant,à suisq. deserti fuerant,interfecti aut capti sunt. In his fuit Iusuphius senex,mille Ianizeris præpositus,quem Auria sericeis uestibus,atque aurea torque donatum,ut ad similem quoque liberalitatem hostes prouocaret,ad Methonem sine pretio dimisit. At præfecti classis,uti postea cognitum est,ad grauissimas uerborum contentiones descenderunt,quum Luphtibeius à Moro,Solymanóque Acarnane,& denique ab omnibus increpáretur,quòd cupientibus militibus,& singulis obtestantibus trierarchis,æquissima conditione dimicare noluisset,sed ille secretiora mandata à Solymano imperatore sibi data dicebat,ut omnino seruaret classem,atque omnem pugnæ aleam sedulò deuitaret. Interea dum ad onerarias naues pugnaretur,Mēdocius in deserta hostium castra erupit, nam conspecta nostrorum classe,atque inde magno timore concepto, terrestris exercitus,nequaquam planè collectis uasis,effugit: in his castris non exigua copia commeatus,& castrensis supellectilis est reperta. Itaque Andreas re feliciter gesta, frumentum, uinum,& reliqui commeatus magnam copiam,tormentariíque pulueris cados plures exponit, Macicao,cohortibúsque eius urbem custodiendam tradit, Græcos consolatur,hortatúrque ut ea obsidionis & belli incommoda patienter ferant, Cæsarem enim in ea præcipue cogitatione uersari,ut ineunte uere,terra,maríque in Peloponneso cū Turcis bellum gerat, eúmque nihil ducere honestius,aut ad gloriam splendidius, quam benemeritam de se Christianóque nomine Græcorum gentem, ex diuturna seruitute in lætissimam restituere libertatem. Fuere qui existimarent Turcas uniuersa classe exui ea die facilè potuisse,si Auria Bazanianas triremes expectare, quàm infirmis uiribus à Messana festinare maluisset, sed alii eas grauiore tectioréque consilio in freto Siciliæ opportunè substitisse dicebant,ne Italiæ litora penitus omni nauali præsidio nudarentur. Neque enim uniuersas triremes in unius pugnæ periculum deuocari Cæsar uolebat, utpotè qui nequaquam præclarè exploratam haberet Gallorum uolūtatem,qui augendæ atque adornandæ classi ad Massiliam toto eo anno magnopere studuissent. At Auria uetere exercitu in naues imposito,à Corone discedens ad insulam Ticanussam,quam Veneticam hodie uocant,supra Acritem constitit,ratus Methonensi portu egressuros hostes,ut prælio contenderent. Sed quum nullis artibus elici,neque tuto oppugnari possent, uti erant mole ipsa, turribúsque protecti,Corcyram uenit,atque inde Messanam est reuersus. Nec multis inde diebus Morus quum Venetis onerariis nauibus,quæ mercaturæ causa Syriam petebant,insidiaretur,cum Hieronymo Canali apud Cretam,nocturno prælio conflixit, ex tredecim Mori triremibus, quatuor perfractæ demersæque sunt, tres captæ,reliquæ magna ex parte remigibus nudatæ Alexandriam ex fuga petiuerunt;in his trecenti ferè Ianizeri,qui Memphim deportabantur,itémque ad mille Turcæ ex nauali turba interfecti, neq. enim Veneti prædonibus parcunt, quòd cathenatis seruis ad remum minimè utantur,unus ferè omnium Morus quum nomen profiteretur,iam graui uulnere transuersa fronte suscepto , seruatus est , & cura ingens adhibita accitis medicis ut sanaretur. ambo enim mutui erroris ueniam deprecantes,egregia simulatione testabantur, se similitudine triremium,& falsa de hoste coniectura deceptos, nam Morus pro Aurianis Venetas se adortum fuisse prædicabat , Canales uerò se pro Moro Barbarussam credidisse, qui tres Venetas triremes superioribus annis intercepisset. Nec Solymanus eam iniuriam iniquo animo tulit, Venetóq. legato ad Byzantium, demissa,& in erroris excusationem composita oratione satisfacere contendenti, Canalem rectè militaritérque fecisse respondit

a dit, qui uim illatam fortissimè repulisset. Ex Cæsarianis uerò tres triremes Adarnio duce, quæ omnium postremæ in ora Bruciorum uecturæ & mercimonii causa aliquandiu hæse rant, ad Palinurum à Sina prædone, cui Iudeo cognomen fuit, circũuentæ captæq. sunt. Sub id tempus Clemens Pontifex Catharinam iuniore Laurentio Medice genitam Henrico Francisci regis filio despondit, appetentéque colloquium rege, Massiliam, ut ibi nuptias insigni conuentu habito celebrarent, nauigare constituit. maximè decorum enim sibi futurum rebatur, si qui Cæsaris filiam domi suæ tanquam nurum erat habiturus, regiæ quoq. & longè nobilissimæ stirpi suum sanguinem inseruisset: ea affinitas uti ambitiosiùs expetita, atque id maxime colloquium importuno tempore quæsitum, uehementer Cæsaris animum commouit, adeo ut minores quoque principes, & Italiæ totius populi magno
b pere terrerentur, quasi Pontifex qui dudum tanta prudentiæ cum laude, afflictæ euastatæque Italiæ pacem atque ocium peperisset, deprauato demum animo & commutata uoluntate renouãdi belli causam esset præbiturus. Constabat enim Cæsarẽ urbe Mutina Alfonso Atestino adiudicata adeo Clemẽtis animum perturbasse, ut plerique eam iniuriæ molestiam, quam nec ille simulanter deuorasset, alienato planè stomacho percoqui minimè posse existimarent. Sed Clemens, qui consilia sua assiduis cogitationibus euigilata terminarat, magno sibi artificio & temperamento Cæsaris pariter, & Francisci regis amicitiam tuendam esse arbitrabatur. periculosum enim esse prædicabat unam tantum amicitiam colere, quæ cum alias excluderet, durissimæ seruituti proxima uideretur: Pontificiæ siquidem dignitatis & æquitatis esse, communem se omnibus parentem atque bene-
c uolum profiteri, neq. adeo Gallorum regem tanti nominis, & qui Christianæ religionis sæpius defensæ propagatæque titulos præferret, contemnendum existimare, ut colloquiũ cupienti piéque petenti, quũm id ipse bis Cæsari dederit, omnino denegetur. Anne aliter exscindi aboleríque posse Lutheranæ hæresis malum? quàm si Franciscus concilio faueat, authoritate & uiribus adsit, & in eam præsertim causam, sensus, & consilia Gallicæ plena pietatis, cum Cæsare coniungat? se profectò ea mente in Galliam proficisci, ut pacem atque ocium confirmaret. quid enim alieniùs à natura sua, & quid denique stultiùs, quàm pacem euertere, qua ipse antè alios tantopere gauderet, & ut ea diu frueretur, cum acerbissima rerum omnium cõturbatione, summa uitæ & dignitatis pericula subiisset? Proinde timere & malignè suspicari desinerent, qui sua in rempublicam merita minimè nos-
d sent, aut quid superioribus temporibus essent perpessi obtuso uel ingrato ingenio minimè meminissent. Igitur inclinante æstate Ioãnes Stuardus Albaniæ regulus cũ uiginti triremibus è Massilia ad portum Veneris uenit; eius uxor Catharinæ spõsæ materterra erat, ipséque iungendæ affinitatis author, & sponsalium præcipuus interpres exiterat. Itaque Albanius sponsa ad Niceam Prouinciæ mari deuecta, ut ea inde terrestri itinere Massiliam perueniret, conuersis inde uelis, Liburnum est profectus. Iam Clemens per Etruriam Pisas uenerat, expectatáque idonea tempestate quum ad mare descendisset triremes gallicas cõscendit. affuere ex composito à Messana redeuntes cum sua quisque classe, ipse Auria, Aluarésque Bazanius, & Saluiatus, qui ante portum decurrentibus cum insigni ornatu uexillorum triremibus, displosísque omnibus tormentis, Pontificem consalutarunt; eo die qui ipsi omnium lætissimus fuit, Clemens ad Herculis Monæci portum, qui Villafran-
e cha dicitur, perflantibus Euris, atque indè biduò pòst Massiliam peruenit. Exceptus est ab Anneo Memorantio regiæ familiæ magistro, incredibili apparatu sumptúque, postridie rex ipse cum Eleonora regina, tribúsque liberis affuit, totius Galliæ nobilitatem trahens. Nec multo pòst in solenni Cardinalium episcoporúmque consessu medius inter liberos in genua procùmbens, hilari osculo exceptus, alleuatúsque est. Orauit tum Latinè & luculenter Ioannes Bellaius episcopus Parisiensis, quum eum congressum summæ fœlicitatis maturum iam publicæ pacis fructum, fessis Christianorũ rebus, allaturum ominaretur. Grauissimis inde consultationibus extracti aliquot dies, tanto consiliorum silentio, ut ne arbitrum quidem, qui lumen proferret, nocturnis colloquiis admitterent: ipsorum enim cubicula paries tantum cum secretis foribus dirimebat. Fama erat utrunque mutuis cum lachrymis recentes calamitates defleuisse, repetisséq. origines antiquo

rum consilium, ueluti uno ordine connexis erroribus, quibus demum in tantas carceris A miserias decidissent. Nec deerãt curiosi abditarum rerum interpretes, qui subtiliter excepta auribus, aut ingenii libidine conficta enumerando, Clementi grauem inuidiam apud Cæsarem conflarent, quasi ille iam regi certissimo fœdere iungeretur, ut quum per occasionem commouere uirium lacertos possent, in Italia bellum renouarent, quo simul & hic Mediolanum repeteret, & ille Rhegio & Mutina potiretur. Augebant suspicionem maturatæ nuptiæ, quæ impares regio sanguini uiderentur. Siquidem nobilissimus adolescens Henricus quanquam ætate tenerior, Catharinam celebratis insigni cerimonia nuptiis, ex uirgine mulierem prima nocte reddiderat. cui quanquam materna oppida in Aruernis, atque item centum milia aureorum nummûm cum unionibus multisque gemmis & pretiosa thori supellectile, coniugalis mundi nomine affluenter accessissent, nihil B tamen exæquari uidebatur; nonnullis dotem simul & nouæ nuptæ natales obliquo sermone eleuantibus, qui Pontificem maximè suspectum Cæsarianis reddere contendebant. Vnde & illud falsè dictum Philippi Strozzæ legati apud regem in uulgus emanarat. Regiis enim quæstoribus, quum illis repræsentata dotis pecunia solueretur, admodum exiguam eam dotem esse pro regiæ domus fortuna dictitantibus responderat, se plurimum mirari, quòd ea dignitate homines, nequaquam arcani regii participes uiderentur, postquàm nescirent Pontificem insigni chyrographo tres inæstimabilis pretii gemmas, quarum insana cupiditate maximi reges deflagrarent, in supplementa dotalia promisisse, illis uero læto uultu quænam essent requirentibus, quòd è sacra tiara detractas iri putarent, arridens subiunxerat, apud peritos rerum, eas fore Genuam, Mediolanum, atque Neapolim. Quæ res, sicuti risum mouere potuit, ita & mox apud Cæsarianos subamaræ suspicionis aculeos reliquisse uidebatur. Nobis certè constabat Clementem alienato maximè ingenio, eam Cæsaris sententiam pertulisse, qua ille Alfonso Atestino Rhegium & Mutinam adiudicarat; adeo ut iniuriam libero ore conquestus, cõtra morem, barbam alternante manu demulceret, & aliàs irati animi decretum in collo quiis, nimia dissimulatione fateretur. Cæterum Massiliæ conuiuiis, saltationibusque trigintaquatuor dies insumpti, tanta principum, minorúmque ordinum contentione & cura, implendis totius munificentiæ ac humanitatis officiis, ut is conuentus eæq. nuptiæ, neque iucundiore comitate, neque effusiore sumptu, neque liberiore lætitia celebrari potuerint. Aderant tres regis filii in quos ora hominum uertebantur. In Francisco Delphino eminebat ingenium graue, multa reconditarum rerum cognitione defixum. Henricus autem iucunditate animi, corporis & cultus militari habitu, sermonis alacritate, Gallorum naturæ similior, studia fauentis populi promerebatur. In Carolo autem puero id erat decus oris, ea eruditi & admirabilis ingenii suauitas, ut nemo eo rege, prole felicior haberetur. Honestauit nuptias Heleonora regina, serenitate, modestia, munditiis, tanto rege dignissima. Nec indigna erat noua nupta regio fastigio, quum haud dubiè Leonis decimi maioris patrui indolem, à magnitudine excelsi liberalisque animi, honestissimisque moribus referret. Ipse autem Franciscus sua peculiari liberalitatis laude supra cæteros principes maximè insignis, seipso splendidior apparuit, singulis enim Cardinalibus opulentæ ex Galliæ sacerdotiis pensiones dono datæ, honestatiq. sunt amplissimis muneribus, qui uel studio partium, uel Pontificis gratia pollebant; & ii ante omnes præcipua E benignitate, qui optimarum literarum, & præstantis ingenii fama noscebantur Hos rex ipse omnis elegantiæ arbiter, & nobilissimarum artium peracutus æstimator, in summam familiaritatem erudito sermone pertrahebat. Neque passus est se donis à Pontifice superari, nam quum Pontifex monocerotis bicubitale cornu, aureæ cælatæ basi inclusum, ad depellenda epulis uenena, dono dedisset, id latissimo aulæo rependit, in quo Belgarum arte, suprema Christi cœna cum discipulis, serico atque auro intexta uisebatur. Dedit & cupiditati Hippolyti Medicis Cardinalis, quum ingenuo pudore maiora dona repudiasset, mansuefactum leonem eximiæ proceritatis, quem è Mauritania Hariadenus Barbarossa cum legatis transmiserat. Discessurus autem Pontifex, quatuor uiros Gallos legit in senatum, commendatione atque iudicio regis delectos. Ii fuerę Odettus Castellio, cui

Anneus

A Anneus Memorantius aulæ magister erat auũculus,& Philippus Bolonius Albani frater, & Claudius Gibrius Philippi Sciabotti amiranis auunculus,& Ioãnes Venurius, ab innocentia comitatéque ingenii regi carus, & cæteris ætate superior. His rebus confectis, concluso iam propè hybernis tempestatibus mari, circiter idus Nouembres, è Massilia soluit, tenuitque portum ad uada Sabatia, inde conscensis Aurianis triremibus, quum Gallicas remisisset, Centumcellas peruenit, terrestrique demum itinere in Vrbem est reuectus: ita ut adueniens alterutra sui fama frueretur. aliqui enim, ut in libera urbe impunè accidit, eum sapientissimum appellabant, quòd neptem suam maximi regis nurum, & in domo sua Augusti Cæsaris filiam rara fœlicitate conspiceret, & contra alii criminose admodum id factum uituperarent, quasi deposita sacrosancti Pontificis persona, priuatis familiæ commodis, quam publicæ quieti consulere maluisset.

B

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXII.

IX DVM exacta hyeme Cæsar frequentibus amicorum sociorúmque literis admonebatur, ut etiam atque etiam prospiceret ca uerétque maximè à Francisco rege, qui conquiescere & pacem pati minimè posse uideretur. Agitare enim illum animo nequaquã pacato ingens bellum, confisúmque recenti Clementis amicitiæ, id unum opperiri, ut alicunde bellum erumperet. Propterea per petuis Gallorum legationibus soliciari aliquos Germaniæ regulos, qui Austriæ domui ueteres hostes fuissent, & Vlderico Virtembergensi propinquitate ac amicitia coniuncto auxilia præbituri dicerentur. Inter quos eminebat Philippus Lantgrauius Cattborum princeps, ingenio ferox, armis & clientelis potens, & super hæc Cæsari uehementer infensus. Hunc enim in disceptatione hæreditatis cum Henrico Nansao litigantem, ab se Cæsar penitus alienarat, quum ipsius iudicio secundum litis euentum tulisset Henricus: unde ille è Ratispona, nõdum peracto concilio, perturbatus iratúsq. discesserat, adeo ut ab eo iudicio ad Martem appellaret, & se suo iure iniquissimè fraudatum superbo ore quereretur. Itaque non obscure parabat bellum, auro Gallico, ut plerique existimabant, opportunè subnixus, profitebatúrque se Vldericum in paternam ditionem, uel repugnante Cæsare, armis esse reducturum. Errabat exul iam multos annos Vldericus, domo pulsus à Sueuis, quum illi Reitlingensium iniurias uindicassent. Maximiliano siquidem uita functo Vldericus insano consilio Reitlingum admotis castris oppugnarat & cœperat. Id non tulere Sueuorum fœderatæ ciuitates, quarum in fide erant Reitlingenses. Itaque decreto publico Vlderi cum bello persecutæ, eo impetu intulere arma, ut recepta urbe uniuersa etiam Virtembergensis ditionis oppida in potestatem redegerint. Id Vlderici patrimonium Carolus Cæsar, uti optimo belli iure captum, coëmit à Sueuis, qui bellicos sumptus ea pecunia resarcire maximè cupiebant, Ferdinandóque fratri & domui Austriæ adiecit. Vlderico demum opem imploranti à Gallis & Heluetiis, & oppida sæpius repetenti, cuncta irrita aduersáque obuenerant; iacuitque in obscuro prouincialibus inuisus, quòd esset ingenio turbido, crudeli, furioso, adeo ut uxorem clarissimis natalibus ortam, quæ Vilermi & Ariouisti Baioariæ principũ germana erat, uecordi impetu diuerberaret, agitarétq. calcaribus, quũ prostratæ iumenti more temulentus & insanus insideret. Cæterũ ex ea susceperat Christophorũ, militari indole iuuenem; in hũc repudiato patre Baioarũ auunculi, atque item Philippus Lantgrauius beneuolentiam & studia sua contulerant, & in eum apud Virtembergenses mirus amor populari quadam charitate resederat, quum illum ab arrogantia uesani patris immeritas exilii luentem pœnas cum dolore conspicerent, adeo ut eum, desiderio ueterum principum suorum, paratis ad defectionem animis requirere uiderentur. Postularat Christophorus aliquandiu Augustæ in aula uersatus, ut certis paterni imperii oppidis, quæ maternæ doris erant, æquitate ac indulgentia Cæsaris donaretur: sed in eam liberalitatem Cæsar adduci non potuit, ut pote qui iuuenem ingenio patri dissimilem, nec obscuro prouincialium studio in spem repetendi imperii erectum, prouinciæ paulo antè suæ castellis minimè insinuandum iudicabat. Ab hac repulsa Christophorus ad Franciscum Galliæ regem confugerat, qui ea tempestate insigni largitione alacritatéque Germanorum procerum amicitiam expetere, itémque miserorum & exulum causam tueri erat solitus. Nec multo pòst ipse & Vldericus pater regi bellicæ arcis montem, quod hodie Pellicardum uocant, præsenti pecunia uendiderunt. Id est in finibus Heluetiorum, ad Rauracam Basileam, inter Rhœnum & Vosegum montem quà iter est in Tullingos, maximámq. inde Gallis præbet opportunitatem ad conducendas

A das ex Germania copias. Qua coemptione Franciscus iampridem Ferdinando, Carolóque Cæsari non obscuram suspicionem nouandarum rerum iniecerat. Sed tum quietis rebus in fama erat Lantgrauius, quem uulgo ferebant, ubi Christophorum in paterni imperii ditionem reduxisset, continuò in Italiam turbandis Cisalpinæ Galliæ rebus, cum ingentibus Lutheranorum copiis peruasurum. Is enim a maiorum sacris religionéque, contumaci, atque insana quadam ambitione discesserat, ut nouæ eius superstitionis professione & patrocinio, supra opes suas clarior atque ualidior haberetur. His de causis Cæsar graui consilio dabat operam ut pacem in Italia tueretur. Iam enim totum id tempus effluxerat, quod in fœdere præscriptum Bononiæ fuisse meminimus. Itaque Christiernæ & Francisci Sfortiæ nuptias omnino maturandas existimauit, ut solicitum & dubia
B spe nutantem principem in fide confirmaret, liberarétque omni cura Venetos, & Insubres, ipsúmque Pontificem, qui Franciscum procreandis liberis operam dare, propagaréque Sfortianum nomen, insigni sobole cupiebant, ne Cæsar cœlibis, & sæpe languentis principis hæres, Mediolanensi imperio potiretur, de cuius possessione ad exitium totius Italiæ funesto euentu paucis antè annis esset dimicatum. Magna igitur omnium lætitia & gratulatione, adducta e Belgio puella, nuptiæ Mediolani celebratæ sunt regio sumptu, & ob id populis admodum graues, sed toleratæ tamen alacribus animis, quoniã nudata Cæsaris uoluntate, amplissimam spem diuturnæ pacis attulisse uidebantur. Feltrium demũ Vrbinatium principem, qui Veneti exercitus erat imperator, restituta ei Sora urbe incredibili beneficio sibi deuinxit. Abstulerat ei Soram, ut suo loco diximus, multis antè an
C nis Ferdinãdus Hispaniæ Rex, eam uerò Carolus Cæsar Ceurio nutricio suo, qui tum in cõparabili authoritate pollebat dono dederat, cesserátq. demum eius hæredibus, adeo ut Cæsar qui liberalitatem suam erga nutricii posteros perpetuam uolebat, pecunia ingenti Soram coëmere cogeretur, quo munificentiæ genere eximium eius studium eò praeclarius apparuit, quòd in promerenda hominis uoluntate eam urbem dono daret, quam antea penè promissam in præmium partæ de Gallo rege uictoriæ, petenti Piscario concedere noluisset. Feltrium enim Mediceo nomini, Clementíque præsertim ualde infensum, & maximè idoneum disturbandis illius consiliis existimabat, quum ab Vmbriæ Picenísq. finibus molientem res nouas pontificem expeditis armis urgere facilè posse uideretur. Quin & Columnæ familiæ proceres, tanquam peculiares Pontificum hostes, Cæsariana
D rúmque partium defensores, nouis muneribus prosecutus est, qui è propinquo urbi Romæ imminerent, explorarent consilia motúsque suspecti Pontificis, atque eum in obsequio fœderis, occulto quodam metu continerent. Quanquam Pontifex prolixè testaretur se nunquam eius fœderis & amicitiæ iura uiolaturum. Quid enim sibi uel ad familiæ fœlicitatem optatius, quam Cæsaris filiam in domo sua nurum conspicere? Quid denique ad personæ dignitatem atque amplitudinem maius atque præstantius quam parta pace uti, perfruique illa digna pio Pontifice Christiana tranquillitate? unde & afflictis urbanis rebus diuturnam securitatem parare, & indicto concilio perturbatæ religionis cerimonias ad ueteris cultus censuram reuocare confideret? Sed eum tunc Pontifex suæ antiquæ simulationis fructum ferebat, ut quum uera diceret, ancipiti eius ingenio nulla fides haberetur. Honestauit item Cæsar Melphitano principatu Andream Auriã, ac eius
E propinquos, & trierarchos uberioribus stipendiis sibi obstrinxit: in eius enim uiri consilio uirtutéque, totius Liguriæ opes & classes, copiæque nauales sitæ erant. Ita Cæsar undique rectissimè prouisum iudicabat, quum nulla omnino defectio ab his foret timenda, quos magnis præoccupatos beneficiis, in fide uetereque obsequio confirmasset. Veneti siquidem, uti antea pepigissent, se Franciscum Sfortiam defensuros pollicebantur, & Alfonsus Atestinus recepta Mutina se totum ad Cæsarem contulerat. Nec deerat studium Mantuano, qui Montisferrati principatum sibi adiudicari æquitate Cæsaris expectabat, quum Bonifacius uxoris frater, currente equo lapsus, sine prole decessisset. Interea ad Coronem Hispani Græcique, quanquam aliquot nauigia, plena commeatu hybernis tempestatibus eò ab Sicilia fœlici cursu peruenissent, multarum rerum inopia laborare cœperunt; antè alia summa erat penuria uini & pecoris; panis furfuraceo simulis erat: nam ad

terendum triticum molis quotidiano labore manu ductis utebantur. Cisternæ quoque A ab assiduo tormentorum strepitu, commotis scilicet ab imo parietibus, adeo crebras & insanabiles rimas cōtraxerant, ut uel hyemales aquæ à copiosis imbribus, minimè in æstatem suffecturæ crederentur. Nullos enim egressus tutos Turcarum stationes incursionesque relinquebant, nam expediti equites ex insidiis undique prodibant, magnum numerum mulionum, armigerorúmq. puerorum, & lixarum, quum ii paulo longius ad colligendas oliuas progrederentur, insidiosis incursibus interceperant, nonnullos milites ante portam repentina inuasione oppresserant: ita enim euagabantur, ut nullo in loco diu permanerent, & omnibus ex partibus improuisi adessent, ut pote qui rectissimo & minimè barbaro consilio, remotam a mœnibus & maximè longam obsidionem instituebant, ut nostrorum uim atque impetum frustrarentur, nunquàm sese ad iustum prælium offerrent, & nusquàm ex propinquo ad pugnæ casum expositi, consistere uellent, editis in collium iugis speculæ erant, in queis die noctúque uigiles excubabant, ut cuncta quæ uidissent, in castris nunciarentur. Ea erant ad Andrussam oppidum Messenii agri, quod à mari ipsáque Messene urbe quondam nobili, quæ hodie Petalidia dicitur, introrsus septem milibus passuū distat, & à Corone trigintaquinque ad Tiffoum amnem, qui Panisus olim fuit. Existimabant enim Turcæ ex tanto interuallo nostros nullam unquam expeditionē esse desumpturos, quæ uix quatuor dierum itinere ab armatis hominibus militari passu confici posse uideretur. Cæterum milites Hispani brumalibus fermè diebus, cum tedio tam lentæ & diuturnæ obsidionis, tum multarum, ut diximus, rerum inopia adducti, à Macicao duce petere cœperunt, ut contra hostes ad insigne aliquod edendum facinus educerentur, quādo iam planè cuncta deficerent, & longinqua spes esset expectandæ classis, quæ uasto & sæuo mari nequaquam antè calendas Apriles, nisi insano ausu, committi posse uideretur: inutili enim æque ac ignobili ocio tempus teri, absumique interea sensim cuncta famis subsidia, & contabescere concepta ualetudine militum uires, & timeri deberé pestilentiam, quæ conclusis, & insuitato ciborum genere uescentibus, cum sese aperiret annus, minimè defutura crederetur. Postremò præstare in acie mori, & non inultos quidem, quàm desperatione ac inedia confectos tanquam fœminas in suprema necessitate immanibus hostibus dedi; quòd si quid audacius tentent, & uirtutis innatæ totiésq. spectatæ periculum faciant, facilè posse incautos, & nihil tale suspectantes Turcas opprimi atque deleri, nunquam enim Fortunam conclusis, & misero ac infami ocio desidibus D adfuturam; uterentur iniquæ sortis beneficio, & rationem & disciplinam non ad cautæ prudentiæ nomen, sed ad unam tantum inuicti animi magnitudinē reuocarent, futurum profectò ut ipsa præsentium rerum necessitas expeditam uiam nobilioribus factis aperiret. At Macicaus, qui muneris impositi ac officii denique sui probè meminerat, compesce re has uoces, & docere quantum flagitii admitteretur, si præsidio temerè excedendum putarent, ipsos nequaquam eo cōsilio uenisse, ut in mediterraneis Peloponesi hostes quærendos arbitrarentur, quos à mœnibus primo aduentu, desertis castris effugere coëgissent, parsimonia & tolerantia, uti sæpè antea fecissent, eas difficultates posse superari: neque se dubitare, quin ad prima ueris signa Classem Cæsaris, & noua auxilia sint uisuri. Proinde eius insani consilii penitus obliuiscerentur, quid enim leuius & denique stultius esse, quàm paucos sine equitibus in aliena & incognita regione, cum iusto propè exercitu, E ualido imprimis equitatu, & multis prætorianis cohortibus longè firmissimo, dimicare? & quod aures uix ferre possint, relinquere desertam urbem per aliquot dies in potestate Græcorum, quos uel fidelissimos, neque pro natura gentis leuissimos, ipsa fames, & futuri supplicii metus inducere possint, ut facilè fidem fallant, & protinus ad ueteres dominos rebellent. Proinde sibi in animo situm esse pro disciplina tueri urbem, eámque Cæsari seruare, & omnia aspera prius perpeti, quàm desertæ urbis, & proditi exercitus infamiam subire. Quid enim acerbius fore, quàm in ipsa fœlici temeritate, si etiam Fortuna uotis annuat, nullam omnino laudem ferre, & contra etiam militari iudicio pœnam promereri? porrò quid calamitosius, quam in aduerso euentu cum ignominia leuitatis atque stultitiæ in uestigio pœnitere simul & perire? mollitiem eam esse animorum non magnitudinem

tudinem

A tudinem, uti falso nomine appellarent, non enim eos esse uiros fortes, qui dolore fatiscerent, & famis metu frangerentur, adeo ut salutem proiicere, indecoróque uitæ exitu miseriis finem afferre, quàm statutum cœlo fatum expectare malint. Erat Macicaus, uti ab obscuro Cantabriæ oppido nō natalibus, sed insigni uirtute clarus, fortibus factis, & multa corporis ac ingenii patientia, ab infimo peditum ordine, uti antea Nanarro, Ioannique Dorbino contigisse constat, ad præfecturam castrorum prouectus, ob id maiore lenitate comitatéque imperii uim exercebat, adeo ut non elato, sed temperato ingenio in consiliis uteretur, & ad declinandam inuidiam nunquam usurpata ducis appellatione sese cæteris centurionibus coæquaret, inter quos eminebat spectatæ nobilitatis Didacus Touarres, eius sententiæ facile princeps, & usque adeo uehemens, ut quum alios penè omnes
B secum traheret, uix illi a Macicao resisteretur. Cæterum re in præsens dilata, & continuo demum triduo magnis disputationibus in utrámque partem habitis uehementer agitata, Touarres, & Hermosilla Macicaum expugnant: ille uictus precibus atque iudicio militum dat manus, eundúmque esse decernit, testatur tamen se inuitum trahi, & nimia eorū cupiditate ac intempestina desperatione, totius belli summam, & salutem omnium in id discrimen addoci, in quo nulla propè spes secundi euentus, aut omnino tuti receptus emineret: ad id quoque fortiter audendum magnopere cogebatur à Græcis de sua salute libertatéque solicitis, inter quos rei bellicæ perita, & Turcarum stipendiis clari plurimum eminebant Lazarus citeriore Macedonia oriundus, & Buseus dignitate equestri, & ipse antè alios Barbatius Græcorum longè fortissimus: is turcicæ peritus linguæ, singularem
C totius regionis ac itinerum omnium notitiam tenebat, hortabatúrque ut se duce, & ante signano ad eam expeditionem uterentur: se enim daturum operam, ut occulto itinere ad hostes consopitos, aut nihil tale uerentes maturè atque opportunè peruenirent. Macicaus, qui alienam temeritatem sua prudentia & diligentia maximè sarcire cupiebat, antè omnia integro triduo cauit nequis omnino Græcorum urbe egrederetur, ac demum Liscanio atque Mendesio centurionibus urbe commendata, qui cum ægris ac ætate grauibus in custodia relinquebantur, hisque iniunctum est, ut portas continuo obseruarent, ne profectionis fama ad hostes deferretur, de secunda uigilia educto agmine ad Andrussam Barbatio duce contendit, sinuosis & insuetatis itineribus, ut culta ac frequentia loca, & Turcarum custodias deuitaret, ea nocte dimidia ferè itineris parte confecta, nam à bru-
D mali solstitio longissimæ noctes erant, & exorto sole in caua & nemorosa ualle copias cōdidit, atque eo inclinante in uesperam, curatis quiete cibóque corporibus, eo gradu ad Andrussam perrexit, ut paulo antè auroram hostibus appropinquaret. Erat in oppido Caranus è præfectis prætorianarum cohortium uirtute insignis, & cum eo circiter tria millia peditum, in queis fuere sclopettarii è Ianizerorum ordine mille & quingenti, cæteri è genere Asaporum partim sagittarii, partim hastati erant: extra oppidum uero Acomates, cui à præstanti forma Iusello cognomen fuit, in suburbanis tectis ad mille delectos equites continebat. Summa omnium, & Macicai, Barbatiíque in primis sententia erat, nullo cum strepitu, & suspensis quidem passibus stabula & castra equitum pertransire, adoriríque extemplo oppidum: murus enim uti non uno in loco confectus ex cratibus argillá-que ad lateritii parietis crassitudinem, & partim uetustate, partim incolarum negligentia
E proruptus, non omnino difficilem scansuris, & subleuatis aliorum humeris militibus aditum præbebat; ita diuisis inter se muneribus & copiis Macicaus ad oppidum progreditur, Hermosilla contra hostium equites quietus consistit, sed tanto silentio negotium patrari non potuit, quin nonnulli agasones, & stabularii Turcæ casu excitati nostros sentirent, & in dubia luce collucētibus sclopettorum funiculis perspicerent, ii primi omnium uigiles quorum nulla propè erat diligentia, & demū equites sopitos somno clamoribus editis excitarūt. Nec cunctatur Hermosilla, experrectos, & adhuc imparatos, prius quàm coēant, atque equos ascendant, magno impetu inuadit, Turcæ eo casu perturbati, ædificiorum ta nuis sese tutantur, nostri stabula perrumpunt, multos trucidant, ignémque stramētis iniciunt, ut equi, uiri, arma, atque ædificia eodem igne concrementur. Tum uerò cuncta tumultu, clamoréque misceri, sed ualde terribilis erat equorum hinnientium fremitus, qui

dum uincla abrumpunt, & ambusti terrefactique ardentibus caudis & crinibus undique A
deferrentur, inusitati tumultus strepitum reddebant. Eo modo res ad improuisum casum
importunè deducta, excitatisque in oppido Turcis, nostrorum spem fregit, atq. animos
imminuit. datum enim est spatium Carano ad capienda arma, & iam Turcæ ad muri per-
rupti aditus portásque adcurrerant, animaduersáque paucitate nostrorum, densatis ordi
nibus, ubi periculum posceret, intrepidè præliabantur. Hermosilla delendis equitibus in-
tento, & serius quàm oporteret auxilium ferre conante, Macicaus dum portulæ, quæ erat
in latere, ualuas reuellit, sclopetti glande per frontem traiectus, cadit. Interficitur & Di-
dacus Touarres, eandémque fortunam milites muro portæque proximi subeunt, auctí-
que animis Turcæ, in deprehensos clara iam in luce, & disiunctos facta eruptione defe-
runtur. Nostri ab accliui accessu in æquum locum retrogressi, recepto & coniuncto sibi se B
cundo agmine, & conuersa in hostes fronte, se recipere cœperunt. Hermosilla per sclopet
tarios latè insequẽtes summouebat, terga agminis tuebatur, atq. expeditos ad latera dispo
nebat adeo peritè & cõstanter, ut undiq. Turcæ audaciùs prouruentes, certis propè ictibus
sternerentur. Iam equites qui ab incẽdiis euaserant, & qui in remotis mapalibus tendebãt
eo frequentes adcurrerant. Acomates cristis cõspicuus in acie circũfusis alis uersabatur,
sed nostri ea animorũ constantia gradũ referebant, ut orbatis duce, ac itinere planè fatiga
tis, quũ Fortuna deesset, egregia uirtus ad sustinendũ redintegrandúmq. præliũ superesse
uideretur. Turcæ magno ad stabula detrimento accepto, & pluribus ex Acomatis militi-
bus desideratis, quòd oppressi deletiq. penitus nõ fuissent, pro uictoria ducebant, atq. ita
lentius urgere abeuntes, & in frequenti peditum agmine persequi cœperant; sed Acoma- C
tes, rapiẽte fato, quum occasioni deesse nollet, traditos à Carano sclopettarios circiter du
centos ab totidem equitibus in clunes equorum consessores recipi iubet, & nostros perse
quitur, alios equites sagittarios ac hastatos aduocat, & à postremo nostrorum agmine nõ
discedit, sed dum multa passuum milia prouectus, audacius in nostros equum adigit, sclo
petti glande per lunatam peltam traicitur, eo cadente, nostri purpuream mitram multo au
ro intertextam cum cristis, atque item clypeum rapiunt, Turcæ corpore potiuntur. Eo
modo duce amisso, multisque illatis & acceptis uulneribus persequendi finem fecere, in-
déque nostri quietiore agmine Coronem sunt reuersi: nec diu ad Andrussam Turcæ mo
ram traxere, nam auribus ac naribus nostrorum decisis, atque his ad ostentationem æqua
tæ cladis Byzantium transmisis ad Londarium, quod Megalopolis olim fuit, reliquum D
hyemis egerunt. Turcis uero discedentibus, à Corone iterum Andrussa à nostris est re
petita, ut tot fortium uirorum cadauera relicta feris atque uolucribus humarentur, & in
his sepeliendis uicini Græci ab oppido Callamata, quod olim Pharæ dicebatur, singulare
Christianæ pietatis officium præstiterunt, & à nostris Macicai caput, quod hostes in præ-
longa hasta præfixerant, planè agnitum, cum honore Coronem est relatum: nec multo
pòst suborta pestilẽtia, multiplicatis funeribus, uastare Coronem cœpit, eò grauior, quòd
supra cæteras difficultates accesserat. Quibus de causis Hispani, uti in summa rerum de-
sperationem accidit, nacti nauigia, quæ frumentum à Sicilia detulerant, susceptis Græcis
cum eorum supellectile, ablatisque tormentis oppidum uacuum reliquerunt. Fuere
qui dicerent Hispanos non metu aut iudicio suo, sed iussu Cæsaris Coronem reliquisse:
neque enim crediderim tantum momenti in unius urbis possessione fuisse reponendum, E
ut in nullum propè exitum Cæsar grauissimis sumptibus id bellum alere uoluerit; quum
constet eum Venetis, & Pontifici, ac ipsis denique Rhodiis, qui in Melita erant, eam urbem
tuendam posidendámque obtulisse, postquam in eos sumptus pecuniam conferre graua
rentur. Cupiebat Clemens prudenti sanè cõsilio, in multos annos Turcarum metu li-
berari, egerátque Bizantii cum Ludouico Gritto, per Gerardum Florentinis mercatori
bus iuri dicundo præpositum, ut reddita Corone in decem annos induciæ essent Solyma-
no cum omnibus Christianis, quod maximè ut fieret Habraimus appetebat, nam excitato
iam penè Persico bello, in orientem animi omnium atq. arma uertebantur. Pacis siquidẽ
& belli iura, uti alio loco diximus, in eius uiri iudicio atq. authoritate posita erant: neque
enim Christiano nomini erat infensus, ut credi par est, & paternæ religionis memoria, se
cus

A cus ac cæteri Turcæ & Schyticæ præsertim stirpis, qui inexorabili odio nostros homines persequūtur. Induciæ quoque & ipsi Gritto magnopere placebant, quum in Pānoniam ad eas res componendas esset profecturus, sed dum Cæsar, uti planè interclusus, hinc dedecoris metu, & illinc præclara cōmoditate, animi cōsilium tardius explicaret, transigendi negotii tempus effluxit, ita ut Cæsar quū Ferdinando fratri assiduis attrito bellis, quietem atque otium parare, & grauissimis subinde eius belli sumptibus parcere restituta Corone commodè posse uideretur, ab ea cunctatione summæ utilitatis occasionem amiserit. Sub id quoq. tempus Philippus Lātgrauius Cattorum princeps, Ferdinando regi bellum intulit: Aderat Vldericus, uti memorauimus, belli causam ad æquitatis speciem præbens, & ob id ab omni nobilitate liberaliter adiutus. Nam Germaniæ
B reguli, netusto more gentis, implorantibus mutuā opem, non adesse nefas esse putant. Hoc sanctissimo liberalis amicitiæ iure, humiles & infirmi se ipsos ab iniuria & superbia potētiorum facilè defendunt. Igitur quum insigni studio undique auxilia gratuitò præberentur, Vldericus paucis diebus ad quinque milia galeatorum equitum coëgit. Adductæ item supra triginta peditū cohortes, à Villermo Frustembergo summæ nobilitatis iuuene, Argentinenses quoq. & Vlmenses tormenta bellica contulerunt, nam liberæ Sueuorum ciuitates, quæ iampridem societate consenserant, dissoluto demum fœdere, separatim rebus suis ita consulebant, ut tum Vldericus earum ciuitatum amicitia & uiribus opportunè atque fœliciter uteretur, qui bus antea dum id fœdus uigeret, ditione sua & domo fuisset expulsus. At Ferdinādus suo more per legatos bella gerere solitus,
C quum ad paranda auxilia per Vindeliciam, Noricum, atque Bohemiam discurreret, copias suas Philippo Palatino commiserat. Huic regio genere orto, & defensæ ab se Viennæ gloria illustri, peritissimi duces parebant, Conradus Hessius, qui in euastanda urbe Roma Germanorum princeps extiterat, & Maximilianus Habestenius in Italia clarus. Hi tres legiones externorum peditum ductabant, accesserántque subitarii delectus ex ea regione cohortes, cum iusto tormentorum apparatu, & ad has duo milia armatorum equitum. Interim à Cæsare sustinendo, extrahendóque bello, per mensarios pecunia parabatur: sed id aliquanto minore diligentia fiebat, quàm grauis & repentinus hostium aduentus postularet, Lantgrauius enim Necharo amne superato, trinis castris in Virtembergensium fines exercitum induxit, adeo celeri ac improuisa irruptione pro-
D uectus, ut regii nullis speculatoribus usi, non prius de aduentu hostium certiores sint facti, quàm armatæ acies in propinquo colle conspicerentur. Ea re cognita Palatinus qui ad uicum Loffen in ualle constiterat, equitatum repentè educit, ad explorandum leuis armatura præmittitur, Lantgrauiani signa promouent, tormenta displodunt, prælium equestre committitur, admiscentur utrinque expediti pedites. Quum diu esset dimicatum, & regii multitudine hostium premerentur, Palatini equus tormento ictus cadit, ipse uehementer in talo eadem pila uulneratur. Duce eo modo pugna excedente, & urgente hostium equitatu, fit magna perturbatio regiis in castris. Non deest occasioni Lātgrauius, & productis legionibus incumbit. Quum uero ab equitibus quæreret, quonam in loco essent hostes, & eos in Loffen esse, qui exploratū excurrerant, responderēt, uictoriæ, inquit, milites omen accipio, postquàm hostes in fuga esse nūciantur, id enim
E nomen Germanicè fugam significat. Neq. inane eius nominis augurium fuit. Nam regiæ copiæ omnes nec tentato quidem certamine in longè turpissimam fugam cōiectæ terga uerterunt, graui admodum Maximiliani, Hessiiq. periculo, qui retentare conglobaréque suorū aciem, & conuersa fronte se recipere conabantur. Ab ea uictoria Vldericus, & Stocardiæ, & omnibus ferè ueteris imperii sui oppidis incredibili populorum alacritate est receptus. Asperga, in quam Palatinus ex uulnere confugerat, biduo tormentis oppugnata deditionē fecit. Auracū postremò & ipsū altercatione militū, qui in præsidio erant, sine uulnere in potestatē concessit. Nec multò pòst quum Lantgrauius Austrianæ ditionis fines ingressurus, atq. inde demū impellentibus Gallis in Italiam peruasurus esse diceretur, Ferdinando regi pax data, deprecātibus Germaniæ regulis, ea cōditione ut Vldericus beneficiario iure ab Austriana familia ducto, ditione sua potire-

r

tur.Inuidebant quidem Auſtriæ domus fœlicitati,ſed eam exæquatis uiribus incolumẽ A
uolebant.Cæterũ Lantgrauius apud Gallos occultè inuidia deflagrabat,quòd eorũ au-
ro inſtructus ſecus quàm magnis pollicitationibus ſe facturũ oſtenderat,in tanta occa-
ſione gerendarũ rerum,repreſſo impetu,ſummæ ſpei uictoriam omiſiſſe uideretur , ſic
ut præclarè conſtet Ferdinandum una maximè pecuniæ inopia id uulnus accepiſſe,quũ
multis diebus ab Hiſpania nequicquã opem expectaſſet.Curarat enim Cæſar per men-
ſarios certũ auri pondus in ſtipendia militum,ſed id aliquanto cunctantius quàm circũ
uento fratri,in ea celeritate hoſtium,expediret,adeo ut uictus exutúſq. prouincia,pacẽ
petere cogeretur,hoſtes tamen ut aliquid ſpecie honoris Cæſaris nomini tribuere uide
rentur,tormẽta bello capta remiſerunt,& Virtẽbergenſis iunior prouincialiũ ſtudio in
ſignis,ad declarandũ ſtudiũ ſuũ in reliquum tempus,tributo tenui ſibi impoſito, nũquã B
ſe illaturũ arma Auſtrianis principibus repromiſit. Interea Clemẽs diuturno ſtomachi
uitio tabefactus,ſexto calẽdas Octobres moritur,anno Põtificatus undecimo,ætatis ue
ro quinquageſimoſeptimo.Inerat ei ab ſeuero ore geſtúq.& ſermone ipſo grauitas na-
turalis,exculta,uti uidimus,per omnẽ ætatẽ,ciuili æquitate,moderatione,&patiẽtia inſi
gni.Sed deerat in eo,qui fortaſſe in Leone fratre ſuperfuit,generoſi & liberalis animi ui
gor,dignus principe,& uti uolebat exiſtimari,Medicea ſtirpe progenito.Ea ſiquidẽ erat
natura eius ingenii parſimonia & diſſimulatione gaudẽtis,ut illiberalis & durus potius
quã ſeuus atq. maleficus eſſe cẽſeretur.Neminẽ.n.planè oderat,quũ neminẽ adamaret,
præterquã ab occultiore cauſa cõciliatos,his certè unis adeo intẽperãter fauit,ut ad ſum
mos honores,aut ad ſummũ authoritatis locũ,ſtabileſq.diuitias nullo pudore prouehe C
ret:multorũ uero cõſtãter obliuiſceretur,qui ab optimis literarũ ſtudiis,ueteréq. obſe-
quio cõmendationẽ & præmia meruiſſent.Hos quidẽ perblãdè appellabat, ut imagine
gratiæ detineret,ſed occultè oderat tanquã creditores.Et hercle niſi Gibertus literarũ
& uirtutis amore incẽſus,uti erat in adminiſtratione reipublicæ,optima eius ſæculi ſor-
te,Clemẽti intimus,negãtẽ cũcta prædurúmq.principẽ molliẽdo fallẽdóq.ad beneficẽ
tiæ decus reuocaſſet,præclara profectò aliquot,fœcũdáq. ingenia dolore ſimul & perti
naci ſterilitate periiſſent.Dedit tamẽ omnia uel ſemper nolẽs,quæ ſuis parũ benigna fa
cie denegarat,& inimicis quidẽ ſæpius & indignis,qua in re aliquãdo ſuſpirãs ſe miſerũ
eſſe cõfeſſus eſt,quũ animus aut præſenti utilitate inductus,aut ignobili cõpulſus metu,
ad id inexplicabili neceſſitate,uel reluctãte iudicio raperetur.Ex uno.n.& triginta Car D
dinalibus,quos legerat in ſenatũ,uix unũ atq.alterũ probabat,quòd eos præteritis hone
ſtioribus,nequaquã exquiſito decoróq.delectu,uti deſideraſſe uideri cupiebat,ſed ui ſu
bita inter impotẽtes regũ preces,armorúmq.ſtrepitũ circũuẽtus &coactus edidiſſet.Cæ
terũ qui occultare naturæ uitia,& ſtudia hominũ promereri expedita liberalitate neſcie
bat,eximiã certè laudẽ adſequebatur,facilitate aditus,perurbana comitate,& populari
quadã moleſtiſſimarũ rerũ tolerãtia,nunquã.n.infimorum etiã hominũ uel preces,uel
ſpes ipſas iratus,aut faſtiditus abrupit.In eo quoq.enitebat,quod certè familiæ propriũ
fuit,rerũ prope omniũ,præcellentiúmq.artiũ notitia atq.cẽſura ſingularis,eò admirabi
lior quòd nullis propè literis inniteretur,uerũ ingenio ad infimas artes ſumptuariáſq.ra
tiones adeo demiſſo hærẽtíq.ut opificũ arcana ſubtilitatéſq.operũ nimia & propè turpi
ſolertia ſcrutaretur.Et certè is fuit,quẽ nemo unquã in paruis rebus fefellerit,ut obiter E
nõ ſit mirũ,ſi in magnis demũ,quæ publicã ſalutẽ reſpicerent,ſæpiſſime fuerit deceptus.
In grauiore etenim cõſilio omnẽ uim ſummæ eius prudentiæ fatalis auaritia penitus eli
debat,utpote qui in proferẽda pecunia,quũ opus foret,adeo ſuſpẽſus & anceps triſti cũ
ctatione torqueretur,ut in perleui momẽto gerẽdarũ rerũ occaſio facilè deperiret.Hic
uir profectò alioqui peregregiè cautus,&maximarũ rerũ experiẽs,nequaquã ullo planè
illuſtri uel expedito ſpiritu,ultima animi decreta promere,& conſilia terminare didice
rat,uti tũ maximè publicæ ſalutis interfuit,quũ ipſo cõſultãte nõ omnino improuiſa cla
de obruti fœdè periimus.Sed excuſare eũ hoc loco lubet & profectò iuuat,tãquã nõ mi
nore ignauia ſuorũ ducũ,quàm hoſtiũ perfidia in eas miſerias præcipitatũ,poſtquã ex-
cellẽti demũ cõſilio,ab inſigni Cæſaris æquitate feliciter ducto,pacẽ pepererit,magnám

que

A que Italiæ partẽ luctuosa Hispanorũ militũ acerbitate liberarit, hoc certè honestissimo
facto, in ipsa saliẽ morte, qua omnis inuidia facilè extinguitur, præclarã uirtutis laudẽ me
ritus, nisi uti posthumus, patre crudeliter interfecto, priusquàm ab utero matris in hãc lu
cem ederetur, planè infœlix malè auspicatã & uerè lugubrem Põtificatus sui memoriã re
liquisset. Sæuũ.n. id bellũ, & quo Roma funestius à multis sæculis nõ sensit, pestilentia pro
pè ineuitabilis, dira fames, & prodigiosus Tyberis auctus, accumulatis cladibus excepere,
adeo ut omnis ordo & deniq. populus uniuersus, diu expectata & demũ audita eius mor
te, magnopere lætaretur, iocatíq. summa libertate nõnulli gratias agerent Curtio medi-
co, qui firma utentem ualetudine, innatóq. membrorũ robore prævalidũ, in multa spe lõ
gioris uitæ, nouis præceptis & commutata uitæ ratione, dubio procul occidisse credeba-
B tur. Laudauit eum in funere Laurentius Granius Signinus antistes Romana facundia, ita
relatis in fatalem iniuriam cladium acceptarum causis, enumeratisq. uirtutibus, ut Car-
dinales reipublicæ probè atque opportunè consulturos diceret, si proximis comitiis Pon
tificem pari animi uirtute, sed ea aliquanto fœliciore creauissent. Peractis in funere no-
uendialibus sacris Cardinales triginta quinque conclaue sunt ingressi. nam pleriq. è pro
uinciis in urbem ad comitia conuolarant. Eminabat inter omnes in toga candida Alexan
der Farnesius senatus princeps, quem per quadraginta annos senatorem, atq. omnes æta
tis honore superantem Roma patria, præclaræ maiorum imagines, eximia atque inuete-
rata uirtus, & præcellentes literæ magnopere commendabant, adeo ut Clemens, quum
toties represso, & rursus erumpente morbo, omnem uitæ spem constanter abiecisset, eum
C sibi successorem testamento scripturum affirmaret, si Pontificatus hæreditate pararetur.
Propterea Hippolytum Medicem etiam atque etiam fuerat adhortatus, ut unum omni-
no Farnesium collatis amicorum studiis, attollendum ornandúmque susciperet, quando
nemo in administranda republica, & tuenda dignitate sacrosanctæ maiestatis eo potior
esse uideretur. Subinde asseuerans eius summi beneficii memoriam, uti in homine perno
bili sanguine progenito, nequaquam esse perituram. Itaque Medices & sua sponte, & suo-
rum omnium hortatu, & amicorum Cardinalium propensione adductus, cum Ioãne Lo-
thoringo, quem propter morũ similitudinem uehementer adamabat, adapertis sensibus
arctè coniungitur. Hi duo longè nobilissimi totius ordinis, quum supra uiginti senatores
in suffragium adducerent, Pontificatum uti uellent & dare, & eripere poterant. Igitur
D uix paucis communicato consilio ad Farnesium pergunt, eúmque primos comitiorum
æstus pacato animo in cella expectantem aduoluti pedibus Pontificem salutant. Conse-
quuntur statim amici Cardinales, idem faciunt dubii; nec ipsi demum competitores &
aduersarii diu cunctantur quin accedant, atque eum ueluti subita iacti religione protinus
adorent. Nulla unquã comitia à multis sæculis maiore simplicitate, concordia, religione,
inita, peractáque sunt, utpotè quæ ipsi Christiani nominis diui tutelares & principes, nul-
lo liuore extracta fœdatáue, nullo corrupta ambitu, nullóque metu præcipitata haud du-
biè rexerint atque finierint. Paucis enim horis & ciuem optimum, & uirtutis opinione le-
ctissimum, uti optarat potiusquàm sperarat, populus Romanus Pontificem accepit, & eo
quidem uberiore lætitia & gratulatione, quod ipsum cœleste munus Dii immortales ad
cõpescendam latronum, & sicariorum audaciam, quæ in prouinciis & in urbe per interre-
E gnum eruperat, mira prorsus ac inusitata celeritate cumulassent. Non n. syngraphis suf-
fragiorum obsignatis, & de more in sacratam urnã coniectis, sed publico consensu, & præ
clara uoce totius senatus Pontifex est renunciatus, coronatúsque demum triplici thiara
desumpto Pauli tertii nomine, secundo nonas Nouẽbres, qua die ab eo fœlici auspicio
publica hilaritate percelebri in eius honorẽ nobilissimi Romanæ iuuentutis per Vaticanã
aream simulachro equestris pugnæ edito iucundissimè decurrerunt. Hisdem fermè
diebus quibus defuncto Pontifici nouendialibus sacris de more parentabatur, Aloysius
Grittus Andreæ clarissimi Venetorum principis filius, in Transyluania, uehementi mul
tarum gentium coniuratione obsessus, interfectusque est. Venerat is è Byzantio
missus à Solymano cum amplissimis mandatis ad Ioannem Pannoniæ regem, ut Bu-
dæ consideret, tueretur in his regionibus Ottomannicum nomen, consiliísque omni-

bus belli & pacis intereſſet. Nolebat enim Solymanus contra Perſas ad longinquum A
bellum profecturus, quicquam in ea prouincia commoueri. Nam fama erat Ioannem prouincialium cohortationibus inductum pacem appetere, & id demum agitare, ut quietem atque otium à Germanis atque Bohemis impetraret, ea conditione ut dum uita ſupereſſet tranquillè regno potiretur, ab exceſſu uitæ autem iura omnia Pannonici regni ad Ferdinandi liberos tranſirent. Itaque hiſdem fermè diebus quibus Solymanus in Armeniam contendit, & Hariadenus cum ualida claſſe in Italiam, atque inde in Africam adnauigabat, Grittus Byzantio profectus in Valachiam ſuperato Hiſtro peruenit, Ducebat ſecum præſidii cauſa, aliquot Turcarum equitum alas, atque item eximiam pe ditum manum, in qua erant plerique Ianizeri ex numero prætorianorum, præterea multi ſerui liberaliter inſtructi, amicique & familiares Italici generis, & antè alios Hungari B
duo duces cum ſingulis turmis Vrbanus Batianus, & Ianus Docia, quorum numerus ſeptem millium ſummam facilè implebat. nam & ingens lixarum turba cum inſigni apparatu caſtrenſi, multiſque camelis & impedimentis ſequebatur. Valachia olim Myſia ſuperior fuit, finitima Baſtarnis & Getis, nunc ea in duas partes diuiſa eſt, altera propinquior Hiſtro Moldauia, altera uerò quæ ad Pontum atque Boriſtenem uergit, Trãſalpina uocatur. In Moldauia imperabat Petrus, iam pridem certo fœdere ab Ottomannis in amicitiam receptus. Ab hoc Moldauo Grittus explicato Solymani diplomate, prolatiſque eximiis muneribus poſtulabat, ut ſibi in Pannoniam contendenti, conſilio opibúſque adeſſe uellet. habere enim ſe mandata à Solymano ad Ioannem regem, ut de pace cum Germanis ageret, ſtatúmque eius regni maximè perturbatum componeret. Accepit dona bar- C
barus, amicitiæ dextram iunxit, deditque fidem ſe ubi opus foret, neque Solymani cauſæ, neque iure hoſpitii initæ amicitiæ defuturum. Nec multo pòſt Grittus hac noua Moldaui ſocietate auctior & elatior factus in Tranſyluaniam deflexit, edicta paſſim proponens, ut ad ſe proceres, ciuitatúmque legati conuenirent, tanquàm ad rerum omnium diſceptatorem & arbitrum, legatúmque Solymani, qui cum ampliſſimo munere regiæ poteſtatis ſingulas Hungarici regni controuerſias eſſet cogniturus. Tantum enim ſibi gratiæ apud Habraimum, Solymanúmque parauerat, ut inuſitata liberalitate fiduciáque cuncta magna atque ardua eius induſtriæ & uirtuti committere minimè dubitarent. Erant in Gritto Byzantii nato, educatóque inter Turcas, exquiſitæ artes, conciliandis barbarorũ animis. nam eximio ſplendore uitæ, multa largitione, frequentibus epulis, cultu demum D
inceſſúque, & illuſtri præſertim eloquentia, aulæ proceres cœperat, ipſúmq. præcipuè Habraimum, ſumma Solymani gratia conſpicuum, nec obſcurè Chriſtiano nomini fauentem, adeo fœlici familiaritate ſibi adiunxerat, ut ex multis mercaturæ monopoliis publicanus effectus, ſe ingentium uectigalium redemptorem profiteretur. Sed Andrea patre Venetiis ad principatum euecto, mirum in modum authoritate atque opibus creuerat, unde profuſiore indies ſumptu, ſeſe uti ampliori Fortuna dignum oſtẽtabat, uſque eò largitione progreſſus, ut ſuburbanam uillam in morem noſtrum luculenter ædificatam, cũ multa hortorum amœnitate, Habraimo ad uoluptarios ſeceſſus dono daret, in quam & ipſe Solymanus, cum Habraimo oblectationis cauſa, priuato deſumpto habitu tranſibat, hinc ei à Turcis Beogli pernobile cognomen inditum, quod principis filium ſonat. Nam domus eius adaperta omnibus à legatis multarum gentium, maximorúmque regum ſpe E
culatoribus frequentabatur. Erant ii ſpecie, aut quæſtu mercatores, qui uenales gemmas, réſque ingentis pretii Solymano dignas afferebant, eóque uno interprete & arbitro utebantur, quoniam in indicatura cognitionéque gemmarum, quarum ſtudioſiſſimus erat Solymanus, acre iudicium adferebat. Secutus demum Habraimi caſtra, & ab eo in Pannonia relictus, non modo procuratoris diligentiſſimi, ſed & optimi ducis decus promeruit, quum Ferdinandi regis exercitu fortiter repulſo, Budam cum magna gloria defendiſſet. Hinc eum Ioannes rex quæſtorem regni fecit, ornauitq. Antonium eius filium ſacerdotio Agrienſi maximè opulento. Quo rerum prouentu elatior factus, ſpes ſuas ad immoderata atque ardua exitiabili ambitione prouehere cœpit. Nam Byzantium reuerſus, producente laudantéque Habraimo, in colloquium de grauiſſimis rebus, quod nemini

A nemini nostrorum hominum antè licuit, cum Solymano deuenerat. Nec deerant qui eum crederent magnis pollicitationibus inductum, aliquando abiurata religione Christiana, ad Mahometis sacra defecturum, ut inter purpuratos, qui Vesirii Bassæ dicuntur, adscriberetur, quod nequaquam uerisimile nobis uidetur. Quis enim arbitrabitur eum uirum, qui in omni uitæ decreto pius & generosus extiterit, immani flagitio nomen suum fœdare, & patrem grandæuum senem, sua gloria & merita fœlicitate perfruentem, inflicto tanto uulnere ad mortem adigere uoluisse? Quando etiam præclarè constet, asportatis thesauris, ut à periculosa barbarorum tyrannide sese incolumi existimatione subduceret, fortunas suas in Pannonia collocare cupiuisse, ubi inter Christianos singulari cum dignitate summaque securitate degeret, subindéque se totius Pannoniæ præfectura potiri
B posse speraret, si rex aliquo fatali casu esset interceptus, quum haud dubiè beneficiario rege extincto Solymanus maiorum exemplo, regnum in prouinciam esset redacturus. Hac insitata cupiditate imperium militare & magnas opes affectantem Hungari, in primis quos diximus Batianus & Docia, adulando cohortandóque magis & magis incitabant. Hi iampridem malignitate eorum ingenii à regis amicitia discesserant, sequebantúrque Grittum Solymani fauore subnixum, ut eo authore & regis æmulo, nouam sibi apud suos dignitatem pararent. Regiæ siquidem maiestatis nomen, ueluti collega imposito, uehementer immiuui, conuellique maximè cupiebant. Erat Docia præfecto Transyluaniæ admodum infensus, quòd sibi in quadam altercatione uociferanti genam pugno contudisset. Is erat Americus Cibachus episcopus Varadinensis, uir singulari nobilita-
C te, summa potentia, præcellentique uirtute, cui Ioannes secundum regiam dignitatem, primum honorem detulerat. nam & rex ipse sub Ludouico Transyluaniæ præfectus, quem Vaiuodam uocant, multis annis extiterat, ita ut in unius Americi fide, uirtuteque opes suas collocasse uideretur. Igitur Americus Gritto prouinciam intrante, quum tardiùs & cunctantiùs iter facere, & parum eius aduentu commoueri, ueluti despecto Solymani imperio diceretur, Gritti animum uehementer offendit, qui præclaro initio existimationem suam egregia prouincialium uoluntate, præfectique obsequio excitari, confirmarique oolebat. Etiam fama erat Americum, Christiano animo, ab amicitia Turcarum plurimum abhorrere, neque pati ut Turcæ prouinciæ finibus insuescerent, oportere qui uigilanter & strenuè cauendum arbitraretur, ne prouincia uiris & equis abundans, rerúm-
D que omnium & auri præsertim, fruticis modo passim nascentis, maximè opulenta, in potestatem Mahometanorum hominum deueniret. Consederat ad oppidum Braxouium Grittus, quum pluribus nunciis affertur Americum aduentare, castrametatúmque inde decem millibus passuum apparare sese, ut cum ornatissimo comitatu in colloquium deueniret, habebat enim secum multas equitum turmas militariter instructas. Nam Hungari ciuitatum antistites, ex sacris redditibus ualde opulenti, uetere instituto alere equites, ductaréque eos in aciem aduersus Turcas solebant, quum ualdè decorum putarent religiosis causam à sacratis maximè ducibus defendi. Sed tum præcipuè finitimi quique proceres liberaliter adornati ad Americum concurrerant, ut antistiti summæ dignitatis, & præfecto, cuius imperio parerent, officii causa frequentes adessent, adeo ut is comitatus iusti prope exercitus speciem præberet. Ea res Gritto ingenium uehementer commo
E uit, quasi apertis in campis, ueluti cum hoste, spectantibus copiis esset colloquendum. Enata enim erat inuidia lethale malū, dira alieni honoris obtrectatione, quum hic singulari & planè Turcico fastu parem pati nollet, & ille contumaci libertate, nobilique proposito superiorem in prouincia sua minimè passurus esse uideretur. Quum è conuiuio discedens Grittus concepta ira fremeret, & his non obscurè minaretur, qui imperiis suis minimè paruissent, tegumentum capiti detraxit, quod erat Turcarum more oblongum ex pretiosis Scythicarum Sibellinarum pellibus, manibúsque dilatans, hoc, inquit, duo capita uno capit, necesse ergo est ut uni tantum coaptetur, idque rursus capiti imposuit. Eum sermonem Ianus Docia ad uindictæ suæ occasionem excipiens, rectè, inquit, assimilas Gritte, nam & hæc quoque prouincia duos ex æquo præfectos & dominos capere non potest, nec tu herclè iure tuo potestatis ac imperii unquam potiere, nisi hodie expe-

dito uirilíque decreto,& tuam & Solymani causam defendis. Americum profectò, illam A
inquam immani superbia belluam nō nosti, cuius ego feritatem ac insolentiam si iusseris
celerrimè frangam. Solymanum enim odit, nec regi paret, & nomen tuum cōtemnit, ut
pote qui non obscurè ad regnum aspiret, & decere ait, ut Transyluaniæ præfectus in re-
gium nomen adoptetur. Quoniam in his terris Decebalus Dacus aliquando regnauerit,
quem Romanæ uires,& Traiani uirtus ægré subegerint. Puta hoc homine neminem
inflatius & arrogantius de se prædicare, neminem astutius & simulantius amicitias cole-
re. Dona quidem afferet ad beneuolentiæ speciem, atque etiam dextram perfidia potius-
quàm fide præstantem iunget, ut quum prætergressus fueris, edictis ac imperiis tuis illu-
dat. Dignitati profectò, fœlicitatique tuæ hostiliter inuidet, quòd in Pannonia belli & pa
cis leges sis daturus,& quum regnum præclarè affectet, te unum maximè timendum ar B
bitratur, ne eius consilia perturbes, authoritatem frangas, & denique temeritatē atque
audaciam castiges. Non ferendus hercle tibi est hic æmulus & contemptor, atque etiam
iure optimo tollendus, ut nominis tui dignitatem in limine operum tuorū, petendæque
gloriæ aditu tueare. Nihil enim obtrectatore socio & occulto hoste periculosius, quem
præsertim in tergo sis habiturus. Nam quum ex occasione animi libidinem nudauerit, in
sidiosiùs demum atque letaliùs nocebit. At Grittus ubi hæc ad animum admisit, iam pla
nè turbidior factus, maturandum, utendúmque imperii uiribus censet, Dociam collau-
dat, gratiámque egregii studii erga se breui relaturum pollicetur, si aliquo insigni facino
re edito, Americi superbia contundatur. Ferunt Grittum nihil omnino durius statuisse,
quàm ut Americum quoquomodo comprehenderet, ut demum Turcico more cathenis C
uinctus, sub custodia Bizantium mitteretur: prouinciam autem regendam traderet Hie
ronymo Lascho Polono, qui maximarum legationum honoribus functus, Byzantii,& in
Gallia egregiam fidelémque operā Ioanni regi præstiterat, in eam spem tot aditis asper-
rimorum itinerū periculis, ut sicuti sibi promissum ferebat, Transyluaniæ præficeretur.
Sed Ioannes quum se pro Hungaro Polonum hominem peregrinum, nec Hungaricè sa-
tis loquentem, nisi periculosè uel incōmodè ferocissimis gentibus præficere posse iudica
ret, necessitate quadam Americum prætulit, adeo ut Laschus, qui ingenio, multarum rerū
usu,& exquisitis literis instructo, prælatos spiritus gerebat, in ea repulsa nullam uel hone-
storum uerborum excusationem reciperet, & se deceptum & elusum ab rege grauissimè
quereretur. Manebat tamen in officio,& quorūdam oppidorum quæ rex dono dederat, D
in Sarmatiæ finibus possessione potiebatur, sed non obscurè alienatus interea sese Grit-
to in familiaritatem clientelámque dederat, ut Solymani auspiciis alteram Fortunam ex
periretur,& regi iterum minus familiariter industriam suam,& uirtutis dignitatē osten-
taret. Cæterum Dociæ separatim ab Vrbano Batiano, iussu Gritti ualidissima Turcarum
ala,& in primis Hungarorum turmæ traduntur. Is noctu à Braxonio maximè occultus di
scedit,& ad castra Americi repentinus aduolat. Quum paulo antè per Hungaros specula
tores didicisset, eum patentibus in campis uitandi æstus causa, iuxta pagum tentoria collo
casse,& ut in nullo metu, sine uigile,& sine custodia militari, cum pueris & familiaribus
in tabernaculo pernoctare, comitatum uero eius undiq. diuersos in pagos esse dispartitū,
ita ut tot equites non facilè coire possent, quū etiam edicto in crastinum diem professio-
ni sese compararent. Ita Americus ignarus suæ sortis, quum inimicos contemneret po- E
tius quàm timeret, à Docianis satellitibus opprimitur. Iacenti & uix dum à cubiculariis ex
perrecto, quum latè inuadentium equitum fremitus & clamor audiretur, ipse Docia ca-
put detruncat, castra omnibus in locis trepidatione luctu & fuga complentur, Turcæ
equos ornamentáque diripiunt, excitantur proximiores, cunctíque demum Turcis agni
tis, inermes discinctíque in multa rerum omnium conturbatione profugiunt. At Docia
tanto patrato facinore Braxouium reuersus, Americi caput ab auricula manu suspensum
Gritto spectandum defert. Aderat Laschus eius consilii & cædis prorsus ignarus, qui quū
in re atroci & subita, ut sæpe fit, omnem simultatis memoriam naturalis misericordia su-
peraret,& ob id indigna inimici morte minimè lætaretur, conuersus ad eum Grittus, an
tu, inquit, Lasche non agnoscis hoc derasum caput, magni quidem uiri est, sed ambitiosi,

A contumacis,& maximè superbi. Ad id Laschus. qui contracto & tristi uultu inhorruerat, tale mihi, respondit, non est uisum, quum suis in humeris conspiceretur; ueluti qui planè id crudele factum non probaret. Tum uerò omnis in Gritto uerborum ac animi sæuitia refrixit, adeo ut non sine quodam pudore iam pœnitere uideretur, statimque subiungeret, Americum quidem iure cæsum esse, sed eum capi potius quàm interfici cupiuisse. Nec mora plerique Hungari Turcæque discedunt ad occupandos Americi thesauros, qui in remoto inde oppido seruabantur. Cæterum ubi de eius cæde fama percrebuit, propinqui prouincialésque ferme omnes incredibili dolore concepto aduersus Grittum coniurant, uindicandam armis sacrosancti atque optimi antistitis mortem decernunt, ipsique publico decreto Siculi,& Saxones per Colonias Transyluaniæ antiquitus in
B serti, & Podolii Semisarmatæ ad ferendam opem euocantur. Nunquam ullæ gentes pro salute sua & publica dignitate ad propulsandam iniuriam, uel inteoriore studio, uel grauiore impetu, uel maiore celeritate ad arma concurrerunt. Paucis enim diebus supra quadraginta milia peditum & equitum coiuere, adducente Gothardo Saxonicæ stirpis, in ea prouincia claro, Stephanóque præcipuè Mailato duce electo, qui unus maximè Americũ percolebat,& in luctu publico princeps, nefariæ crudelitatis authores latronum more persequendos puniendósque censuerat. Porrò Grittus, quum tantus iratæ multitudinis tumultus cum ingenti armorum strepitu, uel ex remotis regionibus fama atque auribus sentiretur, incertus quid faceret, ad oppidum Meges expeditis itineribus se recepit. Oppidani quum Turcas ab edito conspexissent, nullo modo adduci poterant, ut portas aperi
C rent, tamen Dociæ & Batiani cohortationibus id impetratum est, ut in inferiorem oppidi partem copiæ omnes reciperentur, ipsi uero in æditiora sese résque suas subducerent. In colle enim erat templum cum sacratis ædificiis peramplum & excelsum, quod arcis speciem spectantibus præbebat. Gritto id erat consilium, ut refecto muro adiectísque nouis munitionibus,& comparato commeatu tantisper se teneret, donec auxilia conuenirent, quibus incondita hostium multitudo, acri & repentina eruptione pelleretur, atque inde ipse uel amissis impedimentis superato Tissa amne, qui olim Tybiscus fuit, in Pannoniam euaderet. Erat ferè undique cinctus, hinc Danubio & Tybisco magnis fluminibus, inde Hercynia sylua, quæ non facilè penetrari poterat, ita ut nullum nisi redeundo ad Moldauiam effugium patere uideretur: sed eum receptum uti fugæ persimilem, nequa
D quam pro dignitate sui nominis esse statuebat, quando mori præstaret quàm indecoro deformíque reditu demandatum legationis munus deserere, conuerteréque id iter ignobili metu, quod tanta hominum opinione suscepisset. Itaque dum impigrè ad munitiones materiam cõportari iubet, aggerem extruit, ad laborem suos adhortatur, nunciósque simul, plures & tabellarios ad imperrandam opem, in amicas regiones dimittit, superueniunt hostes terribili clamore edito, munitiones adoriuntur, temeritate tamen ac audacia potius quàm ordine,& bellica ratione. Propterea non terretur Grittus, per sagittarios Turcas, sclopettarióśq. maximè Ianizeros rem gerit, multos uulnerat & interficit, ita hostes, qui sine apparatu tormentorum accesserant, ad murum sagittis confixi, & glandibus traiecti repelluntur. Eo accepto detrimento Mailatus belli rationem commutat, obsidionem instituit. Docet si leuiter tantum lacessant, breui hostes sine ullo ipsorum uulnere in
E potestatem cogente fame deuenturos. Ita distributis per interualla copiis, latè oppidũ corona præcingitur. Interim in tanta auxiliorum expectatione uersantem Grittum, ac omnia obsidionis incommoda forti animo sustinentem, inuasit morbus, eò grauior quoniam nihil omino de auxiliis afferebatur. Nam Ioannes qui æmuli incommodo atque periculo non obscurè lætabatur, quum tot gentibus æquissimo iure ad arma consternatis, nisi summa cum inuidia & periculo obsistere posse iudicaret, alam tantum equitum ab æstiuis euocarat, quæ lentis itineribus in Transyluaniam mitteretur. Balibeius etiam & Halis, Bergradi Samandriæque præfecti, malignitate simul & ignauia, neque prouincia excedere, neque Danubium transire iniussu Bellerbei magistri equitum sibi licere perscribebant. Ipse quoque Laschus, ex sucio alieni periculi spectator factus, quum paulo antè discessisset, ut equites cogere adduceréque maturaret, studium suum extenuata fide

remiserat, & Megesani qui aliquandiu pacati constiterant, & perseuerantia suorum obsidentium, & Turcarum incōmodis inuitati ex superiore loco præliabantur, & iam alimenta defecerant. His tantis circumuentus malis Grittus per Hungaros dabat operam profusè largiendo, ut Trāsyluanis magno auri pondere distributo, in Pannoniam abire permitteretur, sed omnem auaritiam in efferatis dolore animis uindictæ libido superabat. Egit demum separatim cum Moldauo, ad quem hospitalis amicitiæ iure suppliciter opem implorans gemmas & uniones dono miserat, ut loci custodiam a suis laxari iuberet, & secum liberis ex composito erumpentem, in pacatum abduceret. Paulo antè etiam à Batia non erat desertus, qui in eo metu è castris hostium significantibus & eripientibus quibusdam ueteribus amicis fuga sibi consuluerat. Itaque dubia spe, & urgente fatali necessitate, ad condictam horam ab ea porta, quæ ad Moldauos ducebat, erupit, dextra Solymani diplomata prætendens, sed barbarorum fraude nequaquàm inuentis Moldauis, in Franciscum Seendenum incidit Americi propinquum, & Mailati maximè familiarem. Hic primus omnium contumelioso ululatu, tegumentum illud capitis è Sibellina pelle pretiosum rapaci manu insolenter inuasit, eúmque morbo inualidum & nihil resistentem immissis equitibus comprehendit. Tum uero à Transyluanis horribili clamore sublato, eius comites copiæque, & Turcæ præsertim cæduntur, atque ita undique uertuntur in fugam, ut cuncti ferè in eo tumultu admodum cruento, quum indagine ingentium copiarum clauderentur, interfecti captique sint. Seruauere tamen Turcas quantum licuit Moldaui; sed eos demum infesta latronibus itinera equis & armis exutos exceperunt. At Grittus quum antè prætorium armatorum corona circunseptus interrogaretur cur Americum insisset interfici, nihil se tale unquàm imperasse constanti animo, & graui fronte testatus est. Cōclamantibus uerò cunctis ut ea hostia Americi manibus mactaretur, Mailatus eum Francisco ad supplicium tradidit; atque ita caput ei ingenti machera detruncatum est, in eius cruore proceres, & propinqui penulas militares, solenni cerimonia, more gentis intinxerunt, ut diu secum exactæ uindictæ memoriam deferrent. Sed Ianus Docia maiore ira, & grauiore supplicio affectus discerptúsque est. Gritti liberos nemo nostrorum hominum amplius uidit, sed non desunt qui eos adhuc uiuere apud Moldauum dicant, ueluti grandi pecunia ab auo principe redimendos. Quum Gritti truncus à carnifice nudaretur, loculus in femorali cum gemmis immensi pretii repertus est, adeo ut ea omnis præda aureorum nummûm quadraginta miriadas superasse dicatur ab his, qui domesticum Gritti apparatum in rationes uera æstimatione contulerunt. Nec multo pòst & ipse Lascus à rege Budam euocatus, non mediocre uitæ periculum adiit, quum in quæstione sub tormentis Gritti consilia explicare cogeretur. Sed is demum, deprecante pro eius salute Sigismundo Sarmatiæ rege, custodia eductus, e regia aula in Poloniam profugit.

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXIII.

ADEM AESTATE Solimanus Turcarum imperator, effusis ultra Euphratem ingentibus copiis, aduersus Tammasum, magni Hismaelis filium, bellum suscepit, ualidáque simul instructa classe inuasit Africam, occupandæ Siciliæ atque Italiæ maximè opportunam.
B Conceperat enim ingenti spiritu totius orbis imperium, facilè Alexandri magni potentiam æquaturus, uti ab Europa metu liber, atq. omni solutus cura, postquam in eo diro insanóque Christianorum regum dissidio, consilia nostra nequaquam recta & illustri ratione ad pietatis gloriam, & publicæ salutis nomen, sed impio quodam liuore ad intestinam perniciem uertebãtur. Franciscus enim eo animo pacem ferebat, quo bellum gesserat, indomito, contumaci, & planè inuicto, haud dubiè ad repetendam Italiam iterum uiuidæ uirtutis, & totius Galliæ uirium periculum facturus, si Carolo Cæsari distrahendis eius opibus, alicundè grauis hostis incumberet. Idem quoque Britannus spectabat, quum iam pridem Cæsaris cognatione atque amicitia, uxoris repudio, fœdissimè uiolata, à Romani
C Pontificis authoritate discessisset. Ioannes item in Pannonia Turcarum præsidio tutus erat aduersus Ferdinandum, in eo Germaniæ motu ægrè Lantgraniana arma sustinentẽ, & rex Polonus cum Moscouitis & Tartaris bello continenter occupatus, his quæ sibi cũ Solymano manebant, induciis fruebatur. Tuebantur & Veneti ueterem pacem, adeo ut Solymani amicitiam religiosè admodum colere uiderentur. Neque in ipso Clemente Pontifice tantum inerat præclaræ authoritatis, ut eum restinguere odia, & dissidentes cõponere facilè posse sperandum foret, nam Massiliæ apud Franciscum nudatis ægri animi sensibus, commemorando & deflendo communes miserias, ita cogitationes suas protulerat, ut uindicandis iniuriis occultè consilia à quiete penitus aliena cũ rege miscuisse crederetur. Cæterum Persici belli causas ab ipsis usque auorum odiis repetitas, & euentus
D mutuis cladibus memorabiles, suo loco narrabimus. Inuadendæ uero Africæ author & concitator extitit Hariadenus Mithyleneus, uetere Horucii fratris cognomento Barbarussa à nostris appellatus: is in Numidia proxima Mauritaniæ Algerii regnum à fratre antea partum adeò frequentibus uictoriis amplum clarúmque reddiderat, ut nostri æquè ac finitimi Pœnorum reguli, & uagi Numidæ, eius opes atque audaciam magnopere timerent, & Solymanus ad fortissimi uiri famam iam publica uirtutis commendatione illustrem, frequenter excitaretur. Non alienum erit ab instituto opere breuiter recensere, quibus artibus Mithylenei fratres, ab una tantum prædatoria bireme ad regium fastigiũ irrepserint, ut hinc quoq. in hac rerum humanarum uarietate colludentis Fortunæ ostenta posteri mirentur. Igitur patre Græco, atq. eo Mahometis sacra secuto, in insula Lesbo geniti, quum inopiam domi ferre non possent, arrepta bireme spes suas omnes mari com
E miserunt, sese Camali archipiratæ in disciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius, qui uti natu maior ad se ducis nomen trahebat, cum Hariadeno, multa præda, multisque seruis atque nauigiis adauctus, ac demum ascitis in societatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam peruenit. Eo tempore Algerii regulus cum fratre armis de imperio contendebat; hic quum Numidas equites, qui hodie Arabes appellantur, pretio sibi in auxilium asciuisset; alter opportuno nouæ gentis aduentu magnopere lætatus, pecunia cum Horucio transegit, ut se defendendum susciperet, paucísque diebus Horucius cũ ualida manu sclopettariorum, quibus præcipuè Numidæ terrentur, eo impetu gessit atque confecit bellum, ut Turcarum nomen cum Numidis, tum Mauris omnibus terribile esset. His rebus gestis, uti erat ingenio ualidus, uiribus pollens, & regni maximè cupidus, quum eo bello comperisset Mauros per se inermes, ignarósque militiæ, ac ingenio mobi-

les, nulláque inter se stabili cõcordia nixos, facilè per partes opprimi & subigi posse: Numidas uero uagos, & inter se dissidentes, uel in amicitiam trahi, uel si abnuant nullo pro pè negotio sustineri, improuisò fidem abrupit, repentéq. hostis factus, quos coeptis suis aduersari posse putarat facilè sustulit, breuique pòst seruitiam liberalitatem exercendo Algerii regno potitus est. Nec multo pòst finitimum quoque regulum Circello imperantem ui dolisque aggressus expulit. distat Circellum, antiquis Carcenna colonia uocatum, ab Algerio, quod Iulia Cæsarea fuisse dicitur, ad occasum sexaginta passuum milibus, antiqua ad portum mole, & operoso aquæ ductu, multisque Romanæ magnificentiæ uestigiis adhuc insignis. Inde & ab Algerio mare undiq. infestum reddebat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus euagabatur, ita militiæ munera cũ fratre alterna sorte partitus, ut nihil terra mariue pacatum relinqueretur. Ab eo rerũ successu, ut regni fines aliquanto latius proferrentur, Bugeam magno apparatu inuasit, Hispanis, qui in præsidio erant, ad summas rerum difficultates redactis; nec prius abstitit tam forti incœpto, quàm ei dextra manus tormenti ictu abrepta est; inde ferream sibi fecit, qua ad cubitum religata multis in præliis postea fœliciter est usus. Nam Algerii non contemnendum Hispanorum exercitum Didaco Vera duce circumuentum fusúmque deleuit, & aliquanto pòst Vgonem Moncatam, qui ueteranos Hispanos ab Italia transportarat, egressum in litus, iniquo nostris loco cõmissa pugna, compulit in naues, subortáque tempestate copias fere omnes luctuoso naufragio fluctibus eiectas crudelissimè trucidauit, aut ad remum trierarchis distribuit. Ad extremum immodicæ spei plenus, & rerum prouentu factus audacior, quum Tremisenii regem, amicum sociúmque à Carolo appellatum, regno expulisset, imminerétque Orano, Portuíque magno, quæ Hispanorum præsidiis tenebantur, Punica simul & Christiana arma aduersum se concitauit, eo bello, uti suo loco memorauimus, superatum, & fuga in solitudines euadentem Hispani, Maurique equites consecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucii caput in Hispaniam transmissum circumlatúmque in in lancea, populis præsertimque maritimis insignem attulit lætitiam, quòd sublato prædonum rege diu exoptata securitas litoribus reddita uideretur. Sed Hariadenus neque spiritu, neque bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium suscepit. Is non modo regni, sed uirtutis & deniq. artium cogitationúmque omnium, quæ in fratre eximiæ fuerant, hæres factus, adoptatúsque etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aspirare cœpit; ratus ea, quæ parta essent, animo suo minora angustioráque. Itaque arma proferre, Mauris & Numidis terrori esse, modo cum his pace ac induciis uti, modo bellum gerere, porrò aucta classe Hispaniæ, Sardiniæ, ac Balearium oram prædari, asciscere sibi nouos piratas, clarus æquè ac formidolosus finitimis esse. Hæc audentem & molientem nusquam Fortuna destituit. Nam Hameiem Numidam, magni agminis ducem, sibi infestum, per insidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchades inter regulos Numidas longè clarissimus, multis prælis superatus, in solitudines abscesserat, Amidámque in finibus Tremissenii regni, adeo frequentibus detrimentis attriuerat, ut sedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoque ea Fortuna res gessit, ut Vgo Moncata supra Sardiniam nocturno prælio uictus grauitérq. uulneratus, amissis aliquot triremibus, uix effugerit, & Portundus Hispanicæ classis præfectus, amissa fœdè classe, cum filio impigro iuuene fuerit interfectus. His captis triremibus, quum aliquot etiam, cum Siculæ, Neapolitanæque, tum Venetæ rostratæ, uariis interceptæ casibus, accessissent, maximè ualidus atque terribilis esse cœpit, auxitque sibi uirium atque animi famam, ipso Andrea Auria ad Circellum repulso; quum ille oppido tam fortiter expugnato, quam fœdè amisso, ad quingentos milites disciplinæ oblitos, nec Turcarum eruptionem sustinentes amisisset, duæque tum onerariæ Ligusticæ, dum ad Circellum cursum haberent, onustæ armis, milite, commeatu, supra Populoniam, quod ingentem Genuæ luctum peperit, expugnatæ atque demersæ. Postremò arcem scopulo impositam, Algerio urbi imminentem, defensámque per aliquot annos ab Hispanis, summa ui adortus cœpit atque deleuit, ruinis profundo mersis, & iacta mole, ut percommodus regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum gestarum fama floreret, Solimanus è

A Pannonia reuersus ad eum legatos misit, qui euocarent, summósque honores & ma-
ris præfecturam Bizantium uenienti pollicerentur: non sustinebat enim animo Soly-
manus ignominiam in Peloponneso acceptam, quum præfectus classis Himerales
adeo fœdè profugiens, Coronem, & Patras, castelláque item Naupacti sinus Auria-
næ classi expugnanda reliquisset. Ipsi quoque purpurati Bassæ, & eorum princeps
Habraymus, in consilio & ualida classe, & perito strenuóque duce opus esse differe-
bant, non modo ad recipiendam Coronem, quæ tum terra maríque segniter obside-
batur, sed etiam ad tuendam ueterem existimationem; quando Baiazetes ad Metho-
nem uictor, nauali apparatu Christianorum ferè omnium classes anteisset, & tum fama
erat Auriam, qui obsessis opem ferret, cum amplissima classe in Græciam è Sicilia tra-
B iecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate, & ma-
ritimarum rerum usu, uigoréque animi, & parti propagatique regni gloria, Auriæ pa-
rem dicerent; censeréntque uuum omnino eum Christianis classibus opponendum.
Ita Sinas unus ex intimis ianitoribus ad eum legatus mittitur, aduehítque eum celeri
trireme Mangalis pirata Rhodi præfectus. Is ubi in Mauritaniam peruenit, ab Haria-
deno summo cum bonore susceptus est: audita legatione Hariadenus incredibili lætitia
afficitur, inde haud inani spe concepta potiundæ totius Africæ, si colloquendi cum Soly-
mano potestas fieret, ut quinam in Africa rerum status, & quantæ Christianorum clas-
ses, quæ animi & dissensiones eorum essent, appositè atque ordine doceretur. Ita-
que Agim uirum fortem, & Ramadam Celebim patruelem suum Algerio præficit, his
C Asanem filium duodeuiginti annos natum commendat, classéque circiter quadragin-
ta triremium biremiúmque instructa proficiscitur: circa uerò Tyrrheni maris oram
adeptus aliquot Ligusticas naues, quæ ad coëmendum frumentum in Siciliam cursum
habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnat & incendit, qua in pugna De
lisusum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut eius trireme de
Venetis capta, quæ erat eximiæ celeritatis, itémque seruis atque pecunia potiretur. In-
de conuersus ad Iluam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omni
bus Riensibus in seruitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium peruenit. De-
ductus est à principibus aulæ ad Solymanum, ab eóque lætissimo uultu est susceptus,
uel ob id quòd dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora fa-
D cie, itémque lectissimas uirgines, eunuchósque, & Lybicas feras leones & pardos. Por-
rò reliquis diebus quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarúm-
que rerum dissereret, aliquanto quam solebat rarius, & difficilius admittebatur. Subor-
ta enim erat inuidia crescentis dignitatis semper comes, ita ut plerique dicerent non
esse Otthomanici moris homines è piratarum ordine latrociniis infames, regiæ classi
præficere: non defuisse unquam, nec defuturos ex principis aula, qui uirtute magnitu-
dinéque animi, & denique optimis artibus ualerent, & ad proferendum Turcicum no-
men terra maríque fortiter atque fœliciter operam præstarent: occupasse illum in Afri-
ca contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidiis, aliena regna, impiisque armis semper
esse persecutum regulos, & gentes quæ Mahometem colerent, nullos profectò ei cer-
tos deos esse, nullam fidem, ut pote qui uanissimo, atque eo quidem paternæ religionis
E desertore, patre Græco genitus, ab ineunte ætate prædo immanis, & publicus huma-
ni generis hostis extiterit. Quum hæc efferrentur Hariadenus facilè intellexit quam
importunè abesset Habraimus, cuius amicitiam exquisitis officiis, annuisque muneri-
bus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus in Comagena ad
Alepum hyemabat, Euphratem ad prima ueris signa traiecturus. Solymanus tamen
per Aiacem, & Cassimum Bassas respondit, eius suscipiendi negotii summam ad Ha-
braimi iudicium deferendam uideri, quòd eius præcipuè hortatu suasúque è Maurita-
nia esset euocatus. Proinde si quid impetratum uellet, ad eum in Syriam proficiscere-
tur, ut ex eius authoritate atque sententia quæ in rem forent decerni, atque apparari pos-
sent. Eo modo in Syriam reiectus, quanquam non obscuro repulsæ nomine existimatio-
nis suæ iacturam facere uideretur, id tamen dissimulanter tulit, atque eo terrestri itinere

omnino peruolandum esse iudicauit. uir enim noui belli nouique imperii maximè auidus, neque ætati neque labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, uel tum obsessa niuibus, transiret. Erat tum Alepi Habraimus; is singulari cum honore susceptum, & in colloquiis de genere atque ordine gerendi belli occupandáque Africa disserentem, ita admiratus est, ut neminem eo peritius atque fœlicius, mari gesturum bellum arbitraretur, Solymanóque demum rescriberet, in Hariadeno ingenium uigere omni bellicæ uirtutis laude cumulatum. Propterea ipsum rectè facturum, si in grauissimis consiliis ei uiro fidem adhibeat, honoris causa inter Bassas annumeret, atque ei uniuersæ classis imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica uoluntate Solymano commendatus Byzantium redit, suscipitúrque propeusissimis animis. nam tanta erat authoritas & gratia uel absentis Habraimi, ut omnium planè uoluntates sermonésque adulatione uel metu ad nutus eius tanquam ad summa imperia uerterentur. Aduexerat secum Algerio Hariadenus Roscettem Pœnum, Muleassis, qui Tuneti imperabat, regis fratrē, pulsum domo aliquot antè annis, & ex calamitate ad se profugum, uti mox dicemus: huic facilè persuaserat, ut una Byzantium ueniret, fore enim ut se authore ducéque a Solyma no in paternum regnum reduceretur. Itaque hoc Roscette in occasionem Africani belli purpuratis ostentato, multísque de suscipiendo bello disputationibus habitis, ad Solymanum introductus in hanc sententiam uerba fecit. Quod Othomannis Cæsaribus ad supplicandum ingredientibus templum præclara uoce precari sacerdos solet, id unum & ego tibi precor, Solymane, scilicet ut memineris progenitores tuos hoc tibi imperiū, quo nemini maius atque opulentius dii dederunt, iustitia & pietate peperisse, hac enim uia euntes nusquam fefellit Fortuna, & tu hactenus ita institisti uestigiis, ut facile supra eorum nomen & gloriam sis prouectus, quum inter tuos iustitiam coleres, & quod ueræ pietatis est munus, aduersus religionis nostræ hostes bella continenter gerenda, æternæ spe laudis incensus arbitrareris. Itaque captum est Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie rex Hungarus, bis euastata incensáq. Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Christiani imperio & uirtute parem uolūt, quum ingentibus nationum fere omnium auxiliis niteretur, armorum tuorum strepitu terrefactus pugnam detrectarit. Sed quoniam ulla imperia quantum uis ampla, aut ullæ uel perillustres uictoriæ, nec excelsi animi magnitudinem implent, nec gloriæ satietatē adferre possunt, id circo aduersus Parthos, Persasque uictricia signa præmisisti, ut eæ gentes, quæ à diuinis legibus impiè defecere, ex piatæ ueluti sacris armis, & denique uictoriis tuis lustratæ, ad antiquos religionis ritus re uocentur. Sed sit hoc tibi uel incœpto, uel exitu maximè decorum atque magnificum, modo mihi liceat in armis atque periculis seni facto, ea commemorare quæ expediant, & denique ea quæ longo usu didici ad ampliorem augustioremq. tui nominis gloriam aperire; neque a me hoc ambitiosius dici, fortasse interpretere, satis enim superque Fortuna rebus meis fauit, quæ me domi inopia pressum, & ancipiti cum spe eius flatibus uela dantem, ad multas uictorias ampláq. opes & denique ad regium nomen euexerit. Verum super hæc nihil mihi melius dare Dii potuerunt, quàm ut ad te uenirem, & de grauissimis rebus differendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicísq. præsertim utilius atque præstantius dari potest, consilium fide & rerum experientia plenissimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse uideantur, tamen in uegeto corpore robustæ uires adhuc supersunt, ut fortem operam in omne maris terræq. discrimen æquè præstare ac polliceri queam. Huic autem uni curæ ab adolescentia dies noctésque inuigilaui, Horucii fratris uiri fortissimi consiliis ac sensibus inhærens, ut nostræ religionis terminos proferrem, Christianos terra maríque persequerer, & nihil maius opta rem, quam ut tuæ classes copiæque studiis atque opibus meis adderentur, & deniq. dux, aut certè signifer, quando melioribus parere non piget, auspiciis tuis efficerer. Cuius uoti si me Dii compotem fecerint, breui tota Africa Hispani depellentur. Mauros ad Beticæ uetus imperium in Hispaniam traiecisse audies, Pœni & Numidæ tibi parebunt, & ut Sardiniam Corsicámque omittam, Sicilia nostra erit: ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undique classibus aggrediemur, discordia principum laborantem, infirmam

disiunctis

A disiunctis uiribus,& quantum ad eius partem Siciliæ & Macedoniæ proximam attinet, qualibet conditione seruituram,modò Hispanorum iugum excutiat.Noli enim existimare eas opes,eumq. in Italia esse consensum quæ fuerunt,quum Hydrunte capta non Italis modò sed cæteris etiam populis maximū terrorem intulit proauus Mahometes. Is enim successu eius belli,ad quod sustinendum uix uniuersi Christiani principes suffecerunt, haud dubiè urbe Roma potitus foret,ut occidentis ac orientis imperia secundum ius & æquum,uetere sua augusta in sede iungerentur.Sed ille ab humanis repente discessit in cœlum raptus,scilicet ut hoc tibi,sicuti fata syderáq. promittunt,consummatæ uirtutis opus relinqueret.Nec te hac iniecta spe summi inusitatíque triumphi uel interpello uel demoror,quominus in orientem contendas,ueteres impiósque hostes,&
B ultima supplicia meritos armis persequare.classis enim mihi erit satis, qua tibi minimè est opus in mediterraneis regionibus bellum gerenti,ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa,quæ est tertia pars orbis,in potestatem redigatur. Antè omnia autem pellendus est Tuneto Muleasses,inexplebili auaritia,fœda impotentíque libidine,immanique seuitia,diis atq.hominibus inuisus, qui duodeuiginti fratribus per insidias interfectis,aut quod ipsa morte acerbius uidetur,præusto oculo crudeliter occæcatis,ita regnat solus,ut neminem sibi uel consanguineum uel amicum reliquerit,nam animo tam ingrato quam perfido paternos etiam amicos,qui ipsum insigni studio ad regnum extulerunt,ut gratiæ merita celeriter exolueret,ad unum omnes iugulauit. cum hac bellua nobis res erit,quam cum nemo amet,facilè omnes oderunt,Numidæ quotidianis incur
C sionibus exagitant,quorū iniurias ita sustinet,dedecore,ignauia,& metu infamis, ut eas ferre quam ulcisci malit:& hic semiuir Turcas uiros fortes in cathenis detinet,nec augustum nomen tuum,à quo humana diuináque iura undique petuntur,planè agnoscit, & quod minimè est ferendum,Hispanis ad Tripolim fauet,ut Agis & Moses strenui duces Turcæ Taiorea urbe depellantur.Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatā, uel ob id facilè conficiemus, quoniam apud nos est Roscettes eius frater, Pœnorum omnium uotis ac precibus expetitus.huius persona uel in speciem nobis erit utendum, ut res,quum copias ad Tuneti portas ostentabimus,sine ullo omnino uulnere patrari possit. Tui demum erit arbitrii statuere,quem punicis rebus præesse uelis,mihi certè satis imperii & gloriæ quæsitum erit,quum tibi debellatis hostibus è Perside redeunti
D maxima pars Africæ deuicta pacatáque tradetur.Ex itinere uero,quod priuati muneris nomine me polliceri iuuat,enixè dabo operam,ut suas quoque clades lugeāt Christiani,atque Auria si occurrat,suis maleficiis non diu exultet: hunc enim unum uti uerum propriúmque hostem,uel à cladium acceptarum memoria,uel æmulatione gloriæ persequendum mihi desumo,eo autem oppresso,tibi uni maria patebūt,& mihi crede, qui uictor mari euadet facilè etiam terrarum imperia tenebit. At Solymanus qui excellentum principum more,graui aure excepta ad animum transmittere, perpenderéque inde cuncta,ac ingenti demum iudicio consilia terminare erat solitus,collaudato Hariadeni studio,consilium dimisit.Nec multò pòst in sententiam Habraimi decretum est factum,ut Hariadeno tribus Bassis,qui est supremæ dignitatis honor,quartus adderetur, effétq.ei summum maris imperium,ita ut insulæ, portus, urbes,populíque maritimi ei
E parerent,ius ei fásq.esset quos uellet,ubique uellet,remiges,nautas,milites conscribere, & in naues compellere.His promulgatis Solymanus postridiè idus Maias ei uexillum, sceptrum,gladiúmq.de manu tradit,monet ut promissis insigni facinore edito fidem præstet,eúmq.regia egressum Aiax & Cassimus Bassæ,ipséque prætorii præfectus celebri pompa prælatis noui honoris insignibus ad naualia deducunt,octiésque ei centena milia aureorum nummûm in bellicos sumptus ex ærario depromuntur, attribuunturq. ei ex ordine prætorianorum Iannizeri circiter octingenti,nec multos Byzantii moratur dies,classéque octoginta triremium atque aliquot biremium armis, uiris, & commeatu abundè instructa,Hellesponto egressus in Italiam cursum intendit,relicto cum duodecim triremibus Amurate trierarcho, qui Solymanum eiúsq.exercitum ad Persicum contendentem bellum ab Europa in Asiā transportaret,isq.demum omnibus transfue-

ctis, Hariadenum ad Methonem est consecutus. Quum improuiso aduentu Messanæ fretum transiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuique magnopere timuerunt, sed prætereuectus Hipponiatem sinum in Brutiorum ora sancti Lucidii oppidum inuasit, id olim Tempsa dicebatur, impositum rupi, qua mare despectat, & muro haud temere munitum, sed is à terra subeuntium Turcarum impetus fuit, ut deiectis propugnatoribus diu defendi nequiuerit, eò maiore incolarum calamitate, quòd nemo fuga est elapsus, quum prætor in ea trepidatione auersam ab hostibus portam diligentius reconditis clauibus obserasset. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ad Citrarium contendit, ubi classem ædificari à captiuis didicerat, id uti uacuum incolarum fuga statim est incensum, atque eodem igne septem triremes, imperfectis adhuc puppibus & foris, cõcrematæ: ubi uero à Capreis supra Neapolim uniuersa classis in conspectum est data, adeo terribili spectaculo totam eam oram conterruit, ut plerique affirmarent, si hostis expositis copiis ad mœnia repentè successisset, Neapolitanos in subito metu ægrè urbem fuisse defensuros. Eo cursu ad Prochitam prouectus oppidum cœpit, arcisque exiguæ custodibus sub fide se dedentibus libertatem reliquit, & quum in Caietæ portum noctu inueheretur, ita ad Speluncam superato promontorio cursum deflexit, ut occupandæ Caietæ occasionem parum nauiter prætermisisse crederetur; nam & præsidium urbi arcique exiguum erat, præsertim repentino nocturnóque in metu, & Caietana iuuentus assueta maritimis quæstibus, & in prædiis occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adiacet, qua desinentes rupes, plagæ maris planiciem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberii Cæsaris insigni periculo in historiis Cornelii Taciti celebratum. Speluncani inexpectato appulsu tantæ classis territi uix tentata defensione animos desponderunt, ingressúsque hostis circiter mille & ducentos imbellis maximè sexus & ætatis cœpit. Refugerat in arcẽ Pelegrinus, qui inter Speluncanos diuitiis eminebat. Hũc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec uim experiretur, id si extemplò faceret, integra fide liberum futurum, si conaretur sese atque arcem tueri, breui stultæ pertinaciæ pœnas crudeli supplicio, atque incendio oppidi protinus daturum, nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem uitæ uel in barbara fide, certi propè exitii periculo potiorem ducat, ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius, & neptis inter lachrymas præ gaudio manantes restituti. Eadem quoque nocte ad duo milia Turcarum è classe per asperos uepribúsque impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde milibus passuum, peruenerunt: uti creditur ducibus indigenis ex eorum numero, qui superioribus annis mari capti, tedio prædurae seruitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea uero aduolantium & refringentium portam celeritas fuit, ut Iulia Gonzaga, Prosperi Columnæ quondam nurus, uix spatium sit nacta, quo seminuda iumento imponeretur, atque inde iam conspectis hostibus ad montes se proriperet. Feruut Barbarussam, uti ipse postea minimè diffiteri est uisus, eam cum admirabilis formæ tum uirtutis fama florentem capere cupiuisse, ut Solymano dono daret. Cæterum Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur, facit & deditionem Stecatius prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum succensis iam foribus, & barbarorum clamore, & fœminarum eiulatu terreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum fanum conuersi sepulchris Columniorum procerum ornamenta detrahunt, uexillaque item militaria picta auro dilacerant, onustique præda ad classem reuertuntur. Alia quoque triremium manus Tarracinam diuertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa sæuitum, inualidique senes, & ægri aliquot in lectulis trucidati. Is terror à Priuernatibus properè Romam delatus, ita consternauit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset prouectus, tota ciuitas sese in Sabinum, Etruscúmque agrum effusura crederetur. nam neque Clemens tum grauissimo conflictatus morbo, consuli poterat, neque amplius omnino quàm centum uiginti spiculatorum Germanorum, & quadraginta septem leuis armaturæ equitum præsidio, quo tum principis atque prætorii

A torii custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis Romanorum consensus, quum quisque priuatis potius quàm publicis rebus studeret. Coiuere tamen in eo periculo Cardinales, & effractis ærarii repagulis ex authoritate senatus Hippolyto Medici Cardinali pecuniam deprompsere, ut tuendæ oræ maritimæ curam susciperet. is alacriter cohortes conscripsit, sed eas, uti in subitario delectu accidere solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeo ut per summam iniuriam Priuernatibus ex itinere cæsis atque direptis, oráque Pyrgensi, & Tarquiniensi fœdè uexata, nullo pudore in hostilem rabiem animos uertisse uiderentur. Porrò Barbarussa uetere consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa diuertisset, in Africam traiecit, tanta usus celeritate, ut prius eò perueniret, quàm ab nostra ora di-
B scessisse crederetur: noluit enim ea diuersa nauigatione fallere Muleassem, ut imparatum opprimeret, & ipse antea famam simulanter ediderat euastandæ Italiæ, Liguriæque præsertim, & Hispaniæ, uindicandis scilicet iniuriis, quas Auria Coroneis atque Patrensibus intulisset, ita ut non omnino inani coniectura, postquam Messanæ freto superato Italiæ littora legere, & cuncta urere cœpisset, Liguriam, ac demum Hispaniam innasurus esse putaretur. Et Veneti quoque Muleassi & Pœnis aliqua ex parte timorem minuebant, quum ualidam classem instruxissent, quinis decumis ex sacris redditibus sacerdotum ordini, uel id ægreferente Pontifice, impositis, ut ex ea pecunia remigibus stipendia præberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno, Venetis opus esse tanta classe? præsertim quæ tanto sumptu & tanta cum inuidia pararetur? pro-
C fectò summæ prudentiæ homines, qui Turcarum consilia Byzantii diligenter explorare & excipere essent soliti, pro certo cognouisse tot triremes aduersum Auriam comparari, ut pares & duplicatæ clades Christianis redderentur. Ad hæc quoque Muleasses per speculatores didicerat Roscetem fratrem, quem maximè metuebat, Byzantii in libera custodia esse relictum, uelut aliena tum ab Africæ rebus expeditione suscepta. Neque enim ullis armis ualidiùs se peti atque inuadi posse existimabat, quam producto regni æmulo, in quem ex conscientia scelerum suorum omnes propè Pœnorum ordines & Numidas inclinaturos appareret. Sed quoniam ad hunc locum est deuentum, operæpretium erit paucis enarrare quæ de Muleassis imperio, moribúsque Pœnorum didicimus. nam multa digna cognitu, quæ diu solis mercatoribus comperta fue-
D re, nobis scribentibus, uictoria Cæsaris aperuit. Africam Romani euersa Carthagine sublatísque regibus, propter agrorum ubertatem multis eò deductis coloniis excolendam atque illustrandam suscepere, tenueréque eam proconsulari imperio usque ad Vandalorum aduentum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie sæuientes Belisarius deuicit atque deleuit. Inde facta est prouincia Græcorum imperatorum, à quibus in eam quotannis duces & præsides mittebantur. Postremo eam inualescente Mahometis secta, Saraceni è Syria, Aegypto, Arabiáque inducti religionibus tanta ui inuaserunt, ut pulsis Christianis, inuectáque & latè propagata superstitione in Hispaniam usque uictores transcenderint; & cum Afri, Numidæ, Mauri, & denique omnes Pœnorum gentes noua sacra facilè suscepissent, in Illiberi Bæticæ regia urbe, quam Granatam nostri uocant, posita est Maurorum sedes, & Cordubæ gymnasium
E cum celebri bibliotheca constitutum, ubi Arabicarum literarum professores, iuuentutem docendo, excipiendóque intermorientes apud Græcos optimarum scientiarum atque artium disciplinas, cum insigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilosecius & in his militare studium enituit, adeo ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpentanis esset dimicatum, è Miramolino irrumpente penè omnis Hispania Punicis armis cesserit. Sed post sexcentos demum annos, ætate nostra Ferdinandi regis uirtute obsessa captáque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hispania pulsum. Hac tempestate in Africa opibus ac amplitudine imperii cæteris præstant Tunetani & Fessani reges, sed Tunetanis ab longa imperii uetustate, eximiáque stirpis claritudine, authoritas maior & augustior, nam ab his sacra & iura omnia petebantur. supra Tuneta enim itinere trium dierum urbs est Caruenna, perantiqui templi religione, & sanctissimorum sa-

cerdotum collegio maximè uenerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fato Maurorum & Numidarum proceres uel è longissimo terrarum tractu tumulantur. A Quoniam persuasum habent eorum animas, quorum ossa sacrosancto eo in loco sita sint, uti puriùs expiatas, ad impetrandam cœlestis uitæ fœlicitatem illorum sacerdotum accuratiore cerimonia superis efficacissimè commeodari. Imperium Tunetanum octingentis ferè milibus passuum in ora ab occasu ad Orientem extendebatur. nam Bugea, & Tripolis emporio & gymnasio claræ urbes, quas Nauarrus in diuersis regni finibus bello cœpit, Tunetanæ ditionis erant, quum & ea introrsus ad Aethiopum harenas usque pertineat. Porrò Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ amni, qui in Oceanum magnarum nauium capax euoluitur, bellico apparatu & militaribus copiis antecellunt. egregiè enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exercentur, adeo ut triginta equitum milia in aciem educant, paratissimísque animis ac uiribus litora tueantur: reliquas regiones urbésque reguli quos Sceccos appellant, circa oram præsertim possident. B At in mediterraneis Numidæ uno nomine dicti Arabes uagantur, cum Afris bella gerunt, uenalémque pacem habent. his mos est belli causas excitare, alere controuersias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendíque agri ministeria per seruos obire, præsertim Aethiopes; quum se omnium gentium nobilissimos iactent, quòd impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem ducant. Diuisi in multa agmina à Nilo amne introrsus ad Atlanticum Oceanum extenduntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præscribunt. Hyeme longiùs à mari ad Aethiopum fines recedere solent, tepore soli & clementia aeris inuitati. C Aestate uerò ad uix dum maturas segetes reuertuntur, ut alieni laboris fructum intercipiant. Nemo apud eos præter paucos sacerdotes literas addiscit. neque enim adeo accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu, religionibus studeut, his haud dubiè fide, integritate, uirtutéque animi, & denique bello & pace meliores. Incredibile dictu est quàm tenui couuictu & uires & ualetudinem tueantur. nam ficu sicca, dactylis, pulticula, atque acido lacte conuiuia finiunt, tum uero epulantur, quum è uenatione falconúmque aucupiis, quibus maximè gaudent, prædam retulerint. Totius patrimonii eorum census est in equo pernici, quem seminudi egentissimíque homines immenso parant pretio; nec mirum, quando uita & uigilia eorum omnis, si bellum desit, in latrociniis uenationibúsque consistat. Vxores adeo D humiliter uiris ancillantur, ut equos curent & insternant. Aestate pariter atque hyeme equites pellicea talari tunica utuntur, quòd ea peregregiè sustineat uentos, & in magnis feruoribus soles non admittat, capiti linteum intortis à mento spiris non indecens tegumentum, desilientes ab equis in clunes considunt, parcúntque pedibus, ut uix exiguis spatiis obambulent. Plicatione uero assidua, contentioneque artuum, itémque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione, procul à morborum cruciatu, medicinæque periculo ad summam perueniunt senectam: adeo ut fatalem horam minimè præsentiant, & lethi euanescente potius quàm intercepto spiritu, inter colloquia liberorum leniter expirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleassis mater, uirilis animi mulier, Doracis reguli soror, cuius ingenio uirtutéque Muleasses adiutus & impulsus regnum arripuit. E Nam Mahometes qui multo luxu, & multa cum gloria triginta duobus annis regnauerat, quum sibi uitæ finem adesse cerneret, Maimonem inter duos & uiginti filios natu maximum legitimo iure regni hæredem scripturus esse uidebatur, nisi Lentigesia corruptis pretio regiis satellitibus, maritum in supremis uitæ angustiis, fatigatum precibus, dolísque deceptum præuertisset, ut in filium regii nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo qui paulo antè, affectati regni suspitione, ob præclaram bellicæ uirtutis indolem, à patre in carcerem fuerat coniectus, eo expirante, dum è custodia ad imperium se proripere sperat, iussu Muleassis interficitur. Roscettes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habitabat, comprehendi non potuit; cæteri fratres grassante Muleasse in suum sanguinem barbarico more, partim iugulantur, partim candenti ferro oculis admoto lumine priuantur.

A uantur. In his fuere Barcha, & Belethes atque Saethis stata aetate, & in spem imperii una matrum nobilitate procreati, qui quum Tunetum in ipsa Caesaris uictoria caperetur, ob eam calamitatem cum grani probro atque inuidia reducti regis, apud nostros homines Punicae seuitiae fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo pòst, Lalelles & Habramus, & cum his fratres quatuor uix dum puberes, in Bagrada amne tum forte hiemalibus aquis latè inflato trepidè uadum quaerentes, Solax Numidarum dux intercepit, acceptóque pretio, uir aequè uenalis & saeuus, Muleassi ad supplicium tradidit. Porrò caeteri omnium reliqui Roscetes & Abdemelech, dum supra Hadrumentum profugerent eodem penè casu, sed non iniqua sorte, in Morhabitum inciderunt, à quo, aduoluti pedibus, & salutem suam regiaeque stirpis sanguinem commendan-
B tes, ita seruati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quereretur, saeuitiae tamen arbitrium Muleassi uenditaret. accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus, ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum ducem, opportunè emissi. Verum & apud hunc, proditores passim grandi pecunia subornante Muleasse, aliis atque aliis petiti insidiis ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessere: ibi Abdemelech tedio tam ancipitis Fortunae omni spe regni prorsus abdicata, sacrato in otio religionibus se deuouit. Roscettes uerò apud Abdalam urbis principem, & mox socerum, adeo solicitè atque accuratè ab omnibus Muleassis dolis est custoditus, ut etiam ueneni metu, non alia temerè in conuictu, quàm semesa ab se uxoréque esculenta genero praeberentur. Eo modo Muleasses
C paterno potitus regno, quum nemini ex regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecauit, paternósque amicos Manifetem & Mesuarem in primis summae authoritatis, quorum studio atque ope Maimonem praeoccuparat, uariis cruciatibus diu tortos & laceratos interfecit; quod praeclari beneficii gratiam exoluere nollet, atque eos idem aliquando contra se tanquam ingratum facilè molituros arbitraretur. Deseuiit & in aliquot nouercas, impellente Lentigesia, atque etiam concubinas patris nefaria crudelitate, quum ipse praeposterus, & in mares procliuior in Mahometem patrem palam inueheretur, tanquam mulierosum ac effoeminatum, qui exhausto aerario ingentes fecisset sumptus, ut ducentae simul ad libidinem foeminae regiis in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio aemuli forent, ob idque
D sibi in his occidendis pergraue & plenum inuidiae negotium reliquisset, & fuere qui existimarent patrem in supremo morbo, quum ex subita animi defectione ad spem uitae subleuaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum. Nec multo pòst Dorax, qui fauente sorore delectus erat imperator, aduersus Meschinem regulum Numidam peculiari nomine bellum suscepit: ab eo enim aliquot ante annis, uiuo Mahomete, cuius gratia plurimum ualebat, graues acceperat iniurias, & parte agri fuerat expulsus. Sed Meschines praepotenti hosti facilè cessit, uti imparatus & inualidus, scilicet ut coactis auxiliis ad propulsandam iniuriam dum hostis recederet opportunè reuerteretur. Ea contentio utrinque uario belli euentu saepius agitata, ad extremum regem ipsum in id bellum traxit, è dignitate sua existimantem, coepto semel bello non deesse, ac auunculi eiusdémque imperatoris sui partes egregiè tueri; affirmante Lentigesia id totum re-
E gio nomini ademptum uideri, quod Dorax segniter aut cunctanter adiutus amitteret. Itaque Muleasse in Doracis castra cum magno equitatu & Turcarum mercenariis peditibus profecto res eum habuit euentum, ut Meschines profligaretur, & rex ardentius ostentato erga auunculum studio suo iam planè maturas segetes incenderet. Ea iuuentatae ac immanis iniuriae acerbitas quum frangere Meschinis animum nequaquam posset, adeo uehementer permouit, ut eo adeunte, & tota penè Africa concitante singulos Numidarum duces, ingens & maximè periculosum Muleassi bellum sit conflatum, Roscettésque à Biscari in spem regni sit euocatus, non uno tantum sed proximo quoque regulo Numida, equites, arma, opes, insigni studio aduersus Muleassem conferente; quum quisq. nisi omnes in unum icto foedere consentirent, Meschinis exemplo rebus suis timere cogeretur. Contulere cum Meschine consilia, copias, & opes, Vlethes Iacob, atque Morhabitus

clarissimi Numidarum duces, Roscettéque à Biscari educto, & regiis insignibus adorna- A
to, castra fecere non longè à Bechia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto distat. Ea ad-
uentantium hostium fama Muleassem quanquam suopte ingenio pugnacem, sed tum
solito timidiorem factum, & ex scelerum conscientia sibi diffidentem magnopere con-
terruit. uerum is nō minus astu quam sæuitia insignis adeo egregiè metum dissimulabat,
ut compressis diligenti portarum custodia de Roscette rumoribus, festa hylaritate nu-
ptias Amidæ filii celebraret, uniuersóque populo solemne epulum præberet, & singulis
tribubus, præter id nouum munificentiæ genus, esculenta omnis generis congiarii nomi
ne largiretur, Numidas uero propinquos, & Pœnorum optimates uariis artibus & donis
sibi conciliaret. At ubi Roscettis aduētus diutius occultari non potuit, uexilla, arma, tor-
menta, ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex B
Afris equites & pedites cōscribere, obsecrate prædones Turcas ut accepto stipendio pro
se militarent. erat enim ea tempestate ad Tunetum tantus piratarum cōcursus, quum ibi
cūctis huiusmodi generis hominibus tutissimus esset receptus, ut ea urbs Turcarum co-
lonia uideretur. Cum his antea Muleasses certo fœdere pepigerat, ut captiuorum prædæ
que omnis pars quinta in fiscum referretur, magno quidem suo quæstu, & Tunetanorū
emolumento, adeo ut sibi nullum omnino ex tot urbibus uectigal atque portorium uel
uberius uel certius esse censeretur; sed is prouentus, uti ab hostibus humani generis iniu
stè atque impiè quæsitus, nō multo pòst Tunetanis, uti mox dicetur, dignam sæua atque
auarissima gente peperit calamitatem. Quum Roscettes appropinquaret, qui superato
Bagrada amne in profluētis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebrarat, C
Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie constitit, Muleasse dege
neri animo arcis mœnibus se tenente; cum eo erant Solax, & duo fratres reguli cognomi
ne Benaones, cum septem ferè milibus equitum Numidarum, magnáque Afrorum pe-
ditum multitudo, & in quo ab uirtute, & disciplina, generéque armorū firmissimum erat
præsidium Cardinus Turca, cum delecta cohorte sclopettariorum, & septem curulibus
tormētis; his accesserat ala prætoriana Christianorum equitum, qui ex reliquiis ueterum
expeditionum in Africa remanserant, & ob uirtutem in honore habiti uxores duxerant,
& nihil intereunte sobole & disciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebatto, à
quo ipsi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant; quum Tunetani reges ue
tere instituto salutem suam externis & Christianis tutiùs quàm Mahometanis & Pœnis D
committendam existimarent. Prouolauit ante alios Meschines, proprius Doracis hostis,
cum quatuor milibus equitum, hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter est
subsecutus, Vlethes ipse postremam ueluti subsidiariam progressis & pugnam ineuntibus
cum Roscette aciem tenuit. Restitere aliquandiu regii, Dorace primos impetus fortiter
sustinente, sed Morhabiti uim non tulere Benaones & Solax; quum undique perturbati,
& cum multa cæde præcipites acti in fugam uerterentur: defuit spatium Caradino ad
dirigenda tormenta. nam repentini hostes obliquo alarum flexu non in frontem, sed in
transuersos incurrerant, tantúsque eo tumultu excitatus erat puluis, ut in incertum tor-
menta emitterentur, nec planè dignosci posset, utram in partem prælii Fortuna in eo ma
ximè turbulento & confuso certamine uictoriam inclinaret. Constat ab ea pulueris nube
occupandæ portæ, & ingrediendæ urbis facultatem Meschinianis fuisse ereptam, quum E
rarescente sensim desidentéque puluere, & patefacta regiorum strage, & fuga Rabatini
primo equites, & demum Caradinus densata cohorte, sed amissis tormentis ad portam se
recepissent, atque eam simul atque urbem conglobato præsidio seruauissent, Roscettes
cruentiore quam pro more gentis potitus uictoria, sed urbe exclusus, quum nemo ex Tu
netanis se commoueret, nullúsque omnino uel à timore, uel à seditione, uti futurum pu
tarat, in urbe tumultus oriretur, ad proximam regionem quam Martiam uocant, defle-
xit, ea est circa magnæ Carthaginis ruinas omnium rerum copia & fertilitate, multísque
puteis & fontibus abundans, & pulcherrimis uillis ac ædificiis frequens. Ibi circiter ui-
ginti moratus dies, quum frustra expectando urbanos motus, nihil proficeret, uel po-
pulantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, ut grauiore tandem periculo dam-
nóque,

A nóque, eorum animos aduersus Muleassem concitaret, totum id oliuetum immani cru-
delitate succendit, quod summa pariter amœnitate atque ubertate conuestitis collibus à
summa arce Carthaginis ad Tuneti usque mœnia protenditur. Ferunt nullum unquam
uel obsessæ, uel bellica clade afflictæ urbi, eo acerbius ac luctuosius spectaculum extitisse:
exurebatur enim continenti incendio suburbanus ager, miserias suas omni populo è mu-
ris magnis eiulatibus deplorante. Sed conturbatis ac incensis indignitate tam immanis in
iuriæ ciuibus rex aderat, consolando ac adhortando, ut eam calamitatem æquissimis ani
mis ferrent; se enim ea detrimenta singulis præsenti pecunia liberaliter exoluturum, & da
turum operam ut comparatis maioribus auxiliis, Meschinis, atque Morhabiti, & Vlethis
prædia ad eorum prædam effusa populatione uastarentur. Nec multo pòst quum Tune-
B tani supra præstitæ fidei sacramentum, & portas externo milite custoditas, efferatos iniu-
ria animos a Roscettis studio penitus auertissent, Numidæ dilabi, quòd eis post confectū
prælium minimè probro datur, atque Roscettem ut longè secederet, seruarétque se feli-
cioribus consiliis, monere cœperunt. At ipse quum alii atque alii suspensum & nutantem
in diuersa distraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas insidias timens, eò animum
inclinauit, non improbante Vlethe socero, ut Algerium ad Barbarussam confugeret, sci
licet ut illic ulteriores spes suas ad inuadendum paternum regnum securius atque nobi-
lius agitaret. Eo modo apud Turcam, iam tum latè subactis finitimis regulis dominan-
tem, aspirantémque ad imperium totius Africæ, in cultu propè regio permansit usque
ad id tempus quo Byzantium, uti diximus, est deuectus. Is Punicarum rerum status erat,
C quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo cursu ad Bisertam improuisus appulit clas-
sem. Bisertani & tædio Muleasis, & sua mobilitate impulsi, audito statim Roscettis no-
mine, Turcas oppido recipiunt, præfectúmque repugnantem oppido expellunt: descen-
derant enim Hariadeni iussu aliquot Afri familiares comitésque Roscettis, qui eum adesse,
se, sed prodire non posse nunciabant, fatigatum scilicet nausea lacessente, atque acceden-
te febricula mentientes. Adiacet Biserta piscosi stagni faucibus, per quas subiectum mare
statis suis æstibus irrumpit, & infusum aquæ dulci sensim exorbetur & emittitur, efficít-
que portum lato alueo, uel magnis nauibus commodum, ab Vtica triginta ferè passuum
milibus distantem, ab antiquis a circunfluente lacu, qui olim Tritonius fuit, Hippo diari-
tos appellata. Collaudatis Bisertanis Hariadenus, ut potè qui consilii sui summam in una
D maximè celeritate reponebat, classem celeriter eduxit, prætereuectúsque Vticam, & Car-
thaginis promontorium, eius turris atque munitionis, quam Gulettam nostri uocant, in
conspectum se dedit, ita ut eam displosis omnibus tormentis in lætitiæ atque amicitiæ si-
gnum de more salutaret. Guletani custodes quum salutem redderent, amicè & grauiter
responderunt, se in eius potestate statim futuros qui Tunetanæ urbis imperio potiretur.
Iam ab excelsa Tuneti arce conspecta classis, & a Biserta totísque littoribus frequentes
nuncii ingentem in urbe tumultum excitarant. Erat enim ciuitas erecta in expectationē
noui regis, cum ipsius Roscettis amore, quod mite ac liberale ingeniū præseferret, tum
odio Muleasis, quem auarè & crudeliter imperantem, aliquot iam annos in luctuosa ser
uitute pertulissent. Nec ipse adeo famæ suæ erat ignarus, ut alienatos ab se ciuium animos
nequaquam intelligeret, nec præsentiret, quàm parum spei in populi studiis esset reponē
E dum, quum principum ciuitatis ora atque oculos intueretur. Erant enim Tunetani uel ob
id ei uehementer irati, quòd uti Roscetis bello solenni pronūciatione fuerat pollicitus, ne
quaquā eorum inopiā liberalitate subleuasset, qui exustis atq. euastatis olivetis, & uillis dū
constanter ei studerent miserabilem carissimarum rerum iacturam fecissent. Itaque egres
sum arce, & in foro concionantem deseruerunt, quum ea præmia, si pro se arma caperent
degeneri uultu polliceretur, quæ nec incolumis & uictor præstare posset. Monuere quo-
que restitantem adhuc nonnulli, specie amicitiæ, & in his Abdahar. Gerebat is tum ma-
gistratum, qui Mesuar appellatur, ut cederet Fortunæ extemplóque profugeret, & tum
fortè de aduentu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per se pauidum, & ex merito insi
dias undiq. timentem, destitutúmq. à ciuibus in fugam cōcitauit, adeo turbata mentis ra-
tione ut in arce aurū, & gemmas, & regia ornamenta relinqueret, occultata scilicet secre

tioribus latebris, ut his demũ hostis potiretur. Primi omnium duo Hispani abrupta sacramenti fide à Muleasse ad Hariadenum defecerunt; Abezes ex Granata urbe, is erat in magistratu, qui dicitur Monifetes, & Fetuches Tarraconensis, qui custodiæ arcis erat præpositus. Hic Roscettis uxorem liberósque eius, qui a Muleasse in custodia seruabantur, statim eduxit, & regio cultu ornatos in solio Muleasis constituit, Mosésque item, & Caradinus, & Agis prædones Turcæ detractis cathenis eaoluuntur, ut cum aduenіante rege, Hariadenóque his dono oblatis, eximium sibi gratiæ locum pararet. Abezes autem phaleratum insignem equum Hariadeno misit, quo in urbem aduceheretur; itémque alios trierarchis & ducibus distribuendos, hortatúsque est ut maturaret, egregia etenim uoluntate Tunetanos, ut eum susciperent, sese obuiam adapertis portis effusuros. Nec mora Hariadenus expositis in terram copiis, conscensóque equo cum quinque milibus Turcarum ad eam portam peruenit quæ stagno atque naualibus est cõiuncta, ab ea ad aduersam urbis partem, ubi amplissima & edita arx in tumulum exurgit, lata & oblonga regio pertinet, officinis rerum uenalium frequens, & mercatorum porticu conuentúq. percelebris. At Tunetani quum Hariadenum per mediam urbem ad regiam contendentem, magnis gratulationibus excepissent, & in perpetua Turcarum acclamatione nihil præter Solymani, aut ipsius Hariadeni nomen audiretur, commoueri uehementer perturbaríque cœpere, incensis scilicet dolore animis, quòd Roscettes nusquam compareret, diu frustra oculis requisitus expectatúsque, ut eger tandem lectica aut nauigio ad urbem subueheretur. Auxere tumultum Roscettis familiares nequaquam sponte Byzantio aduecti, qui nullo metu contineri poterant, quin mœsti oblatis ueteribus amicis summissè dicerent Roscettem frustra expectari, qui Turcarum & Hariadeni fraude in Asia & in cathenis quidem esset relictus. Ii etenim natura Punico nomini fauere cogebantur, magnóque cum dolore perfidiæ ignominiam animo sustinebant, quum speculatorum munera obire apud suæ nationis homines & ciues, seruiréque immanibus piratis metu mortis, & patriam prodere maximè turpe & flagitiosum putarent. Eo modo detecta fraude Tunetani frementes ira circa forum conglobantur; concitatis ducem se præbet Mesuar, quem antea diximus, authoritate, spiritu, & eloquentia Pœnorum facilè princeps. Is dudum nobilioris gratiæ locum apud nouum regem quærens Muleassem repentino Turcarum aduentu perturbatũ, & ab amicis opem, fidem, fortémque operam implorantem, non modo contempserat, uerum difficultates atq. pericula uerbis adaugendo, hostili planè animo egerat, ut ille urbe atque arce protinus excedere properaret. Tum uerò sua spe deceptus, uti erat mobili ardentique ingenio, reuocare Muleassem, & Turcas in arce obsidere atque oppugnare statuebat. Itaque ad populum ad arma consternatum ab altiore porticu conuersus, magna uoce, nefaria, inquit, fraude decepti sumus fortissimi ciues, Roscettes enim quem pro legitimo rege expectatis, in cathenis Byzantii calamitatem suam luget; nos uerò nisi pro libertate extemplò captis armis enitimur, externis prædonibus perpetuò seruiemus; expediti consilii & festinatæ operæ occasionem præsens negotium uobis ostendit, proinde qui seruire & nundinari nolunt, correptis repente armis Turcas inuadant, dux ipse uobis adero, ut publico consilio fraudem ulcisci, & patriam & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri uideamur. Nec mora omnes ad arma conclamant, repentino impetu Turcas inuadunt, obuios ac nihil timentes obtruncant, attollitur undique clamor, magno tumultu arma proferuntur, Muleasses reuocatur, qui cum Dorace ad Restabianos hortos substiterat, ciuium ingeniis diffidens, sed tamen retentante matre euentum expectans. Erat Tunetanorum ualde ingens sed incondita multitudo, nequaquam militaribus instructa armis, quæ uix sustineri posset, nisi uecordi impetu potius & præcipiti temeritate, quã periti ducis imperio, & disciplina regeretur. Itaque concursu undique facto ad arcem cõtendunt, aduolántque ad id propugnaculum, quod ascensu facilius esse uidebatur, portámque habebat pertinentem ad oppidum suburbanum, Babasuechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ uexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant; sed scandentibus Afris, atque omnis generis tela iaculantibus, ardentésque faces concremandis foribus itidem ingerentibus, ægrè sustinere, & sese in retractiorem munitiorémque

locum

A locum recipere cœperant; quum Bætinus Hispanus, quem abiurato religionis cultu Turcæ Ramadam uocabant, tormentum æneum in editiorem arcis speculam, expedito consilio, ingentique celeritate impulsum humeris militum, atque eductum, in confertissimos hostes emisit; eo ictu multorum strages edita, & multò maximus cæteris illatus est pauor, quum ab tota etiam muri corona a sagittariis peterentur, & quod maximè terrebat, sclopettorum glandibus sternerentur. Deerat Hariadeno temporis spatium, quo consilium in re subita, opportunè caperet, & quid fieri uellet, militibus imperaret. nam & hostium, quos pacatos putabat, repentinus incursus, & situs arcis nondum planè oculis collustratus, & commeatus, qui uix triduo sufficeret, ex penu atque horreis renunciatus, etiam egregiè constanti, & in summis asperrimarum rerum periculis sæpè uersato perturbatio-
B nem afferebant. Sed hunc timorem cum singularis furentium potius quam pugnantium hostium imperitia, tum suorum militum spectata uirtus, magna ex parte minuebant; quũ & ii successu ipso, & protractione prælii, magis spe atque animis confirmati perpugnarent; illi uerò, quòd primis ausibus fortuna defuisset, in periculoso atque irrito conatu cõspecta suorum strage & uulnerum fœditate, iam planè concepto metu frangerentur. Verùm Dorax cum ala equitum Numidarum, & ipse Muleasses reuersi, prouectique per Babasuechum suburbanum usque ad portam, uel nomine ipso & clamoribus oppugnationem iam bis intermissam atque redintegratam adiuuabant. In ea rerum asperitate Halis Leuanus, è Malacha Bæticæ urbe, qui ad Mahometis sacra defecerat, uir belli peritus, ut pote qui in Nauarri & Piscarii castris in Italia aliquot annis militasset, conuersus ad Ha-
C riadenum, eruptione, inquit, nobis est dimicandum, si arcem defendere, ac omnium salutem recentémque nominis tui dignitatem tueri egregiè uolumus, si cominus enim collato pede manus conserantur, non ferent nostrorum impetum, qui nunquam aciem uerorum militum uiderunt, inanisque audaciæ protinus pœnas dabunt; quum nec in seruitute nequissimi regis pacem pati, nec in ipso quietis ac otii limine, authores acceptæ libertatis grato animo ferre uoluerint. Quum Halis sententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moses & Agis, uiri fortes, quos custodia eductos fuisse diximus, atque item Haidinus Smyrneus, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longè fortissimus, comprobante Hariadeno, & prælii signum dante, duabus portis erumpunt, circumuentos ab diuerso latere trucidant, insignis tribus in locis editur pugna, magna uis inermium Pœ-
D norum interficitur, & ipse Mesuar glande traiectus cadit. Tum uerò ab oppugnatione discedit una quæque tribus pulsa loco in suam regionem. Instante demum prementéq. Turca milite, in plateis & compitis cruento maximè prælio aliquot horis est decertatum. Ad extremum Tunetani superati, atque intra domos compulsi, quum non pro rege, sed pro uxoribus & liberis certaretur, inde Halis recepit suos, cæde, æstu, siti & multo labore defatigatos. Ferunt ea die supra tria milia Tunetanorum desiderata; uulnerata uerò ad triplum. In eo successu Muleasses desperatis rebus ingenti cursu se proripuit, comitante, protegentéque Doracis equitatu. nam persequentibus Turcis, quum in tumultuosissima fuga ægrè sese inter hortorum macerias explicasset, parum absfuit quin in potestatem hostium deueniret. Dorax superato Bagrada amne in pacata loca suæ ditionis eum perduxit, non longè à Constantina urbe, aluitque eum liberaliter, & summa fide protexit, usq.
E ad Cæsaris aduentum Constantinam, ut literæ saxis ad mœnia incisæ manifestò indicant. Cyrtha Numidiæ regia olim fuit, distátque à proximo maris litore ubi nunc tenuè oppidum statione habet nomine Collum, colonia Cullu antiquitus appellatum. Cæterum ea nox, quæ prælium & regis fugã secuta est, Tunetanis pariter & Turcis insomnis fuit. actæ nanq. summa cura utrinque uigiliæ, dispositis in muro pariter & ad arcis exitus armatorũ cohortibus; sed dies pacem atq. otium utrisque attulit. Nam Pœni inter tot funera suorum & uulnera, ut potè qui satis improsperè uirium suarum periculum fecissent, cæso Mesuare, pacem quam bellum malebant, præsertim quum rex ipse pro cuius imperio ac dignitate certabatur, opibus atque animo fractus in solitudines effugisset, & id quoque Hariadenus impetrare cupiebat, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, pertenui copia commeatus uix triduo in arce posse sustentari, summæque rei spem par-

támque uictoriam deuocari in apertum discrimen, si Tunetanorum animi, desperatio ne ueniæ, aut uindictæ rabie inducti, accitis undique Numidis & Afris, ad obsidendam arcem uerterentur. Itaque impetratis induciis Hariadenus, solenni sacramento dat pacem & accipit, alloquitur urbis primores, ostendit eo consilio se uenisse, ut ciuitatem sæuissima Muleasis tyrannide liberaret, liberatámque quantis maximè posset beneficiis atque muneribus augeret simul ac ornaret: qua benignitate Tunetanos sub longè maximi atque optimi principis tutela, breui sperandum foret diuites atque beatos ex egentissimis atque miserrimis euasuros. Proinde id se unum ab ipsis postulare, ut Solymano & sibi eius præfecto fidem seruent, & in ea libertate conquiescant, quam multo suo labore & sumptu, Deorúmque præsertim immortalium beneficio, potius quàm ipsorum merito susceperint. Quod si aliquando futurum esset, ut ipsius ac Turcarum imperii & amicitiæ Tunetanos pœniteret, & Roscettem omnino desiderarent, se minimè dubitare, quin Solymanus regna uel Christianis dono dare solitus, si per legatos id peterent, eum in Africam concesso regno, & regalibus donis adauctum esset transmissurus: sed etiam atque etiam cauerent ne eo consilio exitialis belli potius quam tranquillæ pacis materiam quærere uiderentur. Ad ea Abilchirinus, qui postea Mesnar est effectus, respondit non debere eum Tunetanis succensere, si uti ab omni annalium memoria regibus antiqua stirpe editis assueti, eo eiecto qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum qui æquitatis atque iusticiæ fama floreret, sibi regem exoptarint, præsertim quum is ab ipso classe aduectus & penè dono datus esse crederetur. Non mirum id circo fuisse si in contumeliæ nomen commutata beneficii fama, ipsi uti fraude, aut certè opinione decepti, adeo insanire sint uisi, ut uinci armis quam dolo subigi maluissent, quando ipsis atque Muleasi multo satius fuisset occlusisse urbis portas, quum externa classis Africæ litoribus appulisset, quam incertis omnino rumoribus incautè credidisse. Proinde Tunetanos tanquam Fortunæ indicio in deditionem acceptos, optimo iure paratos esse iurare in uerba Solymani, atque eo quidem æquiore animo, quòd pro egenti & in suis miseriis iniqua sorte iactato, longè amplissimum & fœlicissimum terrarum orbis regem nequaquam uoto, sed præter spem arridente Fortuna, quod Punico nomini bene uerteret, essent consecuti. Compositis Tunetanis rebus, & creatis magistratibus Hariadenus antè omnia operam dedit, ut Numidarum principes sibi fœdere ac beniuolentia iungerentur: quòd ubi largitione atque muneribus apud homines egenos, & ad ineundam dissoluendámque amicitiam ab uenali ingenio procliues, celeriter est consecutus, Asanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebat, atque item Halim Leuanum, cum Ianizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas Africæ urbes misit. Paucísque diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterraneæ pariter atq. maritimæ urbes deditionem fecere: una omnium urbs Caruenna, quum se uetusta sacrorum religione, & sacerdotum domicilio immunem ac liberam existimaret, aliquandiu restitit; sed uicta excidii metu Turcarum armis facilè cedens præsidium accepit. Inde Hariadenus regiam nouis ædificiis exornare simul atque munire orsus, sepium in cauedio, in quo Turcarum more pro tribunali ius diceret, instituit, conatúsque est multis seruilibus operis, aperire nouas fauces, ac immittere per eas id mare, quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad stagni munitiones extenditur. In eo litore geminæ sunt turres, ab aquæ salísque nomine à nostris appellatæ, ubi olim ille insignis Carthaginensium portus uisebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contendebat, ut tuto, peramplóque & maximè expedito portu uteretur, nam uadosæ admodum erant angustiæ, quibus Guletana turris ab ortu aduersæ continenti ligneo ponte committitur, ita ut triremes ægrè humeris seruorum & tractoriis machinis in stagnum impellantur & educantur. Ab his faucibus Pœni leuibus tantum nauiculis, propter humilia uada, ad urbem Tunetum adnauigant; uidetúrque id stagnum centum ferè stadiorum diametro in orbem ueluti circino circumductum, & id multo cœno multáque uligine passim uadosum. Cæterum id opus Aquilones facilè disturbarunt, inuecta scilicet aggestáque continuis æstibus ac fluctibus arena: adeo, ut quum priscarum molium fundamenta

A menta reperissent, Hariadenus, ne ueteris portus quanquam parum commodi iactura fieret, suadentibus piratis incœpto absisteret, quum stagnum exiguo tempore expleri penitus atque obstrui posse uideretur. His rebus quæ in Africa gesta sunt explicatis, ad Persas (uti promisimus) ex ordine temporum reuertemur. Sophus Hysmaël, qui apud Persas ab admirabili rerum gestarum fœlicitate magni cognomen permeruit, quum immaturo prorsus nondum quatuor & quadraginta natus annos fato concessisset, quatuor reliquit filios, ex unica legitimáque uxore susceptos. Eorum natu maximus totius imperii hæres extitit, nomine Tammas; ea conditione ut reliquis fratribus regnorum præfecturas impartiretur. Hi fuerunt Helcas, Becramus, & Somirza, qui sortiti eas inter se, uti ex testamento patris adscribebatur, in pro-
B uincias suas concesserunt. Assyria, urbsque ipsa Bagadat, quæ Babilon Semiramis fuit, Helcasi cum Mesopotamia cessit; Becramo Media, Hiberis, & Albanis, Caspióque mari finitima; Somirzæ Parthia obuenit, uicina Hircanis, qui Coraxeni hodie sunt, & ad Zagataios pertinent, qui fuere antiquitus Arii, Aracosii, & Margiani. Hi sunt Sogdianæ, Bactrianæque regionum populi. Ipse Armenia, Perside, & prouinciis Oceano Indico proximis contentus, idem quod pater Hysmaël odium aduersus Ottomannos induerat; & tum ægerrimè ferebat Selymum, qui penetrasset in Armeniam, & Calderanis in campis iusta acie uictor apparuisset, quanquam non omnino inultum, Persarum inuictam antea uim, sagitasque ipsas, & acinaces euasisse. Persico siquidem imperio subiectæ gentes, quæ hodie uno nomine Agiamii uocan-
C tur, usque adeo turgentibus dolore animis eius Selymianæ irruptionis detrimenta sustinebant, ut aduersæ eius pugnæ memoriam renouato bello, rediuiuáque uirtute abolendam esse decernerent; quòd antiquum Arsacidarum decus illustre semper antea, uno eo accepto incommodo obtritum planéque obscuratum arbitrarentur. Is animorum habitus apud Persas uiros militares, facilè iuuenem regem, & per se paternos gerentem spiritus, magnopere excitabant, ut Solymanum sibi hostem destinaret, optarétque nobilissimum bellum, quo ipsius uirtus uindicatis paternis iniuriis enitescere posset. Sed Tammasum nonum iam regnantem annum, nulla alia exercuerant arma, quàm Hircanorum, Zagataiarúmque gentium quas diximus, nam penes hos ex professo diuersæ factionis, & uti inter finitimos, bellicosósque facilè ac-
D cidit, apud quos armorum causæ nunquam desunt; semina simultatum relicta ab Hysmaële adhuc uigebant, uel hoc uno cognomento, quòd hæ gentes Cacepas à uiridi capitum integumento nocarentur; sicuti Persæ ab initio ciuilis discordiæ, propter nouæ superstitionis causam, Cuselbasæ, hoc est rubra capita, appellari consueuissent. Verùm his bellis ex multa fatigatione uirium utrinque enatæ induciæ finem attulerant, sic ut pacis compos Tammas regnorum suorum tranquillitate frueretur, nec tamen à finibus usquam Persæ, Gordique præsertim populi, latrociniis abstinerent, & aliquando insolentius prouecti superato Euphrate è Mesopotamia in Comagenem irrumperent; uti antea Sulthanorum temporibus audere consueuissent. Gordos eos esse arbitror, qui uetus nomen adhuc retinent, & Gordianam regionem Ptolemæo notam incolunt, communi omnium opinione latrociniis infames; quòd prædabundi ex notis impeditísque
E regionibus commeantibus illac mercatoribus crudeliter insidiantur. Cæterum Selymi præsides, qui Syriacis rebus præerant, sæpius sibi inferri iniurias frustra questi, quum & ipsi tanquam uiolatis ab hoste induciis arma expedirent, transuectique nonnunquam Euphratem circa Byrtham incursiones in Mesopotamiam repentinas facerent, sensim præludentes graui inchoando bello initia præbebant. Quibus rebus nunciatis Solymanus uehementer excitabatur, uiriúmque suarum conscius, & paternæ fœlicitatis memor, elato animo Persicum agitabat bellum; indignabatúrque se à Christianis regnis quibus inhiaret, importunè reuocari; quando Christiana arma lacessenti, fortitérque audenti nunquam Fortuna defuisset. Pari nanque odio in nostros, & Persas infensus, utrobique religionis causas expendebat; nam sicuti Christianos continentibus armis persequi maximè pium rebatur; ita si Hysmaëlis progeniem, quæ nouæ sectæ, peruersæ-

que opinionis circa facras leges authoritatem tueretur, excindere atque delere honestissimum iudicabat. Eum itaque pari studio diuersissima bella meditantem Habraymus, qui incomparabili adeóque summa pollebat gratia inter purpuratos principes, frequentibus alloquiis impellebat, ut in Orientem arma converteret. Sed quoniam præpotentis, & iniusto immensæ gratiæ sub pondere perituri hominis fœdum exitum posteris tradere iuuat, Habraymi cōditiones & mores paucioribus quàm potero uerbis attingam. Is ignobili pago supra Pargam uicum Buthrociæ regionis in Epiro natus, more Turcarum præfidum Christiani nominis puerorum delectus habentium abductus, Scanderbassæ à prima pueritia seruiuit. Hic ille est qui truculenta irruptione superatis Natisone, Liquentia, Sontióque, & Tilauento altissimis fluminibus, per Euganeos fines in conspectum usque Venetiarum excurrit; tum fortè quum Venetus Senatus indignante Baiazete cum Gallis ad excidiū Sfortiani imperii coniurasset. Apud hunc Scanderbassam Habraymus Mahometanis initiatus sacris, stupenda celeritate, uti erat arguto ingenio, Arabicè legere, scriberéque, & cythara scitissimè personare didicit, & quod ad muliebres illecebras pertinebat, ingenio mirus, facetissimóque sermone periocundus, ita in gynecæo gratiam famámque promeruit, ut productus ab uxore ad uirum Scanderbassam, uiri militaris naturáque seueri animum, in omni munere tenerioris officii peracutus & dicax, sempérq. elegans oblectaret; ideóque Solymano Selymi imperatoris filio tanquam festiuissimi moris seruus dono mitteretur, uiuo adhuc Baiazete auo, atque eò etiam iocundas garruli pueri præcoces delitias admittente, sic ut cum Solymano ætate sibi æquali educaretur, & ad heri genium cunctis numeris elegantiæ responderet. Per hunc modum unicè adamatus adoleuit, tantísque arridentis Fortunæ suffragiis usus, usque adeo enituit, ut eum cunctos aulæ gratia prætereuectum inter purpuratos legeret, eique defuncti Scanderbassæ filiam opulētissimæ hæreditatis in matrimonio collocaret, Memphiticáq. demum præfectura ornaret atque ditaret. Exinde Habraymus Hungarico bello totius Europei equitatus magister Belarbecci nomen obtinuit, & singulari prudentia uirtutéque militiæ munia implēs, Vesiris inter purpuratos dignitatem, qua nulla maior dari potest, adeptus est; quum Solymanus honoribus adaucto, ei quoque regii scrinii sigillum tribuisset, & non modo consilii arcani particeps esset, sed uoluptatum horarúmque omnium comes aulam circumageret, & toto summæ authoritatis honore potiretur, ac in immensum crescentis potentiæ nomine à cunctis aulæ ordinibus usque adeo eminenter coleretur, ut nemo iam esset qui ei parendum esse non duceret, postquam eum tanquam consortem imperii uel graui cum inuidia domi & foris amplissimi quique suspicerent. Hac itaque præclara gratia dignitatéque ualidus, quam ei peregregiæ uirtutes animi, & cunctarum aulæ artium officia paratis semper in omnes obsequiis adstruxerant, Solymanum secretis alloquiis hortabatur, ut postquam Pannonia esset potitus uictoriæ suæ modum imponeret, quando Germaniæ gentes, quæ omnibus sæculis armorum gloria floruissent, minimè lacessendæ uiderentur. Germanos siquidem amplitudine opum & uirium, bellicæque uirtutis fama præpotentes, sicuti lingua & moribus ab Hungaris differant, ita perpetuis etiam odiis disiungi, ut non magnopere curent de possessione Pannoniæ, satisque pro dignitate sui nominis esse statuant, si Noricus ager, qui ipsorum gentis est, communibus Germaniæ armis defendatur. Carolum uerò Cæsarem cuius longè maxima sit apud Europeos omnes authoritas, minimè sibi armis lacessendum uideri; quum è suis regnis pugnacissimarum gentium copias conscribere atq. educere queat, quandoquidem ad edictum Romani Pontificis honestissimo nomine, si sacrum (ut aiunt) bellum suscipiatur, immensa propè pecunia à piis hominibus ultrò contributa parari soleat. Quæ robora autem peditum atque equitum pro salute publica, uel tantum ab ipsis duobus germanis fratribus cogi, producique in aciem possint, tum manifestè deprehendi potuisse, quum Viennam à nobis summis conatibus oppugnatam fortissimè defenderint: neque postea Carolus ipse, nuper amplissimis atque lectissimis auctus copiis, uti apparuit & Christiani omnes impensè iactant, uniuersi certaminis aleam reformidarit. Sed quanquàm illum præclarè inuitatum, si se ad pugnæ casum obtulisset, à te tanto imperatore, tantísque instructo copiis,

A copiis,quod est etiam tuæ non dubiæ fœlicitatis superari potuisse existimem,non diffi-
tebor tamen de his gentibus suo more undique ferro permunitis uictoriam nisi multo
nostrorũ sanguine parari posse. Hæc,uti reor, non ineptè te admonere possunt,ut Chri-
stianos intestinis mutuísque bellis implicitos confici sinas,nam attritis usquequaque eo
rum uiribus,paulo pòst nullo nostro periculo certam in prædam nobis cederent, sic ut
Parthicum bellum Germanico anteferendum omnino iudicem, ob ídque præsertim
quòd satis supérque ad occidentem imperii fines protuleris,quos usque adeo ad remo-
tas regiones extendisti,ut iam graue sit tueri parta, atque tutelæ tædio, & nobili quo-
dam contemptu,quæ est generosi animi tui immensa liberalitas, alienigenis & semiho
stibus donanda censueris. Quanto itaque magnificentius fuerit,si summum gloriæ de-
B cus affectes, tuis coniuncta finibus,ideóque facile imperio tuo adiicienda, iustis armis
petiuisse,scilicet ut impiæ abominatæque stirpis Hysmaëlitas,auito paternóque exem-
plo persequendos armis,atque Asia exturbandos cẽseas. Erit enim Ottomãnico nomi
ni maximè decorum,si religionis causam,uti soles,egregia pietate respicias, & ad famã
quoque incomparabile facinus,si detestandæ superstitionis authores ex Asia te uindice
conuellantur. Sed quænam ulla inferendi belli causa iustior atque nobilior uideri po-
test, quàm ea qua te prophetæ Mahometis diuina dogmata aduersus impios defensu-
rum profiteare? atque obiter maiorum tuorum perpetuos hostes, quod supremum Se
lymi patris uotum fuit, ulciscendos atque delendos decernas? An hos feres qui insolen
ter imperitent,& quemque finitimum suum hostem,suámque esse prædam existimant,
C & te quoque tuis contentum finibus occupatum in Europa & Asia planè quiescentem,
furtiuis irruptionibus prædabundi prouocare atque irritare audeant. Nimirum qui Vs
sumcassanis proaui immani latrocinio,legitimorum nobilissimorúmq. antiqui sangui-
nis regum in sedem irrepserint, & rapto etiam nunc uiuant. Crede mihi imperator, si
hanc totius Asiæ labem pestémque,tua insigni pietate uirtutéque tollendam esse consti
tuas,erigetur tibi proculdubio media in Perside trophæum incomparabilis dignitatis
& amplitudinis,quod Selymi gloriam & triumphum uel æquet, uel superet. Mea nan-
que sententia aliquanto nobilius erit atque celebrius. Non enim tantundem est Mama-
luchos cõditione seruos,& Sultanos agrestis superbiæ Syriæ atq. Aegypti regnatores
iustis armis deleuisse,quàm subegisse Persas fama rerum priscis sæculis bello gestarum
D gloria inclytos,qui Alexandro Macedoni toties uicti atque perdomiti magni cogno-
mentum attulerint. His frequentibus alloquiis in otio pariter atque negotio excitatus
Solymanus,uehementer impellebatur,ut ab Europa in Asiam uertenda arma decerne
ret,ob idque Habraymus in arcano uoti compos magnopere lætaretur. Is nanq. iusti &
æqui natura tenax,quum uel Arabicis imbutus literis nunquã ex intimis animi sensibus
à Christiana professione discessisset,tactus non dubia religione deo Christo uota facie-
bat,ipsam Mahometis disciplinam usque ad affectationem palam ostentans, scilicet ut
impotens tyrannus tantis subnixus opibus,à Christianorum principum odio commu-
tata uoluntate in Persas uerteretur. Quod præclarè agnosci poterat ex perpetuo atque
mirifico in mercatores Christianos patrocinio fauoréque,quo multa lucra atque emo-
lumenta ex uectigalibus,uel inuitis & indignantibus Turcis parabantur. Propterea cõ-
E positè egerat cum Solymano,ut concessis decem annorum induciis Christiani nominis
principes omni suspicione Turcici belli,si Corone esset reddita,liberaret. Id maximè cu
piebat Clemens,atque in eam rem sedulò satagebat: utpote qui postquam pacem in Ita
lia peperisset,sibi etiam ad laudẽ longè honestissimum fore existimaret,si ueræ diutur-
næque tranquillitatis otium cunctis Europæ gentibus,ipsique in primis Italiæ largire-
tur. His autem impetrandis induciis,studium suum & diligentiam intenderat Aloysius
Grittus, Andreæ Veneti principis filius,ipsi Habraymo ex quotidiana consuetudine in
timus,atque inde sensim Solymano mirificè commendatus. Hunc Clemens grauibus
promissis ac adhortationibus accenderat per Aloysium Gerardum Florentinum, By-
zantii inter mercatores ciues ius dicentẽ,ut inducias impetrare niteretur. Promittebat
autẽ Pontifex se Antonio ipsius Gritti filio,qui beneficio Ioannis Pannoniæ regis Stri-

goniensis antistes esset designatus, id opulentum sacerdotium liberali diplomate collaturum. Sed Cæsar eam de induciis occasionem, peculiaris spe commodi prætervectus est, quum ex authoritate Ferdinādi fratris Coronem redditurus esse videretur, ut illinc non ignobilis doni merito, Pannoniæ atq. Austriæ pacē pararet. Res ita cecidit ut prius quam hæc Byzantii à Ferdinando offerri & transigi possent, Hispani præsidiarii, ducis Macicai clade exterriti, Corone excedere cogerentur. Quo casu nihil incommodius accidere potuisse Clemēs differebat, ita ut quæ postea insequutæ sunt à barbaris terra mariq; clades, obventuras esse mihi hæc scribenti prænunciaret. Obtulerat prius Cæsar Coronē Christianis principibus, sed neque Pontifex, neq. Venetus senatus, neque Melitæ insulæ magister, qui eam in insulam cruciferos equites Rhodo pulsos trāstulisset, neque ipse Franciscus rex præsidio tuendam, sumptu periculóq. deterriti, suscipere voluerant. Cæterum Habraymus Mulearabem Damascenum sacrarum literarū, abditissimarúmque artiū, & magicæ etiam divinationis opinione Byzantii clarū, in Solymani amicitiam insinuarat, ut per eum tāquā vatem speratæ victoriæ Solymanus magis & magis accenderetur, frustra eum contrariis obtestationibus dehortante matre, quæ bella oriētis infausta Ottomannis esse prædicabat, quandoquidem Persæ suo more refugientes, absumptas incendiis regiones frustra pugnā poscentibus relinquere, atque hostem acie congredi paratum intentissima fuga eludere consuessent, ut Turcæ qui manu superari nequeant, difficultate rerū omnium, atq. inedia, sicuti Selymo patri vel acie victori penè acciderit, conficiantur. Maternis quoque consiliis Roxolana uxor teneriores preces addiderat. Ambæ siquidem multis nominibus Habraymi potentiam perosæ, vel ob id quòd imperatorem longius abducendo, ab ipsarum complexibus divellere contenderet, eum sæpius Pseudoturcam, & ex animo Christianum per contumeliam appellabant. Sed hæc muliebria impedimenta facilè reiiciebat Solymanus, nō obscura cupiditate maximi triumphi incensus, & præinsita magnis regibus vanitate in appetenda gloria vaticinatione Mulearabis facilè inflatus, quia in re persuadenda mirus & efficax magister extiterat Vlamanes Persa, qui à Tammaso ad dicēdam causam citatus, quòd eius milites apud Taurisium avarè seditioséque egisset, metu pœnæ ad Solymanum paucis antè annis transfugisset. Hūc enim virtute bellica illustrem, atque inimicorū æmulatione & invidia circumventū, Habraymus fovendum, attollendúmq. susceperat, sic ut Vlamanes Persico bello se fortem fidelémque operam præstiturū profiteretur. Itaq. Solymanus bona spe perpetuæ fœlicitatis confirmato animo Habraymi cōsilia cōplectitur, utrumq. militiæ magistrū admonet, ut Sangiachos excitis atq. instructis omnibus ipsorum copiis ad signa vocent, Europeiq. omnes in Asiam traiiciant, & ad Niceam inter se coniungantur. Lustibeyum autem cum parte copiarum in Peloponneso Coronē obsidere iubet, & ab se Aloysium Grittum in Pannoniam dimittit, ut ibi in procuratione regni Ioāni regi adsistat, détque operam ut rex in officio permaneat, Hungariq. proceres in fide contineantur, & quātum fieri possit in Germaniæ finibus pacem tueatur. Ipse ex suæ superstitionis consuetudine votis pro victoria nuncupatis, in templo ritè se ipsum lustrat, & Vlamane Persa itineris duce usus in Lycaoniam ad Iconium, quod hodie nomen retinet, progreditur. Non enim eo quo ierat Selymus pater, in Persas eundū censebat, quum ille sinistrorsum per Ancyram, Sebastam, & Amasiā, per Trapezuntios fines, superato ad Arsengā Euphrate in Armeniam penetrarit; quoniā id iter multo longius & asperius putabatur, quàm id quod ab Iconio per Cæsaream ad Malathiā, ubi Euphratis per Antitauri valles erūpētis celebris est traiectus, quam urbē antiquitus Amaltham fuisse, ut ex dimensione Ptolemæi constat, coniicimus. Hinc Mesopotamiæ Persarū ditionis fines sese aperiunt, quos Solymanus sine maleficio prætervectus, pabulo, & venali cōmeatu, qui passim ab infirmis incolis præbebatur, cōtentus, quartis & quinquagesimis castris, ex quo è Nicea Bythiniæ discesserat Coim pervenit (quod oppidum in Armenia maiore in ruinis Artaxatæ clarissimæ quondam urbis conditum fuisse alibi diximus) tanta Turcarū admiratione quòd nulla paulo validior Persarum manus occurrisset, ut Solymanus veritus insidias subsistere, castráque munire cogeretur, quum nondum

A nondum fidelibus nunciis ubinam Tammas esset, & quid pararet, pro certo didicisset. Sed Vlamane cum Alcanzarum equitatu præeunte, & ex notitia locorum diligentius consilia hostium explorante, reperiebat eam esse Tammasi mentem, ut nullo in loco diu consistere, uerum urbes deserere, & sese in montes subducere cogitaret, nullóque modo iusta acie confligendum arbitraretur, ratus expectanda Hiberorum & Albanorum auxilia, qui leuis armaturæ operam præstare, & cataphractos Persas antecedere consueuissent, ut ex occasione Turcas tanti itineris cursu fatigatos, & cômeatibus indigentes, ac uti accidit, sub alieno cœlo aduersa ualetudine tentatos adoriretur. His rebus exploratis Solymanus castra mouit, recta profectus in eam regionem in qua Tammas copias cogere ferebatur, & quũ eum deserta urbe regia Taurisio ulteriorem montibus suppositam regio
B nem petiuisse perspiceret, ita Taurisium nudatum mœnibus intrauit, ut continuò ostentatis tantum copiis, nihilque uexatis incolis egrederetur, & ad urbem Sultaniam non multum inde distantem contenderet. Diximus alibi Sultaniam Persarum olim regiam, quæ adhuc uetustæ suæ dignitatis templorũ ornamenta retinet, à Tamerlane Scytharum duce clarissimo fuisse deuastatam: quum ad eam urbem per multos dies regionis ubertate fretus, Solymanus statiua haberet castra, expectabundus ut Tammas è montibus descenderet, atque in aciem prodiret, ut direptæ prouinciæ iniurias uindicaret, & nominis sui famam nihil reformidato hoste tueretur. Eam regionem, quam Solymanus nõ procul ab urbe Sultania amplissimis occupabat castris, altissimi præcingunt montes, quorum iuga perpetuis obsessa niuibus è longinquo etiam spectantur. Hi montes antiquitus fuere Ny-
C phates, Caspius, Coathras, & Zagrus, orti procul dubio ab ipso patre montium Caucaso, coniuncti inter se longa & diuersa serie latissimas dirimunt prouincias; & ad ortum solis per Zagataios ita diffunduntur perpetua quadam cathena protracti, ut ad Indicum usque Oceanum, Malibarræque regionis prominentem plagam se extendant. Hæc in Cumerũ extremum Indiæ promontorium, non secus ac Italiam Apœninus dissecat, cõtra Zeilam insulam, florentissimum Indicis diuitiis emporium, desinit. Cum in ea loca campis utiq. ad edendam nobilem pugnam aptissimis, Tãmas descensurus putaretur (is nanq. in Coraxenos penitus abscesserat) turbidior & sæuior tempestas quàm unquam antea per id anni tempus Persæ meminissent, ex illis mõtibus descendit, usque adeo inusitata, quòd esset paulo antè æquinoctium æstiuum, ut plenissimis imbribus, atque his concreta ex niuibus
D glacie repentina hyems inuecta uideretur. Nam certantium inter se uentorum ea fuit rabies, ut transuersis flatibus niuosa montium culmina uerrerentur, præaltáq. nix subiectis campis incideret; qua horribili procella Turcarum castra euersis tabernaculis sternerentur, iumentáq. & antè alia magnus camelorũ numerus interiret, & ingens lixarum, & ægrorum militum multitudo oppressa protinus extingueretur; non paruo etiã ipsius imperatoris periculo, quum circa eum pleraq. tentoria, eadem procella deficiente, concidissent; Cuius mali remedia intempestæ noctis tenebræ, & extincti passim ignes, ita præpediebant, ut Turcæ eo aduersissimo omine magnopere terrerentur, donec orta luce sol utique præclarus, salutaribus radiis multos propè rigentes & attonitos refouit, & quod ad reliquam uitæ securitatem opportunè pertinebat, campos hoste uacuos detexit. Nam supra totum usque adeo tantæ procellæ detrimentum, improuisi hostis aduentus & incur-
E sus maximè timebatur; nec deerant qui affirmarent eum intempestiuæ uehementissimæque procellæ turbinem à Persarum hostium magis diro carmine, & notis genti cantamibus cœlo euocatam ad Turcarum exitium. Quo graui incommodo, & quod maximè efficax uideri poterat, non leui ostento permotus Solymanus, recreato tantisper exercitu, & collectis uasis castra sinistrorsum mouit, capto itinere in Assyriam; multis de causis id suadente Vlamane, qui Solymano non dubiam spem occupandæ Babyloniæ iniecerat. Eam urbem cum totius prouinciæ præfectura tribuerat Tammas, post Becrami fratris mortem, Mahometi satrapæ, cui Cani cognomen fuit, Hunc Vlamanes uetustæ amicitiæ nomine sæpius antea solicitarat, magnis oblatis muneribus, ut ad Solymanum deficeret. Id enim si faceret ipsum pro annui, & circumscripti honoris præfectura perpetui atque opulenti dominatus satrapiam esse consequu-

turum à Solymano, qui neqoe rationem à præfectis exigere, neque eos uel mediocri- A
ter ditatos expilare conſueſſet; cootraria ratione ac Perſarum reges, qui oobiliſſimis
prouincialibus perpetua oon obſcuræ ſeueritatis officia tenuiſſimo ſtipendü munere
obiecto impooere eſſent ſoliti. Sed Mahometes his Vlamanis muoeribos atque pro-
miſſis incorruptus, ounquam adduci potuit ut fidem falleret; ſic ut Vlamanes hominem
obſtinatum admotis armis terrendum, & ad defectionem cogendum arbitraretur; quo-
niam eũ oequaquã firmis militum præſidüs munitum eſſe didicerat: propterea quòd pau
lo antè ad primos rumores traiicientis in Aſiam Solymani, magnã partem ſui equitatus,
& defloratis quidem omnibus reliquis alis, ad regem id poſtulantem miſiſſet; oeq. eum
egregia Babyloniorũ uoluntate uti conſtaret; propterea quòd nõnullos ciues quorũ no-
mioa nõ omnino certis criminum indiciis delata fuerant, ſeueriùs in quæſtionibus diſtor B
tos, præcipitíq. demum iudicio dãnatos, ut bona in fiſcum redigeret, ultimis affeciſſet ſup
pliciis. Ob eas res Vlamanes maiore animi fiducia Solymano cõfirmabat, ſi recta Baby-
loniam ire pergeret, inexpectato improuiſóq. aduentu Mahometem facilè oppreſſurũ,
ceſſurámq. ſibi Babyloniã nullo obſiſtente externo milite, & à Babyloniis alienatis iãpri-
dem animis nullũ moræ ſpatium facturis, qoin nenientẽ adapertis portis exciperent. Nõ
defuit Fortuna Vlamani, ſingula ut accidit probè diuinanti. oã quum magnis antecedeos
itineribus per cõpendia uiarum raptato Alcanzarum equitatu, nihil eum morantibus flu
uiis, ubi non procul à Babylooe abeſſe renonciaretur, Mahometes qui nunquã ad ſe uen-
turos Turcas putarat, rebus omnibus imparatus, atq. deprehenſus animũ deſpondit, & ſe
per Meſopotamiam ad Bethlim deſerta urbe regia profugit; tanto Fortunæ arridentis C
ſucceſſu, ut Solymanus oon multo pòſt à Babyloniis auidiſſimè propter odium in Maho
metem ſuſciperetur. Ea in urbe clariſsima Caliphæ ſacrorũ priocipis ſedes eſt, qui à cun
ctis Mahometani nominis regibos excolitur, ueterémq. obtinet prærogatiuã adoptandi,
& ex certa coëmptionis cerimonia confirmandi Aſſyriæ regis; ſicuti Sultanos etiam Mem
phiticos recenti adhuc memoria à Saracone Comanorum duce repetita; qui Aegyptiis
antè trecentos annos principatum eripuit, ut ibi Mamalucorũ ſeruorum imperium con
deret. Ab hoc Calipha Solymanus ueteris ſuperſtitionis inſtituta ſequutus inſignia atq.
ornamẽta ſuſcepit; multáq. largitione propitiatis ſibi Babyloniorom primoribus, & popu-
lis item liberali congiario delinitis, ea in urbe antiquiſſima, propter Semiramis, penſiliũq.
eius bortorum memoriã hyemare conſtituit. Ampliſſima oãq. eſt omnium urbium cogni D
ti orbis, ſi priſcæ ſtructuræ mœnium ambitus rectis dimenſionibus æſtimetur; nam urbis
Romæ magnitudinem exuperat. Sed in tanta uaſtitate uidere eſt præter cultiſſima rura, &
innumerabiles hortos ædificiis cooiunctos: atq. itẽ peramœna uiridaria pomiferis, & odo
ratis conſita arboribus. Viſuntur etiã latiſſima arua, quæ ad ſegetem aratris proſcinduo-
tur; nec in ea ſyluæ nemoráq. deſunt, captiuis & incluſis feris dicata, ot ad uoluptatem præ
fectorum atq. primatum iocunda atq expedita uenatio ſuppeditetur. Mediã urbem inter
fluit Euphrates lapideo ſumptuoſi operis ponte iunctus. Is à coofluente Tigri amne ita
ſuis atq. alienis creſcit undis, ut maioribus etiã nauigiis uſq. ad Oceanum Perſicum tutiſ-
ſimè pernauigetur. nã apud Balzaram emporium, quod eſt in inſula Teredonis nomine
antiquitus oocata, quam bicornis amnis efficit, mercimonia & commeatus omnis generis
excipiuntur, quotidianáq. nauigatione ad Ormunum freti Perſici urbem & inſulam deue E
huntur. Vtranq. autem ripam profluentis, frugiferis arboribus atq. uinetis eſſe conſitam
conſtat, caſtigato non ſecus alueo, ac Rheni per Germaniã deſcendentis, miro paſſim cul
tiſſimorum litorum ornatu conſpicimus. Babylonii in uniuerſum quãquã Syris & Ara-
bibus ſanguine permixti eundem ferè colorem, ſtaturæq. habitum, & ciuilium morũ con
ſuetudinem, ac ooſtri homioes præferũt, quòd eodem quo nos fruantur cœlo, & ſeſe ex-
colant literis, & à reliquis barbaris captu ingenii, atq. humanitate plurimum diſtent; mer-
caturam ſolertiſſimè exercent, uariis præſertim ſericæ telæ textrinis. Verùm nobilitas
equeſtris militiæ ſtudio tenetur, ſagittiſqoe maximè gaodet. Ac fuit aliquaodo tem-
pus, quo è Babylonia accepta ab Indis aromata Aſiæ mercatoribos diuenderentur, quæ
ætate noſtra per Arabicum ſinum Alexandriam deuehi uidemus; quanquam multo ma-

xima

A xima pars Lusitanis classibus ab India per incognitum paulo antea Oceanum Aethiopici litoris in occidentem deferatur. Caeterum quae ab antiquis scriptoribus de Babyloniis pensilibus hortis, regiáque admirabilis structurae, crassitudinéque moenium referuntur, nequaquam sunt extra fidem; nam horum ingentium operum praeclara monumenta adhuc extant. Exurgit siquidem praetorium regalis amplitudinis instar arcis, editiore urbis parte, quae orientis solis radios excipit, & praeterfluentem despectat Euphratem; moenia quoque partim lapide, coctilíque laterculo constructa, uel lacessente atque absumente uetustate, priscae opulentissimorum regum magnificentiae testimonia relinquunt. Tanta uerò propensione Mesopotamiae, Assiriaeque urbes Solymano deditionem faciebant, ut ad eum qui sine uulnere tanta potitus esset uictoria, usque à Balsera em

B porio, quod est ad ostium Euphratis in Persicum sinum erumpêtis, legationes uenirent, & Mesopotamiae ad unam ferè insignes urbes Caramida, Meredinum, Orfa, & Asancefa, Turcarum praesidia acciperent, & per totius Babyloniae prouinciae oppida Turcae milites in hybernis constituerentur. Nam praeter copias, ex Europa atque Asia minore in eius belli expeditionem perductas, etiã tetrarchae cum Memphitico Bassa, qui sunt eius Sanzachi Alexandriae, Iudaeae, utriusque Syriae, & Comagenae, ad imperatorem peruenerant. Per totam autem hyemem magnae celebritatis spectacula edita sunt, accidítque ut hisdem ferè inchoati iam anni Saturnalitis festis, diuerso ritu Carolus Caesar ex Africa uictor, Neapoli equestres ludos ederet, & à Solymano Assiriae & Mesopotamiae regnis potito, apud Babyloniam festae hylaritatis, diuersísque apparatus spectacula celebrarentur.

C Caeterum Solymanus recreatis per hyemem copiis, nunquam instaurandi atque exornãdi exercitus, Persicíque belli curam remiserat; utpote qui Tammasum redintegrato impetu inuadendum decerneret, Habraymo atque Vlamane identidem ni Fortuna uteretur suadentibus; adauctus quippe Aegyptiacis & Syriacis copiis, in spem ueniebat Tammasum ex Hyrcaniae montibus ad pugnam conserendam in patentes campos posse elici; & si id metu occupatus abnueret, ad grauissimam Persici nominis contumeliam, ueluti exprobata ignauia, Taurisium regiam ipsius urbem in oculis occupari atque uastari. Igitur adulto iam uere è Babylonia profectus, ductante Vlamane per idoneas regiones ad Taurisium iter intendit. At Tammas qui Solymano apud Babyloniam hyemante Taurisium redierat, ut qui hostem reuersurum minimè credidisset, cognito eius aduentu, uti

D imparatus, & uetere suo innixus consilio, ne usquam acie confligeret, in Coraxenos iterũ se recipere instituit; certas tantum suorum manus passim relinquens, quae sese persequentibus hostibus ostenderent, & montium ualliúmque notas angustias tuerentur, obseruaréntque eorum itinera; nec nisi ex insidiis & carptim insequentium hostium agmina abruptis & iniquis locis lacesserent. Eo modo recedentem, & aliquot dierum itinere prouectũ Vlamanes frustra persequutus, & per captiuos incolas exploratis Tammasi consiliis, uti iussus erat, ad Solymanum rediit, suasitque ei, ut Taurisium deflecteret, & cõfessione hostis retro per asperos montes fuga elabentis sese uictorem ostenderet, ex usúque uictoriae eius regia potiretur. Itaque Solymanus indignante animo, eóque ad quandam superbi contemptus iracundiam concitato, quòd nusquam Persae, uti maximè cupiebat, ad iusti praelii occasionem se offerrent, Tmmasúmque ipsum in asperas maximéque steriles,

E & frequentibus rupibus impeditas regiones abscedentem, consequi posse desperaret, secus ac superiore anno fecerat; Taurisium, quod nullo praecinctum esset muro, hostili irruptione inuectus est, miseros incolas magnis affecit detrimentis, quãquam inermes essent, ideóque uictoris imperium se paratos subire demissè profiterentur. nam milites continere non poterant, tametsi à caedibus temperarent, quin singulas domos inuaderent, & ubi lubebat cunctã libidinis atque rapinae licentiam exercerent. Antè omnia autem Solymanus Vssumcassanis atque Hysmaelis ornamẽta ex regia, quam antea Selymus properanter deformarat, tolli iussit; sicut nec picturis quidem, & auratis laquearibus parceretur; & integras quasdam familias telae sericae opificiis celebres abducendas iuberet, magnúmque seruorum numerum, & delectae iuuentutis aetatis & formae, omnísque sexus discessurus comprehendi & abduci fineret. Neque enim se tutò in amplissima urbe occupatis, &

dispersis ad prædam atque libidinem omnibus ferè copiis diu consistere posse iudicabat, A
quòd Tammasum Hiberorum & Albanorum auxilia accersiuisse, cataphractorúmque
ualidissimas turmas è Parthis, Medísq. & Armeniis coëgisse nunciaretur. Quamobrem
Solymanus hac illustri occupatæ atque direptæ Persarum regiæ ad nominis famam lau-
de cõtentus, circa æquinoctium motis castris in Mesopotamiam est reuersus; uixq. Coim,
& Calderanos campos paterna uictoria claros prætererat, quum inexpectata Persarum
agmina abeuntes hostes in tergo lacessere, impedimenta diripere, fatigatos & ægros tru
cidare nunciatum est. Crebri quoque rumores totis castris permanarant, ipsum Tamma
sum auxiliaribus confirmatum copiis breui affore, qui hisdem uestigiis Armeniæ prouin-
cia decedentes hostes persequeretur. Quod à Turcis ideo facilè credi poterat, quòd iam
ex opportunis uallibus frequentes Hiberorum alæ prædandi atque insidiandi causa ab B
certis locorum & temporum interuallis sese ostentarent, notísque euadentes saltibus, tan
quam confisi impeditis regionibus audacter pugnaturi uiderentur. Qua hostium auda-
cia permotus Solymanus, eo ordine profectioni intentus singula agmina expeditis præsi
diis confirmanda statuebat, ut è duobus Aegypti Syriæque præfectis, quos Bassas hono
ris causa uocabant, alterum in nouissimo agmine constitueret, alterum uerò ad ipsa me-
dii agminis latera, partitis utrinque copiis applicaret; Vlamanes porrò, uti locorum &
hostium peritus, sicuti eorum incursus deposceret, prouidendo atque adhortando omni-
bus in locis uersaretur. Ad hanc præstandam operam, quum amplius quadraginta equi-
tum milia essent constituta, circiter duo etiam milia sclopettariorum ex numero præto
rianorum, qui uniuersos incedentium agminum ordines corona quadam circũseptos tue- C
rentur, erant instituta; qui maioris etiam præsidii causa curules paruos aliquot falcones
conuehebant, ut è longinquo in persultantes & prouectos hostes disploderentur. Quibus
præsidiis aptè constitutis facilè fiebat, ut Persæ minus audacter erumperent, rarius se da
rent in conspectum, & remissiorem quàm antea impetum facerent; utpote qui falconum
globulis, & sclopettorum glandibus magnopere terrerentur; sæpéque pugnam ciere au-
si, cum detrimento equorúmque præsertim repellerentur. Per hunc modum tripartito
exercitu recta ire pergens Solymanus nusquam conspecto hoste, ita iter intẽdit, ut emen
sis camporum spatiis, cum primo agmine antecederet, & nondum exacto autumno Ami
dæ consistere, atque ibi reliqua suorum agmina operiri statueret. Amidam hodie frequen
tissimam Mesopotamiæ urbem Caramidam incolæ uocant; hoc est cognomẽto Nigram; D
quòd pingui & subatro solo ad fertilitatem segetis aptissimo, arua nigerrima passim ostẽ-
dat. In ea urbe Christianorum templa uisuntur, & sacræ turres à Balduino Hierosoly-
mitani regis fratre conditæ, qui eam urbem peculiari uirtute captam suæ ditionis fecerit;
quum Gothifredus frater Hierosolymis imperaret. Interea Tammas iustis comparatis
copiis è Coraxenorum montibus erumpens Taurisium repetit; ratus hostem Turcam ur
banis delitiis hærentem repentina irruptione oppressum iri. Sed eo elapso, & inspectis
eius ciuitatis incommodis, ad iniuriam deformatæ regiæ uehementer indignatus, statuit
eum omnino quocunque iret persequendum, & ad Coim usque progressus est. Ibi uerò
mutauit consilium, quòd multo spatio Solymanus antecessisse nunciaretur, & nobilitas
omnibus grauibus protecta armis, nisi certo cum equorum detrimento fugientes perse-
qui non posse confirmaret, & se in usum conserendæ tantum pugnæ, non ad longinquos E
cursus, institutos & paratos esse dicerent, Tammásque ipse, remissa utique iracundia ad
disciplinæ rationem reuersus, idem fateretur. Tum uerò pollicente præcipuo atque for-
tissimo satraparum Delimenthe, se nouissimum agmen adepturum, si sibi expeditorum
& delectorum ab se equitum tertia pars tribueretur, præferocem resumpsit animum.
Erat Delimenthes è Caramania oriundus, qui inter pugnacissimos tantam uirium & ani
mi magnitudinem in præliis ostendere erat solitus, ut non temere insanus ab inusitata te-
meritate Delis uocaretur, quod nomen hodie apud Turcas strenuissimis, & uitæ cõtem-
ptoribus imponitur. Ab ea pollicitatione Tammas Delimenthem multa tum laude com
mendatum, oneratúmque amplissimis promissis, benè auspicatò dimisit; tenuitque ille cõ
festim nota indigenis uiarum compendia, ea festinandi celeritate adhibita, ut hostes po-
stremi

A stremi agminis non magno itineris antecedentes spatio, apud Tauri montis radices (uti
euenit) ad Bethlim se assequuturum confideret. Bethlis oppidum est satis clarum
in finibus Persici imperii, quibus Mesopotamiam attingit, positum in ualle non in io-
cunda, quam exiguus amnis ex Antitauri iugis delapsus alluit; babétque arcem Persa-
rum præsidio custoditam. Ad id duo, quos diximus, Turcarum præfecti cum postremo
agmine ducante Vlamane peruenerant, ratique cuncta se euasisse pericula, quæ paulo an
tè à ui crebrisque hostium incursionibus timuissent, idoneo in loco consederant, recrean
dis iam tandem copiis, postquam Solymanum, atque item secundum agmen Amidam
peruenisse fama constaret, neque ideo insequuturos Persas suspicarentur. At Delimen-
thes fidelibus & diligentissimis incolarum exploratoribus usus, quum non plus unius diei
B itinere ab hostibus abesset, certior factus Turcas ad Bethlim fessos itinere timoreq. omni
uacuos, nulla propè cura uigiliarum & stationum septos considere, deligit obscurissimam
noctem, multáque etiam pluuia impeditam, & hostes adoriri constituit, certiorem facit
custodem Bethlinæ arcis de consilio quod agitabat, ut & ille signo accepto ab arce descen
dens, diuersum in hostium castra impetū faceret. Tanta autem fuit atque adeo felix teme
ritas Delimenthis, ut ipso ingruente, consopiti & nihil tale timentes Turcæ undique op-
primerentur, ingensque eorum cædes fieret, & ipsis penè Bassis ad insternendos & con-
scendendos equos spatium eriperetur; nec in tenebris summiq. periculi tumultu prætoria
ni pedites sclopettos expedirent, & curulia tormenta caperentur. Persis autem sese ag-
gregarant montani agrestes, qui superioribus temporibus Aladolo regi paruerant, eóque
C debellato summa à uictoribus Turcis Fortunarum detrimenta acceperant: His castren-
sis apparatus omnis, & sarcinæ camelorum in prædam cesserunt. Delimenthe uerò usque
quaque concidente Turcas, aliquot Sangiachi resistere ausi obtruncati sunt; nonnulli de
ditionē fecerunt, & prætoriani iam Bassis ambobus cum Vlamane è media clade elapsis
circiter octingenti, cohortante eos Delimēthe, ut se sub fide dederent, exuti sclopettis &
reliquis armis in potestatem concesserunt. Ferunt nusquàm Turcis maius incommodum,
uel cruentissima acie fuisse illatum: quandoquidem amissis tormentis atque tentoriis,
omnibúsque spoliatis castrensibus uasis & impedimentis, supra dimidiam partem equorū
amiserint. Incidit ea clades Turcis ad tertium idus Octobris, qui dies ingenti Persarum
omnium lætitia postea celebratus est, quum Delimenthes onustus spoliis, & cruentam cla
D uam, qua ea nocte mactandis hostibus plurimum usus fuerat, elata dextra ostentans, ad
Tammasum rediisset. Ea uerò clades tanquàm è naufragio euadentibus præfectis Soly
mano renunciata, usque adeo eius animum concussit, ut omnem renouandi contra Per-
sas belli cogitationem abiiceret; quod id acerbissimum uulnus, sicuti prædixerat mater,
ipso Mulearabe certior uates, nequaquam uirtute hostium, sed dolis, ueluti superis eorum
insidiis non obscurè fauentibus, inflictum accepisset; atque obiter profundè & dissimulan
ter iratus Habraymo Byzantium redeundum esse decerneret. Redeunti Solymano ad
Iconium obuii fuerunt Hariadenus Barbarussa, & Sinas cognomento Iudæus, qui nuper
ab Algerio cum reliqua quæ supererat classe Byzantium peruenerant, terrestréque iter
susceperant, ut de parta Mesopotamia Assiriáque imperatori coram gratularentur, & ut
(quod eorum existimationis intererat) quo euentu tantam Christiani belli molem, & ip-
E sius Caroli præsentis impetum sustinere conati, ex summa rerū iniquitate elapsi fuissent,
certius enarrarent; facilè demonstrantes, neque Turcis uirtutem, neque sibi ducibus
industriam, sed unam omnino, quæ humanis consiliis bellicisque præsertim impotenter
dominaretur, Fortunam defuisse. Clementi uultu eos accepit Solymanus, atque ita ad pe
des proiectos erexit, ut testaretur aliquanto esse præclarius ab infracti animi constantia,
quàm à fœlici uictoriæ successu laudem tulisse, quòd innatæ fortitudinis, inuictique animi
munus peculiaris ipsorum uirtutis specimen extitisset; nec multum referre si uel benè cō
sulta uti multis subiecta casibus Fortuna præuertisset. Proinde eodem animo quo tulis-
sent aduersa eiusdem Fortunæ indignationes expectarent; ipsum enim innixum poten-
tia felicitatéque perpetua suarum actionum maturè daturum operam, ut sarciendi incō-
modi, spectatæque iam ipsorum uirtutis latius extendendæ locus daretur. Applicantem

uerò confectis itineribus ad Bosphorum, ut Byzantium traiiceret, Habraymus qui ante cesserat, litus ei honoris causa triumphali serico strauit; atque ita bireme peculiariter adornata sublatus in oppositos septæ regiæ hortos se intulit. Tum uero multis de causis in Habraymum atrox inuidia sensim erupit, immodicæ eius potentiæ sæua comes; sic ut in arcano apud principem tota eius gratia conuelleretur, ingenti conspiratione multorum procerum, qui uel æqualem uel inferiorem rebus omnibus nnum ante omnes gratia eminentem ferre non poterant. Ea fatalis odii fœmina à fœminis, matre scilicet atque uxore iacta fuisse constat, quæ imperatorem ad nutus Habraymi circumagi, flectique pro libidine tam impotentis serui indignnm esse dictitabant; mater quidem quòd filius aduersus auguria Persici belli periculis obiiceretur, cuius prouinciæ bella maioribus abominata semper fuissent; usque à superioris Baiazetis memoria, in quem à Tamerlane clades diræ calamitatis incidisset, & recentibus etiam Vssumcassanis & Hysmaëlis exemplis, quorum prælia nunquam nisi detrimentosa uel uictoribus Ottomannis fuissent experti; Rossolana uerò quæ coniugem delinimentis quibusdam, atque adeo etiam philtris uxorium fecisset, uel ob id Habraymnm oderat, quòd Mustapham priuignum, uti ex liberis natu maximnm impensissimè coleret, atque ei imperatorios honores adaperto studio intempestiuè deferret. Id enim Rossolana muliebri libidine accensa, Baiazetem filium nefaria præuaricatione Mustaphæ anteponere contendebat, ut certus imperii hæres & successor, si fata Solymano uitam abrumperent, Ottomannicæ domui pararetur. Propterea priuignum longè ablegandum in Cappadociam curarat, ne ad inuadendam paternam sedem, si pater uita excederet, è proxima Magnesiæ præfectura celeriter adesse posset. In id consilium occulta largitione solicitabat prætorianorum principes, quos ad id audendum facinus idoneos rebatur, exemplo Selymi, qui postremus regiæ prolis fauore prætorianorum maioribus natu fratribus regnum præripuisset. Verum ambitiosæ mulieris peruersæ artes, una Habraymi diligentia atque authoritate turbabantur. Is nanque quod rectum esset, naturæque muneris, atque inueteratæ consuetudinis, Solymano erga filios æquissimo patri probari intelligebat; tametsi uxoris molliores preces nonnunquam illum inflecterent, ut eadem quæ ipsa cuperet, quanquam absurdi iuris quam quicquàm aliud æquius & iustius malle uideretur. Cæterum totam Habraymi existimationem, non obscura fama magnopere prægrauabat, odiosa Turcis, quòd Christianos adaperto studio complecti fouereque diceretur, nonnulla siquidem extabant indicia corrupti eius animi, quòd Venetis largitionibns parata in eos, & Austrianos fratres arma, ad orientem conuerteret, gratificaretúrque ea in re Carolo Cæsari, cui dudum Venetus senatus icto nouo fœdere sese coniunxisset; scilicet nt maritimis opibus potentia Cæsaris augeretur, singulari damno atque periculo Ottomannici nominis. Habraymus quoque per eos dies Marcum Nicolai Venetum ignobilem mercatorem, qui ab Italia mutatis ad celeritatem iumentis ad eum Babyloniæ agentem cum secretis mandatis ac literis percurrisset, rediissetque enatis non temerè paulo pòst his de ipsius perfidia suspicionibus, Byzantii pro speculatore comprehendi, noctúque iugulari, & in mare proiici iusserat; scilicet ut detegendo crimini certius indicium tolleretur, nec inde totius instutæ atque obitæ legationis causa iudicio noscer etur. Paulo antè siquidem Turcæ solito suspicaciores facti, Andream Quirinum patritium Venetum apud Alepum in Comagene clarum mercatorem, teterrimo supplicio affecerant, quòd Caroli Cæsaris legatum, nomine Robertum, natione Britannum, in Persidem ad Tammasum penetrantem iumentis, ducibus, atque pecunia iuuisset. Destinabatur enim Cæsar Solymano pòst Tammasum debellatum, usq. adeo procul præcipuus hostis, qui cum Persis amicitiam & fœdus agitaret, ut per eum Tammas maiore tormentorum apparatu iuuaretur, suppeditantibus è finitima India Lusitanis, qui se propter odium Turcici nominis, Persarum amicos & socios, quum expediret, fore profitebantur. His tantis circumuentus insidiis Habraymus, & cóceptæ perfidiæ reus factus, mense Martio circiter idus; superiore cósuetudine quú admitteretur in regiam, nusquam postea comparuit. Ferunt eum seuerissimè obiurgatum fuisse à Solymano, quòd summis honoribus auctus, & dignitate sibi ferè æquatus, ingratissimo animo summæ amplitudinis

A tudinis beneficia, nefario scelere corrupisset, & meritam uitæ exitus pœnam deprehensus inueniret; neque Solymanum ullis iacentis ad pedes lachrymis ad misericordiam flecti potuisse, quum interceptas quasdam eius literas immiti uultu ostenderet, & an signum agnosceretur ferocibus uerbis identidem interrogaret. Eadem autem quæ sequuta est nocte, in cubiculo per eunuchum carnificis munus obire solitum, in puluino dormitans cultro adunco, quod de manu imperator tradiderat, iugulatus est. Ferunt Habraymum quum summa Solymani gratia potiretur, familiari sermone aliquando postulasse, ne se tantis honoribus onerare contenderet; ne demum amplitudine odiosa supra æquum florentem, è gradu tanquam è fastigio summæ Fortunæ præcipitem dare, atque occidere necesse haberet; fidem uerò in ea uerba ita principem dedisse, ut nunquam ei uiuo uitam
B erepturum polliceretur; sic ut ea inanis iuramenti religione obstrictum, ne datam falleret fidem, non aliter quam altè stertenti necem intulisse; quoniam Talismanes sacerdos, diuini interpres iuris, dormientem nequaquam censeri inter uiuos, quum una uigilia totius uitæ actus constaret, asseuerasset. Occisum an spectarit, dirisque persequutum execrationibus cadauer multo pondere appenso mari mergi iusserit, ut nonnulli disertè commemorant, nihil ad historiam pertinet. Oborto certè sole quæstores suppellectilem atque pecuniam eius omnem in fiscum retulisse constat, ita conturbatè, raptim, & diligenter, ut nihil ferè præter dotem miserrimæ uxori relinquerent, & euulgata Habraymi nece, extemplò tanquam iure damnati nomen populus probrosis carminibus & uocibus lacerauit, factóque impetu statuas, quas ille ex Hungarica uictoria tropbæi instar antè do-
C mum suam in hippodromo collocarat, coniectis lapidibus ita deformauit, ut etiam uelu ti priscarum gentium, & numinum inania simulachra turpissimo cœno defœdaret. Hunc uitæ potentiæque suæ exitum tulit Habraymus, quo nemo eorum unquam antea, qui maximorum regum gratia potentes euaserint, ad exemplum illudentis Fortunæ antè obitum fortunatior atque fœlicior fuit. In eius locum Vesir cooptatus est Aiax; & Barbarussa propter rei naualis peritiam Amiras declaratus, purpuratorúmque collegio additus; Forestius autem Galliæ regis legatus, qui paulo antea Habraymi opera fuerat dimissus, ne discederet admonitus est imperatoris iussu, quòd postquam Habraymus notæ perfidiæ reus pœnas dedisset, ad ueterem diúque antea institutam Europei belli cogitationem, uti euenit, opportunè reuerteretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXIIII.

A

NNVS longè omnium ætatis nostræ secura domi pace, mira cæli clementia, lætáque passim agrorum ubertate, & Punica uictoria insignis, Pauli tertii Pontificatus initia nobilitauit. Nam Leone decimo ad iniuriam humani generis immatura morte surrepto, qui luctuosa demum Hadriani, Clementisque tempora euaserant, se tum primum natos credere, salutem Fortunásque suas in tuto positas arbitrari, existimaréque expiatis tot cladibus, inuectam esse aurei seculi felicitatem. Ipse Paulus in administranda republica, illustri quodam iospeciem diuersarum uirtutum temperamento, ita Pontificis simul & principis nomen tuebatur, ut in omni consilio singularis pietas emineret, nec tamen obscura esset amplificandæ suorum potentiæ uoluntas. Nam antè omnia quod in rem magoopere expediebat, se neque harum neque illarum partium, sed communem omoium parentem futurum profitebatur. Propterea oequaquam adduci potuerat, ut id fœdus renouaret, quod Bononiæ Clemente, Cæsaréque authoribus pro tuenda Italiæ pace, haud obscurè ad arcendos Gallos percussum fuerat, quum ab utroque aliquod Fortuna sua dignum munus expectaret. Quin & concilium toties à Germanis, ueræ pietatis desertoribus, ad terrendos Romanos pontifices efflagitatum, à quo grauissimis de causis Clemens diffugisse uidebatur, ultro se appetere, & ad id locum tempúsque decernere paratum esse prædicabat; ut uno nobili salutaríque decreto, ea uetus controuersia finiretur, quæ in immensum & placita Christianæ religioois, & summorum Pontificum authoritatem insano quodam errore lacerasset. Missis quoque pro tuenda sacrosancti nominis dignitate, qua priuatæ spes tegerentur, in Galliam & Hispaniam legatis assiduè dabat operam, ut Franciscus uno consensu ad oppugnandos Turcas cum Carolo Cæsare iungeretur. Cœperat enim esse formidolosus tum ipsi Siciliæ atque Sardiniæ, tum etiam Italiæ, Hispaoiæ que litoribus Hariadenus Barbarussa opulentissimo Africæ potitus regno, immensisque Solymani opibus, ac ingenti eius classe subnixus. Sed quanquam eximia esset Pontificis authoritas apud Gallos, nihil tamen quod ad conferenda auxilia pertineret, impetrari potuit. Fraocisfcus enim, uti erat animo excelso, apertóque, amplitudioem & fœlicitatem Cæsaris ferre non poterat; ut potè qui adeo acerbè mulctatos, ac Italia pulsus, donec amissum Galliæ decus recuperaret, nequaquam in ea, ueluti parum honesta, uel iodecora, pace quieturus esse uideretur. Quicquid enim tot casibus aduersa Fortuna rapuisset, id totum iniquo iure, & sæua rerum conditione sibi ademptuo esse existimabat, & eo quidem animo, ut non obscurè Mediolanum Genuámque repeteret. Id si Cæsaris æquitate, & Pauli intercedentis studio consequeretur, non modo nauales terrestrésq. copias Cæsaris opibus adiunctùrum, sed ipsum quoque ad Turcicum bellum alacriter uti legatum adiutorémque Cæsari, quo iuberet esse profecturum. At Carolus qui antiquissimo superiorum Augustorum iure per manus tradito, singulos ferè totius Italiæ principatus ad se pertinere arbitrabatur, & Marte iudice ad arbitrium regulis, & liberis ciuitatibus leges dederat, indignabatur ea à Gallis per obliquas querimonias repeti, quibus disertissimè ex fœderum tabulis excessissent, præsertim quum ipse dudum in gratiam Clementis, Venetiq. senatus imperiis urbium antiquis possessoribus liberaliter adiudicatis, & insigni pace constituta, non sine præclara æquitatis & abstinentiæ, moderationísqoe animi laude exercitus deduxisset, qua in re etiam plurimum Gallis esset gratificatus, qui nihil magis cupere, postularéque essent soliti, quàm ut ueteres Hispani, Germaníque milites Italiæ assueti dimitterentur, quorum præsidio ipsius poteotiam & existimationem magis ac magis confirmari ac amplificari maximè iudicassent. Is erat animorum habitus in duobus longè ma-

A gè maximis Europæ regibus, nequaquam adeo obscura contentione dissidentibus, ut
amicitia, quæ inter eos publicis tantum fœderibus, legationúmque officiis, & quadam af
finitatis imagine sustentabatur, aliquando in aperta odia, & funestum bellum euasura cre-
deretur. Meminerat Cæsar superiore anno Germanos aduersus Ferdinandum fratrem
Gallica pecunia fuisse concitatos, qui duce Lantgrauio Virtembergensem regulum tunc
exulantem pulsis Austrianis copiis in Stocardiam paternæ ditionis oppidum reduxissent.
Tum uerò certis rumoribus afferebatur euocari in cõtinentem ipsum Britanniæ regem,
qui insano nefarióque scelere, Catharina uxore legitima thoro & penatibus expulsa, pel
licem in matrimonium duxerat, & reginam appellari iusserat, ut colloquio habito, & sub-
inde consociato sibi Carolo Gheldrio Menapiorum & Sicambrorum principe, Belgicas
B urbes inuaderet. Erat quoque fama Henricum Nauarræ regem, cui Francisci regis soror
antea nupserat, paratis copiis, si bellum alicunde erumperet, ueluti occupato Cæsare in
Cantabriam peruasurum. Constabat etiam quæstores Gallos in proximis Heluetiorum
conuentibus magnas fecisse largitiones publicè, & priuatim singulis pagis, & notis centu-
rionibus. Nec Massiliæ naualis apparatus intermittebatur, atque item ad Oceanum Ar-
moricum, ubi magno sumptu stupendæ magnitudinis onerariam nauem, & pleraq. alia
in bellicos usus fabrefacta nauigia ædificarat. Ad hæc Franciscus nouo, aut certè à maio-
ribus intermisso & eo quidem nobili consilio, septem legiones Romana disciplina institue
bat, ne sibi semper uel in repentinis belli casibus, peditatus ab externis gentibus merce-
de foret conducendus. Nam Galli perantiqua consuetudine in uno præcipuè equita-
C tu studium, spésque omnes, & nominis gloriam reponere erant soliti. Sed ubi per fre-
quentes sclopettarios, Romanóque more per pedites bella geri cœpta sunt, in prælijs
nulli propè usui equites esse compertum est, propter equorum grauiora uulnera, & den-
satas hastatorum phalanges, quas nulla uis equitum uel æquato ferè numero facilè
perrumpat. Eæ legiones ex delectu exquisito septem Galliæ prouinciarum scribe-
bantur, ut undique certa paratáque essent præsidia ad sustinendum pariter atque infe-
rendum bellum. Nam ad hæc etiam lustrato uetere equitatu, atque alis per supple-
menta refectis, & stipendio persoluto, quatuor milia cataphractorum, & bis totidem le-
uis armaturæ equitum censebantur. Quæ omnia, tametsi in præsens extra belli cogitatio
nem, ac ueluti ad exterendum ingratæ pacis ocium, edendáque spectacula, ordinari atq.
D apparari plerisque uideri poterant, proximi tamen periculo in magnas erupturi ex impro
uiso belli suspiciones adducebantur; præsertim Genuenses, qui ob id Andrea Auria gna
uiter excubante aduersus Gallorum motus, terra marique uigilabant; & Franciscus Sfor
tia Alexandriæ & Comi, Ticinique & Abiatæ mœnibus nouas addebat munitiones. Ale-
xander quoq. Medices ualidissimam arcem, quam Clemente uiuo Florentiæ incœperat,
conductis innumerabilibus operis perficere maturabat; eò accuratius ac intentius, quòd
fama erat ab exulibus Florẽtinis, natura Gallico nomini addictis, Hippolytum Cardina
lem maiorem patruelem suum ab se diduci, excitarique ad spem potiundi in urbe Floren
tia principatus, quẽ ille æmulatione inductus, sibi deberi legitima hæreditate ab auo Lau
rentio, Iulianóque patre ducta prædicabat; ea in re detestatus Clementis patrui iudicium,
qui iniqua præuaricatione Alexandrum sibi ætate, multisq. rebus inferiorem prætulisset,
E ut ipse ueluti emancipatus intra septa religionis, opes omnes Mediceæ domus, Etrusciq.
regni fastigium, & nuptias demum filiæ Cæsaris, apud fratrem tanta Fortuna ipsius col-
latione indignum conspiceret. Nec deerant qui in feruido iuuene, galeri dignitati mili-
tiæ honores facilè præferente, eos spiritus laudarent, tanquam honestæ ambitionis, suade
rẽtque, ut ad pellendum fratrem, uti Cæsaris beneficiarium, designatúmque generũ, au-
xilia à Francisco rege peterentur. His de causis Cæsar uti erat cauto granique ingenio, &
eo quidem quum decoris cura, rerúmque necessitas accederent, flagranti atque expedito,
omnium consiliis anteuertendum ratus, arma parare constituit, ut qui res nouas occultè
moliendo pacem turbare cogitabant, se parato instructóque rebus suis timere inciperent.
Summa consilii in eo uertebatur, ut Barbarussam ad Tunetũ præoccuparet; fama enim
erat, eum ualidissimis prædonum omnium coactis classibus, nõ modo uti superiore anno

fecisset, Italiæ litora prædaturum, sed etiam proxima æstate traiecturum in Siciliam cum A
ingenti Turcarum, Afrorúmque multitudine, ut ad reliquas spes proferēdas, quibus bar
barè atque arroganter Neapolitanum imperium cōcepisset, Italiæ borreo potiretur. Erat
eius belli ratio plena pietatis & gloriæ, utpotè quæ publicum Christiani nominis decus,
publicámque omnium, & maritimarum præsertim gentium salutem respiceret. Extingue
bat etiam Cæsar hoc honestissimo ausu omnem inuidiam, quam tot partis de Christiano
hoste uictoriis antea uitare nequiuisset; sic ut illam in eos reiecturus esse uideretur, qui
Punici belli spectatores, quam socii atq. adiutores esse mallent. Porro Pontifex cum ma-
gno honore uerborum collaudato Cæsare, ei statim in bellicos sumptus, sacerdotiorum
totius Hispaniæ decumas concedit; ipséque pecunia sua nouem triremes Genuæ exorna
ri iubet. Has ad ueteres tres, quæ in custodia Romani litoris esse consuessent, adiungit; B
omnibus præficit Virginium Vrsinum nauandæ operæ cupidum, ut ea generis claritas præ
fecturæ maiorem authoritatem adstrueret, eíque attribuit Paulum Iustinianum Venetū,
cuius consilio uteretur, nauali peritia insignem. Easdem quoque decumas exæquata libe-
ralitate Francisco regi concedit, quo ille munere accepto si usus posceret, ad tuendam
Etrusci maris, Pontificiæque ditionis oram, Massilienses uiginti triremes se missurum pol
licetur, quanquam pari concessione Pontifex Cæsarianos offendere crederetur, quòd
ea sacra pecunia Galli minimè iuuandi uiderentur, ut potè quos religionis causa nullam
omnino operā ea æstate mari præstaturos appareret, occupatis scilicet proprio bello ad
Tunetū prædonibus. Excitata ad pium bellū uniuersa Hispania, cōuentibúsq. peractis Cæ
sar è Carpentanis Barchinonem uenit. Eius aduentus omniū opinione celerior, tantúsq. C
naualium & terrestriū copiarum apparatus, haud dubiè inimicorum animos in pace con
tinuit; adeo ut rumores qui de Gallis, Britannóq. rege, & de Heluetiis allati erant, penitus
extinguerentur, reguliq. Italiæ, uti cæco metu liberati cupidius atq. liberius in id bellū of
ficia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymani perseuerantes ex fœdere, quod antè tri
ginta annos cum Baiazete eius auo percussissent, neutri parti ferenda auxilia censuerunt.
Interim Andreas Auria, quē Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuiq. uni propter
spectatam fidem rerúmq. peritiam, profectionis suæ atq. supremi consilii decreta cōmuni
carat, incredibili adhibita celeritate, ac diligentia multarum ingentium nauium, ac trigin
ta rostratarum classem instruxit, in queis erat quadriremis una, quæ prætoriæ loco Cæsarē
ueheret. Ea erat laqueari aurato, & celata pictáq. introrsus puppe, contecta item umbra- D
culo ex auro purpuráq. intertexto, remigibus serica tunica, & epibatis omnibus uestitus
ac armaturæ cultu plurimum exornatis. Præterea uim ingentem nautici cōmeatus, instru
menta naualia noui artificii, tormentorúmq. omnis generis, ac telorum copiam uel maxi
mo suffecturam bello in naues distribuerat, quibus totius Liguriæ iuuentutem, & ex nobi
litate fortissimum quemq. certatim cunctis nomina dantibus imposuerat. Ad eum hæc ip
sa ingenti cura famáq. administrantem, ut præclaræ uirtuti suus honos haberetur, Paulus
Pontifex gladium de more solennibus cerimoniis consecratum dono misit, is erat gem-
mato capulo, cælatáq. uagina, cum baltheo aureis bullis & fibulis ualde cōspicuo, & præter
eum etiam uilloso è serico pileum margaritis Phrygio opere depictum. Ea sunt eximii
piique ducis aduersus Christianæ religionis hostes depugnantis insignia, magnis regibus
dono dari solita, sicut non immerito strenuus senex quanquam multa iam nauali gloria E
plenus, ad petendam noui decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Au-
riæ, atq. Ligurum omniū studio parantur, Alfonsus Vastius bellica laude illustris, ab Aena
ria literis Cæsaris euocatus, ad Andreā Auriam peruenit, atq. inde transgressus Apœninū
in urbe Viglebano Frācīscum Sfortiam, & Antoniū Leuā conuenit. Iubebat enim Cæsar
ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, legionésq. Germanorū ac
Italorū in Africā transportaret: Antonius uerò Leua in Galliæ Cisalpinæ præsidio perma
neret. Huic enim Cæsar, quāquā ducē animi uirtute insignē secū adducere cuperet, omni
no parcendū putabat, quoniā esset sæuissimis articulorū doloribus conflictatus, ob idq. ad
perferēda nauigationis incōmoda imbecillo admodum corpore uideretur, & in Italia qui
dem opus erat cōstanti, & impigro duce, qui in utrúmq. suscepti belli casum intētissimè ui
gilaret

A gilaret. Huic antè præcipuè est iniunctum, ut seuero edicto prohiberet, ne quis è nume-
ro ueteranorum Hispanorum noui belli cupiditate ad mare dilaberetur. Nolebat enim
solitis stationibus prouinciam nudari, adeo propinquam Gallis, Heluetiisque finitimam,
quorum incertæ fidei nihil omnino præsidio uacuum foret relinquendum. Deliguntur
itaque Itali tres præfecti, qui circiter uigintiquatuor cohortes conscribant. Is numerus
quinque milium hominum summam efficiebat. Hi fuere Hieronymus Tutauilla Sar-
nensis comes, qui superioribus annis in Peloponneso egregiam fortémque operam præ
stiterat, & Federicus Carettus in Epantheris Liguribus, & in ora Ingauriorum ad Fina-
rium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria uitricus erat; itémque Augusti-
nus Spinula bello clarus. Hi statim hinc atque inde digressi celeriter ex optimo genere
B militum cohortes implent, tanto ueterum nouorúmque militum concursu, ut conscriptis
plerique uoluntarii sine stipendio miscerentur. Interim Maximilianus Eberstteinius dux
uetus per Tridentinas alpes octo milia Germanorum in Lunensem agrum perduxit, in
queis fuere plerique nobiles è stirpe regulorum sine mercede Punici belli famam sequu-
ti. Hos humaniter liberalitérque susceptos, simul & Italos pulcherrimis armis Mediola-
no aduectis instructos, aduocata concione cohortatus est, ut patientissimè dum nauiga-
rent maris tædia perferre, ac ubi terram Africam attigissent, optimè de uictoria sperare
uellent. Pugnaturos enim ipsos pro diis immortalibus & pro Cæsare, qui nunquam piis
& fortibus defuissent. Ita summa omnium alacritate conscensæ sunt onerariæ naues tri-
gintaocto, quarum præsidio Antonius Auria magnitudine animi & nauali uirtute uni
C magno Auriæ secundus, duas & uiginti rostratas adducebat. Nec multo post Vastius è
portu Veneris soluit, ita ut triremibus oram legeret; onerariæ uerò ad conspectum in al
to uelis uterentur. Sed alternantibus sæpe uentis, & inflato nonnunquã mari, tardiùs quã
sperarat in Traiani portum ad Centumcellas peruenit, quo iam Pontifex ab Vrbe decur
rerat, ut sacris precationibus Deum optimum maximum, diuósque Christiani imperii tu
telares, ad uictoriam de hoste parandam nauigantibus propitiaret. Ita ipso Pontifice præ-
eunte uerba, & hymnos sacerdotum choro decantante, triremes nauésque onerariæ quæ
mira fœlicitate adæquato cursu ab alto in conspectum se dederant, ab excelsa specula ex-
piatæ lustratæque sunt. Datum est item uexillum & sceptrum Christianæ religionis in
templo de manu Pontificis Virginio Vrsino; postridiéque Vastius cum eo nactus ido-
D neam tempestatem, Neapolim cursum direxit. Ibi Petrus Toletanus prorex, regulique
peculiari studio impensáque singulas triremes ædificarant. In his fuere duo Sanseuerini
Salernitanus, & Besennianus, itémque Spinellus & Carafa, Hispanúsque Alarco Nea-
politanæ arcis præfectus. Ad has septem aliæ accesserant, quas ipse Toletanus publica pe
cunia confectas deduxerat, & noxiis nefariisq. hominibus ad remum damnatis impleue
rat. Dum cuncti in eo apparatu essent occupati Vastius in quosdã more militiæ animad-
uertit, qui pertæsi nauseam maris, & longinquæ nauigationis incõmoda reformidantes,
conceptas de uictoria spes malignè extenuare, stipendii tenuitatem detestari, consterna
réque multitudinem, ut signa desererent, seditiosis sermonibus cœperant. Ad authores
tantum pœna pertinuit, adeo ut inuoluti saccis profundo mari spectante classe mergeren
tur. In his fuere Michaël Tarraconensis, & Molina qui apud Caueanum oppidum excitã
E dæ seditionis initia præbuerant. Parato, & in naues omnis generis cõmeatu abundè con
gesto, impositisque militibus, Hispanisque præsertim ueteranis, qui à Corone redierant,
oram soluit. Eum secuta est uniuersa propè totius Campaniæ iuuentus, arreptis undique
nauigiis, tanta omniũ cupiditate, ut nemo Neapoli relictus esse uideretur. Inuitarat enim
comitate insigni quosq. opibus ætateq. florẽtes, ac notos sibi militiæ ueteranos, quòd his
atq. illis pulchrũ esset, uel emerita stipendia, uel tirocinii præclarã indolem memorabili
uictoria nobilitare. Profectus est & una Federicus proregis filius, ingenio bellici decoris
auido iuuenis, paucisq. diebus Panhormũ in Siciliam est peruentum. Hisdem quoq. die-
bus & ipse Andreas Auria diuersa nauigatione in Hispaniã ad Cæsarem peruenit, cum ue
tere sua sedecim triremium classe, tribusq. celocibus quos galeones uocant. Ea sunt naui
gia structura militari formaq. ad omnem uel tormentorum uel tempestatis cõtumeliam

egregiè sustinendā idonea, paulo minora onerariis, humilioráq. instructa quadratis uelis A
atque etiam aliquot remis, ut è portubus in apertum mare ad captandos uentos facilè sit
sese prouehere & promontoria superare. His fermè utūtur, qui piraticam exercent, quo
niam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus uel plurimas triremes in mul
ta malacia ad se oppugnandum appropinquantes perfringere maioribus tormentis at-
que demergere facilè possint, quum directis ad libellam summæ aquæ per fenestellas
ualidissimis colubrinis in orbem undique ferreæ pilæ ad multum maris spatium emit-
tantur; perflantibus uerò uentis reliquorum nauigiorum cursum antecedant. Cæsar de
lectibus habitis circiter octo milia peditum magna ex parte tironum conscripserat, & se-
ptingentos equites ulterioris Hispaniæ regulis imperarat, ex uetere eius regni consuetu-
dine legéque. Nam superioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatū B
est, nemo procerum fuit, qui non certam equitum manum conferret, & contra hostes in
castra perduceret, cuius impositi oneris causa magnas tulerant immunitates. Ii leuis arma-
turæ equites dicebantur, quod nihil præter apertam galeam & thoracem ferreis laminis
squamoso opere consertam, leuéque item ex prædure corio scutum Maurorum more, &
lanceam latæ cuspidis, gladiúmque habilem gestarent. His omnibus copiis præerat Men
docius, Tendilii filius, cognomento Montegius. Sed plerique illustres reguli, & ex toto
nobilitatis ordine frequentes euocati, ad Cæsaris aulam conuenerant, qui grauioribus
protecti armis, ac instructi generosis equis pro censu & amplitudine ditionis aliquot clien
tes liberaliter armatos trahebant, ut loco stipendii gratiam Cæsaris, & ex alacri pióque
studio ad nauandam operam certæ laudis decus promererent. Inter hos authoritate no- C
minis eminebat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non dubiam magni futuri ducis
spem præbens, quum publico pietatis nomine & priuato uoto uehementer incitatus, in
Barbaros deferretur, ut Garziæ patris cædem uindicaret, quem ab Afris ad Girapolim
Mœnice in insula cæsum fuisse docuimus. Venerat etiam ab Oceano portúque Gallico
Ludouicus Lusitaniæ regis germanus frater, cuius soror in matrimonio Cæsaris specta-
batur, cum classe uigintiquinque nauium eius generis quas carauellas uocant, Indicis
nauigationibus assuetas, magnáque rerum omnium & tormentorum onera, & quan-
tamlibet irati maris iniuriam facilè perferentes. In his uidere erat excelsum galeonem
incomparabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in classe duo milia peditum
descriptorum præter nautas recensebantur. Applicarant etiam è Belgico Oceano per D
Gaditanum fretum supra sexaginta onerariæ naues, quæ copias passim paratas, & com
meatus singulis mediterranei maris portubus susciperent. His aduectus fuerat magnus
damnatorum numerus, quibus per Belgicas urbes uita ex decreto Cæsaris idcirco fue-
rat concessa, ut in supplementum remigum in triremibus operam præstarent. Nam
eius generis hominum ærumnoso in labore facilè deficientium inopia momenti mi-
nimè leuis futura credebatur. Itaque Cæsar copiis & commeatibus in naues distribu-
tis, totóque ad edictum exercitu designata nauigia ea lege conscendere iusso, ut ne-
mo scortum aut puerum nisi ætate militari secum adduceret, è Barchinone oram sol-
uit, tenuítque cursum in Magonis portum minoris insulæ Balearis, atque inde turbu-
lenta nauigatione in Sardiniam Caralim peruenit, quo nuper Alfonsus Vastius ex Si-
cilia cum sua classe applicuerat. Nec multo pòst Cæsar ipso Auria reliqui conficien- E
di cursus rationes explicante, atque adhortante ut omnis moræ causa præcideretur
(nam Hispanica classis iam penè tota conuenerat) in Africam traiecit, & in Vticæ
portum, quem Farinam nautæ uocant, leni Coro remigum laborem subleuante uni-
uersam classem intulit. Magno autem casu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæ-
sar ipse uehebatur, dum intraret sabuloso in uado hæsit. Quo animaduerso periculo
Auria expedito consilio dimidiam partem uectorum & remigum in aduersam spon-
dam declinare iussit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fistulæ quadriremis uti
pondere subleuata impulsáque demum dextro remigio cum arenæ tumulum euade-
ret, & incolumis cum plausu uniuersæ classi redderetur; nequaquam leuiter commo-
to Cæsare, qui simile uitæ discrimen Philippum patrem subiisse memorabat: quum
ille

A ille in Oceano transuersa abreptus tempestate in arenæ cumulos periturus incidisset, ni-
si ingentis fluctus beneficio elata nauis atque ultra extantem sabuli cumulum transpor-
tata, magno miraculo in Britanniæ litus euasisset. Ab Vtica mox discedens classis cir
cumuecta promontorium Carthaginis, totúmque eius regionis litus quam Martiam uo
cant, excisæ quondam superbæ urbis ruinis, & noua regiorum hortorum amœnitate ce-
lebratum, appulit contra turrem quam de subiecto fonte Aquariam uocant. Hæc est
in ea plaga, ubi stabula elephantorum florente Carthagine fuisse putamus. Nam &
Cotum insulam, & totius antiqui portus formam, naualiáque quibus Romani uictores
inuiderint, tanti æui uetustas mutare & abolere facilè potuit. Barbari qui ab imminen
tibus Vticæ collibus, aliísque passim speculis, & ab excelsa arce antiquæ Carthaginis, quã
B Birsam fuisse memorant, aduentum & cursum explicatæ classis conspexerant, Hariade-
no Barbarussæ renunciarunt, hostilem classem innumerabilibus omnis generis nauigiis
constare. Erant.n.septingentæ ferme naues; in queis duæ & octoginta rostratæ triremes
frequentibus exornatæ uexillis cõspiciebantur quæ speciem æquo maiorem & terribilio-
rem hostiũ oculis præbebant. Verũ id Barbarussæ animũ magnopere perturbauit, quod
alii atq. alii præcurrentes nunciabant in classe pro certo esse Cæsarẽ ipsum Christianorũ
maximũ imperatorem; tantásq. equitum & peditũ copias amplissimæ classi fuisse imposi-
tas, ut nemo qui arma ferre posset, in Hispania atq. Italia relictus esse uideatur. Hoc affir
mari à quibusdã seruis Mahometani nominis qui præterita nocte exutis cõpedibus ex ho
stili trireme in proximi litoris dumeta fœliciter enatassent. Nõ putarat.n. insolẽs Barba
C rus, nostrarũq. uirium contemptor Cæsarẽ periculosis inexplorati maris casibus, in ignota
præsertim, sterili, ac æstuosa terra, dubio bello se cõmissurum; sed quod captiui à piratis
Tunetum perducti dicere solerent, per legatos, ipsúmq. præsertim Auriã non Tunetum
quidem ipsum, uerum ignobilia tantũ eius oræ oppida tentaturũ. Cuius cõfirmandæ opi
nionis antè alios author fuerat Aloysius Præsenda honesto loco Genuæ natus, qui in iti
nere supra Adrumentũ captus, in libera propè custodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barba
russa crebris percunctationibus multa de Italicarũ rerum statu moribúsq. nostris, tanquã
à perito disertóq. homine, spem præbẽs maturæ libertatis, sibi opportuna didicerat. Hũc
itaq. ira percitus, quòd falsa pro ueris de Cæsare astutè perfidioséq. narrasse crederetur, ad
se perductũ, oneratúmq. malignitatis cõtumelia in uestigio interfici iussit. Hac immiti in-
D sontis hominis cæde, tanquã uanissimæ suæ crudelitatis expiato dolore, Barbarussa ad ge
rendi belli cogitationes se cõuertit; primúmq. omniũ aduocatis in consilium trierarchis,
quibus propter spectatã uirtutem maximè fidebat; docuit uiris fortibus nihil omnino de
uictoria dubitandũ: quando eam ipse hisdem de causis iam pro certa atq. explorata perci
peret, quibus Cæsarem id difficile atq. anceps bellum (si non omnino insanus foret) mini
mè suscepturum credidisset. Quis.n. inquit, regionis non ignarus (ut hic uires nostras nõ
extollam) hostem non iudicet ambitiosæ cupiditatis inconsultæq. audaciæ pœnas daturũ?
qui iniquissimo anni tempore solstitialibus diebus in loca æstu torrida, & aquæ prorsus in
diga, minutissimisque obsita arenis, quas uentus in ora atque oculos incedentium uer-
set, certaturus aduenerit? An hostium milites, quos audio magna ex parte esse tirones, gra
uibus onustos armis facile progredi regrediue, aut in uestigio, uti uarius improuisæ pu-
E gnæ casus deposcat, fortiter cõsistere posse arbitrabimur? Quum præalta & facilè cedens
arena, ad suras usq. pedes deuoret, nec ordines rectè cõstitui sinat. Qua porro bellãdi ar
te, & peditum Turcarũ uim, & Numidarum equitũ perpetuò lacessentium repẽtinos im
petus sustinebunt, aut eludent? Si uerò tot sunt, quot isti asserunt, quinam cõmeatus, si bel
lum trahatur, tantã hominum colluuiem pascent? Hoc profectò bello, uiri fortes, nouũ &
incõparabile trophæum in terra Africa defigemus; quod Carolus summæ opulẽtiæ & di
gnitatis hostiũ imperator aut trucidatus concidet, aut opimæ futurus prædæ in nostrã ue
niet potestatem. Quod ad me attinet enixè dabo operam ut nihil uel armorũ, uel cõmea-
tus, uel auxiliorũ administrando atq. gerendo bello nobis desit. Vetera.n. armamentaria
pandã, aperiã horrea, reserabo ærarium, & ad Numidas quos iam amicitia conciliatos ha
bemus pecuniã in stipendiũ, exoptataq; genti munera cõfestim mittã. Tunetanos uerò in

spem præmiorũ exigua mercede in officio contineri,& hostibus obiici facilè posse scitis. A Hoc autem unũ militiæ munus à uestra uirtute uehementer expostulo, ut Guletam quæ nõ urbis modo,sed totius imperii, & subductæ præsertim classis certissimũ est propugnaculum, acerrimè & constantissimè defendatis, in eam.n hostis primo impetu deferetur. Vos itaq. eam mihi & Solymano imperatori inuictis animis seruatote, ut irrito incœpto tentata,& à nobis fortiter defensa, hostis Cæsar deceptus sua inani opinione,& tota existimatione sui nominis spoliatus, non iam de expugnanda urbe Tuneto,sed de reditu, saluteq. desperet. Hæc quum dixisset, trierarchi uno consensu responderunt,se paratissimis animis cuncta facturos quæ imperaret, nec commissuros, ut dedecus pristina sua uirtute indignum admitteretur,& id iureiurando singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smirnæus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæfutem (hoc est Iudæum) nocabant, cum ætatis honore, tum militaris prudentiæ authoritate facilè anteibat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodicenus, & ex ordine Ianizerorum Giaffer centurio, uirtute animi & corporis uiribus insignis. Is Guletæ situs est, ut lateritia turris cum adiecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthaginensis sinus mare ad australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo paruis nauigiis ad urbem Tunetum aditus patet. Neque enim hæc palus longior est, aut latior duodecim miliaribus; sed utrinque ita humilia sunt uada, ut nisi medio eóque profundiore alueo pernauigari queat. Ingressum à mari turris prohibet, quam circum adiectæ munitiones augent, ea amplitudine, ut iustæ manus præsidium facilè capiat. C Hanc Barbarussa multis tormentis instruxerat, ut suam classem, quam intra stagnum propulerat, ab hostili iniuria tueretur. Carthaginensis autem sinus ea forma est, ut eius ingressus ab alto adnauigantibus abscondatur; quoniam Clupeæ promontorium antiquis Mercurii & Pulchri uocatum, multum in occidentem solem sese extendit, & introrsus demum se reflectens, alterum efficit promontorium olim Apollinis, hodie Zafranum à nautis appellatum. Inde uerò lunato ambitu ad Guletæ fauces recuruatur, & ad læuam Radæ urbis calidarum aquarum salubritate celebris, regionem relinquit. Ex aduerso autem collapsæ Carthaginis situm spectat, atque item colles, oliuetáque & litus ipsum Aquariæ turris, qua nostra classis appulerat. Cæterum Guletæ fauces pons ligneus cum aduersa orientali parte coniungit, quo transirent qui ab Tuneto terrestri itinere commeabant. Hinc enim atque illuc Turcæ iter habentes sese diuisis per D uices excubiis, permutare erant soliti. Nam rerum omnium copiæ in quotidianos usus per stagnum leuioribus lembis aduehebantur. At Cæsar tota classe ad anchoras constituta, pronunciari iussit ut milites expediti in triremium magnarúmque nauium scaphas desilirent, & toto litore descensiones facerent, quod usque adeo compositè administratum est, ut tota undique litora Barbarorum agminibus nudarentur. Neque enim nostrorum clamorem,& sclopettorum strepitum ferre potuerunt; quin in fugam nullo contracto certamine protinus se darent. Veteranos Hispanos Itali, & hos demum Germani subsecuti sunt; cunctósque munitis castris Vastius consistere; nec temere uagari iussit, donec equites,& reliquæ omnes copiæ, totiúsque tormentorum apparatus in terram exponeretur. Descendit & Cæsar ipse bonæ spei & certæ alacritatis E plenus, qui alas hostium occupantes litora, & descensum nostrorum prohibere conantes in fugam uersas conspexerat. Erexit autem prætorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram uocari Aquariam diximus, alteram Barbari Salinariam appellant. Interim uariæ militum manus emissæ sunt, quæ proxima explorarent loca, & cisternas puteósque quæritarent, hostiúmque simul casas & uicos mapalibus similes occuparent, usque ad summos colles, ubi uetusti templi ædificia uisebantur, quo in uertice duarum cohortium Italicarum uexilla præsidii causa constituta sunt, iuxta antiqui operis aquæductum, quo olim magna perennis aquæ uis in urbem Carthaginem perducebatur. Afri pedites, equitésque præsertim Numidæ, uelox, insidiosum, & summi laboris militum genus, omnibus horis locísque, repentini ac infesti nostris

A occurrebant; locorúmque notitia confiſi, uti erant inermes & agiles noſtros ſæpe incau-
tos ac impeditos armis circumſiſtebant, ſagittis, iaculis, atque lapidibus rem gerentes;
tanta feritate ut nemini uel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Li-
gur centurio, cui Numida eques ictu inuerſæ lanceæ proſtrato ab equo deſiliens, priuſ-
quam ſubueniri poſſet, caput præcidit, & conſcenſo rurſus equo celeriter aſportauit.
Eadem quoq. mala ſors incidit Federico Carecto regulo: is quum à Vaſtio exploratum
duceretur, eius lateri hærens ſclopetti glande traiectus eſt. Sed ea hoſtium agilitas fero-
ciáque Cæſarem minimè retardabat, quin ipſe cum paucis exploratum iret, & in conſpe-
ctu uolitantium undique Numidarum cuncta oculis perluſtraret; ea quidem animi con-
ſtantia, ut ab amicis grauioribus fruſtra admoneretur, ne minorum ducum munia tanto
B ſuo publicæq. ſalutis periculo uſurpare uellet. Iam Vaſtius non longè à Guleta legiones
promouerat, crebris paſſim obliquis foſſis ſinuoſè perductis, & conſtitutis munitionibus,
ut tuto milites commeare, in operéque uerſari poſſent, & continuos tormentorum hoſti-
lium ictus paueſcere deſinerent. Faciebant autem opus non ſerui modo remiges, ſed mi-
lites ipſi omnium ordinum magno quidem cum labore, uerum alacritate ſingulari; utpo
te quibus Cæſar præſens ac indefeſſus eſſet adhortator, & plerique duces certatim ligoni
bus & batilis promptas manus admouerent. Erat enim extenſæ munitionis ingens ſpatiū,
nam Cæſar nequaquam properè, ſed paulatim proferenda opera cenſuerat, ut tutò pro-
duci milites & tormenta muralia opportunè ſubuehi, atque inde inuadi hoſtes poſſent,
qui nihil omnino apud noſtros remiſſum, aut paulo negligentius munitum eſſe patieban
C tur. Tantos ſiquidem ſpiritus barbari prædones ſibi deſumpſerant, ut ultro erumpere, &
noſtros ad conſerendas manus prouocare, accederéque propius ad munitiones, atq. eas
ſubire auderent. In prima erecti aggeris fronte, præcipuum ſibi locum depopoſcerat Sar
nenſis regulus, elatus ſpectatæ uirtutis fama, quam Peloponneſiaco (ut diximus) bello
fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerem, muralis inſtar propugnaculi, ſed paulo quā
ex diſciplina oporteret anguſtiorem erexerat: nam in medio tabernaculum ſplendidè ex
tenſum, fermè totum loci ſpatium occupabat. Intra hunc aggerem quanquam arctè, co
hortes ſuas cōtulerat. Sed uir æquo acrior, & parandæ laudis auidior, quum fortè hoſtes
in conſpectum ſe dediſſent, quin in eos confeſtim erumperet, contineri non potuit; Sale-
cus enim auſu aſtúque piratico inſignis, cum delecta ſuorum manu, ad eius munitionem
D excelſo tabernaculo conſpicuam aduolarat, magnúmque & repentinum tumultum apud
noſtros excitarat; ſic tamen ut ſclopettorum glandibus repulſus, coactúſque ſe recipere
uideretur. Tum uerò Sarnenſis quibuſdam præfectorum ſuorum contumelioſè appella-
tis, quòd eos timidiùs & cunctātiùs egreſſuros & ſubſecuturos appareret, in hoſtem calli-
dè terga uertentem, ira feruidus erupit, obuios acriter uulnerans atque proſternens; ſcili
cet ut fato ſuo non inhoneſtam uiam aperiret. Ita Salecus noſtros ſatis magno interuallo
à cæteris diſiunctos, edendæque cædi opportunos uidens, ad ſuos conuerſus, milites, in-
quit, quam exoptaſtis de hoſte prædam indagine clauſam tenetis, proinde conuertite ſer
rum fortitérque pugnate, ut nemo ex his audaculis tironibus uiuus aut integer euadat.
Nec mora conglobantium ſeſe ea fuit impreſſio, atq. is in hoſtem impetus, ut noſtri pau
ciores aduerſus multos non diu reſiſterent, ſed tumultuoſiſſimè terga darent. Sarnenſis
E ipſe antè alios acerrimè depugnans cum Belingerio affine ſuo cohortis præfecto trucida
tur: reliqui eandem in fuga oppreſſi Fortunam ſubeunt. Cæteros intra munitionem cō
fugientes, irretitóſque tabernaculi funibus, quominus expedita fuga ſe reciperent, Tur
cæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea ſupellex ipſius Sarnenſis pro-
perè direpta eſt; neque fuit quiſquam ex proxima Hiſpanorum ſtatione qui ſatis matu
rè ſociis perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hiſpanos ſociorum Ita-
lorum cladem non omnino triſtibus ſpectaſſe oculis, tanquam bono iure indignantes,
quòd propinquæ hoſti, ideóque periculoſæ cuſtodiæ locum arrogantia quadam Sar-
nenſis deſumpſiſſet, qui nouus propè miles, quanquam apprimè nobilis & ualdè pu-
gnax, id ambitioſiùs quàm deceret primi honoris cauſa à Vaſtio impetraſſe diceretur:
caput eius cum dextra ad Barbaruſſam delatum eſt. At noſtri, barbaris ex ſucceſſu eius

diei lætitiam crebris tormentorum bombis celebrantibus, magnopere tristes, uix animis A
accepti incommodi ignominiam sustinebant, querebanturque iidem ab Hispanis nequaquam alacriter fuisse adiutos. Sed Vastius, qua multum ualebat, molli oratione afflictos est consolatus, sic ut eos non uirtute hostium, sed ipsorum & præproperi ducis temeritate contractum fuisse detrimentum ostenderet. Verùm id totum, quod malè auspicatum accidisset, probè expiatum uideri ipsa ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitisset. Proinde confirmarent animos, & quicquid dedecoris esset admissum noua uirtute sarciendum existimarent. Hispanos autem seueris castigauit uerbis tanquam parum misericordes, quòd nequaquam amicæ erga socios uoluntatis suspicionem parandi odii plenam, leui de causa præbuissent. Sed Fortuna non iniqua plerunque libidine bona pariter & mala inter mortales dispensare solita, id Hispanis non indulsit, ut ab hesterno inflicto uulnere diu socios contemnerent, par enim eis dedecus Tabacches attulit. Sub auroram nanque erumpens tecto, & festinato procursu Hispanorum munitiones adortus, B
usque adeo uehementer stationem perturbauit, ut conscenso aggere aliquot desides & operis labore fessos, alios reposita repetentes arma, in fossa oppresserit, clamoréque edito reliquam custodiæ manum ualde perterritam terga dare coëgerit. Atque ita Barbari momento tẽporis fossoriis potiti ferramentis, & rapto Francisci Sarmenti uexillo, quod erat in summo aggere defixum, interfectóque in fossa Mendesio cohortis præfecto, qui ab multo abdomine grauis, fugam capessere nequiuerat, multis improuisò cæsis & uulneratis, prius se receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium superuenirent. Adcurrit & ipse Cæsar armatus ad tumultum totis castris excitatum, seuerè increpitis, qui C
commissum stationis locum trepidè deseruissent, & usque adeo segniter & supinè custodias obiissent, aduersus eum hostem qui suo astu, uelocitate, atque audacia repentinus, & insolens, & ferox, à peritis ipsísque præsertim ueteranis nisi temere contemnendus uideretur. Id insigne editum facinus pudorem Italis abunde detersit, quum dedecus Hispanis opportunè cõmunicatum uiderent, & eo quidem acerbiore aduersi euentus sorte, quòd ueterani disciplinæ parum memores aliquanto inusitatiùs & turpiùs deprehensi cæsique fuissent, quàm Itali tyrones, qui committendæ pugnæ studio temere progressi, & elici & conferto certamine à multis trucidari facilè potuerint. Sedato tumultu Vastius ueteres præfectos, primorúmque ordinum centuriones in tabernaculum uocauit, conuersúsque ad eos, uiri, inquit, alioqui semper fortes, qui multas incõparabilésque uictorias mecum D
Cæsari inuicta uirtute uestra peperistis, paucis omnino uerbis cohortandi uidemini, ut pristinum spectatúmque semper bellicum uigorem ad animos reuocetis. In uobis enim (ut uideo) quod piget, pudétque, antiquæ partæ laudis memoria penitus refrixit, & insolito metu obtorpuerunt manus, & noua pigritiæ corpora elanguerunt, ut nõ horum inermium prædonum insolentiam uestro forti ausu frenandam uindicandámque putetis. Irrisistis, ut nonnulli obiectant, heri sociorum inauspicatæ promptitudinis coniunctam cum pœna temeritatem: at illi hodie uestram incuriam degenerémque segnitiem iure optimo rident; sic ut hoc commune dedecus uestro præsertim aliquo celebri & pulcherrimo facto abolendum esse fateamur. Censeo itaque & seuerè iubeo, ut ad nouam parandam laudem, arma atque animos quàmprimum præparetis, & hostes, si rursus lacessant, & munitiones tentent, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cædendo, malè mulctatos intra Guletæ portum compellatis. Strenuè instantibus E
atque prementibus fortasse aderit Fortuna, ut immixti perturbato agmini, munitiones intretis simul & occupetis, in quibus ipsorum spem omnem repositam uidemus. Quod si hoc secus acciderit quàm sperandum sit, saltem cum Cæsari, tum mihi decoríque uestro, uel hoc uno insigni conatu abunde erit satisfactum. Ad ea continuo Aluares Gradeus, Cisnerius, Rodericúsque Ripalia, & cum his Sarmentus, Didacus Abyla, Franciscúsque Ruitius, responderunt, se usque adeo præstãtem operam nauaturos, ut in ipsis neque uim, neq. omnis periculi contemptũ, aut expectatæ quærendæ laudis ardorẽ, uiris fortibus impigrè pugnare solitis dignũ desideraret. Nec Barbari aduerso nostrorũ successu elati, quin eadem cõsuetudine audacter erumperent, plus tridui mora cõquierunt, me

ridianóque

A ridianóque tempore Giaffer, cui id munus forte contigerat, cum Ianizeris, Afrorúmque iaculatorum manu, superiores munitiones inuasit, ratus se ea hora nostros, cum labore operis, tum solis feruore confectos, in statione segnes & imparatos aggressurum. Iam Barbari inopinantibus nostris, uti remissa passim eius feruentissimæ horæ custodia, aggerem conscenderant, & certatim in subiectos undique glandes, sagittas, & lapides coniiciebant, quum extemplò ad leuem tympanorum sonitum sclopettarii nostri sicuti fuerat imperatum, duobus simul locis eruperunt. His Vastius subsidiariam manum ex galeatis thoracatisque militibus, qui alabardis, breuioribus hastis, aut partesanis lato ferro Italorum consuetudine rem gererent, opportunè submisit. Phalanges autem suo ordine compositas intra munitiones constituit, ut si quid leui armaturæ durius accide

B ret, eam referentem pedes reciperent, & ad pugnam parati simul castra tuerentur, cœptiq. certaminis euentum expectarent. Pugnatum est utrinque summa contentione, nam Ianizeri quanquam graui nostrorum impetu repellerentur, uti milites pro dignitate præto riani sui ordinis nusquam terga dare soliti, non multum constantia aut uirtute animi nostris cedebant. Sed Giaffere ipso, qui antè alios ardentius dimicabat, duobus simul glandibus traiecto, cadentéque, ora conuertere fugámque respicere cœperunt, & mox expirantem ducem erigere atque referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alii supra exanimem utrinque cecidissent, effusè in fugam se dare coacti sunt, nostris tanto ardore persequentibus, ut Guletani receptis primis periculum eriti quartam ferè suorū partem obseratis repentè portæ ualuis excluserint. Verùm hi deflectentes uersus stagnū,

C postico ferè aditu, qui nostris erat inexploratus, intra munitionem se receperunt. In eo tumultu, quòd Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè muniuisset, periculosius atque difficilis nostris receptus est datus, Didacúsque Abyla nouellariæ cohortis signifer, in hostili aggere uexillum defigere ausus, multis simul glandibus petitus, & sagittis confixus occubuit. Neque tamen uexillo potitus est hostis, quum illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuisset. Rodericus quoque Ripalta crassioris sclopeti glandè collisa uehementer galea graue uulnus accepit, multóque plures è nostris in receptu quam in pugna desiderati sunt; quoniam è tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra suorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiuerat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egre-

D giè repressa est, & spes expugnandæ munitionis nostris non obscurè præbita, quòd ex propinquo munitionis natura consideratius explorata certam uictoriam aggressuris promittere uideretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio aliquantò infirmiorem esse, quam crederent Guletæ munitionem, persuasúmq. habebant eo aditu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem irrumpi potuisse. Qua de causa Sinas animaduerso aggeris uitio, quod non esset perpetuus nec lateritio ædificio coniunctus, nouum & subitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula, transuersóque leuiorum asserum munimine constibulatis, ingressum præsepsit, ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedēte paludis parte conspectos, certis sclopettorum ictibus petere posset. At Cæsar paucis diebus in ipso rerum apparatu deliberatio- néq. consumptis, statuit non esse terendum tempus, quin protinus Guletanis uim omnē,

E & uerum terrorem admoueret, multæ enim eum res ad expedienda consilia uehementer hortabantur; suorum in primis animi abundè restituti, hostium uerò non uano planè metu perculsi, quos nouo præsidio erigi in spem, confirmarique nolebat. Didicerat enim uaria Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetum appropinquare; contrà, suos aduersa tentari ualetudine; ut pote qui interdiu immoderato solis feruore torrerentur; noctu uerò largissimo cœli rore madefacti, astrictis, & propè gelatis artubus rigerent, nec aqua dulci aut planè suaui leandæ sitis desiderium explerent, nec exoptata ægris recentis obsonii subsidia classis præberet; militari nanque industria effossi toto litore putei & Aquariæ item turris latices iniucunda salsugine redundabant; sic ut ægri pariter & incolumes compressa acrioribus pomis siti facilè contabescerent; quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura liberaliter obuiam iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus,

rerum propè omnium aduersus inediam & sitim, imminentésque morbos opportuna præ A
sidia, onustis pluribus nauigiis, in castra illico subsecuturus transmisisset; & Alarco Nea-
politanæ arcis custos, completa ingenti naue, pari studio ad Cæsarem esset profectus. Iam
enim Aurianæ clasis, Hispanicæque præsertim nauticus panis mucorem & cariem senti-
re cœperat. Itaque ad idus Iulias promotæ sunt munitiones in conspectum hostium, prola
túsque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegebat oblonga munitio ex ui-
mineis corbibus usitata ratione confectis, & ligneis item uinariis doliis quæ arena sola cō
plebantur; quòd Africæ solum his in locis neque glebam neque cespitem ad opus facien
dum præberet. Auria suo usus munere a mari oppugnandæ Guletæ negotium suscepit,
ita totius clasis diuisis ordinibus, ut rostratæ naues sibi per uices tripartito succederent,
displosisque tormentis cædendo, sequentibus locum darent; maiores uerò onerariæque B
naues idoneis in locis ad anchoras constitutæ, ex castellis prorarum & puppium, & ab ex
celsis fumi mali carchesiis iugiter operam nauarent. A terra autem tribus in locis tripar
tito pariter singula munera, diuisis inter se per nationes copiis Vastius partiebatur, ut sin-
gulæ acies ex æquo attributi laboris onus, & speratæ laudis fructum sentirent. Nunquàm
ab ulla hominū memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt,
uel acriore ui, uel maiore apparatu, exactioréque diligentia munitus usquam locus est op
pugnatus. Tanto enim crepitu, adeóque horribili reboatu fragor ingentis terræ motus in
star est editus, ut non quati modo & grauissimè cōcuti, uerùm tota passim terra hiscere,
& iam iam mortales absorbere uideretur. Mare autem quod modo tranquillitatem paca-
ti æquoris ostenderat, fluctuosius concitari in orbes, remotáque etiam pelagi spatia, repen C
te excitata flauenti spuma conturbari, latéque feruere spectarentur; quum cœlum superfu
sa tot excitatis ignibus fumea caligine, omnium oculis esset ereptum. Ab aurora ad meri
diem maioribus colubrinis nusquam est cessatum. Itaque turris cum adiecto suo antemu
rali terebrata undique, & penitus diffracta sic concidit, ut tormenta suis apposita fenestel
lis, horúmque libratores, corruentium parietum, & proscissæ testudinis ruina cōtegeret,
munitionésque circum omnes, nudatæ propugnaculis latè passim perfossæ atq. disiectæ,
non omnino difficilem nostris ascensum præberent. His ad accendendos animos cucul-
latus sacerdos crucifixi Christi seruatoris ligneam imaginem præferebat. Nec mora co-
hortes quibus singulis senæ scalæ erant attributæ, eo ordine ut tum hostilem munitionē
inuaderent, quum signum tubarum cantu esset datum, nostrorúmque tormenta cessas- D
sent, cohortante iubentéque Cæsare procurrerunt. Neque diu Barbari quanquam in sub
euntes tela omnis generis, naualíque artificio missilem ignem tenaci flama armis adhæ-
rentem conicerent, uim nostrorum tanquam terrefacti, magnáque introrsus obruti cla-
de sustinere potuerunt, sed occupatam à scandentibus munitionem, amissa spe defensio-
nis deserere, præcipitésque se in fugam dare coacti sunt. Sinas ipse cum ducibus ponte li-
gneo se eiecit in aduersam cōtinentem, læuóque litore intento cursu Tunetum profugit,
quo itinere multò maxima pars suorum sese proripiebat. Alii cæsi pulsíque in stagnum
detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem Hispani e-
quites & sclopettarii præsertim uenatoria consuetudine passim opprimebant, tanta confe
ctandi uoluptate, ut tota palus Barbarorum cadaueribus constrata uideretur. Nostri pau
cis amissis, omni tormentorum apparatu, totáque iam pridem subducta (ut diximus) ho E
stium classe sunt potiti; quo nihil iucundius Cæsari, Hariadeno uerò acerbius accidere po
tuit, gementibus piratis, qui maris & totius nauigationis facultatem, qua una maximè ua-
lerent, amisisse querebantur. Constabat enim Barbarussam in ancipiti deliberatione ali-
quandiu stetisse ambiguum, tueretur ne regnū terrestri manu, an ipsam potius maris pos-
sessionem retineret, qua ipse ab ineunte ætate, facto sæpius Fortunæ suæ periculo, duo
opulenta regna, & longè clarissimam peritiæ naualis existimationem esset consecutus.
Sed in superbo ambitiosóque homine uel improbantibus trierarchis præualuisse confir-
mandi regni cupiditatem, tum maximè sibi aduerso Pœnorum studio, qui alienigenam, &
multa cruentum cæde prædonem sibi regem impositum abominati, rediturum Muleas-
sem expectabant, quem ueteres amici ex Tunetanis expeterent, & præcipuus inter Nu-
midas

A midas auunculus Dorax se reducturum polliceretur. Verum ego postea ab ipso Auria accepi Barbarussæ,nihil famæ de aduentu Cæsaris credenti,tempus omnioo defuisse, quo classem deducere atque instruere posset:nam quæ intra Guletæ faoces reducta, in ipsa paludis tuta statione seruabatur,nisi magno ergatarum & funium molimine,longóque militum & seruorum remigum labore extrahi,appararíq.non poterat. Neque enim Barbarus uir acutus,ac utriusque militiæ peritissimus,utrobique si copias diuideret,rem iustis uiribus,& bona spe geri posse iudicabat. Qua de causa,sicuti superiore libro demõstrauimus, nouum intra paludem portum efficere, maréque apertum nouis faucibus ad occasum excauatis immittere cogitarat,& iam magna ex parte perfecerat,ut expeditam instructámque suis armamentis classem securo io loco,& undique tormentis permunito B contineret. Sed eum pertinacissimè uacantem operi,& passim ueteribus Carthagioensis molis reliquiis occurrentem aquileges deterruerunt,affirmantes exiguo tempore futurum ut Guletæ munitio à continente abscissa,& redacta in insulæ formam,nouo terrestri præsidio (si usus posceret) confirmari atque defendi nõ posset,& allideotis maris fluctus perflante Aquilone stagnum inuectis arenis oblimarent,exaggeratisque uadis summæ utilitatis Tuoetana nauigatio tolleretur. Cæterum Barbarussa tanto accepto incommodo perturbatus & exterritus,uenientem ad se cum reliquis Iudæum ita turbido iosestóque supercilio excepit,ut ignauiam cunctis,fœdúmque terrorem nimis properè conceptum exprobraret, grauiq. admisit dedecoris cõtumelia prosequeretur. Ad ea tameo Sinas pro omnibus respondens,Hariadene,inquit,quam diu cum homioibus armatis cer C tandum nobis fuit,uti plane scis nec hostes diffitentur, operam existimatione oostra, & tuis auspiciis dignam edidimus; ubi uerò nobis cum diro Sathana, furiísque eios infernalibus, qui io nos horribili cum incendio terræ motum extremi terroris atque periculi excitarunt,repugnare necesse fuit,tibi mirum oideri noo debet, si immortalium humani generis hostium inusitatam uim effugimus, ut tibi meliore Fortuna de imperii urbísque tutela certaturo, integri seruaremur. Neque oos dispudet, tanquam iterum pugnaturos, eo periculo ereptos uideri, è quo tu si interfuisses summæ constantiæ uetus dux,& miles,non turpè modo,sed planè honestum (si libero ore tecum loqui licet) incolumem emersisse arbitrarere.Hæc in primo congressu dicta fuisse ab his qui sermoni interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore,uerborum contentioni fi- D nem imponens,leniore oratione singulos oehementer est cohortatus, ut secum pro republica salutéque omoium aduersus hostes bellum sustinere,intentissimáque cura gerere uellent. Sperare enim se postquam ampliora iam Afrorum peditum auxilia,& ingentes Numidici equitatus turmæ appropinquarent;hostes non diu Guleta capta lætaturos, indéque mox ad paranda quæ opos erant omnem industriam studiúmque conuertit,pro lata statim ex ærario ampliore pecunia,dispensatáq.liberaliter inter Afros & Numidas, ut propè fidiorum confirmaret amicitiam,& nouo beneficio dubios obstringeret. Interea rex Muleasses ex ulteriore Numidia cum modico propinquorum & clientium comitatu ad Cæsarem io castra peruenit. Consederat in sella regia Cæsar medio in prætorio,in quod admissus est Muleasses suo cultu mitratus, cui lintea fascia à mento demissa guttur protegebat,& tibias talaris adornabat uestis è serico uiridi & cyaneo discolor.Erat is pro E cera statura,suffusco uultu,planéque uirili,sed oculorum lumine ita peruerso,ut spectantes malignè contueri uideretur. Postquam uerò exosculatus est Cæsaris dextram,tapete substrato,humi collectis cruribus more patrio sedens,per interpretem in hanc sententiã est locutus. Nullo meo,ter maximè imperator,insigni officio prouocatus,quod ita religiones quibus dissentimus tulerunt,in hanc terram armatus,& iam planè uictor aduenisti;ooo sine,uti reor,præclaro instioctu magni oumínis,quod & nos pari pietate colimus; scilicet ulturus summæ perfidiæ & crudelitatis tyrannum & prædonem, humani generis hostem atrocissimum,de quo propè iam partam expugnata Guleta,& capta classe uictoriam ita prouideo, ut propè diem eum maleficiorum omnium te uindice pœnas daturum sperem,& eo quidem meo uberiore gaudio,quòd fœlicitatis atque uictoriæ tuæ fructus ad me sit rediturus; me quidem in paternum & auitum regnum restitues, quod à

ſumma tua æquitate atque uirtute ſupplex, & exul ſperauerim. Erit enim tibi in primis A
utile planéque decorum, ſi me, regem antiquiſsima ſtirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorum propinquitatibus clientelíſque ualidum, complectare. Nec recuſo uel tributum pendere, uel me beneficiarii iuris nomine Chriſtiani imperatoris clientem profiteri. Fidei uerò meæ, nullus erit locupletior uades, quam accepti beneficii memoria, quæ apud me liberóſque meos erit indelebilis, uel ob id præſertim quòd ingrati nomen abominer, & exhorream, perenniq. amicitia ueſtra adeò propinquis è Sicilia Sardiniáque præſidiis confirmari mihi opes, & Punicæ gentis ſtudia conciliari non ignarus rerum intelligam. Cæſar ad ea reſpondit ſe eo animi decreto in Africam traieciſſe, ut multorum temporum iniurias, quas Barbaruſſa cunctis regnorum ſuorum litoribus intuliſſet, armis uindicaret, maleficentiſsimúmque hominum genus piratas excinderet. Huic B
uoto ſuo piè concepto Chriſti Dei numen ſecundum belli ſucceſſum dare, aſpiraturúmque iam procul dubio, ut Tuneto capto ſumma uictoria potiretur. Tum uerò ſe cuncta ei quæ ex uſu rerum fructúque uictoriæ forent, benignè conceſſurum, modo fidem non falleret, quæ ſibi ſuſpecta tanquam Punica uideri poſſet, niſi eam beneficii memoria regio in animo grauiſsimè confirmaret, aut armorum metus abundè tueretur, quando hiſdem uiribus & regna benemeritis dari, & rebellibus adimi facilè poſſent. Muleaſſes maximè grauem ſe præbuit, tanquam priſtinæ Fortunæ ſuæ nihil oblitus, quum eum Cæſar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita uerò comem ducibus ſeſe oſtendit, ut ad ſpectaculum in equo conſpici uellet, quum haſta longa peritiſsimè quaſſata, & conuoluta in auerſos & aduerſos ictus, admirabiliter ſe exerceret, & ſerio præliantibus noſtris admiſce C
re cupere uideretur; per otium autem cum philoſophis de natura uniuerſi, & de motu cœli, poteſtatéque ſyderum exactiſsimè ex Auerrois diſciplina diſputaret. Ei Cæſar tabernaculum tendi, & hoſpitalis munificentiæ munera in quotidianos uſus præberi iuſſit. Vaſtius & Albanus, & ſecundum hos reliqui proceres omni honore adhibito ſuſceperunt. Cupientem uerò caſtra conſpicere, ſpectatum comiter deduxerunt, ut quas aggerum moles noſtri celeriter extruxiſſent, quantus tormentorum eſſet apparatus, quæ cuſtodiæ armatorum in ſtatione pro caſtris excubarent, & quantam uim peritiæ militaris, tot legitiones non lingua modo, ſed ipſo oris habitu, & cultu armorum maximè diuerſæ præferrent, præſens agnoſceret; intueretúrq. oculis an tot lectiſsimarum copiarum præſidia, quæ Cæſar inuictus imperator, ipſius qui iam reduceretur inſigni beneficio in Afri- D
cam adduxiſſet, ad debellandos hoſtes ſatis forent. Muleaſſes antè omnia numerum atq. ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum uenalium omnis generis copiã, mirámq. præſertim coëmentium paſsim militũ tranquillitatẽ, uehementer eſt admiratus. Nec multò pòſt duces cõſertis in arcano ſermonibus diligenti percũctatione multa ab rege ad gerendũ bellũ opportuna didicere, de Tunetanorũ in primis ſtudio & uiribus; de ſitu itẽ urbis naturáq. mœniũ, & munitione arcis; de ſuburbanis puteis & ciſternis, & quã lõgè latéque proxima oliueta, quæ denſiſsimi nemoris ſpeciem præberent, ad ortum ſolis protenderentur; quales porrò Afrorum & Numidarum eſſent copiæ, quæ mercede conductæ tyranno operam nauarent. Id poſtremò non inani coniectura, tanquam mox euẽtu minimè cariturum, cõſtanti ore protulit; Barbaruſſam nequaquam mœnibus, quæ tot noſtrorum tormentis non magno labore proſterni poſſent, eſſe confiſurum, ſed omnes E
ſub ſignis ad oſtentationem educturum copias, ut inconditæ multitudinis conſpectu procurſúque, terrere noſtros, & immiſſo Numidarum equitatu, magníſque de more gentis ſublatis clamoribus perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maximè fideret, & parcere uellet, in aciem eſſe producturum, uerùm reliquam Afrorum turbam obiecturũ armato hoſti, ut quid efficere poſſet, extra ſuorum periculum, Punico tantum ſanguine uir aſtutus & callidus experiretur. Nihil enim eum ſuis nationibus magis alienum, magiſque miſerum arbitrari, quam ſi collatis ſignis collatóque pede confligeret cum eo hoſte, qui phalanges ſplendenti protectas ferro, & prælongis horrentes haſtis, ſtabili gradu promouens, nudos iaculatores & ſagittarios, carpentéſque incedentia agmina inermes Numidas irriſurus eſſet, & nullo negotio proſtraturus. Noſtros autem nihil

omnino

A omnino perpessuros aut sensuros infestius quàm ardorem solis & obortã inde sitim, cui tamē malo facilè occurri posset crebris aquæ subnectionibus. Eam nanq. è propinqua classe utribus, & cupis ligneis per seruos, & frequentibus nauiculis per stagnum abunde posse comportari, dispensaríque per acies; quanquam in proximo non longè à mœnibus ueteres cisternæ satis magnam uim aquæ dulcis sitientibus præbituræ crederētur, nisi eas malignus atque atrox hostis communi incommodo uenenis inficeret. Hæc suo ordine ad Cæsarem perlata, eum in sua spe non dubiæ uictoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoso consilio incubuit, ut nihil militaris studii curæque remittens quam primum uniuersas copias Guletæ & Tuneto admouendas decerneret. Cæterum parandis his rebus instruendísque militibus, & noscendis hostium consiliis, quum impensè uacaret Cæsar, uaria nostri quotidie cum Numidis prælia serebant, sic ut semel iusta propè pugna cum Barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit. Barbari æneis aliquot tormentis inter olíueta dispositis, pilas continenter in castra iaculabantur. Ea re cognita Cæsar omnibus Italis & ueteranis compluribus Germanorum Hispanorúmque cohortibus aggeri & castris præsidio constitutis reliquas copias & equitatum educit, quum paulo antea Monteginm equitatui Hispanico præfectum cōtra hostes premisisset. Cum Barbaris aliquandiu uario euentu certabatur, nam tametsi per aliquot sclopettarios pedites satis prosperè contra hostes nostri rem gerebant, Hispani tamen equites, uti ex clientibus procerum parum armorum usu peritis conscripti, Numidarum & Turcarum equitum uim ferrè non poterant; sic ut inspectante Cæsare perturbati, & terga dantes, ad grauis

C armaturæ uexilla confugerent, & ipse dux Montegius uel acerrimè pugnans solido thorace Numidica cuspide perforato grauiter sauciaretur, atque ægrè seruaretur; & idem uitæ periculum uulnere accepto adiret Garzias Lassius non genere modo, uerum poëtica lauro perillustris. Hunc sauciatum & circumuentum Federicus Carafa nobilis Neapolitanus suo bostiliq. sanguine perfusus seruauit. Id autem pugnæ genus eiusmodi erat, ut magno impetu primo procurrerent, deinde quum premerentur, cōsultò terga darent, & hostium impetum cedendo refringerent; rursus conuersi infestis signis irruerent in hostem. Sed aliquāto iniquius Hispani, nam tametsi optimi generis equos adduxerant, minimè tamen eos huiusmodi prælüs insuefactos habebant. Quoniam equestris exercitatio pòst depulsos Bætico imperio Mauros iampridem exoleuisset, præterquam quod hastarum

D longitudine etiam Barbaris erant impares, ideóq. pauci aduersus multos ingruentes consistere non auderent. Cæsar ubi suos à Barbaris acrius premi, ac cedere paulo longius uidit, celeriter cum grauioris armaturæ equitibus aduolat; cuius aduentu & acri impressione Barbari tormentis curulibus amisis, præcipites sese fugæ mandarunt. In eo concursu Cæsar ipse, uti ante agmen armatus constiterat, diuum Iacobum, quod est Hispanorum equitum tutelare numen, pro tessera clariore uoce inuocauit, & in Barbaros ita inuectus est, ut non ducis modo intrepidi, sed pugnacissimi etiam militis officium præstaret, coronæque ciuicæ honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Bætica nobilem equo perfosso deiectum, & grauiter in facie uulneratum, ideóque circumuentum ab hostibus suo interuentu seruauisset. Vni eo die è nostris paucissimi equites Græci, duce Lazaro Coroneo, Barbaros usque adeò mirabili feriendi atque eludendi arte, præsen-

E tique audacia repellebant, ut sæpè dare terga cogerent. Sed Græcorum & Lazari insita ferocia temeritatéque fiebat, ut quum abeuntium agmina lacessendo instandóque intemperanter persequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hostium genus ora & signa conuerterent, redintegratáque pugna refugientes effusè consectarentur, usque ad cataphractorum alas quas Græcorum periculo commoueri laxaríque necesse foret; id grauiter ferente Cæsare, qui abeuntium terga potius a nostris eo tempore quam ora pugnantium spectāda iudicabat, tanquam equitatui suo ualde perterrito diffisus; sic ut Lazarum sæpè reuocatum, nec dicto audientem districto gladio persequens, nisi laxatis fortè ephippii cingulis ex equo in arenam propè decidisset, percussurus esse crederetur. Per eos quoque dies accidit, ut Barbarorum circiter triginta milia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo sitam, magno studio & uelo

citate contenderent. In ea turre Cæsar, quòd castris immineret, paulo antè præsidium paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen magus quidam sacerdos Numida superstitioso ululatu edito præibat, spargens circumquaque quasdam syngraphas, quibus Christiani nominis militibus dirum exitium imprecabatur, iamque nostros inclusos turri, atque igne & fumo circumuentos uehementer premebant, quum Cæsar ipse protinus promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros inuasit, atque omnes celeriter mago sacerdote antè alios interfecto, terrore perculsos in fugam coniecit. Audiui ego postea à Cæsare, quum apud Neapolim mihi scripturo totius partæ uictoriæ seriem enarraret; se balistariorum equitum alam magno proculdubio usui contra inermes hostes futuram, eo die plurimum desiderasse, ut Numidæ & equi eorum præsertim, quos magno parant pretio, ideóque secundum uitam longè habent carissimos, ueretis configerētur; instauraturúmque propterea eius scorpionarii ordinis dudum intermissi, & sensim exolescentis, peculiarem alam, qua si opus foret aduersus Barbaros uteretur, sicuti ipse paulo antè inter prætorianos custodiæ corporis equites habere consueuisset. Per hunc modum Hispanico equitatu perculso, pleriq. putauerunt nostros equites, si uniuerso prælio certaretur, neq. numero neq. genere armorū Numidæ hosti pares futuros; exploratā tamē per sclopettarios, & cæteros pedites uictoriā existimari, qui audacterefusos adoriri, & sese in oliueta insinuare cōderéq. ad occasionē inuadendi hostis solerent, & multa illis ex occulto detrimēta inferrent; ut tū accidit, sicuti supra demōstratū est quū conglobatā in proximo tumulo Afrorum manū, constitutáq. ibi duo curulia tormenta in nostros sæpè displodantem, facto impetu depulerunt, potitiq. tormētis, aliquot eorū in capessenda fuga pertinacius hærentes cōtrucidarunt. His de causis quæ supra cōmemoratæ sunt, nō nulli graues togatiq. homines bello minimè imponendum finem, sed maturè recedendū ex Africa dictitabant; quòd satis profecisse Cæsar uideretur, uel ad laudē, quam iam non mediocrem Guleta capta, occupatáque hostium classe esset consecutus, uel ad utilitatem, totis scilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tum maximè quum uulgo milites fœdis atque mortiferis alui profluuiis laborarent, ægrorúmque numerus in dies augeretur; ex aduerso autem præpotentes Numidarum reguli ueteres Muleassis inimici ad Barbarussam peruenisse nunciarentur. Horum intempestiuas uoces Cæsar opportunè cōpescendas ratus, contra eos graui oratione disseruit, tanquam ineptius atque timidius quam homines constantiæ & uirtutis opinione ab se in consilium receptos deceret, de rerum successu, futuráque uictoria angustissimis usque adeo animis dubitarent. Eam enim se ab ipsis tanquam inutilem & prorsus infamem studii operam non requirere, ut de salute sua potius quàm de dignitate soliciti esse uelint. Ea siquidem antè susceptum & bono euentu semiconfectum bellum, prius quam in Africam traiiceretur, commemorari debuisse, nam tuto se in Hispania bello uacuum conquiescere, atque omnes maritimæ oræ iniurias, & miserorum querelas contemnere facile potuisse. Cæterum grauissimis (ut ipsi scirent) de causis eò esse peruentum, ubi ad retinendam cum publicæ dignitatis, tum priuati nominis existimationem, aut opima parta uictoria, aut si id superi nollent, honesta saltem morte famæ satisfaciendum esse censeret; quando ipse omnem uitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipsa uita cariorem semper habuerit. Proinde, sibi satis impauido, uel adulari, uel fortibus inauspicatum terrorem incutere desinerent, & quicquid ad belli exitum Fortuna adueheret, se duce constantibus animis in crastinum diem expectarent. Cōflicturum enim se iusto prælio, aut si hostis abnueret, admotis tormentis Tuneti mœnia quassaturum, ea mente, ut Deum diuósque omnes, quos susceptis ritè uotis propitiasset, sibi pro pietate & summæ equitatis causa bellum gerenti proculdubio affuturos crederet. Cæsar præsidio Guletæ imposito, dirutæ munitionis aggerē instaurari, captáq. tormenta, more nostro subditis rotis reconcinnari iussit, quæ magnis inserta trabibus, & nauali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque uerti commodè, neque aptè dirigi facilè poterant. Indéq. latè explorata regione, quæ inter olieta & dextros stagni margines nudū & expeditū iter ad urbem ostēdebat, castra promouit, ita cōposito agminū ordine, ut parati ad pugnā instructa acie, aduersus omnes insidias, incursúsq. Barbarorū iter facerent.

A facerent. Ad læuā Itali ſtagno proximi, Hiſpani ad dextram olivueta ſpectantes, mediam Germanorum phalangem ſuo incedentem paſſu utrinque tuebantur. Iuxta hanc erant torm enta, & ſecundum hæc impedimenta totius exercitus. In principiis Vaſtius, penes quem conceſſu Cæſaris eo bello, eóque præſertim die militaris imperii poteſtas erat, ſpeculabundus & hortabundus uerſabatur. Albanus ualido equitatu delectiſque cohor tibus confirmatus, in poſtremo agmine curabat. Cæſari in medio apud uexilla locus fuerat attributus, cuius lateri coherebat Ludouicus Luſitaniæ regis frater. Italis peculiaris erat adhortator princeps Salernitanus, Hiſpanis Alarco dux uetus, & Germanis Maximilianus Eberſteinius, ſed cūctis ordinibus adequitans armatus Cæſar aderat, alacri uultu & fiduciæ pleno, commemoratis ſuperiorum temporum uictoriis, quas ſibi in

B uicta uirtute peperiſſent. Eo autem die ab ipſis operam longè glorioſiſſimam expectare, poſtquam aduerſus Chriſtiani nominis hoſtes qui eſſent inermes dimicandū foret, Itaque fortibus animis armorum pondera, cedentis arenæ moleſtias, pulueris & ſolis æſtū, & ipſam denique ſitim tantiſper ferrent, dum conſpecto hoſte conſeri manus poſſent. Victoriam profectò Deū diuóſque omnes pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipſos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione ditiſſimæ urbis expectari poſſent. Succlamatū eſt à cunctis agminibus, ne his quas commemoraſſet difficultatibus angeretur, ſed ſperaret ſuos milites cuncta incōmoda æquiſſimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando ueterē ſpectatæ uirtutis opinionem non fallerent, & ipſum non in Africa modo, ſed Hieroſolymis recepto Chriſti ſepulchro ſupremū ſum

C mæ gloriæ imperatorē conſtituerent. Subduxerat Vaſtius è dextra Hiſpanorū acie quæ Oliueto erat coniuncta, duas ſclopettariorū manus, quas manicas uocabant, quòd cornuum inſtar diuerſo Italorum agmini eo modo erant coniunctæ, ut admixtis eorū ſclopettariis ad Oliueta uſque longo tractu ſeſe extenderent, & cū Barbaris diſperſim extra ordinario pugnæ genere præliarentur, Barbariſque ad poſtremum uſque agmen carpēdo ſigna uerterent. Verùm eos Albanus pari ordine per ſclopettarios, & inſtitutas ad id equitum turmas egregiè reprimebat. Iam ad ciſternas quas Muleaſſes, & pleriq. alii periti regionis indicarant, erat peruentū, hiſque procul conſpectis, noſtri ſub ardentiſſimo ſole ponderéque armorum, laceſſente immodica ſiti fatiſcentes, potandi deſiderio abruptim ordines deſerere, & ad eas citato curſo deferri cœperunt, fruſtra uetante, cō-

D minantéque Vaſtio, qui magno incommodo diſſolui aciem, & propinquos hoſtes ultro ad rem benè gerendam acceſſiri noſtrorum impatientia prouidebat. Quum ille retentando uerberandóque nihil proficeret, eò decurrit Cæſar ut præſenti authoritate ægrè parentes in ordine atque acie contineret. Verum ubi ualida atque intoleranda ſitis ſudantia corpora perurgeret, neque conſpectus Cæſaris, neque uis imperii quicquam ualebat, quòd multi tum prope exanimes in arena procumberent; ita ut Cæſar quoſdam properantius ſe demergentes ut potarent, haſta tragulæ percuteret. Tum quoque Arpinas inſignis Centurio, qui Tullii Ciceronis nomen ferebat, & ſub Clemente Pontifice Vrbis prætori Magaloto dextram detruncarat, auidè potabundus in ciſterna periit. Per hunc modum temeritate caſtigata celeriter ordines ſunt reſtituti. Hoc autem meritò illis accidiſſe uidebatur, quoniam Vaſtius pridie totis caſtris pronunciari iuſſerat,

E ut quiſque miles utriculum aquæ, aut uini laguncul am ſibi ad Zonam ſubligaret, quanquam publica diligentia per acies opportuna aduerſus ſitim remedia plenioribus uaſis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. Nec defuere qui propemodum exanimati, à proximo commilitone aquæ ſemihauſtum binis aureis ægrè impetrarent. Compoſita igitur acie ſigna aduerſus hoſtes promota ſunt, Barbaruſſa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum conſuetudine multa ad terrorem inanémque ſpeciem uexilla ſpectabantur, ad tertium ab urbe lapidem peruenerat, productiſque aliquot curulibus tormentis noſtrorum aciem, uti prædixerat Muleaſſes, perturbare conabatur. Vaſtius crebrò diſplodente Barbaruſſa, nec ullum tamen detrimentum Chriſtianis ordinibus afferente, tormenta proferri in primam aciei frontem iuſſit, ut his aduerſi hoſtes impeterentur. Ea uero

quum ægrè tardéque adduci animaduerteret, quòd iugatis seruis & funibus traherentur, curruúmque rotas arena deuoraret, & pilæ ferreæ, sulphureique pulueris cadi, remigum & nautarum humeris segniter comportarentur, consilium repente mutat. A
Cæsarem edocet sibi nequaquam uideri contendendum esse tormentis, in ea occasione, qua milites pugnæ desiderio incitati summa omnium alacritate signum sibi dari nehementer expeterent, rem omnino fortissimis militum dextris, Fortunæque ipsius bono euentui semper aspirantis audacter esse committendam, ne dum (inquit) tormenta non semper magno usui repentinis in prælijs futura, sero expectantur, inutili mora, augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubiæ uictoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem inuictóque animo pugnæ auidus, Danale, inquit, si tibi hoc probatur quod disciplinæ ratio mihi pariter ostendit, signa canere iubeto. Hoc ille extemplo faciam respondit, subiungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere condisceret, quem graui cum onere pudoréque, eo die tanti exercitus ducem, abdicato imperatoris nomine, esse uoluisset. Itaque iure meo, inquit Daualus, iam utor, iubeóque, ut hinc abscedas ad mediam aciem ubi sunt uexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, uniuersa cõmunis Fortunæ salus unius hominis periculo, inexpiabile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando Augustorum Cæsarum nemo unquam tormenti uiolentia concidisset, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnæ signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito, in hostes est procursum, aliquanto pleniore ordinum gradu, impetúque præsertim leuis armaturæ, quàm sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium emensi celeriter euitarent. Erat in prima procurrentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cuius eo die extraordinaria opera utebatur Cæsar, quòd nullum ei esset certum in exercitu militaris imperii munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum ducem hasta transfixit, districtóque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbauit ut consequentibus nostris hostilem aciem facilè perrumpendam fundendámque præbuerit. Tanta autem extitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur: ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbentium nostrorum neque uim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum conuertit, in urbémque cum Turcis est reuectus, postquam suscepti consilii initia aduerso conatu minimè processerant, nequaquam uniuerso prælio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi æstus incommoda, multarúmque rerum, & aquæ præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, speraréque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei benè gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem, & Afrorum agmina, quæ nostris undique circunfusa nihil memorabile gessserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diuerterunt. Alii ad Bardeos usque hortos sese extendere. Reliqui in Rabatinorum ædificia urbi coniuncta recepti sunt. Cæsar ea hostium fuga quorum centum milium numerus esse ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hostis constiterat castrametatus est, inito statim susceptóque consilio, ut sequenti die omnem tormentorum apparatum Tunetanis mœnibus admoueret. Interim Barbarussa non obscuro perculsus metu, multísque simul distractus curis, se ipso factus atrocior, inusitatæ crudelitatis consilium cœpit, occidendi scilicet seruos Christiani nominis, ita circumposito & incenso tormentario puluere, ut ad unum omnes in ergastulis concremaret, certus id exequi, nisi Iudæus Sinas execrabile facinus dissuasisset, testatus huiusmodi consilium uiro forti, tot uictoriis inclyto, regiǽque diadematis honorem præferenti indignum existimari, quando non multo post esset futurum, ut patrati tanti sceleris ipsum maximè pœniteret. Quid enim esse aliud quam concepti summi timoris & supremæ desperationis indicium? quæ duæ res asperum sustinenti bellum grauissimè

nocerent,

A nocerent, & anteactæ uitæ decora deturparent. Caueret proinde ne ex atrocissimi facti fama Solymani imperatoris inexpiabile odium aduersus se concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expers, immania scelera detestari & uindicare consuesset. Viuere igitur sineret Christianos fatalibus suis uinctos cathenis, quàm diu sors ferret; qui diligentissimè custoditi atque inermes, non multo pòst usui esse, nec sine certa pernicie sese commouere possent, si inauspicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profecto nec dari hosti, nec sibi eripi, uel denique morari speratam uictoriam posse. Erubuit ad hæc tyrannus, concessáque miseris uita arce est egressus, & in longè maximum urbis templum concionaturus se contulit, illuc enim principes Tunetanorum euocarat, ut quæ ad defensionem urbis paranda essent perdoceret, eorum uerò animos

B adhortatione confirmaret, quibus iam pridem arma tanquam suspectis ademisset. Hæc agente Barbarussa maximè lætus & fœlix miserrimis seruis dies illuxit, mox ater conuersa Fortuna ualdéque funestus Barbaris rediturus. Id nanque diri tyranni notum non diu tegi celaríque potuerat; certus siquidem barbaræ crudelitatis imminentísque adeo atrocis periculi rumor, per totam arcem, usque ad ergastula permanarat, misericordia quorundam libertorum, qui domini truculentiam abominati, tactique religione, animos ad ueterem uerámque pietatem reuocarant, primates seruorum sibi notos per secreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuere Franciscus è Medelino Hispaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, defectæ uirilitatis eunuchus. Hic Giafferagas uocabatur. Illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas, Ha-

C riadenus in delitiis habuerat, & Memim appellabat. Hi duo memorabile maximéque pium facinus ausi, patefacto carceris aditu, erectis in occasionem, & audacter consurgentibus, ad abrumpendas cathenas instrumenta præbuerunt; atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter sex milia nudorum hominum, uariis rebus, saxísque præsertim dextras armantium, in Turcas erupere. Iam Ramadas è Baëtia Hispaniæ oppido, præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot cathenas effringentium strepitu excitatus, cum armatis quos repente cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus iuuenis ingenio manúque promptissimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum custodem prostrauerat, obseratísque ferreo uecte postibus, porta fuerat potitus. Sed Ramada impetum faciente, Siculus uti erat inermis confestim in-

D terficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipse referata porta sibi ac suis egressum parat, & cum aliquot generosis equis & sarcinariis iumentis, quibus carioris supellectilis partem raptim impnsuerat, ad Barbarussam acerbissimi casus nuncium ferens contendit. At Christiani exutis compedibus tumultuariéque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni regia gaza, commeatu, armísque potiti, ab excelsa parte arcis de sua uictoria Cæsarianis significant; partim fumo, partim flammis ab incenso sulphureo puluere excitatis, expansóque demum uexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres ademptum fuisse docuimus. Hæc tametsi dubiæ significationis argumenta, nostri in multo spatio nequaquam præclarè perspicerent, crebris tamen Tunetanorum ad Cæsarem, Muleassemque transfugiis adducebantur, ut grauem omnino apud hostes exortum esse tumultum crederent, & Cæsar cum

E expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui seruis opportunè rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare iuberet. Interea Hariadenus Iudæis in primis, qui importune obsistendo expeditum & salubre consilium euertisset, salsísque item Diis suis crebro maledicens, ad arcem reuertitur. Obserata ianua supplex & propè lachrymans seruos orat, mœnia portámque tenentes, ut se cunctis parcere integra fide paratum extemplò recipiant. At illi ueteris nouæque Fortunæ suæ memores, iustíque exacerbati odio, in eum certatim lapides conniciunt, adiectísque contumeliosis uncibus submouent; sicut ille ira & dolore præpeditus & furens, in conspectos sua manu sagittas dirigeret, & rebus planè perditis & conclamatis, deformem in fugam uerteretur. Secuta sunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus septem milium summam implebat, eo consilio, ut ad urbem Hipponam, quam

hodie Bonam uocant, diui Augustini præsulatu celebratam, se conferrent. Ibi enim A suas triremes conscendere, marísque potius quàm terra reliquos Fortunæ suæ casus experiri uolebant; quoniam Hariadenus in stagno iuxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim tanquam in statione tutissima reliquerat, ad incerta belli, si opus foret deducendas. Armamenta autem cum remis atque tormentis deposita erant in arce, quam suo præsidio tuebatur. Cæsar ubi hostem desperatis rebus effugere, Bardeósque prætergressum hortos, ad Bagradam amnem, qui à Pœnis Magiordech appellatur, extentis itineribus properare certius didicit, Tuneti portis omnes copias admouit. Aduentanti præsto antè affuere ciuitatis magistratus, qui allatis portarum clauibus deditionem facerent, eique incruentæ uictoriæ fœlicitatem gratularentur, se autem gratissimo animo, quòd essent sæuissima Turcarum tyrannide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus esse facturos. Id unum petere ab æquitate optimi & clementissimi imperatoris, ut milites extra urbem in castris contineret, & ciuitatem cumulato obstrictam beneficio inuiolatam præstare uellet, postquam Muleassem antiquissimæ stirpis ipsorum regem, singulari benignitate reducendum adduxisset. Nihil enim milites ex urbanis rerum omnium copiis, quæ suppeditari possent, esse desideraturos. Pro suis quoque ciuibus deprecator aderat Muleasses, uehementer de ciuitatis salute solicitus. Sed Cæsar quanquam ad id præstandum, satis propenso animo esse uideretur, tamen quòd de Punica fide non temerè dubitabat, & quam Tunetani per Muleassem pecuniam se in stipendium præbituros antea promisissent astutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent; utpote qui de supremis Barbarussæ consiliis euentum expectabant, ut id prolixè polliceretur adduci non poterat, & quominus Pœnis quicquam certum de eorum salute promitteret, uel ob id admonebatur quòd turbidas frementium militum uoces audiebat. Dictitabant enim se periniquè simul & ingratè tot nauigationum ac itinerum extrema perpessos incommoda iusto uictoriæ præmio fraudari; postquam ipsos illuuie obsitos & inopes, nihil iam aliud sustentaret & aleret, quàm oblatæ spes prædæ, quæ sibi lacera ueste uix pudenda tegentibus, exustísque longo labore & siti inclementer eriperetur; scilicet ut Tunetani religionis hostes perpetuíque receptatores & hospites immanium prædonum Christiana uictoria lætari possent; ipsi autem uictores elusi undique suas erumnas perpetuò lugerent. Suspenso adhuc Cæsare Vastius cum parua manu ad arcis portam accessit, & à seruis qui se in libertatem uendicarant, cum insigni gratulatione receptus est. Inspectanti autem Barbaricas opes, & totum arcis apparatum, seruus Ligur absconditæ pecuniæ latebras indicauit. Demerserat enim Barbarussa in cisternam ad triginta milia nummum aureæ monetæ, pluribus insutæ culeis. Hos expiscatus Vastius, à Cæsare prædæ donatiuíque nomine, ut sibi concederentur facilè impetrauit. De se enim omnibus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis ingenii inter principes eius ætatis maximè largitorem, en munere dignissimum existimabat. Verum arce inexpectata fœlicitate in potestatem redacta, & iam diripientibus cuncta seruis, miles diutius contineri non potuit, quin agminatim intraret urbem, & per cunctas regiones ad prædam discurreret, Tunetanis nihil ferè hostile expectãtibus, & magno eiulatu edito Muleassis fidem frustra implorantibus. Paulo siquidem antè conspectu Muleasse gens æquè mobilis & infida, pronáque in adulationem magnas insitatæ lætitiæ significationes manuum plausu, & crebra gesticulatione corporum, secundísque acclamationibus, omnis uirorum & mulierum ætas ediderat; scilicet ut antiqui in nostros odii libidinem reconderent, ob idque uictores nostri nullo eorum merito ad misericordiam flecterentur, quum ex conscientia incertæ fidei id summæ calamitatis incommodum ultro sibi ipsis contraxissent. Primus inhiantium prædæ impetus, uti iuadentium & effringentium fores uarii casus tulerunt, promiscua cæde cruentus fuit. Sed Hispanis atque Italis in auaritiam pronioribus, Germani ab insita animi feritate Mahometano cruore sitim explere properantes, ita cadaueribus cuncta compleuerunt, ut imbellem omnis sexus & ætatis turbam, ad inanium Deorum templa confugientem, sine discrimine trucidarent, & pauimenta damnatis in templis multo inermium sanguine inundarentur.

A iuundarentur. Iu eo cadentium miserorũ strepitu, lugente obtestantéque Muleasse, Cæ-
sar sæuitiæ modum imposuit, pronunciarique iussit capitale fore, siquis Tunetanum uio-
laret cinem, aut in seruitutem abduceret. Fieri tamen nequiit quin multi, adolescentésq.
præsertim, & formosiores fœminæ ad classem rapetentur, oam socii nauales fama diri-
piendæ urbis exciti ad urbem conuolabant. Quamobrem Muleassi licuit quos nouerat
è manibus prædaotinm in libertatem exiguo pretio uendicare, sic ut unam ex uxoribus
eius, quæ antea ioter carissimas fuisse dicebatur, binis redemptam aureis constet. Cæ-
sar ingressus arcem seruos, qui clarissimo facto summæ parandæ uictoriæ occasionem
præbuerant, collaudauit; diuisíque uiritim certa pecunia qua sese alerent, liberos fore
dixit, pollicitus nauigia & commeatum quibus in suas terras transportarentur. Medeli-
B num autem & Giafferem, quos Barbarussæ alumnos, & effringendi ergastuli authores
fuisse docuimus, pecunia uestéque donauit, à quibus postea multa de Barbarussæ consi
liis, arcanísque moribus didicimus. In ea arcis direptione tria iocomparabilis iacturæ de
trimeota Muleasses deplorauit; Arabicorum uolumioum in primis, quæ cooturbata atq.
direpta bibliotheca perietunt. Asseruabaotur enim aotiquissimi codices, uoo disciplina-
rum modo omnium præcepta, sed superiorum etiam regum res gestas & Mahometanæ
superstitionis interprteationem continentes, quos rex ipse postea me audieute, se unius
urbis pretio (si fieri posset) auidè redempturum differebat. Secundo loco fuit unguento
rum odoratíque Iodici aromatis officina, in quam patris Mahometis exemplo, prodigiosi
sumptus, inusitatæque luxuriæ orieotis opes cootulerat. Siquidem plũbeis in loculis, ebur
C neísque arculis tanta uis ambræ, musci, & zibeti (harum rerum antiqua uocabula adhuc
ignoramus) io balnei quotidianos usus, & oocturuos diurnósque cubiculorum suffitus
erat recondita, ut ingentis auri ponderis pretium excederet. Quæ tamen omnia Hariade
nus uictor militari duritia subagrestis, & damoarat, & effusè contempserat. Postremò na
ria maximéque pretiosa pigmentorum genera, ab ignaris seruis atque militibus, præsen-
tis tantum & manifesti lucri spolia quærentibus, stultè prætermissa dissipatáque sunt.
Nam acerui plures cærulei transmarini, quod cyaneum efficit colorem, & à Græcis au-
thoribus Lazurium uocatur, in armariis reperti sunt, multique culei, cocco & lacca Indi-
ca pleoi, quæ purpuræ colorem æmulantur, & à pictoribus eximiis, & lanarum telæque
sericæ iofectoribus magno coëmuotur pretio. Quæ omnia tum fœdè pessuodata nemini
D prædæ futura disperieruot. Ingens quoque balistarum, & oostri moris telorum, & armo-
rum, thoracúmque præsertim ex laminis, & galearum apparatus est repertus; agnitæque
suut in his cassides, ocreæ, femoraliáque Gallorum equitum, ab eo tempore quo Ludoui
cus rex Galliæ Tunetum antè trecentos anoos obsederat, à Pœnis de Christiano hoste
parta, quæ ad eius belli memoriam custodita seruabantur. Interea Hariadenus ad Bagra
dam amnem, qui Maiordech à Barbaris appellatur, iter inteudit, uadóque propter æsta-
tis siccitates facilè reperto, transgressus est, ne quicquam persequente uel lacessente Nu
midarum ala, quam Muleasses ex ueteribus amicis, auunculíque Doracis clientibus coa-
ctam, abeuntes Turcas persequi iusserat. Eo nanque ordine Barbarussa iter habebat, ut
postremo suorum agmine, certis sclopettariorum & sagittariorum præsidiis more mili-
tiæ confirmato, neque manus conserere, oeque appropioquare quidem ausos facilè cou
E temneret; & Hipponam omnibus suis incolumibus, uti statuerat, intactus euaderet. Io
transitu tamen Bagradæ amnis Haydinum Smyrnæum inclyti oominis Piratam deside
rauit; quum is in magno solis ardore longóque itinere fessus, & multo adipe prægrauis
cogente siti ex profluente auidius potando disruptis præcordiis iu ripa expirasset. Haria
denus ubi Hipponam peruenit, primum omnium recreandis copiis bidui quietem dat,
concionéque habita uniuersos consolatur, hortatúrque ut quodcunque iocommodum
iniqua sors attulerit, id nequaquam hostium uirtuti, sed seruorum perfidiæ tribueodum
existimare uelint. Fortunam iouictis patientissimísque animis ferendam, eámque ooua
uirtute conciliandam arbitrarentur. Sibi esse in animo classem educere, atque inde con-
tinuo Algerium proficisci, ubi maioribus præsidiis comparatis, classéque adaucta, & oo-
uo suscepto consilio, rem ipsorum uotis parem, & sua existimatione oou indignam sit au

surus. Nunquam ulli duci ab aduerso rerum euentu fracto subactóque, alacrioribus animis à militum corona succlamatum fuisse memorant, quum ultro deposcerent, ut quæ A
uellet, uel grauissima atque asperrima uniuersis imperaret, nihil enim se recusaturos, modo ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili studio & promptissimis suorum uiribus fretus, triremes quatuordecim demersas in stagno, ipsóque profluentis fluminis uado admirabili celeritate educit, suisque impositis armamētis protinus exornat. In margine stagni aggerem erigit, productáque munitione in eam tormenta confert, non inani coniectura iudicans non multo pòst nostrorum classem affuturam, ut egressum impediret. In eo quoque consilio Cæsar & Auria pari ratione uersabantur, ut hostem euadere parantem præoccuparent; rati eius classem priusquam deduci adornaríque posset, si pars ipsorum classis eò mitteretur, tormentis in statione demersuros. Ad eam rem conficiendam, ab Auria deligitur Adamus centurio Genuensis, nō magnopere rei naualis peritus, B
sed affinitate Auriæ & multis diuitiis æquè fidus & potens. Is certum triremium numerum sociis imperat, & sublato uexillo cum quatuordecim tantum rostratis ad Hipponam prouehitur, certam facilémque uictoriam, ingentémque inde sibi laudem de imparato hoste se adepturum sperans, quòd in apparatu instruēdæ classis occupatum Barbarussam fore crederet. Sed postquam Bisertum prætereuectus Hipponæ appropinquare cœpit, Barbarussam incomparabili celeritate classem eduxisse, & munitionem tormentis instruxisse certius didicit. Qua re uehementer perturbatus consiliū mutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam deuitaret, quòd in sociorum triremibus, Hispanicis præsertim, Siculis, & Neapolitanis, rari essent propugnatores, ut qui ad prædæ spem antea, iniussu in terram descendissent, ideóq. iniquissima cōditione cum Barbaris numero feritateq. C
præstātibus pugnaturus censeretur. Itaq. opportunè prudens obuerti proras iubet, & uelis remisque regreditur ut maiorem partem classis accersat. At Barbarussa, uti postea cognitum est, diu in incerto habuit, an nostrorum classem ad spem uictoriæ consequeretur, postquā pari triremium numero foret confligendum; an potius in uetere proposito petē di Algerii persisteret. In hanc sententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorsus infrequentiæ imbecillitatisq. nostrorū; atq. ita occasione magni certiq. prouentus prætermissa, modico Turcarum præsidio arci imposito, oram soluens Algerium enauigauit. Redeunte autem Adamo rebus infectis pleriq. principes ægerrimè tulerunt, quòd incuria quorundam imperio ægrè parentiū, & flagitio sociorū naualium, qui iniussu in litus descendissent D
exoptatæ uictoriæ occasio elapsa uideretur. Hoc n. unum eo bello ad summam Cæsaris fœlicitatem defuit, nam præferoci hosti si ei classis à nostris erepta aut demersa fuisset; nullus omnino tutus ad fugam locus relinquebatur; quoniam innumerabiles Numidæ Turcarum ex professo hostes, per mediterranea ærumnosum iter habentem ex notis saltibus inuasuri, & priusquā Algerium perueniret omnino deleturi crederētur. Cæterū Auria grauiter indignatus sibi & suis, nec tamen desperās hostem se adipisci posse, cum tota sua peculiari classe, cæterisq. ualidioribus sociorum rostratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbarussæ discessu urbem cœpit, morósq. diruit; arci uerò quam tormentis in potestatem redegerat præsidiū imposuit duce Aluaro Gometio, regressúsq. est ad Cæsarem. Cæterum Gometius, tametsi uir erat bello fortissimus, usque adeo tamen auaritia erga hostes pariter & socios euasit infamis, ut iudiciū metu manus ad turpem uitæ exitū E
sibi cōsciscceret, & Cæsaris iussu arx ipsa, quæ nisi magno sumptu defendi poterat, funditus euerteretur. Exinde consultatum est de Muleasse, Cæsárq. eum Tuneti regem maiorū suo rum consuetudine regnaturum constituit; binósq. tātum falcones ad aucupium, & binos è Numidia pernices equos tributi nomine quotannis imposuit, ea conditione ut Christiani nominis amicus, Turcarum uerò gentis perpetuus hostis, Cæsaris nomen coleret, & Guletano præsidio, quod ex Hispanis amplius mille imponebatur, stipendium persolueret. Cogitatum subinde est de oppugnāda urbe Africa, quæ in Adrumentino sinu ualido Turcarum præsidio tenebatur. Hæc urbs antiquitus parua Leptis fuit, hodie à nostris Africa, & à Barbaris Mahemedia appellata. Sed aduersæ tempestates, classem superare Clupeæ promontorium (hæc hodie Calibia dicitur) & sese in sinum Adrumentinū, quem uocant

A uocant Mahometæ inferre prohibuerunt; atque ita classis Siciliam tenuit. Cæsar Panor
mi & Messanæ triumphali pompa exceptus est, donatúsque passim pecunia Rhegium tra
iecit, & per Brutiorum oppida hospitaliter à Sanseuerino Besenniano regulo susceptus
Neapolim peruenit. Quum esset in itinere, nunciatum ei est Franciscum Sfornã è uita de
cessisse, cuius morte grauissima exorta sunt bella. Nam Franciscus Galliæ rex, Cisalpinæ
Galliæ imperium à Cæsare sibi concedi postulabat, cum suo iure antiquæ hereditatis à
Valentina Vicecomite reperito, tum præclara Maximiliani Cæsaris concessione, qui id
tabulis ritè confectis acceptáque honorarũ muneris pecunia, Ludouico regi post exactũ
captúmque Ludouicum Sfortiam adiudicasset. Sed Cæsar non ignarus quantum sibi au-
thoritatis, potentiæ, & certi quotidianæ pecuniæ prouẽtus, ex Galliæ Cisalpinæ possessio
B ne, imperióq. accederet; ullis precibus adduci non poterat, ut opulentissima Italiæ pars
præpotentibus Trãsalpinæ Galliæ regibus adijceretur. Hos enim parto Mediolanẽsi im-
perio (uti eos iampridem fecisse meminerat) minimè quieturos existimabat; sed anidita
te proferendi imperii, aliena ipsiúsq. in primis regna protinus inuasuros. Neque enim quò
minus constanter in sententia sua maneret, Italiæ principes deterrebant, quibus potentiã
suam, tot auctam opibus, magnoperè suspectam, ideóque formidandam intelligebat, uti
recenti exemplo didicisset, quum illi authore Pontifice ad arma consternati cum dira re-
rum omnium perturbatione, uel sæpè uicti mulcatique omnibus aduersæ Fortunæ malis,
hoc pertinacissimè expostulassent, & demũ impetrassent, ut Mediolanũ Francisco Sfor
tiæ redderet, Hispanósq. milites omnibus populis graues, deduceret. Ex aduerso Franci-
C scus nihil æquum in séque propensum à uoluntate Cæsaris expectans, nec tamen ea in re
animũ despondens, ut qui armis aduersus Cæsarem primus uti nollet, extincto Sfortia, in
Carolum Sabaudium arma uertit; ut per eius ditionis fines expeditum sibi iter in Italiam
pararet. Causam autẽ inferendi belli hanc præferebat, quòd Sabaudius Nicæam Prouin
ciæ urbem, antiquitus à Gallis certa pecunia oppigneratam sibi eripi nollet, ne opportu-
na & munitissima urbe, quæ Galliam ab Italia disterminaret, exueretur, rege eam plurimũ
flagitante, restitutáq. pecunia redimere contendente. Is enim urbem excelsa arce ualidã,
& propter Herculis Monœci portum, magnas nauigationibus cõmoditates afferentem, si
bellum gerere oporteret, magno sibi usui futurã prouidebat. Alienarat rex iampridẽ ani
mum ab amicitia Sabaudii grauibus ictus offensionibus. Nã is tametsi Francisco erat au-
D unculus, uxoris tamẽ Lusitanæ illecebris deprauatus, defatigatúsq. assiduis precibus (hæc
erat uxoris Cæsaris germana soror) neglecto Gallo, se totũ ad authoritatem nutúmq. ui-
ctoris Cæsaris ita contulerat, ut urbem Astam ab eo sibi dono oblatam accipere non re-
cusaret, filiúmq. tanquam fidei obsidem in Hispaniã Cæsari educandũ mitteret; quæ cum
importunè atq. impudenter admissa fuisse Galli differebant, nullum enim Gallo certius
erat in Italia patrimonium ipsa urbe Asta, quam amplius centum annos sine cõtrouersia
possedisset. Verùm eã Cæsar qui Gallos Italia penitus eiectos, ulla ad spem reditus in Ita-
lia certa sede potiri nolebat, auidè expetenti Lusitanæ, nec abnuenti uiro eius facilè con-
cessit; quæ urbs coniuncta inclusáq. Subalpinis oppidis Allobrogico regno præclarũ am
plitudinis & roboris decus additura uideretur. Fuit aliquandiu magno consiliorum æstu
iactatus Sabaudius, uir egregiè probus, ad æquitatémq. procliuis, nec alieni unquam ap-
E petens, nisi esset uxorius, an Gallo regi de Nicæa obsequendum foret, quũ in ea nullum
aliud quam inueteratæ possessionis ius sibi esse fateretur. Verùm Franciscus Sfondratus
senator è Mediolano, Cæsaris nomine legatus in Allobroges missus, eum ab huiusmodi
consiliis impensè deterruit; testatus eum aduersus Cæsarem facturum, si quicquam cũ re
ge Gallo pepigisset. Eo modo Sabaudius, ne Cæsarem offenderet, cognationis iura, & Al
lobrogum principũ ueterem amicitiam, quæ hactenus cũ Galliæ regibus inuiolata permã
serat, ea minaci obtestatione perterritus, tueri nõ potuit; miserabili profectò conditione,
quòd quum neutrum offendere uellet, utriq. demum, sicuti mox euenit, se prædæ futurũ
prospiceret. Nec mora Galli duce Philippo Sciabotto, quem à præfectura maris Ammi-
rantem uocabant, coactis copiis, eum Trãsalpinis oppidis, quæ pertinent ad Allobrogum
fines, inermem desertúmq. ab omnibus exuerunt; transgressíq. alpes, aliquot munita oppi

da Subalpinæ regionis, in primisq. Taurinum, Fossanum, Penarolum, & Cherium occu A parunt; ac nisi Antonius Leua eductis Mediolano copiis, cuncta inuadentibus occurrisset, repressáq. Gallorum audacia, iusti exercitus uim rebellantibus ostendisset, futurum erat, ut Vercellæ, & magna pars Subalpinæ ditionis in potestatem Gallorũ deuenirent. Neq. tamen ulla res in ipso benè cœptæ, prouenientisq. uictoriæ cursu Philippum magis retardauit quam Ioãnis Lothoringiæ Cardinalis aduentus. Is enim à rege ad Cæsarem cũ amplissimis de pace mandatis missus, ubi in castra ad Taurinũ peruenit, sua authoritate, quæ apud regem erat eximia, Philippo persuasit ut subsistere citra Duriam amnem, neq. ulterius arma proferre nollet, ne summæ spei paratæ pacis atq. concordiæ occasionem, offenso exacerbatóq. Cæsare corrumperet. Existimabat nanq. se Cæsarem suppressis armis, suspensóq. bello molliorem & faciliorem inuenturum; utpotè quem neq. ui subigi, neq. B ullo eorum suarum periculo permoueri posse intelligeret, ut quicquam suo nomine indignum cũ armato hoste pacisceretur. Id Lothoringi cõsilium ægrè admittebat Philippus, detestantibus præsertim ducibus, peritioribúsque præfectis tanquam importunum, inutile, & graue mox incommodum ex sera pœnitentia gerendis rebus allaturum. Aderant enim lectissimi proceres ducésque, & præter Gallos in queis eminebant Montegianes, Palicia, Burrias, etiam Italici nominis Stephanus Columna, Paulus Rentii Ceritis filius, & Sergianus Caracciolus Melphiæ regulus. Sed cõtra omnes Lothoringi sentẽtia ualuit, uel ob id quod Philippus eius uiri dignitati, & ad rem conficiendam ab arcano regis peculiaris officii summam authoritatem afferenti tribuendum putaret, & se satis his belli prosperis initiis ad laudem profecisse uideretur. Ad id inexpectatum ingratæ pacis nomen, C milites gerendarum rerum studio uehementer incensi extemplò perturbatis deiectísque sua spe animis usq. adeò indignanter in iram exarserunt, ut plerique præ dolore gladios abiicerent, hastásq. diffringerent, iactis in ducem probris, tanquam non postea resumpturi, uel si imperio iuberentur, postquam importuna cessatione imperator uti parum bellicosus imperitúsq. rerum, sese à cogitatione belli, cursúq. uictoriæ ad incertæ pacis spem conuertisset. Neque id postea militaris iudicii factum inane extitit; quando & tum paratam uictoriam interpellasse, & graues demũ Gallico nomini clades importasse uideri potuerit. Eo nanq. intempestiui consilii decreto, non multò pòst Philippus, non inscitiæ modo, sed proditionis propè apud regem accusatus, tanta exarsit inuidia, ut honore bonísq. seuera damnatione spoliaretur; atq. inde summam calamitatem aditurus esset; nisi fœdis D probris laceratum prostratúmque ab exilio uxoris affinitas & clementia regis erexissent.
Hyemarat Cæsar Neapoli amœnissima in urbe, excultus procerum omnium liberalibus officiis, & quod ad popularitatem pertinuit, per otium carneualium dierum, qui pro Lupercalibus à nostris instituti sunt, Tuneianæ uictoriæ lætitiã, editis equestribus ludis, magnificentissimè repræsentarat; in quibus ipse Maurisiaco cultu decucurrit, saltantiúmq. illustrium fœminarum choreis, remissa ingenii seueritate, personatus interfuit; eo quidẽ licentius, quòd per eos dies Margaritam filiam, Alexandro Medici iampridem destinatã celebratis nuptiis in matrimonio collocarat, præclara cum laude summæ probitatis, quòd non secus ac uiuo Clemẽte ueteribus promissis integram fidem attulisset; quanquam ne id faceret, interpellaretur à Florentinis patritiis, qui exules facti Neapolim coibant, usq. patrocinio Saluiati & Rodulphi Cardinalium, Alexandrum omni existimatione, princi- E patúq. Etruriæ, & deniq. uxore, uel paratis nuptiis spoliare nitebantur, quum uno consensu ingentia auri pondera quotannis offerrent, si repudiato genero, eóq. Florentia exacto, ciuitati pristinam libertatem restitueret. Eum siquidem per contumeliã spurium, ex agresti ancilla genitum, immitémq. nobilissimæ patriæ tyrannũ, scriptis, atque editis orationibus appellabant. Sed Cæsar ciuitatem Gallico nomini non obscurè fauentem, optimóq. belli iure propter infidelitatis noxam, omnia hostilia de se meritam, ita oderat, ut omnes restituendæ libertatis conditiones repudiandas iudicaret, eo præsertim tempore quo excitari ingens bellum prouidebat, quum paulò antè ab ipsis exulibus Hippolytum Medicẽ Cardinalẽ ab Alexandro, qui patruelis erat frater, deprauatum atq. diductũ meminisset, ut eorum dissidio Mediceæ domui excidiũ pararetur. Hippolytus siquidẽ exules Floren

tinos,

A tius,ueteresq́.familiæ hostes sibi asciuerat,uanitate ingenii inductus,ut per eos Alexan-
dro atroces insidias moliretur.Eum enim astuti homines,ualidáq.facundia,& miris cō-
sulendi artibus instructi,eò peruersa atq.insana ambitione correptum perpulerāt,ut Etru
riæ principatum in sua fata præproperus affectaret,abdicaretq́.se honore purpurei galeri
uellet,atq.inde ad eiusdē filiæ Cæsaris nuptias aspiraret,quod nisi sublato Alexandro fie-
ri nō poterat.Cuncta enim tum sibi secunda,si Cæsaris gener euaderet,obuentura cōfide
bat.Itaq.dum in eius insani sceleris cogitatione uersaretur,per Baptistā Cibonum Massi-
liensem episcopum,Innocentiiq.Pontificis nepotē,teterrimam necem ex incenso tormē-
tario puluere Alexādro machinatus est.Harum autē insidiarum indicia Deo maximo de
tegente ab Alexandro deprehensæ sunt,atq. illico Romam ad Paulum Pontificē delata.
B At Pontifex tametsi ruituræ Mediceæ domus excidio,quod aliena cū inuidia pararetur,
mirè gauderet,in spem scilicet ingētis lucri ex amplissimis sacerdotiis, quæ in Farnesios
nepotes transferrentur; tamen Alexandri iniuriam omnino negligere uideri noluit,quū
Octauianum Zengam hominē facinorosum ex Hippolyti satellitibus,nefarii consilii cō-
scium cōprehendi iussisset. Eo capto Hippolytus uehementer exterritus,detectæq.mali-
gnitatis suæ pudore confusus,ex urbe in Catilum Tiburtini agri castellum profugit, atq.
inde nō multo pòst ex pœnitentia cōcepti facinoris cōmutata uoluntate,ad sanitatem re-
dire,& quorsum euaderent maligna exulū consilia serò agnoscere cœpit;sic ut Alexādro
se conciliare,& à Cæsare pacis cōditiones accipere percuperet.Qua de causa Neapoli cō
ducto nauigio,ad Cæsarē in Africa bellum gerentem enauigare properabat. Verū Petro
C Toletano prorege ei nauigium pernegāte,ad oppidum nomine Iter Fundani agri, quòd
est uiæ Appiæ impositum,inops consilii substitit,ubi oborta pestilenti febre,iuuenis lōgè
omniū eruditi ingenii nobilitate,decore uultus,& illustris uitæ splendore florentissimus
sexto die ex humanis est ereptus; magna hercle exulum lætitia,quorū Philippus Strozza
erat princeps;& Pontificis cōmodo,quum hic eius spoliis suos ditaret; illi uerò uno erе-
pto,alterum tanquā fratris ope destitutum,uti mox euenit,facilè tolli posse diuinarent.
Nec defuere exules authore Strozza qui eius immaturæ mortis causam ad uenenum re-
ferre cōtenderent,ut Alexandri existimatio ea infami suspicione suggillari uideretur. Ve
rum ob id Andreas Etruscus epulas mensis inferre solitus,temere accusatus,quū diu tor-
tus fuisset,& nihil de ea re cōfiteretur,carcere tanquam insons eductus est; affirmantibus
D præsertim medicis nullum esse uenenum, quod certo ex interuallo lacesseret & fureret,
sicut in tertiana febre bilem efferuescere uidemus.Is enim morbus cui Hippolytus cessit,
ad statæ periodi exacerbationē redibat,ideóq.eius morbi casum ad nouā permutati aëris
intemperiem referrent,qua nōnulli ex eius comitatu iuuenes ætate florentes pari oppres-
si morbo concidissent. Nec multò pòst Cæsar audiēdis populorū querimoniis,qui inusita
ta regulorū acerbitate auarissimè se uexatos & expilatos cōquerebantur,seuerè intentus;
didicit minoris insulæ Balearis populū à Barbarussa supremā cladem accepisse.Is enim ut
supra docuimus,fatali nostrorū incuria erroréq. maximè pœnitendo Hippona elapsus,
ubi Algerium peruenit,refecta classe,eáq.nautico cōmeatu optimè instructa,& cura rerū
Asani filio,cui tutor atq.adiutor Salecus aderat,demandata, Bizantium enauigare consti
tuit,eo animo ut ex itinere prædabundus Cæsarianæ ditionis oram percurreret.Primum
E autem omnium in Ramadam Baëtium Tunetanæ arcis præfectum capitali supplicio ani
maduertit, quòd minus intenta custodia carcerem ergastuláque nexorum obseruasse,in
déque totius amissi regni cladem attulisse putaretur. Hunc inter libertos, Christianæ
religionis desertores,longè carissimum habuerat, solerti eius planéque Bætico ingenio
in omni hactenus rei bellicæ negotio magnopere delectatus & adiutus. Ab Algerio ita-
que oram soluens in Magonis portum, minoris insulæ Balearis, Barchini Magonis ut
credi par est,unde nomen acceperit, morte & tumulo nobilem,se intulit,Punicóque ad
fallendum usus dolo, ita intrauit, ut Cæsarianæ classis speciem, explicatis Christiano-
rum insignium uexillis præberet,& ab effusis ad spectaculum oppidanis, multis de more
tormentorum bombis salutaretur. Magnum enim numerum huiusmodi uexillorum
Barbari uariis casibus,Portundóque præsertim Hispanicæ classis præfecto,super Sardi-

niam aliquot antè annos oppresso, nostris ademerant. Adiuuit etiam astum dolosi A
hominis Lusitana nauis, quæ in eundem portum tempestate impulsa anchoras iece-
rat. Præfectus nanque eius Consaluus Perelia, eadem captus imagine pilas ferreas
tormentis eximi, eáque inani sonitu ad lætitiæ signum honoris causa displodi iusserat.
Sed postquam à tot rostratis repentè circumuentus Barbarorum ora, & peregrina ar-
ma, simulatæque amicitiæ dolos propius & certius agnouit; serò sese atque nauigium
strenuè tutari conatus, à Barbaris cruento certamine expugnatus trucidatúsque est, ini-
quiore etiam eius sorte, quòd nauigium reticulato ex funibus uelamento contegi mu-
niríque solitum, tum fortè tanquam tutissimo in portu minus necessario eo munimine
careret. Capi enim non posse uidebatur, nisi certa cum pernicie insilientium; quum in-
ferius per castella & foros parata essent uenabula, quibus conscendere ausi transfoderen- B
tur, & ualidis colubrinarum ictibus rostratas facilè perfringi demergiq. posse appareret,
nisi Perelia earum globos pernicioso adulationis officio incautus eximi iussisset. Eo mo-
do Lusitanis ad unum interfectis, Barbarussa ad oppugnandum oppidum tormenta con-
uertit; sed quum oppugnatio fortiter se tuentibus oppidanis, Turcis durior euaderet, præ
fectus imbellis metúque occupatus, de oppidi deditione cum Barbarussa transegit, ea cō-
ditione ut cum uxore & liberis incolumi libertate seruaretur. Atque ita scelesto præfecti
consilio Magnniani ad unum omnes miserabili infortunio capti, & in Africam abducti
sunt. Verum præfectus integra fide seruatus, non multo pòst admissi flagitii pœnas de-
dit, quum eum Martinus Durrea insulæ præfectus laquei supplicio puniendum imperas-
set. Barbarussa autem uniuersam prædam Algerium retulit, atque inde autumnales Bo- C
reæ flatus contemnens, pari audacia, fœlicitatéque longissimæ nauigationis, uti antè sta-
tuerat, Bizātium peruenit. Interea Cæsar acre bellum aduersus Gallos coquens, nec ob
scurè parans, quod summi eius consilii summæque prudentiæ fuit, Venetos in partes
traduxit, diu opinione suspensos ab excessu Francisci Sfortiæ, nec temere de Italiæ li-
bertate dubitantes, quando longissimè prouiderent, si Galliæ Cisalpinæ imperium, uti
hæreditas postulabat, reliquis tot Cæsaris regnis accederet, præpotentem accolam sibi
præcipuè formidandum parari; quòd Cæsar regna regnis adnectere solitus, quæ sibi
legitimo iure ab indulgente Fortuna tribuerentur, uti immensa auctus potentia, si æqui-
tatis ac amicitiæ obliuisci nellet, uicinas ultra Abduam urbes inuasurus esset; recenti
Maximiliani & Ferdinandi auorum exemplo, qui eas Mediolano antiquitus contribu- D
tas, abreptásque impotentibus Venetorum armis repetissent. Sed tum Cæsaris nomen
in tanta erat gratia atque existimatione apud Venetos, ab ea præsertim Punicæ uicto-
riæ laude, ut plerique ei fauere, prouehereque eius opes dictis sententiis minimè dubi-
tarent, ipso præsertim Vrbinate Feltrio copiarum imperatore antè omnes propensissi-
mo, qui uti erat indefessa atque admirabili facundia potens, multos quo uellet patritios
impellebat. E senatorio autem ordine, aut præmiorum spe allecti, aut suopte ingenio
accensi, quòd ita fore è republica crederent, Cæsari mirificè fauebant M. Antonius
Contarenus qui ei aderat longa functus legatione; domi uerò & in senatu M. Anto-
nii Cornelii perpetuo studio, illustríque eloquentia, partes Cæsaris subleuabantur.
Nec deerant plerique seniores, in quibus multus semper fuit Aloisius Mocenicus, qui
nihil nisi pacatum, & ab summa æquitate moderatum, uel ab armato, uti semper inui- E
cto Cæsare, expectandum esse dissereret; quanquam exactæ prudentiæ grauissimarúm-
que rerum experiens ipse Grittus princeps, multa reipublicæ prorsus aliena detrimen-
tosáque ex eo fœdere obuentura diuinaret. Sed ea quæ Grittus diceret, uti facilè apud
imperitos euenit, uehementer eleuabat perpetuum eius & pertinax studium erga Fran-
ciscum regem, quòd tantus rex, præclarus Veneti imperii restitutor, nisi ingratè & im-
probè deserendus uideretur, eo præsertim tempore quo Mediolanensis imperii hære-
ditatem, aut beneficio liberalitatéque Cæsaris, aut ui & armis, uti sæpè antea, esset adi-
turus. Itaque facilè electi fuerant in legatione, quæ ad Cæsarem de Punica uictoria
gratulatum Neapolim mittebatur, Cæsariani nominis apprimè studiosi; contra uerò
iis patritiis honorifico diuersæ legationis munere imposito, qui reipublicæ studen-
tes,

A tes, commodo Galli regis fauerent, Romam non obſcurè ablegati ſunt, ne domi con-
ſilia Cæſarianæ factionis intercedendo atque impediendo perturbarent. Nec multo
pòſt Neapoli de fœdere tranſactum eſt, his fermè legibus quibus Sfortiæ principa-
tum tueri tenebantur, ſpémque præberet Cæſar id flagitantibus, futurum eſſe ut Me-
diolanenſe imperium ſua Auguſtali authoritate, nouo regulo maturè concederetur.
Id enim maximè Venetus expetebat, ne ſibi cum Cæſare regum maximè opulento at-
que inuicto, ſed cum infirmo, alienique arbitrii Fortunæ obnoxio, de finibus certandum
foret. Hoc tamen diſertè conditionibus non adſcripſit Cæſar, qui id ſe facturum ui-
deri uolebat, quando id ut faceret ullo modo adduci non poſſet. Statuebat enim in arca
no nunquam Mediolano eſſe decedendum, niſi armis pelleretur; ſic ut eum præclarè pœ
B niteret, id paulo antè Italiæ precibus condonaſſe, quum in Norico Turcarum arma per
ſtreperent, & Solymanus grauiores opinione pauentium hominum clades illaturus cre
deretur. Hoc fœdere Cæſar peropportunè confirmatus certius & efficacius conſilia de
bello aduerſus Gallos gerendo inire explicaréq. cœpit, atq. ingenti cura in Germania de
lectus equitum & peditum per fratrem Ferdinandum, amiciſsimóſq. ſibi proceres habe-
ri iuſsit; deditque operam per legatos, ut ab Heluetiis impetraret, ne ullam in partem ſe
cõmouerent, ſed eius belli ſpectatores tantum eſſe uellent, quod ſibi neceſſario ſuſcipien
dum foret pro ſalute Caroli Sabaudii, qui immaniter à Gallo rege, ipſóque ſororis filio,
improuiſis ac impotentibus armis undique uexaretur. Pertinere enim ad dignitatem Ro
mani imperii, ut fœderatorum beneficiariorum, & ipſius præſertim Subaudii propinqui
C ſui opes, præſidio ſuo defendantur, ac quantum fieri poſsit, ex æquo Chriſtiana arma cõ
quieſcant. Proinde Heluetios tanquam imperio Sabaudiæque principibus antiquo fœ-
dere coniunctos nihil utilius atque honeſtius facturos, quàm ſi ab ea contentione abeſ-
ſent. Heluetii nihil ſe temere decreturos reſponderunt, memoréſque officii ſui utriúſque
partis iura fœderum ac amicitiæ ſeruaturos, donec eorum arma reipublicæ Heluetiæ ne
que periculoſa neque incommoda fore, ſummi ipſorum magiſtratus iudicarent. Appare
bat enim regem Gallum nullas omnino alias quam Heluetiorum copias pro ſalute de-
fenſionéq. regni eſſe coacturum. Verum, quod maximo uſui fuit, Cæſar his legationibus
impetrauit, ne cohortes apud eos mercenariæ conſcribi, & adduci in Italiam aduerſum
ſe paterentur; quòd eos Cæſar retineri non poſſe intelligebat, ueteribus utiq. obſtrictos
D fœderibus, & præmiis, qui laborãti externo bello Gallliæ præſidio forent. Qua de cauſa
adductus fuiſſe dicebatur Philippus Ammiras, ut Lothoringo Cardinali potius pacẽ ſua
denti, quam Gallis bellum atque aciem depoſcentibus obtemperaret. Nam fruſtra co-
hortes ab Heluetiis depoſito ſtipendio poſtulanti, quibus aciem Gallicam ſtabili robore
confirmarent, ut conſcriberentur negatum fuerat, quum tamen ex aduerſo Antonius Le
ua eius gentis tumultuarias cohortes duas in caſtris haberet. Egit quoque Cæſar cum Ma
ria ſorore, quæ Belgis imperabat, ut quantas ea maximè poſſet pecunias cogeret, quibus
ualidæ copiæ è Germanis conduci, Belgarúmq. item & Sequanorum equitum alæ, equis
& armis inſtrui atque exornari poſſent; quando ſibi in Galliam cum duobus magnis exer
citibus initio æſtatis erumpendum eſſe ſtatuiſſet. Propterea cogendæ pecuniæ ſtudio
diligenter incumbens, dabat operam ne unus qui timeri poterat auri defectus, ſe diuer-
E ſo ſumptu aduerſus præpotentes hoſtes, graue & geminatum, nec cito deſiturum bellum
molientem, in curſu gerendarum rerum impediret. Nam præter eam ſignati auri ſum-
mam, quæ à Neapolitanis & Siculis honorarii muneris nomine conferebatur, ſupra tri-
ginta miriades aureorum nummûm, ab Hiſpaniæ regnis expectabat. Id autem præſi-
des exactis antè diem uectigalibus, aut his publicanorum Ligurum ſocietatibus cum gra
ui fœnoris impendio addictis, ſuppeditabant. Multam quoque auri uim ſingulis Me-
diolanenſis imperii urbibus imperabat. Nec deerant qui expetentem liberaliter adiu-
uarent, cum Senenſes & Lucenſes, tum ipſe maximè Alexander Medices gener, Etru-
ſci principatus compos factus. Ea autem impoſita bellici ſumptus incommoda, Hi-
ſpani quæſtores ducéſque Cæſarem maturè & cumulatè reſarturum remiſſurúmque
onera prædicabant, ex ea ingenti auri copia ditatus, quæ ex auferis occidentalis Indiæ

regionibus in Hispaniam adueheretur. Tum enim reperta fuerant ad Australem Ocea A
num in aduersis Pariæ & Darienæ terræ regionibus, Peruræ,& Cuschæ regna immenso
auro refertissima, quod nullo fodientiũ aut legentium labore pareiur,quando id in do-
mesticos coquinariósque usus,rudi artificio fabrefactum, sed non planè putum Hispani
apud Indos inueniant. Eius autem omnis copia aduecta Hispalim in officinam publicano
rum ea lege conferebatur,ut uectigalis nomine quinta pars esset Cæsaris,reliquum nego
tiatores conflarent, & demum admixto purioris uenæ auro,reiectisque exactæ conflatu-
ræ intertrimentis,ad põdus puritatémq. monetæ Cæsaris Hispanica nota cudi curarent.
Non ineptum hoc loco fore existimauerim,si qui hæc repererunt,tanquam publica lau
de dignissimi memoriæ prodantur; Nam postquam Columbus Ligur admirando ingen
tis animi captu,eruditóque indicio uir, & uti quibusdam apparet Hercule Græco inusita B
tæ famæ gloria maior & illustrior,alterum propè terrarum orbem uasto atque intentato
prioribus seculis Oceano,ad occidentem nobis aperuit,non defuere alii atque alii ex Hi
spanis eo apud Hispalim defuncto,qui pari æmulatione laudis,& spe quæstus eadem lito
ra sequuti,ulteriores nouæ terræ,quam Pariam uocabant,terminos quæritarent; dispari
quidem Fortuna suscepti cursus,quum nonnulli eorum (ut credi par est) immenso inex
ploratóq. absurpti Oceano,nusquam apparuerint,& aliqui ab Antropophagis,qui Cani
bales appellantur,capti comestíque fœdam miserabilis audaciæ memoriam reliquerint.
Ea terra æquatori subiecta (ut suo loco memorauimus) à Gaditano freto recta inter oc-
cidentem atque meridiem nauigantibus emenso bis mille amplius leucarum itinere oc-
currit,frondosa ingentium rupium promontoria,tanquam rostro Oceanũ proscindens, C
nam æquis lateribus litora infinito tractu,hinc ad occidentem,illinc ad meridiem immẽ
sis adhuc spatiis extendũtur. Sed post Columbum tres antè alios ex Hispania fœlici ausu,
& rebus gestis maximè clari & memorabiles extiterunt, Ferdinãdus in primis Cortesius
qui in postremum occidui litoris sinum delatus ad Mexicana regna terrestri itinere con
tendens,subactis Indis Themestitana urbe potitus est,quum fabricatis nauigiis eam urbẽ
salso in stagno positam, ædificiisque & incolarum frequentia Venetæ urbis instar admi-
rabilem, multis prosperè factis prœliis expugnasset. Mexicanæ genti,superis uiuos homi
nes,sed maleficiis damnatos immolare fas est; placaríq. numina humano sanguine cre-
dunt,& post mortem non interire animas persuasum habent,ut credi par est,ex discipli-
na superstitionéque Druidarum,quorum summa authoritas antiquissimis temporibus D
in Gallia pariter atque Britannia uiguisse constat. Ita ut Cortesio non omnino difficile
fuerit,subactam armis gentem per se ingeniosam,& docilem,tormentorúmque miracu
lo terrefactam ad Christi cultum abdicatis idolorum superstitionibus traduxisse; literas
enim iam nostras admiranter & lubenter discunt, reiectis hieroglyphicis imaginibus,
quibus annales conscibere solebant,uariis picturis regum suorum memoriam posteris
tradentes. Quorum annalium uolumen ex perpetuis, sed introrsus complicatis foliis
confectum,tigridísque maculoso tergore protectum,uir illustris Franciscus Couos,Cæ-
sariani scrinii magister,mihi dono dedit. Mexicanos pro rege suo & pro libertate dimicã
tes,nulla res magis exterruit quam equestris turmæ impetus,quũ equitem integrum es-
se animal Centauri specie putarent. Sed postquam equi duo Indicis confossi sparis,ma-
ctatique clauarum ictibus conciderunt,deprehenso errore, detracta statim equis coria, E
usque adeo exactè tomento repleuerunt, ut uiuorum effigiem repræsentarent,& in tem-
plo tanquam admirabilis rei spectaculo suspenderent. Cæterum Cortesius è Mexicana re
gione per occidentalem lineam terrestri itinere profectus,non longè abesse maria ab in-
colis didicit, paucísque diebus ad litus exterioris Oceani peruentum est; unde si classes
adessent,peti posse confideret per Antipodas, Sinarum regna,Catainásque oras ad orien
tem nostrum,iampridem aditas Lusitanis; non longè à quibus in eo tractu beatæ multo
aromate atque unionibus Moluccæ insulæ sub æquinoctiali linea sitæ esse dicerentur.
At Cortesio perpetuis Hispanorum historiis celebrato, claritate nominis æquari potuit
Blascus Nonius,nisi turpissimo uitæ exitu pristinæ laudis decus obscurasset. Ab hoc enim
diu peruagante Pariæ terræ, & Darienæ regionis litora,repertus est isthmus ad Vraba-

num

A num sinum, quo duo ingentia maria dirimuntur. A Comogro siquidem ingentis amnis
ostio Darienisque litore per inaccessos prope montes monstrantibus iter indigenis Bla
scus summa iuga tenuit, & subiectum in aduerso litore uastissimi pelagi sinum cōspexit,
in quo auri & unionum ditissima regna reperta sunt, atq. item conspectæ aditæque ali-
quot insulæ earum rerum opulentia insignes. Itaq. inuento multo auro Blascus breuio-
rem transitum quærens, non plus inter se distare diuersa maria quàm centū miliaribus
deprehendit, sicuti in Oceaneis decadibus Petrus Martir Anglerius scitè refert, uerum
itinere adeo densissimis nemoribus & abruptis petris, frequētibusque fluuiis impedito,
ut nisi magno cum labore periculóq. illac nostri permeent, quum passim inhospitæ ac
insidiosæ gentes uenenatis instructæ sagittis occurrant. Quibus de causis Blascus eius
B tractus regulis aut muneribus delinitis, aut cruenta acie subactis, quatuor castella, ut cō
meantibus ab utroque mari tutissimus esset receptus, opportunis interuallis constituit,
ædificata etiam classicula in proximo portu, cui diuo Michaëli nomen fuit. Cæterum di
ra auri sitis nouique imperii libido, Blaschi animum non multo pòst occupauit, eo rerū
exitu, ut affectati regni crimine damnatus capite plecteretur. Indignus herclè eo suppli
cio nisi perfidiosè defecisset, quòd ad læuam longo tractu Perurana & Cuscana regna
auro & gemmis scatentia successoribus Almagro atq. Pizarro demonstrarit. Ibi enim
ferunt nullam aliam quam solido ex auro priuatis in domibus uasorum omnis generis
supellectilem reperiri. Montium rupes ingenitis adamātibus, præcipuéque smaragdis,
& cianis, & carbunculis collucere, flumina propè uniuersa auream arenam trahere. So
C lum fœcunditate rerum omnium incredibili, & perpetuo ferè autumno florere. Ex mi
ra quoque cœli clementia, homines integra ualetudine, seculi ætatem implere, sic ut in-
tempestiua mors Blasci uideri possit, quo authore tanta ut diximus uis auri & gemma
rum in Cæsaris ærarium deferatur. Sed supra Cortesium & Vaschum, portentosa naui-
gatione inclytus fuit Magalanes Lusitanus exul, qui auspicio Cæsaris alterum Pariæ ter
ræ litus in orientem obuersum, quinque nauium classe percurrit, legendóq. oram præ-
teruectus lineam capricorni atque ostia immensi Argentei fluminis, uti Hispani uo-
cant, ferorum gigantum instar prægrandes homines belluarum pellibus contectos re-
perit. Nec multum indè, uti auidè quærebat prope antarcticum circulum in anfractuo-
sas fauces audacter inuectus est, non inani coniectura iudicans noui orbis terras illac ir-
D rumpente Oceano esse permeabiles, eúmq. profecto sinum non longo tractu in apertū
ad occidentem pelagus desinere. Neque eum ratio ex naturæ lege ducta fefellit, qua ter
ra omnis circumfluente Oceano uariis finibus ambitur. Ad læuam niuosæ rupes specta
bantur, suis culminibus primam aëris regionem excedentes. Eæ pertinebant ad eā pla-
gam perpetuo gelu (ut credi par est) rigentem, quæ antarctico subest. Sed nec in ea cœli
parte polus uti apud arcticum contingit, lucidiore aliquo astro notatur, quum paruæ
stellæ nullo uel certè languido fulgore nitentes, polare punctum designent, duabus nu
beculis stabili pigróque rotatu immobilis poli sedem ita circuiētibus, ut ursæ nostræ te
norem & speciem nautis obseruatoribus, nusquā fallente magnetis usu certissimè præ-
beat. Procedenti per occiduam lineam Magalani tortuosæ & inæquales semper fau-
ces occurrebant; mare autem modò fluctuosum, spumosísque uorticibus, & sæuo mugi
E tu reboans, modò tractabile & pigrum, prout obiectis incideret cautibus, aut in latos si-
nus expansum deferueret, uario uelorum flexu persulcabat, nusquam arctiorem sinum
trium miliarium spatio, nusquam septem latiorem nactus, quum à dextra depressiora li
tora arboribúsque uestita, nulla tamen apparente hominum cultura, ad læuam uero cū
cta gelu horrentia, maximéque scopulosa spectarentur, collucerent tamen ad dextram
excitati introrsus ignes ab incolis, ut de aduentu nouæ classis proximis populis signifi-
carent. Cæterum Magalanes diu crebris orationibus sustentatos delinitósque nautas,
qui iam animos desponderāt, quòd neque progredi neque regredi, nisi incerta uitæ spe
posse crederent, post uigesimum & septimum diem ex quo sinum intrasset, in apertissi-
mum uastissimúmque Oceanum eduxit, ad dextram uela deflectens, utpote qui terras
ad antarcticum ultimæ continentis esse putaret, & ad læuam mitiora omnia se inuentu

rum arbitraretur. Quando iam ad tropici capricorni circulum, & ad ipsam æquatoris A
lineam rediret, sub qua Moluccas quas quærebat insulas omnino sitas esse didicisset. In
dextra itaque Perurana & Cuscana regna, totúmque illud immensum Pariæ terræ occi-
dentale litus relinquebantur, quod Blaschus pòst transcensum Vrabanũ isthmum Hi-
spanis successoribus, ad condenda regna, serendáque etiam, propter auri sitim, intestina
prælia demonstrarat. Nihil enim inde Magalanes terrarum usquam uidit, præter duas
insulas quæ desertæ appellantur, perhibéntque eas cosmographiæ periti ex diametri
ratione Italis esse Antipodas. Discessit inde Magalanes, planè consumpto omni cõmea
tu, lenissimis atque his uno tempore perennibus usus uentis, trimestri confecto cursu,
obuersis semper ad æquatorem proris non Moluccas quidem attigit aromatum prætio
sorum fertilitate celebratas, uerum immensi propè ambitus insulas, Iauanam, Pornem
& Suburham, ipsa Britannia maiores, è quibus Moluccæ satis exiguæ, sed præstantia ra- B
rioris aromatis insignes incolarum digitis tanquã propinquæ monstrabantur. Sed Ma-
galanes fatalis uoti sui compos, in limine qui eas uiderat adire nõ potuit: cum Mautha-
ne siquidem insulæ regulo, Suethani socii regis auspicio, acie dimicans occubuit, eíque
suffectus est Serranus, qui nihil commodius duxit, quàm ab his insulis inhospitaq. terra
perfidiosæ gentis protinus excessisse, quòd sibi ad paucos redacto numerosa bellicosæ
eius gẽtis manus iustum incuteret metum, quoniam ferreis gladiis & præpilatis hastis
uterentur. Verum dum adit regulos Serranus, amicitiásque & fœdera iungere, ac Chri-
stianæ religionis cultum inducere contendit, & quod instituti erat, naturam & magni-
tudinem Moluccarum scrutatur, regulis uno consensu aduersus peregrinos ad arma cõ
citatis in Bornæ insula captus, miseréque à sociis desertus est, qui insidias ueriti, publicã C
salutem noui ducis libertati, & uitæ anteponendam censebant. Atque ita cariophyli &
cinamomi, nucísque myristicæ surculos ex natali solo colligentes, ut testimonii certã
fidem referrent, ex quatuor nauibus uetustate semicorruptis duas magna cura, usi illa-
rum armamentis materia & clauis refecerunt, Eurísque uela dantes incogniti Oceani
immensis spatiis usque adeo audacter se crediderunt, ut præteruecti auream Chersone-
sum, & Samotarum, quæ Taprobana olim fuit, Gangeticíque item sinus emporia & Cu
merum promontorium, ac deniq. Calecutham superarint, nusquam à Lusitanis conspe
cti qui Indicam oram præsidiis obtinebant. Inde uero ad Bonæspei promontorium cur
sum habentes, eo superato dextrorsum per Aethiopiæ litora ad Hesperides insulas con
tra Praxium promontorium, altera tantum naui, non amplius quam uigintiduo homi- D
nes semiuiui peruenere. Ibi qui totum undique emensi orbis ambitum circuierant, Bar
barorúmque mille insidias, & omnem maris seuitiem euaserant, à Lusitanis insulæ præ-
sidibus custodiæ traditi sunt. Nec multo pòst tamen ex his Hieronymus Plegaphæta
Vicentinus, uoto pro salute redituque suscepto, ad Clementem Romam uenit. Is tãto
subternauigati orbis miraculo fidelibus testimoniis comprobato, multa nostris admirã
da, obseruãdáque posteris, pictura & scriptis adnotata deposuit: sic ut Magalanes nihilo
fœlicior Blasco, sed inusitata laude præstantior existimari possit, nisi inauditi antea freti
faucibus adinuentis, tantæ rei infirma adhuc fides famã eleuaret, quum nemo hactenus
à uiginti quinque annis eas fauces sedulo quæritans intrarit aut uiderit. Neque operæ
pretium esse reor, ut à legentibus hoc loco, & ad Historiæ contextum properantibus,
ueniam deprecer, quod me ii tres uiri inclytis heroibus comparandi, ab instituto lon- E
gius abstraxerint, quando eos omni laude ad perennem nominis famam exornandos
putem, ueterum Græcorum more, qui ingeniorum fœcunditate & gloria pollentes, nõ
ipsos modo admirandarum rerum, & regionum inuẽtores, sed minorum etiam artium
opifices, carminum suorum præconiis, æternitati consecrarunt.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXV.

DVLTO iam uere Cæsar Neapoli profectus, non. Aprilibus Capena porta Romam intrauit, triumphali exceptus pompa ab omnibus sacerdotum, Romanorúmque ciuium ordinibus. Adduxerat præsidii causa ueteranam Hispanorum legionem, & septin-
B gentos equites cataphractos, eò minore populi lætitia, quòd plerique eosdem multum atroces uultus agnoscerent, qui recentis cladis, omniúmque suppliciorum, quæ perpessi essent, memoriam renouabant; eò quidem grauius & acerbius, quòd Paulus Pontifex nouo exemplo ad exornandos regionum arcus, singulis mercatorum & opificum collegiis pecuniam imperasset; scilicet ut Cæsariani importuno sumptu studiosè colerentur, à quibus summæ calamitatis iniurias pertulissent. Exceptus est ea parte Vaticanæ domus, quæ exornata laquearibus aureis, & marmoreo insigni podio despectat Vrbem, qua etiam Alexander sextus Carolum Galliæ regem susceperat. Exinde dissimulata persona cum paucis perambulauit urbem, miratúsque rotundi templi, quod olim Pan-
C theon fuit, incomparabilem structuram, in summum fastigium eius testudinis per plumbeos gradus ascendit, ut uniuersam urbem oculis subiiceret. Quatriduo autem moratus Romæ, non obscura succensus bile in Gallos pridie quàm proficisceretur grauissimam habuit concionem, qua animi sui intimos sensus ardentissima facundia denudauit, quòd Gallorum legati peoe conuitiosè postularent, ut Henrico regis filio Mediolanensis principatus dominatum beneficiario iure adiudicaret. Id siquidem Cæsarem concessurum perplexis paulo antè sermonibus promisisse Claudius Velleius asserebat. Quibus propè importunis atque alienis reflagitationibus Cæsar ita offendebatur, ut fidem suam nulla certa pollicitatione obstrictam Gallorũ procacibus uerbis suggillari ægerrimè ferret, respondendúmque ideo Gallis, & nomen suum à calumnia defendendum ge-
D nerosa concione arbitraretur. Itaque grauiter commotus, in eo conclaui, in quo Paulus Pontifex iturus ad sacra obeunda solennes amictus induere, & gemmata tiara exornari consueuit, aduocatæ concionis instar in corona stans uerba fecit, astante Pontifice, cunctóque senatu, & principum ferè omnium legatis, sic ut circunfusa totius aulæ turba Hispanico sermone loquutus audiretur. Primum omnium ueterum odiorum causas, quæ adhuc inter Gallos Austrianámque domum uigerent, facundissimè commemorauit; ostenditque, neque Franciscum regem, neque superiores Galliæ reges, ictorum fœderum legibus unquam stetisse, quum sibi Burgundiam ereptam, & repudiata atque iniquissimè intercepta connubia quereretur, & passim Franciscum regem acerbè perstringeret; quòd bello uictus, captúsque, ac humaniter dimissus, nihil eorum quæ pro obtinenda libertate pepigerat, custodia statim exiliens, præstitisset; sed ab-
E rupta fide iusiurandi, totum propè terrarum orbem aduersum se iam ingratè quàm impiè concitasset, quum ad Turcas usque, miserit legatos ut hostilia pari odio aduersum se molirentur; scilicet ut inania aut exoleta iura ostentans Cisalpinæ Galliæ dominatum inuaderet, quod sibi Augustali atq. legitimo iure partum, tãquam tuendis reliquis ipsius regnis maximè oppórtunum, omnino sibi retinendum statueret, ne sibi maritimũ adeundæ Hispaniæ, aut terrestre adeũdis Germaniæ & Belgarum regnis tutum & liberum iter præcidatur: quandoquidem nequaquã sit dignitatis in Cæsare per alienas terras transitus facultatem precario petiuisse. Propterea Franciscum nefario ausu Caroli Sabaudii auunculi sui Allobrogum regiones in Transalpinis, & Ligurũ in Subalpinis immaniter occupasse, ut inde ad inuadendũ Mediolanense imperiũ ire pergeret, Gallorum cõsuetudine, qui nouarũ prouinciarum auidi, quin aliena & proxima quæq. occupent, neq. pudore, neq.

Iure cõtineri queant. Quarum rerũ in uestigio eos sæpe pœnitere oporteat, quum ui & A
armis æquo semper Marte iudice, eorum insolentia retundi reprimíque soleat. Id uerò
agrestis impudentiæ sibi uideri, quòd Franciscus Mediolanensis imperii possessionẽ ideo
sibi concedi expeteret, ut singuli minores eius liberi, sublata omni honoris atq. potentiæ
obtrectatione pariter exornentur atque ditentur; ne scilicet Henricus iusto dolore angi
possit, quum in fratre minore Carolo Aurelianensem principatum, in Francisco autem
maiore, non Galliæ modò sed Britanniæ etiam citerioris coronam, ex paterna hæredi-
tate conspiciat. Non hoc equidem esse uel dignitatis uel Fortunæ suæ, ut alienos potius
quàm suos liberos exornet, & stultissima ratione intempestiuæ liberalitatis laudẽ quærat,
qua inimicæ stirpis dubiæque fidei hominum opes augeantur, quibus aucti rursus aduer
sum se instructiores, uti semper fecerint, inquieta arma resumant. Itaque neq. hæc inso- B
lenter postulanti tributurum, neque passurum ut Sabaudius Carolus tanta cũ iniuria spo
liatus dimidia parte regni, diutius ab se, uti antiquitus in Romani imperii clientelam rece
pto oporteret, iustam atq. certissimã opem imploret. Proinde se recta ad Alpes, & in Gal-
liam usque progredi statuisse, ut propinqui sui, sociiq. principis, & Romani imperii clien
tis iniurias defendat. Hæc adeo graui concitatáque facundia, oréque flagranti protulit,
ut subiungeret, se inuitum in id bellum trahi, in quo multas gentes nihil mali meritas &
insontes, ipsorum principum iracũdia atque obstinatione, cladem essent subituræ; propte
rea pietate Christiana tacto sibi satius uideri, & reipublicæ quidem utilius, ut ipse & Fran
ciscus ad singulare certamen descenderent, enséq. & pugione dimicantes controuersiam
finirent. Tum uerò Pontifex clementiora ominatus, Cæsarémq. complexus obsecrauit, C
ne uel non iniquæ iracundiæ impensius quàm pietati indulgere mallet, Gallósq. oratores
Maconium & Velleium quædam respondere paratos diremit; nam hi ab initio concio-
nis à Cæsare frustra postularant, ut Gallica lingua uti uellet, ut opportuna ipsorũ respon
sa acciperet. Sed Cæsar se ideo Hispanicè loquuturũ dixit, ut à pluribus id idioma Roma
no eloquio proximum acciperetur. Per hunc modũ prolato animi sui decreto, & reiectis
regiis legatis, per Cassiam uiam in Etruriam contendit. Senenses intrantem ipsorũ fines
Pientia urbe liberaliter exceperunt, ueteréq. suo studio Cæsaribus addicti, quũ Senis ap-
propinquaret, erectis passim triumphalibus ornamentis, cum exquisita Tunetanæ uicto-
riæ gratulatione, subeunti portam urbis claues ad declarandam antiquæ propensionis fi-
dem obtulerunt. Alfonsus Picolomineus Amalphi regulus equi frena rexit, cunctíque D
demum ciuitatis ordines, uirique sacrati præcinentes hymnos, ad aram templi maximi
deduxerunt. Suscepit eum pereleganti hospitio, miróque ornatu perpolito Marius Ban
dinus, in quo uel ob id quòd Archiepiscopi germanus esset frater, summum Cæsariana-
rum partium, & popularis factionis studium eminebat. Nam eo tẽpore populares in fa-
ctiosa ciuitate principes euaserant, quum obsolescente potentia antiquæ nobilitatis, reli-
qui duo ordines, qui tum nonarii & reformatores appellabantur, eximia authoritate in
republica Pandulfo Petruccio principe potiti, impotenti demum popularium impetu per
cruentas contentiones interfecti pulsique fuerant, quoniam Clementi Pontifici, & Gal-
lis fauisse credebantur. Inuisit Cæsar urbem luculentissimè omnibus, quæ excogitari pote
rant, elegantiæ ornamentis instructam; spectauítque mirabundus innumerabilem pro-
pè fœminarum multitudinem; nam hæ inter Italicas præcellentis formæ, & elegantis inge E
nii singulare decus constanti omnium ferè fama obtinent. Exinde iuuentus extremæ
iucunditatis spectanti Cæsari theatrales ludos edidit, per histriones uariarum lingua-
rum cum multo sale leporem affectantes; pugilque omnis Senensium ætas ab inuetera-
to ludicri certaminis studio ad Cæsaris oblectationem incomparabili ardore dimica-
uit. A Senensibus autem ad Florentinos prouectum Cæsarem Alexander Medices
gener excoluit, & Cosmianis in ædibus ita suscepit, ut Etruscis artificibus ex mirifica
ingeniorum solertia simulachra, uariique generis pegmata erigentibus, nonmodò su-
perasse Senenses, sed ueterum Romanorum magnificentiam æquasse censeretur.
Inuisit Cæsar arcem nuper ab ipso Alexandro conditam, instructámque admirabili
tormentorum apparatu, usque adeo mirabundus, ut quum tanta uidisset præsidia,
quando

A quando reliqua sibi curæ fore diceret, grauiter obtestaretur generum, ut liberis ope-
ram daret, de unáque præsertim salute corporis solicitus esset; tanquam in subacta armis
ciuitate regnanti, insidiæ à multis forent pertimendæ. Paucos pulcherrima in urbe
moratus dies, discessurus ex itinere Caianam adiit uillam, admirabili structura terre
no in cliuo ædificatam à magno Laurentio Medice, nullúmque tum ea loci facie,
tum erudito ornatu, iucundius ædificium se uidisse testatus est. E Caiana Pistorium,at
que inde Pisciam, & mox Lucam intrauit; tanta alacritate amicæ ciuitatis,ut neque splen
didius excipi, neque donari liberalius, neque uberius ali exercitus, comitatúsque om-
nis posse proceres iudicarent. Inuisit etiam urbis de sua libertate solicitæ munitionem,
intra extráque muros circundans, laudauitque militaris peritiæ erecta propugnacula;tri
B duóque moratus,ornatissimæ quanquam modicæ ciuitatis opulentiam, quæ tyrannis
aliquando seruiuerit, & superioribus temporibus Cæsarum auspiciis libertatis iura de-
fenderit, decurionibus commendauit, & ut in colenda fide perseuerarent admonuit.
Luca profectus per Macræ amnis ualles, Apuanósque saltus Apœnino transgresso ad
Astam urbem contendit, ubi reperit Fossanum ab Antonio Leua expugnatum, &
Franciscum Salassum regulum alienatum à Gallis, proptereáque deficientem Antonii
opera in partes traductum; quanquam eius equites fide integra erga regem, eum ad ho
stes euntem minimè sequerentur, sed ad Gallorum præsidia detestati præfecti sui faci-
nus redirent. Quo fœlici rerum initio Cæsar, ut Alpes maturè transiret magis & magis
accendebatur. Philippus siquidem Sciabotus Ammiras, uti supra docuimus, damno-
C sa interpellatione Ioannis Lotoringiæ Cardinalis spe pacis deceptus, à cogitatione bel
li discesserat,& oppida quæ redegisset in potestatem præsidiis confirmans, audito Cæsa-
ris aduentu ad regem redierat, existimabátque occupata facilè defensurum aduersus Cæ
sarianos,nam Taurini custodiam Buriæ uiro forti attribuerat, & Paliciam illustri Scia-
bania stirpe progenitum iuuenem, propteréaque auiti decoris auidum, cum duabus alis
grauis & leuis armaturæ equitum,& tribus peditũ uexillis Fossani collocarat,quum pau-
lo antè Hanebaldus Penerolum tuendum suscepisset. Cæterum Palicia aliquandiu tor-
mentis oppugnatus ab Antonio,& multarum rerum inopia pressus,quod malignitate at-
que perfidia Francisci Salassi,ad Cæsarem transire cogitantis, uti ille iussus erat nec satis
commeatus accepisset, nec demum frustra expectatus, uti promiserat, ullam opem attu
D lisset, planè deceptus, uictúsque his malis atque periculis Antonio deditionem fecit, ea
conditione, ut cum suo omni præsidiario milite incolumis abiret, sed generosos equos
& militares ad unum omnes,retentis tantum ad iter in Galliam obeundum humiliori-
bus, cunctáque simul tormenta uictori relinqueret. Habebat in animo cõstitutum Cæsar
omnino inuadere Galliam,ut ita faceret ab Antonio Leua in arcano persuasus, sic ut de
itinere tantum rationéque inferendi belli à ducibus sententias esset quæsiturus. Explora
tam enim & planè certam fore uictoriam disserebat Antonius, si domi suæ Gallos nihil
hostile metuentes,& imparatum adhuc regem adoriretur, & copias quæ erant magnæ at
que mirificæ ad prædam ditem opulenti regni statim induceret, latéque euageretur. Ne
que enim apparebat regem prælio certaturum,nullis præsertim Heluetiorum auxiliis fre
tum, & ad Flandricos fines nouum contra se Belgarum exercitum expectantem; quando
E nihil insanius atque miserius Francisco regi uideri posset,quàm si Galli periculosam pu-
gnæ aleam subirent: quandoquidem in unum aduersi prælii casum atque discrimen,& sa
lutis omnium & imperii Fortunam adducturi crederentur. Vna siquidem celeritate aie-
bat Antonius præoccupanda esse Gallorum ingenia,ne expedire consilia,& sese collige-
re possent,postquam diuerso perturbati bello,& ancipiti distracti metu, tantas uires quan
tas opus esset ad resistendum habere nequirent;proindéque nusquam in acie consistere
audentes, terram patriam passim terrifico hosti peruastandam permissuri essent. Bestias
feras nusquam aptiùs atque faciliùs à uenatoribus opprimi & capi conficique posse,quã
in ipsarum cubiculis & lustris, ubi cum catulis commune uitæ periculum subeant. Anto-
nius ex prouentu uictoriarum suarum, usque adeo Gallicæ militiæ elatus contemptor
euaserat,ut ex uaticinatione quorundam futura prædicentium, Carolum Galliæ regem

euasurum,& se uoti compotem apud Parisios in ipsa uictoria fato concessurum profitetur. Huic tanquam immodico, & ut uideri poterat intempestiuo consilio unus ante alios Vastius ipse & Ferdinandus Gonzaga ita refragabantur, ut Vastius de scripto sententiam suam proferret & postea publicaret, & Taurinum ante omnia expugnandum censeret. Eadem erat sententia Gonzagæ, qui Gallos Fossani expugnatione perterritos, si tot uires quæ iam paratæ essent Taurini mœnibus admouerentur, minimè laturos arbitrabatur. Non enim uel ciues ipsos natura imbelles, uel ipsorum præsidii Gallos, qui nō essent multi, iustum oppugnationis impetum toleraturos, quod si fortius aliquandiu sustinerent, nullam tamen tanquam undique obsessos, qua se alerent, commeatus facultatē habituros, ideóque breui facturos deditionem affirmabat. Taurino siquidem, quod esset prouinciæ caput, in potestatem redacto, cuncta facilè reliqua oppida ad pristinam ipsius B Caroli Sabaudii naturalis atque humanissimi principis fidem esse reditura; atque eo modo firmissima Pœninis & Cottiis Alpibus claustra posse imponi, ut in posterum ab Italia Transalpinæ gentes arcerentur. Porrò Cæsar ire in Galliam certus, præterquam quod unius Antonii Leuæ indicio uirtutique plurimum tribuebat, tribus etiam de causis in id bellum ingenti animo ferebatur, quòd Mariam sororem Belgis imperantem, uti erat uirilis animi mulier, è Belgio Gallis arma inferre iussam, & iam peramplas cogentem copias, commutato consilio neque eludere neque deserere nolebat. Pro certo quoque didicerat Gallos ab Heluetiis auxiliarias legiones sua consuetudine oblatis stipendiis in communi eius gentis concilio impetrare nequiuisse; quòd astuta gens neutri partium ex professo studere uideri cupiebat, ut aucta apud Gallos sustinendi belli necessitate opem suam C carius uenditaret. Postremò quòd Franciscus Salassus Antonii Leuæ opera à Galliæ regis amicitia ueteris clientelæ, militiáque didu ctus in partes transisset, & Galli nullū prope peditatum præter duas Germanorum mercenarias legiones, quas Gulielmus Frustembergus dux turbidus, & multorum perditorum atque exulum militum collector addnxerat, cui rex confideret, essent habituri. Reliquas enim copias ex Galliæ delectibus constare, quod genus militum è singulis eductum prouinciis, non magnum militiæ usum habere iudicabat. Quod si paulo audacius atque fœlicius in media Gallia res gereretur, Gallos profectò domesticis incommodis permotos, & Taurinum, & reliqua oppida sine uulnere deserturos. Adiuuabat etiam decretum Cæsaris Andreas Auria, qui non dubiam spem præbuerat Rhodanum amnem stabili triremium suarum cathenato ponte posse cō D iungi, & per Narbonensem regionem ab Hispania, tum commeatus, tum omnis generis auxilia benè gerendo, & conficiendo bello, expectari posse prædicabat. Suberat etiam in arcano Cæsaris occulta spes potiundæ per proditionem Massiliæ; nam sicuti postea à præclaris ducibus accepimus, per Antonium Leuam quosdam, qui eam urbem proderent, sed qui postea fidem mutarint, promissóque defuerint; tentatos fuisse constabat. Itaque coëuntibus iam undique longè maximis equitum & peditum copiis, Cæsar multiplici itinere, sed præcipuè per maritimas alpes, & per Tēdanos colles prouinciæ fines intrauit, subsequente à Sauonæ portu Auriana classe, quæ multas Italicarum cohortium copias sustulerat, quibus Ferdinandus Sanseuerinus Salernitanus princeps imperabat. In his clari ueteresque præfecti eminebant Augustinus Spinula Ligur, & Petrus Maria Roscius Parmensis sancti Secundi regulus, Hippolytúsque Correggius, & Hieronymus Sanctonitales Salensis. Horum primo impetu capta direptáque est urbs Antipolis, quæ est ultra E Varū amnem posita contra eas Insulas quas Lerones antiqui, nostri hodie Leres uocant. In ea oppugnatione, quòd ab armatis agrestibus impigrè defenderetur, & triremes à mari admotis proris tormenta in socias cohortes tumultuario procursu murum inuadentes ab errante ictu disploderent, amplius trecentos milites Salernitanus amisit; atque inde Ferdinandus Gonzaga cum suo equitatu adductis secum aliquot Salernitani cohortibus ad urbem Gratiam prouectus eam sine uulnere in deditionem accepit, subsequentéque uniuerso exercitu, ipsóque Cæsare ad Forum Iulii celebrem olim urbem, & Vocontiorū planam, frequentémque ædificiis regionem penetratum est; in Alpibus quodam omine capto ex syluarum incendiis, quæ continenti flamma ardentibus facilè pinetis, non paruū numerum

A numerum calonum atque lixarum,mercatorúmque & mulierum præſertim caſtra ſequẽ
tium turbam combuſſerat; concrematis multis impedimentis & ſarcinis,quibus milites
ne eodem igne corriperentur opem ferre nequiuerant. Fuere enim tum qui dicerent his
ignibus uictoriam portendi, quòd prælucentes undiq. flammæ lætitiam prænunciarent.
Alii à periculoſo ingreſſu infauſtum belli ſucceſſum,& iacturam impedimentorum,uti
poſtea euenit, ſignificari conteodebant. Cæſar circa Forum Iulii aduenientes copias in
unum coëgit, productáſq. ſub uexillis lætus inſpexit, oam ſicuti à Vaſtio accepimus, nuſ-
quam maiores & ornatiores copias Chriſtiano bello Cæſarem unis in caſtris habuiſſe cõ
ſtabat. Nam Germani quioquaginta ferè cohortium uexilla implebant, quæ Germani-
ca conſuetudine paulo minus quingentos pedites ſingulæ continebant. Has legiones im-
B perio regebant Tamiſius dux uetus, & Gaſpar Georgii Fraoiſpergi clariſsimi ducis filius.
Hiſpanos autem octo milium oumerum ſuperaſſe; cuins gentis nuſquam antea tantam
mnltitudinem, adeóque militariter inſtructam ſe uidiſſe dux ipſe teſtabatur. Hunc Hiſpa
norum numerum ſuperabant Italici, qui præter deſcriptos conductóſque ſtipendio uo-
luntariam & liberam prædæ ſpe militiam ſequebantur. Magnum autem grauis armatu-
ræ equitum numerũ Maximilianns Iſelſtenius Belga ex Burgundia, inferioréq. Flandria
adduxerat. Sed cataphractos omnes uel Italici uel Hiſpanici generis ductabat Ferdinan-
dus Toletanus Albæ regulus. Veterano autem leuis armaturæ equitatui præerat ex ſuo
ueteri monere Ferdinandus Gonzaga. Huic adiunxerat Alexander Medices alam Etru-
ſcam Valerio Vrſino duce, quæ manus in uniuerſum mille galeatorum equitum ſum-
C mam efficiebat. Tormenta uerò magna ex parte ſuppeditabat claſsis, quæ oram lege-
re inſſa, commeatibus etiam ex propinquo litore caſtra ſubleuabat. At Franciſcus de
animo Cæſaris aduerſum ſe uehementer concitato, & de ſingulis inſtituti ab eo belli
conſiliis edoctus, quòd ad eum Ioannes Bellayus Cardinalis Pariſienſis memoriter ex-
cepta atque deſcripta ea Cæſaris concione quæ in Vaticano habita fuerat, diſsimulato
habitu, mutatiſque ad celeritatem iumentis in Galliam percurriſſet, tota ſua ioani ſpe
concordiæ deiectus, facilè agnouit quanto cum iocommodo Philippus Ammiras pau-
lo antea ad Taurinum in ipſo curſn benè gerendarum rerum fuiſſet retardatus, & quam
ipſe eſſet imparatus, ad ſuſtioendum bellum grauiſsimi hoſtis, à quo terra maríque præ-
miſsis ingentibns copiis peteretur. Hæc anxiè quoque confirmabat Cardinalis Lotho-
D ringius, qui apud Senas fruſtra cum Cæſare de compoſitione fuerat colloquutus, aſſere-
bátque ea mente eſſe Cæſarem, ut non modo Mediolanenſis imperii poſſeſſionem ſibi
retinendam eſſe, ſed aſperrimo in uiſceribus Galliæ excitato bello, Burgundiam cite-
riorem, quæ ad Heduos pertinet, armis repetendam decerneret. Itaque Franciſcus uti
pericula poſtulabant, undique euocatis ad bellum beneficiariis ſuis, & tota nobilitate
arma capere iuſſa, legiones iampridem inſtitutas in prouinciis accerſebat, cogebátque
circa Lugdunum, ut inde ad Auinionem progrederetur, & ex propinquo irrumpen-
tium hoſtium aduentum & impetum diſpoſitis præſidiis exciperet. Interim per Legatos
dabat operam ut ab Heluetiis iuſta auxilia mercede compararet, & Picardiæ fines ualidis
copiis aduerſus Belgarum irruptiooes confirmaret, nam à Maria regina conſcribi ma-
gnum exercitum Henrico Nanſoo duce, atqne induci in Galliæ fines audiebat, qua pote
E rat etiam diligentia eos duces quos in præſidiis Subalpinæ regionis decedens Ammiras
reliquiſſet, pecunia & nouis copiis confirmabat. Nam Iacobus Medices ad obſidendum
Taurinnm relictus à Cæſare, & Franciſcus item Salaſſus paſsim bellum gerebant, aduer
ſus Gallos, ſic ut cruenta minuta prælia in expugnatione oppidorum ederentur, quibus
clari nonnulli fortiſsimique uiri ntrinque caderent. Nam M. Antonius Cuſanius Inſuber,
qunm emiſſus Taurino ad oppugnandum Sabinianum contendiſſet, potitúſqne exterio-
re templi edificio magnam uim telorum & armorum omnis generis à Cæſarianis ibi præ
paratam ſuccenſa domo concremaſſet, & Scalengum ſubſidio cum cohortibus ire auſum
commiſſo certamine profligaſſet, in ipſa uictoria nir excellenti nirtute glande traiectus
occubuit. Interea Franciſcus nilul quod ad ſalutem Galliæ pertioeret intentatum relin-
quens, in Italia parandas nouas copias, Geouámque Cæſari opportuniſsimam urbem de

trahi posse ratus, ad Mirandulam cōscribi nouum exercitum iussit;qua in re studiosi Gallici nominis duces cogendis undique cohortibus operam dabant, Caninius Gonzaga, Cæsar Fregosius, Annibal Nouellarius, & Pallauicinus Vicecomes Insubrū clarissimus, quibus etiam accesserat Petrus Strozza Florentinus exul. His omnibus rex præfecerat Guidonem Rangonum, cuius militari ingenio magnopere confidebat. Itaque Guido cū octomilibus peditum præter Parmam atque Placētiam ire pergens, Derthonensibus ex itinere commeatum ei præbentibus, præter Scriuiam amnem, Genuam superato Apœnni iugo prouectus est. Interea Cæsar è Foro Iulii motis castris ad sancti Maximi Vocontiorum oppidum peruenit, passim effugientibus incolis, sed plenos uariis commeatibus uicos ita relinquentibus ut Cæsariani alerentur simul, & aliquantam prædam reperirent, quum nulla hostium armata manus occurreret. Erat autem adeo multa singulis in pagis B rusticanisque tuguriis præter triticum multiplexque legumen, aridæ ficus, & amygdalæ, casei, & salitæ carnis copia, ut si frumēta deessent his cibariis multo amplior exercitus per multos dies ali posset, postquam adulta iam dum æstas fructus recentes affatim undique suggereret propter admirabilem pomiferarum arborum, quibus ea terra passim cōsita est, frequentiam. Auria quoque in Tolonæ portum classem intulerat. Is antiquitus Taurenta portus fuit, turremque habet, quam metu tormentorū territis custodibus Auria in potestatem redegerat, commodeque terrestres copias cunctis subsequentis classis per oram copiis subleuabat. Galli autem edicto regis quantum poterant frumenta & cōmeatus omnes longè ab ora maritima, itinereque hostium ad remotiora ædificia, munitaque loca reducebant, cui negotio præpositi fuerant Montegianus insignis equitū præfectus, & Boisiuus Gofferius Arcturo patre, aulæ regiæ quondā magistro, Gulielmóq. C Ammirante, qui ad Ticinum cecidit, patruo clarus. Hi cataphractorum & leuis armaturæ equitum binas alas adduxerant, & tres peditum cohortes, quæ equitibus præsidio forent, progressique in eas partes per quas Cæsariani iter facturi uidebantur, paganos excedere ædificiis & demigrare, & domesticas copias retro auehere, ne his potiretur hostis, cogebant, qui segnius id fecissent atrociter mulctabantur, sic ut accumulatis antea pabulis faces subdere, & fœdè uini dolia perrumpere, ac frumenta quæ asportari non poterant eodem igne corrumpere lugentibus incolis properarent. His conficiendis rebus occupatos hostes, exploratores Epirotæ anteeuntes suóque more prædam quæritantes, ad Brugnolam oppidū processisse Gallos Gonzagæ renunciarunt. Is uti maximè cupiebat longius D & introrsus ad hostes nondum percurrerat, ægréque à Cæsare impetrare potuerat, ut suo munere fungi, quod esset utilissimum & propè necessarium noscendis hostium consiliis permitteretur. Cæsar enim uni Antonio cuncta deferebat, qui sine se quicquam tentari, ut laudis cupidissimus nolens, hostes ipsos tota mole copiarum inuadendos, nec aliter excitandos esse differebat. Itaq. cohortante Vastio, & Cæsare permittente, Gonzaga omnē ferè leuis armaturæ equitum multitudinem ad iter expedit, postulátque ut Tamisius cū legione Germanorum secum eat, ut equitibus præsidio sit, primósque omnium præmittit Paulum Luciaschum, & Zucerum Epirotam, spectatæ solertiæ atque uirtutis ueteres præfectos. His præcurrentibus ad Brugnolam Montegianus atque Boisiuus ab incolis, qui refugiebant, de aduentu hostium cognoscunt, & quum alter extemplò abeundum esse, nec ullum pugnæ discrimen subeundum esse diceret, alter Montegianus ingenio elato E ferocique, turpe sibi fore testabatur, si de profectione prius cogitaret, quam ora hostium uidisset. Nec multo pòst undique Cæsariani uolitantes conspiciuntur, & Boisiuo se subducere parante Montegianus equitibus tuba signum dat, ut arma capiant & conscendant equos. Gonzaga nouas turmas primis submittit, imperátque ut prœliando hostes distineant, donec ipse cum reliquis alis, & Tamisius cum legione ad oppidum perueniant. Itaque inuadentibus Cæsarianis prælium oritur, obuertunt se Galli equites, & fortiter repugnant tanta constantia roboréque densatæ alæ, ut primi pellerentur, sed aucti subsidiis pugnam instaurarent, quo casu Sampetrius Corsus qui cohortibus præerat, ad equitatū utrinque lunato flexu cohortes peritè applicat, & per sclopettarios rem gerit, multiplicatisq. & insultantibus Cæsarianorum turmis atrox prælium editur, duóque fortissimi præ F

fecti

A fecti, Pelacanes Bononiensis,& Stephanus Puueius uirtute animi & decore formæ nemi
ni secundus, ideóque Gonzagæ carissimus interficiuntur. Sed superuentu Valerii Vrsi-
ni,& Cantelmi Populensis reguli cohortes perturbantur, proculcatæque equorum impe
tu capto Sampetrio proteruntur; funduntur equites peditum præsidio destituti, paucisq.
interfectis ad unum omnes, ita ut nec tubicen effugeret, capiuntur. Montegianus ipse ue
sana ferocia diu repugnans à Marsilio Brixiano equite capitur, eãdem sortem subiit Bois
siuns, repertúsque abiectis insignibus gregarii equitis habitu ad Gonzagam de facie agni
tus deducitur. Eo die Gallorum temeritate Montegianique præsertim insolentia id acce
ptum incommodum fuisse constat, quo Brugnola effusè direpta est. Exinde cognitum est
ex captiuis regem ad Auinionem copias cogere, nihil tamen de pugna cogitare, nisi Hel
B uetiorum auxilia recepisset, quæ impetrata fuisse,& iam esse in itinere Galli dictitabant.
Cæsar eo fœlici initio lætatus, supra Massiliam ad Aquas Sextias castra promouere cõsti-
tuit, atque item propius Massiliæ mœnia intueri,& certius explorare an aliquis in ea ur-
be tumultus à proditoribus nouisque rebus studentibus ciuibus sentiretur. Itaque diu ur-
bis munitiones ex propinquo contemplatus, quum nemo suorum sciret cur in conspe-
ctum se dedisset, paulo pòst ad castra rediit,& Vastius in Arelatensem usque agrum ex-
cursionem fecit, eo euentu, ut plerique Arelatenses nihil hostile expectantes, uagatique
per uillas ruráque, ab equitibus interciperentur. Per eos dies Franciscus rex, Franciscum
Delphinum filium hæredem regni & nominis destinatum repentino oppressum morbo
amisit; tanta totius aulæ mœstitia, ut ab omnibus æquato dolore iuuenis florentissimus,
C uirtuteq. bellica insignis,& regiis præditus uirtutibus, tanquam immiti fato ereptus, effu
sissimè lugeretur. Nec defuere qui suspicarentur eum ueneno fuisse sublatum, cuius
nefarii criminis repente reus factus quidam Sebastianus Montecuculus pœnas dedit,
quum ab equis in compito in diuersa currentibus discerperetur. Nonnulli præcipitii iudi
cio eum damnatum ferebant, tanquam insonté, qui dolore uictus inter immania tormen
ta, ut calamitati suæ finem imponeret, se reum miser fecisset,& authores tanti facinoris
Antonium Leuam & Ferdinandum Gonzagam nominasset, qui obruti tantæ infamiæ
nomine calumniam à perdito impudentissimóque homine temerè impositam anxiè di-
luere contendebant, quum nonnulli Delphinum ex nimia iactatione in ludo paruæ pilæ
æstuantem, sudoréque madentem, frigidam intemperanter hausisse prædicarent, nullis
D præsertim apparentibus ueneni indiciis, quando præcordia uisceráque eo immodico ri-
gore correpta extincto penitus innato calore mortem accersierint. Quum ad Aquas Sex
tias castra haberet, nec iam classe iuuaretur, quòd magnũ regionis spatium à Tolonæ por
tu ad Aquas Sextias intercederet, itinere præsertim latrocinus infesto, quòd incolæ despe
ratione rerum suarum notos saltus insiderent,& uiatores præsidiáque eorum inuaden-
tes interficerent, fames in castris sentiri cœpit, quòd cocta Cerere carerent,& fructibus
noxiis milites uterentur; Nam tametsi frumenta undique suppetebant, nulla tamen mo-
lendi tritici erat facultas; quoniam à Gallis paulo antè molæ frumentariæ perruptæ di
siectæque fuerant, ac nisi ab Hispanis & quibusdam Italis refectæ custoditæq. certis præ-
sidiis molæ forent, nemo in castris uel inter proceres nobilissimos erat, qui conuiuiis pa-
nes apponeret. Quibus de causis fiebat ut Germani præsertim morbos conciperent, atq.
E eo pestilentiores, quòd musto ex uuis non planè maturis expresso è galeis auidè biberent,
quæ uentres facilè contaminabant; sic ut interneciua profluuia passim orirentur,& fune
ribus castra complerentur. Quibus malis obuiam ibat Cæsar ualidis iustisq. præsidiis ad
classem missis, ut inde opportuna famis subsidia peterentur. Nam Auria multa tritici co-
pia abundans pluribus simul furnis & clibanis Cererem excoqui iubebat, cæteráque expe
diebat cibaria,& in his nauticum panem, cuius magnam uim in classem ideò contulerat,
ut terrestribus etiam militibus deseruiret. Mirabantur homines cur Cæsar tamdiu apud
Aquas Sextias ferè inglorius hæreret, nec quicquam pristino ardori suo simile moliretur,
nec generosa cõsilia digna ipso celeriter expediret; prius quam exercitus, Germanorũq.
præsertim grauioribus morbis tentaretur,& Heluetii hostibus auxiliares superuenirent,
qui breui affore nunciabantur. Languebat fermè quarta pars legionum,& multo plures

morbus absumpserat, inter quos fato cesserat alter ducũ Gaspar Franispergus cùm mino A
ribus præfectis atque signiferis supra uiginti. Ipse quoq. Antonius Lena prioris sui consi
lii non obscurè pœnitens, rarius & segnius apud Cæsarem sententiã dicebat; perplexúsq.
atque obrutus magnitudine difficultatis Fortunæ manus dabat, decumbebátq. corpore
æger, atque animo deiectus, ita ut Cæsar ipsum de uictoria despondentis animum agno-
sceret, & Vastius ex priore sententia Leuæ oppositus, difficultatis causas conficiendi & re
præsentandi panis inopia militibus afferret, nihil ad inferendum strenuéq. gerendum bel
lum obstaret, quando Germani cæteriq. milites tritico cacabis excocto Neapolitanæ ob
sidionis incõmoda patientisimè tolerassent; ideóq. intempestiuè parúmq. honestè turpẽ
Cæsari, ignominiosam uerò ducibus maturi receptus uulgato inter milites rumore famã
parari, proinde milites quo iuberet Cæsar dum uires essent integræ fortiter esse perruptu B
ros, uel si hostem regem ad Auinionem æstiuantẽ inuadere cuperet, uel adito Lugduno
in Burgundiam antiquæ suæ ditionis peruadere iuberet. Cæterum quum in his uersare-
tur consiliis Cæsar mari delatum ab Auria tristem nuncium accepit, quo Guidonẽ Ran
gonum ad inuadendam Genuam appropinquare, & in Pociferam uallem se demittere fe
rebatur. Igitur Auria de patriæ salute uehementer solicitus expedito cõsilio septingẽtos
circiter milites Augustino Spinulæ legendos attribuit, cõtinuóq. triremibus Antonii Au
riæ deuehendos imponit. Antonius pari studio solicitudinéq. ad ferendã patriæ opem in
citatus, usúsq. nocturnæ auræ flatibus, uelis & remis ire cõtendit, ingressúsq. portum ci-
ues magna trepidatione liberauit. nam tota ferè ciuitas inexpectato metu perturbata eò
descendebat ut plerique uxores & liberos, carioresque res suas nauigiis imponerent; alii C
plebsq. in primis, rerum nouarum prædæq. auida, reduci Fregosios, & uetus Gallicæ ser
uitutis iugum induci clamitans, correptis armis ad defendenda mœnia discurrebat, sic
ut incerto studio per regiones urbis tumultuosè deferretur. Sed conspecto Spinula quĩ
ualidam præsidii manum adduxerat, primores ciues obliti ueterũ factionum, memoresq.
receptæ libertatis, in qua beatius iuuerent, magna ex parte leuati metu recreãtur. Iam ho
stes ad sancti Thomæ portam, quæ est ad occidentem, peruenerant, allatísq. pluribus sca-
lis & conscensis, in summum murum euadere, coronámq. occupare nitebantur. His con
spicui cohortatores aderant Guido ipse, atq. Fregosius, qui quum frustra portam sibi ape
riri amicè ingressuris postulassent, aduersum à ciuibus respõsum retulerant; proptereáq.
uim admouendam rati, acerrima atq. audacisima conscensione facta in urbem transcen D
dere conabantur, eo quidem maiore Genuensium periculo, quod ad orientalem portam
quæ ad Feritorem hodie Bisamnem fluuium ducit, Pallauicinus Vicecomes, & Hercules
Fregosius Cæsaris frater altera castra fecissent, ut diuerso pauore illato ciues ad deditio-
nem compellerent. Cæterum supra sancti Thomæ portam non longè ab ea turricula per
quam Piscario duce Adurnios proceres reducente, urbem antè quatuordecim annos ca
ptam fuisse meminimus, magna contentione certatum est, eo successu ut Baptista Corsus
cognomento Farina ægrè locum defenderet, & Guidoniani uexilla in summi muri pin-
nas audacter efferrent. Verum superuentu Spinulæ ingenti animo propugnantis, ereptũ
est ascendenti signifero uexillum, ipsóque uulnerato atque in præceps deturbato, repres
sisque subinde & uulneratis, qui scalas subibant, ea mœnium pars usque adeo egregiè de-
fensa est, ut quum Hector Neapolitanus inuadentium pugnacisimus cecidisset, Guido E
multis suorum amisis & uulneratis receptui cani iuberet, tanquam redintegraturus pu-
gnam uti uideri uolebat. Cæterum dux prudens, quòd nulla ad quassandum murum, atq.
ideo ad terrendum hostem tormenta secum adduxisset, neq. uti sperarat Fregosius, ullus
omnino in urbe fauentis populi tumultus oriretur, admonitis sociis, qui erant ad Ferito
ris portam, copias collegit, regressúsque per dextros Pociferæ uallis montes in agrum
Subalpinum, Tanaro amne superato, ad Gallicos duces peruenit, ingenti equidem metu
atq. periculo, uti inopinatis casibus accidit, liberata ciuitate, quanquam Guido in discessu
oblata ex itinere oppidula diripuisset. Inde Guido prouectus ad Astam quum nemo Cæ
sarianorum prodiret, abacta aliquanta præda maioris pecoris, ad oppugnandum Caria
nianum contendit; quod oppidum infirmo custoditum præsidio adortus, uno atque al-

tero

A tero tumultuario certamine sub mœnibus edito,ad deditionem compulit;ibiq. magnam
uim parati à Cæsarianis commeatus nactus, Taurinensium,& reliquorum præsidiorum
inopiam,æqua dispensatione opportunissimè subleuauit. Nec multò pòst admotis copiis
Carmagnolæ,munito oppido,quod Salasii erat ditionis,potitus est. Quibus rebus ge-
stis tametsi ab irrita spe potiundæ Genuæ frustra bellum suscepisse uideri poterat,his ta-
men captis oppidis egregiè nominis famam tuebatur. Quibus cognitis rebus Cæsar &
Auria,periculosa leuati cura,magnopere lætati sunt. Per eos dies Cæsare circa Aquas
Sextias cōmorante,& pestilentibus morbis legiones peruastantibus,quum Nansous cum
ualido Belgarum exercitu Galliæ fines ingressus leuibus quibusdam equestribus præliis
prosperè factis ad oppugnandum Peronam, quæ est urbs Picardiæ ad Somorobrinam
B amnem posita,contendere nunciaretur,Heluetii uel nihil ex decreto magistratuum impe
trante rege,ingenti multitudine uoluntariorum eius gentis ad stipendia quæ offerren-
tur excitata, duce Calcemito descenderunt, & Gallos aduentu suo ita confirmarunt,ut
Cæsar de belli exitu timere uideretur. Erant enim Heluetii delecta ferè uiginti milia pe-
ditum,quæ conniuentibus pagorum magistratibus arma capere,dare nomina apud quæ
stores Gallos,& sublatis uexillis proficisci permittebantur. Nam sicuti antea magistratus
publicè Cæsari se in neutram inclinaturos partem promiserant, ita quod stipendiorum
& lucri iacturam cunctantes facerent, pagorum ferè omnium iuuentus exercendis nata
armis ferrè non poterat,ut ei bello non interesset,quum plures eminerent,qui ex fœde-
re ueterum pactionum minimè cōmittendum prædicarent,ut Galliam tanto circumuen
C tam periculo contra ius & æquum indefensam diripi paterentur. Habendam enim esse
rationem perpetuæ societatis, qua ad tuendam Galliam præclaro fœdere Galliæ regi-
bus essent obstricti,à quibus omnium temporum perpetua atque opima bello & pace
præmia retulissent.Calcemitus autem quanquam corpore pusillus ingentis tamen animi
præfectus,quem prælio ab Bondineum prosperè facto aduersus Ferrarienses multū in-
claruisse memorauimus,in corona dixisse ferebatur,nequaquam esse ex commodo digni
tateq. Heluetiæ gentis circumuentum diuerso bello,grauiq. luctu oppressum regem,qui
florentissimum regniq. hæredem ex liberis amiserit,parum pia atq. inepta magistratuum
cessatione deserere,scilicet ut uiri fortes stipēdia facere & uirtutis præmia ferre soliti,sua
spe lucri, atque occasione parandæ laudis defraudentur,ut finitimos Germanos ueteres
D hostes,ipsámque præsertim natura infestam Heluetio nomini Austrianam stirpem im-
modica potentia augeri sinant,tanquàm non aliquando ipsorum libertati negotium alla
turam. At magistratus prætoréſque pagorum non obscurè Gallo fauere cupiebant,
quanquam auarius atque tenacius quam oporteret secum egisse ab initio quæstores Gal-
los dicerent, qui intempestiuè ueluti nondum inchoato bello pecuniam in stipendia
minimè se prolaturos dixissent; atque eo modo, integro publicæ fidei pudore, dum ni-
hil publicè de mittendis auxiliis decretum esse testarentur, priuatorum militum cupi-
ditati,& publico commodo dum conniuerent, nec euntes & nomina dantes retenta-
rent,publicæ existimationi callidè satisfacere uolebant. His tantis confirmatus auxiliis
Franciscus rex certius exploratis hostium consiliis, atque eorum incommodis, quæ con-
tagiosa planè lues pestilentiæ modo in dies nabdius serpens afferebat, animaduersáque
E apud eos salubris & experiti commeatus difficultate, secundo Rhodano deuectis exer-
citus impedimentis ad Cabellonem processit. Ea uetus Colonia posita est ad amnem
Druentiam in Rhodanum influentem, egregiámque habet ponendis castris opportu-
nitatem. Ibi Anneus Memorantius totius Galliæ equitum magister,cuius tum pro-
pter eximiam militiæ peritiam,maximéque sobrii & perspicacis ingenii præstantiam
summa erat apud regem authoritas,dimensus acurata ratione admirabilique munitio-
ne complexus latissimum spatium uallata castra erexit,quibus undique tormentorum
corona permunitis, amplissimæ copiæ contineri,atque his infesta reddi itinera pote-
rant,quæ ad Cæsariana castra, & ad maritimas commeationes,uiasque Alpium pertine-
rent. Nam per superiores dies Paulus Ceres cum ualida manu Italicorum & Gallo-
rum equitum,expeditarúmque cohortium Druentiam flumen tranando,nonnulla detri-

menta ex occasione dispersis hostibus intulerat. Perfectis igitur ad Cabellonem castrorũ A
munitionibus, atque intra has equitatu è tota Gallia recepto, & collatis in eas Frustembergi mercennariis Germanis, & Gallicanarum legionum copiis, Heluetii expectabantur, qui iam aderant, usque adeo multiplicatis cohortibus, ut nemo eius gentis domi relinqui uideretur, quoniam plerique & bellicosissimus quisque suopte ingenio ad iter incitari, neque duces, neque uexilla expectanda censebant. Id impensius, & alacrius gentis studium, sicuti maximè sumptuosum Galli quæstores sibi fore prouidebant, ita Cæsar imminuta spe eius conceptæ uictoriæ, procedendi atque audendi consilio frangebatur, nam (sicuti nonnulli paulo antea probarant) si discedere longius à mari, & per Lugdunensem agrum in Burgundiam penetrare percuperet, id neq. tutum neque facile uidebatur; quod maximis hostium copiis in tergo relictis, atque his quas antea despexerat, aduentu Hel- B
uetiorum mirificè confirmatis, rex proculdubio ex occasione certaturus credebatur, cuius rei consilio si casus incideret, nihil alienius & iniquius accidere posse Cæsari cuncti ferè duces affirmabant; & tum maximè in Antonio Leua intolerandi totius corporis, omniúmq. propè artuum dolores, ita animum lethifera uexatione fatigabant, ut omnem eius ingentis animi uim eliderent, ipséque deceptus sua spe immodica destinatæ uictoriæ intra paucissimos dies ad mortem adigeretur. Visus est Leua accepti uaticinii sui fidem impleuisse, quum in Gallia, uti cupiebat, extremum uitæ diem obierit, & relatus in Italiam apud templum sancti Dionysii penes Mediolanum insigne sepulchrũ meruerit; sed non apud Luteciam uti crediderat, ubi Dionysiano celeberrimo in templo tumulum cum elogio funeri destinasset. Eo mortuo Cæsar de consilio reliquorum ducum, nihil ultra eo bello tentata prælii Fortuna, se recipere, atque in Italiam redire constituit. C
Interea à Paulo Pontifice binæ legationes in Prouinciam peruenerant, altera Triuultio Cardinale legato, quæ Franciscum regem respiceret, altera Rodulpho Pio Carpense, quo Cæsar adiretur. Eorum aduentus quanquam serus, non omnino irritus fuit, nam propterea quòd ex diuerso factionis studio inter se dissidebant, idonei uidebantur, qui ab utroque armato principe piis precibus impetrarent, ne summo reip. Christianæ incõmodo armis concurreretur. Quæ legationes quanquam nihil quo ad leuandas simultates, & minuendam eius suscepti belli controuersiam pertinerent, eximium tamen sacrosanctæ æquitatis in Pontifice, qui pacificatoris nomen quærebat, specimen præbuerunt. Eo modo Cæsar magis & magis ingrauescente autumno, deductis undique præsidiis, & constitu- D
tis agminibus per easdem maritimas Alpes subsequẽte classe in Liguriam ita est reuersus, ut ipse cum tota ferè aula ad mare iter haberet, turrémque quandam agresti Gallorum præsidio munitam, quòd iter illac habentibus Cæsarianis infesta esset, & Garziam Lassiũ Hispanicæ nobilitatis bellica laude, & poëtica lauro insignem lapide ictum interfecisset, multa ui expugnaret, defensorésque deditos, quòd pertinacius restitissent supplicio affici iuberet. Tum uerò Franciscus quibusdam Gallorum facili paratæque uictoriæ defuisse uisus est, quòd abeuntis hostis uestigia statim non esset subsequutus, nam plerique etiam ex Cæsarianis affirmabant, nouissimis agminibus graue incommodum afferri potuisse, quoniam Germani, & non parua pars Hispanorum lentioribus morbis tentarentur, & equites Germani, Belgæque præsertim, magnam equorum multitudinem, aut exustam feruoribus æstiuis, aut turgentibus talis debilitatam amisissent. Sed nos postea huius ces- E
sationis causam ab ipso rege requirentes hanc fuisse reperiebamus, primum omniũ quòd Heluetios cum Germanis, tanquam perpetuos eorum hostes cõmittere nollet, spectante præsertim Frustembergo, ne is offensus iniuria si fratres & consanguineos suos ab Heluetiis Germanico nomini inimicissimis trucidari conspiceret, propterea indignabundus ad mendos suos uerteretur, quum ipse Frustembergus tanquam omnis sacramenti contemptor, ingenio impius, & præceps facilè secessionem fœda consternatione facturus crederetur, & ipse multis eruditus antiquorum documentis, à certo & tutissimo disciplinæ militaris præcepto discedere nollet, quo fugienti hosti non fabricandos modo põtes, sed auro etiam sternendos ueteres censuissent; satisque sibi gloriæ, & laudis partum eo bello fuisse, postquam tantos impetus, tum Cæsaris in Prouincia, tum Nansoi in Belgis egre-

A gis egregiè regno incolumi sustinuerit & finibus expulerit. Per eos nanq. dies Nansous irrito conatu magnis Belgarũ, & Germanorũ adductis copiis Peronam urbem oppugnarat. Cæterum Cæsare triremibus Genuam aduecto, Aurianísque in ædibus ornatissimis suscepto, Vastius per Ingaunos Ligures exercitũ Hispanósque præsertim in Subalpinam regionem reduxit, quòd ibi Gallorum præsidia accessu Guidonis Rangoni firmiora, nihil his in partibus bellum remitterent, nouóque ausu uicina oppida inuasuri uiderentur. Quo successu autem Nansous bellum gesserit, Peronámque oppugnarit paucis operæ pretium erit enarrare. Perona oppidum est Galliæ Belgicæ, ad Samarobrinam amnem, quem Somam hodie uocant, Veromanduis antiquis uicinum populis, qui etiam nunc uetus nomen retinent. Id autem disterminat Gallorum ditio-
B nem à Flandris Cæsaris imperio subiectis. Palustris ea est regio, & quod ad sacra attinet Nouioduni antistitis authoritatem respicit. Perona tametsi neque magna sit, neque ideo urbis nomen habeat, frequentes tamen habet incolas generosos, & Galliæ regibus ualde addictos. Exercentur Peronenses belli tempore quotidianis ferè excursionibus & prœliis cum finitimis, Bapalmensibúsque præsertim. Bapalma siquidem ad Flandros pertinet, extremóque in limite posita aduersæ ditionis Peronam respicit. Hoc itaque oppidum quum Cæsariani duces neque præsidio ualido, neque multo commeatu, neque exquisito opere satis munitum existimarent, omnibus copiis aggredi statuerunt, quòd Perona capta facilem sibi in Galliam aditum patefactum iri prouidebant. Priore autem cõsilio sancti Quintini oppidum Samarobrinorum præcipuum, hybernísque
C olim C. Iulii Cæsaris clarum, inuadere cogitarant, sed accuratæ & præaltæ munitionis ualidíque præsidii fama Nansoum auerterat. Hic enim genere Semigermanus summæque dignitatis regulus apud Cæsarem fauente regina copiis præerat, habebátque in castris circiter uiginti milia Germanorum peditum, equitum uerò partim è Menapiis atque Sicambris, qui nunc Cleuenses appellantur, atque item ex Eburonibus reliquisque Belgis septem milia equitum, magnum autem numerum tormentorum muralium, magnámque uim militaris instrumenti expugnandis urbibus undique sibi aduehi iusserat. Hæc dum à Nansoo pararentur, Galli senatorii ordinis publicis negotiis præfecti apud Lutetiam, quoniam rex abesset, atque in Prouinciam Cæsari sibi obuiam eundum statuisset, animaduerso Peronensium periculo, priusquam Nansous hostis perue-
D niret, eius oppidi custodiam Florantio Roberti Sedanii filio tribuerunt. Is pluribus bellis clarus, uti paternæ uirtutis æmulum decuit, Marescalchi dignitatem fuerat consecutus. Marescalchi siquidem muneris est ordinarium regis equitatum inspicere moderarique, & in arduis prœliis primam aciem ducere. Itaque Florantius equites cataphractos centum quinquaginta, milléque legionarios pedites delectos ducens, celeritérque Peronam contendens, ante Nansoi aduentum peruenit, & Peronenses ex uetere suo studio promptissimos ad sustinendum hostium impetum defendendámque patriam, magnifica concione in foro habita confirmauit. Dammartinum regulum summæ uirtutis atque constantiæ uirum arci tuendæ imposuit, qui suam peculiarem alam cataphractorum dimissis equis introduxerat. Cercheium autem uirum egregiè fortem peritúmque militiæ peditibus præfecit, equitatum uerò omnem attribuit Ioa-
E chimo Hangesto summæ spei & iam spectatæ uirtutis iuueni. His rebus quæ ad munitionem pertinerent instituendis atque parandis occupato Florantio, Nansous cum omnibus copiis superuenit, complexúsque oppidum lunatis castris idibus Augusti tormenta promouit, quæ erant cum numero, tum magnitudine obsessis maximè formidanda. Itaque quum Peronenses postulanti Nansoo ut se dederent, alacriter respondissent se nequaquam adeo demissi esse animi, ut se patriæ mœnia defensuros dubitarent, postquam his regiorum militum præsidiis essent confirmati, qui sæpenumero ipsos hostes obsedissent, & ipsi alias arctissimè fuissent obsessi, non modo hostium minas contemnere, sed armatos uim inferre ausos multis in locis fortissimè repulissent. Adactis autem tormentis Nansous usque adeo terribili uiolentia murum quassauit ut mœnia per partes conuulsa perfractaque prociderent, & patentes

aditus per ruinas Cæsarianis præberentur, quibus succedentibus & audacter irrumpere conantibus ferrea atque perpetua cataphractorum acies dimissis equis pedes pugnans opponebatur. Certabatur autem cominus hastis atque securibus, sic ut Gallica acies immota constantissimè irruentes sustineret atque propelleret, nam Florantius submittendis recentibus subsidiis diligenter intentus, nusquam deerat, exemplóque suo ardentissimo propugnans, & unum quemque uel militum uel oppidanorum ad resistendum accendens, in muro impauidus uersabatur, sic ut quum per quinque horas cruento prælio esset dimicatum, Nansous multis suorum amissis, & uulneratis se reciperet, atque alia ratione oppidum expugnandum esse arbitraretur. Erat arx oppidi non multum ab his mœnibus quæ ab hoste quassata fuerant, antiquissima turre insignis, quam à Iulio Cæsare olim conditam fama per manus tradita Galli prædicabant. Hanc Dammartinus, quem diximus, defendendam susceperat, atque inde tormentis rem gerendo subiecta hostium castra detrimentis afficiebat. Proinde Nansous nequaquam tormentis demoliri eam posse ratus, cuniculos instituit, ut suppositis tormentarii pulueris cadis, noto artificio erumpentibus flammis turrem excinderet. Nec Nansoum concepta fefellit opinio, nam actis subter fundamenta binis cuniculis Dammartino nihil sentiente, intra paucos dies perfecto opere subditis ignibus repente reuulsa funditus turris corruit, ruináque Dammartinum oppressit, & cum eo nonnullos ex præsidio. In ea turre Peronenses referebant superioribus temporibus regem Galliæ à Veromandurorum regulo per insidias captum, ibique custodiæ traditum uitæ finem inuenisse. Cæterum Nansous expugnata uel excisa turre, penitúsque adaperta nihil profecit, ut inde uel arcem uel urbem iterata ingenti conatu oppugnatione caperet. Nec multo pòst desperata uictoria obsidionem soluit, & intra Flandriæ fines regressus est. Florantius uerò restitutis tumultuario opere mœnibus ad regem contendit, qui Cæsare Prouinciæ finibus excedente, in interiora Galliæ redierat, ab eóque quonam euentu hostes Peronam oppugnassent certius didicit, collandatóque Florantio, Cerchióque & Ioachimo Hangestio, militaria dona ad argumentum eximiæ eorum uirtutis tribuit, & ut diis immortalibus gratias ageret, qui Galliam propitio numine summi periculi discrimine liberassent, per triduum supplicationes haberi iussit. Florantius autem non multo pòst, ardentissimis solibus & Peronæ dudum militari labore exustus, lethali concepto morbo fato concessit, parémque non multum inde Hangestius, qui Florantio suffectus fuerat, eodem bello apud sancti Pauli oppidum interfectus, honestum uitæ, atque militiæ finem imposuit. Sub id tempus quo Cæsar prouinciæ finibus excesserat, & Nansous improsperè oppugnata Perona armis atque incendiis Galliæ fines populatus in Flandriam dissolutis copiis redierat, Franciscus pares hosti rependendas clades ratus, quas coëgerat copias in Belgicos fines induxit, magnóque apparatu Hedinum munitissimum oppidum, Britannico limiti uicinum, in ea Belgii parte, quæ Artesia uocatur, adortus est, multóque maximo tormentorum apparatu admoto, quinquagesimo obsidionis & oppugnationis die in potestatem redegit, quòd Belgæ multis imparati rebus inopinatum hostium aduentum sustinere nequiuissent, nec regina pòst dimissum à Nansoo exercitum obsessis maturam opem afferre potuisset. Id oppidum amissum maximè pupugit Cæsarem, qui facilè intelligebat Gallos nullis parsuros sumptibus, quin illud egregiè atque celeriter permunirent, tuerentúrque iusto præsidio tanquam opportunissimum ad reliquam eius prouinciæ regionem inuadendam. Itaque sororem admonuit, ut uires repararet, & per idoneos duces redintegrato impetu hostes nihil tale expectantes inuadere maturaret. Nec mora Belgarum proceribus ad bellum excitis, uexilla explicantur, & milites ad signa coguntur. In his fuere Hadrianus Beurenus, & Philippus Arescotus è Croia familia, quæ est summæ dignitatis apud Belgas, & uetere suo studio fida Cæsari, Gallóque maximè infensa. Cæsariani itaque magnis freti copiis, quanta belli clade poterant fines Gallicos intrantes, ad Hedinum delati, quòd ualidioribus quàm putarant præsidiis teneretur, læuorsum

A uorsum ad Taruannam Morinorum urbem deflexerunt, atque acri obsidione, oppugnationéque instituta expugnare conati sunt. Obsessorum res ad graue periculum deducta uidebatur, propter commeatus & tormentarii pulueris inopiam. Sed Galli qui apud Ambianos castra habebant, certiores facti de sociorum difficultatibus; coactis undique sarcinariis iumentis & plaustris, his rerum copiis quibus Taruannenses egebant, opem ferre statuerunt, susceptíque negotium Hanebaldus cum ingenti præsidio ordinarii equitatus, & euocatorum atque nobilium eius prouinciæ, qui ei muneri deesse sibi ignominiosum fore iudicabant. Itaque usus nocturno itinere, fretúsque peritis itineris ducibus, Taruannam fœliciter peruenit, atque urbem uti oportebat, non commeatu modo, sed nouo etiã præsidio permuniuit, serò sentientibus, & prohibere conantibus Belgis. Sed Hanebaldus
B quum alio quàm uenerat itinere, tanquam breuiore tutioréq. se reciperet, conficiendíq. itineris liberum ab hoste spatium relinqueretur, quosdam è suis Gallicæ nobilitatis immodico pugnæ desiderio incitatos, neque prohibendo, neque iure imperii comminando continere potuit, quin illi in proximam, nec se commouentem Belgarum aciem stolida irruptione incurrerent, & ad pugnam audacissimè prouocarent. Quorum insolentia permoti Beurenus & Arescotus, ita illos exceperunt, ut multis interfectis & captis, densatas alas in reliquum Gallorum agmen immitterent. Erat apud Hanebaldum Georgius Capuzmadius Epirota uir multis uersatus in prælüs, qui quum Cæsari militaret, paulo antè in Subalpina regione à Gallis quadam excursione fuerat interceptus. Cæsare uerò eum minimè redimente, oblata à Gallis stipendia accepit, quibus eius uiri uirtus minimè con-
C temnenda uidebatur. Is Hanebaldo suadebat, ne quod egregiè perfecisset stolidè corrũpere uellet; propterea&que sibi uideri deserendam esse eorum procacium iuuenum manũ, quæ temerè neglecto imperio certamen contraxisset; tanquam periculosum omnibus futurum, nisi se ad receptum celeriter expedirent. Sed Hanebaldus, qñũ neq. ea quæ diceret Epirota facilè probaret, neque quosdam ex sibi notis circumuentos ab hostibus deserere uellet, incumbentibus demum Belgis, ita in fugam tumultuosissimè coniectus est, ut quum per paludem ligneis constratam pontibus esset euadendum, perfractis passim primorum transitu pondereque pontibus equi cœno haurirentur. In his fuere ipse Hanebaldus & Capuzmadius. Ea autem fuga eum habuit exitum, ut quingenti ferè equites leuis armaturæ Italici Epiroticique generis anteirent, & persequẽtibus hostibus ad Hedinum
D confugerent ubi in præsidio custoditi æstiuabant. Hi fermè trecenti numero, recentes in oppido nacti equos conscenderunt, atque eruptione facta persequuti hostes, & prælii & itineris labore fessos tanto impetu tergis instando perturbarunt, ut nemò ferè eorum mandentibus sudore equis resisteret, multique sine uulnere caperentur, quorum permutatione adiecta aliquanta pecunia Hanebaldus dimissos est, & Capuzmadius iniqua sorte iussu Cæsaris tanquam transfuga capitali supplicio affectus. Eiusdem anni, qui fuit trigesimus sextus supra millesimum & quingentesimum, ineunte æstate, qua hæc à Cæsare atq. Nansoo aduersus Gallos tentata improsperè gesta sunt, Henricus Britanniæ rex nouum inusitatæ feueritatis facinus edidit, Anna Bolenia uxore adulterii dãnata & palam capitali supplicio affecta. Hanc siquidem, quum insani propè amoris libidine correptus Catharinæ uxori repudii libellum misisset, in coniugalem thorum receperat. Causam autem repudii
E probasse ferebatur Thomas Volseius Cardinalis Eboracensis, quo nemo mortalium uanitate dignitatis atque potentiæ superbior, nemo fortunis opulentior, nemo ingeniũ malignitate atque adulatione Britanniæ pestilentior fuit. Prætenderat siquidem religionis titulum in adulationem regis nouas appetentis nuptias, quòd Catharina Arcturo ipsius regis fratri germano antea nupsisset; asserebat enim ex placitis Christiani dogmatis nefas esse eam ducere uxorem, quæ in fratris thoro inter maritales complexus cõcubuisset. Hanc causam aliquandiu iactarant inter se iureconsulti diuinarúmque legum periti, quũ Clemens Pontifex obstrictus officio, neque Henricum neque Cæsarem offendere destinasset; lata sententia, sed tergiuersante Pontifice ea lis eum habuit exitum, ut Henricus, uti æqua iura postulabant periniquè atque impiè Catharinam repudiasse in gratiam Cæsaris decerneretur; qua iniuria animus malesano amore deprauatus ueterem suam om-

nem uirtutis & pietatis laudem & gloriam abdicaret, noua & damnata religionis dogma A
ta sequeretur, & ab authoritate Romani Pontificis discedendum censeret. Qua rebellio
ne ad sæuitiam animum impulit, multisque suppliciis damnatorum procerum aulam fu-
nestauit; sublato antè alios, ut is promeruisse uideri poterat, ipso Thoma Volseio Cardi-
nale, qui nefariis consiliis præuertisse regem atque infamasse inuidentis populi iudicio ac
cusabatur; sic ut rex postea districto sæuiore gladio nonnullos uerecundæ probitatis ui-
ros, & literarum doctrina illustres interfecerit, in queis fuere Thomas Morus regii scri-
nii magister, & Roffensis Cardinalis. Boleniæ itaq. regalia tradita sunt ornamenta, & iã
quam ex legitimis nuptiis communicatus genialis thorus. Quibus animaduersis iniuriis
Catharina miserabiliter thoro domóque pulsa, quum dolorem sustinere non posset, fa-
to concessit. Exinde Bolenia, sublata ueluti pellice, thoríque æmula, inauspicatò trium- B
phans, & masculam prolem affectans in spem successionis regni, existimauit Henricum
ingrauescente iam ætate, & à multo abdomine pigrescentem, parum idoneum fore, qui
marem progigneret, quòd antea fœminas tantum suscepisset. Quamobrem nefaria con
cepta libidine uteri fœcunditatem adulterino semine experiri constituit, pellecto ad con
cubitum Georgio fratre germano, ut is detestabilis incestus, ideóque incredibilis, extra
omnem suspicionem scelus contegeret. Sed non multo pòst fraternos concubitus inanes
experta, adiecit procacem animum, nec præsentibus contentum, ad Norreium & Bruer-
tonium equites ex aula illustres; sic ut his exaturata ad Marcum etiam musicæ artis magi
strum sibi familiarem inuerecundè descenderet. Hæc flagitia ab ancilla, quæ cum ama
tore suo ludens seueriùs ab ipsa Bolenia castigata fuerat, ad regem delata sunt; atque eo C
modo tortis atque interfectis adulteris Bolenia damnata est, astante inter iudices & suf-
fragium suum ferente Thoma ipso Bolenio patre. Producta exinde in uestibulum Lon-
dinianæ turris, satis interrito uultu, pedissequas circa se plorãtes seruandi pudoris admo-
nuit, collectáque subter reticulum coma lacteam ceruicem quæ tantopere regi placue-
rat, carnifici latum stringenti gladium porrexit. Exinde rex Semeram uirginem celebra-
tis nouis nuptiis matrimonio sibi iunxit. Hæc mediocris familiæ nobilitate regi impar,
sed ingenuo pudore statæ formæ, quòd ad genium responderet egregiè par, hunc pepe-
rit Odoardum regem, quem colit Britannia, quòd in eo repudiatis uitiis paternæ tan-
tum uirtutis indoles effulgeat. Sed is partus regi faustus, matri infœlix extitit, quum ex
partus dolore statim perierit, quartis & quintis nuptiis apud immodicum regem lo- D
cum relinquens.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVI.

IC annus qui fuit à partu Virginis ſupra mille & quingentos trigeſimus ſeptimus, uaria bella in diuerſiſſimas orbis terrarum partes diſperſa continebit; ſed quæ magnis potius regum conatibus, quàm certis aut peramplis uictoriis famam tulerint, idcirco tamen
B non paruam legentibus afferent uoluptatem, quoniam admirabilem grauiſſimorum conſiliorum rerúmque geſtarum uarietatem explicent, proindeq; maximorum principum animos intueri agnoſcerèque iuuet, qui bella ex bellis ſerere, proferréque potentiam, quam pace frui malunt, ſcilicet ut nomini dubium decus uariis Fortunæ luſibus ſubiectum ſuperba contentione per anxios ancipitéſque labores quærant. Antè omnes Solymanus parandis nouis regnis tam ſua inſatiabili quàm uſitata Ottomannis regibus cupiditate incenſus, ad occupanda Indiæ emporia, pellendóſque inde Luſitanos animum adiecit, nequaquam ſibi decorum aut tutum fore exiſtimans, ſi Chriſtiani nominis gentẽ præpotentis Luſitaniæ regis opibus fretam, maximéque inuictis claſſibus pollentem, firmatis
C imperiis inueteraſcere in India ſineret, ubi iam plerique reges antiquiſſimis ritibus fabuloſa numina colere ſoliti, Mahometana ſacra ſuſcepiſſent. Recenti quoque bello quod cum Tammaſo Perſarum rege geſſerat, inter eius auxilia Luſitanos ſclopettarios, tormentorúmq. magiſtros, qui maiora tormẽta fuſili metallo fabrefacere, peritéq. dirigere Perſas hoſtes ſuos docerent, militaſſe didicerat. Cæterum Solymanus magno afficiebatur incommodo, quòd Luſitanæ claſſes Arabici ſinus nauigationes interclusiſſent, quibus Memphim atque Alexandriam aromata atque odores, Indicáque omnis generis mercimonia aduehi in Europam ſolerent, magno quidem totius Aegypti uectigalium detrimento, quum ea mercium negociatio ferè omnis per immenſum Oceanum in Hiſpaniã auerteretur, diſpẽſaretúrque inde per emporia Belgarum, Britannorúmque, & extremæ
D Germaniæ, quarum regionum regna, Gothóſque populos Venetorum aduectionibus repleri paulo antè ſolitos conſtabat. Prouidebat quoque Solymanus eandem curam inceſſiſſe animo Campſonis Memphitici Sultani, qui ſub id tempus quo eum inuadebat Selymus pater, ingentem claſſem rubro in mari ædificaſſet, ut inde Luſitanos fretũ Erithreáſque anguſtias ingredi auſos, non Arabico tantum ſinu, ſed ulteriore etiam India, ubi iam munitas arces condidiſſent, expelleret; ſed Amyraſſis & Rayſalomonis præfectorum diſſidio atque perfidia factum eſt, ut tantorum ſumptuum apparatus infœlicem exitum habuerit. Itaque Solymanus adhortante Aegypti præfecto ingentem triremium claſſem inſtituit, qua Luſitanos adoriretur. Præerat tum Aegypto Solymanus eunuchus natione Epirota propter militaris ingenii ſolertiam inter Baſſas receptus. Is materiam ædificandis triremibus à ſinu uſque Atalico Ciliciáque cæſam & dedolatam Peluſium deuehi cu-
E rabat, atque inde aduerſo Nilo Memphim ratibus perduci iubebat, ubi ita magnum naualium fabrorum numerum coëgerat, ut paucis menſibus multas plicatiles triremes effi ceret, quæ demum camelis membratim ad Sueniam olim Arſinoës portum rubri maris per arenas ſiticuloſæ regionis trahebantur, atque ibi intextis carinis & erectis malis, atq. inſtructæ omnibus armamentis in mare deducebantur. Id iter à Memphi ad Sueniam octoginta milium ſpatium implet. Conſtat autem antiquiſſimis temporibus dum Aegypti reges ad extendendam nominis famam prodigioſis operibus uacarent, foſſam pernauigabilem à Memphi ad Arſinoëm, admirando labore ſumptúque fuiſſe perductam, ad ſummas conuectionum commoditates, quæ demum oblimante uetuſtate, arenis ſcilicet alueum ſenſim opplentibus, quanquam pernauigari nequiret, Niloticam tamen aquam ſecundum amnis incrementa ad ipſas Arſinoës ciſternas deferebat. Sed huius quoque ſa

lubris aquæ copia atque usus ferè omnis aduentu Arabum Mahometanæ sectæ, qui illac A
irruperunt, & totam ferè Africam superato Nilo usque ad Atlanticum Oceanum inuase
runt, ita est interruptus, ut eius regionis incolæ à remotis quibusdam puteis salsiores & in
iucundos ad potum latices per utres camelis impositos petere cogantur. In hoc isthmo
terræ, intimóque Arabici sinus termino, mons Sinas natura saxeus & abruptus in cœlum
exurgit, adeo ut difficilem laboriosissimúmque ad cacumen euadentibus ascensum præ-
beat, nam in summo iugo quo maria despectantur positum est delubrum diuæ Catheri-
næ dicatum, quod peregrini ex omni Europa Christiani religionis causa adire solent, im
mensóque piis animis gaudio concepto, monumenta Mosaicæ historiæ de mari rubro,
quod Pharaonis impii regis copias transire ausas miraculosa inundatione totas oppresse
rit, oculis intueri liceat. Hanc quã diximus fossam Sesostris Aegypti rex opulentissimus, B
& uti aliqui tradunt, pyramidum etiam structura inclytus, & pòst eum Ptolemæus ipse
Philadelphus, profundius excauare cogitarunt, ut mediterraneo mari rubrum immitte-
rent, atque Indica regna eorúmque opes Aegyptiis finibus expedita nauigatione coniun
gerent; sed ille præpropera morte interceptus, uel insanum opus intermisit; hic uerò à pe
ritis naturæ rerum admonitus ab incepto maturè destitisse fertur, ne totã Australis Ocea
ni aquarum molem Græciæ atque Asiæ, quæ nõ dubium gentibus altero ueluti cataclys
mo inuecto exitium afferret; insana ideóque abhominabili gloriæ cupiditate infudisse di
ceretur. Igitur singulari studio atque industria eius eunuchi qui sæuo imperio circumie-
ctas gentes ad id opus adigebat, incredibili celeritate octoginta circiter insignium naui-
giorum classis effecta atque adornata est. In ea fuere rostratæ triremes uiginti, & biremes C
uiginti & septem; prææltæ uero triremes, quas Veneti Galeacias uocant, ad ferenda maxi
ma tormentorum & mercimoniorum onera opportunas numero quatuor, naues quoq.
capaciores aduehendis commeatibus, & toto militaris apparatus ornamento idoneas,
quas Mahonas uocant, septem. Reliqua porrò nauigia quæ erant iustæ magnitudinis su-
pradicti numeri summam efficiebant. Hanc classem conscendit eunuchus, quum in eam
nautas, gubernatores, & remiges, fabrósque nauales Venetos contruserat. Nam pau-
lo antè imperatoris Solymani iussu Venetæ triremes mercaturæ causa Alexandriæ por-
tum intrantes, à Barbaro custode eius turris quæ pharum habet, contra fidem abrupta
pace hostiliter interceptæ fuerant; ita ut Antonius Barbadicus & Hermolaus Barbarus
patritii earum præfecti cum omnibus ad unum nautis atque uectoribus custodiæ traderẽ D
tur, & mercimonia apud fiscum scriberentur; eiúsque omnis naualis turbæ delectu habi-
to eunuchus quos idoneos putarat Memphim, atque inde ad Suetiam in classem distri-
bueret. Iam enim Solymanus leuissimis de causis odio in Venetos concepto bellum co-
quebat aduersus nostros, ut credi par est à quibusdam qui nimia fœlicitate Cæsaris offen
debantur uehementer incitatus. Sublato nanque Habraymo, qui singulari patrocinio
Christiani nominis gentes apud principem fouerat, Lutfibeius & Aiax purpurati absti-
nendum à rebus Persicis differebant specie pietatis, quòd Ottomannica arma non in Ma
hometanos, sed in nostros continenter exercenda censerentur, præclaro maiorũ exem-
plo, qui semper Christianis bellis cum triumphali gloria uictores discessissent, uti ipse nu-
per esset expertus quum de Belgrado, Rhodóque expugnatis, atque interfecto Panno-
niæ rege admirabiles uictorias retulisset, quas frustra tentando quum Mahometes pro- E
auus, tum abauus Amurathes superioribus annis expetissent. Satis sibi gloriæ partum exi
stimare debere, quòd Tammaso Persarum rege maiorum regia expulso, & in Hyrca-
niam usque fugato, cunctarum gentium testimonio uictor Assiriæ regnum, urbémque
ipsam Babyloniam cum Mesopotamia Persis ademerit, nec ullam adierit cladem nisi
quam aduersa numina cœlo demiserint. Neque enim niues & sæuos uentorum turbines,
quos apud Sulthaniam pertulerit, aliud omnino quàm Mahometis nomen obiecisse, im-
modicè scilicet persequenti Persas; quoniam nefas esset gentem, uel insanis superstitioni-
bus deditam, tanquam uerum & commune ipsis numen colentem interficere, penitúsque
delere. Eandem proinde esse cum sacerdotum, tum ipsorum ducum & militum uolunta-
tem ut arma in Italiam uerterentur. Facilè siquidem occupari posse Salentinorum regio
nem,

A nem, quæ extrema Italiæ ſit, & à cōſpectu Epirotici litoris modico traiectu dirempta claſ
ſsibus pateat. Eo etiam tempore Ioannes Foreſtius Galliæ regis legatus pòſt mortē Ha-
braymi ſicuti diximus in aula permanere, munerique ſuo continēter uacare iuſſus, oſten
debat Cæſarem, qui unus tanquam præcipuus hoſtis odioſiſsimè petebatur, nequaquam
tanta habiturum præſidia ut tueri Apuliæ oram uno tempore, & Gallis in Subalpina re-
ſiſtere poſſe confideret; quandoquidem rex ipſe cum magnis copiis in Italiam ipſa eadē
æſtate deſcendere ſtatuiſſet. Sub id quoque tempus ad Solymanum pro transfuga ſe cō
tulerat Troilus Pignatellus exul Neapolitanus nobili ortus familia, peritúſq. militiæ uir;
propterea quòd Andreā eius fratrē Rhodiæ militiæ equitem Petrus Toletanus prorex,
aliquanto ſeuerius quā ipſe putarat, capitali ſupplicio cōdemnaſſet. Quo iniuriæ dolore
B perturbatus rectà profugerat ad Solymanū, ab eóq. liberaliter militiæ inter Muſtaracas
fuerat aſcriptus, cuius ordinis equites è toto terrarum orbe lectiſsimi, quæ uelint numina
colere permittuntur, peculiarémq. tantum uni eunti ad bellum imperatori operam præ-
ſtant. Eius ſiquidem transfugii cauſam probarant Barbari, & Troilum quòd duxiſſe apud
Cæſarianos equitum ordines ſecunda militiæ fama didiciſſent, purpurati maximè ido-
neum forè iudicabant, quem ipſis inuadendæ Apuliæ conſiliis adhiberent, tanquam mul
ta de ſitu litorum, atque oppidorum conditione, opportuna traditurum, & cuncta ad id
bellum ſecunda fore pollicentem. Troilus etiam quarundam machinarum artificia, li-
gneis atque minutis exemplis, uir ingenioſus & uafer apud rudes earum artium Barba-
ros protulerat, ad ſuſtinendum uel improuiſum hoſtium impetum, ſi per oram maritimā
C deſcenſiones fieri prohibere conarentur; cuius artificii formis Solymanus ita oblectaba
tur, ut quum pluteos curules, præfixóſq. ferreis uenabulorum mucronibus, uti apud Ra-
uennam à Nauarro excogitatos fuiſſe diximus, maximè miraretur, hominem tanquam
ſubtilioris maximéque efficacis induſtriæ purpuratis magnoperè commendaret, Luſti-
beióque præſertim, quem claſsi cum imperio præfecerat; quanquam in ea Hariadenus
ipſe Barbaruſſa ab ſua ſingulari ſcientiæ naualis exiſtimatione ſpectatus emineret. Affir-
mabat quoque Troilus eam eſſe Apulorum omnium & Salentinorū uoluntatem, ut obla
ta occaſione à Cæſarianis, à quibus immodicis tributis diu uexati eſſent, omnino defice-
rent, modò Galli aliqui conſpicerentur, quibus Turcarum beneficio in terram expoſitis,
& claſsis præſidio confirmatis ſe dederent. Seniores etiam Turcæ meminerant quam fa-
D cile antè quinquaginta annos occupata Hidrunte, eáque demum urbe per egregiè defen
ſa, quam graue periculoſúmque Italiæ in Salentinis bellum excitaſſent, quo haud dubiè
non Neapolitano modò regno, ſed ipſo etiam Romanæ urbis imperio Acomates Baſ-
ſa breui ſe potiturum ſperaſſet, niſi ipſe Mahometes imperator præpropero ereptus fato
totam eam ſpem paratæ uictoriæ præcidiſſet. His perſuaſionibus adductus Solymanus,
terra maríque uno tempore Italiæ arma inferre conſtituit, tanta celeritate expediti con
ſilii parata claſſe, & terreſtribus copiis è Thracia ſiniſtrorſum per Teſſaliam proficiſci iuſ
ſis, ut penè prius improuiſus in Epirum peruenerit, & cum ducentis armatorum milibus
circa Macedoniæ oram ad Aulonem conſtiterit, quam Byzantio profectus à noſtris cre
deretur, qui Barbaros uel ob id in Pannoniam reuerſuros exiſtimabant, quòd fama in-
crebuiſſet Auſtrianos Germanos nequaquam cum Ioanne rege, Turcíſq. qui eſſent apud
E limites in præſidiis, inducias tanquam parum æquas ſeruaturos. Claſsis autem numero-
ſa pariter & ornatiſsima in Ionium delata à Cephaleniis atq. Zacynthiis penè prius ſpe-
ctata eſt, quam Veneti ſua conſuetudine iuſtam claſſem creato maris præfecto ad tuen-
dam ipſorum ditionis oram uerſus Corcyram nauigare, atque inde terreſtres atque ma-
ritimos Barbarorum motus obſeruare iuberent. Cæterum Solymanus è Thracia pro-
fectus emenſúsque totius Macedoniæ latitudinem, nihil eum morantibus fluuiis, ad Scar
dos montes perrexit, & per eorum ualles ad mare deſcendit. Hi montes ad Taulantios,
& Daſſaretas, atque Dardanos qui hodie Albani ſunt, pertinent. Eo autem itinere uel ma
gna & ſubitò inflata flumina facilè traiecit, & antè alia pòſt Hebrum (qui hodie Mariza
dicitur, nō longè ab Amphipoli clariſsima olim urbe Macedoniæ regum, Seres hodie uo
cata, ubi Barbarorum moneta peculiari officinæ ſede cuditur) Strymonem amnem, Mar

mariũ ab incolis uocatum. Exinde Axium, qui nunc Vardaris appellatus ad septimum A
lapidem iuxta Thessalonicam in mare decurrit, & secundum hunc ipsum Halyacmonem
qui hodie dicitur Asambaba, Mustaphæ purpurati sumptu, qui Selymi gener fuit magnificentissimo ponte iunctum. Is amnis in Thermaicum sinum effunditur, non procul ab Heraclea sentica descendens, quam nouo nomine Scopiam esse nonnulli Græcorum affirmant. Nec multo pòst Lustibeius & Barbarussa ab Hellesponto Maleam superantes ad Ficerium, oræ Leucadiæ portum dulcis aquæ fontibus clarum, aquandi causa peruenerunt, indéque Acarnaniæ ac Epiri litora lambentes prætereuectique Corcyram ubi Veneta classis Hieronymo Pisaurio præfecto stationem habebat mutua salutatione multis de more tormentorum bombis amicissimè celebrata, ad Aulonem per piscosas fauces quas Laous amnis stagnans efficit, classis partem intulerunt. Tum uerò Solymanus Italiam quam habebat in conspectu extemplò petendam ratus, ut si cœpta prosperè prouenirent ipse etiã totis copiis traiiceret, Lustibeium, & Barbarussam transfretare, atq. explorare Salentinorum uoluntates iussit. Aderat eis Troilus exul nauandæ operæ cupidus. Is uti peritus rerum, quòd insignes urbes Brundusium & Hidruntem egregiè munitas Cæsarianorum præsidiis teneri intelligebat, ab Iapigio promontorio, quod hodie Hidruntinum caput appellant, in sinum Tarentinum ad dextram deflexit, ad Castrũ oppidum. Distat id octomilibus passuum ab Hydrunte, habétque arcem collis dorso impositam. Id erat ditionis Mercurini Catinariæ uiri Vercellensis. Hic nequaquam militiæ assuetus improuiso Barbarorum aduentu exterritus, atq. omnibus ad resistendum imparatus rebus, persuasus etiam Troili internunciis, ita deditionem fecit, ut Barbari ab omni maleficio se temperaturos pollicerentur; oppidanis in eandem pactionem cum ipso regulo facilè credulis, properea quòd Forestium Galliæ regis legatum adesse existimarent; sed is ad Aulonem substiterat lethali oppressus morbo, ubi paucos pòst dies interiit. Itaque Barbari, naualesque præsertim turmæ prædæ inhiantes, neque Troili deprecatione permoti, neque Lustibeii Barbarussæque imperii parentes, oppidum sublato clamore diripuerunt, delectæque ætatis captiuos cum Mercurino ad classem deduxerunt. Verum Lustibeius non dubio pudore abruptæ fidei perfusus Mercurinum incolumem dimisit. Eodem autem tempore magnus omnis generis hominum, & maioris pecoris numerus toto Salentino litore ab equitibus Turcis interceptus est; nam per Hippagogas latiores naues, quas nostri Palandrias uocant, transuehendis equis idoneas, nonnullæ D
equitum turmæ nocturna usæ aura ab Aulone traiecerant, sic ut à Tarento Brundusium usque Salentinus ager magno metu atq. periculo quateretur; cui, non dubiam ab Italia pestem superis auertentibus, inexpectatam opem attulit unius Veneti trierarchi temeritas. Is fuit Alexander Contarenus spectatæ nobilitatis atque uirtutis trierarchus, qui quum circumerrantibus Turcicis triremibus casu quodam improuisus occurrisset, nec Turcæ, sicuti ex consuetudine debebant, honoris causa uela dimittere, & inanibus bombis pacati animi significationem ostendere uellent, in eos superbiæ suæ atque odii uiolentiam subitò conuertit, incitatisque remigibus in Turcas rostra direxit, perforatásque magno impetu hostiles duas demersit, in queis Vstamanes Gallipolitanus præfectus interiisse dicebatur. Id facinus à Contareno, uti postea apparuit, malo reip. importunissimè editum, referebatur ad priuatam simultatem, quod mercatorũ nauigium ipsius Con- E
tareni, quod ab oriente prætiosas merces aduehebat, à Turcis prædonibus paulo antè fuisset interceptum; sic ut Contarenus ex priuata iactura concepto odio indulsisse dolori, & publicam causam neglexisse diceretur. Paulo antè quam Turcæ in Salẽtinum agrũ traiicerent, Andreas Auria Cæsarianæ classis præfectus apud Messanam certior factus, Solymanum ad Aulonem positis castris constitisse, classémque eius eodem peruenisse, iratus sibi quod nulli hostium classis parti, sicuti maximè cupiebat, occurisset; superato Spartiuenti promontorio, quòd olim Zephyrium fuit, per Ionium uela dedit, & se ad Zecynthum & Cephaleniam usque prouexit, sperans, uti euenit, aliquibus nouissimi hostium agminis nauigiis occursurum. Forte incidit in aliquot eius generis nauigia quæ à Turcis Schiratia uocantur. Ea erant onusta uarii generis commeatus copia, & lino utiq.

Alexan-

A Alexandrino, quod mercimonii causa priuatim à nautis deferebatur. Ea classicula ad So-
lymanum contendens, ubi procul Auriana uexilla conspexit, non Ligusticam atque hosti
lem rata, sed Venetam amicámque temerè iudicans, ubi propius errorē suum detexit, ni-
hil tentata defensione irrumpenti Auriæ se dedidit, qui omnibus uel Turcis uel Aegiptiis
Mahometani nominis captis, & ad transtra triremiū traductis, translata continuò in trire
mes præda omni nauigia incendit. Per eos dies per quos Ionium undique circuitis atq.
exploratis insulis Auria percurrebat, Solymani binas triremes incenderat. His triremi
bus Iunusbeius supremæ anthoritatis interpres, quem Barbari Dragomanem uocant, à
Solymano ad præfectum classis pro legato missus Corcyram aduehebatur. Siquidem
quum Turcæ insulæ appropinquantes nullam honoris causa de more salutationis signifi
B cationem fecissent, Veneti aliquot trierarchi tantam inesse Barbaris arrogantiam indi-
gnantes, in eas hostilem impetum fecerunt, & in litus Turcas se eiicere coëgerunt, sic
ut magna Turcarum pars cum ipso Iunusbeio ab Acroceraunis latronibus caperentur.
Iunusbeius tamen ægrè se explicans, & præsenti pretio se redimens ad Solymanum est
deductus; uacuas autem atque desertas ambas triremes Auria illa tunc litora explorans
nactus, quòd semifractæ uti grauiter elisæ nequaquam sibi adducendæ uiderentur proni-
nus incenderat. Ex ea re Barbari in Venetos odii sui uim omnem tanquam ab iusta cau
sa uehementer intenderunt, ut apud Solymanum de iniquissimi facti iniuria prolixè con
querentes, id in immensum paulo pòst ad hostiles acerbitates proueherent, quan-
quam Venetus præfectus cunctis humanitatis officiis cum Iunusbeio eius facti nouita-
C tem periculíque dolorem expiare niteretur, quòd ab utrisque imprudenter naualis disci
plinæ leges importuno casu uiolatas ostenderet. His fortuitis paruarum rerum successi-
bus, non dubia abrumpendæ pacis initia apud Turcas quæsita sunt, eóque ualidius & pro
perantius, quòd per eos dies Auria diligentissimè interdiu noctúque sulcando maria atq.
omnes portus explorando, nactus triremes hostium duodecim, apud Merleias quas uo-
cant insulas supra Cassiopeum Corcyræ promontorium positas (hæ fuere antiquitus
Ericusa, Marathe, Elaphusa, & Malthace) nocturno atque cruentissimo prælio deleue-
rat, Turcis ferè omnibus aut prælio occisis, aut in concursu demersis, quum pauci niui
atque integri in eius potestatem deuenissent. Erant enim duo genera pugnacissimorum
militum Turcici nominis, qui incredibili uirtute propugnantes triginta quinque instructis
D simarum triremium impetum ita sustinuerunt, ut saucii grauissimis uulneribus fessique
pugnando occumbere quam se dedere maluerint, despondentésque animos singuli ma-
cheras incuruas, quas magno parant pretio, in mare proiicerent, ne his nostri potirentur.
Hi erant Ianizeri ex prætorianorum ordine, atque item delecti equites, quos Spaches ap
pellant, perpetua equis merentes stipendia; nam tum suos quisq. equos terrestri itinere
per Aetoliam & Acarnaniam per agasones suos ad Solymani castra præmiserant. Ea au-
tem uictoria non multum Auriam lætatum fuisse constat, quum magnum numerum
ex propugnatoribus suis atque remigibus, magistrísque triremium amiserit, & Anto-
nius ipse Auria iucundæ pugnæ princeps, uehementer uulneratus discessisset. Ea uerò
nocturni eius prælii fama fuit, ut si quatuor aut quinque triremes Turcis subsidio su-
peruenissent, dubio Marte Auria, aut certe grauiore cum detrimento pugnaturus cre-
E deretur. Parta uictoria Andreas ad Leucam promontorium orientale Corcyræ con-
tra Paxum insulam paruam quæ retinet ueteris nomen, classem contulit, ut aliena suáque
accepta incommoda certius inspiceret. Nec mora quòd audiret Barbarussam à Solyma
no cum octoginta triremibus aduersum se proficisci iussum non longè abesse, auteuertit
iter, & abductis aliquot quæ erāt integræ, hostium triremibus captiuis, fœliciter emensus
Ionium ad Lacinium promontorium, quod hodie Columnas uocant, peruenit; atque in-
de Messanam ad repetēdam classem traiecit. Hoc insigni ab Auria detrimento affectum,
& geminata contumelia à Veneto lacessitum Solymanum, usque adeo acri iracundia
exarsisse ferunt, ut Barbarussæ maledicendo asperrimè succenseret, quòd per incuriam
segniorémque impetum nusquam utilem operam præstitisset, Venetis autem grauissimè
comminatus, capitalis odii clades denunciaret, à quibus se despectum, & uana antiquæ pa

cis ſpecie deceptum diſſerebat; ita ut eos proculdubio cum Cæſare ab occulta ſocietate A
conſenſiſſe iudicaret. Eos propterea Auriam uti ſemper alias opportuno conſilio, & cō-
meatibus adiuuiſſe, recepiſſéque portubus, & ut ille aptius atque fœlicius aduerſum ſe im
pune predaretur, undique per Græcos ſpeculatores nauigationum indicia detuliſſe. In
hunc modum ſuapte iracundia inflāmatum imperatorem Iunusbeius ipſe Dragomanes,
& Barbaruſſa, atque Aiax, nouis additis facibus, ut pacem abrumperet incitabant; ille
quidem priuatam ulturus iniuriam, hi uerò ut commutata belli ratione, maiorem præ-
dam, uberiorémque laudem ſibi pararent, ut potè qui proximis inſulis inhiarent, Corcy
ræque præſertim & Zacyntho, Cephaleniæque, poſtquam in Italia ad inuadendum expu
gnandúmque duriora omnia ſpe ipſorum eſſent inuenturi, quandoquidem nec rex Gal-
liæ adhuc tranſiſſe Alpes, nec aliquas paratas ad inuadendam Italiam habere copias nun B
ciaretur, & fama eſſet Petrum Toletanum proregem Neapoli egreſſum cum magnis co
piis aduentare, & paſsim maritimis in urbibus augeri præſidia, & iam Turcas equites, qui
ab Aulone in Salentinū agrum traieciſſent, à præfecto totius Iapigiæ Scipione Sommeio
uiro impigro paſsim impugnari, atque interfici dicerentur. Itaque Solymanus ira perci-
tus commutato conſilio bellum aduerſus Venetos decernit, & ab Aulone caſtra mouens
Vagiuſſam amnem, quem ueteres Aenantem uocabant, ſuperat, & ad Communitiam
Butrotiæ regionis caſtra conſtituit. Communitiæ locus olim Regii Fontis nomen habe-
bat, unde uberrima profluit aquatio portui mirè opportuna. Quum eo in litore Solyma
nus haberet caſtra, Acroceraunii agreſtes feríque homines, qui Chimeram incolunt mō
tem, immane conſilium ſuſceperunt, tabernaculi regii noctu inuadendi, concitante eos C
Damiano quodam latronum duce, abſtruſorum callium qui ſunt in iis rupibus & ſyluis
peritiſsimo. Non reformidabant ullum uel certæ necis periculum uiri rerum omnium
egentes, ideóque latrociniis aſſueti, & nullos certos colentes Deos, ut incredibili præda
atque inuſitati facinoris gloria potirentur, ſi longè maximum terrarum orbis imperato-
rem in tabernaculo ſemiſopitum, & fruſtra tot cuſtodiis confiſum occiderent: magno ſi-
quidem ſilentio ferarum more ſeſe inſinuaturos concubia nocte in ſtationem facilè ſpe-
rarant; ſed Barbaris ad id audendum facinus paratis Fortuna defuit, nam dux ipſe Da-
mianus è notis rupibus delapſus ad explorandum prætorii ſitum, & circumiectæ ſtatio-
nis formam, uigiles & excubantes prætorianos non fefellit; conſpectus enim in arbore
ex fragore abruptæ frondis uti erat ſemipenſilis & ſpeculabundus à Ianizeris eſt cōpre- D
henſus, & per tormēta, detectis quas parabat inſidiis, iuſſu imperatoris belluæ captæ mo
do diſcerptus eſt, unde mox magna illis agreſtibus clades illata eſt, emiſsis ſcilicet in eos
Aſapis & Acanzis uenationis modo ad trucidandā, & quam maximè poſſent delendā hor
ridæ atq. infamis gentis ſtirpē. Ab hac enim genus ducunt Huſcocli maritimi prædones
Dalmatiæ ſcopulis aſſueti, & Haidones qui Illyricis nemoribus inerrant, & cunctis mor-
talibus ex profeſſo hoſtes, uſque ad interiores Pannoniæ limites latrocinia exercent. Per
hunc modum Solymanus dirum agreſte genus ad ſatietatem ultus Corcyram oppugna-
re conſtituit, Barbaruſſa cum omni tormentorum apparatu è continente in inſulam trāſ
gredi iuſſo. Is paulo antè reuocatus ab Iapigia ad Saxonem inſulam, edito ingentis tormē
ti bombo uniuerſam claſſem ex ea ſignificatione cōtraxerat, & eodem curſu nuſquam re
perto Auria, per fretum Corcyreum ad Regios Fontes, Solymaniq. caſtra peruenerat. E
Quibus Turcarum conſiliis opportunè perſpectis Piſaurius aliquot triremium propu-
gnatoribus, & ualidiſsimis remigum detractis utranque arcem oppidi aucto præſidio cō-
muniit, & ſe imparem mari Barbaris forè iudicans, cum uniuerſa claſſe ab inſula ſe ſub-
duxit, & in Hadriaticum ſinum profectus eſt, eo conſilio, ut cum ſocia altera Veneta claſ
ſe, cui Ioannes Vetturius præerat, ſe coniungeret, & litora Venetæ ditionis contra Barba
ros tueretur, pugnæ caſum ſubire paratus, poſtquam & ſibi auxilio futurus Auria uide-
retur, accedentéque Vetturiana claſſe ſuperiores exiſtimari poſſent. In id quoque conſi-
lium Piſaurius ſi pugnandum foret, Alexandrum Buondelmerium ingentis & propè ſtu
pendi apparatus galeoni præfectū. qui tum erat circa Zacynthum, admonuit ut in Dal-
matiam ad ſe nauigaret. Paruit imperio Buondelmerius nauandæ operæ cupidus, deue-
ctúſque

A ctúsque est ad insulam Cursulam, quæ antiquitus Corcyra nigra fuit, Melitheis olim ca-
tulis ad fœminarum delitias clara. Cæterum Pisanrius atque Vetturius suas classes in
Rizonicum sinum, quem hodie Cathareum uocant, intulerunt, quum Solymanus ma-
gnam copiarum suarum partem ad diripiendos Corcyreorum uicos trāsmisisset. Pagos
nanque omnes & notos uicos perscrutati Barbari infinitam propè miseræ gentis multi-
tudinem captam in seruitutem abduxerunt. Ad oppidum autem Aiacem purpuratum &
ipsum Barbarussam singulis aduectos nauiculis propius accessisse constat, ut certius quæ
opportuna essent ad oppugnandum specularentur. Sed ea uisa est turriti oppidi & fre-
quenti præsidio confirmati, portúsque munitio, ut eam Solymano inexpugnabilem esse
renunciarent. Præerant Corcyræ duo Patritii Veneti Aloisius Ripa, & Simon Leonius.
B Hi non temerè Barbarorum uires, quæ terra maríque erant maximæ metuentes, eò de-
scenderunt ut suburbana tecta quæ erant instar oppidi perpulchra atque magnifica ultro
excinderent, ne his transgressi Turcæ potirentur, atque his protecti ad oppidi murum
tutius atque facilius accederent. Fuit ea res maximè funesta & lachymabilis, quum etiam
remotiora ab oppido prætoria, & uillas ad commoditatem atque delitias longa in pace
ædificatas Barbaricis facibus absumi conspicerent. Sed in summo discrimine publicam
salutem respicere summæ rei periculum cogebat, eáque omnia quæ tum ardebant liber-
tate incolumitatéque ciuium uiliora ducebantur; quando nouo sumptu refici atque in-
staurari non magno tempore posse appareret. Cæterum præfecti quos diximus, longæ
obsidionis metu adducti, quòd nequaquam tantum commeatus in urbe esse conspice-
C rent, ut diu à Barbaris terra maríque acriter obsessi inopiam ferre possent, omnem im-
bellem populi multitudinem extra oppidum expulerunt, adeò tristi lugentium spectacu-
lo sæuóque remedio, ut quum Turcæ idoneis in locis munitiones, & propugnacula mili-
tarium operum instructa tormentis circa urbem erexissent, miserabilis ea multitudo eie-
cta foras in fossis pernoctare cogeretur; & quum turbulentissima fortè tempestas extre-
ma Augusti mensis nocte incidisset, multi præsertim pueri matrum ceruicibus implicati,
ea spurcissimi imbris iniuria, & propinquorum Barbarorum metu miserabiliter interi-
rent. Vnum ex omnibus Corcyreorum castellis, nomine Angelocastrum, in mediter-
raneis insulæ ad quintumdecimum lapidem ab urbe positum, frustra oppugnantibus &
comminantibus Turcis, oppidanorum egregia uirtute defensum, supra tria milia huma
D norum capitum, quæ eò confugerant prosperè conseruauit; quum passim diuersæ Tur-
carum manus cæteris locis diram uastitatem attulissent. Turcæ ad terrendos Corcyreos
occupato monte, multa in eo tabernacula constituerant, & è scopulo, qui Maripetrus uo
catur, maiores pilas in oppidum contorquebant, & contra oppidum in ruinis conflagrā
tium ædificiorum occultè consistentes sclopettis ita rem gerebant, ut pleró sque apparen
tium in corona mœnium certissimis ictibus uulnerarent, & circumuecti triremibus sin-
gula è proris maiora tormenta disploderent, maiore tamen obsessorum metu quam
damno. His de causis, quòd parum proficerent, sicuti antea confirmasse diximus du-
ces ipsos Luftibeium, Barbarussam, & Aiacem, Solymanus susceptæ expeditionis per-
tæsus, soluere obsidionem & Byzantium reuerti constituit non sine pudore irriti cona-
tus, quòd utrobique, & in Salentinis, & Corcyræ, Fortuna uel iusta uel immodica eius
E uota fefellisset. In hoc decreto erat Barbarus imperator quum certius didicit à suis nulla
fide cum Castrensibus rem gestam fuisse, qui deditione facta secus ac crediderant, pro
beneficio, summæ crudelitatis atque auaritiæ contumelias retulissent, direpti scilicet &
abducti in seruitutem, quum incolumi libertate saluas omnium Fortunas fore sperauis-
sent. Quo maleficio suggillari maiestatis ipsius nomen iudicabat, qui semper in sponte
deditos fidei atque iusticiæ obseruantissimus esse consuesset. Captandos siquidem Chri
stianorum animos certa spe humanitatis atque clementiæ, ut in exemplum idem reliquæ
gentes adducerentur; nec esse omni bellicæ cladis acerbitate diuexandos, qui ultro hone
sta pactione à ueteribus dominis deficerent. Itaque expiandam omnino esse eius patra-
ti facinoris infamiam putauit, generosóque animo quos comperit maleficii authores
fuisse supplicio affecit, & Castrenses captiuos omnes diligentissimè perquisitos, impos-

tósque nauigiis ad penates suos reduci iussit. Quum administrante Barbarussa ad edi- A
ctum copiæ omnes decedere insula, & in aduersam continentem traiicere iuberentur,
Corcyrei discessu hostium animaduerso eruptionem fecerunt, ut institutas ab hostibus
munitiones diruerent; sed qui fidentius & inordinatius exierant, quòd nondum Turcæ
omnes discessissent, eorum superuentu in oppidum compulsi sunt, nondum planè euer-
sis operibus; sub æquinoctium tamen à Turcis Corcyreorum detrimentis finis est im-
positus. Constat autem eo bello supra sexdecim milia è Corcyreis omnis sexus & æta-
tis capta atque abducta in seruitutem fuisse. Solymanus itaque castra mouens, legente
oram classe recto per Acarnaniam & Aetoliam itinere, positis commodæ aquationis cau
sa ad amnes qui occurrebant castris, ad Aractum scilicet, qui Ambracium influit sinum
Arcteum de ueтere eius amnis nomine hodie uocatum, & Acheloum Aetoliæ, qui pro- B
pter eximiam aquæ claritatem ab Incolis Aspropotomus hodie uocatus in Naupacteum
sinum euoluitur, Byzantium est reuersus, deditque extemplò operam ut à Casimo Bas-
sa, Nauplio, & Epidauro, in Peloponneso reliquis Veneti imperii urbibus bellum infer-
retur; idemq. ut facerent Illyrici præfectis imperauit, ut multis simul in locis uno tēpore
Veneti Turcico bello uexarentur. Discedente autem Barbarussa atque appellente clas-
sem, propter aduersas tempestates, ad Butrotum, quod oppidum clarum antiquitus ue-
tus retinet nomen, id omnibus incolis incursu naualis turbæ captis, atrociter direptum
atque deletum est. Per eos dies Pisaurius Venetæ classis præfectus inito consilio cum
collega Veturio, in eum Dalmatiæ sinum, qui ad Scardonam claram olim urbem perti-
net, classem intulit, expositisque militibus, ad oppugnandam urbem duxit. Distat ea à C
proximo litore septem milibus passuum, tuebatúrque eam uir Turcici nominis à fuscedi-
ne oris Aethiops uocatus. Is oppugnantium uim diu sustinere non potuit. Nam Vene-
ti decussis toto muro propugnaculis impetu facto in urbem perruperunt, & cæsis aut ca-
ptis hostibus eam diripuerunt, edictóque præfecti uetera mœnia funditus euerterunt,
ne Turcæ repetita possessione opportunæ urbis castellum ibi inædificarent, instauran-
dæque & muniendæ urbis occasionem arriperent. Imminebant siquidem Barbari, ab
immensa eorum proferendi imperii cupiditate, maritimis urbibus Venetæ ditionis, ut
quum eas minutis ac assiduis incursionibus mediterraneo omni ferè agro spoliassent,
etiam ad ipsa maritima oppida iustam uim admouerent. In ea contentione finium Ve-
neti operam dabant, ne Turcæ opportunis locis potirentur, quæ ab ipsis facilè ad uexan D
da uicina oppida muniri posse intelligebant. Erat oppidulum cum arce distans à mari
sex milibus passuum Obroatium à Dalmatis appellatum, quod antiquitus, uti reor, Ar-
gyrutum fuit. Hinc Turcæ Vscochis feris prædonibus admixti latrocinia exercebant, pa
tebátque his ad prædæ receptum id unum maximè castellum. Quibus de causis Vetu-
rius cum sua classe qua Hadriaticum sinum cum imperio tuebatur, ab Hiadera exiguo
eius maris sinu circumuectus copias exposuit, ita ut propugnatores naualésque socios
triremium in ordines componeret, Gabrielíque Ripæo Veronensi copiis præfecto
Obroatium continuo oppugnandum imperaret. Veneti inopinantes adorti Turcas per
acre certamen inierunt. Sed quoniam muralibus tormentis carebant, nec minutis pi-
lis quicquam proficerent, & idcirco de expugnatione desperarent, superuentu Amura-
this, qui cum paucis equitibus Turcis, & tumultuaria Vscochorum peditum manu op- E
pidanis opem laturus adcurrerat, nostri conspectis Turcis repentino terrore perculsi pri
móque impetu in fœdam coniecti fugam instantibus Barbaris, & multo clamore maio-
rem ipsorum multitudinem adesse præbentibus, cæsi profligatíque sunt; tanta ignauia
ut quum nemo se militem esse meminisset, neq. se conuertere, aut in hostem arma strin-
gere auderet; eo exitu ut uix Gabriel ipse præfectus conscenso equo desertísque militi-
bus cædi se eriperet; sic tamen ut ignauiæ ignominia notatus non multò pòst seueritate
Pisauri præfecti in ipsa prætoriæ prora capite plecteretur. Amurathes autem re bene ge
sta cum multis captiuis, multísque hostium spoliis ad præfectum totius Illyrii Vstre-
fum, cuius erat alumnus, reuerteretur. Hic Amurathes è Sico oppido ciuis, quod hodie
Sebenicum uocant, ad Mahometis sacra defecerat, fœlicíque uirtute omnibus Pannoni-

cis &

A cis & Dalmaticis bellis inclaruerat, adeo ut honestissimis honoribus & præmiis ab Vstre so indulgẽter ornaretur. Paulo siquidem antea insignem apud Clissam de Christianis ui ctoriam retulerat, ex qua facilè famã consequutus à Solymano imperatore iusta præmia retulerat. Erat supra clarissimã urbem Salonam oppidũ Clissa in edito colle permunitũ, quod ab infirmo regulo Christiani nominis tenebatur, cui Petro Crosiccio nomen erat. Id his in locis ad sustinendas Turcarum incursiones magnam habebat opportunitatem; apparebátq. magno Christianorũ incõmodo Clissam in Barbarorum potestatem esse de uenturã, nisi cõmuni finitimorum auxilio aduersus Turcas defenderetur. Sustinuerat diu Crosiccius insultantiũ perpetuóq. insidiãtium Turcarum arma. Sed is, uti erat tenuissimæ Fortunæ regulus, uiribus diffidens, totiúsq. uiciniæ periculũ ostẽdens, ad Ferdinãdi regis, B Pauliq. Pontificis auxilia decurrerat, ut eorũ matura adiutus ope, sese atq. oppidum tue retur. Ferdinandi nanq. plurimũ intererat, longè à suis finibus Barbaros arceri, qui Seniã urbem, quæ in ora est, ad se pertinere dictitabant, quod Pannonicæ ditionis esse uideretur. Pontifex autem suæ pietatis & officii esse meminerat tueri Christianũ nomen aduer sus impios. Non implorauit frustra opẽ Crosiccius; nam Pontifex eũ conscriptis Anconæ cohortibus, & opportuno tormentorũ instrumẽto, atq. item cõmeatu liberaliter adiuuit, quum pari studio Ferdinandus Nicolaum Turrianũ uirum belli peritũ cum duobus mili bus Germanorũ misisset. Turcæ per id tempus duo castella subitariæ munitionis instituerant, ut Clissam arctiùs obsiderent; alterum ædificabatur paulo supra Salonam nõ longius quàm sex milibus passuũ ab oppido Clissa. Id Maleuicinũ Dalmatæ uocabant; alterum in C aduersa parte quæ ad mediterraneam regionem uergit. Hinc facilè iudicabat Crosiccius, si institutæ munitiones ab hoste perficerentur, breui desperatã fore Clissanorũ salutem. Itaq. Turrianus, & Lucas Anconitanus, qui Pontificiis præerat auxiliis, utrũq. castellũ adorti, eas munitiones diruere cœperunt, quũ fortè Amurathes opportunissimo tempore superuenit, cũ trecentis equitibus, & expeditis peditibus septingentis, ab ipso Illyrici præ fecto missus. Is terribili impetu facto, clamoréq. sublato nostros inuadens tanta ui percu lit, ut neq. Itali, neq. Germani audacter prælium exciperent, sed nusquã densata acie profligati terga uerterent, nõ secus ac Gabrieli Ripæo ad Obroatium accidisse meminimus. Petrus ipse Crosiccius quũ incitato equo aufugiens ad mare peruenisset, exitiali consilio equum dimisit, & in nauigium se intulit, ut ad salutem cõpendio patuæ nauigationis ute D retur. Cæterum id nauigium prægranante insilientium ex fuga militũ multitudine, è lito re nel multo adnitentium remis & contis conatu propelli in altum mare arenoso è uado non potuit, sic ut Turcæ superuenientes, & ipsum unũ Petrum præcipuè petentes, in nauem insilirent, trucidatisq. omnibus ademptum Petri caput ad Amurathem referrent. Quo capite Clissanis ostentato oppidani terrore correpti, & exiguo freti cõmeatu, desperatis rebus aufugientes, uacuum oppidum uictori reliquerunt. Turrianus autem, & Lucas qui equis ad fugam usi fuerant, dimidiam suorum partem, quæ cæsa aut capta fuerat, desi derarunt. Cremontius quoq. Turriani præfectus, quum se per diuersos tramites ad Vanizzam uicum cõfugere speraret, à consectante equitatu cum uniuersis peditibus ferè du centis interfectus est. Non parua quoq. Spalatensium incolarũ, qui temere Salonam pro cesserant, turba, ut Maleuicini castelli expugnationẽ atq. excidium spectaret, superuentu E Turcarum equitum in receptu portæ oppressa est; nihil eam protegente arcis custode, qui in Turcas tormenta dirigere poterat. Is siquidem abruptæ pacis ignarus, nihil Turcis à Veneto nocendum esse existimabat. Sub id quoq. tempus idem Amurathes Nadinum ca stellum Iaderensis agri, quod est edito in mõte pro specula positum, per proditionem ana ri custodis occupauit, magno eius prouinciæ incõmodo, quoniam Christiani amissa ea spe cula improuisis quotidie Barbarorũ incursionibus uexabantur. E Nadiniana siquidẽ arce antea custodes quũ Barbaros procul conspicarentur, circũiectis eius uiciniæ oppidis de hostium aduentu modò ignibus aut fumo, modò propositis uexillis, & certis tormentorũ bombis significabant, ut incolæ cognito periculo celeriter ab inuadentibus se eriperent. Tũ uero fiebat ut Turcæ occupata specula, uti nusquã animaduersi, impune grassarẽtur. Sed Veneti his exagitati iniuriis, non multo pòst misso in Dalmatiã, qui Iaderæ præesset,

A

Camillo Vrsino, paria ferè hostibus detrimenta rependerunt. Nam ab Laurana oppido A
coactis copiis duo præfecti in Turcicos progressi fines Ostrouizzam oppidũ manu expu
gnarunt & incenderunt, & Obroatium, quod nuper amiserãt, per Iulium è Monteueccio
Vmbriæ uirũ militiæ peritũ receperunt. Sed id quod nõ rectè cõmodéue custodiri posse
iudicabatur, à Camillo Vrsino ex præscripto senatus dirutũ & solo æquatũ fuit. Eodẽ au
tumno quo Solymanus Corcyræ insulã effusè populatus Byzantium redibat, & de Dal-
matiæ castellis cum Venetis certabatur, grauissimũ ex insperato detrimentũ Ferdinãdo
regi ad Exechiũ à Turcis illatum est, quo nullum ætate nostra uel funestius uel ignomi-
niosius, si trucidatum quatuor gentiũ militum & ducum florẽ, & fœdam ducis fugam re
putemus, Christiano nomini extitisse uisum est. Superiore bello Turcæ à Mugaciano præ
lio uictores, eã citerioris Pannoniæ regionem, quæ Possega ab Hungaris appellatur, sibi B
uendicarant, eo decreto ut nequaquã Ioanni regi tradendã, sed sibi eam omnino retinen
dam existimarent, propter opportunitatẽ expediti itineris, quo ipsi superato ad Belgradũ
Danubio peruasuri in Pannoniã uti consuessent. Possegam duo amnes Sauus & Drauus
longo cursu ab occidente raptis secum aliquot minoribus fluuiis in orientẽ uersi, æqualíq.
ferè semper spatio inter se distantes totã præcingunt & alluunt. Sauus è Iuliis Carnicísq.
Alpibus placido alueo nauigabilis delabitur; Drauus autem è Valeriæ regionis, quam Sti
riam uocant, Noricísque montibus emergens Mura fluuio comite recepto, in Danu-
bium euoluitur, paríq. exitu Sauus ad Taurunum, quod est Belgradũ, Danubio sese im-
miscet. Cæterum ab occasu Crassus amnis penè eam efficit insulam. Hæc regio à fronte
atque utroq. latere amplissimis septa fluminibus ab Illyrica meridionalíq. ripa Sauo diri- C
mitur, Drauus autẽ citerioris Pannoniæ margines lambit, effectóq. eius terræ cuneo ad
Danubium extẽditur. In ea urbs est nobilis quinq. templorũ, quæ ibi constituta sunt, nomi
ne clara. Tota autẽ regio oppidis frequens & rerum omniũ abundans dirimente Sauo,
Turcicis finibus ad Illyricũ iungitur, finitimáq. est Croatiæ atque Corbaniæ prouinciis,
quæ perpetuum cũ proximis Turcarum præsidiis Illyrici atq. Bosnensis regni bellum ge-
runt. Eo tẽpore præerat Belgrado Mahometes Iahiaoglis spectatæ uirtutis atq. prudẽtiæ
authoritate inter Barbaros dux summus, cui Solymanus nõ temerè ingenio eius confisus,
limitum præfecturã, tutelámq. Pannonici regni cõmodo Ioãnis regis attribuerat. Is supe
riore anno ita præsidii uires exercuerat cõtra nostros, ut multo astu ualidísq. armis fretus
supra triginta castella regiæ ditionis, quæ ad Despotis Rasciæ patrimoniũ pertinebant, in D
potestatẽ redegerit, & Illyricæ præfecturæ quæ Bosnensis appellatur, adiecerit. Vnum ue
rò ante alia summæ opportunitatis castellum, quod est in Posega, nomine Exechium ac-
curatissimè cõmuniuit, quod id ad traiectũ Draui in Pannoniã pertinere prouidebat. Ita
que Mahometes iustis erectis munitionibus, cõplexus insigne tẽplum atq. eius oppidi cœ
nobium, Exechium totius belli arcẽ fecit, unde innumerabiles agebat prædas, atq. arma
nostris passim insidiosus, atq. terribilis inferebat; manebat tamen certa induciarũ cõditio,
quæ ex inueterata consuetudine in his locis minuta prælia & extraordinarias incursiones
admittebat, quòd ex disciplina uideretur, relinquendã esse militibus exercẽdæ uirtuti, in-
suefaciendísq. equis occasionẽ, quæ nihil pacis tranquillitatem abrũperet, nisi iustis copiis
cum iusto tormentorũ muralium apparatu uis inferretur. Hoc falso induciarũ nomine usi
superiores Hungari à Mathiæ regis temporibus cum Turcis bella serere consueuerant. E
Sed mutato bellandi more, eas militandi leges regiæ Germanicæq. copiæ alienas & sibi
magnopere damnosas experiebantur, quòd Turcæ grauiores armatorum equitum im-
petus pernicibus equis facilè eluderent, & fatigatos demũ ex multis flexibus & gyris no-
strorum equos, & plerunque equites onustos armis opprimerent. His de causis Ferdinan
dus improbè lacessitus, utpotè qui ægreferebat inducias uigere, quas Solymanus suo
commodo aduersus Persas bellum suscepturus indixerat, nec eas pati posset, tanquam
inutiles damnosásque, paranda arma iudicauit, non obscuro consilio, ut si Turcas pos-
sessione Posegæ depelleret, inde mox superato Drauo rectà Budam repetito iure
suo aduersus Ioannem proficisceretur. Rex enim generosus ferre non poterat Pan-
noniæ regnum impotentibus Barbarorum armis sibi ademptum, & quod iniquissimum
uidebatur,

A uidebatur, alieno homini nullis subnixo iuribus, nec regia orto stirpe se spreto contem-
ptóque in contumeliam prursus Austrianæ domus quæ tantæ esset dignitatis & amplitu
dinis, dono datum. Non deerant tamen apud eum qui dicerent nequaquam temere ex-
citandum bellum aduersus eam gentem, copiis atque pecunia terra marique insuperabi-
lem, nisi uno consensu & sumptu omnium Europæ principum arma caperentur. Fore
enim prouidebant ut Solymanus toties lacessitus nihil de sua feritate in nostrum sangui
nem, nihilq. de sua proferendi imperii cupiditate remitteret, quandoquidem suæ dignita
tis existimet ultro lacessentes hostes ulcisci. nullam à quoquam ferre iniuriam, & nullam
denique aut iuris aut facti cõtumeliam pati; utpotè qui dudum ex leui offensione, uniúsq.
tantum demersæ suæ triremis iniutia cum Venetis uetustissimæ pacis leges abruperit; &
B tanquã impotens tyrãnus nullam penitus excusationis rationem auribus admiserit, ut ex
instituto Ottomannicæ ambitionis immanibus suæ gentis latrociniis iannam aperiret.
Erant uera hæc & prudenti alioqui regi magnopere probabantur, sed singulæ eius impe
rii gentes usq. adeo erectis ad suscipiendũ id bellum ingeniis ardebant, ut si tantæ occasio
nis bellum differretur, se nunquã postea aduersus Turcas arma laturos confirmarent, Ca-
rinthiæ quippe Stiriæq. & Croatiæ ac Noricæ gentes, incursionibus Barbarorum exposi-
tæ, & toties bellicæ cladis perpessæ calamitates, rebantur paruo negotio Turcas ea pro-
uincia posse expelli, quòd Mahometes nõ magnas habere uires, neq. maiores exacto iam
penè autumno, instanteq. hyeme, habiturus crederetur. Apparebat etiã Cæsarem ualida
fratri præsidia summissurũ, quòd cum Gallo rege de maturis induciis agere didicissent.
C Ita Ferdinandus magna alacritate omniũ undiq. milites cogit. Euocat tanquã ad solẽne
sacri belli edictum pios atq. fortissimos quosq. præfectos & regulos; breuiq. iustus exerci
tus genere tamẽ delectúq. militum quã numero ualidior efficitur, in quo phalanx erat
Germanici peditatus, cui cohærebant tanquam cornua aliquot Italicæ cohortes, quas ex
sclopettariis Ludouicus Lodronius in Rhetia Tridentinis alpibus Italiæq. propinqua, &
in Gallia Cisalpina conscripserat. Hic peditatũ peculiari imperio regebat. Coiuerant ad
regia uexilla Bohemi equites & Slesi, Morauiq. his coniuncti, qui fulgentibus armis tege
bãtur. Nã Carinthiæ Stiriæq. equites (his Ioãnes Vnganottus, illis uerò Antius Macher
Saxonica stirpe ortus præerant) medio quodã armaturæ genere utebantur, quũ Hungari,
quos ductabant Paulus Bachithius & Ludouicus Pechrius, magna ex parte peltati essent,
D & leuis armaturæ Vssarones appellarentur. Horum omnium numerus octomilium
equitum summam implebat; peditum autem omnis generis sexdecim milia censeban-
tur, quibus aderat ualidus & numerosus omnis generis tormentorum apparatus.
Erant hæ copiæ usu belli atque animis delendo uel maximo Barbarorum exercitu pa-
res, si acie & iusto concursu certandum foret; atque his imperaret dux grauis, & uti
sæpè aliàs extitisset probè fortunatus. Is erat Ioannes Cazzianer genere Croatus,
quem multis exercitatum bellis, & defensæ nuper Viennæ fama inclytum, rex Ferdi-
nandus impigri pugnacísque hominis ingenio captus ad summum militaris imperii de-
cus euexerat; quanquam eum plerique à turbida, parúmque sobria mente præcipitem
esse contenderent; ideóque alæ potius leuis armaturæ equitum, quàm totius exercitus
præfectura digniorem. Nunquam enim Ferdinandus ipse quodam consiliorum eius
E intimorúmque amicorum non improbando instituto belli, præliorúmque periculis obii
ci erat solitus, & tum præcipuè quum aduersus Turcas certaretur, à quibus plures Eu
ropæ reges superiore tempestate in acie deletis eorum copiis essent trucidati; sicut rex
ille egregiè pius & fortis, & in quo non deerat bellicus uigor Maximiliano auo dignus,
non timore quidem, sed fatali tot Europæ regum infortunio adductus, summa prudentia
uitandos Barbarorum impetus existimasse censeretur. At Mahometes his cognitis re-
bus quæ aduersum se parabantur, è proximis Pannoniæ præsidiis milites accersit; neque
ei Budæ præsides ulla in parte desunt, quin auxilia submittant. Bosnensis antè alios Vstre
phus, qui ampliorem ex omnibus Europæ Sanzachis equitum numerum alebat, Amu-
rathem aluninum suum recenti Chlissana uictoria clarum cum numerosa ala exercitatis-
simorum equitum mittit. Huic quoque adduntur pedites expediti ex feris montanísque

hominibus præsenti pecunia conducti, qui uno nomine ab Hungaris Haydones, à Dalmatis Huscochi, à Turcis & Illyriis Martellosii nocantur, qui sagittis & sclopettis rem gerere & saxa fundis uibrare didicerunt. Discinctum & agreste id hominum genus est, sed pernicitatis indomitæ, & frigoris, & inediæ patientissimum. Hanc turbam regebant, & sua uirtute & disciplina confirmabant, certæ Ianizerorum manus prætoriani ordinis, deductæ ex singulis præsidiis, & usque etiam à Belgrado, atque Samandria euocatæ. Hos consequebantur plerique ex Rascianis & Seruianis, spe stipendiorum & prædæ allecti, inuitantibus passim Turcis singularum prouinciarum quæstoribus, qui liberaliter coëuntibus ad signa duorum mensium stipendia persoluebant. Itaque communi studio sua undique auxilia conferentibus Sanzachis, Mahometes copias neque numero, neque uirtute nostris contemnendas coëgit, & ad Exechium hostes expectare constituit. Iam Cazzianer ad Capronzam oppidum peruenerat, satis accuratè atque opportunè antea initis & constitutis rei frumentariæ rationibus, si eius imperiis atque præceptis totius commeatus curatores celeritate & diligentia respondissent. Erant quippe uiri totius prouinciæ clarissimi alioqui negotio pares planéque industrii, qui authoritatem Simonis episcopi Zagabriensis respiciebant. Is nanque Simon siue studio suo supra æquum plurimum incensus, siue imbecillitate iudicii deceptus, ingentem totius annonæ copiam in castris ad multam usque pretii uilitatem se suppeditaturum promiserat, quòd huic ministerio qui procurarent quatuor collegas cum imperio sibi substituisset, quibus conuectores indigenæ, partim curribus partim nauigiis operam præstantes, multis enatis passim impedimentis, respondere non poterant, neque conferentium tarditas ex tuto castigari poterat, quum ualidi & præpotentis hostis propinquitas totam corripiédæ tarditatis facultatem eriperet, & Mahometes dispositis per Sauum & Drauum Nazadarum præsidiis, alisque equitum undique uolitare iussis, aut conuectiones nostrorum perturbabat, aut promisso maiore annonæ pretio utriusque amnis accolis certi tutissimique lucri spem nusquam deficiente pecunia proponebat. Sed eam spem nusquam defuturi commeatus duo in primis augebant Simon ipse Zagabriensis, qui undique per suos quos diximus uicarios magnam quam poterat curruum multitudinem conquirebat, & Iodochus Lilembergus, qui regio commeatui ex peculiari munere præerat. Is magnam uim moliti tritici, uinique & ordei, atque item panis nautico more biscocti certam copiam, subsidia famis ægrorúmque remedia sibi minimè defuturam pollicebatur. Huic accedebat Franciscus Batthianius hac inani commeatus spe impulsus tanquam peritus regionis omnium rerum abundantiam promittens. Itaque Cazzianer à Capronza mouet, eo ordine ut alternis diebus, modo ipse, modo Albertus Slichius Bohemorum dux præcederent, quod honori Bohemicæ gentis id concedendum esse censuerat, decimóq. uix die ad arcem Veruczæ perueniunt, quæ circiter quadraginta miliarium interuallo à Capronza aberat; minoribus nanque itineribus propter septem prægrandium tormentorum difficilem conuectionem, progredi necesse erat. His de causis itinerúmque difficultatibus, si non sentiri, prouideri tamen à peritis annonæ penuria cœperat, quòd ea quæ expectabantur tardius confectis itineribus, maléque explicatis rei frumentariæ rationibus, nondum adueniebant, necesséque esset ea absumere alimenta, quæ ad duriores casus non incipientis, sed producti longius belli reseruassent; propterea seueris literis & Simon & cæteri curatores asperrimè castigabantur, iubebanturq. omnẽ adhibere diligentiam, ne antè aduentum auxiliorum, qui non diu è longinquis regionibus aduenissent, tantæ spei sperata uictoria non uirtute hostium, sed desidia curatorum, propter commeatus inopiam, corrumperetur. Interea Cazzianer & Slichius tantisper confidendum atque expectandos commeatus censent, mittitúrque exploratum Paulus ipse Bachithius cum ala mille Vsaronum, & expeditis sclopettariorum Italicorum cohortibus duabus, qui ad Zopiam arcem præcurrat, atq. operam det ut ex captiuis hostium consilia cognoscantur. Bachithius ubi ad Zopiam ab hostibus conspectus est, Turcæ, quòd adesse uniuersum exercitum existimabant, nullam sibi moram attulerunt, quin auecto omni commeatu aut corrupto, incensáque arce ad naues subiecti amnis confugerent. Ex his tamen Bachithius in fuga aliquot capit; quorum indicio Cazzianer

A zianer reperit, quod antea per suos speculatores compertum habuerat, unum esse Maho
metis & Turcarum omnium consilium, ut ad Exechium positis castris consisterent, ho-
stésque expectando de eius loci possessione dimicarent. Eo biduo Saxonum equitum
ala superuenit, atque alia auxilia copiarum, & cõmeatus non procul abesse nunciabantur.
Disputatur in consilio an progredi, opperiríue reliquum sociorum agmen, & cõmeatum
qui aduehebatur expediret, postquam hostes ad Exechium uti didicerant, pugnandi co-
piam facturi dicerentur. Est mons qui Sclauoniam atque Possegam diuidit, & in longum
protenditur, à dextra eius montis radice per Possegam, à sinistra autem per Sclanoniã ad
Exechium iter patet, Sclauoniam Drauus, Possegam Sauus, atque item alii ignobiliores
amnes alluunt. Ab hac parte iter saltuosum, & conuehendis maioribus tormentis aspe-
B rum atque difficile, sed pagorum atque uillarum copia frequens, arcésque passim & ca-
stella plura continens; in altera porrò, iuxta Draui ripas, iter campestre, & planum ra-
rioribus ædificiis unica arx Zopia impedire poterat, sed ea tum ultro ab hostibus crema
ra nihil difficultatis & moræ illac transituris allatura credebatur. Igitur in consilio decer
nitur omissa Possega per Sclauoniam omnino iter esse faciendum. Antecedit usque ad
Zopiam Ladislaus Moreus Hungarus cum Vsaronibus trecentis, quibus cataphracti Sa
xonum cum duobus uexillis præsidio succedunt. Illinc octo dierum itinere ad Valponiũ,
quæ est arx permunita Petri Perenii ditionis perueniunt. Occurrebat progressuris flumẽ
Crassus, qui uado transiri non poterat. Ibi nostri dum fluuius ponte iungitur atque cõster
nitur ad traiectum septem dies immotis castris absumunt, perpetuis tamen horis itur in
C consilium, in quo uariæ dicũtur sententiæ. Iuniores Exechium continuò properandum;
alii Exechio omisso, proximũ quoddam castellum nomine Villach, ex hostico, aut aliam
huic proximam quandam arcem obsidendam censebant; quum cæteri cautiores reliqua
auxilia, & cõmeatus, quæ parata & promissa à Scamburgo regulo aduẽtare credebantur,
expectanda dicerent; quod nihil nisi consideratiùs iis agendum esse uideretur, qui grauis-
simi momenti expeditionem suscepissent. Cæterum feruidis atq. audacibus sententiis di
ctis, pleriq. ex aduerso omnem moram graue detrimentum cessantibus allaturam testabã
tur; frustra siquidem singularum prouinciarum auxilia, si sensim progredi, cessare, cuncta
ríq. libuit, euocata fuisse, si cautiùs agendo Cazzianer perplexè cunctetur, neque in ho-
stem alacriter infesta signa uertat; proculdubio milites & equites, tanquam à ducibus ui-
D tato hostium congressu, reformidatóq. prælio in patriam esse reuersuros. Satis quippe cõ
meatus, satísque uirium esse in castris, ut de uictoria non dubitent, si duces consilia atq. ani
mos inanibus atq. superfluis deliberationibus exoluant, nec hyemem expectent. Neq. n.
hostes Barbaros aliàs multitudini suæ confidere solitos, quũ non magnas tum habeant co
pias Christiani exercitus tot tormẽta trahentis conspectum esse laturos, & continuò Exe
chium desperata defensione deserturos, neq. ex fuga in persequentes & fulgẽtibus prote
ctos armis ora conuersuros; quandoquidẽ cataphracti nostri equites inermem eorũ tur-
bam, si resistere audeant perrumpendo prostraturi uideantur. Huic sententiæ iuniores
qui nondum Turcarum arma fuerant experti tanta alacritate atq. ferocia fauebant, ut uel
bidui mora paratam atq. expeditam interpellari uictoriam existimarent. Extemplò igitur
procedendum esse statuunt & copias recensent. Censa sunt ad decem milia equitũ utrins
E que armaturæ; quo equitatu, si robora equorum ac hominum ornatum, munimentáque
armorum solido ferro fulgentia certiùs æstimentur, nihil apparatius atq. ualidius ullo su
bitario bello coactum fuisse plerique iudicabunt. Sed peditatus qui erat ex omni prouin
cia lectissimus uehementer erat immunitus, utpotè qui uix octo milibus integrorum mi
litum constaret; nam magnus iam ægrorum numerus in castris esse cœperat; reliqua pars
quum multi etiam longo itinere fatigati, & passim hærentes dilapsi essent, uulgóque
omnes propter lutulenta itinera palustri cœnosáque illuuie deturpati, ex autumnali-
que pluuia madentes & algentes, affectique pariter inedia nequaquã satis apti aut firmi
ad sustinenda imminentium præliorum incõmoda uiderentur. Inter nobiliores autem
duces morbo grauissimè laborabat Iulius Hardechius. Hunc Valponio in oppido subsi-
stere; reliquos omnes triũ dierum cibaria parare, & secum ferre iubent, ac sperare paulo

pòst certam omnis generis commeatus copiam usque ad pretii uilitatem in castra obuen A
turam. Præscriptis autem legibus edictū sub pœna capitis proponitur, ut nemo Turcam
hostem uiuum capiat, uel ultro se dedentem, nisi quum planè confecto prælio sit debel-
latum; nemo item præda se oneret, quandoquidem eam omnem æqualiter inter mili-
tes se diuisuros duces promittunt. Hoc edicto à præconibus & tympanistis per om-
nes ordines promulgato, iter quod planius & rectius apparebat ad Exechium susci-
piunt. Tertio die perueniunt in uallem quandam ad tertium ab Exechio lapidem,
atque ibi castrametantur. Postridie Turcarum agmen conspicitur, & à nostris acies
instruitur. Verùm id nullo certamine cominus edito tormentis tantum maioribus repel
litur. Sequenti uerò die effusis ab oppido hostibus leuia certamina conseruntur, & multis
utrinq. interfectis æquo Marte disceditur. Eo die Simon Zagabriensis antistes cum suo B
equitatu aliquantáque annonæ copia superuenit, cuius aduentu apud nostros minuitur ti
mor de inedia paulo antè conceptus, sed interdicuntur à ducibus leuia certamina, quòd
plures ex nostris uulnerarentur, & Turcæ suis usi artibus facilè superiores euaderent, quū
sclopettarios Ianizeros Asapósq. sagittarios turmis suis admiscerent, & equitibus nostris
sua agilitate freti multa uulnera inferrent; quod nulla ratione nostris interdictum uideri
poterat, quum militum animi, qui pugnæ studio, & mutuis cum hoste congressibus accen
di, & de uictoria benè sperare soleant, eo demum ignobili ducum indicio frangerentur,
quasi hostium uires, pugnandiq. artes nostris nosci uetarent. Dicebant enim ab huiusmo
di extraordinariis præliis Mugacianam cladem initium cœpisse, reseruādósq. ideo milites
& equos in ipsum uniuersæ pugnæ diem, ut recentissimis uirorum & æquorum uiribus C
pro uictoria certaretur. Ab hoc decreto imperatur tormentorū magistris ut in hostium
agmina ubi ea prodire conspexerint maiora statim tormenta dirigant, quibus peritè ad-
ministrantibus fiebat ut Turcæ à coniectis subsilientibúsq. tormentorum globis certa ac-
ciperent detrimēta, neq. miscere uti cuperent leuia certamina possent. Hoc animaduerso
periculo Mahometes in proxima palude, quæ ab exundāte stagnantéq. Drauo amne erat
enata, Nazadas multas sclopettariis completas instituit, quæ totius paludis margines obsi
derent, & nostros aquatione prohiberent, castra etiam nostra quæ erant in conspectu cō-
iectis in ea minorum falconum globulis infestarent. In singulis nanq. Nazadarum proris
constituta erant in canteriis, & aptè collibrata minoris generis tormenta, quæ à nostris
moschetta de nomine minimi accipitris uocantur. Ei ualli in qua nostri locarant castra im D
minebat collis non planè arduus. In eo erat pagus in quo Turcæ cōstiterant, leui prælio
nostros excepturi. Ad eos deiiciendos postero die ab omnibus ad arma conclamatur, in-
struitúrq. acies, & ne hostes suis tumultuariis præliis lacessere aut perturbare nostrorum
agmina queant, in progredientes dirigi atque displodi tormenta iubentur, alacriq. nostro
rum successu Turcæ locum deserere coguntur. Sed illi loco depulsi ad demorandos no-
stros pagum continuo succendunt. Neque tamen nostri à proposito itinere discedunt. In
terim pagum totum flamma peruadit, atque inde hostes ad unū incolumes se ad suos reci
piunt. Tum uerò a ducibus superato colle Exechium in planitie ad Draui ripam positum
conspicitur. Id circiter duo milia passuū à colle aberat. Ibi Cazzianer loco aquationi, pa-
bulationi, & lignationi idoneo castrametatur, imperātq. tormentū maius ante castrorum
portam prouehi, facturus periculū, an inde emissa pila oppidum Exechiū attingi possit; E
sed id longiùs quàm oculis appareret abesse compertū est, quum pila altiùs etiam conie-
cta paulo supra medium eius uallis spatiū peruenisset. Hoc facto periculo & certius æsti-
mata loci distantia nostri duces facilè deprehendunt, si ab ea oppidi parte castra admo-
ueantur, oppugnandi & quatiendi causa exercitum necessario periniquū in locum esse de
ducendū, nam à colle illo quem tenebant, & duobus circiter passuum milibus ab Exechio
distare diximus, contra oppidum aperitur campus decliuis, qui spatiosam uallem efficit,
quam planè totam detegit castellum editum ex cœnobio Christiano temploq. ut supra di
ximus, à Mahomete ædificatū. Id, ut credi par erat, diligenter ab hoste permunitum, ita
descensuris nostris & castrametantibus imminebat, ut nemo nisi insanus castra hostiū tor
mentis exponenda iudicaret. Itaque illud desumunt consiliū, conspicati scilicet ultra Exe
chium

A chium ſatis editam planitiem ipſa ualle ſuperiorem, atq. ideo oppidi mœnia æquantem.
In eam caſtra transferre, tormentiſq. murum adoriri conſtituunt, ſed in eum locum ex tu
tu ſe mutare caſtra non poſſe pruuident, quoniam circũeundus erat rurſus collis, & ſaltus
trium milium paſſuum, qui à dextro latere iter præbebat, ut in eam demũ planitiem, quæ
oppido imminet deſcenderetur: quod iter diuerſum & laborioſum erat, ob id præcipuè
quòd uia regia, quæ ad Valpunium ducebat, ineptè deſerebatur; Neq. enim exercitus no
ſter tantus erat ut totum oppidum Exechium, in quo ſupra ſexdecim milia hominum eſſe
ferebantur, perpetua obſidione in corona cingere poſſet, neq. tanti erant in obſidentiũ ca
ſtris cõmeatus, ut abſq. continua ſubuectione inedia laborandũ non eſſet; quando hoſtiũ
equites cuncta perpetuis excurſionibus itinera obſeſſuros, atq. omnem cõmeandi faculta
B tem erepturos appareret. Dũ uariis certaretur ſententiis, & modo huc, modo illuc incli
naret Cazzianer, exorta eſt à grauiſsimis uiris importuna ſententia, qui hiſdem in caſtris
atq. eodem colle perſiſtendũ eſſe cenſebant, illícque noſtros cõmeatus, qui non procul à
Valponio eſſe dicebantur, expectandos, & ad præſidium curruum quibus annona conue
hebatur, tria milia equitum mittenda, neque ullo pacto exercitũ in difficultate eius aſper
rimi ſaltus, qui intercedebat & maximè crebris arbuſtis eſſet impeditus perducendum
uideri; Nonnulli uerò alii leuiſsimis ſententiis annonam apud hoſtes eſſe tenuiſsimam,
proindéque eos oppido incluſus, inopiam & famem non diu laturos; nullam quippè illis
expectandorum commeatuum certam eſſe ſpem; ſic aut oppidum deſerendum, & fuga
ſaluti conſulendum, aut denique iniquo loco pugnandum eſſe Turcæ milites exiſtiment.
C Hæc à transfugis Chriſtianis ſe cognouiſſe dictabant; affirmabántque Mahometem pe-
culiari ſua ſuppellectile pretioſa nauigiis impoſita fugam moliri, nec ultra tertium diem
obſidionis incõmoda toleraturum. Pruinde ſibi uideri ſaltum illum facilè poſſe ſuperari,
ipſis ad oppugnandum alacriter peruadentibus. Bellum uerò trahere pernicioſum: poſt-
quam tanta eſſet in caſtris biſcocti panis copia, ut ea tantum præter alia obſonia uniuer-
ſus exercitus moderatè partiendo in ſeptimum uſque diem ali poſsit. Idcirco non eſſe
cõmittendum deſidioſè uel timidè ut tam infeſtus hoſtis, támque oppulenta preda è ma-
nibus emitteretur. Quo ſpatio Scambergum regulum cum nouo cõmeatu nouiſque co-
piis aduenturum facilè ſperarent. Interim non eſſe ceſſandum: propterea quòd tantum
temporis, inclinante in hyemem autumno, & imminentibus idibus Octobribus, ſit abſum
D ptum, ut niſi quid egregium properè tentandum ſit, breui excluſis tempore rebus utiq.
infectis cum ignominia ſit decedendum. Apparebat etiam quaſſato uno propugnaculo,
quod erat in aduerſo oppidi angulo tumultuariè extructum, nulla ratione hoſtes ab ea
parte noſtris poſſe reſiſtere; illac etiam rectum iter hoſti ex Belgrado ad neceſſarias re-
rum ſubuectiones liberè commeandi penitus eripi, quo itinere intercluſo procul dubio
futurum, ut Raſciani & Coloni omnes noſtris neceſſaria omnia ſubuehant, concurſu-
rámque omnino magnam eorum multitudinem, immanium Turcarum tyrannidem per
tæſam; cuius opera & oppidum expugnari, & Chriſtiani Exechiani, qui non pauciores
Turcis in ſuburbanis tectis remanſerant, ad defectionem adduci poſſe. Hæc ut effica-
cius confirmarent, aſſerebant cuncta propè, quæ eſſent apud hoſtes, tormenta numero
ferè ducenta uerſus uallem ita à Barbaris fuiſſe diſpoſita, ut niſi magno cum labore dimo
E ueri traducíque non poſſent. Non enim curribus & rotis more noſtro erant impoſita, ſed
trabibus, magníſque ſtipitibus incluſa, ut potè quæ armillis ferreis, aut funibus materie
colligata eſſent, & ſolo circumcirca adactis cuneis confirmata. Qua ratione inutili Tur-
cæ nullam traducendis, & uti oporteret conuertendis tormentis facultatem habituri cre
debantur. Hæc igitur ſententia uicit tanquam nobilior, & apud uiros fortes omnino de-
centior. Itaque poſtero die noſtri longiore circuitu ſaltum ſuperant, & inſtructis agmini
bus ad eminentiorem, quem diximus, campum contendunt. Tum uerò Mahometes, ex
coniectura loci animaduerſo noſtrorum conſilio, & cognita profectione, ſtatim per cõ-
pendia uiarum nota ipſis in ſaltum mille expeditos equites, & Ianizerorum ſclopettario-
rum delectam manum præmittit, qui ultimum noſtrorum agmen carpant. Id ex Italico,
& Bohemico pedite conſtabat. Bohemus in fugam uertitur. Italus ſtrenuè reſiſtit, cui

ægrè ſuſtinenti ſubſidio mox aduolant grauioris armaturæ Carinthii equites. Hoſtis ter- A
ga dat, paruóque accepto incommodo noſtri ſaltum euadunt. Caſtris poſitis, quæ ad op-
pugnationem erant idonea diligenter inſtruuntur, & ſummo diluculo inſtructis aciebus
proceditur, & poſt decoram armorum oſtentationem hoſti pugnandi ſit copia. Sed ille
oppido ſe continet, noſtróſque tormentis eminus ex propugnaculo petit; ex aduerſo no
ſtri maiora duo tormenta in proximum tumulum educunt, & emittunt, quorum pilæ &
aggerem & mœnia magno terrore hoſtium penetraſſe conſpiciuntur. Interim noſtri in-
tegrum ferè eum diem hoſtiũ tormentis expoſiti in acie conſiſtentes, & ad pugnæ ſpem
deſcenſiones hoſtium fruſtra expectantes, aliquo ſed non magno uel à frequentibus ho-
ſtium pilis accepto incommodo ſeſe receperunt. Mahometes ſiquidem graui conſilio
ſuos pugnam flagitantes continebat, de noſtrorum inedia certior factus, & ut ferebant B
transfugæ, ſeueriore epiſtola à Solymano imperatore admonitus, ne ullo pacto uiuus
locum deſereret, atque cuncta ibi obſidionis hoſtiliſque impetus mala, niſi teterrima at-
que ignominioſiſsima nece perire mallet, fortiter ſuſtinenda decerneret. Per hunc mo-
dum quum noſtri gerendæ rei auidi nuſquam congrediente hoſte diſtinerentur, abſum-
ptóque omni commeatu totus exercitus inedia premeretur, nec in conſiliis quotidianis
duces ullum ſalubri conſilio locum reperirent, & certiſsimus futuræ cladis timor mentes
omnium occuparet, Balthaſar Pamphilus ex ordine Hungarorum procerum dux ſpecta
tus in conſilio his uerbis loquutus eſt. Præpoſterè duces, inquit, agimus, dum enim quo
pacto hoſtes ſuperari poſsint prolixè conſulimus, exercitus noſtri uires, præ inedia uſque
adeo debilitantur, ut milites iam planè non obſcura fame tabeſcentes, neque inceſſu re- C
gant corpora, neque languentibus lacertis arma ſuſtineant, & in uniuerſum fortiſsimus
quiſque animum deſpondeat, & deſperata pugnæ occaſione miſerè atque deformiter ca
dendum eſſe conſpiciat. Itaque nobis maturrimè ante omnia fami, quæ nos uehementer
urget, occurrendum arbitror, ſic ut hinc caſtra mouenda cenſeam, & ad Hermandum
caſtellum illico deflectendum, ut eius expugnati caſtelli commeatu, qui non erit exiguus,
uniuerſus recreetur exercitus, depulſóque famis periculo, ad reliqua, uti uſus docebit, bel
li conſilia redeamus. Aberat id caſtellum ab Ezechio decem milibus paſſuum, in quod
plerique Turcarum uxores ſuas & liberos, atque item pretioſiores ſarcinas contulerãt,
quibus tuendis rebus uiginti circiter Turcarum præſidium fuerat impoſitum. Erat Ca-
ſtello coniunctus pagus intercedente non magna foſſa; murus autem quadrati ambitus, D
ex uetere ſtructura erat, ſine extantibus propugnaculis; ſic ut Balthaſar affirmaret nullo
propè negotio expugnari poſſe. Laudatur ab omnibus conſilium ipſéque author Pam-
philus præmittitur ad explorandos caſtellanorum animos occupandúmque pagum; ar-
ridet cœpto Fortuna, ſed in dedito pago tritici multo minus opinione ſua reperit, uini
tamen inueniuntur aliquot uegetes, cuius copia languentibus militibus opportuniſsima
fore credebatur. Itaque ad eam famam ſigna conuelluntur, & ad Hermandum caſtra mo
uentur; ſecunda noctis uigilia ita turbatè confuſéque diſceditur, ut agmina uix agnitis ue
xillis malè cohærentia fugæ potius quàm profectionis ſpeciem præberent. Nihil tamen
Turcæ ſe commouent, inſidias ueriti, & quòd ſolutæ obſidionis commodo ſubleuati, ni-
hil temerè noctúque præſertim conandum exiſtimarent. Vbi peruentum eſt, duces ca-
uerunt, ne pagus primorum incurſu diriperetur, ad iniuriam ſubſequentium agminum, E
quibus æqua portione, totus is commeatus erat diuidendus. Tum uerò caſtellum ex pa-
go prouectis tormentis oppugnari cœptum, protractóque certamine uſque ad meridiem
quòd lateritius murus quaſſationi difficilior quam exiſtimaſſent reperiretur, & Turcæ
quanquam pauciſsimi fortiſsimè propugnarent, debilitati tamen uulneribus deditionẽ
fecerunt, quum in eo certamine quinquaginta ferè ex noſtris milites cecidiſſent. Aperto
caſtello bina tantum farinæ tritici, & totidem milii uaſa reperta ſunt. Tum uerò uidere
licuit duces occulto quodam pauore conſternatos & triſtes, quòd pro ampliſsima præ-
da, & multo in plures dies ſuffecturo commeatu, aliquot tantum mulierculas & pueros
reperiiſſent, & uix in toto pago caſtellóque, tantum cõmeatus nacti eſſent, quantum in bi
duum cunctis ſufficere poſſe uideretur. Diſsimulatur tamen id incõmodum à ducibus,
& ſtoli-

A & stolidæ suæ credulitatis uitium mussantes incusant, pollicentur tamen exercitui amplissimam cõmeatus copiam instaurato ponte subiecti fluminis. Siquidem Bodrogus amnis ab aduersa parte oppidi decurrit, ita profundus atque cœnosus ut uadari nequeat; propterea'que Turcæ muniendi sui causa, reuulsis aliquot sublicis & demptis asseribus pontem sustulerant. Igitur aduocantur fabri, adnitentibúsque omnibus continenti trium dierum labore pons reficitur. Sed ea contabulatio nequaquam tantæ erat firmitatis, ut maxima tormenta quæ erant ponderis ingentis sustinere posse crederetur. Castris interim fossa munitis, qua hostium repentini insultus sustineri, & currus qui ualli loco castris erant circundati commodè transuehi possent. Quarto die currus totius exercitus transuehuntur cum minoribus tormentis; secundum hæc è maioribus sex transmissa sunt; sed sub se-
B ptimo quod erat longè maximum, pons tanto sub põdere fatiscens est interruptus, quam obrem coacti sunt duces illud, ne tanto spolio potiretur hostis, ex calefacto metallo, malleis diffringere. Septimo autem die cunctis rebus cõmodè traductis, pons iterum ne insequenti hosti pateret, disiecta tignorum materia, succisisque sublicis est intercisus. Superato Bodrogo, atque eius ponte corrupto persequendi nostros facultas Turcis eripitur, nisi paludem illam multorum milium passuum itinere circuire quam periculosi amnis uadum tentare malint. Hic rursus in consilio disputatur, an maiora tormenta ad expeditius iter confringenda sint, ne his potiatur hostis. Eius sententiæ secundus author existit Cazzianer, profitetúrque se peculiari suo sumptu si cupri fragmenta inter currunm sarcinas distributa connehantur, breui refecturum, scalas autem & reliqua bellici apparatus
C instrumenta, ne hosti cedant igne absúmenda censet, & quãto expeditius iter haberi possit uersus Valponium celeriter capiundum, ubi copiæ ab aliquot dierum inedia iam semienectæ, uariis esculentarum rerum copiis recreari queant; ac alii per Possegam redeũdum dicebant, & oppidum Iuuancha ex itinere protinus expugnandum, quum in eo magna frumenti & uini copia à Barbaris & incolis seruari diceretur. Pari quoque celeritatis impetu aliud in proximo castellum nomine Gara omni genere cõmeatus plenissimum expugnari posse uidebatur, priusquam Turcæ circundata palude longum id iter emensi ad insequendum superuenirent; neque tormenta usque adeo præcipiti pudendóque consilio quæ essent nobilissimum totius prouinciæ præsidium atq. ornamentum diffringenda, sed potius ut in præsens eorum usus hosti eripiatur, si id extremi casus necessitas fer-
D ret, stilis ferreis per spiramenta adactis esse cõfigenda. Postremo nihil esse turpius quam ut rebus infectis de receptu cogitarent. Trahitur in hanc sententiam ipse Cazzianer, indictáque pofectione, quòd ex continuis imbribus iter difficilius reddebatur, ipsa quoque tarditate tormentorum impeditis in locis sæpius hæretur atque subsistitur. Ita progressu longa passim mora præpedito, magna cum difficultate tria milia passuum conficiuntur; eóque modo uesperi nostri pariter atque hostes singulari diligentia lõgissimum emensi iter, uno tempore ad Iuuancham perueniunt. Sub hoc castello tenue erat oppidulum in quo nullus Turca remanserat. Oppidani nostris statim portas aperiunt, neque milites ingressi à præda contineri queunt, uinum cuius non modica erat copia dum certatim potant, uegetibus effundunt. Illinc tamen à ducibus grauiter increpitantibus depelluntur. Eadem nocte hostes oppidum succendunt, & tam ædificia quàm ea omnia quæ nostri nõ
E diripuerat, corrumpunt; conclamatur ad arma, quòd hostes undique nostris imminerẽt; inalbescentéq. cœlo diuersis in locis acri certamine dimicatur, sed longè uehemẽtissimè ubi Bohemorum turmæ locum tenebant. Ibi dum nostros Turcæ equites acrius urgent, Petrus Raschinius Bohemorum legatus, quem Marescalchum uocant, indignatus usque adeò insolenter incumbentes hostes, confecto ex fortissimis globo eos facto impetu ita summouit, ut pulsi multis acceptis uulneribus latè dissiparentur. Sed Barbari more suo in pugnam celeriter reuertentes, & recentibus suorum subsidiis adiuti, uictrices nostrorum turmas circunsistunt & laxatas per partes concidunt. Acciditque ut Raschinius ipse fortissimè dimicans, uel totis undique proiectus armis, unà cum suis cæderetur. Tum uerò nostri duces de profectione statuentes, quaternos curruum ordines instituunt, qui incedentium agminum utráque latera protegant. Principia minus ualidis militibus dantur,

firmo tamen præsidio in fronte constituto; agmen claudebant maximè strenuæ atque in A
tegræ cohortes & turmæ. Per hunc modum uallato utrinque agmine procedentibus no
stris, sicuti frequentes occurrebant tumuli plerunque nemorosi, qui iter præpediebant,
ita hostes à circunueniendis infestandisque nostris opportunè prohibebant. Hac re ani
maduersa Mahometes expeditos Ianizeros & Martellosios qui uiarum & nemorum cō-
pendia nossent præmittebat, attributisque eis paruis falconibus qui rotis agebantur, an-
gustias præoccupare, & in his nostros lacessere iubebat, & quum in aperta loca egrede-
rentur, ad alias ulteriores angustias insidendas refugere; alas uerò equitum quæ aper-
tis in locis perpetuò iter habentibus instarent atque agmina distinerent. Qua Barbaro-
rum astuta uelocitate nostri sæpè uicti lacessitique, multa passim uulnera atque incom-
moda referrent, eóque iniquius quòd nulla Barbarorum manus paulo firmior usquam B
consistere, neque nostrorum impressionem expectare auderet; sed uti erat à duce præ-
ceptum, à congressu refugere, & carptim sagittis & glandibus, falconúmque globulis,
uti locus posceret, rem gerere consuesset; quum tamen ad fauces paulo patentioris cam
pi esset peruentum, & nostri Vsarones audacter prælium miscerent, augerentúrque agmi
na Turcarum, & edendæ nobilioris pugnæ occasio oblata uideretur, ipse antè alios Pau
lus Bachitius adhortator & bellator insignis falconis globulo ictus atque interfectus est,
quum & pleriq. alii uiri fortes ex suis Hungaris tardius explicato certamine cecidissent.
Eo interfecto qui inter nostros duces militaris ingenii solertia, atque ingentis animi for-
titudine plurimum eminebat, magnus timor totis castris incussus est, quum nemo esset
qui eo ductante dimicantéque aduersus Turcas de uictoria dubitaret; quando & tum, & C
aliàs sine eo unquam prosperè dimicatum fuisse meminissent. Eo tamen prælio quum
Hungari urgere Turcas, & sui ducis mortem ulcisci contenderent, tanta ui hostes repul
si sunt, ut multis suorum amissis, falconum currus deserere cogerentur; sed ea fuit apud
pedites nostros animorum & corporum imbecillitas, ut præcurrere, & currus destitutos
occupare, reducereue nequiuerint, & ex aduerso hostium pedites pedum uelocitate mira-
biles, ipsique præsertim Ianizeri è syluis equites nostros glandibus impeterent, à perse-
quendisque suis opportunè deterrerent, & recepta rursus tormenta incolumes auehe-
rent, ex institutóque suo nostrorum agmen præcurrere atque lacessere perseuerarent.
His incommodis omnísque generis commeatuum inopia afflicti nostri milites quum ne
que ullo aduersus famem subsidio nutantia corpora, neque ulla auxiliorum spe animos D
sustinerent, extremæ calamitatis casum omnes horrebant; eóque trepidantius quòd Ma
hometem noua ualidáque recentium copiarum auxilia è Belgrado, Samandria, atque Ni
copoli expectare uel incertis rumoribus audiuissent, simulq. prospicerent ex Vsaronibus
plures præsumpta fuga saluti suæ cōsulere, neq. ulla aut cōsolandi aut minuendi timoris
ducibus attonitis inesset authoritas, qua aliàs lætis atq. magnificis alloquutionibus con-
sternatæ metu copiæ confirmari consuessent. Quum uerò in campum satis patentem op
pido Garæ subiectum, esset peruentum multorū confirmatione nunciabatur hostes pro
ximas & continentes syluas, per quas nostris eundum erat, decisis passim & transuersis
obiectis arboribus præsepsisse, ne per eas uel tormenta uel currus traduci, & equites nisi
dissolutis turmis induci possent. Ea res euulgata in castris ultimæ desperationis mœro-
rem attulit, eóque etiam grauiorem, quoniam Ladislaus Moreus, atque alii locorum pe- E
riti dicerent, duas tantum euadendi uias superesse, alteram qua per syluas itinere decem
milium passuum ad Valponium ibatur, eámque quòd intersecta sit, nouo Barbarorū ope
re dimissis impedimentorum curribus, relictisque maioribus tormentis esse penetran-
dam; alteram porrò uersus castellum quod Zenthuerzebeth uocant, quod ipsius La-
dislai Morei erat ditionis, & aliquot milibus passuum à Gaza distabat. Quæ uia si cape
retur hostes proculdubio propter locorum angustias à nostris persequendis necessariò
cessaturos. Verum in consilio præfertur uia quæ ducit ad Valponium, quòd illic cōmea
tuum esset satis, & pecunia à rege Ferdinando in stipendium missa, quæ sufficeret in to-
tam hyemem Valponiana in arce seruaretur. Itaque dimissis illis tormentis quæ conue-
hi non poterant, succensóque puluere tormentario, atque corruptis reliquis exercitus in

strumen-

A ſtrumentis & ſarcinis quæ equis imponi nequibant, properandum eſſe; obiectos ſiquidē
arborum truncos facilè diſiici, & paruo uel ipſorum tantum aurigarum labore repurga-
ri iter poſſe prædicabant, & quemlibet ex ductoribus atque præfectis curare debere, ut
ipſorum equites & pedites expeditiſsimi ſint, & dato ſigno ſtatim proficiſcantur. Profe-
ctionis uero ſignum futurum eſſe inſtrumentum quoddam muſicum, quo fiſtulator è ſa-
cris turribus in Germania, Viennæque præſertim appropinquantem auroram prænun-
ciare ſolet. Id tibiæ genus Germani Schalmeyen appellāt. Signi dandi cura inchoādæq.
profectionis ipſi Cazzianeri data eſt. Huic ultimæ deliberationis decreto nonnulli qui
aduerſarentur reperti ſunt, & dicere auderent hoſtium multitudinem multo minorem
eſſe noſtro equitatu, atque eadem ferè qua noſtri urgerentur cibariorum inopia premi.
B Præterea Barbaros cum grauioris armaturæ equitibus noſtris iuſto prælio congredi nū-
quam auſos, ſed latronum more ex inſidiis tantum noſtros adoriri, & quum ex uiarum
anguſtiis noſtræ copiæ explicantur, illico refugere. Cæterum non eſſe adeo immunitum
caſtellum & oppidum Gara ubi hoſtes caſtrametati ſint, ut expugnari nequeat. Proinde
uiris fortibus, neceſsitatéque multarum rerum aſtrictis, experiunda omnia, & tandem
audendum eſſe aliquid, nam fugam non ſolum turpiſsimam ipſis ducibus, qui ſalutis
periculo famæ decus anteponunt, ſed cunctis qui nihil præter uitam reſpiciant perni-
cioſiſsimam omnino futuram. Quod ſi profectio noctu fiat, futurum eſſe ut palan-
tes, uagíque per diuerſos tramites nemoribus inerrent, neque in tenebris poſſe dino-
ſci ab ignauia uirtutem. Vſarones quippe antè alios nullo pudore diffugituros; Tur-
C cas autem caſtris noſtris adeò propinquos eſſe, ut nulla ratione eos diſceſſus noſter ce-
lari queat, præſertim ſi puluis tormentarius ſuccendatur, & tormenta maiora inclu-
ſi ignis uiolentia diffringantur, propter neceſſarium bomborum & maleorum ſtrepi-
tum. Quibus de cauſis confligendum omnino eſſe iudicabant, nec credendum falſis
rumoribus, qui de nouo hoſtium exercitu ſpargerentur. Magnum profecto Deum ip-
ſósque diuos cœlites pro religione, & Chriſtiani nominis gloria decertare paratis pro-
culdubio certiſsimam opem allaturos. Tum uerò cœpta eſt conſultatio de ægris qui cur
ribus uehebantur, aut inter impedimenta collocati, à nouiſsimo militum integrorum
agmine cogebantur. Apparebat enim tantam ægrorum & ſanciorum multitudinem in-
tellecto profectionis decreto, planctu & queſtibus, uti miſeris & deſertis neceſſe erat acci
D dere, tota caſtra completuram. quorum lamentationes & eiulatus aucturi pro certo illi
credebantur, qui uel fratres uel conſanguineos conturmaléſque ſuos & amicos, uſq. adeò
miſerè & fœdè derelictos, nunquam poſtea uiſuri eſſent, cuius uniuerſæ perturbationis
tumultum & uoces neceſſe foret peruenire ad aures Barbarorum, qui non longius abeſ-
ſent quam intra minoris tormenti iactum. Propterea unum quéque corpore atque ani-
mo debere adniti ut tantulum id iter quod pertinebat ad Valponium fortiter atque ala-
criter conficerent, quando bona etiam ſpe occurſuri eſſent multis curribus recenti pane,
uariíſque cibariis abundè onuſtis, qui à Valponio in caſtra ſubmittebantur, ſicuti à certis
nunciis eſſet auditum. Eo commeatu ſiquidem recreatis uiribus, ſuſceptíque ſubinde ami
co oppido, eſculentorum omnium copia pleniſsimo, reliquos omnes præſentis difficulta
tis atque periculi caſus ex tuto ſuperaturi eſſent. Vt uero ſanciorum & ægrorum ſalutis
E ratio haberetur, affirmabant eos iugalibus curruum & quadrigarum equis poſſe impo-
ni, eorúmque infirmiſsimos inſidentium equorum clunibus arcto complexu poſſe ſuſti-
neri. Poſtremo magnificis uerbis eleuando hoſtium uires, uaniſsiméque & iactanter at-
tollendo ſuas, id quod tum iter ſalubri conſilio caperetur, non turpis fugæ quidem, ſed
honeſtæ profectionis debere exiſtimari, quando ipſi non equitatus modo genere & nu-
mero hoſtibus ſuperiores eſſent, ſed peditatu etiam ipſo uel grauiter morbis attenua-
to pares & firmiores, ſi non iniquiſsimo loco ſit dimicandum. Hæc quum pugnantibus
ſententiis in conſilio iactarentur, res eo deducta eſt, ut quiſque ducum perturbato iudi-
cio alienas à communi ſalute cogitationes ſuſciperet, nulláque de decoris cura habita, in
unam tantum uel ambiguam ſpem ſalutis fugam meditaretur. Ex aduerſo Mahometes
certiſsimis uſus exploratoribus, & de omnibus noſtrorum incommodis per ſingula pro-

pè horarum momenta certior factus, suámque inde uictoriam præsagiens, intentis excubiis, & infestis longè latéque per alternantes equitū turmas itineribus, uigilantissimè nostrorum motus obseruabat; eo consilio ut quum nostri castra mouerent, atque agmina proficiscerentur, ex pristina sua consuetudine disiunctos, & uti accidere necesse erat, impeditis in locis sæpè dissipatos, apud opportunas locorum angustias inuaderet. Ita enim equitatum peditatúmque suum omnem circa notos nemorum saltus disposuerat, ut magna quadam lunati flexus indagine circundatos inclusisse uideretur. Erat iam propè exactum secundæ uigiliæ tempus, insomnésq. omnes solicitis mentibus ita exeundi signum expectabant, ut minimum quodque moræ spatium apprimè ingratum & incommodum singulis uideretur, & clari nonnulli duces uecordi instinctu moras abrumperent, & iniussu discedere atque anteire cæteros properarent. Huius flagitiosi discessus initium ortum esse aiunt ab Vsaronibus Hungaris, qui tramitum & nemorum notitia freti Valponium uersus cursum intenderunt. Hos Ladislaus Moreus inhonesto exemplo imitatus ad Zenthnerzebeth castellum suum contendit. Hos quoque Stiriaci omnes obliti pudoris Ioanne Hunganoto præfecto duce, qui tuendo cogendóque nouissimo agmini fuerat destinatus, tumultuosè properantibus turmis sequuti sunt. Idem fugæ consilium sibi quoque præsumpserat Antistes Zagabriensis, cuius ingens laterna per syluas errabunda noscebatur, minore tamen aliquanto infamia quam cæteri, quum uir sacratus nunquam arma induere, aut in pugnam prodire sui muneris esse putaret. Interim Cazzianeri trepidè nunciatur Vsarones effugisse; idem fecisse Ladislaum & Hunganotum cum Stiriacis turmis; reliquos nihil expectato, uti instituerant, tibiæ cantu instruere se in eandem fugam. Tum uerò planè uecors & attonitus imperator equum conscendit, oblitúsque signi dandi, quòd cæteros, uti postea dicebat, iam præcessisse crederet, sese inermis in eandem eiecit fugam, deserto utique prætorio, quod erat argentea supellectile, cæterísque ornamentis opulentum. In eo dilabentium tumultu Lodronius excitatur, & quum ministri imperatorem effugisse dicerent, intrepidè respondet proculdubio fieri nō posse, ut ab illo tam turpiter & tam perfidiosè desereretur; atque ita sicuti erat multarum noctium peruigilio & diurnis laboribus grauiter fatigatus, in tabernaculum rediens quieti se reddidit. Nec multo pòst perlato castrorum strepitu ad aures Mahometis, Barbari omnes consurgunt, & sese ad inuadēdos hostes comparant. Sed Mahometes quod hostes tentarent certius cognoscendum, atque ideò expectandam lucem censet, suósque instructos subsistere, & prodeundi signum, quod equestris tympani leui pulsu per ordines dari solet, silentio expectari imperat. Dux enim uetus planéque senex, multis aduersus nostros exercitatus prælijs, de simulata fuga subdubitans, in pugnam nisi loco suis æquissimo incautè pertrahi nolebat; ut pote qui antea non iusta quidem acie confligendo, sed carpendo per partes suo more, bellum conficere statuisset. Inalbescente cœlo rursus excitatur Lodronius, imminentium Barbarorum quendam audit fremitum, & se à multo maxima copiarum equestrium parte desertum uidet, frustra se proditum queritur, nihil tamen animo se demittit, & pedites alloquitur, hortatúrque ut pristinæ suæ uirtutis memores esse uelint, & quod tum iniqua rerum sors discrimen afferret, una animi fortitudine superandum existiment, uiris quidem fortibus de honesta morte, non de turpissima fuga quæ etiam futura esset incerta esse cogitandum; sibi omnino constitutum esse, qui sæpius eos multis bellis fœliciter ductarit, repulsis hostibus in pacata loca reducere, aut una secum egregiè pugnando non indecoro uitæ exitu mortem oppetere. His fermè uerbis ad Lodronium milites confirmatem Carinthii equites, atque item Saxones, Austriaci, Bohemíque, qui probè parentes imperiis profectionis signum à duce indictum sibi dari frustra expectabant, nec ignominiosæ fugæ comites esse uoluerant, concurrerunt, tanquam ad uirum longè fortissimum, obsecrantes ut pro desertore duce imperii munus susciperet & impleret; ipsos enim quæ iuberentur facere minimè recusaturos, & quamdiu uires, atque arma superessent, pro religione, próque optimo rege pertinacissimè cum Barbaro hoste pugnaturos. Non suscepit delatum munus Lodronius, à generoso quodam pudore se indignum professus, id tamen pro sua pietate magnitudinéque

A animi tanti exercitus indignam sortem miseratus,quamdiu à fortuna licuit cum præfatione susceptum exercuit. Ferunt eum quum concionaretur ad milites,atq. omnem fugæ spem detestaretur,& uehementer improbaret,repertum fuisse Germanici nominis ueteranum militem, qui comiter nec insulsè dicere auderet: neque uerò Lodroni dux optime usque adeo turpis fuga apud te uideri potest, quum eam nobili equo uectus circunspectare existimari possis. Intellexit Lodronius ueterani militis argutiam, ingentique animo descendens in pedes, stricto gladio equi suffragines detruncauit,præclarè exclamans, hodie commilitones me ducem pariter & militem pedibus pari sorte uobiscum pugnantem habebitis. Vos date operam ne opinionem meam fefellisse uideamini,ut uictores euadatis,aut non inulti decoro mecum uitæ exitu militiam finia-
B tis. Reliquos porrò equos peculiares suos pari humanitate notis sibi militibus qui languerent ex uulneribus aut morbis dono dedit,& in his Picenardo Cremonensi cohortis præfecto,quum tum fortè rigida febre quateretur,& se fuso cursu è manibus hostiũ eriperet. Vix primæ turmæ, primæque legionum cohortes sublatis uexillis castrorum septis exierant,quum Barbari undique ingruentes sese truci ululatu edito ab omnibus partibus circunfuderunt, & multa simul prælia ex itinere ab equitatu conseri cœpta sunt,eo euentu ut nostri modo egregiè sustinentes,& modo renouantes impetum.Barbaros insolenter urgentes latè propellerent.In his diuersis præliis Antius Macer Fuchstatus Saxonicæ stirpis Carinthiorum dux ardentissimè pugnans, quum ab insignium ornamentis imperator à Turcis esse putaretur,est obtruncatus, parique sorte amplius
C uigintiquatuor illustris nominis equites capto ab hoste eorum signifero trucidati sunt. In his fuere tres reguli Andreas Reischius,Christophorus Hernaus,& Georgius Himelberghus. Alio autem in loco cruentissimum editum est certamen cum Saxonibus.Misniis,Thuringis atque Franconibus,qui Saxonum equitum uexilla sequebantur. Horum enim uel eximia uirtute depugnantium supra triginta sex splendidiores,aut præfecti aut signiferi, aut alarum legati occubuerunt, Chuenrico Saxonum primario duce capto,qui postea in uinculis apud Barbaros interiit.Inter eos qui interfecti sunt nobilissimi fuere Sebastianus Methescus,& Iacobus Scullemburghus. Eadem quoque irritæ uirtutis sorte Austriani elabente Nicolao Turriano eorum præfecto, aliquandiu resistentes,ad extremum deleti sunt, quum ex his uirtute atque natalibus clari cecidis-
D sent Fettaius, & Hofchirchius reguli.& secundum eos Hohenfelder & Aanspurger, atque item duo è Naidega familia clarissimi proceres,& cum his Lambergerus,& Velezerus uiri honestissimi cecidissent. E superiore etiam Austria Rhetiæ finitima desiderati sunt Gulielmus Folgehenstorfus,Leonardus Lambergus,Bernardus Schersembergus,& Gaspar Bergcheim,& Schellembergus, qui domi & foris cum dignitate conspicui fuerant. Verum longè maxima cædes edita est in Bohemos equites in quos è transuerso à Ianizeris continenti glandium procella perturbatos ueteranæ Turcarum turmæ acriter inuectæ grauibus & incuruis gladiis frustatim cædendo arma, & clauis ferreis pertundendo cassides passim sternebant, quum nemo circumuentis opem ferret,& dux ipse gentis Albertus Slithius è media cæde,maturius quam oporteret se recepisset. Peditum uerò phalangem è quodam superiore nemorosæ paludis margine
E à Ianizeris Asapisque,qui nusquam congressi sclopettis tantum atque sagittis eminus rem gerebant, magno affectam detrimento & planè fluctuantem Amurathes cum Bosnensibus alis è diuersa parte inductis turmarum cuneis ita perfregit,ut disiecta conturbatis uexillis & implicatis hastis tota solueretur , atque intercurrente ferociter hoste gladius atque securulis concideretur. Lodronius ipse equitum incursu atque impetu raptus in palustrem locum adactus est. Ibi quum grauiter saucius,& lubrico præpeditus cœno supremæ uirtutis conatum edidisset, adhortantibus eum Barbaris ut se dedere quàm interfici mallet, cum tribus cohortibus quæ ei superfuerunt ita in deditionem est receptus,ut cum reliquis suis omnibus,tanquam eximiæ uirtutis hominibus proiectis ad terram armis seruaretur.Iam enim uel immites Barbaros multóque nostrorum cruore conspersos cædis satietas cœperat, usque adeo ut plerisque languescerent

manus,& ad prædam auidissimè uerterentur, consectantes eos qui dispersim hostiles A manus uacillante & trepido passu effugere crediderant,eo quidem successu ut magnus numerus pro mancipiis caperetur,pauci pedites euaderent, & reliqui penè omnes qui non ante prælium ut diximus effugerant, toto campo cæsi spectarentur. Hoc enim pudendum Exechianæ stragis incommodum superiorum temporũ funestissimas Christiano nomini illatas clades superasse ferebatur,nam flos equitum & peditum inauspicati ducis temeritate & culpa,potius quàm hostium uirtute deletus interiit, sicut omnes ferè prouincias assiduo luctu funestarit. Nunquam enim antea acciderat, sicuti uidere fuit,è Sigismundi Cæsaris,Ladislaique regis aduersis præliis, ut Barbarus & uictor & incruentus euaderet,ita ut nostros qui ad Exechium ferè inulti ciciderint,detrimentum acceptum graui etiam ignominia cumulasse uideri possint. Mahometes nullo pro- B pe suorum sanguine tanta potitus uictoria,et direptis castris nostris,in pratulo quodam cadaueribus repurgato consedit,epulatúsque hylariter, nobiles captiuos & splendida spolia,uexilláque in primis ad se deferri iussit, laudatisque palam his omnibus præfectis qui egregiam eo die nauassent operam,signatæ pecuniæ plures culeos à quæstoribus sibi afferri iussit,è quibus depromptos de manu aureos & argenteos nummos pro meritis donatiui nomine militibus dabat,productósque captiuos ad unum omnes qui non essent gregarii diligenter inspexit, singulorúmque nomina & dignitates in commentarios per scribas præsens redigi iubebat. His uero qui detruncata capita, aut decisas nostrorum uultibus nares,& anulatas dextras afferrent, statim pecuniæ præmia tribui iubebat. Lodronius quum graui ex uulnere iactationem ferre nec uiuus cum C reliquis captiuis Byzantium perduci posse uideretur,à custodibus est interfectus, caputque eius postea transmissum. Nam sicuti nonnulli uiri nobiles & in his Laurentius Streytpergus & Dietmarus Losenstainus retulerunt,qui redempti reducésque ad uxores & liberos penatésque suos postliminio reuersi sunt,inter captiuos qui à Mahomete cum uexillis conspicuisque aliquot castrensis apparatus instrumentis, splendidisque præsertim & inauratis thoracibus & galeis, per legatos Solymano offerebantur, tria summorum ducum capita argentea in pelui conspecta agnitaque sunt. Ea fuere Pauli Bachitii olim transfugæ, & Antii Macri,qui Carinthiaco equitatui præfuerat. Ludouicique item Lodronii qui pedestres copias imperio regebat. Ea tyrannum obliquis oculis aspexisse,& tanquam tabo fluentia auersatum, cæterum atroci nutu iussisse ut ca- D ptiui illico cæderentur; sed deprecantibus Ianizeris,ut quos strenuè pugnantes sub fide cœpissent, tanquam uiros fortes seruare uellet, qui in seruitute fortem etiam operam ipsis præstare posse crederentur, remisisse uultum, militibúsque obtemperando humaniter multos fuisse conseruatos. Ipse autem Cazzianer castrorum signorúmque suorum impius desertor,quum profugisset ad Castellum suum à cunctis proditionis exercitus accusabatur,& tanquam inexpiabilis infamiæ totius patriæ labes, & publicæ cladis author, maledictis incessebatur,sic ut nec prodire in publicum,nec cœlestem lucem aspicere posse diceretur, tanta siquidem deflagrabat inuidia, tantóque odio apud omnes regiæ aulæ ordines laborabat,ut in eum famosa carmina argute factitata, per omnes Germaniæ urbes à pueris cantarentur, sic ut eum pro trophæo quod referri debuerat,coronaque uictoriæ,furcam & laqueum meruisse dicerent, adderéntque pa- E ri merito ei supplicii consortes Schlitum Bohemum,& Vnganotum Stirianum,ac Stabechium Carinthium, qui ducum omnium fugacissimi fuissent. Quibus execrationibus miserè perstrictus Cazzianer,postulauit à rege ut sibi tutò uenire ad dicendam causam liceret, nam paulo antè scripserat ad senatum prouinciæ Carniolæque præfectos, famam suam contra ius & æquum à calumniatoribus inimicis suis maledicentissimè lacerari,propterea se iturum Viennam purgandi sui causa, & iniquè obiecta præclaris insignium uirorum testimoniis diluturum,speraréque se pro sua anteactæ uitæ cunctis in bellis fide uirtutéque, ut quum multas res pro regis dignitate atque amplitudine prospere gesserit,pristinam ab eius clementia gratiam recuperaturum,quando ea calamitosi belli errata,fatali potius impulsu, quam hominum errore prouenissent. Concessit

A cessit rex ut tutò ueniret, exceptúsq. est ambiguo uultu; sed quum eius causæ cognitio disceptatore rege aliquanto longius quàm reus uolebat protraheretur, atque interim honesta sub custodia seruaretur, Cazzianer moræ impatiens, & de damnatione, salutéque subdubitans, effugere quàm iudicium expectare maluit; simulato nanque morbo lateritium sub cubili pauimentum noctu sensim per commissuras cultello scalpens, uno atque altero facilè exempto laterculo subiectam testudinem aperuit, atq. inde ex linteis lodicibus effecto fune se demisit & fœliciter effugit, quū paratos extra arcem ex cōdicto equos ad fugam celeres arripuisset. Nec multo post, uti erat fluctuoso atque præcipiti ingenio, uir, desperatis rebus ad Turcas transiuit, eum libenter excipiente Mahomete, pollicentéque ei præter opima stipendia totius Croatiæ præfecturam, ad imaginem beneficiarii re-
B gni, si Solymano syncera fide ad subigendas Austriani imperii urbes operam præstaret. Tum uerò constituta iam præscriptis legibus transitione, ut cum aliquo munere ad Mahometem rediret, cum Nicolao Sdrinio eiusdem prouinciæ regulo, sibi uti rebatur amicissimo, fidentius agere cœpit, ut unà secum transiret, in spem certissimi præmii, quando Solymanus erga ambos, non secus ac cum Ioanne rege liberaliter egisset, beneficentissimè acturus existimari deberet. Promisit tum Sdrinius, aut certè se promittere simulauit, in sententiam inuitantis concessurum, paratáque & instructa transitione cum ala familiarium equitum ei transeunti comitem futurum. Verùm Sdrinius cōuerso animo impietatis dedecus, & tanti sceleris facinus secum reputans, in amicum ueterem uel nihil tale domi suæ expectantem, perfidiam exercere, quàm regem aut religionis nomen offendere
C maluit, Cazzianerémque post epulas dirus hospes obtruncauit, ita ut detruncatum caput iniusti & merito damnati ducis ad regem mitteret, in præmiúmque honestæ perfidiæ interfecti à se amici castello, atque omni illius substantia potiretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXVII.

ORTISSIMIS Germanici atque Illyrici nominis gentibus ue-
tere ſua bellicæ laudis gloria ex fœdo receptu ad Exechium ſpo-
liatis, altera adhuc militiæ parte, quæ maritima eſt, & nauali ſcien
tia continetur, Barbaris potiores eſſe uidebamur. Quandoqui-
dem Veneti ante alios, & Genuenſes, rei naoalis diſciplinam ab B
inueterata maris poſſeſſione, clariſſimiſque rebus geſtis, præſtan
tiſſimè tuerentur. Sed huius maligni ſeculi Fortuna aliena pror-
ſus & infenſa Chriſtianis, labante ſcilicet ueterum diſciplina, uir-
tutéque obſoleſcente, eò ſummis utriuſque gentis ducibus in aleam experiundi periculi
perductis, ita Barbaris faoit, ut noſtri ad Actiacum promontorium collatis improſperè
uiribus, in fugam acti tota naoali exiſtimatione exuerentur. Quomodo autem id uſque
adeo infœliciter euenerit, breuiùs quàm potero ex ordine rerum & temporum enarra-
bo. Veneti diuerſis Turcarum iniuriis terra marique inſolenter exagitati, quum Soly
manus Corcyra urbe impotenter oppugnata, multóque immanius peruaſtata inſula, ſu-
perbè pacem abrupiſſet, & tum in Peloponneſo Epidaurum & Nanplium ipſorum ditio- C
nis urbes per Caſſimum Baſſam continenter obſideret, atque oppugnaret, nullam ſibi
moram attulerunt, quin aduerſus tyrannum nullas uel iuſtæ ſatisfactionis, uel demiſſæ de
precationis rationes admittentem, bellum gerendum cenſerent, inuitantibus eos Cæſaria
nis, & Paulo Pontifice pro ſua dignitate plurimum cohortante; nam recentis periculi me
tu adducti, quum Salentinos Hariadenus inuaſiſſet, præclarè admonebantur, ot Italiæ ca
uendum exiſtimarent, poſtquam Ottomannica claſſis nimio plus quàm liceret inſuefacta
noſtris litoribus aliquando non Salentinos modo, ſed ipſas Hadriatici ſinus urbes ag-
gredi, ſicuti manifeſtè appeteret, auſura crederetur. Cæſar quoque graui cura cum Sici-
liæ, tum Africæ rebus proſpiciendum ratus, ingentem ſuo nomine triremium & nauium
numerum, quæ Venetæ & Pontificiæ claſſibus iungerentur, in id bellum ſe collaturum D
promittebat. Itaque per totam hyemem quæ ſubſecuta eſt, per legatos diligentiſſimè ela
boratum eſt de numero generéque claſſium; de militibus imponendis; de aſciſcendis ſo-
ciis, comparandáque pecunia, diuidundiſque ſumptibus, ut quàm ualidiſſima atque orna
tiſſima claſſis in proximam æſtatem, diſtributa in ſingulos principes impenſæ portione,
pararetor; & in Græciam aduerſus Barbarum tyrannum educeretur. In id conſilium
Paulus Pontifex ad ſextum idus Februarii in Vaticano ſenatum habuit, & quod bene
uerteret populo Chriſtiano fœdus percuſſit ad ſtipulantibus Ioanne Manrico Aguillario
pro Carolo Cæſare, Marco autem Antonio Contareno pro Veneto ſenatu, ſub his con-
ditionibus ut Cæſar octoginta duas triremes inſtrueret, totidem Venetus; ipſe uerò Pon
tifex triginta ſex pararet, ut ducentarum triremium numerus efficeretur. Venetus po
ſtulanti Pontifici quot uellet fabrefactas, armamentiſque omnibus inſtructas triremes E
mutoi nomine ex arce ſua nauali daret, remigibus & propugnatoribus à Pontifice in
eam expeditionem implendas; Cæſar autem, atque item Genuenſes onerarias nanes mi
litariter inſtructas quibus commeatus & pedeſtres copiæ conueherentur, ſubminiſtra-
rent. Renunciati quoque ſunt claſſium duces; Cæſarianæ ipſe Andreas Auria; Venetæ
Vincentius Capellius, Pontificiæ autem Marcus Grimanus Patriarcha Aquileienſis, cui
comes & adiutor adderetur Paulus Iuſtinianus, nauali prudentia uirtutéque aliàs intee
Patritios cum laode ſpectatus. Cautum uerò eſt ut terreſtribus copiis, ſi deſcendendum
in hoſtile litus foret, Ferdinandus Gonzaga Siciliæ præfectus cum imperio præeſſet; &
ſi quid Chriſtianis armis de Barbaro hoſte pararetur ſiue in Græcia, ſiue in inſulis, ipſáq.
Dalmatia, id totum optima fide Veneto imperio, toties antea à barbaris lacerato adde-
retur;

A retur; Cæsar autem ex sua liberalitate, quantum uellent socii, tritici Siculi uenalem co-
piam æquo pretio præberet, atque eam sine ullo uectigali atque portorio exportari sine-
ret. Iisdem autem temporibus quibus Solymanus in Epirum uenit, tentatáque frustra
Italia apud Salentinos, & direptis Corcyreis cum Venetis antiquæ pacis fœdera abru-
pit, Alfonsus Vastius in Subalpina regione expugnatis magna ui ualidissimis Gallorum
præsidiis apud Cherium, Albámque Pompeiam, atque Clarascum, eo Gallorũ duces amit
tendæ totius eius prouinciæ periculo calamitatis adegerat, ut imminutis militum præsi-
diis, & absumptis commeatibus, de retinenda tuendáque Taurino urbe desperarent, &
ad regem in Galliam accuratè perscriberent se armis circumuentos, & frumenti inopia
laborantes, nisi maturam opem afferret, cuncta hostibus fame compulsos esse concessu
B ros. Ferunt regem quum in uenatione esset occupatus, & certum de suorum periculo
nuncium accepisset, aliquandiu in equo immobilem stetisse, & rigentibus oculis crebro
barbam demulcentem, atque itidem frontem atque oculos dextra perfricantem grauissi-
mè suspirasse, sed ingenti statim animo reduisse ad rationem, decretóque secum facto fe-
rendi auxilii consilium suscepisse, tanta firmitate magnitudinéque animi, ut semihoræ spa
tio, quid sibi in eam expeditionem ituro parandum foret incredibili celeritate describe-
ret; aduocatísque demum proceribus, ipsóque præsertim Anneo Memorantio, in equo
sedens munia singula idoneis hominibus acri iudicio imponeret, ut ea quæ ad parandas
copias conuehendósque commeatus pertinere uidebantur, summa diligentia in spem
pœnæ aut præmii certissimam expedirent. Rex nanque qui omnes propè suæ ætatis te-
C naci atque expedito immensæ memoriæ captu, perennique uigore superauit, quid & quã
tum peculiaris commeatus una quæque prouincia suppeditare posset, quænam itinera,
quæ flumina ad conuectiones faciliora uiciniorá que forent, & è quibusnam statiuis aut
hybernis equitum alæ accersendo celerrimè conuenire possent, mira ardentis ingenii fi-
guratione atque uelocitate repræsentabat, sic ut eum rationes itinerum & nauigationum,
præcipuásque rerum omnium copias, uel remotissimarum etiam ciuitatum tanquam ex
indice memoria tenere, usu rerum periti proceres rerentur. Ab eo nanque subitario
belli decreto statim perspectum est quantum rex ipse, cum ingenii magnitudine, tum
quodam memoriæ inenarrabili robore, propter singularem rerum suarum notitiam ua
leret, uel mollissimis interdum uoluptatibus occupatus, & quantæ essent Gallicii im-
D perii facultates, eiusque gentis quanta essent ad parendum studia facilè apparuit. Pau-
cissimis siquidem diebus, quod cunctis maximè fuit admirandum, tanta uis omnis ge-
neris commeatus liberali prouincialium studio, curáque uel ab ipsis extremis Pyre-
næi montis partibus, atque Armoricis Oceani ciuitatibus collata est, ut singuli amnes
quibus Gallia omnis ad incomparabilem conuectionum commoditatem pernauigatur,
& cuncta denique itinera innumerabilibus nauigiis & carris complerentur, omnésque
ad edictum commeatus, suos imperatis necturis ad urbem Gratianopolim peruehe-
rent, quò etiam equitatus, & pedestres copiæ conuenire iubebantur, ut inde uariis tra-
mitibus per Cottias Alpes in Italiam transcenderetur. Ferunt erepsisse per dorsum Al
pium supra triginta milia sarcinarii generis iumenta omnibus annonæ copiis onusta,
quibus rex ipse præsidio ibat, quum antè Henricum filium cum Memorantio præmi-
E sisset cum expedita parte exercitus. Ipse Germanos Gulielmi Frustembergi (hi cir-
citer septem milia censebantur) adducebat; quibus non magno interuallo Heluetio-
rum sex milia, atque Italicorum quatuor milia iungebantur. Reliqua pars peditatus
ex Vasconibus, & ex delectu Gallicarum legionum ad parem fere numerum consta-
bat. Grauis armatura equestris nouissimo loco succedebat, tormentis antè per abrupta
atque inuia summa celeritate transuectis; paucorúmque dierum labore superata sunt sum
ma Alpium iuga, atq. inde mollioribus passim callibus descendi cœptum, Vastius cogni
to regis aduentu ad Montecalerium oppidum castra fecit, præmisitque Cæsarem Ma-
sium Neapolitanum, & Camillum Columnam Romanum, qui opportunos ad descen-
sum hosti saltus certis præsidiis occuparent. Hos Henricus ipse regis filius & Memo-
rantius septi nobilium equitum globo, qui dimissis equis per anfractuosos tramites pe-

dibus rem gerendam putabant, disiecta passim glacie niuéque tanta ui adorti sunt, ut Ma- A
sius & Columna pulsi disiectíque locum quem cœperant amissis equis desererent, & Memorantius inde sinistrorsum paratos commeatus cum ualida equitum & peditum manu, ad Taurinenses inedia laborantes maturè transmitteret. Exinde Francisco rege subsequente, Sebusiana uia Gallorum agmina se demiserunt, neque quisquam hostium obstitit, móxque ad Vilianam oppidulum peruentum est, ubi Neapolitanus centurio cum paucis antiquæ turri præsidio impositus, subiectum iter uiæ milliaris impediebat, nec ullam deditionis significationem dabat. Cuius stulta pertinacia offensus Memorantius, quòd indignum esset regem nisi pacato itinere transire, ni statim se dederet necem comminatus, tormenta produci iussit, atque oppugnare turrem cœpit. Nec mora præsidiarii intellecto periculo animum despondentes necessitati cessere. Sed Memoran- B
tius centurione conseruato, quòd sibi dissimiles nactus esset milites, & regiis stipendiis adscripto, milites eius præsidii ad unum omnes laqueo suspendit, qui importuna temeritate tantam uim regii exercitus se ferre posse credidissent. Ab hac Villiana turre Franciscus compositis copiis per plana loca descendit, præcurrente Gulielmo Langæo cum ala leuis armaturæ equitum usque ad Montecalerium, quo in oppido ad Padum posito Petrus Ciconius Insuber expediendis commeatibus præpositus, ingentem frumenti uinique & pecoris, reliquæque annonæ copiam ex ipsa incolarum messe atque uindemia congesserat, uel improbante Vastio qui id oppidum ab initio defendi posse minime confidebat. Ad primum itaque Langæi aduentum Ciconio imparato, & deserente commeatus suos omnes, occupatum est Montecalerium, regiúsque inde exercitus parto de hosti- C
bus peramplo commeatu sese affluentissimè aluit. Constat Vastium ipsi Ciconio uehementer iratum fuisse, quòd ille in spem priuati quæstus tantam uim commeatus in alia tutiora utique & commodiora oppida, uti ipse iusserat, nō esset dispartitus; Propterea quum Ciconianis carris, qui oppido onusti educebantur, occurrisset, trahentibus plaustra bobus crura manu sua præcidisse, interficique iussisse, ut ea quoque iactura Ciconius afficeretur. Cui facto fugæque Ciconii superueniens Langæus, regi non illepidè renunciauit eo die se luculentissimè cœnaturum, postquàm sibi duo hostium clarissimi, cum pistoris & cauponis, tum lanii operā præstitissent; Ciconius scilicet qui dignitate erat comes, atque ipse Vastius tanti nominis imperator, postquā hic occisis bobus prępingue parasset obsonium, ille uerò albicantis coctæ Cereris, & optimi uini cadis onusta plaustra reliquisset. D
Cogitauit subinde Vastius circūiectis oppidis propere communitis, uel impar uiribus hostes ad pugnam lacessere, instructo uniuerso equitatu qui per nocturnum tempus regia castra inuaderet, & Gallos more suo audacter in pugnam erumpentes ad instituta insidiarū loca, ubi peditatum, ipsósque præsertim sclopettarios disposuisset, ex occasione pertraheret. Sed ea nocte susceptus labor Cæsarianis, quum nusquam se obtulisset hostis, in irritū cessit. Audiui ego postea à Vastio non iusta pugna, sed tumultuario tantum prælio hostes aggredi cupiuisse, quoniam peculiare suum robur in Germanico pedite constaret, quem Federicum Frustembergum superiore æstate adduxisse memorauimus, qui eius Gulielmi Gallo regi militātis germanus erat frater; ita ut nequaquam rectè fraternæ acies in pugnæ discrimen conferendæ crederentur, quandoquidem uterque fratrem alterum deprauare, & ad se traducere contenderet; qua in re Gulielmus astu & uiribus superior tan- A
quam fratrem facilè Germanico sanguini parsurum & à uictore iam rege amplissima præmia relaturum in partes facilè perducere posse quibusdam suspicacibus ingeniis appareret; quanquam Federicus uirtute religionéque animi melior, cōstantissima fide suum decus tueri statuisset. Quum Cæsariani regiique pari studio suarum partium oppidis nouo præsidio, nouóque commeatu confirmandis occupati essent, & Vastius intentè prospiceret quonam uexilla regia uerterentur, è Belgio literæ allatæ sunt regi, quibus certior fiebat illustrium fœminarum auspiciis inter ipsos certantes armis principes propinquos suos inducias percussisse; nam Eleonora regis uxor, & Margarita item soror uirilis ingenii mulier, quæ Nauarræ regina uocabatur, ad Mariam Pannoniæ reginam Cæsaris germanam contenderant, detestatæque diri belli causas tanquam inanes usque adeo

A appositè egerant, ut Maria ad idem utrique parti utilissimum pietatis & pacis decus uehementer accenderetur, hisdémque ferè conditionibus, quibus antè septem annos ea im mania diuturni belli incendia restinxerant, induciæ dicerentur in eam descriptæ formulam quam principes in spem mutui colloquii certissimæque pacis essent probaturi. Itaq. Memorantius Vastio significauit inducias esse factas, matureque ipsum à Cæsare rescitu tum quibus conditionibus in posterum ab armis esset discedendum. Harum induciarum beneficio maximè lætatus est Vastius, uel ob id quod pecuniæ inopia plurimum angeretur; nam si producendo bello expedienda essent stipendia & confirmandi in officio milites, necesse fore prouidebat ut immanibus tributis impositis Galliæ Cisalpinæ ciuitates expilatas diu antea, euerteret. Menstruam siquidem per id tempus iussu Cæsaris pecuniã
B ex censu cunctis omnis generis prouincialibus imperarat; tanta quæstorum exigentiũ acerbitate, ut populus passim diri seculi calamitatem lugeret, neque ipse Vastius suopte ingenio liberalis, & minimè rapax abstineret à lachrymis, ut pote qui firmiorem Cæsari eius dominatus possessionem futuram arbitraretur, si Cæsar beneuolentia iustóque amore continere populos quam impotentibus auarissimísque imperiis coërcere mallet. Nec multo pòst à Cæsare de hisdem induciis certior factus, dignum se ipso humanitatis officium suscepit, & ad Carmagnolam regem castra habentem honoris causa inuisit. Profectus est è castris suis cum ornatissimo præfectorum & centurionum equestri comitatu, ut quibus fideret uiribus, uirisque polleret Gallis ostentaret; nam Hispani antè alios ornatui mirè studentes uetera uictoriarum suarum insignia, aureos torques & cri-
C stas, ut maximè essent conspicui desumpserant; Federicúsque ipse Frustembergus quum Vastii lateri hæreret, fratrem tanquam degenerantem à familia obliquis & trucibus oculis nihil porrecta dextra salutauit. Rex enim copias suas qua transiturus esset Vastius hostium imperator ita digesserat in ordines, ut cuncta pedestrium maximè copiarum præsidia ostenderet. Exceptus est Vastius læta tormentorum omnium displosione salutatus, deducentéq. Memorantio magistro equitum honoris causa inter regem Delphinúmque filium medius est receptus, tanta humanissimi regis comitate, ut sicuti ipse hospitem, ita tot eius duces & centuriones à Gallis qui eosdem docerent ordines complecterentur, & salutandi regis causa singuli ad dextram osculandam deducerentur. Multa demum rex ipse cum Vastio colloquutus, repetita uetere familiaritate, de induciarum ratione &
D tota spe pacis luculentissimè disseruit; quæ nequaquam operæ pretium esse putamus ut hoc loco referantur. Constitutis autem inter se finibus Subalpini imperii & præscriptis legibus quibus utriúsque præsidii milites uterentur, Vastius Mediolanum reuersus est, & rex ipse Alpes rursus transcendens in ulteriorem Galliam cœpta iam hyeme rediit; sicut hic aduentus regis in eos ipsos dies inciderit quibus Ferdinandi regis copiæ ad Ezechiũ uictæ deletæque sunt. Per eam uerò quæ subsequuta est hyemem Paulus Pontifex enixè operam intendit ut Carolus ipse Cæsar & Franciscus reipublicæ causa in colloquium uenire minimè grauarentur. Cui honestissimæ postulationi neuter se aduersum præbuit, quòd is conuentus multis de causis utrique multum expedire censeretur, uel si publicum decus Christiani nominis respicerent, uel si priuatis prouinciarum suarum incommodis, quæ tot diuturni belli detrimenta pertulissent, consulendum existimarent. Summæ
E siquidem pietatis munus suscepturos apparebat, postquam Solymanus ondique Christianis clades importaret, si ipso sacrosancto Pontifice sequestro pacis atque concordiæ controuersiam multarum gentium malo diu alitam finire maturarent, ut Europeis gentibus certæ pacis tranquillitas pararetur, atque obiter de sacro bello aduersus impios gerendo coniunctis uiribus cogitandum esse iudicarent. Opportunissimam autem omnibus futuram conuentui sedem Pontifex decernebat apud Nicæam Prouinciæ urbem, quæ erat ditionis Caroli Sabaudii Allobrogum principis. Is utrique arcta propinquitate coniunctus, & utriúsque dissidentis iniuria multo maxima regni sui parte spoliatus ius sibi reddi perpetuis querimoniis postulabat, putabátque eo principum colloquio disceptationéque in integrum restitui debere, postquam tam diu pessimè molestatus frustra hactenus diuûm atque hominum fidem implorasset. Itaque ad magnam spem futu-

ræ concordiæ,& Cæsar ipse ab Hispania adducente eum Auria in portum Herculis Monœci,qui Villafrancha hodie dicitur,secunda nauigatione peruenit; Fräciscus autem quũ Pontifex ipse cum maxima senatus parte ad Alexandriam excipiente eum ipso Vastio cũ legatione Mediolanensium,Niceam peruenisset, profectus per prouinciam ad Villanouæ oppidum ultra Varum amnem terrestri itinere magna omnium lætitia peruenit. Cæterum Pontifex qui tantum itineris laborisque exactæ ætatis senex studio reipublicæ susceperat,impetrare non potuit ut ipsi reges in complexum atque colloquium se postulante præsenteque deuenirent; uterque tamen seorsum in uilla quadam suburbana Pontificem Christiano more uenerati sunt. Eleonora autem regina cum Margarita priuigna lectissimorum morum puella, Ioanne Lothoringiæ Cardinale, atque ipso Anneo Memorantio classe deducentibus, Cæsarem fratrem inuisit. Erant qui tum existimarent neque Cæsarem neque Franciscum, postquam è tam longo terrarum tractu ad Pontificem per uenissent, à colloquio(ut credi par est)abhorruisse, sed quodam occultiore consilio Pontifici tantæ uoluptatis & laudis famæque successum inuidisse; quasi existimarent Pontificem nequaquam studio religionis, sed priuatim sui commodi spe ipsorum colloquium expetisse, quoniam Marguaritæ Austriæ, quæ Alexandro Medici nupta fuerat, nuptias pro Octauio nepote affectaret, & Clementis exemplo Victoriam neptem domni regiæ coniectis in Vandominum oculis inserere percupere uideretur. Cæsar tamen per internuncios Francisco pollicitus est se in eius complexum priusquam in Hispaniam renauigaret,uti mox euenit,deuenturum. Per eos dies Vastius,quum in colle qui portui imminet castra haberet,in morbum incidit ualde periculosum, quo impeditus quum adeundi regis officio fungi nequiret,me qui ipsi languẽti aderam,ut ipsius munus implerẽ ita ad regẽ misit,ut ad eum nobilissimos Insubrum proceres,qui produci cupiebant,trirẽme mecum adueherem. Excepit singulos humanissimè rex in omni re ad parandam beneuolentiam & gratiam proclinatus. Erant enim illustrium familiarum honestissimi scilicet Vicecomites,Bnrromei,Somalii,Pusteruli,Galeracti,& Cribelli. Sed ea in re Vastius opinione sua mirum in modum deceptus est,quum de concordia regum fidentius sperasse uideretur. Volebat enim summæ nobilitatis Mediolanensium primores suo beneficio conciliari Francisco, qui ex usu futuræ concordiæ Insubrum imperio potiturus esse credebatur. Nam fama erat Cæsarem Mediolanensis imperii possessionem Carolo Aureliano regis filio ex authoritate Augusti imperii collaturum, ut parta pace tum demum aduersus Turcas amplissimis Galliæ opibus uteretur. Sed qui usu rerum ualebant, atq. intimos utriusque principis sensus iampridem introspexissent, liberè prædicabant neque Cæsarem ulla pactione opulentissimo Insubrum regno decessurum, neque Franciscum ex aduerso donec eo potiretur arma positurum. Hoc tamen obtinuit Pontifex, ut inducias à reginis,ut diximus,in Belgio conceptas & promulgatas ipsi reges in nouem annos solenni adstipulatone sancirent. Quum de his rebus commeantibus à Nicæa hinc ad Villafrancham ubi constiterat Cæsar, & illinc ad Villanouam ubi erat Franciscus, crebris legationibus ageretur, insusitati casus res accidit, aspectu quidem primo inopinatè terribilis, sed mox ridenda iocoso exitu. Stabat in anchoris Cæsariana classis in ipso Villafranchæ portu, ita ut prætoria ipsius Auriæ quadriremis domui qua susceptus erat Cæsar,ipsiúsque etiam cubiculi fenestræ subiiceretur,& reliquæ triremes diuersas anfractuosi portus stationes obtinerent, magnáque naualis turbæ reliquorúmque hominum multitudo per ea litora uagaretur, quum nonnulli sub meridiem otiosè maria & colles à tergo in altissima Alpium iuga assurgentes prospectarent, densam nubem fumi instar in altum eleuatam conspicere atq. ita notare cœperunt, ut quum è proxima turrita uilla ederetur,nec ea densi pulueris nubes desineret,sed ex interuallis cõtinenter augeretur,plerique ex his qui spectabant procul dubio significationem esse aduentantis inimicæ clasis affirmarent, & tanquam Barbarussa ad opprimendos summos Christiani nominis principes Pontificem & Cæsarem aduentare proclamarent. Ea uox famáque delata in portum, peruagatáque oppidum incredibilem cunctis pauorem attulit, sic ut ubique magnopere trepidaretur,& Vastius ipse è tabernaculo prosiliens turbatè induta galea,& ab

repto

A repto ſcuto ad Cæſarem cum ipſa ſtationis cohorte deſcenderet, hortaretúrque ut in ac
cliuia atque ardua illarum rupium crependura, & telis atque lapidibus aduerſus Barba-
ros ſi fortaſſe illac aſcendere conarentur, rem gerendam cenſeret. Stetit impauidus Cæ-
ſar, nec de periculo quicquàm temerè credidit, tametſi Auriam tolli anchoras iubêtem,
& tumultuoſiſsima claſsiariorum feſtinatione triremes obuerti, atq. omnes demum uel
incolas, uel externos animis maximè perterritos eſſe conſpiceret. Quum uerò iam ſpe-
culatoria nauigia ab Auria ſtatim emiſſa, undique pacata maria renunciaſſent, & ad turri
tam uillam exploratum plerique proceſsiſſent, compertum eſt à uillico eam nubem denſi
pulueris quæ fumi ſpeciem referret excitatam fuiſſe; quum ille in area fabarum aceruum
cribrando & uentilando à ſiliquis ſecerneret; multis ſiquidem ex interuallo uentilationi-
B bus, quæ triginta ſex triremium numerum repræſentabant, ab initio notatæ numeratæ-
que fuerant, ut primam Barbaricæ claſsis anteeuntis partem eſſe, uel nautici homines iu
dicarent, quanquam nullum omnino ullius claſsis, uel ab altiſsimis tectis & collibus, aut
uelum, aut malus, aut antenna apertiſsimo in pelago conſpiceretur. Quo præclarè agni-
to factum eſt ut omnes ex ſumma trepidatione in riſum inconditóſque cachinnos ſolue-
rentur; ſic ut ipſorum principum & ducum intellectâ præpropere credulitatis contume-
lia, non obſcurus pudor mentes perfunderet, atque is inauditæ trepidationis inanis me-
tus iocoſis omnium ſermonibus celebraretur. Actum ſubinde eſt inter Cæſarem atque
Pontificem, uti antea compoſitum fuerat, de ſuſcipiêda nauali expeditione aduerſus Tur
cas, nam noua legatio à Venetis ſupra ueteres legatos ad Pontificem Cæſarémque per-
C uenerat, cuius principes erant Nicolaus Teupulus, nobiliû literarum fama clarus, & M.
Antonius Cornelius, qui Venetis ſenatoriæ eloquentiæ laude reliquos penè omnes an-
teibat. Hi ſiquidem æſtate iam adulta feſtinandum eſſe, atque apparari claſſes poſtula-
bant, poſtquam Venetiis cuncta iam parata eſſent ad nauigandum; magnóque incom-
modo futurû eſſe differerent ſi reliquos æſtatis menſes effluere ſinerent, quibus mari res
geri poſſet. Nec multo pôſt Franciſcus diſcedens à Pontifice, in regnum ſuum eſt reuer
ſus, Pontifex uerò Genuam peruenit, exceptúſque eſt hoſpitio in Fliſcorum ædibus quæ
ſunt excelſo in loco ad Violatæ templum poſitæ. Exinde claſſem conſcendit, partímque
mari uſus, partim terreſtri itinere, pôſt ſolſtitium ad Vrbem peruenit. Cæſar autem ad
Maſsilienſium oram delatus, circa Foſſas Marianas ex côdicto regem eò deſcendentem
D cum liberis ſua quadrireme prætoria humaniter excepit, atque arctè complexus eſt. Im
petrante quoque Cæſare Franciſcus Andreæ Auriæ ſuperiorum temporum iniurias fa
cilè remiſit, quum ad exoſculandam dextram produceretur, ſubindéque plures horas ar
canis ſermonibus principes impenderunt, tanta uel eorum qui aderant, uel illorum qui
id poſtea ab aliis didiciſſent exultatione, ut ferè nemo reperiretur, qui non planè exiſti-
maret reges ipſos deterſis odiis conciliatos fraternæ amicitiæ fœdera concepiſſe in ſpem
maturæ pacis atque concordiæ. Vnus tamen Paulus ipſe Pontifex pro uetere ſua pruden
tia ut id crederet adduci non potuit, poſtquam parum pio, ſubagreſtique amborum prin
cipum conſilio colloquiis excluſus, eius clam appetitæ amicitiæ ratio, quæ nullam ſynce-
ræ uirtutis & religionis ſpeciem præſeferret, nequaquam compoſiti animi diuturnam ſi-
mulationem habitura putaretur. Mutua ſiquidem ambitione correpti, quum hic parta
E armis, poſſeſſáque retinenda omnino, defendendáque ſtatueret; ille uerò Galliam Ciſal
pinam, quam nuper non obſcuro iure poſſediſſet, pro dignitate ſui nominis repetendam
arbitraretur, nullo ſiquidem concordiæ arbitro ſibi opus eſſe exiſtimabant, qui utriq. ali-
quid detrahendum concordiæ cauſa iudicaret. Certa quoque inter utrunque eminebat
obtrectatio aſciſcendi ſibi Pontificis, quoniam is omnino cui Pontifex ſocius accederet
altero multis rebus potentior euaſurus uidebatur, ſic ut uterq. potius cauendum putaret
ne Pontifex alteri æmulo in ſocietatem applicaretur, & gerendo bello ſocium ſe præbe-
ret, quàm ut eum magnis conceſsis muneribus promerendû arbitraretur. Grauius tamen
in eam rem incumbebat Cæſar, ut pote qui antea Nouariam urbem Petro Aloiſio Farne
ſio expetente Pontifice dono dediſſet, & tum filiam quoque uiduam Octauio Farneſio,
uel adhuc prætenero adoleſcenti in gratiam aui Pontificis in matrimonium maturatis nu

ptiis collocare minime grauaretur. Cuius contractæ affinitatis factum Cæsaris consilia A
alrius detexit, quum spreto Cosmo Florentiæ principe, qui id coniugium supplex expete
bat, filiam uel tum renuentem immaturæ ætatis adolescentuli thoro illigare, quam non
Pontifici morem gerere maluisset; quin & Cæsar paulo pòst etiam non obscurè impe-
diit, ne Victoria Octanii generi soror Cosmo iungeretur; quòd nequaquam in rem suam
forè prouideret, si Romana potentia cum Etrusci imperii opibus in unum belli & pacis
fœdus misceretur. Qua de causa Cosmus honestissimo usus consilio Cæsarémque respi-
ciens, cuius se clientem esse profitebatur, ab eo prolis causa uxorem postulauit, qua ma-
ximè fideli & uerecunda postulatione permotus Cæsar, quod legitimi atque æquissimi iu
ris uideretur, ei de manu sua clarissimi generis puellam Federici Toletani Albæ reguli
inter primarios Hispaniæ proceres uirtute animi, fide, atq. opibus præstantissimi, neptem B
desponsauit. Hæc erat Eleonora Petro ipsius Federici filio prorege Neapolitano genita,
quæ magno Deo utique & diuis approbantibus Cosmum pulcherrima prole in spem læ-
tissimæ successionis parentem fecit. Cæterum quum enauigaturus esset Cæsar, ad eum
legatio Mediolanensium peruenit, deploratura iniurias quas Hispani milites seditiosè
ad arma consternati, & ab authoritate Vastii discendentes, eorum agris inferebant.
Coiuerant siquidem è Subalpinis præsidiis audito induciarum nomine singulæ cohor-
tes, ut merita stipendia flagitarent, quæ aliquot mensium sibi deberi prædicabant, usque
adeo proteruè atque insolenter ut uno consensu profiterentur se neque dicto neque
imperio Vastii audientes futuros, priusquam sibi alicunde tot debita stipendia præsenti
pecunia soluerentur, sic ut interim ex præda uictitando fertilissimæ atque amœnissimæ C
regionis uicos uexatis atque direptis agricolis impudenter atquè atrociter peruasta-
rent, miserrimíque incolæ iusto exterrefacti metu desertis messibus diffugere cogeren-
tur. Eo modo Hispani è militibus immanissimi latrones effecti, occupata uniuersa mes-
se, nam tum desecta erant frumenta, aut in agris, aut in areis rapientium prædæ exposita.
Latrocinantium autem uexilla castráq. fuerant constituta ad peramplum Galeritæ oppi-
dum, mercatu celebre, ita appellatum de nomine olim Galeritæ legionis quæ à C. Iulio
Cæsare in his locis consedisse, condidisséque coloniam existimari potest. Id est positum
media ferè in regione agri Insubrum, quæ oppidis & uicis frequens summam fertilitatis
& opportunitatis obtinet claritatem. Ea siquidem Ticino amne clauditur, uberrimísque
diffusa campis ad Abduam usque sese extendit, sic ut urbs Mediolanum quandam umbi- D
lici speciem præbeat. Consternatæ autem multitudinis ea erat licentia, impunitate sen-
sim aucta, ut nequaquam ea regione quam obtinerent contenti remota etiam oppida
truculentis imperiis territarent, atque ab eis quotidiani tributi numeratæ pecuniæ uecti-
gal exigerent, & segniter parentibus omnem cædis atque incendiorum cladem denuncia
rent. Quamobrem Baptista Archintus ciuili facundia insignis, qui erat legationis prin-
ceps, in hunc fermè modum Cæsarem est alloquutus. Perampla Mediolanensium ciui
tas immensis nuper opibus potens, sed recentibus diri belli ærumnis atque miseriis defor
mata, quum suis malis finem imponi, & sibi ad diuturnam trãquillitatem sub tutela tui no
minis aditum pandi, in hac præsertim tanta spe futuræ pacis, facile credidisset, inopinatò
nouam, & prioribus quidem malis acerbiorem cladem subit; nam si calamitosum est bel
lo ab hoste diripi, multo quidem miserius est in pace uastari à sociis, atque inexpiabilis cõ E
tumeliæ detrimenta & iniurias pati. Proinde miseri Insubres, æquissime Cæsar, ad te cõ
fugiunt, & uehementer orant, ut pro Augusta tua uirtute, religiosique animi clementia
& pietate, se defensos & cõseruatos uelis ab immanitate impudentissimorum latronum.
Hi sunt ueterani Hispani tui milites, qui dum uictorias de hostibus tibi pararent, ea licen
tia opes nostras iampridem, sicuti calamitosi & uiolenti seculi iura postulabant, prædæ sic
habuerunt, ut etiam nunc extremum nobis sanguinem exhaurire contendant, quum te
debitorem suum ex dilatis stipendiis rapaces & immodici petulanter effingant, ut cau-
sam non iniqui militaris iuris se nactos appareat, unde liberè & impunè oblata quæque
diripiant; graui quidem offensione æquissimi tui nominis, sed multo grauiore rerum no
strarum incommodo; uel ob id quòd quæ imperaueris ex usu tuo à nobis pecuniæ sub-
sidia

A fidia ad egestatem redactis in posterum præstari non poterunt. Occupauere illi nefaria se ditione excitata Insubrum agri opulentissimam regionem, interceptisque messibus cun cta in prædam uertunt, & in proximam quoque uindemiam auidissimè spectant; nimirum qui ab authoritate Vastii ducis, senatúsque, & denique à maiestate tui nominis inue recundè rebellarint, confisique armis Insubri nominis homines tanquam ad obsequia iuf sáque tua paratissimos facilè contemnant. Matura itaque ope tua, iustissimè Cæsar, nobis opus est, ne dum frustra conquerimur de iniuriis, miserabili excidio fertilissimæ regionis mulctemur. Duplex siquidē ferendæ opis ratio tibi offertur, Cæsar, nam aut stipendia quæ milites improbè reflagitant, si iusta sint, præsenti pecunia persoluenda sunt, aut si ini quiora peti uidebuntur, neque tibi præsens auri facultas suppetat, nobis concedas obse-
B cramus, ut impunè saluóque maiestatis tuæ nomine nostras iniurias de peruersissimis latronibus domesticis freti armis ulciscamur. Aequum enim est, ut illi qui tuas uictorias insolentissimis maleficiis deformant, & tibi undequáque uictori, optimóq. principi, hac impunita sceleſtáque defectione, ueræ uirtutis tuæ laudem, & denique speratam apud omnes gentes gloriam eripiunt, dignas inusitata contumacia, atque impia rebellione pœnas pendant. Cæsar nihil ad ea respondit, sed contracta fronte, austeróque uultu Archintum tanquam nimis libero ore loquutum, ad Peronotum Granuelium summis negotiis præpositum remisit; ita ut ipse Cæsar per ianitorem continuo eum permoneret ut legatum audacius loquutum asperis castigaret uerbis, uel ob id præsertim, quòd non obscurè prædicaret Insubres ex tantis contumeliis ad arma excitos, nisi Cæsar proui-
C deret, Hispanos ad unum omnes tanquam improbæ extremæque malignitatis & auaritiæ homines paruo negotio concisuros. Itaque Granuelius adeuntem legatum contumeliosè propè reprehendit, quòd nimia oris libertate usus, principis maiestatem arroganter offendisset. Qua in re Archintus eo modo officii sui necessitatem excusauit, ut multo plura atque atrociora Mediolanenses facturos testaretur, ut res suas atque uniuer sæ immeritæ ciuitatis iniurias uindicarent; addens spumanti ore, ergo Granueli, qui Cæsaris consilio præes, si non omnino ferus sis, pati poteris, ut ea ciuitas qua nulla aut fidelius, aut accuratius Cæsaris nomen colit, indignis perpetuísque nefariorum militum latrociniis euertatur; quando ea uos omnes non modo præbitis stipendiis ditet, sed uniuer sam etiam Cæsaris aulam à multis annis alere consueścat? Cæterum neque à Granne-
D lio, neque ab ipso Cæsare his grauissimis obtestationibus quicquam aliud impetratū est, præter literas quibus Vastius admonebatur operam dare, ut aliqua pactionis ratione tan to prouinciæ incommodo mederetur. Hæc ubi sub ipsum Cæsaris à Nicæa discessum ex legatione renunciata, & per urbes Cisalpinæ Galliæ euulgata sunt, usque adeo tantum ex rei indignitate odium Cæsari creuit, ut omnes ex rerum desperatione facilè defecturos appareret, si mitior & clementior qui dedentes reciperet dominus offerretur. Immoderatis siquidem pace bellóque tributis oppressi, noua etiam tum menstruæ exactionis onera pertulerant, quæ nunquam desitura boni mortales crederent, donec uiueret Cæsar, at que Italiæ imperio potiretur. Sic ut nō alia de causa uictorias de hostibus quæsiuisse existimari posset, quam ut serendo bella ex bellis perpetuò milites aleret; atque ideo subactas prouincias immiti dominatione ad egestatem redigeret. Optabant siquidem prouin
E ciales, ut Cæsar nequaquam similis euaderet quibusdam superiorum temporum Cæsaribus Germanis, qui non in amore atque beneuolentia subiectarum gentium, sed præcipuum potentiæ suæ robur in ueterano milite præda alito reponere consueuissent, ob idque Henrici, atque utriusque Friderici, & Ludouici Baioarii, & Caroli quarti exemplis, miseras Italiæ ciuitates quæ liberæ atque opulentissimæ dicerentur, sibi prædæ destinassent, postquam illud uetus inclytæ laudis & famæ studium, quo generosissimi olim prin cipes præclaras res bello gesserint apud huius seculi principes uigere desierit. Paucis siquidem pòst Carolum magnum ad ueræ pietatis & gloriæ decus rapi uisi sunt, quum nemo fermè arma tractarit, ut bona pace parta frueretur, & admirandis iustæ uirtutis monumentis seculum suum florentius & luculentius efficeret; sed ut uictoriis & bellis nunquam modum imponendo insatiabilem animi libidinem posteris testaretur. Id enim ho-

die præclarum atque magnificum uidetur ad mutuas clades intestinis grassari bellis, ut A
immanem illam belluam ab oriente nostris dissidiis excitatam prouocemus, uastaturam
proculdubio cuncta, quum nos ualido concitata impetu affectos uiribus miseréque dissi-
dentes inuaserit. Porrò Vastius his acceptis à Cæsare literis, quùm pacandis militibus, &
ad officium reuocandis satageret, singulos eorum tribunos, quos ex urna sorte eductis no
minibus cum potestate imperii in singulas ebdomadas creabant, & propter publicæ cau-
sæ patrocinium honoris gratia electos appellabant, sigillatim pertentabat, anteactíque
omnis maleficii impunitatem & præmia insuper pollicendo mollire contendebat; sed ue
teratores eximii, quum ex opimis rapinis ditescerent, & ex tanta licentia luxuriosissimè
uiuerent, nec quicquam timerent nihil sani consilii contemptis Vastii monitis, atque pro
missis ad animum admittebant; ut pote qui corruptis moribus in delicto perseuerare, B
quam ad uetera militiæ munera reuerti mallent. Quamobrem eò res utrinque altercan
do deducta est, ut Vastius, qui multis de causis Cæsari obtemperare uelle uidebatur, uel
rebellibus nullo pacto uim admouendam esse iudicaret, sed imperandum populis pecu-
niam, quæ seditioso, ac ob id atrocem pœnam merito militi præberetur. Ea imperata, ad
summam undecim myriadum, quum paucorum dierum spatio exigi non posset, neque
milites promittenti duci fidem adhiberent Vastius non recusauit filium eis obsidem tra-
dere, ut interim dum repræsentaretur pecunia à maleficiis abstinerent. In ea transactione
cautum est, ut milites è Gallia Cisalpina decedentes, uti iubebat Cæsar, nauali bello, quod
cum aduersus Turcas enixè parabatur, operam nauarent. Deducti itaque sunt ad classem
quæ in Liguria exornabatur. Fuere hi qui classem impleuerunt circiter quinquaginta mil C
lia hominum. Reliqua uero pars per Tridentinas Alpes in Germaniam est traducta, ut
in Pannoniæ præsidiis disposita Turcarũ incursiones sustineret. Accidit autem, ut quum
secũdo Eno flumine deueherẽtur, duo nauigia illisa petris rapido profluente paucis enatã
tibus mergerentur; ita ut Cisalpinæ Galliæ homines à multis execrationibus eos ultore
Deo magno meritas maleficii pœnas dedisse crederent. His fœderibus, quæ antea Ro-
mæ inter Cæsarem, & Venetos, socio, atque authore Pontifice, percussa fuerant, & de cõ-
gressu Cæsaris, & Francisci regis, Pontificísque profectione Bizantii nunciatis, Solyma-
nus, quum aduersum se maritima arma parari prospiceret, Hariadenũ Barbarussam exor
nare classem iussit, ut maturè Hellesponto egressus hostibus occurreret, & quanta posset
detrimenta, aditis, uexatisque insulis, Venetis inferret. Quo accepto imperio Barbarus- D
sa ingenti cura, laboréque classem refecit, deductísque ad litora quos antea descripsisset,
prouinciarum remigibus, naues impleuit, atque omni militari apparatu diligentissimè
instruxit. Hellesponto, Gallipolíque prouectus in Cretam insulam cum centum triginta
nauibus, quæ remis agerentur, cursum direxit, primúmq. omnium superato Cyamo pro
montorio, quod hodie Spatæ nomẽ obtinet, Caneam urbẽ, quæ Cydonia olim fuit, ador
tus magnam suorum partem temere exposuit; nam Grito patritio prætore firmis præsi
diis tuente urbem, Turcarum impetus eum habuit inconsultæ audaciæ successum, ut quũ
undique è mœnibus, & propugnaculis cum multo reboatu maioribus, & minoribus tor-
mentis peterentur, atque Italicæ duæ cohortes eruptione facta perturbatos hostes inuasis
sent, multis suorum amissis Barbarussa receptui canere cogeretur. Constat eum, quum
suos reuocaret ad classem, nimia naualis pugnæ trepidatione supra mille Turcas, qui E
longius prædatum à litore processerant, deseruisse, qui ad unum omnes non multo pòst
ab armatis Cretensibus interfecti sunt. Exinde Drepano promontorio, quod Melacham
uocant, superato in Amphimaleum sinum, qui hodiè nautis Suda est, classem intulit, quũ
Ioannem Morum totius insulæ præfectum multis millibus Cretensium coactis, atque ad
iuncto Italicarum aliquot cohortium præsidium Cydoniis opem celeriter allaturum di-
dicisset; inde ad Rithimnam, quæ est hodiè Retimum, urbem nobilẽ processit, paríque
euentu ab ea urbe munitissima repulsus est; quòd priusquam triremes ad oppugnãdum
appropinquarent, Rithimnenses contortis in eas maioribus colubrinis, non paruóque de
trimento illato eas auertissent. A Retimo ad Dion promontorium, quod Fraschea ho-
die dicitur, profectus est; moxque deflexit ad urbem Candiam, ab hoc Dionis promon-
torio

A torio decem millibus paſſuũ diſtantem. Hæc urbs olim Cytheum fuit, hodiéq. toti inſulæ
nomen ſuũ præbet. Hanc Barbarus cõtemplatus, quòd eam longè omniũ munitiſsimam
rebatur adoriri nõ eſt auſus; ſed ſeſe ad orientale inſulæ caput, quod eſt Salmoniũ, cõuer-
tit, Ceciliámq. oppidulũ, deſertum ab incolis, ſuccẽdit, atq. ita Cretẽſibus litoribus abſceſ-
ſit. Nam Vincentium cappellium, Venetæ claſsis præfectũ, qui iam Corcyram appuliſſet,
Cretenſibus rebus maturã opem allaturum intelligebat. Qua de cauſa Alexandrum Bon
delmerium cum ſuo inſigni galeone, atq. altero ingenti nauigio, quod Barciã uocabant,
omni tormentorũ copia, præſidióq. militum inſtructiſsimo, comitãte Paſqualico patritio
cum uiginti quinq. triremibus Zacynthum perueniſſe ſpeculatores renunciabãt. Per idẽ
quoq. tempus ueluti maligno quodã exorto ſydere, par diræ cõſternationis inſania inua-
B ſit Africanas Hiſpanorum cohortes, quæ aliquãdiu meritis ſtipendiis fraudatæ, atq. ea fru
ſtra poſtulãtes ſeditiosè tumultuari apud Guletã cœperant. Propterea Bernardinus Men
docius Hiſpanicæ claſsis præfectus nõ temerè Numidarum atq. Afrorum, propter incertã
gentis fidem, arma ueritus; quum ſeditioſorũ tumultum, oratione & precibus ſedare non
poſſet, ea labe hominum exonerare Africã cogitauit, ita ut eos omnes in Siciliam tranſue
heret. Nam eis neq. ſtipendia à prorege Siciliæ, neq. alimenta in ipſa ſummæ fertilitatis re
gione defutura pollicebatur. Sed poſtquã in Siciliã peruenere, quòd neq. Ferdinãdus Gõ
zaga prorex expeditã pecuniã ſe habere diceret, neq. Siculi tot externos hoſpites priuato
ſumptu alendos æquis animis ſuſciperẽt, Hiſpani, uti erãt ueterani ad ſex milliũ numerũ,
agros atq. oppida impetu facto inuadere cœperunt; indignantes quod ex forti fidelíq. tot
C Punicis bellis nauata opera, ingratè demum ſperatis ſtipendiis excluderẽtur, nec quibus
miſeram uitã confecti uulneribus & morbis, & egentes tueri poſſent, ex agris, minúſq. be-
nignis incolis alimenta reperirent. Quibus de cauſis neceſsitate quadã eius flagitioſæ ſe-
ceſsionis ſcelus obtegentes, ſigna & duces atq. ſigniferos deſeruerũt, & qui erant iuxta Meſ
ſanam apertos pagos diripere aggreſsi ſunt; ceſſeréq. eis in prædã antè omnia uici nullis
obſepti muris, Caſtaneta, Mõtefortis, S. Lucia; quorũ incolæ ad munita oppida cõfugien
tes, & de ſuis incõmodis fruſtra cõquerentes atrocis & uerè hoſtilis iniuriæ famã ex ſocio
rum impotenti impetu per totã Siciliã excitabant. His fœdè direptis ad Caſtrum munitũ
oppidum perrexerunt, murúmq. undiq. corona expugnare conati defendentibus ſeſe Ca
ſtrenſibus ita repulſi ſunt, ut amiſsis ad quadraginta militibus, multíſq. relatis uulneribus,
D quòd fortè ſæua tempeſtas cum denſo imbre exorta ſclopettorum funiculos extingueret,
re infecta ſe recipere coacti ſint. His cognitis rebus Gonzaga Aluarem Sandeum, caſtro-
rum magiſtrum, qui incolas Siculos in unum cogeret, atq. armaret, & in ſeditioſos impe-
tum facturi ſpeciem præberet, in loca opportuna præmiſit. Sed uſq. adeo his pagorũ dire-
ptionibus efferatæ erãt Hiſpanorum mentes, ut proregis deprecationes, atq. imperia cõ-
temnerent, nullámq. pacati animi, ut redire ad ſanitatẽ ſe uelle oſtenderent, ſignificationẽ
darent, ſed effuſius quotidie atq. crudelius in Siculos graſſarentur; uti tum accidit, quũ San
deus cum armata agreſtium multitudine in conſpectum ſe dediſſet. Hiſpani nihil his ter-
riti minis, minimè dubitarunt, quin interiectã uallem illico trãſirent, factóq. impetu, omnẽ
eam Siculorum turbã profligarent, & in præaltos mõtes aufugere cogerent. Exinde præ
fectorum & ſigniferorum loco, qui à ſeditioſis diſceſſerant, nec tam fœdæ cõſternationis
E ſocii eſſe uolebant, tribunos crearunt, qui electi dicebãtur. Horum imperium triduo fi-
niebatur, atq. eis alii ſuccedebant, omnibus tamen qui certo perpetuæ poteſtatis iure præeſ
ſet, quemdã Hærediã cunctis ſuffragiis extulerunt. Hunc erudita facundia præpotentem,
quòd antea cucullatus ſacerdos, & in ſacris cõcionibus exercitatus fuiſſet, ſupremi ſcribæ
& cõſiliarii munus implere iubebãt. Huic autem attribuerunt rerum capitalium miniſtrũ
Mondraconem Cantabrũ, qui oblatos quóſq. equos arripiebat, quos apparitoribus ſuis di
ſtribueret; exornatáq. inde numeroſã ala, ad parandos cõmeatus, rapiendámq. omnis pe
coris prædã, regiones proximas percurrebat. Primum omniũ Hæredia perſuaſit militibus
ut in Rocella oppido, quod nobilis Siculi e Spataphora familia ditionis erat, omnia impe-
dimenta & ſarcinas, ſcortáq. & inutilem famulantiũ puerorum turbã deponerent. Quo
facto ad oppidum Randatium, quod eſt ad radices Aetnæ montis poſitũ (id olim Triatiũ

fuit) hostili animo duxit. Rădatiani ubi formidabiles ad se Hispanos uenire cognouerŭt, A
ad eos cum infulis sacerdotes præferentes crucifixi Dei Christi uexillū, qui iniuriā depre carentur, emiserunt, eisq. bina cœnobia perampla, quæ erant extra oppidum, hospitali iure concesserunt; ita ut si à maleficiis temperarent, quotidie ab oppido se cibaria gratuitò sum missuros pollicerentur. Cōsederunt satis æquo animo in cœnobiis Hispani; sed fortè accidit iniqua oppidanorum sorte, ut Hispanus miles è muro glande sclopetto emissa sit inter fectus: quo casu facilè permoti milites, non obscurè exoptatā expugnandi oppidi occasionem arripuerunt; sic ut cōcitati ad arma admotis proximæ portæ ignibus, fores cōcremarent, & ualuas ardentes multo hastarū nixu intus propellerent, & in oppidū irrumperent, quúmq. media fere nox esset in foro cōstitutis ordinibus nusquā discurrendo cōsisterent. Tum uerò animaduersum est oppidanos per aduersam portā, quæ dudum semiobstructa B
fuerat ægrè effugisse, & in domibus, nō paruā rerum suarum copiā, & fœminas natu grandiores deseruisse; Atque ita Hispani potiti oppido, Hæredia iubente partiti inter se hospitia, per regiones uigilias instituerunt, t résq. ibi menses per hyemem usq. ad prima ueris signa opiparè & copiosissimè omnibus abundātes rebus hybernarunt. His tantis maleficiorum cōtumeliis affectus Ferdinandus, tametsi uera ui, atq. armis ea latrocinia coërcenda atq. omnino uindicāda existimaret, adhortātibus præsertim Siculis proceribus, & suā per acrem in cōficiendo negotio operā pollicentibus, nihilominus alia prius ad sanandas seditiosorum mentes experiunda remedia indicabat, quòd ueteranā atq. inuictam militiā manum, nisi multo cum sanguine, & funesto utrinq. successu superari nō posse prouideret. Neq. enim militibus pares uideri poterant Siculi, uel in uniuersum uiri acres armisq. C
dediti, ut qui semper inter se cōtentiosi sanguinariiq. sint, & priuatim quisq. loricā aut thoracē & galeā, uel in pace induat, & uariis atq. mortiferis quibusdā utatur telis, quæ in hostē eminus cōtorquētur. Ea sunt spari tripedales acuto præfixi ferro, & manubriatæ fundæ, quibus ex coriaceo nidulo uolema saxa Baleari co more iaciunt, & huius generis armatorum hominum supra uiginti millia se coacturum Simeon Vintimilia, Hieracensis regulus, pollicebatur; uir quidem corpore pusillo, sed generosa animi magnitudine præditus, & peramplis opibus potens, qui uetustum Siciliæ decus aduersus externos tueri magnopere cupiebat. Sed proregi Ferdinando tum Cæsari tum Siculis calamitosum fore uidebatur, si is tumultus temere excitatus, uti accidere necesse erat, dubio & cruentissimo prælio finiretur, ut pote qui reputaret summis uiribus milites, qui iustis & militaribus ar- D
mis essent instructi, desperata salute esse dimicaturos, neque Siculos multitudine sua, atq. ineptis in acie fretos armis, ueterani militis impetum diu laturos intelligebat. Igitur alio modo sibi agendum ratus, ut seditiosos pacaret, & ex tuto eorum improbitatem atq. insolentiā ulcisceretur, per idoneos eorum præfectos, qui apud contaminatum sceleribus exercitū remanere noluerāt, & in officio apud proregem persistebant agere cœpit. Hi fuere ipse dudum castrorum magister Aluarus Saodeus, & Ioannes Vargas, & Sancius Alarconus, & Alfonsus Viues, qui apud milites eximiā authoritatē obtinebāt. Per hos agebatur apud milites, ut ad sanitatem redire uellent, postquā prorex eis integra fide omnis maleficii impunitatem promitteret. & quatuor mensium stipendia præsenti pecunia persoluturū polliceretur; quod si milites sibi usquequaq. Siciliā magno Cæsaris incommodo peruastādā suscipetēt, nemini unquā ad penates reditum in Hispaniam fore, atq. omnes simul tan- E
quā perfidiæ damnatos hostilia totius Siciliæ arma aduersum se publico edicto concitata infœliciter experturos. His denunciatis Hæredia, fortunæ suæ ignarus, grauē & luculentā concionem ad milites habuit, faciléque persuasit, ut oblata stipendia accipere, & redire ad officium, quā iratis Siculis obiici, notatiq. infamia patriæ exilio mulctari mallent. Sustulere uniuersi dextras, & conditionem approbarunt, modo sibi de impunitate caueretur, & multi quidem Gonzagæ seueritatē nō temere ueriti postularunt, ut sibi liberorū natu maximus pro obside traderetur. Sed res deducta est ad iusiurandum, & ad sacramenti religionem; eo pacto atque ordine, ut apud uicū, cui Linguægrossæ nomen est, medio ferè itinere inter Messanam atque Randatium institutis solennibus sacris & prorex & legati exercitus cōuenirent, id magnopere probante Ioanne Varga, quem plerïq. ueteranorum paren

tem

A tem appellantes maximè colebãt. Primos enim honores geſſerat in exercitu per annos uiginti, quum Aurantius, interfecto ad Hiſpellum Ioanne Dorbino, hunc præcipuè Vargã illius ſigniferum ſupra cæteros Hiſpanos plurimum extuliſſet; ſic ut milites ſalutem ſuam fidei eius cõmittere minimè dubitarent. Erãt Hiſpanorũ uexilla uiginti quatuor, è quibus delecti ſunt ſinguli, qui ingenii ſolertia, & corporis habitu maximè præſtarent, & legatorũ nomine cum ipſo Hæredia, dandi accipiendiq. ſacramenti munus obirẽt. Itum itaq. eſt ad Linguagroſſam uicũ, ubi præſto adfuit ipſe Ferdinandus, compoſitiſq. rebus ſacra peragi cœperunt. Quum uerò ad medium ſacrorum eſſet deuentum, quo redẽptoris Chriſti hoſtia populo oſtenditur, in eam præeuntibus uerba hinc Varga, illinc Hæredia, eo modo iuratum eſt, ut legati ſimul & prorex ipſe dextras attollerent, atq. ita ea quã diximus de im

B punitate atq. ſtipendiis conditione trãſactum eſt. Accidit autem, ut quũ à præeũtibus uerba ad attollendas dextras uocarentur, & legati omnes id expeditè feciſſent, Ferdinãdus au ſem cunctãtiùs facere uideretur, unus è legatis nomine Villalobos præclarè uocem attollens, ſi cunctéris prorex, inquit, iurare, nec dextrã ſyncero animo extendis, nos quoque ab huius ſacramenti fide diſcedemus. Tunc uerò prorex oborto pudore præaltè manum extendit. Fuere qui ab ea proregis cunctatione exiſtimarent, eum pro cõſcientia ſacramenti uotum ſuſpendiſſe, cõceptiſq. uerbis ex animo iuraſſe tã fœdæ pactioni, quæ ui neceſsitatis exprimeretur (uti euentus poſtea docuit) nequaquam ſe ſtaturum. Per hunc modum peractis ſacris & cunctis lætè adſtipulantibus conſtitutum eſt, ut cohortes per urbes atq. oppida ſpargerentur, ut cõmodiùs ali, præbitiſque ſtipendiis in officio contineri poſſent; uete-

C réſq. præfecti quos diximus, ad ſua munia redirent, quorum iuſsis milites ex diſciplina obſequerentur. Nec multo pòſt ſingulæ cohortes ad Auguſtã, quæ Megara olim fuit, Siracuſas in Leontinos, Calatámq. Hieronis, & Tauromininum, aliáq. oppida ſub uexillis cõtendere. Quũ eſſet Taurominii Ioãnes Vargas, ad eũ Gõzaga ſcripſit, ut ipſum Hærediã atq. Carantiũ, qui deſignandis hoſpitiis apud ſeditioſos præfuerat, cõprehenderet, uinctóſq. ſibi nauigio celeriter Meſſanam deuehendos curaret. Præſtitit officium Vargas, & nihil talẽ timentes ambos, uti præceptũ fuerat, Meſſanam deuehi iuſsit, ubi illico arctæ cuſtodiæ traditi ſunt. Ad alia quoq. oppida ſimili ratione Gonzaga perſcripſit, ut ſingulæ cohortes ſuum electũ, qui ſacris interfuiſſet, uinctum præfectis arcium traderent; atq. ita ad unum omnes illi uiginti quatuor diuerſis in locis uno tempore cõprehenſi, perductiq. ſunt Meſ-

D ſanam. In eos autem iuſtæ iracundiæ ſuæ uiris Gonzaga uſq. adeo ſeuerè & grauiter euomuit, ut uno die damnatos ad furcas, latronum more, laqueis ſuſpendi iuſſerit; atq. hæ furcæ toto litore, ut à præternauigantibus ſpectari poſſent, erectæ ſunt. Ex his altiſsimã Hæredia, detruncata prius per carnificem dextra, honoris cauſa promeruit, cui comites fuere hinc Mondraconius, atque Carantius, illinc Villalobos, qui inter ſacra iurantem Gonzagam arroganter interpellarat. Sed horum omnium ſupplicio conceptus altè dolor in Gonzaga expiari non potuit, dedit enim operam, ut quos maximè facinoroſos extitiſſe didicerat, omnibus modis atque omnibus locis interciperet. Qua in re præfecti arcium & prætores urbium, quum de ſcripto monerentur, operam ſedulò præſtiterunt, uſque adeo diligenter, ut qui neque excipi neq. deduci Meſſanã poterãt, cuſtoditos necarent, & cadauera in ſubiectum mare proiicerent. Hoc enim incolumi ſua fide ab his præſidibus

E peculiari ſuo iure fieri debere Ferdinandus cenſebat, quoniam qui antea quum arcium & oppidorum præfecturas acciperent, Cæſari ſacramentum dicentes ſe cunctis in rebus iuſtitiam obnixè culturos promiſiſſent, ideóque in reos maieſtatis, indicatis ſingulorum nominibus, lege agere tenerentur. Verùm Aluarus Sandeus apud Meſſanam truculentiorem carnificinam inſtituit: nam multos, qui Meſſanam ad forum rerum uenalium exornandi ſeſe cauſa ueniebant, uel inuitatos ad cœnam, & uariis modis per aleatores lenonéſque pellectos comprehendebat, ſtatímque per ſeruos Aethiopes pernecatos in mare proiiciebat. Id ſupplicii genus maturabatur ſpitamali quodã ligno, ad ceruices laqueũ intorquente, quod Hiſpani Garotum appellãt: ſic ut ad multa Siciliæ litora, à Meſſana ad Taurominium, & inde ad Siracuſas atq. Auguſtam, cadauera Hiſpanorum illiſa ſcopulis, & fœdè fluctibus lacerata ſpectarentur. Qua re certiùs cõperta, reliqui Hiſpani tanto ter

C ii

rore concepto concuti cœperunt, ut plerique quæsitis frustra nauigiis, excedere insula A niterentur. Interdictum nanque fuerat omnibus nautis, ne quemqnam militem nauigio exciperent, aut aliò aueherent, sicut multi in ea cogitatione, abeundique consilio manifestè comprehensi, sæuiente in eos Aluaro, scelerum suorum pœnas darent. Ad extremum reliquam militum partem, quæ nouis multiplicatisq. stipendiis exaturari nequibat, Gonzaga ipso Vastio multo seuerior inexorabiliórque, præbito menstruo stipendio, nauibus auehendos in Hispaniam imposuit. Quam ignominiam usque adeo grauiter milites tulerunt, ut postquam improbitatis atque perfidiæ notati in patriam aueherentur, animis contumeliam ferrè non possent, commilitonúmque exemplo se laquei pœna puniri mallent prædicarent. Ab hac tanta animaduersione in seditiosos carptim patrata, eam Ferdinandus sui nominis famam tulit, ut Siculi suis commoti iniuriis, singulas cohortes tanquam maleficentissimi generis hominum ex uetere disciplina decumari debuisse prædicarent, Hispani autem eum tanquam hominem prædurae seueritatis, & supra æquum inhumaniter atrocem, anidúmque prorsus Hispanici sanguinis in occulto maledictis laceratum diris execrationibus onerarent, & ex aduerso ab recenti facti memoria, Vastii lenitatem, pari seditionis crimine offensi, laudibus immodicis in inuidiam proregis attollerent; qui ea in re maximè benigna ingenii temperie usus, necis pœnam delicto grauiorem iudicasset, ideóque tantum monendo molliendóque animos militum, & stipendia liberaliter persoluendo, totum compescendæ tollendæque seditionis negotium ex sententia confecisset; utpote qui Hispanico sanguine progenitus, extra omnem pœnæ suspicionem uniuersæ consternationis maleficia syncera fide singulis condonare, quam C ullius omnino sui militis sanguine generosas manus fœdare maluerit. Cæterum tantum abfuit, ut id Gonzagæ factum à Cæsare minus probaretur, ut præclarè ei succenseret, quòd indulgentius agendo cohortes singulas nequaquam repetita seueritate decumasset, & in Vastio indignam iusto militaríque duce ineptè quæsitam clementiæ laudem effusè detestaretur. Quo iudicio Cæsaris & Vastius multum de pristina sua apud Insubres gratia amisisse uisus est, Gonzagam uerò ipsum uel indignantibus Hispanis ad amplissima præmia prouectum fuisse constat; quum ex aduerso nonnihil de concessis antea stipendiis atque muneribus, Cæsaris iussu, per quæstores Vastio detractum fuerit. Gonzagam tamen Hispaniæ magistratus ad dicendam causam citarunt. Verum is comparatis ad defensionem luculentis orationibus, ut in Hispaniam proficisceretur, & iam nauigaret, prohibuit Cæsar, ne peruulgata per Hispanias tot scelerum & suppliciorum labes, D animos prouincialium altius offenderet. Nec multo pòst Sicilienses cohortes collatis quæstorum indicibus, quibus nomina militum describebantur, circiter trecentos commilitones desiderarunt, atque hæ transuectæ in Italiam, classem Cæsaris apud Tarentum atque Brundusium conscenderunt. Sunt qui afferant Sicilienses cohortes, non quum statim ab Africa transuectæ in Siciliam fuissent, seditionem ad Randatium miscuisse, sed quum sequenti anno pòst maritimam expeditionem in Siciliam reportatæ fuissent: uerùm nihil ad rei notitiam pertinere putamus, an tum, an postea admissæ seditionis pœnas penderint. Eo siquidem tempore, antecedentibus Venetis, Andreas Auria superato Messanæ freto, sublatísque passim militibus, ad Corcyram insulam cursum intendebat, eò nanque Vincentius Capellius cum imperio atque uniuersa Venetorum classe peruenerat, coniunctísque eo modo classibus apparebat Barbaros tantam uim Christianæ classis non esse laturos, & congressum & pugnam omnino uitaturos. Tum enim E Hariadenus Barbarussa Ambracio sinu cum tota Ottomannica classe se continebat, & de aduentu nostræ classis certior factus, ut illac nostri intrarent, propter arctas fauces expectare uidebatur, tanquam ex æquissimo loco dispositis utrinque tormentis intrantes oppressurus. Paulo siquidem antè Grimanus Patriarcha cum Pontificiis triremibus è Corcyra progressus ad fauces eiusdem Ambracii sinus, Preuesam oppidum in ipso Actiaco promōtorio positum, admotis triremiū proris oppugnare adortus fuerat. Sed is conatus, explorādi causa susceptus, eum habuit euentū, ut quū Iustiniana triremis Paulo duce audacter arctas intrasset fauces, atq. aliquot hostiliū tormentorū sinistro nauis latere pilas excepisset,

A excepiſſet, expoſiti ſint in terrã milites cũ tribus tormẽtis, quibus & à terra, & à triremi-
bus aliquãdiu quaſſatũ Preueſæ caſtellum fuerit, ſic ut appareret expugnari potuiſſe, niſi
Turcæ, ab Aetolia acciti, ab obſeſsis cum ualida equitum & peditum manu ſuperuenien-
tes, noſtróſque magno clamore edito aggreſsi, aliquot interfectis & uulneratis, reliquos
in mare umbilico tenus ad ſcaphas triremium confugere coëgiſſent; quanquam Alexan-
der Interamnas, peditum præfectus, uel grauiter ſaucius aliquandiu conſtanter Turcarum
impetum ſuſtinuiſſet. Per hunc modum Patriarcha repulſus, ſublatis in naues quæ expoſi
ta fuerant tormentis, Corcyram rediit, nihil eius conſilii pertæſus, poſtquam quales eſſent
anguſtiæ ſinus exploraſſet, atque hoſtium claſſem toto ſinu ad anchoras ſtantem ex pro-
pinquo proſpexiſſet. Conceſſerant tum claſſes noſtræ in Gomunitiæ portum, quæ eſt cõ-
B tra Corcyram in cõtinenti, ad eum locum uberrimæ aquationis, qui antiquitus Regii fon
tis nomen tulit, atque ibi præfecti omnes quidnam primum tentandum foret, dictis ſen-
tentiis conſultabant. Referente autem, quæ uiderat, Patriarcha, antè alios Ferdinandus
Gonzaga eius erat ſententiæ, ut expoſitis militibus atque tormentis Preueſæ caſtellum
magna ui expugnandum cenſeret. Quo expugnato, conſtitutíſque in promontorio, caſtel
lique ruinis maioribus tormentis, elabi non poſſe hoſtem, atque eius claſſem ſummis de
trimentis affici atque deleri poſſe diſſerebat; Nam ut egreſſus hoſti totus eriperetur, in
ipſis faucibus onerarium nauigium lapidibus magnis minutíſque repletum demergi iu-
bebat: atque item tres galeones, qui erant è tota claſſe tormentis inſtructiſsimi, contra
oſtium earum faucium produci conſtituíque ualido atque obliquo rudentum nexu in
C anchoris iubebat, ut ſi Barbaruſſa ſinu euadere in altum conaretur innumerabilium pila-
rum procellam in limine faucium exciperet, atque ibi omnino demergeretur. Ad ea
Auria reſpondit, id Gonzagæ conſilium dictu quidem ſpecioſum, ſed factu, atque exitu
periculoſum atque difficile uideri. Nam primum omnium exponere in terram milites an
cipitis periculi rem eſſe, quod credi par eſſet, Aetolicas copias, uti dudum Grimano teſte
fecerint, minimè defuturas, quin oppugnatis atque obſeſsis ſuis maturam opem ferrent;
quorũ ſuperuentu noſtros pedites uim incumbentis equitatus ægrè toleraturos appareret,
& ſi quid eis iniquo in loco opinione durius accideret, naues profectò onerarias deſtitu-
tas militari præſidio, quod eſſet miſerrimum, hoſtibus prædæ futuras. Ipſi porrò pedita-
tui iam in terram expoſito graue periculum imminere, nam ſi aliqua autumnalis tempe
D ſtas ita incideret, ut onerariæ naues pariter atque triremes à ſcopuloſo litore ſe recipere
& in altum ad ſalutem uela dare cogerentur, unde tum ſuppeditari poſſe alimenta,
non modo deſertis inimico in litore, ſed ingruentes undique hoſtes pugnando ſuſtinen-
tibus. Id certè euenire poſſe nemo maritimarum rerum peritus dubitarit, ſic ut fortiſsi-
mis uiris ſpes omnis receptus, & fugæ, importuna malignitate ſubitæ tempeſtatis eri-
pi poſſe iudicemus. Cœlum quidem autumnale ex mutabili natura temporis, ad repen-
tinos uentorum turbines edendos paratum, non inſanis nautis eſſe pertimeſcendum,
uti iam multis recentium naufragiorum exemplis compertum eſſet. Propterea ſi ho-
ſtis extra ſinum ad pugnam elici non poſsit, ipſis tutius atque utilius uideri, ſupera-
re Leucadem, ipſámque Neritum ſaxis aſperam, & directo curſu in Naupacteum ſi-
num claſſem inferre; ubi & expugnari poſſe Naupactum oppidum, mœnibus non ma-
E gnopere munitum, & multa obiter oppida, quæ ad intimum ſinum Corynthiacúmque
Iſthmum pertineant, impune diripi atque euaſtari poſſe, Græci homines prolixè confir-
marent, quod nauigationis iter ſi teneant, accidere poſſe ut Barbaruſſa uel pudore ad-
ductus, uel ſuorum ingenti periculo permotus, ſinu egrederetur, & conſerendæ pu-
gnæ facultatem ipſis optantibus & paratis præberet. Hanc gerendi belli rationem quan-
quàm Gonzaga propoſitas difficultates infirmare & tollere contenderet, Capellius
ipſe & Patriarcha probare uiſi ſunt, ut pote qui maritimo potius quam terreſtri cona-
tu audendum eſſe cenſerent, ſubitæque tempeſtatis pericula, potius quam hoſtes, quos
æquo mari contemnebant, non temere formidarent, Naupactúmque ſi expugnaretur,
quod Veneti imperii Methonenſi bello fuiſſet, ipſis ex lege fœderis acceſſurum ſpera-
re poſſent. Exinde Auria conſtitutis totius claſsis ordinibus è Gomenitiæ portu pro-

fecturus, onerariis nauibus, quæ erant septuagintaduæ, Francum Auriã gentilem & pro- A
pinquum suũ præfecit, quòd magni usus maritimis in rebus haberetur. Ex his tamen qua-
tuordecim Alexandro Bondelmerio attribuit. Is enim uniuersam anteire classem & Fran
ci nauigationem obseruare iubebatur. Sed quinq. etiã triremes (eæ siquidem in uniuer-
sum erant numero centum & triginta quatuor) delectæ sunt, remigio & uelis maximè agi
les atq. expeditæ, proptereàq. speculatoriæ uocabantur, quæ galeonem contra sinus fau
ces dare anchoras & consistere iussum præcederent, atq. hostilis clasis motus explorarẽt.
Turcicæ nanq. triremes quatuor, cum expeditis totidem biremibus sinum egressæ per fau
ces in altum euaserant. Sed cõspecto galeone, ut triremes nostras quæ aduersum se dire-
ctis rostris impetum facturæ uidebantur, effugerent, eludendo rursus intra fauces se rece
perunt. Itaq. Auria dato signo, ut reliquæ classes se cõsequerentur, ad Preuesam conten- B
dens, uniuersas triremes extendit, ita ut ab hostibus facilè numerari possent, quoniam si
minora nauigia suopte studio uoluntatéq. classem comitantia recenserentur, iusta suppu-
tatione supra quinquaginta & ducentorũ nauium numerum impleuissent. Quo spectacu-
lo magnus (uti aiunt) timor Barbarussæ animum incesit, qui tametsi natura intrepidus, no
strorum uirtutem & disciplinã nõ magnopere formidandã putabat, ingentis tamen clasis
amplitudine atq. apparatu uehementisimè permouebatur. Neque enim maior à priscis
temporibus in Ionio nostrorum clasis cõspecta fuerat; ita ut quidam eunuchus ex Soly
mani ianitoribus Barbarussæ comes datus, eum cunctantem subtimidéq. perplexum inur
banis & planè superbis uerbis insolenter obiurgaret, quòd in prouocantes Christianos, &
pugnam cientes, nõ statim sinu erumperet, atq. eos adoriretur, qua in re nõ salutem suam C
qui cõspectum hostis ferre non posset; sed Solymani imperatoris decus respicere debe-
ret, qui gloriæ suæ multum splendoris ea turpi cunctatione detrahi nollet. Pro dignitate
siquidem Ottomannici nominis experiundas esse uires. Nam si bello fortis & pugnax es-
set, uti profiteretur, nõ desperandam esse uictoriam. Quod si Fortuna uotis uirtutiq. Tur
carum inuideret, non defuturos Solymano trierarchos, ipsis si uincerentur meliores, &
Ponticas syluas tantã ad conficiendam classem materiam suppeditaturas, ut duplo maior
& ornatior uiris atq. remigibus clasis ædificari facilè posset. Postremo id quoque addidit
eunuchus Barbarussæ, cauendum esse ne metu honestisimæ mortis, quæ aduerso etiam
prælio esset incerta, ab irato Solymano fœdæ necis periculum subiret. Nec mora, uocife
rante adhuc eunucho, cõuersus ad Salechum archipiratam. Ergo, inquit Barbarussa, uir D
fide uirtutéq. præstantisime, nobis ut uideo, uel iniqua cõditione pugnæ Fortuna tentan
da est, ne huius semiuiri latrantis delatione pereamus; atq. ita classem educere cœpit, quũ
iam Auria ad Leucadem uela flecti iuberet, ratus hostem his faucibus, timore præpeditũ,
egredi nõ ausurũ. Tenebat propositæ nauigationis cursum Auria, & secundo usus uento
ad Leucadem prouehebatur, quum à speculatoribus, qui in carchesio summi mali galeo-
nis Bondelmerii cõstituti erant, Auriæ significatum est, hostilem classem exire sinus angu
stias, & sinistrorsum secundum litus flecti. Hanc oram quam Barbaricæ clasis sinistrum
cornu lambebat, paulo antè Grimanus præoccuparat, eo consilio, ut si hostis ab angustiis
prodiret, cõmoditate litoris excluderetur. Sed non multo pòst iter mutare iussus, atque
inde recedens ad reliquas sociorum triremes se contulerat, atque ita euenit ut Barbarus
terræ litus obtineret. Nam callido pro necesitate utens consilio, si ab nostra classe im- E
potenter urgeretur, proris in hostes obuersis terræ puppes applicare, expositisque militi-
bus à terra classem exarmatam uiris atque tormentis, uti usus posceret, minorem naui-
giorum quam uirorum iacturam fore iudicans, defendere decreuerat. Cæterum Auria
ea erumpentis hostium clasis significatione commotus, ut qui iam triremes ad statio-
nem sub Leucade, quæ Suessula dicitur, adegerat, tametsi quod non putarat accidisset,
animum tamen egregiè componit, & classem uti imperatum antea fuerat, ad ineundam
pugnam comparare sese, & prætoriæ suæ signa sequi iusit. Iam tota Turcarum clasis in
apertum pelagus euaserat, eo ordine ut Hariadenus ipse mediam teneret aciem, ubi eius
prætoria purpureis pluribus uexillis exornata conspiciebatur. Dextrum latus obtinebat
Tabaches, sinistrũ uerò Salecus pari propè triremium numero instructi, qui Tunetanis
prælüs

A prœliis inclaruerant. Nam eo die Barbarussa produxit octoginta septem triremes, biremes autem rostratas circiter triginta, robore triremibus pares; leuiores uero triremes & mioparones tot erant, ut nauigiorum omnis generis centum quinquaginta, quæ remis agerentur, summam efficerent. Mediæ autem aciei cohærebant cornua, tanto ordine, ut quo uerteretur prætoria alas extendentis aquilæ speciem præberent; fateretúrq. mirabundus Auria, sicuti hæc eum postea narrantem audiui, neque habiliùs, neq. firmiùs, aut omnino decentiùs classem à perito duce educi potuisse. Antecedebant Barbarussæ classem triremes circiter uiginti, partim rostratæ, partim leuiores, quæ omnium erant uelocissimæ, cui præerat Draguthes archipirata, multis postea in nostros maleficiis clarus. Constat Capellium ineundæ pugnæ auidum, è sua puppe in scapham descendisse, aduectúmq. ad prætoriam
B Auriæ, illum compellasse his uerbis: Quid tibi, inquit, princeps, hac proposita prælii edendi longè pulcherrima occasione faciundum sit uides, ego certè, si me forte cum Venetis triremibus te gnauiter sequuturum dubitas, iam à te ad declarandam Veneti senatus uoluntatem, studiúmq. meum primam aciem deposco, primáq. prælii pericula fortiter subibo; splendidúmq. thoracem, quem induerat, ostēdens, & palma pulsans; in hoc enim uti pium & impigrum decet Venetum præfectum, aut gloriosè uincam, aut uictus honestissimè occumbam. Egit gratias Auria, laudatóq. eius ingenti studio, rogauit, ut se præeūtē subsequeretur, & quid fieri oporteret, intentus obseruaret, se enim quid fieri uellet opportunè signum daturum. Iam prima biremium manus ad galeonem appropinquabat, & aliquot triremes à Saleco missæ, id ingens nauigium oppugnabant, ea tamen conditione,
C ut quum non multum appropinquarēt, nec ob id multum nocere possent, neque in eos pariter è multo spatio Bondelmerius tormenta contorqueri sineret, non multum utrinque proficeretur. Expectabat enim uir rerum naualium apprimè peritus, ut propius accederetur, ex improuiso sæuam omnis generis tormentorum procellam in subeūtes effusurus. Neque eum fefellit opinio; nam Turcæ audacius accedentes, adeo graui glandium & pilarum grandine perfusi sunt, ut inhibere remos, & magno accepto detrimento trepidè se recipere cogerentur. Auria interim reuocabat naues, quæ præcesserāt, & galeonem suum remulco protrahi iubebat, & triremium trierarchos intercurrentibus per nauiculas nunciis hortabatur, ut sese animis ad ineundam pugnam confirmarent paratíq. essent ad imperia, quum tubæ cantu atque explicato maximo uexillo signum daretur. In eo autem cō
D silio, decretóq. erat Auria, ut nisi onerariarum nauium fretus præsidio, confligendum sibi non esse iudicaret, uti postea confirmatione maiorum minorúmque ducum, qui aderant, didicimus. Idem pariter astutus hostis prouidebat, qui pari utrinq. triremium cōcursu procul ab onerariis, quæ castellorum erant instar, dimicare cupiebat. Nam tum fortè uentus omnis ita subsederat, ut æquora ad edendam nobilem pugnam pacata fluctibus & planè constrata præberentur, & patriarcha prouectus ad Auriam eam inuadendi, delendíq. procul dubio hostis facultatem non prætermittendam prædicaret, tantóq. ardore uociferaretur, ut propinquiores trierarchi inuitātis uocem audirent, maximéq. mirarentur quòd Auria rem prælio cōmittere dubitaret. Is enim onerarias naues in unum coëuntes ingentibus gyris atq. meandris subsequente triremium ordine circuibat, & ex nauali peritia, nouum aliquod atq. inexpectatum hosti facinus editurus uidebatur, sic ut id ipse perspicax & mi-
E nimè præceps Barbarussa, uti postea compertum est, facilè crederet. Id Auria crebro rotatu classem suā circuens, ea ratione faciebat, ut ad se hostiles triremes pelliceret, & in prouectas è castellis excelsarum nauium propius & certius tormenta dirigerentur, atq. ipse demum in perturbatas, quæ erat certa uincendi ratio, directis proris inueheretur. Interim subsistente Barbarussa, & quorsum ea hostis flexuosa nauigatio recideret spectante, quòd dolum aliquem suspectaret, cornuum suorum triremes, iam uergente ad occasum sole, diuersis in locis rē gerebant, pars in oppugnando galeone frustra perseuerabat, pars aggressa onerarias duas, in quarum altera Buccanigra cum sua Hispanorum cohorte uehebatur, in altera erat Macinius Mongaia Cantaber, usq. adeo grauiter coniectis in eas pilis affixerat, ut perrupto malo incensisq. uelis, & multis Hispanorum & nautarum interfectis, perituræ crederentur. Alia uero pars duas onustas cōmeatibus circumuentas naues, quarum

altera erat Veneta, altera Dalmatica, coniectis ignibus concremaret; paucis in scaphas de A
silientibus, aut ad propinquas sociorũ naues adnatantibus. Duas etiam triremes sub ipsum
crepusculum, quæ leuiore utebantur remigio Salecus intercepit, quarũ trierarchi erant
Mozenicus Venetus, & Bibiena Etruscæ stirpis uir sacratus. Secũdum has triremes capta
est Aloisii Figaroæ Hispani nauis, tametsi suæ cohortis milites aliquandiu pugnacissimè se
defendissent. In ea captus est cum ipso Figaroa patre filius adolescens nobilissimæ formæ,
qui postea deductus ad Solymanum Mahomethis sacra suscepit. Is quũ principis cubiculo
assueuisset, post tertium carceris annum misero patri libertatem impetrauit, donatúmq. li-
beraliter in Hispaniam remisit. Tum uero cum tonitru turbatis nubibus grauis imber &
procella flantibus Euris exorta est. Nec dubitauere nostri, quum uidissent Barbaros attol
lere dolones, quin & ipsi præeunte Auria dolonibus simul & maioribus expansis uelis, se B
inde explicarent, & quò uentus ferebat, ad Corcyram unde uenerant uerterentur; usq.
adeo dissipatis agminibus, ut intento etiam remigio, nequaquam se recipere, sed confu-
sè & turpiter effugere uiderentur; sic ut Auria tãti usus, tantæq. peritiæ, & tantæ deniq. exi
stimationis mari dux, eo die nullus imperator extiterit. Ferũt Barbarussã nostros eodẽ uẽ
to ad aliquantum spatium persequutum, nec quem hostes elabendo cursum tenerent, per
tenebras planè cernentem substitisse, quoniam nostri duces in singulis suis prætoriis lumi-
na extingui iussissent, quæ erectis ad puppem ingẽtibus laternis præferri solita sunt. Proin
de ipsum in cachinnum uersum sæpe repetisse hæc uerba Hispanico sermone prolata. Er
go Auria lumen abiicit, ut certiùs fugam suã tenebris recondat? Quasi miraretur nostros
tanquam magno metu occupatos, omnis decoris, modo se eriperent, obliuisci, quã manus
cõserere maluisse. Ea uerò apud omnes Corcyræ applicãtes opinio fuit, ut præclaro obor C
ti repentè uẽti beneficio, uel cum ignominia è summo periculo se ereptos faterentur. Cæ
sariani autem præcipuéque Ligures, ut Auriæ nomen ab omni infamia uẽdicarent, tam fœ
di exitus culpam ex obliquo in Venetos referebant, quòd ab initio præsidium Hispanorũ
militum, quod distribui in Venetas triremes debebat, ut propugnatoribus firmiores in cõ
gressu hostium euaderent, superbè repudiassent. Venetis nanq. triremibus non planè cõ
fisum Auriam, & propterea temperasse à prælio differebant; ob idq. præsertim, quòd eua-
dente angustias Barbarussa, illæ fermè omnes collectis uelis & per iuncos ad antennas sub
ligatis, eas ad summitatem mali celeriter eduxissent; scilicet ut repentè præcisis iuncis, ex-
pedita ad quem uellent fugæ cursum uela uentis inflanda præberent. Quum in ea mutui er D
roris obtrectatione, mœstitiáq. & dolore turpissimi euentus uersarentur, Macinii Canta-
bri nauis uel quassata perforatáq. quæ periisse credebatur, Corcyram applicuit; eius autem
Macinii mira constantia fuerat defensa. Nec multo pòst ipse Barbarussa non contentus no
stro dedecore, nec hostes inopinata procella sibi è manibus ereptos æquo animo ferens,
ad Paxum insulam prouocabundus ad pugnam peruenit. Ea insula centum ferè stadiis ab
ultimo orientali, quod Phalacrum olim fuit, Corcyræ promõtorio distat; sic ut exprobrare
nostris fugam, & si è portu prodirent, cum eis acie congressurus esse uideretur. Quamob-
rem Gonzaga fremens, ut qui superbi hostis arrogantiam ferre non posset, singulos adiit
duces, rogauitq. ut pro dignitate Christiani nominis animos uirésque componerent, & fœ
liciore uirtute insolentis Barbari uim omnino retundere niterẽtur; resq. eo deducta est, ut
Capellius, quod antea nihil tale iubente senatu suscipere recusarat, Hispanorum certa præ E
sidia quæ offerrentur se in triremes recepturum polliceretur, quaternáq. acie Barbaros in
uadere decernerent. Quartam enim aciem Ferdinando Gonzagæ honoris causa attribue
rant. Verum hæc cõsultatio tam diu prolata est, ut Barbarussa aduersam circa nonas Octo
bres metuens tempestatem retrocederet, & sibi abundè satisfactum existimans in sinũ Am
bracium reuerteretur. Ab ipso autem hostis discessu de expugnando Dyrrhachio cogita
tum est; sed quum à Capellio totius Dyrrhachini litoris stationes nauigiis male fidæ præ-
dicerentur, non multo pòst in Rizonicum sinum, quem Catarenum uocant, cursum direxe
runt, ut Castronouum Turcicæ ditionis oppidum, in eo sinu positum expugnarent. Ea
enim forma est & natura sinus, ut tutissimum atque ingentem præbeat portum, maréque
sese ad orientem intorquens in intimo recessu Cattarum, oppidum Veneti imperii, alluat;
sic ut

A sic ut per quasdam fauces, quæ protracta cathena præcludi posśint, nauigiis adeatur. Tota
regio apricis, & egregiè cultis collibus peramœna est. Sed Cattarum, obstantibus ad dex-
tram montibus, ita opacum redditur, ut incolæ sub brumam breuisśimis solibus utantur.
Castrum autem nonū, quod multis antè annis Chersego regulo à Mahomete fuit adem
ptum, apricius est, sed nequaquam Cattaro munitius. Castrensium ædificia ab infima oppi
di parte, quæ mari alluitur, & turritam munitionem instar arcis habet, per dorsum collis as
surgunt. In summo autem Castellum habet natura potius, quam arte munitum. Oppida-
ni partim Dalmatici, & partim Epirotici sunt generis; sed qui iampridem immixti Turcis
à Christiana religione defecerāt; mercaturæ student, & paruis nauigiis quæstum faciunt.
Nulli Turcæ milites erant in præsidio, quum binæ tantum quas diximus infimæ munitio
B nis & superioris castelli arces, à paucisśimis Turcis custodirentur. Itaque intrantibus sinū
clasśibus, magna ui admotis tormentis, priusquam oppidum ab incolis aliquandiu defen
sum caperetur, socii nauales Venetæ clasśis per remos murum scandentes ad infimā par
tem intrarunt, & mox ab expositis Hispanis oppidum quoque perrupto muro captum est,
quum ibi duo insignes cohortium præfecti Buccanigra Hispanus, & Cæsar Iosias Firma-
nus interfecti cecidissent. Multa eius oppidi, sed nequaquam pretiosa domesticarum re-
rum præda fuit; sed ingens omnis ætatis & sexus incolarum multitudo in seruitutem abdu
cta est; quanquam multi ex bis nunquam se à cultu Dei Christi discesśisse dicerent. Tri-
duo pòst, superius castellum præsidiarii Turcæ frustra pacti incolumem fore libertatem,
& uitam, dediderunt. Quum id oppidum communibus uiribus captum ex fœdere Vene
C tis deberetur, occupatum est ab Hispanis, quos Auria Ferdinandúsque Gonzaga extra
Italiam alere cupiebant. Itaque uel ægrè permittente, & è Venetiis super ea re senatus cō
sultum expectari debere frustra postulante Capellio, Franciscus Sarmentus cum quatuor
millibus ueteranorum militum, qui apud Insubres à scelerata secesśione, regionem ad Ga
leritum oppidum peruastarant, Castronouo præpositus est. Eam rem molestisśimè tulit
senatus, quòd id oppidum communibus partium armis nō sibi ex lege fœderis, sed Hispa
nico præsidio concessum fuisset. Suspectabat enim Hispanorum ingenia auida imperii, at
que assueta rapinis & maleficiis, tanquam ex occasione Cattarensium rebus uim allatura;
usque adeo indignanter eam iniuriam patritiis æstimantibus, ut auerso à Cæsarianis ani-
mo susceptæ eius detrimentosæ expeditionis singulos patres pœniteret, & decemuiri in
D spem pacis inducias à Solymano petendas esse decernerent; quæ uel ob id opera Laurētii
Gritti, qui Andreæ principis fuerat filius, benignè atq. celeriter impetratæ sunt, quoniā
Galliæ regis legatus Antonius Rinco Byzātii purpuratos opportunè docuerat id fœdus,
quod apud Neapolim cum Cæsare à Venetis dissentiente multo maxima senatus parte
percussum fuisse, inuitisque demum fere omnibus id recens bellum susceptum esse memo
rabat. Quum hæc agerentur, nunciatum est Barbarussam, ut Castrensibus opem ferret,
eduxisse classem; sed quum ad Saxonem insulam peruenisset, aduersa tempestate oborta
non modo retentum fuisse, sed aliquot triremium, quas atrox uentus Africo atque Austro
permixtus Acrocerauniis cautibus illisisset, iacturam fecisse diceretur; uti facilè apparebat
ex armamentis, eiusque naufragii fragmentis, quæ toto ferè Dalmatico litore natantia
& eiecta uisebantur. Ea re certiùs cognita Cappellius eius animi fuit, ut eductis clasśibus
E Barbarussam eo incommodo perturbatum persequeretur; cui consilio fauebat & ipse Gō
zaga, qui amissum decus ad Leucadem nobili aliquo facinore edito redimendum esse
disserebat. Sed Auria multis de causis tanquam importuni ausus consilium facilè impro-
bans, sibi in Italiam redeundum ita statuit, ut cōtinuò uela uentis daret, plurimum indi-
gnāte Capellio, qui aduocatis suæ clasśis trierarchis omnibus, cōtumeliosam orationē in
Auriā effudit; ita ut seipsum detestaretur, qui se alieno imperio subiecisset, eósq. moneret,
ne unquā externi cuiusquam præfecti imperia subirent, postquā uel ignauia uel maligni-
tate homo Ligur, Veneti nominis antiquus hostis, conceptæ atque exploratæ uictoriæ
deesse, & Italicæ naualis disciplinæ existimationem, fœdo importunæ cessationis & fugæ
exitu dedecorare uoluisset. At Auria consilio apprimè grauis hæc uerba, atque hosce uel
aduersos de se rumores facilè contemnebat, quum cuncta quæ ageret & diceret, ad com

modum Cæsaris reuocare esset solitus, ita ut per ironiam Valerius Vrsinus, qui tum ade- A
rat Veneto stipendio addictus, nihil nisi peritissimè & consultissimè ab Auria admini-
stratum atque omnino gestum diceret; quando Venetos cum Solymano commisis-
set, & diuturno maximè bello ianuam, uti exoptare uideri posset Cæsar, uel ipsis nolenti
bus Venetis aperuisset, & id certè ne amisso quidem ullo nauigio probè præstitisse iudi-
cari deberet. Non deerant siquidem factiosæ malignitatis homines, qui interpretaren-
tur id contractum cum Turcis bellum, magno Cæsari commodo cessurum, quòd Vene-
tos tanti irritati hostis uim terra marique diu non esse laturos appareret; ideóque eos
tanquam exhaustos opibus atque pecunia, eò breui redigi posse asseuerarent, ut his ter-
restris eorum imperii urbibus, quas superioribus temporibus impotẽter occuparint, aut
ui, aut aliqua demum pactione, quam necessitas exprimeret, uti nuper conspirantium re- B
gum bello fecissent, decedere cogerentur. Cæterum Castronono capto, atque his, quæ
diximus, Hispanorum præsidiis Sarmento duce impositis, atque obiter abeuntibus classi
bus, eam iniuriam usque adeo grauiter atque superbè Solymanus tulit, ut magno appara
tu id oppidum terra marique repetendum decerneret, augerétque iratus Venetis in
Peloponneso copias, quibus & Nauplium & Epidaurus acriter oppugnarentur simul &
uehementer obsiderentur. Singulare autem gaudium concepit, quòd totius propè Chri
stiani nominis classes, quas antea plus æquo magnifacere erat solitus, aduersum se coa-
ctas Barbarussa omnibus prope rebus inferior, omni existimatione spoliatas, toto mari
effugere coëgisset. Ineunte igitur uere Barbarussa refecit classem, & nouos remiges in
supplementum maritimis regionibus imperauit; atque eum, uti oportebat, propugnato- C
rum ex Ianizeris præcipuè numerum, & exercitatissimum quemque ex aliis ordinibus, in
classem descripsit, duásque ingentes onerarias naues, quas mahonas uocabat, ad ferenda
totius tormentarii apparatus, & castrensis instrumenti onera, celeriter ædificauit. De
cretus quoque est in id bellum dux alter, qui terra rem gereret Vlamanes Persa. Is belli-
cæ uirtutis commendatione in demortui Vstrephi locũ in præfectura Illyrica, quam Bos
nensem uocant, suffectus fuerat. Hunc enim alibi à Tammaso Persarum rege transfugis-
se memorauimus. Hic operam dedit ut septem minores Sanzachi cum eorum equitum
assuetis turmis è proximis regionibus sibi adiungerentur, conduxitque non multa pecu
nia pedites eius generis qui Haidones, Vscochi, Martellosii, Chymeriotæ, & Morlachi
uulgo appellantur; agreste hominum genus, syluis atque nemoribus prædandi causa as- D
suetum; sed durum & uelox, indomitique uigoris aduersus omnes cœli iniurias, & in o-
mne belli facinus paratum atque expeditum; utpote qui nudis pedibus, aut tantum car-
batinatis per rupes & cautes confragosarum uallium asperrimorúmque montium crepi
dines, mira, uti in capreis uideri est, celeritate discurrant; & sagittis & fundis eminus,
cominus autem præpilatis quibusdam sparis, paruísque securibus, ab ancipiti mucrone,
quum eas nonnunquam contorqueant mortiferis, in hostes utantur. Hos enim Vlama-
nes, non qui pugnarent modò, sed qui opus facerent, munitionésque erigerent, maximè
idoneos (ut Turcis parceret) & propè sibi necessarios existimabat, quibus omnibus Teste
gim Turcam præfecerat, qui Habraimi Bassæ citharœdus fuisse, & improba delatione
illius damnationem maturasse dicebatur. Itaque adulta æstate, quum Barbarussa educta
Hellesponto classe in Rizonicum sinum peruenisset, eodem tempore Vlamanes cum tri- E
ginta millibus equitum & peditum in summis montibus sese ostendit. Barbarussa prius
quam primas sinus fauces intrarer, Draguthem & Corsetum piratas cum triginta uali-
dis biremibus, quas galeotas uocant, ad explorandũ præmisit, ita ut ad Castrononi mœ-
nia accedentes, sinu quodam à tormentis se protegerent, indéque aquatum ad proximũ
fontem, quem Artisatium appellant, in terram exirent, in quos extemplò Sarmentus Ma
cinium Mongaiam cum sua cohorte, & Lazarum Coronæum cum turma equitum erum
pere iussit, cõmissóque certamine Turcæ multis eorum interfectis & captis terga dare, &
ad Galeotas adnatare coacti sunt. Exinde Barbarussa applicuit cũ nonaginta triremibus,
& tribus quas diximus Mabonis, totúmq. triduum absumpsit in exponendis tormẽtis, eri
gendisq. eorum munitionibus, quæ nisi noctu administrari perficiq. poterant, propter per

petuam

A petuam tormentorum omnis generis pilarum procellam, quæ in opus facientes ab Hispanis effundebatur, sic ut eo triduo Turcarum amplius mille tormentis icti interfectíque sint, in queis & ipse cecidit Agis Hariadenus, qui in Africa ad Taioream urbem iuxta Tripolim sese regem effecerat; cuius morte Barbarussam non mediocri dolore affectum ferunt, quòd inter ueteres amicos longè omnium prudentissimus atque fortissimus haberetur. Barbarussa multo cum labore cædéque suorum perfectis quæ instituerat operibus, supra quinquaginta quatuor maioris generis tormenta promouit, in queis erant duplices colubrinæ septem, stupendæque item magnitudinis quatuor basilisci, qui ferreum amplius centum pondo globum euomebant. Reliqua erant eius generis quæ duplices medisque cannones uocantur; præter sacros & hierofalcones; atque itē mor

B taria quæ lapideas immanes pilas in sublime iaciebant, ut superne decidentes terribili ruina domorum tecta deformarent. Ex hoc numero, uti oportebat, circiter quartam partē Vlamani impartitus est, ut à septentrione diuersam à sua oppugnationem institueret. Ipse enim ab oriēte è triplici loco diuisis muneribus cum Tabache & Halileuano uiro Hispano, qui iampridem ad Mahometis sacra delapsus Tunetano priore bello singularem peritiæ militaris laudem, eximiósque inde honores apud Barbarussam & reliquos Turcas promeruerat, quatere murum cœperat. A mari quoque Salecus admotis triremium proris certum propugnaculi locum oppugnare iussus, eum feriendi muri tenorem seruabat, ut quotidie sub auroram, & quum sol inclinaret in uesperam denis per uices promotis triremibus murum uerberaret. Vsque adeo autem per aliquot dies acriter & continen

C ter quassata sunt mœnia, ut Sarmentus uel opportunè intus contra procidentem murum noua munimenta noctu præcipuè erigens, ægrè patefacta loca resarciret, & tā multa tormentorum uerberatione magnopere terreretur. Nam tametsi integros nouem menses uacuos à bello nactus, nihil parcēdo militibus aduersum hostes, quos omnino uenturos ad oppugnādum ominabatur, nouos aggeres erexisset, & reliqua in rem opportuna opera perfecisset; duabus maximè de causis angebatur, quòd saxeo in loco glebam & cespitem ad construendas ex disciplina munitiones desideraret, nec à quoquā maturā opem sibi afferri posse speraret. Nam tametsi ab Auria, qui Brundusino in portu Cæsarianam classem continebat, duo nauigia onusta commeatibus, atque his rebus, quæ ad apparatum tormentorum pertinerent, superioribus diebus acceperat, multáque adhortatione

D ipsius Auriæ subsidia pollicentis fuerat confirmatus, nihil tamen eum deducta in pugnæ periculum classe, qua ipsi subueniretur, tentaturum arbitrabatur. Itaque quum Sarmentus tot ruinis uno tempore uario in loco sese opponere conaretur, Turcæ perampla turre, quæ muro interiore quadrato cingebatur, potiti sunt; eo successu ut ad terrendos nostros in fastigio Barbaricum uexillum erigerent, atque ex ea munitione, quæ erat circa turrem, sclopettis atque sagittis primò, mox etiam tormentis inde collibratis Hispanos impeterent. Quum impigrè resisteretur à nostris, Sarmentus ad ima fundamenta eius munitionis cuniculum agi iussit, quem uulgo minam uocant, ut suppositis ex tormentario puluere ignibus, quum Turcæ maximè urgerent, & in oppidum irrumpere conarentur, ex repentinis flammis disruptæque munitionis ruina, inopinantes opprimerentur. Sed ea res aduersum habuit euentum, nam quum ingruentibus Turcis opportunè cuni-

E culo ignis subderetur, ea collata materia incendiarii pulueris, importuno quodam lento re concepto, tardè & segniter flammam corripuit; ita ut frustra in hostes exitum quærens repulsa flamma in nostros reuerberaretur; multósque igne correptos absumeret, & in his ipsum cuniculi magistrum Michaëlem Firminum, é Cæsarea Augusta citerioris Hispaniæ. Accidit etiam ut eodem tempore apud superiorem oppugnationem Vlamanes aliquantam ab attigua arce muri partem prosterneret, & Barbari tanquam uictores sublato clamore plurimum exultarent. Quibus rerum difficultatibus adductus Sarmentus edixit, ut qui milites essent fauciati, neque operam pugnando præstare possent, sese in inferiorem arcem reciperent, quo Aloisius Arius, & Macinius Mongaia incommodè uulnerati concessissent; reliqui autem supremum bellicæ uirtutis conatum edituri, medio in foro se conglobarent, ut non inulti extremum communis Fortunæ casum subirent. Nec

mora cruentiſsimum irruentibus Turcis certamen eſt editum, ſed noſtris iniqnius, quum A
plenus imber ſclopettariis, qui nniomnıum peritiſsimè rem gerebant, funiculorum ignes
extinxiſſet, & neceſſario non haſtis modo, ſed gladiis uterentur; æquiore Turcarum
conditione, qui innumerabiles ſagittas in noſtros ſpargebant. Multi præterea hoſtium
equeſtris ordinis, pedibus pugnare iuſsi, prælatis equeſtribus peltis incuruos ſuos enſes
ita in noſtros exercebant, ut galeas ferreáqne humeralia facilè diſcinderent, atque ad
unum fermè omnes uel fortiſsimè repugnantes trucidarent; ſic ut utraque pars ardore
prælii accenſa per ſtrata cadauera peruadere ad ſuum hoſtem, & conſertis manibus pu-
gnare minimè dubitaret. Cecidit in eo conatu fortiſsimè dimicans Cuſanus Burgun-
dus, qui propter ſæpius ſpectatam in præliis uirtutem Hiſpanicæ cohortis præfecturam
meruerat. Sarmentus ipſe tribus ſagittis intra galeam os confixus, feſſúſque longa uigi- B
lia & diutnrno pugnæ labore, in ueſtigio aliquandiu tela uitabundus fortiter peſtitit, &
quum pugnando honeſtam mortem oppetere quam pedem referre mallet, & Sancium
Friam cohortis præfectum fugam circunſpectare conſpiceret, eum ſeuera uoce increpi
tans manu comprehendit, & locum tueri iuſsit, ſic nt ſecum ingruentibus hoſtibus conſi
ſtere, atque occumbere cogeretur. Is nanque Frias turbidis & peruerſis conſiliis ſalubria
Sarmenti imperia ſæpè contempſerat, & improbitate qnadam malignitatéque ingenii
meliora, atque opportuna ad ſalutem ſuadentibus tranſuerſum ſe præbuerat, & omniũ
ſeditioſiſsimus apud Inſubres fuiſſe ferebatur. Itaque ambo, nequaquam pari uirtute, de
rruncati ab hoſtibus in ueſtigio conciderunt; cæteris omnibus pari ſorte, ſed nõ eadem
generoſi animi fortitudine ad unum interfectis. Nam quoſdã abieciſſe gladios, uti erant C
longa dimicatione fatigati, confectique uigiliis, ſalutem à Barbaris fruſtra paſsis mani-
bus petiiſſe ferebatur. Interfecti ſunt in eo tumultu cohortiũ præfecti Ioannes Cantaber,
Dominicus Arriadanus maior, Seronius Taraconenſis, & Oliuerius Valentinus. Qua
ſuorum terribili cæde terrefactus Arius, & qui cum eo in inferiorem arcem cõfugerãt,
quòd nullis uiribus, quibus ſuſtineri poſſet uictor hoſtis, niterentur, deditionis uexillo ex
panſo ſignificationem hoſtibus fecerunt, atque ita eos integra fide Hariadenus in ſerui-
tutem uita incolumi facilè recepit. In his fuere præter ignobilem militum turbam, præfe
cti ſpectatæ uirtutis & dignitatis, ipſe Arius, atque Macinius, Didacúſque Maſcheſa.
Præterea uiri Græci ſtrenuiſsimi equitnm præfecti Lazarus ipſe Coroneus, & Andreas
Scrapula è Nauplio. Reliqui quibus expedita deditio ſaluti fuit, fuere omnis generis ho D
minum circiter octingenti, in quibus eminebat Hieremias Liguſticæ ſtirpis, qui eius op
pidi epiſcopatum impetrarat. Hi omnes à Barbaruſſa in ſeruitutem Byzantium aſporta
ti ſunt, præter unum Macinium Mongaiam, qui quum ab eo quæreretur, ſolicitaretúrq.
impenſius, ut ad ſacra Mahometana deficeret, atque inſolentius oppugnatæ & conſerua
ræ nauis ſuæ caſum iactaret, Barbaruſſa ei iratus ad proram triremis ceruices abſcindi iuſ
ſit. Sarmenti cadauer inter tot occiſorum aceruos agnoſci non potuit, quanquam id Bar
baruſſa multæ pecuniæ & libertatis propoſito præmio diligẽtiſsimè perquiſiſſet, quòd
caput eius ad Solymanum mittere decreuiſſet. Exinde inflatus uictoria, & quòd iam Riz
zanum caſtellum in propinquo poſitum Veneti cuſtodes tot hoſtium conſpectu perterri
ti Turcis dedidiſſent, Cattaro urbi inhiare cœpit, ita ut urbis prætorem minacibus literis
ſolicitaret ad dedendam ſibi urbem, ac niſi continuò portas aperiret ſe mœnia tormentis E
aggreſſurum denunciaret. Erat is prætor patritii ordinis, nomine Maphæus Bembus, inſi
gni uirtute conſtantiáq. animi præditus. Is per literas Barbaruſſæ reſpondebat nullũ Cat
taro in urbe Ottomannis ius eſſe, propterea ſi uim inferret, eum recentium induciarum,
quas conceſsiſſet, leges uiolaturum, non ſine contumelia ſui imperatoris, qui nunquam
iuſiurandi fidem fallere conſueſſet. Quod ſi iniquo iudicio rem ad arma deducere cu-
peret, ipſum qui cum imperio præeſſet urbi, daturnm operam nt improbè uim illatam pa
ribus tormentis propulſaret. Ad ea ſubiratus uictor Barbarus in ultimum ſinus receſ-
ſum aliquot triremes promouit, diſploſiſque tormentis oppugnaturi ſpeciem præbuit.
Cui Bembus prætor egregiè conſtans & impauidus, totidem tormẽtorum ſuorum bom
bis & pilis ſtrenuè reſpondit, & præſidium armatum in mœnibus Barbaris oſtendit.

Qua

A Qua re animaduersa Barbarussa inhibuit remos reuocatisque anterioribus nauigiis ad
Castronouum est reuersus, delinitúsque exinde prætoris Bembi muneribus, nihil expe-
ctata induciarum fide, quam paulo antè de scripto exegerat, sinu excesit, rogauítque
Bembum, ut præclaro induciarum testimonio præbito, quibus posset rebus Vlamanem
Illyricæ prouinciæ præfectum amicè subleuaret. Castronouo per hunc modum, ut di-
ximus, à Turcis fortiter expugnato, atque inibi Hispanis ad unum omnibus aut trucida-
tis, aut si qui ex deditione cædéque superfuissent ad transtra triremium relegatis, nostro-
rum ducum animis non dubius cum pudore timor incesit, facilè reputantibus quales
quantæque forent Barbarorum militum uires, quantæque opes Solymani superbi ho-
stis terra marique ad propulsandam uindicandámque iniuriam nuper extitissent; sic
B ut piis animis homines intestina bella atque disidia principum magnopere detesta-
ri inciperent, & de concilianda pace sacróque bello communibus studiis cogitandum
arbitrarentur. Quum uerò Vastius Mediolani fortisimæ legionis interitum deplora-
ret Insubres ipsi tacitè lætabantur, diuíque Donati numen frequentatis pasim altari-
bus impensè percolebant; cuius numen ritè factas à populis immaniter direptis in Hi-
spanos execrationes nequaquam inanes esse uoluisset, postquam ipso die annuo, eius
memoriæ dicato, ad septimum Idus Augusti rapaces homines maleficiorum pœnas da-
re coëgisset, & id aliquanto cumulatiùs quam non planè decimatis Siciliensium His-
panorum cohortibus accidisset. Admonebantur autem nostri principes attenuatis opi-
bus infirmi, ut magis & magis cogendo auro uacarent, quod uel cum incomparabili
C subiectorum eorum imperiis populorum iniuria acerbitatéque diligentisimè facie-
bant, honestam sacri belli suscipiendi causam præferentes; uanisima tamen, & sem-
per usurpata ratione, postquam priuato potius commodo cupiditatíque, quam pu-
blico decori publicæque saluti studere consueuissent, maximéque mirarentur, cur So-
lymano ab inexhaustis thesauris, tot pecuniæ in bellicos sumptus suppeterent, quum
ipsi uel semper expilando prædandóque, unius tantum belli copiis ægerrimè stipendia
soluerentur, & Barbarum ex aduerso, pluribus simul in locis terra maríque diuersa
alere bella perspicerent, ut tum acciderat quum eodem anno Ottomannica arma ad
opugnandos Lusitanos in Indiam usque protulisset. Aedificata siquidem, ut diximus,
ad Suetiam olim Arsionẽs portum rubri maris ingenti classe Solymanus eunuchus cum
D Moro Alexandrino, sinus Arabici angustias egressus, preteruectúsque Persici maris si-
num ad Indum usque amnem peruenerat; magnísque uiribus Dium urbem, Lusitano-
rum portum, ad fluminis fauces positum oppugnarat. Cuius belli is exitus fuit ut eu-
nucbus pòst oppugnatos per multos dies terra maríque Lusitanos, quum eos indomi-
tæ uirtutis esse reperisset, incœpto absistere, & desertis maioribus tormentis ad Ade-
mum, nobilisimi emporii urbem, redire sit coactus, ubi planè fractus animo, quòd ni-
hil ex uoto prouenisset, ipsum Ademanum regem, sub fide ab se uocatum, in antenna
prætoriæ suæ laqueo suspendit, eiúsque gaza omni surrepta, urbem claustris comple-
ctentium se montium, & lapideo insigni muro munitisimam, occupauit, paríque sæuitia
appulsus ad Zidæ portum, unde terrestri demum itinere Mecha urbs, totius Arabiæ se-
pulchri Mahometis religione clarisima aditur, Zibitinum regem, sumptuosis muneri-
E bus gratiam eius appetentem interfecit, præsidiis eius aulæ omnibus sub fide immaniter
trucidatis, sic ut mox ille semiuir apprimè rapax & cruentus ad Mecham deferretur, ut
se apud pseudoprophetæ fontem expiandis tot sceleribus religiosè ablueret, Moro
cum classe ad Suetiam redire iusso. Huius rubri maris siue Arabici sinus longitendo à Sue
tia ad ipsas freti angustias mille, & quadringenta passuum millibus extenditur, quum lati
tudo maior uix ducentorum milliarium summam impleat. Id uerò totum quandam hu
mani cruris figuram exprimit, quandoquidem abscedentibus utrinque litoribus sensim
se aperiens magis ac magis paulatim dilatetur, donec ad angustias quas uocant Aza-
nias in fauces coarctetur. Ab his olim Oceanum à meridie Austri flatibus intumescen-
tem illac uiolento impetu se infudisse ac deuoratis terris eum sinum effecisse perhibent,
multis refertum insulis & scopulis, proptereáque nauigantibus importunum. Insularum

longè maxima circa medium sinus affirmatur Camerana, quæ tamē tota ferè inculta est, A
extantibus tantum quibusdam arcium uestigiis. Incolæ Aethiopici coloris sunt, & tuguria palmarum folijs intexta inhabitant, præcipuámque piscationi operam impendunt, sicut plerunque urinantes conchas margaritarum in profundo legant. Ab alto fretum intrantibus sinistrorsum sinnatur mare, ubi est insula nomine Delacia, quæ proximæ continentis regno subiecta est. Id Barnagasium uocant, & magni Preteiannis Abyssinorū regis imperio paret; cuius etiam ditionis sunt cuncta ea litora, quæ usque ad Suetiam in infimo sinu positam protenduntur. In hoc litore Ercocchus portus uisitur Abyssinæ regionis, è quo Indiæ merces ad interiora Aethiopum regna trans Nilum amnem deferuntur. In aduerso autem Arabico litore Zida percelebris portus reperitur, quo applicant peregrini, qui religionis causa ad urbem Mecham duorum dierum terrestri itinere distantem B
contendunt, ut Mahometis sepulchrum inuisant, quanquam id plerique inane esse asseuerent, quum illum apud Medinam Talnabim ex humanis excessisse, atque ibi tumulatum fuisse prædicēt, quæ urbs pertinet ad fines arenosæ solitudinis, quæ Arabes à Syris disterminat. Extra autem freti angustias ad læuam Ademum occurrit, celeberrimum, ut diximus, fœlicis Arabiæ emporium. Inde ad Orientem nauigatur ad aliud fama, & celebritate par emporium, nomine Ormutium, ad fauces Persici sinus in insula positum, indéque reliqua Indorum regna, usq. trans Indum, & Gangem, & aureā Chersonessum adita sub actáque à Lusitanis uersus Sinarum regiones, eorum classibus adeuntur. Egredientibus uerò rubri maris fauces, immensum illud Australis Oceani pelagus dextrorsum occurrit, Trogloditicóque in litore Selana, Mombazanáque, & Melindia regna, ad insulam diui C
Laurentii, atque ipsum extremum Aethiopiæ promontorium, Bonæ spei uocatum, anfractuosis & laciniatis litoribus protenduntur.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVIII.

IAM plures dies Genuæ subsederat Cæsar cōfirmandæ ualetudini intentus, quæ paululum commota fuerat ex inclementia Prouincialis cœli; unde uastatis legionibus, tot milia hominum, Germanorumque præsertim, contagiosa tabe periissent. Vehementer B etiam erat occupatus explicandis grauissimarum rerum consiliis, quæ perpetuo curarum nexu, ex rebus in Gallia parum secundè gestis succreuissent. Quamobrem monebatur ab Auria, ut peragēda conficere maturaret, priusquam hybernis tempestatibus recrudesceret mare, quòd subessent brumales dies, nec certa esset per Alcionios dies maris tranquillitas, quæ sicuti nequaquam ad certam diem stata, sæpe præueniens, & nonnunquā seriùs adueniens, nauigare ausis non semper arridere consuesset. Cæsari enim in Hispaniam erat enauigandum: sed duæ res maximè retardabant, quæ dignitatem eius, & iam ardente bello in Subalpinis rerum securitatem respicerent. Arx siquidem Mediolani priusquam ipse Italia excederet, Hispano custode, Hispanóque præsidio munienda ni- C debatur, & Montisferrati ditionis imperium, quod esset ex Cæsariana lege beneficiarium, legitimo hæredi adiudicandum. Id censebant Cæsarianarum partium studiosi, quum eius regionis opes magno momento ad sustinendos Gallos, eo bello futuras prospicerent, propter Padi amnis ualidorúmque aliquot oppidorum opportunitates. De hac reditate enim eius imperii grauis oborta erat controuersia, diúque ea magna competitorum contentione iactabatur: constitutis nanque à Cæsare iudicibus, & contestata lite, prolatísque antiquissimorum iurium documentis, tres simul litem ferebant, Federicus ipse Gonzaga, Carolus Sabaudius, & Franciscus Salassus, diuerso ambitu, diuersáque spe ingressi litem, ius sibi reddi uno tempore flagitabant: spes eorum alentibus iureconsultis: utpote qui priuato quæstui, & factionibus facilè deseruirent. Cæterum præclarum D omnino ius erat Federico, in cuius matrimonio erat soror Bonifacii, qui ex lapsu currentis equi periisset, nō obscura hæres fraterni imperii, quum Sabaudii atq. Salassi iura nimis obsoleta & incerta putarentur. Salassus ab rec̄eti merito, quòd deserto Gallo rege ad Cæsarem opportunissimo belli tēpore se contulisset, non obscurā præmii spem præferebat. Sabaudius uerò nulla sua culpa, sed causa Cæsaris, cui uel malo suo studendū iudicasset, magna parte principatus miserè expoliatus, resarciri sibi incōmoda, Montisferrati dominatus cōcessione, ex benignitate Cæsaris postulabat. Sed bis in rebus Cæsar æquus disceptator, & iuris sui cōsultissimus, erecto tribunali, ita litem diremit, ut secundum Federici iura meritáq. pronunciaret, & Aluarum Lunā, à quo Federicus in ditionem duceretur, eligeret. De arce autem Mediolanensi pari celeritate transactum est. Nam Maximilianus Stampa uetus custos, post Sfortiæ mortem se Cæsaris nomine in custodia permansurum E professus, nullam moram attulit, quin arce excederet, quanquā ex uetere suo maximéq. fideli obsequio, & studio insigni in Cæsarianum nomē, relinqui posse in eadem præfectura sperauisset. Sed Cæsar Hispano potius uiro quā Insubri, quanquā generoso spectatáq. fide prædito, fidendum ratus, cæteris in rebus Stampæ postulatis tanquā studioso partiū, Insubrúmq. procerum splendidissimo, collata Soncini oppidi ditione, benignè atque indulgentissimè satisfecit. His confectis rebus dimissisque ab se totius prope Italiæ regulis, ipsóque præcipuè Alexandro Medice genero, & Federico Mantuano, qui Casalem Montisferrati caput ab Aluaro Luna deduceretur; nactus idoneam tempestatem in Hispaniā secundissimè nauigauit. Sub id tempus Gallorum duces per ea, quæ nuper occupassent, Subalpinæ regionis oppida, diuisis copiis, præsidia confirmarunt. Erant hi fermè omnes Itali, quòd Gallos magna ex parte ad præsidium terræ patriæ, quū Cæsar in Prouinciam

irrumperet, Franciscus reuocarat. In his fuère præter Paulum Rentii Ceritis filium, A
& Annibalem Gonzagam cognomento Nouellarium, Guido Rangonus, Cæsar Fregosius, Caniniúsque Gonzaga, qui paulo antè nequicquam tentata Genuæ expugnatione, ad Subalpina Gallorum oppida se receperant, & quædam minora castella pulsis Cæsarianis occuparant. Excubabant autem in eam curam, ut proferrent fines, opportunóque aliquo ad gerendum bellum oppido ex insidiis potirentur. Hoc idem ne facilè accidere posset, sedulò præcauebat Vastius. Is paulo antè ex Transalpina prouincia regressus, Puerino in oppido Hispanorum, Italorúmque cohortes recensuerat, animaduersisque ac exploratis Gallorum præsidiis atque consiliis, Cherium instar urbis ingens oppidum, Taurino ad quintum lapidem propinquum, ex itinere aggredi, atque expugnare cogitarat. Sed ea re adactis tormentis uix dum cœpta, quòd ibi Ro- B
dericus Ripalta castrorum magister, oppidi situm mœniómque naturam speculando, ictu minoris tormenti fuisset interfectus, & Annibal Nouellarius extructo insigni propugnaculo, cum delectis cohortibus oppidum tueretur, ad Astam in hyberna concesserat, Ioanne Barga in præsidio Villanouæ constituto, & reliquis item cohortibus per circumiecta castella distributis. Huic negotio præpositus erat Franciscus Marchio Salassus, qui à Francisco rege ex fluxa fide discedens, ad Cæsarem Galliam inuadentem se contulerat, præbuerátque non obscura malignitate callidam operam, ut Fossanum oppidum ab inopia commeatus à Gallis præsidiariis Antonio Leuæ dederetur; sedulo enim dux ille apprimè astutus & uafer Salassum quibusdam offensionibus à regiis ducibus alienatum, multa pollicendo, à Regis amicitia clienteláque ea conditione C
diuellerat, ut ei præfecturam Hispanici peditatus Cæsaris nomine promitteret, quam Daualæ domui à multis antè annis præclaro fidei atque uirtutis merito rex Ferdinandus concessisset. Ei quoque Leua filiam nuptui se daturum pollicebatur; quibus emolumentis inuitatus sine pudore fidem mutare, regémque deserere potuerit, sed iusta cum obtrectatione Vastii, inuidiáque multorum, id infamis cõsilii præmium appetisse apparebat, quanquã Hispani cohortium præfecti, & centuriones nonnulli, malignis ingratísque ingeniis cum probro Vastii ipsum Salassum tanquam uerum opportunúmque ducem, ideóque efficaciùs atque nobiliùs arma tractaturum, impudenti adulatione complecterentur; utpote qui sibi licere cuncta, & impunè rapere posse omnia ex indulgentia noui nec adhuc à Cæsare confirmati ducis sperarent; uti uidere fuit quum apud Caragium op- D
pidum, deuicto Turrisano Gallicarum partium tumultuario duce, trahentéque secum ad bellum inconditam agrestium multitudinem, insitatæ crudelitatis cædes ederetur. Salassus nanque Hispanos ut in deditam & ad terram arma proiicientem miserorum hostium multitudinem, atrocissima cæde grassarentur, immaniter fuerat cohortatus; eo euentu ut ingens hominum multitudo mortem suppliciter deprecantium crudelissimè fuerit trucidata; quod usquam antea uel ab efferatis & Barbaris factum fuisse nemo meminerat. Qua crudeli indulgentia Salassus se bene auspicatum fuisse promissæ præfecturæ honorem, & conciliasse sibi hostili sanguine & præda Hispanos insolentissimè iactabat. Substiterat Albæ Pompeiæ Federicus Gonzaga, expectans ut ex sententia iussúque Cæsaris à Casalensibus in urbem reciperetur, & Montisferrati princeps populari acclamatione præclaro iure hæreditatis appellaretur. Sed Al- E
uarus Luna ad tradendum de manu urbis imperium solenni cerimonia in urbem præmissus; ea in re non alienas modo, sed planè rebelles ciuium uoluntates reperiebat.

Erant plerique principes Guelphi nominis, qui antiquissimi dominatus ditionem patriámque in potestatem Mantuani, noui, ignotíque sibi principis deuenire iniquissimis animis ferebant; malebántque parere Gallis, opulentissimíque regis imperio, qui Cisalpinæ Galliæ possessione, eiectis Cæsarianis, potiturus esse crederetur, quàm perferre Cæsarianorum acerbitates, qui perpetuis æstiuis atque hybernis amica oppida miserabiliter nexare, ac euertere consueuissent. Vigebat etiam tum memoria apud Casalenses, Gulielmi principis, qui Gallicam alam ductare, & regis gratia, magno ciuium suorum commodo, pollere erat solitus. Nam quisque uti erat ge-

nere

A nere nobilis, & spiritu alacer, in alam equestri stipendio scribebatur; sentiebántque fermè omnes ciues, ex ea militia & peculiari regis benignitate, non obscura emolumenta quæ erant honestissima, his præsertim ciuibus qui principis beneuolentiam ex fide uirtutéque, aut in ala foris, aut in aula domi meruissent; quarum rerum nihil sperarent ex dominatu Mantuani, quòd Cæsarianæ militiæ honores & præmia nequaquam ad Italos, uerum ad Hispanos, atque Germanos, & Belgas uerterentur. His deprauatos opinionibus Casalenses, duo ante alios, ut ad Gallos deficerent, assidua cohortatione solicitarat Gulielmus Blandratus professione iureconsultus, sed ingenio seditiosus & acer, planéque militaris, & Christophorus Guascus, Guelphæ factionis princeps, apud Alexandrinos, qui eius ardentioris studii nomine extorris & exul factus Gallis militabat. Itaque
B Casalensium quorundam ciuium opera accersuntur Galli, bísque ad ingressum porta proditur, populo inexpectata re tanquam ignaro eius consilii uehementer commoto atque exterrito; sed mox subticente, & nihil sese ad arma commouente, quod publico nobilitatis consilio id facinus patratum fuisse crederet. Burria Gallorum præfectus primus omnium urbem intrauit, promptissimos Vasconum peditum, in equitum tergis consessores, festinandi causa secum adducens, edicénsque ut alii atque alii pedites & equites ex Varulengi oppidi præsidio deducti se præeuntem consequerentur. Eo modo ad condictam à proditoribus horam quietissimè in urbem receptus, circumuallare arcem parat; ne quis inde in aream erumpere possit. In eam nanque Mantuani ipsius legati cum Aluaro Luna confugerant. Nec mora, Gallis impigrè operam na-
C uantibus, Burria, Blandratus, & Guascus, arcis egressum circumuallant atque præsepiunt, fossáque subitarii operis satis lata profundáque producitur, lunatúsque erigitur agger, in quo aduersus erumpere tentantes præsidium imponitur. Cæterum occupatis in opere Gallis, eius rei gestæ nuncius ad Vastium illico defertur. Is tum exercebatur apud Astam in ludo paruæ pilæ. Hac re audita nihil ipso ore perturbatur, sed erecto animo expeditum capit consilium ferendæ opis, idque miro silentio contegit, ac signum tuba dari iubet, ut milites illico arma capiant, & se proficiscentem summa festinatione subsequantur. Parent edicto milites, & per lutulenta itinera summa alacritate uiam capessunt, rati se propere perduci ad occupandum aliquod hostile oppidum, unde opima præda peteretur. Sed non prius consilium aperuit Vastius, quàm
D ad Alferium uicum est peruentum. Tum uerò aduocatis præfectis, quàm stultè atque arroganter Casalenses ad Gallos defecerint patefacit; eorum perfidiam extemplò uindicandam edocet, spémque omnem ulciscendi hostis in celeritate positam ostendit; hortatur singulos, ut uel difficillimi itineris laborem impigrè sustineant, ut paratæ uictoriæ fructum contendendo atque accelerando secum percipere uelint. Itaque tota ea nocte, uel præalto impeditum cœno iter nusquam fuit intermissum, indignantibus Hispanis quòd Casalenses usque adeo fœdum facinus admisissent, ob idque ad eos accensis spe prædæ animis celerrimè peruadunt. Orto iam sole peruentum est ad arcem, continuóque Vastius ab Aluaro Luna, Ioannéque Pescherio arcis custode perdiscit quas munitiones Galli contra arcem erexerint, quo animo sint Casalenses, quibus uiribus nitatur Burria Gallus. Speculanti autem muri altitudinem Vastio, eius equus, è quo du-
E dum descenderat, ex transuersa hostium munitione tormenti pila interficitur. Sed nihil eum id inane ostentum terret; postulátque sibi extrorsus ab arce dimitti scalas, quibus murum ab arce ad Padum pertinentem aggrediatur; Nam milites per arcem receptos (quominus expeditè atque audacter ad inuadendam hostium munitionem progrederentur) pons arcis ligneus, prolati forte grauioris tormenti pondere effractis asseribus interruptus, importunè retardabat, & dispositi post aggerem hostium sclopettarii in ipsos erumpere audentes subitam glandium procellam se effusuros intentis ignium funiculis ostendebant. His igitur scalis arreptis & appositis, non dubitauere milites, quin audacter conscenderent, & sese in urbem deiicerent, quòd uetus agger mœnibus appositus, ex ueteri consuetudine introrsus esset accliuis. Verum Galli è munitione, ab altísque priuatis ædibus sclopettis rem gerentes, multos eminus uulnerabant,

atque sternebant. Qua re animaduersa Vastius exteriorem fossam scalis coniuogi, su A periectisque asseribus contegi, atque erigi io muri coronam præcipit, ut cofferta acie milites tanquam per accliuem pootem conscenso muro in urbem intrarent, auctoque eorum numero, qui iam transcenderant omnium animos confirmareot, & io arcem conglobata acie deferrentur. Non defuere sibi Galli quin acerrimè prælium committerent; sic ut aliquadiu cruentissimè dimicaretur. Nam ut ad manum quoque uentum est, dubia uictoria uidebatur. In eo enim coogressu Hieronymus Mendocius, Rhodiæ militiæ ascriptus, & in Pelopoonesо uirtute clarus, qui erat Hispanorum princeps, glande traiectus cadit. Petrus Giaena mortifero sclopetti ictu sauciatur; occiditúrque immoderatæ fortitudinis adolescens, Vgóne Moncata genitus, quem nauali prælio iuxta Salernum ab Aurianis uictum, ioterfectúmque fuisse docuimus. Exarsere ira Cæsariani, pro B deuntéque & cohortante Vastio, io hostes impetum redintegrant. Nec Galli impressionem ferre possuot, statimque profligantur, diffugiúntque per priuatas domus, quas perforatis parietibus inter se ad permeandum coniunxerant. Sed passim expugnatis domibus hostes fermè omnes aut trucidaotur, aut se uictoribus dedunt. Capitur ipse Burria. Blandratus fœliciter effugit. Guascus dum tentaret Vadum io Pado, quum nullam ueoiam speraret si in Vastii potestatem uenisset, se temere commisisse amni, & periisse creditus est, quòd ousquam postea comparuisset. Casalenses uel Guelphi Gibellinique nominis ad unum omnes admissi facioоris in uestigio pœnas dederunt, quum capti à milite pecunia se redimere cogerentur. Vastius templorum decus, mulierúmque pudicitiam cordi habuit, multos seruauit; accitúsque Federicus liberalitatem suam io multos suarum par- C tium ciues exercuit, in luctuosaque uictoria, quæ uoluptate peculiari minimè careret publico consensu receptus est. Nec multo pòst Vastius præmisso Burria qui in arce Mediolani custodiretur, Mediolanum cootendit, eo animo ut Iacobum Medicem, fratrémque eius Baptistam comprehenderet, quòd ab inimicis iniqua delatione consensisse cum Gallo hoste dicerentur. Erant enim Medicei, propter anteacti belli memoriam auarissimè & crudelissimè Lario in lacu gesti, magnæ apud Mediolanenses quosdam principes expositi inuidiæ, sed qui à Francisco Sfortia earum rerum ueniam essent promeriti. Quum ambos Vastius post epulas cœpisset, his suspicionibus ita sese Iacobus explicuit, ut pro uetere sua clementia Vastius eos neqnaquam capite puniendos existimaret, oe alienæ libidini, malignitatique seruiuisse diceretur; reiectóque ad Cæsarem iudicio, eos demum rece- D pit in gratiam, atque eis ablatum à quæstoribus argentũ restitui iussit. Quum Vastius Mediolani ueterum Saturnalium more natalitia Dei Christi festa celebraret, apud Florentiam inusitatæ perfidiæ, summæque immanitatis facious postridie oonas Iannarias admissum est à Laurentio Medice in Alexandri principis atrocissimam cædem. Cuius execrabilis facti causam & modum quàm breuissimè potero explicare pro instituto operis, operæpretium esse putauerim. Alexander ubi, ouptiis cum Margarita Cæsaris filia Neapoli confectis, Florentiam est reuersus, opportunis ciuilium actionum decretis, institutisque præsidiis, dominatus opes confirmauit, & maximè compositi & diligentis futuri principis specimen dabat, ignoscendo ueteribus inimicis, studiosósque Medicei oominis, & propinquos beneficiis subleuando, & quod erat gratiæ popularis rectissima ratione inter ciues ius dicendo, quum iofirmorum etiam ciuium preces & querimooias beni- E gnè ad aures admittere nunquam pigeret. Sextum & uigesimum nato anoum corpus ob uenerat mediocris certè staturæ, sed ualida atque habili neruorum compage firmissimũ, militiæ laboribus utique par, atque omni ingenuæ exercitationi quum expediret aptissimum. Sed eius animus leuitate iuuenili in Venerem usque adeo procax erat & præceps, ut ei nouæ nuptæ sordesceret thorus, ac dignitatis suæ & ualetudinis, & denique salutis curam abiecisse crederetur, quum Laurentii patris exemplo, nouis semper stupris ac adulteriis obnixè gauderet. Ea de causa noctu per urbem cum armatis sæpe ita uagabatur, ne oonnunquam cootracto cum obuiis cruento certamine summum oitæ discrimen adiret. In eius intimam familiaritatem sensim sese miro astu insinuarat Laurentius Medices, effictis moribus, & his in adulationem & destinatum dolum callidissimè compositis, quibus infatuatum

A infatuatum atque deceptum principem opprimeret. Erat is Mediceorum omnium Ale-
xandro ſanguine maximè propinquus, ætate fermè æqualis, ipſisque paternæ domus cu-
biculis adeò coniunctus, ut ſecretiore oſtio ad commeandum committerentur, commu-
nicatis ſcilicet ſeræ clauibus, quibus quum utrique luberet, ſine arbitro conueniendi fa-
cultas daretur. Nam unde facilè capi princeps poterat, amatoriarum cupiditatum, qui-
bus ille inſatiabilis & uagus ſemper arderet, unus ipſe Laurentius & conſcius & arbitee
erat effectus. Eruditi ſiquidem & arguti ingenii illecebris ad omne lenocinium erat pa-
ratus, & efficax; adeo ut non abſurdos uerſus, qui eſſent inſtrumenta libidiois, paogere,
nec inamœoas Etruſcæ fabulæ comœdias factitare, & in ſcenam edere ſoleret: ſimulabat
enim ſe unicam ex his ſtudiis delectationem petere; propterea abdicare penitus arma à
B latere, quæ cæteri ex aula geſtarent, cruorem reformidare, & prorſus ſe imbellem eſſe,
atque otii auidum oſtendere. Ad hæc pallente uulm & fronte contracta deambulabat ſo
lus cum paucis parciſsimè ſermooes ferens; oaſta & ſilentia urbis loca frequentans, & nõ
obſcuras ebullieotis atræ bilis notas ita præferens, ut noonulli eum irridere tacitè incipe-
eent; alii acutiores eum aliquod inſolens & truculentum facious coqoere, prorſúsque
meditari ſuſpicarētur. Nam quibuſdam in aula & ſuſpectus & inuiſus eſſe cœperat, quòd
Neapoli cum Strozzis exulibus conſilia de interficiendo principe miſcuiſſet. Sæpe enim
apud exules maledicentiſsimo ore io Alexandrum fuerat innectus, quum ille incerta ad
huc Cæſaris ſoceri gratia ſuſpenſus, ſpurciſsimis inimicorum libellis & delationibos op-
pugoaretur; dixerátque ſe maturè uiam inuenturum qua communis patriæ tyraonus ex
C tuto rolleretur. Cæterum gemioata ueluti perfidia, quid exules cogitareot, quídue molirẽ
rur, ad Alexaodrum illico deferebat: prolatiſq. oõnullis literis & ſyngraphis, præclarã ſtu
dio, officióq. ſuo ſyncerę ſedulitatis fidem adſtruebat. Id quum reſciſſet ex ſuis ſpeculato
ribus Petrus Strozza, uerſipelle Laurentii ingeoium, tanquã duplici ancipitiq. perfidia in
fame, generosè atq. indignãter deteſtatus, Pandulpho Puccio ueteri ſuo ſodali forte ob-
uio, quio de ea re præceps colloqoeretur linguã moderari nõ potuit, apertè dicẽs; ecquã
ioepms eſt & ſui ignarus Pandulphe hic ueſter Alexander, qui Laorẽtio Medice ſummæ
perfidiæ adulatore tãtopere delectatur; quãdo is quotidie oobis ſe illũ omnino interfecto
rum iactãter repromittat. Non defuit officio ſuo Puccius, uti erat ex amicorũ cœto præci
puus, ſermonémque Strozzæ totum principi detulit. Nec multo pòſt Alexander Lau-
D rentium in cubiculum uocat; quid audierit eoudat. Ad ea ille abſolutæ ſimulationis pro
ditor, compoſito uultu ſubridens, ita reſpondit, ot cuncta ea qoæ Strozza dixiſſet, uera eſ
ſe fateretur; ucrum non ioepto artificio iampridem ab ſe inſtituta. Quonam (ioquit)
princeps, tutiore aptioréque modo mihi eruot exacti ſpeculatoris partes implendæ, niſi
ut me tibi ex arcano inimiciſsimom eſſe prædicem? ſcilioet ut hac ſubtili ſimulatione ſe-
creta omnia è præcordiis inimicorum eruantur, & ſaluti dignitatíque tuæ egregiè proſpi
ciam, uel hac mea diligentia, quaoquam ea meo oomini periculoſa & turpis appareat.
His uerbis, uti credi par eſt, antea meditatis, ſuſpicionẽ omnem facilè auertit, apud prin-
cipem iam planè fato ſoo obſtrictum, & oihil de homine cunctis amicitiæ gratiæque iuri-
bus, & peramplis beneficiis conioctiſsimo ſuſpicantem. Cæterum ut certius atque læha
lius falleret, his tantis delaoonum artificiis, etiam fraudulenta omnis lenocinii obſequia
E ſolerter addebat; nonnunquam priocipem ab effræni licentia iotemperantem, ad ſacra
tas uirgines perducens, quarum ipſe nefariis amoribus uſqoe adeò perditè delectari cõ
ſueſſet, ut nequaquam magni dei ultoris numen timeret, quod eius ſacrilegii reos nequa
quam ſerò uti impios, teterrimo uitæ exitu, uel hoc præclaro amborũ exemplo damna-
re coosſpicimus. Itaque Laurentio ſupra ſeſquianoum in hac diri ſceleris cogitatiooe uer-
ſato, nec alienæ fidei quicquam temerè committenti, Fortuna iofeſta principi, per ſeque
ſtram uenerem patrando facinori exoptatæ ſecuritatis occaſionem præbuit, ſaluti nãque
quum antè omnia caueodum arbitraretur, ut pòſt editam tyranni cædem (ſicuti aiebat)
liberatæ ab ſe patriæ gaudio gloriæque ſuæ ſaluus intereſſet, multa hactenus tanquã pa-
eum tuta expedieodæ fugæ loca & tempora repudiarat. Forte tum erat in ipſa principis
uicinia matrona pernobilis, uenuſtæque formæ, ſed certiſsimæ atque inexpugnabilis pu

dicitiæ. Hanc, quòd mirè placeret principi, ad tendendas insidias idoneam ratus, conci- A
liando eius amori operam suam atq. ingenium amanti obtulit, eóque propensius, qoòd
ea sibi esset arcta propinquitate cõiuocta, atque ideo maximè familiaris. Itaque ea nocte
quæ Ianuarias oonas antecessit, postquam cœnatum est Laurentius composito dolo in
aurem Alexandri insusurrans, perfidioséque mentitus, dicit in adamata muliere oel inge
nuè casta, & diu reluctante, expugnatum esse pudorem persuasionibus atque promissis,
eadémque nocte eam in complexum eius deuenturam, ea tamen conditione, ut tomm id
religioso silentio contegat, & quæ eius nomine ex sua fide præmia pepigerit liberaliter
præstet. Simulabat siquidem à muliere mutuæ pecuniæ subsidia peti, quæ ipsius uiro, uti
iam princeps norat, non obscurè decoquenti suppeditarentur, confirmandis scilicet eius
Fortunis & mercaturæ rationibus, quæ uehementer essent cooturbatæ. His postulatis tã B
quam honestissimis facilè annuit Alexander, matura spe exoptatæ libidinis incensus, sta
tímque cœnaculo exiens in domum attigoam ipsius Laurentii (uti sæpè aliàs) deducitur;
ablegarcque ab se cubicularios duos qui aderant iubetur; ne illi quicquam ex re compo
sita instantíque subodorari possent. Sistitur ergo incautus princeps in cnbiculo, ipsóque
etiam proditoris lecto, ut ibi tantisper conquiescat, & expectet donec intempesta nox
adsit, & silentia adducat, per quæ utrique, uti expediat, tutissimus transitus paretur. Bre-
ue siquidem spatium angustæ uiæ inter principis posticum & matronæ fores intererat.
Parato expectare, exteutóque in thorum principi suadet ut gladium discingat, quo mol-
lius cubet. Id quum ille fecisset, Laurentius gladii capulum uaginæ baltheolo dissimulan
ter, ut sæpe fit, ita conuoluit; ut si eum præsidii causa repeteret princeps non facilè nagi- C
na educi posset; hortatur demum ut obdormiscat, donec ipse rebus compositis & instru
ctis reuertatur. Discedens Laurentius reliquit lumeo, circumductóque ad lectum cono-
peo, cubiculi fores pòst se trahit, quæ oltronea sera claudebantur. Tum uerò composi-
tis è sententia insidiis Laurentius iuuenem, Scoruncunculum nomine, sibi à pedibus fa-
mulantem, cui ipse homicidii reo uitam à principe impetrarat, ad se uocat; hortatúrque
ut sibi fortem operam, sic uti antea promisisset, præstare uelit, in confodiendo insigni quo
dam homine, nomini suo immicissimo; animis tantum opus esse, neque eius aspectu de-
bere permoueri, quòd res extra periculum transigi posit. Ille alacriter respõdet, se nõ re
cusaturum, quin ut aliquam accepti beneficii gratiam persoluat, quantumlibet insignem
uirum, ac si iubeat ipsum denique principem obtruncet. Ad hæc Laurentius, egregiè di- D
uinasti, inquit, mi frater, ipsus est; inclosúmque eum hoc cubiculo dormitantémque tene
mus. Mec mora adapertis tacitè foribus cubiculum ingrediunior, ascito etiam comite ui
li agasone familiari, cui tanquam elumbi atque tarpedi à cõtrario sensu Fræcciæ cogno
men erat, qoæ uox Italicè sagittam exprimit. Laurentius expedito breuiore gladio ster-
tenti costas transadigit. Ille exterritus tanto uulnere, in aduersam lecti spõdam se deiicit,
repénsque manibus & genibus subter lectum emergit. Ei sese erigenti Freccia malam di-
scindit; alii arreptum scabellum præsenti animo pro scuto opponentem circumsistunt, at
que ictus ingeminant. Ille rabidæ feræ persimilis Laurentium inuadens, proditorémque
adeò alta uoce uocans, ut tota domo (sicuti ex mulierum testimonio constat) exaudire-
tur, leuæ manus pollicem dentibus apprehendit atque perfregit; quo dolore correptus,
opem sibi à Scoruncunculo afferri postulauit, ab eóque iugulatus princeps multum eiio E
mens cruorem prosternitur; confossúsque demum aliis uulneribus lecto impositus est,
nec quisquam ad tantæ rei strepitum è familia accurrit, quòd Laurentius multum antea
ad fallendos familiares cum sodalibus eo in cubiculo multa cum uociferatione scabel-
lis & scutis, hastísque colluctari, ad imaginémque iocosæ exercitationis perstrepere con-
soesset, ut in eam diem dolum pararet. Interfecto per hunc modum principe, quum per-
cussori detegenda cædes, idque facinus desecto atque exposito interempti capite omni-
no propalandum, & uocandus ad libertatem populus foret; stetit ei aliquandiu attonita,
& ualde suspensa mens ex cogitatione patrati sceleris, usque adeò ut oblitus suæ gloriæ,
quam unam à tanta perfidiæ labe se petisse postea iactabat, in ipsam salutis soæ curam to-
tus incumberet. Propterea ad Angelum Martium illico contendit, qui principis occupa-

ti aut

A ti aut absentis uices implere erat solitus; ab hoc facilè impetrat equos publicos, & aperiē
dæ urbis portæ tesseram; simulans fratrem in Casagiolia uilla mortiferis uentris tormini
bus torqueri, quem condendi testamenti causa omnino ea nocte inuisere percuperet. In
dulsit petenti Martius, quod iniussu principis nemini præterquam ei singulari gratia pol-
lenti erat concedendum; atque ita ille acceptis & incitatis equis, sicarios suos educens,
Bononiam, atque inde Venetias peruolauit, ut optatissimum Philippo Strozzæ nūcium
afferret. Constat eum in discessu T. Zephio, qui domesticis rationibus præerat, funesti
cubiculi clauem dedisse, iussisséq. ut antè diluculum ingrederetur, & quid reperisset cer-
tis ciuibus nunciaret, quibus Medicei dominatus fœlicitas grauis & inuisa uideretur. Im-
pleuit iussa Zephius; sed nemo ex his hiscere aut se omnino commouere ausus est, quòd
B neque Zephio, neque ipsi Laurentio tanquam ab ambigua fide suspecto satis crederent;
seu id esset effictum experiundis ciuium animis, ut qui præproperi forent nimia creduli
tate in noxæ capitalis crimen præcipites darentur. At sole iam exorto duo cubicularii,
quos ab se Alexandrum, quum proditoris domum intraret, ablegasse diximus, quum to-
ta nocte eum frustra perquisissent; trepidi id totum deferunt Innocentio Cardinali, qui
uti erat propinquitate atque amicitia coniunctissimus, honestiore in parte ædium habita
bat. Is quid acciderit principi perturbata mente diuinat, accersitúrque statim in consiliū
Franciscus Campana, epistolarum magister; ambóq. nihil dubitant, quin incautus prin
ceps à Laurentio in ipsius cubiculo sit interfectus, compressóque dolore ereptum procul
dubio principem internis tantum lachrymis lugendum, nec usquā quærendum censent,
C postquam renunciatum est Laurentium mutatis ad celeritatem iumentis per Apœninū
iter extendisse. Egregiè autem compositis uultibus simulant, edicúntque ciuibus de mo-
re in aulam ad salutandum principem uenientibus, illum obdormiscere, quòd tota nocte
ludibundus cum sodalibus uigilasset; foréque ut quum pransus esset, personatus pro-
diret; in eiusque rei simulationem multa uestis lupercalibus & theatralibus apta ludis cir
cunferretur. Cæterum per tabellarios eximiæ pernicitatis Alexandro Vitellio, Rodul-
phóque Baleoni perscribunt, ut magnæ periculosǽque rei causa, quātas maximè possent
copias ex Aretinis & Cortonensibus agris celerrimè cogant, Florentiámque perducant.
Idem ut faciant præcipitur præfectis cohortium descriptarum, in Mugellano agro, cu-
ius tractus incolæ fortissimi deditissimíque Mediceo nomini existimantur. Nec prius
D principis corpus quæsitum conspectúmque est, quam primis tenebris, ne id in plebe ad-
huc ignara ueræ cædis tumultum excitaret. Itaque pauci familiares ita iubente Cardina
le tapeti inuolutum in Laurentianam ædem clam detulerunt. Erat tum in Trebia uilla
Cosmus Medices, decimum octauum ætatis agens annum, ad quem nihil tale expectan-
tem secundissimo cursu Etrusci imperii Fortuna ferebatur; ipso Ioanne Medice duce for
tissimo ex Maria Saluiata genitus, quem Germanis ad inuadendam uastandámq. urbem
Romam ingruentibus, seruituræ mox Italiæ fato potius quam suo, ad Mincium tormen-
ti ictu cecidisse docuimus. Is, quum patritiæ iuuentutis sodalibus uenationem edidisset,
ex frequenti & repentino incolarum concursu, cohortes tanquam urbani tumultus causa
Florentiam accersi uidet, Laurentiumque Medicem in singulis militaris uiæ mansioni-
bus equos mutauisse & recta per Apœninum extendisse iter comperit, nec inani conie-
E ctura statim adducitur, ut principem à Laurentio interfectum, aut omnino uulneratum
esse non dubitet; eóque firmius quòd duos principis familiares, pòst aliquot horas eadē
festinatione præteruectum persecutos esse didicerat. Sed admiratur cur sibi à matre di-
ligentissima fœmina nihil sit enunciatum. Id uerò accidebat quòd nemini ad exitum por
tæ urbis paterent. Nec multo pòst ingruente iam nocte, superuenit uir agrestis certissi-
mum interfecti principis nuncium afferens, cuius cædis editæ certior factus, accurata uul
tus simulatione, cum dolorem ex acerbissimo principis casu, tum lætitiam ex Laurentii
parricidio statim commiscet, & silentio contegit. Nam sicuti illum ex animo amabat, co
lebátque, ita hunc maximè oderat, tanquam insidiosæ malignitatis aduersarium: nam ei
litem intenderat Laurentius de paterna atq. auita hæreditate ualde grauem, ob idque ex
plicatu difficillimam, quòd in ea protrahenda supinus princeps Laurentio non obscurè

fauere putaretur. Tum uerò ea re paucis communicata Cosmus sibi ad urbem eundum A censet, cohortantibus quibusdam patris militibus ueteranis, qui cohortes ad iter paratas adducebant, & se custodiæ causa eunti comitem offerebant. Sed eis gratias eius oblati officii agens, & nocturnum iter multis de causis uitandum existimans id armatorum præsidium repudiat, proficiscique eos, nec quicquam de festinatione remittere iubet, dicens se prima luce subsecuturum. Nolebat enim uideri, quum ad urbem applicaret, armata præsidia quæsiuisse. Postero igitur die quum intrasset, modicum trahens comitatum, passim que ab obuiis miro studio salutaretur, perrexit ad principis ædes, ascenditque petasatus & penulatus ad Cardinalem; professus ideo se uenisse ut communibus lachrymis ereptum principem lugeret, & quam posset patriæ principe defensoréque orbatæ fidelem operam præstaret. Complectente eum Cardinale, & ut bene speraret, sedulóque conceptam spem B dissimularet admonente, ad matrem se contulit, frequenti populo omníque turba prætorianorum qui armati uestibulum domus tuebantur, ita auidis oculis, propensísque animis introeuntem inspectante, ut læto exorto murmure, aduenisse eum iuuenem summæ spei integríque pudoris, magnanimi patris spiritum gerentem prædicarent, qui principatum exciperet, & id totum parricidii scelus egregiè uindicaret. Nec mora plerique ex paternis amicis beneuolísque ciuibus eum adeuntes arctè complectuntur, suadéntque ut sese erigat, & de principatu adipiscendo bonam spem induere uelit. Ipsos enim cum amicis & propinquis primorum ciuitatis ordinum enixè curaturos, ut præclara atque certissima senatus suffragatione subleuetur. At ille uti rei grauissimæ momentum postulabat, à summis uiris edoctus, molliter respondit, séque mira uultus tranquillitate alienum à co- C gitatione dominatus ostendit, ut qui mediocritate Fortunæ suæ contentus foret, modo urbanis rebus non incerta securitas pareretur, & sibi ciues honestum inter patritios in republica locum relinquant, usque adeo demisso animo sermonéq. reiectis amicorum adhortationibus, ut nonnulli indignantes subiratique, in eo tanquam nimis humilem, algentísque spiritus habitum reprehendere auderent, addentes eum nequaquam Ioanne magnanimo patre genitum uideri, qui ad magna imperia, ingentémque semper gloriã aspirare, generosóque ausu decora quæque appetere, & maximè ardua fortiter complecti, uirtute duce, consuesset. Quibus de causis fiebat ut adolescens ingenui pudoris plenus, uerecundia uehementer angeretur, quòd amicorum fauentium studia ineptè & periculosè paruifacere crederetur, parúmque uirili animo tantæ spei occasionem elabi sineret. Sed D expediebat hos rumores astuta aure transmittere commodéque sapere in præsens, quando spes omnis posita esset in dissimulatione, qua capi facilè conciliarique præsides apparebat, quorum mentibus hæreret illa ipsa non obscurè grata omnibus imago deploratæ libertatis. Erant hi quadragintaocto uiri, apud quos numeratis suffragiis componendi ciuitatis status, declarandiq. principis summa erat potestas. Horum ferè omniũ una mens erat, abolere principis nomen, ueterémque excitare libertatem, quæ tantis belli incõmodis sæpè erepta, & uirili consilio semper recuperata, nunquam bonis & strenuis ciuibus defuisset. Sed primores ciuitatis infaustum popularis status nomen horrebant, ad quem sublato unius dominatu continuo recidendum esse prouidebant, recenti maximè exemplo, quum eiecta Medicea familia, populares, plebeique homines impudenter rempublicam inuasissent, quibus insolentissimè atque acerbissimè dominantibus, irrisa prostrataq. E nobilitas fuisse, & ciuitas, importuna imperitorum ciuium obstinatione in ultimum terribilis excidii, & ueræ demum seruitutis discrimen perducta conspiceretur. Itaque singuli ferè primates, qui solertis ingenii atque inueterata prudentiæ authoritate ualebant, quanquam auidissimi essent repetendæ libertatis, & patriæ amantissimi, media tamen consilia in eo negotio salutaria fore iudicabant, ne iterum inuictissimi Cæsaris præpotentia arma prouocarent. Placebat enim moderatæ potentiæ princeps, qui patriæ legibus obtemperaret, ipsorúmque optimatium perenni consilio uteretur, scilicet ut plebs curiæ muneribus exclusa ad opificia sua rediret, assuesceréque parere melioribus, & patritio ordini, quem tantis affecisset contumeliis, meritas improbæ temeritatis pœnas penderet. Plebi & mediæ classis hominibus maximè erãt infensi Franciscus Guicciardinus, Mat-

tharus

A thæus Strozza,Franciſcúſque Victorius,& Robertus Acciaiolus,iãpridem grauiſsimarũ
rerũ cõſiliis aſſueti,qui moderatæ potẽtiæ dominatũ ferre,in quo ipſi ſeſe gratia authorita
téq. inſignes fore minimè dubitarent,quam ab ingratiſsimis & ſordidiſsimis ciuibus iniu
riam pati malebant.Ab his quum honeſtiſsimus quiſq. in ſententiam traheretur,quadra
gintaocto uiri per apparitores ad cõſiliũ uocati ſunt. Habitus eſt is ſenatus ex dignitate
Cardinalis,ſuperiore in cœnaculo Mediceæ domus. Valida autem armatorũ præſidia, &
in cõpito exteriore , & intus in cauedio ad ſcalas, ſingulaſq. oſtiorũ ualuas,ab Alexãdro
Vitellio diſponebantur, qui dudũ ſingulari uſus celeritate cum cohortibus aduenerat,&
Coſmo ſtudioſiſsimè fauebat. Quũ ſenatus cogeretur,& Coſmus è penatibus ſuis ad Car
dinalem fautoréſque ſuos redire ſtatueret,mater eũ retentare atq. obteſtari cœpit, ne ea
B cupere aggrediq. properaret, quæ ipſũ in ualde periculoſã ſalutis & dignitatis aleã per-
ducerent,propter malignas & occultas multorum uolũtates , & inſitũ natura Florentinis
omnibus arripiẽdæ libertatis ſtudiũ,cui,uti paulo antè experti eſſent , niſi cruentis armis
reſiſti nõ poſſet.Ad ea adoleſcens non dubiæ arridentis Fortunæ ſuæ cõſcius,deſine me,
inquit,pia mater tã ſolicitè adhortari;nã eò mihi omnino eũdũ eſt,quò Fortuna uocat,
quæ hãc ipſam parandi ſummi decoris occaſionem,tã honeſtã quã neceſſariã nomini no
ſtro benignè demonſtrat;nec eã utiq. ſi negligatur,uti reor,ad nos poſtea redituram.Neq.
enim fas eſt deeſſe nobis ab ignobili metu,quum Diis nequaquã inuitis ad oblatũ decus
rapimur,ut fidẽ fati uirtute ſequamur.Meminerat ſiquidẽ à Baſilio mathematico,Græcó
que item ariolo,ex inſpectione uolæ manus,ingentis opulentiæ hæreditatem ſibi porten
C di,quòd in ipſo geniture horoſcopo idem Capricorni fœlix aſtrum mirabili conſpirantiũ
ſyderũ aſpectu irradiatũ eſſe diceret;ſicuti olim euenerit Auguſto, & hodie Carolo quin
to imperatori , qui propter inuentum ſubactúmque ad occidẽtalem plagam nonum ter
rarum orbem,ipſa prope immenſa imperii amplitudine Auguſto æquiparandus uideri
poſsit. Cum hoc animi decreto ad Cardinalem pertendens Coſmus , ſenatores qui iam
conſederant,neque ſeuera,neque demiſſa fronte ſalutauit,ne conceptam ſpem intuenti
bus proderet.Cæterum amiciſsimi,quos diximus,pro eo ita prenſabant,ut magna pars ſe
natus,nequaquam de eligendo principe,ſed de ordinanda republica , ſe prolixè conſul-
taturam crederet;ut pote quæ uexilliferatum,tanquam imaginem temporarii principis,
erigendum arbitraretur,quo aliquis ex ipſo ordine ornandus atque attollendus foret,qui
D publici imperii dignitatem ſolita honorabilis perſonæ maieſtate tueretur.Tum uero Car
dinalis,Coſmo in ſubdiale pauimentum ad deambulationem ſe recipere iuſſo,ne uti cõ-
poſitum fuerat,ſententiis ſenatus intereſſet,exorſus ab immanitate parricidii periculóque
ciuitatis;patres(inquit) quod eſt Deorum immortalium munus , uno auulſo non deficie
alter aureus,qui affectæ orbatæque reipublicæ ſubueniat;Coſmum præclarè indicans,qui
certæ nobilitatis,temperatiq. ingenii atque incorruptæ probitatis adoleſcens , tanquam
Alexandro maxime propinquus,ex Cæſaris tabulis in adminiſtranda republica ſucceſſor
eſſet deſignatus;ipſos ergo probè rectéque facturos , ſi eam Cæſaris legem obſeruarent,
à qua diſcedere nefas ſit . Neque ex uſu commodóque ciuitatis uideri poſsit,ſi uiolata fi-
de,quibuſdam aliò flectendas eſſe uoluntates appareat,ut nouus rerum ſtatus inducatur.
Iura ſiquidem Florentini imperii ex ipſorum uoluntate,authoritatéque Cæſaris addicta
E familiæ Mediceæ,& ſolennibus codicillis confirmata,niſi ſtultiſsima præuaricatione , à
quoquam extra perniciem uiolari non poſſe.Quandoquidem eius improbè initi ſuſcepti
que conſilii authores neceſſe ſit in ipſo maleficii ueſtigio pœnitere , tam propinquis ſcili-
cet atq. expeditis Cæſarianorum copiis,quæ omnẽ infidelitatis ſuſpicionem celerrimè ul
ciſci queant. Porro Coſmũ tãto ciue genitũ,qui nuper intermortuum militiæ decus apud
Etruſcos ad æternam laudem excitarit,tantiſq. nobilitatis eximiæ ex Saluiata matre pro-
pinquitatibus ſeptum,nõ alio quã ipſorũ uſurũ cõſilio,daturúmq. operã ut ipſe rerũ ru-
dis & imperitus publico cõſenſu obſequentiſsimi & moderatiſsimi principis famã conſe
quatur.Serebãt inter ſe tacitos ſermones patritii,perplexiq. animis cõſideratius atq. lan-
guidius deliberabãt;Nam Caniſianus,ineptus & futilis ſenator,de ſubrogando Alexãdri
filio ex cõcubina uix trimo, ad quẽ Cardinalis paulo antè reſpicere uidebatur,mẽtionẽ

intulerat;& Pallas Oricellarius ſe neq.principē neq.ducē in rep.uelle profeſſus,nō recu A
ſare dixerat,quin pro alba ſuffragii faba capitis pœna plecteretur.Sed hūc Frāciſcus Victo
rius modeſtiæ admonens,ut ſederet iuſsit,ſuóq.ſuffragio,quod inter tot ſenatores tanū
modo unū foret,pro inſana libidine,uti luberet,uteretur. Illū uero uehementer increpa
uit,quòd ſpurius infans,cōtra ius tabularū Cæſaris,patriæq.bonum & æquū,adulatione
uaniſsima Coſmo iam planè uiro natúq.legitimo & matura uirtute cōſpicuo præferēdus
uideretur. Guicciardinus quoq.cuius tum ſumma erat authoritas,quòd popularis factio
nis ſtatū in patritios graſſari ſolitū uehementer abhorreret,& de libertate quæ optimatū
cōſenſu regi atq.defendi poſſet,deſperare uideretur,Coſmo nō obſcurè fauens,præclara
uoce diſſerebat,ſe nō paſſurum, ut ſciumpi iterū regnarent. Sciumpos.n.uetere Etruſco
uocabulo ad cōtumeliā appellabāt ex populi fece proletarios & deſpicatos homines,quo B
rum audacia fretus Michaël Lādus auorum memoria, è lanificii taberna proſiliens,urbis
dominatum eiectis miſerabili cum iniuria patritiis inuaſiſſet; identidem dicens ad ſalu-
tem ciuitatis expedire,ut aliquod in rep.caput emineret.Atque ita nōnullis è primo ordi
ne ciuibus in ſententiam traductis,in proximum cubiculum ſeceſsit cum Roberto Accia
iolo,Franciſcóque Victorio,& Matthæo Nicolino iuriſcōſulto,qui in unam ferè ſenten
tiam conſpirabant,opinioneq.prudentiæ,& ciuili authoritate multos uel diſſentire para-
tos,aut certè perplexos in ſententiam perducturi,uti euenit,credebantur. Secedendi au
tem cauſa fuit ut una conſtituendi principatus conditiones perſcriberet. Volebat enim
Gucciardinus inter eos facilè princeps certis legibus aſtringi potētiam dominatus, atq.
abolere odioſum in libera ciuitate ducis nomen,toties in Medicea familia repetitum nō C
obſcuro quidem patriæ ſtudio; quod non inepta ratione diſsimulabat, utpote qui præ-
clarè diceret ducis nomen nequaquam gratum Cæſaris auribus futurum: qui antea non
temere Alexandrum ipſum,uel etiam generum in literis,quas ad eum perſcribere eſſet
ſolitus,nunquā Florentiæ ducem appellauiſſet,uel ob id præſertim quòd recepta ciuita-
te,cōſtitutáq.repub.neque Clemens Pontifex,neq.ciuitas id tituli decus ab ſe,qui tum ro
gandus fuerat,& maiora benignè cōceſſerat,nequaquā petiuiſſet,nam uti cautus & pru-
dens iurecōſultus minimè tum de ducis nomine cōtrouerſiam importuna mentione cō-
mouendam eſſe exiſtimabat,ne creandi ducis iura, quæ ad liberā ciuitatem omnino per
tinerent,imperitè ad Cæſarem inepto præiudicio trāsferrentur, quandoquidē nō crean
di,ſed cōfirmandi tātum quæ ipſi ſua ciuili antiquiſsima lege ſancirent,atq.decernerent, D
facultas eſſet apud Cæſarem.Cōditiones erāt hoc modo perſcriptæ.Coſmus quod bonū
fauſtúmq.eſſet,reip.præficeretur,nec dux ſed caput modeſtiore nūcupatione uocaretur.
Neminē niſi ciuem,quū ipſe abeſſet,in ciuitate uicariū relinqueret,quòd elata nobilitatis
ingenia ſuperioribus temporibus,& Gori Piſtorienſis,& Paſſerini Cortonenſis,& demū
Statii Romani iuſſa faſtidiſſent,& quod Etruſcæ frugalitatis fuit,duodecim miliū aureo
rum nummûm ſumma in annui domeſtici apparatus ſumptū cōtentus foret;quòd æquo
grauiorem impenſam feciſſet Alexāder,qui decem & octo millia quotānis in cōuictū ab
ſumere cōſueſſet. Quum hæc perſcriberentur,deferrentúrq.ad ſingulos ſenatores,ac his
omnibus prolixè annueret Coſmus,& in ſenatu diuerſæ ſententiæ aliquanto lentius dice
rentur,quā fauentiū Coſmo ſtudia poſtularent,exortus eſt in cōpito ex ignobili rixa,in-
gens apud milites armorū ſtrepitus,quo exaudito pleriq.ſenatorum timore concuti atq. E
palleſcere cœperunt,nec temere quidem,quòd à Vitellio,ex uetere odio paternæ necis
ciuitati inimiciſsimo,incitari milites ad prædā & cædem facilè ſuſpicari poſſent. Ad fo-
res quoque eius cœnaculi audita uox eſt cuiuſdam admonentis,ut quod uellent ſena-
tores decernere illico maturarent: quando Vitelliani, uel ipſo ducis imperio diu repri-
mi non poſſe uiderentur,quin captis iam armis ad obuiorum prædam & cædem diſcur-
rerent.Ea res ſiue orta caſu,ſiue conficta conſilio,ſenatores ad ineunda ſuffragia oppor-
tunè compulit,præclaróque omnium aſſenſu, quem præſentis periculi neceſsitas expri-
meret,Coſmus reipublicæ caput eſt renunciatus.Is è ſubdiali in ſenatum uocatus,& uni
uerſis gratias agens,ea quam dediſſent ſummi honoris poteſtate nō alio quā ipſorū iudi
cio conſilióque ſe uſurum teſtatus eſt,adapertóque ſenatu,tanta acclamatione,tantóque
applauſu

A applausu omnium perstrepuit domus, ut milites prædæ auidi admixtíque plebeis, gratulandi causa, ad Cosmi matrem irrumperent, domúmque totam, frustra ea prohibente, sed tamen filii fœlicitate impensè læta, diriperét, & ex magno simul metu solicitudinéque tota ciuitas ad hylaritatem uerteretur. Nec multo pòst Laurentius Medices parricida & patriæ hostis ex senatusconsulto declaratus est, bonísque proscriptis, præmia eius percussoribus aureorum septem milium constituta, & domus eius ad perpetuam ignominiam à tecto ad ima fundamenta lato hiatu proscissa est. Paulo etiam antè Cardinalis quum in attollendo Cosmo obnixè satageret, ab eo, si principatu potiretur, hæc postularat, scilicet ut nihil unquam ad gratiam aut odium flexus iustitiam exactè colendam arbitraretur, nec unquam ab authoritate Caroli Cæsaris discederet. Alexandri in-
B dignam cædem grauiter uindicaret, & liberos eius pupillos ex concubinis susceptos, beneuolentissimè complecteretur. Quæ omnia postea cumulatè impleuit, nam admirabili prudentia ius dicens, & noxios plectens, perpetua non iniquæ seueritatis, atque clementiæ moderatione, iusti nomen promereri postea contendit, & fideli obsequio, liberalíque studio erga Cæsarem, grati animi sui existimationem tutatus est; eo quoque maiore gloria, quòd inexpectata quadam lenitate summam clementiæ laudem tulit, quum à nemine, uel propinquo, affinéque rogatus, sed sponte uno edicto exules, & relegatos omnes ab Alexandro in patriã reduxisset, & sincerissima fide in gratiam receptos, oblitus ueteris iniuriæ perpetuò fouendos suscepisset: ipsum uero parricidam usq. adeo intenta diligentia est persequutus, ut quum ille e Gallia Byzantium profugisset, eum So-
C lymanus hominis perfidiã execratus, aui Baiazetis exemplo, qui Bandinum tanquã impietatis reum olim tradidisset, capiundum dedendúmque censeret, nisi ille insidias ueritus properè Venetias se contulisset, ut ibi aliquot pòst annos cum auunculo Soderino trucidaretur, haud dubiè, in gratiã Cosmi, duobus Volaterranis militibus Bebio scilicet, qui fuerat ex prætoria cohorte Alexãdri, atq. Cecchinuo Bibbona ultro superioris domini mortem uindicantibus, & ob id quidem generoso magis animi decreto, quòd proposita publicè à senatu præmia repudiassent, quũ se satis lucri facturos existimarent, si exoptatum Cosmo, de parricidæ cæde facinus liberaliter edidissent. Iulium autẽ liberaliter educari iussit, & Iuliã patris ora atque oculos referentem Restanio Cantelmo in Præcutinis pernobili regulo, nuptui dedit. At ubi Romæ & per omnes Italiæ urbes nũ-
D ciatum est Alexãdrum, unius ciuis, eiusdemq. gentilis & propinqui, adeóque amicissimi sodalis perfidiosa manu fuisse trucidatum, triduóq. pòst Cosmũ Medicem, ei in eodem honore principatus ex senatus cõsulto subrogatũ, mira omnino res uideri cœpit, quòd ciuitas suopte instinctu erecta in spem libertatis, in tanto interfecti principis murmure nihil prorsus sese cõmouisset, quãdo nulla essent in urbe militum præsidia præter unam satellitum custodiæ corporis centuriã, quæ nec pueris explodentibus & more patrio saxa uibrantibus suffectura uideretur. Quibus de causis Laurentius percussor diuersissima nominis sui fama iactabatur: uti sunt ferè cunctis in urbibus factiosa ingenia, quæ cuiusq. magnæ rei editæ rationes excutere, subiiceréq. censuræ suæ insolenter & proteruè solent, ut partibus, quibus sese semel addixerint, propẽsissimo studio, sermonéq. passim & perscriptis undiq. literis opportunè deseruiãt. Vni omnium Florentini, præcipuéque
E exules Laurentiũ miris laudibus in cœlum sic attollebant, ut eum M. Bruto gloria parẽ dicerent, qui amore patriæ diuinum libertatis reuocãdæ studium, cõtempta uel amicissimi tyranni gratia ostendissent. Multos utiq. illum laudis cõsortes ex senatu adiutorésque & cõscios pensitari patrantique facinoris habuisse, hunc uerò nemini, quod diu concoxerat pulcherrimi ausus cõsilium detexisse, satisfecisséq. sua manu communi uoto, simul & patriæ caritati, ut ciuibus, si animos uiriles induerent, ad excutiendũ seruitutis iugum tuta atq. expedita uia pararetur. Ast alii hæc omnia in uniuersum, uti humaniores, æquissimíq. homines secus interpretabãtur, quòd Laurentius nequaquã studio asserendæ libertatis, sed incredibili malignitate, uecordiáq. impiæ mentis adductus, ad id patrãdum scelus descendisse uideri posset, postquã cuncta humanitatis, amicitiæ, propinquitatis, & deniq. tenerioris sodalitii iura subuerterit. Quandoquidẽ eum ignobili fraude

interficiendum susceperit, qui omnes sibi timendos præcauendósque ratus, ipsi uni opti- A
mo iure salutẽ committeret, utpote qui esset Fortunarum omnium, & tanti etiam principatus ex authoritate Cæsaris præclarus hæres & successor designatus, nisi magno suo incõmodo peruersus & impius parricida damnaretur. Cur enim inde laudẽ nisi falsam ac omnium ferè iudicio turpem, odiosámq. insuper truculenti nominis famam expeteret? unde nullum patriæ cõmodum, nullum familiæ decus, & nullam deniq. sibi priuatim ab ulla uindicata iniuria uoluptatem, aut publicè gratiã peperisset? Quandoquidẽ id admissum scelus omnem uesanæ feritatis æstimationem diro põdere exuperasse censeatur, qua sanctissimos penates in quibus inclytus ille superior Cosmus progenitus nascitur, & illud ipsum patrum atq. auorum geniale cubiculum, socialisq. lecti culcitras, tanti amici atq. hospitis cruore desœdarit. Num interempto ut uideri uolebat impoten- B
ti regnatore, prius sibi celeri fuga prospiciendum fuit, quam repræsentãda ciuium oculis atque animis exoptata potius quàm quæsita libertas? Detegere hercle cædem illum oportuit, nec occisum lodicibus occultare, ut populus antiquo seruorum more ad pileũ uocaretur. Sed in fatis erat, ut sine perturbatione amplissimæ ciuitatis adstrueretur Cosmo imperium, & percussor omni sua spe deceptus detestabilis flagitũ sui non seram uel diu profugus & exul pœnam subiret. Nec hac in re prætermittendum uidetur quod falsè & grauiter de Laurentio mecum loquens Guicciardinus protulit, illũ scilicet quocunque animo fuerit, tria quæ ei contrario euentu responderint, ab eo facinore edito quæ nollet quæsiuisse, quum amicissimum principem occiderit, inimicũ capitalis odiĩ ad principatum extulerit, & patriæ grauiorem quàm uolebat diuturnæ seruitutis con- C
ditionẽ inuexerit. Ferunt nõnulli eum non tantum amore patriæ, sed immeusa quadam magni alicuius edendi facinoris cupiditate, uehementer exarsisse, quo obliterata, aut obscurata recentis infamiæ nota clarescceret. Viuo enim Clemente ut studiũ gentiliũ suorum eruditæ uirtutis & elegantiæ æmulari uideretur, antiquis Romæ statuis capita detruncans ab arcu præcipuè Constantini noctu abstulerat, fremente populo Romano, & frustra illum, quisquis esset, ad supplicium trahi iubente Pontifice. Sed nõ diu immanis furti author abscondi potuit, quũ ille cognita irã Pontificis defossa præda Vrbe profugisset. Itaq. Clemẽs stultissimæ leuitatis atq. libidinis scelus execratus, ita eum Mediceæ familiæ probrũ & labem appellauit, ut populus Romanus eũ ex iusta iracundia in capitolio asperrimis decretis perpetuo exilio dãnaret, senatórq urbis potestate cõsulari eũ D
non impunè modò, sed cũ præmio etiã Romæ occidẽdum ediceret, & in academia Romana, quòd ad eã quoq. tanta iniuria pertinere censeretur, Marius Molsa Mutinensis in eũ luculentissima oratione perscripta, maledicẽtissimè inuectus æternæ infamiæ notam inureret, quibus uirulẽtis telis undiq. confixus, suóq. pudore excito insanabilem sentiẽs dolorẽ, consiliũ susceperit, priore quidem scelestius, sed quod honestissimæ laudis ex euentu speciẽ præferret, scilicet ut nouitate, & magnitudine anteeũtem iam latè famã obscuraret, & obrueret. Prædixere Alexandri cædem, & Cosmi imperiũ, is ante omnes quem diximus Ariolus Græcus, magno multorũ miraculo, quum & illi non modo cædẽ, sed certũ quoq. percussorẽ indicasset, qui esset ipsi intimus, habitu gracili, uulticulo buxeo, & suspẽsa taciturnitate ferè cæteris in aula insociabilis. Cosmo aũt pro constanti polliceretur breui fore, ut hæreditate cresceret opulẽta, audiẽte quidẽ Alexãdro, & sub- E
ridente Cosmo, quũ absumẽdus morte prius foret magnus propinquorũ numerus, quã ulla ad se uel tenuis hæreditas perueniret. Iuuenis quoq. Perusinus minister à dapibus nomine Horatius, quũ febre torqueretur ex uapore, uti credi par est, atræ bilis, ter noctu uisum habuit quo principẽ à Laurẽtio iugulari apparebat, quæ rerũ imagines ægrũ perpulerũt, ut Paschalio principis medico enũciaret ad principẽ referẽdas. Sed Paschalius officio solicitè fungens, ea mente principẽ reperit, ut eã somniãtis ægri fabulã esse diceret, admirãs cur tota domus in Laurentii odiũ cõspirasset. Hæc præclaro Cosmi principis testimonio scribere uoluimus, ut non semper de futuris uanã esse diuinationem curiosi mortales intelligant. Eo die (is fuit quinto Idus Ianuarias) quo Cosmus ad principatum bene auspicato prouehebatur, in ipsius uilla Castellia suburbani tractus, mira &

placi-

A plane prodigiosa omnis generis florum ubertas, cunctis stirpibus erupit; quum rigore pertinaci uicina prædia adhuc inhorrescere uiderentur, & uni ferè omnium (quòd mirum esset) Cosmiani horti ad adulti ueris similitudinem singulari iucunditate florescerent. Eadem nocte quæ creati principis diem sequuta est, Alexander Vitellius composito multum antea in eam occasionem, ut plerique existimant, insigni dolo, arcem occupauit. Præfecerat ei ab initio Alexander princeps, Paulum Antonium Parmensem, fide quidē integra, sed nullo militiæ usu uirilique astu præditum, qui, quum fortè nocturna in rixa, dum principem protegeret, sibi decisæ nares fuissent, eius opimi muneris præfectura fuerat donatus, ut deformati oris fœditas aliqua ex parte eo beneficio pensaretur. Huic Vitellius delectos ex suis Tiphernatibus milites, custodiæ causa attribuerat, sub Mendula B astuto uafróq. centurione genere Salentino. Per hunc persuasis militibus ex cōposito excitata est in arce repentina seditio falso rumore excito, quòd præfectus noctu pecuniæ culeos è muro demitteret, atque arcem in spem ingentis præmii exulibus traditurus esse diceretur. Ex ea uociferatione perfidiosáque insolentia tumultuantis turbæ, quum sese purgare præfectus uellet, impetu conspirantium facto, consilii & uirium inops comprehenditur, Mendula claues extorquet, & uti significatione facta conuenerat, Othonem Montacutum Vitellii præfectum, qui cum cohorte ad extimos fossæ cancellos peruenerat, adapertis portis introducit. Aduenit etiam illico Vitellius ipse, extrusóque per minas & cōtumelias Parmense custode, tota arce potitur, nouásque uigilias disponit, & Cosmo principi nunciari iubet sedatam esse seditionem, rem in tuto esse, atq. arcem in eius potestate C futuram pollicetur; egregio hercle tum animo, nisi postea, ut aliqui existimant, uoluntatē maioris præmii spe adductā magno quidē Cosmi detrimento mutauisse diceretur. Cuius cōceptæ suspicionis nomē ut auerteret, apud Cosmum præsentibus senatorū amplissimis prolixè testatus est, se nemini præterquam ipsi Cosmo, sicuti iure deberet, dediturum arcem, modo is in fide clientelâque Cæsaris permaneret, proptereáq. se duos è liberis pro missi obsides daturum; sed id pignus tanquam minime necessariū Cosmus generosè abnuit, ut nondum confirmati hominis conscientiam arctius atque nobilius obstringeret. Ferunt nonnulli Vitellium Mediceæ gazæ oculos adiecisse, quam Margarita Austria orbata coniuge, mœrorέque & metu occupata, in arcem deducente Cardinale confugiens, planè totam, usq. ad ignobilis instrumenti supellectilem secum asportarat; utpote qui eius D partem, uti postea accidit, in præmii nomen sibi obuenturam sperauisset. Nec multum inde Vitellius, ad Cæsarem syngrapham misit, qua arcem securitatis causa ab se occupatam, ipsius Cæsaris nomine defensurum promittebat; neque ulli traditurum unquam, nisi ex uoluntate eius id facere iuberetur. Dum hæc Florentiæ aguntur, & Romæ de cæde Alexandri certius cognoscitur, exules Florentini Bartholomæo Valorio, & Antonio Francisco Albicio cogentibus, ad Saluiatū Rodulphúmque Cardinales concurrunt; de recuperanda libertate uehementer consultant; consilio Maconium Galliæ regis legatū adhibent, & quum nunciaretur Cosmum in interfecti locum ex senatusconsulto fuisse subrogatum, amissam omnes recuperandæ libertatis occasionem dolent; conqueruntur de pigritia, ignauiáque ciuium, qui opportunissimo tempore nihil se commouerint; senatum incusant, atque patritios imbecillitatis, importunique timoris, qui tyranno fortiter op- E portunéque sublato, Cosmum nimis præcipiti deliberatione, expeditis suffragiis suffecissent; sicut non excutere iugum dominatus sed mutare dominum tanquam priore minorem cupiuisse uideri possint. Itaque ardentibus animis paranda arma censent, properandúmque Florentiam decernunt, ut priusquam noui principatus uires coalescant, tanquā prætenerae adhuc & inualidæ, excitaris ad liberandæ patriæ studium ciuibus, conuellantur. Incensos proclinatósque ad bellum Cardinales, cæterósq. exules incitat Paulus Pontifex; conferentéq. pecuniam Maconio, in Vmbria, Pontificiiq. imperii prouinciis milites conscribi finit. Suis nanque rebus atq. consiliis cū priuatis tum publicis cōducere iudicabat, si Etruriæ imperium æquabili restitutæ reipublicæ consilio, potius quā unius principis nutu atq. auspicio regeretur. Agnoscebat siquidem se non obscuro metu, infensóq. hoste fuisse liberatū, sublato Alexādro, qui grauissimè de subagresti auaritia, inhumaniq.

duritie ingrati Pontificis fuerat conquestus, quòd defuncti Hippolyti Cardinalis supelle A
ctilem, in qua erant uetera Mediceæ familiæ ornamenta, ad hastam uendere, quàm sibi æqua pecunia redimere cupienti concedere maluisset; qua ex re tanquam inexpiabili iniuria exacerbatus, multis nominibus ingratum Pontificem appellare consuesset, & testari se aliquando eius contumeliæ dolorem expiaturum infesta populatione; quòd esset ualido cum equitatu expeditisque cohortibus, ad concremanda Farnesiæ familiæ oppida, usque ad Vlsinensem lacum irrupturus; sicut non temere Pontifex eadem pericula conuerso in Cosmum odio præcauenda duceret; quandoquidem erecto nouo principatu, & uigente eadem causa priuatæ simultatis, nomen tantum nō animum principis esse mutatum existimare posset. Itaque Cardinales expedita pecunia Paulum Rentio Ceritegenitum conscribere cohortes, & in Aretinum agrum contendere iubent. Ipsi ab Vrbe pro B
ficiscuntur, & Florentiam ire pergunt. At Cosmus de eorum consilio certior factus, per Vitellium, Rodulphúmque Baleonum copias cogi atque opponi transituris iubet; accersitque in agrum Fesulanum Hispanorum cohortes, duce Francisco Sarmēto, & quæ sibi in urbe præmunienda erant diligēter instituit. Eo etiam securiore fiducia, quòd ad Hispanos accesserant duo uexilla Germanorum, ex his qui ab Algeriano bello in Hispaniam delati in Italiam demum uenissent. Nam Alexander dubii, & in officio Cæsaris nō obscure nutantis Pontificis consilia suspectans; & in eum capitale propè odium coquens; sese externis præsidiis confirmare statuerat; & Vastius cognita Alexandri cæde Pyrrhum Stipicianum, qui Cosmo, uti expediret, Cæsariani nominis præsidia compararet, Florentiam miserat. Fama erat ideo uenire Cardinales ad patriam, ut publicarum rerum statum cō C
ponerent, quasi neque rectè, neque ex usu ciuitatis, optimates subrogato nouo principe publicis rebus consuluissent. Quamobrem fiebat ut Cosmus eorum aduentum miraretur, quòd uterque ipsum arcta propinquitate contingeret, ipséque Saluiatus esset auunculus; eorum uerò consilium rideret potius quàm timeret, quoniam propinquis consilis copiis, nihil de optimatium fide, constantiq. erga se studio dubitaret. Hi nanque ius suū tueri uolebant, existimationémque iudicii sui, factique causam se defensuros esse testabantur. Interim Cardinales & exules ad Montem Politianum recepti, ubi de aduentu Hispanorum ad urbem certiùs discunt, & Baleonus cum equitibus ad Clanis pontem peruenisse nunciaretur, tantisper subsistunt, & per idoneos homines ciuitatis animos explorant. Præmiserant Cardinales cum literis ad primores factionis Georgium Ridulphū. Is quod D
esset exul tanquam temere ingressus comprehenditur, magnóque correptus metu, quas deferret literas profert, postmodúmque dimittitur. Tum uerò per mutuas legationes actitatum est, an colloquiis potius quàm armis de publicis rebus esset disceptandum. Cosmus honoris causa uenientes ad se cum inermi comitatu in urbem recepturum profitebatur; sin cum copiis quas adduxissent uenire mallent; ipsum quoque introductis Hispanorum præsidiis saluti suæ & dignitati cōsulturum. Saluiatus non satis sibi uirium adesse cernens, quòd se plurimum consilio & colloquiis apud ciues ualiturum confideret, suasit Ridulpho, atque item Gaddio, qui tertius impellente Maconio uel nolens accesserat, ut omnino in urbem iretur, inermi comitatu, sicuti sacerdotes pacis potius quàm belli auidos deceret. Eos Cosmus obuiam honoris causa progressus, tanquam propinquos spectabilésque sacri ordinis ciues hylariter suscepit. Sed intrantibus urbem non aliter à populo E
acclamatum est, quàm ut pilarum nomen ingeminatis clamoribus attolleretur. Qua significatione animorum Cardinales ægra spe suscepti consilii sui, ad paternas domos deducti sunt. Nec multo pòst inter crebras salutationes ciuium frustra pertētatis uoluntatibus Saluiatus Cosmo suadere cœpit, ut abdicato principatu, honestissimo inter ciues loco contētus esse uellet, qui ei maximè gloriosus atque tutissimus foret in libera ciuitate suis legibus uiuere florereq. solita. Id si faceret, mansuram ei dignitatem amore & gratia ciuium amplissimam, qua maiores ipsius ab ciuili moderatione principes ciuitatis euasissent; collaturámque ei ciuitatem ex senatusconsulto insigne præmiū annui redditus, quo adiutus supra paternas opes splendidissimi ciuis disciplinā & cultum tueretur. Repeteret ipse animo, quo spiritu quáue animorum constantia, ciues paulo antè libertatē appetierint, par-

tímque

A tàmque demum defendere conati sint, & quàm non diu regnarit impositus Tyrannus, uel apud desertos ab omnibus sociis subactósque conspiratione totius Europæ, atque omnibus demum exutos armis. Hæc à se commemorari liberius atq. lubentius, quòd extra pudorem & bonus esset ciuis, ac propensus auunculus. Dii boni facerent, ut optima consilia quæ secura essent atque honestissima ad mentem inani ambitione nacnam admitteret. Fore etenim ut ipse hoc officio ueræ pietatis, & is summæ gloriæ spe ductus iusto melioris animi decreto incomparabilem ferrent laudem, nec eam quidem ullo unquam tempore perituram. Ad ea Cosmus uirili constantia respondit, se neque ullum honorem iusto maiorem in patria, neque principis locum Alexandro erepto quæsiuisse, sed integro pudore repudiare noluisse quæ uno consensu senatus ex lege Cæsaris detulisset, ne B ineptus foret, si degeneri animo oblatæ dignitati se minimè parem esse fateretur. Eum qui esset auunculus hac Fortuna sua lætari debere, nec inimicè aut certè parum pudenter hortari, ut non usurpatum, sed collatum ultro dictaturæ nomen stultè deponeret. Se quidem auspicio inuicti Cæsaris rempublicam gesturum ciuili æquitate, non impotêtis principis more, speraréque, se ex rectis consiliis probitateq. uitæ, multos sibi ex inimicis amicissimos esse redditurum, daturúmque operam ut potentiæ suæ nomen nemini bono ciui inuidiosum foret. Salutem porrò suam Diis immortalibus cordi futuram se credere, qui ex bene factis nemini probè piéque regnanti atrocem unquam uitæ exitum attulissent. Itaque desineret secum agere de re transacta, sibi nanque in animo situm esse quid fata obtulerint, quidue ultra etiam promittant, uirtute duce prosequi atque suscipere; fir C missimóque decreto non deesse Fortunæ arridenti. Quòd si armis sibi uis afferatur, ostēsurum se ea constantia esse præditum in retinenda dignitate, ut non prius extrema omnia experiri & perpeti, atque armatum si oporteat interfici, quàm bonore iam recepto & fœliciter inchoato deiici mallt. Salutatus ab hoc colloquio discedens, facilè sensit quos spiritus gereret sororis filius uel imberbis adolescens, & quàm angustè sibi esset sperandum de ciuium uoluntate, iudicióque populi, quum nemo sese cupidum rerum nouarum, aut omnino popularium partium studiosum ostenderet. Proinde irascebatur iam sibi tanquam nimis properè rem difficilem ingresso, quæ respectu propinquitatis certum & non dubium quoque metum afferret; tot scilicet Cosmi præsidiis eorum aduentus causam improbantibus. Milites nanque passim dispositi domos Cardinalium dissimulanter obserua D bant, sic ut interdiu noctúque adeuntes ciues notarent; nihilo secius tamen Cardinales ipso stolato cultu & senatoriis insignibus tuti, quum nihil de instituto consilio remitterēt, speciéque quotidiani conuictus nonnullos inuitare, & familiarius complecti solerent, eis Cosmus per Vitellium renunciari iussit, ut urbe excederent, & sese ad sua munia senatoriæ dignitatis reciperent, ne in ipsos militi inuisos odia atque arma uerterentur. Valorio quoque peracerbè cædem interminatus est; qua periculi denunciatione Cardinales extēplò urbe profecti, Bononiam se contulerunt; quibus in Apœnino obuius factus est Philippus Strozza exulum princeps, quo cum eadem quæ dudum improsperè euenerant, belli gerendi consilia instaurata sunt. Negotium itaque parandi atque inferendi belli Petro Strozzæ ipsius Philippi filio permittitur, quòd secum nonnullos ex prima nobilitate exules traheret, & summo nauandæ operæ studio ardere uideretur. Is pecuniosi patris opi E bus fretus, auctúsque militari laude, quòd Gallis apud Taurinum non obscura fama militasset, non defuturas sibi copias existimabat. Venerat in spem occupandæ eius urbis, cui Burgo sancti Sepulchri nomen est, in finibus Etruriæ, qui ad Vmbriam pertinent. Per id enim tempus Burgenses intestina discordia laborantes, mutuis inter se cædibus desæuiebant; fortéque euenit, ut nonnulli his de causis prætorio iudicio extorres facti, Strozzæ urbem occupandam se præbituros pollicerentur; creditúmque est ab hac proditione ciuitatis præsulem minimè dissensurum. Is erat Alexander Rondinellus uetere odio, sed accuratè compresso Mediceis infensus, ad quem colloquendi causa Franciscum Pactium, & Philippum Valorii filium, Bertoldúmque Corsinum ex numero exulum intrasse constabat. Cæterum ubi ex non incerta fama percrebuit Strozzam cum cohortibus aduentare, & iam eius uexilla conspici, in uniuersum Burgenses, ne ullam infidelitatis suspicio-

uem darent, ad sonitum campani æris, arma capere atque egredi porta cœperunt. Quo A cognito Strozzeani elusi spe sua, & oppidanorum multitudine perterriti, adeo celeriter signa uerterunt, ut Apœnini dorsum illico transcenderent, & ad Sestinum ignobile castellum improuisò occupandum uerterentur. Sed non minore fide ac uirtute Sestiniani, quã Burgenses, uel nullo militari præsidio defendente, subeuntes Strozzeanos pepulere, aliquot eorum interfectis, & in his Nicolao Strozza, & Moretto Signoriuo exulibus, ac reliquis tanto impetu deturbatis, ut in præcipitem fugam se darent, & per alueum Arimini amnis, qui Mariza ab incolis dicitur, intra Pontificii imperii fines se reciperent. His aduersis partium conaribus nihil animo se demisit Strozza, communicatisque iterum cum Saluiato cæterisque exulibus, tertiæ expeditionis consiliis, maiore apparatu, grauioréque impetu Etruriæ incumbendum esse constituit. Quarum rerum factus certior Cosmus, B ualida etiam ipse præsidia, fœlicioráque (uti euentus docuit) adulta iam ætate comparabit; ampliore fiducia uel ob id expectandos esse hostes existimans, quòd iam sui principatus iura ipsius Cæsaris propensissima uoluntate confirmata, ex bullatis & solennibus codicillis acceperat, & id quidem uberiore Cæsaris benignitate, quòd hisdem titulis atque honoribus, quibus antea Alexandrum generum consentiente ciuitate indulgenter exornasset, Cosmum quoque principis & ducis nomine appellandum censuerat. Ab initio siquidem per Auerardum Serristorium legatum Cosmus à Cæsare postularat, ut quicquid senatus Florentinus ex ipsius authoritate ab initio receptæ urbis institutus, Alexandro cõcessisset, id totum quoque sibi tribuendum decerneret. Qua significatione amoris & gratiæ usque adeo corroborata est apud omnes Cosmi existimatio, ut uetera in Mediceos ciuium odia detergi, & penitus extingui; confirmari autẽ amicorum studia, & subinde exulum conatus contemni posse facilè appareret. Vt uerò in nuptialem thorum Margaritæ C filiæ ex sponsalibus succederet, quæ uiduæ puellæ neque inepta, neque ingrata uideri possent, impetrari non potuit; quòd eam iam Octauio Pauli Pontificis nepoti ex arcano despondisse fateretur. Tertio loco reddi sibi arcem petebat, quam Vitellius iniussu Cæsaris se minimè redditurum asseueraret. Ad id ita Cæsar respondit, ut non in præsens concedi debere diceret; sed integram ei spem, nec optato euentu carituram relinquere uideretur. Cæsar enim suopte ingenio nunquam plenissimè de quoquam externo bene suspicari solitus, Cosmum propinqua spe illata recipiendæ arcis in officio continendum rebatur, postquam ei filiæ nuptias denegasset; admirantibus cunctis, quòd Medicæo florentis D ætatis & formæ iuueni, in non dubiam Etrusci imperii possessionem recepto, Farnesius incertæ adhuc indolis & Fortunæ, duodecim annorum puer, præferretur. Verum inualescentibus Gallorum armis, & incumbente Solymani classe, unus antè omnes Pontifex cui Nouaria dono data minimè suffecisset, aliquo insigni munere cõciliandus erat, ut Gallo regi, tanquam impiè Turcas ad communem Christiani nominis perniciem euocanti, sese hostem non iam perplexè sed apertè futurum esse pronunciaret. Hi duo principes ætate nostra (uti existimare licuit) supra reliquorum regum ingenia, non eximia modò admirabilíque prudentia; sed occulta ambitione, profundóque astu insignes, commodis tantum suis, nullo ambiguæ fidei cum pudore seruiebãt; Pontifex, ut suæ domus opes uel malo publico uehementer augeret, Cæsar porrò ut finitimis subactis, uetus sibi imperiũ; in Italiáque præsertim, assereret; ut inde amplificatis uiribus & dignitate confirmata, sicuti innata uirtus & aspirans Fortuna promitterent, maximæ partis Europæ dominatu poti E retur. His sensibus nunquam planè synceris plerunque fiebat, ut inter se per inania promissa colluderent, & quantum integra amicitiæ dignitate fieri posset, uterque callidis semper consiliis mutuas simulationis artes inducerent, ne alter ab altero decipi, aut traduci facilè posset. Neque enim ab hoc Galliæ rex honestè deserendus, neque ab illo etiã tutò contemnendus Pontifex censebatur, quando utrinque cuncta ad mutuum commodum præsenti lucro aut futura spe non ineptè pensarentur. Per id tempus in Subalpina regione Galli cum Cæsarianis ita gerebant bellum, ut detrimenta atque pericula diuersis rerum euentibus utrinque exæquata uideri possent. Nam per hyemem exercendo militi continuandóque bello uariis susceptis expeditionibus utrique ex hostili agro aliquot

oppida

A oppida aut expugnarant, aut oppugnanda ab aduersariis cruento sæpè certamine defenderant; enimuerò sicuti superiore æstate Cæsariani Fossano potiti fuerant; ita per hyemem Galli Italicis aucti copiis Bargiam ui expugnatã, capto ibi Annibale Brancatio Neapolitano, in potestatem redegerant, & Raconisium oppidum peramplum, noctu inuadente intrantéque per arcem Petro Strozza, atque ei subsidia equitũ adducente Cæsare Fregosio, ita cœperant, ut commisso per regiones tumultuosissimo certamine, Cæsarianos oppresserint, cadentibus eo in prælio ex uictoribus Thoma Ronchio Nouellariæ cohortis præfecto, & Latino Vecchia Romano; Quæ duo incommoda non multo pòst Cæsariani Caragiana cæde & Casalensi uictoria rependerint. Sed ineunte uere Salassus quum occupata Carmagnola arcem, quam Stephanus Balia Mutinensis pertinacissimè tuebatur,
B oppugnare pararet, tormentúmque librando in propugnatores dirigeret, glãde ipse traiectus occubuit. His uerò animis exceptus est Salassi interitus, ut non Gallicarum modò partium plerique, sed & æqui homines in neutram inclinantes partem, eum tanquam perfidiæ nota infamem, meritò occisum diceret; Hispani uerò tanquam uirum fortem laudibus prosequerentur, & Vastius dissimulata offensione, interiorcque lætitia, seuerius fortasse quam oporteret, Stephanum non multo pòst protracta & demum desperata defensione, laqueo suspendi iuberet, ut ea uictima æmuli Salassi manibus parentare uideretur. Eo autem successu incommodum utrinque æquatum uidebatur, quòd paulo antè Galli Annibalem Nouellarium, qui nobilitate atque uirtute par esset, apud Buscham ignobile castellum, nocturna oppugnatione fortuito minoris tormenti ictu interfe-
C ctum desiderassent. Sub id tempus Humerius, nouus dux Gallus, cum recentibus copiis ad reparandum bellum à rege missus, ab Alpibus descendit; cuius aduentum summúmque imperium Guido Rangonus, Gallicanorum ducum quos diximus, usu belli, ingeniique solertia longè optimus, non diu ferens, à militia regia profectus in Galliam discessit. Nec multum inde secundum Guidonem & ipse quoque Caninius concepta ex leuissimis delationibus cum Fregosio simultate, à Gallis sese alienauit, singulari certamine cum eo certaturus, prouocatoriis in ea controuersia editis libellis, quibus Itali milites superbis insanísque ingeniis ferociam animi ostentare, & inane decus tueri, cum exitio sæpè turpi, fœdóque fortunarum & nominis detrimento, pertinacissimè student; secus ac exteræ gentes, quæ ferè omnes honestiore decreto, militiæ & in acie tantum ad
D uersus publicum hostem uirtutem ostendere fas esse iudicant. Cæterum Humerius, qui magna uirium & nominis fama, quòd Delphini nutricius fuisset, specie ferox aduenerat, satis celeriter opinione hominum decidere uisus est; quum sese nequaquam pro natura Gallorum pugnacem, & in consiliis explicatum, sed planè timidum ostendisset; Quod opportuna quæque gerendo bello consilia, uel non inepta occasione inducta & oblata à cæteris ducibus, tanquam periculosa respueret. Delatus enim ad Astam, recenti ualidóque impetu eam urbem occupaturus existimari poterat, si paululum sese prouehere, & Astenses nudatos iusto præsidio, & in Gallicum nomen ex antiqua dominatus consuetudine proclinatos, ostentata acie teotare noluisset. Tuebatur siquidem eam urbem Antonius Aragonius non magna manu militum, sicut Vastius eius periculo uehementer angeretur, & Antonius de salute sua, uti iuuenis opulentus atque pernobilis, maximè solici
E tus, nec bello abundè exercitatus, anxiè a Vastio opem sibi ferri postularet. Accidit autem, ut quum subsidio cum semiplena Hispanorum cohorte Franciscus Ruicius aduenisset, Antonio animus confirmaretur, ob idque Humerio obtinendæ orbis facultas spésq. omnis minui atque adimi uideretur, retrocedendúmque inde statueret, quòd aduentare Vastium ex inani rumore, & prælio certaturum arbitraretur; frustra reclamante Paulo Cerite, qui inuadendæ, oppugnandæq. urbis sibi nihil periculi uerito aut recusanti, id munus demandari postulabat. Is detestatus regis consiliũ, qui pro impigro bellicosóq. duce ciuilis modestiæ fideiq. & suspicacis naturæ hominẽ, secus ac alias esset solitus, trãs Alpes misisset, abeuntis exercitus terga peculiari delectorũ præsidio firmauit. Apparebat enim Cæsarianos alacriter in hostes castra mouentes erupturos; atq. ita mox euenit, ut à nouissimo agmine cõferta pugna certaretur, & Paulus audacius proruentes excipiens, ex

pedito cohortiũ flexu multis hoſtiũ uulneratis,& quibuſdam interfectis, incũbentium au A
daciã reprimeret,& eo cõgreſſu Cola Toraldus nobilis Hiſpanicæ ſtirpis Neapolitanus
interficeretur,Humerius nihil ultra laceſſente hoſte,ad Albã Pompeiam profectus,extra
urbem ſtatiua caſtra poſuit;quo cognito Vaſtius & ipſe iuxta Aſtam inter duo cœnobia ca
ſtra metatus eſt;Sanſeuetinum Beſennianũ regulum qui uniuerſis equitibus præerat,tur
mas omnes ſecundum Tanari amnis ripam extendere iubens,ut quid moliretur hoſtis,
paratus ipſe ad obſiſtendum certandúmque emiſsis ſpeculatoribus expectaret. Quum
Humerius ſegnius cunctari proſpiceretur,& Vaſtius animaduerteret in dies augeri
Gallorum copias,& de aliquot oppidorum fide dubitaret, à Ferdinando rege duas ſibi;
ad præſidium Subalpinæ regionis, Germanorum legiones mitti poſtulauit, idqne ce-
leriter cum publicæ cauſæ & fratris Cæſaris commodo,tum iuſtis Vaſtii precibus Ferdi B
nandus tribuiſſet, dux legionum Federicus Furſtembergus,inclyti inter Germanns no-
minis regulus,Tridentinis Alpibus deſcendit; quibus in leginnibus pleriq. ex Norica at
que Vindelica iuuentute nobiles,& procerum propinqui nomina dederant. Erat hic Fe
dericus,eius Guliermi qui Gallo regi militabat germanus frater, diſsimili ingenio uir;
ut pote qui fratrem peruerſo iudicio,neglectáque religione,militaribus rapinis,& impro
bo ſemper quæſtui,defraudatis ſtipendio militibus turpiſsimè deditum, & qund nefariũ
uidebatur,contra Germanici nominis decus externi atque inimici regis auſpicia ſequen-
tem,probo ore,atque exactæ uirtutis ſama ſuperaret. At Humerius aduentu Germa-
norum cognito, uti uiribus atque animo hoſtibus impar, copiis quas habebat diſparti-
tis,oppida tuenda commiſit,ea ratione diuiſis muneribus, ut ſingulos duces oppidis præ- C
ficeret. Azalium è Tngata Gallia uirum iactabundum potius quam fortem, Cherio im-
poſuit,attributis ei præter Italicos milites duobus Vaſconum uexillis: Claraſcum autem
opportunum oppidum, Cæſari Fregoſio defendendum dedit. Albæ uero præpoſitus eſt
Iulius Vrſinus,en Mario genitus qui Florentiæ maioris tormenti pila ictus occiderat.
Fregoſius ea conditione demandatum munns ſuſcepit,ut ſe fortem operam aduerſus o-
mnem hoſtium impetum præſtaturum teſtaretur, ſi ab Humerio,ſicuti ille prolixè fidem
dabat,intra quadrageſimum diem certa commeatus & militum ſupplementa ſummitte-
rentur. Iulius Albanis inſpectis mœnibus, quarum uitia paſsim eminebant,& ea niſi lon-
go labore aggeribus permuniri reſarciríque poſſent, tutelam loci cum excuſatione inn-
piæ multarum rerũ ſuſceperat,Humerii adhortationibus & ſpe promiſſæ opis excitatus. D
Cæterum Humerius cnnſtitutis præſidiis nihil ſibi moræ attulit,quin inglorius in Galliã
reuerteretur,& Vaſtius non multos intermitteret dies,quin ad oppugnandum Cherium
omnẽ tormentnrum apparatum conueheret. Oppugnatio autẽ cœpta eſt ab ea parte mœ
nium,quæ diui Auguſtini templũ reſpicit,quòd murus ab ea parte debilis appareret. Aza
lius ſatis peritè atq. opportunè ex diſciplina munitionem erexerat ingreſſuris hoſtibus,ta
bulata æquata ſolo eminentibus præacutis clauorum ſtimulis,quibus pedes ingruentium
configerentur,obiecerat; multúmque ſulphureum ignem, qui de more aridam materiã
corriperet,occultis in locis excitandum ita inſtituerat,ut egregiè proſpexiſſe periculo ui
deretur; ſi eundem animum ad ingenii ſolertiam afferret,quem antea iactando prætuliſ
ſet. Nam ubi adactis maioribus tormentis murus quati diruique cœpit, tantóque ſpatio
continuata quaſſatione patefacta eſſent mœnia,quanto ſatis foret ad inuitandns milites; E
proponente pugnæ ſignum Vaſtio, Itali Hiſpaníque pariter in oppidum perruperunt:
quo tumultu acerrimæ inuaſionis, Azalius uſqne adeo trepidanter atque imperitè ſe geſ-
ſit,ut nemo ferè ſuorum in eo loco pugnaret,nec ipſe,ubi periculum depoſcebat,conſpi-
ceretur. Eo nanque impetu Cæſariani Azalianas munitiones ſnperarunt,ut nihil eos per
ſtrata tabulata eminentes clauorum cuſpides retardarent, nec ea ſulphureorum ignium
fomenta, quæ ad edendam flammam erant parata, ſuo tempore ignem conciperent,&
dux ipſe fœdè animum deſpondens,uitæ diſcrimen effugeret,continuóque trucidatis aut
captis præſidiariis,turpi in latebra caperetur. Dum Cæſariani in urbem penetrarent, Va-
ſcones timore præpediti ad id propugnaculum,quod ſuperiore anno Annibal Nouella-
rius erexerat,ſe contulerunt; atque inde (nihil ibi conſiſtere auſi) ut ſe in longiorem fu-
gam

A gam proriperent, exterius in fossam humore carentem se demittere cœperunt, quòd
eius munitionis agger satis esset humilis, facilémque descensum præberet. Id conspica-
tæ Germanorum cohortes, quæ constituta phalange, subsidiaria in acie constiterant, eos
ad unum omnes numero amplius trecentos, uel ultro sese dedentes, impetu facto trucida
runt. Totius uerò oppidi mulieres, quæ pauore attonitæ in turrem confugerant cum ca-
rißimis ornamentorum suorum rebus deditionem fecerunt, cesserúntque in prædam
Didaco Arzio castrorum præfecto, qui id coniectura futurum iudicans, & opimiorem
prædam quærens, primus omnium aduolarat. Cæteri uicatim singulas domos diripien-
tes, captos earum dominos, pecunia se redimere coëgerunt. Azalius uerò ipse perdu-
ctus ad Vastium, cunctis risui fuit, quòd nihil ei tot rerum apparatus, quum oportuit, usui
B fuissent, & idcirco oneratus infamia rei male gestæ, multo auro se redimere coactus est.
Expugnato per hunc modum Cberio Vastius ad Clarascum mouit castra. Nec mora ex-
ploratis aduersariorum uiribus, animaduersáq. per speculatores ea mœnium parte quæ
nouis munitionibus careret, maluit eam partem adoriri, quam ullam aliam, quæ facilio-
rem oppugnationem ostenderet: uel ob id præcipuè, quòd nulla extantium propugna-
culorum, quæ latera subeuntium ferirent, munimenta haberet. Volebat enim Vastius
quam maximè posset militum parcere sanguini, incruentísque uictoriis letari potius,
quam à cædium sæuitia famam parare. Quod tamen secus accidit ac uolebat. Nam
tametsi hostilis murus uel antiqua uel noua munitionis proiectura penitus carebat, ob
idque milites nisi à fronte ab ipsis defensoribus peti feririque & facilè propelli pos-
C sent, tamen satis profunda uallis intererat, quæ pro fossa totam muri faciem muniebat;
usque adeo difficilem cum descensum in eam, tum & ascensum ad præruptam ui tormen
torum mœnium coronam habebat, ut quum magna muri ruina edita esset, & milites ar-
dente animo pugnæ signum sibi dari flagitarent, hoc impetrato in descensu atque ima
fossa, quæ erat lutulenta, & in ascensu demum perfracti & cadentis exterius muri rui-
na conflictarentur, & maiorem quam putassent conscendendi muri difficultatem re-
perirent; quod non planè ad amussim, quantum exteriora fossæ labra à mœnibus dista-
rent, & quam præceps descensus, arduúsque inde ascensus foret, oculis metiri potuis-
sent. Verum propter ea accepta hostium telis detrimenta, non refrixerat ardor mi-
litum, nec Vastius forti incœpto obsistendum ratus, ab expugnandi oppidi spe deci-
D derat, sed ut prælium instauraretur crebro summißis recentibus præsidiis atque etiam
Germanis (ipsis id obnixè postulantibus) quanquam ægrè, locum ad inuadenda mœ-
nia concesserat; ut Germani qui se ad bellum natos existimabant, Hispanorum at-
que Italorum uirtuti & audaciæ contemptis periculis æquarentur. Itaque redinte-
grato ardore omnium, tanquam æmulatione decoris à diuersis gentibus certaretur,
asperrimo conatu conscensum dimicatúmque est, maiore Cæsarianorum detrimen-
to, quòd Fregosiani milites per noctem, Petri Pratensis ingenio, munitionem in sum-
ma prærupti muri corona subitariam erexissent, comportatis ibi madentis fimi cumu-
lis, quibus propter mollitiem tormentorum pilæ hærebant, nec lentore prohibente, pe-
netrare in oppositas hostium cohortes poterant; quæ ea repentina nouáque munitione
protectæ, ex tuto propugnabant; sic ut euadentes in summum ruinæ supercilium hostes
E sclopettis traiectos, alabardisque, & lanceis acriter repulsos, in fossam præcipitarent, ter-
ribili cum ruina succedentium, & subire magno nixu conantium, quum magno cum fra
gore armorum collidentium, sese uiui pariter atque exanimes debilitati artubus cumula
tè cœnosa in fossa uolutarentur. Hac peracri contentione quum aliquot horis esset dimi
catum, amplius ducenti interfecti, & supra ferè quingenti mortiferis glandibus & saxis
uulnerati sunt; & in his Vulcanus immoderatæ fortitudinis adolescens Gulielmi Ro-
candulphi clarißimi ducis filius, ex Germanis occubuit, æquato cum aduersariis detri-
mento, quòd Linio inclyti imperatoris Liuiani filio propugnanti ingentis tormenti pi-
la caput fuisset ereptum. Huic Fregosius rapida grauatus febre suas partes cum impe-
rio, quòd esset magnæ spei adolescens, & militibus carus, concesserat. Eius immatura mor
te Fregosius uehementer permotus, tentatúsque importuno atque acri morbo, & Hu-

merianis auxiliis diffidens, quòd tempus in id conditum per aliquot dies effluxisset, & A tormentarii pulueris inopia laboraret, nec satis ampli commeatus copia superesset, se dedere constituit, si à Vastio honestis conditionibus acciperetur. Atque ita non diu pòst ab Aloisio Gonzaga, qui erat apud Vastium Fregosio arcta cognatione atque amicitia coniunctus, res tractata confecta est æquissimis legibus; quòd Vastius offensus & ipse Vulcani immatura morte, & fortissimorum quorundam iactura, reliquorum militum periculosis laboribus & sanguini parcendum putaret, compertúmque haberet aduersariorum animos tales esse, ut in defensione fortiter oppetere, quam contra decus pacisci mallent. Erant enim apud Fregosium acerrimi cohortium præfecti Cæraria Salentinus, & Baptista Corsus cognomento Lega, quorũ maiores Corsicæ insulæ imperium tenuissent, & præter hos duo Veronenses Antonius Beuilaqua, & Ludouicus Montanus, atq. B item Philippus Corsus, uetus cohortis dux. Deditionis conditiones in hunc modũ perscriptæ sunt, ut Cæsari Fregosio saluis rebus, incolumíque præsidio, & explicatis uexillis excedere liceret; tormenta ipse relinqueret & commeatũ; sed ei quod sua pecunia coëmisset frumentum à Vastio solueretur, & oppidanis nulla afferretur iniuria. Atque ita comitante Cæsarianorum equitatu, atq. eum passim ab iniuria defendente, ad Penarolum oppidum peruenit, indéque in Galliam profectus est, ut regi rerum difficultates explicaret. Clarasco autem potitus Vastius Hieronymum Sangrium, & Cherio Ferdinandum Lofredium præfecit; & ad expugnandam Albam continuò duxit. Animaduerso autem eius urbis situ ultra Tanarum amnem tormenta perducta constitutáque sunt, eo Vastii iussu, ut binæ & penè inter se coniunctæ quassationes fierent, quarum altera Hispanis, al- C tera Italis ad inuadendum erat assignata; quòd Germanis parcendum idcirco Vastius iudicabat, tanquam campestri prælio aptioribus, quam subeundis muris; quòd id munus agiliora militum corpora atq. expeditiores animos requireret. Erat in castris euulgatum quosdam Hispanorũ signiferos acerbis à Vastio uerbis fuisse castigatos, quòd sibi & gregariis suis, pro cono parua uexilla galeis imponere iussissent; ut pote qui antè alios ad promerendam laudem, ac murum & prima pericula se subituros insolentius iactassent, nec detuum murali in pugna ostentatæ audaciæ fortiter respondissent; qua obiurgatione Hispani in uniuersum permoti, quod Clarasci perficere nequiuissent, Albæ ingentibus animis se præstituros testarentur, exorta inde apud Italos æmulatione, quòd sibi præripi decus indignarentur; cuius obtrectationis is extitit successus, ut Itali proximos loco Hispa- D nos æquandi aut superandi cupiditate, antè acceptum signum, manipulatim ad cursum se incitarent, & in præruptum murum, nec satis quidem apertum euolarent. Hac insana sed planè decora quorundam signiferorum properantia accidit ut multi uiri fortes intra urbem irrumperent, & Cæsariana uexilla, cum intus ab hostibus, tum extra à Vastio totóq. exercitu in summis mœnibus & decussis muri pinnis spectarentur. Sed Iulius Vrsinus introrsus à muro ad iactum lapidis firmam munitionẽ erexerat, ex uimineis turriculis more militari gleba & cespite repletis; atque etiam accelerandi causa ligneis ibidem uinariis doliis contra hostes constitutis; quo munimento cohortes tutæ à maioribus hostium tormentis, quòd essent depresiore in loco, in primos hostium subeuntes, incensis sclopettis glandium procellam effunderent, atq. audacter munitione egressi ingredi ausos, quominus ferociter inuaderentur, reiectos extra in præceps propellerent. Qua repenti- E na scandentium perturbatione, Antonius Lofredius Cicchi senatoris Neapolitani filius, qui primus in murum euaserat, impigrè resistens occubuit, & Scipio Montebelliæ cohortis signifer prostratus, cum uexillo captus est; Marcus uerò Priuernas, qui primum illato signo uirtutis decus affectarat, ita se explicuit, ut incumbente hostium multitudine, incolumis cũ uexillo ad suos reuerteretur. Neque enim facilè qui primi subierant à subsequentibus confirmari poterant, quum magno casu ingens & uetus populi arbor, quæ erat interiore in aggere, forte succisa hostilis tormenti ictu, transuersa ita procidisset, ut ea casus inclinatione tanquam noua munitio obiecta, irrumpentibus magno esset impedimento; proptereáq. irrito conatu, qui iam ascenderãt, pulsi ab interiore hoste, & iniquitate loci deterriti, omnes extra proruerent, quibus sese recipientibus grauior incidit clades ab

A infimo propugnaculo, quod erat eminens in fossani, & sua proiectura hostium latera con
spiciebat. Id erat concameratum lateritia testudine, & per idoneas fenestellas ex occulto
emittendis tormentis facultatem præbebat, Casæmattæque militari nomine uocabatur.
Hanc cum manu sclopettariorum tuebatur Marconius Volaterranus, qui certos atque
mortiferos ictus è destinato sese recipientibus inferebat, & nisi fumus admodum densus
interius spatium nullo ad effugium inuento foramine, multa edita caligine, sclopettarios
præpedisset, magnum profectò hostium numerum inde tanquam ex insidiis interfecisset.
Hic ille est Marconius qui apud Viennam, uti supra memorauimus, Italicas cohortes ad
arma consternatas, & multis de causis nequaquam in Pannoniæ præsidio hyemandum
censentes, turbulentissima concione in castris habita, perpulit ut in Italiam redirent. Eo
B ex Casamatta periculo, pòst non paruam militum iacturam, animaduerso, Vastius rece-
ptui cani iussit, ut aliunde tormenta aptius & efficacius admoueret, quum Iulius audacia
& multitudine Cæsarianorum perterritus, desperánsque opem sibi alicunde ferri posse,
quòd nihil de Gallicis auxiliis audiret, ad exemplum Fregosii se dedidit; hisdem ferè cō-
ditionibus quibus ille Clarasco excessisset; sed aliquanto iniquiore sorte, quoniam ab his
qui præsidio dati, ut in fines Gallicos deducerentur, excedentium impedimenta, latroci-
nii modo, in itinere direpta fuissent. Neque eam illatam uim, admissúmq. iniquè facinus
Vastius uindicauit, quanquam prædatores equitum præfectos, & in his Rosalium, & Iua
niam Hispanos, & Bellottum Sequanum, Epirotámque Zucetum, seuerissimis uerbis ca
stigasset. Alba in potestatem redacta, motis castris ad Penarolum illico contendit, eo ani-
C mo, ut id oppidum, quod tormentis expugnari non posset propter loci natura atq. arte
muniti difficultatem, longa saltem obsidione fatigaret; Taurinóq. simul cōmeatus spem,
quantum excursionibus effici posset, paulatim abscinderet. Hoc tanto rerum successu Va
stius supra recepti Casalis uictoriam mira celeritate partam, Cherio demum & Clarasco,
atq. Alba urbe intra octauum atque uigesimum diem fortiter expugnatis, pristinam uir-
tutis suæ animíque magnitudinis opinionem, non modo apud Cæsarem, sed apud æmu-
los, ipsósq. etiā hostes mirificè confirmauit & auxit. Hisdem diebus quibus Vastius ex-
pugnatis, aut deditione in potestatem redactis aliquot oppidis aduersus Gallorum duces
prosperè bellum gerebat, Florentini exules repetendæ rursus Etruriæ consilium suscepe
runt, cohortante Saluiato Cardinale, & concitantibus Gallis, ut undique Cæsaris uires di
D straherentur. In id bellum Philippi Strozzæ persona poscebatur, quia esset summæ existima
tionis inter exules, & maximè pecuniosus haberetur. Sed uti erat armorum imperitus &
parum fortis ad perferenda castrensium laborum incommoda, negàbat se id munus esse
suscepturum, ne postquam duo ipsius liberi Petrus atque Robertus his periculis immiscè
rentur, nullum ipse salutis & Fortunarum discrimen esset aditurus. Hæc ita firmo animi
decreto differebat, ut Petrus filius gerendi belli cupiditate iuueniliter inflammatus, pa-
trem ipsum uehementi, & planè inuerecunda obiurgatione castigaret, nec obscurè ei a-
trocia comminaretur, si in ea spe recuperandæ patriæ tot patritiis deesset, & nihil sibi ge
nerosè conandum esse stameret. Quibus uerbis Philippus à filio, quem unicè dilige-
bat, uel reluctans expugnatus, sese non modo socium, sed etiam urgente fato antesigna-
num præbuit. Inter armatos exules eminebat ipse Petrus Strozza, & Bernardus Sal-
E uiatus Cardinalis frater, constanti, compositóque ingenio uir, militiæ maritimæ assue-
tus. Hi Capino Mantuano operam nauante, cohortes apud Mirandulam conscripse-
rant, & Bononiæ conductis passim militibus copias auxerant, quòd Pontifex eius cōsilii
gnarus, & non occultus uti credebatur belli concitator, hæc fieri pateretur. Fauebat autē
exulibus mirificè Hieronymus Pepulus Bononiensis, cuius erant multæ in Apœnino
montanorum hominum clientelæ, descendentibúsque in Etruriam, tuta itinera per pater
nas possessiones, suggerendis cōmeatibus opportunas demonstrabat. Hæc tametsi occul
tè apud Bononiam pararentur, de his tamen sigillatim Cosmus princeps certior fiebat, &
quāquam esset præsentis pecuniæ difficultate oppressus, quòd eas publicè sine graui offen
sione ciuium imperare non poterat; eas tamen ab amicis atq. affinibus mutuas exigebat,
ut militari præsidio totam confirmasset iam à Cæsare principatus existimationē tueretur.

Erant in eius consilio præter Innocentium Cardinalē, & quosdam togati ordinis ciues, A Alexander Vitellius, & Pyrrhus Stipicianus acerrimi duces; iamq. ualida & fidelis militum manus undique accersita Florentiam ita coiuerat, ut nihil de intestino tumultu dubitaret Cosmus, hortatúque ducum, aduentanti hosti non fortiter modò repugnādum, sed obuiam audacter eundum decernerent. Primum autem omnium Pistorio cauēdum censent, ne hostis studio amicæ partis fretus, ea opportunissima urbe potiretur. Pistorū siquidem duæ uigebant factiones, æternis inter se odiis cruentissimè de potentia dimicare solitæ, quarum altera Guelphi nominis Cancellaria uocabatur, fauebátque popularibus Florentinis; altera autem erat Panciatica, Gibellinæ & Medicææ factioni addicta. Huius princeps erat Nicolaus Bracciolinus uir militaris & maximè cruentus. Illius uerò pari authoritate se duces ferebant Franciscus Habraus è Gatesca familia, & Battus Rospillosus. In hunc etiam modum Pistoriensis erat diuisus ager, ut Panciatici planis & cāpestribus in locis nobilitate atque diuitiis præstarent; Cancellarii autem montanis in locis numero ampliore hominum æquatis opibus ualerent; propterea fiebat ut Cosmus Panciaticæ factionis uires, introductis in urbem eiusdem factionis agrestibus, confirmare contenderet, ex aduerso exules concitatis ad arma Cancellariis inuadēdæ urbis spem conciperent. Sed Cosmus confirmandos nominis sui studiosos militari præsidio, atque urbem tuendam existimans, Pistorium præmisit Federicum Montacutum cum duobus delectorum peditum uexillis; accersitúsque è summis montium pagis Castagninus Tanarius Panciaticis fauens cum multitudine armatorum suæ factionis descendere parabat. Quibus cognitis rebus exules per Mattanam Cutellianū seditiosum & sanguinarium hominem, & eum, quem diximus Battum, sæua incendia in aduersæ factionis ædificiis excitari iusserunt, ut Panciatici conflagrantium Penatium suorum terribili calamitate adducti, ad uindicandam iniuriam elicerentur, Pistorióque exire, & ad sua defendenda proficisci, nec ideo Cosmianis rebus ullam opem ferre cogerentur. Iam exulū copiæ per Apœninum ad Fabricam uicum peruenerant, aliquanto lentius & tardius quam expediret, cō fectis itineribus; quòd in iugem bidui pluuiam incidissent, ita ut eorum principes Philippus atque Valorius cupiditate inuisendæ Etruriæ fatali festinatione reliquos anteire maturarent, & ad montem Murlium usque descenderent, existimantes eius regionis hominum studia ad occupandum Pistorium, inuadendámque Florentiam sibi minimè defutura, quòd propinquas & ualidas uires traherent, quibus nullo modo Cosmus resistere D posset, qui neque diu alere copias sine pecunia posse, nec quas haberet aduersum se educturus crederetur; ne ciuitas parata ad recipiendam libertatem tumultu excito, tanquā præsidio nudata, rebellaret. Mons Murlius collis est in extremis Apœnini radicibus qua desinit in campos, metæ modo in accliue fastigium eductus, præaltam in summo antiqui operis habens domum instar arcis, duplici muri corona, sed ea uetere & passim collabente permunitam, cum lata area amœnissimi prospectus. Eam arcē ademptam olim Florentinis, Castruccium Lucensium Tyrannum adiecta munitione confirmasse annales tradunt. Totus collis undique olea, uite, & pomiferis arboribus ita est conuestitus, ut certis etiam gradibus ubi fruges ferantur aratrum admittat. Viæ militari imminet, qua à Pistorio Florentiam itur. Ab hoc septem milibus passuum, à Prato autem tribus distat. Tanta uerò fiducia exulum principes in ea uilla constiterunt, ut nihil omnino timerent, E & Valorius uillam suam, quam Baroniam uocabat, ab se non ciuili, sed regio propè sumptu ædificatam, tertio inde stadio securus inuiseret, spatiaretúrque ociosus in xysto, uillicū de futura uindemia, spéque oleæ, & de prouentu insitarum arbuscularum, & de perdicum aucupiis diligenter interrogans; sic ut nonnulli mirarentur hominis insaniam supra modū, priuatæque Fortunæ conditionem ædificantis, & nihil ille de aduerso rerum euentu, quem Fortuna temerè progressis adueheret, dubitare uideretur. Philippus contra cæco perculsus metu, ut qui nullum circa se præsidium cernebat, deambularet solus, & sæpè sciscitaretur Zanobium Nerlium uillæ dominum an in tuto esset; nec suspirare desineret, donec procul conspectis Petri filii uexillis animo sese confirmaret. Petrus enim ut præsidio fores his qui inermes montem Murlium processerant, disiunctus à graui co-

piarum

A piarum agmine prouolarat, castráque ad radices montis iuxta uiam militarem colloca-
rat, constitutis idoneo in loco quatuor minoribus tormentis, quæ secum aduexerat.
Nec molto pòst Fedinus ex numero exulum impiger & audax, cum aliquot equitibus
prædatum emissus usque ad Pratum, ereptos agricolis boues, & minoris pecoris aliquã
tam prædam ad exules retulit, improbante id factum Philippo, qui intempestiuo at-
que improbo militum suorum maleficio susceptæ pro libertate adipiscenda expeditio
nis nomen fœdari nolebat, indignabatúrque mirum in modum, quòd Battus & Matta
na ueteribus factionis odiis studentes, sæuo incendio cuncta prope eius tractus domici
lia deleuissent, quasi Barbatorum more incendiis & cædibus ex usu uictoriæ sæuituri fo
rent, quum incolæ beneficiis atque humanitate, parcendo, nec factionum agnoscendo
B odia, alliciendi & conseruandi, potiusquam detrimentis afficiendi non insanis ducibus
uiderentur. Præmiserat Cosmus ad Pratum equitum turmas duas duce Poctio Insu-
bre, Rosa item Victio patris ueterano impigro cum expeditis sclopettariis equites con
sequi iusso. Poctius explorandi causa usque ad hostes processerat, leuíque pugna edita,
amissis duobus equitibus retrocesserat. Huic tendendas insidias tanquam inconsultè ite
rum erupturo Strozza ratus, Sandrinum Filicarium cum iusta manu sclopettariorum;
Parusianæ uillæ tectis (ea est militari in uia) sese occultare iubet, nec se commouere do-
nec hostile exeuntis Poctii agmen pertranseat, quod demum à tergo inuadi deberet, ut
Poctius interclusus à tergo simul & à fronte cæderetur. Ipse enim Strozza è castris suis
stadia duo progressus ad pontem torrentis aquæ delectorum signa statuerat. Sed longè
C aliter quam putarat insidiarum euentus cecidit. Cosmus enim de consilio suorum du-
cum in celeritate summam belli rationem reponens, adoriendos hostes esse censuerat,
antequam reliquæ eorum copiæ quæ sequebantur, primo agmini Strozzæque sese iun
gerent. Rei gerendæ consilium hoc ordine explicatur, ut ipse Cosmus in urbe cõsistat,
emissáque Margarita Austria, ut Pisis tanquam tutiore in urbe commoretur, bellica mu
nia Vitellius & Pyrrhus suscipiant, maximéque occultata profectione noctu ad hostes
contendant. Cæterum Cosmus qui Sarmentum cum Hispanis è Fesulano agro accine-
rat, astuto consilio eis designari pararíque hospitia certis in urbe regionibus iubet, sub-
indéque admitti in urbem eorum impedimenta, & inutilem seruitiorum turbam, ut spe
cies ingressuri præsidii hostium speculatoribus præbeatur. Primis autem tenebris obse
D rari cunctas urbis portas præcipit, ne quisquam exeat, & Hispanorum cohortes extror
sus præter mœnia, ad Pratum iter intendere iubentur. Parent Hispani egregiè Sarmen
to duci suo, & plenis passibus ire pergunt. Interim per portam arcis Alexander & Pyr-
rhus Italicas cohortes educunt, easque Rodulphus Baleonus cum equitatu subsequi-
tur, & omnes simul Pratum intempesta nocte perueniunt. Nec quiescendi ultra semiho
rã, qua paratis obsoniis & pocolis modicè ientarent, spatium militibus datur. Nec mo-
ra Vitellius educit agmen, præcipitque Gaspari Pratensium iuuentutis præfecto ut oc-
cludat portas, caueátque diligenter ne quisquam egrediatur, qui certum nuncium de
aduentu suo itineréque ad hostes perferre possit. Hoc uerò ordine ad hostes cõtendit.
Præibat cum sua prætoria cohorte, atque expeditis sclopettariis Borghesius, cui cum
turma equitũ cohærebat Poctius. Hos modico interuallo cum Italicis cohortibus sub-
E sequebatur Otho Montacutus, eius agminis frontem lectissimis centurionibus firma-
tam ita perducens, ut ei Rodulphus Baleonus uniuersos quos habebat equites ad de-
xtram applicaret. Succedebant peditum agmini ipsi duces Vitellius & Pyrrhus, secun-
dum uerò eos Sarmentus Hispanos accelerare iubebat, qui ideo in postremo agmine
collocati erant, ut tanquam subsidiaria acies quantum fieri posset integra atque intacta
seruaretur, quòd in his extremis cohortibus Etrusci imperii salus constaret. Eo modo
incedentes Cosmianæ copiæ, ad Parusianam quam diximus uillam, ubi Sandrinum in
insidiis à Strozza collocatum fuisse diximus, peruenerunt, neminéque hostium se com
mouente, ad pontem & ad Strozzeana demum castra contenderunt. Neque enim uti
iussus erat Sandrinus sibi priùs erumpendum esse indicabat, quam hostile agmen, quod
exiguum fore putarat, totum pertransiret. Atque ita quum maius & continens totius

exercitus agmen,uel obscura nocte transire cerneretur, ut ducis sui imperio pareret, A
erumpendi occasionem amisit,séque eiiciens extra uiam militarem altiore circuitu, ad pontem,ubi Strozza constiterat,regredi cœpit.Sed is fuit properantium hostium,equi túmque inuadentium impetus,ut Strozza deceptus suo consilio funderetur,& ut quidam existimant,quum pugnando resisteret,ignotus ab ignoto equite caperetur, sed se fœlici conatu è complexu hostis statim,ut erat nixu ualidus & pedibus uelox eriperet, hostes uerò in castra eius,uti nulla munitione consepta,eodem cursu peruaderent, captísque à Borghesio tormentis, ea repente diriperent; quod Strozzeani nullo ordine constitutis,nec displosis his leuissimis falconibus, tanquam perturbati & disiuncti uiribus,in fugam præcipites se dedissent,nemine consistere aut in unum corpus sese conglobare auso,quoniam uti in tenebris accidit,Aurora forte nymbosior omnem specta- B
tæ uirtutis & ignauiæ casum absconderet. In eo tumultu Michaël Angelus Romanus Strozzeanæ turmæ præfectus impigre resistens equo deturbatur,& capitur. Ipsi Baleono equus per armos glande traiicitur. Cadit etiam constantissimè repugnans Ioannes Maëstraccius è Togata Gallia uetus centurio,paucis quidem interfectis, aut uulneratis,sed multis captis,quum Baleonus cum equitatu dispalatos, & in montes effugere conantes,per tria miliaria esset consectatus. Eo tam leui certamine Vitellius potitus hostium castris,uexillis,atque tormentis,tanquam re bene gesta,regrediendum esse iudicabat,ne superuentu Saluiati cum iustis copiis, qui non amplius quatuor milibus passuum abesse,& properare dicebatur,partæ uictoriæ successum in discrimen adduceret. Sed Pyrrhus atque Otho reclamantes fœlici cœpto audacter incumbendum,expugnan- C
dámque omnino arcem,ubi hostiũ capita essent, sine consilio,nudatáque integro præsidio,utendum Fortuna censebant. Atque ita concedente Vitellio,& Hispanos cohortante ut ad prædam Italos subsequerentur, Otho portam primæ munitionis quæ in aream exteriorem perducit,occupat,aliquot ibi utrinque desideratis,& ad alteram portam facto impetu prouolat,quæ per aream in uillam arci, ut diximus, similem, aditum præbet. Hanc exules interius tumultuaria materia obstruxerant, desertáque corona exteriore, quæ podii effigiem ostendit,sese in superiorem pinnatam ædificii partem contulerant, inde sclopettis & prægrandibus saxis sese defendentes. Sed ita eius inferioris coronæ spatium undique Cosmiani occuparant, ut nemo ex propugnatoribus caput exerere auderet, quin illico pluribus simul glandibus peteretur. Oppu- D
gnantibus tamen maximè infesti erant tres sclopettarii qui è sacra turre exterioris templi terga & latera scandentium atque inuadentium destinatis ictibus feriebant. Dum aliquandiu acriter certaretur, & iam cecidissent nonnulli, & antè alios cohortium præfecti Mendula Salentinus, & Sebastianus Pisanus, Otho fores coniectis facibus eo euentu succendit, ut flamma intus congestam in aditu materiam omnem corriperet,ardeŕeque iam coniuncta portæ cœnacula inciperent,& totum cauedium superioráque arcis cœnacula,ubi exulum principes erant, fumo & terrore complerentur, eóque trepidantius quòd Caccia Altouitus egregiè prudens & fortis peditum præfectus,in defendenda porta cecidisset, qui solus ab initio locum tanquam hostium audaciæ expositum,aut propere uel tumultuario aggere muniendum,aut celeriter deserendum esse censuerat. Milites quoque per subterranea loca, quod ædificium substru- E
ctionibus impositum, subtus ubi cisterna erat,totum erat permeabile,in superiora reuulsis ferreis fenestræ clatris emergebant, ita tamen ut nonnulli properantes incumbentium reliquorum impulsu uti in obscuro facilè accidit, in cisternam nullo ad os circunseptam podio præcipites darentur, & demum portulam quæ in læuo latere arcis erat aperirent. Interim nihil incendii flammas aut prunas ueritus Otho, uti erat protectus armis, scuto ad os prælato, per ardentem portam irrupit. Hunc pari audacia & contemptu ignis alii atque alii secuti, cauedium, & circumambientem porticum occuparunt,exulibus iam extremo uitæ metu adeo perculsis,ut uelum è fenestra proferrent,quod erat deditionis signum,momentóque temporis occupata ab hostibus arce, exules ad unum omnes capiuntur, Bambalino Aretino audaci cohortis

præfecto

A præfecto, Philippum Strozzam sibi notum comprehendente, quum se Strozza Alexan-
dro Vitellio commēdaret. Nec mora Vitellius & Strozzam & reliquos equis imposuit,
Florentiámque perduxit. Vnus qui experi poterat Petrus Strozza fœliciter (ut diximus)
elapsus, ad Saluiatum cum uniuersis copiis aduentantem peruenit. Eadem nocte horáque
qua hæc ad montem Murlium fiebāt, fœlici quodam augurio, geminata uictoria Cosmo
affulsit, nā egressus Pistorio (uti constitutū fuerat) Federicus Mōtacutus Othonis frater,
Cancellarios ad Abbatiam quā uocant Pactianā adortus, quū uiri agrestes armatæ cohor
tis impetum minimè ferrent, ipso Mattana interfecto, Battóque fugato, ac reliquis cæsis &
profligatis, uictoriam retulit, Bracciolino in aduersæ actionis inimicos usque adeo im-
maniter animi feruinam effundēte, ut captum & deditum imberbem nobilis familiæ ado
B lescentem cruenta manu iugularet. Battus ipse pernicitate pedum usus euasit, Franciscus
uerò Habraus, qui ad Poggolinum ut diximus constiterat, ut Tanarianos descendentes
inuaderet, frustra totam noctem obseruarat, audita & conspecta oculis sociorum cala-
mitate, qui cum Mattana fuerant, & cognita ex crepitu sclopettorum montis Murlii
expugnatione, eodem cursu quo Battus ad Saluiati copias se recepit, quò iam Pe-
trus Strozza peruenerat, certum cladis acceptæ nuncium perferens, & Saluiatum ad-
hortans, ut descendere maturaret, & hostibus dissolutis ac præda occupatis uictoriam
eripere uellet. Sed ille ipso Strozza cautior, negauit in id iuniperetum (aspera &
senticosa loca eius itineris ostendens) se demissurum; quas tamen haberet copias &
tormenta, postquam infensæ Fortunæ reluctari non liceret, maturo tutóque reditu ser
C uaturum. Atque ita transuersis Alpium tramitibus per Ferrariensis ditionis fines, Mi-
randulam iterum cum Capinio se recepit. Nunciata est Cosmo uictoria, quum esset in
templo Nunciatæ Dei paræ uirginis, ut ibi pro ea uitæ uota susciperet, quæ ei cumula-
tè lætior extitit, quòd ipsis Augusti calendis inciderat, quo fœlici die Augustus Cæ-
sar olim nutantis imperii nomen Actiaca uictoria confirmasset, quum ipse Cosmus eun-
dem, uti Augustus, horoscopum in genitura nactus Capricorni sydus pro argumento in
insignibus gestare consuesset. Peractis sacris reuersus domum, productos ad se exules ea
fronte suscepit, ut nihil uictis insultaret, sed dubia seueritatis & lenitatis signa miseris re-
linqueret; blandè monens, ut eodem animo, quo bellum suscepissent, aduersi exitus For-
tunam ferrent. Exinde minoris classis captiui, qui antea damnati indiciis, & recenti facino
D re maiestatis rei fuerant, in foro pars securi percussi, pars laqueo necati, triste spectacu-
lum populo præbuerunt. Principes autem Valorius ipse cum Philippo filio, alteróque
Philippo gentili suo, eius Nicolai filio, qui á Leone Pontifice detecta Boscolana conjura-
tione summa clementia seruatus fuerat, & secundum hos ipse Antonius Franciscus Albi
cius, turbido instabilíque ingenio uir, & uetus peracerbúsque exul, rerum capitalium iudi
cibus octouiris atque tortoribus tradiri, confessíque cuncta conceptæ perfidiæ atque ma-
lignitatis consilia, in carcere securi percutiuntur, cadaueráque eorum affinibus maiorū
sepulchris inferenda conceduntur, lætantibus eorum supplicio plerísque ex populari fa-
ctione ciuibus; quòd ipsi iidem Albicius atque Valorius uel seras ueteris delicti merito
uitæ exitu pœnas darent; quando eos detrudendi è summo magistratu decennalis dictatu
ræ, atque urbe expellendi Petri Soderini, authores & principes antè uigintiquinque an-
E nos fuisse meminissent. Ab his enim ereptam ciuitati libertatem, Mediceorúmq. inductū
dominatum, quem tyrannidem uocarent, uel parū libero ore prædicabant. Ambo enim
ab eo facinore edito, quum honestissima tulissent præmia, rursus à Medicæis defecerant,
Albicius, quum peruerso eius ingenio nullus gratiæ uel dignitatis locus, nullúmque ex-
traordinariæ liberalitatis præmium in patria satis placeret; Valorii uerò profundæ cupi-
ditati nullæ opes quantumuis magnæ satis forent, utpote qui uecordi superbóque inge-
nio ad summum ciuitatis imperium aspiraret; usque adeo malè occultatis sensibus, & à
Philippo Strozza, ipsóque item Albicio dissentiens, ad montem Murlium in deliberatio
ne, ad iurgium intempestiuámque altercationem contumeliosis ferè uerbis descenderēt,
& unusquisque cæteros celeritate præcurrere, & præoccupare in urbe hominum studia
niteretur, quæ ipsis præproperis immatura festinatio proculdubio perniciem attulerit.

Horum siquidem trium diuersa erant consilia, sicuti in quæstionibus & tormentis protulerunt. Valorius, ut diximus, ab ætatis honore dominatum affectabat perpetuæ dictaturæ nomine, sicuti antea Soderino obuenisset. Philippus populari fauore, & gratia totius iuuentutis, quam comitate, largitione, honestisque atque inhonestis artibus, uti tum urbis mores ferebant, sibi cōciliarat, ualidissimè subnixus, & uti habebatur pecuniæ ditissimus, ac affinitatibus potens; liberum supra magistratus omnes iucunda conditione principatū in urbe sibi destinabat, Laurentio Medici prosocero similis euasurus. Cæterum Albicio nihil nisi turbulentum cogitanti ea mens erat, ut in ueteres inimicos odium exerceret, eorúmque sanguine & Fortunis truculentum exaturaret animum. Quibus de causis, uti uerissimo constat argumento, Philippus Strozza Valorii immodicam ambitionem, & diram Albicii crudelitatem prædamnans, utrique necem afferre cogitauit, quum in eorum cædem allecti præmiis, se promptissimas manus allaturos pepigissent, Sandrinus Filicarius, & Cecchinus textoris filius, iam pridem ab adolescentia Philippo addictus. Hic in fuga captus, perditorum more in foro suspensus est; ille è prælio effugiens, aliquantò pòst, quum in suspicionem mutatæ fidei Strozzis uenisset, ab his (ut fertur) Ferrariæ trucidatus est. At quum diu Strozza in arce à Vitellio, & demum à Ioanne Luna, cui arcem tradi Cæsar iusserat, custodiretur, miserque auro oblato, & datis impensè muneribus sese redimere frustra contenderet; ad extremum Cosmus à Cæsare impetrauit, ut sibi traderetur de nece Alexandri atque Hippolyti Cardinalis quæsituro. Quod ubi Philippus resciuit, ne perferre immitia tormenta, & in perniciem amicorum arcana fateri, & indignā natalibus suis necem subire cogeretur, animum tam generosè quàm impiè despondens, gladio, quem Hispanus carceris custos temere exiens reliquerat, gutturi apposito, eo nixu & corporis pondere incubuit, ut quū exeuntem Hispanum adacto statim uecte ostio exclusisset, nec cito postes cardine reuelli possent, patefacto aliunde ingressu exanimis cruento in pauimento reperiretur; relicto in mensa chirographo, quo testabatur, se quire ctè uiuere nesciuisset, generoso animo uitæ & miseriis finem imposuisse. Indignus certè eo uitæ fœdo exitu, quum ingenio erudito, appriméque liberali, summè gratiosus apud ciues, & elegantissimus euasisset, nisi de superis atque inferis male sentire, apertiúsque illudere Christianæ disciplinæ præceptis, esset solitus; atque inde procaciùs quàm deceret Vestalium uirginum amoribus seruire crederetur. Ferunt Cosmum miti ingenio clemētiæ laudem excipere paratum, seruare Strozzam quàm supplicio afficere maluisse, quòd Ioanni patri amicorum atque sodalium intimus fuisset; nec suopte ingenio, sed Petri filii impulsu, & inimicitias, & deniq. fatale bellū aduersum se suscepisset. Quod ideo credere facilè fas sit, quum in eadem causa Paulum Valorium, ipsius Bartholomæi supplicio damnati filium, Philippíque Strozzæ generum designatum, Bracciúmq. item Guicciardinum, Verium Castellionem, T. Canisianum, & Cbiurlium Macchianellum, quos iure occidere poterat, diuturni tantum carceris pœna dignos indicasset; & Ioannem Adimarium, Americúmque Antinorium, & Lepronium Rinerium ab Hispanis captos, sese pecunia (quum æquo iure id posset netare) redimere permisisset, quòd parcendum edendis suppliciis, & finem acceptæ iniuriæ, conceptóque odio imponendum arbitraretur, & gentilibus damnatorum bona liberaliter adiudicaret.

PAVLI

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXVIIII.

AESAR ab Hispania per mediam Galliam in Belgium profectus, non Gallorum modo suopte ingenio exoptata facilè credentium, sed principum omnium animos magna pacis expectatione suspenderat; Neque enim periti rerum, qui æquissimo iudicio, & studio maximè libero uigerent, fieri posse existimabant, ut regum longè maximus, ingenio grauis, & ueræ gloriæ percupidus, Francisci regis antiquas spes publico omniũ consensu confirmatas, diutius frustraretur, quum tanto apparatu, tantisque honoribus exceptus, nihil apud generosum regem de salute subdubitans, uultúque maturæ pacis spem præbens, clarissimas Galliæ urbes percurrisset. Postularat quoque Cæsar à Pyrenæis digressus, ut legati communi consilio ad Venetos mitterentur, qui nunciarent detersa animis odia, amicitiámque subinde syncera fide renouatam, ea mente ut præclaro fœdere icto, consiliisq. Christiana pietate dignissimis ingenti animo susceptis, in Solymanum dirum uerúmque hostem totius Europæ arma uerterentur. Descenderant itaque, ut legationi
c maior inesset authoritas, cum ornatissimo comitatu ipse Alfonsus Daualus, Cæsaris in Italia dux summus, & Hanebaldus ab insigni fide & uigilantia Gallicis copiis ad Taurinũ præpositus, exceptique fuerant admirabili pompa; quum eis Landus princeps solenni thalamego, quod bucentaurum uocant, & multis exornatis triremibus occurrisset. Erãt tum Veneti à recenti Turcico bello uariis acceptis incommodis uehementer afflicti. nam præter Corcyram, multis millibus hominum in seruitutem inde abductis, latè uastatam deformatámque crudelibus incendiis, & Obrouacium in Illyrico infœlici temeritate tentatum, etiam Creta, & insulæ Cyclades grauissimas clades acceperant, negotiatorésque Veneti non modo Byzantii, sed tota quoque Syria ac Aegypto capti, in cathenis seruabantur, bonáque eorum & pretiosa mercimonia Barbari præsides in fiscum retulerant; neq. sublato cõmercio & deserta nauigatione ulla spes erat exercẽdæ mercaturæ; ob idq. priuatæ opes, quibus publicæ steterant, euersis multorũ Fortunis cõcidebant, adeo ut post pacem ad Hidruntem unius trierarchi turbido insolentique ingenio abruptam, temere sumpsisse arma aduersus tãtum hostem, improuidéque fœdus cum Cæsare percussisse pœniteret, cum periculosi belli, cuius prima uulnera damnáque ad ipsos recidissent, prægraue exitiosúmque onus se subisse perspicerent, in nullam præsertim spem uictoriæ terrestris, sed debellandæ tantum classis, cuius animi ac uirium nuper cum ignominia ad Leucadem periculum fecissent. His de causis à Solymano inducias impetrarant, adiuuante, uti supra memorauimus, Gallorum rege, qui eos à fœdere amicitiáque Cæsaris diuellere cupiebat, ut Auriana demum classis numero longarũ nauium impar Hariadeno uacuam maris possessionem concedere cogeretur. Induciarum uerò iam prope totum tem
E pus effluxerat, inciderátque Venetiis tanta inopia frumenti, ut sæua fames in propinquo spectaretur, neq. eos Cæsar, uel id ex fœdere postulantes, frumento Siculo subleuabat; quòd tum multo grauius quàm antea uectigal asportantibus imposuisset, adeo ut illud tritici uenalis pretio & uecturæ pariter æquaretur, nec ulla omnino paratior spes erat frumẽti comparandi quàm è Macedonia & Græcia, si cum Solymano ad antiquam pacem amicitiámque recurrerent. Is enim paucis antè annis pari penuria laborantes liberaliter adiuuerat, ingenio nequaquam Barbaro, præfatus inhumanum esse & principe indignum ex aliena calamitate lucrum expectare, quum alendos iudicaret, qui ex ira Deorum immortalium interceptis frugibus miserabile uitæ periculum subirent. His de causis pleriq. optimatium ad non dubiam spem auertendæ famis, antiquam pacem repetere, & tantis sumptibus, qui maximè diuturni ac intolerabiles futuri uiderentur, finẽ imponere cupiebant.

Erat quoque liberis sermonibus euulgatum Cæsarem præalto auidóque ingenio,sed eo A in omnem modestiæ simulationem probè cōposito totius Italiæ,& denique Europæ omnis imperium affectare;unos autem Venetos omnino esse reliquos,qui obstarent,& uigilanter libertatem suam tuerentur,quum cætera imperia inusitato quodam,& prorsus fatali arridentis Fortunæ munere,in eius potestatem deuenissent.Proinde illum ualidis subnixum rationibus non ineptè quidem expectare ex eo prægraui bello,ut Veneti publica priuatáque,ac singularum quoque imperii sui urbium,consumpta pecunia,attriti ac inopes,opportuníque iniuriæ redderentur,quandoquidem ipse Cæsar & Ferdinandus frater nō obscuro sed diuerso iure septem illis Venetiæ urbibus immioerent,quas antea Maximilianus auus Gallo coniunctus,armis cœpisset.apparebat enim socias ciuitates si pecuniam conferre cogerentur,uti acerbius expilatas,eodem facilè mutaturas;quum duorū B fratrum consilio concitatis Germanis,qui undique fines clauderent,repentinum bellum inferretur. Propterea senatus,magnopere dubius,in ancipiti sententia uersabatur.horrebat enim Turcarum arma à ducentis annis Veneto nomini semper funesta,instantem timebat famem,obscuráque Cæsaris consilia suspectabat, quarum rerum pericula, una statim cum Solymano confecta pace tollerentur;sed non deerant,qui eam uehementer improbarent,ex ipsa scilicet quorundam potentium factione,quæ iam pridem deprauatis antiquis moribus malo reipublicæ enata erat,confirmatáque demum Neapolitano fœdere,quo nihil toti Italiæ importunius accidit,ex obliquo siquidem,ut Cæsari fauerent; pacis authores sententiis atque suffragiis oppugnabant,quando ea pax nō ingenti modo auri pondere,sed maximè damnosa atque turpissima duarum urbium concessione ab infi C do immaniq. Barbaro redimi uideretur.Erant eæ Nauplium & Epidaurus, quæ reliquæ ex omnibus antea bello amissis in Pelopōneso Venetis parebant: eminebat etiam in ipsa mentione pacis subeundæ inuidiæ ac ignominiæ non obscurus pudor,quū Venetus præpropero decreto ac infami præiudicio,uti subtracto nauali apparatu,quo plurimum pollerent,Italiæ oram Barbarorum classibus euastandam prodere uideretur.Is erat animorū habitus quum legatis à lectissimo ciuium ordine in curiam deductis datus est senatus.Coierat autem tanta hominum multitudo,ut amplissimo cōclaui comitiis dicato, minimè caperetur:multi enim Hanebaldum Gallorum ducem bellica laude florētem intueri,sed omnes maximè Daualum,cum sua proceritate & dignitate oris conspicuum, tum rerum gestarum fama clarissimum,orantem audire cupiebant.Is à latere principis exurgens,in D hanc fermè sententiā præclara militaríque facundia locutus est. Præclara magni numinis,diuorúmque omnium prouidentia factum esse reor, serenissimè dux huius amplissimi senatus,ut duo longè maximi Europæ reges,qui modo perpetuis armis inter se contendebant,nō dubia tacti religione,in mutuos syncera amicitiæ complexus deuenerint, in id uoum proculdubio consiliutu,ut cōstituta pace,conturbatis,& tam diu affectis Christiani imperii rebus dignam ipsorum nomine tranquillitatem afferant, & suscepto sacro bello tot acceptas à Barbaris clades ulciscantur. Hoc ut uobis uiri Veneti nunciaremus, reges ipsi nos huc miserunt,ut pari studio,quo uos semper arsisse pro dignitate huius amplissimæ ciuitatis compertum est,opportunè incederemus. Vos siquidem nos præ omnibus qui tantum nauali apparatu disciplináque,& maritimis copiis ualetis,in sacri belli, speratæque uictoriæ societatem asciscunt,& dignos existimāt, qui peculiares totius uicto E riæ fructus nanciscamini; quandoquidem renouato conatu & coactis tot classium uiribus nemo non uideat Barbaros mari omnino inferiores futuros, tametsi se ad Actium uictores dudum euasisse iactent;quum non uirtute,sed inexpectato intempestæ procellæ beneficio,uictrices iam prope manus nostras euaserint. Nobis enim certa ratione pietatis in unum tantas undique uires cōferentibus,cuncta cœli & terræ marísque numina propitia aderunt,atque animos profectò,ut uinci discant,Barbaris eripient.Quamobrem de terrestribus etiam copiis nostris bene sperare fas est;quandoquidē ad eas, quas modo Cæsar ad Viennam ipso Barbarorum imperatore in fugam coniecto in aciem produxerit, accessura sint non modo totius Galliæ equitatus & peditatus perampla auxilia,sed suus etiam magni roboris exercitus Sigismundus Sarmatiæ rex,religionis atque uirtutis nomine contra

A tra impios fœliciter pugnare solitus, nulla interposita cunctatione sit adducturus, sic ut
de explorata iam propè uictoria minimè sit dubitandum. Hæc itaque piè inita consilia,
quod Christiano nomini secundissimè cedat, Cæsar atque Franciscus ut suscipiatis, & iu-
stæ gloriæ atque uictoriæ spem uotis ritè nuncupatis complecti uelitis, plurimum cohor
tantur, uósque salutari decreto ab amicitia Barbarorum pios fortésque animos auertere
suadent. Generosis enim animis uestris omnino turpissimum uideri potest extendisse in
ducias, & infamem atq. insidiosam pacem pio atq. iustissimo bello prætulisse. Neque enim
opulentissimam hanc rempublicam, uel magnis propositis belli sumptibus, à bono &
æquo deterreri decet: nam quod præsentis est & diu exoptatæ occasionis, si semel uice-
rimus uno aut nauali aut terrestris uictoriæ prouentu cuncta superiorum temporum ac
B cepta incommoda, incomparabili uestra cum laude sarcientur. Ad ea Landus publico no
mine respondit nihil unquam ab ulla patrum memoria Veneto senatui uel specie legatio
nis ad dignitatem honorificentius, uel ad publicam securitatem ipsa spe pacis optatius ac
opportunius euenisse, postquam duo longè maximi reges duobus præstātissimis ducibus
legatis missis certam inter se concordiam & maturā pacem nuntiarent, ipsis certe ad sem
piternæ laudis nomen maximè gloriosam, Venetæ autem reipublicæ tantis difficultati-
bus circūuentæ apprimè salutarē, mirúmq. in modum etiā reliquis Europæ principibus
expetēdam, si publico cōsensu consociatis uiribus de sacro bello syncera & religiosa fide
cogitarent. Tum enim Venetos neque sibi neq. reipublicæ defuturos, quin inducias, quæ
cum Turcis essent, nequaquam fœda pace, sed constantibus armis atque uictoria finirent:
C proinde supplicandum esse Deo maximo, diuísque omnibus, ut reges totam eam spem
pacis, quam mutuis colloquiis complexibúsque afflicto terrarum orbi pollicerentur, pio
decreto & fœlici euentu maturè & grauiter implerent. Sequentibus porrò diebus lega-
tos de more in collegium paucorum uocatos lectissimi senatores interrogarunt, an quic
quam de legibus scirent, quibus ea pacis & amicitiæ fœdera sancirentur, ac obiter, puta-
rent ne Cæsarem in usum pacis Cisalpinæ Galliæ imperium Francisci regis filio concef-
surum? Subticente ad id Hanebaldo, Daualus nihil plus exploratum se habere quàm cō-
uenisse inter se reges, idque appetisse Cæsarem respondit, qui grauissimis de causis fessæ
& labanti Christianæ reipublicæ succurrendum existimarit; id uero, quod uel cæci præ-
clarè intuerentur, nequaquam expediri posse perficique fœliciter, nisi Cæsar pro magni-
D tudine animi plurima concedendo donandóque Francisci regis uotis annueret, uolunta
témque redimeret. Generosus, inqnit, patres conscripti, grauem etiam rerum suarum ia-
cturam facilè contemnit, quum amplissima ueræ laudis ac ingentis famæ commoda latè
prospiciat. Erant hæc dictu ualde magnifica, gratáque auribus, sed inueteratæ pruden-
tiæ homines nihil penitus ad animum admittebant, ut Cæsarem, cuius uel intimos sen-
sus tractando explorandóque sæpius nouissent, temere crederent Mediolanensi impe-
rio decessurum. Id enim unum Gallus repetebat, pro quo per uiginti fermè annos com-
moto & perturbato terrarum orbe, infœlici contentione dimicasset. Mouebat sena-
tum nouæ ac insusitatæ legationis auctoritas supra ueteres legatos Didacum Mendo-
cium Hispanum, & Gulielmum Pellicerium Gallum qui aderant, ob id maximè suspecta
quòd nihil certum discussúmque præter spem futuræ pacis attulerat, ita ut plerísque ma-
E gno Cæsaris commodo ad fallendum instructa atque adornata crederetur. In eo enim
totius artis momentum uerti uidebatur, ut Venetus in spem concordiæ communis addu-
ctus, consilium cum Solymano de prorogandis induciis & petenda pace penitus abiice-
ret. Eam autem alieni arbitrii aleam subire seniores imprimis periculosum atque omni-
no insanū esse iudicabant: quid enim ipsis sperandum, si Fortuna cōceptæ paci successum
eriperet? nisi ut deserti ab omnibus, obiectíque immanibus Barbaris stultæ credulitatis
grauissimas pœnas darent? Sed uel inanē spem pacis Marcus Antonius Cornelius haud
obscurè Cæsari fauens mirifica illustríque facundia sustentabat; differebatur contra à
Francisco Donato, qui principe loco dignus antiquam diuini & maximè constantis in-
genii auctoritatem sententiis suis afferebat. Itaque senatus ueluti magno in æstu diuersis
magnísque fluctibus iactabatur, tanta contentione, ut patres in curia consultando expen-

dendóque integras ferè brumales noctes absumerent. Erat tum senatus instar quassatæ A nauis rimarum plenus, hac & illac enim perfluebat; quod antea nunquam acciderat; usq. adeo ut sententiæ, decretáque inexorabili antea silentio religiosè custodita, non modo ad præsentes legatos, sed in prouincias quoque literis emanarent: tanta enim erat insania susceptæ semel factionis, in clarissimis etiam senatoribus, qui ex professo noscebantur, ut antiquum illud decus optimæ reipublicæ odiosa paucorum ambitione & uenalibus studiis atque suffragiis prodi uideretur. Propterea animaduerso uitio Marcus Foscarus profunda prudentia uetus senator dixit rempublicam prodi multitudine & malignitate suffragiorum, breuíque perituram, nisi paucorum fidei iudicióque salubriter commissa maturè sanaretur. Erant enim ex ordine rogatorum, qui dicerent sententiam, & in suffragium irent homines fermè ducenti. Hac multitudine offensus ad quinquaginta uiros, qui usu rerum, fide, caritatéque patriæ probarentur, grauissimi atque maximè arcani consilii summam reuocabat. Ita rebatur multorum insaniam paucorum sapientia superari, sed tanta mox Foscarus inuidia deflagrauit apud multitudinem, quum ea se consiliis excludi, notariq. infamia leuitatis atque imperitiæ minimè pateretur, ut uir ille inter summos senatores facilè excellens, & quo nemo grauitate iudicii potior habebatur, rogatorum ordine sit eiectus, spoliatúsque omni honore, diu in singulis comitiis pudendam rei publicæ repulsam tulerit. Verum ei non multo pòst, quod diuinè, & sapientissimè prouidisset, magnæ gloriæ cessit, detectis his qui reipublicæ arcana prodiderant, seuerissiméq. damnatis. Hi fuere patritii ordinis Mapheus Leonius, & Constantinus Cobatius decemuiralis collegii scriba. Reliqui autem complices cum Francisco Valerio, qui patritio patre ex damnato coitu genitus, perfidiosæ largitionis minister, & interpres extiterat; laquei pœnam inter geminas columnas in foro tulerunt, quum paulo antè Leonius, atque Cabatius in Galliam perfugissent. Cæterum ea de pace cōtentio hunc habuit exitum, ut senatus urgente præsertim fame, concordiæ principum diffidens, & tamen euentum expectans, tres legatos decerneret; ex his duo ad Cæsarem Franciscúmque regem explorandis eorum consiliis mitterentur: tertius, qui erat Aloisius Badoërius forensi eloquentia insignis, ad Solymanum maturè contenderet; huic iniunctum est, ut desperatæ inter reges pacis famam præoccupare niteretur, sed daret operam cunctis ingenii artibus largiendóque præsertim, ut Nauplium & Epidaurus Veneto nomini seruarentur; quod si id ab astuto insolentíque Barbaro impetrare nequiret, necessitati daret manus, & quauis D conditione pacem conficeret, eam enim decemuiri è republica fore existimabant, secretóque de deditione urbium in mandatis adscripserant, ueriti scilicet imperitæ multitudinis uim atque tumultum, quæ inde ueluti satis honestam nacta causam reclamandi intercedendique, proculdubio saluberrimi consilii decretum euertisset: neque enim in dubiū uertebatur, si cunctarentur, & serò pacem peterent, quin Solymanus ex aliena imbecillitate necessitatéque impotentis animi cupiditatem extenderet, nec daturus esset pacem afflictis atque desertis, nisi, quod esset ipso Venetæ urbis excidio penè acerbius, Cephalenia, Zacynthus, ac ipsa denique Corcyra traderentur. Itaque Daualus & Hanebaldus, qui ea de causa uenerant, ut cum Turca pacem impedirent, nihil omnino diligentius effecere, quàm ut eam Veneti prouiso rerum suarum periculo, conficere maturarent. Fit enim plerunque in consiliis humanísque rebus, ut alioqui rectè speratus & facilis successus nimia diligentia & cura corrumpatur. Neque dubium fuit, quin Hanebaldus in speciem tantum personam legationi præstitisset, clam uero per Gulielmum Pellicerium ne terè legatum pacem ac amicitiam cū Solymano persuasisse crederetur: atq. ita euenit, ut quum Badoërius apud Bizantium, impetrandæ pacis gratia certam pecuniam urbium loco polliceretur, Solymanus eum tanquam impudentem minaciter obiurgaret, ac non aliter se daturum pacem, quàm acceptis urbibus, testaretur; quoniam de decemuirali decreto certior factus eius rei transigendæ potestatem legato datam esse ex literis ostenderet. Quamobrem Badoërius cum pudore redargutus, perfusúsque non dubio mortis metu, ubi arcana mandatorum Solymano, & purpuratis detecta esse conspexit in eas cōditiones pacem accipere coactus est, quæ Nauplio, atque Epidauro traditis sanciretur.

Quibus

A Qnibus etiã Peloponnesi urbibus accesserunt duo Dalmatiæ castella, Nadinnm, atq. La
brana; graui quidem cum dolore uniuersi senatus, postquam de tam iniqua transactione
Venetiis est rescitum; unde mox Badoërius atroci iouidia deflagrauit, quum ea dedis-
set, quæ ex mandatis dare non posse credebatur. usque adeò in eius nomen asperè conci-
tato populo, ut uix demũ detecta Cabatii perfidia, quin exilio, & bonis uel insons mulcta
retur egerrimè seruatus sit. Interea Cæsar dimissis Francisci regis liberis, qui officii causa
prosecuti Valentianum usque processerant, quum de cócordia perscriptis conditionibus
acturus esse crederetur, integrum tractandæ pacis negotium in aduentum Ferdinandi fra
tris reiecit. Is tum è Norico, ut explicandis consiliis interesset, Rheno deuectus aduenta
bat. Nihil enim dum esset in Gallia Cæsar egerat de pace, nihílque præter iucundissi-
B mos sermones audierat; quum id antea consilio, uti mox apparuit, subtili potius quam
honesto per Anneum Memorantium petisset: ne si alienæ potestatis factus in solo nuper
hostili minus liberè minúsque utiliter de pace transigeret totius institutæ liberalitatis suæ
gratiam defloraret; quando ea demum apud omnes opinio foret, quæ facilè tolli non
posset, ut ipse nequaquam ex animo & satis generosè, sed ignobili metu, & cæco pudore
circunscriptus ad iniquas pacis conditiones descendisse crederetur. Id uerò facilè rece
perat Gallus, quum certo excelsi animi decreto hospitales mensas, quibus regina ipsius
Cæsaris soror cum lectissimo fœminarum comitatu ad hilaritatem induceretur, nulla
penitus amaritie perfundendas existimaret. At Cæsar ab ea mora dilationéque Gallo-
rum animis in ulteriores spes opportunè traductis, contrà ac plerique arbitrabantur,
C Gandaunm rectà contendit, præmissa Germanorum legione, adductísque secum Bel-
garum alis, quibus antea nt prestò adessent locum diémque prescripserat. Gandauenses
desperata Gallorum ope, quòd pacem cum Cæsare occultè confectam crederent, oc-
culto metu conterriti, & præoccupati celeritate Cæsaris, in pompæ morem gratulan-
tes se effuderant: sed ea erat apud salutantes recentis facti conscientia, & contra is oris
habitus portam intrantis, nt hic non natalis soli urbem, & patriam altricem pueritiæ, sed
inuisa & prorsus inimica mœnia tectáque subire uideretur: illi porrò cum in oculis Cæ-
saris dubiam lenitatem agnoscerent, tristi uultu, & summisso murmure se pœnitere fa-
terentur, quòd non pro patria armis fortiter desumptis, portas ab initio clausissent, ne-
que enim ui subigi expugnarique poteraot, quum amplissima ciuitas uel subitario tu-
D multu supra quadraginta hominum millia facilè armaret; sed Gandanenses cum iuri
suo tum uiribus audacius confisi grauiorem quam putassent contumeliæ noxam subie-
rant, eorum consuetudine qui ubi facinus admiserint, ut id demum extennent, cul-
pam sua potius quam aliena conscientia metiuntur; siquidem, uti memorauimus, tan-
quam liberi & immunes Mariæ reginæ, quæ Belgis præerat, pecuniam in Gallici belli
sumptus imperanti insigni contumacia restiterant, adeo nt paratam uictoriam inter-
pellasse uiderentur. Id facinus altè admodum & grauiter in pectus Cæsaris descende-
rat, quòd ab ea ciuitate in qua esset natus initium detrectandi imperii exortum uide-
bat, summo quidem rerum suarum periculo, quando in eadem causa prouinciæ omnes
perpetuis tributis exhaustæ ad non dubiam rebellandi occasiooem Belgarum exemplo
uocarentur. Nam Hispania omnis dudum conferendis pecuniis fessa, & ob id con-
E sternata animis, in conuentu liberas uoces ediderat: Insubres quoque ex opulentissi-
mis ad egestatem redacti, diúque uel in pace immaniter uexati, frustra apud surdas Cæ-
saris aures præsidum acerbitatem querebantur: Neapolitanum uero regnum, quo nihil
spoliatius unquam fuit, euersum exutúmque omni pristina dignitate, conciderat: &
in Sicilia cum annuis tributis tum nouis rei frumentariæ nectigalibus, & frequentibns
Hispanorum æstiuis hybernísque euastata, occasio potins rebellandi quam consensus
deesse uidebatur. Itaque Cæsar ulturus iniuriam, quum iam pacato planè animo uide-
retnr, dispositis per urbem custodiis multos uno tempore comprehendi iubet. Nouem
ex his, quos turbido ingenio aut facundia insigni & militari præsertim audacia compere-
rat, iudicio damnatos, uti reos maiestatis, interficit: his paucos pòst dies sexdecim deside
rio libertatis, & populari potentia suspectos addit; de quibus pariter in foro, conterritis

omnibus, supplicium est desumptum. Ab hac reorum pœna ueteres demum ciuitatis immunitates uno edicto abrogat, leges dissoluit, totum id ius abolet, quo magistratus creabantur, ingentique pecunia ciuitatem mulctat, quæ in sumptum ædificandæ arcis transferretur. Instituebat enim peramplam arcem opportuno urbis loco, insigne templum atque cœnobium diui Beonis memoriæ dicatum complexus, ut Gandauenses iugum serui tutis ex merito ceruicibus impositum sentirent. Erant qui in eos aliquãtò grauius, quam expediret, animaduersum arbitrarentur, quòd peruicacis ac indomitæ gentis is esset animus, ut ui subactus conspecto semel cruore odium irámque reconderet, nec ullis subinde lenimentis flecteretur, ut ex tuto demum in uindictam exercendæ sæuitiæ locum aperiret. Damnarant imprimis seueritatem Cæsaris totius Germaniæ liberæ ciuitates, horrebántque imprimis impositæ arcis nomen, uti nouum & maximè infestum libertati, ita ut Gandauensibus tanquam sociis, si Cæsarem casu aliquo Fortuna desereret, recuperandæ libertati maturam opem laturi uiderentur. Sub id tempus Ferdinandus ad Cæsarem uenit, expectabatúrque solicitis legatorum animis toties initæ nec unquam tamen confectæ pacis euentus. Venerat per eos dies sub fide publica Villermus Cleuensis regulus, affinitate ac amicitia Gallo regi arctè coniunctus; is à Carolo Gheldrio, qui sine liberis decesserat, hæres testamento scriptus Gheldriæ regionem sibi finibus coniunctam obtinuerat, inuito iratóque Cæsare, qui suo Augustali iure dicendi instituendíque principis authoritatem sibi ereptam indignabatur. Cupiebat enim eum conciliare obligaréque certis beneficiarii principatus legibus, ut quod erat in intimo sensu conducendi è Germania milites Gallo regi facultatem eriperet. Nam è Menapiis atque Sicambris, qui hodie Cleuenses Gheldriique uocantur, nunquam Gallo regi mirificæ cohortes legionésque proposita mercede defuerant. Nihil Villermus de pacis euentu dubitabat, Gallúmque ex commodo suo neglectis sociis atque clientibus, modo Mediolanum reciperet, cuncta facturum arbitrabatur, ob id se confestim ad auctoritatem Cæsaris, eiq. pro Gheldria sacramentum dicere, Christiernámq. (ea Francisco Sfortiæ nupta fuerat) ex Cæsaris sorore genitam, uxorem ducere paratus erat, sed Gheldriæ ducis, & principis nomen, dũ uita maneret, concedi, conseruariq. sibi beneficio Cæsaris postulabat. In ea re tribuenda Cæsar nihil unquã, nisi ex maiestatis dignitate facere aut pati solitus, quàm expediret durior est inuentus, quum præfecturam tantum abrogato principis nomine se cõcessurum respondisset, adeò enim decoris erat tenax, ut futura cõmoda facilè contemneret modo præsentia uel ancipiti periculo tueretur; sed pari ingenio & Germanica constantia Villermus quũ speciosi susceptiq. simul tituli honore spoliari nollet, pro quo armis certare & pariter occumbere minimè recusaret, se consulturum prouinciales suos dixit, & sub ea qua uenerat fide intra fines est reuersus. Iam enim paratæ pacis metus multorum dierum mora restixerat, & Galli eum opportunè monuerant, ne quid temere transigeret, quum uariis coniecturis non infirmas modo, sed penè extinctas esse spes pacis significassent. In eodem quoque metu fuerat Henricus Britanniæ rex ab inexpiabili iniuria, qua reginam repudio dolore ad mortem adegerat, Cæsari auersus. Summæ enim dignitatis legatos in Belgium miserat, qui in rem Cæsaris multa pollicerentur, ut tutum, si pax fieret, ad eius amicitiam receptum pararet. Commouerat & ea colloquii fama Solymanum usque adeo, ut indignabundus inconstantis ingratique animi Gallum regem incusaret, iámque timere inciperet, ne in se à coniuratis regibus Christiana arma uerterentur. Ob id Antonius Rinco legatus atrocis supplicii perculsus metu speculatorium nauigium occultè parauerat, quo se per noctem celeri fuga in pontum eriperet. Germani quoque principes, qui Francisci studia secuti cum Austria domo graues infestis armis simultates susceperãt, nõ obscurè admonebantur, ut priuatim rebus suis consulerent: quas enim ulteriores spes ipsis relinqui, ut dignitatem & deniq. penates tuerentur, si Gallus cõmodo suo cõciliatus Cæsari ipsos desereret atq. irato merita pœna plectendos obiiceret? Iam enim Cæsar & Ferdinandus ostentato pietatis studio dederant operam per idoneos homines, ut principum liberarúmque ciuitatum legati Haganoam in Tribocibus mitterẽtur, ut ibi colloquendo disceptandóque de placitis, & uero dogmate rerum diuinarum maior de-

mum

A maum & augustior conuentus apud Vangiones indiceretur; quo illam auditu fœdam, & ualde pestilentem Lutheri de religione controuersiam finirent:erat hic præclarus ad modum prætextus, sed in recessu animi Cæsaris graue consilium incubabat, quo scilicet potentiæ suæ maiores opes astrueret. Iudicabat enim Germaniæ regulos multa & maximè liberali indulgentia, dissimulationéque earũ rerum, quæ religionis causam moresque respicerent, & multa denique lenitate alliciẽdos. Sic enim ab amicitia Gallorum auerti posse, sic dissolui occultas coniurationes, & clientelas, nudaríque certo atque expedito præsidio Galliam rebatur; hæc in arcanis erant, palam uero communis omnium concordia, & consensus in religione, & digna Germanico nomine ingentia auxilia aduersus Turcas petebantur. Cæterum Cæsar diu cum fratre collocutus,
B quòd diutius extrahere moras, suspensásque hominum uoluntates incolumi pudore tenere non poterat, cõceptum antea inconcussi animi decretum protulit, misitque ad Franciscum regem cum mandatis Pelusium familiarem suum, qui Ioannem Lothoringium Cardinalem, ipsúmque Anneum Memorantium conscribendis pacis conditionibus antea delectos euocaret. Summa mandatorum hæc erat, Cæsarem nihil lubentius complecti quàm pacem, quanquam reipublicæ potiùs quam sibi profuturã, proinde multò ampliora augustioráque, quam Franciscus expeteret, communis concordiæ causa concessurum. Imprimis asciturum sibi in generum Carolum Francisci filiũ, eundémque sororis suæ priuignũ, atque eum ex iure Augustæ maiestatis, & dotali nomine Belgarum regem effecturum, quo nihil honorificentius atque beatius exoptari
C posset: quando Franciscus in sua domo alterum è duobus liberis iam regem Galliæ designatum, alterum nouo & maxime decoro florentis, & contigui regni diademate insignem esset habiturus; qui mutua fraternáque ope, cõiunctísque sensibus opulentissima regna tuerentur. Neque remotas spes maximarum rerum, quæ in abditis fatorum essent, obiter spernendas uideri, quando eas sapientissimi uiri præalto alendas consilio, & bonis euentibus commendandas semper existimarint. Posse enim Fortunam, quæ suapte libidine mortalium uotis illudendo uarietate casuum magnopere gauderet, Philippo pariter, & Henrico inuidere prolem, & quod Dii penitus auerterent, immaturæ etiam ætatis uitam abrumpere. Tum enim Carolum aut certè ex eo communis sanguinis stirpem, totius ferè Europæ regna legitimo hæreditatis iure, &
D rara fœlicitate complexurum. Quod uero ad Galliæ Cisalpinæ imperium pertineret, cum sibi tum Ferdinando fratri ineptum simul ac infaustum uideri inde decedere, sicuti antea cum totius Italiæ precibus aliquid dandum arbitraretur, liberali animo decessisset; nihil enim aliud esse quam Italiæ humeris detruncari caput, quo reliqua eius imperii membra regerentur. Periniquæ autem malignitatis esse, quod ea regna pleri que mortales Fortunæ suæ penitus inuiderent, quæ nequaquam quæsita armis, aut impotenti cupiditate, sed quodã humanæ sortis iure atque ordine oblata collatáque ad manus fœlici hæreditate peruenissent. Porro non esse ex usu iuris & æqui, obstrui sibi aditum & portus ab Hispania in Liguriam uentuߵro, quum Genuenses commodo suo Mediolanensis imperii Fortunam subsequãtur, subindéque etiam tolli tutum atque expeditum iter in Germaniam, quæ sibi pro maiestate nominis nequaquam alieni arbi-
E trii beneficio repetenda uideretur. Ad ea Franciscus quanquam, uti spe opinionéque deceptis plerunque accidit, uehementer animo commoueri uideretur, pacato tamẽ, sed renidenti uultu respondit, se gratias agere Cæsari, quòd multò ampliora speciosioráque quam ipse sperasset tributurum incredibili benignitate polliceretur; cæterum se usque adeo non esse inuerecundum, ut illi auita regna, & denique natale solum reciperet. Proinde potiretur Belgicis regnis, quæ optimo iure sua essent, eáque posteris possidenda transmitteret; itaque æquum uideri, ut de compositione loqui desinerent, postquam ipse aliena non cuperet, & ea tantum quæ antiquo & multiplici iure sibi deberẽtur, uti Fortunæ casibus intercepta repetisset, empturus etiam ea graui pretio, & magno Cæsaris emolumento, ut afflictis utriusque imperii gentibus certa, & maximè diuturna pax cum publica laude redderetur. Erat enim noua at-

que inexpectata conditio, quæ offerebatur, multum aliena à rationibus Galli Regis, A opportuna autem Cæsari, qui publicæ pacis cupidus existimari uolebat, quum iam totius ferme Italiæ imperii compos factus, è certis ueluti opibus cuncta quæ animo conciperentur sibi facilia fore prospiceret. Hæc autem à Cæsare tanto silentio tegebantur, ut ne Farnesio quidem legato communicanda iudicaret, quòd hercle ingenuo pióque principe indignum non insulsis uideri poterat: quando ille in tanta coouentus opportunitate ab auo Pontifice gratulatum missus, uel infesta hyeme, & niuosis Alpibus in Galliam peruolasset; sacras enim opes conciliãdæ paci, cuoctásque item Pontificii imperii facultates obtulerat, si fœdus pacémque percutereor, atque obiter de componenda religione, & de indicendo sacro bello digna ipsis consilia flagranter expedirent. Sed legatus auito ingenio iuuenis cuncta uel ex colloquiis illustrium fœ B minarum planè didicerat, ita ut in Granuelium totius arcani Cæsaris conscium, cuncta illiberali silentio supprimẽtem, enudando quæ ipse rescisset, ut pudorem intempestiuæ taciturnitatis exprimeret, falsa comitate iocaretur. Cæterum id quoque legati animum ualde pupugerat, quod se inconsulto ad Haganoam legatorum Germaniæ conuentus esset indictus. Quid enim uel ad dignitatem religionis, uel ad Germaniæ salutem, uel ad Christiani orbis præsidium auspicatò consuli perficique posse sine authoritate sacrosancti Pontificis? qui earum rerum summus arbiter & disceptator esse deberet: postquam eximia pietate illustrique studio insignem semper dedisset operã, ut dissidentes componeret, neque unquam in tantis nauigationom, ac itinerum incom modis grandæuus senex ætati aut uitæ pepercisset, profectò malis artibus de pace agi, C quando ruente republica ad confirmandas tantum augendásque priuatas opes omni um studia uerterentur. Nec multò pòst, quòd diutius manere nequaquam suæ dignitatis esse statuebat, in Vrbem rediit, relicto apud Cæsarem Marcello Ceruino eximiæ grauitatis & fidei familiari, cui paulo antè Pontifex senatorii ordinis ornaméta transmiserat. His etiam rumoribus admonitus Badoerius Venetus legatus, qui Byzantii Solymano aderat, pacem conficere maturauit: quæ tametsi periniqua erat, concessis urbibus (quando nullus nisi admodum infelix & luctuosus suscepto bello exitus foret expectãdus) apprime tamen necessaria in eo grauiore rerum periculo uidebatur. Scio me aliquando liberiùs quam deceret totius præsertim orbis gesta perscribentem in explicandis priocipum consiliis, quibus haud dubiè perituri sumus, ab instituta breuitate discessisse, sed certè boni mortales in hac publici doloris, & iam propinqui luctus D causa longius prouecto facilem omnino ueniam dabunt, quum intelligent quanta insania summi reges præclaram occasionem non propulsandi modo, uerum ingenti uictoria delendi eius hostis amiserint, qui accersitus ultro in ceruices nostras cruentum gladiũ securus exercet, exercebítque tam diu insolenter atque fœliciter quàm diu ui gebunt reges, qui nulla pietate, & summa uecordia perdendo orbi, nefariis inter se armis depugnent: scilicet ut postquam mutuas uires attriuerint, occidentis quoque im perium cuncta iam ex tuto fidẽter inuadenti Barbaro fœdè relinquant. Enudato Cæsaris consilio, ac ob id desperata concordia, quum induciæ ubique uigerent, exortum est in Panonia bellum repeotina morte Ioannis regis, qui tum in Transyluania prouinciæ præfectos minus dicto audientes armis persequebatur. Sed quoniam ab hoc E initio perpetuas nobis clades lubet ominari, quum dissensionis nostræ nullum finem uideamus, ut cuncta suo ordine clariora legentibus fiant, paulò altiùs cœpti belli causas repetemus. Coofecerant inter se pacem Ferdioandus atque Ioãnes pari desiderio quietis & otii, ambobus certè utilem, sed ex eo rerum statu necessariam potius quàm honestam, maximè autem exoptatam Hungaris, quibus uel diductis in partes caueba tur, ut Fortunæ incolumes manerent, uel his qui antea exules Ferdioandum secuti solum uertissent, urbes quoque, oppida, uicos, arces, quæ tũ in potestate essent, suo quisque præsidio tueretur. Ioannem uero Ferdinandus regem appellaret, quum eum an tea sermone, ac literis Vaiuodam à uetere Transyluaniæ præfectura uocare esset solitus. In tabulis autem conscripti obsignatíque fœderis disertè fuerat appositum, subscri

bentibus

A bentibus nonnullis Hungarorum principibus, ut si Ioannes uita excederet Ferdinandus
totius Pannoniæ imperio potiretur: ea tum conditio in arcanis habita suppressáque est,
metu Solymani, cuius id regnum esset, tanquam belli iure captum, & beneficiario tantũ
nomine Ioanni liberaliter attributum. ueque enim erat putandum, si id resciret, ut ille na
tura Fortunáq. sua plurimum superbus insolénsq. omnis cõtumeliæ, id regnũ tantis sum
ptibus atque periculis partum, defensumq. ingrati hominis testamento, ad inimicæ gentis
hæredes transmitti pateretur. Quum de concordia enim Ioannes ageret, consulerétq. su
per ea re Solymanum, is nnn probarat modo, sed humaniter etiam amicéque suaserat, ut
ærumuoso, ac ancipiti bello certam ac honestam pacem præferret, utpote qui contra Par
thns in Asiã traiecturus ullam omnino noui belli materiã in Europa relinqui nollet, sedin
B tãtæ rei arcano syncera silentii defuit fides. Ferunt enim Hieronymũ Laschũ pro Ferdi-
nando suscepta legatione Cõstantinopolim cõtendisse, detexisséq. omnia Solymano, pu
blicatis inter Bassas purpuratos criminosissimis legibus, quibus pacem duo reges inter se
confecissent, ut inde longè maximũ ac inexpiabile odium Ioanni conflaretur. Tautũ uir
ille multis alioqui eximiæ uirtutis ornamentis ualde cõspicuus, ininriæ doloríq. dederat,
quum à cæde Gritti, sicuti suo loco memorauimus, custodiæ traditus, uíxq. dimissus Sigis
mundi regis precibus, à Ioãnis amicitia discessisset. Exinde Solymanus Ioanni uehemẽter
iratus, ut eum summæ contumeliæ nomine cumulatè oneraret, ingratum appellauit,
conuersusq. ad Luphtibeium, quàm indignam, inquit, infidis capitibus Christiani hi duo
reges coronam gestant? postquã impostores longè turpissimi unllo hominũ pudore nul-
C lóq. Denrum metu deterrentur, quin ex cõmodo mutuæ fidei sacramentũ dissoluant. Cæ
terum Ioannes re cognita sibi uehementer timens, per idoneos homines operam dedit, ut
eius facti calumniam multo auro multísq. donis opportunè dilueret: sed tantam postea
contumeliam, quæ uon suam modo sed reipublicæ salutem in discrimen deuocaret, à Fer
dinando sibi indignè impositam apud principes grauiter est conquestus, misso ad id Stati
lio, Albæ Iuliæ Episcopo, qui ad Venetos Paulúmq. pontificẽ ac demnm ad Franciscũ in
Galliam probrosum eius iniuriæ nomen detulit. Nec multo pòst Ioãnes regno in spem an
tiquæ fœlicitatis singulari diligẽtia restituto, Budáq. præsertim admirandis operibus op
portunè cõmunita, uxorem duxit Isabellam Sigismundi Sarmatarum regis filiã, uirili eru
ditóq. ingenio puellam, & quod alliciendi animi multũ interfuit, Italico lepore, & uenusta
D te Polonica peramabilẽ. Abhorrebat à nuptiis Ioãnes, uti iam in eo ætatis flexu ualetudi-
ne tentatus, sed procerum Hungarorum precibus id dederat. suadebant enim amicorum
præcipui ac ipsi familiares, ut cælibatum abrũperet, darétq. operam liberis, ut Hungarici
sanguinis proles legitimo & maximè illustri coniugio pararetur, quæ regnũ exciperet, re
nouarétq. Zapoliæ familiæ nomen, quod esset in ea domus orbitate periturum; nã Geor
gius regis frater, quẽ Mugaciana clade cum Ludouico rege cecidisse meminimus, nullos
reliquerat liberos; accedebat & uetus cognatio cum Sigismundo, nam is in priore coniu
gio Ioãnis sororem habuerat. apparebat enim finitimi regis noua affinitate amicitiáque
res Hungaricas maximè confirmari. Probabat & has maximè nuptias Solymanus, qui an
tea in Ioanne cælibis uitæ statum religiosa uoce damnauerat, quòd eas ex amicissimi so
ciíque regis sanguine expetitas uidebat: sed non æquè placuerat Ferdinando, quan-
E quam & ipse Sigismundi filium regem Sarmatiæ designatum sibi generum asciuisset,
utpote qui liquidò prospiceret Hungaros, præcipuo contemptu atq. odio externæ gen
tis superbos, si puer ab his nuptiis susceptus foret, extemplò in sui sanguinis prolem stu-
dia conuersuros. Cæterum Ioannes iam noua nupta in spem uirilis prolis aluũ gestante
expeditionem aduersus Transyluaniæ præfectos suscepit. Eraut ii Maylatus Gritti cæde
celebratus, & Balassus quem ipse Maylato collegam addiderat, qum fallaci arrogantique
ingenio hominem suspectum haberet. is enim fastidito præfecturæ uomine, stabilis impe
rii certas opes & noui denique regni decus affectabat. Pari nanque ambitione atque per
fidia petierat à Solymano, ut ex eius authoritate Transyluaniæ rex appellaretur, uete-
re Decebali Dacorum regis exemplo, qui à Traiano Cæsare bello uictus, in eadem pro-
uincia regnarit, id si impetraret, sacramẽtum Ottomãnis imperatoribus se dicturum pol

licebatur, quotannisque pensurum tributi nomine certum auri pondus, cuius non parua A
copia in beato ac admirabili Transyluaniæ solo fruticante natura sponte nasceretur.
Verum Solymanus infidi hominis impudentia cōmotus, quòd eum antea Gritti & Tur
carum cæde cruentum oderat, totius negotii literas ad Ioannem misit, ut uel inde mo-
neretur, quorum hominum fidei summæ opportunitatis ac opulentiæ prouinciam com-
mendasset. Ita Maylatus contumeliosè reiectus à Turca, Ioannique detectus, commutata
consilii ratione ad Ferdinandum se conuertit, ne postquam regni spe decidisset, præfectu
ræ quoque honore, uindicante id facinus Ioanne, cum perfidiæ nota pelleretur. Erat tum
in partibus Ferdinandi Thomas Nadastus, erudito nobilique ingenio uir Hungarus, qui
sororem Maylato nuptui dederat; is certa prouinciæ pactione propinquū suum in partes
facilè traduxit, egitque, ut Maylatus Transyluanos ad defectionem occultè concitaret. B
Idem etiam Balassus ipse facturus putabatur, quem Ferdinandus per Melchiorem illius
fratrem ad transeundum antea solicitarat. Sic enim nutabant apud utrunque regem iura
pacis & fœderis, ut uerbis amicitiam colere, animis autem liuore atque odio turgidis bel
lum parturire uiderentur. Nam Liscanum Hispanorum peditum præfectum, summa
licentia ueteranorum more in Italia prædari solitum, agrestes Hungari cum maxima
cohortis parte ad Cassouiam trucidarant: quum eis uindemiarum & messis collectos fru
ctus impotenter eriperet, multisque demum maleficiis utrinque æditis transcensisque li
mitibus fœdera uiolarant. Accidit autem peropportunè turbandis rebus, ut Ioannes
Transyluanis pecuniam imperaret, qua Solymano tributa biennio intermissa pende-
rentur. Id erat nouum peracerbúmque ualidæ ac indomitæ genti, quæ uel ob id iniu- C
riam ferre non poterat, quod aurum enatum patrio in solo ad immanes Turcas proprios
ipsorum hostes indignè deferretur. Itaque consternati ad arma, non obscurè imperia de-
trectabant, Maylato scilicet Balassóque rem proclinatam adiuuātibus. dicebant enim ea
pecuniæ summa decem annis sustineri posse inimica Turcarum arma, nisi patriæ uirtu-
tis honos, concessis ultro & traditis omnium Fortunis, adeo fœdè & turpiter prodere-
tur. Igitur Ioannes ubi uidet eorum contumaciam rebellioni proximam ad arma spe
ctare, serpentis mali initiis occurrendum esse statuit, præmissisque Valentino Thurac-
ço, Petróque Pereno, & Petro Vicchio summæ dignitatis ducibus, ipse quanquam
ex recenti morbo tenui adhuc ac infirma ualetudine, in Transyluaniam rheda peruo-
lat. Commendarat autem reginam Ioanni Staro aulæ magistro, res urbanas Aconi D
præfecto urbis, arcis custodiam & regiam suppellectilem Benedicto Baioni, summa
uero belli & pacis consilia Gregorio Peschenio seni fortissimo, qui antea Budam cum
Gritto contra Germanos insigni cum laude defenderat. Itaque diuisis inter se copiis
regii duces diuersas uno tempore regionis partes inuasere, circunlatóque terrore belli
atque ostentata clementia regis, qui cum adesse nunciaretur, ita rem gessere, ut plures
qui præfectorum impulsu defecerant ad officium redirent, nonnulli contumaciæ pœ-
nas darent, & pauci denique præfectos iam planè coniectos in fugam sequerentur.
Maylatus enim uiribus impar, & ex conscientia saluti plurimum timens, nusquam in pu-
gnæ casum se obtulerat, incertis itineribus euagabatur, modo percurrebat campos, è
syluis improuiso erumpens, modo se notis uallibus, atque nemoribus occultabat, ut per
sequentibus nequaquam abiecti, sed constantis intentique animi uestigia relinqueret, E
ad extremum errando fessus quum undique urgeret hostis, & Balassus longius absces
sisset, in oppidum Fogaras se contulit. in id opere naturáque munitum thesauros Grit-
teæ prædæ condiderat. Itaque percupidè regiis admotis castris, prolatisque tormen-
tis obsidere atque oppugnare cœperunt. Constiterat Ioannes ad Sibinium peramplum
Mysiæ oppidum, quod itinere unius diei distat à Fogaris. Ibi in consilium aduocatis pro
uinciæ honestissimis, qui uel in magistratu essent, uel dignitate ingenióque præstarent,
quum de Maylati perfidia grauiter esset conquestus, docuit quantæ necessitatis esset
Turcarum amicitiam tueri, à qua nisi magno cum incommodo & certa clade discede-
re non possent, propterea quum Barbaris tributum esset exoluendum, ad tranquilli-
tatem opulentiámque prouinciæ pertinere, ut præsenti non admodum graui damno,

spem

A ſpem certam futuræ utilitatis anteponerent, quando ea pax legitimo tributi nomine
parta, ad amplificandas priuatorum opes, uberrimos demum rerum omnium prouen-
tus manifeſtè promitteret. ſe itaque uenisse, ut inſpectis prouincialium Fortunis, impe-
ratæ pecuniæ onera leuaret, moderaretur exactionum rationes, uectigaliáque minue-
ret, ac inopibus parcendo plurimum indulgeret. Hæc ſalubri æquitatis ac imperii tem
peramento adminiſtrantem, quum Tranſyluanorum animos ad obſequium flexiſſet,
acrior inuaſit morbus, quem inter ſuſcepti belli curas, à ſolſtitio grauis æſtus, & longi
itineris citata nectatio, non planè ſanis & diu quaſſatis uiſceribus attulerant. Obſide-
batur interim Maylatus, quum decumbenti, & affectis tremore membris remedia pa-
ranti, allatum eſt reginam fœlici partu miræ indolis puerum ædidiſſe. Tum uerò Hun
B gari incredibili lætitia exultantes regiam complent, ad regem gratulatum irrumpunt,
tormenta de more diſploduntur, adueniunt e caſtris duces, gaudium in exercitu diſ-
penſatur, paratúrque conuiuiũ in quod uel inuitus rex ipſe procerum cohortantium ma
nibus infertur, id ei omnium lætiſſimum atque ſupremum fuit. nam quum feſtæ hyla-
ritati & perpotantibus amicis deeſſe nollet, incautius ac liberalius genio indulſit, exin-
de reuocata eſt febris quæ iam planè defecerat, cuius uim diu ſuſtinere non potuit.
Quum uerò finem uitæ adeſſe conſpiceret, filium teſtamento reliquit hæredem, Geor-
giúmque Varadienſem antiſtitem propter eximiam fidem, & Petrum Vicchium ſangui
ne ſibi coniunctum, tutores inſtituit, obteſtatúſq. eſt ſingulos proceres per antiquũ Hun-
garici nominis decus, ut ſui ſanguinis potius quã externæ atq. inimicæ gẽtis regem in Pan
C nonia regnare paterentur. Futurum enim eſſe, ut Solymanus regni tutelam ſuſciperet, ſi
ad eum legati cum muneribus properè mitterentur, qui puerum ex eius authoritate re-
gnaturum paterna conditione reciperent. Fuit Ioannes pacato clementíq. ingenio, & ad
beneficentiam æquitatéq. maximè propenſo. Aberat enim illa innata Hungaris ferocia
militaris, quũ literarum ſtudio & multis utriuſq. Fortunæ caſibus eruditus, nequaquã ui
rium impetu, ſed accurata conſilii ratione regeretur. nemo enim eo cautior, & uigilan-
tior in negotio, nemo quum animum remitteret in otio urbanior atque iucundior fuit.
Is uirorum fortium clientelas perpetua hoſpitalitate & beneficentia partas, certos princi
pum theſauros eſſe dicere erat ſolitus; quòd grati & memores una ſæpe forti fideliq. ope
ra omnes ſumptus cumulatè perſoluerent, ingrati uerò cum ignominia alienæ uirtutis
D teſtimonium ferre uiderentur. Suppreſſa eſt tantiſper mors eius, dum cum Maylato de
compoſitione tranſigeretur: ſignificarant enim regem in tanta ſuſcepti filii lætitia priſti-
næ gratiæ locum, & denique ipſum præfecturæ munus ei liberali clementia relicturum, ſi
in ſuum filiíque legitimi futuri regis nomen iuraret. Non detrectauit conditionem May
latus pluribus malis circũuentus atque ita cadauer à Sibinio, comitante magna parte exer
citus, delatum eſt Albam regalem, ubi ſepulchra regum uiſuntur, ſolenníque die, ac inſi
gni cerimonia noui reges coronantur: ſed priuſquam à Sibinio mouerent caſtra, conſilio
habito, eandem, quæ ornata inſtructáque uiuente rege fuerat, legationem ad Solyma-
num decreuerunt, ieréque confeſtim ſummæ dignitatis legati Ioannes Exechius Quin-
que Eccleſienſis antiſtes, & Stephanus ipſe Verbetius iam nam grandis, & ſcrinii regii ma
giſter, quem Romæ ſub Leone legatum uidimus. Tulere munera pateras ex auro eximii
E operis decem, cælato autem argento inauratas centum, item ſericas purpureas & amethi
ſtinas, aureáſq. textili opere figuratas, more Barbarorũ, in talares ueſtes quadraginta, au
ríq. ſimul Hungarica nota ſignati quinquaginta pondo, quæ biennalis tributi nomine pẽ
derẽtur. Ita à Sibinio rectis itineribus relicta ad læuã Valachia, ſuperatóq. in Triballis Da
nubio per Thraciã Byzantium peruenere. Interea apud Albã regalem inſigni pompa ap
paratúq. regis funus eſt celebratum, impoſitáq. infantis capiti ſolẽnibus cerimoniis anti-
qua illa ex auro corona, quæ Stephani Hungarorũ primi regis fuiſſe dicitur, aſſeruabatúr
que religioſa admodũ cuſtodia in arce Vicegradenſi. Neq. enim Hungari ſatis ritè factũ
legitimũq. regem arbitrantur, qui eam publicè delatam capite non geſtarit. Propterea &
regi infanti læto auſpicio dum ſacro fonte ablueretur, Stephani nomẽ indiderãt, renoua
ta memoria antiquiſſimi regis, qui id regnũ fœlici uirtute condidiſſet. Cæterũ ius imperii

Isabellæ reginæ cõmuni procerũ studio delatum, ea lege ut in publicis literis filii matrisq. A nomẽ præscriberetur, eodẽq. titulo regia moneta cuderetur, sed in Georgio summa imperii potestas emineba t. præerat enim ærario, tesserásq. arcium tenebat. Porrò arma, milites, uexilla penes Valẽtinum uisebantur. Medius inter hos Petrus Vichius, quòd regẽ sanguine cõtingeret, tutórq. esset adscriptus, neutri suspecta & proinde stabili nominis auctoritate florebat: sed quoniã Georgii nomẽ huc funesto bello, quod scripturi sumus, perillustre fuit, operæpretium putaui aliqua de ingenio eius enarrare, ut quibus artibus gestum sit bellum, nobiléque id regnum Hungarorum insania ad Turcas deuenerit, posteris prodatur. Natus erat Georgius in Croatia, citerioris Pannoniæ Illyricique finibus propinqua, educatúsque ab ineunte ætate in domo Ioannis, apud quem uirtuti ac industriæ certissimus erat receptus, quum antea sacris temere initiatus, nitæq. duriciem sero pertæsus, B à suscepta professione discessisset. Itaque miro obsequentique ingenio Ioãnem regno pulsum exulantẽmque secutus tantam in dubiis asperisq. rebus fidei, pietatis, ac expediti consilii laudem promeruit, ut Cibaccho Gritti scelere ad Braxouium interfecto, Varadiensem episcopatũ sit adeptus. Exinde ualidis opibus confirmata auctoritate, aulam regnúmque regis commodo semper fidus circumegit, atque fœliciter rexit: sed tanta erat naturæ diuersitate, ut quum in omni actione expediti præstantísque uiri personam indueret, compositus ex contrariis moribus & ad omnia natus esse uideretur: in peragendis enim sacris feriarúmque ieiuniis Christianæ disciplinæ tristitiam demisso uultu sermonéque ita implebat aut effingebat, ut is idem esse credi non posset, qui in grauibus demum belli pacisq. negotiis tantam uim erecti ardentisque ingenii grauiter afferret. Optimorum siquidem C equitum turmas alere, thoracatus in aciem prodire, frequentibus conuiuiis, atque muneribus milites conciliare, magnorúmque ducum more pœna & præmio dignitatis nomen tueri erat solitus. Nemo præterea eo diligentius regni opes inspexit, omnia uectigalia, aurifodinas, pastiones, salinásque utilius locauit, nemo subtilius cogendæ pecuniæ rationes adinuenit, quando re certissimus apud reges gratiæ locus paratur: usque adeo, ut Ioannes præcipua se eius uiri industria regnare fateretur, & ipse Ferdinandus hostis sæpe diceret, nihil se prorsus inuidere Ioanni, quàm unum cucullatum, qui galeatis decẽ millibus tuendo regno potior haberetur. Igitur Georgius suscepta pueri tutela, in omni ciuilium militariúmque rerum officio multus esse, prouidere ingenti cura, ut in unum Hungari consentirent, ne ullus alicubi nouarum rerum tumultus oriretur, quo infirmi D adhuc regni initia turbarentur. At Ferdinandus nunciata morte Ioannis, repetendæ Pannoniæ cupidus, nihil dubitat quin arma paret, ac eã omnino occasionẽ, quæ à Diis immortalibus oblata uideretur, festinãter arripiat. Aderant enim pleriq. reguli ducésq Hungari eius secuti partes, & antè alios Alexius Thurso, Fereotius Gnarus, & Petrus Bachithius, Pauli fortissimi ducis frater, cuius morte Turcarum uictoriam ad Exechium nobilitatam fuisse docuimus, itémq. Balthasar Pamphilus, Franciscus Capolnaus, & Ioãnes Castelamphus, qui à Varania principe Camertium domo stirpem ducebat, & ipse deniq. Seredus Gaspar, uirtute bellica illustris, sed latrocinii & multiplicis rapinæ infamia notatus. Ii omnino unum illud esse tempus docebant, quo in patriã cum dignitate reduci possent, & eo quidem autumno confici posse bellum, si maturarent, quando Turcarum aduentum propinqua hyems excluderet, nec planè in unum consentirent Hungari proceres, qui E reginæ studia sequerentur. non enim adduci posse uiros nobiles, ut Georgio cucullato desertori sacri ordinis deseruirent; postquam ille uariis simulationum artificiis deprauato reginæ ingenio, præoccupatisque thesauris, solus regia potestate potiretur. Ipsis porrò, qui rectè sentiendo exules facti uiderentur, patere locum non honestæ modo, uerum etiam peramplæ dignitatis & gratiæ apud reginam, hortatore præsertim sponsoréque Georgio, si ad infantis pueri aulam, & denique ad propinquos, paternósque lares redire nelleot; sed dedisse fidem uel externo regi, qui uirtute fidéque præstaret, altero scilicet repudiato qui uel gratissimum Hungarici sanguinis nomen prætulisset. Proinde Ferdinandum imperitè ingratéque facturum, si ea quæ adesset prætermissa occasione suscipiendi belli consilia traherentur. Quid enim fœdiùs accidere posse magno regi atque

A que eidem Cæsari designato, quàm si uiros strenuos fideléſque, ipsius auspicia noménque secutos, turpi cunctatione desereret? qui mirificas equitum alas ductantes insignem antè alios in ipsis præliorum periculis operam pollicerentur. Nec minore studio Germani duces bellum suadebant, utpote qui militiæ dediti aut primos honores, aut alarum & cohortium præfecturas in exercitu se adepturos sperarent, unde stipendia primum ac inde laus, prædáque præsertim, præcipua laborum ac uulnerum præmia, peterentur. At Lascbus, uir Sarmata, belli pacisque artibus abunde instructus, consilio potius quàm armis repetendũ Pannoniæ regnum summa oris libertate prædicabat. Nouerat enim ille regũ omnium ingenia, moresque gentium, quum totum penè terrarum orbem, regiásque omnes uariis legationum muneribus functus percurrisset. Summa sententiæ eius hæc erat,

B ut regnum à Solymano peteretur, eo beneficiarii iuris nomine, quo id dono datum Ioãnes accepisset. Posse enim supplicando adulandóque facilè impetrari ab homine generoso, & ab insita Barbarorum animis uanitate, ineptè sæpe gloriam affectanti, quod ui atque armis minimè posset extorqueri. Abunde se nouisse Solymani spiritus, & prætumida purpuratorum ingenia; illum contemnere opes, & tot regna fastidire; hos uero inexplebili auaritia & arrogantia ingenti, nihil magis optare ac suadere quàm bellum. Proinde cauendum esse, ne eo repentini belli strepitu parata atque intenta Turcarum arma excitarentur, quibus resisti non posset, nisi coactis totius occidentis uiribus bellum inferretur. Id autem uno omnium consensu expediri posse, sed ne id uideant, fatali caligine suffundi regum oculos, atque ita Christianorum concordiam longè latéque deploratam à Diis su-

C peris in meliora tempora reseruari; postquam reges nuper à mutuis complexibus infecta pace discessissent. An non, inquit, Gallus elusus spe sua, ac uti cupit existimari mirè traductus ad hanc nouam peracerbi doloris offensionem, recrudescente antiquo uulnere implacabile odium resumet? Facessat omnis simulatio magnis inimica consiliis, atq. omnem prorsus adulationem uel ingrata regis auribus ueritas anteuertat. Ille profectò nõ degeneris animi, ut cæco dolore conuulsis plerunque accidit, iratè atque inimicè dabit operam profuso auro, quo multum abundare dicitur, ut grauiores difficultates Cæsaris consiliis innectat, designatos Germaniæ conuentus perturbet, principum distrahat noluntates, sibíque eos in primis largitione obnoxios reddat, qui Romani imperii decus æqua sorte uirtuti ac meritis dari dispensaríque solitum, Austriæ domui uehementer inui-

D deant, uti quæsitum hæreditate; quando iam in hac tot Cæsarum perpetua serie, uti ab longa consuetudine, legitimi iuris nomen induerit. Occultè itaque conspirabunt naturáque cessatores eximii nullam omnino aut certè seram opem ferent, quum Turcarum auxilia ad tuendum puerum regem aduolabunt. Neque est cur quisquam finitimos præfectos speret huic causæ uel retardante hyeme defuturos. honestam enim & planæ decoram ferendæ opis speciem præferentes, haud dubiè pupilli & uiduæ iniurias defendent, ut occultæ cupiditati ad occupandum regnum aditus paretur. Contracto nãque semel certamine, uel si Fortuna primis ausibus nostris arrideat, æternum profectò tibi erit bellum cum eo hoste, qui inexhaustas opes, inuicta robora hominum, indomitos spiritus, & deuotos in necem nostram militum animos, sit allaturus. Ita fiet, uti auguror, & utinam sim falsus uates, ut si Pannonia petatur armis, tibi demum de Austria, auitóque imperio

E sit dimicandum. Ad ea rex respondit, uera esse quæ diceret Laschus, sed in arcano consilio si proferretur, aliquid residere, quo adduci posset, ut existimaret omnino mouẽda arma. Illud uero magnopere probare, ut Solymani animus illustri legatione tentaretur. Neminem uerò potiorem ipso Lascho, qui Barbaro gratus, familiarísque purpuratis omnibus, eandem fere superiore anno legationem suscepisset. Non recusauit id munus Laschus, & paratis rebus omnibus quæ in negotio opus erant, à Vienna Byzantium est profectus. Sed Ferdinandus nihil à priore sententia discedit, bellum parat, præsentis fratris opibus subnixus, nec obscurè diffidens Hungarorum ingeniis, quibus ea transfugii causa satis honesta semper fuit, quæ præsentis commodi speciem prætulerit. Imprimis Nicolaũ Salmam, quem Cæsar uirtutis opinione in illustrium equitum ordinem cooptatum aurei uelleris torque donauerat, ad reginam mittit, qui tabulas nouissimi fœderis proferat,

hortetur eam, ut regno decedat quod recenti pactione alieni iuris esset factum. Porro A etiam atque etiam moneat, ne suas & pupilli pueri spes morando & tergiuersando corrūpat. Concessurum enim puero Ferdinandum Sepusianam prouinciam, uti antea disertè ex tabulis ambo reges conuenissent, & ipsi quoque reginæ peramplos redditus, & quicquid in dotale nomen obueniret. Quòd si ea legitimi fœderis obliuisci uellet, et tum opportunè denunciaret, neque Carolo Cæsari, neque Ferdinando regi defutura arma, quibus regnum repeterent, tanquam antiquo iure, & nouo multorum Hungarorum consensu Austriæ domui contributum. Exceptus Budæ Salma ægrè impetrauit ut ad reginam admitteretur: Georgius enim & Vichius muliebri ingenio diffidentes, denegatum colloquii officium, nimio reginæ dolore & lachrymis excusabant, quum se peculiari munere mandata audire referreq. paratos esse dicerent, postquam uiduæ reginæ regisque pueri B tutelam demandâte, obtestantéque Ioanne rege suscepissent. Sed eam regina de se imbecilli iudicii opinionem, quam tutores conciperent, ad contumeliam reuocabat, quum Sarmatico & Sfortiano sanguine progenita, non uiriles modo, sed planè regios gereret spiritus, dicerétque sibi in necem manus se allaturam, nisi legato aditus in cubiculum daretur. Id erat atratum obscurúmque, utpote quod de more cœlestem lucem excluderet, ipsa ignobili in strato residebat, neglecto ornatu, & pallida facie, sed oculis nihil tum in lachrymas proclinans, uoce tamen & ceruicis gestu ita composita, ut diuturno defessæ luctu exaruisse potius lachrymas, quàm discessisse ex animo mœrorem ostenderet. Fœminæ siquidem mentem regnandi cupido iam inuaserat, atque ita possidebat, ut omnia imminentis belli pericula contemneret, ac ipsos denique Barbaros, ut regium nomen tueretur C omnino euocandos existimaret. Itáque Salmæ cum multo uerborum honore mandata explicanti demisse respondit, eam esse Fortunam sexus ac ætatis suæ, ut orbata rege coniuge, & diuturnis corporis ac animi doloribus perturbata, neque suscipere, neque terminare consilium queat; quum in re longè grauissima Sigismundum patrem omnino consulendum existimet, eius autem regis tantam esse uirtutem atque iustitiam, ut Ferdinandus nullo alio disceptatore atque arbitro in ea controuersia uti uelit. Proinde se petere spatium ac idoneum tempus, quo pater consuli posset. Se enim ab eius sententia minimè discessuram, ac idem facturos proceres Hungaros arbitrari; quòd si id moræ spatium denegetur, atque armis agendum putent, egregiam certè laudem non ferent, inquit, Cæsar & Ferdinandus, si uiduam fletu consumptam, & uagientem in cunis puerum regem D oppugnatum aduenerint. Salma eo modo dimissus, quum ad Ferdinandum redisset, reginam in potestate Georgii esse, nec eam agere aut effari quicquam nisi prius ex ore illius ac nutibus acceptum retulit. Illum enim regnare cupere, reliquos uerò Hungaros partiri inter se honores & præfecturas, postremò homines quæstus & potentiæ auidos infantis regis nutritios & regni procuratores esse malle, quàm assectas & spectatores magni atque externi regis, qui præferocem gentem lingua moribúsque dissimilem, & Hungarico nomini prorsus inimicam in Pannoniam condendis passim coloniis esset adducturus. Hæc se audisse explorasséque; propterea sibi uideri spem omnem positam in armis, sed celeritate utendum, ut imparati & à Byzantio legationis euentum expectantes, penè priusquam arma caperent, aut consilium expedirent, Buda pellerentur. Neque enim temere reginam, totam spem pacis ad arbitrium Sigismundi patris reiecisse, qui tum in ul- E timam Lithuaniam ad Moscouitarum usque fines abscessisset. ita enim integrum circumagi posse annum priusquam responsa uel per celeres tabellarios referrentur. Interea parari præsidia excirique posse Turcas, ac inde conflari bellum multo maius & grauius, quā putarent. Proinde si in Pannonia regnandum arbitraretur, abiecta omni alia cogitatione parare classem & copias cogere maturaret. Nec mora Ferdinandus suppeditante pecuniam Cæsare, conscriptis cohortibus, ac euocatis equitibus, cōgestóque in naues satis amplo commeatu, iustum exercitum secundo amne Danubio Strigonium demittit. Ea urbs Pauli antistitis, constanti studio erga Ferdinandum, Ioannis imperia, & bellicos conatus semper eluserat. Præerat Austriacis copiis cum imperio Leonardus Velsius è Rhætia superiore, Tridentinis Alpibus propinqua. Is ad Germanicum animi robur perspicacis ingenii

A ingenii uim addiderat, multisq. de causis aperiendũ iter ad Budam arbitrabatur. Occurrebat enim à Strigonio eũtibus Budam medio fermè itinere Vicegradũ: id in supercilio æditi montis arcem habet, cum sua altitudine, tum pulchritudine operis longè latéq. conspicuam, despectat enim præterlabentem Danubiũ, ripámq. fluminis perpetua munitione sibi coniungit. Nam ab arce per decliuem præruptámq. crepidinem deductus est murus, isque ubi in extremam ripæ marginem desinit, egregii operis turrem habet, quæ tormentis instructa nauigantibus opponitur, claudit quoq. & ipsum terrestre iter; quũ portæ immineat, per quã inuito custode nemini aditus patet. Intra portam autẽ angusta sed oblonga planities aduerso flumine se extẽdit, ubi uilla regia uisitur, ad uoluptarios secessus inchoata antiquitus à Sigismũdo Cæsare, absolutáq. demũ ingenio Matthiæ regis, qui uir-
B tute & gloria Hungarorum regũ ultimus fuit. Ab his ædificiis hortisq. Velsius tormẽta promouit, oppugnauitq. perpetuis diebus nouem resistente acriter præsidio, cui præerat Valentinus cognomẽto Litteratus, inter Georgii clientes fide & constantia insignis; sed ea uis erat ingentium tormentorum, ut perrupto muro propugnaculi interiora nudarentur, multósque propugnatores testudinis tectíque ruina obrutos nihil cessantibus tormentis opprimeret. Tum uero Litterati pertinacia periculo uicta, atq. obiter accensi suorum cæde Germani milites, inter deditionis significationes irruperunt, primis interfectis, reliquis captis, Litteratus ipse seruatus est, ut ueteres captiui Budæ custoditi, permutatione facta reciperentur, in ea expugnatione Velsius ad ducentos milites impigros desiderauit. Tum demum à Vicegrado prouectus classe, cui Budensis numero & magnitudine
C nauium inferior nihil obstiterat, amnem transgreditur, Pestúmque occupat ab hostibus desertum, & ad Vacciam eadem celeritate contendit, eámq. sine uulnere redigit in potestatem, nec mora ad citeriorem ripam conuersa classe reuertitur, promotisque inde castris ad Budam est profectus, ut per colloquia Budensium animos tentaret, exploraretq. reginæ consilia, & ex propinquo ostentatis copiis atque tormentis ciuitati terrorem incuteret. Iam enim Perenus ipse inter Hungaros nobilitate atque opibus facilè princeps, quanquam filium Solymano fidei obsidem dedisset, ad Ferdinandum transierat, oneratus scilicet ingentibus promissis, nam ab ipsa statim uictoria regii scrinii, sigillíque magister in locum Verbetii futurus erat, dabantúrque ei dono aliquot opulenta oppida, quæ ambiguo iure in potestate Thursonis erant. defecerant etiam à regina Stephanus Ra-
D scains, & Franciscus Francapanes Agriensis antistes summo loco natus, pietatisque studio & seueræ uitæ disciplina mirabilis, quem conciliandis regibus ad Cæsarem cum Brodarico suscepta legatione Neapolim peruenisse docuimus. is magnam professione religionis auctoritatem secum afferebat; quasi integro iudicio Ferdinandi causam probasset, sed ei postea Georgius intempestiui ambitus leuitatem, criminosis epistolis obiectauit, quòd purpurei galeri honorem commendatione Cæsaris affectasse uideretur. Cæterum Velsius obsessurus potius quam oppugnaturus urbem, ad Aquas Calidas castra locarat: eæ uergunt in occasum distántque à mœnibus stadiis ferme duodecim, mirabilis autem earum natura fertur, quum scaturientis aquæ tantus sit feruor, ut pede uix tẽtari possit, & in eam à laniis proiecti sues facilè depilentur, nec ranæ tamen intereant, quæ frequentes innatare conspiciuntur. Agebant undique prædas Germani, idque iniquo ani-
E mo à sociis Hungaris ferebatur, quum plerique aut sua aut propinquorum pecora diripi, ac incendi pagos, & trahi uinctos imbelles agricolas uiderent, ita ut sæpe cum Germanis deprecando, prædámque extorquendo, armis contendere cogerentur. Ex altera parte Budenses equitum alas emittebant quibus Germanos egressos castris inuadebant, & finitimos uicos ab iniuria hostium tuebantur. Nam Valentinus Thuracus, uirtute bellica nemini secundus, qui militare imperium obtinebat, mirificum leuis armaturæ equitatum in urbem acciuerat. Summa eius consilii erat, ut nihil in discrimen adduceret: expectabat enim alacriter, ut Germani promotis castris ad oppugnandum portis appropinquarent, aut si Velsius cunctaretur, spatiúmque præberet, interea Turcarum auxilia superuenirẽt. Dũ eo modo ad Aquas Calidas Germani sederent Balthasar Pamphilus inter Hũgaros duces admodum clarus, quum progressus à castris antè portam urbis euagaretur,

postulauit à custodibus potestatem sibi fieri cum Valentino colloquendi, cupere etenim A plurimum salutare ueterem amicum, & aliqua deferre, quæ ad commune Hungarici nominis decus pertinerent, nec mora, cõcedente Valentino, cum turma suorũ est receptus, aliquantóque pòst in castra rediit, afferens se cum ducibus comiter ac hylariter compotasse, collustrandóque urbem inspexisse præsidia, tormenta, aggeres, quibus Budam, nisi ampliore apparatu, & commodiore anni tẽpore, ac multo maioribus copiis, expugnari non posse crederet. Ea res Velsium uehementer commouit suspicaci ingenio Germanorum more, de externæ gentis fide uti lubrica incertáque magnopere dubitantem, usque adeo, ut iratè succensendo Pamphilum castris excedere iuberet, quod iniussu Budam intrasset, ac insolenti priuatáque libidine, cum hostibus colloquendo adaugendóque eorũ uires, totius exercitus animos fracta spe uictoriæ debilitasset. Itaque Velsius nihil tentata oppugnatione discedens, ad Vicegradum iterum se conuertit, ut præaltam illam arcẽ, B & regiæ coronæ custodia celebratam, tormentis expugnaret, nec diu Hungari præsidio impositi uim ingentium pilarum tulerunt; quum eadem ruina, qua turris ad Danubium adaperta conciderat, nobilissimi ædificii testudines, pinnæque & propugnacula, nihil intermissis ictibus concussa frangerentur. Eo modo interfectis aut in deditionem acceptis Hungaris arx capitur, minore aliquanto militum iactura, quàm turris inferior paulo antè fuerat expugnata, nec multò pòst ad Albam regalem contendit, ut per colloquia ciuium principes tentaret, nam Perenus, cuius apud Albanos insignis erat auctoritas, per idoneos homines adhortando pollicendóque immunitates ac præmia, nonnullos perpulerat, ut a regina deficerent, dicebant enim in consiliis & coronis calamitosum ciui C tati fore, si infantis regis adolescentiam omnino expectandam arbitrarentur, postquam Ferdinandus cum suis tum ualidissimis Cæsaris opibus innixus, in proximo spectaretur, qui apud ipsos legitimè coronatus, iure potior ac armis atque Fortuna superior, stultæ ipsorum pertinaciæ iniuriam euastato agro ulturus esse uideretur. His sermonibus celeriter est effectum, ut ciuitas, quæ ui armisque expugnari non poterat, multa consilii ratione mollibúsque colloquiis ad Ferdinandi fidem redierit, præsidiúmq. acceperit: nam, quum eo Valentinus aduolasset, occlusisque portis non admissus, ac ob id grauiter iratus, suburbana popularetur, Albani Perennianos equites acciuerunt, quorum præsidio non urbem modo, sed proximos etiam pagos tuerentur. His rebus gestis Velsius ad Strigonium castra reduxit, uel ob id quòd Germani cum Hungaris rixas miscerent. Vtraq. D gens enim ab innata feritate & truci contumacia, quum in implacabilem iram cruentis semel armis exardeat, deprecantium ducum imperia facilè contemnit: nam per eos dies adeo atrox certamen inter se ab leui causa contraxere, ut quum præfecti intercurrerent, ducésque ipsi dirimẽdo prælio corpora sua opponerent, Perenus lapide ictus, & Velsius in crure uulneratus, ab ea contentione discesserint. Verùm ad hæc, grauior quoque in Pannonia bellum gerentibus hyems suberat, & turbidis uocibus à milite gregario stipendia petebantur; quas ob res Velsius, renum etiam morbo uehementer affectus, in hyberna copias dimisit, Pestúmque imprimis præsidio imposito & nouis erectis munitionibus firmauit, propterea quòd frequentibus nunciis, nec incertis rumoribus afferebatur Turcas in propinquis eorum limitibus arma parare, ut Budensibus auxilio festinanter ad uenirent. Nam ubi regina à Ferdinando copias cogi, nauigiis tormenta imponi, ac expe E diri cõmeatus certius cognouit, decernente Georgio, nihil ad salutem opportunius habuit, quam a finitimis Turcarũ præfectis maturam opem implorare. Ii erant Vstrephus Bosnensis, & Mahometes Belgradẽsis, & Amurathes, qui trucidatis copiis nostris, & Clissa supra Salonam capta, in Dalmatiæ finibus constiterat. Vstrephus præfecturæ honore, cæteros Europæ Sanzacos anteibat. Illyrici siquidem uexilla omnibus præferuntur, cuius amplissimus est equitum numerus, & regio longè latissima. Is locum beneficio potius quam uirtute fuerat consecutus, quoniam Baiazetis filia in matrimonio eius fuit, eadémque tum in senium uergens, ac inerti otio præpinguis, tuebatúrque præfecti nomen singulari uirtute alumni sui Amurathis, qui ad Iaderam armatum Venetorum equitatum subita incursione profligarat. Propterea facilè reginæ postulatis respondebat, se copias in consulto

A falso Solymano minimè finibus eductorum. Eadem fermè responsa erant Mahometis, nam prouincia pedem efferre iniussu imperatoris nefas esse dicebat; sed is ex itinere à Lascho præoccupatus magnis promissis atque muneribus, ut nihil se commoueret, diúque cessaret, prolixè quæstui, atque item æmulationi seruiebat. Vstrepho enim homini ignauo parere, ac eius signa sequi uir longè fortissimus ac ætatis honore superior in dignabatur. Neque Amurathi tutum erat à Gradisca Illyrica discedere, ubi erat in statio ne aduersus Crouattos, nisi iussa signáque præeuntis Vstrephi sequeretur. His de causis regina diu frustra, ut opem ferrent, Turcas præfectos obtestata, ad legatos qui Byzantii erant, omnium difficultatum suarum articulos perscribebat, ut per eos Solymanus immi nentis periculi certior redderetur. Nondum peruenerat Byzantium Laschus, morbo sci
B licet currendi diligentiam subtrahente; sed præmiserat Ptolemæum Ariminensem medicum ad purpuratos, Luphtibeiúmque imprimis familiaritate sibi coniunctum, magnisque antea excultum muneribus, per quem omnia se impetraturum sperabat, sed fru stra fuit Ptolemæi aduentus, tametsi suspendendis Barbarorum consiliis, cum Bassa, ac ipso deniq. Verbetio collocutus opportuna, nec ingrata auribus, attulisset. Solymanus enim, qui ius suum ac beneficium defendere suæ dignitatis esse statuebat, magno sibi cōmodo ac magnæ item gloriæ futurum rebatur, si ostentato pietatis studio, uiduam pupil lúmque in tanta calamitate protegeret. Itaque aduocatis legatis, tribúsque purpuratis assistentibus, se eo animo Ioanni regnum concessisse dixit, ut ad liberos eius transmitteretur, tamdiúque posteri eius stirpis Pannoniæ regno potirentur, quamdiu accepti bene-
C ficii memoriam retinerent. Proinde ad declarandam liberalitatis suæ constantiam, se arma sumpturum, daturúmque operam ne Germani hostes illati belli exitu lætarentur: tra diditque demum legatis, puero regi deferenda, firmatæ amicitiæ, susceptæque tutelæ insi gnia, purpuream auro intertexto regalis cultus togam, & clypeum elaborato umbone rotundum, ferream item clauam manubrio aureo, & incuruum gemmata uagina gladium, exinde Vstrepho Mahometéq. præfectis seuerissimè perscripsit, ut extemplò eductis copiis reginæ opem ferre maturarent, nec ulla aduersæ hyemis excusatione uterētur, quod si tarditate aut negligentia detrimentum acciperetur, ipsos continuo capite pœnas daturos. Vixdum Hungari legati, cum donis præ lætitia Budam redire festinantes, discesserant, quum Laschus Byzantium peruenit, ibi edoctus è Ptolemæo de successu legatio-
D nis Hungaricæ, quum mandata exponeret & æqua conditione regnum petere pergeret, multúsq. in ore eius esset Carolus Cæsar, uti fratrē excitis totius Germaniæ copiis adiuturus, commoto ad id Solymano, custodiæ traditur, obiurgantibus itidem purpuratis, Rostanéque præsertim Solymani genero, iuuene elato atque iracundo: dicebat enim ultimo supplicio dignum, qui insolenti orationis libertate sereni uultus maiestatem offendisset, ludificatúsq. regem regum amicitiam peteret, quum interim impudenter in Pannonia bellum gereretur. Interea Mahometes & Vstrephus nihil deterrente hyeme dispersos in hybernis equites ad signa uocant, nauales socios conquirunt, classémque Drauo & Sauo fluminibus in Danubium deducunt. Neque enim peritè & commodè in Pannonia bellum unquam geritur, nisi subsidio magnæ classis tormenta, cōmeatus, impedimentáque ad opportunitates utriúsque ripæ conuehantur. Sed tantus per eos dies adul-
E ta hyeme & diu perflante Borea rigor extitit, ut astricto præalta glacie Danubio, cuncta nauigia ad Tolnensem ripam uadis inhæserint, usque adeò ad tollendam nauigationem marginibus latè gelu concretis, ut nix in medio tantus amnis, quū iam planè in ipso cursu pigresceret, apertus & liber profluere spectaretur. ea res magno incommodo Turcis fuit, tardauítque eorum aduentum, quum necessariò ad tuendam classem consistere, atque ibi castra ponere, ferréque sub tentoriis prædurae hyemis asperitatem squalenti in solo cogerentur. Incredibile dictu est, quum inde discedere flagitiosum, & capitale quidem putarent, quanta animorum pertinacia & patientia corporum, rerum omnium diffi cultates superarint, uel equis, quibus nihil apud eos carius existimatur, frigore ac inedia consumptis, & concepto inde morbo passim intereuntibus. sed mitescente hyeme aperuit sese annus, Fauoniúsque primo uere inuecto Aquilonibus successit, exoptatus Tur-

cis reginæq. lætisſimus. Nihil enim cunctatus Mahometes, remiges ſupplet, pedites Mar A
teloſios ex Illyricis montibus accerſit. Ii ſunt latrones eximii, pari feritate, pernicitatéq.
ſpeluncis & cauis arborum pro domibus utentes, parua ſecure & breui ſpiculo armati,
ſed Numidarum more duces habent, & ſtipendio muneribúſque trahuntur, ita ut faci-
lè compendia uiarum ac montium fluminúmque naturam exercitibus demonſtrent.
Idem quoque facit Vſtrephus, ambobúſque Valentinus, è Buda obuiam profectus, cum
ualida Hungarorum manu coniungitur. Regina præfectos muneribus colit, cômeatum
ſuppeditat, ænea tormenta, quibus inimica oppida expugnent, haud cunctanter attribuit.
Itaque initio conſilio Danubium copias traducunt, & ad Vacciam deferuntur. Ea urbs
nequaquam militariter defenſa capitur, trucidatíſque nonnullis Barbarorum more pro-
tinus inceditur. Inde Peſtum oppugnatum ire pergunt, & ab occaſu caſtra locant. Præ- B
erat Peſto Barcocius Hungarus, prætorianæ alæ præfectus, ſed aderant plerique Hun-
gari duces, & imprimis Germanorum dux Otho Fotiſcus, cum decem cohortibus. Ab
his quum Turcæ tormentis murum quaterent, equitatúque circumeundo urbem ma-
gnum terrorem obſeſsis incuterent, oppidum egregiè defenditur. Nam Turcæ in equo
pugnare ſoliti ex propinquo aggredi murum, ruináſque ſubire, & contemnere hoſtium
tormenta (conſpecta præſertim intus hoſtium phalange) ſtultum ac miſerum putabant:
quòd Ianizeri pedites, quorum uirtute cuncta facilè perrumpunt, nulli aut paucisſimi in
caſtris eſſent, Illyrici uerò Triballíque claſsiarii pedites, & quos diximus Marteloſii, ru-
des ad id pugnæ genus, ac ingenio prorſus armíſque inhabiles uiderentur. Equeſtribus
tamen prælis certabatur, quum ſæpè Hungari erumpendo uagantibus Turcis occurre- C
rent. Erat in oppido Marius Spicecaſius, è Neapoli militaris architectus. is aduerſus ho-
ſtium caſtra, more Italico, quadratum aggerem multa cóceptum materia ad inſtar latiſsi
mæ turris erexerat, in ſummitatéque tormenta collocarat, quibus Turcarum munitio-
nes atq. tentoria ab editiore loco petebantur. Simili ratione, & ab arce Budenſi interia-
cente fluuio ad Peſtana ædificia pilæ ferreæ uolitabant. Regina interim parcius commea
tum Turcis præbebat, utpote quæ ſibi annonam, niſi parcè mereretur, priuſquam frumen
ta matureſcerent, defuturam timeret; quoniam Cæſar è Belgio in ſuperiorem Germa-
niam profectus, ad Ratiſponam conuentum habere, nonóſque exercitus parare ocia-
batur. His de cauſis, & quod multi equi conceptis antea morbis agminatim interirent,
Turcæ re infecta, traiecto rurſus Danubio reſtitutíſque egregia fide tormẽtis, intra fines D
redierunt: ſed in receptu non defuere Hungari, qui erumperent, & ooniſsimos cædem
do ad multum ſpatium perſequerentur; Ferentio Gnaro imprimis impigrè rem geren-
te. Eo enim die Achomates, qui cogendo agmini præerat, inſignis inter alarum duces, ab
inſequentibus Hungaris eſt interfectus. Eadem hyeme in Vangionibus totius Germa-
niæ legatorum habitus eſt conuentus, in quo Peronottus Granuelius inſigni grauitate
pietatéque religionis caſum deplorauit, obſecrando Germanos nomine Cæſaris, ut tan-
tis atque adeo diris diſſenſionibus ſperatum toties & nunquam impetratum finem impo
nerent, quibus diuinæ humanæque res pudenda miſerabilíque inſania in præceps trahe-
rentur. Luthero enim hereſiarcha adhuc ſuperſtite, qui antè uiginti annos eadem in
urbe ac eodem Cæſare conuentui præſidente, inducta placita defendere conatus fuerat,
impunitúſque diſceſſerat, plerique alii nouas diuerſáſque à Luthero ſectas condiderant, E
publicatíſque dogmatibus, antiquas hæreſes excitarant, quas ſuperioribus ſæculis ſanctiſ-
ſimorum Pontificum & ſacerdotum decreta, conciliis toto terrarum orbe celebratis, le-
gitimè ſuſtuliſſent. Miſerat eo Paulus Pontifex Thomam Campegium Feltrenſem epi-
ſcopum, atque item per illuſtres theologos, qui de ſacrarum literarum interpretationi-
bus diſputarent aduerſus Lutheranos. Ii nouum ſibi nomen induerant, Proteſtantéſque
appellari malebant: quoniam deſerti ducis mores planè diſſolutos & fœdos côcepto pu
dore damnauerant, qui uel in ipſa Germania priſtinæ uirtutis eius exiſtimationem euer-
tiſſent; horum princeps erat Philippus Melanthon, qui Latinæ facundiæ deditus, noua &
ipſe placita mitiore ingenii ueneno publicarat. Pro catholicis ſtabat Ioannes Ecchius, ue
tus atq. admodum robuſtus ſanæ eruditionis propugnator, & Iulius Pluggius præſul de-
ſignatus

A signatus Numbergensis. His unis datus est loquendi locus in consessu legatorum, præsi
dente Granuelio, alternisque diebus dixerunt ac responderunt; Iámque de peccato ori-
ginali protestantes se cedere fatebantur; utpote qui astuto consilio cum dociles, tum ue
ræ doctrinæ cupidi existimari cupiebant, ut conceptam infamiam obstinatæ dissensionis
effugereot, & tum demum in reliqua ueterum sanctionum capita ad conuellendam Ro-
mani Pontificis auctoritatem securius atque liberius grassarentur, si in re nequaquam leui
à priore sententia discessisseot. Sed eam alternæ disputationis cõtentinnem Granuelius,
quasi iam bonæ spei plenus, quòd aliquid pio pacificatnre non indignum consecutus ui-
deretur, ad Ratisponensem conuentum reiecit. Primo enim uere Cæsar à Rbeno ad Da
nubinm profectus, Ratisponam Germaniæ regulos liberarúmque ciuitatum legationes
B euocarat. Peruenerátq. eo ab Roma legatus Cardinalis Gaspar Contarenus, eximia uir-
tute atque doctrina clarissimus. Nec multo pòst affuere plerique reguli antistitésq. Ger-
mani, & antè alios Albertus Cardinalis Maguntinus, omni officin ac pietate catholici
dogmatis & Pontificiæ potestatis causam complexus, è diuersóque Philippus Lantgra-
uius, Cattorum princeps, Austriæ familiæ non obscurus hostis, qui inexorabili peruica-
cia, tanto ferocis ingenii spiritu Lutherannrum uela inflabat, ut Cæsar ne rem summæ
spei ad publicam salutem fœliciter inchoatam ulla animi commotione perturbaret, Buc
cerum damnatæ sectæ theologum in illius porticu cõcionari pateretur. Eminebat enim
in Cæsare studium ueræ pietatis, idque semper exactis Christianæ uitæ cerimoniis ostẽde
rat, sed humanarum rerum curis plurimum angebantur: propterea dissimulandum indul
C gendúmq. in præsens obduratis cæco errore, & longa impunitate corroboratis homi-
nibus existimabat: ut eos mollissimè conciliatos, in his quæ religionem respicerent, ad pa
trum maiorúmq. suorum instituta reduceret. Id enim ad optimi nõ modo piique, sed &
longè etiam maximi principis nomen parandum pertinebat. Nam si ipso authore disce-
ptatoréq. ea de religione contentio, atq. omnis discordia tolleretur, cõpositis statim Ger
maniæ rebus, nemini dubium aut difficile futurum erat, quin Turcarum armis egregiè re
sisti, Pannoniæ regnnm recipi, & Gallorum contundi spiritus, & denique firmus atq. pee
amplus in Italia dominatus constitui posse uideretur. Itaque magno cõsilio Cæsar Augu
stani conuentus formulam ex conscripto atq. ædito libello subsecutus, cõstituit ut à ter-
nis utrinq. theolngis Christianæ legis ueritas indagaretur, ii fuere à catholicis, ipse impri-
D mis Ecchius, Iulius Pluggius, atq. Groperius. Defendebantur autem protestantium par
tes à Buccero, Melanthone, atque Pistorio, quorum disputationibus delecti præsidebãt,
Federicus Palatinus uir magnitudine probitatéq. animi inter Germaniæ regulos facilè
excellens, quem uniuersis imperii copiis ad Viennam præfuisse meminimus: huic ade-
rant principum ac liberarum ciuitatum studio appositi aliquot sacrarum litterarum pro
fessores, qui auscultantis Cæsaris authoritate regebantur. Quum in hunc modum ad Ra
tisponam religionis causa iactaretur, Ferdinandus de Pannonicis rebus discessúq. Turca
rum certior factus, alacri animo ad eandem spem obtinendi eius regni continuò redit,
Carolóque fratri facilè demonstrat nequaquam incœpto absistẽdum, postquam Fortuna
satis fœlicibus initiis arrideret, nec reuersuri essent Turcæ, qui aduerso conatu asperita-
téq. hyemis & cõmeatus inopia fatigati, deserta regina intra limites concessissent. Itaq. no
E uæ copiæ in supplementũ Velsiani exercitus antea conscriptæ, quum id de Turcarum ad
uentu crebri rumores postulassent, è Norico in Pannoniam mittuntur, præficitúrq. eis
Vilermus Rochandulfus regiæ aulæ magister, qui dudum ut Pestanis opem ferret Poso
nium usque descenderat; is uiridi admodum senecta, ore militari constantiq. ingenio, gra
uissimi ducis habitum præferebat. nam Veneto bello antè triginta annos cum laude or-
dines in Italia ductarat, Pannonicæque regionis peritus habebatur, quod tutante se mœ-
nibus Ioanne rege, Budam uel infœliciter oppugnasset. Velsius enim nõ armorum usu,
aut studio militum, sed ætatis tantum ac officii dignitate inferior, locum facilè cõcedebat,
quòd lacessente morbo uideretur inutilis, inuisúsq. esset Hungaris, & à Pereno contracta
simultate dissentiret, sed nihil quoque in oppugnanda urbe strenuè facturus credebatur,
quòd antea apud deliberantem regem oppugnandæ Budæ consilium exquisitis discipli-

næ rationibus improbasset. Fit enim sæpissimè militiæq. præsertim malignitate atq. super A
bia humani ingenii, ut pleriq. uinci malint, quam uictoria potiri, quæ alieno cõsilio parta
susceptæ semel ex aduerso prolatæque opinionis famam ad dedecus extendat. Nec mora
Rochandulfus, trium ferè mensium cõmeatu, qui secundo amne deferretur diligenter
instituto, muralia tormenta à Viênensibus mutuatur, itémq. à Bohemis & Slesitis atq. Mo
rauis auxilia accersit, ueteréque exercitu inspecto acceptóque Budam profectus eam ob
sidere oppugnaréque constituit, sed ab aliis omnino locis secus ac ipse antea animo cõce-
pisset. Immutata enim erat urbis facies, nam ingentia propugnacula peritissimè constru-
cta, nouarúmque turrium moles admirabatur, quas Ioannes architecti Bononiensis in-
genio fretus muniẽdis portis addiderat. Imprimis ab ea parte qua ipse Rochandulfus de
cem antè annis magna ædita murorum strage mœnia uerberarat, admirabilis è lapide B
constrũcta munitio uisebatur. Ea nobilium Horsacorum ædes complexa in eorum uen-
tum prominebat, obtusioréque angulo ac insigni proiectura, cui tormentariæ inerant se
nestræ, diuersa utrinque mœnia defendebat, ita ut longè omnium facilimus ad oppugnã
dum aditus demõstrato periculo tolleretur. ab ea enim parte excelsus atq. perpetuus col
lis, in quo Buda opportunè posita conspicitur in planitiem desinit, quũ ab aquilone orien
téque æstiuo, unde Danubium despectat, accessus maximè arduus ac impeditus, peran-
gustis & tortuosis callibus ostendatur. In Sabatina quoque porta, quæ Budam ueterem
ad læuam Vicegradúmque perducit, iustæ amplitudinis propugnaculum erat eductum,
quo directa in meridiem mœnia libratis sedulò tormentis ad altitudinem scandẽtium ho
stium facilè raderentur. Ad orientem porrò solem, ubi arx est sumptuosis tot regum ope C
ribus ad lætissimum undique prospectum ædificata, lapideam peramplam turrem medio
cri altitudine opportunè construxerat, quæ ita iungebatur adhærebátq. arci, ut exterius
cum ponte portam haberet, qua liber egressus descensúsque tutissimus ad flumen per
fossam concisa rupe excauatóq. solo, uel septenis in acie armatis non incommodè præbe
retur. Neque enim antea ab arce nisi per urbem magno circuitu ad Danubium aditus pa
tebat, sed mons præaltus ex aduerso arci urbíque imminens, intercedente ualle, atque ea
quamdiximus, fossa ita assurgebat, ut media montis arcis fastigium æquarent, summo au
tem cacumine regiones plateæ interioráque urbis tormentorum ictibus subiecta specta
rentur. In eo templum erat diuo Gerardo, a quo nomen ducit, dedicatum, cuius numen
pestilentia ritè inuocantibus salutare esse pictæ imagines, & persolutis uotis appensa do- D
naria cumulatè testantur. In hunc montem Rochandulfus, quòd eum ad oppugnandã ac
cem terrendámque reginam idoneum rebatur, tormenta perduxit, uehementérq. adeo
quassauit nouã turrem, ut ingentibus disrupta pilis collapsura uideretur, summa enim co-
rona, pinnæque deciderant, sed triplex erat arcis murus durioréisq. ob id expugnandi atq.
inuadendi, intercedente præsertim ualle, difficultates ostendebat; uerum nemini dubiũ
erat quin summæ arcis ornamenta præaltæque testudines, uti ad Vicegradum acciderat,
refringi diruiq. posse uiderentur, sed Rochandulfus suo an regis consilio incertum nobi-
lissimæ regiæ parcendum existimabat, quum exornatas porticus & perpicta laquearibus
aureis cœnacula breui concasura conspiceret, quæ ab ipsis demum uictoribus neque desi-
derari nisi magno cum dolore inanis pœnitentiæ, aut instaurari nisi immenso auri ponde
re, & longo temporis spatio censerentur. Cæterum per præcones, quibus ad commean- E
dum induciæ perpetuæ inuiolabili iure gentium manebant, reginam hortabatur, ut ser-
uitutis compedes obrumperet, quas Georgius intestinus hostis simulato tutelæ nomine,
ipsius & pueri cruribus innexisset, paratum enim esse amplissimum principatum libera-
litate regis, in quo, ipsa cum dignitate ad securitatem conquiesceret, puerúmque nutriret;
quod si ea omnino munera, uti mentis inops, ac ignara periculi, repudianda arbitraretur
ac imminenti calamitatis casum obstinatè contemneret, se continuo daturum operam,
ut maioribus tormentis ac ingentibus mortariis, quæ in sublime casura demum ad ex-
cidium tectorum marmoreas ingentes pilas excuterent, totius arcis ac regiæ contigna-
tiones exitiabili cum fragore frangerentur. Ad ea Georgius respondit, non esse adeo in-
sulso ingenio reginam, ut Pannoniæ regnum Sepusiano principatu permutare uelit,

Rochan-

A Rochandulsum uero, sibi ualde delirum ac insanum senem uideri, quod quum antea in hisdem fossis grauiter uapularit, id modo stolidè quærat, ut ad perniciem cumulatæ temeritatis pœna mulctetur. Proinde uiros fortes pro patria regéque Hungaro aduersus temulenta agmina sobriè propugnantes terrere desineret, nihil enim eos immanium globorum strepitu commoueri, uerum se unum ex omnibus à Rochandulso priuatæ humanitatis iure comiter postulare, ut tormenta aliquantò mitiùs disploderet, esse enim sibi scropham domi unicam prægnantem, quæ tot sclopis, & bombis exterrita, abortum magno conuiuarum suorum dolore factura uideretur. Erat enim Georgius perurbanus & dicax, atque adeo Germanorum contemptor, ut quum ex his duos milites, regiis in hortis ædificia succendentes, à Budensibus interceptos supplicio affecisset, in eadem furca totidem pariter porcos ad ignominiã suspenderit. Nec multò pòst Rochandulfus à mõte Gerardo ad sepulchra Iudæorum, nihil loci nomen abominatus, motis repente castris omnem tormentorum apparatum transtulit. Is locus à Iudæa porta inter orientem atque meridiem non iniquus, quanquam sensim accliuis, ad proxima uineta protenditur: sed longinquam & propterea periculosam habebat aquationem, quum intentis semper ad insidias, & repentinis Valentini equitibus, Danubius magno circuitu peteretur. Sed Germani dispositis custodiis, certóque præsidio aquatoribus adiuncto, egregiæ cunctis difficultatibus occurrebant. At Georgius ubi hostem ad sepulchra castrametantem uidit, nihil de solita urbanitate ad iocandum remittens, à Rochandulso petiit, ut errati ueniam daret, quòd eũ C nuper falsò delirum senem appellasset, quoniam in æquiora loca traductis castris sapiens omnino mentísque integer euasisse uideretur: postquã proprio in loco, & ipsi exactæ ætatis seni, multúmque irrito labore fatigato, & damnatis pariter copiis aptissimo consedisset. At Rochandulfus ferream curulem caueam, uti feræ belluæ, Georgio cõminatus, à duabus simul partibus ad distinendos hostes oppugnare constituit. Hungari Pereno duce atque his adiunctæ Bohemorum cohortes inter Horsacam munitionẽ, & Sabatinam portam tormenta protulerunt. Ipse cum Germanis à Iudæa porta ad arcem, qua regii uisuntur horti, tanta ui quassauit murum, ut pars concussa perfractáque procideret, pars uero premẽte atque impellente interno aggere, quem intus Budenses subitariæ munitionis causa mœnibus adstruebant, inexpectato casu in exteriora labere D tur. Ea res propugnantes magnopere conterruit, quòd diis ueluti aduersis, ipsorum diligentia secus ac sperassent, irreparabili damno repente ædito nouum periculũ attulisset, sed tãtæ occasioni defuit Rochandulfus, siue re nequaquã satis liquido perspecta, quum inter perpetuam tot displosis utrinque tormentis fumi caliginem, elatíque ab ruina, pulueris densissimam nubem omnia conderentur, siue quòd pro ingenio cunctãtius & suspicacius cuncta administranti expediti consilii uim omnem mora fatalis eriperet, nec Germani statariæ pugnæ assueti facilè adduci possent, ut in extraordinariis, & repẽtinis oppugnationum casibus Hispanorum, ac Italorum, Gallorúmque more, alacriter atque celeriter murum subirent. Cæterum usque adeo mœnia tormẽtis adaperta prostratáque cernebantur, ut in longitudinem unius ferè stadii eminente tantum ad altitudinem staturæ hominis antiquo aggere, uel breuibus scalis se facilè scansuros, ac in urbem irrupturos milites dicerent. Iámque nox aderat apud Germanos curandis corporibus quã rei gerendæ aptior. Ex uetere etenim gẽtis disciplina tenebras, ac insidias perosi decora tantum ea uulnera existimant, quæ spectãte exercitu in præclara luce susceperint. Itaque aliquot prolatæ sunt scalæ, & per tenebras magno silentio iuxta ruinas appositæ eo consilio, ut sub auroram compositis ordinibus conferti milites subirent. Cæterum Budenses ab hostili mora spatium nacti, incredibili diligentia omnísque generis sexúsque hominum frequentia, nouum intus aggerẽ protinus erexerunt, animaduersisque hostium scalis eas continuò rapuerunt. Porrò Germani sub auroram instructa acie per accliuia subeuntes tanta ui munitiones sunt adorti, ut Otho Fotiscus in perruptam domum, quæ muro coniuncta erat audacissimè penetrarit, cæteræque cohortes, quum præeuntem quemque militem succedens humeris subleuaret, in ruinis uexil-

la præfigere niterentur, sed Budenses mira constantia irrumpẽtium impetum tulerũt, cohortante propugnantéque Georgio, qui deposita cuculla galeatus toto aggere uolitabat. At Germani quum aliquandiu periniquo loco multis acceptis uulneribus irrũpere conati essent, nec armis modo quibus acerrimè cominus cædebantur, sed ualida etiam corporum impressione scutatis à fronte uehementer incumbentibus urgerentur, nullo ordine se recipere cœperunt, sed receptus perturbatos in fugam confestim uertit, atque eo quidem maiore cum incomodo, quoniam uti uidere licuit quanto longius à mœnibus recedebant, tãto atrocius atque frequentius omni missilium genere & tormentariis maximè glandibus sternebantur. In eo tumultu Rochãdulphus supra octingentos milites amisit; nam quicunque paulo grauius sauciati in castra se retulere in curia & contemptu uulnerum putrescentibus facilè plagis interibant. Periit & paucos post dies distracto ni tormenti, resilientéque lapide, haudquaquã ab initio lethaliter ictus Hieronymus Iadarensis, Austrianæ classis præfectus. Pari quoque euentu, sed minore accepto detrimẽto, Perenus ad Sabatinam portam repulsus ab oppugnatione discessit. Exinde Budenses adeo animos despectis hostibus sustulerunt, ut erumpere sæpius auderent, ignauiámque exprobrantes contumeliosis significationibus è muro Germanis illuderent. Tentauere demum Austriani duces effossionibus atque cuniculis murum subruere, inditóque ac demum succenso intus tormentario puluere, adapertisque mœnibus subitarium in urbem aditum parare, quòd plerique adessent milites è Rhætia argentariis fodinis assueti, Bohemíque præsertim insecturis metallorum operam nauãtes, sed Budenses deprehensis hostium consiliis, atque operum initiis, nota atque instituta ratione, dũ fossas introrsus ex obliquo pertraherent, cẽrtáque erupturis incendiis spiramenta relinquerent, diligenter atque fœliciter occurrebant; urgebantur tamen tãta uariarum rerum inopia, ut nequaquam paulo longiorem obsidionem pati posse uiderẽtur, & fame laborantis populi querelis locus esset, usque adeo, ut urbana multitudo tumultuariis uocibus imponendum esse finem inediæ, publicóque periculo, & deditionem omninò faciendam succlamaret: sed tanta inerat Georgii ingenio auctoritas cum summa in omnes casus urgentium rerum industria, ut quum concionanti similis in forum prodiret, quo uellet uel corruptos alienatósque ciuium animos impelleret; parum tamen abfuit, quin urbs ipsa quæ ui capi non poterat intestina fraude proderetur. Erat inter Budenses uir Hungarus in iure dicundo prætoria functus potestate, nomine Bornemissa; is Georgium uehementer oderat, quòd in iudicio, & ciuili contestata lite, à Iudæo decoctore multus stetisset, qui astuta consilii simulatione, nequaquã suo, sed Bornemissæ malo susceptæ mercaturæ rationes cõturbarat. Itaque liuoris plenus uindictæque percupidus, Francisco Reualio, qui in Austrianis castris ius dicebat, se daturum ad ingressum exoletam portulam promisit, ea erat in sepulchretis solennis templi Deiparæ uirgini cognomento Germanicæ dedicati, erátque usui pacis tempore per decliuia petentibus flumen: rem igitur ad se per Raualium delatam ita probauit Rochandulfus, ut nihil tamen Hungaris in tantæ spei negotio committendum arbitraretur, secus ac ipse Bornemissa præcipuè deposcebat, utpote qui sine sanguine tot insontium ciuiũ, quorum salutem priuato facinore proderet, rem patrare exulibúsque omnino Hungaris uti uellet, quibus erga patriam & propinquos, notósque ipsis pietatem & clementiã minime defuturam spectaret; quando Germani per se crudeles, tótque incommodis & contumeliis irritati, noctu præsertim irrumpentes, ne pueris qnidem, & fœminis parsuri uiderẽtur. Cæterum Rochandulfus more gentis ad inane prudentiæ nõmen, nemini integram fidem præstare solitus, ut exclusis Hungaris solus cõceptæ uictoriæ famã usurparet, usurum se Hungarorum opera simulat, Reualiúmque decipit, à quo etiam filium obsidem acceperat, nam ad constitutam horam intempesta nocte, omnibus nihil sese per castra commouere, & cõquiescere iussis, delectas quatuor Germanorum cohortes silentio ad portulam præmisit, Condeo filio cum ala Germanorum equitum in statione constituto, ut quum à receptis intra urbem Germanis proditoribúsque, uti conuenerat, maior & militaris uiæ porta refringeretur, confestim cataphractos equites induceret,

A ret, nec Bornemissæ in ipsa perfidia fides defuit, adaperta enim portula quam diximus
cohortes magna ex parte suspensis uestigiis sunt introductæ, sed quum Bornemissa sin
gulis intrantibus Reualiũ summissa uoce requireret, neque alio quàm Germanico fre-
mitu respõderetur, intrepido alioquin animo, uti plerũque accidere deceptis solet, im
prouisus obrepsit pauor, ita ut anceps atque incertus cõsilii, nec præeuntibus, ignaris sci
licet quẽ primum urbis locum occuparent, dux esset; nec Germani cõtento iã gradu in
tenebris fraudem suspectantes alacriter procederent, quum respectare ac ab ultimis iti
neri & gerendæ rei signiferũ petere cogerentur, nõ fefellit Budensium excubias ince-
dentium agmen, quum uel leuiter calcata humus, offensáque arma perstreperent accen
sique sclopettorum funiculi latè spectarentur. Itaque petito nec ab hoste reddito tesse-
B ræ nomine ad arma cõclamatum, sed id serò erat, iã semicapta urbe, nisi diui Budæ tute-
lares deprehensis & errãtib. aduersi, tãti iã patrati facinoris audaciã in subitum metum
uertissent, tãta.n. animorum cõsternatione regredi, portulámq. repetere tumultuosiùs
quã Germanos milites deceret properarunt, ut in angustissima porta affligarentur, im
pediretúrque exitus hastarum strue, quã primi proiectis armis effecerãt, ut leuius ac ex
peditius in castra profugerẽt. Vrbanus Bacianus qui uigilias ea nocte circuibat, primus
cum expedita cohorte euadentibus superuenit, adductæque eò sunt à Vichio latè iam
cognito auditóque tumultu, ualidæ peditum atque equitum manus, quæ more mili-
tiæ in foro ad incertos belli casus excubabant, ita audacissimi Germanorum, qui pri-
mi irruperant, cum nouissimi agminis facti in fugam se conuerterent trucidantur, ca
C piuntúrque nonnulli & in his Bornemissæ familiares, nam ille inter primos euaserat,
de his autem Reualiíque item amicis à Georgio quæstiones habitæ, erutáque est uari-
is cruciatibus totius proditionis series, & de confessis fœdi crudelisque spectaculi sup-
plicium est desumptum, Reualio in castris se ingratè malignéque proditum conque-
rente, & lugente plurimum Bornemissa, qui parto proditoris patriæ cognomento,
omnem substantiam amicis ac affinibus miserè perditis amisisset. Itaque Rochandul-
fus, quòd consilia & conatus omnes Fortuna præuerteret, & totis castris inconsultæ
peruicacisque superbiæ uel gregariorum militum iudicio damnaretur, nec dolorem
ac infamiam corruptæ tantæ occasionis atque uictoriæ animo sustineret, reliquas belli
cogitationes ad obsidendos hostes conuertit. At Solymanus his rebus, quæ à Cæsare
D fratréque eius aduersus reginam parabantur, opportunè cognitis, tuendi proferen-
dique imperii rationes explicat, hostium consilia & facultates expendit, adhibétque
in consilium purpuratos Bassas, ac ingenti animo, diuisis copiis delectisque ducibus,
uno tempore locis omnibus statuit occurrendum. Imprimis Solymanus Acarnan eu-
nuchus in Mesopotamiam mittitur, qui Babylone consistat, Tammasúmque Persa-
rum regem à Tygridis ripa deterreat, is nuper Aegypto præfectus, multis ædificatis
triremibus enauigatóque Arabico sinu, & superatis rubri maris angustiis, in Indiam
peruaserat, interfectóque Ademi rege, Lusitanos ad Dium emporium uehementer
oppugnarat, Mahometem uerò purpuratum, natione Dardanum, qui obsessæ reginæ
opem ferat, in Pannoniam proficisci iubet, deligitur & Vstretus ex Illyrico quartus
ordine purpuratus, qui Mahometem subsequatur, subsistátque Belgradi, intentus ad fe
E rendam opem, si Mahometes ualidiores hostes inueniat, attribuitur & sua classis Haria
deno Barbarussæ, cui antea maris imperium erat delatum, ut daret operam ne quid de-
trimenti in Græcia atque Epiro ab Auriana classe reciperetur. Paulò enim ante Auria
Siculis Neapolitanisque triremibus sibi adiũctis Turcas & Pœnos Turcis fauẽtes, Clu
pea, Neapoli, Adrumẽto, Ruspinæ, Tapsóque & denique tota ea Affricæ regione, una
excepta urbe Lepti, quæ Mahomedia à pœnis, Aphrica à nostris dicitur, ad Mænicis us-
que insulæ Syrtes depulerat, Muleassisque Tunetani regis imperio parere coëgerat.
Eæ urbes hodie sunt Calibia, Susa, Mahometa, Monasterium, Sfaxia, & Affrica quæ
Pœnis Mehemedia dicitur: : tum enim Auria ingentem exornabat classem, ut ad expu-
gnandum Algerium in Mauritaniam transfretaret. Et quoniam Maylatum in Transyl
uania Ferdinandi rebus studere, bellúmque moliri didicerat, aduersus eum Mustaphã

Nicopolitanum præfectum superato Danubio contendere iussit, imperauítque Petre- A
io Moldauo Valacchorum principi, ut Mustaphæ bellum gerenti præsto adesset. Is Tur
carum copiis triginta millia suorum equitum adiunxit, magnóque astu Maylatum, ut
mox dicemus, in potestatem redegit. Ipse autem Solymanus plus æquo Christiana ar
ma ueritus, Cæsarísque imprimis consilia & totius Germaniæ facultates, non absurda,
quanquã tum maximè uana ratione, animo reputans Hadrianopolim proficiscitur, ter
tium ex propinquo exercitum, si opus foret, subsidio duobus præeuntibus purpuratis
allaturus, retento secum Rostane genero, quem inter Bassas asciuerat, Luphtibeio sci-
licet gradu pulso, relegatóque in Macedoniam, quòd uxori, quæ Solymani soror erat,
desertum sibi relinqui coniugalem thorum peracerbè conquerenti, obiectantique dis-
solutas libidines, indignè ac insolenter manus iniecisset. Igitur Mahometes, rei geren- B
dæ pariter ostendendæque uirtutis cupiditate incensus, iustis confectis itineribus, pau-
lo pòst solstitium in Panoniam peruenit, adiuncto sibi ex itinere altero Mahomete Bel
gradensi, accitísque item Bosnensibus copiis, quib. Vstrephus dudum fato functus, Pe
stano bello præfuerat. Huic in præfectura successerat Vlamanes Persa. At Germani,
ubi de aduentu Turcarum certius cognoscunt, uariis inter se dictis sententiis decertãt,
disputatur enim in consilio, præstet ne obsidionem soluere, an contra ire hostibus præ-
lióque certare; sed impellentibus fatis, ut Turcæ Pannoniæ regno potirentur, Rochã
dulsi sententia uincit. Is nihil tutum quod esset indecorum putabat. Pestum nanque
traicere aut Vicegradum Strigoniúmque redire, uti aliqui suadebant, adeo flagitiosum
turpéque rebatur, ut ingenio tot aduersis conatibus perturbato, urgentéque Fortuna, C
uinci atque emori, incolumi constantiæ laude, quàm exercitum seruare malle uidere-
tur. Castra itaque in aduersam urbis partem ad Gerardi montis radices transferuntur,
qua mons inter Budam & castra positus, recedénsque à flumine latam ab oriente plani-
tiem relinquit, eo consilio ut aduentantes Turcæ, quos nihil à classe fluminéque discef-
suros uidebat, contra rectam tormentísque munitam castrorum frontem procedere &
periniquo loco trãsitum tentare cogerentur. Ea enim erat natura loci ut castra hinc præ
alta imminentis montis crepidine, illinc uerò ad læuam præterfluenti Danubio muni-
rentur, in tergo autem præualidus agger erat erectus, contra portam turrémque, quã
Budenses, quòd flumine abluatur, Aquariam uocant. Nam ab excelsa urbis arce, duo
brachia pinnati muri per decliues præruptósque descensus ad flumen deducta erant, D
tantúmque loci in ima ripa intercipiebant, quãtum in summo tota arcis amplitudo cõ
plectebatur. In eo spatio cum stabulis regiis uetera erant naualia, binísque portis ac tur-
ribus præcludebatur id iter, quod iuxta flumen haud multùm lata ripæ margine in cam
pos perducebat. Porrò in dextram ab ipsa fronte Rochandulfus perpetuam munitio-
nem in aduersum montem erexerat, ibique minora castra in queis erant Hungari, æ di-
tiore loco posuerat. Parua quoque insula ponte constrato castris iungebatur: in ea
erat lunatus agger, maioribus tormentis egregie munitus, quibus & subeuntia hostium
nauigia, & ea, quam diximus, lata planities ex obliquo peterentur. Cogitabat etiamsta-
bili atque perpetuo consertis inter se nauigiis ponte constructo, Pestanis mœnibus ca-
stra committere, indéque nouas copias opperiri, aduentantis hostis impetum sustinere,
diuturnáque maximè obsidione Budenses premere: nam tantus commeatus tantúsque E
rerum bellicarum apparatus ad Pestum fuerat institutus, ut uel in multam hyemem
abundè sufficeret. Cæterum appropinquantibus Turcis Valentinus cum duobus milli-
bus equitum legati munere functus occurrit, quid hostes parent, qualesque, quãtíque sint,
utrumque Mahometẽ diligenter edocet, opportuna ponendis castris loca demonstrat.
Itaque Mahometes Bassa audacter promotis agminibus quinque ferme stadiorum spa-
tio ab hoste cõsedit, circundatque sese celeriter ingenti fossa, per Asappos pedites, qui
bus in opere faciundo Turcæ plurimum utuntur, totámque eam planitiem tabernacu-
lis innumeris complet, Belgradensis uerò Mahometes rei bellicæ peritissimus, per col-
les, qui sese molliter inflectunt, Gerardóque monti relicta planitie coniunguntur, ædi-
tiorem capit locum, Hungarorum magísquam Germanorum castris propinquum.

Tum

A Tum uerò legati Turcæ ducum nomine ad ſalutandam reginam urbem intrant, magnam maioris minoríſque pecoris multitudinē ex Hungarorū tamen paſcuis abactam dono dant, mirantur ſubitarios aggeres, terrificóſque hoſtium conatus, Budenſium cōſtantiam laudant, profitentúrque ſe eorum iniurias celeriter ulturos, excultíque donis diſcedunt, Budámque demum pariter ac ipſa caſtra mutua ſecuritate commeantibus utrinque Budenſibus & Turcis patuerunt. Tanta autem apud utrunque Mahometem, cum uerbis, tum omnibus officiis, humanitas atque prudentia ſpectabatur, ut nequaquam ſimulata aut temporaria inter Turcas & Hungaros amicitia, cuius nomine ad ferendam opem aduenissent, ſed maximè ſincera & diuturna, uel ab aſtutis pueri nutritiis crederetur. Grauibus enim dictis ſententiis, Georgio imprimis Vichióque, &
B Valentino ſuadebant, ut depoſita ſimultate, reuocare exules uellent, cōmunicaréque eis ſolitos honores, & denique in unum Hungarici ſanguinis corpus conſentire; omnes enim, niſi deſiperent, dum rex Stephanus adoleſceret, ſecurè atque beatè regnaturos, & denique poſtquàm ſub tutela præſidióque maximi atque iuſtiſsimi imperatoris tuti eſſent, Germanica arma facilè contempturos, quæ neque ualere per ſe poſſent, neque omnino commoueri, niſi concitantibus Hungaris, quibus patriæ deſiderium ſatis iuſta belli cauſa uideretur. Cæterum binis utrinque eo modo conſtitutis caſtris, binæ quoque claſſes accedebant, in Auſtriana erant biremes uigintiquatuor, maiores minoreſque Naſadæ, quarum formam nauali prælio ad Strigonium facto, ſupra retulimus, circiter octoginta, onerariæ uerò naues & magni lintres paulo minus centum. Turcarū
C uerò claſsis omnis generis nauigiis, dimidio minor cenſebatur. Hanc tortuoſi litoris cubitus in altum exporrectus, effecto intus latiſsimo ſinu, opportunè ab hoſtium tormentis protegebat, pari quoque ratione prominentis ripæ, Auſtriana in altero conſimilis profluentis flexu, deligatis ad ripam proris, tutiſsimam ſtationem obtinebat, actuariæ autem obiectu paruæ inſulæ tegebantur. Nam Turcæ proximam huic Cepelliam inſulam è regione caſtrorum occuparant, in ſuperiorque parte, ubi Danubius ueluti roſtro ſcinditur, munitionē erexerant, indéque parib. tormentis paruæ inſulæ aggeres & cōmeantia nauigia diligenter infeſtabant. Cepellia quadraginta amplius millibus paſſuum in longitudinem extenditur, pagis ædificiiſque referta, ac ideo opportuna, ut ſi eam ab initio Rochandulfus, ſicuti iudicabant Hungari, occupandam muniendámque
D que ſuſcepiſſet, appareret Turcas nequaquā caſtrametandi facultatem habituros, aut omnino relicturos claſſem, ſi ad occidentem, ubi antea Rochandulfus conſtiterat, magno circuitu caſtra ponere uoluiſſent. Quid enim eo conſilio inſanius, ac exitu calamitoſius amiſſa claſſe Turcis accidere potuiſſet? ſed nemo uel exactè prudens cuncta prouidet, quum euentus ſupra cladis incommodum infœlicibus reprehenſionis etiam grauem notam relinquat. Non putabat enim diuidēdas eſſe copias priuſquàm nona è Norico auxilia ſuperuenirent, quum frequentibus præliis & graui autumno ingruentibus morbis, uehementer attenuatæ, nequaquā Turcarum numerum adæquarent, & Budenſes totis copiis diuerſóque latere ad omnes Turcarum motus erupturi uiderentur. Pugnabatur quotidie minutis præliis circa planitiem ab equitatu, & ad ſuperiores munitiones, ac in monte ab extraordinariis peditibus. Nam Mahometes Baſſa præter ſa-
E gittarios Aſappos egregiam etiam Ianizerorum manum, & Belgradenſis Illyricos, & & Triballos adduxerant, ſed equites utrinque pari alacritate pugnā ciebant, quum promptiſsimus quiſque aut paulo nobilior eques, ad oſtentandam uirtutem ex aduerſa acie parem ſibi eum, qui armis ac inſignibus conſpicuus obuerſaretur, ad ſingulares concurſus prouocaret, uſque adeo iucundo pugnæ genere, ut militari comitate per aliquot horarum inducias, ceſſantibus bona fide ſclopettariis, ut uera uirtus emineret, haſtis tantū & gladiis certaretur. In his exercitationibus Germani ſæpius inferiores Turcis euadebant, ut pote qui robuſtis atque prægrāibus equis ac ob id ſtatariæ præſertim pugnæ aſſuetis, more gentis uterentur, quos ſi procurrere, aut denique refugientem hoſtem conſectari uellent, ſegniùs omnino quàm oporteret incitarent, & tum facilimè eludendo breuem eorum impetū Turcæ agiles è manibus elaberentur, nati ſcilicet ad liberas

excursiones è uetere disciplina, in qua celeriter insultare ac euitandis ictibus equorum cursum inflectere, reuertique demum, & cum dispersis cominus pugnare cõsueuerunt; sed similes edocti artes Hungari exules, paribus armis ac animis, uel multo plures Turcas facilè sustinebant, quum latis protecti scutis, ualidisque pariter ac pernicibus equis insidentes, loricati galeatique magna ex parte Turcarũ iuanes hastas sagittásque contemnerent. Erat inter Germanos duces insignis Raisciacus Sueuus; huius filius impiger adolescens, quum ignaro patre in aciem prodiisset, strenuéque decertans spectante ante alios atque admirante uirtutem patre, à cunctis uel ignotus effusè laudaretur, priusquàm se explicaret à circunfusis hostibus est interfectus. Tum uerò Raisciacus casu equitis uehementer cõmotus, ignarúsque suæ sortis, conuersus ad alios duces, omni, inquit, laude perornandus uidetur hic quisquis sit equitum lõgè fortissimus, ac omnino publici funeris honore tumulandus. Id quum ab omnibus pari pietate probaretur, infœlicis filii ad longè miserrimum patrem cadauer est relatum, uerioréque tum omnibus obortæ sunt lachrymæ, sed in patre repentinus dolor profundiùs ad uitalia peruasit, atque ita ille paulò pòst, quum rigentibus oculis stetisset, nihil effatus interiit. Exinde Rochandulfus graui edicto quemquam pugnandi causa castris exire uetuit, adeo se uera lege ut unum atque alterum egredi pugnareque ausum in furca suspenderit, continendos enim milites existimabat, quòd Germanicus equitatus omnibus rebus esset inferior, quòd Ianizeri sclopettarii mirificè pugnarẽt, quòd expectare nouas copias oporteret, quæ res adeo suorum animos imminuit, & Turcarum spes in immensum adauxit, ut contemptiùs ac insolentiùs Germanorum munitiones aggredi auderẽt, ac intra castra proximos uallo sagittis & gladibus uulnerarent. Germani siquidem cùm castris perducerent fossam, imperitè excauantes ac exterius omnem glebam proiicientes, alterum propè aggerem, intercedente fossa, hostibus utilem efficerant. Inde enim superiore loco improuisi, nec planè cõspecti in stationem iaculabantur. Solæ Pereni turmæ ab æditioribus castris sæpius in cõmeantes à Buda Turcas erumpebant. Ita ut paucis tantum insidiarentur, & quum Turcæ aut Valentini equites ualida manu urgerent, intra munitiones & ad maiora castra se reciperent. Iam transierãt multi dies ab aduentu Mahometis, magisque ac magis Turcis atque Budensibus animi uirésque crescebant. Porrò apud Austrianos ad non dubiæ cladis omen, debilitata uirtus, attritæ uires, inexplicata consilia, & denique quo uno subsidio res humanæ bellicæque præsertim constant, spes fractæ uisebantur: sustentabant tamen animos frequentes literæ Ferdinandi, perampláque existimatio Cæsaris, nequaquàm in eo rerum discrimine fratri germano copiis atque pecunia defuturi, atque ipsa demum ducis cõstantia, quæ apud eum omni ratione potior erat, ut inde celeriùs in sua fata traheretur. Eo modo quum utrinque quotidie tormentis maioribus atque minoribus certaretur, Turcæ ab æditioribus locis & è proximo Cepelliæ promontorio cõspicati segnes in insula Germanorum stationes, cõmunicato inter se consilio, ut è duobus castris uno tempore diuersas hostium munitiones inuaderent, inalbescente cœlo in insulam cum expeditis nauigiis aduolarunt, adortique magno silentio semisopitos, penè priusquã sentirentur, aut se se Germani captis armis cõglobarent, supra sexcentos milites trucidarunt; reliquis uero ex repentina clade tantus incidit pauor, ut quum perfugerent in castra, nec perturbatos angustiæ pontis facilè caperent, multi utrinque decidentes profluente mergerentur; transeuntes uerò è Barbarorum classe, quæ in aduersum põtem proras adegerat, cõfixi sagittis interirent. Tumultuatum est uehementer totis castris quum Turcæ pluribus simul locis, magno clamore ædito, & ingenti strepitu tormentorum munitiones inuasissent, parique metu atque periculo, à reliquis Germanis Bohemisque ac ipsis Hungaris desperato penè subsidio certaretur. Sed ad recuperandam insulam neque his Germanorum cohortibus, quæ in extremo ad flumen aggere in statione cõstiterãt, neque sociis naualibus, aut expediti cõsilii celeritas, aut præsentis animi magnitudo defuit. Nam cohortante Herbestulfo castrorum magistro, ne à Barbaris Christiana signa atque tormenta rapi paterentur, Marióque simul Neapolitano, qui tum classi præerat, biremes maioresque

A que Naſadas propugnatoribus plenas ad inſulam appellente , tanta ui Turcis ca-
dauera ſpoliantibus, ac ut tormenta capta protinus aueherent ad naues propellen-
tibus , incubuerunt , ut trucidati compulsique in naues, ac à terra ſimul & à cir-
cunfuſis biremibus profligati , tormenta ſimul ac inſulam uictoribus æquata clade
reliquerint . Ferunt ea die Barbarorum claſſem deleri potuiſſe , ſi noſtri uictoria uten-
tes , adiutíque ſecundo curſu atque impetu tanti amnis , in puppes fugientium ro-
ſtratas proras adigere,commixtíque deſcendere noluiſſent, ſed tormenta quæ in ipſa
Cepelliæ fronte,& in aduerſa caſtrorum ripa à Turcis erant conſtituta,anceps omnino
deſcendentibus periculi oſtendebant,facile enim multa demum pòſt confectũ ſubitæ
rei certamen animaduerſa ſunt,quæ in ipſo commoti diſcriminis articulo opportunè
B prouideri non poterant,quum uel expeditis atque fortiſſimis ducibus , plerunq.conſi-
lium ac mentem repentini caſus eripiant,Barbarorum tamen Naſadæ quatuor demer-
ſæ ſunt,& tres captæ multíque in eo tumultu aut tormentis diſcerpti,aut abſorpti flumi
ne perierũt.Herbeſtulfus ipſe,quum ante ſigna fortiſſimè dimicaret,tribus ſagittis per
apertam galeam receptis grauiter uulneratus diſceſſit. Sequentibus autem diebus Tur-
cæ tametſi ulla in parte munitiones expugnare nequiuerant,propugnaculóq. Bohemo
rum ſemicapto inde multis acceptis uulneribus expulſi fuerant, magis tamen ac magis
trepidatione noſtrorum alacriores facti,tanto contemptu ex omnibus locis laceſſendo
prouocandóque infeſtabant caſtra, ut nullum ferè quietis ſpatium ſuccedentibus in ſta
tionem cohortibus relinquerent,& noſtri diutius caſtra ſe tueri poſſe,creſcentibus præ
C ſertim hoſtium copiis,atque animis,deſperarent. Nam Vſtrefus Baſſa à Belgrado recẽ
tes quotidie milites,receptis ad ſe ægris atque ſauciis,ſuppeditabat,& Valentinus adiun
cta ſibi delecta Turcarum manu Ianizeriſq. ſclopettariis,è ſuperioribus caſtris Perenia
nos equites depulerat,occupatóq. Gerardo monte,ad eum uſq. locũ,ubi ingens lignea
crux erecta conſpicitur,multis hoſtium ſtratis ita peruenerat,ut auerſa caſtra ad Aqua
riam turrem uergentia audacter inuaderet,magnúſque totis caſtris tumultus oriretur,
quum noſtris undique circunfuſo hoſti eſſet repugnãdum. Sed præter ſingularem Ger
manorum Bohemorúmq. in omni labore atque periculo perſeuerãtiã,magno uſui fue
runt Peſtanorum tormenta,quibus Valentini copiæ intercedente Danubio petebãtur,
ſic ut pleroſq. equites libratis ad deſcenſum maioribus colubrinis interficerent,& reli-
D qui in tutum ſe recipere cogerentur. Ferunt ea die Valentinũ nihil Hungaris exulibus,
ſed Germanis maximè infenſum,certo iure priuatæ humanitatis ac amicitiæ,per fidum
equitem Pereno ſuaſiſſe,ut ſe Hungaróſq. omnes feſtinanter,imminenti clade eriperet,
quoniã bellua ingens quæ uniuerſos uno hiatu deuoraret,aduentare nunciaretur. Soly
manus enim cognitis his rebus,quæ à Cæſare Ferdinandóq. pararentur,ratus eos ad Bu
dam cum magnis copiis deſcenſuros,ſtatuit tantæ occaſioni,quæ nobili prælio, glorio-
ſæque uictoriæ caſum aperiret,magnis itineribus occurrendum. Itaq. Perenus apud Ro
chandulphum ducéſque liberè locutus,quæ accepiſſet retulit,teſtatuſq. eſt,niſi de rece
ptu decerneretur,ſibi atq. Hungaris ad ſalutem eſſe conſulturum. Quum ſententiæ ua-
riarent,ſed omnes tamen Peſtum noctu perfugiendum arbitrarentur,unus Rochandul
fus fatali obſtinatione pernegabat ſe iniuſſu Ferdinandi regis à Buda diſceſſurum. Itaq.
E Salma celeri mioparone Viennam mittitur,qui regii iudicii decretum referat. Interim
urgente metu,frementéque Pereno,ſtatuunt noctu ſilente luna quatuor commeatibus
ad Peſtum traicere. In primo tormenta maiora & Hungaros,in ſecundo equites Ger-
manos atque Bohemos,in reliquis peditatum omnem cum caſtrenſibus impedimentis
collocabant. Toti autem nauali negotio præfecti ſunt,qui ſine tumultu tranſueherent ,
Barcocius Hungarus & è Germanis Balthaſar Pocanius. Neque enim Danubius,uti an
tea ſe facilè perfecturos crediderant,perpetuo ponte iungi potuit , nam eo iam cœpto
& penè contabulato,uis tanta uentorum & tempeſtas oborta eſt , ut amnis ingentibus
excitatis fluctibus ſæuus,tot nauigiorum diſſoluta compage,iuncturarum trabes uiolẽ
ter effringeret,atque inde magni lintres abruptis anchorariis funibus,profluentis impe
tu raperentur. Itaque primis & ſecundis trãſeuntibus Fortuna non defuit. Nam tametſi

coëuntia in unam partem nauigia Budenses Turcæque per diem ab æditis locis despe- A
ctantes, id quod erat facile suspicarentur, & uarias quisque pro ingenio noui motus cau
sas adduceret, nihil tamen de repentina hostium fuga prouidebant, sed ea commeantiũ
nauium frequentia intentos & diligenter speculãtes diu nequaquam fefellit. Nam Vsa
rones duo perfugæ ad Georgium Valentinúmque institutæ fugæ consilium detule-
runt, ab his extemplo certiores facti duo Mahometes totis penè copiis ad oppugnan-
da castra contendunt, tormenta curulia producuntur, præeuntibus Ianizeris cæterisq.
peditibus iuniores equites dimissis equis succedunt, terribilíq. ululatu ædito stationes
adoriuntur, tum uerò Austrianis detecta ipsorum fuga animus concidit, resistunt tamẽ
acriter Bohemi, paritérque ii Germani, qui iuxta flumen ad insulæ pontem excubabãt.
Tumultuatur autem totis castris, & in ripa maximè, quum quisque pauore concepto na B
ues conscendere, nullo ordine nullóque pudore, uel per mutua uulnera properaret, cũ-
cta enim terribiliora, uel fortibus uiris reddebat nox intempesta & nubilo tum cœlo
perobscura. Rochandulsi autem in tenebris, tantóque fremitu suorum ac hostium cla-
more, reboantibus undique tormentis, nullum erat imperium. Is tum supra ægritudinẽ
animi, admirabili & prorsus fatali casu uulneratus decumbebat, quum forte literas ad
regem perscribenti, ex hostium castris ferrea falconis pila tabernaculo incidens arcám
que oppositam ictu perfringens, resilientis tabulæ fragmentum in læuum eius humerũ
grauiter adegisset. Cæteri porrò peditũ duces, quum iam trãsuectis equitibus fœlicem
fugam, quæ sibi eriperetur, uehementer inuiderent, uti proprio occupati metu, nec pu-
blicum discrimen priuatæ saluti præferentes, hærebant potius, quàm irruentibus hosti- C
bus repugnabant. Itaque superiora primum castra, ubi Perenus cõstiterat, à Belgraden
sis Valentiníque copiis occupantur, Germaníque toto Gerardo monte præcipiti fuga
dispalantur. Nec interim Budenses paratæ occasioni ad intercludendos hostes defue-
re, quin ab Aquariæ turris porta & per eam fossam, quàm à Ioanne rege perductam ad
flumen diximus, confestim erumperent, & ab aduersa castrorũ parte stationes iam pla-
nè desertas inuaderent, coniectísque in hostes igniuomis globis tentoria incendere ni-
terentur. Georgius autem tam subito quam fœlici consilio ad stabula regia pabuli strues
succendit, tantáque inde latè refulgens flamma repente emicuit, ut quum Danubius ni
tido undarum æquore igneæ lucis splendorem exciperet, repercussúq. diffusum ad Pe-
stanam usque ripam diurno lumini persimilem euibraret, tota ea, cum terrestris tumul- D
tus, tum naualis fugæ fœda facies spectaretur. Tum uerò tormenta undiq. in fugientem
classem directa contortáque sunt, ut non solum ab Aquaria turre, summáque arce à Bu
densibus, sed à binis etiam Turcarum castris & è Cepellia, uel ad incertos ictus contur-
bata nauigia peterentur, tanta quoque locis omnibus innecta luce, Cassonus qui classi
præerat, expeditiora nauigia, remis per aduersum flumen contendens, in latus hostilis
classis incitauit, itaque cõserto nauali prælio quum à nostris iniqua ubique Fortuna cer
taretur, lintres onerarii aliquot militibus pleni capiuntur, nonnulli tormentis perfora
ti demerguntur, repletur totus amnis cadaueribus, miserabilíque præsertim turba nau-
tarum & militum enatare conantium. Nã quum inferiorem munitionem Ianizeri, stra-
tis primis cohortibus perrupissent, reliquíque Germani per pontem in insulam perfu-
gerent, ac in tergo falcatis ensibus cæderentur, honestæ mortis metu in amnis gurgiti- E
bus turpissimam mortem quærebant, quum aut præaltis rapti uorticibus, aut à nauigiis
hostium armis repulsi detrusíque crudeliter interirent. Trecentis ea nocte nauigiis in-
credibili conturbatione inter se commixtis & aliquandiu hærentibus totus penè amnis
uno ueluti ponte constratus apparuit, sed Austrianæ biremes maioréscq. Nasadæ despe-
ratis rebus incolumes sese celeriter è manibus Turcarum explicantes, à puppibúsq. ho
stes tormentis submouentes, ad Comoram ascenderunt. Terrestres uerò copiæ in ca-
stris eandem Fortunam tulere, sed decoro maximè uitæ exitu Bohemi impauidè repu-
gnantes, & Othonis Hechísque summi peditum ducis cohortes aduersis uulneribus cõ
ciderunt, nonnulli autem per iuga Gerardi montis euadentes, quum instante hoste ad
crepidinem quæ castris imminebat peruenirent, obscuritate & metu animos confundẽ
te,

A te, præcipites decidebant. Multi etiam à Decumana porta, quum Budensibus occurrerent, & quisque hostium uario ingenii habitu clementiam aut crudelitatem exerceret, cæsi aut seruati sunt. Vbi uerò sol oriens nostrorum stragem Barbarorúmque uictoriã detexit, circiter tria milia hominum omnis generis, quæ accliui tumulo more militiæ se se ad Gerardi templum erectis uexillis conglobarant, à circunfusa multitudine trucidata sunt: eorum tamen pars ferè tertia, quum proiectis ad terram armis salutem peteret, deditionem fecit, ut maiore demum uitæ ludibrio, ad spectaculum ipsa morte turpius seruaretur. Eodem quoque tempore Cassonus uictrice classe ad Pestanam ripam delatus tantum terrorem his qui euaserant, tueríque mœnia facilè poterant, uel solis clamoribus & tormentorum bombis intulit, ut equitatus trepida fuga, quum se portis effun-
B deret, in angustiis affligaretur. Vsqueadeo enim Germani, pristinæ uirtutis obliti, ad Turcarum nomen trepidabant, ut quum in nauigiis linteata capita cõspicerent, relicta mensarum argentea supellectile, ac omnibus carissimarum rerum sarcinis & curribus desertis, attoniti inermésque profugerent. hæsere tamen Vsarones Hungari, apud quos omni metu mortis prædæ auiditas præualebat, diripiendis mercatorum tabernis occupati, nam omnis mercimonii nobile ac opulentum emporium Pesti fuerat institutum, confluentibus scilicet undique mercatoribus in tutam sedem muniti commodissimíque oppidi quod extra belli periculum, militarésque tumultus, modico facilíq; traiectu castris iungeretur. Cæterum Cassonus nemine mœnia aut portas defendente protinus irrupit, prædantiúmque aliquot cecidit. Tanta autem feritate peruagando op-
C pidum, Christiano cruore lætatus est, ut ne ægris quidem, quorum magnus erat numerus, & fœminis lixarum more Germanorum castra sequi solitis parceretur, omnes enim promiscuè Barbari trucidabant, nisi quos aut ad seruitutem forma & robur, aut teneræ ætatis flos, ad spem libidinis reseruarent, ita ut eo bello supra uiginti millia Christianorum capitum uariis casibus interempta tradãtur. Capta autem sunt Pesti & in castris, in fulásque, & in nauigiis in ripam nondum exposita exactæ pulchritudinis muralia tormenta triginta sex, minora autem quæ canteriis & curribus imponerentur, centum & quinquaginta. Porrò tormentarii pulueris pilarúmque ferrearum ac armorum atque telorum & parati cõmeatus in totam hyemem adeo ingenti copia potitus est hostis, ut ea præda multò maxima pars uictoriæ Barbarorum æstimatione censeretur. sed nostri
D qui iudicio prudentiáq; ualerent, nihil uel tantæ opulentiæ iacturam, quando sarciri instaurarique mediocri pecunia posset, reputabant, quum uerum detrimentum, ac insana bile susceptum uulnus uel tacitis animis agnoscerent, quo Germanicæ uirtutis ac disciplinæ existimationem, inuiolatam antea Romanis imperatoribus, una atque altera ad Exechium, & Budam, pudenda Christianis omnibus fuga, sine uulnere hostium penitus amisissent. Ipse autem Rochandulfus, quum expugnata munitione mediis in castris pugnaretur, & cõcidi in tabernaculo quàm tantæ cladi superesse mallet, uel renitens & fremens à medico, cubiculique præfecto, qui iacentem deserere nolebant, sublatus nauiculæque impositus ad Comaram insulam ascẽdit, atque ibi paulo pòst, Samario in ulco uulneris ac animi dolore extinctus, funestam diræ obstinationis atque superbiæ suæ memoriam Germaniæ populis reliquit.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXX.

T SOLYMANVS, qui maioribus, quàm unquam antea, confe-
ctis itineribus aduentabat, ubi de suorum uictoria certius cogno-
uit, institutam properandi diligentiam remittens, quintis castris
Budam peruenit. Nam tanta celeritate contenderat, ut prætoria-
næ cohortes, præter eorum disciplinæ consuetudinem, festinan- B
tis equitatus cursum adæquare cogerentur. cupiebat enim inter-
esse prælio, neque Augusto mense uolebat excludi, qui mensium
omnium occulto quodam auspicio sibi in primis patrique Sely-
mo militiæ fœlicissimus extitisset. Nam & magnũ Hysmaelem in Calderanis campis,
& Campsonem Gaurum Memphiticum regem ad Singam, & postremo Ludouicum
atque Hungaros ad Mugacium ultimis Augusti diebus acie deuictos memorabant.
Quum & plerique duces eodem etiam mense à Baiazete Methonem expugnatam me-
minissent, Consedit autem in aduersa ad Budam ueterem regione, offensus odore ca-
dauerum & fœditate amnis tot corpora per omnes ripas euoluentis, ut purius atque ni-
tidius aquaretur, & Strigoniensibus ex propinquo terrorem incuteret, nam Tartaro- C
rum agmina magno à castris interuallo præcurrere solita, ad Vicegradum extende-
bantur. Victore itaque exercitu ad se traducto, atque unis omnino munitis castris, antè
omnia utrumque Mahometem impensè collaudat, sed Belgradensem, cuius eximia
uirtute consilióque sine iactura militum administratum & confectum bellum fuisse di-
dicerat, totius Græciæ equitum magistrum dicit, alios pro merito adauctis stipendiis
ditat, uel ad præfecturas prouehit. Exinde captiuos produci iubet, erant circiter octin-
genti, qui prælongis uincti restibus antè ora ducum instructósque ordines ludibrii cau
sa trahebantur, ex his notos duces nobilésque aliquot, quibus parceretur, delecti sunt,
& antè alios Balthasar Pocanius, quem funesta ea nocte, transuehendis copiis præfuis-
se docuimus; & Tayscus dux uetus, eo bello uigilum præfectus, reliquos ad unum om- D
nes barbarus imperator, alioqui clementiæ laudem quærens, & nunquam antea in uo
stros crudelior è conspectu abductos tironibus trucidandos dedit, truci nutu & sæua
uoce prolocutus talem eos omnino mereri pœnam, qui quum per legatos nequaquam
syncerè de pace agerent, astutè bellũ intulissent. Eminebat inter captiuos excelsæ pro
ceritatis Noricus miles; hunc in contemptum Germanicæ gentis pomilioni, qui erat in
delitiis filiorum, capite præalta captiui genua uix adæquanti, occidendum tradidit, ita
ut indignæ necis iniuriam crudeli contumelia cumularet, cum diu incuruo puerili aci-
nace, per lusum risúmque cæsis cruribus prostratus uir ingens iugularetur à nano, qui
inter adhortatioonum ludibria repetitis ictibus, dum ægrè perfoderet, eo spectaculo
principum oculos satiarat. E captiuis autem unus omnino Bursichius Bohemorum dux
nobilis incolumis euasit, reginæ beneficio & Mahometis indulgentia paulo antè re- E
demptus. Patrata ea ignobili & sæua cæde Solymanus regi puero dona misit phalera-
tos tres equos eximiæ pulchritudinis, frænis habenísq. aureis & gemmatis ephippiis
exornatos, totidemq. ex auro textili regales uestes, proceribus autem Hungaris præter
singulas talares togas, aureos etiam torques. Legati qui munera tulere perhumaniter à
regina postularunt, ut puerũ regem cum proceribus in castra mittere, omníq. dubitatio
ne deposita cuncta sibi ac filio secunda atque fœlicia sperare uellet. Ea enim magnitudi
ne animi esse Solymanum, qui reges omnes non modo potentia Fortunáque, sed pie-
tate atque iustitia superaret, ut puerum, quem semel paterno iure tutela sua ac amici-
tia dignum omnino defendendum susceperit, comprobante demum uictoria non mo-
do conseruatum uelit, sed amplioribus antiqui regni spatiis adaugendum existimet.

Proinde

A Proinde cupere regiam prolem coram intueri, agnoscereque paternam indolem, infantemque de manu amplexandum tradere liberis suis, ut bene auspicatis renouatæ tutelæ initiis perpetuo tenore cum Ottomannis firmæ ac ideo immortalis amicitiæ fundamenta iacerentur, ipsam uero filiæ nurúsque loco incolumi dignitate semper habiturum. quod eam autem secus ac amanter cuperet, non inuiseret, prohiberi eo humanitatis officio antiquis Ottomānorum institutis, quibus principes suos ad alienas mulieres in alienis tectis intrare uetuissent. Porrò Solymanum non usque adeo temperantiæ ac honesti decoris esse oblitum, ut socū beneuolentissimique regis filiam, eandémque beneficiarii ac amici regis nuper uxorem, & in similem regiæ Fortunæ maiestatem crescentis pueri matrem, ætate formáque florentem, in castra atque adeo in intimum tabernaculum admitti pateretur: ne integrum eius pudicitiæ nomen, quod in reginis unica & perillustri cura esset tuendum, ullis suspicionibus inuolueret. Ad ea tum regina, non occulto metu teneros sensus in materno affectu facilè cōfundente, perplexè admodum respondit, sed monente demū obtestantéque Georgio, ne dubitantis suspicionem leui & nihil profutura cunctatione Barbarorum animis iniceret, puerum regalibus crepundiis exornatū carpentóque aurato impositum cum nutrice lectissimisq. matronis in castra misit, comitantibus cunctis ferè proceribus, quibus dona legati detulerant. Excepere aduentantem progressæ aliquantū è castris honoris causa ornatissimæ turmæ equitum, & inter castrenses uias prætorianæ cohortes, illatúmque in tabernaculū Solymanus humanitet inspexit, perblandè cum nutrice collocutus, liberos suos qui aderant cō

C plecti atque exosculari lætè uagientem iussit, certo amoris pignore obligātes quem beneficiarium atq. amicum, quum pariter adolesceret, essent habituri. Ii erant Selymus & Baiazetes Roxolana matre geniti, aui & proaui nomina referentes. Mustaphā enim Circbasia priore uxore susceptum, regio & planè militari spiritu iuuenem, ueluti ablegatū ad Magnesiam in Ioniæ præfectura reliquerat, quum ingenio uiribúsque uigentem & non obscuro militum studio subnixum iam planè metuēdū existimaret: inductus enim, uti planè uxorius, Roxolanæ blanditiis, aut sicuti plerique ferebant, per Trongillam Iudaicæ sectæ nobilem magam amatoriis ueneficiis deprauatus, Selymum, excluso Mustapha, successorem imperii destinabat: quòd Mustaphas intempestiua atque uefaria cupiditate nimis fera fata patris aui Selymi exemplo præuenturus esse uideretur. Ceterū

D Solymanus, quum Hungari proceres cum purpuratis oranderent, certos duces, quibus antea negotium dederat per simulationem uisendæ urbis immissis cohortibus Sabatinam portam occupari iussit usq. adeo tacitè & dissimulanter, ut nec custos satis otiosus commeantis turbæ spectator, portæ aditum alienæ potestatis factum sentiret, nam quū frequentes sedato passu manipulatim intrarent, multi etiam ex composito, ut patrandæ rei suspicionem auerterent, ueluti iam lustrata urbe, in castra redibant, eo modo plateis foróque & compitis omnibus celeriter occupatis, & nusquam tumultu edito prætorianorum præfectus per regiones pronunciari iussit, ut Budenses omni timore deposito limine se continerent, maturéque si uitam ac libertatem & denique Fortunas incolumes uellent, arma traderent, paruere imperio ciues, prolatisque armis in fidem recepti Turcas hospitio receperunt. Tanta autem extitit Barbarorum tranquillitas atque modestia

E ex seueritate disciplinæ, ut nemo hospitum asperiore dicto factóue sit uiolatus. Tū uero Solymanus ubi renunciatum est, pacato & nihil resistente populo, urbem in manu esse, puerum quanquam nox incumberet, ad reginam remisit, retentis apud se proceribus. Erant ii Georgius ipse Varadinensis antistes, ærario præfectus, & Petrus item Vichius regis propinquus Ioannis testamento tutor relictus, Valentinus quoque copiarū dux summus, & Stephanus Verbetius epistolarum & scrinii regii magister, & Bacianus Vrbanus, custodiæ præsidiisque urbis præpositus. Ea uis impotentis Barbari inopinantibus improuiso illata, singulorum animos magnopere conterruit, auxere etiam pauorē minus familiares purpuratorum uultus, uerbáque intempestiuis querelis inuoluta. nā perductos in confessum, tam seuerè, quàm impudenter interrogando criminandóq. iustæ propè quæstioni subiecerant, ita ut grauissimarum rerum consiliorúmque omnium

rationem repoſcere uiderentur. At regina,ubi urbem ferio dolóque occupatam,& pro A
ceres in caſtris retentos uidet,metu & dolore perturbata ſupplices libellos ad Solyma
num perſcribit,orat ut fidei datæ,quam recentibus mandatis prolixè ac humaniter con
firmarit,& denique priſtinæ ſuæ lenitatis & clementiæ obliuiſci nolit,ideóque proceres
ob egregiam fidem fortémque operam de ſe, Turcicóque nomine benemeritos,inco-
lumes remittat. Agit hæc per Roſtanem,atque eum muneribus explet,miſſa etiã è ſuo
cultu corolla perinſigni ex unionibus cum gemmato emblemate,quæ eius uxori So-
lymani filiæ mitteretur. Exinde per quatuor dies de Pannoniæ regno apud Solymanũ
pugnantibus ſententiis diſputatum ferunt: Mahometes & Cuſtrephus parum inter ſe di
uerſi puerum regiæ prolis,principéſque gentis Byzantium abducendos cenſebant, cõ
mittendam autem Budam præfecto,non tam acri quàm moderato prudentiq. qui mol B
liter imperando indulgendóque Hungarorum animos ſeruitutis metu liberaret, cõſer
uatiſq. omnium Fortunis paulatim ferendo iugo inſueſaceret. At Roſtanes ingenio mi
tior,atque eo,quòd uti gener firmiore gratia ualebat,ab omni uel cupiditatis uel adu-
lationis ſuſpicione remotior,totius deliberationis ſummam ad decus reuocabat,quum
diceret longè maximo atque optimo principi,qui nullo unquam dedecore nominis fa
mam oneraſſet,nihil omnino eſſe turpius quàm contra ius & æquum ſuſceptæ antea tu
telæ ac defenſionis,parta demum uictoria,fœminæ pariter ac infanti puero fidem fefel-
liſſe. Ex aduerſo Mahometes Belgradenſis,qui Iahaoglis uocabatur,nunquam niſi pera
cerbus in noſtrum nomen & maximè truculentus leniora conſilia uehementer impro-
babat. Erat enim Turcici ſanguinis patre nomine Iaha Baſſa,Mahometis quondam pur C
purato progenitus,exercueràtque Hungarica arma per multos annos ab Illyrico limi-
te,ſub Balibeio præſertim fratre,quem Mugaciana acie claruiſſe meminimus,ſed demũ
ex calamitate noſtri exercitus ad Exechium, & hac quoque ad Budam Germanorum
infœlicitate,tantã militaris conſilii cœperat opinionem,ut extra ordinem in conſilium
cum purpuratis admitteretur. Is rogatus ſententiam,ſcio,inquit,Solymane,quũ poſtre
mo loco ſententia dicitur,diſſidentis nomen inuidiæ expoſitum uideri,neque proinde
fieri poſſe,quum planè diſſentiam,quin oratio mea ueſtris auribus ac animis grauis mo
leſtáque ſit,ſed non recuſo uel arrogantis nomen,modo malignitatis & ignorantiæ no-
tam deuitem,dum ea recolo quæ ex uſu præſentium rerum tuis cõmodis tuæque ampli
tudini mirificè conducant. Concedi enim aliquid ætati meæ,& ſi dicere liceat, etiam re D
bus geſtis,iure poſtulo: quum bellando dimicandóque in Pannonia ſenex factus, ea de
ſtatu atq. opibus huius regni,ingeniiſque hominum didicerim,quæ prolata in medium
magno uſui eſſe poſſint,ut de hac re,quæ decreti pœnitentiã non recipit,rectiſſimè ſta-
tuatis. Quinquies iam per hos uiginti annos armatus in Pãnoniam uenisti, & ego non
obſcurus omnino aut dux aut miles,omnibus non modo bellis,ſed præliis interfui,pu-
to ut uindicares iniurias,imperii fines proferres,et denique optima pace potirere: quæ
certa eſſe non poteſt,niſi armis atque uictoria paretur. Itaq. Belgradum infame domici-
lium aſylúmque latronum immanium, & quondam funeſtis maiorum noſtrorũ conati
bus nobilitatum,fortiter expugnaſti,quum inde Hungari per inducias patre tuo Parthi
cis occupato bellis,Myſorum & Illyricorum fines impune uexauiſſent. Eoſdem porrò,
quintum pòſt annum,quòd nefaria crudelitate & teterrimo ſupplicii genere legatos no E
ſtros interfecerant,una acie cum rege ipſo trucidaſti,Budáq. potitus,ut præclarum ma
gnitudinis animi tui,uel remotiſſimis noſtri nominis hoſtibus ſpecimen daretur, dele-
giſti ex reliquiis profligatæ gentis,quem diademate protinus ornares,non regio quidẽ
ortum ſanguine,& nullo hercle alio merito cognitum,quàm quòd dudũ & priuatus &
publicus hoſtis extiterat,quũ ualidiſſimas contra te è Trãſyluania adducens copias,fra
trem uirũ ipſo fortiorem gladio noſtro interfectum amiſiſſet. Exortus eſt demũ nouus
hoſtis rex Noricus,qui Hũgarum beneficio tuo regnantem expelleret,atq. ita aduerſus
Germanos tertiũ bellum ſuſcepiſti,uſq. adeo uehemens,ut reducto ſtatim rege fugatiſ-
que hoſtibus non modò Viennæ mœnibus,ſed interiori etiã Germaniæ terrorem intu-
leris. At biẽnio uixdum exacto idem rex neque pacem pati neque bellum ferre ſolitus,

quum

A quum præsentis Caroli fratris opibus inniteretur, Budāq. nostro defendēte præsidio fru
stra oppugnasset, te iterum exciuit, iniurias cædibus ac incendiis uindicantē, quòd tuæ di-
gnitatis esse statuebas, cum tueri armis, quē inusitata liberalitate regē effeceras, maximé-
que optares cū duobus fratribus de occidentis imperio, nobili pugna ædita, decertare.
Sed illi, quū urendo uastandóq. anita eorū regna percurreres, aduenientis fremitū nō tu
lerunt, secutáq. demum pax est inter Hungarū atq. Germanū te indulgente probantéq.
quum aduersus Persas ire properares; sed eā Germanus ita fregit, ut nisi ego ad Exechiū
deleto ingenti eius exercitu, perfidiā opportunè uindicassem, tu omnino Babylone accer
sendus uiderere; sicuti modo Byzantio, multis itinerū superatis incōmodis, aduolasti, ut
nobis naturā opem ferres, daré sq. supremā operam, sicuti planè sperauerim, ut rebus in
B Pānonia firmissimè cōstitutis, tot laborum ac sumptuum incōmoda, pro alieno cōmodo
quinquies suscepta, finiantur. nisi, uti uideo aliquos optare, nunquā tibi tutelā hanc pupil
li & uiduæ censes dimittendā, infiniti scilicet laboris, atq. periculi plenā, cui par pretium
nō sit ea gloriæ species, quæ animo tuo excelso honestiq. semper decoris auido, ab his uti
arbitror, nimis sapientibus obtenditur; uerū hanc uti planè rudis sapientiā gloria redun-
dantē non intelligo, quæ in ipso cursu uictoriæ neruos elidit, nec in castra à peritis impe-
ratoribus unquā admittitur; quo fit ut te maioribus tuis, qui duodeuiginti regna in hoc im
perium cōtulerunt, quum fœliciorē omnino cupiā, sapientiorem esse nolim, quid enim
insipientius dici potest, quā semper esse stultum? hoc est aliena curantē, sua omnia, salutē,
opes, dignitatē, in discrimen sæpissime deuocare. Satisfecisti, uti arbitror, & cumulatè qui
C dem officio pietatis & fidei, atq. etiā gloriæ, si ea potius māsuetudine, clementia, lenitate,
quā inuicto cōsilii robore, pertinaciq. uigore militaris animi cōparatur. his enim instru-
mentis ardens semper & inuicta uirtus Ottomānos prouexit & extulit; illæ autē, uti mihi
uidentur, adūbratæ laudis imagines otiosorum & desidum regū animos delectent, arma-
tis certè nunquā maioribus tuis, nisi post debellatos hostes, triūphósq. actos, ac erecta tro
phæa placuerūt. Sed hæc arbitrio iudicióq. tuo, cui maiora ingenia cōcedunt, tribuātur.
Ego certe si bellorū casus & nō incerta rerū momenta longè prospicio, eā minimè, quam
animi libido suadet, cōsilii rationē sequar; quum ipsa, quæ cunctis rebus dominatur, & me
uehementer urget, multo meliorē necessitas ostendat. Antè omnia Hungari, ut ipsis mini
mè cōfidamus, præclarè nos admonent, quū rapinis, trāsfugiis, atq. perfidia infames, in
D ter se dissentiant, nec eorū exules desint, qui Germanos cōcitent, & cōtinenter bellum ge
rant, reginæq. itē & pueri opes infirmæ, quæ tantæ esse nō possunt, ut præpotentē propin
quūq. hostem sustineant. Necesse ergo erit alienum regnū nostris tueri auxiliis, quæ mi-
nora iusto exercitu sine magno nostro discrimine detrimētóq. adduci nequeunt. Magnis
porrò, uti solemus, peditatu, tormentis, classéq. instructis exercitibus, singulos per annos,
tanti itineris & laboris expeditionē suscipere, extremæ demētiæ opus uidetur. Neq. enim
ex Ottomānici nominis dignitate putauerim, quotannis ad plorantis petentísq. opē fœmi
næ preces cōmoueri, nisi arma sustinere quā inferre utilius atq. nobilius putes. Itaq. cēseo
hoc regnum uti iure belli toties captū defensúmq. more maiorum in prouinciā redigen-
dum, reginā patri remittendā, puerum alendum Byzantii intra septa regiæ, nostrisq. legi
bus imbuendū, proceres necandos euertendásq. eorū arces, ac ex omni regione familias
E insignes, quæ ferociores spiritus gerant, in Asiā traducēdas; reliquam porrò multitudinē,
quæ agros colat, atq. urbes inhabitet, impositis præsidiis cōseruandā, hoc uno siquidem de
creto, Solymane, & Hungari se perdomitos intelligent, & Germani, nisi temere utriq. ac
infœliciter de Styria atq. Austria dimicare uelint, Pannoniæ finibus abstinebunt. At So-
lymanus priusquā de re tanta decerneret, sacrificandū ratus, tertio calēdas Septembris,
qui dies Mugaciana uictoria erat insignis, Budā cum liberis intrauit, delecto celebri tēplo,
quod Deiparæ uirgini erat dicatū. Illud enim antea sacerdotes Mahometano ritu expian
tes diuorū scilicet nostrorū sublatis altaribus, imaginibusq. deletis, Deo maximo cōsecra
rant. Nec multo pòst eo tēperamento decretū ædidit, ut singulorū sentētias appositè mo
deratus, parem omnino uiā securitatis simul ac dignitatis tenere uideretur. Budam enim
Turcico præsidio custodiendā censet, regināq. obiter monet, ut æquo animo urbe atque

arce excedere uelit, ipſam enim cũ puero ultra Tybiſcum in Lippa regnaturam,regione A
admodum pacata atq. opulenta,& quod nõ mediocri etiã ſolatio eſſe poſſit, Sigiſmundi
patris finibus propinqua,donec Stephanus puer agnoſcendo regno fœliciter adoleſcat.
Eoſdem porro eum tutores atq. nutritios habiturũ, Vichium quoq. Temeſuarenſis præ-
fecturæ Sanzachũ maximè illuſtrem atq. potẽtem fore, Verbetiũ uero ſenem,uñ Irgum
totius regni urbanarũq. rerum peritiſſimũ,Budæ Hungaris ius dicturum;ſe uero daturum
comites è prætorianis alis,currúſq.& ſarcinaria iumenta,quibus mundus muliebris,gazá
que omnis regia in Lippã aueherentur. Itaq.regina uel cum lachrymis & tacito gemitu,
tyranni perfidiã deteſtata,ſed tum neceſſitati diſſimulanter cedens, arce atq. urbe exceſ-
ſit;ea à Barbaris impoſita lege,ut tormenta ænea, & quicquid militaris inſtrumenti arma
mentariis inerat,& cõmeatus in horreis omnino relinqueret. Proceres quoq.una profe- B
cti ſunt, qui tametſi peracerbo rerũ euentu triſtes incedebant,recepta tamen libertate ſa
luteq. de qua per triduũ deſperarant, perquã effusè lætabantur. Solus omniũ Valentinus
antiquũ Barbarorũ odium præſenti perfidia ſenſit, in caſtris ſub cuſtodia retentus, quòd
circa Balatonem lacum præualidas opportunáſq. arces obtinebat, quòd nouẽ antè annis
ad Neocricum,uti memorauimus,in profligatos Caſſoni equites crudeliſſimè deſæuiſſet,
quòd uir ingenio maximè pugnaci,indomito,liberali,Hungarorum multitudinẽ militari
di ſtudio ſibi deuinctam, quo uellet impellere poſſet. Eius enim uiri uirtus ſpectata mili-
tiæ,cum Turcis omnibus tum ipſi maximè Belgradenſi,qui eum ambiguis criminibus ob
iectis odioſum reddiderat,omnino formidanda uidebatur. Emanarat quippe fama,ne-
minem ex Hungaris exulibus equitibúſq. Germanis euaſurum fuiſſe,niſi Valentinus Pe C
renum hoſtiũ ducem,ut ſeſe imminenti clade cum ſuis celeriter eriperet, opportunè mo
nuiſſet. Neq.id ille uel captus pernegabat, quũ generoſa & cõtumaci fronte, idem ſemper
ſe facturum fateretur. quid enim,inquit,nobilius eſſe potuit,quã noſtræ nationis auxilia,
quæ cognationis & ſanguinis priuatæq. beneuolentiæ neceſſitudinem includant, externis
ueríſque hoſtibus detraxiſſe? Vt hi ſcilicet minore noſtro cum periculo uincerentur, &
illi clade erepti ſupereſſent,qui ad referendam gratiam inſperati ac ideo inſignis beneficii
memoriam retinerent? Egit tamen regina ſedulò,quãquam proprio mœrore occupata,ut
Valentino libertas impetraretur,& id quidem à Roſtane per Agorchum Sigiſmundi pa-
tris legatum,uirum inter Sarmatas genere & bellica laude illuſtrem,qui uictoriã de Ger
manis partam gratulatum aduenerat: ſed id tantum humaniter eſt impetratum , ut Soly- D
manus, quũ nihil Valentino ſe nociturum promitteret, non incertæ libertatis ſpem præ
bere uideretur. Dum hæc Budæ fiunt, Ferdinandus belli euentum Viennæ expectans,
ubi ſuos fœdè profligatos,& ducem mortifero ictum uulnere in Comarã euaſiſſe, aduen
taréq. Solymanum didicit, Leonardum Velſium quãquam ſæua diuturni morbi tabe affli
ctum,quòd paulo antè nõ infœlix dux oppugnãdæ Budæ cõſilium improbarat, in Coma
ram deſcendere iubet,qui reliquias fuſi exercitus exciperet, fugientes undiq. ſiſtat,ſpéq. au
xiliorum cõmeatus atq. ſtipendii territos, & rerum omnium inopes cõfirmet, optimum
quoq. ratus uictori Solymano morã inìicere,qui Viennam uſq. repentina incurſione per
uaſurus eſſe credebatur. Legatos ad eum mittit,qui oblatis nouis conditionibus pacem
peterent,ii fuere Nicolaus Salma,quem fœlici ſua ſorte pridie quàm caſtra à Turcis cape
rentur,ab exercitu legatum ad regem miſſum fuiſſe docuimus,& Sigiſmundus Lithe ſta E
nius præclara nobilitate togatus ſenex. Tulere munera excelſum Germanico more ex au
ro poculum,lectiſſimis exornatum gemmis,eruditæq. inſuper admirationis argenteã ma
chinã,in qua nõ horarum modo ſpatia,ſed errantium etiã ſyderum motus,menſtruiq. So
lis ac Lunæ coitus,exactiſſima ratione monſtrabãtur;intus ſcilicet dentatis rotis certíſq.
ponderibus,admirabili momento,uel in multum æuum minutiſſimas temporũ menſuras
diſpenſantibus; quum inter celeres tardóſq. orbes, in tã uario inæqualiq. polorum ordi-
dine,audaci quadã ſupremi motoris æmulatione cũcta cõgruerent. Ea à peritiſſimis aſtro
nomis excogitata perfectáq. Maximiliani Cæſaris fuiſſe dicebatur, cuius ingenium,nobili
ſemper ſtudio,nec deterrente unquã ſumptu,rara atq. admirãda cõcupiuit. Cæterum le-
gatos appellentes egreſſoſq. nauigiis Caſſonus oblatis equis quibus ueherentur, in caſtra
perduxit,

A perduxit, deditq. eis cóſpicuo in loco tabernacula picta, eximiis tapetibus cóſtrata, miſſáque ſunt à Roſtane caſtrenſis lautitiæ munera, uinúmq. imprimis nobile, tã ipſis lege uetitum quàm noſtris, Germaniſq. præſertim, expetitum. Purpurati poſtero die, dum Solymanus nõ procul in prætorio pranderet, legatos prandio exceperant, ita ut in gratiam noſtri moris nõ in ſolo, uti ſolent, collectis cruribus, ſed altiore in menſa cathedris humilioribus purpura cõtectis ſedentes una diſcumberent, ſolus Belgradenſis extra ordinem uirtutis ac ætatis honore admiſſus, in puluino infra purpuratos aſſedit. Legatorum uero comites ex ſingulis nationibus iuuenes generoſi ſpectandi ſtudio famulantes, apud tetrarchas epulati ſunt, numero quadraginta ſex, hos Turcico nomine Sanzachos uocant, hoc eſt ſigniferos, quòd militari cũ imperio prouinciis præſint: ſingulis enim pro inſigni, equi
B na cauda baſtæ præfixa ante tentorium figitur, prodeuntiq. in aciem ſericis demum uexillis uario colore turmas atque alas diſtinguentibus, illa eadem paſſis crinibus niuea cauda præfertur. Epulæ Barbarorum è Danubio facilè potantium una oriza uniſq. omnino ueruecinis carnibus cœptæ finitæq. ſunt, adeo ſimplici aſtrictóq. apparatu, ut nõ obſcurè nimiã luxuriam noſtris exprobare uiderentur, qui menſarum decus, quo uno præcipuè nobilitatem ac inſaniã oſtentamus, nequaquã naturæ deſiderio, ſed immenſa gulæ libidine diffiniant; ut obiter nõ ſit mirum, eos cõſilio atq. armis inuictos & ſemper uictores euaſiſſe, quum talem uoluptatem, quæ in hac noſtrarũ gentium uita longè potiſſima cenſetur, uti capitalem bellicæ uirtutis hoſtẽ, domi & foris penitus abdicarint. Igitur remotis menſis legati ad Solymanum ſunt introducti, ita ut ſingulos bini purpurati in medio arreptis
C brachiis quadã honoris ſpecie ſuſtentantes ad dextræ oſculum perducerent. neque enim Turcæ externos homines ad tirannum aliter admittunt, quã ut ſinum ſcrutentur, an ferrum ſub ueſte lateat, implicatiſq. eo modo brachiis cõmouendæ manus poteſtatem facinus auſuris diſſimulanter eripiant, quãquã & aſſidenti in thoro circumpoſita paratáq. ad manum clypeus cum acinace clauáq. ferrea, ac item arcus & ſagittæ conſpiciantur. Illata quoq. eſt illa machina ſuccollantibus duodecim ſeruis, quæ Solymani animum, & Barbarorum oculos admiratione cõpleuit. Adduxerant enim artificem, qui ſolutis machinæ fibulis interiora admirabili rotatione circumacta repanderet: is libellum quoq. detulerat, attritæ uel luxatæ machinæ remedia continentem, tradentémq. præcepta, quibus tot orbium curſus nunquam interitura ratione regeretur. Ea enim ingenii ſubtilitate Solyma-
D nus fuit, ut non modo ſacris literis, quibus ſuperſtitionis ſuæ leges continentur eſſet eruditus, ſed aſtronomiæ coſmographiæque præſertim curioſè operam daret; Hammone medico ex Bethica oriundo perdocente, quum uir acutus ſingulas terrarum regiones, ſinuſq. maris in membranis depictíſque orbibus demonſtraret, ut inde regius animus per otium utili & peramœna delectatione caperetur. Petebant legati, ut Pannoniæ regnum Ferdinando cõcederet, hiſdem ferè cõditionibus, quibus id paulo antè Bizantii Laſcbus petiſſet. Tributum enim ſicuti Ioannes pendere cõſueſſet, quotannis ſe penſurũ pollicebatur, adducturúmque in eadem pacis ac amicitiæ fœdera Carolum fratrem, ut in tergo ab omni bellico metu liber, quod maximè percupere uideretur, exemplo Selymi patris ad orientem imperii fines extenderet. Neq. n. ipſum, dicebant, uel generoſè uel rectè facturum, ſi Ioannem fato functum, uel infantem eius filium qui hæres minimè putaretur, ulla
E in re Ferdinando regi cõpararet; quòd ille neq. uirtutis neq. officii merito, ſed alienæ Fortunæ beneficio ſublatus, alieni iuris locũ inuaſiſſet. nõ eum hercle regem impotentibus armis ritè factum uideri, quũ nec procerum omnium cõſenſu rex acclamatus, nec legitimè coronatus fuiſſe uideretur. Præclara ſiquidẽ iura Auſtrianorũ principum uigere, quãquã tũ oppreſſa armis, eáq. aliquãdo ualitura, quibus freti Pãnoniæ hæreditatem fœliciter adirent, niſi iniquitate Fortunæ intercepta raperentur. Cæterum dimiſſo antiquo iure, nihil ſe potius habere, quo illati belli nomen excuſarent, quã recẽtis initæ pacis tabulas, quibus Ioannes ſolenni tot procerum aſtipulatione Ferdinandum regni ſucceſſorẽ reliquiſſet. Illum profectò certi iuris conſcientia permotum, uel ipſum autborem defenſorémque ſuæ dignitatis præiudicio uehementer offendere, quam Chriſtiani nominis cauſam impiè prodere maluiſſe; quum præuaricatione turpiſſima, beneficiarii iuris oblitus, fidem ſacra-

mento interpositam, tam ingratè quã astutè fefellisset: ut ipse qui inter reges potentia ma A
gnitudinéq. animi excelleret, & bello pacéque iustitiæ nomen tueri uideretur, postquam
ingrati hominis contumeliam neglexisset, Ferdinãdum tantis affectum iniuriis amicum
& beneficiarum mallet, quàm perpetuum hostem. Nihil enim ei, uel ad æquitatis famam
honestius, uel ad diuturnæ pacis securitatem utilius, uel ad liberalis animi laudem omni-
no gloriosius futurum, quàm si antiquissimæ stirpis regem, uirtute fidéque præstantem,
delectum à Bohemis, ab Hungaris exoptatum, à Germanis autem Romani imperii Cæ-
sarem designatum, summíq. imperatoris germanum fratrẽ tributario nomine Pannoniæ
regem appellaret. Solymanus iucundo uultu laudatis muneribus biduo pòst per Rosta-
nem respondit, ultimam hanc esse pacis ac amicitiæ conditionem, ut Ferdinandus urbes,
oppida, arces, quæ in ditione Ludouici regis antea fuissent, continuo redderet, ac in poste B
rum Pannoniæ finibus abstineret; se uerò qui toties bello lacessitus graues sumptus gra-
uésque labores subisset leui pœna contentum fore, eam esse ut ad conseruandum iunctæ
maiestatis decus Austriæ tributum imponeret, tum uerò inita amicitia solenne fœdus
percussurum: quod si ea conditione grauarentur, obitérq. bellum, quàm pacem mallent,
se adnixurum continuis armis, ut Pannonico regno adempta, euastatis Austriæ regioni-
bus uindicaret. At legati quãquam ad tributi nomẽ tanto fastu tantáq. Barbarorum arro
gantia inductum, quum summæ potẽtiæ summæq. dignitatis fratres indignè contẽni que
rerentur, in iustam prope iram exarserant, ut susceptæ legationis propositũ tenerent, affli
ctiísq. rebus spatium daretur, inducias postularunt, per quas Ferdinandus atq. itidem Ca
rolus Cæsar consulerentur: sed nec id impetrari quoq. potuit, quum inducias astutè peni C
perspicerent, quibus gerendarũ rerũ, inclinante iam autumno uertentéq. se in iuges plu-
uias, occasio tota deperiret. Petiuere demũ ut Balthasarem, Tayscúmq. duces captiuos,
pretio redimere liceret, hos enim in cathenis uiderant. Ad id Rostanes respondit eos, si
pax ea quæ dicta esset conditione pararetur, sine pretio dimissurũ, porro si bellum foret,
non defuturã occasionem, ut captiuorũ permutatione redderentur. Licuit autem legatis
circũducente monstrantéq. Rostane opulentiam atq. ordinem castrorũ intueri, sed quum
munimenta, quæ intra fossam clitellatis camelis perpetua serie cathenatis, curulibúsque
tormentis constabant, atq. item stationes attributáq. distinctis militũ generibus tẽtorium
spatia mirarentur, silentium ante omnia peræquale atq. perpetuum in tanta frequẽtia stu
pendum fuit. neq. enim aliter quã significatione manus & nutibus parati intentiq. milites D
regebantur. Solymani porrò insigne prætorium, uti par erat, cunctis excelsius & sumptuo
sius, quum quadratæ arcis effigiem exprimeret, oculos pulchritudine & maiestate ope-
ris adimplebat. à quatuor enim angulis totidémq. mediis ab omni latere fastigiatis pin-
natísq. turribus cingebatur. Intererant ad commeandum latissimæ porticus, sic ut area in
palestræ modum, in medio ad domesticas exercitationes relinqueretur. Interiora quoq.
papilionũ uelamenta, Babylonici operis acu picta, sericíq. funes, quibus tenderentur, usq.
adeo elaborata pretiosáq. fulgebãt, ut æstimationis nostræ modum excedere uiderentur.
Adnotatum quoque est omnium ordinum tabernaculis, tentoriola esse coniuncta, quibus
latrinæ inerant, eo institutæ ordine, ut nouæ scrobes quotidie fierent, repletæque statim
arena iniecta tegerentur. In macellis quoq. pariter profundæ fossæ uisebantur, in quibus
lanii totius exenterati pecoris exta sedulò tumulabant. Ita fiebat, ut castra nullo odore te E
tro afflata, non ad salubritatem modò, sed ad iucunditatem repurgatis omni in parte re-
gionibus non Barbarorum, sed eorum qui militiæ disciplinam condidissent, castra cense-
rentur, prædamnatis hac in re statiuis nostris, in queis præter ingratã naribus atque ocu-
lis multarum rerum fœditatem, pestilentes enasci morbos sæpissime uidemus. Legatis
multiplici ueste, pecuniáque donatis atque dimissis, Solymanus Belgradensem, latè
longéque citra Danubium Austriæ fines populari, ac incendere, Cassonum uerò uolun
tariis equitibus præpositum in Morauos, qui Marcomanni antiquitus fuerant, excurre
re iussit, sed prædabundos, magno insperatóq. earum gentium commodo, plenis imbri-
bus inflati amnes opportunè morati sunt. Exinde uir Hũgarus, nomine Solymanus, qui
ab ineunte ætate bello captus Mahometis sectam sequebatur, à Solymano Budæ cum im
perio

A perio præficitur,qui cum Verbetio daret operā summa æquitate ius dicendo,popularésq. quondā suos familiarius alloquendo,in spem diuturnæ tranquillitatis adduceret. His rebus cōfectis,dies circiter uiginti ex quo uenerat Budæ cōmoratus in Thraciā redire constituit,quòd autumnales pluuiæ maturæq.hyemis frigora suberant,& magnitudine multorum amnium,quibus Pānonia ex omni parte ad difficultates itinerum irrigua præcinctáq. est,intercludi posse uereretur. Ex itinere autem Lascum legatum,subductum nauigiis liberaliter dimisit. Eum enim priuato uirtutis eius ac amicitiæ nomine in gratiam receptum,Byzantio secum adduxerat,sed demū noua offensus iniuria custodiium relique rat Belgradi,quum ex speculatorum literis Antonium Rinconem,ueterem apud se Byzātii legatū,remittente cum mandatis Francisco rege è Gallia redeuntem,in Pado amne à
B Cæsarianis interfectum cognouisset,sed Laschus per literas præclarè ostēdit, Ferdinandi regis nullum esse in Italia imperium,eásq.regiones Caroli fratris præsidiis teneri, potuisséq.Rinconem,hostilis terræ in flumine temere nauigantem,iure capi ac interfici,quādo ei tanquā exuli capitis pœna damnato,quòd natale solum in Hispania uertisset,ad hostésq. transfugisset omnibus Cæsaris imperii finibus esset interdictum.Sed Laschus diu eo beneficio uti nōpotuit,regressum enim in Sarmatiā conceptus antea uehemens oppressit morbus,ita ut pleriq.ex aula Germani fatum ad inuidiam uertentes nō tabifico quidem fluentis alui uitio,quo diu laborasset,sed lentis tyranni uenenis omnino sublatum contenderent,quum uir ille omni uirtutis ac elegantiæ laude insignis,& longiore uita dignus, in ea reipublicæ Formna uel ab ipso rege lugeretur.Cæterū redeunti in Thraciam Solymano,
C ad Drauum amnem nunciatur Stephanum Maylatum Ferdinandi secutum partes, ac ex professo Turcarum hostem, dolo comprehensum in Petri Moldaui potestatem deuenisse, pacatámque ex omni fere parte Transyluaniam in fidem concessisse. Ea re Solymanum magnopere lætatum ferunt, Maylatum enim hominem bellicosum,ingenio contumaci, regnandi cupido,pronóque ad mutandam fidem uehementer oderat, quum ab eo Grittum & Turcas interfectos meminisset, Transyluanósque,indomitam gentem ad arma natam,dubióque bello potius quàm certa pace gaudentem,ab eo concitatos perspiceret, quos moderato benignóque imperio pacare quam iusta ui ac armis subigere malebat.Sed quoniam in Petri Moldaui perfidiosi cruentique hominis mentionem incidimus, operæpretium putaui quo dolo Maylatum cœperit,& qua Fortuna sæuitiáque in re
D cuperando regno usus sit breuiter enarrare, ut sicuti iam planè tempus nos admonet ad Germaniæ concilium, consiliáque Cæsaris, nihil intercisa rerum serie opportunè redeamus.Solymano in Pannoniam contendente,Moldauus aduersus Maylatum euocatus, uti supra memorauimus,cum Achomate Nicopolis præfecto castra coniunxerat. Erant enim præter pedites,quorum numerus more gētis erat exiguus,supra quinquaginta millia equitum.nam & suas quoq. Trāsalpinus alter Valacchus imperatas antea copias præmiserat. Maylatus multitudine hostium circumuentus , impárque uiribus desperatis auxiliis, quæ à Ferdinando maiore belli molle occupato frustra postularat,uti superiore æstate prementibus regiis fœliciter accidisset,in oppidum Fogaras confugit.ibi enim,uti loco natura atque arte permunito,totius substantiæ & bellici quoque apparatus instrumentum,ipsáque præsertim Gritteæ prædæ spolia seruabantur, admotis copiis Achomates
E postquam ui atque tormentis, non nisi multo temporis spatio, multóque labore arcem expugnari posse uidet,dolo ac insidiis uincendum ratus legatos ad Maylatum mittit,hortatur ut Solymano se dedat,appellaríque ab eo amicus,quàm iudicari hostis malit. cuncta enim ab eo prospera atque secunda sperari posse,qui uel hostibus regna dono dare sit solitus:se uero qua polleret authoritate apud imperatorem,amicè daturum operam, ut eius clementiæ & liberalitatis fructum sentiret, ornaretúrque ipsa Transylnaniæ præfectura,quam paulo antè sibi concedi tributi nomine concupisset.tantis siquidem copiis circunsesso nihil esse tutius,quàm honestis conditionibus pacisci , idque salubre consilium celeriter expedire,quo præter certam salutem opes conseruet, dignitatémque retineat. Aduentare enim cum uictore exercitu Solymanum,qui inanem spem sustinendæ oppugnationis certo supplicio uindicaret,si eius imperiis parere praefероci uel obstinato ani-

mointempestiuum esse uideretur. Ad ea Maylatus, qui pacis atque concordiæ consilia A
dubio bello potiora prouidebat, se neque pacem abnuere, si non iniqua conditione pa-
raretur, neque Solymani imperia, quæ summæ æquitatis esse consuessent, detrectare gra
uiter respondit. Proinde si obsides darentur, se colloquendi causa ut de conditionibus
coram ageretur in castra uenturum. Postulabat autem ut filius Achomatis impiger iuue
nis pro obside traderetur; id quum se facturum pater negaret, quòd filius à pueritia Soly
mano de more dono datus, paterni iuris potestatem euasisset, pro uno insignes quatuor
alarum præfectos daturum pollicetur. Accepit conditionem Maylatus paratæ fraudis
ignarus, magnóque ac ornatissimo comitatu educto, Gritteas exuuias superbè ostẽtans,
in castra hostium contendit. Exceptus est comiter atque magnificè: sed ex prima saluta-
tione colloquium, ut non incipi modo, sed commodè etiam finiri posset, in sequentem B
diem differtur: quo Moldauus notum sibi hospitem solenni epulo exceptum comprehen
deret. Eo modo Maylatus feruente conuiuio in rixam arridente dolis Fortuna pertrahi-
tur: ex composito enim à Moldaui cõpotoribus importuni primo sermones, ac inde ma-
ximè criminosi adeo proteruè ac petulanter inducti sunt, ut uel obscuræ contumeliæ uir
insolens, & natura quidem iracundus, minaci dextra gladii capulum perstringens è men
sa se proriperet, ita insurgentibus conuiuis frustra fremens, séque proditum inclamans
comprehenditur. Nec mora concursu Moldauorum tabernacula diripiuntur, comitatúsque eius omnis, qui pretioso cultu auaræ gentis oculos ad prædam illexerat, armis, equis,
& denique rebus omnibus exuitur & capitur. Vociferante adhuc Maylato superuenit
Achomates, tam acerbè, quàm simulanter Moldauum reprehendit, quòd hospitalis men C
sæ iura cunctis intemerata gentibus immani facinore ædito subuertat, quòd ab se præsti-
tam securitatis fidem uiolet, fortissimósque uiros Turcici nominis obsides ad necem pro
dat. Ad ea Moldauus specie contemnentis respondet, se graui de causa Maylatum cœpisse, eúmque porro incolumem Solymano seruaturum, ad quem omnino pertineat senten
tiam ferre, iure an iniuria captus fuerit. Nec multo pòst arx ipsa liberatis obsidibus dedi-
tur; incertum metu an perfidia custodis; quòd de salute Maylati, totiúsque eius comita-
tus libertate solicitus, aut non obscurè magno inductus pretio, deditionem maturasse di-
ceretur. Ita duo Hungarorum longè nobilissimi duces Valentinus, atque Maylatus, qui
uni omnium antiquum illud Hunnici sanguinis decus intestinis primò odiis & mox Tur
carum armis fœdè proculcatum erigere possent, inuicti certe armis, sed perfidia decepti, D
in potestatem Barbarorum deuenerunt. Occupatis Fogaris Transyluani ferè omnes, cõ
cedente demum Solymano, in Stephani pueri regis nomen inclinatissimis animis iuraue
runt, quòd iustum mitéque imperium Ioannis patris in ea prouincia per triginta fermè
annos fuisse meminissent, tuleréque sæpe dona puero, fidei pignora; quum Isabella ma-
ter cum Georgio Vicbióque tutoribus in Lippa regione consedisset. Eam multarum re
rum abundantem Maros amnis Hercyniis saltibus effusus interfluit, præcipitique demũ
cursu in Tybiscum euoluitur. Hunc plerique Sergetiam antiquis uocatum asseuerant, in
cuius auersi & mox reducti fluminis uado Decebalum Daciæ regem, urgẽte uictricibus
armis Traiano Cæsare, thesauros condidisse ferunt; quum Barbarum in ea rerum despe-
ratione se ipso crudelior, ne latebræ secreta proderentur, artifices atque operas ad unum
omnes in uestigio perfecti operis necauisset. Cæterum ad confluentes Marum atque Ty E
biscum Segadino celebri in oppido, noua à Turcis præfectura constituta est, quam eo no
mine salutarem ominamur, si donec adolescat puer, obtinendi regni prærògatiua uidea-
tur; quod minimè credi par est, in hac perditi uel insanientis seculi Fortuna, postquam im
mani Galli regis & Cæsaris dissidio, dum Germani cunctatores eximii turpissimè bellum
gerunt, non Pannoniæ modo regnum, sed uniuersam quoque Christiani nominis rem-
publicam Barbaris hostibus impiè prodi conspicimus. Cæterum de Petri Moldaui inge-
nio, uti supra polliciti sumus, ex rebus ab eo gestis liquidiùs patebit, si aliqua de Valac-
chiæ regno, regionísque situ, & gentis moribus, uti ignota multis, ex instituto operis refe-
rantur. Imprimis Valacchiæ regulos antiquissimæ stirpis ferunt, repetita origine à Flac-
co præside Romano, qui illustri uirtutis argumento suum nomen prouinciæ reliquerit.

ab eo

A ab eo enim tēpore Myſiam,quæ ultra Iſtrum ad Scythicas gentes extenditur, Flacciam
appellari cœptam cōſtat; quam demum corrupta ſenſim uoce in Valacchiam abiiſſe per
ſpicimus. Apud Valacchos enim non Romanæ modo diſciplinæ certi mores & leges ui
gent,ſed ipſa quoque Latinæ linguæ uocabula ſeruantur. Ea gens equitatu pollet; nam
quiſque uel egentiſsimus domi equum alit,quo prædatur & militat: ſcuto,haſta, gladio,
uti Hungari ſolent, & nonnunquam lancea miſsili,atque arcubus rem gerunt. Equi eo-
rum pectoroſi robuſtique non pernicitate quidem in curſu,ſed perſeuerantia & uiribus
maximè probantur,proinde tenellis mos eſt nares proſcindere, ne anguſta reſpiratione
fatigentur: quando nec mediocris equi ſit laus tridno uel per æſtiuos ſoles bellicæ agita
tionis laborem pertuliſſe. Deum Chriſtum colunt,ſed Græcorum ritus ſecuti,deceptiq.
B opinione a noſtris diſsident. Apud eos patrum noſtrorum memoria regnauit Dracula
belli pacíſque artibus clarus,& diu Turcarum hoſtis,ſed ex calamitate Ladiſlai regis, qui
ad Varnam ab Amurathe ſuperatus interiit,certo inito fœdere tributū pendere coactus
eſt. Ab hoc Dracula Petrus pronepos,qui hodie regnat,imperium accepit, uir ingenio
quidem militari,ſed maximè turbulento crudelitatéque ſimul atq. perfidia infami; nam
cum finitimis belli pacíſque ſtudium nequaquam ſtabili fide,ſed in diem occaſione & cō
modis metitur,ſuáque pariter ac aliena arma nemini unquam certus hoſtis,ſed improui
ſus ſemper exercet. Cæterum Valacchia omnis in duas partes,duóque imperia diſtingui
tur. Altera ad meridiem uergit terminata Danubio, atque item ab occaſu Tranſyluaniæ
fines attingens ad oppidum Seuerinum,ubi Traiani pontis admirabiles pilæ triginta qua
C tuor, nequaquam totas obruente Danubio uiſuntur. Ab oriente autem piſcoſum habet
lacum, quem Hieraſſus amnis ab accolis Pruthes uocatus efficit,ſuíſque demum aquis
adauctum & laté ſtagnantem relinquens,in Iſtrum euoluitur. Ad ſeptentriones autem
finitur Hoyna ignobili flumine,& directis ad Iſtrum terreſtribus terminis,curuata admo
dum regionis fronte,contra Pencem inſulam, ſpargente ſe tum primum in ingentes ra-
mos profluente Iſtro,antiquis ſcriptoribus notam,quam hodie Barillanam dicunt. Hæc
Valacchiæ pars à noſtris Tranſalpina, à Turcis autem communi utrique nomine, quòd
nigrum frumentum ferat,Carabogdana minor uocatur. Regulus qui in ea hodie regnat,
regiámque habet Ternouizam,cōtinuo parendi obſequio Turcarum amicitiam tuetur,
aureorúmque nummûm myriadem tributi nomine quotannis pendit; ac ea uel inde co
D ra pace perfruitur,quòd impune fidem mutare nequeat, quum in oppoſita Danubii ri-
pa, Seruiæ Bulgariæque præſidia in antiquis Triballorum Myſorúmque ſedibus ſpe-
ctentur. Coluit & peramplis annuis muneribus Ioānem regem,cuius præſenti ope adiu
tus rebellantes Tranſalpinæ proceres oppreſſerat. Altera Valacchiæ pars agrorum & pa
ſtionum amplitudine maior, armentíſque & militaribus equis opulentior,ab amne, qui
mediam interſecat,Moldauia dicitur. Is ortum habet paulò infra Hieraſsi fontes è Tran
ſyluaniæ montibus,quibus antiqua Dacia ad ingentis theatri ſimilitudinem obuerſa in
occaſum ſcæna præcingitur,delapſúſque Zucauiam Petri regiam præterfluit, atque inde
uiolentus Hoynam,Dobouizam,Argiámque paruos ſed perennes amniculos ſecum tra
hens in Oltham effunditur. Oltha uero,qui antiquitus Alutas fuit,non Tranſyluaniæ
modo,cuius partem ab aduerſis montibus deſcendens rigat; ſed Moldauiæ & Tranſalpi
E næ minora flumina in orientem reflexus ad Nicopolim in Danubium rapit. Omnium ue
rò ampliſsimus Tyras, qui ab indigenis uocatur Neſter, ab Aquilone Moldauiam ter-
minat,ortus enim è Carpato Sarmatiæ monte,& rectà in Euxinum contendens, Ruſsiæ,
Podoliæ,& Tartariæ demum fines attingit. Tenuere autem has regiones antiquitus Ro
xolani, Arpii,& Tauroſcythæ,ita Moldauia ad Pontum uſque protenditur, tantúmque
oræ maritimæ ad orientem intercipit, quantum ab ultimo Iſtri oſtio,quod antiquis Li-
rhoſtomum fuit,à Tyra profluente relinquitur. In hoc litoris tractu Moncaſtrum inſi-
gne oppidum,in ueſtigio Harmonacti antiquæ urbis cōditum, Ottomannis paret, Mol
dauo multis antè annis ademptum;quum Turcarum arma ad expugnandum Theodo-
ſiam,que Caffa dicitur,in Tauricam penetraſſent. Sed pro Moncaſtro,quod uel ob id a
miſſum uideretur,quoniam à Chriſtianis Dracula ſtetiſſet, Matthias rex, ut eius Dracu

tæ fidem uoluntatémque redimeret, Cizoum & Chechillam oppida dono dedit. Ea sunt A in extrema Transyluaniæ parte, qua per saltum Moldauiæ iungitur. Sed in Petro proferendi imperii libido ingens his omnino finibus minime terminatur. Cum Sarmatis in Podolia repentinis incursionibus bellum gerit, quum id totum quod intra Tyram & Hierassum Moldauiæ inseritur suæ ditionis esse contendat; quin & Transyluaniæ quoque animum adiecit, quum Ioanne & Ferdinando dimicantibus in contrariáque studia diductis proceribus, Pannoniæ regnum alternante Fortuna iactaretur. Confugerat Ioannes ad Sigismundum Sarmatiæ regem Ferdinandi armis Buda pulsus, & desertus ab Hũgaris, quibus natura mos est insitus cum Fortuna fidem mutare, quòd nihil indecorum, modo utile sit, arbitrentur, nec rerum suarum consilia in spem longinquam, sed ad præsentis commodi casus expediant. Ita Petrus Perenus, Valentinusque Thuracus, præcipui Ioannis duces ad uictorem transierant, & ut externo regi operam fidémque probarent, oppida Transyluaniæ, quæ Ioannis præsidio tenebantur, circunductis copiis expugnabant. Sed Moldauus, fœdũ id facinus præuertente Fortuna, inexpectatus hostis in Transiluaniam irrupit, utpote qui Cizouio Chechillæque timendum putaret: quæ oppida ab Vladislao, Ludouicóque regibus repetita atque oppugnata meminerat. Ferdinandum quoque Germaniæ copiis & Caroli fratris opibus fretum, longè maximum, sibique obiter metuendum, Pannoniæ regem futurum existimabat: uel ob id maximè quòd Solymanus Persici belli cogitationibus occupatus, nequaquam graue bellum pro Christiano rege suscepturus esse uideretur. His de causis Moldauus Austrianos, oppida passim expugnantes, non longè a Braxouio in Barzæ campis adortis tumultuario atque impro- C uiso pugnæ genere profligauit, & quo maior & clarior uictoria redderetur, omnibus etiã tormentis exuit. Nec mora Ioanes ea hostium clade magnopere lætatus, per legatos inexpectati atque ideo summi beneficii Moldauo gratias agit, postuláq. magnis precibus atque promissis, ut sibi ad repetẽdum regnum adesse uelit. At ille successu rerum seipso ferocior, nequaquam alieno cõmodo uictoria utendum ratus, inuadendæ Trãsyluaniæ consilium capit, confisus maximè tormentis de hoste captis, nam æneis atque muralibus antea caruerat, quum exilibus & ferreis rudique artificio fabrefactis uteretur, quæ circa oram Ponticam nauigantibus extorta, aut paruo empta pretio comparasset. Primo itaque impetu Vestricium insigne oppidum occupatum est, atque eodem terrore pagi aliquot in potestatem sunt redacti, postremò ii omnes qui irrumpenti denegato commea- D tu hostiles animos ostendissent, grauibus affecti incommodis infesti uictoris uim atque feuitiam senserunt. His extemplò cognitis Ioannes ditionis suæ iniurias deprecatur, id nisi incœpto absistat Solymanum iniquo animo laturum ostendit, sibique demum reddi Vestricium postular, sed id quidem humaniter. Neque enim tum grauius succensendũ existimabat, ne ferocis importunique hominis uim iniquissimo rerum suarum tempore acrius exagitaret. Ad ea autem ingenio suo utens Moldauus amicè quidem respondere, prolixè admodum aduentus sui causas referre, & quo demum periculo pro aliena salute atque potentia conflixerit iactantèr enarrare. Postremo dicere se eius animi non esse, ut cuiquam uel insigne beneficium obiectari uelit: uerum à regia dignitate minimè alienũ arbitrari, si Ioannes in uictoriæ præmium beneficiique memoriam id oppidum ab se manu captum, Cizouióque propinquum condonaret, uel ipsius Solymani exemplo, cuius li- E beralitate Pannoniæ regnum acceperit. Sed paucos demũ pòst dies Moldauus, siue quòd supra spem ea expeditione profecisset, uel quòd Solymani nomen in ea causa offendere uereretur, abacta ingenti omnis pecoris præda in Valacchiam rediit, conuersúsque demum in Sarmatas, qua cum gente de finibus, uti supra diximus, sæpissime dimicabat, Pochutiam uastabundus percurrit. Ea est regio inter Hierassum & Tyram ultra Chamenetinum Podoliæ emporium, in ulteriore Polonicæ ditionis ripa, contra Zuhannam Tyræ impositum. Neque enim ueteres termini, de quibus ambigere exercẽdo arma, quam ex æquo & iure disceptare, atque otium pati Moldaui malunt, Cheronio uado finiuntur. id enim locus est ad Hierassi amnis traiectum longè facilimus: nec Sarmatæ aduersus improuisum hostem numeroso equitatu & terrore tormentorum cuncta quatientem consi-

stere

A stere audebant, priusquam suorum auxilia superuenirent, sed aduentu demum Ioannis Tharnouii qui prætorianas cataphractorum alas adduxerat ad Obertinum castellum se conglobarunt. Erat Tharnouius militaris disciplinæ peritia, & consilii grauitate antiquis ducibus exæquandus. Moscos enim ad arcem Starodubam ingenti prælio superarat, sæpéque Tartarorum irruptiones fœlici uictoria uindicatis iniuriis represserat. Is in temeritate hostis uictoriæ spem reponens, perpetuo carrorum munimēto castra uallauerat, magnáque timoris simulatione suos continebat. Tum uerò Moldauus, qui pugnæ auidus cum tota mole copiarum aduolarat, ostentare aciem, pugnam ciere, exprobare imbelles animos, & circum munitiones magno clamore edito decurrere: postremo quum nemo in aciem prodiret, prolatis tormentis munimenta castrorum uerberare atque prosterne
B re. At Tharnouius, qui aliquandiu singulari patientia, ut in contemptum deueniret, militum ardorem monendo obtestandóque represserat, ubi uidet currus maioribus globis diffringi, indéque perturbari ordines uallo proximos, grauique fremitu à tota acie, ne inulta ac ignobili morte cadendum foret, prælium deposci, confestim ab hostium temeritate suorúmque periculo erumpendi consilium capit, constanti atque lætisimo uultu insignes quósque equites nominatim atque signiferos adhortatur, ut acerrimo impetu in latrones, suo more contra uim fuga uti solitos, erūpant, maximè conferti pugnent, intentísque mucronibus inermia pectora perfodiant. Erant circiter septem milia equitum, quorum maior numerus fulgentibus armis protectus uisebatur, in tres omnino acies distincta, totidémque castrorum obuersa portis, ita signo dato Decumana porta panditur pri
C ma acies, in quam dux moris hostium peritus non temere pugnacisimum quémque cōtulerat, in Moldauos erumpit, magna æditur cædes, totísque agminibus tumultuatur: neque enim insolentes Barbari tantæ uirtutis facinus Sarmatas ausuros crediderant, sed mox adcurrente & cohortante Petro uniuersa Valacchorum multitudo circūfusa in perrumpentes Sarmatas conuertitur. Nec occasioni deest Tharnouius. à dextro enim læuóque latere castrorum duabus adapertis repēte portis, instructas ad id secūdam & tertiam acies in latera hostiū inducit, ita Moldaui inermes à cataphractis triplici certamine distracti circumuentiq. in medio cōciduntur, & in fugā uertuntur, sequentibúsq. peropportunè equitum uictoriā peditum cohortibus, uniuersa tormenta capiuntur. Petrus ipse, qui acerrimè dimicando totam penè primam aciem oppresserat, cum globo delectorum equitum
D sese è manibus hostium eripiēs suscepto uulnere profugit. Eo prælio Valacchorum quatuor millia cecidere, nobiles uero notíque duces supra quadraginta capti, in queis fuere Clogosfetes consilii & scrinii magister atque item familiæ præfectus, & pari nobilitate ac forma iuuenis pocillator, quorum desiderio & cladis & uulneris magnopere dolorem intenderat. Hos omnes & tormenta circiter quadraginta octo, in queis Ferdinandi regis gentilitia insignia æri incisa uisebātur, Tharnouius ad Sigismundum regem Cracouiā perduxit, eiúsq. pugnæ atq. acti triumphi similitudinē egregiè depictam ad memoriā posteritatis in templo dedicauit. Exinde Petrus tanto accepto incommodo, amisisque præsertim Austrianis tormentis, quibus subnixus se formidandum finitimis ostentarat, aliquandiu conquiescere est uisus; ita tamen ut Moldaui à latrociniis nihil cessarent, nec à Transyluanis, uel ipsis quoque Transalpinis suæ gentis finibus abstinerent; sed antiquo recen
E tique odio Polonis infesti, in eādem Pocchutiam incurrendo prædandóque indomita arma sæpius exercerent. Quibus de causis Sigismundus, ne semper aduersus repentinas diuersásque uagantium incursiones iustus exercitus magno & inutili sumptu cogendus foret, inuadendæ atque delendæ penitus inquietæ gentis consilium suscepit. Nihil tamen prius conandum ratus, quā Solymani animū exploraret, quòd Petrus Valacchiq. omnes in clientela Turcarum essent, quorum amicitia atque præsidiis tuti uiderentur. Byzantium legatos misit, qui quotidianas propè aduersum se Petri & Moldauorum iniurias deferrent, ac antiqua limitū documenta literis & picturis ostenderent, peterentq. demum, ut sibi liceret amicitia incolumi saluísque fœderibus immanium latronum iniurias uindicare: se nuper ea tantum pœna, quam ipsi nefaria ac ob id infœlici temeritate ad Obertinum contraxissent, contentum fuisse, quum Poloni facilè persequendo, ac in intima Mol-

dauiæ penetrando, profligatos cum scelerato principe ad internicionem delere potuis- A
sent. Ad ea Solymanus respondit Ottomannici moris esse clientes suos, qui probè impe
rio & dicto audientes sint, ab externa iniuria constanter tueri: eosdem porrò, si humani
iuris obliuiscantur, arrogantérq. delinquant, grauiter punire. Propterea Sigismundum
hunc ab se fidelis amicitiæ fructum relaturum, ut nullo suo cum labore atque periculo
hostem, qui uel toties humaniter castigatus furere nō desineret, merita pœna mulctatum
uideat. Oderat enim Petrum Solymanus, uti uiolentum indomitóq. ingenio ubi arma
ualerent cuncta perturbantem: utpote qui Grittum ab eo abrupta fide deceptum atque
obtruncatum, insontésque demum eius liberos in Moldauia crudelissimè necatos memi
nisset, sed nec tributum quotannis pendi solitum ab eo Byzantium mittebatur; cuius offi
cii nomen adeo arroganter cōtemnebat, ut quum nulla ambiguæ libertatis signa forti re B
gulo præferenda prædicaret, se bellica uirtute immunem factum profiteretur. Stephanus
quoque per id tempus Petri Germanus frater, tanquam imperii æmulus superbè domo
expulsus, detectis multis sceleribus, inuisum antea fratris nomen apud Turcas infame red
diderat. Nec multo pòst Solymanus cum ingentibus copiis è Thracia profectus Istro pō
te iuncto iuxta Peucem in Valacchiam peruasit; cuius aduentu territus Moldauus, quòd
uiribus esset impar, & à suis desereretur, cum paucis per nemora & solitudines in fugam
se coniecit. In arce siquidem Zuchuæ, quam munierat obsidionem ueritus, se continere,
aut in campis coacto equitatu consistere minimè ausus, errando fallendóq. insecutos ho
stes, in Transyluaniam cursum intendebat, quum Transalpinus imperio accitus in id bel
lum à latere incumberet, & armata Polonorum manus in finibus spectaretur, diffusáque C
Turcarum agmina undique perurgerent, & ad Ponticam oram appulsa hostium classis
naualis effugii facultatem eriperet. Itaque diu circumeundo, quum magna aliquot flumi
na incōparabilis equi uirtute fœliciter tranasset, ad Aluiam amnem, tum maximè imbri-
bus inflatum, sæuis uorticibus natandis equi uires superātem, peruenit. Erat usque adeò
lassitudine, inedia, doloréque perditarum rerum & fœdæ mortis metu consternatus, ut
mergi fluctibus mallet, quàm ab infenso fratre, uel a Turcis ad supplicium capi: sed hæc
animo uolutanti non defuit Fortuna extremis mortalium casibus illudere solita, oblatus
enim est piscator Transyluanus, qui fortè admota nauicula ripam subierat; ab eo siqui-
dem magnis promissis & precibus impetrauit, ut traiceretur, atque eo duce pedibus per
syluosos notósque tramites Cizouium duceretur. In eam enim arcem cognito Turca D
rum aduentu uxorem & paruos liberos cariorémque suppellectilem, ut quam tutissimè
seruarentur, paulo antè præmiserat. At Solymanus ubi Petrum ex certis fugæ uestigiis
per auias solitudines euadentem Valacchiæ finibus excessisse fama compertum est, Mol-
dauos in fidem recipit, eos omni timore liberat, Stephanúmq. Petri fratrem Moldauiæ
regem constituit, sed quum ad ueteris tributi summam nihil adderetur, certam agri par-
tem adimit, quæ Moncastro proxima uidebatur, atque his confectis rebus in Thraciam
reuertitur. Interea rex Ioannes ad Solymani motum excitus, cum triginta millibus equi
tum in Transyluaniam peruenit; in speciem quidem, ut studium suum ostenderet, tan-
quam in id bellum uires suas additurus, sed occulto consilio, ut prouinciæ fines tueretur.
nam magnopere timendum putabat, ne Turcæ per simulationem petendæ Moldauiæ
reflexo cursu in Transyluaniam penetrarent. Secundum enim eam pacem, quam cū Fer E
dinando rege secretis conditionibus initam fuisse docuimus, quòd legatus Laschus priua-
to dolori nimium indulgens Byzantii cuncta prodidisset, usque adeo se inuisum suspe-
ctúmque apud Solymanum fuisse meminerat, ut cum multis legationibus eius facti su-
spicionem ægrè diluisse uideretur, uix multa largitione apud purpuratos gratiæ nomen
sustentaret. Itaque ea solicitudine liberatus, ubi Petrum desertum à suis, ac exutum regno
in Cizouium confugisse didicit, ad obsidendum eum festinat: ratus aduenisse tempus,
quo ueteres iniurias ulcisceretur, gratissimámque inde operam Solymano præstaret, &
Stephani quoq. animum eo beneficio promerendum arbitraretur. Pro inconstanti enim
& turbulento alterum fratrem noua imperii Fortuna contentum, ac in tutela Solymani
quiescentem, regno finitimum exoptabat. Durauit obsidio supra quatuor menses, suppe-
tebántque

A tebátque obsessis alimenta, idémque animus nullis fractus incommodis Petro aderat, ut ad supremas spes usque fortiter obduraret. Sed non eadem erat constantia in defensoribus: ii erant partim Transyluani, partim Moldaui, qui ex uxoris comitatu in oppidi custodia remanserant; facileque dissentiebant, quum non una omnium persistendi causa uideretur. Rex quanque omnibus extrema supplicia denunciarat, nisi postquam effugia perpetuis stationibus circumsepta conspicerent, uti iam undique desperatis auxiliis, triduo ad certam ueniam se uictos deditione faterentur: ea res in Moldauo contumaces spiritus fregit. Itaque uir acutus, eorum more qui ex ipsa necessitate periculi habile ingenium ad prudentiam flectunt, prius quam suorum dissensio in apertam cruentámque seditionem erumperet, maturandum ratos, liberali facta deditione portas aperuit;

B id tantum præfatus, ideò se ipsum uxorémque & oppidum fortunásque omnes dedere, quòd planè sciret Ioannem regio prorsus animo, aliquanto facilius iniuriarum obliuisci, quam ullius beneficii memoriam deponere consuesse. Proinde se tantam spem nequaquam temere desumpsisse, ut planè confideret sibi misero apud eum, qui in persimili calamitate aliquando miser fuisset, humanitatis & clementiæ locum minimè defuturum. Ioannes hominem complexus consolatúsque bono animo esse iussit, confirmauítque data fide se Cizouio contentum fore; quod oppidum uti Pannonicæ ditionis superiores reges repetissent: cæterum arcis possessionem apud ipsum uxorémq. uno tantum mutato præsidio permansuram, in qua tuti ab iniuria, certiq. salutis meliorem rerum euentum expectarent. At Stephanus ubi fratrem deditũ in potestate Ioannis esse didicit, per lega-

C tos Solymanum orat, ut Petrum sibi tradi imperet, eo enim uiuo Moldauiam nunquam dicto parentem, nunquam pacatam, nunquam externo aut intestino bello uacuam fore. Nec mora Solymani literis frequentibúsque nunciis deposcitur. Ioannes ius & æquum datæ fidei proponit, negat se tantum sceleris admissurum, ut miseri spontéque dediti salutem prodat: id autem Solymani imperio, cui parendum esse fatetetur, se daturum, ut Petrus, quo omnis amittendi regni metus Stephano demeretur, tam diu quam Solymanus uellet, in eadem custodia permaneret. Postremò quum seuerioribus literis repeteretur, quod iam purpurati ea cunctatione ledi maiestatem existimarent, medium, ac ob id Petro admodum salutare consilium sumpsit, rescribens se Petrum non captiui more sed legati nomine Byzantium cum insigni comitatu transmissurum, ut coram obiecta crimi

D na diluat, & si fas sit ueniam quoque impetret; modo Solymanus à magnitudine animi erga prostratum, séque imprimis religione datæ fidei obstrictum, non incertam clementiæ & lenitatis spem præbeat. Non discessit ab humanitate Solymanus, utpote qui seruandæ fidei necessitudinem honestissimo excusationis nomine apud regem uel tacitus probaret, nobilémque illum expetitum magnis regibus, sed raro oblatum à Fortuna, clementiæ laudis fructum decerpere cuperet. Itaque non obscura significatione confirmatis amborum animis, Petrus suis opibus studióque Ioanis exornatus Byzantium mittitur; commendatus præ cæteris purpuratis Luphribeio, cui ampliora dona detulerat, ut præpotentem ex aula patronum sibi in dicenda causa cõpararet. Dedit & gemellos uniones superbi piri magnitudinem adæquantes, qui ex Grittea præda fuisse dicebantur, ut his pro inauribus Solymani filia Rostani desponsata in nuptiis ornaretur. His sibi conci

E liatis, ubi admissus est, adeò luculenter causam dixit, ut quum susceptorum à se bello rũ causas atque successus, ærarii inopiam, Gritti casum, fratris & procerum dolos, ac antiqua iura finium cum Polonis enarrasset, ueniámque supplex petisset, indignè mulctatus à Fortuna uideretur. erat enim eius uiri excellens bello uirtus, quanquam ingentibus uitiis atque sceleribus æquaretur, militaribus Turcarum animis ad admirationem spectata gratáque, usq. adeò ut purpurati nel nulla largitione corrupti uirum fortem tantis illustrem casibus, neque impotenti Fortunæ inuictum animum concedentem, omnino defensuri crederentur. Verum Solymanus suspenso iudicio neque damnauit reum, neque penitus absoluit, ne Ioannis nomen abruptæ fidei cõtumelia sugillaret, uel ipse parum sceleribus infensus abiecta seueritate uideretur. Itaque Moldauus in Peram Ligurum coloniam est relegatus: beneficio quidem ingenti, quum ibi nequaquam obuersantibus Turcis adle-

niendum exilii dolorem alendámque ſpem recuperandi regni, cum Chriſtianis homini- A
bus uerſaretur. Erant ei præter numeroſam familiam plures Hungari comites liberali-
ter inſtructi. Græci quoque quibuſcum religionis ritus erat communis, & mercatores
Italici, Turcæque item, ut epulando uinum potarent, domum eius frequentabant, ita
ut uir ille comitate cunctis obuius, principalis aulæ ſpeciem referret. Nec diu uoto eius
Fortuna defuit; Stephanum enim auarius ac iniquius quam putaſſent regnantem popu
lares obtruncant. Fit magnus in Moldauia tumultus, quum ſublato rege multitudinis
ſtudia in Petrum uerterentur, & contra nobilitas ei uehementer infenſa, quemcúnque
alium præferendum putaret: nequaquam temere meritas pœnas pertimeſcens, ſi iratus
& ſæuus ab exilio uocaretur. Sed Boiares, qui ſunt ex ordine optimatum, ipſa populi mul
titudine auctoritate, atque opibus potentiores, adoleſcentem Moldauum nomine Ale- B
xem regiæ ſtirpis, qui diu in Podolia inops exularat, celeriter euocant, principem con-
ſtituunt, in Zucanáque regia appoſitis præſidiis confirmant. Hæc ubi Byzantii nunciata
ſunt, Petrus animos attollit, purpuratos nouis muneribus aggreditur, prenſat omnes,
ſed in Luphtibeio recuperandi regni ſummam ſpem reponit. Interim Moldauorum le-
gati à Boiaribus inſtructi Byzantium perueniunt, poſtulantes ut Alexes regii ſanguinis,
uti omnium expetitus uotis & publico conſenſu rex acclamatus, poſtquam Stephanum
fata ſuſtulerint, Solymani liberalitate confirmetur. Tum uero Petrus purpuratos obſe-
crare, ut nihil de pſeudoregulo ementiente regiam ſtirpem temere crederent, illius no-
men & genus antea incognitum teſtari, idque inductum commento & malignitate Bo-
iarum dictare; ut ipſe auita regni ſede per ſummam iniuriam excludatur. His de cau- C
ſis Moldaui minus æquis auribus auditi ſunt; uel ob id, quòd nequaquam modeſtè & re
uerenter in deligendo creandóque rege properantes Solymani liberalitatem atque iudi
cium præueniſſent. Itaque legati continuò ad ſuos domum perſcribunt anguſtas omnino
ſpes ſibi oſtendi, ut quicquam pro Alexe impetrari poſſe credant, præoccupatas enim eſ-
ſe purpuratorum uoluntates occultis magniſque muneribus, commouerēque ſeſe uehe-
menter Petrum, atque contendere ut per Turcas reducatur. Proinde ſibi difficiles adi-
tus præberi, frigidáque ab omnibus & plena pudendæ dilationis reſponſa reddi. His co-
gnitis Boiares, ut tyrannum ueluti non dubiam cladem ipſis allaturum nouis conſiliis re
gno penitus excludant, legatos diſsimulato habitu ad Carolum Cæſarem, Ferdinan-
dúmque regem mittunt, qui doceant quo in ſtatu periculóque Moldaui noui principis D
res ſint, peditum auxilia implorent. Ea ſi impetrentur, Moldauos icto fœdere promittant
Chriſtianorum regum ſocios, & Turcici nominis perpetuos hoſtes futuros. Rem autem
præſentis neceſsitatis in eo occaſionis momento uerti, ut ſi decem millia peditum ſubmit
tantur, ipſi cum quadraginta millibus equitum omnem uel maximi Turcarum exercitus
impetum ſuſtinere audeant. Sed Ferdinandus fratre Cæſare peragendis conuentibus oc
cupato, quòd multas longum id iter difficultates habere uideretur, nec conducendo mi-
liti pecunia ſuppeteret, ei negotio, quod maximè liberalis officii celeritatem exigere ui-
debatur, adeſſe non potuit. Cæterum ea legatio, quæ diu celari non poterat, per ſpecula-
tores Byzantii nunciata uſque adeo in Petrum Turcarum ſtudia accendit, ut Solymanus
ſupplicem ac adiutum purpuratorum precibus, clientémque ſe & denique fidelem ſer-
uum Ottomannici nominis iureiurando profitentem in gratiam receperit. Nec multo E
pòſt Himbrachor ſtabuli magiſter dignitate & uirtute bellica illuſtris, qui Petrum regiis
ornatum inſignibus in Moldauiam reduceret, eſt delectus; paucisque inde diebus coa-
cto exercitu ad Danubium ponte iungendum contendit. Tum uero Boiares metu per-
culſi, quum deſperatis Chriſtianorum auxiliis multitudinem conſternatam, & magnope
re Turcarum arma formidantem conſpicerent, ſummo concepto ſcelere obtruncandi
Alexis conſilium deſumunt, neque enim antiquæ rebellionis noxam, niſi immani aliquo
perfidiæ facinore deleri poſſe iudicabant. Nonnunquam enim accidit, ut mortalium ani
mus ſcelere ſemel occupatus, quum in præſenti periculo timor ingruit, facilè uel inuſita-
ti ſceleris infamiam contemnat. Ita inſontis ac intempeſtiui principis coniuratorum cō
curſu patratur cædes, accumulatáque feritate iacenti caput deciditur, ut Boiares ueluti
expiata

A expiata uetere perfidia atrocem aduersum se tyranni animum eo cruento munere miti garent. Arrisit Petrus exoptata dona ferentibus, placatique animi speciem præbuit, quum diligentiam maturati beneficii simulata oratione laudasset;ut pote qui sæui ultorisque animi decretum recondere uellet,donec abiret Himbrachor. Is egregia omnium uoluntate passim receptus Petro Zuchauiæ regia in sede cōstituto, acceptisque muneribus,in Thraciam rediit. Nec mora Boiares circiter uiginti detegente odiū tyranno,alius alia de causa comprehenduntur,& securi percutiuntur:non iniquo quidem iure,uel ob id supplicio damnati,quòd ueterem iniuriam apud tyranni animum receuti beneficio pensari posse existimarint. Hæc sunt quæ de Valacchia, uno scribendi tractu sub unum aspectum prodēda censuimus,nihil in hoc temporum seriem rebus gestis ad
B æquantes, ne maiora bella quæ imminent,concisa in partes,& uariè passim intermixta,quod maximè fugiendum uidetur,confuso planè ordine, ac ob id dissipato historiæ lumine referantur. Hisdem fermè diebus quibus Rochādulfus ad Budā cum Turcis,Budensibúsque Hungaris bellum gerebat,& Solymanus aduentare dicebatur, Carolus Cæsar Ratisponæ conuentum dissoluit, confestímque magnis itineribus in Italiā est profectus. Is autem Germanorum cōuētus,qui Christianæ religionis cōmodo ad sanandas Lutheranorum mentes indictus fuerat,hunc habuit exitum,ut postulante Cæsare,Germani proceres & liberæ ciuitates decreta perscriberent, quibus Guillermus Cleuensis regulus,quòd neglecta Augusti imperii auctoritate Gheldrensis principatus hæreditatem adiisset,hostis iudicaretur:contrà uerò Carolus Sabaudius,qui Gallorum ar-
C mis regno exciderat, publico totius Germaniæ consensu sumptúque, uti iam receptus in clientelam,reduceretur,seuerissimóque obiter edicto caueretur,ne quisquā Germanici nominis miles Gallorum stipendia mereret; fratri uerò ad Budam cum Turcis rebellibúsque Hungaris bellum cōtinuum aleuti auxilia præberentur.Hæc ut facilius impetrari possent,Carolus totas eas cōceptæ hæresis opiniones Lutheranis nihil pii sanctique cōsilii ad animos admittentibus cōdonauit,ita ut cunctis quæ uellent de diuinis rebus & placitis impune sentirent,donec indicto celebratóque sacrorum antistitum cōcilio omnis oborti erroris cōtrouersia supremis disputationibus tolleretur.Id autem Cæsar,ut intra biennium fieret,cum Paulo summo Pōtifice curaturum promittebat, ita ut uel abnuente Cōtareno legato,cōcilio locum in ipsa Germania delecturus esse crede-
D retur,uel exitiali præiudicio Pontificiæ authoritatis, damnóque Gallicarum nationum, quæ salutem ac libertatē inimicæ gentis arbitrio cōmissuræ minimè uiderentur. Propterea Cæsar discessurus è Germania obnixè postularat à Pontifice,ut sibi in Italiam uenienti ac in Africam traiecturo,ad Lucam occurrere uellet,quòd mutuis colloquiis de liberando de tota ratione concilii statuendum esse uideretur.Erant qui dicerent,eo uerti cōsilia Cæsaris, ut cōcilii nomine,quo sacri imperii dignitas in discrimen uocaretur, Paulo Pontifici nō ambiguum terrorem incuteret,atque ideo solicitū in officio ac amicitia quāarctissimè contineret,& Germani obiter,siue conciliū cuperent, siue ex conscientia neglectæ perturbatæque religionis iuris & æqui iudiciū formidarent, præclarè admonerentur totius negotii summā ipsius arbitrio atq. sententia contineri. Nec Paulus eius colloquii aut loci conditionem abnuerat,pristinæ suæ pietatis & cōstantiæ teno-
E rem secutus,ut pote qui semper antea concilii censuram ultro deposcere, neutrúmque se & sincera utrinq. fide medium inter dimicantes reges profiteri consueuisset.Nō defuere Germani proceres glíscente fama de aduentu Solymani,Rochandulfique secordia, qui discedentis Cæsaris nomē tā falsè quā improbè lacerarent: quain re Philippus Lantgrauius ironico lepore multus erat,ut qui nō temere Cæsarem oderat,neq. Romani imperii Fortunā ex æquo antea uirtuti egregiæ expositā, dignissimis proceribus exclusis in Austriæ domus hæreditatem concessisse pateretur:dixisse enim eum in conuiuio ferebant,Carolum mirè fortem ac impauidum imperatorem uideri, qui tanta esset animi magnitudine,ut Turcas quanquàm multos uti inermes imperitósq. militiæ facilè cōtemneret,& nobilioris uictoriæ triumphum in trāsmarina prouincia quærendum arbitraretur, dum Solymano Ferdinandus frater obsisteret, cuius tam expedita & ue-

hemens uirtus, & tam paratæ facultates forent, ut in Austria domo, uno tēpore gemi- A
nata uictoria parari posse censeretur. Alii porrò apertiùs ac indignantiùs dictitabant,
neque constantem, neque strenuum imperatorem uideri, qui urgenti à fronte nobilissi
mo ac infensissimo hosti terga daret, patrimoniúmque Barbarorum incendiis expositum, atque inde fratrem accepta clade perterritum, impiè fœdéque desereret, ut de immanis piratæ spadone seruo uictoria leuis in terra Africa quæreretur. Nihil enim proficí, uel ad ipsius laudem, uel ad Germaniæ salutem ac dignitatem, si quum Italorum ac Hispanorum cohortes accersendæ in Noricum forent, è Norico detractæ Germanorū legiones in Affricam ducerentur. Cæsar enim Hispaniæ precibus adductus expeditionem susceperat aduersus Asanagam Tunetano bello illustrem, qui Algerii cum imperio à Barbarussa fuerat relictus. Apud eum prædones Turcæ coibant, Hispaniæque lito- B
ra prædabantur, tanto oræ maritimæ damno metúque, ut Hispani à Gadibus ad Pyreneos montes dispositis in ora speculis atque præsidiis ad incertos casus excubare sublata nauigatione cogerentur. Propterea Cæsar classem parauerat, cohortésque in Italia, Sicilia, ac Hispania cōscripserat, totúsque animo in Africam ferebatur, ut pote qui antea Solymanum minimè uēturum putasset, & satis uirium ad expugnandam Budam in Rochandulfi diligentia & fœlicitate fratris positum arbitraretur. Fuere qui existimarent Cæsarem constantiæ suæ ac innatæ uirtutis nunquàm oblitum, eos tum aduersos de se rumores, aliquo certè cum pudore, sed insigni patientia contempsisse, quum uir eximiè prudens neque salutem neque existimationem suam Turcico bello implicandā putaret, in quo ueræ dignitatis ex infœlici conatu iacturam facturus esse uideretur, C
si temere ac importunè consistere, & uanitate pugnacis animi potiusquā certa uirium fiducia inductus congredi uellet cum eo hoste, qui immensis copiis ac opibus subnixus uel totius armatæ Germaniæ impetum multitudine equitatus esset elusurus. Consilia enim cogendi magni exercitus, qui uictoriæ spem præferret, tempus ipsum, et maturatus Ratisponensis concilii exitus excludebant: quando nec decreta pecunia, nec expediti commeatus, nec satis explicatæ procerum uoluntates forent, usque adeo ut non incertum esset aliquos ab impio liuore calamitate potiusquā Cæsaris uictoria gauisuros; uerum multo grauiore cura Cæsar angebatur, ne si in Panonia nequaquam pari spe utilitatis, & metu incommodi occupatus hæreret, Galli arrepta occasione Cisalpinam Galliam inuaderent, quum interceptis legatis inducias uiolatas esse quererentur, ac in D
aliis demum Italiæ partibus bellum erumperet, cuius enata iam semina spectabantur. Nam per eos dies Ludouicus à Bononia, Armeæ familiæ iuuenis, turbido ingenio uel ancipitem nominis famam quærens, apud Senēses multa usus largitione egerat, ut consilio malè sana deprauatáque moribus ciuitas, ad Gallos à Cæsare deficeret, sed fluxa eorum fide, qui dum muneribus explerentur defectionis initium se facturos promiserant; bellè proditus in potestatem Hispanorum deuenerat. Contendens in Italiam Cæsar in Tridentinis Alpibus Octauium Farnesium, miræ indolis adolescentem adscitum sibi generum cum insigni comitatu obuium habuit, móxque ad Athesim Alfonsum Vastium qui Insubrum nobilitatem insigni armorum cultu exornatam, ac item delectos ex Hispanis ueteranos adduxerat, ut comitatus è Germania per se exiguus, intentúsque itineri, ea illustri auctus frequentia dignus Cæsare spectaretur. Affuit properanti supra E
Veronam insignis legatio Venetorum, præbitáque sunt præter gratuitos commeatus, munera magnis hospitibus in itinere dari solita, nihilque inde Cæsar Cremonæ Laudíque Pompeiæ commoratus, Mediolanum contendit, exceptúsque est incredibili studio ciuitatis, nec leui quoque sumptu reliquarum urbium, quum nihil augustius & opulentius in ornamenta triumphalis pompæ excogitari præstariue potuisset, tegerentúrque obiter coloratis uelis uniuersæ regiones, quibus à Romana porta ad templum maximum & in ueterem Vicecomitum principum curiam, tanto hospiti parem, sub umbella aurea duceretur; sed ipse atra in penula uilíque pileolo spectari uoluit, multis lugubrem habitum admirantibus, quum fœminarum & plebis curiosa simplicitas pictā ex auro trabeā & fulgentem gemmis in Cæsaris capite coronam expectaret. Nec dissi-

milis

A milis animi habitus in graui parúmque hylari eius òculo notabatur, ita ut cladem,
quæ pridie accepta ad Budam fuerat, præsagire uideretur. Reuocauit tamen eum à
seueris cogitationibus Maria Aragonia ipsius Vastii uxor, cunctas ætatis suæ fœminas
excellentis formæ, præclaræque uirtutis, & fauentis Fortunæ muneribus antecedens:
nam quum sæpe antea illustrem pudicitiæ famam fœlici fœcunditate nobilitasset, tum
forte marem pepererat. Hunc summi honoris causa Cæsar, quum sacro fonte lauaretur,
humaniter præstito Christianæ pietatis officio adesse uoluit, eúmque de nomine Carolum appellauit. Ita ut mox comiter in ea festa hylaritate nobilès matronas ad tibiarum
modulos saltantes spectaret. Aduenere demum legati singularum ciuitatum, menstrui
tributi onera peracerbè afflictis populis imposita deprecantes; sed eas preces uel iustis
B querelis suppliciter additas ita andiit, ut parum clementer in aliud tempus reiiceret, triduóque pòst nullam indulgentiæ spem, sed eundem & quidem ab ipsa remedii desperatione grauiorem miseris gemitum reliquens, Genuam contendit, ubi ex Ferdinandi
fratris literis de Germanorum clade, Turcarúmque uictoria, et Solymani aduentu certius cognouit; quo nuncio adducti Vastius atque Auria dictis sententiis suadebant, ut
petendæ Africæ consilia in uernum tempus differret, & cum his quas conscripsisset Italicis cohortibus & Germanorum legione quam adduxerat, in Italia moraretur, ut inde
ad opem fratri ferendam deterrendósque Barbaros, reuersuri speciem præberet, tueretúrque interim Italiam aduersus Gallos, quos nulli omnino occasioni defuturos prospicerent, si aliquod forte incõmodum, aut ui Pœnorum, aut iniuria tempestatis acciperetur.
C Nihilo secius Cæsar stabili proposito constantiæ nomen uel magno discrimine retinendum ratus, in Africam abnuente etiam Fortuna trãsfretare constituit, ut Turcas in
Pãnonia bellum gerentes contempsisse potius quã timuisse uideretur: conuersus enim
ad eos qui in cõsilio erãt, magna, inquit, ratione, ut in Italia permaneã suadetis, sed multo maiore arbitror in Africam contendendum, nam si substitero, è Germania certe reformidatis Turcis diffugisse uidebor, cujus admissi dedecoris opinio tolli non poterit, nisi susceptis inhixi consiliis exoluendo promissis fidem, & maturè traiiciendo,
iudicii atque animi nostri famam bono euentui commendemus. Fortunam enim,
quæ nos terra deserit, per fluctus fortiter audendo experiri lubet; quum Algerium
multis de causis, priusquam maria hybernis aquilonibus claudantur, expugnari fa-
D cilè possit, cujus uoti si me Dii compotem fecerint, contemnemus certè Gallorum
minas, atque his profectò classibus & copiis, quibus stipendia graui sumptu persoluta uideris, si temere sese cõmouerint, ultro eorum audaciam retũdemus. Interea Paulus Põtifex ab Roma æstuoso itinere Cassiam emensus Lucam peruenit, improbantibus medicis, quod lethale foret, nisi pleno imbre infractis calorib. ab Vrbano cœlo discessisset.
Sed is uel exactæ ætatis senex, certe semper ingenii uigore, & temperata ob idq. fœlici
uitæ disciplina, ita fallebat annos, ut cuncta ætatis pericula quæ publicam salutem includerent facilè contemneret. Quid enim mihi uita opus est, sæpe dicebat, nisi ut hæc suprema officia, quæ unam omnino sacri nominis personam respiciunt, cadenti reipublicæ optima fide persoluamus? quando quidem diuinis ita mouemur fatis, ut pietati & uoto publico uel morte ipsa satisfacere, quàm infami desidia uitæ cupiditatem
E extendere malimus. Quòd si insanire principes pergant, & magnus Deus à salute
Christiani populi penitus auersus susceptis uotis adesse uolit, natura quidem uel in
otio, uel in labore non intempestiuum uitæ finem afferre poterit, præclari certè studii
perpetuæque uoluntatis honestam famam nulla uis inuidiæ nobis eripiet. Nonnulli quoque senatores euntem retentare conabantur, imprimísque Francisci regis legati, qui in nullam spem pacis ituro, postquam ab ea Cæsar auersus obduraret, non
modo ualetudinis incommodum, sed parum etiam synceræ æquitatis calumniam immittere differebant, quoniam timerent, ne Cæsar honestissima petitione in belli Punici sumptum pecuniam impetraret, quæ demum occulto consilii exitu ad excidium Narbonensis Galliæ uerteretur. Magnorum enim principum congressus atque
colloquia absentibus semper suspecta, in alienámque pernitiem uerti occulta con-

ſpiratione exiſtimantur. Própterea Franciſcus, ne ſe incauto atque imprudente Pro- A
uinciam admota claſſe repentinus hoſtis inuaderet, ad Maſsiliam & ad Rhodani pon-
tes legionarios Gallicæ diſciplinæ pedites, & ueteranas equitum alas ut præſidio fo-
rent maturare iuſſerat. Sed Paulus uti fruſtra aliàs ad Niceam recrudeſcentia pereun
tis reipublicæ uulnera omnino Cæſari detegenda, indicandáque uitia ſerpentis peſtis
exiſtimabat, ut uno concordiæ remedio ſanarentur, ac præclarè Düs ac hominibus te
ſtatum foret, neque ardens ſtudium, neque uehementes preces, neque in ſummo uitæ
contemptu diligentiam in optimo ſacrorum principe defuiſſe. Ea quoque de cauſa ut
ire pergeret magis ac magis accendebatur, quòd ſuborta erat inter Franciſcum & Cæ
ſarem noua ſimultas, ueluti induciis Rinconis atque Fregoſii cæde uiolatis, ueteriſque
odii flamma, compreſſa aliquandiu induciarum fide, in multo atrocius quam antea B
belli incendium exarſura credebatur. Egerat per aliquot ãnos Byzantii Antonius Rin-
co Franciſci regis legatus apud Solymanum, uti ſæpe diximus, remiſſúſque à Barbaro
paucis antè menſibus in Galliam ad regem peruenerat, comitante eum ala equitum
Cæſare Fregoſio, ne per Bergomatium fines & Volturenam uallem, ad Curiam Rhæ-
tiarum tranſeunti à Cæſarianis inſidiæ tenderentur. Cæterum acceptis nouis manda-
tis à Rege, quæ ad confirmandam amicitiam pertinebant, rediturus Byzantium, ſupe-
ratis Pœninis Alpibus in agrum Taurinum inter præſidia Gallorum deſcenderat, ut
inde ſe Venetias proriperet, ac demum tutiſsima nauigatione in Epyrum aduehere-
tur. Placebat Rinconi per ſe obeſo, & forte ceruice ac humeris ex ſtillicidio laboran-
ti, ut iactatio uitaretur, duobus nauigiis ſecundo Pado deuehi, fruſtra improbante Fre C
goſio, qui uel in publica induciarum fide cum regii commodi, tum priuatæ ſalutis ra
tionem Hiſpanorum ingeniis minimè committendam ratus, per eaſdem uel aſperas
Rhætorum Alpes reuerti aut certè noctu pernicibus equis Placentiam peruolare mal-
let. Sed fatalis illius pertinacia huius prudentiam facilè peruicit, ut amborum interi-
tu dirus Chriſtiano nomini caſus incideret, quo inteſtinis affecta malis reſpublica, ni-
hil iam non auſuris in perniciem noſtram Barbaris proderetur. Ab Hiſpanis enim qui
per ſpeculatores cognita eorum nauigatione in inſidüs terra pariter ac flumine diligen
ter excubabant quum meridie ad Ticini oſtium perueniſſent, ab armatis lintribus, qui
tecti fronde ex occulta ſtatione repentè prodierant, circumuenti iugulatíque ſunt. Pe-
riit cum Fregoſio Bonifortius centurio, ſeruatus autem eſt Camillus Seſſulanus Fre- D
goſianæ alæ præfectus, íſque cum omnibus nautis ne patratæ cædis fama certo indicio
uulgaretur, Cremonam deuectus eſt, & in arce cuſtoditus. Alterum porrò nauigium,
in quo erant comites cum ſcriniis multáque pecunia, occupatis hoſtibus in aduerſam
ripam intactum fœliciter euaſit, indéque uectores ſimul, & nautæ terreſtri itinere per
nemoroſos calles occultati Placentiam allato rei geſtæ nuncio peruenerunt. Cæterum
cadauera pòſt duos menſes elapſi cuſtodia nautæ, iuxta confluentes Padum & Ticini-
um ſemiſepulta, ob ídque diſcerpta feris, & tabe conſumpta monſtrauere, ita ut Frego
ſii manus ex antiquo uulnere uno manca digito facilè noſceretur, ac augendæ repræ-
ſentandæque iniuriæ cauſa ad Franciſcum, ab uxore, quæ caſum deplorarat, auulſa ca-
daueri & loculo condita deferretur. Scio Gallos non inepta ſuſpicione, nequaquã eos
ſtatim interfectos putaſſe, ſed prius in quæſtione cruciatos, ut arcana legationis tormen E
tis elicerentur: ſed de hac ſubtili coniectura, quum nihil adhuc compertum ſit, rem uti
que dubiam in medio relinquemus. Verũ ab eo atroci facinore Alfonſus Vaſtius, qui
Ciſalpinæ Galliæ cum imperio præerat, incredibili inuidia deflagrauit, quòd inducias,
in nouem ãnos ad ſummam ſpem pacis Niceæ indictas, uiolaſſe, & contra naturam ge-
neroſi eius ingenii, inhumana cæde cruentus euaſiſſe uideretur; tanquam famæ ſuæ
minimè parcendum putarit, modo apud Cæſarem, uel ignobili & criminoſo officii
genere gratiam mereretur. Sed Vaſtius eius impoſitæ contumeliæ notam uel iure,
uel perſcriptis, ac ideo publicatis libellis ita diluit, ut id poſtquam iure cognoſci non
poterat, uel ſingulari certamine, ſi dignitate compar offerretur, diluturus eſſe cre-
deretur. Cæterum complures Rinconem iure cæſum exiſtimarunt, quòd inuidioſiſ-

ſimæ

A simæ legationis munere suscepto; aduersus Christianum nomen Barbaros con-
citare, occasionesque gerendi belli indicatis Cæsaris consiliis demonstrare dice-
retur. Fregosio autem immerenti uitam malignitate atque odio ereptam dice-
rent, quòd uir bellicosus & acer, ad Genuæ totiùsque Liguriæ principatum aspi-
raret, uigente adhuc apud populum non ingrata Iani patris memoria, qui Genu-
ensium princeps extitisset. Itaque Pontifex Lucam uenit, præmisitque Alexan-
drum Farnesium Cardinalem, qui Cæsarem ad uiæ regiæ stationem triremibus
adpulsum, uenientémque ab octauo lapide exciperet. Ad portam autem affue-
re Cardinales ac antistites atque item ordo Lucensis, qui intrantem sub umbel-
la deducerent. Curia prætoria, ubi decuriones sedent, Cæsari data, Pontifex ad
B antistitis domos templo maximo coniunctas diuertit. Ter Cæsar ad mutua col-
loquia Pontificem adiit, ille Cæsarem semel. Introductúsque est Moninius Gal-
liæ regis legatus, ad id tum missus, ut quereretur Fregosium atque Rinconem ca-
ptos, atque eos sibi reddi postularet: neque enim tum interfectos esse consta-
bat. Cæsar ad id apud se ius induciarum inuiolatum esse inuiolabiléque man-
surum respondit, quicquid uero illis dissimulato habitu nequaquam nomen pro
fitentibus, dum in Pado nauigarent, præter spem accidisset, iniussu suo & se igna
ro penitus accidisse: proinde si admissi facinoris authores indicarent, eos omni
no comprehensurum & ad supplicii pœnam Gallis traditurum. Res uti in Pa-
do acta erat, per nautas indicata non obscuram habebat coniecturam: neque Pau
C lus induciarum, quarum ipse ad Niceam author extitisset, disceptator esse po-
terat. Quoniam de his an starent, uel eo scelere uiolatæ essent, iudicium fe-
re intempestiui atque omnino ancipitis negotii res fore uideretur. Facilè demum
fuit Pontifici optimis literis ac humanis rebus uehementer erudito, apud Cæsa-
rem in tanto præsertim recentique ad Budam accepti uulneris dolore, singulas
plagas, quas nobis Barbarus hostis inflixerit enarrasse, ostendisséque pericula,
quæ affectæ ruentíque reipublicæ de cœlo imminerent; postquam infami contu
macia ad exitialem insaniam, dum priuatas rationes intestinis armis tuemur, rui
na publica oppressi perituri simus. Erant non iniquæ pacis conditiones, & Ca
rolo quidem Sabaudio longè gratissimæ, quibus Franciscus pro Carolo filio Me
D diolanense imperium præcipuo Cæsaris munere deposcebat: quum inde demum
cunctas Galliæ facultates, & copias sacro indicto bello collaturum profiteretur.
Contra Cæsar iratus Gallo toties uicto, ac tum indomitos spiritus gerenti, quid
antiqui & recentis sui iuris, quid denique suæ securitatis ac dignitatis foret gra-
uissimè disserebat, inuidere prorsus Fortunæ suæ Gallum cæco liuore corru-
ptum, qui perturbare omnia, impedireque uictorias solennibus uotis piè con-
ceptas, & denique Barbaris ad commune excidium irrupturis uiam sternere mal-
let; quàm ipsum pati uerè esse Cæsarem, Augustóque in Italia imperio potiri;
ad quod non ambitiosis armis, sed optimo iure & præclara atque inopinata qui-
dem hæreditate peruenerit. Neque se adeo Italicarum rerum imperitum, aut
ignarum Gallicæ consuetudinis, ut si Mediolano liberaliter decedat, minimè ti-
mendum existimet, quin à Gallis noua semper ac immoderata cupientibus reli-
qua Italiæ atque Siciliæ imperia protinus inuadantur. Eam enim, inquit, pacem
semper optauerim, quæ ad honestum decus persequendis Barbaris occasionem
aperiat, non quæ ad insignis ignominiæ nomen intempestiuè liberalem auitis re-
gnis expoliet. Pontifex ubi nihil de pace impetrauit, suadere conatus est, ut
quas in Africam copias esset traiecturus, postposita nauigatione Turcis oppone-
ret, ad fratris Austriæque præsidium, si ea recenti uictoria Solymanus utere-
tur. Sed Cæsar fatali innixus consilio in sententia permansit, nihilque magis eo
colloquio decretum est, quàm ut consilium, quod petebat Cæsar, & Pontifex
uti rectè peragi posset exoptabat potiusquam sperabat, in annum sequentem in-

diceretur. Id uero decretum plerique diuinarum ac humanarum rerum usu periti, & libero uoto publica tantum commoda respectantes intempestinæ atque præposteræ uoluntatis esse iudicabant; quando nihil absurdius uideretur, quam unum in locum atque consensum totius Christianæ professionis antistites euocare, qui de sacris dogmatibus morúmque censura constituant, priusquam inter reges positis odiis humanarum rerum controuersiæ finiantur. Expetendam enim prius atque parandam pacem, maturè demum salutarem synodum fœlici fœtura parituram. Propterea non temere ueteris seculi patres regésque illustri pietate ad cœlestia bona potiusquam terrena ingentibus animis anhelantes, pacem optimam optimæ & iustissimæ synodi parentem appellauisse, quum tranquillæ & securæ pacis beneficio coëuntibus regibus plures sublatas hæreses infinitáque reipublicæ uulnera conciliis ubique terrarum celebratis, obducta atque sanata meminissent. Quas enim uel odiorum nubes, uel bellorum tempestates, Claramontensis synodi sereuitas non disiecit & depulit? quem demum dignitatis amplitudinis & gloriæ pronentum Christiano nomini non attulit? Sed tum in sacrosancto Pontifice summa uigebat authoritas, religiosa populorum omnium ueneratione conciliata, corroboratáque maximorum regum obsequiis, ac ardentibus studiis; ita ut illi Gottifredum ad Hierosolymas sacra uadentem uia subsecuti, uerè Christiani Heroës, Federicus Aenobarbus imperator, Ludouicus Galliæ, Richardus Angliæ, & antè eos Boëmundus Apuliæ reges, milléque alii reguli magnitudine animi maximis pares, auita regna facilè contempserint, de iure suo decesserint, lites & grauissimas ultro simultates reipublicæ condonarint, quæsitæ scilicet pacis laudem odiorum libidini tactis religione animis præferentes. Quoniam baud dubius in cœlum aditus mirifica pietate, & decora bellicæ uirtutis monumenta æternis eorum nominibus pararentur. Sed illi non ideo ad Niceam, de Turcis, de Persis ad Antiochiam, & de Saracenis ac de Aegyptiis ad Hierosolymas Christiana trophæa defixerunt, ut cum summo dedecore, pudoréque huius seculi, successoribus suis dementiam, impietatem, atque secordiam exprobrarent: quando ab illis gloriosè parta, & iampridem fœdè amissa recuperari posse diffidimus, nec iam in tanta nostra desidia, tantóque Barbarorum audaciæ successu, auersis à pietate atque concordia omnium animis, patrimonia, aras, & penates satis alacriter tueamur. Cæterum Pontifex Deum maximum diuósque omnes de more, ut nauiganti Cæsari fœliciter aspirarent, suppliciter precatus, quum Octauium Farnesium ad ponendum militiæ rudimentum in socceri Cæsaris contubernio, studii sui atque beniuolentiæ obsidem collocasset, per Pistorienses montes Bononiam contendit, atque inde per Aemiliam atque Flaminiam modicis itineribus in Vrbem est reuersus. Interea Cæsar Italicis cohortibus, quas Camillus Columna, & Augustinus Spinula subitario delectu conscripserant, atque item sex millibus Germanorum, quorum duces erant Georgius Ratisponensis, & Baro Seisnecus natalium claritate nobilior, in onerarias naues distributis, è Lunensi portu soluit, cum triginta quinque rostratis nauibus, edixítque magnarum nauium magistris, ut ad Baleares insulas cursum intenderent. Sed in altum prouectas quum oborta tempestas in conspectum Corsicæ detulisset, atque ita disiecisset, ut per biduum aberrarent, Cæsar mitioribus demum uentis in Syracusanum portum, quem hodie ab oppido præcisæ rupi imposito Bonifacium uocant, classem intulit. Id oppidum in extrema parte insulæ Sardonio freto imminet, despectátque Sardiniam modico traiectu in austrum exporrectam. Collectis demum nauibus & pacato mari ad Hypsitanas aquas flumine Tbyrso portúque & Algarensi noua urbe nobiles prouectus est. Eo quo appulit die bicipitem uitulum agrestis mulier Cæsari dono obtulit, auersantibus cunctis id monstri omen, postquam in primo cursu uenti instabiles ostentatæ sereni-

tatis

A tatis fidem improbè fefellissent. Inde quoque quum Baleares peterent, alteram ab
Africo subiit procellam, prima quidem labore atque periculo sæuiorem, quum
fractis quorundam antennis uelísque discerptis per aduersos fluctus longa nehe-
mentíque remigum defatigatione in minoris insulæ portum, Barchini Magonis
nomine celebrem, contendissent. Ab hac demum Cæsar in maiorem Balearē to-
ta classe traiecit, singulari affectus lætitia, quòd Ferdinandus Gonzaga, Siciliæ præ
fectus, peropportunè cum Siculis triremibus onerariísque Italicis centum quinqua-
ginta nanibus appulerat: is nautici præsertim panis & reliqui commeatus ingentem
copiam, uel longo bello suffecturam attulerat. Expectabatur autem ab Hispania
cum sua classe Mendocius, sed ille Cori flatibus coactus quum imperatæ naniga-
B tionis cursum tenere nequiuisset, ultimi consilii propositum ad tempestatis occa-
sionem flectens fœlici compendio Algerium rectà contenderat. Ita Cæsar diligentiæ
Mendocii nihil diffisus, ratúsque id omnino euenisse quod acciderat, hortante An-
ria secundo uento uela dedit, biduíque nauigatione Algerium peruenit. Qunm ap-
propinquaret classis, admirabilíque ordine expansa atque directa in conspectu hostiū
constitisset, duæ prædonum biremes, quæ ab oriente Algerium petebant, à promonto
rio oram legentes imprudenter in sinum delatæ sunt. Earum maiorem Viscontes Cica-
da trierarchus rostratæ suæ nauis ictu demersit, altera ueloci remigio incitata intra por
tus molem incolumis euasit. Mendocianæ interim triremes promontorium Apollinis,
quod hodie Cassineum nocatur, superantes magna lætitiæ significatione displosis omni
C bus tormentis Cæsarem salutarunt, & subsequentem Hispanicam classem non procul
abesse nunciarunt. In ea erant Cantabricæ Belgicæque naues magnæ supra centum, sed
multò plures lenunculi, quos Hispani Scarzapinos nocant. Sustulerant autem præter
peditum cohortes, magnum equitum numerum ex totius Hispaniæ iuuentute, nam ple
rique nobiles, neque conscripti, neque nominatim euocati, sed priuato sumptu armis &
equis liberaliter instructi, ut reipublicæ operam præstarent, naues summa alacritate cō-
scenderant. His præerat Ferdinandus Toletanus Albæ regulus, non modo sua uir-
tute superioribus bellis inclytus sed priuato & quidem pernobili uoto perillustris, in-
genti nanque pietate magnitudinéque animi excitus, Garciæ patris mortem ultum ire
properabat, hunc enim in Mœnice insula ad Girapolim, contra Pœnos occubuisse do-
D cuimus. ceterum hæc omnia nauigia uelis agebantur, neque ex malacia promonto-
rium superabant. Iam enim uenti summa serenitate inuecta perflare desierant, sed à re-
centi tempestate mare commotum & uehementer adhuc fluctnosum ita planis litori-
bus allidebat, ut nullo pacto exponi milites in siccum possent, nisi umbilico tenus mari-
nis undis abluerentur, quo incommodo milites affici nolebat Cæsar, ne per se tædio ma
ris atque nausea confectos repentinis ac audacibus Barbaris etiam madidos atque ri-
gentes obiiceret, & Hispanos qnoque duabus de causis expectandos iudicabat, ut nni-
uersis admotis copiis cum maiore ui, tum maiore etiam spe uictoriæ oppidum inuade-
ret, & communicare integram rei gerendæ laudem Hispanis nellet, quorum precibus
studióque & insigni liberalitate adductus bellum suscepisset, sed ea uel bidui tan-
E tum fatali mora, quanquam recta atque honesta ratione duceretur, non exploratam
modo uictoriam interpellauit, uerum ingenti nostrorum incommodo sæuituræ
Fortunæ occasionem aperuit. Interea Cæsar idoneum hominem ad Asanagam cum
mandatis misit. Is significatione facta paritérque à Mauris reddita (excusso enim
linteolo fiebat, ut colloquendi causa in portum tutò descendi posset) humaniter ad-
missus postulauit, nt oppidum ui & fraude ab Horuccio occupatum, & demum ab
Hariadeno Barbarussis fratribus ad perniciem humani generis communitum, ex-
templò dederet Carolo Cæsari terrarum domino, qui immanium prædonum ultor
aduenisset. Id si faceret & Tnrcis abeundi quo uellent, & Mauris incolis incolumi
omnium Fortuna, suis legibus uiuendi potestatem fore: ipsum porro ingentia bel-
lo pacéque præmia laturum, modo se in Sardinia natum & sacro ablutum baptismate

meminisset. Pulcherrimam enim offerri occasionem, qua ad ueri numinis cultum redi- A
re, maximéque obiter imperatoris fidem & liberalitatem complecti posset: ut de cru-
deli tyranno exectæ uirilitatis iniuriam uindicaret. Quòd si cunctandum, & uim
tanti apparatus expectandam arbitraretur, inclusos procul dubio eundem pertina-
ciæ exitum laturos, quem funesto exemplo ad Tunetum pertulissent. Ad ea Asana-
gas respondit insanum omnino sibi eum uideri, qui oblata ab hoste consilia sequere-
tur, interrogauítque renidenti ore, quanam fiducia adductus Cæsar, oppidum expugna
re posse consideret, quum ille exemplo hoc, digito ostendens classem, quem uide-
tis, tormentorum apparatu, ueteranorúmque peditum ac equitum uirtute respondis-
set, & nos quoque, in risum effusus subiecit Asanagas, pari præsidio atque artificio mœ
nia defendemus, ut locum binis iam uestris cladibus nobilem, noua Cæsaris calamita- B
te clarissimum reddamus. Erat enim uulgatum Algerii anum grandeuam magicis
artibus & mirabili uaticinio maximè celebrem, quæ antea Didaci Verræ & Vgonis
Moncatæ naufragia & clades prædixisset, Algerianis publicè dixisse, ita ut oracu-
lo tempus præscriberet, quo Christianus imperator oppugnare oppidum ausus, ab
infœlici conatu, magnam terra & mari calamitatem esset aditurus. Eius autem uati-
cinii famam, in spem secundi euentus confirmandæ multitudini opportunam, ita
alebat ac excitabat Asanagas, quanquam magicas uanitates astuto militarique inge-
nio non admitteret, ut non iam erigere suorum animos, sed nostrorum quoque men-
tes, quum se importuoso in litore in hyemem coniectos perspicerent, terrere uide-
retur. Erant in præsidio Turcæ tantum octingenti, sed magna ex parte equites, sum- C
mæ spei summíque roboris manus. Ad paucos enim Asanagas erat redactus. nam
multi uiri fortes Mendociana, ut diximus, nauali pugna perierant, multi cum Dra-
guthe archipyrata, ab Aurianis in Corsica capti fuerant, deleuerant & aliquot eo-
rum nauigia uariis in locis Rhodiæ, Neapolitanæ, Siculæque triremes, sed multo
plures etiam desiderabantur, qui tum fortè ipsius permissu aberant, & apud Scri-
phum interioris Mauritaniæ regem religionis authoritate ac armorum gloria floren-
tem, aduersus Lusitanos ad Athlanticum Oceanum militabant. Reliqua multitu-
do uix quinque millium numerum implere ferebatur. Constabat autem partim ex
Mauris indigenis, partim è Granata Bæthicæ oriundis, accedebant & multi è Ba-
learibus insulis, qui superioribus temporibus cœpta rebellione ob idque pœnam ti- D
mentes ad Mahometanos ritus confugissent. Sed Numidarum duces magnum equi-
rum & peditum numerum effecerant, qui extra urbem uagi patentibus in locis no-
ctu ac interdiu lacessentes nostrorum agmina perturbarent. Hos diligenter Asana-
gas proposita mercede missísque muneribus ad opimæ spem prædæ suopte ingenio
nobis infensos è proximis regionibus euocarat. Neque cuiquam uel paruos liberos
uel uxores ex oppido in tutiora loca & remotas arces educere, aut ulla omnino signa
timoris dare liberum fuit, indicta scilicet supplicii pœna, si quis animo consternatus
parum alacrem in periculo ostendisset uultum, aut minus uirilis consilii uocem edi-
disset. Cæsar per Auriam exploratis litoribus ab occidentali parte, quæ frequenti-
bus scopulis erat incommoda, & superioris naufragii recordatione infausta uideba- E
tur, ad tutiorem ab oriente stationem classem applicuit: eo ad descensum ordine con-
structo, ut sexaginta rostratæ onerarias subeundo demittentes se milites exciperent,
exceptósque statim scaphis, actuariísque nauiculis imponerent, à quibus in litus
continuo deferrentur. Tanta autem fuit in obeundo munere omnium diligen-
tia expeditáque celeritas, ut quum insilientium multitudini plures scaphæ, inter
se alacriter officiis certantes, abunde suppeterent, peditatus omnis, nihil præter ar-
ma ferre iussus, momento temporis in litus descenderit. Cæsar quiete & cibo re-
creatis militibus tres acies numero militum pares instituit, erant enim præter equi-
tes, & euocatos, ac officio & uoluntate auctoritatem atque Fortunam Cæsaris se-
cutos, circiter uiginti millia descriptorum peditum: singulis autem aciebus ter-
na

A na curulia tormenta ad deterrendos procursantes Numidas attribuit, progressúsque
inde aliquot stadia non procul ab oppido consedit loco tuto atque opportuno, nam ca
stra ea ratione locata erant, ut binis utrinq. fossis natura munirentur, quas delapsi iugis
torrentes, sicuti repentinæ aquæ fert impetus, adeo profundè excauarant, ut subter exe
sis defractisq. marginibus neque equiti neque pediti commodus nisi per pontem transi
tus daretur, ad læuam porrò ita assurgebat collis ut eductis in uerticem tormentis inte-
riora oppidi ædificia dirui atq. infestari posse uiderētur. Algerium olim Iubæ regia, uti
alio loco diximus, à Romanis Cæsarea Iulia uocata, in tergo asperos & excelsos habet
montes, directa autem muri fronte ad septentrionem mari alluitur. Insula uero parua,
arce nuper insignis, eam Hispani Pinnonem uocant, obiecta oppido portum efficit, sed
B neque tutum à Borea, neq. multarum nauium capacem, quāquā Barbarussa, uti alibi me
minimus, erepta Hispanis arce atq. ea diruta ad insulam egregio conatu molem adiece-
rit, ut continenti iungeretur, quum translatis in id opus è classe Christianis remigibus
ingentes lapides è Tipasæ ruinis asportasset. Cæterum oppidi mœnia sensim educta in
colles ad meridiem, ita molli flexu cuneantur, ut erecti trianguli faciem procul osten-
dant. in summo enim fastigio propugnaculū inductæ calcis albo conspicuum ad paruæ
arcis & speculæ similitudinem exurgit, priuata autem introrsus ædificia, quum à plano
re iuxta litus regione sensim recedant, in montem ueluti gradibus extenduntur, decen-
ti uel ob id serie, quòd supra tecta singularum ædiū alienis extantibus fenestris subiecta
maria despectantur. Curuatur autem litus lunato flexu ab oppido ad promōtorium Ma
C tafusium, in quo antiquæ urbis Tipasæ, quondam à Romanis Cæsaribus Latii iure do-
natæ, extantes adhuc reliquiæ uisuntur. Toto autem eo tractu oblonga, sed angusta pla
nicies extenditur. nā ubi à litore aliquot stadiis recesseris, sensim enascentes tumuli desi
nentem planiciem excipiunt. inde enim tota regio innumeris collibus intumescit, absce
ditque sensim augente natura in altissimos montes, qui lōga serie oppidum à tergo præ
cingunt. Vlteriora ad Numidas pertinent, qui more suo diuagantes translatis armentis
atque mapalibus non infertiles agros, cōcessis ad annuam quietem glebæ induciis, fœ-
liciter arant, & multo pecore, quo uno summæ eorum opes censentur, herbidi soli cam
pos depascunt. Cæsar tribus per nationes distinctis castris, ab oriente oppidum comple
xus, in maximam spem ueniebat expugnandi oppidi, quòd sibi ad eam partem tormen
D ta producere atq. acriter oppugnare statuenti classem magno usui futuram indicabat,
quum è triremibus summisque malis atque carchesiis magnarum nauium propugnan-
tium hostium latera ex obliquo tormentis peti posse prospiceret, murus enim per accli
uia perpetuo collis dorso erectus, uno extructo aggere, sicuti planis in locis opportunè
fieri uidemus, neque protegi neq. defendi poterat. Hispani sub præaltis montibus ædi-
tiora loca tenuerunt, circa medios colles Germani iuxta prætorium consedere, Itali au
tem planioribus locis ad mare ac ideo portæ oppidi magis propinquis. Interim dū tor-
mentorum apparatus administrante Petro Coua, qui ei negotio cum imperio præerat,
nauibus educitur, & equi per trochleas moliendo suspensi demissique funibus exponun
tur, Numidæ in summis montibus supra Hispanos magno clamore ædito se ostende-
rant, omni telorum genere desuper subiectos facile ferientes, notis enim montium tra-
E mitibus se demittebant undique ueloces & repentini, sed more gentis procul lacessen-
do potiusquam cominus urgendo pugnam ciebant, quibus præliolis toto integro die
ad noctem usque certatum est, nullo quidem periculo, sed longa Hispanorum defatiga
tione. nam inductis etiam tenebris Barbari, alii aliis succedentes, neque à loco quem in
sederant, neq. ab instituta iaculandi consuetudine discesserunt. Vbi enim excitati ignes
uisebantur, in eas continuò partes magna uis telorum lapidúmq. præsertim modo gran
dinis effundebatur, cui incommodo nostri extinctis repente ignibus occurrebant, silen
tio expectantes lucem, ut tandem collato pede certaretur. Ita sub exortum solis cohor-
tante Aluaro Sandeo castrorum magistro Hispani uel per ardua atque impedita forti-
ter enitentes deiectis pulsisque Numidis montium uertices occuparunt, nactique pa-
storales casas, ad quas in speciem munitionis se reciperent, conglobati constiterant.

Eo die tanta confluxit Numidarum multitudo, ut nostri penè circunuenti, quum duas acies fecissent, in orbem pugnare cogerentur. Sed Siciliensium cohortium uirtute Numidarum audacia premebatur, hastati enim fulgentibus galeis atque thoracibus muniti, iacula facilè contemnebant, & sclopettarii à lateribus insultantes, plumbeis emissis glandibus auertebant. Numidæ pedites è iuuentute deliguntur, seminudi, promissa cæsarie, nihil præter iacula gestantes, equitibus se permiscent, atque ita mutuo confisi præsidio rem gerunt, tantáque pedum uelocitate congressus nostrorum deuitant, ut à statariis non facilè uulnerentur. Equitum uero prælongas & præfixo utrinque ferro ancipites lanceas, ad aduersos etiam ictus arte mirabili quassantium ea erat agilitas, ut nemo nostrorum acie excederet, quin statim interceptus lethali cuspide figeretur, scutis ad effigiem cordis è corio oblongis & leuibus sese atque equum in occursu receptúque B usque adeo habiles protegunt, ut exiguo summi periculi præmio ad condictum proposito, septena iacula intorquenti se offerant, singuláque uel hastæ celeri commotione detorqueant, uel scuto in obliquum exporrecto certissimè declinent. Interea dum Numidæ in noctem usque ex omnibus locis decurrendo antè castra uolitarent, & cuncta apud nostros, quæ bellica ratione institui explorarique poterant, egregiè prouisa uiderentur, Fortuna Christiano nomini multo quã unquam antea grauior ac infestior spes Cæsaris interrupit. Ipso siquidem tormenta, equos, commeatus, ac impedimenta exercitus expectante, imber à prima statim uigilia maximè gelidus ac procellosus adeo intempestiuè & grauiter est effusus, ut quum tota nocte nihil remitteret, totus exercitus ingenti accepto incommodo perfunderetur, turbulentissimáque obiter tempestas C mari repentè orta, classem iactatam immensis fluctibus compulsámque uehementissimorum turbine, miserabilis naufragii periculo in litus adigeret. Excubabant extra castrorum fossam, quam lapideo ponte iunctam diximus, tres Italicæ cohortes, quas Camillus Columna mediis fermè spatiis ab oppido & pōte inter accliues tumulos ficus arbustulis consitos ita collocarat, ut sensim per ardua collium extensis manipulis ad Germanos usque pertinerent. Eæ quum densissimæ pluuiæ, sæuíque frigoris iniuriam tolerantes integram noctem in statione perstitissent, tot malis usque adeo confectæ sunt, ut nec afflictis corporibus animos nec corpora languentibus animis sustinerent. neque enim uel stare, uel humi procumbere facultas dabatur: quum eius soli plana pariter atque ardua prælato & lubrico cœno, quod ad suras usque impressa uestigia D deuoraret aut eluderet, impedita tenerentur. In has cohortes inalbescēte cœlo Turcæ equites, Mauríq. pedites intermixti, qui summa uigilantia nostras stationes obseruabāt, intellecta occasione celeriter eruperūt, tantáq. ui undiq. magno clamore edito sagittis, iaculis, & multo maximè lapidibus adorti sunt, ut quum iam à pluuia extinctus funiculo rum ignibus lagunculísq. sulphurei pulueris madefactis sclopettorum usus penitus esset ereptus, pauci hastati ingruentiū impetum sustinerent, & reliqui omnes in fugā uerterentur. Sed consistere ausos ab longa utiq. uigilia ac inedia semiuiuos algoréque tremētes Turcæ celeriter obtruncarunt, interfectóq. signifero Cellesiæ cohortis uexillóq. directo, fugientium tergis institerunt, tanta audacia persequendo cædendóq. ut quum trepidos in castra cōpellerent, nōnulli hostium fossam superarint, ad tabernaculáq. peruenerint. ex his præferocem Maurum, cominus congressum Lucidus Romanus quanquā E sauciatus fortiter interfecit. Exaudito fugientiū tumultu Camillus à Cæsare missus protinus eo deuolarat, cōglobatásq. aliquot cohortes ultra pontem in hostes eduxerat, Barbariq. iam confirmatis nostrorū animis repulsi atq. impetum remittentes, ueri aut certè simulati timoris & tumultuarii receptus signa dabant: quum Ferdinandus Gonzaga, cuius prima secundū Cæsarem in exercitu erat authoritas, iratus cohortibus loco pulsis supueniens, cohortatúsq. uiros fortes ut fugæ dedecus nobili conatu diluerent, in hostes impetum facere atq. acriter persequēdo intra portas cōpellere iussit, id uero Columna nisi magno cum periculo fieri posse testabatur, sed Gonzaga generosi ardoris plenus uel iniqua sorte grauiq. periculo ignominiā Italis omnino demendam existimabat, irrūpendi in oppidum occasionem dari posse ratus, si coniectis in fugam Barbaris intermixti tutíque

A ti tutíque ob id a tormentis ad portam incitato cursu conuolarent. Nec mora cohortes
duce Augustino Spinula magna alacritate magnóq. impetu hostes inuadunt, in fugam
concitant, cædendóq. terga intra portã compellunt, tanta ui celeritatéq. ut nostri obdu
ctas repente ualuas in porta contingerent, & multi hostium exclusi, notis itineribus ad
auersam portam & in montes elaberentur. Tum uerò Barbari ex ipsa muri corona in te
mere progressos omnis generis tela & tum maximè lapides iacere, sauciare, sternere, ter
reréq. clamoribus, et illi qui extrinsecus refugerant, ad pugnam reuerti, porrò qui por-
tam clauserant, rursus erumpere, & hærentes nostros aut se recipientes adoriri. Neq. Ita
lis, quum calentibus animis aduenissent, uigoris constantia deerat, si tutam ad receptũ
uiam Fortuna reliquisset, missilibus enim obruti stratíq. tormẽtis, uti in ipso conatu spe
B deceptis facilè accidit, consiliũ inopes, ora atq. animos in fugam uerterunt, nõ consertis
quidem, sed per diuersos calles dissipatis agminibus. Erant enim tyrones collectitii ge
neris subitario delectu festinante Cæsare in unum coacti, ita ut milites inter se ignoti es
sent, nec in una legione à quoquã alienæ cohortis cẽturiones atq. signiferi noscerentur.
Ita peropportunè erumpens Asanagas, qui ex oris habitu cultúq. regio facilè nosci pote
rat, immissis Turcarum turmis & Mauris peditibus nostros in fugã præcipites egit, uni
ferè omnium Rhodii equites, qui sub nauali uexillo pedibus pugnabant, egregiè repu-
gnando per sinuosas conualles cõstantissimè se receperunt, amisso signifero atq. aliquot
fortissimis uiris, qui punicea in ueste candida cruce prætexta galeati thoracatíq. in po-
stremo agmine constiterant, sed persequentium Barbarorum uim ac insolentium pau-
C corum ueteranorum mirifica uirtus retardauit. In his fuère cũ ipso Spinula Franciscus
Balueus nobilissimè stirpis è togata Gallia cohortium præfectus, Titus itẽ Amerinus,
& M. Antoninus Porretanus, qui ad ligneum pontem (is non lõge à porta distabat) intre
pidè consistentes excepta thoracibus iacula in hostes remittendo hastísque maioribus
prouectos & inermes fodiendo aliquot acceptis illatísq. uulneribus spatium fugæ, & ob
id multis salutem pepererunt, sed ea erat inæqualis & lutulenti loci diuersitas inter ca-
uas uias & tumulos ad mare decliues, ut Barbari regionis usu periti, undiq. ualidè ac in-
temperanter urgerent, intermixtíq. nostris & à suis interclusi, ubiq. tumultuosissimo &
nostris iniquissimo pugnæ genere uersarentur. Erant Barbari cũ numero peditum & te
lorum genere, tum locorum notitia opportunitatéq. pluuiæ & tãto casu obortæ tempe
D statis, ac ipsa deniq. Fortuna nostris superiores, quum sclopettariis in quibus ad non du
biam hostium perniciem certa spes uictoriæ posita uidebatur, ab imbre displodendi fa
cultas esset erepta, & pedites Mauri balistis arcuferreis, more iam apud nostros exoleto,
ueruta uel loricatis lethalia, & arcubus frequentes sagittas intorquerent, pauoréque &
cursu pariter exanimati nostri pedites ab insultãte Turcarum equitatu sternerentur. Eo
modo nostri qui ab initio audacius procurrerant, quum nouissimi agminis in receptu fa
cti essent, cædente terga hoste, quinq. stadiorum iter ignobili cadentes morte cadaueri-
bus compleuerunt; atq. hi antè alios qui ad mare ex fuga deflexerant. ibi enim à Numi-
dis, qui cõspecto classis naufragio ad prædam deuolarant, circumuenti trucidatíq. sunt.
Sed prima nostrorum agmina tanta trepidatione ad lapideum põtem & ad castra fugã
intenderant, ut nemo ducũ in tanta & repentina rerum iniquitate, publicæ salutis & mi
E litaris cõsilii rationem perturbato animo retineret, & Diis iratis cuncta ad summam cla
dem terra maríque uno tempore deleta crederentur. Verum ipse unus omnium Cæsar
aduersus omnem urgẽtis Fortunæ contumeliam inuictus & intrepidus sibi atq. aliis eo
die summus imperator fuit: quum perditis prope rebus opem ferens, opportunissimo
tempore cum Germanorũ legione decurrisset, præmissis è legione tribus uexillis, qui-
bus fuga sisteretur, & castra certo recentíq. præsidio ultra pontem firmarentur, sed tan-
tus fugientium animos pauor occuparat, tantúsq. erat incumbentium Turcarum impe
tus, ut Germani non temere aliàs terga hosti dare soliti; tanquam linteata capita formi-
dantes, neque aspectum oculis neq. arma hostium firmis pectoribus sustinerent, sed con
tinuò fœdè conuersi eodem fugientium agmine raperentur. Tũ uerò Cæsar prouectus
equo, districtum tenens gladium, & fugam increpitans, phalangem promouit, oréque

maximè celſo ac impauido, Germanica utens lingua. Quando, inquit, commilitones in- A
ſultanti hoſti frontem oſtendetis, ſi quum in ueſtigio pro dignitate Chriſtiani nomi-
nis, Germanicæque gentis gloria, & pro ſalute omnium ſit dimicandum, præſente Cæ-
ſare paucóſne & inconditos inerméſque Barbaros timetis? Nec mora quum hæc dice-
ret, ad non dubii pudoris motum exorto alacri fremitu, indignabunda legio, quòd ad
præſtandam operam cohortatione indigere uideretur, ſeſe contra hoſtes effudit. Eius
aduentu permoti Barbari, & quòd iam nobilium ducum uirtute Italica acies planè reſti
tuta ſpectabatur, ſubſiſtere pedémque referre cœperunt: ſeu ueriti tormenta curulia
impreſſionémque noſtrorum, ſeu ſe ſatis eruptione profeciſſe iudicantes, quum ad ſum
mam confecti belli uictoriam, horribili tempeſtate quaſſatam claſſem periee conſpice-
rent, & multi, Mauríque præſertim, ad ſpem certioris prædæ, ubi nullum omnino peri- B
culum ab hoſte foret, ad ſubiecta litora properarent. Inuſitata enim & planè fatali di-
uerſorum uentorum coniuratione, ad ciendam atrociſſimam tempeſtatem, uſque adeo
mare commotum intumuerat, & totis litoribus immani fluctuum repercuſſu frangeba-
tur, ut iactatæ naues nutantibus malis atque inter ſe proris aduerſis ac puppibus feruen
te æſtu concurrentes, anchorarios funes & quoſque ualidos rudentes abrumperent,
colliſæque demum atque diffractæ ſpectante exercitu mergerentur. Eundem quoque
tempeſtatis caſum tulere Hiſpanicæ naues & ad unum Scarzapini omnes, quæ Caſſi-
neum ſuperare nequiuerant. Ita ut totum id litus ab occaſu ad Cercellum uſque oppi-
dum, quod paucis antè annis Andreæ Auriæ infœlici conatu noſtris cognitum à Tur-
cíſque poſſeſſum ſuo loco diximus, eiectarum nauium fragmentis ac hominum & C
equorum cadaueribus ſterueretur. Numidæ enim alii atque alii pariter è montibus
conſpecta noſtræ claſſis calamitate celeriter ſe demiſerant, neque inermibus eiectí-
tiis neque fœminis parcentes, ſecus ac Cercellani Turcæ qui enatantes uel auarè, uel
humaniter ad ſeruitutem conſeruare, quam interficere mallebant. Periere pauciſſi-
mis horis circiter centum & quadraginta nauigia, quæ ſine remigio quadratis ue-
lis agerentur, Roſtratæ porrò quum à media ferme nocte in multam diem pertina-
ci remigum contentione & magiſtrorum diligentia in anchoris perſtitiſſent, neque
diutius tempeſtatis iniurias ferre poſſent, obruíque timerent, iacturam triremis fa-
cere ac ſeſe in litus remis & uelis uehementer incitare minimè dubitabant. Sed
enatantes à Numidico equitatu totis diſcurrente litoribus, ſemiuiui & fruſtra ſe de- D
dentes in ipſo ſalutis limine cædebantur. In his Lazarus Amarens è Genua nobilis
trierarchus eſt interfectus, uideréque erat omnis generis liberos oblata ſeruitute ſer-
uis remigibus Barbaris ſalutem cum fletu commendantes, ut illorum qui modo
conuerſa Fortunæ conditione cathenas ad tranſtra reliquerant, & ad libertatem
exultanter enatabant, ſignificatione & uocibus à Numidarum ſæuitia tegerentur.
Erátque ſpectaculum diuerſis caſibus ualde atrox & ubique maximè funeſtum, quum
quiſque pro animi habitu, natandique peritia in ipſo certæ cladis ancipiti metu, dum
genus mortis præoptat aut refugit, uel merſus undis, uel hoſtili lancea transfixus,
ad ſuum omnino uitæ finem deſtinante fato raperetur. Nemo tamen erat, qui non
maximè cædem & uulnera perhorreret, nauiſque diſcrimen, & tempeſtatis euentum
expectare, quàm præuenire uitæ exitum mallet: Eo modo facilè accidebat, ut ea im- E
manis hoſtium ſæuitia, uti uehementer reformidata nautis atque uectoribus, mul-
tas triremes, quæ ad naufragium decreto atque incitatione pauentium litus appete-
bant, aliquandiu conſeruaret. Sed poſtquam roſtrata inſignis, qua Ianettinus Au-
ria uehebatur, uti maximè propinqua litori, cohærentiúmque triremium pulſa-
ta ictibus propelli ac arenis impingi conſpecta eſt, non ſuſtinuit Cæſar, ut ſpecta-
tæ uirtutis iuuenis & præfectura multarum triremium clarus, nullo ferente opem
in oculis ipſius auunculi Auriæ à Barbaris trucidatus interiret, ſtatímque Anto-
nium Aragonium cum tribus Italorum cohortibus ad litus miſit, quarum aduen-
tu coniectis in fugam Numidis ille quidem ita ſeruatus eſt, ut eius ſalutem aliquot
triremium iactura ſequeretur, multi enim Numidarum timore liberati, confiſique
præſidio,

A præsidio, ut se quoque maris periculo & tot tempestatis incommodis expedirent; proras in litus intulerunt, ac nisi aliquot intrepidi nauarchi damni dolore ad acerbitatem & contumaciam ingenia uertentes, districtis gladiis per foros discurrendo & mortem comminando, nisi remos inhiberent & se côtinerent, uectores & remiges deterruissent, maxima pars rostratarum exemplo superiorum omnino deperisset. Ipse Auria nô tam sibi quam Cæsari iratus, qui disciplinæ naualis rationem & certos inclinantes autumni dies, nauigantium obseruatione prædamnatos neglexisse uideretur, incredibili animo côtra tempestatem indomitus permansit, suadentiúmq. preces ut se côseruaret, adeò fortiter reiecit, ut eos acerrimis uerbis tanquam publicæ salutis proditores ad imam carinam descendere iuberet. Pari quoque perseuerantia Virginii Vrsini Anguillarii qua-
B tuor triremes, totidémque Rhodiæ earum æmulatione, uincente metum pudore & Siculæ aliquot ac Neapolitanæ atque Hispanicæ cuncta tempestatis incommoda fœliciter pertulerunt. Eo casu quindecim omnino triremes desideratæ sunt, quarum detrimento supra tot nauium onerariarum naufragia, etiam tum sæuiente uentorum rabie, tantus cum luctu dolor, tantáque rerum desperatio, in ualde lugubri supremæ cladis expectatione, totum exercitum occupauit, ut nedum tyrones & milites de sua tantum uita soliciti, sed longè fortissimi duces de publica salute cogitantes animos desponderent. Nunquam enim ab ulla annalium memoria ullas bello copias grauiore calamitatum concursu, uel seipsa sæuior Fortuna perculerat: quum cibariis omnibus eo triduo consumptis, nullus quo tantisper inediam ferrent, commeatus adesset, tabernaculáque deessent, qui-
C bus in tanta perpetui imbris iniuria, & lutulentæ regionis fœditate ad quietem labore, inedia, frigore, uulneribus, confecti milites tegerentur, in tantísque demum incommodis ingens cura & præterito metu quidem acerbior, omnium mentes magnopere conturbarat, reputatione immanis naufragii, quum tot amissis nauibus exoptatus in patriã reditus, in terram Africam proiectis & miseris, fato Cæsaris interceptus esse crederetur. Afflictorum tamen spes, quas apud mortales nulla sortis iniquitas penitus abrumpit, constantia Cæsaris egregiè sustentabat. Ipse enim mirabili alacritate cuncta munia prouidentiæ militaris ac humanitatis officia cunctis inuictus malis, & conspectu maximè serenus adimpleuit, nam postquam castra constitutis præsidiis atque uigiliis contra obstrepentes Barbaros firmata sunt, defatigatis ducibus imprimísque Albanio in ipso pugnæ tumul-
D tu magnopere fesso fœdéque madenti, ut sibi parcerent, quieníque se darent imperabat, solabatur saucios, ac in ea tabernacula quæ forte substiterant, nam cuncta penè uis uentorum euerterat, referri fouerique curabat; ut quum sibi ipsi loricato madefactóque non parceret, pleniore cum laude uoluntates militum promereri uideretur. Desiderauit eo die hostili occisos manu milites circiter trecentos. In his cecidere præfecti, aut noti centuriones, Ioannes Calaber, Pancratius à Neapoli, Cancinius Ligur, Mirabilis Insuber, & Iacobus Strasoldius è Foroiulio, è numeróque Rhodiorum equestris ordinis Didacus Hispanus, Georgius Aruernus, & Guido Roscius Neapolitanus. Vulnerati autem multo plures ducentis & in his Sulmonensis princeps Philippus, Caroli Lanoii filius, sub ilio sagitta ictus, sed maximum in demersis nautis detrimentum acceptum esse censebatur; quorum iacturam innumerabilia tormenta ænea mari hausta plurimum augebant, & ob id cu-
E mulatiore damno, quòd in potestatem Barbarorum, quum pacatum mare urinantes admitteret, ad publicam perniciem peruentura prouiderent. Nec multo pòst Andreas Auria, uti erat in præsentiendis tempestatibus unicus naturæ maris, & cœli, nubiúmque spectator, diffisus loco, ad Matafusium promontorium cum classe se proripuit; quòd tutiorem ibi stationem & sine crepidine litora ad conscensiones militum commodiora didicerat; commonefacto Cæsare, ut illuc terrestri itinere contenderet. Ita Cæsar comprobato consilio, ad subleuandam inediam equos & primo quidem iugales ab initio trahendis tormentis antè omnes classe eductos, ac demum militares interfici iussit, cohortibúsque diuisit. nam ad excitandos ignes ex naufragiis ligna affatim suppetebant, Fortuna uelut uno eo beneficio tot iniurias compensante. Postridie Cæsar ab Algerio discedens quum triplici agmine & ægris atque sauciis in medium receptis, septem millia passuum

confecisset,persequente & circũfuso undiq. Barbarorum equitatu,ad torrentem, quem A
Punica lingua Alcaraz uocant,peruenit Is imbribus ualde inflatus,retróq.ad ostium uen
tis pariter ac irati maris fluctibus compulsus tantum excreuerat,ut qui paulo antè humi-
lem uel infirmo pediti uadum præbebat,propter aquæ rapiditatem ac altitudinem,nec à
ualido quidem equite trãsiretur. Castra itaque eo loco atq.ordine necessario posita sunt,
ut quum trianguli formam referrent,eius duo latera utrinq.mari & flumine,reliquũ uero
perpetua armatorum statione munirentur.neque enim à mari tãquam à certo ad læuam
munimento quærendis humilioribus uadis erat discedendum.Quamobrem multis tra-
nare ausis cursúque amnis celeriter abreptis,Cæsar ex reliquiis nauium malos ac anten-
nas passim nactus,subitarii operis pontem perfecit,atque eo non omnino incõmodè Ita-
los atque Germanos traduxit,Hispani enim in superioribus locis, uix sutas adæquantia B
profluentis uada repererant.Neq.postea Turcæ,qui insequerentur,conspecti sunt.reuo-
carat enim eos Asanagas,persequendi & lacessendi negotium Mauris & Numidis relin-
quens;qui quum iam à sclopettariis curulibúsq. tormentis, quæ unicuique agmini genti-
que ad præsidium attributa fuisse diximus,egregiè peterentur, in egros maximè debili-
tatósq.uulneribus à nostris destitutos,atrocissimè sæuiebant. Nulli enim erant, qui inter
angustas spes salutis,proprio metu occupati, alienæ calamitatis misericordia moueren-
tur.Sequenti porro die,superato alio minore flumine,ita ut milites summa aqua pectori
bus extarent,tribus tandem castris ad classem est peruentum,quæ quum Matafusii pro-
montorii modico flexu tegeretur exercitus omnis in Tipasæ antiquæ urbis ruinis iuxta
mare consedit,loco ita opportuno,ut cadentium murorum reliquiæ ad admirationẽ Ro C
manorum operum adhuc extantes,aduersus Barbarorum audaciã non inutile munimen
tum præberent.Iam mare remissioribus fluctibus agebatur,uentíque perflare desierant,
ac ea erat consecuta tranquillitas,ut exercitus in naues imponi ac in Europam reportari
commodè posse uideretur.Itaq. Cæsar lætis omnibus edixit esse nauigandum;eo præscri
pto ordine,ut primo Itali,deindéque Germani,ac Hispani demum,peculiares ipsisq.no-
tas naues conscenderent.sed tot nauibus naufragio absumptis,quum onerariæ naues tan
tam militum multitudinem uel angustè collocatã capere minimè posse censerentur,pro-
nunciatum est gubernatoribus dominisq. nauium,ut equos ad unum omnes in mare pro
iicerent,quòd pietate Cæsaris indignum foret,uel generosos & incõparabiles equos gre
gariorum militum aut deniq. lixarum saluti prætulisse.Ea res procerum dominorúmq. D
præsertim animos uehementissimè perstrinxit. non priuari enim modo se ad belli usum
inestimabili carissimarum rerum instrumento,sed militarium equorũ florem, nequaquã
suprema necessitate,ultro intercidi,& in reliquum tempus extinctis admissariis,irrepara
bilem,orbata Hispania,præcellentium equorum sobolem interire prædicabant. Specta-
bantur itaq.cum dolore ac inani misericordia generosi & militares equi toto pelago ela-
tis ceruicibus ad proximas quasq.naues irrita spe salutis tanquã ad litora contendentes,
quum demum longa defatigatione superati,consumpto spiritu mergerentur. Sed uix dũ
dimidia pars militum conscenderat,quòd scapharum inopia uel cupidè properantibus tar
ditatem attulisset,quum Vulturnus & Eurus,aliíq.mox uenti,in orbem conspirantes,se
cundam penè prima uehementiorem tempestatem excitarunt. Quo casu nihil expecta-
tis imperiis una quæque nauis sublato plena milite, ne in scopulos adigeretur, eò direxit E
cursum,quò uis ipsa uentorum plenis uelis per alta maria rapiebat.Abiere quidem celeri
ter,è cõspectu disiectæ penitus in contrarias regiones,naufragii famam ac penè omniũ in
teritum commemoratione periculi in omnes insulas ac Italiæ portus deferentes.Sed nec
quæ à multis narrantibus audiui,superata pericula & mirabiles casus,susceptáq. pro salu
te uota in templis deorum immortalium suspensis imaginibus religiosè persoluta narra
uerim:quum astrictæ breuitatis studio,quo in explicanda grauissimarum rerum uerita-
te in tanto uolumine maximè tenemur,legentibus ad ineptam ingenii gloriam amœna
diuerticula quæsiuisse dispudeat.Eum tamen tempestas habuit euentum,ut aliquæ naues
iam plane quassatæ,sensimque absorptæ in conspectu aliarũ perierint: ex alia autẽ prom
ptiores scapham occupantes,pereuntium sociorum testamenta supremásque preces ad

uxores

A uxores & propinquos retulerint. Sed mirabilem casum duæ naues Hispanis militibus plenæ subierunt; quum in primo cursu reflantibus uentis ad Algerium detortæ magnísque rimarum hiatibus integros fluctus admittentes fatali in litore desedissent. Concurrerat ad litus Numidarum equitatus subsequente Maurorum multitudine, ut eiectos & desertos à Fortuna trucidaret. non enim Barbari sponte se dedere paratos, & nihil præter salutem sub fide publica postulantes recipiebant, sed expetito sanguine circunuenire & uulnerare magnopere contendebant. Qua feritate atque insolentia permoti Hispani, uirilibúsque animis indignantes, quòd apud Punicam gentem neque iura humanitatis neque militiæ leges ualerent, auaritiáque eorum omnis, quæ apud inopes rerum omnium ac egentes summa semper esse consueuit, immani crudelitate uinceretur, arma protinus ex
B pediuerunt, densatóque agmine in orbem pugnantes ad oppidum contenderunt, usque adeo constanter & fortiter emenso spatio, ut coronam hostium multis illatis uulneribus à fronte sæpius effringerent, & à lateribus inuectos prælongis hastis egregiè summouerent. Tum uerò effundentes se Turcas appellarunt, & per eos si uita incolumi reciperentur, Asanagæ in seruitutem se dedere nunciarunt; quòd in homine Sardo Christianis orto parentibus, & tot præcipuè libertis & familiaribus Hispanici nominis stipato, neque humanitatem neque fidem omnino defuturam sperabant. Ita prodiens Asanagas præclaro iure uoluntariis seruis fidem præstitit, depulsísque Numidis ad unum omnes humaniter cōseruauit; quum solerti ingenio uel semiuir, è tot mancipiis tanti prouentus lucrum, cum honesta etiam clementiæ laude coniunctum, secus ac Barbari mirum in modum æsti
C maret. Ipsis autem Germanis ea terra marique accepta incommoda, contagiosam penè pestem attulerunt, quoniam montani homines & è mediterraneis regionibus ad non cōspecta ante maria deducti, neque perturbantis nauseæ, neq. diuturnæ iactationis tormenta tolerarent, quod & antea corruptis uisceribus profluuio laborare cœpissent, quum ex inedia toto eo triduo quo ad Tipasam est deuentum, palmularum bulbosis radicibus & cepis agrestibus uescerentur, quibus malis & aliquot demum naufragiis effectum est, ut ne tertia quidem eorum pars incolumis in Germaniam redierit. Sed unius magnæ nauis longè durissimus euentus omnium funestos casus miserabili calamitatis exitu superauit. Hæc enim quum in ea quadringenti fermè omnis generis milites ueherentur, inusitatis atque diuersis erroribus ita mediterranei maris sinus atque insulas omnes circumiuit, ut
D quum portus appeteret, noua semper uentorum cōmutatione, è conspectu ipsóque limine tutissimarum stationum ac urbium raperetur, hominésque paulatim consumptis edulis fame tabescentes, ad insolitam in uiuis corporibus maciem oráq. lurida peruenirent. Post quinquagesimum autem diem, quum serò admodum nauis exoptatam terram attigisset, alimentísque se milites refouere contenderent, neque ullis omnino cibis ueluti iam extincto colore proficerent, paucissimis diebus ad unum fermè omnes alius alio celeriùs aut tardiùs omnino perierunt. Cæterum Cæsar, obtestante Auria atq. imperante, inualescentem procellā effugiens, cum rostratarum classe præteruectus Africæ litora ad orientem in Holcachitem sinū se intulit; in quo sita est Buzia, antiquitus Vzicatha Ptolemæo dicta, quā suo loco ab Hispanis duce Nauarro manu captam atque direptam fuisse memorauimus. Castellum tribus munitum turribus in ea parte urbis, quæ mari alluitur, paucorum
E rum Hispanorū præsidio tenebatur, urbs autem ipsa paulo antè gymnasio & nundinis ac Horucii Barbarussæ, qui dextrā ibi manū tormenti ictu abreptā reliquit, calamitate percelebris, ab ea clade deletis incolis penè tota perierat. Nec Hispani plus suburbani agri possidebant, quā quantū tormentis & armis aduersus obsidentes Numidas tuerentur. In præsidio autē perexiguus omnino cōmeatus est repertus, sed maioris minorísq. pecoris nō ingrata quāquā tenuis copia uiros insignes recreauit. Quū uerò in maximā spē cōmeatus deuenisset Cæsar, quòd Ligustica nauis, cognomento Furnaria, cōmeatu onusta lætis omnibus in cōspectum se dedisset, tēpestas inualuit, nauísq. arantibus uada anchoris, in litus ad naufragiū eiecta est. Ita tamen, ut eiectitiis & salsa alluuione semicorruptis rerū penè omniū cibariis, excipiente ea cōfestim nauali turba, crescentem inopiā opportunè subleuaret. Interea Cæsar quū plures iam dies inflato mari, ac alternātibus uentis cōturbato, in

multa idoneæ ad nauigãdum tempestatis expectatione substitisset, & spe noui cómeatus A
omnino decideret, nec habitæ supplicationes uotáq. suscepta diuorum iracundiam miti-
garent, Siculas duce Gonzaga Rhodiásq. triremes ab se dimisit. Boreas enim in Corum
se uerterat, præbebátq. spem ad experiendam mari & fluctibus Fortunam, omni cuncta-
tione tutiorem, ita quãquam turbulenta fœlici tamen nauigatione, in Vticæ portum, qui
Farinas hodie uocatur, celerrimè delatæ sunt, ibique præstò affuit Muleasses rex Tuneta
nus, Gonzagámq. plurimum exoptatis esculentarum rerũ muneribus liberaliter adiuuit.
atque inde demum incolumes ad unam omnes Drepanum traiecerunt. Nec multo pòst,
à Cucchio mõtanorum Pœnorum regulo legati ad Cæsarem uenerunt intra paucos dies
commeatum affatim & magna item auxilia aduersus Turcas pollicentes, sed eos Cæsar
Punicæ fidei liberalitatíque diffisus amicæ uoluntatis ac officii nomine pecunia donatos B
remisit; quæ legatio demum euulgata per Barbaros magno incómodo paucos pòst men-
ses regulo cessit. nam tanquam amicus Christiani nominis Punicique hostis ab Asanaga
regno fuit expulsus. Iam defatigatis planè uentis usq. adeo resederant tempestates ut ma
re sedatum atque tractabile uideretur, & periti nautæ cum metu periculorum imminen-
tium, tum præteritorum tedio nauigationi se committere minimè dubitarant. Disputaba
tur omnibus prope horis in concilio nauarchorum, sententiísque dictis quum alii in Sar
diniam aut Corsicam, aliíque eodem lecto Africæ litore, & tutiore cursu Siciliam peten
dam esse dicerent. Tandem aspirantibus Euris Cæsar ad Baleares cursum direxit, diuæ
etiam Catharinæ maligno sydere tranquillam nactus tempestatem, atque inde demum
ad nouæ Carthaginis portum appulit, tantis acceptis detrimentis seipso uel admiratione C
suorum uel inimicorum iudicio planè maior & augustior; quum durissimis terra marique
iniquæ sortis casibus inuicto semper animo conflictatus, suæ propriæ, nec ulli ducum aut
militum communicatæ laudis triumphum de deuicta Fortuna reportasse uideretur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXI.

NDVCIIS Rinconis atque Fregosii morte sublatis, Franciscus uti maximè decuit, longa pacis expectatione deceptus, suæ dignitatis esse statuebat quamprimum ulcisci iniurias, ac uno tempore summisque opibus, non modo Subalpinis oppidis in Italia, sed ipsis
B quoque citerioris Hispaniæ, Belgarúmque finibus arma inferre, neque prius absistere incœpto, quàm honesta pactione Cisalpinæ Galliæ imperio potiretur, aut postremo superatus & Galliæ exutus regno in eadem aduersa belli Fortuna concideret. Omnes enim ineundæ concordiæ cogitationes abiecerat, quum præclaris admodum coniecturis, Cæsaris ingenium stabili decreto, ab ea rerum compositione, que Mediolanum eriperet, penitus auersum esse deprehendisset, graui quidem incommodo ac infamia Annei Memorantii magistri equitum, cuius consiliis, ut aliqui dicebant, parum synceris, se totum rex adapertus, nec de æquitate Cæsaris desperans, traducendum fallendúmq. tradiderat. Ille enim induciarum author, & expetitæ pacis interpres, quum summa gratia in-
C temperanter abuteretur, ex sermone Cæsaris ad regem cuncta secunda ac exoptata retulerat; siue id ex fide colloquii crederet, siue publico Galliæ commodo mentitus; quòd ea toties funesto euentu damnata belli causa aliquando deserenda uideretur; postquam Frãciscum ab occulto fato Cæsari minimè parem, tot bellorum exitu, Fortuna iudicasset. Sed Galli proceres adduci non poterant, ut quicquam à Cæsare de reddendo Mediolano prolixè uel liberaliter promissum existimarent; quum nihil ab eius ore nisi graue ac insigni sobrietate definitum excidere consuesset. Dicebant enim Memorantium conciliasse sibi Cæsarem parum fidelibus officiis; idque unum non occulto astu contendere, ut regem decoris auidum, iustáque ob id & necessaria arma meditantem, ad turpe exitialéque otium deuocaret, certáque subinde indoles, & innata uis bellica filiorum regis, subla-
D tis armis desidiæ & uoluptatibus eneruanda proderetur. Eo modo, qui militiæ atque aulæ maximis honoribus potens totum regem unus occuparet, diutissimè regnaturũ. Itaq. rex priuato iudicio conuictum, & publicam inuidiam ægrè sustinentem, in Centeliam uillam manentibus bonorum titulis relegat; eam ipse in Bellouacis regio sumptu ad maximæ Fortunæ uoluptarios secessus extruxerat. Nec quisquam omnium repertus est, qui ruenti opem ferret; quòd non modo filios regis & proceres, qui facilè ubi ex tuto nocendi locum aduersæ sortis casus ostendit, uel leuis contumeliæ meminisse decorum existimant, sed illustres quoque aulæ fœminas inexorabili uindictæ libidine gaudentes, propensissimo in eas rege uariis offensionibus alienasset, usque adeo, ut eum Ludouici undecimi graui exemplo, qui Aloysium Lucemburgum capite puniuisset, tollendum censerent. quoniam eo damnato inuidiosum illud summæ equitum præfecturæ nomen tol-
E leretur; quod propter nimiam, ob idque sanis regibus suspectam potestatem, non temere antiquatam, struendæ ambitiosi hominis potentiæ reuixisset. Sed Franciscus in omni re clementiæ laudem quærens, mitissimo pœnæ genere contentus fuit. Cur enim rex generosus uel ingratum & inuisum acerbius uulneraret? Cur deniq. Solymani Barbari principis sæuitiam imitaretur? qui Habraimum pari suspectæ fidei nomine, pariq. odio muliebri, ac hisdem ingenii moribus & immensæ gratiæ Fortuna Anneo similem occidisset? Cur deniq. uel magna delicta spectatis uirtutibus minora non duceret, in eo præsertim, qui secum ab adolescentia familiariter educatus, uigilantia, sobrietate, industria, militarique laude cæteris Gallorum ducibus superior haberetur? Amoto Memorantio rex ipse consiliorum omnium summam præparato animo ad gerendum bellum sibi desumit, grauissimarum rerum literas sub breui ac ob id fallaci compendio offerri solitas, intenta cu

ra perlegit,ſuóque fretus ingenio reſponſa notariis dictat, ærarii rationes excuſſis quæ- a
ſtoribus diligenter inſpicit,in omniq. obeundo munere noua diligentia nouóque labore
ueteris incuriæ nomen emendat. Eo tempore Langeus, qui Taurino Gallicíſq; præſidiis
in Italia præerat,ſolerti ingenio dabat operam,ut decreti belli conſilia tegerentur. Si qua
enim controuerſia cum Cæſarianis de finibus ac iniuriis oriretur, compreſſis ſuorum ar-
mis,per legatos apud Alfonſum Vaſtium de iure militari ex præſcriptis conditionibus diſ
putabat. Ita induciarum imaginem ſuſtentare conabatur,ut quum occaſio rei bene geren
dæ adeſſet in hoſtem improuiſa arma proferrentur. Nam ſtatim à Rinconis atque Frego
ſii cæde uehementer fuerat intentus ſollicitandis ad defectionem oppidis, quæ hoſtium
præſidio tenerentur;inclinatis multorũ animis ad mutandam fidem,quum æſtiuis ac hy-
bernis Cæſarianorum militum ad extremam redacti inopiam,minora omnia apud Gal- b
los futura exiſtimarent. Sed Alexandriæ detecta proditio incertam adhuc induciarum fi
dem exoluit,& deprehenſi cum literis ſpeculatores ſuſpecta utrinq. conſilia atque arma
reddiderant;quibus de cauſis Daualus nouas cohortes cõſcripſit,ut maiore præſidio pro
pinqua hoſti oppida confirmaret,dubiæ incolarum fidei parum credens, & ſæpe inſidias
à Langeo ſuſpectans,quẽ contra Gallorum morem eruditis pacis bellíque artibus inſtru
ctum,ingenio ſemper excubanti paratóque non temere canendum intelligebat. Quina
utrinq. oppida,quæ gerendo bello maximè opportuna didicerant, paribus præſidiis tue
bantur;regii Taurinum &in proximo Montemcalerium deſcenſu regis ab Alpibus inter
ceptum,Sabinianum item,Penarolúmque & cinctum palude Varulengum; Cæſariani au
tem,præter Aſtam coloniam & Vercellas urbes, Vulpianum Taurini ceruicibus impo- c
ſitum, Foſſanum item,Felicinm Antonii Leuæ operum ſupremum,& Cherium & Clara
ſcum & Albam,quæ ab initio belli nequaquã temere à Gallis occupata,ſed neq. fortiter
demum aut fœliciter defenſa,Daualum magna ui terrefactis ſuperatíſque præſidiis rece-
piſſe docuimus. Minora porrò oppida,uti incluſa certis limitibus,quos induciæ in mu-
tuos conſenſus antea præſcripſiſſent,raro aut certè nullo ſtabili milite tenebantur, quòd
ea uel una incolarũ fide & domeſtico præſidio ſatis cuſtodita exiſtimarant.Claraſcum cũ
tribus cohortibus aláque una Cremonenſi tuendum ſuſceperat Hieronymus Sangrius
Neapolitanus. Is à Daualo per literas monitus,ut ab hoſtium inſidiis diligenter caueret,
uigilias circuibat,& præſidia idoneis locis collocabat;ſed quum militum animis propter
rei frumentariæ cauſam minus propenſis uteretur, Galli intempeſta nocte à tribus ſimul d
partibus adorti,ſcalis oppidum cœperunt,ab eo loco quo Centalius Allobrox aſcẽderat.
nam ab ea parte,qua à Daualo quaſſatum expugnatúmq. oppidum diximus, Vaſconum
cohortes fortiter repulſæ fuerant, & Blandratus excitatis hoſtium cuſtodiis irrito conatu
ad portam hæſerat. Quum irrumpentium Gallorum clamor audiretur, Sangrius qui in
medio foro ſubmittendis quo periculum uocaret præſidiis aliquandiu conſtiterat, deſpe
ratis rebus in arcem ſe recepit,milites dimidia ex parte capti ſunt, reliqua manus ut pro
fugeret,ex muro occupatis hoſtibus ſe demiſit. Fuere qui putarent non defuiſſe occul-
tæ perfidiæ ſuſpicionem his manipulis,qui nullo prope accepto uulnere ſtationis locũ ne
gligentia & metu reliquiſſent. Cæterũ biduo pòſt Sangrius,quòd nullum antea cõmeatũ
pararat,quãquã iumenta aliquot onuſta cibariis ſub præſidio Tanarum uado traicientia,
quæ Pyrrhus ſubmittebat,in proximo ſpectarentur,certa pactione,ut inde ſaluis rebus & e
duobus tormentis abiret,arcem reliquit. Sed alia Gallorũ manus,quæ eadem nocte ad tẽ
tandã Albam cõtenderat,diſſimili euentu audaciæ ac diligentiæ ſuæ periculũ fecit. ador
ta ſiquidẽ urbis muros,eximia Franciſci Landriani cohortiũ,quæ intentæ excubabãt,uir
tute depulſa eſt; Albanis incredibili ſtudio atq. animo propugnãtibus,adhortante præſer
tim pro ſalute patriæ decertantes eorũ antiſtite Hieronymo Vida, poëta celeberrimo.
Sub id quoq. tẽpus,duce Ludouico Birago quatuor Gallorũ turmæ,quæ ſclopettarios ce
leritatis cauſa in equis cõſeſſores acceperant, Varulengo ad oppidum Verucã,quod Pa
do imminet,profectæ,alam,quum Epirota dux Zucerus abeſſet,negligenter æſtiuantem
oppreſſerunt. His rebus cognitis Daualus, quòd Gallorum conſilia iam planè abruptis
induciis ad gerendum bellum uerterentur, imperata urbibus pecunia Germanorum co
hortes

A hortes mercede conducit, ex Insubrum iuuentute delectum habet, profectúsque Medio-
lano ultra Padum ad ueteres copias contendit; eius aduentu permoti Galli in eadem op-
pida, in queis æstiuarant, mature concesserunt. Ipse autem deductis & coactis in unum
omnibus ferè præsidiis in minora oppida impetum facit, quoniam Clarascum ualido ui-
gilantique tutum præsidio non nisi magnis copiis magnóque apparatu expugnari posse di
dicerat. Itaque celeri cursu ad duodecim oppida in potestatem sunt redacta; in queis fue-
re Villanoua, Raconisium, Carmagnola, Caramanum, quorum accessione Daualus ta-
mersi Gallorum audaciam abundè compresserat, neqoaquam tamen Claraschi amissi ia-
cturam uel captis tot oppidis æquasse uidebatur. At Franciscus, qui antè initium renoua
ti in Italia belli cuncta, quæ longo grauissimóq. suscepto certamini abundè sufficerent, in-
B exhaustis ad id Galliæ opibus, insigni cura cõpararat, inferendi belli munia liberis disper-
tit, peritósq. rei militaris duces, qui ætatem consilio mauúq. regerent, attribuit. Generosi
etenim iuuenes matura iam indole ætatéq. florentes unum illud ingentibus animis, quod
tantæ Fortunæ deerat, bellicum decus quærebant, nec eorum alacritati nobilíque uoto
rex deerat; utpote qui tenero gaudio perfusus, præclara cupientes emittere & famæ
ostentare percuperet. Henricus tacito ingenio, pallida facie, grauibúsque oculis, mater-
ni aui spiritus gerebat. Carolus uerò patri similior, fulgore rosei uultus, uigoréque libera
lis animi ac eruditis apertisq. moribus amari, quàm metui malle uidebatur. Hic Belgarũ
fines inuadendos desumpsit, illi Hispania citerior decreta est. sed huius consilii famam si
lentio compressam uolebant, ut simulatione Italici belli deceptus Cæsar, & Daualus am
C biguo distractus metu, ubi opus foret, periculúmque uocaret, nequaquam maturè expedi
tis præsidiis occurrerent. Henticus enim quum citra Rhodanum milites cogeret, in Ita-
liam per Coctias Alpes transituri speciem præbebat. Interea Belgarum fines diuersis &
repentinis Gallorum incursionibus uexabantur. incumbebat enim è Morinis Arthesiæ
prouinciæ Vandomius adolescens, ad quem certo stirpis ordine, si Francisci soboles in-
teriret, Galliæ regnum redibat. Is adiuncto sibi Obiesio, totius regionis equitum præfe-
cto, magnum terrorem adapertis hostium uicis intulerat. Fortéque dum Teruannam ur-
bem, Britãnico bello claram, commeatu & nouo item præsidio muniret, Belgarum equi
tum alam profligarat. Ea erat Hadriani Beureni, aulæ Cæsaris magistri, cuius imperio
eius tractus præsidia regebantur. Carolus autem Aurelianus cui aderat Claudius Guisius
D Lothoringiæ reguli frater, de Germanis Lutheranæ factionis nobili uictoria clarus, supe
rato Mosa flumine ad Lucemburgum Leucorum olim urbem penetrarat. Ea regio ab ur
be metropoli nomen ducit, pertinetq. ad Arduennam syluam, atque hinc ad Eburones
& illinc ad Treuirorum fines extenditur. Nec Lucemburgenses ualido ac improuiso ho-
sti diu restiterunt, quin se dederent, quòd eæ copiæ, quæ à Maria Cæsaris sorore cogeban
tur, nondum aduenerant, & tantus erat apud gentem nequaquam pro uetere gloria belli
satis peritam urgentium Gallorum metus, ut mutare fidem, quã belli clades subire mal
lent. Ita nullum ferè oppidum fuit, quod Aurelianum adapertis portis non reciperet, præ
ter unũ Enuosium, quod præalta fossa latóq. muro, & à tertia fere parte palustri aditu mu
nitum Germani milites præsidio imposito tuebantur. Sed Aurelianus nihil earum rerum
difficultate deterritus, magna ui oppugnare cœpit, quassatúsque aliquandiu murus est,
E & repetito militum conatu fortiter tentatus: egregiè repugnante Germano milite, ita ut
oppugnatio alacriter cœpta, quum opinione durior ac asperior euaderet, militúmque ui
res ac animos hebetaret, omittenda uideretur. Id cõsilium iuuenis dedecoris metu & spe
laudis adductus non probabat, uel suadente Guisio, & patre rege per literas reuocante.
Is enim secundis aduersísque rerum suarum exemplis dux peritus, & uetus miles, filium
monebat, ut pertinaciæ, quæ exitiali insaniæ esset persimilis, finem imponeret, nec se lon
gius à rationis finibus cæca cupiditate abduci pateretur. Fortunam enim, quæ eius belli
initiis & mediis benignè cumulatéque fauerit, æquo animo ferendam esse, etiamsi con-
uersa nequaquam postremis successibus arrideat. Itaque abscedere incœpto turpe ratus,
locum mutare, & in tumulum tormenta transferre constituit; quibus singulari militum
studio laboréque subuectis, tanta ui propugnacula deiecta, defensoribúsque nudata sunt,

ut perculsis metu oppidanis Germani mercennarii milites, pacti ut sibi sub uexillis abire A liceret, atque omnium Fortunæ incolumes præstarentur, deditionem fecerint. Eo successu Aurelianus magnopere lætatus, cum Germano milite liberaliter egit, oppidanos uero ad spem immunitatis excitatos in fidem recepit; summa quoque cura adhibita, ot Guisio docente ac administrante oppidum nouis adiectis operibus inexpugnabile redderetur. Dum hæc ad Lucemburgum fierent, Guilermus quoqoe Cleuensis regulus, Martino Rossenio duce, in Brabantia bellum excitabat. Is enim, uti supra retulimos, cum à Cæsare tum nimis duro seueróque, ut Gheldriæ princeps appellaretur impetrare nequiuisset, ad Franciscum in Galliam se contulerat, percussóque solenni fœdere, ei Franciscus sororis filiam, ex Henrico rege Nauarræ susceptam desponderat, ut geminata propinquitate quàm arctißimè iungeretur. Ludouicus enim Francisci socer, eius nominis rex Galliæ duodecimus, ex magna Cleuensis amita natus erat: ab hac affinitate societatéque maximi regis Guilermus in spem ueniebat, ot Gheldriam, quæ sibi ex Caroli aounculi testamento in hæreditatem obuenisset, uel non ferente Cæsare facilè tueretur, atq. eo quidem fœlicius quòd ei fœderi socius abscriptus erat Daciæ atque Noruegiæ rex Christianus, qui Christierno propter nefariam eius crudelitatem impiósque mores in carcerem ad uitæ exitum coniecto opportunè successerat. Huios erant ditionis Cymbri in Chersoneso continentis siti (eos indigenæ Holsatios & Danos uocant) terribiles quondam Romanis, sed bina cæde Marianisque uictoriis deleti, hoc demum sæculo celebres esse desierunt. Promittebat Christianus, mutua ope tuendis regnis armatum eqoitatum armatasque fortißimarum gentium legiones, & quam magno usui futuram crederent, ualidam C classem, qoæ secundum Frisiorum & Batauorum littora duceretur. In intimo enim sinu eius peninsulæ in Gothicum pelagus excurrentis, Lubecum, portu nobile emporium, innumerabilibus mercatorum nauigiis frequentatur. Inde siquidem ad Gothorum & Suecorum regna, per insulas urbibus refertas, uasto maris anfractu, Lioniæ Sarmatiæque, & postremo Moscooiæ quoq. littora clasibus petuntur. Fauebat Cæsar damnatæ Christierni causæ: quanquam hominem rabidæ feræ persimilem, ac ideò caueæ inclusum oderat, hortabatúrque Federicum Palatinum, illis transmarinis imperiis ab eximia uirtute dignißimum, ut ingenti animo ea regna capesseret, quæ sibi certa uxoris hæreditate prouenirent. duxerat enim Palatinos Christierni filiam, ex matertera Cæsaris genitam. Propterea nouus rex Christianus firmando regno adaugendísq. opibus nooas amicitias no- D uásque societates sibi ineundas existimabat. His constitutis rebus, ac animo ad bellum parato, Cleuensis cum regia pecunia domum reuersus per Rossenium è Menapiis atque Sicambris lectißimas copias coëgit. Erat enim celebre gratúmque militibus Rossenii nomen, quòd dux uetus & impiger prædæque auidus, cuncta ea uel aspera factu quæ astuto grauique ingenio secum agitaret, manu fortiter atque fœliciter conficere consuesset. Excitari siquidem uetus disciplina uidebatur Frãcisci Cechingi, cuius memoria apud ueteranos rapinis assuetos adhuc erat insignis: quum ille, uti suo loco docuimus, in summa licentia & latrociniorum impunitate, ad corroborandam infamis militiæ disciplinam exactæ seueritatis leges inuenisset. Propterea plerique etiam nobiles, qui inueterata maiorum consuetudine sese clientésqoe suos latrocinis alere nequaquam turpe ducunt, ad Rossenii signa auidißimè confluebant. Nec erat quisquam, qui uel belli causam, uel E omnino quo duceretur sciscitando perquireret, cuncta enim ad uictoriam ac opimam prædam diligentißimè prouisa milites putare, nihil fore inuiom arbitrari, ac eos deniq. iore optimo hostes censere, aduersus quos dux ipse uexilla uel incertis auspiciis explicaret. At regina Cæsaris soror, quæ Belgis præerat, ubi fama perlatum est à Rossenio tot copias cogi, ad Guilermum legatos mittit, qui eius animum explorent, coactiq. in ipsius finibus tanti exercitus causam perquirant, ille ambigua respondet; putare scilicet eam militum manum ab initio, ut contra Turcas duceretor, à uariis ducibus condoctam, ac ideò finibus excessuram, ipsi porrò nihil opus esse copiis, cum undique bona pace cum finitimis utatur. Populis aotem ad arma natis liberam semper fuisse potestatem eorum auspicia sequi, quorum uel occultato nomine stipendia præberentur. Nec multo pòst Rossenius,

A nins,motis castris in Eburones,ad Legionem clarissimã urbem,quam hodie Leodium uocant, iter intendit, ut consilium altè conceptum compressúmque silentio diuersi itineris simulatione tegeretur. Ad immensas enim opes Antuerpiæ urbis tacitus anhelabat,neq. arduum rebatur opulentissimo totius occidentis emporio potiri,si populos, qui iampridem à patrum memoria finitis bellis pingui otio & mercaturæ studiis dediti nunquam arma, nisi in ipsis spectaculis induissent,imparatos & nihil hostile timentes improuisus inuaderet. Petebat ab Eburonibus,ut sibi in Galliam copias ducenti transitus daretur. At illi armatis externorum copiis sponte iter, commeatúmq. præbere, ex dignitate eius gentis esse pernegabant,cuius amplissima urbs & nomen & claritatem ex calamitate Romanæ legionis integra adhuc bellicæ uirtutis gloria retineret. Itaque Rossenius, quòd à
B uetere proposito discedere nolebat, in læuam iter flectens,ad Mosam singulari celeritate contendit, repudiatis humilioribus uadis,ut Brabantinorum custodiæ fallerentur:nam regina uirilis animi mulier atque æmula fraternæ uirtutis, quot potuit equitum præsidia & subitarias item cohortes irrupturo hosti periculosis in locis obiecerat,quibus rebus solerti coniectura prospectis ac exploratis, Rossenius ad Rauastenium pertendens lintres atque nauiculas nactus flumen traiecit,populatúsque Toxandriam regionem, tantum toti ferè Brabantiæ terrorem intulit,ut pagis fortunisq. relictis & dispersis pecoribus agrestes in munitiora oppida confugerent, ac urbes quoque ipsæ insuitato pauore complerentur. Eo modo, qui sine maleficio ierat, direptis ac incensis pluribus uicis capta aut in miserabilem fugam coniecta magna hominum multitudine, ad Roiam insigne oppidũ
C peruenit,quo capto direptòque ad Verembecium & Horscotum progressus,atque inde passim nastabundus per Berliam descendens, ad Hostratum castra promouit. Id est oppidum inter Belgas arcis ac mœnium structura domorúmque elegantia,& denique rerum omnium amœnitate pulcherrimum: in id ingens fœminarum & puerorum turba confugerat; multi quoque nobiles undique carissimarum rerum sarcinas comportarant, sed quod magnopere deposcebat Rossenius, in eo magna uis pilarum & tormentarũ pulueris seruabatur; qua una re plurimum indigeret ad expugnandam Antuerpiam,id enim in uoto erat,idque unum ad susceptæ expeditionis finem explendis infinita præda militibus antè omnia petebatur. Hostratẽses præsentis instructiq. exercitus minis territi (omnibus enim cædem atq. ignem tectis,ni extemplò se dederent, sæuus hostis truculenta uo
D ce denunciabat) desperata defensione animos ad maturandam deditionem inclinarunt, atque ita quum fœminarum ac imbellium deprecationes fortium uirorum consiliis officerent, danti fidem Rossenio portas aperuerunt, nec in latronum duce præclara defuit fides, nemine enim uiolato nihil ademptum est, præter ea quæ in ipsa deditionis conditione postularat, sulphurei scilicet pulueris cados centum, plurèsque item ferreas pilas,& quatnor tormenta muralia, hæc enim ad expugnandas urbes circunferendúmque terrorem magnopere pertinebant. Quum ad Hostratum milites plenissimi oppidi copiis recrearet Rossenius, per exploratores didicit Renatum Aurantium, Nansoi filium, summæ inter Belgas potentiæ iuuenem, Breda paterno nobili oppido cum ualidis copiis exiisse, ea mente, ut Antuerpiensibus auxilio accurrens hostium aduentum celeritate præueniret, iam enim Rossenii consilia non inanibus coniecturis noscebantur, o-
E mnésque uni præsertim Antuerpiæ, Ambuaritorum olim coloniæ, canẽdum putabant: qua urbe defensa gentium omnium fortunæ seruarentur, neglecta uerò & perdita, reliquæ Belgarum ciuitates eandem summæ calamitatis cladem subirent. Necesse erat utriq. diuersa & pari propè uia Antuerpiam contendenti, Briscotum petere, quod erat Castellum septem milium spatio urbi propinquum, ad id uiæ militares in unum coibant, Rossenius expediti & durati in armis exercitus studio & diligentia fœliciter usus,ut hostibus iter præcideret, ea celeritate præcurrit, ut Aurantiani magna ex parte tyrones, uti ad laborem solémque ferendum insoliti, uix tres pòst horas pari emenso itineris spatio peruenerint. Erat antè Briscotum lata planities, Rossenio minimè opportuna tendendis insidiis, quòd arboribus tumulísque careret, is enim adolescentem pugnæ auidum,& nihil præter alacritatem pugnacis animi ad conferendas manus afferentem, quonam astu eli-

ceret & circumuenire posset intentissimè cogitabat. Igitur inepta ad id, quod perfici pos- A
set, regionis soliquе natura commentum, nouitate mirabile, à solerti ingenio desumit.
Legiones enim toto campo pronis pectoribus procumbere iubet, & equitatum, cui præ-
erat Longaualles ipsius Cleuensis equitum magister, ad aduersam castelli partem diligen
ter occultat; duabus tantum turmis uia militari præmissis, alaque demum una grauis ar
maturæ constituta inter ratas ac humiles arbusculas, quæ sub oppido ad amœnitatem cō
sitæ ociosis tenuem umbram parabant. Ductabat Belgas equites uir impiger, nomine Li
bertus: is haud magno spatio antè peditatum prouectus quum raram & exiguam apud
hostes equitum manum ac inter arbusculas non multos equites & pedites uersari conspi-
ceret, antecursores tantum aduenisse, grauioráque agmina tardius sequi ratus, & profli-
gari posse paucos, & castellū præoccupari facilè iudicauit. Nec mora à pluribus res ipsa B
uti conspecta iudicatáque fuerat, ad Aurantium defertur. Is cohortes ad properandum
cohortationibus incitabat, miro autem assensu Liberti consiliū probatur: nec ille sibi ullā
omnino moram affert, quin extemplò galeatis equitibus ad inuadendos hostes procur-
rat. At Rosseniani primum impetum fortiter excipiunt, sed mox, uti fuerat imperatum,
dant terga tanquā impares, cæterū in fugā coniectis extemplò fert opē ala grauis arma-
turæ, quæ inter arbores cōstiterat, æditúrq. insignis pugna; crescentibus uerò Belgis Ros
seniani partim consilio, partim necessitate atque impetu urgentis hostis laxatis habenis
longissimè fugiunt, eodémque cursu Belgæ intemperanter terga cædentes ad arbusculas
pertrahuntur, eas enim Rossenius hastatis hostium cataphractis magno impedimento
futuras antè prouiderat. Festinabat Aurantius cum peditatu, ut uictoriæ equitum interes C
set: quum dante signum Rossenio legiones ueluti nouo miraculo terra æditæ repente
prosiliunt, attolluntur uexilla, timpana crepitant, & quo maximè terreri hostis potuit, ere
ctarum hastarum ingens sylua conspicitur, prodeúntque simul cum Longaualle equites
ex insidiis, & in terga lateráque hostium alas recuruant. Tum uerò Belgæ perterriti, ac in
dagine ueluti inclusi, neque uiribus neque animis pares undique profligantur. Libertus
temeritatis dat pœnas & capitur, cohortes ne tentato quidem certamine ad terram arma
proiiciunt. Aurantius ipse, quum inter confertos hostes uersaretur, erumpente equo fu-
ga elapsus, certum suæ cladis nuncium Antuerpiam tulit. Incredibile dictu est, quantum
eius aduentus ciuitati per se antea metu consternatæ terrorem attulerit. ex ea enim re
male gesta desperatis auxiliis plerique ciues ad graues armorum tumultus insoliti, in ipsis D
custodiis pallentia ora præferebant. Sed respublica in consules egregiè fortes inciderat
Lucium Vrsulum & Nicolaum Schemerium, creatiq. fuerant uirtutis eximiæ præfectus
urbis, dicundíq. iuris prætor, & Marchio summus omnium signifer, qui darent operam,
ne ullus omnino uel negligentiæ uel exercendæ perfidiæ locus inquilinis aut malis ci-
uibus relinqueretur. Externos enim opifices, genere Sicambros atque Menapios, ad di-
cendum conceptæ erga Cæsarem fidei sacramentum adegerant, expulsis qui dicere recu
sassent, omnes qui arma ferre possent, in cohortes descriptos priuatis aut publicis armis
instruxerant, ad hæc pomerium cum multa priuatarum ædium ac hortorum strage fue
rat dilatatum, nouúsque agger institutus, ubi uetustate collapsa mœnia desinebant. Quo-
tidie etiam magna uis priuati æris ex domesticis uasis ad fabricanda tormenta conflaba-
tur, per singulas quoque urbis regiones certam tormentarii pulueris mensuram dietim E
conficiendam uicomagistris imperarant, cauerántque seuero edicto, ne quisquam è cu-
stodiæ stationisque loco uel in fortuito incendii discrimine, uti mos erat, ad restinguen-
dum ignem discurreret, fraudem enim atque perfidiam suspectantes omnes excitandi
tumultus causas accuratè sustulerant, ut ne horæ quidem nocturnis diurnisque officiis spa
tia populo nunciantes ullo in loco pulsarentur, edictóque sublatus esset in sacris turribus
campani æris sonitus, ne coniuratis ad patrandum facinus signum daretur. nam suspectos
aliquot & cogitatæ proditionis ex quæstione reos custodiæ ad pœnam tradiderant. Sed
tantis custodiis quum urbana multitudo in tanti ambitus urbe minimè sufficeret, nec uti
imperita bellicarum rerum operum labores atque uigilias alacriter ferret, peregrini mer
catores reipublicæ fortem fidelémque operam nauarunt. Italicorum prima liberalis atq.
promptissimi

A promptiſsimi ſtudii laus fuit, iu his eminebant Ambroſius Buſtius Inſuber, & Paulinus
Fundrius Luceuſis, qui in Italia ordines duxerant, & tum maximè ad componēdas acies
iuſtrueudóſque tyrones ſpectato grauique munere fungebantur, horum æmulatione, Lu
ſitani, Germaniſque & item Britanni negotiatores longè ditiſsimi uexilla ſuſtulerant.
Magno quoq. præſidio aderant tres urbanæ ſocietates, quæ antiquitus inſtitutæ per dies
feſtos uoluptatis cauſa militaribus armis exercebantur, quum in certamine ad propoſi-
ta præmia arcubus ligneis ex diſciplina Britannica ſagittarent, alii præpilata uerua ar-
cuferreis baliſtis emitterent, alii autem ualidioribus ſclopettis uterentur. His forum di-
uiſis excubiis erat attributum, ut inde dubiis in rebus contra hoſtem per teſſeram conſu
lum iuſſu ducerentur. His rebus ad urbis cuſtodiam ſumma conſulum diligentia conſti-
B tutis, ac inter ſpem & metum erecta ciuitate Roſſenius ſine ſuorum uulnere & ſine cæ-
de hoſtium opimam ſpoliis uictoriam conſecutus, ad urbem caſtra promouit. Nec mo-
ra regio more araldus cum mandatis in urbem mittitur: hunc uel arroganter & acerbè
proloquentem ue uerbo quidem uiolare fas eſt. Poſtulat ut in fidem Galliæ Daciæque
regum ſe dedant. Horum auſpiciis Roſſenium multis uictoriis illuſtrem bella gerere,
nec quicquam durius à ciuibus petere, quam iuſiurandū: leges enim illis ac immunitates
ueteris libertatis præclarè & liberaliter adauctas perpetuò incolumes futuras, quòd ſi
uim experiri, quam ſanis conſiliis parere mallent, daturum operam ut prolatis tormen-
tis, immiſſóque ueterano ac inuicto milite funeſtum contumaciæ exitum quammaximè
lugerent. Ad ea conſules grauiſsimè reſponderunt, ciuitatem ea eſſe dignitate atque ea
C uirium exiſtimatione, ut fidem mutare longè turpiſsimum putet; ea uero potentia atque
animi magnitudine, ut latronum immanium caſtra deſpiciat, breuique iccirco Roſſeniū,
ſi congrederetur mœniáque ſubiret, merito ſupplicio tot ſcelerum pœnas daturum. Ira-
tus itaque Roſſenius frumentarias molas quæ latis rotarum radiis excepto uento uolue-
bantur latè diſiecit. Conſederat ad Donnum uicum, non longè ab urbe, intererántq. fre
quentes ſuburbanæ arbores ita ut proſpectum adimerent, ac earum denſitate caſtra te-
gerentur, quòd è mœnibus, qui iu ſtatione erant, uel ad incertos ictus tormenta diſplo-
dere nunquam ceſſarent. Creſceute periculo creſcebat metus ſuſpenſáque ciuitas noctis
euentum expectabat; quum ualde timeret, ne tormenta occultata deſenſáque tenebris
ad mœnia proferrentur. Propterea populus metu ſæuus, cum magno pudore conſulum
D & ſummo dolore nobilitatis poſtularat, & quod neceſſe fuit quanquam indignum maie-
ſtate tantæ urbis, etiam impetrarat ut perampla ſacratarum uirginum cœnobia, Carthu-
ſianúmque uenerabile templum, quòd ſubeſſent mœnibus, iniecta flamma delerentur; ne
ædito ob idque opportuniore tormentis loco potitus hoſtis, tutius ac audacius in oppu-
gnatione uerſaretur. Acciuerant etiam conſules è Flandra regione, quæ eſt ſecundum
Scaldem urbi propinqua circiter duo millia ualidorum agreſtium. Horum turbam, quòd
eſſet inermis, thoracibus, lanceis, atque ſecuribus iuſtruxerant, ut populo tot noctium
dierúmque labore atque uigiliis fatigato requies daretur. Nec multò pòſt Roſſenius ab
eo ſingulari externorum & ciuium conſenſu & diligentia, occupandæ urbis conſilio de-
pulſus diſcedere, ne tentata quidem opugnatione, conſtituit. paratiores enim quam an-
tea crediſſet hoſtium animos, & firmiora præſidia repererat, & tum maximè miraba-
E tur nullum triduo popularem æditum tumultum, nullam obortam ſeditionem, nullúmq;
omnino excitatum incendium. quis enim plebem inopem in tanta urbis opulentia, alie-
næ fœlicitatis iuuidam, prædæ appetentem, iu fide ac officio permanſuram putaſſet? Sed
eam profectò cladem Fortuna urbis auertit, ferunt enim Roſſenium attonito ſimilem,
pecunia corruptum inuitis & improbantibus cohortium alarúmq. præfectis, de uictoria
nulla ratione deſperaſſe: quum non uno iu loco, nondum perfectis aggeribus, ea inuicto
rum militum robora, ad primos impetus iu urbem peruaſura crederentur, erant enim ſu
pra duodecim millia delectorū peditum, & armatorum equitum duo millia, nec amplio
rem numerum ſe depoſcere Roſſenius dicebat, ut cum duplo maioribus copiis ad certā
ſpem uictoriæ aperto iu campo confligeret. Itaq. diſcedens concrematis miſerabili incen
dio ſuburbanis deliciis, Louanium Grudiorum olim clariſsimam urbem iter intendit.

Nec maleficiis ac incendiis finem imponebant, Ransto & Dufella oppidis ex itinere di- A
reptis, Lira urbe nequaquam tentata, quum prætereuntem Lirenses emisis pluribus tor
mentis auertissent, Louanienses quoq. & ciuium multitudine, & munitione urbis, & pere
grinæ iuuentutis præsidio confirmati, hostis aduentum atq. impetum fortiter tulerunt,
in eam enim urbem liberalium artium gymnasio clarissimam, magna hominũ multitudo
cõfluxerat, fama tamen ualuit, ciuiũ primates salubri cõsilio, ne patriã in discrimen publi
cæ salutis adducerent, sese multo auro à latronũ iniuria redemisse. Cæterũ Rossenio Bra
banuæ fines euastante Henricus Frãcisci regis filius, sicuti decretũ erat, Narbona profe-
ctus, ad Pyreneos mõtes perrexit, ut Perpennianũ, quod est in aduersis montiũ radicibus
occuparet. Id minore cum inuidia peti uidebatur, quod nostra memoria Gallicæ ditionis
fuisset. Eam enim urbem à Marco Perpẽna Sertorii percussore conditam, Carolum octa B
uum Ferdinando Hispaniæ regi tradidisse docuimus: quum hic maioribus suis bello
ademptam repeteret, ille uerò inuadẽdi Neapolitãni regni cupiditate incensus, in Italiã
deferretur, nec eius litis occasione quicquam hostile ab Hispania timere uellet. Recepta
itaque est ab Hispano, aut infami aut certè parum honesta conditione, quum eius belli se
spectatorem fore, nec ideo Aragoniis gentilibus consanguineisque suis opem laturum
promitteret, & tum fama esset, Turpenium quæstorem infido uenalique ingenio homi-
nem lagenis argenteis moneta aurea repletis corruptum, qui inconsultæ regiæ liberali-
tatis auctor extitisset. Erat Henrico spes omnis occupandæ urbis in celeritate posita, ut
priusquam auxilia conuenirent, inopinantes ac imparatos inuaderet; neq. enim Gallorũ
consilia diu tegi potuerant; ipso præsertim Alfonso Daualo sæpius ad Cæsarem perscri- C
bente, ut Hispaniæ finibus caueret, illac enim irrupturos cõpererat, quòd nunquam ei, cũ
in omni re semper liberali, tum in hac utilissima militiæ parte maximè profuso ad explo
randa hostium consilia, uel certissimi nuncii uel audacissimi speculatores defuissent; præ
occupare enim officii merita peramplis donis, & larga demũ secretáq. manu præmia sol-
uere erat solitus. Tantus uero quibusdã Cæsarianæ aulæ proceribus ab elato animo Gal
lorum inerat contemptus, ut nihil de eorum aduentu credendum putarent, responderé-
túrq propterea Daualo, ut de alieno periculo solicitus esse nollet, ipséque potius prouide
ret ne conuerso ad Italiã hoste rebus suis timere cogeretur. Sed ubi leuis armaturæ equi
tum ala intra fauces penetrauit, Perpenniano tantus incidit pauor, ut ciues, qui a multis
annis pacem colendo arma nunquam induerant, paruos liberos ac uxores & pretiosiora D
supellectilis in munitiora oppida comportarent, & de salute magnopere dubitare uide-
rentur. erat enim murus ueter e structura per se tenuis & infirmus ad uim tormentorum
perferendam, & propugnacula antiquitus aduersus balistas erecta his maximè fenestris
carebant, quibus accedentium ad fossam hostium latera ferirentur. Cæterum Henricus
modicis confectis itineribus parum utiles moras trahens, muniendo firmandóque oppi-
do spatium hostibus dedit. Expectandas enim Heluetiorum legiones existimabat, quæ su
perato Rhodano ardentissimis solibus confectæ tardius sequebantur, ut tota mole exer-
citus intra hostium fines irrumperet, ut pote qui de celeritate remittere, quam equestri-
bus & expeditis cohortibus tantam rem aggredi mallet; ne si parum fœlici conatu tenta
retur, imminuta dignitate Hispanos primo successu lætos à concepta formidine ad animi
constantiam reuocaret, sed quantum existimationis acuitum & in omnes etiam casus E
certæ securitatis ea cunctatione quærebatur, tantum pulcherrimæ occasionis ad explora
tam uictoriam deperibat, coactis enim in unum copiis Henricus aliquanto serius, quam
prima consilia in festinatione posita requirebant, Perpennianum peruenit. Monerat à
Leucata, quod est ultimum Galliæ Narbonensis oppidulum, transieráque inter stagnum
& Pyreneos montes, ut Salsas castellum, antiquis Salsulas uocatas euitaret. Petitur enim
Hispania uia militari inter mare & stagnum exaggerata, cui eximiæ munitionis id castel
lum imminet, tanta loci opportunitate, ut inde si Hispani custodes uelint quemque tor-
mentis accessu facilè prohibeant. Id Carolus, Perpennianum fraude sibi ereptum indi-
gnatus, uti memorauimus, interfecta in expugnatione citerioris Hispaniæ nobilitate
diruerat. Refecerat statim Ferdinandus, adeóque firmo præsidio munierat, uti Lu-
douicus

A douicus demum exorto Neapolitano bello id frustra uel maximis uiribus oppugnarit, præcurrente Italico equitatu ac obuia in prædam uertente, magnus terror hostili prouinciæ est illatus, prima scilicet excursione interceptis aliquot illustribus fœminis, quæ Perpenniano excedebant, ut in munitiora castella confugerent. Henricus ad urbem castra promouit, perductǽque sunt fossæ ad altitudinem hominis depressæ tortuoso notóque opere, ut milites à tormentis hostium protecti erectis demum uimineis pluteis tutissimè commearent, tormentáque producerent, quibus confectis ad arcem, pinnarum corona, æditioráque propugnacula petebantur; nec consistendi in muro, & propugnandi hostibus potestas foret. Sed Galli firmiora omnia paratioráque, quàm antea putassent, apud hostes reperiebant. Magno
B enim incommodo Gallis cessit, Heluetios expectasse, securitatique potius, quàm festinationi studuisse, & quod minus expediret, traxisse etiam moras inutiles expediendis omnis generis commeatibus: nam Gallorum consuetudine non ad inediam modo uel opulenter auertendam in hostili terra, sed ad conuiuiorum quoque apparatum à Tolosatibus remotísque populis uina affatim & sumptuosa obsonia petebantur. Inter has igitur Gallorum moras Albanus regulus in urbē uenerat, & Maciucca, Cerbellionéque notis in Italia ueteranis, munitioni custodiǽque præpositis, ad cogendas cohortes Gerundam discesserat. Mendocius quoque castris præfectus ad oram urbi proximam sociorum naualium egregiam manum, duce Bezerra, uiro impigro, & tormenta cum per amplo pilarum & sulphurei pulueris apparatu peropportune & diligenter aduexerat,
C cōmotáque uniuersa Hispania Cæsar edixerat regulis omnibus, ut quàm maximæ peditum & equitum copiæ pararentur. Neque Dàualo ferendæ opis cura defuit, cum Andrea enim Auria collocutus, ueteranas quatuor Hispanorū cohortes ex Subalpinis præsidiis triremibus in Hispaniam aduehendas deduxerat. Legionémque item Germanorum unam, quæ onerariis nauibus imponeretur; misso etiam Petro Geuarra rei bellicæ admodum perito, qui instruendis regendísque tyronibus uetere suo castrorum magistri munere in Hispania fungeretur, iniūctúmque fuerat Antonio Auriæ, & Garciæ Toletano, ut cū Neapolitanis Siculísque triremibus Africanas cohortes è Sicilia atque Sardinia in supplementum earum, quæ ex præsidiis detractæ essent, Sauonam transportarent. His cognitis rebus Henricus perplexo tentātique similis, an oppugnanda urbs
D foret, cum ducibus disputabat, nondum enim maiora tormēta protulerat, quibus mœnia grauissimè quaterentur, aderant antè alios summæ auctoritatis Hanebaldus & Brissaccus, qui peditatui præerat, Paulúsque Reutii Ceritis filius, leuis armaturæ peditū præfectus, & Stampeius genere & regis gratia pernobilis, qui honoris causa Heluetiis erat præpositus; quod uir opulentus liberaliter epulando largiendóque auidæ gentis studia promereri posse uideretur. Hi ab ipso statim initio sententiis inter se discreparant, quum Paulus diuersam muri partem (ea erat à conspectu arcis remotior) ualide quassandam non inepta ratione censuisset. Reliquis Hanebaldo libenter assentantibus, cui minimè decorum foret à sententia discessisse. Fit enim plerunque militiæ, ut duces uanissimo iudicii genere deteriora, quæ sua sint, consilia sequi malint, quàm probare me
E liora, quæ uideant: quòd alienis ingeniis cedere turpissimum putent. Itaque tormentorum magistri, ex Hanebaldi consilio, in decutiendis pinnis nihil omnino profecerant: quum ex aduerso Hispani & ab arce, & à portæ propugnaculo, pares pilas in ora tormētorum hostilium certissimis ictibus cōtorsissent, rotásque curruum cum nece proximorum opportunè perfregissent. Eam enim portam, quæ Elnēsis dicitur, ita obstruxerant, ut antemuralis turricula, ubi pons ligneus subductilis erat, multo cespite multáque arena ad altitudinem prælatæ contignationis compleretur, è qua demum tormentis impositis ac in solido collocatis, hostium castra atque opera peterentur. Acciderat quoque, sed aliquanto maiore ludibrio, quàm damno, ut quum cohortibus, quæ operibus atque tormentis præsidio erant, tardiùs in statione succederetur, proptereáque ieiuni in sextam horam milites ardentissimísque solibus perusti sensim ut pransum iretur locum tanquam periculo uacuum relinquerent, Maciucca repentinus erumperet, paucos

M

fugaret, potitúsque tormẽtis, ea ferreis stilis in spiracula coniectis, ita ut minimè displo A
di possent, configeret. Sed id patratum facinus abducere etiam tormenta conantibus
neqnaquam lætitiæ fuit, superuentu nanque Vasconum Italicarúmque cobortium Hi-
spani intra portam cum cæde compulsi, Brisacco ante alios, uti ducem decuit, uehemen
tissimè dimicante, fœlicis audaciæ laudem tardi receptus cruenta pœna æquatam ipso
rum confessione retulerant. His casibus euenerat, ut nemo esset in consilio, qui disce-
dendi sententiam non maximè probaret, adiuuabant rem proclinatam alarum duces;
quòd consumpto undique pabulo, equi nobiles macie cõfecti cum summo dolore equi
tum aridissimis in locis interirent. Suberat etiam non occultus pauor: nec temere qui-
dem ex tanto Cæsaris apparatu conceptus. Is enim maturare nunciabatur, & aliquot
iam cohortes ab Albano præmissæ (has ueteranus Oliuar ductabat) nullo prohibente B
in urbem peruenerant: quarum accessione tantus iam erat Gallorum contemptus ut
pecus ab initio intra urbem receptum, sub mediocri præsidio in proxima prata, pastum
emitteretur, integrísque gregibus, frustra insidiante ac insultante hoste in urbem redu-
ceretur. Verum id adeo licenter, impunéque facere obsessos non diu passi sunt Sanpe-
trius Corsus, & Ioannes Thurinus. Nam conditis in conualle cohortibus Hispanos quo
tidiana consuetudine armentis præsidio audacter prodeuntes, improuiso acríque impe-
tu adorti, multis interfectis & captis, ipso spectãte Henrico, intra urbem compulerunt,
qui Sanpetrium uirtutis causa aureo torque, & cohortem pecunia donauit. Hi quoque
duo præfecti Paulum Rentii filium cum delecta manu equitum excurrentem ad Hel-
nam, quæ Ebura olim fuit, secuti Hispanos circiter ducentos obsessis auxilio uenientes C
in itinere peracri edita pugna deleuerunt; in qua Vicinii Vrsini iuuenis uirtus enituit,
quum ei equus ab hoste suffossus fuisset. Cæterum Henricus, postquam omnia in dies
difficiliora fore prospexit, abunde officio uotóque satisfactum ratus, si incolumi exer-
citu in Galliam rediret, Mighis & Hillia oppidis ex itinere direptis ad patrem est reuer
sus. Is ad Volcarum urbem, Monpelerium hodie uocatum, citra Narbonam consede-
rat, ut ex propinquo communicatis consiliis in omnem occasionem ferendæ opis para-
tus adesset; porro uenientem & quodam nobili pudore perfusum, quòd cœptis Fortu-
na defuisset, complexus, festiuè admonuit, ne fraternæ laudis obtrectatione plus æquò
angeretur, si Fortuna cœptis suis minus alacriter arrisisse uideretur (aderat enim Ca-
rolus rebus prosperè gestis è Belgis reuocatus) satis enim his cœptis claritatis & nomi- D
nis esse consecutum, postquam Hispaniæ fines euastasset, rediissetque incolumi exerci-
tu, & nullo accepto detrimento: ut in secundis demum uotis Fortunam constantis ani
mi uirtute superaret. Redeuntibus copiis enata est controuersia iudicii militaris, quum
Hispani captarum nobilium fœminarum propinqui, eas sibi liberaliter reddi postula-
rent, negantibus Italis iure belli captas sine pretio dimissuros. suffragabantur Hispanis
ipsa ratio humanitatis, & mos antiquus, quòd imbelle genus omni nexatione indignũ
censeretur. proderat autem Italis recentis Romanæ cladis exemplum. Cõstabat enim
non matronas modo, sed infantes etiam pueros summa Hispanorum acerbitate multo
auro redemptos fuisse. Sed rex apprimè liberalis donatiuum militibus ex merito per
quæstorem dari iussit, excultásque muneribus fœminas dimisit. Eadem quoque libera-
litate usus est erga Germanos, quos fluctuante nauigio ad Stechadas è Genua delatos E
Virginius Vrsinus admotis triremibus numero ferme trecẽtos cœperat; & eo quidem
maiore clementiæ laude, quoniam Cæsariani multos Subalpino bello captos ad trire
mes atroci cum iniuria relegassent. Fuere qui existimarent, inuadendæ Hispaniæ con-
silium in occulta spe uenturæ Turcarum classis ab initio fuisse collocatum. Barbarussa
enim ea æstate se Hispaniæ litora uastaturum promiserat. Eo autem in mare nostrum
pronecto nemini dubium uideri poterat, quin obsessis portubus Anrianæ nauigatio-
nes interclusæ tollerentur, Hispaniáque duplici petita hoste uires distrahere cogere-
tur. Propterea Henricũ classis expectatione suspensum, neque ab initio maturasse iter,
neque demum, quin celeriter se reciperet, oppugnandæ urbi hærere uoluisse; patre iti-
dem reuocante, quum Dexius è Rhodia militia trierarchus ad euocãdam classem By-
zantium

zantium missus, indéque reuectus Massiliam certum negatæ classis nuncium retulisset.
Quomodo autem ea res, quæ Fräcisco non mediocrem inuidiam apud quosdam Cæ-
sarianæ factioni addictos peperisse uidetur, Bizantii agitata sit, operæpretiũ erit expli-
care. Interfecto Rincone Franciscus Antonium Polinum, qui institutæ legationis mu
nere fungeretur, ad Solymanum misit. Is erat ex Langæi disciplina sobrio, solertíque
ingenio, & quod intererat, corpore ad perferendos itinerum labores egregiè subacto.
Militabat enim Subalpino bello, legatíque nomine ad Alfonsum Danalum confirman
dis induciis sæpius ierat: quo suscepto munere, eam excellentis industriæ opinio-
nem erat adeptus, ut Danalus prudentiorem eo neminem Gallum se nouisse testare-
tur. Itaque Polinus per deuios tramites Venetias delatus, atque inde enauigato sinu
B Sibinicum usque, quod antiquis Sicum celebre oppidum fuit, transuersis itineribus per
Illyricum in Mysiã ad Solymanũ Buda redeũtẽ peruenit. Munera ei allata sunt, quum
nemini sine dono ad Barbaros aditus pateat. Fuere operosæ supellectilis, ad usum or-
namentúmque abaci, argentea uasa sexcentorum pondo. Purpuratis uero prætorií-
que præfecto, atque item ianitoribus sericæ omnis generis, aut ex cocco laneæ talares
uestes quingentæ. Solymanus perlectis literis, auditísque mandatis, quum Rinconis cæ
sum grauiter ferre uideretur, Polino promisit, se regi Gallo, iusta arma propter uiola-
tas inducias aduersus hostem Carolũ paranti, neque mari neque terra, quin opportunè
opem ferret, defuturum; de his autem rebus nihil explicari posse apud properãtes; tum
uerò quum Byzantium peruenissent, purpuratos ad postulata ex communi consilio re
C sponsuros. Petebat ante omnia, ut classis, Hariadeno Barbarussa duce, ad oram Prouin
ciæ, excipienda Gallicis portibus futura æstate mitteretur, peterétque Solymanus à
Venetis, ut cum Gallo rege contra Carolum fœdus percuterent, & socia arma in com-
munem omnium hostem uerterentur. Non intermisit studiũ Polinus, quin sibi ad rem
impetrandam, toto itinere purpuratorum animos ampliorum quoque spe munerum
propitios pararet. Quum uerò antè calendas Decembres Byzãtium esset peruentum,
Solymanus, quæ antea promiserat se præstaturum pollicitus, Polino persuasit, ut in
Galliam cum literis reuerteretur, atque inde à rege suo inferendi belli terminata con-
silia referret; interea se missurũ ad Venetos Iunusbeium, sæpe antea eo legationis mu-
nere perfunctum, curaturúmque, ut quamamplissimà classis pararetur. Polinus eo re-
D sponso maximè lætus, dona retulit binos insignes equos, & gladium gemmatum, mirá-
que celeritate ad regem contendit. Is tum consederat ad Abelleium Fontem in uilla,
agresti in loco, ad uenationes suo ingenio, & regio quidem sumptu ædificata. Eo usus
otio Franciscus per triduum Polino operam dedit, descriptísque locis atque tempori-
bus, quibus arma inferre statuerat, datísque amplissimis mandatis, eum nihil remissa fe
stinatione Bizantium reuerti iussit. Polino Venetias delato, Iunusbeius nondum ap-
plicarat. In ea autem expectatione, ut nihil temporis ad maturandum deperiret, Pelli-
cerius uetus legatus, & cum eo nõnulli ex Gallica factione Veneti homines adire ten
taréque senatum. Apparebat enim Venetos, commodo suo consilia metientes ad in-
eundum fœdus, hortante præsertim Solymano, facilè descensuros, quum Maranum
E oppidum ad Venetas paludes, citra Aquileiam in ipso Venetiarum limine positum,
percussi fœderis præmio cessurum uideretur. Id ante triginta annos Austrianis Ger-
manis proditum Beltrandus incola adiuuante Turchetto centurione Germanis frau-
de eiectis occuparat, sublatóque Gallico uexillo Petrum Strozzam Florẽtinorum exu
lum principem, ad præsidium cum cohortibus circa Venetias conscriptis euocarat. Id
patratum facinus ita senatui displicebat, ut in spem recuperandi oppidi deueniret, &
ipsi Galli non imprudenter euulgarant, si Venetus Francisci regis amicitiam repudia-
ret, ac ideo percutere fœdus nollet, id oppidum finitimis potius Turcis dono daturos,
ut Barbarorum classibus receptus foret, quàm passuros ut Germanorum armis repete-
retur. Venetiis autem nihil molestius ac omnino perniciosius incidere poterat, quàm
è Veneto portu spectare ambiguæ suspectæque fidei Barbaros nauigationum suarum
cursus infestos reddentes, admixtis scilicet prædonibus, quibus ex composito onera-

tis culpæ nomine maleficia tegerentur. Itaque Polino senatus datur: is Francisci regis causam luculenter agit, interfectorum legatorum casum deplorat, Cæsarémque tanquam conceptæ inchoatæque tyrannidis inuidia oneratum grauiter perstringit. Illum enim nequaquam uera uirtute ac animi magnitudine ad summam potentiam niti, sed multo fuco multísque fallaciis secus ac superiores Cæsares contenderint, illos nanque tyrannis eiectis ciuitates seruitute liberasse, hunc liberis prægraue iugum imponere, & dissimulanter quidem, ut imperiti rerum uerborum lenitate adducti decipiantur. Per hunc modum Cisalpinæ Galliæ ciuitates primò licentia militari, & ea semper impunita, crudelissimè direptas, & demum immanibus tributis deformatas spectari, & occupatis arcibus Etruriæ compedes iniectas esse, Senenses sub Hispanico præsidio seruitutem ferre, quum ciuili dissensione libertatem amiserint, Lucensibus ita libertatem relinqui, ut eam quotannis pecunia redimere cogantur, Siciliæ uero atque Neapolis tantæ modo dignitatis ac opulentiæ regna, usque adeo spoliata esse Fortunis omnibus, uti opportuna præfectorum auaritiæ, ut Turcarum imperia ad miseriarum finem exoptent, ipsos porrò Venetos, qui rerum omnium periti, suarúmque præsertim actionum accuratè memores esse consueuissent, quantam fidem ex Neapolitano fœdere Cæsar præstiterit, satis præclarè confiteri, uel ob id quòd inedia subactis, ea quæ paulo antè Barbarus uel ex professo Christiani nominis hostis humaniter dederat, uitæ alimenta denegarit. Proinde senatum tempestiuè, si unquam antea, & sapienter ad eum se recepisse, apud quem datæ fidei ac humanitatis iura seruarentur, quum in socio parum æquo astutóque ueteris inuidiæ & cupiditatis documenta prospiceret, ad inuadendas scilicet eas urbes, quas fatali bello ereptas, Francisci demum ope recepisset. Quibus autem artibus Cæsar, quum per mediam Galliam summis exceptus honoribus in Belgium pertransiret, regem deceperit, ipsos nouisse; quum ab ea promissæ pacis ostẽtatione, affirmante coràm Daualo, ut ad traducendum legationi maior inesset auctoritas, par propè discrimen rerum suarum adierint, eiusque rei fabula, quòd in ea scitè agenda Cæsar totum maiestatis pudorem consumpsisset, orbem terrarum fama compleuerit. Propterea Franciscum uindicandis iniuriis intentum contra Cæsarem bellum parare, ut donec sua recuperet, aliena continenter inuadat, orare Venetos tanquam ueteres socios amicósque Gallici nominis, ut sibi adesse uelint. Ipsis hercle uno consensu bella gerentibus, ea quæ optarent uictoriæ præmia minimè defutura; quòd si forte abnuant fœdus, & sedere, neutrúmque iuuare utilius putent, ambos proculdubio diiudicante Fortuna grauiter offensuros; ut demum à uictis odium referant, & à uictoribus iniuriam expectent. Decreto autem initóque fœdere, quod plurimum interesset, Solymano rem longè gratissimam facturos. Eum enim ualde commotum lacessitúmque recentibus iniuriis in Pannoniam cum innumerabili exercitu proficisci statuisse, pariterque exiturum cum ingenti classe Barbarussam aduersus communem hostem; quibus consiliis communicandis Iunusbeius Venetias mitteretur. Nec de belli euentu quicquam dubitandum uideri, quum ipsi uni Veneti propriis usi uiribus, satis esse uideri possint, ut Cæsarem exosum populis, & rapinis milites alentem, à duobus potentissimis totius orbis regibus undique terra marique petitũ, Cisalpinæ Galliæ impotenti dominatu celeriter detrudant. Ad ea Senatus per aliquot dies extracta mora, ut interim Iunusbeius applicaret, grauiter respondit, amicitiam Francisci regis, quam studiosè percolerent, ornamento sibi non oneri esse debere: parem quoque obseruari cũ Cæsare, à quo discessisse uideri nolint, tametsi fastidito eo graui fœdere, quo se Neapoli parum fœliciter impleuissent, ad Solymanum eius hostem amicitia repetita cõtulerint: proinde patres conscriptos ac omnes ciuitatis ordines è republica existimare, tueri pacem, qui multa duris temporibus incommoda perpessos, quæ uel sero tranquillitatis otio sarcirentur. Cæterum si explicata signa & planè inchoata bella conspiciant, tũ maturè deliberaturos, tueríne pacem expediat, an bello permisceri; quum trium maximorum totius orbis principum amicitia perfruantur. Appulerat interea Iunusbeius, publicáque domo, lautè instructa, exceptus fuerat. Is petebat, ut leges renouati fœderis

A deris à Badoërio Bizantii conscriptæ senatus auctoritate sancirentur, Franciscíque regis causam ita senatui commendabat, ut nihil plus peteret, quàm ut eam amicitiam, quam cum Gallo tuerentur, propensiore studio, nouísque officiis adaugere uellent; postquam ipse Solymanus, fratrem appellatum, gratia atque opibus iuuandum aduersus Carolum Hispaniæ regem suscepisset. Nihil enim, ut fœdus percuterent, aut arma caperent postulabat, secus ac Polinus & Pellicerius uehementissimè cupiebant: ut pote qui feruidè instando, denunciandóque cuncta facilè impetrari posse crederent, ob idque Barbarum frigidè proloquentem, auro corruptum suspicarentur; uerum ut postea pro certo constitit, tanta eminebat in mandatis ac literis Solymani, alio qui superbi, æquitatis atque modestiæ ratio, ut nihil ab inuitis exigi nollet, quod ex
B commodo præstari minimè posse uideretur. Itaque Polinus frustra contritis apud Venetos aliquot diebus trireme publica Ragusium deuectus, ac inde mox discedens magnis itineribus Bizantium contendit. Quum festinaret, Achomati magistro equitum in Pannoniam properanti, in Thraciæ finibus occurrit, hunc de Germanorum apparatu cœptóque itinere, & de Francisci consiliis edocet, ubi uerò Bizantium est peruentum, cuncta spe sua duriora apud Barbaros inuenit. Pernegabant enim purpurati educi posse classem, quòd serius quàm oporteret ad rem impetrandam aduenisset. Verni certè æstiuíque temporis, ad nauigandum aptissimi, tres iam menses effluxerant: ita ut Polinus ingenti cura doloréque uehementer angeretur quòd neque Venetiis neque Byzantii, in tractando utroque negotio, satis fœlix aut tempestiuus
C extitisset. Aduenerat etiam Dexius trierarchus, ut aduentantis classis nuncium in Galliam deferret. Is in Belgarum fines latè penetrasse, & Hispaniam inuasisse regios liberos cum ingentibus copiis enarrarat. Proinde Polinus, uti aliena fide deceptis ac inanis industriæ suæ successum deplorantibus facilè accidit, sese grauiter afflictare, peruersos ac instabiles Barbarorum mores execrari, implorare fidem Solymani, conuentósque priuatim singulos purpuratos obtestari ne regem spe classis in Hispaniam prouectum, & Belgarum fines inuadentem desererent. Ea enim cessatione neque honesta ipsis neque utili, sui regis decus prodi, interpellaríque uictoriam, quæ iam exploratam partáque è manibus emitteretur. In his autem obtestationibus adeo multus erat ac assiduus, ut fastidio quàm gratiæ propior uideretur, iudicarétque Solyma-
D nus eunuchus eius querelæ causam graui oratione finiendam, atque ita euocato in prætorium Polino assidentibus collegis, quibus ipse quoque Hariadenus propter præfecturæ maris dignitatem addebatur, ad eum conuersus; Hic, inquit, locus, uiri Galli, expediendis grauissimarum rerum consiliis optimi imperatoris iudicio fidelibus seruis datus, uti decet, quotidie ingredientes beneuolentia atque odio uacuos excipit, & præclarè quidem admonet, ut liberè loquamur. Neque uelim, ut hæc oris libertas nuncia ueritatis, atque ideo fidelis amicitiæ custos, auribus uestris acerba molestáque sit. Nam postquam rex uester Ottomânici nominis socius, atque amicus est appellatus, neque remittere amoris officia, neque amicitiam uestram fastidire iam possumus; quum uos mirificè amet imperator, uosque suis opibus uehementer adauctos,
E deuictísque inde hostibus potentia & dignitate maxime florentes uelit; sed postulatis uestris, nulla inest æquitas, nulla modestia, ita ut uos iniquos inuerecundósque uocemus, alii uero minus beneuoli, ueris nominibus importunos ac impudentes appellent, postquam uti nimis improbè procaces, amicitiæ rationes ineptissimè conturbatis. Fœdera enim paribus commodis, exæquatísque sumptibus, & mutuis periculis confirmantur. Quod si studia atque officia negligendo nihil rependeris, celeriter obsolescunt. Ita uobis euenit, uiri Galli, qui in nostro periculo semper obliuiosi supinique, in uestro semper erecti & egregiè memores, nequaquam factis certísque auxiliis, quum opus fuit, sed inanibus tantum literis atque legationibus amicitiam coluistis. Dicite obsecro, quod unquam studii uestri, uestræque operæ signum apparuit? quo saltem hostium nostrorum animus uel ambiguo metu distineretur? quum Carolus totius occidentis copiis instructus in Pannoniam uenisset, atque in-

terim in Græcia Corone Patræque hostili classe quaterentur, Tunetúmque demum, A
tantis petitum classibus, caperetur. Sed hoc uobis condonamus, illud certè uix ferendum uidetur, quod nec tantis iniuriis nostris, uti par erat, indoluistis; quum cruento cõmuni hosti tot nostri nominis crudeliter interfectis, officiosè gratulandum existimaueritis. Peruenit demum ad Aulonem noster imperator, magno uestro commodo in Italiam traiecturus: sed nec tum, quæ à uobis iactanter largéque promissa erant, Apulorum erga uos studia in appulsu uestræ classis reperta sunt; nec uos in superiore Italiæ parte ualidè incumbendo cõmouistis; ita neque nobis opportuni, neque uobis unquam tempestiui uel utiles, bene gerendarum rerum occasionem semper amisistis: sed neque tum neque postea uestro consilio & consociatis armis unquam eguimus. Venetus enim suo malo, & uim pariter, & fidem nostram expertus est, & reliqua Mars B
iniuriarum nostrarum præclarus ultor secundissimè confecit, quum arbitrio uestrò induciis cum communi hoste confectis ad nos inuadendos, eius uela tam iniquè quàm impudenter inflassetis. Cæterum sine uestra ope tantos hostium impetus egregiè retudimus, quum hic ipse Hariadenus & classem ad Ambraciam profligarit, & latrones Hispanos ad Castrum nouum fœlicissimè trucidarit, indéque receptis nostris urbibus alienas cœperimus. Nullius ergo meriti causa uobis tenemur, sed harum rerum obliuisci malumus, quàm uobis semel in amicitiam receptis deesse. Factis enim fidem tuemur, sed spectare tempora, pericula metiri, occasiones agnoscere, eius est, qui non temere Fortunæ aliquid committendum existimet. Tardiùs quàm oporteret, ut classis educeretur, aduenisti. Præcipiti nanque æstate pestilens imminet autumnus, ita ut neque maturè conscribi remiges, neque in naues contrudi tutò liceat. C
In longissima enim nauigatione quis naualem turbam, ad insoliti cœli mutationem morbo tentari solitam, uitæ periculum minimè adituram credat? quis naufragia uel in reditu non pertimescat? quum hic ipse Hariadenus Augusto mense tantus in re nauali magister ad Acroceraunios scopulos illisus, tot triremes amiserit. Hyeme reficì, uere adornari atque educi classis debet, æstate nauigatur tutò, bellúmque geritur. Id ut fiat, reipublicæ causa, Imperatori persuademus. Neque enim amissa semel classis uel multo auro, quo uel immenso, & per tot sæcula congesto, Ottomãnica domus potitur, restitui potest. Tu hæc amicè dicta, si sapis, æquo animo feres, imperator porro ipse uiderit, an tibi sit indulgendum. Illi certè & nobis liberò uoto satisfecimus. Hæc uerba ab eunucho seuerè pronunciata, eo grauius Polinum perculerunt, quòd ex ore Solymani mitti uidebantur, & is quoque auscultasse omnia credi poterat. Imminebat enim à tergo confidentibus purpuratis fenestra æreis obsepta clatris, & obtenso uelo protecta, ut ipse imperator, quum uellet, necomnino sentiretur, gentium omnium querelas & lites audiret, notarétque ingenia iudicantium, quorum ex eo metu æquitatis atque iustitiæ cura multo intentior redderetur. Nec Polinus ab hac repulsa purpuratos detestatus spem abiecit, dedítque enixè operam, ut per Capiagam ianitorem largitione conciliatum ad ipsum Solymanum sibi aditum pararet. Præstitit officium Barbarus: atque ita Gallus, quod paucissimis nostrorum hominum antea licuerat, in intimum prætorium est introductus. Aderat Bederius interpres, per quem actitata recensendo magnis precibus rogabat, ne regem triplici bello hostes inuadentem, ea promissæ classis expectatione frustraretur. Ad ea Solymanus clementi ore & paucis admodum uerbis, non sua uoluntate, quæ esset stabilis, atque mirifica, sed ipsius tarditate, ac æstatis inclinatione occasionem educendæ classis elapsam respondit, pollicitúsque est, se primo uere duplo maiorem, quàm peteret, classem amico fratríque suo regi aduersus Carolum, communem hostem, siue dubitatione transmissurum. Cum eo itaque responso Dexius trierarchus in Galliam reuersus, uti supra docuimus, effecit, ut Franciscus extemplò filium ab Hispania reuocaret. Redeuntibus autem copiis, quum hybernorum subesset tempus, nec in Belgis, propter anni tempus, quicquam ultra moliri uellet, Heluetios ferme omnes, atque item aliquot signa

 Germanorum

a Germanorum persoluto stipendio dimisit. Italicas autem cohortes Hanebaldo tradidit, quæ in Italiam ad Subalpinum bellum ducerentur. Prouinciam enim, quanquam fructuum omnium copiis abundantem, commeantium tamen militum frequentibus affectam incommodis, hybernorum uacatione subleuandam existimabat, & in Italia alendum omnino bellum rebatur, uel ob id quòd & Germanorum integrã ferè legionem, & ueteranas Hispanorum cohortes in Hispaniam subsidio missas intelligebat. Itaque Hanebaldus durissimis niuosisque Alpium itineribus in Italiam profectus ad oppugnãdum Cunium oppidũ contendit. Id ad radices Alpium in plano situm, præciuctúmque duobus paruis amnibus, in Tanarum confluentibus, magnam habebat opportunitatem ad gerendum bellum: quod Fossano proximum esset, Monteuicóque finitimum. Oppi-
b dani præclaro studio Cæsari fauebant, sed ut præsidium acciperent nunquã adduci potuerant uel admonente obtestanteq. Daualo, ut à Gallis maximè cauerent. Tãtus enim erat metus Cæsarianorum militum, summa licentia ac impunitate sociorum Fortunas in prædam uertentium, ut uim hostium minore cum periculo sustinendam arbitrarentur. Sed ubi aduentum hostium certius senserunt, non de uano conceptus pauor usque adeo apud infirmos uiribus creuit, ut quod antea repudiarant, à Daualo militare præsidium postularent. Misit itaque Petrum Portum à Vicentia, nobilem strenuúmque alæ præfectum: is cum sexaginta galeatorum equitum manu, acceptis in clunes totidem cõsessoribus sclopettariis, usus tenebris per stationes hostium ad oppidum penetrauit. Eius aduẽtu Cuniates bona parte metu liberati, impositum extruendi intus aggeris mu
c nus alacriter susceperunt. Nec multo pòst quum Daualus de oppidi salute sollicitus, ad Petrum Ciconium, qui Fossanum præsidio tuebatur, sæpe perscriberet, ut Cuniatibus maturè opem ferret, Blassius Summanus cum cohorte una eadem fœlicitate, qua Portus ierat, per medios & semisopitos hostes ad oppidum peruenit, amissa tamen circiter dimidia militum parte, quum alii obscura in nocte rectum iter tenere nequiuissent, alii periculo territi segniúsque sequentes retro per deuia dilapsi amisso in tenebris pudore uexilla reliquissent. Hanebaldus admotis maioribus tormẽtis magna ui murum quatiebat, pinnarum ruina fossam compleuerat, duósque aditus ad irrumpẽdum parabat. Portus & Blassius diruta mœnium obiectis lanarum saccis, congestáque omnis generis materia & gleba farciebant. Omnibus propè horis certabatur, impigrè populus militibus
d intermixtus propugnabat, usque adeo pari omnium studio, ut fœminæ nequaquam tormentorum ictus formidantes, comportando onera corbibus, & militi cibaria ministrando uirilem operam præstarent. Galli instauratis per triduum præliis conscendere murum conati, sempérque repulsi multis suorum occisis, pluribus uulneratis, desperata expugnatione oppidi discesserunt. In postremo certamine Guilermus Blandratus, qui antea ut diximus Casalem urbem Gallis prodiderat, glande traiectus interiit, Sanpetrius Corsus in aduersum os lapide excepto deformiter uulneratus, Ioannique Turino brachium scalarum ruina debilitatum, uiri fortes supra centum desiderati; et in his Italorũ & Vasconum signiferi quatuor, & insignes nonnulli equites Galli, qui pedibus pugnare iussi alacriter subierant. Quum se reciperent Galli, & maledictis incesserentur, honesta quædam alioqui mulier, sed tum nequaquam integro pudore, ut abeuntibus illude-
a ret, nudatos clunes sublata ueste feriẽdos è summis mœnibus ostẽtauit. Cuniates spectatæ uirtutis merito, Portum & Blassium pecunia donatos dimiserunt: nec multo pòst Hanebaldus, nullibi cœptis arridẽte Fortuna reuocatus in Galliam, in Alpibus niuium procella obrutus penè interiit, multis ex comitatu & in his fratris filio multa mole niuiũ miserabili mortis genere sepultis. Nec multis inde diebus Langeo, ab rege in Galliam euocato, profectóque, Cæsar Maxius à Neapoli insitatæ calliditatis dolũ reperit, quo Taurinum belli arcem Gallis eriperet. Discessu siquidem uigilantissimi ducis minus intentas diligentésque custodias futuras ratus, quatuor agrestes carros, per quos uenale fœnum in urbes conuehitur, adeo solerti ingenio concameratos fabricarat, ut quum exterius uirentis fœni speciem præberent, interius seni loricati milites cõderentur, qui demum ingressis portam carris, in medio aditu laxatis machinæ fibulis repentè prosili-

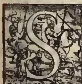
M iiii

rent, hastísque hostium correptis, quæ ad parietem per rastrella dispositæ ad manum essent, custodes confoderent, & tandiu angusto in aditu carrísque occupato locum tuerentur, donec instituta ad succurrendum una atque altera ualidorum atque pernicium sociorum manus adcurreret. Franciscus enim Isclanus, Hispanúsque Mendocius, modico interuallo idoneis in locis occultati fuerant, ut carros ingredientes celerrimè consequerẽtur. Sed his aut animus, aut certè Fortuna, quæ dolis illudebat, importunè defuit, cum primus enim carrus ab ignaris doli bubulcis, fœliciter esset introductus erumpẽtibúsque armatis insidiæ nudarentur, cataracta à fabro ferrario, qui forte aderat, opportunè demissa subsequentes exclusit. Ita primi frustra socios expectantes, decurrente ad excitatum clamorem Buterio duce, à Vasconibus sunt interfecti, uno tantum capto conseruatóque ab Italis Alexandro Magio, nobili Insubre, ut auctorem atque ordinem insidiarum aperiret. Isclanus quoque qui ad patrandum subitæ rei facinus, sed non in sua facta serus adcurrerat, è muro glande percussus interiit, milites uero tormentis pariter petiti è conspectu sese celeriter eripuerunt. Ea res uti nouo insidiarum genere instructa atque perducta penè ad exitũ, Gallorum animos magnopere conterruit admonuítque, ut nullam omnino custodiæ diligentiam aduersus Maxii ingenium superfluã putarent, quum ab eo ad tendendas insidias parato paucis antè annis, ipso etiam ægrè defendente Buterio portæ eiusdem propugnaculum noctu scalis captum meminissent. Cæterum Lãgeus, qui iter in Galliam susceperat, niuosis in Alpibus concepta graui pituita, citra Lugdunum interiit, uir animi uirtute, ac optimarum literarum notitia Gallis omnibus ea ætate superior, & dignus hercle longissimo uitæ cursu, quum supra Bellaiæ nobilis familiæ nomen, sobrii & maximè constantis ingenii mores, quod paucis eius gentis uiris militaribus contigit, ad bellum attulisset.

A (margin, at line 1) · B (margin, at "seruatóque") · C (margin, at "ea ætate")

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXII.

SVB ID tempus Germania omnis, excitata Ferdinandi regis pre-
cibus, grauissimisque Hungarorum procerum obtestationibus
permota, aduersus Turcas bellum suscepit. Nemo enim erat,
qui animo dolorem ac ignominiam ferre posset; postquam pro-
B pinquis & fratribus ad Exechinm fœda in fuga trucidatis, & nu-
per ad Budam Rochandulfi exercitu turpissimè fuso deletóque,
uetere belli gloria decidissent. Nec quisquam erat, uel Austriæ
domui grauiter infensus, qui acceptum dedecus nobili ausu sar-
ciendum, Budámque omnino repetendam esse non duceret. Admonebantur & desi-
des non dubio uicini periculi metu, quoniam apparebat Turcas nusquam uinci soli-
tos, perpetuóque bellandi studio & consuetudine procedendi, prædam & prola-
ti imperii famam quærentes, occupata Pannonia minimè quieturos, breuíque futu-
rum ut Germani, nisi Hungaris diro bello obrutis opem ferrent, irrumpente uicto-
re Barbaro, iniqua domi conditione pro focis ac uxoribus & liberis certare coge-
C rentur. Celebris tum erat Nurumbergæ regulorum, & legatorum omnium propè
gentium conuentus, diúque in eo Pontificii cum Lutheranis de Christiani dogmatis
ueritate contenderant, sed ea contentio eum habuit euentum, ut Lutherani insigni con
tumacia placita sua defendentes, concilio locum in ipsa Germania deligi postularent.
nunquam enim id concessurum Pontificem rebantur, ne Constantiensis concilii exem
plo dignitatis atque salutis aleam subiret. Sed id petentibus, uti mox dicemus, Pontifex
probitatis ac innocentiæ suæ fiducia, publicæ concordiæ uotum secutus, liberaliter in-
dulsit. Cæterum decreto bello, imperata adductáque sunt à regulis & liberis ciuitati-
bus ad triginta millia peditum, & equitum armatorum septem millia Germanici nomi
nis, in his eminebat Mauritius Saxo nobilissimæ stirpis regulus. Legionibus magna bel
D licæ uirtutis opinione præerat Conradus Hessius, direpta urbe Roma ingentes diuitias
consecutus, & Volfangus Theodoricus è Sueuia nobilis. Supremi autem militaris im-
perii nomen delatum est Ioachimo Brandeburgensi regulo, quem Turcico ad Viennã
prælio interfuisse docuimus, ita tamen ut summa consilii potestas ad octouiros perti-
neret. Hos natu grandes rerúmque peritos in concilio delegerant, qui imperatori non
multum foris in militia uersato adessent, Ioachimus enim uti parum efficax nihil fere
præter generis nobilitatem & regii cultus instrumentum, liberalesque conuictus in ca-
stra detulisse uidebatur. Vbi Viennam est deuentum accessere Ferdinandi regis co-
piæ, nam præter Austrianos nominatim euocatos, Hunganotus Styriæ præfectus circi
ter decem millia equitum effecerat. In his erat Illyricorum ala, Bartholomeo Croato
duce impigro, cultu insignis uirtutéque mirifica, & Nicolaus Sdrinius cæde Cazziane-
E ris hospitis æque laudatus & infamis: Hungaricus autem equitatus quindecim millium
numerum efficere dicebatur. Nam Gaspar Seredius uir impiger, laudis & prædæ aui-
dus, cis Danubium multos Vsarones rapinis assuetos, ad signa conuocarat, alia
quoque ualidior manus Andreæ Bathoris uexilla sequebatur, ueteranas uerò tur-
mas, quæ circa Agriam ultra Danubium hyemarant, ductabat Perenus Petrus au-
ctoritate, potentia, usúque militiæ Hungarorum nobilissimus. Nec ipse Georgius
Varadiensis antistes, quem à Solymano in tutela regis pueri reginæque in Tran-
syluania ad Lippam relictum diximus, tanto excitatus apparatu, Christianæ causæ
defuturus esse credebatur: sed astuto constantíque uir ingenio, quum nihil sibi an-
tè belli euentum temere præmoliendum arbitraretur, ita sollicitantibus regiis amicis-
que ueteribus uerba dabat, ut transeundi spem præberet, nec obligaret fidem ullo

literarum testimonio, quo Turcis inita consilia proderentur. Paulus quoque Ponti- A
fex, quod erat mirificæ uoluntatis & liberalis officii munus, tria milia delectorum
peditum Viennam ad exercitum misit, hisque ducem attribuit Alexandrum Vitel-
lium: expetente rege magnis precibus, ut is præcipuè mitteretur, qui spectatis ope-
ribus pugnacis & egregii ducis famam quæsisset. Italos enim duces & milites rex
ipse, uti maximè idoneos expugnandis urbibus quærebat, nam paulo antè Philippum
Torniellum cum aliquot cohortibus mercede conduxerat, & Iacobus Medices Danu-
bianæ classis præfectus alterum iam annum in Pannonia secunda nominis fama mili-
tabat. Sfortia quóque Palauicinus, summæ spei summæque nobilitatis adolescens,
per eos dies ornatissimam sexcentorum equitum alam, circa Padum conscriptam in Pā
noniam adduxit. Descensum est secundum dextram præterlabentis Danubii ripam, B
miro quidem ordine, sed adeo modicis ac intermissis itineribus, ut Itali Hungaríque
duces iam adultæ æstatis meliorem partem gerendis rebus opportunam segni ac inuti
li mora absumi testarentur, fremebátque ob id antè alios Medices, qui multum antea
regem fuerat adhortatus, ut ad prima ueris signa, priusquam Turcarum præsidia adau-
geri & confirmari nouis militibus possent, expeditas copias cum classe demitteret, futu
rum enim esse, ut strenuè atque celeriter inuadendo non Pesto tantum, uerum & ipsa
quoque Buda potirentur, quòd Solymanus Budæ præfectus, quem natione Hungarum
& professione Turcam conciliandis Budensium animis à Solymano imperatore reli-
ctum diximus, pestilentia absumptus interisset, eúmque pari fato subsecutus esset Ste-
phanus Verbetius, qui propter summũ in Germanos odium Turcarum beneficio apud C
suos ciues prætoria potestate fungebatur. Sed ea consilia peritè atque salubriter oblata
Ferdinandus, aulæ suæ principibus immodicè credens, in eam maximi apparatus occa-
sionem distulerat. Mos enim erat amicorum intimis obtrectare alienæ uirtuti, improbè
suspicari mentiríque, & neminem in aula pati, qui certa uirtute ad regis gratiam nitere-
tur. Hisdem artibus nullóque pudore, omnibus ærarii fiscíque opibus immaniter dire-
ptis, summæ benignitatis & clementiæ regem auitóque ingenio bellicæ laudis appeten
tem, militari existimatione spoliarant. Nunquam enim eorum adulatione circunuen-
to hostilem aciem uidere licuerat, quum per legatos gerenda bella & regii nominis ma
iestatem nequaquam manu, sed consilio procul à periculis tuendam suasissent, recenti
quidem exemplo Fortunæ Cæsaris, qui per duces tot trophæa de Gallis hostibus ere- D
xisset; quum duo Pannoniæ reges temere in aciem progressi, occisíque ipsorum genti
& nomini ualde insignem calamitatem attulissent. His de causis Ferdinandus in una se-
curitate prudentiæ nomen reponens, tam procul à periculo quàm à fructu speratæ lau-
dis remotus, Viennæ substitit expediendis commeatibus, qui nauigiis secundo flumi-
ne in castra deferrentur. Iam enim Ioachimus; quum tantæ tarditatis infamiam ægrè
sustineret, uel maximè lentis itineribus ad Strigonium usque peruenerat. In promo-
uendis castris talis ordo perpetuo tenore seruabatur, qui tametsi nullo usui fuerit, &
ad periculum faciendum euentu caruerit, prodendus tamen, quia optimus, ad exem-
plum posteris uidetur. Triginta sub signis Hungarorum turmæ, moris hostium lo-
corúmque peritæ explorandis regionibus anteibant. Pontificiæ cohortes sequeban- E
tur, eæ siquidem primi pedestris agminis frontem obtinebant, Vitellio lætanter &
alacriter Germanis ducibus gratias agente, quòd sibi potissimum, uti primis obie-
cto periculis, nobilem ostendendæ uirtutis locum dedissent. His uti par erat Sfor-
tiani splendentis armaturæ equites ad mutuam opem ferendam erant coniuncti. Suc-
cedebant continenti ferè ordine, tres distinctæ maiores alæ, prima Pereni & Batho-
ris, secunda proregis Hunganoti tertia Germanica grauis armaturæ, deinde modi-
co interuallo peditum legiones quadratis agminibus. Apud has tormenta leniora
falcones & minores colubrinæ ad campestres usus supra quinquaginta equorum iu-
gis trahebantur. In dextro latere legionum adequitabat imperator cum robore Ger-
manorum equitum, qui fulgentibus protecti armis (nam & plerique ferrea tegumen-
ta equorum pectoribus & clunibus indiderant) insuperabilis & longè pulcherrimi
agminis

A agminis speciem præbebant, longa uerò series carrorum atq. rhedarum, quarum apud Germanos infinitus erat numerus, extra aciem ducebatur, ita ut irrupturis hostibus esset obiecta, intercedente duorum stadiorum spatio, quo explicari posset equitatus. Inclinante sole castra ponebantur, ea instituta ratione, ut lunato circuitu connexis curribus & pluribus simul tormentis, Germanici nominis copias circunuallarent, reliqui omnes Itali atque Hungari excluderentur, & una tantum Germanorum equitum manus extra munimenta pernoctaret. ob eam rem Vitellius ut contra subitas hostium incursiones tutior foret, editos colles & nemorosa loca sedulò quæritabat. E singulis autem legionibus singulæ cohortes, quæ circa rhedas in statione consisterent, sorte ducebantur, & si quis hostium incursus tumultum excitaret, duo millia equitum
B descripta erant, qui dimissis equis, pedestri ordine, cohortibus opem ferrent, uallúmque defenderent, ad læuam reliquum castrorum latus alluebat amnis aquationibus & in omnes comitantis classis commoditates opportunus. Nunquam enim à Danubii ripa discedendum esse didicerant, superiorum ducum exemplo, qui in Pannonia militassent, & recenti monitu Ioannis Tarnouii Sarmatæ, qui Moldauica uictoria clarus, uti summus bello dux eo exercitu, multorum iudicio uotóque ad certam spem uictoriæ, longè dignissimus habebatur. Is enim inuitatus à rege, quum tanti muneris operam præstare nollet, ne Sigismundum regem suum, in uetere Turcarum amicitia quiescentem offenderet, salubre consilium dederat: præclarè monens, ne unquam à ripa discederent, nunquam se uel à refugientibus & perturbatis hostibus ad pugnam in campos
C elici paterentur. Nihil enim aliud Turcas omnibus ludificandi artibus instructos, eo bello quæsituros, quàm ut nostri auiditate conserendæ manus progrediantur, à flumínéque discedant, quo se celeriter ad ripam insinuent, circunfusóque innumerabili equitatu & laxatis lanssimè turmis cataphractorum impetus eludant, & demum interclusso commeatu nostros etiam, uti Ludouico regi miserè accidit, aquatione prohibeant: quod ad Budam uerò pertineret, seuera uoce dixit, bis antea parum fœliciter tentatam, tertio etiam periculo tentari posse, capíque, sed existimare munitiones adauctas, & Turcas aliquanto Hungaris constantiores, ad interitum usque pugnaturos, quo animorum decreto nostris militibus insuperabiles iudicaret. Nec de inuicta gente, quæ ueterano & maximo polleret equitatu, magnam insignémque uictoriam ra-
D tione concipi & rectè sperari posse, nisi beneficio Deorum immortalium, parta concordia, omnes totius Christiani nominis equites & opes in unam aciem cogerentur. Erat enim fama edita in uulgus, Solymanum cum ingentibus copiis amittendæ Budæ periculo excitum in Pannoniam rediturum, aut si ipse subsisteret, missurum auxilio Europei equitatus magistrum, qui suo more commoueri minimè posset, nisi equitum sexaginta milia ducerentur. Sed eius consilii euentus secus ac putarant, ancipitem casum tulit. nam sicuti ad decernendas cogendásque copias magnopere contulerat, ita ad descensum continuò maturandum magno incommodo fuisse uidebatur. Grauis enim nec insolitus de Turcis timor, quanquam magnificis uerbis egregiè tegeretur, Germanorum animis incesserat, usque adeo, ut planè rudis imperator quanquam ingenio fortis, minimè festinandum putaret, ne suæ gentis exercitus in ea loca demitteretur, à qui-
E bus aduerso demum flumine, nisi parta uictoria difficilis esset receptus. Ex arcano enim consilii decreto statuisse ferebatur, nullam pro Pannoniæ regno, uel dimicationis uel certi periculi aleam subire, sed tueri tantum Noricos fines, & Germaniæ uires ostentare, quibus deterreri posset Barbarus, si ueluti concessa Pannonia minimè contentus, Germanos quoque lacessere cogitaret. Sed certi demum speculatores è Samandria reuersi, quum eos omnes de Turcis falsos rumores extinxissent, tanti dedecoris tarditatem sustulerunt. Nam uix mille Ianizeros pedites, & bis totidem equites Budam aduenisse, & classem numero generéque nauium regiæ multo inferiorem esse nunciarant. Valebat & plurimum ad timorem minuendum cunctationémque tollendam Hũgarorum opinio plena bonæ spei plenáque rationis atque iudicii, affirmante præsertim prædicantéque Pereno, nullam Turcarum manum, quæ uel mediocris & exigui

exercitus nomine digna uideretur, ad Budam inuenturos, si continuò descenderent, A nihilque amplius iam penè corruptæ occasionis insigni flagitio, perdi paterentur, quòd Solymano alternis æstatibus bella gerere solito, is annus statæ quietis & otii foret, nec ullam omnino ualidæ iustæque expeditionis suspicionem adduceret. His de causis quũ omnium militum animi ad profectionem erecti uiderentur, & iam ipse Ioachimus abrumpendam moram putaret, Danubium transire constituit; id non probabat Medices, qui quum Strigonii integrum annum in præsidio fuisset, Turcásque sæpius ad portas excurrere ausos, multis interfectis & captis, latè repressisset, rebus Budensium diligenter exploratis, petendum regni caput esse dicebat, monstrabátque iter expeditum, quo facilè in conspectum Budæ biduo peruenirent. Idem erat Pereni iudicium, eadem Hungarorúmque uoluntas; sed cum ducis, tum consultorum omnium mens erat, B antè omnia Pestum oppugnare, quod minore cum labore minoréque periculo fieri posse uideretur, atque inde demum perspectis hostium consiliis cognitisque uiribus ad ueteris Budæ ripas reuerti, tum enim milites multò alacriùs expugnandæ Budæ pericula subituros, si Turcas, quod bono omini foret, in prima contentione deuicissent. Hæc opinio magnopere probabatur ipsi Barcocio, Othonique Fotisco, qui paulo antè Pestum contra Mahometem insigni cum laude defenderant, Incorúmque naturam & mœnium uitia, & quicquid institutis ab se nec perfectis munitionibus deesset exactè nouerant. Cæterum ea res aliam quoque moram attulit. nam Danubius in insulam sancti Andreæ, & inde ad Vaccianam ripam traiecturis gemino ponte & laborioso quidem opere iungendus erat. Vno demum atque altero ponte flumine constrato petenda erat C Vaccia, urbs antea nobilis, sed Mahometis bello, uti antea diximus, incensa, & demum euastata à nostris copiis penè tota corruerat. Nec erat quisquam qui antè alios adire atque explorare locum uellet, occultatas enim in tectis atque ruinis insidias timebant: quòd nemo adhuc hostium esset conspectus, nec ulla subesset causa, cur astutæ & promptissimæ gentis consilium, ad metum potiusquã ad dolos ac insidias referrent. In ea cunctatione, adhortante Ioachimo, Vitellius alacriter id munus suscepit, ita ut fidem daret imperatori, Germanorum cohortes postero die secuturas. Itaque Vitelliani celeriter cõfecto itinere urbem ab incolis desertam intrant, nec quenquam hostium, qui se in conspectum daret, inueniunt, ita uniuersus exercitus ab insula in ulteriorem ripã est traductus. Descendit & uno tempore Medices ornatissima classe, ut aliam minorem insulam D à fano diuæ Margaritæ nũcupatam (ea est paulò supra Budam) occuparet, nec obsistere hostes, qui tota ripa sese diffuderant, è Budáq. uetere minoribus tormentis classem transitu prohibere conabantur. Sed classis singulari militum alacritate, & contentione remigum incitata, adiutáque plurimum secundo rapidissimi fluminis cursu, paucis acceptis uulneribus, insulam apprehendit, classémq. hostium subeuntem coniectis in eam maioribus pilis ad suburbanã Budæ stationem cõpulit. Porrò inter insulam & continentis ripam, ubi iam põtem effecerant, in spatio duorum stadiorũ erecta quadrata munitione, parua castra, quæ septẽ cohortium præsidium acciperent, cõstituta sunt, ut onerariæ naues duplici defensæ præsidio, nihil timerent, & qui sub sarcinis in castra contendebant, securè commearent. nam & interdiu aliquot turmæ equitum cohortibus addebantur. E Quum magno circuitu, uitãdis Budensiũ tormentis, ad Pestum ire pergerent, ex transfugis reperiebant Balim Epirotã, qui mortuo Solymano Hungaro urbis præfecturam excepisset, in præsidio habere circiter duo milia equitũ, tria uero ex Illyrico Vlamanẽ Persam adduxisse. Is deserto Tãmasn Persarũ rege Solymanum secutus, uti supra memorauimus in expugnatione Castri Noui ad Rizonicũ sinum, insignem operam nauarat. Ad hos accessisse mille equites Amurathe Dalmata duce, Obroatũ & Clissæ cladibus nostris claro. Aduenisse autẽ Byzantio ex numero prætorianorũ Ianizeros pedites mille, quibus præerat Segemenes Acarnan, eximia uirtute chiliarchi locũ meritus. Reliquos pedites ex genere latronũ agrestium Martelosins aut Mysos remiges esse, quos faciundo operi potiusquã exercendis armis idoneos exigua mercede cõduxissent. Classem uerò cõstare paulo plus sexaginta Nasadis, decẽ biremibus, paucisq. magnis lintribus,

A bus, quos undique educta sponda crassis asseribus contabulassent. Imperasse autem cunctis Solymanum, ut Budam & Pestum cæteris omnino neglectis oppidis, summa ui defenderent. propositáq. esse præmia fortibus, & supplicia ignauis; si quid porrò propugnãtibus durius accideret, Achomatem magistrum equitũ (Bellerbeyum ipsi uocant) è Triballis accerserent, consedisse enim eum ad Sophiam urbem, ut maturè opem ferret, monuisséque Sanzaccos, ut parati profectionis imperium expectarent. His rebus exploratis castra ad oppidum promouentur, Turcæ conspectis nostris Vacciana porta erupunt, Hungari singulari alacritate equos incitant, tumultuario prælio concurritur, sed paucis utrinque cadentibus, pari successu uires experti, Turcæ in oppidum, Hungari in castra reuertuntur. Vitellius à Septentrione, qua una in parte oppidũ tutò oppugnari posse uide-
B batur, propinquũ muro locum cœpit. Germani uallatis castris paulo remotius tetenderunt. Oppidi mœnia quadratam figurã efficiunt, & à meridie profluente Danubio & per angustam ripæ marginẽ relinquente, opportunè muniuntur. Vtrunque autem latus ab Oriente pariter ac Occidẽte, tormenta maiora, hinc ab arce Budæ, illinc à Gerardo monte, ad certos ictus cõstituta, ita detergebant, ut fine certo exitio, neminem nisi imperitũ & insanum usque adeo infestis in locis castrametari posse perspicerent. Buda enim editis collibus imposita, dirimente Danubio Pestum in plano situm contrà respicit, dominatúrque latè campis longo prospectu, ita ut nullam partem à tormentus metu uacuam relinquat, præter eam, quæ ad Agrianam portam, obiectu oppidi protecta spectantibus eripitur. Postero die quum Vitellius, ut statuendis tormentis locum exploraret, cum tri-
C bus cohortibus & duabus Sfortianis turmis ad mœnia processisset, nec quisquam hostium conspiceretur, Turcæ repentina eruptione è duabus portis nostros inuaserunt, initúmque est certamen paribus primo animis ac uiribus, sed postquam noua manus peditum & equitum subsidio suis aduenit, nostri pedites primo mox & equites perturbati dissipatiq. Ianizerorũ uim ferre nequiuerunt. secus enim ac nostri crediderant, Ianizeri summa agilitate suspensa ad utrunque latus anteriore tunica, peritissimè longioribus sclopettis utebantur, celeritatéque mirabili, ubi aliquis è nostris concideret, aut occiso equo sterneretur, iacentibus capita detruncabant. Nec lato scuto protectus eques, longioréque basta præualidus, & graui gladio aut claua ferrea galeas pertundens armatum nostrum equitem timebat. In ea pugnæ iniquitate perterritis militibus, Vitellius conglo-
D bata cohorte una accensisque pudore suorum animis, insolenter urgentes Ianizeros graui impetu summouit atq. disiecit; quibus pulsis, quod decorum Vitellio fuit, peropportunè seruati sunt Vistarinus nobilis adolescens è Laude Pompeia, equitum præfectus, & Ludouicus Trechius à Cremona, primus Sfortianæ alæ uexillifer, qui uulneratis & cadentibus equis, sub multo armorum pondere in manibus hostium iam penè colla cædentium procideránt. Sed Laurentio Camerti, cohortis præfecto, opem ferre non potuit, eandémque Fortunam tulere Mazza Cartonensis uir egregiè fortis, & duo cum totidem signiferis ex Vmbria centuriones. Explicante se Vitellio & suos recipiente, apparuit Turcas, si ampliore exissent numero, maioréque impetu incubuissent, nostros ad unum priusquam succurri posset, delere potuisse, sed in eo repentini prælii tumultu, quum uires ad conandum Barbarorum audaciæ defuissent, non usque adeo animi no-
E strorum sunt imminuti, ut esset quisquam qui ad abolendum dedecus in aciem produci non cuperet. Ita Vitellius, ad sarciendum incommodum dolore uehementer incitatus, satis iam cognita natura hostium & perspecto pugnandi more, confirmatis accensisque militibus, hosti insidias parare constituit, antè alios Perenum admonet, ut occasioni gerendæ rei paratus & intentus esse uelit. Considebat Vitellius in hortis regiis muro præcinctis, qui æquali mille passuum spatio à maioribus castris & ab oppido distabant, ex his hortis duodecim cohortes sub signis educit, reliquas intra septa consistere iubet, progreditúrque magno circuitu ad inferiorem fluminis ripam. Nec hesterno successu elati hostes, quicquam moræ sibi afferunt, quin cõspecto nostrorum agmine Orientali porta Flumentanáque pariter erumpant, & ad nostros magna alacritate deferantur. At Vitellius suo periculo cautior factus, uti statuerat ac optarat, Turcarum impetum densatis ordini-

bus excipit, sclopettarios ab hastatis protectos, & sese in dextrum genu proclinantes, di- A
splodere iubet, uehementi strepitu prælium miscetur, multi cadunt, & Turcæ pertina-
ci audacia inuecti cuneis nostrorum, aciem effringere conantur, sed cohortes fortissimè
resistunt. Interim, quum iam Turcæ equites atque Ianizeri frequenti multitudine portis
exissent, & multi pariter à Buda contemplati certantium agmina, ut uictoriæ interessent,
transuecti nauigiis citeriorem ripam compleuissent, Vitellius opportunè timorem simu
lat, sensim sed conferta acie se recipit. Tum uerò hostes clamorem tollunt, & uehemen-
tius ex omni latere nostros perurgent, & equites ad cædenda terga discurrunt. Id Pere-
nus attentè conspicatus, ubi iam satis magno spatio Turcas insequendi cupiditate abdu-
ctos, à portis discessisse uidet, expeditas turmas inter oppidum & auersos hostes inducit,
celeriter turmæ locum occupant, & regressurum hostem portis intercluduut. Adcur- B
rit cum reliquis Perenus, ualidáque Germanorum equitum manus duce Mauritio Hun-
garos consequitur. Tum uerò Turcæ, animaduerso periculo, pedem referre, indagine
se clausos intueri, in fugam ora atque animos conuertere. Nec consilio uotóque Vitellia
ni desunt, promoto enim hastatorum agmine & utrinque sclopettariis in cornua expan-
sis Barbaros inuadunt, eos undique circunfusæ Hungarorum turmæ & occurrentes Ger
mani equites in medio trucidant. Tantus erat conuersis & fugientibus illatus terror, ut
pleriq. præcipiti cursu ad portam delati intentis hastis suorum terga configerent, illisiq.
in angustiis & mox cadentes sequentibus ingressum obstruerent. Multi quoque quum è
ripa, propellente equitatu, in flumen præcipites agerentur, & naues in tanta perturbatio-
ne conscendere nequirent, aut interfecti, aut abrepti flumine perierunt, Nasadáque una C
nudata remigibus in litore capta demersáq. est. Eo die Segemenes Ianizeros supra cen-
tum desiderauit, quũ ex reliquis ad quadringentos omnis generis amisisset. Huius editi
facinoris summa laus ad Vitellium peruenit, qui egregiè atque fœliciter structis insidiis
suorum cædem celerrimè uindicarat, secunda omnium confessione data est Pereno, qui
peropportuno tempore & acuti & pugnacis ingenii insignem operam præstitisse fereba-
tur. Spectata quoq. est & nobilis uirtus in Mauritio, qui inuectus acriter in hostes, & ab
his circunuentus equóq. deiectus, tanto periculo fortiter se eripuit. Ab hac uel parua ui-
ctoria nostris adeo creuerunt animi, ut Ioachimus proferri tormenta, & continuò quati
murum iuberet. Itaq. erectis uimineis corbibus, quos multa gleba ad altitudinem statu-
ræ hominis replebant, ut pluteorum more tormenta protegerent. Productus est omnis D
tormentorum apparatus; sed longius quam oporteret tormenta à Germanis cõstituta
murum quãquã ueterem, nec plus quinq. pedibus latum, languidissimè feriebant. Quòd
si paulo demissius aut æquo altius librata essent, facilè accidebat, ut pilæ uanis ictibus solo
Inciderent, aut trans Pestũ ad Budã usq. iacerẽtur. Animaduerso uitio Medices atq. Vitel
lius monendo docendóq. à Germanis impetrarunt, ut propius admouerentur. Eo modo
quũ murus quadraginta maioribus tormentis assiduè quateretur, magno hiatu ad ingres-
sum patefacto, repente corruit. Nec dubitauit Vitellius se primũ profiteri, qui primi peri
culi locum atq. discrimen subiret, si Germani cum expedita legione, ascendentes Italicas
cohortes à latere sequerẽtur. Annuere Germani; atq. id se facturos sublata manu promi
sere, segni mox ac indecora cunctatione à fide discessuri. Plerunq. enim accidit, ut qui an-
te periculum fortem operam pollicentur, in ipso demum discrimine turpissimam præ- E
stent. Ab alio autem latere Hungari pedites, agreste hominum genus, & cæteris auda-
cior equitum iuuentus, quæ ad æquandum pari uirtute bellicum decus dimissis equis pe
dibus pugnare minimè recusabat, locum desumpserunt, trucique ululatu edito, quo præ
standæ operæ studium ostentabant, Italos tumultuario procursu ad subeundum murum
inuitarant. Expectantibus cunctis, ut ineundæ pugnæ signum daretur Vitellius non
pluribus uerbis suos cohortatus, quàm ut se in Italia natos in conspectu fortissimarum
gentium pugnaturos esse meminissent: ipsis enim & patriæ maximè decorum fore, si
antè alios nobili ausu ad hostem prouecti, præcipua uirtutis laude potirentur. Neque
enim de pugnæ euentu fœlicique uictoria dubitandum, quum pro superis & dignitate
Christiani nominis, cum inermi atque fœdissima gente dimicarent: manere uictori-

bus

A bus amplissima præmia ab optimo liberalíque Pontifice; egregiè autem fato functis, uti
optarent, æternæ fœlicitatis in cœlo sedes. Simili modo delectos ueteranósque socios na
uales, quos è nauibus eduxerat, Medices accendebat. Perenus Hungaris, Germanis
Hessius aderant. Mauritius Saxo, & Torniellus ad tormenta cum magna manu equi-
tum & peditum in statione constiterant; ut si hostes more suo erumperent, munimen
ta tuerentur. Erat mirum apud hostes silentium usque adeo, ut nonnulli traiecisse flu-
men & Budam effugisse hostes crederent, Segemenes enim exactæ disciplinæ uetera-
nus compresso omni strepitu tacitè cuncta administrabat. Is nouum ab Vlamane præ-
sidium acceperat, fossámque intra murum præaltam decliui utrinque margine perdu-
xerat, interiore autem in labro, uimineos corbes more nostro, atque item uinaria do-
B lia arena cespitéque repleta collocarat. Post eam munitionem Ianizeri considebant.
Secundum eos sagittarii & demum equites hastati scutatíque, qui pedibus pugnare iussi
erant. Ad utrúque uerò fossæ caput fenestratum aggerem erexerat; ut qui è nostris con-
scenso per ruinas muro in fossam se demitterent, nō maioribus tantum tormentis ab utro
que latere emissis discerpti, sed flamma etiam ex puluere sulphureo aridísque uirgultis re
pentè excitata ad unum omnes correpti delerentur. Signo dato quatuor signiferi, sequē
tibus cohortibus, audaci cursu in murum per ruinas euolarunt; sed dum uexilla defigunt,
& fossam munitionésque hostium mirantur, & pari spe metúque ad descensum animos
parant, repentina grandine sagittarum & glandium obruuntur. Nihilosecius adhor-
tante Vitellio, alii atque alii intrepidè succedunt. In his eminet Carolus Meliteus, nobi-
C lis adolescens, cui Vitellius erat auunculus, & cum eo præfecti aliquot, & strenui cen-
turiones. Cæterum Germani pedites neque spe uictoriæ, neque sociorum periculo per
mouentur. Hessius, alienæ cladis spectator, conferta legione sub mœnibus consistit. Hun
gari quoque, qui alacriter procurrerant, nec conspecto quidem hoste à mœnibus rece
dunt. Ita Fortuna, iampridem Italicæ uirtuti plurimum infesta, nostros deserit. Meli-
teo humerus glande traiicitur, præfecti cohortium Rufus & Fiolla Tiphernates cadunt,
occisísque signiferis uexilla deseruntur. Nec Turcæ occasioni desunt; partim è propugna
culo, quod biennio antea Barcocio ac Othone Fotisco defendentibus erectum diximus,
partim à transuerso aggere prosiliunt, & tota muri corona diffunduntur, spirantibus spo
lia detrahunt, & capita detruncant, & mox glandibus, sagittis, & multò maximè lapidi-
D bus deiectos, nec se recipientes nostros incessunt. Eadem quoque telorum uis legioni
Germanorum incidebat; ita ut multo plura, quàm quæ nihil audendo, uti egregia cun-
ctatrix, uulnera deuitarat, ab ignobili demum constantia exciperet. Pudore siquidem
locum tenebat, ne quæ turpiter sub mœnibus hæsisset, si se prima reciperet, secundi de-
decoris infamiam subire uideretur. Idem spectans, sed diuersa ratione, Vitellius nul-
lum timoris, nullum receptus signum dabat; utpote qui uniuersas cohortes multas ster
ni, quàm ullum uel minimæ laudis locum legioni relinqui mallet; quum se ab ea deser
tum, & penè proditum, maiore ira quàm dolore quereretur. Audita præclarè uox est
Turcæ Italica lingua proloquentis, cur nobis Itali uiri fortes non parcitis, nec segni-
bus Germanis pugnæ locum relinquitis? mens una nobis est Italis parcere, & Germanis
uti maximè ignauis temulentiam excutere, ne amplius nos lacessant. Tum uero Hessius,
E pertinacia multis uulneribus expugnata, legionem reduxit, & cohortes Italicæ continuò
se receperunt, adeo dissipatis omnium ordinibus, quum à tormentis hostium celeri fuga
se eriperent, ut multorum opinione constaret, si Turcæ omnibus portis erupissent, ma
gno detrimento nostros affici, & castra ad singularem ignominiam conturbari posse uide
rentur. Eo conatu potius, quàm prælio septingentos è nostris desideratos ferunt; sed ali-
quanto plures ex fœditate uulnerum: nullis aut certè absurdis ad ea remediis toto demū
itinere perierunt. Medices quoq. dū ad cohortandos milites discurreret, immanis tormē
ti afflatu potius, quā ictu humi cum equo prostratus summū uitæ periculū adiit. Quū in
muro pugnaretur Ioachimus ipse & Hūganotus usq. adeo infami cōsilio & loco ab omni
tormentorū discrimine subducti pugnæ euētum expectabant, ut Torniellus atq. Fotiscus
ad eos accersendos nō obscura eius flagitii cū obiurgatione cōtenderint, ut cōfirmandis

militum animis collocandisq. præsidiis, qui uni summæ imperii potestatē tenerent, adesse & conspici uellent, sed nostris fortiter repulsis Barbari nihil se commonerunt, ita in castris sublatus est omnis tumultus, & curandis uulneribus militi quies data: sub noctem uero Ioachimus duces in consilium uocauit, disputatúmque est grauibus sententiis, an ab scedere incœpto quàm expugnandi oppidi discrimen iterum subire satius foret; quum à plerisque Germanis ea, quæ tutissima, uti longè optima, probaretur. Tum Vitellius, an hoc, inquit, turpe sit uos ipsi uideritis, uiri Germani, qui uobis præcipuum militaris disciplinæ decus perpetua laude ab inuictis maioribus uestris traditum, nō iniquo iure uindicatis. Quis enim uel gregarius miles est, qui Christianæ militiæ nomen, si pari cū igno minia tam propere reuertimur, quàm tardè descendimus, non in præsens modo (tanto scilicet admisso dedecore) quàm in reliquum tempus existimatione spoliari nō uideat? exultabit certè Barbarus, uti iam aliquot inflatus uictoriis, & Germaniæ uires, Romanis olim gentium uictoribus formidabiles, inani tantum fama constare conspiciet. Ego quidem & cohortes meas, uel accepto incōmodo, alacres & prælium poscentes uideo, nec oppidū posse capi diffido, si uno atque altero in loco murum quatiamus, paribúsq. animis ac uno simul tempore, triplici constantíque acie inuadendos hostes arbitremur. Neque enim fortis, uel eximius imperator esse potest, qui non omne uel iniquæ sortis periculum cōtemnit, ut publicæ dignitatis & priuati nominis decus defendat. Hæc dicente Vitellio introductus est speculator, qui Achomatem superato ad Belgradum Sano, ad Drauum peruenisse referebat. Huius aduentu uel astutè simulato, uel inaniter credito, Germani deliberationibus finem imponunt, atque inde mouenda castra, redeundúmque Viennam censent; quòd præcipiti autumno matura hyems subierat, quòd multi ex legionibus uulgatis morbis deperibant, quòd maximè timendos imbres diuturna serenitas prænunciaret, quòd denique fossa interior, ante spem conceptæ uictoriæ, nostrorum cadaueribus replēda uideretur, nec tutus demum receptus foret, si Achomates expedita suorum agminade more præmissurus, ad Tolnam traiecto Danubio, hærentibus in oppugnatione oppidi superueniret. Erant militum omnium animi, si iterum mœnia quaterentur, ad præstandam supremi conatus operam intenti paratiq. sed dux ipse reputatione periculi, ab omni sua parata laude discesserat, uti ignarus belli, aut certè, quod potius de generoso credi uelim, octonirali iudicio circūscriptus; quanquā hesterno certamine, dum cuncta armis tormētisq. perstreperent, ita cruento spectaculo subtractus fuerat, ut nusquā conspiceretur, uno fermè ex omnibus regulis Mauritio Saxone excellenti uirtute Germanorū decus tuente. Ob id ueteres plerique Germani milites, eius ignobilis consilii dedecus, confusis tristi pudore animis non ferebant, atroci quodam fremitu indignantes paucorum ignauia publicum inuictæ gentis nomen prodi, & Hungari quoque feris ululatibus amissam spem recuperandæ patriæ deplorabant, incusantésque Deos atque Germanos, de infesta ipsorum genti Fortuna querebantur, usque adeo ut tanti roboris exercitu dignus imperator inanibus uotis optaretur. Maximilianus quidem Cæsar Germanis, Matthias uero Coruinus Hungaris, qui iampridem cōsummata belli gloria fato functi posterorū ignauiæ locum reliquissent. Cæterum Ioachimo decreti propositum tenente, Itali duces, qui discessum dictis sententiis improbarant, ægrè impetrarunt, ut sequenti die in speciem renouandi certaminis, tormentis mœnia quaterentur, nihilque milites ad iter pararent, sed sub signis, nullo tumultu edito, in statione consisterent; quo susceptæ profectionis consilium tegi posset, & distineri hostis, qui nullam ad insequendum moram facturus esse uidebatur. At Segemenes, ubi nostros tanto fortissimarum cohortium detrimento perterritos uidet, prima luce equitatum omnem & ualidas peditum manus, quæ refugientibus equitibus præsidio forent, audacter emittit, pluribus in locis cum Hungaris pugnatur, nec uirtute, aut eludendi arte nostri hostibus cedunt, résque eò deducta erat, ut in conspectu Germanorum ac Italorum indictis induciis singulari certamine, ex utráque acie conspicui & promptissimi quique infestis hastis concurrerent, usque adeo fide integra, ut utrinque Barbari Hungaris, & Hungari Barbaris inuiolata comitate miscerentur, nostrique duces tanquam ludicro spectaculo uirtutis

ac

A uirtutis ac ignauiæ iudices interessent, acciditque, ut insignis dux Turca Vitellium sibi
ostendi posceret, atque ad eum (nam armis satis erat conspicuus) uirtutis nomine am-
plexandum procurreret. Eo die supra quingentos equites nōnullis utrinque interfectis
ac uulneratis concurrisse constat. sequenti porro nocte, reducto omni tormentorum ap-
paratu, exercitus ad classem ripámque Danubii iter extendit. Tum uerò Barbari nostros
discessisse conspicati, sese omnes effuderunt, clamoréque sublato, quo nostris turpem fu-
gam exprobrarēt, postremis agminibus institerunt. Traiecerat & ipse Vlamanes preme-
bantúrque adeo nostri, ut nisi magno accepto incōmodo sese explicare & agmen conse-
qui posse uiderentur, nisi Vitellius uexilla sisti conuertíque ordines suos iubens monuis-
set Hungaros, & secundum eos Germanorum cataphractos, ut impetu facto & densatis
B turmis urgentem hostem impeterent. Ita armatus equitatus intentis hastis inuectus non
summouit modo hostem, sed proturbatum & frustra terga dantem latè cecidit. Nam po
strema Turcarum agmina, uti procul à periculo, nec perspecta nostrorum acie, quæ re-
pente se conuerterat, nondum equos ad oppidum conuerterant, ita primi intemperan-
ter urgentes præcipitis audaciæ pœnas dederunt. Durauit ea tumultuosissima hostium fu-
ga pugnáque in multam noctem, quum clausis portis exclusi hostes ad Danubium usque
secundum mœnia cursum intenderent, nostrique auidè persequerentur, & cuncta tormē
tis undique emissis, in communi periculo perstreperent. E nostris autem ducibus, supre-
ma insignis uirtutis opera egregiè nauata interiit Iacobus Trucses nobilissimæ stirpis
Valpurgæ regulus, qui Sueuorum equitatui præerat. Is quum equo ex uulnere procum-
C bente oblatum alterum conscendere conaretur, interfectus est, capútque eius hastæ præfi
xum ad Vlamanem miles detulit. Trunco autem nostri potiti sunt, qui demum Vac-
ciæ omni funeris honore collato tumulatus est, hoc ipso publicæ pietatis officio dignissi
mus, quòd eius sacri suscepti belli præcipuus adhortator extitisset. Eo accepto incommo-
do multísque desideratis Vlamanes equitatum continuit, patuítque inde expeditum iter
nostris infami festinatione Germaniam repetentibus, quibus magno usui classis fuit. Me
dicis enim præfecti diligentia, tormenta omnia in naues sublata sunt, ægrorum tamen
perampla manus segniter extremum agmen subsecuta classem conscendere nequiuit, ita
ut superuentu Barbarorum septingenti fere Germani semianimes, crudelissimè in ocu-
lis nostrorum obtruncarentur. Duces uerò nostri iam tertio ac infœlici ad grauem igno
D miniam conatu, Turcarum uim atque peritiam experti, amissum militare decus tristi co
gitatione deplorabant; quum iam Pannonici regni obliuiscendum, & pro salute Germa-
niæ consilia capienda faterentur, postquā summi reges, obliti ueri decoris ueræque pieta
tis dum priuatis odiis decertant, rempublicam, Barbarorum commodo, eneruandā per-
dendámque immani animorum obstinatione suscepissent. Italis ab rege dimissis, redeunti
búsq. in Italiam egregia fide stipendia persoluit Angelus Medices præfecti classis frater,
quem Pontifex ob singularem industriam, Vitellio quæstorem dederat, ut fratrem Vitel
lúmque hisdem sensibus coniunctos in amicitia contineret. Ab rege autem, cum multa
uirtutis commendatione, Vitellio atque Angelo aurata pocula dono data. Sed eas co-
pias per Villacum & Carnicas Alpes atque Venetiam domum iter habentes lentus po-
tius, quàm sæuus morbus à castrensi illuuie, ac alieni cœli, & pestilentis autumni iniur a
E conceptus, uehementer afflixit, usque adeo, ut ferè dimidia pars militum desiderata sit, &
Tiphernates principem ciuem, cum meritæ laudis laurea redeuntem ex domesticis fune
ribus atra in ueste susceperint. Sfortiani quoque equites, cunctis fermè equis macie ene-
ctis, pedibus in patriam redierunt. Cæterum ut rei male gestæ fœdus exitus, ad minuen-
dam infamiam auertendósque hominum sermones alicuius insignis facti nouitate tege-
retur, Perenus Petrus affectati regni suspicione, regioeúmque liuore circumuentus in ar-
ce Serigonii à Liscano Hispano iussu regis capitur, tradiúrque extemplò Medici præfe-
cto classis Viennam deducendus. Quum caperetur, auarè ac inhumaniter agens Lisca-
nus aureum torquem collo detraxit, exuítque ueste quæ pretiosis Sebelinarum pellibus
suffulcta erat. Id factum, uti clarissimó uiro atque insonti indignum, adeo Hungarorum
animos contumeliæ dolore consternatos perturbauit, ut supra duodecim milia equitum

maledictis Germanicum nomen incessendo sublatis continuò signis domum redierint. A
per eos enim dies nunciatum erat, Pereni filium ex aula Solymani à Rasciano seruo fœ-
lici astu eductum in Transyluaniam euasisse. Is admodum puer Solymano fidei obses da
tus intra septa regiæ cum nobilibus coætaneis adoleuerat. Nã Perenus pater deuicto sub
latóque Ludouico, quum Ioannem nequaquam regia stirpe progenitum, Pannoniæ re-
gno potiri uehementer indignaretur, ad Ferdinãdum, uti summæ nobilitatis principem,
Cæsarémque in concilio Germaniæ designatum transierat; ea spe ut primum sibi post re
gem in Pannonia potentiæ locum pararet. Sed pari quoque ingenii mobilitate, quod om
nia apud Ioannem sub maiestate Solymani tuta atque fœlicia, apud Ferdinandum au-
tem dubia ac infirmissima spectarentur, cogente pudore (ne Germanis æternis hostibus
Hungarico sanguini imperii decus erepturis fauere uideretur) auctore Habraymo Bas- B
sa, cum Ioanne in gratiam rediit; ægrè ut reciperetur impetrante Solymano, quum Ioan
nes Perenum fluxa fide, uario instabilíque iudicio hominem testaretur, proindéque
iterum ab se defecturum esse prædicaret. Ad ea Solymanus in hanc sententiam grauis-
simè respondit, sicuti ab his qui sermoni interfuerunt didicimus. Quid tu igitur, Ioan-
nes, ad gloriam maius à Deo magno, si sapis, exoptare potes, quàm ut Perenus à fide di-
scedens, dum ingrati atque improbi nomen subit, generosæ clementiæ decus tibi relin-
quat. Exinde Perenus in honore habitus integra fide regem coluit, sed mortuo demum
Ioanne ad ingenium rediit, quum Georgium tutorio nomine regnantem ferre non pos-
set, & à Ferdinando solicitatus eadem ambitiosè affectata transfugii præmia inani spe
præsumeret. Itaque filius Byzantio fuga elapsus, quum incredibile gaudium afferre ui- C
deretur, summam calamitatem misero patri attulit, à regiis enim ignauísque hominibus,
quibus aliena uirtus oneri, & calumnia uirtutis odio genita magno questui semper fuit,
excitatus erat rumor, Perenum adolescentem simulata fuga elapsum, cum Solymano
transegisse, ut pater Hungaros propositis rerum omnium immunitatibus ad Turcarum
studia traduceret, præmiúmque illi foret, Pannonici regni præfectura, in spem quoque
propinquam regii nominis, si fata Stephano infanti Ioannis regis filio, adolescentiam in-
uiderent. Perenus quoque non leuem aut obscuram olim famæ suspicionique præbuerat,
quum per hybernorum tempus ab Agria cum præfectis Turcarum comiter & liberali-
ter agendo amicitiam mutuis magnísque muneribus coluisset, & id quidem aliquantò stu
diosiùs & luculentiùs quàm deceret; cum eo præsertim hoste, cum quo nullum esset ab D
aduersa religione commercium, nec ullæ tunc publicæ ad otium induciæ uigerent. Sed
tantus inerat Pereni ingenio fastus & splendor prope regius, ut ei ferme centum gene-
rosi & militares equi, uacui sessoribus, præducerentur, ob idque Ferdinando regi parũ
cultu decorã aulam aut certe exhaustas opes exprobraret; quum ille usquequaq. à fami
liaribus suis immaniter direptus tenui apparatu, ægrè regii nominis splendorem tuere-
tur. Ea luxus ostentatio regiorum animos nefariæ direptionis conscientia perculsos, ita
altè perstrinxerat, ut cuncti ad opprimendum Perenum cõiurantes eum digito commo
stratum olere diadema regium, nec priuatum pati nomen posse prædicarent, adeo pro-
nis & suspicacibus ad id Ferdinandi auribus, ut quum uera testatáque de familiaribus mi
nimè crederet, genio deceptus, falsa de alienis libentissimè ad animum transmitteret.
Eam quoque affectati regni nutantísque ingenii suspicionem uehementer auxerant lite- E
ræ, Pereni ipsius manu ad quosdam duces Hungaros scriptæ, proditæque regi à Franca
pane Agriensi antistite. hic enim Pereno ualde infensus erat, quòd ille militari licentia
totius Agriensis sacerdotii peramplos redditus alendis suis equis intercepisset, his au
tem literis opima nouáque stipendia suã authoritatem sequentibus polliceri uidebatur.
At Perenus cum omni honore uerborum à Medice Viennam perductus, quũ portæ ap-
propinquaret, audirétque obuiam Medici aduenisse Philippum Torniellum, rogauit ut
sibi adaperta rheda alloqui uiros fortes generosósq. liceret. Id uero facilè concessum est;
quòd tanta uiri claritas & spectatæ uirtutis studium nõ custodia modo & carcere, sed nec
ambiguæ fidei suspicione digna uideretur; ísque ad eos conuersus: Me miserum, inquit,
quem insontem immanis inuidia circumuenit; sed multò miserior Ferdinandus, cui do-

 mestici

A mestici latrones & Fortunas, & amicos, & denique regium decus eripiunt. Ita enim fit,
ut hac præcipiti delati nominis mei iniuria Hungaricam gentem à studio fideque peni-
tus auertat, ac ob id de Pannoniæ regno non temere desperet; postquam mihi clarita
te natalium nulli secundo, & iam tribus bellis fortis fidelisque nauatæ operæ premia ab
iusto rege promerenti, de filio Barbarorum seruitute erepto lætari non licet; quum pro
incomparabili gaudio iniqua mea sorte, non dubius uitæ metus antè oculos obuersetur.
An delatores, ignauiæ suæ conscii, in ipsa de me calumnia præcipui testes, capto custodi
tóque parcent? qui nec famæ unquam regis pepercerunt: clarissimus enim quisque uel
criminis insons quum capitur, non conceptæ quidem noxæ pœnas, sed aduersam fati sui
sortem subit, me tamen animus integer scelerisque insons, quod unum Dii certi iudices
B calumnia circunuentis & miseris solatio relinquunt, hac cura liberat, liberabítque hoc
crudeli infamiæ onere Ioachimus imperator, cui oborta suspicione tale mihi periculum
imminere prædixerim, & me obiter insontē interfici malle, quam iudicio coram nō ades-
se confirmarim, & tum quidem, quū tantis meis septus copiis nullius uim timerem. Hæc
obsecro nobilis officii uerba Ferdinando renunciate, ut in discrimine mei capitis maturè
generoséque deliberet, & quantum inter amicos & delatores intersit, suo non alieno in-
genio fretus intelligat. Nimis profectò miseri sumus duces, si re male gesta ita plecti-
mur, ut præuertisse belli Fortunam uideamur. Deserti certè ad Exechium fœdéque
amissi exercitus Cazianer iustas fortasse pœnas dedit, quum inusitato oppressus metu
imperii munus desereret, nec in ipso duce dedecoris quam mortis metus grauior esse
C uideretur, ultro enim sese custodiæ dedens, ita concepti pauoris crimine damnatus
est, ut desperatis causæ suæ præsidiis effracto carcere, tam scelesto quam infœlici con-
silio ad Turcas transfugerit. Sed neque summum imperium apud me dudum fuit,
neque nos uicti sumus, si non uicimus, quod nobili certè receptu persequentis ho-
stis insolentiam egregiè repressérimus. Pannoniæ autem regnum affectare & tum pro-
mereri beneficio Solymani facilè potui; quum Ioanne rege morte sublato, expedien-
téque arma Ferdinando, clientelæ opésque meæ & Hungarorum in me studia, non
leui ad uictoriam momento, ualitura spectarentur; nec absurdam ob id, uel intempe-
stiuam spem consiliis uiro Christiano indignis afferrent. Pugnaui igitur, pugnabóque
dum uiuam, contra Turcas, si se æquum Ferdinandus in hac calumnia inimicorum ma-
D lignitate conflata iudicem præstiterit. Perorantem Medices, ut in clementia æquissi-
mi regis spem reponeret, humaniter adhortatus est, móxque fidele officium præstitit,
ipséque demum Torniellus uenantem nactus regem, ne quid durius de Pereno statuere
tur, opportunis precibus molliuit. Nec multo pòst Perenus, quum in dicenda causa, ut
palā audiretur, impetrare nequiuisset, in ciuitate noua custodiæ traditur, uel nouæ per-
fidiæ, uel, ut credi par est, antiquæ leuitatis diuturno carcere pœnas daturus. Ita tres o-
mnino reliqui antiquissimæ stirpis Hungari principes promerendo Pannoniæ regno
pares, Valentinus atque Maylatus, ac ipse Perenus, paribus propè insidiis uirtutis inuidia
circunuenti, omnem spem excitandi Hungari regis discordi ac ob id afflictæ ipsorum
genti sustulerunt: quum hic sera instabilis iudicii sui pœnitentia sortem lugeat, illi uero
ad Euxinum Pontum, in cathenis mortem miseriarum finem expectent; grauiore tamen
E Pereni conditione, quum illis à religione desciscentibus, maximi militiæ honores à So-
lymano liberaliter offerantur; hic uerò nihil à deprauato rege mitius expectet, quam ut
in carcere mœrore ac illuuie confectus intereat. Hunc habuit euentū id bellum ex conci
lio Germaniæ aduersus Turcas susceptum, quod magnæ cladi plerisque æquandum ui-
detur; quum Ferdinandus à Bohemis & Slesitis atque Morauis, qui militum delectum
collata pecunia redemerant, subsidia instantis belli nequicquam absumpserit, amissáque
existimatione Germaniæ uirium, uti iniuriæ expositus ac inermis, audaces alioquin Bar
baros, & tum ab ipsa uictoria insolentes aduersum se concitarit. Sub id tempus Paulus
Pontifex suo uetere indicendi concilii proposito innixus, Tridentum tanto conuentui
maximè opportunum delegit, cupiebat enim satisfacere Cæsari, indulgeréque his Ger-
manis, qui ab auctoritate Romani pontificis Christianísque cerimoniis impiè desciuis-

ſent,ac tum maximè ullam urbem extra Germaniæ fines ipſis tutam aut commodam fo A
re pernegarent. Eo autem,uti plerique putabant,audaci periculoſóque decreto, Ponti-
fex eleuandam omnem timoris ſuſpicionem exiſtimabat ; quo celebri edicto,ſi qua omni
no aut cæci metus, aut improbæ cũctationis nota,ſuperioribus Pontificibus iohæſiſſet,pe
culiari ſua cum laude penitus detergi atque aboleri uideretur.Ita enim fiebat,ut Tridenti
nos Germanica loquentes lingua in ditionéque Cæſaris conſtitutos,oec ipſe quidem Lu
therus hæreſiarcha inſaniæ pœnas ueritus,reſormidaret ; quum patrum memoria, Vi-
cleffium & Huſsium,pari impietatis nomioe damnatos & Conſtantiæ concrematos au-
diſſet. Sed poſtea præclarè compertum eſt Pontificem hac io re Cæſari in ſpem priuati
commodi obſequi uoluiſſe. Igitur circiter calendas Nouembres,anno à partu uirginis ſu
pra milleſimum quingenteſimo & quadrageſimo ſecundo,Pontiſex ex ſrnatus conſulto, B
tres ſenatorii ordinis Cardinales Tridentum miſit,qui bene auſpicato inchoandæ ſyno
di futuræque tot gentium ſrequeotiæ ſedem pararent, Paulum Pariſium diuini ac huma
ni iuris profeſsione inſignem, Reginaldúmq. Polum Britannum,qui ſupra regiæ ſtirpis
claritatem,& latinæ facundiæ laudem nemini ſerè fœlicius partam, perſectum Chriſtia
næ uirtutis habitum præſerebat,Ioanoémque item Moronum,ſecunda morum atque do
ctrinæ fama per omnes Germaniæ coouentus legationis munere perſunctus. Hos ſecu
ti ſunt aliquot præclari nominis epiſcopi: nam Pontifex ad repreſentandam eius ordinis
dignitatem,excellenti ingenio doctrináque ſupra centum deſcripſerat,qui de ueritate re
rum diuinarum ſalutéque labantis reipublicæ in conſeſſu gentium omnium diſputarent.
Venientes Chriſtophorus Madrucius,Tridentinus epiſcopus,pari ſpleodore humanita C
téq. uir liberaliter excepit,nec multos pòſt dies Peronotus Granuellius ab Hiſpania Ge
nuam triremibus delatus, profectúſque inde Tridentum,iochoatæ ſynodi famam excita
uit. Cæſaris enim occultè mandata detulerat,quibus indicti concilii decretum locúmq.
ad eam celebritatem opportunè atque rectiſsimè delectum approbabat, teſtabatúrq. eo
uſurum eſſe Cæſarem maximo reipublicæ commodo. Quoniam ipſe ad prima ueris ſi-
goa naues conſcenſurus,ot corrigendis publicis moribus cenſuram ageret, impiáſq. ane
certè obſcuras in religione opiniones iouecta uera luce reuelleret, conſilio adeſſe ſtatuiſ-
ſet,nobili pióque Sigiſmundi Cæſaris exemplo,qui Conſtantiæ rebus ritè cõpoſitis terra
rũ orbem diris erroribus & peſtilentiſsimo ſchiſmate liberaſſet. In eam quoque ſeutentiã
Aotonius,ipſius Granuellii filius,præcellentis ingenii iuuenis, Atrebatum antiſtes,lucu- D
lentam habuit orationem,non obſcurè emiſsis quibuſdam aculeis iu Pontificium nomẽ,
quòd ſacrorom principes perpetuis ludificandi artibus,tam diu tergiuerſando,neceſſaria
atq. ideò ſuprema publicæ ſalutis remédia diſtuliſſeot. Negauere tres legati ſe quicquam
publicè de mandatis audituros,ne uoo eius aduẽtu ſynodus rite cœpta crederetur. Eam
enim grauiſsimarum rerum & dogmatum cognitionem ad uniuerſas Chriſtianæ profeſ
ſionis geotes pertinere expectandóſq. propterea ſacratos uiros, qui ab ultimis Hiſpaniæ
Galliæque finibus, & à Germanico Sarmaticóq. Oceani litore uenturi crederẽtur. Tum
enim de republica optimè ſperandum uideri,quom ſaluberrimo omnium cõſenſu ad im
petrandam pacem ſanandóſque mores,& decernenda pia arma aduerſus Solymannm,
ingenia,ſtudia,ac uniuerſæ deoique omnium opes conferrentur. Eo enim Granoellius
tendebat,ut Pontifex terrore concilii iniecto, ab inſtituta ſacroſancti parentis ac iudicis E
æquitate diſcedere, proferréque arma aduerſus Gallum pro Cæſare cogeretur, cum im-
mani enim hoſte fœderatum,exitioſámque in immenſum Chriſtiano nomini, Barbaro-
rum amicitiam colentem,eo titulo maioribus quondam eius maximè ſpecioſo, quẽ præ-
ferret,indignnm dicebant. Putarat etiam ab initio Cæſar, uetere ſuo incenſus odio ad-
uerſus Gallos Pontificem in partes facilè perducturum,uti maximis obſequiis atque mu
neribus deuinctum conceſſa paulò antè Nouaria, prælatáque demum demum Farneſia
domo in qua (repudiatis aliquot illuſtribus generis, ipſóque præſertim Coſmo Etruriæ
principe excluſo) unicam filiam, Mediceas opes dotali hæreditate ſecum trahentem, nec
tum Octauio quidem coniuge ad nuptias ſatis maturo liberaliſsimè collocaſſet. Quibus
de cauſis amarior factus Cæſar, legẽ in Hiſpania promulgarat, ne cuiquam externo pen

ſiones,

A siones, auctoritate Pôtificû sacerdotiis imposita, soluerētur, Michaelémq. Syluā Lusitanū Cardinalem legatum, pias dignásque periculo cohortationes afferētem cõtumaci cõtemptione reiecerat; quum Syluæ collega Sadoletus Cardinalis in Gallia perhumaniter esset auditus. Certissimis enim speculatorum nunciis ac literis compertum habebat Pontifex, Solymanum ea quæ imminebat æstate terra maríque atrox bellum Christianis illaturum, & tum quoque circiter quatuor Hispanorum millia ad extremos Sabinorum fines hyberna protulerant, imminebántque ita per Valeriam uiam Tyburtinis montibus, ut quum non longè à Pontificiis finibus Fabritius Columna, & Franciscus Vrsinus (ille paterna ditione exutus, hic iudicio rerum capitalium absens damnatus) exules uersarentur, non inanem metum Romanis incuterent, omnino similes ex funesta memoria ualde
B atroces Columniorum & Cæsarianorum casus facilè timentibus. Sed in Pontifice ad nulla unquam terricula trepidanti, & reipublicæ nunquam oblito, ea inerat æquitatis atque iustitiæ cura, ut priuato nomine ingratus, quam publico incommodo parum grauis disceptator, Christianíque officii prorsus imperitus existimari mallet. Prouidebat enim Franciscum, præclaro recentíque suo & superiorum Galliæ regum studio de Pontificio nomine benemeritum, nequaquam temere alienandum; utpote qui lacessitus iniuria, à Romani Pontificis auctoritate indignanter discessurus esse uideretur. His de causis plerique senatores in contraria studia diducti uti antea capti sacerdotiorum muneribus magnæ partis senatus cum pudore ac infamia diuenditæ libertatis Cæsari & Gallo diuersis sententiis fauebant, usque adeo intemperanter, ut Dionysius ex ordine seruorum cucul-
C latorum in senatum traductus, Franciscum auito Christianissimi cognomine spoliandū, persequendúmque armis & diris imprecationibus diceret, obstrepente senatu intempestiuæque facundiæ insolentiam reprehendente; quum Dominicus Cuppius Romanus, Senatus princeps, interrogando respondisset, in cuius ergo tutela rei Romanæ salus & dignitas erit? si pro Cæsare, à quo proditi perditíque summæ calamitatis incommoda pertulimus, contra eum quem insigni merito liberatorem urbis fatemur, diuina ac humana arma nefario decreto expediamus? Non infacetè quoque alius senator ad proximos conuersus subiunxerat, Parcite, inquit, patres, non iniquo enim iure latrat, qui famescit: ad opimum enim sacerdotium inops Dionysius quum anhelaret, liberalitatem Cæsaris peracri studio prouocare nitebatur. At Pontifex sermones graui admodum aure excep-
D tos ita contracta uel remissa fronte transmittebat, ut nihil ea patrum contentione grauari putaretur; ingenio siquidem egregiè composito, & per omnem ætatem senatoriis artibus exaggerato, maximum prudentiæ munus existimabat, detegere hominum studia, nudare uoluntates, scrutari atque introspicere sensuum recessus; iis magnos scilicet usus publicarum actionum; quæ omnia tum solerter adsequebatur, quum in negotio dissentiendi materiam simulata consultatione præbuisset. Hinc collecta paratáque habebat responsa, quæ legatis daret, excusationéque legitima in alternos usus opportunè translata utriúsque principis offensiones eruditissimè deuitaret. Detexerat & tum latè profundéque principum animos, tametsi eos antea, tanquam à concordiæ nomine plurimum abhorrentes, satis habebat exploratos: quum forte Cæsar ad eum uti communem omnium parentem, sacrosanctóque iure omnis humanæ litis disceptatorem literas perscripsisset,
E quibus in Franciscum uehementer inuectus superiorum temporum iniurias, ruptáque toties fœdera, & concitatum ad Christiani nominis perniciem Solymanum querebatur. Nec iden dubitasset Franciscus, quin publicato ad defensionem insigni uolumine obiecta confutaret, adeò ut binis criminosissimis libellis ad inexpiabilem contumeliam editis, utrinque regii honoris fama immaniter dilacerata spectaretur, eaq. obiter arcana prodita, inustæque diræ factorum notæ omnem spem conciliandæ pacis excluderent. Ea siquidem maledicta in grauissimo momento læsæ maiestatis insanis peruicacibúsque animis, uti uerè propria ducebantur, quando omnis calamitas conflagrantis orbis non ad ipsos, sed ad miseras alienásque gentes pertineret; quum integro pudore tueri regium decus nollent, & tamen hoc duorum & uiginti annorū curriculo supra ducentas urbes euastatas, castella amplius tria millia deleta, totáque ea cõtentione ducenta millia hominum

Christiani sanguinis interfecta faterentur, & subinde nihil permoti uel acerbissimo humani generis odio, Deos ipsos, uti nunquam miserorum precibus affuturos, abdicata pietate contemnerent. Cæterum Granuellius Tridento profectus, eadem, qua uenerat, celeritate ad Germanos peruenit, qui conuentum ad Nurumbergam indixerant. Deferebat enim certissima Cæsaris animi decreta, quibus grauissimarum rerum munus expediret. Ante omnia Gulielmus Cleuensis regulus ad auctoritatem Cæsaris erat traducendus: cohortandæ liberæ ciuitates, ut Ferdinando regi tuendo Pannoniæ regno adessent: Saxonum, Cattorúmque principes Henrico Brunsuicensi conciliandi, quorum armis propter sacerdotii controuersiam ditione nuper esset expulsus; prouidendum ne Germani milites impunè ad Gallorum stipendia transirent: & cōmouenda denique omnium studia ad concilium celebrandum; qua in re Lutheranorum uoto potiusquam æquissimæ Pontificis causæ fauere uidebatur. Neque enim concilium libero gentium omnium concursu celebrari poterat, nisi prius pax ipsa regúmque concordia pararetur, atque ita fiebat, ut promissiones Cæsaris, quibus Lutheranorum animos promerebat, nec ambigua ad id Pontificis uoluntas, tanquam inanes & nihil ad causam profuturæ à pleris que irriderentur. Quis enim ab Hispania clarus antistes (quum in Gallia Georgius Maximiliano Cæsare genitus Valentinus episcopus, in itinere sub ipsam Rinconis atque Fregosii cædem esset interceptus, & Oceani mediterraneque maris nauigationes Punicarum & Gallicarum classium metus sustulisset) Tridentum omnino eundum esse arbitraretur? Quis demum e Gallia insignis uir sacratus per Rhæticas Alpes in eam urbem se conijcere auderet? quæ ad unum buccinæ cantum in potestate Germanicæ multitudinis futura crederetur, uel nolente obstantéque Ferdinando, cuius eximiam fidem in ipso periculo implorasse frustra esset. Nemini enim in dubium uerti poterat, quin legitimum atque solenne concilium ipsa pace natura posterius censeretur, quoniam sublatis undique bellis humanas res tranquilla pace constitutas rerum quoque diuinarum concordia sequeretur. Sed hæc cunctis exoptata parari minime potest, nisi uiri Christiani de interitu religionis ualde soliciti, pacem ante omnia ab obstinatis principibus uel coniurantes expostulent. Interea tantis in Belgio detrimentis affectus Cæsar, & uehementer indignatus Gallos ab se toties deuictos, se præsente Hispaniæ fines intrare ausos, ingens bellum parabat: coniunxerat enim sibi nouo fœdere Henricum Britanniæ regem, ut eius gentis auxiliis, quibus Galli antiquitus magnopere terreri consueuissent, ditissimí que regis auro adiutus, multo quam antea ualidiore impetu Galliæ fines ingrederetur. Fuit ea societas ingrata suspectáque Pontifici; ut pote quæ sacrosanctæ maiestatis nomen maligna cō temptione suggillaret. Vix eam enim homines qui pacem sperarent, non initam modo, sed ne tentatam quidem credebant, mirum enim plerisque uidebatur, Cæsarem tanta pietate, tātáque honesti decoris existimatione præditum, summas iniurias animo deponere, inexpiabilisque odii penitus obliuisci posse, ut quum in Gallum atroci odio deferretur atque ei omnino grauissimè nocere uellet, nullam uel Pontificiæ dignitatis uel obligatæ fidei rationē habendam putaret. Henricum antea Clemens Catharinam uxorem, quæ Cæsaris erat matertera, periniqua animi libidine repudiantem, filiámque subinde, uti spuriā à regni successione procul abdicantem, postulante urgentéque Cæsare, sacris interdixerat, iusta quidem, sed intempestiua seueritate; quum ille contumelia perturbatus ab auctoritate Romani Pontificis repentè discesserit, sacrorum imperium & templorum opes inuaserit, ac immani demum truculentia Roffensem Cardinalem, & Morum, Christianæ uirtutis exempla, multósque item sacratos ac insontes uiros occiderit. Non fefellerat quidem eximiæ alioqui prudentiæ Pontificem eius ancipitis iudicii euentus, sed Cæsari iusta petenti prolixéque item pollicenti, nunquam se cum Henrico sine auctoritate Pontificis in gratiam rediturum, supremæ potestatis officium diuino iure uel negari uel differri non poterat. Itaque exitialis ea simultas, causa commodóque Cæsaris suscepta, eò recidit, ut Henricus omnem iracundiæ suæ impetum in Pontificium nomen uerteret, consumptóque ob id uetere odio, Cæsari iungeretur, repudiata paulo antè Gallorum amicitia, quòd Iacobum Scotiæ rgem antiquo ipsis iure fœderatum, ascitúmque à Francisco generum,

A generum, contra Anglos de finibus contendentes adiuuissent. In ea autem contentione quum æquatis cladibus esset dimicatum, Iacobus florenti corporis specie insignis (ueneno an fato suo incertum) subito certè correptus interiit, defecitque in eo Stuardæ familiæ generosa progenies, quæ à Roberto rege, eodem nomine quinque Iacobos reges nō intercisa stirpis serie tulerat. Sed occulta & admirabili sorte id regium decus singulis maximè funestum fuit, primo scilicet à coniuratis in conclaui trucidato, secundóque demū diffracti tormētī, dum id probaretur, uiolentia discerpto; quum mox tertium parricida filius, iusta acie ad Sterlingum occiderit; ut is demum ordine quartus, nobis memoriæ prodentibus, ab Anglis ad Floddon prælio cæsus meritas sceleris pœnas daret, quintóque filio eadem infaustæ domus damnata regni hæreditas pararetur. Eo mortuo regnum, rege
B orbatum, ambiguis primo hæredibus, uagiente scilicet in cunis regia prole, ac mox uictoris Henrici arbitrio gubernandum cessit. Scotorum enim proceres, & in his Maxuellum regulum auctoritate insignem, exoptata libertate multóque insuper auro donatos, eo consilio in Scotiam dimiserat, ut Anglicam factionem excitarent, cuius auspiciis rex nouus eóque beneficio Anglis astrictus, qui ad Henrici nutus imperaret, corruptis comitiis crearetur, pulso antè alios Dauide Betonio Cardinale, qui Anglis æternis hostibus prodi patriam paucorum flagitio pati non poterat. Is non multò pòst, uti suo loco dicemus, cum Grimano Patriarcha, Pontificis legato, qui è Gallia in Scotiam traiecerat, cōmunicatis consiliis Anglicos conatus fregit Gallorum ope, & fortissimarum gentium auxiliis reductus, quæ priscæ uirtutis ac innocentiæ decus tuentes, Picti olim dicti, hodie
C Syluestres appellantur. Is Scoticarum rerum tumultus Henrico, cur a Gallis discederet, non inanem causam præbuit, parauítque inexpectatam occasionem Cæsari, qua recentis inimici opibus fretus antiquos hostes Gallos persequeretur. Itaque Cæsar, cum Britanno ictis fœderibus, & ad gerendum bellum tempore constituto, Hispania excedere ac in Italiam, ut in Belgas properaret, adnauigare constituit: antè omnia Philippum filium sextumdecimum ætatis agentem annum, Hispaniæ regem appellat, ei totius regni ciuitates per legatos sacramentum dicunt, deligitur ipse Franciscus Couos, qui adolescentis ætatem regat, & negotiorum omnium summæ præsit, Ferdinandus uero Toletanus Albanus regulus militaribus copiis præficitur. Peractis autem conuentibus, in quibus multa Cæsar, supplicibus libellis subscribendo indulgendóque liberaliter concesserat, supra
D quadraginta myriades aureorum nummûm conferuntur, réxque Lusitaniæ Ioannes grādi pecunia Cæsaris tantos ex futuro bello sumptus subeuntis inopiam subleuat. Erant enim uno tempore conscribendæ cohortes, quæ secum nauigarent, & quæ præsto essent ut eas Mattinus Corduba, Alcaudetus regulus aduersus rebellātes Tremisenios in Mauritaniam transportaret. Postremo, quæ per Oceanum, in Belgas ad Gallicum bellum ducerentur, earum numerus duodecim millium Hispanici generis peditū summam implebat. Germani uerò ab Genua superiore autumno ad Perpennianū trāsuecti, Hispaniæ præsidio relinquebātur. His administratis & confectis rebus, Cæsar Auriæ perscripsit, ut rostratas naues ad idus Apriles Barcinonē adduceret, ut quū onerariis equitatus esset impositus, expeditè conscensuro nulla omnino mora ad nauigandum afferretur. Non defuere plerique proceres, qui eo discessu Cæsaris, uti minimè rediturí, non obscurè gaude
E rent; quòd sub nimis magno principe, imminuta licentia, seipsis minores facti uiderentur. mos enim erat Hispaniæ regibus eos indulgenter obseruare, à quibus coli quam metui mallent. Ita fiebat, ut nobili pudore potiusquam terrore regiæ potestatis adducti imperiis & legibus parerent, quum incidente bello, rogati humaniter liberali studio grauiq. sumpto operam nauare consueſſent. Elata enim generosáque ingenia certam fidem præstant, nec ab æquitate discedunt, at si contempseris facilè coniurant. Propterea Cæsar Padillianæ rebellionis tantique tum popularis periculi memor, liberas quorundam uoces indignas regiis auribus, famosósque item libellos, & atrox Mendocii Infantasiorum reguli facinus, mira prudentia deuorarat, ut Philippo conciliata trāquilláque omnia traderentur. Mendocius enim, quod ad exemplum memoriæ prodendum uidetur, in ipso ludorum equestrium spectaculo præfectum rerum capitalium, sceptro turbam superbè di

monentem, quòd nec sibi parceret, discissa gladio facie uiolarat. Is conspectus cruor pro- A
iecti ad pedes ac iniuriam deplorantis usque adeo Cæsarem commouit, ut quum in reum lege acturus uideretur, uniuersi Hispani proceres spectaculo ac ipso denique Cæsare deserto ad Mendoeii domum accurrerent, uel contra prætorianos, si uis afferretur, ianuam defensuri. Sed Cæsar graui iudicio totum iustæ uindictæ impetum ad dissimulationem reuocauit. Hispania enim eo tempore quanquam non infida Cæsari, aliena tamen ab eius consiliis, quibus bella ex bellis serebantur, uideri poterat; quòd perpetuis pecuniæ collationibus uariisque delectibus per tot annos grauissimè fatigata, magnum incommodum publicè sentiret, tanta siquidem uis auri contra legem commeantibus præsertim Ligusticis triremibus fuerat exportata, ut illa grata oculis Ferdinandi ac Isabellæ aurea nomismata nusquam comparerent: nihil enim ad publicas opes pertinere censebatur, si qui mi- B
lites, aut quæstuosos in prouinciis gerentes magistratus conuecta in priuatas domos peregrina præda diuites euasissent, & publico malo uirorum passim in oppidis numerum ipsa fœminarum multitudo superaret, nec requiescendi coalescendique prouinciæ auri atque hominum feraci ulla spes, exercente Christiana arma Carolo, relinqueretur: quum Hispanorum legiones singulis prope annis, non in omnes modo Europæ regiones, bellicosæ gentis uictoriis atque sepulchris claras, & totam denique Africam, sed ad beatas quoque noui orbis insulas in tanta siti gemmarum & auri condendis coloniis aduehantur.

PAVLI

A PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXIII.

Agnus, & nunquam antea grauior orientis undique belli metus, usque adeo desperata pace Europam inuaserat, ut nemo esset, qui non maximè timendum putaret, ne Solymano classicum canente, concursuris inter se uesano impetu nostris regibus, hu-
B mana diuináque omnia miscerentur. Conspecta quoque naturæ prodigia, quæ non temere maioris semper mali prænuncia creduntur, multorum mentes nouæ cladis expectatione suspenderant. Rubentes enim locustæ, satorum dira pernicies, stupendis agminibus ab oriente per Illyricum in Italiam conuolarant; quo itinere Turcarum aduentus portendi uideretur. Tanta autem famelicis erodendi rabies inerat, ut præter absumptas segetes, prata quoque uel rigua, uiriditate graminis, & magnas frondosásque arbores, ocissimè toto foliorum honore spoliarent. Tremuerat etiam in Etruria, iuxta Florentiam, Mugellus ager, in radicibus Apœnini, qua Seua fluuius decurrit, cultura, amœnitate, frequentia nulli secundus. Ea subita clade, quæ noctu circa solstitium
C incidit, Scarpariam oppidum totum ferè prostratum, aut magnis deformatum hiatibus uidimus: quum septingentæ nobiles aut rusticanæ domus in eo tractu centum stadiorum oppressis multis mortalibus miserabili ruina corruissent. Læto tamen Cosmi principis augurio, quum tot ædificiis circunquaque laceratis & haustis, una ipsius Trebia uilla stupente populo illæsa constiterit. Qua de causa Paulus Pontifex cognito Cæsaris decreto, ac exploratis Solymani consiliis post indictas supplicationes Urbe profectus Bononiam extendit, uel ninoso ueris initio, atque eo maximè senibus maligno. Neque enim grandeuus princeps uel in præsenti uitæ periculo committendum existimabat, ut de pace desperasse uideretur. Maturata siquidem profectione Cæsaris aduentum præoccupare, atque item Tridentinis actionibus, si frequentes epi-
D scopi undique conuenissent, ex propinquo uenturi famam præbere cupiebat, sed arcani consilii aliæ grauiores causæ suberant, quum Mediolanensis imperii dominatum affectaret; quod præsenti pecunia comparari posse uideretur, ab egente Cæsare, & ad Belgicum bellum properante. Quo suscepto itinere ita Romanorum obtestationes, detrimenta uectigalium, propinquorum preces, & quorundam senatorum incommoda contempsit, ne suo peculiari officio deesset, ut alterutro euentu certam laudem petere crederetur, quum propositus esset amplissimus laborum fructus, si ipso pacificatore atque auspice reges ad concordiam redirent. Quòd si illi fatali correpti morbo insanire pergerent, nihilosecius uirtute & pietate æquè magnus & fœlix esset: cum sua saltem illustri conscientia tum bonorum omnium iudicio, postquam uel obscuri uel desidis animi suspicione atque onere liberatus totum quæsitæ pacis euentum Dei optimi pro-
E uidentiæ reliquisset. Discedente Pontifice, Rodulfus Pius Carpensis Romæ legatus, eximiæ uirtutis atque prudentiæ Cardinalis, urbanarum rerum curam suscepit. Alexandro notè Vitellio, qui præsidiis bellicísque operibus præerat, Leoninæ urbis muro cingendæ munus impositum, ut postquam Roma ad orientem solem uasta intus & antiquis utique mœnibus à frequentia ædium remotis, rectè communiri non poterat, uel paruis copiis defendi certum saltem & temporarium ad salutem perfugium in repentino periculo per Aelium pontem ad Vaticanas ædes populo pararetur. Id opus insigni iudicio sumptúque Nicolaus quintus, inter optimos Pontifices literarũ amore perillustris, inchoarat, intermiserat successor Pius scribendi potius quam ædificãdi laudem sequutus. Paulus quoque Martianæ suæ domus amœnitate captus, cõfisúsque longiori uitæ distulerat. Inde Sixtus inuidiosè pertimuit, ne ad auctorem primum, si perficere

tur, cœpti ſimul & cõſummati operis gloria rediret. Innocentio autem defuit uolun- A
tas, quum Vaticanæ domus elegantiæ quã ſecuritati ſtudere mallet. Alexander por-
rò inauraſſe teſtudines, arcémque Hadriani inſigni corona nobilitaſſe contentus, ut uel
Diis inuitis filio imperium ſtrueret, aliò quam oporteret ingenium detorſit. Iulium
item excelſa ac admiranda paſsim inſanis prope ſumptibus inchoantem, exorta bella
ab ea cogitatione reuocarunt. Nec Leo extructis in Vaticano præaltis porticibus &
portu ad Centumcellas magnificè repurgato, in ea aurea rei Romanæ tranquillitate,
qua beatus uideri poterat, de imminente clade dubitauit. Ab Hadriano autem ad ui
tæ exitum properante urbs ipſa neque planè cognita neque tota conſpecta eſt; ut ipſe
demum Clemens appetente quidem ingenio, ſed deterrente ſumptu, dum fatali ne-
gligentia deſtinatum ad publicam ſalutem id opus differt, mollienti urbi exitium For B
tunæ limen aperiret. Hiſdem ferme diebus quibus Pontifex Roma diſcedere matura
bat, Polinus Galliæ regis legatus hyemantem Hadrianopoli Solymanum, appetentéque uere in Pannoniam graue bellum parantem ſecutus, accuratis precibus impetra-
uit, ut Ottomãnica claſsis Hariadeno Barbaruſſa præfecto Maſsiliam mitteretur, quæ
inimicis litoribus infeſta diſtraheret opes Cæſaris, ualida belli mole Galliæ finibus in-
cumbentis, intercluſóque Tyrrheno mari inſularum ac Hiſpaniæ nauigationes impe-
diret. Ea res multis purpuratorum deliberationibus agitata graues difficultates ha-
buerat, contradicente præſertim obſtantéque eodem Solymano eunucho, qui pòſt
Luſtibeium, uxoris iurgio dignitate exutum, Baſſarum ordinis princeps euaſerat, C
ualebátque ingenio & ingenti auctoritate, Indicis Parthicíſque bellis quæſita. Is non
obſcurè oderat Barbaruſſam, obtrectationéque laudis omnem eius exiſtimationem
tantis laboribus mari partam, otio nauali conuellere contendebat, ita ut perorãdo nul
lam aliã educendæ claſsis cauſam, quàm ut imperator uel periculo publico priuatis Ha
riadeni commodis indulgeret, ſe uidere teſtaretur. Nec defuere qui eum à Cæſaria-
nis, & Venetis pecunia inductum putarent, nam poſtea literas à Ferdinando Gonza-
ga, Siciliæ præfecto, ſibi ſcriptas Polino tradidit, quibus ille per idoneum homi-
nem Hiſpanum promiſsis muneribus petebat, ut eius ingenio ſolertíque opera So
lymanus cum Carolo Cæſare honeſtis amicitiæ legibus iungeretur, & ipſe quoque
Barbaruſſa quatuor aureorum nummûm myriades ab Hieronymo Zanio legato Ve
neto ſibi oblatas iactanter retulit, ſi ea æſtate minime nauigaret: Erat enim formidan- D
da Veneto Barbarorum claſsis, totius maris impotenti imperio ſuperba, quæ aſſue-
ſceret litoribus Chriſtianis, & magni ſumptus neceſsitatem adduceret, ſi ornanda claſ-
ſis foret, quæ Hadriaticum ſinum & inſulas tueretur. Itaque Polinus, qui inter tot
curarum æſtus, deſperata claſſe animum deſponderat, nuncio decretæ claſsis exhi-
laratus Solymano gratias egit. Is enim, auditis & graui iudicio repudiatis ſuorum
ſententiis, datam fidem præſtare ſuæ dignitatis eſſe ſtatuebat, uel cum diſcrimine tan
tæ rei, cuius iacturam uel immenſum auri pondus minimè reſarciret. Biduo pòſt Ro
ſtanes gener, ac ipſe demum eunuchus, quod ita cordi erat Solymano, Polinum
honoris cauſa ſolennibus epulis exceperunt; amicitiam & gratiam eo claſsis mune-
re benignè adauctam gratulantes. Polino demum dono datæ ſunt pretioſæ ex au-
ro textili talares togæ, bini quoque inſignes equi eximiè phalerati, & pocula aliquot E
argentea. Dignioribus uero ex eius comitatu ſericæ ueſtes impoſitæ. Diſceſſuro au
tem Solymanus, claſſem ut incolumem præſtaret atque reduceret magnopere com-
mendauit, eíque literas in hanc ſententiam conſcriptas ad Franciſcum regem defe-
rendas dedit, præſcriptis quidem glorioſo faſtu tot regnorum titulis. Claſſem, qua
lem quantámque petiſti, omnibus rebus ornatiſsimam Polino fraterna liberalitate
conceſsi. Imperatúmque eſt Hariadeno maris præfecto, ut eius conſiliis obtemperet,
ac arbitrio demum tuo cum hoſtibus bellum gerat. Tu uerò rectè amicéque fece-
ris, ſi claſsis rebus fœliciter geſtis Byzantium reducetur. Cuncta autem tuis meiſ-
que uotis proſperè cedent, ſi grauiſsimè caueris, ne te iterum Carolus rex Hiſpa-
niæ æternus hoſtis tuus, pacis mentione decipiat. Tum enim æquiſsimam pacem

dabit

A dabit, quum regiones eius omni belli clade uastatas exusseris. At Polinus, extemplò Byzantium reuersus, classem ab Hariadeno, qui diu noctúque multus in naualibus fuerat, egregiè refectam instructámque remigibus reperit, tanta adhibita celeritate, ut ad quartum calendas Maias conscenderint; petita primo Euboëa ad Caristium promontorium, quod hodie Mantelium uocant, ut inde coniunctis sibi aliquot triremibus, quæ tardiùs exornatæ sequebantur, ad Maleam contenderent. Superata autem Malea, tota clasis, reflantibus Etesiis, in Laconicum sinum coniecta Matapanium caput, quod Tenarum antiquis erat, superare non potuit. His aduersis uentis allata mora est nouem dierum, sed secunda demum tempestate Hariadenus Methonem adiit, atque inde cum classe centum & decem triremium, biremium uero circiter quadraginta, quas prædones adduxerant; Ionium prætereuectus
B ad Messanæ fretum peruenit. Conspecto Rhegio prædones descenderunt, Barbarussa ad idoneam stationem classem promouit, Rhegini deserta urbe profugerant, sed Didacus Gaëtanus Hispanus arcem tenebat. Is Polino colloquium petenti, quum nihil responderet, & in subiectis collibus prædones spectarentur, tres Turcas tormentis interfecit. Eo sociorum casu accensi prædones urbem irruperunt, & quòd inanes essent domos incenderunt, ægrè id ferente Polino, & Barbarussa incendiarios ad pœnam à trierarchis deposcente. Inde quoque tormenta muralia in aduersum arci tumulum comportata. Ea paucis ictibus ita Hispanum, lachrymante uxore, terruerunt, ut se atque omnia dedens muro demiserit. Ei Barbarussa, orante
C Polino, uxorique & liberis libertatem concesit. Reliquis autem in templo ab iniuria custoditis, arcem militi diripiendam dedit, in his fuere circiter septuaginta Hispani milites, & multo plures Rhegini ciues, qui in seruitutem abducti sunt. Sed demum Didaci filia, eximiæ uenustatis uirgo, in quam senex Barbarus procaces oculos coniecerat, ad prætoriam nauem sic perducta est, ut eam illico Mahometanis initiatam sacris legitimæ uxoris loco habuerit, & Didacum patrem aliquot pòst menses ad portum Herculis inuisentem filiam, tanquam socerum humaniter, liberalitérque susceperit. Hisdem fermè diebus circa solstitium, quibus Barbarussa magnæ Græciæ, & citra Messanæ fretum Brutiorum oram percurrebat, Carolus Cæsar, aliquot cohortibus, & septingentis circiter equitibus in onerarias na-
D ues distributis cum quadraginta triremibus è Barcinone Genuam peruenit, tardiore ob id nauigatione, quòd onerarias extra conspectum rostratæ clasis minimè relinquendas existimabat; ut si mare tranquillum, & solstitiali malacia constratum foret concidentibus omnino uentis, rostratæ demum onerarias, uel immobiles remulco, ad conficiendum cursum protinus adiuuarent, elusa & despecta Gallorum classe, quæ tutissimo in portu, ut errantes aut uento destitutas inuaderet ad Massilienses insulas excubabat. Exceptus est Cæsar ornatissimo Aurianæ domus apparatu, præstóque ei affuere Alfonsus Daualus, & Ferdinandus Gonzaga, ipséque mox è Florentia Cosmus Medices, ac è Bononia missus à Pontifice Petrus Aloysius Farnesius, Octauii Cæsaris generi pater. Hic adolescens diu in Hispania socero comes eadem uectus prætoria naui in Italiam redierat, iturus ad uxo-
E rem, quæ Ticinum usque progressa patrem, & maritum expectabat. Cæterum Farnesius qui ea de causa uenerat, ut ad explicanda maximarum rerum consilia, colloquio dies & locus diceretur, ad id prædurum, atque difficilem Cæsarem reperiebat. Erat enim tam Cæsar contracto uultu sermonéque factus amarior, quòd Hispanico simul & Belgico lacessitus bello, nullam opem ab affine Pontifice, atque eo sæpius ab se amicè ac liberaliter exculto, contra Gallos impetrasset. Propterea minimè, uti aliàs, familiaris, nihil sibi in Germaniam properanti colloquio opus esse respondebat, ne reliquum æstatis tempus Sicambrico destinatum bello, inutili mora deperiret; quando recentibus iniuriis affecto nullus conciliandæ pacis locus esset relictus, nec decorum Cæsari uideri posset de concordia cogitare, nisi prius uindicatis iniuriis tum demum matura & certa pax ab ipso uictore peteretur. In

hanc quoque declinandi colloquii sententiã abruptè filiã è Bononia literis acciuerat, A ut eã ex itinere apud Ticinũ inuiseret, postquã Põtificẽ minimè uisurus esse uideretur. His cognitis Põtifex Cæsarẽ reipublicæ causa demulcendũ ratus, Alexandrũ Farnesiũ Cardinalẽ magnis itinerib. Genuã misit, breuiq. eius iuuenis maximè illustri solertique ingenio, quũ summa quoque ad persuadendũ inesset auctoritas, Cæsar adductus est, ut ad Buxetũ cum Pontifice iungeretur: id est oppidum Palauicinæ familiæ inter Cremonam atque Placentiam; sed ea conditione, ut triduo plus colendo audiendóque Põtifici se daturum negaret. Fuere qui existimarent Cæsarem ad id se inuitum trahi uideri uoluisse, ne Britanniæ regem, dudum non obscuro fœdere contra Gallos percusso sibi coniunctum offenderet. Hominem enim ingenio suspicaci repentinóque eo congressu alienari posse putauerat, quoniam ex diuini iuris censura impietatis crimine B damnatus Pontificium nomen immani odio persequeretur. Sed Cæsari arma paranti cogenda imprimis erat ingens pecunia, quæ expectari posset à Pontifice, si Octauius gener, ut fama ferebat, Mediolani princeps Augusta auctoritate crearetur. ea res uideri poterat decora Cæsari, honesta Pontifici, & Venetis longe gratissima, quòd ille sese, eo liberali facto, affectatæ summæ potentiæ inuidia liberaret, filiámque obiter tanto dotali munere supra Alexandri Medicis titulos ornatam, beatiorem efficeret: hic uero singulari cum laude exoptatam afflictis gentibus pacem pararet, ut inde expedita arma Turcis inferrentur, & Veneti Neapolitano fœderi syncerè satisfactum esse iudicarent: quum in conditionibus prolixè cauissent, ne quisquam Austriani sanguinis Mediolani princeps à Cæsare diceretur. Apparebat quoque Franciscum Gal- C liæ regem, qui pari iudicio Sfortiam Mediolani principem tulisset, ac eum denique à Cæsaris iniuria magnis opibus defendisset, haud grauatè expectationi Veneti senatus, & uoto Pontificis assensurum. Quid enim commodius Gallo quæri, uel exoptari melius posse? si attenuatis atque defessis Galliæ uiribus expedita requies quæreretur, quàm ut Gallia Cisalpina Hispanis atque Germanis militibus exonerata, Carolus Sabaudius reliquis Subalpinis populis, ac Octauius Insubribus imperarent? quum ille dimidio exutus regno ab infirmis opibus, opportunus iniuriæ fieret; nec Octauius, si fata Cæsari longiorem uitam inuiderent, hostium Gallorum impetum esset laturus. Verùm tantæ rei negotium magnas ad explicãdum difficultates includebat: quòd præalto consilio Cæsar; si transigendum foret, suis omnino præsidiis munitas arces tueri D uellet, nec ipsi Pontifici, pari solertia rationes subducenti, expedire pecuniam placeret, nisi omnino libera, atque integra ditionis possessione potiretur: nec aliter quoque Venetus senatus Octauii tutelam esset suscepturus. Huic consilio unus omnium Alfonsus Daualus uehementer incumbebat, quum diuersi Gonzaga, atque Auria grauissimè dissentirent. Is enim præclaro studio Cæsari simul atque Pontifici gratum facturus, eò tendebat, ut Insubres, apud quos in honore militari uiginti annos fuisset, pietatis & clementiæ nomine ab acerbissimis tributis ad inopiam redactos inuecta pace subleuaret. Propterea in eam spem à Cæsare missus Parmam ad Pontificem uenerat. Sed Cæsar uetere suo innixus consilio, ne Mediolano unquam excederet, in itinere cum Cosmo de redimendis arcibus opportunè transegit, ita ut supra ducenta millia aureorum nummûm in bellicos sumptus soluerentur, Florentinæ quoque arcis, ac E item eius quæ est ad Liburnum præsidia nutu & sacramento Cæsaris tenerentur. Eas inimici Cæsaris, ad cumulandam concepti dominatus inuidiam, & hostes Cosmi, ad eleuandam eius existimationem, Etruriæ compedes appellabant: quasi Cosmus temporario beneficio regnare uideretur, & Cæsar dissimulanter, acideo lentis passibus ad Italiæ principatum contendens, & tempus idoneum expectans, quo Etruria in prouinciam redigi tutò posset, Cosmo Fortunam, atque potentiam, uti aliunde ab initio partam, inuideret. Ea itaque celebri liberalitate Cæsar, insignem benefici, moderatique animi laudem tulit, quum malignis suspicionibus extincta inuidia inexpectatus occurrisset. Nec minore præstantis ingenii iudicio expetiti muneris beneficio Cosmus respondit; deductis enim omnibus Hispanis, qui in arcium præsi-

diis

A diis erant, non Italis demum, uti plerique crediderant, sed Germanis ac Hispanis ab
se delectis custodiendas arces attribuit, ad declarandam gratissimi & maximè fide-
lis animi magnitudinem; ut aliquanto arctiùs beneficio nobiles animos obstringi,
quàm metu contineri Cæsar agnosceret. His de causis Pontifex, cum personæ,
tum reipublicæ dignitatem domesticis commodis anteferre non dubio pudore co-
actus, priuati eius consilii cogitationes penitus abiecit, in eámque unam omnino
curam totus incubuit, nt Cæsar, repræsentato Ferdinandi fratris periculo, & pro-
positis æquissimis de pace conditionibus, ab instituto bello contra Solymanum
uerteretur. Pontifex prior Bnxetnm uenit. Postero autem die, occursu totius au-
læ Cæsar exceptus est; complectente demum Pontifice, & honoris causa supra me
B dinm conclaue summa arcis cœnacula tanto hospiti concedente, ita ut bina cohor
tium & eqnitum præsidia, sub signis pari propè numero, paríque uigilia, arcis, ac
oppidi portas æquata securitate custodirent. Cæterum Paulus uel tridui colloquio,
quanquam singulari memoria, summáque prudentia, & pietate ea sedulò comme-
morasset, quæ graui momento ad impetrandam pacem pertinerent, prædurum in-
ueteratóque odio à Gallorum amicitia penitus abhorrentem expugnare non po-
tuit. Totus enim Cæsar, ira turgidus in Cleuensem intento ad uindictam animo fe
rebatur, tanta uehementis ingenii contentione, ut quum Austriam Barbarorum in
cendio breui arsuram crederet, nihil se eam patrimonii miserè deflagrantis flam-
mam respecturum esse testaretur. Indignum enim esse nomine Cæsaris à subditis
C imperio, beneficiariísque suis contumeliam ferre, nec ulcisci eos, qui malignitate
atque perfidia inducti, nulláque prouocati iniuria geminato scelere, & ab se, legi-
timo Augustæ potestatis imperatori, & quod nihil flagitiosius patrari posset, ad in-
festissimos hostes defecissent. Francisci porrò regis amicitiæ nnnquàm se confisu-
rum, quòd ille toties ruptis fœderibus fidem fefellisset, quòd more gentis immo-
dicos ac aliena semper appetentes spiritus gereret, nunquàm pacem pati posset, nec
toties fracta, atqne perdomita arma deponeret. Cæsare pacem abnuente, Pontifex
postulauit, ut postquam ipse hortando nihil profecisset, senatores Cardinales de con
cordia reipnblicæ Christianæ commodo disertè uerba facturos audire minimè graua-
retur. Pertinere enim plurimnm ad eleuandam, uel parum æqui, uel omnino perti-
D nacis animi opinionem, si in senatu libera uoce proferret; cur à communi concor-
dia dissentiret. Id uerò Cæsar honori senatus facilè tribuit, nec multo pòst uocatis
Cardinalibus Marinus Grimanus eius ordinis princeps, ita locutus est. Nisi longè
maximum, quod reipublicæ diuturnis affectæ malis discrimen imminet, Auguste Cæ
sar, omnium animos uehementissimè commoueret, rem profectò toties actitatam,
rursus agere maximè absurdnm putassemus. Sic enim hic frequens senatus cum pri
stinæ tuæ constantiæ, tum modestiæ suæ meminit, ut priuatis colloquiis uigilantis-
simi, atque optimi Pontificis officio grauissimè satisfactum intelligat. Sed dirus ho-
stis in limine crudelia arma concutit, maréque Ionium magnis eius classibus constra-
tum esse nunciatur, & tu tanta animi magnitudine, tantis opibus, & tanta denique
Fortuna summus imperator, neglecta Pannonia, deserto fratre, Italiæ, Siciliæ-
E que litoribus Barbaro penè proditis, auersus in Belgas contendis, scilicet ut quum
ignobili uindictæ studio rebellantem regulum debellaris, peruersæ laudis famam
qnæras: quasi rectissima, & perillustris laus aliunde, quàm à confecta pace, susce-
ptóque sacro bello petenda uideatur. Aequo igitur animo tuleris, Auguste, si de-
creti tui nouitatem non insulsi homines admirantur. nam quum in periculo publica
sit salus, occultas consilii tui rationes excutiunt, omitti nictoriam, parari cladem,
religionem altius reuelli, maximè dolent, agnatásque Cæsaribus, & tibi proprias
nirtutes requirunt, ueræ scilicet gloriæ cupiditatem, dedecoris metum, & præsen
tis animi pietatem, qnarum rerum quum tibi esses omnino persimilis, præclara, non
uno in loco, & quidem imitanda posteris documenta reliqnisti. Sed in te una
maximè pietas refulsit erga Deum diuósque immortales, qui te hac incedentem uia,

& ritè uota nuncupantem nusquam fefellerunt. Nosti enim quanta euentus fœ- A
licitate responderint, quum in Pannonia Solymanum tantarum uirium tumentem
fastu, solo propè castrorum tuorum fremitu profligasti, Barbarussámque acie de-
uictum, ac exutum regno, terra Africa depulisti. At illi tibi demum ad intesti-
na bella, si non iniquè, importunè tamen conuerso, minus arriserunt; scilicet ut
salutem tuam, non uictoriam sibi curæ esse ostenderent, & præclarè monerent, ut
à Christiano sanguine temperares. Rediisti siquidem è Prouincia incolumis, quum
tertia ferè pars exercitus non hostili gladio, sed tabe consumpta perierit: uerum
aliquanto certius deorum numen apparuit, quum è Germania Solymano ad oc-
cupandam Budam aduentante, in Africam traicere properasti, quum à te supplex
frater opem imploraret, retentarent Germaniæ proceres, mœstique Hungari tuo B
discessu se proditos quererentur: traiecisti scilicet durissimo anni tempore, ut cun-
cta terræ, marisque pericula, ad exiguam nec satis nomini tuo decoram uictoriæ
spem subires. Neque enim, & eunuchus, & seruus Asanagas cum ipso nobilissi-
mo imperatore hoste, tum præsertim Christiana terga immaniter cædente, uideri
poterat comparandus. Sed te, nósque tecum omnes, capitis tui aleam subituros,
Dii superi præclara miseratione conseruarunt, usque adeo clementer, ut tibi in eo
calamitatum omnium concursu, incomparabile trophæum de deuicta Fortuna, con-
cesserint. Ergo si tam grata, quàm pia mente, Deorum beneficio commoueris, te ip-
sum hodie profecto uinces; quod certè magis pulchrum decorúmque fuerit, quàm
Fortunam rerum omnium dominam admirabili constantia superasse. Hæc qui- C
dem agnoscis, Cæsar; & quæ tua iudicii atque memoriæ uis est; ad gloriam tuam,
& sæculi fœlicitatem pertinere confiteris, sed cum Gallo nunquàm stabilem ami-
citiam, nunquàm securam pacem parari posse contendis; quod tibi ea gens è sum-
mis regni opibus facilè infrænis, alienæ ditionis appetens, noua spe, noua libidine
semper inquieta uideatur. Hæc certè suspicantem à communi concordia auertunt,
auerténtque semper. Nulla enim grauior pestis humano ingenio insidet, quàm al-
tè concepta suspicio. Ea enim quum temere semel irrepserit, egerrimè uel maxi-
mè illustri ratione conuellitur. Noli, generose, piéque Cæsar, ullo modo pati, ut in
te uel minima suspicacis ingenii nota resideat. Patere autem si quid prædurum in
intimis sensibus obcalluit, ut id totum Christiana pietate molliatur. Honestissi- D
mis siquidem nominique maximè decoris conditionibus; quas prudentium & rei-
publicæ amantissimorum hominum iudicio descriptas dudum perlegisti, rex Gal-
lorum pacem petit, affinitatem, opes, copias offert, occupata restituit, ut Me-
diolano tua liberalitate, beneficiariíque iuris nomine recuperato, communem ho-
stem Barbarum, coniunctis armis persequatur. Vt nihil porrò, uel occultæ frau-
dis, uel parum sinceræ fidei pertimeas, qui nihil unquàm inuicti animi fretus al-
titudine timere didicisti, cuncti fere principes, inita societate fœderum sponso-
res, uadésque aderunt, ut iustis armis sanctas pacis leges, iuráque omnia tuean-
tur. Hanc à te pacis conditionem antè alios orat & exigit Carolus Allobro-
gum regulus, innocentia tantum sua depulsus regno, & quod longè miserrimum
uidetur, per septem annos ancipiti duorum propinquorum iniuria fatigatus. E
Hanc item Veneti, tanquàm ex fœdere debitam, reposcunt. Eandem regna tua,
perpetuis tributis eneruata, tuorúmque, præsertim ac hostium rapinis crudelissi-
me diuexata, suppliciter efflagitant. Valeant aliquid, obsecro Cæsar, fraterna
pericula, Hungarorum supplicantium lachrymæ, senatus preces; Valeat, ipsa sa-
crosancti Pontificis authoritas, piis, atque optimis nunquàm spreta regibus, ut
Christianus orbis, luctu, miseriis, & Barbarorum metu liberatus, pòst impetra-
tam tuo incomparabili munere pacem atque concordiam secundissimè reflorescat.
Ad ea Cæsar, ut à uetere consilio discederet, nihil omnino, uel amplissimi ui-
ri facundia, quæ in Grimano summa censebatur, uel eius sacrati ordinis digni-
tate permotus, grauiter respondit. Nihil à se in toto uitæ cursu, uel ad glo-
riam,

A riam, uel amplitudinem comparandam publica pace commodius & melius concupiſ-
ſe, quàm ut exoptata ſæculi ſecuritas, cum tranquillitate rerum omnium pararetur,
nihilque demum antiquius habuiſſe, quàm pace potiri, ut inde aduerſus Barbaros ar-
ma diſtringeret, cuius uoti ac inſtituti ſui præclara exempla, in Pannonia, Græcia,
Illyrico, & tota denique Africa rebus geſtis oſtenderit: ſed laceſſitum Gallorum
iniuriis, retractúmque à nobili incœpto bella conficere nequiſſe. Nemini enim
tutam pacem, utiliorem, cariorémque uideri, quàm ei, ad quem iure optimo ex ſa-
cri belli uictoria, cum ſpecioſiſſimi ſpes triumphi, tum inuſitatæ laudis prouentus ob-
uenirent, ſed Gallos ſemper noua odia ex antiquis ſimultatibus ferentes, ipſius ſem-
per, maiorúmque ſuorum obtrectaſſe laudibus, ac potentiæ, amplitudini, & legiti-
B mis regnorum hæreditatibus inuidiſſe, quòd ritè nuptas lectiſſimas uirgines impuden-
tiſſimè repudiarint, ſacramenta fœderum abiurarint, nihilque unquam ſanctius ha-
buerint, quam quum ex commodo luberet, à fide ac amicitia deſeciſſe, id præcla-
rè perſpectum eſſe planéque cognitum imperatoriis comitiis, quibus multo auro ſuf-
fragia præuertere conati ambitioſæ malignitatis, atque ſtultitiæ graui ſumptu igno-
miniam retulerint. Poſtremo ab ipſis concitatos Menapios atque Sicambros, ut
Brabantiorum regionem incenderent, euocatúmque nefaria crudelitate ad om-
nium perniciem Solymanum, ut Auſtrianæ domui quàm maximè noceretur, quum
nunquam antea in eam maleficio & contumelia temperaſſent. Ab his autem obie-
ctari ſibi inducias Rinconis atque Fregoſii cæde uiolatas, cuius patrati facinoris ipſe
C prorſus fuerit ignarus, & pœnam denique Georgio patruo pecunia redempto
nuper exoluerit. Proinde nunquam ſe ad animum concordiæ mentionem admiſ-
ſurum, niſi Belgarum ſuorum iniurias de rebellibus incendiariíſque latronibus uin-
dicaret. Id enim dignum uideri Cæſaris maieſtate, omnia belli detrimenta æquo
animo perferre, ſed nullam dignitatis pati contumeliam. Sibi autem, & ſummi
Pontificis, & totius denique ſenatus gratiam honori, ac emolumento eſſe debere,
non detrimento atque dedecori, quid enim in re ſua potius quam aliena ſapienti, &
ſatis ſuperque Gallorum fidem experto, abſurdius atque dementius, quàm iniqua pa-
cis conditione, Ciſalpinæ Galliæ imperio ſpoliari, ut Franciſci regis minori filio,
Britanniæ citerioris hæreditate penitus excluſo, nouum ex alieno patrimonium pa-
D retur? quo demum Gallicæ augeantur uires in Italia, & ſuæ protinus minuantur. Ea
quoque inſana aut certè præpoſtera liberalitate, liberas nauigationum, ac itinerum
ſibi eripi facultates, quum repetere Hiſpaniam & Germaniam inuiſere ſingulis pro-
pè annis neceſſe foret. Malle ſe Auguſtæ dignitatis penitus obliuiſci, & acclama-
tum Cæſaris nomen ultro deponere, quàm indignanter pati, ut terra maríque por-
tus, hoſpitia, tranſitus, à dubiis uel ingratis clientibus impetranda uideantur. Poſtre-
mo Cæſar ſenſim exardente facundia, eadem ferè commemorauit, quæ ſuperiori-
bus annis, cum Romæ, tum Niceæ etiam & Lucæ, expetentibus pacem reſponderat,
quum eam cauſam diſertè atque accuratè peroraſſet. Adeo enim conſtanti ingenio,
præſentis potentiæ ſuæ iura defendebat, ut remotas etiam ſpes amplioris Fortunæ ſo-
lerti ratione tueri, proferréque, non imperitis rerum non obſcurè uideretur. Ita ue-
E rò flagranti animo in Cleuenſem iracundiam intenderat, ut Solymani impetum fa-
cilè contemneret, neque multum fratris periculo commoueretur, & mihi demum,
quod minimè prætermittendum uidetur, ipſius diſcedentis manum oſculanti, ala-
cri, familiarique uultu diceret. Expedire te, inquit, Ioui, calamos oportet, ut quæ
iam geſta ſunt in hiſtoriis tempeſtiuè perſcribas. nam hoc armorum motu, magnus
profectò tibi noui operis labor paratur. Cæterum Pontifex quanquam conciliandæ
pacis conſilio deiectus, rationem & ſtudium æquitatis, uteræque gloriæ decus, alio-
qui ſemper eximium in Cæſare, cæca obſtinatione ſuperari mirabatur, Ferdinandi ta-
men regis pericula ' reipublicæ pariter ac amicitiæ cauſa ſe minimè neglecturum
Cæſari confirmauit. Nec multo pòſt Baptiſtam Sabellum prætorii præfectum, & Iu-
lium Vrſinum cum triginta cohortibus tuendo Norico ad Pannoniæ fines tranſmiſit.

O iiii

Quinque diebus eo colloquio frustra consumptis & Cæsare in Germaniam contendente, Pontifex pari digressu Bononiam est reuersus, ut festum diem, Petro Apostolorum principi dicatum, solenni cerimonia celebraret, quo die Barbarussa à Pontiis insulis ad Tarracinensium litora delatus, Ostiam peruenit, tanto terrore hominum ab ora in montes refugientium, ut populus Romanus subito metu concitatus in fugam, Vrbem omnino deserturus esse uideretur, nisi à Polino literæ ad Rodulphum legatum conscriptæ, perlatæque Romam per Tarracinensium prætorem tumultum magna ex parte compressissent: in hanc enim sententiam ille perscripserat: Classis, quæ à Solymano ad præsidium Galliæ Barbarussa præfecto mittitur, ex præscripto mihi paret, ut nemini, præterquam hostibus nostris, noceat, itaque edicito Romanis, cæterísque Pontificiæ ditionis oram incolentibus, ut nihil hostile à nobis timeant. Nusquam enim fidem ab eorum imperatore mihi præclarè datam Turcæ uiolabunt, & uos pro comperto habetis Franciscum Galliæ regem nihil habere antiquius quàm ut rem Romanam non incolumem modo, sed maximè florentem, ac ideo ab omni impiorum iniuria defensam uelit. Eadem quoque usus diligentia Polinus Neptunianis ac Ostiensibus adeo animos confirmauit, ut expetentibus Turcis uenale pecus, & reliqui commeatus copiã adducerent, & ex nauigiis Campano uenali uino onustis, quum ea in portu hæsissent, trierarchis aliquot amphoræ, in usum seruorum remigum præsenti pecunia uenderentur, accidítque ut nonnulli quaternis arietibus aut binis iuuencis singulos ex Brutiis captiuos à prædonibus impetrarent. Sed ciuitas nocturno præsertim metu consternata, uel ipso legato ex aliena promissione propriam obstringente fidem, & uultu interrito animi securitatem in eo periculo præferente, ut quicquam de salute publica Barbaris crederet, adduci nõ poterat, quanquam & P. Antonius prætor, cum præfecto nigilum, multis accensis funalibus ad coërcendam fugam, per omnes regiones discurreret, passimque abire classem nemini infestam, & nihil propterea metuendam pronunciando, timore in fugam præcipites retentare conaretur. In Sabinum enim agrum & Tiburtinum trepidæ mulieres cum paruis liberis effundebantur, erátque eius nocturni tumultus facies, sicuti mox decedente periculo ridenda iuuentuti, ita tum omnibus fœda & miserabilis, quũ matronæ, nubilésque puellæ, & sacratæ quoque uirgines è claustris in publicum se proriperent, oblitæ pudoris, ab obuio quoque in tenebris, ut ad proximas portas iter monstraret, luménque præferret luctuosis uocibus exorantes. Romani interim ciues & diuites inquilini concursu ad legatum facto, apud quem erat Vitellius ad ferendam opem opportunus, ut præsidia pararet accirétque ad Vrbem copias, flagitabant, nullæ enim erãt in Vrbe ad custodiam cohortes, quum antea nihil ab ea classe hostile ueritus non temere ad inanes metus ærario parcendum indicaret. Sed ita demum euenit, ut quum salua Vrbis dignitate præsidium negare uix sibi tutum foret, subitariæ cohortes è proximis Tuscis, & abeunte iam classe, in Vrbem graui ac inutili sumptu uocarentur. Barbarussa autem ad ostium Tiberis aquationem longè optimam nactus, triduò pòst inde discessit, Etruriæque oram atque Liguriæ sine maleficio prætervectus, Massiliam rectà contendit. Eodem quoque tempore & ipse Solymanus ab initio maturandum sibi ratus, ne ultra Budam prouecto, æstatis tempus ex natura Pannonii cœli in pluuias autumnales præceps, in cursu gerendarum rerum deficeret. Itaque Sauo flumine ponte traiecto, Amurathem Dalmatam, Persámque Vlamanem, ad expugnandum Valponium præmittit, hos quoque Achomatem Europei equitatus magistrum subsequi iubet. Erat id oppidum ad Draui fluminis ripam positum, non longè ab Exechio, fœda Austriani exercitus fuga, & Bacchithii Pauli, Ludouicique Lodronii fortissimorum ducum cæde, percelebri. Tuebatur autem locum præsidio ex clientibus imposito, Petri Pereni uxor, eadem & Alexii Tursonis soror, quæ, marito ab rege custodiæ tradito, uirilem animum induerat: sed defensores, quanquam egregiè munitum erat, uim Turcarum non tulerunt. Amurathes enim Hungaros omnes in deditionẽ clementi consilio accepit, seruauítq. ut qui agros colerent proposita libertate in prouincia relinquerẽtur. Inde uerò ad Soclos Perennianæ etiã ditionis

A nis oppidum exercitus ductus, ubi aliquandin & quidem acerrimè, inuadentibus Tur-
cis repugnatum est, quòd amplius ducenti nobiles Hungari, uti erant ueri Turcarum
hostes, multitudinem incolarum ad perferendos labores contemnendáque pericula
cobortando, antè alios fortissimè Turcarum audaciam propulsarent, sed ubi multis ac
ceptis uulneribus, territáque & recedente à muro Soclensium turba, irrumpentium bo
stium impetus sustineri non potuit, in arcem confugerunt, ut inde Valponiensium exē-
plo, facta deditione salutem ac libertatem impetrarent, sed his iratus Amurathes, nulla
pactione, sed arbitrio se dedentes egredi passurum respondit, atque ita exeuntes porta
ad unum omnes interfecit: ut ea crudelitate reliqui, qui spem in armis potius, quàm in
Solymani clementia reponerent, collata utriúsque oppidi Fortuna terrerentur. His
B cognitis reb. Solymanus capta oppida Amurathi dono dedit, & paratis exploratísque
rebus omnibus, è Buda cum uniuerso terrestri naualíque exercitu ad expugnandum
Strigonium contendit. Erant in præsidio Liscanus Hispanus, arcis custos, senioris Li-
scani propinquus, qui ad Cassouium, uti supra docuimus, ob ereptas fruges ab agre-
stibus fuit interfectus, uir cogendo auro aptior, quàm bellicis muneribus obeundis. In
urbem autem missus ab rege Salamança, pariter Hispanus, non admodum peritus bel-
li, & antè periculum uanissimus hostium contemptor. Is præter paucos Hispanos eius
amicitiam familiaritatémque secutos, Italicas cohortes duas effecerat ex his militi-
bus, qui Medice præfecto classis, Alexandróque Vitellio in Italiam redeuntibus, in
Pannonia remanserant, Alexii Nardoi & Vicentii Matricii signa sequentes. Ad hos
C accesserant uexilla duo Germanorum, quorum duces erant Tristanus Fortaler, &
Franciscus Munechius, qui militum omnium numerus mille & trecentorum summam
efficiebat. Paulus autem Strigoniensis antistes, præclaræ erga Ferdinandum fidei, in
pacatam regionem abierat, quòd desperata uenia à Solymano certum cruciatum ex-
pectaret, quòd eo deprecatore in gratiam Ioannis regis semel restitutus, iterum ad
Ferdinandum defecisset. Strigonium in præalta ripa arcem haber, indéque Danu-
bium subter labentem latè prospicit, ex aduerso æditum habet collem, qui portæ ur-
bis imminet, mœnibus autem extantia propugnacula desunt, per quæ emissis tor-
mentis subeuntium hostium latera feriuntur. Is structuræ mos antiquis erat, quum non
dum reperto bombardarum artificio, arietibus & balistis ingentibus & turribus ligneis
D urbes caperentur. Propterea Vitellius & Torniellus superiore anno ad inspiciendam
loci munitionúmque naturam à rege missi, ægerrimè defendi urbem à maximis præ-
sertim copiis oppugnatam retulerant, quòd ab eo colle tormentis statuendis ab Bar-
baris occupato, cuncta introrsus supernè conspecta ferirentur, & ea esset natura mœ-
nium, ut quanto propius hostes succederent, tanto tutius protecti ab imo subruere
murum possent: quibus difficultatibus, ueteres peritíque milites, qui Strigonii præ-
sertim hybernarant, nouis operibus occurrebāt, magnáque alacritate antè periculum,
ut iactabundis accidit, mirificæ uirtutis operam pollicentes Solymani aduentum expe-
ctabant. Sed ubi Barbarus hostis undique promotis castris latè campos, colléſque om-
nes, erectis tabernaculis occupauit, classémque pariter ornatissimam aduerso flumine
subeuntem prospectantibus ostendit, nemo erat qui non deposita animi ferocia ma-
E gnopere de salute dubitaret, quòd pauci, quanquam eximia uirtute, cum numerosis-
simis hostibus, atque his pertinaci admodum deuoti animi proposito mortem peten-
tibus, pugnaturi uiderentur. Adauxit quoque metum legatorum aduentus, Solyma-
nus enim tres prætorianos è genre Christiana iampridem ad Mahometis sacra tradu-
ctos, Italum scilicet, & Hispanum, atque Germanum, cum præsidium ex his con-
stare didicisset, ad urbem miserat, ut quisque sine interprete suæ nationis homines al-
loqueretur. Hi nanque admissi per ampla præmia atque stipendia se dedentibus ita pro
miserant, ut quum prolata, constitutáque iam essent tormenta abnuentibus extrema
supplicia denunciarent. Ad ea quum à signiferis præclara uoce responderetur, mili-
tes fide uirtutéque præstantes, neque præmiis turpiter capi, neque minis ad ignomi-
niam terreri solitos, extremas spes in armis habituros, Turcæ in castra redierunt, eo-

dénique die tormenta in collem imminentem urbis summa celeritate subuecta sunt,& A
delectæ toto ambitu ad oppugnandum infirmiores mœnium partes, tanto quidem
Barbarorum iudicio,ut neque peritius,neque opportunius quicquam ad nocendum ex
cogitari potuerit,uel ab his,qui cuncta interius diligenter explorassent,ita ut credi par
sit,non Fortunam modo Christianis hominibus,sed fidem quoque aduersus Barbaros
omniuo defuisse . Salamanca, diffisus suburbanis munitionibus,secus ac antea iactan-
ter nequaquam se defensurum prædicarat , in urbem se recepit,quæ hodie Castelli no-
men habet,superioribus enim hybernis exteriores Strigonii partes antiquitus muro
cinctas,usque adeo milites,naualésque socii deformarant , ut sublatis ad usum ignis ta-
bulatis & contignationibus,semicadentia tecta spectarentur.ea frequenti tractu per de-
cliuia ad flumen usque pertinebant, ubi tabernæ, & nobiles quoque domus à fortuna- B
tis Hungarorum regibus extructæ uisebantur.Cæterum Achomates , Europei equita-
tus magister,eam ad oppugnandum muri partem accepit,quæ episcopalibus hortis an
nectitur. Vlamani autem Persæ data est quassanda subruendáque ea turris, quæ portæ
Budanæ imminet.Is enim ingenio solerti horúmque operum maximè perito eam me
rita laude famam apud milites fuerat consecutus , quum in expugnatione Castri-
noui ad sinum Rizonicum cum Barbarussa , admirabilis artifex extitisset . Asap-
pi ad opus faciundum idonei,gregatim à singulis ducibus ad perducendas fossas,attol-
lendósque aggeres ducebantur . Incredibile dictu est, quanta ui tormenta displodi
cœpta sint ; continenti nanque ordine nusquam cessabatur, & erant colubrinæ ingen-
tis magnitudinis,quarum ictibus non modo superiora mœnium decussis pinnis nuda- C
bantur,sed turris ipsa,deraso iam fastigio quassata inferius ac immanibus pilis perfora-
ta,nequaquam defensores,uel adire,uel consistere ausos admittebat,adeo ut proximus
extantis coronæ murus omnis cum ingenti fragore prorueret,& terribili continuóque
terræ motu cuncta quati uiderentur,nec consistendi in muro propugnantibus facultas
erat.Nam Ianizeri sclopettarii,aut per fossas subter summa obiecti aggeris labra dispo
siti,aut è superiore loco protecti equitum scutis,quum maiora tormenta cessarent,exci
tatúsque inde fumus subsideret,certissimis ictibus apparentium capita feriebant,& mul
ti interius in statione perseuerantes,incidentibus ab alto sagittis uulnerabātur,sed mul
tò grauiorem cladem fragmenta lapidum nostris inferebant, dum disrupta minutim,
dissipatáque tormentis, euitari non possent, illisáque membris militum inutiles red- D
derent quos attigissent . Quibus malis adducti milites,deserta exteriore corona, inte-
riores munitiones celeriter erexerunt , ut minore cum periculo in defensione uersa-
rentur. Nec animus Barbaris defuit, quin audacter subirent,ter enim instaurata pu-
gna magno clamore edito in urbem irrumpere conati ad congressum usque nostro-
rum peruenerunt,sed densissimæ phalangis frontem prælongis hispidam sarissis , Bar-
barus hostis leuibus hastis equestribus,& graui gladio,aut parua tantum secure arma-
tus perrumpere non potuit,locóque detrusus multis acceptis uulneribus se recepit.In
ea contentione Baltaces Selimbriæ , quæ ad Pontum est, nobilis Sanzacus, quum
suos ad irrumpendum uehementer urgeret interfectus est . Subierat ad eam ripam,quā
diximus, Turcarum classis,ac omnia quæ ad oppugnationem pertinebant, tormen-
torum instrumenta,commeatúmque affatim à Buda subuehebat,nostrísque uehemen- E
ter occupatis classiarii milites & remiges ad suburbanas domos tanquam in foro rerum
uenalium ociosè uersabantur . Id nostri ab arce despectantes impunè fieri non tule-
runt , conglobatísque repentè, ex sua quisque cohorte,singulis centuriis,Michaël Ra-
uaspurgus Germanus , Nardoúsque Italus eruperunt. Tantus fuit eorum impetus , ut
Turcæ improuisò hostiū superuētu perterriti,quum pars arma capere , pars ad classem
cursu se proripere uellet,tumultuosissimo pugnæ,fugæq.generè,aut intercepti caderēt,
aut adnatātes rapti flumine mergerētur.Sed qui in classe erant opportunā planè profli
gatis,& perditis opē tulerunt,sagittis enim,& glandibus in nostros cōiectis,ita incūben
tium impetū retardabant,ut iam admotis undiq. nauigiis,aliquanto quietius,quàm pau
lo antè,& tutius suos exciperent . Periere è Barbaris circiter ducenti , & ipse Zirmar
natione

A natione Persa, cuius erat classis imperium, ut eius audacis facti nomen maximè celebre redderetur, quum in eo discrimine perturbatis opem ferens, & fugam increpitans prætoriam biremem admonuisset, glande traiectus interiit. Dum hæc fierent, & Barbari stratis mœnibus, effossisque cuniculis, quibus turris excinderetur, ualidiore in dies impetu expugnandæ urbi uires intenderent, & contra nostrorum animi cum multis acceptis incommodis, tum una maximè auxilii desperatione frangerentur, senex Calaber è Crotone artificio tormentorum assuetus ad Barbaros transfugit. Eius autem nefarii, impiique facinoris causam prædicabat, quòd plura sibi seni & inopi stipendia rex deberet, ac ideo liberalis militiæ dominus, uitato præsenti uitæ periculo, adeundus esse uideretur. Is benignè susceptus à Solymano, interrogatúsque diligenter à pur-
B puratis, si urbe Strigonio maturè potiri uellent, Aquariam turrim omnino expugnandam esse perdocebat. Erat ea turris in extrema ripa, sub ipsa arce Strigonii, loco, ædificióque Budanæ persimilis, quum eodem machinationis artificio aquam exorbendo è flumine haustam uariis siphonibus in arcem effunderet. ab ea enim Nasadæ subeuntes onustæ commeatu, directis ad aquæ libram tormentis, magno Turcarum incommodo ita petebantur, ut noctu tantum, & secundum ulteriorem amnis ripam piscarum uolitantium metu foliciti nauigarent. Hanc Habraimus eunuchus, Asiatici equitatus magister, admotis tormentis expugnandam susceperat, sed irrito conatu cuncta moliebatur, quum ripæ margines statuendis tormentis perangustæ magnas Turcis afferrent difficultates, & milites præsidio impositi, directis ex aduerso falco-
C nibus constantissimè repugnarent. Monstrante itaque transfuga insulam in Danubio desertam, quæ contra frontem turri obiecta spectabatur. In eam Vlamanes noctu scaphis traiecit, erectóque subitario aggere, conuectisque eo tormentis, nonnullos ex defensoribus interfecit, nudauítque eorum latera, ita ut Asiatici non apparentibus pro metu nostris murum subire auderent, & scalas expedire properarent. Interea Turcæ è maioribus castris exteriora urbis undique maximis tormentis uerberare, prægrandibus uerò globis per ænea mortaria in sublime iactis, ut cum ruina tectis inciderent, interiora deuastare, subtérque magnos cuniculorum specus, sicuti aliàs in expugnanda Rhodo perfecisse docuimus, excauare non cessabant, in quibus Barbari, corpore pariter ac animo aduersus omnes bellici laboris
D asperitates indomito, interdiu noctúque cibum & somnum cum multa nostrorum admiratione capiebant. Accidit autem, ut ænea crux inaurata, ob idque percussa solis radiis latè refulgens, qua maximi templi fastigium ornabatur, assiduo collimantium Barbarorum studio contortis in eam pilis reuulsa, atque deiecta frangeretur, qua cadente Solymanum fœlicis ictus casum, more gentis ad lætum augurium facilè uertentem exclamasse ferunt, expugnatum esse Strigonium, postquam signum inani superstitione à Christianis hostibus adoratum è templo decidisset: neque id omen pro uano à nostris acceptum est, defessis enim territísque militibus, quibus nulla gleba saxeo in solo, ad extruendas munitiones suppetebat, Liscanus & Salamanca de rerum exitu timidè deliberantes, & secretò demum inter se collocuti, seruare sese, & deditionem facere decreuerunt. Erat Liscanus parum militiæ uersatus, & multo ex
E continua præda congesto auro prædiues, sic ut sibi planè opulento, pro inani constantiæ laude, Barbarico cædi gladio nimis miserum putaret. Idem quoque effugiendi periculi sensus erat in Salamanca, apud quem certa salus, & bona peculii, labore ac industria castrensi parta, omni, uel maximè decora laude potiora ducebantur. Cæterum eius occulti consilii fama adeo astrictè contineri non potuit, quin ad milites emanaret, quorum tertia ferè pars, aut interierat, aut ægra morbis, & uulneribus debilitata decumbebat, nna tamen omnium uox audiebatur, satis adhuc uirium superesse, ut interiora defendi posse minimè desperarent. Sed centuriones, atque signiferi, præfectis adulari soliti, si honestis conditionibus à Solymano fides præstaretur, omnium certissimæ neci, & nihil demum Ferdinando regi profuturæ, deditionem præferebant. Fortibus enim uiris, aut egregiè pugnando cadendum esse,

aut postquam suprema necessitas id ferat, honestissimè paciscendum. Nec multo A
pòst noctu demissus è muro signifer, acceptáque per interpretem fide, Salamancam exciuit, ut is æquiore conditione de deditione transigeret. Nec mora occultè exiens ad Acbomatem contendit, admonitis prius Aquariæ turris defensoribus, ut inde ad salutem celeriter in urbem se reciperent. sed eo nuncio territis, & cum tumultu euadentibus nostris, Turcæ intenti, animaduersa fuga protinus irruperunt, interfectis quibusdam, qui tardius elabentes efferendis sarcinis occupati inhonestè concidebant. At Salamanca ad purpuratos deductus, quum accuratè loquendo multa sibi concedi postulasset, nihil explicatius, aut mitius impetrauit, quàm, ut maturè se dedentes, cuncta quæ salutem, libertatémque respicerent, ex liberalitate clementissimi imperatoris expectarent. Itaque Hispanus acri iudicio Turcarum ingeniis B
diffidens, nec tamen desperans, quum redire uetaretur Liscano quæ retulerat perscribit, monétque si saluus esse uelit, extemplò & maximè liberaliter sese, atque urbem dedat. Acceptis literis Liscanus ad milites prodiens, deditionis necessitatem, & propositam spem uitæ & libertatis cunctis exponit, nec mora ambiguo, & fremente adhuc milite, Halis aperiri sibi portam, ex deditione in castris facta, læto potius quam feroci uultu postulat, eáque statim patefacta à Liscano introducitur, clanésque traduntur. Ianizeri pacato agmine ingressi munitionem, totámque muri & aggeris coronam occupant, milites nostros secedere iubent, imberbes ex his ad unum secernunt, reliqui hastas deponere, & sclopettos in unum aceruum proiicere coguntur. Nemo est omnium qui recuset, edictóque non pareat. Improuiso nanque & con- C
trà spem nimis accelerato prætorianorum introitu terrefacti, se ipsos demissis pudore oculis intuentes pristinam animorum ferociam exuerant, nihílque nisi ualdè sæuum à Barbaris expectabant. Id enim deceptis, & circunuentis facilè euenit, quibus expediendi consilii ratio omnis & uirtutis usus excutitur. Intendit quoque nostris pauorem casus insolitus, nam quum milites, uti imperatum fuerat, ipsas etiam cum sclopettis sulphurei pulueris lagenas in aceruum coniecissent, ab accenso fortè funiculo, excitata repente flamma, earum rerum cumulum corripuit, usque adeo consternatis ira metúque Barbaris, ut non temere insidias ueriti, è nostris nonnullos interfecerint, sed deprecantibus præfectis, & nihil dolo, sed casu factum, oris & manuum gestu significantibus, ipsóque Hali facilè persuaso, & celeriter commota claua signum dante, Ianizeri à cæ- D
dibus temperarunt. Tum uerò Halis, compresso tumultu, apud nostros per interpretes pronunciari iussit, parata fore perampla stipendia, ac honesta militiæ loca his omnibus, qui ad Solymanum transire uellent, nec plures quam septuaginta, ex omni natione milites reperti sunt, qui conditionem acciperent. Barbarorum enim perfidiam timentes, & de uita soliciti, abnuentibus parari cædem & cruciatus, propter naturæ immanitatem, existimabant. Hos Halis comiter allocutus, & cum his, quos diximus, delectos impuberes nauigiis deuehi Budam iussit, reliquos ab omni defensos iniuria ad repurgandam atcem, æquato cum Turcis labore delegauit. At Liscanus, qui ut aurum seruaret, admissi flagitii dedecus, subsequentémque ob id pœnam, ac ignominiam contrito pudore neglexerat, aureum torquem, quo tam auarè quàm insolenter Perenus fuerat spoliatus, dono dare cogitur, quum illum Halis E
alioqui per uim crepturus militari comitate, tanquam nouum apud Turcas ceruicis ornamentum expetisset. Eo nanque munere Hispanus reliquæ suæ prædæ periculum redimi posse cogitauit; sed auaro imbellíque Fortuna nihil indulsit. nam quum insignes equos aleret, ut his arce excedens in pacatum eueheretur, signatúmque aurum in ephippiis subter puluinos accuratè condidisset, ei postremò Barbarus equos iam ephippiatos conditúmque simul intus aurum ridendo ademit, quòd nanigaturo nihil equis opus esse diceret. Atque ita duces, militésque omnes exuti, præsertim galeis, atque thoracibus, ac ad naues deducti traiectíque incolumes in ulteriorem Danubii ripam, Posonium pedibus contenderunt. Ibi autem Salma iussu regis Liscanum & Salamancam proditionis accusatos custodiæ tradidit, &

cum

A cum his laxiore tamen custodia Matricium, Alexiúmque Nardoum, & Tristanum Germanum, ut quomodo deditio cœpta, patratáque esset, in ipso de reis iudicio testarentur. Occupato Strigonio Turcæ ægris nostris ac uulneratis, qui unà proficisci nequiuerant, omnia pietatis officia usque adeo diligenter præstiterunt, ut quum recreati demum, dimissíque ad Torniellum in Comaram peruenissent, reliqui milites tantam in Barbaris humanitatem extitisse mirarentur. At Solymanus expiato templo, & uti Budæ fecerat, ad sacrorum suorum cerimonias traducto, superis gratias egit, quòd eo præsertim die quo Baiazetes auus Methonem cœpisset, Strigonio capto se quoque similis uoti compotem fecissent. Erat is dies Augusti mensis decimus; diui Laurentii memoriæ consecratus. Nec mora accitis Buda fabris, atque omni propè genere militum ad opus coacto B admirabili structura celeritatéque urbem restituit, atque muniuit, tanto quidem studio, apparatúque, uti in posterum Christianis recuperandæ urbis spem omnem adimere uideretur; exprobrata herclè segnitie, ac imperitia Germanis & Hungaris, qui per quatuordecim possessam annos pingui semper in otio munire nesciuissent. Nec multò pòst Solymanus Ossaino uiro impigro Strigonii custodiæ præposito, emissísque ad læuam Tartaris Scythis, qui ad Albam Regalem prædabundi excurrerent, ad expugnandam Tattam, quæ olim Theodata fuit, iter intendit. Id oppidum, ualde exiguum, arcem dixeris, distat à Danubio introrsus, contrà Comaram, paucis miliaribus Hungaricis; ei Torniellus Hanibalem Tassium Bononiensem, & Antium Germanum cum octoginta militibus præfecerat. Hi siquidem ante alios id munus sibi dari deposcentes, quòd quæstui simul ac laudi fu C turum rebantur, omnem uim Turcarum se contempturos affirmabant; siue quòd Strigonium egregiè defensum iri crederent, siue quòd Turcas ad ignobile castellum, cum tota mole copiarum minime deflexuros putarent. Sed capto demum Strigonio, & aduentantium hostium conspectis castris, & Achomate, qui præcedebat, si uim experirentur, grauissimos cruciatus denunciante, quin se extemplò dederent, uti uiribus impares & uitæ cupidi, nullam expediendo consilio moram fecerunt. Exeuntes Solymanus, & scripto abeundi fidem accepturos, de more sericis uestibus donauit atque omnes dimisit. Tatta uerò funditus euersa est, uetere Ottomannorum instituto; quum raris, sed ualidis omnino præsidiis partas bello prouincias, minoribus passim deletis arcibus, tuendas existiment. Torniellus autem, ipsum Hanibalem frustra humani iuris æquitatem pro salute im D plorantem, aliquanto seuerius atque turbidius, quàm ea ualde lugubris rerum conditio postularet, capitali supplicio affecit. Eo enim pergraui disciplinæ exemplo intelligi edicíque uolebat cunctis, qui muniti loci custodiæ præessent, turpissimæ mortis metu egregiã constantissimè propugnando mortem minime fugiendam. Antium porro quòd erat Germanus ad Ferdinandi regis arbitrium reiecit, quum præclarè similem de Liscano & Salamanca, uti grauiora meritis, sententiam ferre uideretur. Sed rex ingenio mitis, ac facilis, & nunquam cruentus de Hispanis lenissimè statuit & diuturni tantum carceris pœna contentus fuit, quum Antium ad parem cum Tassio supplicii sortem atroci Tornielli iudicio reliquisset. Aequata solo Tatta, Solymanus ad expugnandam Albam profectus, circa lacum paruum, aquationi maximè opportunum, positis castris, non procul ab urbe consedit. Ea urbs ob id Regalis cognomentum tulit, quòd ibi perantiquo solennique gẽ E tis ritu noui reges coronentur, ac eodem in templo priscorum regum sepulchra cum rerum gestarum titulis uisantur. Cæterum Buda, Strigonium, & Alba Pannonici regni nobilissimæ urbes, paribus ferè interuallis inter se distantes, trianguli figuram efficiunt, cuius ambitu, dimensísque lateribus, miliaria circiter centum includuntur. Albam, reliquas duas alluente Danubio, perpetua palus undique præcingit, situ quidem aduersus hostes ualde mirabili, nisi per æstatem consumptis hyemalibus aquis, decrescentéque palude foret insalubris. Ab urbe tres lati, prææltíque aggeres (iacentis rotæ radios dixeris) ad extremam circunfusæ paludis marginem porriguntur. Hi longorum pontium similitudinem reddunt, habéntque suburbanas domos, & utrinque hortos, intercedente lata regione, qua uiatores in continentem deferuntur: ad extremam uerò frontem ubi desinit palus, ac inde exitus atque aditus in urbem datur, erecti firmi aggeres singulas por-

tas communiunt: quas Albani, suspectis tantum belli temporibus, obserare noctu so- A
leot. Suburbanæ itaque domus tribus his portis, ab hostibus sunt tutæ; quũ interiecta pon
tibus spatia palus latissimè ioondet, propter cœnosa uada omnino inaccessa equiti, pr æ-
pedientibúsque iuncis & calamis natanti plurimum importuna. Vrbs autem interior,
muro satis firmo, & præalta fossa, quæ paludem excipit, ad circinum præcincta, difficilem
habet oppugnationem. Quibus de causis, aduentante Solymano, in eam præ metu, tan-
quam in arcem longè tutissimam, magna hominum, agrestiúmque præsertim multitu-
do præ se actis pecoribus confugerat. Albanis præsidio erant uexilla duo Germanorum
& ducenti fermè equites, ex eorum numero, qui in custodia à Leonardo Velsio relicti fue
rant; quum Albani mutata fide à regina defecissent. Ad has quoque copias accesserant
quingenti Hungari equites, ex his qui in pace, quum bellum desit, latrociniis se exercẽt, B
infamique nomine Vsarones appellantur. Sub id uerò tempus, quo Turcæ Strigonium
oppugnabant, Torniellus cum Italicis cohortibus Iauarioum peruenerat. Huoc Ferdi-
nandus, de Strigoniẽsium Fortuna solicitus, & Albanis quoque rebus uehementer timens,
literis ac nunciis hortabatur, ut tuendæ Albæ munus susciperet, ipse enim, tum cogendæ
pecuniæ intentus, in Bohemia conuentus peragebat. Id se alacriter suscepturum pollice-
batur Torniellus, sed graui, uti regiis uidebatur, adiecta conditione. Quippe dux uetus
& periculorum casuúmque militiæ cautus æstimator, ea præsidia postulabat, quæ oppor-
tuna forent capessenti iter, ac imprimis ituro per infesta loca Tartarorum incursionibus,
& demum defensuro urbem aduersus eos hostes, qui nunquam irrito conatu cœptis ab-
scessissent. Hæc omnino erant Germanicæ cohortes quatuor, aláque una equitum gra- C
uis armaturæ, & tormenta decem; atque item centum currus, quibus de more apertis in
locis castra permuniret, & antè omnia trimestrem pecuniam petebat, ne tracto longè obsi
dionis, inter tot linguarum milites, uti plerunque accidit, tumultus efflagitatis frustra
stipendiis oriretur. At regii togati homines, quibus ærarii facultates erant pertenues, quo
niam pecunia omnis superiore anno à Bohemis contributa, Pestano bello consumpta pe
rierat, antè omnia periculum profectionis eleuare, firmum urbis atque munitionem extol-
lere, incolarum & militum, qui in præsidio essent numerum augere, pollicerique nòn de
futuros diuites Albanos ciues, qui pecuniam conferrent, liberalíque studio milites inter
se distributos priuatim alerent; postremo confirmare, testaríque non magno discrimine
ab his insignem gloriam peti, qui clarissimam urbem omnino defendendam, conseruan D
dámque susciperent. Ad ea Torniellus, ut quicquam de ea re statuat, priusquam singula
exploret, adduci posse negat, mittitúrq. Albam Octauianus Scrofactus Insuber, qui post
Pestanum bellum in Pannonia remanserat. Is fœlici usus profectione reditúque, retulit
Albam inexpugnabilem reddi posse, si aliqua excogitata, atq. antè prouisa inchoatis ope-
ribus adderentur, plenique imbres inclinante autumno minime defuturi ad augendã pa-
ludem, replendásque exteriores fossas opportunè deciderent. Tantam uerò commeatus,
& maioris, minorísque pecoris copiam è uicinis pagis in urbem esse conuectam, ut famẽ,
uel tota hyeme minimè timendã putaret, & eam esse præsidii ac urbanæ multitudinis ala
critatem, ut hostes iam planè despici uideretur. Fortè enim Albani sustulerant animos
paruo admodum successu, quum excurrentibus illac Tartaris in eorum prostrema agmi
na aliquot interfectis erupissent. His cognitis Torniellus, nihil temere de se constituit, E
nec sibi ullo modo eundum censet, mediam tamen consilii uiam tenet, mittitque Albanis
auxilio quatuor præfectos, antè omnes nauandæ operæ cupidos, cum singulis cohorti-
bus. Hos cum ala equitum Barcocius sequitur, apud quem iussu regis suprema erat mili-
taris imperii potestas. Vbi Albã est peruentũ, extemplò Solymanus nõ procul abesse nũ
ciatur, itaque Barcocius præfectos centurionésque omnes in concilium uocat, unà etiam
conuenit Birrous Albanorũ prætor, cum toto ordine decurionum. Disputatur appositè
atque acriter an suburbana ædificia, quæ diximus, deserere atq. incendere præstet, quam
tueri, ut tecta Barbaris desint, & urbs interior paludis circunfusæ munitione tutissima,
minore militum labore, minoréque periculo defendatur. Conclamant repentè Albani,
nec se passuros dicunt, ut suburbia tot templis & ædificiis magnitudine urbis æquata, euer

sis

A sis subinde multorum ciuium fortunis deleantur. Quid enim tam deforme ac miserum
cogitari posse? quam ad incitandam Barbarorum audaciam extremi timoris significatio-
nem dare, ac ea ultrò subditis flammis excindere, quæ forti manu, nisi animis turpissimè
deficiant, egregiè tueri possint? Fauebat Albanis Octauianus, uti cæteris eius urbis ac re
gionis, superiore anno sæpius exploratæ, usu peritior, docebátque pari conditione peri-
culi, & urbem & suburbia defendi posse; quandoquidem pari paludis beneficio munirē-
tur, nec etiam, si quid extra pugnantibus ab hoste durius accideret, defuturus esset tutus
atque certissimus in urbem receptus; quo demum temporis spatio, inclusi urbe, supremi
consilii deliberationes expedirent. Postremò exurgens, cum suo tum publico impulsus
fato: Quod, inquit, uiri fortes, uirtutis specimen dabitis? quámue demum nauatæ operæ
B laudem feretis? si tantæ claritatis urbem suburbiis tanquàm bracchiis ante periculum de
truncatis deformatam ultrò, & nimis celeri desperatione deuastatam defensuri estis? Ni-
hil certè uel ad utilitatem regis, uel ad spem gloriæ profeceritis, nisi Alba, si Diis placet,
incolumi atque integra, integrum ab animi magnitudine decus petatis. Hæc eo dicente
cuncti consurgunt, prudentes gnaríque militiæ imperitis atque ferocibus parent, ipséque
Barcocius, ancipiti suspensus cura, uanissimóque aliorum iudicio planè uictus, fatali sen-
tentiæ accedit. Fit enim sæpius, ut qui pericula ratione soleriter expendunt, ac ob id de re
rum exitu timidè deliberant, & fortiores plerunque pugnacibus sententias dicant, quum
alienæ temeritatis comites esse, uel ad non dubiam mortem, quam ab ignobili decreto
minus fortes uideri malint. Eo modo Barcocius, nouæ uel simulatæ spei plenus, & repen
C tè factus alacer, ad milites egreditur, cur suburbia defendenda censuerint, edocet, ac hor
tatur, ut parem decoro consilio uirtutis operam præstare uelint, ipsum autem enixè cura
turum, ut opportunè parentur, quæ ad uictoriam pertineant, & fortissimè propugnanti-
bus supra perennem facti laudem, & triplicis stipendii prouentum, honesta mansuráque
ipsis ac posteris præmia persoluantur. Hæc læto ore prædicabat, ut Albanorum ani-
mos eo beneficio in seruanda fide uehementer obstringeret, tegerétque timorem ne-
quaquam temere conceptum, utpote qui sæpius Turcarum uires infœliciter expertus
minime dux fortis & strennus apud milites haberetur. Itaque promiscuo concursu
studióque militum ac urbanæ multitudinis suburbia muniuntur, instruuntúrque ido-
nea loca maioribus tormentis & custodiæ diurnæ nocturnæque diuisis spatiis, cer-
D tis ducibus tribuuntur. Sed Turcæ appropinquantes, Budanæ tantum portæ subur-
biis incubuerunt, explorato nanque situ, & per speculatores Hungaros facilè cognito, sic
ciorem ab ea parte paludem reperiebāt, solúmque ibi ualde sabulosum, & cespiti atque ag
geri faciundo penitus importunum esse didicerant; quum à reliquis duabus portis terra
nequaquam arida, sed deuexæ paludis humore crustosior, & latas passim glebas & soli-
dos cespites ad opus egregium largissime præberet. Perspecto hostium consilio Barco-
cius Italos Germanósque omnes à reliquis portis ad Budanam traducit, Hungaros agre
stes, qui in urbem confugerant, itémque Albanorum iuuentutem in deducti præsidii lo-
cum succedere iubet, institutúmque antea propugnaculum educere atque perficere ag-
greditur. Id erat inter bina templa diuo Francisco, & Deiparæ uirgini dedicata, promi
nebátque exterius noua ratione, ut bina utrinque munitionis latera, directis tormentis cō
E tra subeuntes Barbaros defendi possent. Hæc parante, administrantéque Barcocio, quū
prima Turcarum agmina in conspectum se darent, atque procurrerent, Vsarones, & se-
cundum eos Germani equites, adiunctis peditibus Italis alacriter eruperunt, consertá-
que leui pugna utrique ad suos se receperunt, eodémque modo ac ordine per tridu-
um est decertatum, nullo tamen memorabili euentu. Nam duces proximam portæ re-
gionem, certo, breuique spatio, ad procurrendum nostris præscripserant, & Turcæ pro-
uolantes celeriter cedendo gyros dabant, ut incautos, aut graues armis Germanos lon-
gius elicerent. Vbi uerò Solymanus aduenit, complexúsque latè urbem spectantes admi
rabili, atque stupenda castrorum specie conterruit, nostri obstructis repentè portis, om-
nes exitus sustulerunt. Ea res Vsarones, liberis excursionibus assuetos, tempestiuè ad-
monuit, ut sibi consulerent, nec se munitionibus includi paterentur. Ita quum missionem

peterent,nec tutò retineri possent, frustra deprecante Barcocio, & reiectis Albanorum A
precibus,nocturno syluestríque itinere protinus abierunt. Interea Turcæ, confectis plu
ribus uiueis more nostro,perductísque sinuosis fossis ad munitiones intra sagittæ iactum
processere,tecti nanque antè præfixis frondibus,ita opus ex tutò faciebant, & summam
aggeris coronam sagittis & glandibus detergebant,ut nemo iam nostrorum conspici pos
set,quin binos ternósque simul graues ictus ostensa parte corporis exciperet:& ea uis
erat ingentium tormentorum,ut totam planè munitionē pilæ perforarent, fractísque &
per aëra dissipatis texentis materiæ stipitibus,uel distantes inde milites uulnerarent. Ob
ea nostrorum pericula,subeuntibus Asappis tutum erat implere fossam, utì ualde sicca-
tam serenæ æstatis solibus,abscessúque paludis omni penitus humore destitutam. Id fie-
bat multis uirgultorum fascibus arena seriatim superiniecta. Perpetuo enim totius exer- B
citus labore, quum equites lignatum irent,& pedites in opere uersarentur, in omnes usus
cum frondosa tum solida pariter materia suppetebat, & Dii nostris irati, expectatos im-
bres cœlo & nubibus suspensos pertinacissimè denegabant. Exæquata itaque fossa, Barba
ri audacter subeuntes propugnaculum ab imo scalpere, suffoderéque cœperunt,ut agger
interior subtracto fundamento concideret,quòd nequaquam ex solida constructus gle-
ba,sed ea ualde sabulosa fluentéque astringentibus tabulis & tignis,non ad robur, sed ad
inanem fere speciem esset erectus. Verum animaduerso hostium conatu,ita à nostris pa-
ri cuniculo obuiam est itum,ut quum infœlici cœpto,atq; exitu, præparatus intro ad Bar
barorum exitium sulphureus puluis fortuitò flammam concepisset, multi ex nostris ne-
mine hostium concremato fœdè perierint. Post id factum Turcæ,uera ui nitentes,tripli- C
ci acie instructa propugnaculo successerunt. Præcedebant Asappi,uti minimæ iacturæ ho
mines,à ducibus primis periculis obiici soliti: hi pro scutis planas tabulas, ostiorum ual-
uis similes,recentibus boum coriis protectas, ne deiectæ muro cuppæ ardentes noce-
rent,in capita elatas bini ternique testudinis modo præferebant. Sequebantur ex equi-
tum ordine scutati pedites,cum equestribus hastis, aut districtis incuruis gladiis; ab his
Ianizeri tegebantur,qui dextro genu supplicato sclopettis longioribus ad destinatos i-
ctus rem gerebant. Singulis autem ordinibus suus dux adhortator, & uirtutis ac ignauiæ
testis aderat,sæpe ferrea claua segnes castigans,uulneratósque subducens, & recenti mili
te fessam aciem reparans, & id quidem mira celeritate, cum ad circunductæ clauæ signū
omnes intentis oculis obedirent. Certatum est amplius tribus horis,pari spe,uirtutéque D
sed ad extremum Turcæ,multa iniquæ pugnæ uulnera perferentes, occisis & deiectis no
stris propugnaculum cœperunt,ac expedito statim consilio tres in eo paruos falcones sta
tuerunt;ut utrinque è tota munitione propugnantes & discurrentes nostros deturbarēt.
Eodem quoque tempore bina templa ab irrumpētibus occupata sunt, eorum parietibus
usque adeò quassatis & perforatis,ut per hiantes rimas & pilarum ui patefacta foramina
ex occulto conspecti nostri sagittis & glandibus peterentur. Verùm munitiones cohor-
tium Italicarum mira constantia, adiuuantibus etiam fœminis cucullatisq; sacerdotibus
egregiè eo die sunt defensæ. Is erat diuo Ioanni Baptistæ decollato dedicatus,quo Barba
ri Belgradum expugnatum,& cæsum in acie Ludouicum regem meminerant. Ob id re-
bantur auguriis & dierum sortibus dediti, auspicato mense & fœlici die, oppugnare ad-
ortis uictoriam minimè defuturam. In eo certamine,quod minimè prætermittendum ui E
detur, excelsæ staturæ Hungara mulier, conscenso inter milites aggere,uirilis audaciæ
facinus edidit,quùm prægrandi fœnaria falce,candētibus duobus Barbaris uno ictu col
la secuisset. Vnus autem antè alios Carolus Ruffus è Brixia,qui componendis ordinibus
apud cohortes officio fungebatur,aduersus laborem atque pericula indefessi atque inui-
cti prorsus corporis ac animi laudem tulit. Signiferi etenim plures præfectique, ac ipse
quoque Barcocius de euentu prælii magnopere dubitantes, ut celerius in urbem se reci-
perent,interiore in loco sub ipsa munitione constiterant. Ferunt Solymanum ad se in
prætorium uocatos Habraimum, Achomatem & Halim grauissimis castigasse uerbis,
quòd propugnaculo fortiter atque fœliciter occupato, nulla demū peracri facta impres-
sione,& quod pudendum esset,nimis celeri receptu partæ prope uictoriæ defuissent, ius-
siséque

A fissèque minaci uultu, ut tridui spatio cuncta quæ usui forent, diligenter pararent, nec ad se nisi Alba capta reuerterentur. Ad ea duces nihil plus responderunt, neque enim uel culpa uacantibus excusare sese licet, quam ut confirmarent breui futurum esse, ut uoto ipsius & militum uirtuti Fortuna responderet. Itaque in unum supremi certaminis conatum, delectis accensisque militibus postridie calendas Septembris prælii signum dederunt, terribilique impetu ab omnibus partibus munitiones adorti, magnum terrorem stationibus nostris intulerunt. nacti enim matutinam crassiorem nebulam, uti palustribus accidit in locis; non prius à nostris in dubia luce conspecti sunt; quum nec ab usitato eorum disciplinæ silentio sentiri possent, quam ad cōgressum peruenerint. Pugnabatur maximo tumultu, clamoréq. edito ad diui Francisci templum, sed uehementissime ad eam
B munitionem, quæ est inter propugnaculum, ut diximus, ab hostibus occupatum, & Dei paræ uirginis ædem, quoniam ualida Ianizerorum manus in eum maximè locum incubuerat, qui ad tuendum Germanis erat attributus. Ii densata acie, descensum Turcarum expectantes, ita per accliuem aggerem inclinatas hastas continebant, ut extantes earum cuspides in summa munitione conspicerentur, idcirco mirabili astu Barbari, ne temere desiliendo, irruendóque sese hastis induerent, oblonga tigna capitibus ferentes euadentésq. in summum aggerem, transuersa ea supra hastarum seriem in subiectos Germanos prouoluerunt, casu usque adeò repentino infestóque, ut primorum ordinum milites contusis manibus & brachiis hastas deserere cogerentur. Tum uerò Turcæ clamore sublato præcipiti agmine saltúque proruerunt, nec quisquam fuit, qui ingruentium impetum su
C stineret, eodem quoque tempore, Italicæ cohortes, multitudine hostiū potius quam uirtute superatæ, deiectæque toto aggere, terga uerterunt. Sed paucis festinatus ad salutem receptus profuit, quum perangustus ad cancellum, qui exteriorem portæ aream uestibuli modo claudit, aditus pateret, & Albani, nulla fugientium misericordia permoti, muralis portæ pontem sustulissent; natura enim plerunque fit, ut præsentis periculi metus sine pudore perfidiam excuset. Per totum itaque suburbanæ regionis spatium cædendo terga, sternendóque Barbarus processit. Cecidere in ea rerum perturbatione egregiè propugnantes conantésque retentare inclinatam in fugam aciem, Carolus Siccus, & cum eo aliquot centuriones, atque signiferi. Octauianus quoque, qui uanitate consilii tantam cladem attulerat, trucidatus, temeritatis suæ pœnas dedit: ipse uerò Barcocius, quum incita
D to equo ad portam se proripuisset, nec ingressus per cancelli portulam equiti daretur, orarétque frustra fugientes, ut maiorem cancelli ualuam apperirent, Ianizerorum superuentu conciditur, dexträque ei manus multis gemmatis annulis adornata detruncatur. Dominicus etiam Torniellus, aurata casside insignis, in eadem desiliendi cunctatione ex equo deturbatus interiit. Hunc aliquandiu defenderat signifer egregiè fortis, nomine Cecolinus, quum intorto circa hastam uelo serico, acri cuspide inermia Barbarorum pectora perfodiens, honestè cadere quam præfectum deserere mallet. Reliqua autem multitudo, quòd cancelli portulam occisorum cadaueribus obstructam ac Albanorum malignitate sublatum pontem uidebat, ad ultimam uitæ spem, in fossam præaltis aquis profundam se coniecit. Ea fugæ facies maxime fœda & miserabilis erat, quum plerique tranantes ab imperitis natandi crurum complexu mergerentur, alii euadentes ad certos
E urbis aditus, capitibus ac humeris frequentes sagittas exciperent, alii uerò per cœnosæ paludis uada fugam querentes, deuoratis cruribus impliciti, per ludibrium ferienda sagittis & glandibus terga præberent. In his fuere. C. Motta Nouariensis, & Rapizonius Vercellensis, nobiles adolescentes, qui sagittis confixi in ipso traiectu fossæ perierunt. Carolus autem Rufus, desperatis rebus ad urbem fœliciter enatauit. Erāt in urbe Germanorum equitū præfectus, & Viscasales Cremonensis, qui ex uulnere domi substiterat. Hi cōfirmato animo reliquias militum colligentes, in muro præsidia posuerunt, tanta Albanorum trepidatione, ut nullibi publico cōsilio locus esset, & prompta cibaria, quibus labore metúq. exanimati milites reficerentur, minime reperirent. Iam enim conspecta nostrorū strage, Birrous prætor & senatores primariique ciues animos desponderant, nec ab armis atque præsidio, sed ab una Solymani clementia petendam salutem existimabant.

Nam multis antè diebus, priusquam noni præsidii cohortes è Iauarino mitterentur, Al- A
bani quidam (priuato an publico consilio incertum) ad notos ipsis Turcas nuncium mi
serant, pollicentes, si Strigonio potirentur, nullam demum quin continuò se dederent, Al
bæ appropinquantibus moram allaturos, ob id facilem ueniam sperabant, parata excusa
tione, quòd id præstare præsidii regii metu, nequiuissent. Hac de causa fiebat ut defensio
nis studium tota urbe remitteretur, Vscasalique omnes & Rufo, ea manu quæ supererat
urbem se defensuros ingenti animo pollicentibus gratias agerent, & iam nequaquam per
plexè responderent, cunctis omnino de conditione deditionis esse cogitandum. Proditu
ri enim uidebantur, & suam ipsorum salutem & totius uiciniæ fortunas, si desperatis au-
xiliis ab rege, apud remotas gentes occupato, exitiabili defensione, superbos uictorésque
Barbaros irritassent. Itaque Birrous de muro cum Turcis colloquitur, petit ut tutò liceat B
mittere legatos, qui à Solymano deditionis cõditiones acciperent: id facilè cõcedit Acho
mates, quo cognito nostri milites Rufum deligunt, qui una cum legatis eat, & coram de
salute, libertatéque præsidii paciscatur. Legati ad purpuratos deducti, per Hungaros in
terpretes postularunt, ut in fidem sese dedentibus libertatis & ciuitatis iura seruarentur.
Sed his ea data sunt responsa, ut non omnibus uenia dari uideretur, quòd promissæ dedi-
tionis iusiurandum fefellissent; minuebat tamen eorum metum, quòd ad paucos eius rei
conscios ac authores pœna pertineret. Rufus porrò perhumaniter susceptus, omnibus
uitam ac libertatem & res incolumes, & tutum denique ad Viennam reditum impetra-
uit; eandem conditionem obtinente Germanorum præfecto, qui Rufo comes adhæse-
rat. Quum uerò datæ fidei diplomata scriberentur, Solymanus eunuchus purpuratorũ C
princeps Rufum comiter inuitauit, ut Solymano imperatori militaret, proposito libera
li stipendio, ac oblata quingenariæ cohortis præfectura. Sed quum abnueret, quòd sacra
mento militari præoccupatus à rege, nondum militiæ tempus impleuisset, purpurea ue-
ste, aureis distincta floribus, uirtutis ergo donatus est. Notus enim erat uel ipsis Turcis
ab ænea barba, quòd sæpius in aggere spectatus, longe omnium acerrimè dimicasset; in-
dicantibus etiam Strigoniensibus transfugis, qui tum aderant Barbarico cultu conspicui,
atque eum eunuchi monitu uehementer hortabantur, ut honoratioris militiæ certam
spem dubiis atque tenuibus stipẽdiis præferret: quid enim forti ac egeno militi sperãdũ,
si quum bellũ uigere desineret, stipendia penitus interirẽt? In his erant Ioannes Neapolita
nus, Vincentius Venetus, & Hieronymus Fauentinus noti militiæ, potius quam domi D
clari; qui admissi sceleris notam eo nomine protegebant, quòd nequaquam ad Mahome
tis sacra defecissent. Legatis urbem reuersis ac omnia clementer & commodè impetra-
ta narrantibus, ciuitas paulo antè perculsa metu ad spem salutis, & ueniæ; pro quibus uo-
ta susceperat, extemplò rediit. Nec multo pòst Achomates per singulos linguarum inter
pretes, in forum præmissos, pronunciari iussit Italis, Germanísque militibus, ut in crasti-
num diem, ea quæ profectioni opportuna uiderentur, collectis sarcinis expedirent, dili-
gentérque cauerent, ne quisquam Hungarus ipsorum agmini misceretur. Albanis uerò
grauiter imperatur, ut limine sese contineant, donec externi milites emittantur. Exi-
uere ad condictum Itali, Germaníque, duce agminis Homare alæ equitum præfecto,
qui proficiscentes ab iniuria tueretur, & ad regios fines integra fide deduceret; nec
quicquam nostris ademptum est, præter sclopettos paruos, quos nouo more hastati equi E
tes Germani ab ephippiis, uti mortiferum atque habile telum suspendunt. Hos maximè
concupiebant Barbari, nouitate capti, quod ita mirum esset artificium, ut sine succenso fu
niculo, quum luberet, per machinæ paruæ rotulam, percusso pyrite lapide, ignem repen
tè conciperent, & celerrimè disploderentur. Barcocii quoque currus, ab Homare sine tu
multu retentus est, quòd interfecti ducis supellex nullos hæredes respiceret, sed
ipsos tantum uictores lege bellica sequeretur. Petiit etiam comiter Homar ab Vscasale
ut sibi non iniqua muneris permutatione thoracem auratum plicatilem dono daret, quo
alacriter exuto traditóque Vscasales contrà spem ab Homare nobilem equum retulit.
Per totum autem id iter Tartarorum excursionibus infestum, uostros Homar singulari
fide, laboréque tutatus est. Euolabant enim Tartari passim è syluis, tanquàm ad oblatam
prædam

A prædā, & in sarcinas præsertim impetū faciebant, & si quem tyronem imberbem, aut armigerū puerum nidissent, arreptos cursim celeriter asportabant, ita ut reluctantes in equi ceruicibus collocati captæ pecudis modo raperētur. Nostris erāt auxilio Turcæ equites, quum intercurrendo, comminandóque turbam aspectu fœdam atque terribilem abigere & fugare properarent; neque enim quisquam Tartarorum sagittas expediuit, aut omnino gladium eduxit; conspecto enim Turcarum præsidio, non certam & cruentam uti ab hostibus, sed à dubiis sociis, & negligentibus fortuitam prædam petebant. Sed postquam ad regios fines est peruentum; Homārque discessit, nostri in multo infestiores socios Tartaris hostibus, Hungaros inciderunt, qui iusta propè pugna conserta lacessentes multis illatis uulneribus nullam prope euadendi spem nostris reliquerant, nisi regii equi

B tes è proximis castellis maturam opem circumuentis attulissent. Alia porrò Albanorum conditio fuit: nam Solymanus emissis, qui in urbem confugerant, & solitos agros colere iussis, eos, qui antea dedendæ urbis spem dederant, conquisitos comprehendit, atque eos pariter Albanos ciues, qui in magistratu fuerunt, quum ciuitas à reginæ, infantisque regis fide, introducto Germanorum præsidio defecisset. Ex eo numero aliqui interfecti sunt, cæteris partim Budam, partim Belgradum relegatis, quòd recentis perfidiæ nota uel alieno uindice punienda censeretur. Cæterum Solymanus, Balibeio Albæ præfecto, munireque urbem iusso (satis sibi gloriæ partum ratus postquam duabus summæ claritatis urbibus in potestatem redactis Germanorum ac Hungarorum animos contudisset) Byzantium redire constituit. Iam enim nō dubia ingruentis hyemis signa maturandum

C omnino reditum indicabant. Nunciabatur quoque ab exploratoribus, Torniellum in insula Comara Danubii sinistram partem, ualidis sublicis in uado defixis, & cratibus intertextis subituræ clasis aditum præsepisse, eo consilio, ut eius insulæ oppidum maius atque ualidius, cum reliquis cohortibus tueretur, & iam Pontificiæ cohortes, quæ integræ ac ornatissimæ legionis numerum implebant, Baptista Sabello & Iulio Vrsino ducibus, Viennā peruenerant. Nec longè aberat Ferdinandus, adductis Marcomannorum & Bohemorum auxiliis, ut ascensuro hosti, & cōmeatum atque tormenta nauibus aduehenti, terra & flumine obuiam iretur. Sed qui perditis iam rebus opem laturus serò aduenerat, tempore demum exclusus, ut amissa recuperaret nihil regio nomine dignum perficere potuit. Discedente autem Solymano, unus antè alios uetus imperator & nostris maxi-

D mè cladibus insignis, Mahometes Iahaoglis (is à præfectura Belgradensis dicebatur) grani iudicio delectus est, qui toti Pannoniæ cum imperio præsideret. Ab hoc prædabundis agminibus uehementer uexata est ea regio, quæ ad Iauarinum & Quinque Ecclesiensium fines pertinet; cui malo quum à nostris occurri minime posset, quodam genere induciarum impetrato coactas copias rex utili consilio dimisit, & Pontificiæ cohortes in Italiam redierunt. Toto autem eo bello Georgius Varadinensis episcopus Stephani pueri regis tutor, qui summæ autoritatis atque potentiæ nomen apud Transyluanos obtinebat, nihil se commouit, quanuis eum Solymanus cum eius gentis auxiliis euocaret. Se etenim prohiberi distinerique Moldauorum incursionibus, quominus imperio pareret, prædicabat, quum prouinciam ipso custode præsidióque uacuam irrupturis hostibus minimè relinquendam arbitraretur, & satis superque satisfecisse officio uideretur, postquam

E ingentem commeatus copiam in castra transmisisset. Ita uir ille eximiè fortis & cautus, incolumi uel in speciem tantum apud subiratum Barbarum amicitia, sese atque prouinciam Christiano nomini conseruauit. Eam rem enim dissimulatione transmittendam Solymanus existimabat, ne inanibus minis illum offenderet, quem omnino amicum uel in certa fide; quam patefacto odio certum hostem experiri mallet. Tanto autem in Pannonia accepto detrimento non defuere, qui ab insigni publicæ pacis & sacri belli studio necordiam principum execrantes magnopere lætarentur; quando nulla iam alia spes parandæ concordiæ superesset, quàm ut dimicantes inter se reges ab extremo ignominiæ pudore ad pietatis decus reuocati, territique metu tanti hostis, insanire desisterent.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM
SVI TEMPORIS LIBER XXXXIIII.

EMPVS & ordo, quibus unis rerum gestarum series, ratioque omnis totius historiæ certisſimè constat, & scriptor explicatus perpetui operis sui fidem tuetur, nos admonent, ut unde discesſimus opportunè reuertamur. Neque enim æmulatione pictorum fieri potest, ut quæ diuersisſimis in locis uno tempore gesta sint, ea scriptor tanquam in tabulam collata, sciteq́ue depicta, sub unum oculorum aspectum legentibus ostendat. Igitur Cæsar ab Italia Pontificeque discedens, ad Belgicum profectus bellum, ad Bonnam Vbiorum oppidum, iuxta Coloniam Agrippinam, copias coëgit atque recensuit. In his fuere Germanorum peditum quatuordecim millia, mercede conducta, atque item singula quaterna millia Italorum & Hispanorum. His præerant duo tribuni, Aluarus Sandæus & Ludouicus Peretius; illis uerò Camillus Columna, & Antonius Auria, qui illos ex sibi notis ueteribúsque militibus in Italia conscripserant. Ad hos quoque Aurantius, regulus Belgarum, peditum duodecim, equitum uerò armatorum duo millia ad Cæsarem perduxit. Aderant autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitũ quatuor millia, & Italici, Epiroticique generis leuis armaturæ equites sexcenti. Cæsar diuisis muneribus, Stephanum Columnam, authoritate militari uirum insignem, ut eo bello operam nauaret à Cosmo Medice sibi traditum, castrorum magistrum effecerat. Tormentis autem præfecerat Iacobum Medicem, quem bellicæ uirtutis merito iampridem dignitate Marchionem appellarat. Totius uerò equestris leuis armaturæ tribuerat Francisco Atestino, qui erat Ferrariensis principis germanus frater. His tamen omnibus uices Cæsaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cuius uirtuti Cæsar plurimum tribuere erat solitus. Quibus inspectis ordinatisque copiis Cæsar cunctis agminibus sese armatum, auratáque purpura paludatum ostendens, adhortánsque, ut ad prædam & laudẽ ite pergerent, ad Duram oppidum tertiis castris peruenit. Id erat primum in Eburonum finibus, quod tanquam eximiæ munitionis aduentanti Cæsari obiectum, Guilermus opinione sua, uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur. Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcinctum, ut inter exteriorem, interiorémque fossam perpetuus agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè muri ambitus, usque ad summam coronam protegeretur; appareretq́ue murum nequaquam commodè tormentis posse quati, nisi prius tanti aggeris deiecta atque proscissa munitio, tormentorum globis uiam aperiret. Ea uero neque facilè dirui poterat, neque sine certa inuadentium pernicie conscendi, intercedente præsertim priore fossa; quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula eminebant, in omnes aspectus ad usum tormentorum aptisſimè fenestrata, quæ Durenses tormentis instruxerant. Vir quoque Menapius, nomine Flattes, præsidii præfectus, qui ualidas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensium iuuentutem armauerat, se omnium salutem, & antiquum Sicambrorum decus aduersus Cæsaris iniuriam constantisſimè defensurum profitebatur. Neque enim deerant ueteris historiæ regionisque periti, qui non longe à Dura, sub Titurio Sabino, & Caio Cotta, Iulii Cæsaris cohortes olim concisas fuisse memorarent; nec eius gentis milites, tanquã astutos maximeque pugnaces, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè leuis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia ineundæ pugnæ & mox fugæ simulatione in insidias pertractam, subitò prouolantes e syluis, & more Germanorum per equites sclopettarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbarant; quum antè alios ex præfectis Vbertum nobilem Mantuanum, & Marcum Bulnanum, illustris nominis Epirotam occidissent, Ioanne etiam Zucero uetere Græcorum duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci

A lo loci situm contemplatus,ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeri tatem adhibendam iudicauit,extemplóque confici & promoueri uineas,& tormenta pro duci iussit. Expugnandi autem,inuadendique oppidi negotium, pari conditione Hispani atque Itali tanquam agilitate corporis,ac ingeniorum expedita ui promptiores, primáque pericula contemnere soliti,desumpsere;quum in proximo Germani, gemina phalange constituta,quadratisque totidem equitum agminibus instructis constitissent;ut oppugnationis successum,aduentúmque exteriorum hostium,parati ad prælium,expectarent. Nam rumor increbuerat non longe abesse Martinum Rossenium, cum ualidisimis Menapiorum,& Sicambrorum copiis, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarum populis superiore anno, Antuerpiensibúsque præsertim (ut di-
B ximus)profligato Aurantio,graue detrimentum, & multo maximum terrorem intulerat. Sed eos rumores de Rossenii aduentu, nequaquam importunè excitatos, uictoria Cæsaris paucisimis horis extinxit;Nanque oppugnatio quadraginta maioribus tormentis antè auroram cœpta,neque per totam fere diem unquã intermissa,eum habuit euentum,ut deiectis ex corona defensoribus,& perfosis undique,latéque disruptis editioribus propugnaculis,milites. Itali Hispaníque pariter æmulatione laudis, iniussu, nullóque accepto signo certatim procurrere prioremque fossam,non superante umbilicum aqua transire,& in aggere cõscendere minimè dubitarent;grauiter primo id ferente Gonzaga,sed mox eorum audaciam,quam imperio reprimere non poterat,bono euentui cõmendante. Erat enim atrox spectaculum, quum ii qui aggerem occuparant, expositi ad
C hostiles ictus, è muro asidua glandium procella,& maioribus pilis sternerentur, necessarióque aut in exteriorem,aut in secundam fossam deturbati prociderent. Verum qui audaciæ & temeritatis pœnas dabant,ne inulti caderent,incredibili animorum fortitudine in præaltam fossam sese gregatim intulerunt, hastis & plicatilibus usi scalis,quas ad murum deferebant;& acri tumultuosóque impetu ad conscendenda mœnia transnatarunt; quãquam multi grauati armorum pondere, presśique ab aliis incumbentibus absorberẽtur,atque iidem in transitu ab imminente paratóque hoste uulnerarentur. Erat muro cõiuncta excelsior domus,in qua Flattes cum delecta suorum manu uersabatur, magnáque inde hostium strages edebatur:nam & aggerem & fossam hostium cadaueribus complenerat:quo animaduerso detrimento magistri tormentorum demonstrante iubentéq́,
D Cæsare,maiores aliquot in eam domum globos statim coniecerunt; præfractisque tectorum contignationibus,& Flattem & reliquos omnes,ingenti ruina oppresserunt. At Flatte cum promptioribus miserabiliter interfecto, Durensibus usque adeo comminuti sunt animi,ut iam languidius sese defenderent;atque ita eorum pristinus ardor remitteretur, ut Cæsariani sese subleuantes,reptantésque per ruinas,in murum uexilla efferrent, contemptisq́. ignibus inanium circulorum ex resina & pice ardentium,uaforúmq. huiusmodi fictiliũ,quæ prouoluebat hostis,muro atq. urbe incredibili celeritate potirentur. Durẽses ad unũ omnes,& præsidii milites,sæuiẽte uictore trucidati sunt,eò acerbius, quòd ex Italis ac Hispanis sexcenti fere aut in promurali aggere occupando, aut in superanda fossa periissent. Ex his longè promptisimos centuriones Facium Pisanum, & Sanseuerinum Neapolitanum,qui ceciderant,spectator pugnæ Cæsar,uirtutis nomine publicè lauda-
E uit. Quum uerò muralis coronæ decus præmiúmque duo antè alios signiferi peterent, alter Randolazus, natione Cantaber,& alter Ligur,cui Gregorio nomen fuit,& utérque testes suos produceret,accensis utriúsq. gentis ad fauendum studiis,res ad iudicium Cæsaris delata est,qui graui consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet,amborum spes longisimè extraxit, ne ex ea contentione augerentur odia iampridem multis de causis ab utrísque concepta,quæ non semel aliàs in cruentam seditionem exarsissent. Eo modo Sicambrorum urbs Dura,ad septimum calen. Sept. tam fortiter capta,quam sæuè trucidatis ciuibus direpta,subditis facibus,aut sponte exortis incendiis tota conflagrauit, sic ut templum cum sacra turre, insigni fastigio conspicua,penitus cremaretur. Existimabat enim Cæsar eam cladem meritò rebellibus incidisse,utpote qui Durensium acerbisimo exemplo reliqua hostium oppida perterreri uellet. Nec eum opinio fefellit, nam pro

ximæ urbes Ruremonda & Vantholdium, quæ Guilermi præsidiis duce Cortopia tenebantur, admouenti iam castra Cæsari continuò portas aperuerunt. Nec multo pòst ipse Guilermus Durensium clade perculsus, usque adeo animum despondit, ut salutis & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clementia collocandas arbitraretur, in castráque deductus à Brunsuicho atque Aurantio deprecatoribus supplex à Cæsare ueniam petiit, eâque conditione in gratiam est receptus, ut in posterum principis nomine abstineret, præfectúsque tantum authoritate Cæsaris Gheldrensis appellaretur, eiúsque nomine Gheldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitiæ penitus obliuisceretur. Ei Cæsar ad genua prouoluto, dedentíque se, nihil arrisit, quum infensi seueríque oris habitum cũ dignitate retineret; quanquã postea ei Ferdinãdi fratris filiã nuptui dederit; quãdo ille iãpridẽ sponsalia dissoluisset, quæ cũ Henrici Nauarræ regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pactionis legibus cognitis Guilermi mater uirilis animi mulier cõcepto animi dolore indignabunda excessit è uita. Cæsar quoq; Martino Rossenio clementer ignouit, ac eum cum sua legione, tanquã rei bellicæ peritũ acerrimúmq; ducem, militiæ suæ adscripsit, & aduersus Gallos cum ingentibus copiis est profectus, inito per eos dies fœdere, cum Henrico Britanniæ rege, ut ex composito duobus exercitibus Galliæ fines inuaderent. Quum plerique mirarentur, quòd Guilermus adeo propere abiectis belli consiliis, uel pudendam pacem non indecoro dubii belli periculo prætulisset (quando ei cum frequentes, tum exercitatæ fidorum militum copiæ, peritíque duces Longauallés, atque Rossenius superessent, quibus nuper Arescotum Belgarum ducem castris atq; tormentis exuisset, & aliquot quoque oppida castelláque ad sustinendam uim hostium mirificè munita dicerentur; nonnullíque item amicorum Francisci regis auxilia intra paucos dies superuentura differerent) reperiebamus duas commutati repentè animi causas fuisse; quarum altera ferebatur, quòd à quibusdam eius primatibus, qui reipublicæ potius, quam priuatæ Guilermi dignitati studerent, populares inductos affirmabant, qui ingruẽtis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis uocibus auderent, quod parum necessaria ipsis incolis, & ualde importuna Gallorum amicitia putaretur; propter quam princeps grauiter offenso Cæsare, ad excidium totius prouinciæ bellum longè grauissimum inueheret; alteram porrò fuisse Gallici auxilii irritam spem, Francisco rege scilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ ceperat occupato. Neque enim rex iustas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere atque summittere potuit, quum minus expedita ipsius consilia uis ardens Cæsaris, miráque celeritas anteisset. Galli per uernum æstiuúmque tempus superioris anni Carolo Aureliano in Leucis prosperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines peruastante, grauia detrimenta Cæsarianis intulerant, Landresiúmque oppidum, id metu deserentibus incolis occuparant, propinquũ Cameraco, quod est urbs libera & immunis, mediáque inter Gallos & Belgas; utpote quæ pari studio Belgarum principum & Galliæ regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Iulii Cæsaris hybernis celebrem, fuisse nonnulli existimant. Nos eam hodie sancti Quintini oppidum potius esse credimus, quod Sommæ fluuio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi tum præterlabentis amnis nomen fuisse locorum peritis uideri possit. Landresium itaque, quod ad inuadẽdos hostium fines magnam opportunitatem esset habiturum, rex Franciscus ingenti studio ita muniendum existimauit, ut suis inde frequenter eruptoris, & facilis egressus, & tutissimus receptus daretur. Regis studium proceres æmulantur, suóque sumptu singula propugnacula, conductis undique operis, erigenda suscipiunt, usque adeò feruidis singulorum ingeniis, ut intra paucissimos dies perpetuam munitionem extruxerint, & sibi quisque totius impensi sumptus, absolutíque operis nomen, honestissimæ laudi cessurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidóque egregiè undique permunito, Landa præficitur, uir apprimè fortis & strenuus, cui collega & adiutor additur Deceius, cum expeditis equitum turmis. Landresio per hunc modum in oculis Belgarum iustis Gallorum præsidiis confirmato, proximi Cæsarianæ ditionis incolæ, ut pote qui quotidianis Gallorum iniuriis se expositos prouidebant, magnis precibus à Cæsare postularunt, ut antè

A ut antè omnia Landreſium ex hoſtium manibus eripere, regionémque graui incommo-
do atque periculo liberare uellet priuſquã in anteriora Galliæ peruaderet. Hoc idem ue
hementer expetebat Areſcotus peculiari incenſus dolore, quòd Landreſium eius ditionis
fuiſſet. Indulſit facilè Cæſar æquiſsimis ſuorum precibus, quòd erepta uindicare, ſuæ di-
gnitatis eſſe ſtatuebat, coactóque exercitu per Cameracenſium fines ad Guiſam, non lon
ge à Landreſio, profectus eſt. Subiicitur Guiſa oppidum, antiquiſsima turre inſigne, his à
tergo collibus, è quibus Scaldis fluuii fontes erumpere dicuntur. Non longè autem ab
oppido Gonzaga poſitis ad Marollam caſtris conſedit. Hæc opulenti permunitique cœ-
nobii uicus eſt, unde Guiſam, ſi ex commodo fieri poſſet, adoriri cogitabat. Sed iam eum
imminentem noui præſidii aduentus, & Franciſci Ateſtini caſus facilè auerterunt. Petrus
B enim Strozza lectiſsimos ſclopettarios numero ferè quingentos, qui ad conficiendum
iter, ut integris uiribus rem gererent, ſingulis equis uehebantur, peropportunè in oppi-
dum introduxit: quum fortè Ateſtinus exploratum incautius procurriſſet, conſpectóq.
hoſte & concidente equo ferè inermis & pedes eſſet interceptus. Amiſſo leuis armaturæ
equitum præfecto, nihílque tentata Guiſa, Ferdinandus ad Landreſium ſe conuertit; ad
id enim oppidum Areſcotus, & Hadrianus Beurenus è Croia familia ſummi Belgarum
proceres, Mariæque reginæ copiarum duces multis antè diebus caſtra poſuerant. Apud
eos fuere preter Belgarum copias, quatuor millia Germanorum, & Hiſpanorũ tria millia
peditum, quæ ab Hiſpania per Oceanum aduecta fuerant à Petro Toletano, cui Noctur
no cognomen fuit. Iuxta eos, Britannorum exercitus, qui ex fœdere paulo antè in conti-
C nentem traieciſſet duce Galoppo, uallatis caſtris conſtiterat. Britannorum copiæ ex ſagit
tariis magna ex parte conſtabant; quum uix quarta pars haſtis non multi roboris, aut ala-
bardis uteretur. Equites leuis erant armaturæ, ſemiermes, exili lancea, aut leuibus iacu-
lis pugnantes, qui ſeorſum à Belgis ſua caſtra, connexis inter ſe curribus, interpoſitíſque
tormentis claudebant. In ipſo autem caſtrorum umbilico paruam munitionem erexe-
rant, in quam tormentarii pulueris copiam omnem procul ab omni incendiorum pericu
lo contulerant. Inter eorum tormenta uiſebantur patuli oris mortaria, quibus interiora
hoſtium ædificia, more iampridem apud noſtros exoleto, decidentibus è ſublimi lapideis
glóbis, diruerent. Gonzaga iuſſu Cæſaris, qui ualetudinis cauſa Canouo in oppido ſubſe-
derat, uniuerſum exercitum Landreſio admouit, ab ea parte caſtrametatus, qua decur-
D rens amniculus ſua caſtra à Belgicis atque Britannicis dirimebat; ſic ut inde tres exerci-
tus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis Landreſiana propugnacula
uerberarent, maximéque unam omnes lateritiam turrem, quæ muro prope coniuncta al
tius eminebat, diruere conarentur. Sed ueteris ſtructuræ tanta erat firmitas, ut quum
media turris non caua & inanis, uerum ſolida terrenóque repleta eſſet, omnem uim tor-
mentorum facilè perferret, eliſáque tantum incruſtatione indomita perſiſteret. Qua in
re peragenda Britanni ſimul, & Belgæ pertinacius hærentes irrito conatu magnam uim
tormentarii pulueris & pilarum acerrimè ſeſe tuentibus Gallis conſumpſerunt, & Gonza
ga ſtudium operámque omnem ab oppugnatione ad obſidionem, ſcalpendáſque ſubtus
aggerum radices, uertendam cenſebat: quòd Landa uir indefeſſus & acer, rerum inopia
potius, & auxiliorum deſperatione, quam ui tormentorum ſubigi poſſe uideretur. Sæpius
E enim eruperat, noctúque ſemel egreſſus, graue tormentum ſopitis Belgis & nequicquã
demum experrectis ademerat, & impune per foſſam uel profunda aqua redundantem
ergatarum funibus extraxerat. Neq. Deceiani equites unquam ceſſarant, quin erumpen-
do pabulatores & lixas hoſtium intercipere niterentur. Per hunc modum quum Belgæ,
Britanníque in ea oppugnatione multos dies contriuiſſent, & qui ab imo fundamenta o-
perum ſubtrahere conati fuerant, uti crebro tormentis icti, nihil proficerent, Gonzaga
fit certior, Franciſcum regem, ut Landæ opem ferat, aduentare, uiſáque eſt Cæſarianis ſe
ſe offerri occaſio (uti maximè cuperent) conferendæ manus. Itaque pugnæ auidus, Are-
ſcotum, & Beurenum, atque ipſum Galoppum opportunè admonet, hortatúrque ut mo-
tis caſtris, ſuperatóque flumine ſibi ſe coniungant; quoniam Gallis aduentantibus is am-
niculus minimè erat ſuperandus, & ipſe ad excipiendum regis impetum futurus eſſet in-

firmior,nisi ad se in una castra copias traducerent; quando disiunctæ singulorum uires ni A
hil ad uictoriam parandam prodesse possent. Sed uiri ingenio pertinaces inanibus indu-
cti argumentis,neque animos ad salubre consilium admouere,neque ulla ratione adduci
potuerunt,ne in suis ueteribus castris permanerent:sicut Gonzaga spe sua deceptus im-
peritis & obstinatis parere mallet,quã solus in dubiæ pugnæ discrimen deuenire; atque
ita se sperni amittique pugnæ atque uictoriæ occasionem querens,ultra fluuiolum ad eos
castra sua traduxit. Interea Franciscus sibi indecorum fore iudicans, si Landæ de se bene
meriti salutem negligeret,sineretque amitti oppidum tanto sumptu,tantisque laboribus
permunitum,generoso consilio totius Fortunæ uirtutisque suæ supremum periculum fa
cere constituit; nihil reformidata pugnæ alea, quam proculdubio subiturus esse credere
tur. Prouidebat enim summi discriminis esse rem, quando Cæsar omnium ferè gentium B
auxiliis confirmatus,numerosas & ex recenti uictoria præferoces copias, in aciem esset
producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot aduersis amissum prælijs, ut aliquando re-
ciperetur,magnanimum & ad arma promptissimum regem plurimum accendebat, eiq.
non incertam uictoriæ spem faciebant Heluetiæ legiones, quæ Germanis disciplina pa-
res,& æquato numero,quibusdam etiam rebus superiores forent: quando his lectissimæ
etiam cohortes Italorum & Vasconum accessissent,& præter has noua legio Gallicæ iu-
uentutis ex ordine nobilium,sponte gratuitóque nomina dantium, decora armis, plenã
que ingenuæ alacritatis insignem spectanti regi operam præstare percuperet. Equitatus
quoque ex omni Galliæ prouincia nominatim euocatus, se domum non nisi uictorem
rediturum profitebatur;cui neque animi uirtute,neque equorum robore, neque armo- C
rum peritia Cæsariani equites comparari posse uiderentur. Ab hoc animi decreto Fran
ciscus,uti erat egregiè pius,sacris instauratis, religiosa lustratione sese & liberos ab om-
ni criminum labe puriter expiat,& à Guisa oppido explicatis uexillis descendit,confectó
que decem miliarium spatio,acie instructa ita Landresio appropinquat, ut in conspectũ
hostium atque obsessorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus, secun-
do rex ipse duplici subsidiaria acie circunseptus. Subsequebantur carri complures,& sar
cinaria iumenta,quibus magna uis commeatus obsessis importabatur. Claudebat agmẽ
Hanebaldus, dignitate Amiras. Quum rex appropinquaret, atque hostes coniuncti in
unum,instructisque ordinibus parati ad pugnam nihil se commouerent,leuem armaturã
equestrem Brisacco atque Decarso,impigris ducibus,emisit,qui excitatis diuerso in loco D
leuibus prælijs,hostes distinerent,uniuersæque pugnæ spem & speciem præberent. Non
defuere Cæsariani,qui pari pugnæ studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, in
tercursúque expeditorum peditum contracto tumultuosissimo certamine præliarentur.
Interim Franciscus dextro cornu latè extento,præmissáque peditum atque equitum uali
da manu,quos aduexerat commeatus in oppidum intromisit;præsidiúmque labore atq.
uigilijs confectum recenti milite renouauit, ægróque & multum defesso Landæ Varmi-
nium suffecit,summa in his conficiendis rebus usus tranquillitate;quum Ferdinandus,ni
si lacesseretur, nequaquam sibi uniuerso prælio decertandum existimaret, quòd æquio-
rem loci situm,quem ultra flumen paulo antè tenuerat,culpa sociorum amisisset, nec ab
sente Cæsare collatis pedestribus copiis dimicare uellet,quem Martini Rosseoii, & Mau
ritii Saxonis copias expectare intelligebat. Franciscus totum id quod propositi sui fue- E
rat egregio ausu consecutus,ad Cambrasinum uicum,inde centum ferè stadiis distantem
castra uertit,moratúsque ibi integros dies duos,Cæsarianis committendæ pugnæ pote-
statem fecit. quandoquidem Cæsar è Canouo oppido ad exercitum peruenerat, auctus
his quas diximus Rosenii & Saxonis auxiliis, usque adeo auidus ineundi prælii, & in eam
occasionem intentus,ut intra minoris tormenti iactum,castra castris hostium conferret,
ipséque prodiens cum imperatoriis insignibus usum experiundo corriperet,
& un mox concursurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter
omnibus horis & locis ab leui armatura,cui sclopettariorum dispersæ manus misceban-
tur. Nonnulli cadebant;multi uulnerabantur, præliúmque atrox & uarium alternante
euentu passim edebatur;sicut neutri,aut uindictæ cupiditate, aut nimia spe uictoriæ ac-
censi,

A censi, instante nocte facilè dirimi, reducíque possent, & legiones ex propinquo in acie constitutæ, spectantésque modò sociorum ægrè sustinentium, modò hostium gnauiter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent, pugnámque capesserent, contineri posse uiderentur. Et tum animaduersa fuerat à quibusdam ducibus non iniqua occasio inuadendi regis, si proximos collium uertices undique hostibus circumiectos promotis castris occuparent; quod fieri nō poterat, nisi copiæ omnes amniculum, quem diximus, traducerentur, qui propter abruptas & cœnosas ripas nequaquam commodè transiri posset, ob id præsertim, quòd inita eius consilii ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Castalius, in locum discedentis Stephani Columnæ castrorum magister effectus, qui se nauiculis subitariáque materia pluribus simul in locis angusti B eius amnis ripas coniuncturum, & maturè copias omnes constrato ponte transmissurū pollicerετur. Cæterum Cæsar, quòd diei serum esset, & uti hybernis & caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem eius consilii rem differendā censuit, ob id quoque libētius, quòd equos leuis armaturæ, sclopettariósque præsertim pedites, longo fessos prælio, si uniuersæ pugnæ casus posceret, nimio labore fatigatos nollet; per quos illustres sæpe uictorias esset consecutus. Multi enim utrinque consauciati fuerant: in partibus scilicet Gallorum, Andouinus, Delphini gratia clarus eques, glande traiectus occubuit; apud Cæsarianos uerò Hieronymus Pacecus, Hispanorum tyronum, qui nuper ab Oceano ad Belgicam oram uenerant, præfectus. At Franciscus qui se eo consilio uenisse meminerat, ut Landresium obsidione liberaret; abundè digni C tati suæ satisfactum esse ratus, quòd hostes pugnam detrectasse uideri possent, de secunda uigilia castra mouit; nonnulla impedimenta, & uarii commeatus uasa, ignésque de industria relinquens, ut præsentis exercitus speciem hosti præberet, nec priusquam dilucesceret, de eius discessu hostis certiùs cognouit. Accidit autem, quod minimè prætermittendum uidetur, ut Salazarius uetus alioqui, & astutus miles, dubia sub luce specula tum missus, renunciaret hostium castra eodem loco, quo interdiu fuerāt, Heluetiásque legiones in statione conspici, & maiora aliquot tormenta obuersa spectari. Verum non multo pòst eius errorem certior dies detexit; nam eas quas putarat hostium copias Germanorum esse, & quæ tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertum est; sic ut is diu apud Cæsarem ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaque hostium D discessu, Cæsar seriùs quàm oporteret leuem armaturam & expeditos pedites postremum abeuntium agmen insequi iussit. Verum Franciscus ad Guisam iter extendens, Delphinum tueri terga, & idoneo in loco inter syluas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, auidéque & festinanter more suo tanquam ad paratam prædam longius à castris proueherentur, ex insidiis inuaderet, atque reprimeret. Nec inanis consilii res fuit; nam uti Franciscus præsenserat, quum plures hostium disiunctæ manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repentè facto impetu facilè cæsæ pulsæque sunt, iniquiore sorte Germanorum equitum, qui ex ala Brunsuici reguli fuerant; nam in eos ardentisimè res gesta est, à Græcis præsertim equitibus, quos summæ peritiæ atque uirtutis dux eorum Theodorus Bedenius Spartanus, ex insidiis in perterritos emiserat, eo pugnæ euentu, ut nonnullis interfectis & captis, reliqui fere omnes in E facie fœda uulnera susciperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas subducta buccula galeas transuersim graues gladios adigebant. Delphinus re bene gesta patrem est consecutus, qui iam totum iter quietisimè confecerat. Huius strenuè initi consilii, fœliciterque susceptæ expeditionis euentum ita plerique rerum periti laudabant, ut non immeritò inter præclara fortiáque regis facta numerarent; quanquam hostes pleniorem ei laudem inde obuenturam fuisse dicerent, si se patrato negotio maturiùs explicasset, quando nequaquam cauti boníque imperatoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maximè periculosi certaminis discrimen ferocissimis & inuictis gentibus obiecisse. Quid porrò alieniùs à disciplina, quàm propter inane ostentationis decus, non necessarium cum sæpe uictoribus, æquato etiam uirium numero, pugnæ casum subiisse? Cæsar uerò, quòd hyems iam suberat, & lethales morbi ex uentris profluuio uulgari inter corpora

militum cœpiſſent, itineráque maximè eſſent lutulenta, & cœlum pluuia niuéque tur A
gidum uideretur, nihil ultra ſibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimiſit,
& à Cambreſio ad Cameracum profectus eſt: ubi aliquandiu peculiares aulæ ſuæ co-
pias in hybernis continuit, quòd ea ciuitas erga Gallos æquo propenſior uiſa eſſet, ut
pote quæ ſe toto eo bello grauia detrimenta à Cæſarianis copiis perpeti quereretur.
Sed primores ſenatus aduentanti continuò portas aperuerunt, ab hiſque factus eſt in-
tempeſtiuæ conſternationis autor, & reus urbis antiſtes, cui quòd eſſet ex Croia fa-
milia, facilè Cæſar ignouit; ſic tamen ut leuis populi, qui nouum & inane neutralis
(ut aiunt) ſtudii nomen arroganter deſumpſerat, ceruicibus munitam arcem impone-
ret, qua ſe non dubii, ſed Cæſariani iuris eſſe in poſterum faterentur. Nec multò
pòſt Cæſar ad conuentus peragendos, quos Germanis indixerat, Spiram Nemetum B
urbem aſcenſurus, Ferdinandum Gonzagam, & cum eo Caſtalium, in Britanniam ad
Henricum regem miſit, ut eum aduerſus Gallos diu antea multis de cauſis, multiſque
legationibus concitatum, ad traiiciendum in proximam Galliæ continentem, adhor-
tando ſolicitarent, & quæ uſui ad bellum terra maríque gerendum uideri poſſent, ſi-
gillatim perdocerent. Grauiſſimum enim uterque bellum, antiquis atque recentibus
odiis incitatus, aduerſus Gallos moliebatur. Ferdinandus Gonzaga ad Cæſarem re-
uerſus, Henricum regem, à quo elaborati argenti pretioſa ſupellectile ad ornamen-
tum abaci fuerat donatus, renunciauit ſuopte ingenio aduerſus Gallos uehementer eſ
ſe concitatum, ſequentíque æſtate proculdubio cum ingentibus copiis in continen-
tem Galliæ traiecturum, ut totius Britannici regni prolatis opibus longè maximum C
Galliæ bellum inferret. Neque eum uel grauiſſimo ſumptu poſſe deterreri, quomi-
nus liberaliter Cæſari expetenti in ſtipendia militum pecuniam conferret, ſicuti antea
Maximiliano eius auo Neruiorum & Morinorum bello largiſſimè ſuppeditaſſet. Inte
rim Cæſar omnibus conſiliis ad Gallicum bellum intentus, operam dabat, ut quoſdã
Germanos proceres in fide atque amicitia contineret, qui per cauſam Lutheranæ ſedi
tionis à uetere erga ſe Auſtriámque domum officio diſceſſiſſe ferebantur. Id enim
unum Cæſar ſibi contendendum exiſtimabat, ut quamplurimos è bellicoſis regionibus
Germanos militiæ ſuæ adſcriberet, nullos uerò, quantum per leges ſeueriſſimi edicti
fieri poſſet, inuitantibus magnáque propoſita mercede conducentibus Gallis relin-
queret. Tranſeuntibus enim in Galliam, perpetui exilii, interceptis uerò ultimi ſup- D
plicii pœna imponebatur. Sed populoſiſſimæ liberæque gentis uiri militares, tanquã
uberrimis inuitati præmiis, nullo pœnæ metu deterreri, nulláque cuſtodiarum dilige
tia prohiberi poterant, quin in Galliam manipulatim inuſitatis præſertim tramitibus
tranſirent: tantum enim ualebat apud quoſdam odium contra Auſtriam domum con
ceptum, tantáque erat uti certiſſima Gallici auri ſpes, ut cuncta edicta facilè contem-
nerent, & quiſque ex egentiſſimo longè ditiſſimum exiguo tempore ſe euaſurum arbi
traretur, Guilermi Fruſtembergi exemplo, qui nuper à rege repudiatus & exautho-
ratus, quòd legiones prædæ habuiſſe, regiámque pecuniam interuertiſſe accuſare-
tur, inæſtimabile auri pondus domum retuliſſet. Eiuſdem anni Auguſto menſe, quo
Strigonium in Pannonia à Solymano captum, & Dura in Belgis à Cæſare expugnata
eſt, Hariadenus Barbaruſſa ad Nicæam Prouinciæ claſſem admouit. Fremebat enim E
Barbarus quod tantum maris ſpatium emenſus, fruſtra ueniſſe exiſtimari poſſet, cum
iactura ſuæ dignitatis, poſtquam rex Gallus magno hoſtium ſuorum commodo, inita
agitatáque toties conſilia ad gerendum bellum explicare terminaréque neſciret, & to
tius ſuſcipiendæ maritimæ expeditionis tempus ſegniter effluere pateretur. Eius ſi-
quidem ignauiæ, uel ineptæ cunctationis, ſe in primis reum Bizantii futurum; Soly-
manum uerò, qui amiciſſimo regi opem ferre, eiúſque hoſtibus maximè nocere per-
cuperet, ægerrimè laturum, ſi tanto ſumptu inſtructa, & in extremas maris oras tranſ-
miſſa claſſe, inanem opem ſocio, & tum ualidis hoſtium armis circumuento, tuliſſe
diceretur. Ipſi uerò nequaquam ſegniter, quum tempus ferret rerum occaſione ad ex-
pedienda arma uti ſolito, multum exiſtimationis & priſtinæ laudis deperiret, ſi tota
iam

a iam æstas in autumnum præceps Massiliensi in portu, ubi cunctis per ignauiam torpe-
scerent manus, absumeretur. His de causis idem Polinus qui à Bizautio classem addu
xerat, & legationis munere apud Barbarussam fungebatur, ad regem contendit, ex-
positísque ordine rebus, quæ in negotio opus forent, & Barbarussa superbo conuitio
flagitaret., regis decretum ad classem retulit, quo Niceam aggredi, & oppugnari
terra marique iubebantur. Iudicabat enim rex, nequaquam ab æquitate discedens, ea
quæ suæ ditionis antea, nec omnino dubii iuris essent, armis repetenda. Niceam nan-
que urbem à maioribus suis urgentis belli necessitate, pecuniæque inopia coactis, Sa-
baudio regulo oppigneratam fuisse constabat, quam oblata eadem, amplioréque pe
cunia, iussus primo precibus, & graui demum obtestatione, sibi reddi frustra postulas-
b set. Neque enim aliò Turcarum arma uertenda rebatur, quod odiosum nomini suo,
& infame prorsus futurum prospiceret, si immanium Barbarorum classem inexpiabi-
les & funestas allaturam clades, Christianis litoribus immitteret, quando infensi, in-
festique sibi Cæsaris iniurias, miserorum & nihil tale merentium populorum detrimen
ta minimè subleuarent. Præfecerat Gallicæ classi Anghianum adolescentem, è Bor-
bonia familia regiæ stirpis, Vandomii reguli germanum fratrem, ut trietarchi, &
nonnulli item Galli nobiles è classe, qui Virginii Vrsini tanquam externi ducis impe
rio probè prudentérque obedire nollent, nobilissimo suæ gentis præfecto obsequen-
tissimè parerent. Classis constabat uigintiduabus rostratis, & decem & octo nauibus
onerariis, quibus imposita sunt octo milia peditum, præter commeatus in multos dies
c suffecturos. Quaterna enim milia Polinus in Narbonensi Gallia, è Vasconibúsque
præsertim, altera uerò quaterna Scrocchius, Sabaudio ex priuatis odiis factus hostis
& exul, ex citeriore Prouincia, gentibúsque Lemano lacui & Alpibus propinquis cõ-
scripserant. Classis è Massiliensi portu lambendo oram in Monæci Herculis portum se
intulit; biduóque pòst eodem cursu Barbarussa cum centum & quinquaginta nauibus,
quæ remis agerentur, subsecutus est. Primum omnium Polinus, iussu regis, Genu-
ensibus scripsit, ut nihil timere uellent. Turcarum enim classem quæ regiis auspiciis
regeretur, nemini præter quàm Nicensibus, ui se dederent, esse nocituram, & ut re-
giæ uoluntatis decretique fidem faceret, nonnullos Ligures in biremibus cathenatos
à Turcis impetrauit, eósque Genuam remissos propinquis & parentibus insigni beni-
d gnitate restituit. Nicenses uerò humaniter est adhortatus, ut ueterem iustúmque ipso-
rum principem, non minus liberalitate quàm potentia inclytum, suscipere, quàm su
premæ cladis discrimen subire mallent, eius egentis perplexique principis gratia; qui
cum à Cæsare, tum ab ipso rege, cunctarum prope regni sui urbium dominatu spo-
liatus, nullum omnino alium difficultatibus suis exitum reperiret, quàm ut utrique
impotenter occupanti, Fortunæ suæ reliquum iniquissimæ prædæ sciens & uolens esse
fineret. Nemo enim eo tempore principum omnium ipso Sabaudio miserior uideri
poterat, quum eius regnum paulò antè opulentum, ultra citráque Alpes, auitæ atque
antiquissimæ hæreditatis, à propinquo rege, pariter & ab affine amicóque Cæsare in
dignè lacerari conspiceretur. Proinde Nicenses nihil omnino uel in præsentia tutius
atque salubrius, uel in posterum fructuosius ac honestius esse facturos, quam si necessa-
e riæ deditionis consilium celeriter expedirent, quando ipsi ultro se dedẽtes summa be-
neficia publicè & priuatim expectare possent ab eo rege, qui idcirco eos expeteret, ut
indulgentissimè complecteretur, & urbem Massiliensium coloniã nouis immunitatum
commodis augeret & perornaret. Decuriones nihil se fide potius habere responderũt,
quam tueri uellent erga Carolum Sabaudium, quòd eum putarẽt legitimum esse prin-
cipem, & æquitatis clementiæque nomine longè optimum experirẽtur. Proinde literis
& nunciis ciues solicitare desineret, se enim eos omnes qui se in conspectum darẽt, pro
hostibus habituros. Hæc eadem oratores à senatu ad Anghianum missi detulerunt. Ita
que Galli à cohortationibus ad uim consilia atq. arma uertentes, expositis copiis, trinis
que promotis castris, urbem oppugnare cœperunt. Nicea excelso adiacet promonto-

rio, quod initium habet ab Alpibus, perpetuóque dorso descendens in mare excurrit. A
Huius extremo in iugo arx posita est, antiquorum Prouinciæ regum opus, clarissimorum sæpe ducum carcere, & misero uitæ exitu nobilitatum. Hæc subiecta maria latè despectat, arduóque calle urbi coniungitur. Sub rupe iuxta litus salubris aquæ copiosissimus fons erumpit, maximarum classium aquationi peropportunus. Mœnia urbis, uti uetusti operis, non magnopere munita sunt; sed ea paulo antè Nicenses nouis propugnaculis adauxerant, docente atque administante Paulo Simeone, arcis præfecto. Is magnum habebat militiæ usum, & uti erat Rhodiæ militiæ adscriptus eques, à prædonibus olim captus, Barbarussæ aliquandiu seruierat, hortabatúrque ciues, ut Turcarum uim constantissimis animis contemnerent. Hoc ut alacriùs & pertinaciùs facerent, uxores eorum & liberos, imbellémque turbam, in arcem receperat, & quicquid militaris instrumenti præsens periculum deposceret, studiosè suppeditabat. B
Polinus ab ea muri parte quæ uergit ad septentrionem, portámque habet ad Villafrancham perducentem, oppugnabat. Anghianus intercedente amniculo, qui torrenti similis saxoso alueo non longè à mœnibus decurrit, subductis in acclinem locum tormenta contulerat. Turcæ uerò non longe à Polini castris admirabili celeritate atque peritia productis operibus, constitutisque tormentis, mœnium coronam decusserant. Gallorum interea classis circumuecta promontorium, in urbem ita tormenta dirigebat, ut nonnunquam præteruolantes pilæ in aduersa Turcarum castra deciderent. Quo animaduerso periculo Turcæ ad eam partem, quam Leo Strozza iuxta Polinum uerberabat, sese applicarunt. C
Id erat propugnaculum nequaquam durata calce confirmatum, uti paulo antè à Nicensibus ædificatum. Itaque tantum muri, tantúmque eius propugnaculi à Turcis uehementissimè rem gerentibus, dirutum prostratúmque est, ut prælatis uexillis conscendere auderent, paríque audacia Etrusca Leonis cohors æmulatione uirtutis Barbaros æquare conaretur. Verum Nicenses magno præsentique animo propugnantes, multis interfectis & uulneratis, Turcas simul & cohortem per ruinas depulerunt. Eo die captum est Turcarum uexillum interfecto signifero, alterum uero Leonis discerptum, quum eum tamen uulneratus uexillifer egregiè pugnans seruauisset. Periere ex Turcis aut tum, aut postea ex uulneribus, paulo minus centum, ex cohorte uigintiduo. Sed mox Barbarussa uim omnem conferri iussit, ad diruendam eam turrim quæ portæ imminebat, maximéque emissis inde tormentis oppugnantibus nocebat: qua non diu quassata laceratáque, & prostratis non uno in loco mœnibus, Nicenses desperatis auxiliis, præsidióque suo militari, quod erat exiguum, magna ex parte sagittis conuulnerato, de deditione è muro proloqui cœperunt; eaque conditione Anghianus eos in fidem recepit, ut iureiurando confirmaret, eos hisdem legibus sub rege futuros, quibus hactenus sub Sabaudii imperio fuissent. D
Veritus autem Polinus, ne Barbari transfactæ deditionis pactiones impedirent, doloréque amissorum commilitonum, & spe prædæ irritati, in urbem irrumperent, ab Hariadeno impetranit, ut milites reuocaret, & ad classem redigi iuberet. Qua de causa non multo post Ianizeri uti fraudati sua spe, Polinum & Leonem à colloquio Barbarussæ redeuntes interficere conati sunt. Vrbe in potestatem redacta, consultatum est de expugnanda arce, cuius consilii duæ rationes à Barbarussa proponebantur; quarum altera in custodia urbis posita uidebatur, ne eam ab arce improuisus hostis inuaderet, & in tutandis suburbanis campis ne alicunde hostes in oppugnatione occupatis superuenirent. E
Altera erat posita in administratione tormentorum, ipsóque quassandæ urbis negotio. Vtram mallent muneris conditionem accipiendam Barbarussa Gallis offerebat; se paratum professus uel adoriri arcem tormentis, uel tutari campos. Visus est Polinus hærere, quum non facilè in uestigio quid sibi potius eligendum foret explicare posset. Atque ita Barbarus nostrorum ingenia tanquam ad bellicum facinus audendum minimè prompta contemnens, explorató in loco, & celerrimè suis aggeribus permunito, tormenta septem collocari iussit,

in queis

A in queis fuere duo eximiæ magnitudinis, quum reliqua iustam more nostro amplitudinem non excederent. His summa arcis propugnacula idoneáque ad excubias ædificia celerrimè perfregit; sic ut propugnatorum in corona consistere auderet nemo, & imbellem turbam uel impauido Simeone magnus inuaderet pauor. Galli etiam partiti inter se munera, ab aliis uehementer oppugnabant locis, singularémque cum summa agilitate Turcarum peritiam in producendis dirigendisque tormentis admirabantur. Verùm tot ictibus ad tantam deuentum erat tormentarii pulueris & pilarum inopiam, ut hæc Polinus, aut mutuo, aut pretio à Barbarussa petere cogeretur; fremente atque obiurgante Barbaro, quòd in Gallia alieno apparatu indigerent; qui Massiliæ multis uini doliis, quàm rebus ad bellum ne-
B cessariis nauigia onerare maluissent. Neque enim uir seuerus & ferox à iaciendis probris abstinebat, querebatúrque se elusum spe rerum ingentium, quas Polinus Bizantii longè amplissimas promisisset; & tanta quidem iracundia ut Polino cathenas se iniecturum minaretur, qui eò ipsum à Bizantio perduxisset, ubi aut existimationis iacturam facere, aut classem consumpto tormentorum instrumento inutilem reddere necesse foret. Quibus de causis uehementer Gallis iratus, repentè diuanium indixit, id est militaris concilii genus, ad quod erecto pro castris tribunali alloquendi consultandique causa trierarchi, præfectíque omnes, signiferi & centuriones aduocantur. De reditu nanque ad orientem, maturáque profectione se decreturum dicebat, postquã apud imperitos rerum, sæpéque men-
C daces & ignauos secus ac polliciti fuerant, cuncta imparata reperisset. Qua pronunciatione Gallis, Polinóque præsertim nihil grauius accidere potuit; sic ut mente perculsos, ad infimas preces deprecationésque turpissimas adulando pollicendóque descendere minimè dubitaret; multa atque opima, non Barbarussæ modò ipsi, uerum sigillatim cunctis Ianizerorum centurionibus præmia, ex regia liberalitate pollicendo: quæ tota penitus essent peritura, si rege eluso abruptáque amicitia importunè discederent; cuius temere facti nomen grauem omnino molestiam Solymano, ipsis uerò non dubiam pœnam esset allaturum. His promissis & precibus, ipsóque præsertim Anghiano iratum senem lenissimè demulcente, non ægrè est impetratum, ut indictæ profectionis consilium abiiceretur; nec ab
D instituta arcis oppugnatione discederetur. Sed uix dum pacato, & ad belli gerendi consilia conuerso Barbarussa, interceptæ sunt literæ Alfonsi Vastii, ad Paulum Simeonem arcis præfectum scriptæ, quibus eum prolixè hortabatur, ut tantisper hostium nim sustiueret, donec ipse præmissis iam expeditorum militum cohortibus, cum toto robore grauis armaturæ superueniret; Se enim per maritimarum Alpium tramites iter facere, affuturúmque biduo, ut cum Turcarum cæde, ipsum atque arcem omni periculo liberet. Ex his literis celeriter in castris euulgatum est, Vastium qui non procul abesset, cum iustis ad confligendum copiis aduentare: qua emanante fama, adeo grauis & repentinus timor Turcarum pariter, & Gallorum animos incessit, ut quum fortè ea nocte ad consternandos nouo incom-
E modo milites procellosus atque densissimus imber ingruisset; cuncti munitiones atque tormenta desererent, armáque relinquentes, per arduos calles superato dorsi iugo præcipiti fuga descenderent, & ad classem confugerent. Sed dies qui mox perterritis illuxit, & nusquam conspectus hostis, & obortus inde pudor animos restituere. Nec multò pòst quum arx ipsa omnium prope iudicio uti excelsa in rupe posita ægerrimè tormentis quati, neque cuniculis subter rupem excauatis, nisi longo difficilíque labore, atque item dubio euentu, capi posse censeretur, reduci tormenta communi consilio cœpta sunt. Ea in re administranda mirifica fuit industria Turcarum, qui non sua modò, sed Gallorum ægrè molientium quæque grauiora humeris reportabant; non obscurè his increpita segnitie, qui corporibus atque animis nimis cito fatiscere uiderentur. In eo discessus de-

creto tumultuarióque labore, Barbari imperio contineri nequiuerunt, quin in A urbem celeriter irrumpentes cuncta diriperent, & in tectis sæua incendia excitarent. Discessum autem est à Nicea quum iam Scrocchius aliquot oppida regionis, hortatu suo atque authoritate, qua multum apud eas gentes ualebat, ad deditionem compulisset. Atque eo modo quum Anghianus ultra flumen Varum copias reduceret, Barbarussa ad Antipolim cum uniuersa classe concessit, ubi quum stationem haberet, ad insulam Lerinam, quam Margaritam nautæ uocant, cognitum est Vastium atque Sabaudium cum Auriana classe in Villafranchæ portum peruenisse, cuius in ingressu Vastius summum naufragii periculum adiit, quum triremis, qua ipse uehebatur, exorta repentini turbinis procella iam sese scopulis illideret, nisi quidam miles rei naualis non imperitus, sublato statim dolone pro- B ram inflexisset. Eadem uis subitæ uehementisque procellæ quatuor triremes Aurianas, sese in apertum mare eripere conantes, in rupes excelsi promontorii transuersas egit, usque adeo uiolentis fluctibus ut seruis ad transtra cathenatis ad exuendas compedes spatium defuerit, atque ita submersi ad unum omnes interirent, & tormenta hiantes carinas grauantia profundo mergerentur. Eo hostium periculo aduentúque cognito Polinus tanquam explorata occasione delendæ hostium classis Petrum Angelium Bargæum, poëtam, uirum Græcæ peritum linguæ ad Barbarussam legatum misit, quòd ei usque à Byzantio notus esset; qui insignem ab hoste procelláque oblatam pulcherrimi edendi facinoris occasionem demonstraret, studioséque eum hortaretur, ut eximiæ laudis certissimíque prouentus e- C ducta in hostem classe fructum percipere maturaret. Annuit consilio Barbarussa, sibíque, ubi laus speraretur, minimè defuturum promisit; sed quominus id audacter expeditéque tentaret perflantes Euri prohibere uisi sunt, quibus tamen cito subsidentibus, quum fluctuosum mare mitesceret, ipséque educta classe contra consuetudinem consideratiùs & segniùs proueheretur, circa Antipolitani litoris uineta cursum suppressit, admirantibus primò, & mox ridentibus trierarchis atque Sanzachis, usque adeo liberè, ut per ironiam dicerent, æquum esse ut Hariadenus Auriæ tanquam fratri, & ex piratica conspiratione legéque ad mutuam salutem fœderato, nihil officeret, parque illi beneficium optima fide redderet, quod aliquot antè annis ad Hipponam liberaliter accepisset. Ex his qui eam cun- D ctationem carpendo ad inuidiam uerterent, erat Cayeroglis, Sanzacorum facilè princeps, eius Memphitici Cayerbei filius, qui prodito Campsone Sulthano, totius Aegypti præfecturam à Selymo meruerat. Eius autem omissæ rei nomen, & tum & Bizantii Hariadenus ita refellit & diluit, ut diceret multa sibi exactæ ætatis duci, uel hebetibus oculis, clariùs & certiùs quàm iunioribus uideri, & quum de Cayerogle mentio inferretur, renidens inquit ad suos conuersus; ergo non dissimili ratione magna mihi præmia ab hostibus erunt expectanda, dum eis lubenter parco, postquam pater eius ad Singam ab suo dextro cornu obiectos hostes Turcas non inuadens, cessantis operæ præmium Aegypti præfecturam ab hoste uicto retulerit. Cæterum desinente procella, mitescentéque mari, Salechus cum uiginti-quinque triremibus, & cum totidem Gallicis Leo Strozza, ad portum contenderunt, E potitíque sunt eius naufragii reliquiis, sic ut per urinatores alligata funibus tormenta è profundo ergatarum molimine extraherent. Nec diu pòst Barbarussa uersus Massiliam ad Tolonis portum, qui Taurenta antiquitus fuit, est reuectus. Vastius autem cum Sabaudio Niceam inuisit, laudatóque Simeone, miseros ciues consolatus est, & inspectis Turcarum operibus eorum solertiam ac artificium in construendis aggeribus sic mirabatur, ut nostros Barbarorum comparatione huiusmodi in rebus multo inferiores sibi uideri nobis hæc scribentibus fateretur. Exinde Vastius cum his copiis, quas metu Barbarussæ conscripserat, aliquot etiam additis cohortibus, ad oppugnandum Monteuicum, quæ est amplissima

A pliſſima & fertiliſſima ciuitas inter Subalpinas urbes, duxit. Nam in ea erant ualida Gallorum, Heluetiorúmque præſidia, quæ duce Carolo Droſio indigena, uiro egregiè forti, frequentia incommoda Cæſarianis inferebant. Itaque magno ſumptu magnóque labore adductis tormentis, urbs non uno in loco quaſſata eſt, uſque adeo uehementer, ut muri undique collaberentur, uerum enixè & uigilanter defendente Droſio res eò reciderat, ut Vaſtius penè de expugnatione deſperaret. Nam forte continuis imbribus cuncta oppugnandi munia tardabantur, & uix miles aduerſi cœli iniurias ferebat, quanquam ex omnibus locis cohortes murum alacriter ſubirent, & inter ruinas acerrimè certaretur. Sed deditio, quæ ab obſtinatis hoſtibus ui atque tormentis exprimi non poterat,
B dolo quondam, quod prætermittendum non uidetur, expreſſa eſt. Implorarat ſæpius opem Droſius à Buterio, qui ſummæ rei Gallicæ imperium apud urbem Taurinum obtinebat. Hoc ex difficultate periculóque hoſtium, interceptis eorum literis, Vaſtius didicerat. Quamobrem literas Buterii nomine Gallica conſcriptas lingua effingit, quibus gemmæ eiuſdem ſigillum apponit, exemptum ex ueteribus literis. Eæ erant in hanc ſententiam, ut ſibi conſuleret, neque opem expectaret, quoniam rex Belgico bello occupatus, ſupplementa cohortium in Italiam ſubmittenda non putaret. Idcirco ſi rebus atque opibus ſuis diffideret, nec defendi urbem poſſe his quas obtinebat militum & neceſſariarum rerum copiis arbitraretur, æqua atque honeſta deditionis con-
C ditione accepta cum hoſte paciſceretur. Has literas Vaſtius reſignatas, tanquam ab ſe interceptas, Droſio mittit, hortatúrque ut pertinaciæ finem faciat, ne ſeſe tótque milites egregiè ſuo munere functos, & imbellem ciuium turbam in non dubium ſummæ calamitatis diſcrimen deuocet. Se enim deditionem extemplò facienti ea omnia integra fide, quæ honeſta conditione tribui poſſent, conceſſurum, ne ſibi neceſſe ſit multo ſanguine uictoriam parare, quæ iam eſſet explorata. Droſius perlectis literis Buterii ſignum agnoſcens, nec quicquam de earum fide ſubdubitans, multúmque in Vaſtii hoſtis clementi ingenio reponens, uti multis rerum difficultatibus circunuentus, deiectúſque ſpe auxiliorum deditionem facere conſtituit, ſcilicet ut urbanam multitudi-
D nem, copiáſque omnes, & ſeſe ſeruaret. Itaque paciſcitur, ut ſibi cum præſidio ſaluis omnium rebus, ſub uexillis egredi liceat. Id unum poſtularat Vaſtius, ut caſtellum, quod erat in proximo Droſii præſidio cuſtoditum, ſibi dederetur. In eo filium puerilis admodum ætatis Droſius habebat. Verum abeunte iam Droſio, qui id ſe dediturum promiſerat, & ſuas copias præeunte, quum cuſtos caſtelli, idémque pueri nutricius, Cæſarianos, qui eo aſcenderant, nequaquam admittere renunciaretur, utpote qui eſſet in colligenda ſupellectile ſolicitè & trepidè intentus, Vaſtius ſubitò in iram exarſit, iuſſitque nominatim quibuſdam equitibus, ut Droſium continuò perſequerentur, eúmque tanquam fidem fallentem retraherent. Tanta autem fuit aliorum equitum, uel ſimul præſtandæ operæ, uel (quod credi par eſt) prædæ cupiditas, ut integræ turmæ tumultuario
E procurſu, ultro ſe primis aggregarent, & quum Droſius pernici equo uectus, in fugam ſe extenderet, milites præſidii, ipſóſque præſertim Heluetios lentius ſuo more iter habentes, nec tale quicquam ueritos hoſtiliter inuaderent, multíſque occiſis & uulneratis inuſitatæ crudelitatis & auaritiæ facinus admitterent, uel reclamante Vaſtio, & unum tantum Droſium depoſcente. Sed tanto tumultu inconſultè prouentium Hiſpanorum res cœpta patratáque eſt, ut Vaſtius penè ſerò perturbatis, & direptis, maléque mulctatis opem attulerit. Id uerò præter ſpem, & ſecus quàm imperaret Vaſtii animo moleſtiſſimum incidit, tanto cum dolore pudoréque perturbatæ mentis, ut omni benignitatis officio illata detrimenta reſarciri iuberet, occiſorúmque propinquis & uulneratis dona conferret, opportuna pla

candæ feritati eius gentis, quæ truculentis uocibus & minis contra ius gentium inſigni ſe affectam detrimento querebatur. Hoc apud Vaſtium receptæ urbis atque uictoriæ lætitiam minuebat, ſic tamen ut nulla ſeueritate erga ſuos, qui authores cædis fuerant, uteretur, quum Heluetiorum dolorem paucis capitis ſupplicio ponitis expiare poſſe uideretur. Nec multò pòſt diuiſis per municipia ueteribus cohortibus, nouiſque dimiſſis Aſtam conceſſit, indéque inſtauratis copiis uicina oppida iampridem occupata à Gallis in deditionem recipit, Ludouicum Viſtarinum, qui erat Cherii, cum omnibus eius præſidii copiis egredi, & Carmagnolam adoriri iubet. Is iuſſa facit, dedeutibúſque ſe oppidanis, arci tormenta admouet, eáque potitur. Gallis tum id erat conſilii, ut deductis præſidiis uires cogerent in tutiorem locum, infirmioráque oppida ita desererent, ut ea muro & munitionibus nudarentur, ne Cæſarianis paulo longioris moræ ad ea receptus foret. Itaque Oſſumius Vaſco, & Vicomercatus Inſuber, equitum præfecti, & cum his Azalius ſclopettariorum cohortem adducens, Carinianum uenerant, ad munitiones euertendas exportandóſque commeatus, quo in opere quum eſſent occupati, Vaſtius cum globo equitum in aduerſa Padi ripa ſe oſtendit, monuitque Viſtarinum qui non procul aberat, ut equites ſuos Padum uado tranſire, abeuntéſque hoſtes aggredi imperet. Federicus Douaria, uir impiger, adhortante Viſtarino nihil dubitat, quin trauando cum turma ſua in ulteriorem ripam euadat, Gallóſque laceſſat, eóque audacius, quòd ei Vaſtius maturè opem ſe laturum polliceretur. Eius namque equites turmatim ad ducem uudique confluebant. Iam accenſa erat ardentiſſimè inter Oſſumium atque Douariam pugna, quum Vicomercatus & Azalius, qui Vaſtium planè cum ex ipſo cultu, tum præclara uoce alloquentem cognouerant, Oſſumium adhortantur, ut contentioni finem imponat & ſe recipiat, quòd in conſpectu eſſet Vaſtius, qui multitudine ſuorum equitum ipſos eſſet confeſtim inuaſurus. Oſſumius ſtudio pugnæ incenſus quum delendi Douariæ cupiditate teneretur, nihil eius conſilii ad animum adhibet, & multo uehementius præliatur. Illi ſuo innixi conſilio ſe expediunt, & quo iter intenderant proficiſcuntur, Nec mora laboranti Douariæ auxilio ſuperuenit Hieronymus Sylua, cum ala equitum à Vaſto ſubmiſſus, à quo Oſſumiani equites profligantur, ipſéque equo deiectus capitur, & apud Vaſtium ſe à Vicomercato per ignauiam deſertum queritur. Quibus ex uerbis ſuperbè iratéque prolatis, delatíſque ad Vicomercatum, orta eſt capitalis odii controuerſia, uſque adeo accenſa ſimultate, ut Vicomercatus Oſſumium tanquam improbè mentientem, & iniquè contumelioſum ad ſingulare certamen prouocaret. Sed rex multorum teſtimoniis comperto eius bellici incurſus euentu, litem authoritate ſua diremit, decúſque præcipiti contumelia ereptum Oſſumius Vicomercato reſtituit. Re bene geſta Vaſtius Carinianum intrauit, animaduerſáque loci opportunitate, quæ erat maxima atque idonea, ad perturbandos Gallos, oppidum muuire præſidióque confirmare conſtituit. Erat enim in umbilico medióque propè ſinu eorum municipiorum quæ Gallorum præſidiis tenebantur. Probato ab omnibus conſilio reſtitutíſque operibus, & inſtituta noua munitione, eius oppidi tutelam Pyrrho Stipiciano, cuius ingenio uirtutique multum confidebat, attribuit, & nonnulla inde oppida ad deditionem compulit. Nec multo pòſt diuiſis in hyberna copiis, Mediolanum eſt reuerſus. At Barbaruſſa Tolone ſuſceptus, quum ingenti regiorum præſidum ſtudio & totius Prouinciæ copiis largiter aleretur, inſpecta claſſe, uigintiquinque triremes delegit, quas prædatum ad Hiſpaniæ oram emitteret, attribuitque eas Salecho & Aiſani Celebo, arcta propinquitate ſibi coniuncto. Ii prætervecti Narbonenſem ſinum, prædabundi & Caput Illyberis oppidum, antiquæ olim urbis ueſtigium, in eadémque ora Cadecheſium, & Rhodam, quam Roſam uocaut, hoſtiliter inuaſerunt, ſuperatóque promontorio Veneris, quod Creum à nautis uocatur,

circa

A circa ueteres Emporias magna præda potiti sunt, na¿que onerariam nauem,& triremem unam in portu,qui dicitur Palamos.His captis Algerium,ubi imperatum erat, ad deponendam prædam, hyemandúmque traiecerunt,ut primo uere ad Barbarussam in Prouinciam redirent. Is ea hyeme quum partem classis reficeret & nonnullis armamentis renouato apparatu instrueretur,Genuensium, ipsiúsque præsertim Auriæ amicitia comiter utebatur, qui quodam maritimo iure per causam redimendorum captiuorum, quæ usui forent Barbaro lubenter suppeditabat. Ligures enim omnes amicè conseruatos,& nusquam uexatos rex Franciscus præstabat, in id accepta à Barbaris fide,imperio atque authoritate Solymani confirmata. Neque enim Auria exiguis in apparatum rei naualis obsequiis importunè denegatis,hostilem animum ostendere uo
B lebat, quanquam se Cæsaris ducem profiteretur, ne patriæ noceret,quam expositam tantæ Barbarorum classi ad omnem iniuriam conspiciebat. Hisdem ferme diebus quibus Hariadenus Barbarussa legendo Italiæ oram,ut Galliæ præsidio foret, Massiliam est profectus, Muleasses rex Tunetanus in Siciliam traiecit, eo consilio ut Cæsarem ab Hispania Genuam deuectum conueniret. Causa susceptæ nauigationis ferebatur,ut à Cæsare maiora præsidia aduersus Turcas impetraret. Nam Turcæ Hariadeni clientes aliquot opportunas regni urbes firmissimis uiribus obtinebant,in hisque præsertim Constantinam, mediterraneam urbem eximiæ munitionis, quam antiquitus Cyrtham fuisse alibi ostendimus,& in ora Leptim paruam,quam hodie Mahemediam Pœni,nostri uerò Africam appellant,atque item Adrumentum,quæ Mahometa hodie
C uocatur. Eo autem ordine ex Africa discessit,ut in regni tutela sibi maximè fidos atque acerrimos uiros relinqueret:Mahometem in primis qui urbi præsideret. Is tum erat in summo apud Tunetanos magistratu, qui Maniphætes uocatur,& propter oris titubantiam Temtes appellabatur. In arce quoque constituit libertum, genere Corsum, cui nomen erat Fares,quod alacrẽ exprimit.Copiis Amidam filium præfecit,qui suburbanos campos ab hostium Turcarum & Numidarum incursionibus tueretur. Afferebat autem Cæsari munera, pretiosi operis tapetes,uariáque ornamenta lectorum, atque itẽ aliquot nobiles gemmas,& duos eximiæ proceritatis Numidicos equos. Verum quum è Sicilia soluisset, rectà cursum Genuam tenere non potuit, aduersisque uentis, Caietam primò,& mox Neapolim est reiectus. Ei prorex Petrus Toletanus,hospitalis mu
D nificentiæ munera,domúmque lautissima supellectile exornatam contulit, Neapolitanis nouum gentis cultum,uescendique morem,& odoramenti omnis generis exquisitam luxuriem admirantibus. Cunctis nanque dapibus insani sumptus unguenta infarciebant,cõstabátque pauonem cum duobus phasianis à structore ex regiæ culinæ disciplina conditum,centum aureorum impensam excessisse. Quippe non cœnaculum modo,quum in mensa concideretur, sed domum uniuersam, nouo suauissimóque nidore compleuisse ferebant,tanta inhalatione,ut à tota uicinia huius inusitatæ & non citò euanescentis uoluptatis odor sentiretur. Exinde terrestri itinere ad Cæsarem proficisci cõstituit,mare reformidans,Barbarussæ hostis classibus occupatum. Iámque Rodulphus Pius,Romæ legatus,in gratiam Cæsaris,uel alienos colentem deos,regem Barbarum, præmissis qui inuitarent,lautáque hospitia offerrent,erat suscepturus, nisi eum Neapo-
E lim subsistere Cæsar iussisset. Erat enim uehementer intentus grauissimis rerum consiliis,Buxetóque in oppido cum Paulo pontifice collocutus ad Sicambricum bellum in stis itineribus contendebat. Sed ego postea ab ipso Muleasse regno pulso,orbatóque luminibus didici eum supra illas quas diximus susceptæ nauigationis causas,idcirco Africa libenter excessisse,ut magnum quod sibi imminebat periculum effugeret. Nam uti erat astrologiæ peritissimus,fatali astrorũ influxu amittendi regni,& sæuæ necis cladẽ sibi portendi diuinabat. Quum unum uero maximè Barbarussam sibi timendum existimaret,propterea se facilè credidisse eam classem quæ Byzantii ornabatur, aduersum se omnino parari.Quid enim absurdius uideri posset, quàm Ottomannicam classem, non excidio sicuti soleret,sed auxilio Christianis aduenturam iudicasse? Atque ita iudicio suo potius quàm syderum monitu deceptum,in eam calamitatem fuisse præcipita-

tum,quam tamen & exul & inops,& utroque captus oculo fortissimè perferret. Dum A
Neapoli moraretur Muleasses, intentéque spectaret, quorsum Barbarussæ consilia euaderent, qui tanta instructus classe; irrito incœpto ab oppugnatione Niceæ discessisset, quid Solymanus Strigonio atque Alba Regia clarissimis Hūgarici imperii urbibus expugnatis moliretur, quo deniq. Cæsar post Duram urbem in Sicambris manu captam, arma uersurus esset, certis ab Africa nunciis didicit Amidam filium ex repentina defectione regni Tunetani sedem inuasisse, interfectisque ipsius amicis atque præfectis, & gynæceo incesta libidine profanato, arcem occupasse. Quibus cognitis rebus grauissimè perturbatus, in Africam omni postposita mora traiicere, & perditis rebus uel seram opem afferre cōstituit, ratus se excitatæ rebellionis initia, filiúmque prius oppressurum, quàm ille collectis uiribus sese confirmaret. Illum nanque præcipiti consilio asciturum B
sibi Turcas in auxilium putabat, qui ex Lepti, Adrumento, Cyrthâque facilè accersiri possent, ut Hispanis apud Guletam opponerentur, si ipsius Muleassis causam tueri uellent. Itaque quanta potuit festinatione prolata pecunia milites conscribit, probante Petro Toletano prorege, & ueniam exulibus concedente, qui nomina darent, in Africam que traiicerent. Ad huius edicti famam, malefici, iudiciísque damnati homines Neapolim confluxere, adeo frequētes, ut ex eo genere hominum iustus exercitus conflari posse uideretur, quum quisque stipendia facere, exilii nomen abolere, atque experiri dubii Martis Fortunam mallet, quàm domo profugus & nemoribus inerrans, à conquisitoribus rerum capitalium teterrimam laquei necem expectare. His ducem se præbuit è Patritiorum ordine Ioannes Baptista Lofredius ingenio acer, gloriæ militaris & certi C
quæstus ex præfectura impensè cupidus. Is cum Muleasse trimestre pactus stipendium, quod statim persolueretur, delectum habuit, conscriptísque cohortibus, milites mille & octingentos nauigiis imposuit, retenta apud se magna parte pecuniæ profectus in Africam, cum rege ad Guletā applicuit. Quomodo autem Amida filius à Muleasse patre defecerit, & quis eius cruentæ rebellionis fuerit exitus, non alienum erit ab instituto operis strictim enarrare. Erant apud Amidam summæ authoritatis proceres, qui iuuenem alieno consilio obnoxium facilèque parentem pro libidine regebant, & antè alios Mahometes eius Bohamaris filius, qui regnante Mahomete fuerat Maniphætes. Huic Muleasses potitus regno, defectis uirilibus cōtumeliosam necem intulerat, obtrectatione amatoria incensus, quòd Rhahamanam incomparabilis formæ puellam Abderomenis arcis custodis filiam, quam ipse deperiret, maturatis nuptiis præripuisset. Ab hac paternæ necis iniuria Mahometes capitale in Muleassem odium conceperat, quod ideo multis compressum annis fuit, ut demum ex occasione patrandæ ultionis grauius erumperet. Secundum hunc erat uetere gratia insignis alter Mahometes cognomento Aduлzes, ex Granata Maurus, sclopettorum mirus artifex, quem Muleasses per contumeliā nequissimum seruorum appellare solitus ab se totum alienarat. Ii cum paucis coniurantes excitatis falsis rumoribus, effingunt Muleassem apud Neapolim fato concessisse, ad missóque supremæ impietatis flagitio, priusquam moreretur ad Christiana sacra defecisse. Hac uerò fama repentè permotum excitatúmque Amidam circunsistunt, adhortantúrque ut ad paternam sedem properè aduolet, ne Mahometes frater, Christianis ad Guletam obses datus, studio fauoréque Touarris, qui expeditas haberet uires, ipsi præ E
ferretur. Erat enim Mahometes duodeuiginti natus annos, toto ore atque ingenio auū referens, & propterea Tunetanis ab ea indole gratissimus. Itaque Amida nequaquam impiger ad capessendam patris Fortunam, citato cursu è statiuis castris Tunetum contendit. Populus, qui nihil de regis morte audierat, ambiguis uultibus eum excipit, & quum pleriq. mirarentur, cur iniussu patris ad urbem temerè uenisset, prodiit ipse Maniphætes, ut diximus cognomento Temtes: hic Amidam seuera obiurgatione tāquam capitalis audaciæ facinus ausum uehementer increpitat, & ut in castra reuertatur suadet, restitantémque occursu multitudinis extra urbem propellit. At Amida consilio deiectus, deceptúsq. sua spe, ad Martiam regionem deflexit, quæ à portu Vticæ ad promontorium dirutæ Carthaginis pertinet, insignium ædificiorum frequentia, & regiorū

hortorum

A hortorum amœnitate pernobilis. Cæterum Maniphætes reiecto Amida celeri nauigio ad Touarrem se confert, ut si quid aduersi rumoris ex Sicilia allatum esset, ab eo certius exploratiúsque cognoscat, & de Amidæ temeritate, intolerandáque audacia conquera tur. Erant apud Tonarrem dati obsides Abdalages, ipsius Maniphætis frater, & Corsi Faræ arcis custodis filius. Cum his diu colloquutus Maniphætes, reuersúsque Tunetũ in suspicionem uenit perfidiosi initi consilii, quum ipso authore subleuantéque Touarre Mahometes obses paternum regnum affectare diceretur. Pœni siquidem suopte ingenio mobiles, repentini, suspicaces, incertis rumoribus facilè seruiunt, & quæ audierint sæpissime etiam falsa, temere interpretantur, pro commodo scilicet, studióque sua rum factionum, quibus pertinacissimè sese addicũt. Exoritur itaque per urbem rumor

B ambiguus, & gliscente suspicionis fama non leuis populi tumultus. Nec diu pòst huius turbulentæ commotionis casus, causáque per quosdam ciues, quibus odiosum erat Muleassis nomen, ad Amidam Martiis in hortis crebro suspirio Fortunæ suæ indignãtem, celerrimè defertur. Is ab eo nuncio redintegrata spe, & certis auguriis confirmatus, Bohamaris & Adulzis, suorúmque omnium hortatu, Fortunæ rursus non semper incertæ bonóque euentui occurrendum ratus, Tunetum reuertitur, patentíque ingressus porta, ad Maniphætis domum decurrit, quo absente, propinquos eius & familiares crudeliter obtruncat, patratáque cæde cruento cum agmine ad arcem continenti cursu protinus ascendit. Ingressurum Fares custos, cancellata exteriore ianua, prohibere conatur, com prehensísque audacter quos habebis inuectũ urgens retro auertit. Sed Fares ab Aethio-

C pe, Amidæ promptissimo satellite, adacto per latus mucrone confoditur, renouatóque equi impetu Amida per expirantis prostratíque Faræ corpus equum adigit & irrumpit, repertúmq. Maniphætem extemplò iugulari iubet, & per hunc modum unius horæ momento urbe, arce, regnóque potitur. Exinde in minores patris libertos cædibus grassatus est, usque adeo insolenter conturbatis rebus omnibus, ut patris etiam concubinas cruentus sine pudore constupraret. Harum rerum uti acciderant Muleasses certior factus, nihil differendum esse iudicans, cum tumultuariis ut diximus copiis in spem recuperandi regni in Africam traiecerat. Igitur Franciscus Touarres rege atque Lofredio appulsis, uti erat prudenti perspicacíque ingenio uir, ideóque solerti ratione, imminentes casus expendens, regi suadere cœpit, ne his cum copiis Tunetum ire propera-

D ret, priusquam de Tunetanis rebus, ciuiúmque animis certius cognosceret. Suspectabat enim Punicam fidem, & uenalium Arabum insidias. Eo autem grauius ac apertius Lofredium, ne ire pergeret admonebat, quòd in mandatis, quæ discedenti prorex dedisset, disertè perscriptum erat, ne regi auidè ituro procedentíque pareret, nisi ualida Numidarum manus auxilio uti promiserat aduenisset. Sed regem atque Lofredium in sua fata præcipites uehementer incitabant aliquot Afrorum proceres, qui simulatione officii egressi urbe præstò fuerant, eíque solenni cerimonia gladiis iugulo admotis more gentis, fidei militaris sacramentum dixerant, testabantúrque Amidam pudore metúq. perterritum, ubi ipse in conspectum se daret urbe arcéque arrepta fuga protinus excessurum. Nec mora Tonarre frustra obtestante, prædicentéque, ut à Punicis insidiis sedulò cauerent, Muleasses explicatis uexillis ad Tunetum iter intendit, subsequente alacri-

E ter Lofredio. Nec defuere nonnulli periti militiæ ex cohortium præfectis, & antè alios Cola Thomasius, & Iacobus Macedonius, qui Lofredio suadere niterentur, ne inexploratò progredi, & fallacissimæ gentis promisso incautè credere uellet, sed tantisper cunctaretur, dum promissa expectatáque ab rege propinquorum Numidarum auxilia superuenirent. Ad quos conuersus superbo ore conuersus Lofredius, desinite, inquit, qui fœdo metu correpti estis, ea impudenter commemorare, quæ uiris fortibus animos comminuant. Tantum uerò abest, ut paratæ uictoriæ deesse uelim, ut rectius me facturum arbitrer, si nos ad consternandam inani metu multitudinem, quàm ad feriendum hostem promptiores, ultimo supplicio puniendos iudicem. Ad ea Thomasius respondens, Fortuna, inquit, Lofredi, non sera unquam temeritatis ultrix, breui ut uideo, utrique nostrũ testandæ uirtutis expeditum iter aperiet. Ego certè præfecturæ honori quem dedisti nõ

ignobili uitæ exitu honestè satisfaciam,tu uerò uideris,an tuo muneri,qui tuorum mo A
nita usque adeo superbè fastidis atque contemnis, malè consulendo inconsultéque pu-
gnando satisfacturus sis. Antecedebat rex cum ala familiarium, uexilla regiorum insi-
gnium præferens,subsequebātur compositis ordinibus cohortes;iámq. ad cisternas,ubi
Cæsar cum Barbarussa paucis antè annis conflixerat, tertio ab urbe lapide erat peruen-
tum,quum magna celeritate Hispani equites à Touarre missi superuenerunt,nuncian-
tes à Barbaris proculdubio instructas esse insidias ad olíueta,quòd multa Numidarum
agmina in his condita ab exploratoribus referrentur. Sed hæc rex ipse atque Lofredius
facilè contempsere, quum in fata sua proruerent, & tam feruidè quam incautè ad eam
portam proueherentur,quæ naualibus portuíque imminet. Tum uerò è mœnibus con-
specto Muleasse Afrorũ equitum ualida manus hostili impetu porta erũpit, & magnis B
clamoribus editis pugna cōmittitur. Ala regia familiariũ erumpentes egregiè sustinet.
Sed Muleasses impigrè hastam quatiens, & obuios quosque saucians in fronte uulnera-
tur. Cruenta regis facies suos magnopere conturbat, & terga uertere cogit. Nec mora
ex oliuetis frequētes equitum alæ, peditũmque cohortes sese undique Lofredianis cir-
cundant, in quos nostri aliquot minora tormenta curulia emittunt. Verum his semel
displosis ad iterandos ictus spatium nostris deest. Tanta enim incurrentium Barbarorũ
uis atque celeritas fuit, ut nostris,ubi se circunuentos ac indagine clausos uiderunt, ani
mi conciderent,& fœdè abiectis armis occupante pauore in paludem se coniicerent,&
enatando apprehendendóque nauiculas sese à Barbarorum gladiis eripere niterentur.
Eæ nauiculæ magno usui fuere profligatis, quum instructæ minoribus tormentis Bar- C
baros,admissis etiam in paludem equis,nostros auidè consectantes displodendo perter
rerent,atq. ipsos adnatantes exciperent. Lofredius inopinato hostium incursu attonito
similis,equum Thraicium,natare solitum,in paludem adegit;ubi nequicquam per uo-
raginosa uada eluctante equo,ut in siccum rediret litus, ac honestius caderet,à Barba-
ris confossus atque equo deturbatus in palude periit,& cum eo Carolus Toccus illu-
stri Græcorum sanguine progenitus. Solus ferè omnium Cola Thomasius,uti prædixe
rat,constantissimè occubuit,adhortatus notos centuriones atque præfectos,ut secum
impigrè dimicātes decoram pro dignitate anteactæ militiæ mortem potius oppetere.
quàm turpissimè in paludis cœno perire mallent,atque ita multis Barbarorum confos-
sis & obtruncatis inter cadauera hostium non inulti ceciderunt. In his fuere,infaustæ D
uirtutis laude digni,Iacobus Macedonius, Antonius Grandillus,& Laurentius Monfor
tius,Neapolitani honesti ciues. Reliquos hausit palus, aut hostilis gladius absumpsit,
quum meliore sorte Franciscus instruendæ aciei magister, cum Antonio Buccaplana,
& Lucio Brutio incolumis enatasset. Muleasses suo cruore & multo puluere fœda-
tus,quum inter turbam terga uertentium profugeret,nulla alia re magis eum hostibus
prodente,quàm unguētorum odore,agnitus captúsque est. Desiderati sunt ex ea cæ-
de supra mille & trecenti,reliquos Touarres uestiendos,recreandósque curauit,qui nō
multo pòst transportati in Siciliam, à Messanæ freto pedibus redeuntes, ab egestate
squaloréq. deformes,eam cladem Neapoli miserabilem fecere. At Amida uictor nihil
antiquius habuit,quàm ut patrem adempto ei oculorum lumine immaniter obcæca-
ret,quod fiebat candenti scalpello,proscissa utriusque oculi pupilla. Eandem fraternæ E
sæuitiæ iniuriam tulere Nahasar & Abdalas cum Muleasse patre capti. Francisco autē
Touarri significauit apud se seruari paucos,& hos quidem imberbes captiuos. Muleassi
uerò patri atrociora promerito, uti ille fratribus suis olim fecisset, oculorum se usum
ademisse,reliquisse autem uitam,ut cæteris crudelissimè sæuientibus exemplo foret, &
ipse erga perfidiosum patrem à clementiæ nomine non abhorruisse testaretur. Firma-
uit demum certis conditionibus eandem,quæ cum patre fuerat amicitiam: quum eam
sibi magno usui,in ea præsertim noui regni perturbatione, futuram existimaret,nihil
aspernante Touarre,quod præsenti commodo seruire posset. Nam percussis induciis
Amida aliquantum pecuniæ repræsentauit,quæ stipendii nomine præsidiariis Hispanis
solueretur,reddidítque nonnullos captiuos,& in his è Rabatinorum ordine circiter ui-
ginti

ginti equites Christianos, quos custodiæ antea tradidisset, tanquam in fide patris con-
tumacissimè perseuerantes. Ad hæc quoque restituta sunt cuncta ad unum Lofredii
uexilla, cadauerque eius, adempto tamen capite, ad sepulturam remissum est. Dedit
etiam obsidem Sehitem filium annorum nouem, quod nomen apud Pœnos benè for-
tunatum significat, ea tamen conditione ut si ex his induciis, quæ temporariæ uideban-
tur, pax esse non posset, atque inde oriretur bellum, Sehitem sibi Touarres incolumem
continuò redderet. Impetrata quoque sunt à Touarre Lofrediana tormenta, quorum
iacturam quanquam non magnifaceret, Tunetanis tamen hostibus aliquando profutu
ram iudicabat. Eæ induciæ quanquā non iniquæ & multis de causis necessariæ uideri
poterant, ideóque à multis probarentur, nequaquam tamen Touarres ex dignitate Cæ
B saris esse statuebat, quòd indignum foret eum potiri regno, qui immani perfidia, nefa-
rióque scelere, id contra Cæsaris authoritatem occupasset. Quamobrem Touarres no
ua agitat consilia, quibus uel ingrati, uel auari animi ratio inclusa uideri poterat, accer-
sendúmque legitimæ hæreditatis regem statuit, qui nutu Cæsaris Amidæ iniuria ue-
hementer offensi, apud Tunetum Christianis auspiciis imperaret. Erat apud Numi-
das Abdamelech, exul ab eo tempore, quo Roscetem ad Barbarussam confugisse do-
cuimus. Hunc quòd esset Muleasis germanus frater, ad spem regni euocat, confisum
Anemsehæ Numidarum reguli opibus. Nam apud hunc, benignè exceptus hospitio,
diu permanserat, quum è Biscari mediterranea urbe, occupantibus eam Turcis, ad in-
teriora Numidiæ profugisset. Nec oblatæ occasioni deest Abdamelech, hortante præ-
C sertim Numida, & prædicentibus iampridem astrologis, eum proculdubio regem eua-
surum, & regni compotem in ipsa regia Tuneti excessurum è uita. Patrandæ autem rei
peropportunum tempus aduenisse uidebatur, quòd tum abesset Amida, uti compositis
urbanis rebus, ad Bisertam profectus, ut ibi piscosi lacus magnum uectigal exigeret.
Itaque Touarres, ut pactionis fidem tueatur, Sehitem puerum nauigio Tunetum remit
tit, excipitúrque ab eo Abdamelech qui noctu maximè confectis itineribus ad Guletā
peruenerat. Is celeritate speculatores præuertendos ratus, paucarum horarum quietem
equis recreandis tribuit, & cum globo Numidarum ad Barbasuecam Tuneti portam
peruolat, ingressúsque confestim ad arcem contendit. Nec eum portæ custodes mo-
rantur, rati eum esse Amidam, qui à Biserta rediisset. Nam Abdamelech fœlici dolo to
D tam faciem linteis sudariis inuoluerat, Pœnorum more, qui eo uelamento uti solent, ut
ora à solibus puluereque defendant. Eo cognito attoniti custodes, quum ad arma dis-
currerent illico trucidantur, unúsque antè alios aduersari ausus primæ custodiæ præpo
situs Nanserhalla, natione Siculus, confoditur, atque ita Abdamelech deterritis cæte-
ris, & nihil præ metu se commouentibus, admissáque in arcem Tunetanorum ciuium
manu, rex salutatur. Is antè omnia Sehitem puerum custodiæ tradit, & in eandem for-
mulam Touarri tributum pollicetur, qua Muleasses à Cæsare regnum accepisset, eíque
in partem stipendii aureorum nummûm sex milia dinumerat. Nec multò pòst in letha
lem incidit morbum, & ut diuinantium mathematicorum fidem impleret, trigesimo-
sexto imperii die uita excedens regio funere elatus est. Potentissimi autem amicorum
& Tunetani principes obnixè fauente, cohortantéque Touarre, Mahometem filium,
E annorum ferè duodecim regem crearunt, eíque statim adhærere qui ætatem eius rege-
rent, muneráque rerum publicarum ex arbitrio obirent, Abdalages Maniphætes, qui in
terfecti Temtis erat frater, & qui tum erat Mesuar Abdelchirinus, quæ uox seruum ex-
primit liberalem. Secundum hos Scyriffus Mahometanæ peritus legis, ex Bugæa ori-
gine Maurus, & Ioānes Perellus ex equitum Rabatinorum ordine, patria Tarentinus.
His cuncta parebant, sed Abdelchirinus intempestiuæ probitatis atque prudentiæ con
silium coquens, quum diceret Tunetanæ ciuitati nequaquam puero rege esse opus, sed
statæ ætatis maturíque ingenii uiro, qui alienis consiliis circunduci non posset, exitium
sibi citò peperit. Excogitans enim quonam modo regiæ stirpis regem efficeret, frustra
circunspiciens, nec consilium maturè explicans, præoccupantibus collegis est interfe-
ctus, ea crudelitate ut nec propinquis eius nec clientibus parceretur. Eo sublato cæteri,

quos diximus, ſummæ potentiæ ueræque tyrannidis rriumuiratum condiderunt. Sed A
Perellus gynæceum inuaſit, quod ei tanquam profeſsione Chriſtiano tum licebar, &
in libidinem effuſus Amidæ concubinas ad unā omnes conſtuprauit, ſingulari cum do
lore Amidæ, qui Tuneto excluſus, errabundúſque ad Leptim, atque inde nauigiis ad
Sceccum Gyrapolıtanum Mœnicis peninſulæ regulum confugerat, paſsim ab omni-
bus opem implorans ad repetendum regnum, quod à nefariis hominibus ſumma per-
fidia occupatum indignıſsimè uaſtaretur; quum regi puero impotenter atque impro-
bè dominari, quàm ei ſyncera fide in adminiſtranda republica adeſſe mallent. Hæc
eadem uera eſſe Tunetani ſentiebant, querebātúrque de Abdelchirini morte, qui opti
matum princeps, patérque patriæ, à perditiſsimis hominibus nefariè fuiſſet interfectus,
neque pati poterant ciuitatem gubernari à triumuiris, qui nullum auaritiæ libidini at- B
que ſæuitiæ modum imponerent; quorum dominatus, ſi regis pueri maturior ætas fo-
ret expectanda, creſcente in dies licentia, multo durior ac acerbior euaſurus credere-
tur. Dum eo modo Amida notos ſibi adiens, & à ſingulis auxilia poſtulans, ciuita-
tum erga ſe uolnntates excuteret, multíſque pollicitationibus nouas paſsim ſibi amici-
tias parare contenderet, Muleaſſes pedore carceris, & ſuæ calamitatis deformitate mi
ſerabilis, à fratris filio rege impetrauit, uti arce egredi adiréque templum ſibi liceret
Ameti Benaros, uiri olim ſanctiſsimi, quod apud Afros in urbe Tuneto aſyli inuiola-
bilis nomine auguſtiſsimnm babetur. Nec diu pòſt, quum Bernardinus Mendocius,
Hiſpaniæ claſsis præfectus, ad Guletam applicuiſſet, expetente Touarre, è templo ad
ſtagnum, atque inde nauigio ad Guletam perductus eſt, ut conſultationibus intereſſet, C
quibus arma aduerſus Amidam, totiúſque eius oræ Turcas pararentur. Muleaſſes an-
tea Tunetanorum ſibi ualde infenſorum gladios effugerat, mulierculæ inopis miſeri-
cordia ſeruatus, quæ eum anili pietate in ſcrobe multis allii ſertis coopertum aduer-
ſus quæritantes abſcondiſſet. Nec minore quoque ſalutis ſorte mortem effugit, quum
opportunè ad Guletam eſſet aduectus, quando ei Amida uir ſæuus, qui mox Tune-
tum repetiit, uel in auguſti templi aſylo, uti ipſe referebat, minimè eſſet parſurus.
Muleaſſes paulo antè filiam nomine Melnccam, quæ uox Angelam exprimit, Touar-
re auſpice puero regi, uel improbantibus Tunetanis, deſponderat. Ea res ciuium ani
mos ita exacerbauit, ut Amidam euocare literis, nnnciíſque accerſere maturarent, qui
bus ille confiſus, ne occaſioni iam planè ſno arridenti uoto deeſſet, è Gyrapoli profe- D
ctus, biremibus Turcæ prædonis, cui debilitati cruris nitium Claudi cognomen fecit,
Leptim aduehitur, atque inde coacta equitum manu Tunetum peruenit; tanta celeri-
tate, ut regi puero uix euadendi, & ſcapham conſcendendi ſpatium daretur, cunctá-
que ei paterent, nec quiſquam arma corripere, aut hiſcere anderet. Primum omni-
um Amida Perellum è latebra erutum omnibus rormentis excruciat, abſciſsíſque
uirilibus uinnm in foro comburi iubet. Nec Perello animi conſtantia defuit, quum
oblato uitæ munere adduci non poſſet, ut à Chriſtiana religione deficeret. Nec mul-
to pòſt, quæſtione habita, Maniphætem, quem Abdamelech crearat, interficit, at-
que item urbis prætorem, & ſecundnm hos ex ordine Rabatinorum circiter quadra-
ginta, quorum cadauera rex inhnmanæ feritatis laceranda canibus obiecerat, aliàs
ſolitus in uiuos etiam homines mordaces moloſſos, diuturnáque fame, ut aſperius ſæ- E
uirēt, efferatos immittere. In eo quoque ſupra crudelitatem inceſta libido uehemen
ter efferbuit, qnum nec ſorori qnidem parceret, & in omnem ſexum, nbi forma ad ge-
nium reſponderet, improbiſsimè debaccharetur. Cæterum Muleaſſes non diu apud
Guletā ſubſedit, ut ipſe aiebat, Touarris auaritia grauiter offenſus. Querebatur enim,
ab initio depoſitam apud eum regiam gazam nequaquā integra fide tam iniquè à For-
tuna mulctato redditam fuiſſe, pretioſæque ſupellectilis partem, cum inſignibus gem-
mis certóque auri pondere, ſibi miſero iniquiſsimè ſurreptam. Quum autem eius con
tumeliæ notam Touarres pluribus argumentis diluere properaret, eò res eſt perdu-
cta, ut Touarres ab rege furti & peculatus apud Cæſarem reus efficeretur, & uter-
que in Germaniam contenderet. Verum Cæſar ad æquitatem facti controuerſiam
adducens,

A adducens, composita potius quàm diiudicata lite eo exitu utrumque dimisit, ut Touares ex Guletæ præfectura detractus sit, Muleasses uerò in Siciliam perduceretur, publico Siculorum sumptu alendus. Filius autem eius Mahometes, qui obses fuerat, ad ulteriores Numidas Lentigesiæ auiæ propinquos, ut fraterni imperii successum tutus ab insidiis expectaret, auiis itineribus confugit. Quum ex itinere Muleasses Romam uenisset, exciperetúrque conuiuio ab Alexandro Farnesio Cardinale, ita se ad uarias percunctationes humanum facilémque præbuit, ut insigni cultus & gestus grauitate ueteris Fortunæ maiestatem tueretur. Nam ab elati ingenii more Barbaris insito, deductus ad Pontificem nequaquam maiorem honorem impendit, quàm ut ei genu tantum oscularetur, & qui oculorum orbes lintea uitta occultatos gerens nihil
B intueretur, obstipa tamen & erecta ceruice regiæ superbiæ insolentiam referret. Ab eo demum narrante multa literarum memoriæ digna, de recentibus bellis, Punicisque rebus, & institutis didicimus, & quum non ineptè de philosophia sermones illati essent, quanquam per idiotas interpretes colloqueremur, perspicuè tamen eum Auerrois studiosum, & sectatorem disputando deprehendimus. De natalibus autem suis ita disseruit, ut Chorreæ familiæ nomen, ex qua ipse prealto stemmate natus est, ad Homarem, Mahometis pseudoprophetæ consanguineum atque discipulum, referret; cuius stirpis Tunetani reges, nihil intercisa, aut alieno sanguine deprauata serie, per noningentos supra quinquaginta quatuor annos regnarint. Propterea affirmabat Tunetanum regem, augustiore cognomento, appellari Emir Mu-
C menim, hoc est, in religione optimè credentium principem. Memorabant autem familiares eius, neminem ei uirtute equestri, peritiáque armorum posse comparari, quum ex adulatione iactarent eum, quod ad uenatoriæ artis decus pertineret, non multis ex quo imperasset annis, ducentos amplius iubatos leones in syluis equestri lancea confixisse, quorum tergora siccata repletáque paleis, ad imaginem uiuorum, testimoniúmque uirtutis, tanquam decora proximáque militiæ honestissimæ exercitationis trophæa, in peramplis hortorum porticibus spectarentur. Quibus de causis Muleasses tam sæuo diræ calamitatis infortunio prorsus indignus nobis etiam uideri possit. Eodem hyemis initio, quo Muleasses ab aduersa Fortuna acerbissimè mulctatus est, & Barbarussa Niceæ arce nequicquam oppugnata ad Tolonem in hyberna
D concesit, Franciscus rex à Belgico bello honesta cum laude reuersus, quòd Landresiano præsidio opem fortiter attulisset, productáque acie Cæsari maximis gentium ferè omnium aucto copiis pugnæ potestatem fecisset, noua copiarum supplementa in Italiam misit, ut amissi Monteuici detrimentum Buterius nouo ausu resarciret. Iam enim Hipporegiam tormentis adortus, eò præsidium Cæsarianorum adduxerat, ut prostrato muro ægerrimè Gallorum impetum sustineret, & deditionem breui facturum uideretur. Sed aduentu Anghiani, noui ducis ex Gallia, Buterius quum ab eo cessare, opperiríque se iuberetur, cum recentibus scilicet copiis appropinquantem, ut prælio & expugnationi urbis interesset, indignabundus ita impetum repressit, ut hosti ad erigendos nouos aggeres, confirmandósque animos spatium daret, & partæ propè uictoriæ deesse mallet, quàm eius propè confecti negotii laudem cum ado-
E lescente imperatore communicare. Is erat regiæ stirpis è Borbonia familia, quem Massiliæ Barbarussam excepisse docuimus, cui Buterius uetus miles, & dux ingenio turbido, nihil præter honoris nomen militiæ concedendum existimabat, amissæque proinde uictoriæ euentu malignè lætaretur, quam ille importuno imperio iuuenilique libidine interpellasse uideri posset. Hoc enim ingeniorum habitu, & tum, & sæpe aliàs Galli duces inter diras obtrectationes bella administrare ita erant soliti, ut rempublicam pòst priuatum decus facilè haberent: neque ob id pœnam à mitissimo rege uererentur. Galli etiam per eos dies Crescentinum oppidum tormentis quassatum, & Desannam, sanctíque Germani uicina oppida, Cæsarianis ademerant, magno cum dolore Vastii, qui frustra diu postulata à quæstoribus Insubrum pecunia, ut nouas conscriberet cohortes, imparatus, inferiór-

que multis rebus per hyemem bellum gerere cogebatur. Processerat tamen No- A
uariam usque, quantis potuit coactis copiis, ut prouinciæ præsidio foret. Nam Gal-
li intra Montisferrati, & Sabaudiæ ditionis fines se intulerant, & circunsessuri Ca-
rinianum oppidum, quod est iuxta Padum positum, uidebantur. Id Vastius paulò
antè occupatum (ut diximus) ualidis aggeribus munierat, præfeceràtque ei Pyr-
rhum Stipicianum summæ uirtutis atque constantiæ uirum. Ei autem aderant Fœlix
Archius, cum Germanorum cohortibus tribus, & Michaël Hispanus, cum totidem
Hispanorum uexillis, congestisque omnis generis commeatu Gallorum impetum ex-
pectabat; quòd summæ opportunitatis esset id oppidum ad gerendum bellum ad-
uersus Gallos, qui obiectu eius munitissimi loci magnopere tardabantur, ne ulteri-
us proferrent uires, & liberiùs reliqua oppida tentarent. Gaudebat Vastius acces- B
sione eius oppidi multis de causis, eàque præcipuè, quòd amissi superiore anno Cla-
raschi par detrimentum hostibus rependisset. Itaque obstinatis animis, & Vastius
id tueri, & Anghianus obsidere, atque recipere contendebant; tanto studio, ut An-
ghianus longam obsidionem institueret, castris in conspectu hostis positis, & Vasti-
us è Germania in auxilium duas legiones accerseret. Tota nanque utriusque im-
perii, existimationisque ratio in eius oppidi defensione, expugnationéque posita erat;
sic ut plerique facilè prædicarent, uti mox euenit, eam contentionem uniuersæ pu-
gnæ casum allaturam, quod antea per octo annos inter perpetuum gerentes bellum
nunquam accidisset. Proinde futurum ut una insigni pugna diuturno bello, intol-
lerandisque miserorum incolarum calamitatibus finis imponeretur. Iam plures men- C
ses Pyrrhus obsidionem atque inediam fortissimè sustentarat; sicut præsidii lectis-
simi milites ab inopia rerum extremáque desperatione auxilii, de eruptione cogi-
tarent. Sed eos Pyrrhus animo corporéque ad perferendas totius inopiæ difficul-
tates paratissimus, blandis honorificisque alloquiis in officio continebat, quum nul-
lam edendo prælio, si erumperent, occasionem ad uictoriam ostendi differeret; pro-
indéque eum conatum fœlici euentu cariturum, quoniam Galli nequaquam temere,
uti aliàs, sese circunuallassent, multisque tormentis atque equitatu essent instructi,
sperarèntque sine sanguine uictoria potiri: quando etiam ab oppugnationis consilio
propter mirificos aggeres, præstantisque præsidii opinionem, non ineptè discessis-
sent. Neque demum de Vastii studio diligentiáque esse dubitandum; eum enim & D
suæ laudi, & publicæ causæ, tótque militum obsessorum saluti magnificè atque im-
pigrè satisfacturum. Propterea æquis animis uini desiderium tantisper ferrent, &
his, quorum copia adhuc superesset, uitæ alimentis contenti essent; postquàm uiri
fortes non ad furfures tantum, sed ad inusitati generis cibaria, pro commodo prin-
cipum, peculiarique sua laude, aliquando descendissent. Ea quoque erat Pyrrhi
comitas externis iucunda militibus, ut uini lagenas, quas sibi expetenti Anghia-
nus hostis humanitatis causa dono mittebat, nequaquã sibi reseruaret, sed uiritim præ
fectis atque signiferis quadam parui calicis libatione, quod pleno potui non sufficeret,
hylariter dispartiretur, Germanique, uel natura uini appetentes, patienter, & iucundè
puteali aqua sitim lenirent, & cuncta obsidionis incommoda prius se fortiter perpessu-
ros, quàm indignum quicquam netere gentis cõstantia de deditione auribus admittere E
tur, per centuriones atque signiferos confirmarent. Vastius quoque eorum animos
per literas, quum speculatorum facultas dabatur, bonæ spei implebat, salutémque to-
tius præsidii, & singulorum præfectorum decus summæ curæ sibi futurum pollicéba-
tur. Eo tempore Cæsar ueteribus suis innixus consiliis, ingens agitabat bellum, quo
Galliam ineunte æstate inuaderet, experiretúrque maioribus coactis uiribus, an Fran-
ciscus rex elici pertrahique posset ad summam dimicationem uniuersæ pugnæ, in spem
amplissimæ uictoriæ, quam sibi nuper ad Landresium propositam, è manibus elapsam
fuisse iudicabat. Hoc ut assequi posset assiduè dabat operam per legatos, ut Henricus
Britanniæ rex in Galliam maturè traiiceret, suopte ingenio, & more gentis Gallico no-
mini infensissimæ magnopere concitatus. Cum eo nanque ita fœdus percusserat, ut
Galliæ

A Galliæ regnum certa conditione cum Anglis partiretur. Tantum enim Cæsaris odi-
um ualebat, aduersus Gallos ab auotum usque memoria conceptum, ut grauissima-
tum offensionum ex repudiatæ adactæque ad necem materteræ penitus obliuiscere-
tur, nec iniquum & fide sua indignum existimaret, ad contumeliam Pontificii nominis,
cum eo rege fœdere coniungi, qui propter euersa sacra, despectámque & conuulsam
Romani Pontificis existimationē, Christiano iure anathemate à Romano senatu fuis-
set damnatus; ipso præsertim Cæsare id orante postulantéque, quum se in Britanni re-
gis gratiam nunquam rediturum iurasset, nisi Pontificiæ dignitati Henricus satisface-
ret, & ad ueteres sacrorum ritus, pristinámque Romani Pontificis authoritatem se con
ferret. Quod autem erat reliquum, assiduè inuigilabat, ne Germani milites Gallicis
B stipendiis allecti in Galliam transirent, propositis edictis atrocibúsque pœnis, his qui
id ausi, deprehensíque essent. Pari diligentia pagorum Heluetiorum principes aggre-
diebatur promissis atque muneribus, ut Gallorum delectus in conscribeudis cohor-
tibus impedirent, aut retardarent; quando in eius gentis auxiliis salutem Galliæ posi-
tam esse prospiceret, quæ Germanicis legionibus tanquam exæquata uirtutis opinione
opponi possent. Ne uerò Italiam negligeret, ipsúmque præsertim Mediolanum, nouis
Anghiani copiis ad prædam expositum, Neapolitanósque Barbarussæ classis reditum
extimescentes; duas Germanorum legiones in Italiam misit, quibus iniunctum est ut
Vastio operam præstarent, ac demum si ita usus posceret, mari Neapolim deueheren
tur. His præerant duo Scaligeri proceres, Christophorus, & Brennor, qui stirpis uete-
C rum Veronensium principum esse dicebantur. Harum spe legionum confisus Vasti-
us, quòd erant ex delectu Vindeliciæ, Baioariæ, & Norici, splendentibúsque thora-
cibus, & galeis Mediolani fuerant instructi, è Vercellis Astam se contulit, & magnum
inde sarcinariorum iumentorum usque à Mediolano, agrestiúmque carrorum nume-
rum contrahi iussit, quibus magna uis instituti & antea parati commeatus omnis ge
neris, Carinianum ad obsessos conueheretur. Et quanquam non multi apud se es-
sent Hispani, nec plenæ admodum essent ueterum Germanorum cohortes, quas
Baro Seisnechus ductabat; tamen non deterrebatur quin prodiret, confirmatus præ
sertim Italicis cohortibus, quæ amplius sex millium militum numerum implebant,
eorúmque magna ex parte sclopettariorum, qui assueti, inueteratíque perpetuis
D Subalpini belli expeditionibus, egregiæ exercitationis opinionem fuerant consecu-
ti. His omnibus præerat Robertus Sanseuerinus, princeps Salernitanus, cui adiu-
tor & propè magister à Vastio fuerat attributus Cæsar Maïsius, è Neapoli uetus pe
ditum præfectus, quo nemo plura stipendia meruerat, quum per triginta annos Cæ-
sari integra uirtutis & fidei fama operam nauasset. Vna tantum Vastius angebatur
equitum paucitate, infirmitatéque, quum uix septingenti galeati recenserentur, qui
etiam leuis erant armaturæ, comparatione Gallorum equitum, apud quos iusti ro-
boris cataphractorum alas esse didicerat; quarum impetum Cæsariani apertis in cam
pis nequaquam laturi uiderentur: ob id præcipuè, quòd illustres aliquot iuuenes,
quorum principes erant Vidamius, summo loco in Carnutibus natus, & Asseius Ar-
uernus, Galeoti totius Galliæ tormentorum præfecti filius, pugnæ studio è Gallia
E hortatu regis in castra uenisse, secúmque adduxisse plures eximiæ alacritatis equites,
exploratum habebat. Quibus de causis coactus est confugere ad Cosmum Medicem,
implorando ut sibi in tanto periculo, tantáque exiguitate temporis, nouos conscribere
milites nequeunti, ab Etruria equites submitteret. Cosmus tametsi cauendum sibi ab
insidiis exulum, quas aduersus se parari audiebat, & tuendam à Barbarussæ impetu ma-
ritimam oram arbitraretur, quando aperto iam uere Barbari ad nauigandum idone-
um tempus habere uiderētur, Cæsari tamen cui summa omnia debebat officia, & Va-
stio æqua postulanti, communi in rerum discrimine deesse noluit, misítque Rodul-
phum Baleonum, Malatestæ filium, cum insigni ala ueteranorum equitum: cuius ac-
cessione Vastius adeo lætatus est, ut in spem ueniret confirmandi equitatus sui, ex-
periundæque prælii Fortunæ, quum peditatu superior, aut certè par tutò confige-

re se posse speraret. Nam eo animo hostes, duce Anghiano, apud quem erant pe- A
riti atque acerrimi duces Termeus atque Buterius, ad uillam Stalloniam castra
posuerant, ut Vastium illac pertransire conantem, insta edita pugna adorirentur.
Erant nonnulli, togatique præsertim, qui pugnæ casum Cæsarianis, tanquam mi-
nus necessarium, omnino uitandum esse prædicarent, ob idque ducendum quoquomo
do bellum, ut Gallorum feruidæ gentis impetus, non collatis in aciem uiribus, sed uti
sæpe aliàs, spatio, & mora, leuibúsque præliis frangeretur; nec tamen aduersas, quæ sum
mæ erant in negotio, difficultates explicarent; sicut Vastius ea tanquam uetera, & in
præsenti rerum momento parum opportuna aptè refelleret, atque eas quæ aliter eua-
di nequirent, fortiter audendo superandas esse demonstraret. Nam præterquã quòd
receptus omnis, segnísque cunctatio ignominiæ & durissimi exitus pericula ferrent, tri- B
plex etiam incommodum, quod immineret, eum magnopere de summæ rei euentu so
licitum reddebat, hortabatúrque ut suscepti consilii propositum teneret. Primum
erat pecuniæ inopia, instantibus iam stipendiis: quando per mensarios curata Genuæ
uel magnis usuræ impendiis ægerrimè repræsentaretur, nec quæ erat Insubribus impe
rata, tanquam ab assiduè expilatis, facilè exigi, & comportari posset; sicut non teme
re timendum foret milites posse dilabi, qui sine stipendiis, propinquo præsertim ua
lido hoste, contineri non possent. Secundum positum erat in salute tot fortissima-
rum cohortium, quæ cum Pyrrho, cui propter datam fidem deesse non poterat,
extremum uitæ ac existimationis discrimen se adire, literis & uariis significationi-
bus ostendebant. Postremum erat defecturi cito commeatus timoe. nam ex con- C
tinua pluuia, durísque subuectionibus per lutulenta itinera, penuria adeo creue-
rat, ut paratus ad subleuandos obsessos commeatus in alimenta præsentis exerci-
tus absumeretur. Porrò apud Gallos cuncta erant paratiora, & rerum omnium
opulentiæ pleniora. Nam Anghianus, quanquam adhuc imberbis imperator, ue-
terum ducum suorum consilia secutus, Carinianum duplici fossa, perpetuáque mu-
nitione circumuallarat, binos in Pado pontes statuerat, lunatísque aggeribus utra-
que pontium capita munierat, per quos quotidiana omnis generis commeatus
copia nusquam impeditus utebatur, & ad uillam Stalloniam, qui est uicus ultra
Padum, positis castris, atque his aggere & fossa permunitis (ut supra diximus)
hostium aduentum expectabat. Erat in conspectu Carinianum, intercedente Pa- D
do: ad dexteram relinquebatur Carmagnola oppidum, & ad læuam Montecaleri-
um, quæ Gallicis præsidiis tenebantur, ita ut Cæsarianis inter castella præsidiá-
que hostium ab Asta mouentibus, iter esset habendum. Interim Vastius misso
ad Montemclarum Salernitano cum Italorum cohortibus, quum illac se transitu-
rum simularet, eo non multò pòst reuocato, ad læuam per superiora uersus Sum-
maripæ oppidum exercitum duxit, eodémque die Montatam castellum, quod ex
itinere occuparat, peruenit; ratus se postero die Summaripam, tertio Casalem,
quod appellatur Crassum; quarto Carinianum omnino peruenturum. Cuius susce
pti itineris rationes disertè explicabãtur, quod superioribus locis Padum uado transire,
eóque itineris flexu Transpadanos hostium commeatus intercipere, & si hostes super-
uenirent, erumpentis præsidii certissima ope, ancipitíque acie inclusos, aut auertere, E
aut profligare soluta obsidione sperabat. Verum hæc uel appositè consulta For-
tuna irrisit, uti impotens bellicarum rerum pro libidine gubernatrix. Nam cœlum
densa nube turgidum, tantam uim imbrium iter habenti superfudit, ut riui agro-
rum dudum sine aqua in speciem amnium atque torrentium intumescerent, itine-
ra præalto obsita cœno carrorum rotas deuorarent, equi tenaci luto semihausti ad
incessum cogi nequirent, & milites amissis calceis ægrè eluctando madefacti, ini-
quitatem itineris, nec desinentem cœli iniuriam deiectis animis non perferrent.
Augebat tanta incommoda commeatus propè imminens desperatio. Nam assiduo
imbre infusus humor, cruda pariter & cocta cibaria corruperat, tã fœdo tristíque incõ-
modo, ut milites quatuor dierum cibaria secum ferre iussi, cum publica tũ priuata ali-

mentorum

A mentorum iactura magnopere turbarentur. Tum uerò Vastius frustra indignari infe-
stæ Fortunæ, ab Asta noui commeatus supplementum adduci iubere, consolari passim
milites, ut id pluuiæ detrimentum constanter ferre, & non dubiam cœli serenitatem
ad uictoriam expectare nellent. Interim per Salernitanum Italicásque cohortes ca-
stellum Sancti Stephani expugnari iubet, grauioráque duo tormenta ibi deponit,
quòd ea, propter iniquitatem itineris, nel duplicatis equorum & boum iugis perduci
non possent. Cunctis difficultatibus remedia quæ ferri poterant diligenter adhibet,
& cohortando milites spe prælii atque uictoriæ implet. Non deerat peritus locorum
Vistarinus, qui è Cherio per Federicum Douariam Vastium hortaretur, ut omissa
priore uia, ad se iter conuerteret, quòd Sanctanna amnis facilè uado superari, & Cherii
B amplissimo oppido exercitus aliquantisper recreari posset, indéque apparatis ponti-
bus, obsessis opem ferendi, & si hostis sese offerret æquiore conditione confligendi fa-
cultatem esset habiturus. Iam designati itineris quartus effluxerat dies, quum Mon-
cata nondum excessisset, grauissimis atque inopinatis rerum casibus retardatus. At
Galli de consilio itineréque hostium non inani coniectura iudicantes, è uilla Stallo-
nia, ubi aliquandiu consederant, motis castris, ut hosti propinquiores essent, ad Carma-
gnolam oppidum se contulerunt, intentíque & cuncta explorantes, ad omnem pugnæ
occasionem corpora atque animos pararunt. Sequenti die Vastius, quum sol uel am-
biguus cœlum serenasset, uti statuerat, iter à Montata ad Summaripam direxit. Ipse
ad dextram cum manu equitum ad Stallonia castra unde hostis discesserat, & ad Car-
C magnolam usque lustrando loca prouectus, reperit hostes contra consuetudinem ad
leuia certamina elici non posse, eósque tormentis tantum instructos in muro consiste-
re. Excepit tamen duos milites fortè uagos, à quibus eadem, quæ de hostibus antea di-
dicerat, certius cognouit: paratum scilicet esse Anghianum prælio decertare, eúmque
ornatissimo abundare equitatu, quo se certis rebus parem, hosti superiorem, & denique
uictorem euasurum confideret. Vastius interea, quod magno usui fuit, ex itinere Ce-
resolam uicum à præeuntibus occupari iussit, eíque Guterium Chesadam corporis cu-
stodiæ præfectum, cum ducentis sclopettariis præsidio imposuit. Et quanquam ad Sum
maripã, quòd magnopere cupiebat, peruenire cõtenderet, Ceresolæ tamen necessario
castra ponere coactus est, quòd Germani tardius subsequerentur, propter torméta quæ
D nisi difficili magnóque conatu pertrahi non poterant, & Hispani ad postremum agmen
relicti, ingruente iam nocte, redintegratáque pluuia, à reliquis longè abessent, ac Saler-
nitanus Italos, uariis atque durissimis afflictos incommodis, extremáque lassitudine fa-
tigatos adduxisset, quibus omnibus si Summaripam petere nellet, uallis frequenti aqua-
rum noragine & alnis, multísque huiusmodi arbusculis impedita, per tenebras erat su-
peranda, atque eo incommodius, quod nisi ualde angustos & raros aditus ab agresti-
bus subita materia constratos trãsituris præberet. Vltra eam uallem paulo antè extraor
dinarii recentioréſque Itali leuis armaturæ processerant, ductante Cæsare Massio, cœ-
ptísque & protractis leuibus præliis propinquo hosti speciem præsentis atque instructi
Cæsariani exercitus fecerant, sic ut Galli qui densa acie incumbebant, aliquandiu fustẽ
tati atque repressi, transeundæ uallis consilium abiicerent, quam si transissent, Cæsaria-
E nis profectò magna & certa clades erat expectanda, uti postea Vastius animaduerso di
siuncti imparatíque exercitus sui periculo, confessus est. Is postero die à Ceresola disce
dens cunctum exercitum tormentáque traduxit, sic ut distincta suorum agmina aduen-
tanti à Carmagnola hosti, patentibus in campis ostenderet, & per leuem Italorum ar-
maturam pugnam accendi iuberet. Nec defuerunt oblatæ pugnæ Gallorum duces, qui
se alacriter ad committendam pugnam accinxerant, eam multo tubarum clangore de
poscentes. Iam utrinque leuis armatura disperso tumultuarióque certamine pugnaue-
rat, quum fortè Itali tormẽta duo audacius in aciem producta Gallis ademerunt, indéq.
clamor ingeminatæ uictoriæ sublatus est. Tum uerò Anghianus uniuersas copias hoc
ordine constitutas promouit: in media acie Vascones, & reliquos Gallici nominis ue te
res pedites optimè armatos, decoro cultu cristísque fulgentes, ita collocarat, ut eis Hel

uetiorum iampridem Subalpino bello inueteratorum, ualidam manum applicaret, qui A
bus tota frons latè extensa & æquata certo subsidio firmabatur. Dextrum cornu Helue
tiis, qui nuper aduenerant, insigni animorum ardore pugnam poscentibus, attribuit. In
sinistro autem cornu consistere Gruerii non multi usus, & subagreste militum genus.
Hi erant ex regionibus quæ ad Losannam & Geneuam, Lemanúmq. lacum pertinent,
Heluetiis Bernensibus & Sedunis finitimi. His admixtæ erant Italicæ exulúmque præ-
cipuè Insubrum & Allobrogum, Subalpinorúmque aliquot cohortes, acies quidem ma
gna multisq. uexillis conspicua, sed quæ ex tyronum magna ex parte diuersa utentium
lingua, & tumultuariis delectibus conflata, nullam propè certæ uirtutis, aut firmi con-
sensus opinionem præberet. Triplicem peditum aciem, triplex equitum agmen distin
guebat, nam interualla, quæ relicta erant inter utrunque cornu, & mediam aciem, diuisi B
per alas equites occupabant. Inter hanc & Heluetiorum phalangem constiterat Ther-
meus, apud quem erat tota uis leuis armaturæ equitum, unius cataphractorum alæ præ
sidio confirmata. Buterius cum reliquo equitatu Gruериorum apertum latus tueri iube
tur. Ex aduerso Vastius hostium ordines conspicatus integram Germanorum phalan-
gem, quam inuicti roboris existimabat, mediæ hostium aciei, ipsisque Vasconibus oppo
suit, eo ordine, ut in prima fronte Aliprandum Madrucciũ Tridentini Cardinalis fra-
trem, ipso id ad decus deposcente, collocaret. Nam superioribus etiam diebus genero-
sus & egregiè pugnax iuuenis alacriter fuerat professus, se Heluetios, quorum impetum
nequaquam imperitè Vastius uereri uidebatur, cum sua tãtum legione, quæ trium mil
lium summam nõ implebat, inuasurum & strenuè prostraturum. Secundum eum Scali- C
geri fratres uexillis in mediam aciem collocatis suas cohortes cõfertis ordinibus ducta
bant. Cornu dextrum Grueriis oppositum, Hispanis concedit, sic ut his statariæ militiæ
quinque Germanorum cohortes, duce Seisnecho, adiungeret. In sinistro Italos omnes
constituit, iussitq. ut sese in tumulum, qui à modica ualle leniter exurgit, sensim tanquã
in æquiorem locum erigerẽt, nec inde se commouerent, ne inordinati ab Heluetiis, qui
erant in aduerso loco, uti disciplina impares funderentur, sed persistentes in acie Saler-
nitani & Massii iussis obtemperarent, & uti sors prælii deposceret, per sclopettarios opé
ram præstarẽt. Philippus Belga, Lanoii filius, qui toti præerat equitatui, eo spatio, quod
inter Germanos & Hispanos intererat, consistere est iussus. Idem ut faciat Baleonus,
Thermeo oppositus, iubetur. Præcipit autem Carolo Gonzagæ, ut Buterianos contra D
instructos diligenter obseruet & inuadat. Eo modo constituta directáq. utrinque acie,
& displosis utrinq. tormentis, signa cecinerunt, appropinquaréque acies cœperunt, in-
ter quas magno cum periculo uolitantium undique pilarum & glandium Vastius obe
quitãs, collustrando cuncta oculis Germanos segnius quàm uolebat progredi animad
uertit, sic ut propius accederet, & præfectos ad intendendum gradum comiter horta-
retur, in uultu Scaligerorum fratrũ deprehendit nõ dubia, ab inusitato tristiq. pallore,
lethalis metus indicia. Proinde cõuersus ad familiares Scalengum, Landrianúmque, &
Saiauedram, qui eum ad excipienda reddendáque per acies imperia sequebãtur, deus,
inquit, magnus hoc omen auertat, & uti maximè indigemus, hodie præsenti numine no
bis adsit, postquã in his Germanis, in quibus tota spes & ratio parandæ uictoriæ posita
est, quod antea nusquã accidit, præsente prouocantéq. hoste ad dimicandum nullã ala- A
critatem conspicimus. Primi omnium accepto pugnæ signo, quod Vastius suorũ horta
tu dederat, Thermei & Baleoni equites cõcurrerunt, usq. adeo graui impetu, ut multi
utrinque sternerentur, magnóq. ardore pòst abiectas hastas clauis atq. mucronibus res
gereretur. Ibi Thermeus, quum in pedites Italos procurrisset, ab his repulsus, uulnerato
& cadente equo, à tyrone pedite capitur. Baleoni autem ala, quæ numero equitum erat
inferior, quanquã uirtute præcelleret, cataphractorum inuadentiũ uim sustinere nõ po
tuit, sic ut multi in eo peracri cõgressu in hisq. Iulius Actius, tyrãni Tudertis filius, cade
rẽt, ipseq. Baleonus suffosso & moriẽte equo oppressus uix eriperetur, & pedes & saucius
ad Italos pedites se reciperet. At in altero cornu Fortuna ludo quodam prælii euentum
alternare solita, Hispanis & ueteribus Germanis arridere uisa est. Nam Raimondo
Cardonio

A Cardonio & Seisnecho ducentibus, exporrecta sclopettariorum ala, quam manicam uocant, tanta ui Gruerios inuaserunt, ut eorum aciem totam perturbarent, & in fugam uerterent, rusticáque casa, ad quam se applicarant, & aliquot tormentis potirentur, & alam Gallorum equitum fusis subsidio missam cruenta conditione perrumperēt. Ceciderc in eo conatu Scrocchius, & Carolus Drosius, qui in eo cornu summam nominis authoritatem obtinebant. Asseius quoque summæ spei iuuenis feruidius irrūpens, Germanicis bastis ab ephippio deiectus, ex geminato uulnere triduo pòst interiit. Eo celeri quāquam incerto uictoriæ prouentu, Hispani accensi animis, fusos ad multum spatium persecuti, ita procurrerunt, ut cædendo, capiendóque, ad Carmagnolam usque cursum intenderent. Eodem tempore Germani, qui humi procubuerant, ut tormenta uitarent,
B imperante Vastio cōsurrexerunt, collectâmque puluerē, quæ est uetus & religiosa eius gentis consuetudo, pòst terga proiecerunt, quum ea cerimonia conciliari uictoriæ numen arbitrarentur, promotisq. signis hastas inclinarunt. Aliprandus qui in prima phalangis fronte constiterat, paucis passibus extra aciem prodiens, Molam in Gallica acie ducem, insignibus conspicuum, manu ad singulare certamen prouocauit. Nec detrectāte Gallo ita concurrit, ut mutuis ictibus ora perfossi ambo corruerent, Mola quidem lethifera cuspide supra oculum ad oram galeæ recepta, & Aliprādus gena usq. ad aurem perforata. Cadentibus itaque ducibus asperum & maximè cruentum prælium à primis ordinibus consertum est, quum utrinque robora lectissimorum militum & centurionum pro dignitate nominis & pro uictoria dimicarent. Aliprandi aciem ardentius pro
C motam, Scaligeri aliquanto lentius quàm oporteret secuti sunt, propter depressi, & inæqualis loci impedimentum, quo neque hastæ æqua serie ferri, neque aptè cohærentes ordines densari poterant. Eodem temporis momento, quum inter utranque mediam aciem commissa pugna ardentissimè certaretur, Cæsariani equites sinistrum hostium cornu, ubi cum suo agmine Buterius ad procurrendum paratus & intentus uidebatur, adorti sunt, alacri quidem, sed inani, & mox uti apparuit maximè incommodo & fœdo procursu, nam prouecti ad hostilem aciem, nulla facta impressione, nec inclinatis hastis, sese in gyrum lunato cursu prouoluerunt, siue ut leuem hostium armaturam equestrē, extra cataphractorum subsidia ad pugnam elicerent, siue quòd aciem perpetuo rigentem ferro ipsi leuius armati tentare non auderent, siue adducti incerta uoce à Goito, ut
D dicebatur, præfecto edita, qua equos flectere iuberentur, quasi non collatis equorum pectoribus, & conserta acie, sed per iteratos incursus & recursus, Maurorum more, cum cataphracto hoste foret dimicandum. Ea sese præter spem inflectentium species admirationem primo Gallis, & mox sociis non incertæ fugæ suspicionem præbuit: sic ut repentè Buteriani terga uertentium ualido procursu insequerentur, nec Cæsariani, clamāte increpitantéque Vastio, sisti possent, sed præcipiti cursu in transuersam Germanorum phalangem deferrentur, eámque paululum pòst signa laxatam ueluti adacto cuneo totam aperirent atque proscinderent. Quo casu Galli hisdem uestigiis in hiatum perruptæ phalangis insinuati, cunctos eius postremos ordines fœdè turbatos, quòd neque galeis, neque thoracibus, uti anteriores, essent muniti, paruo negotio trucidarunt, quum latis & prægrauibus gladiis, quos à uenatoriis cultris non absimiles suspensos ab
E ephippiis gestabant, integros inermium artus facilè detruncarent. Tum uerò Heluetii, qui Italis erant oppositi, conspecta Germanorum fluctuatione & cæde, neglectis omissísque Italis, ad Germanos infesta signa uerterunt, utpote quos ab naturali odio ueros propriósque hostes ducerent, nec Italos per cauum & inæqualem locum adoriri possent, & deletis opportunè Germanis partam forè uictoriam iudicarent. Is repentè suscepti consilii casus nō dubiam salutem Italis, Germanis uerò certissimam attulit cladem, Nam sicuti illi armis & numero inferiores conspecta præsertim suorum equitum fuga, Heluetiæ impressionis impetum nequaquam diu laturi uidebantur, ita Germani, qui à fronte Vascones & ueteres Heluetios summa ui certantes constantissimè propellebāt, inuadentium ex obliquo Heluetiorum recentem uim sustinere nequiuerunt, sic ut à socio equitatu nefana & miserabili irruptione perturbati, & à nemine adiuti, quum in ter

go à Gallis equitibus cæderentur, & in fronte urgente hostium peditatu amissis duci- A
bus stratisque uexillis terga uerterent, ad unum prope omnes interficerentur. Cecidere cum Scaligeris fratribus uiri illustres, aut uariis militiæ honoribus clari, præfectique cohortium, antè alios Vulcanus Furstembergi reguli filius, Michaël Preusingher, in regenda ductandáque phalange Brannoris Scaligeri legatus, & Antius Vrsus multorum stipendiorum fama notus, & præter hos Hildebrandus Tunnius, Balthasar Chaldesius, Iacobus Figer, Martinus cognomento Bursa, Adamus Bralius, & Baro Grinistennius. Aliprandus uerò Madrucius multis uulneribus susceptis, inter suorum & hostium cadauera semianimis repertus, in Anghiani potestatem deuenit. Eam uerò cladem meritò Germanis incidisse tanquam impiis, Lutheranæque superstitionis piaculo damnatis, multi prædicabant, quòd pridie, qui fuerat resurrectionis Dei Christi solennis dies, sa- B
cris interesse noluerint, talisque sæpe, quum ad iactus leuigata marmora quæritarent, in altariorum sacratis mensis lusissent, & ligneam Christi seruatoris statuam diris contumeliis, & multo demum cœno conspurcassent. At Itali ubi strata phalangis uexilla, & equites iusto cursu in fugam extentos conspexere, necessario & utili, uti mox apparuit, potiusquam honesto consilio subducere se in tutum reformidato uictore, & per depressum, quem diximus locum, conseruatis tamen ordinibus, se recipere cœperunt, nulla ualidiore hostium manu eos lacessente aut persequente; eóque modo antè mediam noctem Astam peruenerunt. Eò multo antè Lanoius cum suo equitatu integer applicarat; sub occasum uerò solis ipse Vastius superuenit, quum sclopetti glande per ferream ephippii frontem, supra genu uulnus accepisset, aliquótque clauarū ictibus collisa cassi- C
de nequaquam hosti cognitus, gladióque se defendens, è medio aduersæ pugnæ tumultu se eripuisset. Tum enim secus ac aliàs soleret, non imperatoriis insignibus, sed atro & mediocri sagulo, ne facilè agnosci posset, usus fuisse dicebatur. Cur autem Italos Gallicus equitatus nec inuaserit, nec sit persecutus, hanc fuisse causam reperiebamus, quòd amisso Thermeo duce, sese dispersim ad opprimendum dextri hostilis cornu milites conuertissent. Hispani enim Seisnechanique Germani, qui Grueríos latè profligarant, longéque fusos fuerant persecuti, quum redirent, perfusi nauatæ fortiter operæ gaudio, sociorúmque ignari cladis, suspensis stupentibúsque animis ad conspectam stragem, in uictores Gallos inciderunt, à quibus circumfuso equitatu tanquam indagine clausi, pro pè sine uulnere capti sunt; quòd uiri fortes perditis rebus Fortunæ cedere, quam stulta D
exitialísque pertinacia repugnare satius existimarent. Antè alios sese dedidit Raimundus Cardonius, castrorum magister, eius filius qui cum Gallis, Gastoneq. duce ad Rauennam improsperè conflixit, & cum eo Hispani clariores cohortium præfecti, Ioannes Beamontius, Ludouicus Chexada, Consaluus Hernandius, atque Cheuedius. Baro autem Seisnechus oblato sibi equo periculum euasit, & Carolus Gonzaga quum pedites turpiter effugere conspexisset, ne id dedecus subiret in Gallos irrupit, deiectúsque equo captus est. Pari etiam pudore, sed iniquiore honesti conatus sorte accensus Hercules Martinengus, illustri loco Brixiæ natus, quum in confertam hostium aciem cum ala sua sese, uti Vastii alumnum decebat, uehementer intulisset, cum Atilio fratre interfectus est. Pugnatum est ad Ceresolam postridie idus Apriles, quarto & quadragesimo anno supra quingentesimum atque millesimum Christianæ salutis. Occisa autem refe- E
runtur ad duodecim millia hominum, sed multò maxima ex parte Germanorum. Neq. enim, quum in acie utrinque æquato ferè numero supra quadraginta millia peditum constitissent, omnino incruenta uictoria Gallis obtigit, sinistro præsertim eorum cornu magnis cædis & fugæ detrimentis affecto, & aliquot ex illustri Gallica nobilitate desideratis, quorum cadauera Anghianus exquisito funeris honore prosecutus, in Galliam ad sepulcbra maiorum deferri iussit. Dum Vastius acceptæ cladis dolore, & totius summæ rei periculo perculsus, seruatas uel ex turpi fuga copias colligeret & inspiceret, in spem uenit uictores Gallos his præsidiis posse sustineri, dissimulabátque non obscura quorundam delicta, eo uultu ut nemini palam succenseret, & de una tantum Fortuna quereretur, Baleonum uerò eximia ornaret laude, quem ferè unū, fortissima edita opera, &

A ra,& Coſmo principi à quo erat miſſus, & paterno auitóque ſuo nomini egregiè ſatisfe
ciſſe,atte ſtante etiam Thermeo,diſſerebat. Hortabatur autem Lanoium,ut fatalis er-
roris notam noua uirtute abolendam exiſtimaret. Salernitani quoque & Maſsii conſi-
lia probabātur,qui in eo perangusto atque difficili aduerſæ rei momento cohortes Cæ
ſari magno uſui futuras ſeruauiſſent. Verùm eius iuſto prælio inuicti antea ducis exiſti
mationem,præſentémque omuem militaris prouidentiæ diligentiam, odium(uti ſæpe
fit)ex re malè geſta repentè obortum, & plerique ex amicis obtrectatores facti uehemē
ter obterebant;iniqua hercle & planè miſera imperatorum conditione, quòd ſaluberri
mæ cunctationi periculoſam pugnæ aleam prætuliſſe diceretur;quaſi flagitantibus qui-
buſdam ſuorum,qui hoſtes arroganter deſpicerent,dimicando obtemperare, ne priſti
B ni ſui decoris iacturam faceret, quam bono publico prælium uitare differréque malue-
rit. Sed uti poſtea ex eius ore accepimus, nunquam futurum putarat,quin alioqui me-
tuendam Gallici equitatus uim, per ſclopettarios, ſicuti ad Ticinum fœliciter accidiſ-
ſet,ſuſtineret & funderet, ipſóque robore denſatæ phalangis hoſtium peditatum egre-
giè ſuperaret. Sed cuncta eo bello prælióq. uel rectiſsimè ordinata unum, ut credi par
eſſet,diuinum magni ultoris numen uiolenter euertiſſe; ſcilicet ut elatos, uirtutiq. ſuæ
inſolenter confiſos,& nihil de uictoriæ euentu dubitantes leniter caſtigaret,& Germani
obiter fœdo impietatis ſcelere contaminati grauiſsimè plecterentur.

PAVLI IOVII NOVOCOMENSIS A
EPISCOPI NVCERINI HISTORIARVM SVI TEMPORIS LIBER XXXXV.

OST eam pugnam in ſubiectis Cereſolæ campis à Cæſarianis ma
lè pugnatam, Aoghianus uictor, quanquam effusè lætaretur, ſeſe
tamen commouere ultráque progredi in Inſubrum fines, & deni
que uictoria nti non potuit, quòd multis rerum difficultatibus eſ
ſet circunuentus. Antè omnia ueteranæ cohortes, promptiſſi- B
mo quoque militum occiſo aut uulnerato, uehementer attenua-
tæ, orbatæque multis centurionibus atque ſigniferis, nouo ſup-
plemento erant inſtaurandæ, & cuncti pariter equites, & pedites
ex uetere militari conſuetudine, uti acie uictores, dignum fide, & fœlicitate generoſi
nouíque imperatoris donatiuum poſtulabant; quod tametſi prolixa pollicitatione, &
datis uadibus differri extrahíque poſſe uideretur, nihil tamen quæſtorum inopiam ſub
leuabat, quoniam Heluetiis perſoluendi ſtipendii dies aderat, quibuſcum nulla excuſa-
tione utendum foret. Cuius negotii difficultates, neque facilè neque celeriter pote-
raot explicari, propter præſentis rei nummariæ defectum, quæ nequaquam commodè
niſi ab argentariis Lugdunenſibus diſſolui poſſe cenſebatur, & ob id aliquanto ægrius C
& tardius quàm temporis exiguitas, & præceps occaſio poſtularet; qunm audeodi pro
cedendíque ratio omnis in feſtinatione poſita putaretur. Nouum quoque expediendis
conſiliis impedimentum attulerant Heluetii, quum incõſultis pagorum ſuorum magi-
ſtratibus ſe Cæſaris fines inuaſuros pernegareot. Dicebant enim ſe ea præcipuè de cau-
ſa in Italiam miſſos fuiſſe, ut Subalpinæ ditionis oppida, quæ regiis præſidiis tenerẽtur,
à Cæſarianorum ui iniuriáque defenderent, atque obiter integra fide renouati ſæpe fœ
deris iura tuerentur, quæ uigerent inter Heluetiam gentem, cui Griſones ſocii antiqui-
tus eſſent annexi, & ipſas Mediolaneoſis imperii ciuitates, quibus tanquam uicinitate fi-
nium, & mutuo mercaturæ commercio amiciſſimè coniunctis, inferre arma oeque ex
fœdere liceret, neque ex commodo ſuæ gentis expediret. Sed quanquam Heluetii pre- D
cibus & ſeuera obteſtatione, aut aliquanta demum pecunia ſuo more flecti, in ſenten-
tiámque perduci poſſe uiderentur, illud unum præcipuè progrediendi tentandæq. ite-
rum Fortunæ deliberationes ſuſpendebat, quòd relictis in tergo tot hoſtium præſidiis,
nequaquam prius in Inſubres ſigna ex tuto uerti poſſent, quàm Carinianæ obſidionis
euentum expectarent, propter quam multo ſuſceptam labore, & ſingulari perſeueran-
tia continuatam ſummæ rei diſcrimen dimicando ſubire, quàm inde irrito incœpto ab-
ſcedere maluiſſet. Quantum uerò qualéque præſidium obſideretur, quantámque op-
portunitatem id oppidum, ſi reciperetur, ad parandam uictoriam eſſet habiturum, peri
tiores Galli facilè intelligebant. Itaque Anghianus, qui mederi prius ſuis malis, quàm
properaotius quicquam audere molirique uolebat, Teſſium qui pedeſtribus præerat
copiis, ad occupanda Montisferrati oppida, cum parte copiarum miſit, & Carinia- E
num arctius obſidere conſtituit. Pyrrhus enim, nihil aduerſo Vaſtii ſucceſſu terrefa-
ctns, hortanti comminantique Anghiano, ut diiudicatæ belli Fortunæ cederet, deſine-
ret expectare nouam opem, & pertinaciæ finem imponeret, poſtqnam uirtuti, exiſti-
mationique ſuæ tam diu perpeſſus inediam cumulatè ſatisfeciſſet, elato animo reſpon-
debat, ipſius atque omnium militum, qui eſſent in præſidio, unum eſſe decretum,
perferre cuncta obſidionis incommoda, donec extremæ alimentorum quiſquiliæ
ſupereſſent; his uerò conſumptis ad cruentam eruptionem corpora atque animos
parare. Ab alia quoque parte Viſtarinus è Cherio ſæpe erumpendo obſidendóque
itinera, magna quotidie inferebat detrimenta, ſæpe raptis impedimeotis, & equis
iugatis, qui tormenta conueherent, interceptis; aut ad ſuffragines, ut operi inutiles fo-

rent,

A rent, grauiter uulneratis. Hoc facilè Gallis accidebat, quòd ſe uictoriæ fama tutos rati,
plerunque remiſſa diligentia inexploratò & ſine præſidio, inter amica hoſtiliáque oppi-
da commeando, in prædatores inciderent. Certior etiam fiebat Anghianus Vaſtium inte
gris Salernitani cohortibus, & incolumi toto ferè equitatu confirmatum, ſi ipſe progre-
di inciperet, continuò prouehentis ſeſe ueſtigiis inſiturum, aut adiuncto ſibi Viſtarino,
& eductis, coactíſque in unum omnibus præſidiis, Pyrrhum obſidione liberaturum. Is
tum ab Aſta ſecundo Pado ad Ticinum urbem deſcenderat, ut uulnus quanquam mi-
nimè ſæuum, & obortam inde podagram curaret, & ex propinquo Mediolanenſes præ
ſides, reliquarúmque urbium præfectos hortaretur, ut timere deſinerent, confirmarént-
que præſidia, & ſtudioſiſsimè, uti ſemper feciſſent, in ſtipendia pecuniam expedirent, ſu
B ſtinendo hoſti, ſi forte uel grauiter affecto, & ſemilacero exercitu, conari aliquid, & pro-
gredi auderet. Nec multo pòſt Anghianus ut captiuorum multitudine exoneraret ca-
ſtra, uberioréque annona exercitus aleretur; generoſo conſilio omnes dimiſit, ea condi-
tione, ut Hiſpani in Hiſpaniam, Germani in Germaniam, per Galliæ fines reuerteren-
tur. His præſidium eſt datum, quod paſsim inuiolatos præſtaret, atque deduceret; edi-
ctóque regio cautum eſt, ut commeatus tranſeuntibus pagatim præberetur. Iere Hiſpa-
nici nominis milites ſexcenti, & quadraginta tres, Germani uero ſupra mille; liberauitq.
demum certa permutatione Raimundum Cardonium, & Carolum Gonzagam, ut Ther
meum, cuius uirtuti plurimum tribuebat, pro duobus acciperet, quibus etiam liberaliter
additus eſt Aliprandus, Cardinale Tridentino fratre eum accuratis precibus impetran-
C te. Interea Vaſtius crebris ſpeculatorum nunciis certior fiebat, regem Franciſcum uni
huic conſilio maximè incumbere, ut Anghianum nouis augeret copiis, & bellum multo
priore acrius & intentius in Italia accenderet, ut Cæſaris & Henrici impetum auertere,
aut retardare conaretur. Eos nanque aduerſum ſe refricatis odiis acerbiſsimè concitatos
bellum parare didicerat. Apparebat enim Cæſarem, ſi amittendæ Ciſalpinæ Galliæ pe-
riculo diſtineretur, remiſsiore quam ſtatuiſſet uirium apparatu Galliam inuaſurum.
Quamobrē Petrum Strozzam, qui Florentinorum exulum erat princeps, regiæque do-
mui arcta propinquitate coniunctus, per Rheticas Alpes in Italiam miſit, datis ſecretiori
bus mandatis, quibus Gallicæ factionis ſtudioſos ad nauandam operam excitaret; qui-
buſcum communicatis conſiliis, & coactis copiis, inſtauratóque propere bello Cæſaria-
D nos adoriretur. Erat Strozza elato ardentíque ingenio, & optimis exculto literis; ſed eo
plerunque infræni, & aduerſus pericula prorſus indomito, quum ardua quæque atque a-
ſpera tentando, excelſæ & immodicæ laudis famam appeteret. Is nauandæ operæ cupi-
dus, totius obeundi atque implendi conſilii uim omnem in una maximè celeritate poſi-
tam iudicabat. Itaque quæſtores Gallos nihil expectandos decernens, ex ſua pecunia cir
citer ſeptem millia hominum conſcribit, & apud oppidum Mirandulam cogit, qui-
bus Georgius Martinengus nobilis Brixianus cum ala equitum adiungitur. Inde Ve-
netias peruolat ut cum Hippolyto Ateſtino Cardinale, apud quem inſtruēdæ rei & con
ſilii explicandi ſumma erat authoritas, colloqueretur. Is acciuerat Petrum Mariam Ro-
ſcium Italicis cohortibus Belgico bello præeſſe ſolitum, & Galeotum Picum Mirandulæ
Comitem. Quum de tota itineris capiundi, faciundæque irruptionis ratione diſputare-
E tur, Roſcius id maximè iter rectà per Aemiliam uiam probabat, quo paucis antè annis
Cæſar Fregoſius, Guido Rangonus, & Caninius Gonzaga ad oppugnandam Genuam cō
tendiſſēt. Futurum enim eſſe, ut prius Placentiam & Derthonam præterueherentur, quā
Vaſtius pares numero expediret copias, quas ad præoccupandum impediendúmque iter
conferto agmine tranſituris opponeret. Anghianum autem cognito ſociorum aduentu,
minimè dubitaturum, quin illico partem equitatus, quæ aduentantes opportuno præſi-
dio confirmet & excipiat, Tanarum amnem traiicere iubeat. Altera erat quorundam opi
nio, aliquanto maturior atque ſecurior, ſed quam uel tantulæ expectationis mora pluri-
mum infirmaret. Dicebant enim eas omnino expectandas eſſe copias, quæ Romæ para-
bantur, iuſtíſque coactis uiribus uno cōſenſu, grauíque impetu bellum gerendum. Quum
uerò ad Placentiam in una caſtra peruenirent, ſi id perterritæ gentis Inſubrum fama, &

imparati hostis motus deposcere niderentur, superato Pado, rectà ad Ticinum urbem, & A
Mediolanum usque signa promouerent; excito scilicet ad communem uictoriæ spem Anghiano. Quod si uel ille nihil se commoueret, uel urbes Insubrum opinione firmiores forent, tum secundi consiliũ occasionem sequerentur, & continuato itinere per Aemiliam uiam contenderent; coniunctísque uiribus cum ipso Anghiano imperatore gerendarum rerum consilium explicarent. Sed Strozza cui omnis tum inepta tum aduersa audacibus eius consiliis tarditas erat, se suo suorum consilio & bellum gesturum dixit, illáque perductorum copias suo sumptu conductas, quà eius suscepti belli Fortuna iter monstraret. Proinde æquo animo perferrent, si non ignarus rerum suarum ab aliena sententia dissentiret, & celeritate sibi utendum arbitraretur; quando ipse peculiari suo periculo, quod salutem, famam, & opes respiceret, sui studii operam insignem regi esset probaturus. Hip B
polytus hæc Strozzæ deposcenti, enixéque nolenti uel inuitus concesit; ratus eum ex arcano consilio quod detegi nollet, nequaquã temerè, sed exploratò aliqua tẽtaturum, quæ subsequẽtibus copiis Romanis, aperiendæ uictoriæ initiũ præberet. Habebãtur interim Romæ, omnibúsque Pontificiæ ditionis regionibus militum delectus, pari studio Cæsarianarum & Gallicarum partium, quum utrinque factiosi proceres, Cardinalésque beneficiis obstricti pecuniam proferrent, in neutram partem inclinante Pontifice. Franciscus Vrsinus, magni Pitiliani nepos, & cum eo duo Sanseuerinæ familiæ reguli, exules Neapolitani Sõmeus, & Capaccius, aliquot ueteranas cohortes ex factiosis, Guelphóque nomini addictis, instruxerant, paríque contentione Marius Columna, & Iulianus Cæsarinus ueteres suos milites, partiúmque studiosos ad signa uocauerant, magno armorum C
strepitu in Galliam Cisalpinam properantes; hi ut Vastio laboranti opem ferrent; illi uerò ut Strozzeanis copiis iungerẽtur. Verum Cosmus Etruriæ princeps, expeditiore fœlicioréque in Cæsarem studio labantem Mediolanensium rerum statum, & Vastium asperrimis difficultatibus implicitum, opportunissimo tempore, erexit atque firmauit. Is enim pòst aduersam Cerésolæ pugnam perspecto summæ rei discrimine, nihil antiquius habuit quam extemplò delectas parare copias, quibus Vastii uires, quæ erant exiguæ atque disiunctæ, perturbatósque item metu Insubrum animos Etrusci auxilii noua spe confirmaret. Itaque contecto maximè consilio quid paret ad Andream Auriam perscribit, postulátque, ut sibi classem uiginti triremium ad Etruscum litus mittat, quòd ea auxilia, multo celerius ab Genua Mediolanum, quam alio itinere, peruentura iudicet. Probatur ab D
Auria consilium, missísque triremibus, duo milia ueteranorum peditum imponuntur. Hi summa celeritate Genuam deuecti, minimámque sibi ad quietem horam tribuẽtes, Apœnini iugum transcendunt; incredibilique festinatione Pado, Graualone, & Ticino, superatis, Mediolanum magna omnium alacritate perueniunt, adducente Rodulpho Baleono, qui eis obuiã ierat, ut singulos ad cõficiendum iter hortaretur. Præerant cohortibus Otho Mõtacutus, Federicúsque eius frater, & Iulianus Strozza egregiè uiri fortes. Hæc cõspecta manus, quòd ex ueteranis notisq. militibus cõstabat, Insubrũ iuuẽtuti, quæ iã animos, consilii & opis inops, propè desponderat, pristinam spem alacritatémque restituit. Fama enim erat edita in uulgus, ab his qui Gallico nomini fauebant, Strozzam multo maiores quam haberet, trahere copias, & Gallos occupata Nouaria in Ticino põtem parare, quo paucissimis horis Mediolanum peruolarent. Quibus falsis rumoribus, in tanto tumultu E
metúque urbanæ res erant, ut nonnulli senatores trepidè uasa colligerent; alii ciues opulenti cum liberis & uxoribus, se conicerent in fugam, & Vastius ipse perterritis omnibus ægerrimè nomen imperii sustineret. Strozza enim sua usus celeritate, eductis Mirandula copiis, Padum traiecerat, ad Casale maius oppidum, indéque recreatis copiis oppidi commeatu, prætereuectus Cremonæ mœnia, Abduam amnem iuxta Castellionem nauiculis coniunctis ita superarat, ut in margine ulterioris ripæ erecta statim munitione, primi qui transierant, dum reliqui trãsueherentur, egregiè sese ab hostibus defenderent; Eo nanque Hieronymus Sylua cum duabus turmis equitum, & quibusdam Cremonensium peditum uexillis aduolarat, ut Strozzeanos amnis transitu prohiberet. Sed in ea cõtentione Sylua glande brachium traiectus, ab eo conatu sic discesserat, ut hostes quo uellent

A lent, nemine qui resisteret inuento, iam adesse trepidis agricolarum nunciis crederentur. Timebat Vastius Laudi Pompeiæ, propterea eò Caldaronem Hispanum cum turma equitum miserat, qui Laudenses in fide contineret. Verùm Mediolano multo maximè timere cogebatur, quòd cum Strozza Pallauicinus Vicecomes aduentaret, qui apud Insubres tanquam ex uetere principum stirpe ortus, magnas & illustres habebat cognationes, multásque populariam clientelas, quibus inductis & cõcitatis, tumultus facilè posset excitari in perampla ciuitate, quæ assiduis ac intolerandis tributis alienata; parata credi poterat ad nouandas res, ut inuisum & prægraue Hispanici imperii iugum excuteret. Sed postquam Rodulphus Baleonus, ad quem antea Cosmus ad reparandam alam dono pecuniam miserat, Etruscis cõhortibus obuiam profectus, redire atque adducere magni ro
B boris auxilia nunciatus est, deferbuit in populo conceptus timor & trepidatio, miráque tranquillitas urbi dudum attonitæ reddita est. Nam callidè & compositè Baleonus cohortes certis flexibus iterato circunductas, ut amplioris multitudinis speciem facerent, ea ordinum celeritate populo auidis oculis spectanti gratulantique ostentarat, ut tanquã conseruator publicæ salutis à quibusdam primoribus appellaretur. Quibus rebus cognitis Strozza, quòd Etruscarum cohortium celeritate se uictum uidebat, nec sese populus uti sperasset commouere sentiretur; inanésque omnino Pallauicini exulis spes esse conspiceret; ad læuam deflexit, Lambrúmque amnem subitario ponte iunxit, eo quidem indignantius & properantius quòd Anghiannm, secus ac eum facturum crediderat, nihil se se in ea rerum occasione prouehere, sed Cariniano lentè obsidentem inefficacius & per-
C rinacius quam oporteret hærere didicisset. Is nanque paulo antè præclarè audenti, atque expedita inferenti arma literis ac nunciis significarat, se nullam rei ex cõposito bene gerendæ occasionem esse prætermissurum. Interim Vastius explorato, animaduersóq. hostium itinere, multum diuerso ab eo quod antea fuerat suspicatus, tanquam liberatis metu Insubribus, lectica sese efferri iubet, eductísque copiis Lanoium cum equitatu ad Belgioiosium oppidum præmittit; pedestres uero copias administrante Cæsare Maßio, idoneis in locis, quæ hostis impetum sustineant, & motum obseruent, properè disponit, leuiáque paßim prælia ab extraordinariis committi iubet. Sperabat enim se hostem magnis inclusum fluminibus, raptóque tantum sese alentem planéque irretitum, nullo negotio deleturum. Tum uerò Strozza, qui ad Orium uicum castra habebat, prouiso rerum
D suarum periculo consilium, quod necessitas afferret, repentè commutat, & ad Padum soluto Lambri ponte, ne per eum hostis insequeretur, signa conuertit. Id iter concepti timoris plenum, tumultuosæque fugæ simile, ac exitu perniciosum uideri poterat, nisi Petrus Aloysius Farnesius è Placentia aliquot lintres ad parandum transitum peropportunè atque amicißimè suppeditasset; sic ut eius matura opportunáque ope Strozza subleuatus summum quod instabat salutis discrimen euaserit, quum ex aduerso Vastius oblatam delendi hostis occasionem insperato effugio sibi ereptam frustra quereretur. Erat eo tempore Farnesius alieno erga Cæsarem animo, quòd à patre Paulo Pontifice, Parmæ atque Placentiæ princeps & Dinasta constitutus, nunquam id Põtificium munus uel in gratiam Margaritæ filiæ enixè orantis Cæsar Augustali authoritate confirmare uoluisset. Hæc enim gemellos pueros rara fœlicitate, in spem auiti principatus Octauio pe-
E pererat; duriorémque in ea re concedenda patrem Cæsarem fuerat experta. Sed in Farnesio irritæ petitionis dolorem mirum in modum augebant multa aduersa, quæ de Cæsaris animo nusquam sibi propenso nunciabantur. Nunquam enim eum uel in præscriptio ne literarum, uel in legatorum colloquiis honestiore titulo ducem, aut principem appellare uoluerat; ne uel inanis tituli præindicio imperatorii iuris authoritatem abrogare uideretur. Qua contumelia offensus studium suum ad Gallicas partes conuertisse credi poterat, non ignaro, aut dißimulante Pontifice, qui in omni actione Tridentini consilii Cæsarianos præsides Pontificiæ dignitati grauiter malignéque aduersos extitisse cognouisset, & Britannici fœderis contumeliam subamaro animo toleraret, Cæsare id totum de Paulo, Farnesióque facilè suspicante, cum aliquot in rebus nequaquam leuißimis, tũ eo præsertim lintrium beneficio in Strozzam collato grauißimè perstrictus, parem iniu

riam Farnesio aliquando se relaturum palam dixisset. Cæterum Strozza circa Pla- A
centiam recepto, multis ex numero suorum militum dilabentibus, Pitilianus, qui erat
Farnesio arcta propinquitate coniunctus, sese cum Romanis quas adduxerat copiis
Strozzæ coniunxit, ut secunda suscepti belli consilia, postquam eos prima fefellissent,
nouo consensu sequerentur. Coniunctis apud castellum sancti Ioannis in una castra
copiis, Strozza ad Padum se conuertit, occupatóque Riuofredo oppidulo, quod est
Padanæ ripæ finitimum, traiecturi speciem præbebat, ut hostes distineret & falleret.
Nam cum Vastius Pitiliani auctum copiis, confisúmque Placentinorum nauigiis, id
ausurum non temerè suspicatus, adiuncto sibi cum equitatu Philippo Lanoio, & ad-
ducta Germanorum & Hispanorum manu, ad tuendam Padi ripam, è Ticino sese
contulerat (præmisso antea Salernitano cum reliquis copiis ad Vicum, qui antiqui- B
tus, non procul à Clastidio, Iterobuium appellabatur; hodie uero Stratellæ nomen
habet, Aemiliæ uiæ impositum) eo consilio ut Salernitanus, ubi arctior est uia, adi-
tu conciso præseptóque transuersam munitionem erigeret; tormentisque in ea con-
stitutis aduersarios illac perrumpere audentes deterreret, & locum hosti iniquissi-
mum summa suorum securitate tueretur. Eius institutæ rei negotium Salernitanus ita
opportunè atque celeriter exequutus est, ut Strozzam cuncta explorantem suscipiendi
eius itineris tota spe deiiceret; proptereáque hostis multus uersaretur in simulatione traii
ciendi amnis; quum ad ripam semel atque iterum signa uerteret, & rursus copias in ca-
stra reduceret, utpote qui per asperos montes ad læuam secundum Apœnini radices
agmen ductare decreuisset, quòd omnino insanum arbitraretur, uel Salernitani munitio C
nes aggredi, uel contemnere insequuturi hostis equitatum, si per loca plana id rectum
iter esset habiturus. Itaque prouisis quatuor dierum cibariis, silentio noctúque se prori-
puit in montes, arduúmque iter Placentinis usus ducibus insigni studio & tolerantia mi
litum per impeditissimas conualles, & confragosa collium iuga, triduo confecit, sæpè la
cessitus in tergo, & in lateribus ab his qui Salernitani iussu abeuntium uestigiis insti-
terant. Is enim cognita hostium profectione, Cæsarem Masiium, & Rodulphum Baleonū,
qui nouissimos consectarentur, Sfortiámque item sanctæ Floræ Comitem, & Sfortiam
Pallauicinum, qui notis tramitibus, altioreq. circuitu hostes antecederent, & circa saltus
demorari retardaréque contenderent, cum expeditis equitibus & sclopettariis præmise-
rat. Ipse uero, ut imperarat Vastius, recto uiæ militaris itinere Vicum Iriæ & Derthonā D
prætereuectus, ægrè raptatis atque demulsis cohortibus, quæ tot itineribus fatigatæ certa
stipendii subsidia flagitabant, tertiis castris ad Scriuiam flumen peruenit. Id ex Apœni-
no præceps datum, ubi Liguriæ rupes desinunt, ad Sarauallem oppidum, uti per plana lo
ca diffusus uadabile se præbet, innominatúmque antiquis scriptoribus, ab uno tantum
Paulo Diacono Scriuia uocatur. Iam Strozzeana uexilla conspici, appropinquaréque
cœperant; quum Lanoius cum suo equitatu Salernitano se coniunxit, & ii qui per mon-
tes persequuti hostes fuerant, è iugis ad castra descenderunt. Nec mora leuibus & tu-
multuariis prælis certari cœptum est. Quum uerò Strozzeanæ cohortes amnis ua-
dum superantes ad accliuia uineta metu equitum se subducerent, & lentior ad uada
amnis esset pugna, Cæsarianæ aliquot cohortes proximum hosti collem occuparunt.
Id non ferentes Strozzeani, eas usque adeo uehementi impetu adorti sunt, ut neque E
consistere, neque uim sustinere possent, & compulsi in fugam tormenta duo amissis
signis deserere cogerentur. At Strozza secundo suorum successu, tanquam orien-
te uictoria maximè lætus, cohortante Matthæo Forosemproniano præfecto audaci
potius quam perito, se continere non potuit, quin è uineis erumperet, ingeminatæ-
que uictoriæ clamore edito Pitiliani agminis præfectos admoneret & accerseret, ut
cum phalange postrema subsequi intento passu, & cœptæ uictoriæ adesse uellent. Pi-
tilianus ipse in crure, suo an alieno gladio incertum, grauiter uulneratus, Placen-
tiæ substiterat, sic ut apud eius copias non unus, sed plures imperii authoritatem
obtinerent, nec peritioribus præfectis, sed honore præstantibus regulis milites pa-
rerent. Quamobrem exaudito uictoriæ clamore, quanquam Sommeus, atque
Capaccius

A Capaccius densata phalange, eundũ esse ad uineta præciperent, noui milites contineri ne quiuerũt, quin dissolutis ordinibus procurrerent, extenuatóq; agmine hostiũ equitibus oc casionẽ irrumpendi præberẽt; cui nõ defuit Salernitanus increpitis equitibus, qui aliquã diu infami segnitie cessatores neq; equos tanquã fessos acriter incitare, neq; alacriter pha langem adoriri uoluerant. Quando (inquit) acceptam dudum ignominiam prælio Cere solæ aliquo forti facinore abolendam existimabitis? si hanc fessi hostis laxatis ordini- bus raram aciem ex transuerso non inuaditis? Erubuit eques, & extemplò uehementer equos incitauit; irrumpentéque antè alios Bartholomæo Græco Volaterranæ stirpis Ba leoni alæ præfecto, perrupta est hostilis acies malè cohærens, inuadentéq; demum ex o- mni parte equitatu, & consequentibus cohortibus, tota fœdè profligata dissipatáque est; B eo euentu, ut paucis occisis, integri fermè omnes caperentur, renouata memoria incruen tæ patrum nostrorum militiæ, nam Italus clementer deditis parcebat, spolio contentus. Nec aderant Germani Hispaniue, quorum sæuas manus, cædibus gaudentes, pauci effu- gissent. Bona quoque forte Sanseuerini proceres Sommeus atq; Capaccius exules Nea- politani, qui capitis non dubium discrimen adibant, dimissi sunt; quum quisque miles Va stio & Salernitano sanguine coniunctos, humaniter potius dimittendos, quam seuerè ad necem teterrimam externo iudicio tradẽdos existimaret. Vnus omnium nobilissimi san guinis, & summæ spei indolis adolescens Vlyxes Vrsinus, in acie glande traiectus cecidit. Ipse Strozza cum Nicolao Pitiliani filio, Flaminióq; Anguillario in fines sociorum Gal- lorum proximos euasit, sæpè detestatus Tessii segnitiem, non obscura malignitate con- C iunctam, qui uti promiserat, alam equitum è proximo Montisferrati oppido sibi obuiam non misisset; eius enim equitum præsidio famáque hostes deterreri superaríque potuisse multi prædicabant. Sed Tessius neque alam summittere sine pedestri subsidio, neque id circo e suis castellis, tanquam paratis ad defectionem, præsidia deducere uolebat. Cæte- rum rapaci in homine, expilandísque Montisferrati populis intento, publicum commo- dum priuati quæstus messis opima superabat, quam aduentu tot Italicarum cohortium steriliorem sibi obuenturam iudicaret. Nec multo pòst Strozza, qui in aduersis inuictos spiritus gerebat, experiri iterum Fortunam inusitata, sed fœlici temeritate constituit. Cõ fluentibus enim ad eum ex fuga militibus, conquisitisque multis equis, & nemini com- municato consilio, quod totum sua celeritas faceret, inopinantibus hostibus rectà per D Aemiliam uiam Placentiam est regressus, quum rubræ crucis insigne militaribus sagis insuisset, ut passim iter habens, Cæsarianæ alæ speciem præberet. Eo modo accelerans, nec usquam conquiescens, ita obuios quósque insolita ora mirantes fefellit, ut mox non obscurè à quibusdam pro hoste notatus & agnitus uix sesquihoræ spatio è manibus per- sequentium multo sudore fatiscentibus equis elaberetur. Is ad Placentiam receptus, mi lites colligere, suóque sumptu cohortes scribere cœpit, uel id consilium nequaquam pro bante Anghiano, qui solicitus de Gallici belli euentu; quando iam Cæsar & Henricus terra marique ex composito ualida inferrent arma, nihil ultra tentandum perspecto Strozzeanæ expeditionis fœdo exitu iudicaret. Sed Strozza nihilo secius pertinaci in- citatus studio subleuandam nouo ausu partium Fortunam ratus, inefficaciáque Gallo- rum ducum consilia, nec ea quidem usquam tempestiuè satis explicata despiciens, col- E legit copias, inusitatísque tramitibus per Ligustica saxa, ad Montoculum Fliscorum castellum eas perduxit, atque inde commeatu adiutus in Pulciferam se dimisit ual- lem; eo tutius atque facilius, quòd sese Genuenses in neutram partem commouerent, pacatúmque iter transeuntibus præbere montanos Ligures iuberent, grauiter id feren- te Figaroa Cæsaris legato, qui ciuitatem eos, quos Cæsar inimicos duceret, pro hosti- bus habituram persuasum habebat. Eo enim tempore senatus Genuensis Gallicum no- men, quod id negotiationibus, & mercaturis ipsorum nauigantium magnopere con- duceret, amicè colendum esse statuebat. Itaque Strozza intra Gallica præsidia sine ullo incommodo penetrauit, Albámque Pompeiam adortus eiecto Capinio Man- tuano, qui urbi præerat, in potestatem redegit, amisso ibi Matthæo Forosempro- niano, quem intempestiuo hortatu suo uictoriam corrupisse ad Scriuiam supra docui-

mus. Hisdem diebus, quibus Strozza conscribendis cohortibus erat intentus, ut acceptum ad Scriuiam detrimentum aliqua ex parte resarcire conaretur, Ioannes Vega Hispanus ad Vastium ab Vrbe peruenit, ut collegæ nomine administrandis rebus esset adiutor. Is apud Paulum Pontificem Cæsarianæ legationis munere fungebatur, uir efficax, & seuerè grauis, & quod reipublicæ intererat, partium maximè studiosus. In conscribendis enim Italicis cohortibus, quas diximus, conquirendáque pecunia, enixè operam dederat, ut Vastio certa spe auxiliorum maturè confirmato Cisalpinæ Galliæ succurreretur. Discesserat demum à Pontifice alienato plane animo, quòd illum à Gallica amicitia non abhorrere, Cæsaris incommodo atque periculo lætari, eúmque grauibus diuersi belli difficultatibus implicari premíque percupere crederet. Eius aduentus quanquam Vastio parum gratus, & Salernitano præcipuè grauis non obscura honoris obtrectatione ui deretur, tamen in unum communicatis consiliis Cæsaris causa consenserunt; Vega sese apertiorem & æquiorem præbente quam crediderant. Præferebat enim ingenium more gentis elatum, & uultum ab Italica comitate prorsus alienum; sed qui suas partes inspiciendis præsidiis & parandis commeatibus diligenter obibat: Neque tamen Strozzam per Apœninum euadentem impedire, neque per præmissas cohortes & equites eum consequi potuit, quanquam ex Strozzeanis multos dilabi, ducémque deserere ex itinere coëgisset. Conuertit se demum Vega ad oppugnandum Anxianum oppidum, quod eo euentu expugnatum est, ut oppidanos ad unum omnes cum præsidio trucidari fineret, sæuas manus ad eam cædem præbentibus Hispanis & Germanis, qui seruatos ad Scriuiam hostes ab Italis, nequaquam eo die sanguinariis, ægerrimè ferebant. Vega quoque eius cruenti facti sæuitiem inuidiosa seueritate cumulauit, quum deditos præfectum præsidii, & signiferum cum centurione, nonnullísque militibus Insubri nominis, ad subgrundia porticus laqueo suspendi iussisset, quòd aliquanto pertinaciùs & insolentiùs quam deceret aduersus Cæsarianos tanta ui oppugnantes propugnassent, uictíque demum extrema necessitate sese ad arbitrium uictoris dedere, quam in ipso suscepti conatus uestigio constanter interfici maluissent; sic ut Itali iniquis animis eam Hispani noui ducis acerbitatem ferrent, quando ii qui sese perseuerantius pugnando cum fidei tum militiæ decus tueri uellent, inhumano prorsus more latronum supplicio punirentur, & eo quidem indignantiùs quòd ipsorum cohortes pòst diu oppugnatum murum ex ipso cruento conatu Vega reuocasset, ut succedentibus Hispanis, qui recentes & integri fuissent, expugnati oppidi laus, ipsáque præda omnis pararetur. Sed Vega seuerioris eius facti inclementiam eo nomine excusabat, quòd transfugas & exules, apud Gallos stipendia facientes, tanquam Cæsarianæ ditionis iusta pœna damnandos iudicasset. Ab hoc etiam terrore hostibus resistere paratis illato, Vega Andesanam oppidum sine uulnere recepit, ob idq. gratiæ ei actæ sunt ingentes à Carolo Sabaudio, quoniam ipsum Vercellis commorantem, propinquos urbi Gallos hostes, & perpetuis incursionibus infestos ultus, utroque erepto oppido, in reliquum tempus non obscuro metu, & sumptuosa cura liberasset. Nec multo pòst his rebus gestis Vega ad suum susceptæ legationis munus Romam est reuersus, ipso Vastio disponente præsidia, & Carinianæ obsidionis successum, Anghianique motus obseruante. Nec multis inde diebus Pyrrhus extrema alimentorum inopia compulsus, honesta conditione Anghiano deditionem fecit, ita annuentibus Germanis pariter & Hispanis, quos diu spe eruptionis sustentatos, in officio continuerat. Ea autem re transacta Vastius Pyrrho uehementissimè succensuit, quasi falsò sibi enunciata cibariorum omnium penuria solicitus, & properantius quam necessitas periculosæque prælii aleæ casus flagitarent, sibi opem ferri postulasset, importuno maximè tempore, cœlóque pluuio, quibus tantum Cæsarianis partibus incommodum esset acceptum. Quadraginta siquidem amplius dies, postquam ad Ceresolam fuerat dimicatum, obsidionem tolerarat. Quo spatio citra periculum inediæ concesso, maturius & apparatius opem ferre, & cum hoste confligere potuisse Vastium apparebat. Verùm priores difficultates noua plenioris cõmeatus copia sustulerat, reperta quidem in reconditis abstrusisque oppidanorum horreis, satagentium & cuncta scrutantium militum diligentia; quanquam Vastius ex dolore ac-

A re accepti detrimenti succensus, eam Pyrrhi satisfactionem ægrè acciperet, eóque etiam grauius, quòd educta esse Cariniano multa iumenta didicisset, quibus occisis totius absũm ptæ frugis defectus tolerari potuisse crederetur. Cuius rei opinionem præclarè confirmabant obsessorũ uultus, nequaquam uti ab insuetis cibis accidere solet, ulla macie, aut insolito pallore deformati, quum gregarii etiam milites ora saluberrimi coloris præferrent. His uero conditionibus deditio facta est, ut Germani in Germaniam continuò redirent; Hispani extra ueteres Subalpinæ ditionis fines, quò uellent, demigrarent; neque intra quartum mensem Cæsari militarem operam præstarent. Pyrrhus ipse sub fide dimissus, ad Franciscum regem in Galliam statim proficisceretur, & ab regia clementia libertatem peteret. Bellicus uerò apparatus omnis, qui Cariniani esset, Gallis cederet. Eo modo

B Pyrrhus à Gallis Cberium deductus, non multo pòst ad regem se contulit; à quo singulari humanitate suscipitur; nam Franciscus uel in hoste ueræ uirtutis admirator facilè eum ad liberale stipendium inuitauit; abnuentem affecit donis, & ut transiret ad Cæsarem potestatem fecit. Sed præfectus Hispanorum, cui cognomen fuit Sanctus Michaël, nequaquam syncera fide conditionibus stare uisus est, quòd nonnulla à Gallis sibi uiolata fuisse diceret; atque ita conniuente Vastio, secundo deuectus Pado, ad Brixellum Atestinorum ditionis cohortes exposuit, expeditisque tormẽtis oppido ita potitus est; ut præfectum oppidi cognomine Bellingambum tormentis excruciaret, & oppidani gratuitò uberioreq. conuictu Hispanos alere cogerentur. Hoc indulsisse Vastius nõ inuitus credi potuit, quòd eius oppidi copiis cohortes alendas putaret, atque odium in Cæsarem Hippolyti Atesti-

C ni Cardinalis ulcisceretur. Is nanque Gallicas professus partes, omnibus rebus Strozzam adiuuerat. Hisdem ferme diebus quibus hæc inter Cæsarianos & Gallos in Subalpina regione gesta sunt, honesto pióque consilio rex Franciscus Barbarussam censuit dimittendum. Barbarus nanque sibi satagere, undique prædari, neque otium pati solitus, querebatur se non sine contumelia sui nominis retineri; ut pote qui neque Gallo utilis, neque Cæsari hosti infestus foret; & sibi opportunum ad nauigãdum tempus elabi prædicaret, quo minus flantibus Etesiis Byzantium reuerti posset; ideóque excludi prorsus reditu, nisi discedere maturaret. Accedebat ad hoc regii promissi fides, qua eodem anno ad Solymanum se rediturum fuerat pollicitus. Ea porro mora Gallis inutili, sibíque damnosa emarcescere ignobili otio remiges, hebetari naualem disciplinam, & sub alieno cœlo Tur

D cas mortiferis morbis absũmi, conuitiosa uoce dictitabat; addens si iuberetur, & rex Cæsari implacabili suo hosti in Galliam irrumpenti æquo iure nocendum putaret, se paratũ fore, ut expedita & strenua excursione totius Hispaniæ oram summis ferro atque igne illatis detrimentis, à primo Pyrenæi promontorio, ad Gaditanum usque fretum perua staret. Id consilium rex ab insita sua pietate prorsus alienum, quanquam amicissimè oblatũ continuò repudiauit. Cur enim Christiani nominis gentes nihil tale meritas, parentesq. tantum imperio Cæsaris, immanibus Barbaris delendas cõcederet? Cur in hoc tam atroci facto sui uetusti cognominis obliuisceretur? Cur denique usque adeo detestabilis & impiæ cladis inuidiosam sibi, & posteris memoriam relinqueret? Admonebatur quoque rex ut prouinciæ incommodis ac oneribus finem imponeret; quòd Barbari lignatum eũtes, non modo consita uastarent; sed uagos etiam homines insidiosè corripere, & ad trã-

E stra cathenare dicerentur. Itaque in supplementum demortuorum Turcarum condonauit ei rex Turcici Punicique nominis seruos omnes numero ferme quadringentos, qui essent Gallicis in triremibus ad remum damnati, ipsóque instruente omni genere commeatus, multáque insuper munera in ipsum Barbarussam congerente, Ottomannica classis oram soluit; tenuítque rectà cursum à Leroniis insulis ad Vada Sabatia, qui est portus Sauonæ propinquus. Ibi ab Genuensi senatu multa tela serica, multísque recentibus cibariis benignè donatus est; indéque exiens professus se in Liguria nemini nociturum, ad Iluam insulam contendit. Vbi uero appulsa est tota classis, Barbarussa literas ad Appianum, eius insulæ Populinique regulum, in hanc sententiam perscripsit. Scio apud te seruire adolescentem Turcam, Sinæ præfecti triremium cognomẽto Iudæi filium, iampridem Tuneti captum. Hunc uelim ut amicè restituas, quod munus ostendam mihi fuisse gratissimum.

Nam hæc nostra ingens classis dum prætervehetur ab omni hostili iniuria & maleficio in A
tegra fide temperabit. Quod si mihi obsequi hac parua in re grauaberis; scito eam cladē
in ora ditionis tuæ esse expectandam, quæ ab infensissimo hoste inferri possit. Ad eas li-
teras Appianus ita respondit, ut dissimulare metum ostentatis in muri corona armatis
hominibus, & munitioni loci confidere uideretur; diceretque se quominus petenti obtē-
peraret, prohiberi religione, quòd adolescentem Christianis initiatum sacris sine piacu-
lo tradi non posse sacerdotes confirmarent. Cæteris autem in rebus cuncta humanitatis
officia transeunti præstiturum, & iuuenem nequaquam serui, sed filii loco ab eius commē
datione semper habiturum. Addidit etiam munera recentis commeatus, quibus minus
grati responsi sui conditionem leniret. Hæc ubi à legato suo renunciata sunt, Barbarussa
uehementer iratus Appiano, quòd cunctantius & perplexius quam ipse cuperet, respon- B
disset, occupatis cunctis insulæ litoribus, ut milites descensiones facerent, & ad prædam
discurrerent pronunciauit. In Ilua, quæ Aethalia etiam dicitur, gemini sunt portus, pro-
currente inter ambos enormi quodam concisi litoris anfractu, ad latioris isthmi similitu
dinem, cuius dextra pars in oblongam exporrecta frontem promontorium efficit, iuxta
Magnetis rupes, quod caput Liberum incolæ uocant. Huic introrsus subiacet portus,
quantumuis magnæ classis capax, sed Vulturni & Euronoti flatibus expositus. Is pro-
pter sinus hiantis longitudinem, Longonis nomen obtinet. Alter uerò in diuersa insulæ
parte, qui olim Argous fuit, & hodie Ferrarius uocatur, uergit ad septentriones, & ad-
uersam Etruriæ continentem spectat, contra Baractum antiquæ Populoniæ portum; Lō-
gone quidem tutior, atque nobilior, uel ob id, quòd adunco mollioris pelagi sinu profun C
dissima atque optima uel octoginta triremibus statio arctis adeo faucibus includitur, ut
cathena aduersus omnem impetum præcingi possit. Binis quoque editis arcibus latè ma-
ria spectantibus, & portum aptissimè protegentibus; quas hodie Cosmus Medices oppor
tuno inaccessæ utrinque rupis supercilio imposuit. Harum alteram ab ipsa radiosi ædifi-
cii figura Stellam, alteram ab excelsa structura Falconem appellauit; ut portus usum Bar-
baris prædonibus metu imminentium tormentorum eripiat; eo etiam grauiore consilio,
quòd magnis circunductis operibus peramplam coloniam ad tuti celebrisque empo-
rii nomen condat, maximè salubri in loco, piscosóque litore, ad quam incolis omnibus cō
specto hoste tutissimus sit receptus. Primum omnium Barbari oppidum, Caput liberum
de proximi promontorii nomine uocatum, ea celeritate aggressi sunt, ut oppidanos fer- D
me omnes interciperent, effusique undique ad prædam incolas frustra in rupes sentico-
sas, & nemorosa loca fugientes, uenantium more consectarentur; conuersique inde
ad Vulturarium, excelsum prærupta in caute castellum, missilibus frustra tenta-
runt, latéque munita loca prædati ad classem redierunt; qua suorum calamitate nunciata
Appianus, ne eius insulæ, quæ sibi ferrariæ secturæ, multarúmque rerum uberrimum ue-
ctigal præbet, supremum excidium lugeret, consilium mutauit, redditóque adolescente pa
cem redemit, non temere iudicans se tantæ classis uim non esse laturum, si irati Barbari
impetus esset expectandus, quanquam Cosmus integræ cohortis præsidium sibi præmisis-
set, id cum publicæ causæ facilè tribuens, tum priuatæ item amicitiæ, quum Saluiata ipsius
matertera in Appiani matrimonio esset. Itaque recepto adolescente Barbarussa ab reli-
quis insulæ oppidis & maleficiis abstinens, adolescentem, quem Salecus adduxerat, Itali- E
ca insigni adornatum ueste, tanquam fortissimi uiri, ueterisque sodalis sui filium, paterna
caritate complexus est, gratiásque agens Appiano promissi fidem nusquam ei postea iniu
rius implenit. Hunc adolescentem honoris causa septem triremibus præfecit, sic ut po-
stea mitteretur tanquam postliminio redditus ad patrem Sinam usque ad Sueziam rubri
maris portum, Memphi urbi propinquissimum, qui antiquitus Arsinoës fuit. Ibi enim Si-
nas propter naualis disciplinæ peritiam, magnúmque usum in re militari, ædificandæ, ad
ducendæque in Indiam classi aduersus Lusitanos à Solymano fuerat præpositus. Verum
senex inexpectatam singularémque ex recepto filio lætitiam diu sustinere non potuit, quū
præ gaudio supremum animæ deliquium incurrisset. Erat Sinas, ut sæpe alibi diximus, ipsi
Hariadeno opinione uirtutis ferè par, & ætate æqualis; prudentia uerò æquitatéque indi

cii facilè

A cii facilè superior, uel ipso captiuorum testimonio, qui eum Barbarussa, uti sæpe iracun-
do atque acerbissimo, mitiorem dominum experti fuissent. Interim Cosmus per Græcū
speculatorem, quem opimo stipendio in ipsa Barbarussæ naue prætoria diu aluerat, de
profectione, arcanisque etiam Barbari consiliis certior factus, sicuti Etruriæ principem de
ceret, frequentibus literis Senenses admonebat de aduentu Turcarum classis, hortabatúr
que ut quam maxima possent præsidia per oram ipsorum ditionis accuratè disponerent,
ne aliquod repentino Barbarorum impetu detrimentum acciperetur; quòd Barbarussam
inhiare Etruscæ oræ portubus, & tutam sibi stationem in Italia parare uelle didicisset, Gal
lorum maximè hortatu, impulsúque etiam Leonis Strozzæ, quem rex Franciscus cum
aliquot triremibus Barbarussæ comitem dederat, unà iturum cum munere legationis ad
B Solymanum. Propterea ad auertendam communem inmanium hostium perniciem,
quas ipse haberet paratas peditum atque equitum copias illis offerebat; si eas intra fines
reciperent, ut eius oræ litoribus, atque hosti quum expediret essent propinquiores. Cos-
mus nanque communicatis cum Stephano Columna consiliis (hunc enim Etruscis omni
bus copiis præfecerat) in spem ueniebat Turcas, si descensiones facerent, subito atque inex
pectato impetu facilè repelli ad naues, insigníque illata clade perturbatos, in mare detru
di posse, quoniam tormenta triremium nulli usui futura uiderentur, quæ nisi pari cum
periculo in permixtos expediri displodique nequirent. Sed Senenses nusquā sibi tempesti
uè consulentes, uti homines natura suspicaces, uerique & antiqui Florentini nominis ho
stes, ea tota consilia atque præsidia repudiarunt, quòd finitimorum ualida arma intra fi-
C nes recipere minus tutum putarent, stultáque ratione propriis uiribus Barbaro resisti pos
se confiderent. At Barbarussa Iluà excedens, Telamonémque delatus, expositis illico tor-
mentis oppidum adoritur, iuxtáque arcem qua murus erat debilior, magna pinnarum
strage edita ingressum sibi parat, quo periculo territi qui exiguo præsidio præerant Hiero
nymus & Ambrosius cum Verdone centurione perforato muro ad aduersam oppidi par
tem effugere conantes, a Turcarum circunfusorum corona capiuntur; oppidúmque ita
diripitur, ut Barbarussa in domum Bartholomæi Telamonii igne desæuiret; sepulchrúm
que eius paulo antè defuncti, uiolatis ossibus disiiceret; quòd is superioribus annis Pon-
tificiarum præfectus triremium prædabundus ad Lesbum insulam usque prouectus,
Mityleneum agrum, paternásque Barbarussæ possessiones euastasset. Eadem ui celerita-
D téque Barbari introrsus à litore octomillibus passuum distans Monteanum oppidum no-
ctu peruenere, Monteanenséſque ad unum fere omnes miserabili captura oppressere, sic
ut pauci tantum aratores & agricolæ qui in opus exierant seruarentur. His nunciis territi
Senenses, quum Barbarussam ad Portus Herculis, oppidum imperitè inualidéque muni-
tum, contendere serò prouiderent, Ioannem Lunam urbis præfectum cum manu Hispa-
norum, & tumultuariis ciuium cohortibus, ad mare descendere iusserunt, & quòd hæc
præsidia infirmiora quam periculum flagitaret fore perspicerent, ad Cosmum tandem
confugere coacti sunt, atque ita Ambrosius Nuclus legatus, mutatis ad celeritatem equis,
ad Cosmum contendit, postulauítque ut rem Senensem in summum adductam periculū.
& prope oppressam, celeri ope præbita subleuaret. Cosmus etsi eos indignos putaret au-
xiliis, qui nuper secus ac oportuisset, tanquam suspecta repudiassent; tamen ne reipublicæ,
E quæ religionem & Cæsaris commodum simul respiceret, deesset; ad dignitatem Etrusci
nominis, obliuiscendum subagrestis contumeliæ, & opem maturè ferendam censuit; sic
ut statim Stephanus Columna cohortes deduceret, & festinandi causa Cepinius Vitel-
lius cum duabus turmis equitum, & expeditis sclopettariorum cohortibus præmitteré-
tur. Sed interim Barbari singulari usi diligentia atque incredibili artificio eductis in præ-
altam rupem tormentis suppositam arcem ipsúmque oppidum tanta ui diuerberarunt, ut
Carolus Manutius Senensis, & Coranza Hispanus inusitato summæ cladis periculo terri-
ti, cum præsidio in seruitutem se dederent; oppidum incenderetur à Barbaris, & Chisia-
næ magnificentissimæ domus delitiæ uastarentur. Chisius enim Senensium uir elegan-
tissimus, qui summæ opulentiæ erat publicanus, hoc oppidum operosis ædificiis exorna-
rat. Fumante autem oppido Luna serus aduenit, & quum amisso deflagrantíque oppido

opem ferre non posset, in oppidum Orbatellum, quod in palude media situm est, se intolit. Is locus admonet, antiquis parum celebratus, ut eius regionis faciem breui descriptione legentibus ostendam. In medio ferè totius Etrusci litoris spatio à Tiberi ad Macram nullum omnino maius atque porrectius promontorium uisitur ipso Herculeo, quod hodie Argentarium uocant. Id præcisis undique cautium lateribus ita exurgit, ut tanquam naturæ circino circunductus sese reflectat, introrsus in geminos sinus, qui ceruici extentæ, qua continenti iungitur, aptissimè cohærent, & humani capitis affixi trunco, corporis figuram exprimunt, non secus ac Peloponnesus Corynthiaco isthmo Achaiæ connexus cernitur. In his cauis sinibus utrinque ad continentis humeros patescunt gemini portus; ad ortum quidem solis qui Herculis uocatur; ad occasum uero Stephanius, ab antiqua æde sancti Stephani sic uocatus. In summo autem promontorio, planities latissimi prospectus, purgatissimíque aëris fontibus scatens, olea & palmis, lauro & myrto conuestita, in spatium centum fermè stadiorum expanditur, condendæ prorsus magnæ & perbeatæ urbis sedem ostendens, si regibus nostri sæculi inesset laudis amor & extendendæ famæ studium, uti olim id in Græcis atque Romanis, Gallísque Trāsalpinis uiguisse perspicimus. Quando duo tutissimi portus, ad omnes mercaturæ inuectiones fructuúmque exportationes commodissimi, & ager intus frumentarius, & uberrimæ alendo pecori pastiones, syluæque cæduæ, & uitiferi colles urbi nondum conceptæ, neq. unquam fortasse nasciturx, rerum omnium copiam, & non dubiam toto anni tempore fertilitatem repromittant; & supra hæc benigno naturæ munere argentariis fodinis ditescere possit, quum etiam in tergo piscosissimo lacu inter utrūque portum ditetur. In hoc lacu, qui à quibusdam olim Prilinus fuisse putatur, situm est media in insula oppidū Orbatellum angusto pōte continenti iunctum, contra omnem prædonum & hostium uim munitissimum. In id, ut diximus, Luna cum præsidio se contulerat, Barbarussáque inuasurus credebatur, quum ab expugnatione oppidi Portus Herculis nihil eius peritiæ & uiolētiæ imperuiū fore constaret. Iā enim cæsa materia parabat rates, quibus maiora tormēta oppido admonerētur. Qua re animaduersa tantus Lunæ præsidióq. incessit timor, ut uno cōsensu, desperata defensione, inde perfugere cogitarēt, & nemo uel Senensium ciuiū, quibus imperare poterat ex senatus authoritate Fātocius Senēsis, cōsistere auderet. Sed hūc terribilē metū opportunè sustulerūt aduētantes Cosmianæ copiæ, præeunte Vitellio qui intrauit oppidū, móxq. uti erat uir impiger, in hostes in litus expositos cū ipso Luna erupit sic ut productis equitibus & sclopettariis hostes præsertimq. Strozzeanos, qui audacius in litus exierant, in mare propelleret, & qui scaphaim accedebant Turcas descensione prohiberet. Quamobrem Barbarussa quòd sibi ab armato equitatu, quem turmatim augeri conspiciebat, militaribúsque cohortibus quæ sub signis in conspectum se dabant, non temere cauendū existimaret, & capta iam passim multa præda satis in Etruria profecisset, ad Igilium se conuertit. Hæc Insula suauissimo uino celebris duodecim milliaribus à portu distat. Itaque extemplò facta descensione, ac expugnato tormētis oppido, magnum numerum omnis sexus & ætatis mortalium in seruitutem abduxit. Hoc subito, ac prope inexpectato Barbarorum discessu Orbatellani non præsenti tantum timore, sed grauioris etiam futuri incommodi suspicione liberati sunt; quòd Barbarus suopte ingenio peracutus, edoctúsque impiè à nostris hominibus, uti quibusdam rerum peritis facilè ausurus credebatur, ibi sedem minimè figendam iudicasset. Cur autem rei aggrediendæ perficiendæque occasionem omiserit, has fuisse causas reperiebamus, quoniam Byzantium eadem æstate omnino redeundum esse statuisset; ideóque iusto maiorem motā nusquam trahendam, ne in dubias incerti autumni tempestates incideret, quibus superioribus annis, uel nondum adulto autumno bis naufragium, semel ad Acroceraunios Chimeræ scopulos, iterum in Propontide ad Cherronesum, quam Marmora nocant, multis amissis triremibus fecisse meminerat. Neque tum sibi satis paratos Gallos, ut oppidum Portus Herculis instaurare, munireque, & firmo demum præsidio teneri posse prouideret; quanquam occultiore quodam grauioréque consilio, una temporis exiguitate se excludi & deterreri fateretur. Vir enim immensæ prudentiæ, ac imperii gloriæque auidus,

cogitarat

A cogitarat(ſicuti didicimus)ab ipſo Stephanio portu foſſam ad altitudinem commeantiũ
triremium,perpetuo ſeruorum labore perducere ad proximam Orbatelli paludem,quã
inde non plus quam ad ſagittæ iactum abeſſe iam pridem nouerat,ſcilicet,ut ibi capaciſ-
ſimum & aptiſsimum tantæ claſsi portum efficeret, ad infeſtanda maria, inuadendúmq.
totius Italiæ imperium, ad quod non obſcurè Solymanum aſpirare didiciſſet. Quando-
quidem nullis ſe inde uiribus,uti gnarus noſtræ infirmitatis atque diſcordiæ depelli poſſe
confideret. Quum præteruehetur Linarium promontorium olim Pyrgæum, quod ſu-
pra Centumcellas eminet,eam urbem inuadere,atque incendere uelle comminatus eſt,
ex eadem cauſa qua Telamonem deleuiſſet. Sed deprecante Leone Strozza ne tanta in-
de Francifco regi inuidia conflaretur,uix impotenti iracundiæ obſiſtens, ab iniuria tem
B perauit; indéque directo curſu in Aenariam delatus odii ſui ad Niceam in Alfonſum
Daualum concepti,omnem acerbitatem effudit,quum nocturna deſcenſione facta,un-
dique inſulam complexus,omnes propè incolas,nequicquam in altiſsima Abocœti mon
tis culmina euadentes intercepiſſet; treſque præcipuos eius inſulæ pagos, Forinum, Pan
ſam & Varranium euaſtaſſet. Ipſum uero oppidum Pithacuſas,Dauali ſedem, abrupto
in colle diſiunctóque à mari poſitum,quum tormentis egregiè eſſet permunitum,aggre-
di non potuit. Exinde abradens Prochitam illato minore detrimento,quod incolæ demi
grantes magna ex parte Pythecuſas confugiſſent, in Puteolanum ſeſe intulit ſinum,eo
ordine ut claſsis à Miſeno ad Auernum toto Baiano litore extenderetur, tutáque eſſet à
tormentis eius excelſæ arcis,quæ eſt ad Baulos antiquis Hortenſii oratoris deliciis nobi-
C les. Tum uerò Salecum cum parte claſsis in aduerſum litus tranſire,& tormentis à mari
Puteolana mœnia ferire iuſsit, ut ſi quid de expugnatione effici poſſet,explorata urbis
munitione tentaret. Magnus inceſſerat Puteolanis timor, quòd nullo militari præſidio
confirmarentur,conſciique eſſent ipſorum inopiæ,nec eis in triduum molita frumenta
ſufficerent. Accidit etiam importunè ad terrorem augendum, quod Hiſpanus Saiaue-
dra uir militaris,dum in muri corona diſcurreret, tormento fuiſſet abreptus; ſic ut Pu-
teolani ingenti periculo eſſent circumuenti. Sed prorex ipſe Neapoli Petrus Toletanus
cognito Turcarum aduentu,nullam ſibi moram attulit, quin Neapolitanos circuendo
ſingulas tribus ad capienda arma ſplendidiſsimis adhortationibus excitaret; ſtatímque ni-
hil recuſantes,& pro patriæ dignitate ſaluteque armatos ad opem ferendam Puteolos ad
D duceret. Fuere cum eo amplius mille galeati equites,& ſecundum eos tumultuaria ſtre-
nuorum peditum manus, quorum multitudinem deſcendentem è collibus conſpicatus
Barbaruſſa,deſcenſiones militum ſuorum inhibuit; ſegniúſque iam Puteolanos oppu-
gnantem Salecum reuocauit: ne ſi ut acrius murum feriret tormenta maiora in litus ex
ponere,& militum uim admouere cogeretur;inermes turbæ naualis cohortes,tot arma
tis equitibus proculcandas obiiceret; quod erat prorſus alienum à conſilio; utpote qui
improuiſis tantum,& tutis ſibi expeditionibus obuia tentare,nec expoſito milite uſquã
cum armato hoſte congredi ſtatuiſſet. Atque ita Barbarus uno tantum Hiſpano equite
cataphracto,iuxta proregis hortos intercepto, quòd ille audacius procurriſſet,oram ſo-
luit,ſub Capreis curſum dirigens,quum in tergo Ioannes Auria cum roſtratis uigintiqua
tuor è Pauonis portu, Euripóque Niſitæ inſulæ proſiliens, nouiſsimi agminis hoſtium
E nauigia,tormentis procul impeteret. Superato autem Athenæo promontorio,quod nau
tæ Campanellam uocant, ea mente in læuam deflexit,ut urbem Salernum inuaderet. Ve
rum oborta tempeſtas,eam ab amœniſsimo litore perniciẽ auertit; eo euentu ut diſiecta
claſsis inualeſcẽtis Cori flatibus ultra Palinurum raperetur; Brutiiſq. litoribus,& Carrea
to præſertim oppido,luctuoſa inferret detrimenta. E Brutiis demũ multa onuſtus præda
profectus Liparas quadraginta maiora tormẽta expoſuit; eiuſq. inſulæ urbem uſq.adeo
pertinaci atq.terribili oppugnatione cõcuſsit; ut Nicolai primarii ciuis meticuloſi homi
nis opera deditionẽ exprimeret;ipſóq.uno tantũ Nicolao cõſeruato;cæteros omnes Lipa
ritas cõprehenſos in ſeruitutẽ abduceret,qui ſeptem milliũ humanorũ capitum ſummã
impleuere. Hæc clades euerſo oppido lõgè omniũ miſerrima uideri potuit,quũ nefarius
ciuis,uitã & libertatem ſuã publicæ ſaluti turpiſsimè prætuliſſet. Tantã autem omnis ge

neris mortalium prædam, qui in classe erant fuisse retulerunt, ut in toto cursu ad Byzantium directæ nauigationis, plura captiuorum enecta fame, siti, mœroréque corpora, uti erant in infimis carinis inter naturæ sordes angustissimè constipata, omnibus prope horis in mare proiicerentur; execrantibus cunctis immites Galliæ regis & Cæsaris animos, ideo studentes ueteribus odiis, ut subditæ ipsorum imperio gentes nihil tale meritæ plecterentur; quandoquidem ex sua effræni obstinatáque libidine, à communi abhorrentes concordia tantis calamitatibus graui cum infamia causam præbere dicerentur. Hunc annum tot diuersis clarum bellis subsequutus est quadragesimus quartus supra quingentesimum atque millesimum à partu uirginis, pòst grauissimum bellum inexpectata pace ualde insignis; quanquam ea uti maximè exoptata, non ita firmis exæquatísque legibus constituta esset, ut diu statura crederetur; ut pote quam necessitate potius, quam syncera regum uoluntate expressam hi mortales iudicarent, qui rerum periti, gnarique consiliorum & sensuum Cæsaris atque Francisci regis nunquam fore stabilem arbitrarentur, nisi utrique eorum aliquid seuera transactione demeretur, quod ab ambobus non planè concilia tis sponte præstari non posse intelligerent. Cæsar siquidem & Henricus Britanniæ rex, antiquis atque recentibus incitati odiis, aduersus Franciscum ita conspirarant, ut consociatis uiribus uno tempore diuersas Galliæ regiones irrupturi, exuturíque procul dubio eum magnæ partis Galliæ regno putarentur; nam imperitè prorsus & segniter superiore anno ad Landresium bellatum fuisse meminerant, existimabátque Cesar Franciscum è manibus sibi elapsum, quum ille contempto ingenti conferendæ pugnæ periculo, pòst solutam Landresii obsidionem, tumultuoso quodam receptus genere, congressum dimicaturi atque insequentis hostis non temere deuitans, & obscuræ noctis tenebris utens, in pacatam Galliæ regionem abscessisset. Tum uerò apparebat Gallos nequaquam tantas habituros copias, ut in diuersam regionem utrique distunctim irrumpenti iusto cum exercitu obsistere possent; quum hinc Cæsar totius Germaniæ atq. Hispaniæ robora cū bona spe uictoriæ in aciem esset producturus; inde uerò Britanni olim maximæ partis Galliæ imperio potiti, qui omnibus fere præliis superiores ingentes Gallorum aliquot exercitus eorum etiam rege capto, prostrauissent, uulgo Gallis essent formidabiles; quippe qui ipsam Parisiorum Lutetiam, ubi arcem, gloriosum uictoriæ suæ monumentum, reliquissent, repetituri dicerentur. Eo autem Henricus cæteris regibus, qui unquam bellum Galliæ intulissent, grauior atque ualidior Gallos inuasurus uideri poterat, quoniam sublato Scotiæ rege, qui Galliæ regibus antiquo iure fœderatus esse consueuisset, nulla omnino spes esset inferēdi belli Britannicis finibus, quominus audacter Angli in Galliam traiicerēt, domestico metu atque periculo retineri possent; quandoquidem Scotici regni hæreditas ad uagientem in cunis puellam peruenisset, nec ullus ei certus adhuc adesset primarius tutor, cuius autoritas esset tanta, ut ad sumenda arma, inferendúmque ultro Angliæ bellum ualitura putaretur: uiolatis præsertim induciis, quas non temere Scoti in uniuersum recenti atque funesto Iacobi regis exemplo admoniti, religiosè obseruandas ducebant. Terrebat autem Gallos non mediocriter Anglus, auri potens, bellicosus, & acer, præter opinionem multorum Cæsari conciliatus, fœdereque coniunctus. Qua in re Paulus Pontifex Cæsarem, aliquanto iniquius quam Christiana pietas flagitaret, & Pontificia maiestas requirere uideretur, Anglo adhæsisse in contumeliam suam assiduè prædicabat; quòd ille hæreseos notatus, uti sacrorum expilator & euersor, & super hæc in insontes probitatéque conspicuos crudeli sæuitia infamis, ob idque in gratiam ipsius Cæsaris à Clemente damnatus, ab autoritate Romani pontificis discessisset. Ita ut Cæsar cum promissi sui tum religionis obliuisci, quam concepto in Gallum odio non satisfacere maluisse uideretur; prædicarétque se æquissimo iure contra Gallum arma cœpisse; quòd ille accitis Turcarum classibus Europæ litora peruastanda obiiceret; qua noxa omne scelus implere & superare à piis hominibus credi posset. Cæsar è tota fere Germania legiones quatuor lectissimarum cohortium conscripserat. In his plurimum eminebant duces, qui paulo antè hostes fuerant, Martinus Rossenius Flandrico bello clarus, & Guilelmus ipse Furstembergus, qui multos annos Gallica stipendia meruerat, indéque maximè diues factus,

A ctus,sed propter auaritiam,malignitatémque impii & ualde rapacis ingenii, crescente
undique in eum odio, Galliæ finibus exactus, Cæsari sese applicarat, & secundum hunc
Cõradus Hexius Italicis bellis illustris; Mauritius quoque Saxo nobilißimæ stirpis,cuius
Pestano bello spectatam uirtutem fuisse meminimus,armatorum equitum ingentem alã
adduxerat,alterámque ei parem uirtute, & numero Albertus Brandeburgus. Reliqui
equites erant partim Belgæ,partim Menapii,& Burgundiones,qui uariis præfectis paren
tes,unum præ cæteris Maximilianum Burram,singularis animi regulum, obseruabant.
Veteres autem equites,Italicis & Gallicis exercitati bellis, sub præfectura erant Franci-
sci Acestini Ferrariensis,qui superiore anno ad Guisam captus,non multo pòst à Franci-
sco rege in gratiam Hippolyti fratris Ferrariensis Cardinalis humaniter fuerat dimis-
B sus. Reliquæ copiæ Hispanicis cohortibus constabant,quæ septem millium peditum nu-
merum implere dicebantur. In his duo primores duces, reliquos omnes authoritate no-
minis anteibant, Aluarus ipse Sandeus,disciplinæ militaris corrector acerrimus,tam bel-
lo militiæque probatus,quam Hispano militi propter sæuam in exigenda pœna acerbita-
tem odiosus;secundum eum manebat egregiæ uirtutis fama penes Aloisium Peretium,&
Alfonsum Viuesium. Eo bello Cæsar Italico pedestri subsidio incommodè caruit, quòd
superiore anno Italici,quia stipẽdiis ægrè sibi persolutis, nequaquam honestè atque amã
ter habiti fuissent,ueluti indignantes ipsorum Romani ducis inclementiam,& subagre-
stes erga se contumelias,ad Gallica,Britannicáque stipendia, tanquam uberiora certio-
ráque,se contulerant. Nam tum apud regem gratia maximè ualebant, qui Italicis obni-
C xè studerent,Petrus Strozza Florentinus,qui ualidam Etruscorum & ciuium suorum ma
num circum se habebat,& Petrus Maria Roscius sancti Secundi comes, apud quem ex
omni Italiæ factiosa regione Gallici nominis studiosi milites facilè coibant. Penes hos for
tißimo cuique notóque militi ad liberale stipendium erat locus;ut pote qui non in lucro
interuersis militum stipendiis, sed in laude & gloria uerum militiæ fructum reponerent.
Cæsar quoque ad suas lectißimi generis copias maiorem quam unquam antea tormen-
torum apparatum adiunxerat. Antè omnia autem quæ sui iuris antea fuissent manu repe
tenda iudicans,ad Lucemburgum,uti ferunt urbem olim Leucorum, rectà duxit. Eam
Galli paulo antè Aureliani uirtute in potestatem redactam,magnis operibus additis,pere
gregiè munierant;& quum aliquanto pòst à Cæsarianis oppugnaretur, ita per Sergianũ
D Caracciolum Melphitanum regulum, quem rex conchiliato torque nobilitatis atque uir
tutis causa donauerat,omnium rerum copiis,ui facta, fœliciter illatis opportunè seruaue-
rant,ut in ea supra septuaginta mediocris maiorísque generis ænea tormenta relinque-
rent. Sed non satis magnum aut ualidum armatorum præsidium, quod mœnia tueretur,
ibi restitit,neque tantum penuarii commeatus in urbe reconditum ab initio fuerat, ut
obsidio diu sustineri posset. Atque ita usu euenit,ut Cæsar celeritate usus, omnem hostiũ
diligentiam præueniret,& inopia potius rerum premendos,quã tormentis adactis uera
ui subigẽdos esse statueret. Præerat præsidio uir nequaquã animo fortis, ideóq. aliquãto
uitæ salutísq. cupidior,quã egregiæ laudis. Is itaq. per sesquimensem,quo spatio annona
ei egregiè suffecit,incorruptus est,sed mox adeo ignobilẽ fecit deditionẽ,ut territus am
plitudine castrorũ hostiliũ,& desperatis auxiliis,tormenta Cæsari,atq. arma cõcederet.
E Lucẽburgo per Gõzagã in potestatẽ redacto,Cæsar qui in Mediomatricibus substiterat,
Arduẽnæ syluæ finibus egressus,& Mosa flumine superato,ad oppidũ Comersiũ rectà du
xit,prolatóq. toto tormẽtorũ apparatu & cõstitutis uineis,graue Gallorũ oculis uti mox
oppugnaturi speciem præbuit;quo terrore adducti qui erãt in præsidio quatridui spatio
deditionem fecerunt. His duobus oppidis fœdè amißis, magnus illico Gallis omnibus
incesit timor,ob id præsertim quòd Cæsar ipsorũ opinione celerius coactis copiis,& con
fectis itineribus in Galliã perrupisset. Putabãt enim Cæsarianos omnem adipiscendi com
meatus spem & facultatem in eius præsentis & nõdũ maturæ aut desectæ segetis esse posi
turos. Sed Cæsar omni superioris anni frumento diligentißimè conquisito, non nouo,
sed uetere commeatu,ideo sibi utendum censuerat,ut imparatos hostes,nec adhuc colle
ctis aut reconditis frugibus perturbatos adoriretur. Quo admisso consilio apparebat

etiam regem aliquanto tardius quam usus imminentis belli posceret, Heluetia- A
rum legionum auxilia accersenda curauisse, quandoquidem pene improuisus Cæsar
Lucemburgum occupasset, & Galliæ fines terribili expeditóque exercitu prius intrasset,
quàm Heluetii, in quorum auxilio præsentique manu regni constaret salus, nondum ere
ctis uexillis, ad profectionem parati dicerentur; admirantibus plerisque tanta in re uel ip
sius regis incuriam, uel quæstorum segnitiem, qui cunctãtiùs pecuniam in eius gentis sti
pendia depromendam existimassent; quæ una res non mediocre incommodum & dede
cus Gallico nomini postea parasse uisa est. Gonzaga Comersio potitus, inde properè di-
scedens, ad Ligninium castra posuit. Id oppidum satis frequens, ueteréque arce munitum
rex omnino defendendum esse censuerat, quòd Briennium & Rosinium, è Lucembur-
ga familia regulos, quorum ditionis erat oppidum, nouis auxiliis confirmasset; eò scilicet B
intromissis duabus Etruscis cohortibus, & totidem Gallicis, duce Sceneio Tintauilla iu-
uene impigro. Gonzaga nihil spatii hostibus dandum ratus, Ioanne Iacobo Medice, qui
tormentario negotio præerat, apposité atque celeriter administrante, à quatuor partibus
tormenta mœnibus admouit. Is autem erat oppidi situs, ut duobus aduersis utrinque col-
libus subiectum, tanquam media in ualle facillimè cum grauissimo etiam interiorum
ædificiorum detrimento uerberaretur, & à planioribus item locis directus murus tanto
impetu quateretur, ut ingenti ruina edita, peramplus aditus non pediti modo, sed equiti
ad irrumpendum paratus esset, nequicquam laborantibus Gallis, qui nouos aggeres in-
trorsus erigere contendebant; Nam tanta erat uis incidentium undique pilarum, ut ne-
mo in munitione consistere auderet, quum magna ipsorum pars, tormentis discerpta pe C
riisset, aut debilitata uulneribus tueri locum nequiret. Quibus rerum difficultatibus Galli
duces facilè perterriti, uti ex mutuo susurro deprehēdi potuit, de deditione cogitare cœ-
perunt, ob idque festinantiùs, quòd Hispanos iam ad irrumpendum paratos in acie con-
spicerent, quorum uim & multitudinem multis de caùsis se nequaquam laturos esse fate-
bantur; quanquam aliqui non deessent animo firmiore, qui indecorum cunctis, ipsique
præsertim regi maximè detrimentosum fore testarentur cum hoste pacisci priusquā eius
uirtutis atque audaciæ periculum facerent. Cuius sententiæ princeps erat Petrus Paulus
Tosingus, nobilis exul Florentinus, quanquam ei contradiceretur à Vincentio Taddeo
collega, qui quanquam egregiè strenuus, in sententiam regulorum, nihil ex uano hostis
uim formidantium inclinabat. Illi nanque malesana periculosáque in resistendo constā- D
tia publicam omnium salutem, suique patrimonii oppidum in summæ calamitatis discri
men adducere nolebant. Itaque Rosinius per auersam portulam ad colloquium Gonza
gam sub fide uocauit, demisséque se uictos confessus, & accuratis precibus molliores con
ditiones à uictore impetrare contendens, seuero & duriore quam putarat in ea re Gonza
ga reperto, eo modo deditionem fecit, ut cuncta præter omnium uitam, uictoris arbitrio
concederet. Nec mora Gonzaga cum familiarium militum caterua in oppidi possessio-
nem manu ductus Briennium ipsum atque Rosinium, ipsúmque Sceneium iure belli ca-
ptiuos fecit, & ad exprimendam grauiorem redemptionem, in castella Cæsarianæ ditio-
nis separatim custodiendos misit. Ea inexpectata fœdáque prorsus trium insignium op-
pidorum deditione Franciscus magnopere perturbatus, intentiore cura, quæ ad sustinen
dum bellum opportuna uidebantur, parare cœpit; ita ut nobiles quosque è singulis pro- E
pe regni oppidis equites euocaret, & per eos extraordinaria usus opera, remotiùs conue-
hi frumenta, & quæ nondum in agris desecta essent comburi, & proprios hostium com-
meatus obsessis itineribus intercipi iuberet. Quibus curandis muneribus intentum, & in
cautè sese offerentem Surionium è Borbonia familia domui regiæ propinquum Cæsa-
riani equites interceperunt. Re fœliciter ad Ligninium per Gonzagam gesta, Cæsar sin-
gulari affectus lætitia, quòd nusquam Galli in aciem prodirent, & negligentissimè singula
oppida, per quæ transire hostes oporteret, permunisse uidebantur, castra promoueri ius-
sit ad proximum oppidum satis munitum atque opulentum, à templo sancti Desiderii à
Gallis Sandesirium appellatum. Id in satis magna, purgatáque planitie situm, à septen-
trionibus mediocri interiecto spatio Matrona amne permunitur, reliquis partibus circū

datur

a datur densissimis syluis;murum autem habet nouis operibus auctum.Ibi nanque Hieronymus Marinus,Bononiensis architectus,opportuno in loco mœnium propugnacula sectratis lateribus accuratè perfecerat,nouasque quotidie munitiones instituebat. Præerat præsidio uir Gallus,singulari uigilantia,fortitudineque animi,nomine Landa,quem superiore anno cum insigni gloria apud Landresium binas uno tempore Cæsarianorũ & Britannorum oppugnationes pertulisse memorauimus. Ea autem uis oppugnantium fuit,ut à meridie subuecta tormenta à spatio trecentorum passuum incredibilem procidentium mœnium ruinam ederent, & duo turrita propugnacula ab utroque mœnium angulo assiduè colubrinis terebrata quassataque prosternerent;sic ut priusquã àGallis interior agger tutò erigi posset,illac Hispani non omnino incommodè in oppidum per-
b rumpere se posse dictitarent. Sed ea militum alacritas ducibus inanis & periculi plena uidebatur, quoniam tametsi oppidi in plano siti murus tormentis abrasus erat, & solo penè æquatus,frequentior tamen ædificiorum pars in mollem tumulum, qui in medio oppidi paululum assurgebat,ita erat subducta, ut inuasuris denũ ferè pedũ scalis opus esse perspicerent,priusquam ad paratos in statione Gallos conferendis manibus perueniri posset.Hoc impedimento deterriti Cæsariani duces, in labro fossæ quadratum & solidum aggerem, turris instar, è cespite glebaque erigere cœperunt, in cuius superiore platea aliquot maioris generis tormenta educenda constituendaque censebant: ut his superante altitudine hostes depressiore in loco consistentes uerberarent. Id uerò opus quum ab hostibus incohari Galli duces animaduertissent, præmonente demon-
c strantéque Marino, parem ex aduerso munitionem ædificare cœperunt, tanto animo, tantaque industria frequentissimis tormentis propugnantes,ut multa quotidie hostibus detrimenta inferrent,nec ullam perterriti animi, aut demissæ spei significationem darent. Accidit autem idibus Iulijs, ut Renatus Aurantius regulus,qui Belgicum adduxerat peditatum, iuuenis omnibus naturæ atque Fortunæ muneribus ornatissimus, ideóque Cæsari longè carissimus, tormenti mortifero ictu uulneraretur.Is enim quum fortè ad Gonzagam,ad opus faciendum milites cohortantem, assidentémque in fossa munitionis superuenisset, eique honoris causa ille assurgens sellam suam concessisset, paulo pòst in eum locum directo ab hostibus tormento ita globus ferreus aggeri incidit, ut diffracti resilientis lapidis frustulo lethaliter in humero uulneraretur. Eum iacentẽ
d humaniter inuisit Cæsar,expirãtẽmq. cõplexus,nequaquã fictæ beneuolẽtiæ in ea casus acerbitate lachrymas effudit.Nec multò pòst Hispani milites nõ satis animaduerso periculo,ab incondita quadã alacritate à ducibus postularũt, ut adoriendi oppidi signum dare minimè dubitarent.Ipsos enim accepta uictoriæ tessera in oppidum fortiter atque fœliciter irrupturos.Laudauit eorum alacritatem magnitudinémq. animi Gonzaga, atque ita eos periculi admonuit, ut prius locum propius explorare præmissa pernicium sclopettariorum manu, quam murum aggredi iuberet. Sed res ita cecidit, ut quum audacissimus quidam Hispanorum nomine Chirosa, Aloisii Brauii cohortis signifer, id munus explorandi loci deposceret,& sublato uexillo ad murum oppidi ire contenderet, reliqui ad unum signiferi omnes æmulatione laudis eum auidè atque certatim subsequerentur, atque uniuersi demum milites, eadem spe potiundi oppidi uehementer inci-
e tati,quin fossam superarent,& per ruinas erepere conarentur,nullo retantium, & deterrentium præfectorũ imperio retineri possent; tametsi nullum adhuc committendæ pugnæ signum à ducibus esset propositum. Qua effræni atq. immoderata militum cupiditate permotus ipse castrorum magister Aluarus Sandeus,uti erat singulari animi fortitudine præditus,ne in omnem temeritatis atque Fortunæ euentum certus dux suis deesset, inuocato magna uoce uictoriæ nomine, quin procurrentibus se immisceret minimè dubitauit;huc statim subsequente collega Aloisio Peretio,qui uirtute animi nequaquam ei inferior putabatur. Verum ubi ex eo tumultuario procursu ad hostes appropinquatum est;inanis ea alacritas & plurimum funesta extitit,nam Landa peritissimè tormenta collibrari,& sclopettarios continuò displodere iubens, tantam in subeuntes & confertos tormentorum omnis generis procellam effudit, ut totius fossæ spatium interfecto-

rum cadaueribus compleretur. Nam quod antea à Cæsarianis animaduerti ne quierat, A hostium tormentarii magistri binas in aduersis duorum aggerum lateribus fenestellas in eius diei usum astutè constitutas, & tenui gleba contectas, repentè aperuerant, è quibus directis in latera colubrinis miserabilis fortium uirorum strages edita est. Ad hæc etiam Galli fictilibus, & tubis ligneis, nota atque usitata ratione, bituminosi & sulphurei ignis flammas iacientes, quæ thoracibus & galeis adhærerent, multum profecerant; tanta quidem propugnantium simul atque inuadentium constantia, audaciáque, ut Germani hærentes Hispanos, & planè magno cum incommodo repulsos conspicati, insilire in fossam, eísque succedere minimè recusarent. Verum nequaquam tanta fuit apud Germanos perseuerantia, ut egregio conatu, iam reiectis Hispanis ferre niterentur; Nam ubi appropinquatum est, paria prope ac Hispani pilarum, uolitantiúmque ignium uulnera susceperūt; eo exitu ut aliquanto celerius quā pugnam appetissent pedem referrent. Ea die ex Hispanis ad quingentos, partim in fossa occisos, partim grauibus affectos uulneribus, desideratos ferunt. In his periere signiferi tres, saluis tamen uexillis, Saccaratus, qui pridie inauspicatò ad Mendociæ cohortis præfecturam uirtutis nomine fuerat traductus, & Romerius Solerius, atque Spinosa. Ex præfectis autem Alfonsus Caruaial nobilissimo ortus genere, & Monsaluus Valentinus atrocibus flammis circumuentus. Cæterum ipse Aluarus Sandeus manus atque ora deformiter ustulatus, & Aloisius Peretius femore glande traiecto, uix sese è tanta clade eripuerunt. Germanorum autem qui ceciderunt inclyti nominis, fuere Eyttelfritius Hohenzollernus & Ludouicus Curtauilla. Chirosa ipse, qui exi- C tiosæ temeritatis author fuerat, quum omnium uoce damnaretur, pœnam ueritus, neque ignarus seueritatis Cæsaris, ad Barium oppidum Gallicæ ditionis perfugit. Biduo pòst rescitum est Landam pari prope sorte, qua Aurantius è uita sublatus est, tormento ereptum fuisse, cui cum imperio successit Sanferrius regulus iuuenis impiger, sed fortitudine animi, usque militiæ nequaquam Landæ par, eo Sanferrio patre genitus, quem apud Mediolanum Heluetio prælio cecidisse memorauimus. Eo tam audaci atque improspero suorum conatu permotus Cæsar, usque adeo appetenter Italicam legionem desiderasse dicitur, ut se parum prouidi consilii sui pœnitere fateretur, quòd Italicos parcendo pecuniæ ab initio, secus ac alias fecisset, & nuper ad Duram fuisset expertus, non conduxisset. Expeditas siquidem atque prom- D ptissimas aggrediendis muris Italicorum cohortes Hispanicis admixtas proculdubio in oppidum peruasuras arbitrabatur, quòd Germani armis atque corporibus graues, neque suopte ingenio multa agilitate pollentes, quandam incessus tarditatem è disciplina campestribus præliis requisitam præferrent, quæ aliena prorsus à subitariis extraordinariisque inuasionibus censebatur, quibus id oppidum proculdubio capi posse uideretur. His de rebus existimabat Cæsar huiusmodi certamina minimè instauranda repetendáue, quum in his asperrimis conatibus florem militum absumi, augerique inde hostibus animos, tanquam ex æquissimo semper loco pugnaturis, mani festè prospiceret. Itaque ut cuniculis res ageretur, ducibus præcepis, quibus supposito atque incēso tormentario puluere hostium agger superstantibus defensoribus exscinderetur. Quo iam inchoato productóque opere, cognitum est hostes ex aduerso pares E cuniculos, uti disciplinæ consuetudo postulabat, diligenter instituisse; sic ut ea oppugnatio ad obsidionem deducta uideretur; nec tamen Cæsarianos expugnandi oppidi totam spem abiecisse appareret; nam magno molimine machinam instituebant, instar antiquæ testudinis, quam subiectis rotis ergatarum beneficio ad murum producere cogitabant. Eius latera permunita erant crassis asseribus, ac exterius lanarum saccis conuestita, supernè autem pedalibus tignis inter se consertis ualida concameratione protegebatur. Tantæ uerò erat amplitudinis, ut integram, & in ordine constitutam fortissimorum militum centuriam contineret, qui densata acie, sublatis statim à fronte pluteis, quum satis promota foret machina, per ruinas munitionésque hostium peruasuri, atque inde deiectis propugnatoribus in oppidum irrupturi credebantur. Sed

A tur. Sed eius operis labor subtiliter institutus successu caruit. Nam Cæsar consilium mutare coactus est: quum certior esset factus Gallorum equitum & peditum peramplam manum ad Vitriacum oppidum, duodecim inde millibus passuum distans, Brisacco duce peruenisse. Is aliquam non omnino periculosam ferendæ opis occasionem expectans, inde ad obsessos penetrare statuebat. Propterea Cæsar, ut obsessis expectandi auxilii spem minueret, & quantum nouus hostis in congressu ualeret statim experiretur, eum nocturno prælio adoriri constituit. Itaque sub occasum solis missus est Franciscus Atestinus cum Italico equitatu, cui ducenti Sequanici generis galeati equites adiuncti fuerant. Datus est etiam Francisco comes Castalius dux uetus, & secundum hos Mauritius Saxo, cum duobus millibus Germanorum equitum, cuius uestigiis hærebat Gulielmus Frustembergus cum peditum suorum legione, qua cum septem muralia tormenta trahebantur. Continenti igitur agmine euntes, interfectis ex itinere Gallorum excubiis, ad secundum à Vitriaco lapidē trecentorum equitum alam, quæ hostium motum præsenserat, atque equos ascenderat, acri impetu facto profligarunt, multis utique interfectis & captis. Tum uerò Brisaccus ex suorum fuga cognito hostium aduentu certiùs agnoscendi hostis, explorandíque suorum casus cum ualida manu prouehitur. Circiter autem duo millia peditum, quæ partim ex Gallicis partim ex Italicis cohortibus constabant, in acie consistere iubet, reliquas equitum alas præterfluentis Matronæ amnis pontem tueri, insísque sua operiri præcipit. Eo modo Brisaccus feruido ingenio prouectus, in Atestini equites incidit, & quum C conserta statim pugna incumbentium hostium impetum sustinere non posset, ad suos refugere cœpit, ita à tergo instantibus hostibus, ut grauissimè premeretur, & nequaquam contentis habenis tumultuoso incursu peditum suorum ordinem perturbaret. Quo casu puncto temporis tota Gallorum acies dissipata est, eo euentu ut nisi Sampetrius Corsus sclopettarios suos urgentibus Cæsarianis opposuisset, ipse Brisaccus in uado fluminis oppimeretur, & permixti Gallis hostes in oppidum irrumperent. Reliqui Gallorum equites continuò fugæ se mandarunt, & bona pars peditum interfecta est; Sampetrius tamen, qui ducem seruasse uideri potuit, cum ea, quam diximus, manu infestos hostes glandibus coniectis repellens, seipsum cum sua cohorte tenebris tectus seruauit. Ex numero Gallorum Italicorúmque peditum circiter trecenti in templum se contulerunt, quod erat iuxta oppidum, atque inde sclopettis emissis se defendere cœperunt, frustra eos Atestino atque Castalio hortantibus, ut se dederent, neque tormenta, quæ cum Germanis adducebantur, expectanda ducerent. Id uerò milites egregiè fortes minimè credebant, quum hæc terrendi sui causa ab hostibus dici arbitrarentur; atque eo modo bis conditionibus, quæ militare decus offenderent, repudiatis, in eodem proposito sustinendi hostis per aliquot horas perseuerarunt, donec Frustembergus superuenit. Is dum templi situm inspiceret, glande circa ceruicem ictus, ideóque crudeli ira percitus, templo suorum legione circundato, ad motísque muralibus tormentis, id immaniter quatere cœpit; ita ut perforatis lateribus & perfractis columnis, integra prope testudo conciderer, obiterque infœlicis uirtutis atque constantiæ homines, ne fornicum & totius contignationis ruina opprimerentur, clamore sublato, ad easdem quas repudiarant deditionis conditiones recurrerunt. Sed eo tempore neque Atestini neque Castalii apud inexorabiles Germanos iustæ deprecationes ualebant, ut pote qui deditis seruare uitam cuperent; atque ita patefacto templo à Germanis ad unum omnes crudelissimè trucidati sunt, oppidúmque direptum. Apparuit uniuersum Brisacci equitatum, magno regis detrimento, quòd ex nobilissimis Gallicæ iuuentutis constaret, deleri potuisse; si Saxones equites iter conficere maturassent. Quo casu Germanicos equites suo graui & contento incessu tranquilliùs & tardiùs equos agitare solitos, stataria in pugna, quam in procursationibus fortuitorum certaminum aptiores & firmiores esse perspectum est. Hæc nocturna uictoria nunciata Cæsari, & obsessis ad illudendum significata, mirum in modum eorum animos contriuit: nam uti erant auxiliorum expectatione suspensi, & ad summam

multarum rerum; tormentariíque præsertim pulueris inopiam redacti, de Fortuna sua conquerebantur; quandoquidem plerique eorum amissis commilitonibus, acceptísq. uulneribus & perpetuis uigiliis semienecti, iámque deficientibus esculentis nequaquam abundè recreati, de deditione cogitarent, nec pari authoritate, ac antea facere solitus esset Landa, Sanserrius desperantium animos confirmaret. Cæterum Cæsar Vitriacum suis copiis obtinendum ratus, ut hosti eriperetur, ibi in præsidio quinque cohortes Frustembergæ legionis remanere iussit, quæ demessa frumenta colligerent, & ea munia capesserent, quibus hosti maximè nocere possent. Sed Germani triduo consumptis omnibus commeatibus, quum ibi diutius subsistere nollent, concremato oppido iniussu Cæsaris in castra redierunt, ita ut subiratus Cæsar Gulielmo acerbissimè succenseret, & in locum earum cohortium, quæ oppidum deseruissent, Aliprandum Madruccium Tridentini Cardinalis fratrem cum quatuor cohortibus, & quadringentis equitibus suffecit. Per eos dies calendis Augusti aliquot Galli equites, quum in syluis aliquandiu Cæsarianorum exploratorum oculis obuersati essent, speculantes occasionem ferendi obsessis auxilii, ingenti ausu globo facto triginta equites ad Sandesirium percurrerunt, singulos tormentarii pulueris sacculos, à tergo deferentes. Sed is eorum exitus fuit, quanquam citatissimis equis uterentur, ut non omnes, aut metu deterriti, aut intercepti à Cæsarianis, oppidum ingrederentur. Qua re ex captiuis cognita Cæsar facilè intellexit summam esse apud obsessos sulphurei pulueris inopiam, sic ut milites æquiore tam conditione murum se inuasuros, si Cæsar iuberet, pollicerentur. Re ad Vitriacum à Cæsarianis bene gesta, nihilo secius Galli pleni fiducia rei bene gerendæ, si hostis mœnia repeteret, uigilantissimè oppidum tuebantur, cunctáque opportuna ad defensionem ex Marini architecti præceptis solertissimè comparabant, quum repentè oppido emissus tubicen postulauit, ut sub fide legatos colloquendi causa obsessis emittere liceret, factáque potestate Vicontius, Riueria & Sineus cohortis præfectus ad Gonzagam uenerunt. Summa mandatorum hæc fuit Sanserrium, quanquam ea uirtutis atque constantiæ documenta dedisset ut sibi nullo pacto timendum arbitraretur; alienum tamen non esse à deditione oppidi si honestis conditionibus ageretur. Petebant Galli ut ipsis excedentibus arma, résque omnes, & cuncta tormenta concederentur, mensis unius induciæ fierent, intra quas nisi rex iusto cum exercitu obsessis opem ferret, & Cæsarem soluta obsidione depelleret, continuò oppidum Cæsari traderetur, ea tamen conditione ut reficere mœnia, & construere nouas operum munitiones intra sex menses Cæsarianis non liceret. Hæc tanquam insolentius postulata Ferdinandus ita reiecit, ut legati facilè intelligerent quanta speratæ uictoriæ confidentia hostis niteretur, atque eo modo redeuntes in oppidum, non multo pòst iterum atque iterum æquioribus cum mandatis remitterentur, atque eo die præter omnium opinionem de oppidi deditione transigeretur, his conditionibus: duodecim dierum induciæ sunto, intra id spatium ni Franciscus rex promoto exercitu obsidionem soluat, Sanserrius oppido statim excedito, à Cæsarianis exeunti præsidii causa duo tantum tormenta concedantor; Gallis omnibus sub uexillis ad tympanorum sonitum more militiæ abeundi quo uelint potestas esto, reliquum omnem tormentorum apparatum totámque commeatus copiam Cæsari relinquanto, de hísque rebus quatuor obsidibus caueto. Ab hac pactione acceptis obsidibus Gonzaga in oppidum intromisit Hispanum equestris ordinis nomine Contreriam, qui accuratè obseruaret, ne Galli noctu uel interdiu muniti ones augerent. His confectis rebus, quum id rescisset Franciscus, nec ut opem ferret ex usu esse iudicasset, à Sanserrio integra fide traditum est oppidum. Ferunt Sanserrium fictitiis Claudii Guisii primarii ducis literis deceptum, aliquanto maturius quam expediebat ad deditionis consilia descendisse. Hæ literæ apud Granuelium confictæ fuerant, & exempto ceræ sigillo ex ueteribus Guisii literis usque adeo arguta falsarii manu exaratæ, ut pro ueris agnoscerentur, ab his præsertim qui eo obsidionis periculo solicitis & trepidis animis celeriter eximi cupiebant. His siquidem li-

teris

A teris Guisius Sanserrio respondere fingebatur, tanquam intempestiuè ferri sibi opem
postulanti, regem graui de causa alienum esse à cogitatione ferendæ opis, ne sese, &
liberos, Fortunásque omnes regni in unius pugnæ non necessarium discrimen adduce-
ret. Proinde ipsum, qui amplius quadraginta diebus insigni regis commodo summá-
que sua laude acerrimorum hostium uim sustinuerit, si urgeretur acrius & desererе-
tur à Fortuna, non indecorè aut turpiter facturum, si sese atque præsidium honesta
pactione conseruandum existimaret. Quibus literis à Gallo lixa præsenti pecunia cor
rupto in oppidum delatis, qui eas calceo insutas ad simulandam periculi diligentiam
afferebat, & in corona à Sanserrio perlectis, nemo militum fuit, qui à deditione dis-
sentiret. Per hunc modum non sine risu Gallicæ simplicitatis Sandesirio potitus Cæ-
B sar, quid sibi agendum foret in consiliis agitabat, ualde perplexus an Catalaunum
oppidum, quod Sciallonum hodie Galli appellant, in eodem ferè itineris cursu se-
cundum Matronam amnem positum oppugnaret, an ad Lutetiam usque progre-
deretur. Huius explicandi consilii ratio in eo uertebatur, quòd duces fermè om-
nes confirmarent difficilem atque ærumnosam fore munitissimi oppidi expugna-
tionem. Id enim ualidis atque recentibus copiis firmatum auctúmque magnis ope-
ribus, & instructum magna tormentorum copia fuisse constabat, uti regem ex tan-
to Sandesirianæ obsidionis spatio prouidisse credi fas erat; ita ut ex ea inutili pro-
pe, quanquam decora ad Sandesirium mora, adeundæ Lutetiæ occasionem plerique mi
lites prædæ auidi amissam fuisse quererentur. Regem porro qui Heluetiorum auxilia
C diu expectata, dudum in castra recepisset, aduenissentque ei ueteres nouique Vascones,
ita esse confirmatum, periti milites dictitabant, ut quum in proximo castra haberet,
prælio dimicaturus esse censeretur, si non iniquo loco periculi faciundi facultatem nan-
cisci posset. Erant enim multæ undique coactæ peditum atque equitum copiæ, ut refu-
tandus potius quam lacessendus à cautis maximéque prudentibus, qui erant apud Cæ-
sarem, crederetur; uel ob id præsertim quòd multis ex numero Hispanorum aut interfe-
ctis aut grauiter debilitatis, & rarescentibus Germanorum legionibus, Cæsar neque pe-
ditatu neque equitatu superior existimari posset; propterea Henricum regis filium id
pro comperto agnoscentem, pugnæque auidum, segnia & parum generosa patris consi-
lia detestari uulgo prædicarent. Sed hos sermones grauiter expendens Cæsar, in arcano
D pugnæ cupidus ita admittebat, ut secretum tegeret, ostentandique animi causa ad Ca-
talaunum castra moueret; tanquam oppugnare uellet, hostibus metum iniecturus.
Cæterum suo innixus consilio, repentè motis castris ad Aspernectum oppidum destina
to itineri impositum contendit, prætérque opinionem regis atque hostium eo poti-
tus, opulenta omnis generis commeatus copia largissimè sese recreauit. Tum uero rex
adiuncto sibi cum reliqua copiarum parte Claudio Guisio promotis castris in conspe-
ctum Cæsaris se dedit, intercedente Matrona amne, qui uado transiri non poterat, cer-
tatimque utrinque excitata per agros incendia uisebantur; quum Galli sua omnia, ne
his potiretur hostis, ultro peruastarent, & Cæsariani Germaníque præsertim, ut Gal-
lis maximè nocerent, incendiis effusissimè grassarentur. Erat eius horrendæ cladis
aspectus planè miserabilis, quum fertilissimæ regionis incolæ, neutram in partem op-
E portuna ipsorum malis remedia reperirent. Ab Aspernecto Cæsar in Parisios iter habe
bat, quum in altera amnis ripa regiorum agmina uiserentur; ideo pari instructa acie,
ut si Cæsar in amne pontem faceret, aut uado transire conaretur, in margine fluminis
prælio decertarent. Quod quum à Cæsare ex non iniqua conditione tentari posset, Gu
lielmus Frustembergus, odio suo peculiari in regem incensus, quòd ueteribus stipen-
diis cum ignominia exauthoratus fuisset, uti erat peritus regionis, noctu in amne tu-
tum uadum quæritabat, uerum incautè ripis inhærens à quibusdam exploratoribus
Gallis pro speculatore interceptus est, deductúsque ad regem & agnitus, cunctis propè
eum ad laquei necem deposcentibus, custodiæ traditus est. Eius uiri casu spe pugnæ de
cidit Cæsar, quum in eius audacissimi hominis industria superandi amnis conferendæ-
que pugnæ facultatem se reperire posse confidisset, & regem tumultu Luteriano per-

culſum non temerè pugnæ poteſtatem facturum arbitraretur. Perſuaſerat enim ad A
Pariſios uſque non falſus rumor, Cæſarem paſsim expugnatis oppidis uictorem appro-
pinquare; tanta omniū perturbatione ut urbs totius Europæ ampliſsima & copioſiſſima
ingenti metu quateretur, atque incolæ confuſiſsima trepidatione cariores res ſuas, libe
ros, & coniuges nauigiis imponerent, ut per Sequanā elaberentur, & nemo ferè eſſet ex
indigenis Gallis qui arma caperet, ut ſeſe & patriam ab hoſtis iniuria tueretur; neque ip
ſe Medonius Cardinalis, qui Lutetiæ regio nomine cum imperio præſidebat, tātum ua
lebat authoritate, ut fugam perterriti populi uſquam ſiſteret. In eo tamen tumultu pere
grini omnes, qui ibi per gymnaſia liberalibus ſtudiis operam dabant, arma ſumpſerunt,
præbente ſe eis ducem Caracciolo Sergiani Melphitani reguli filio, qui Lutetiæ ſacerdo
tium inter cucullatos opulentum liberalitate regis fuerat conſequutus: impigro nan- B
que ingenio iuuenis, uti militari patre genitus, armis potius quam piis ad diuos ſupplica
tionibus immanes hoſtes arcendos exiſtimabat. Quæ armata manus ſtudioſæ iuuentu-
tis alacriter digeſta in cohortes, tametſi impar ſuſtinendis hoſtibus uidebatur, nouo ta-
men & numeroſo armatorum ſubſidio populus confirmatus, quòd pari paſſu inſtructo
exercitu regem aduentare didicerat, fugam repreſsit. Quum eo modo nullo congreſſu,
ſed crudelibus incendiis bellum gereretur, de pace per idoneos homines agi cœptum
eſt; nam paulo antè per Bertouillam equitem Ligniniū captum dimiſſúmque per Iaco-
bum Medicem & Franciſcum Somalium Inſubrem uirum clariſsimū, qui Cæſaris con-
ſiliis adhibebatur, Hanebaldo Amiranti ſignificarant, Cæſarē uſque adeo diri atque exi
tialis belli pertæſum eo eſſe animo, ut ſi honeſtis conditionibus pacem rex peteret, ab C
æqua concordia minimè diſceſſurum, ipſos autem Medicem atque Somalium, ueteris
ſuæ militiæ ſtipendiis & beneficio regis addictum, profiteri fidelem operam ſuam, quā
ea in re non ingratam Cæſari futuram ſcirent. His à Bertouilla nunciatis, neque ipſe
Amiras, neque rex poſtea ſurdas aures præbuerunt; ita ut Bertouilla cum Baliuo Digio
nio rerum perito ſene cum mandatis remitteretur, quibus colloquio locum & diem pri
mariis conſtitui poſtulabant. Eius autem actionis exitus fuit, ut Granuelius atque Gon-
zaga cum Hanebaldo atque Nulleio uiro togato colloquuti, eo facilius de pace trāſige
rent, quòd in eius rei negotium iam antea Gabriel Guſmanus Hiſpanus cucullati ordi-
nis à regina Galliæ ad fratrem Cæſarem miſſus, ſe Chriſtianæ pietatis nomine inſi-
nuaſſet. Dum hæc in ſpem pacis tractarentur, Cæſar Antonium Peronotum ipſius Grā D
uelii filium, iampridem ad arcana ſcrinii conſilia admiſſum, ad Henricum regem Bono-
niam oppugnantem miſit, ut per eum Britannus natura ſuſpicioſus de his rebus, quæ de
pace actitata fuerant, ſed nondum planè conſtitutis legibus tranſacta, accuratiſsimè do-
ceretur. Sed plerique exiſtimarunt Antonium peculiari de cauſa ad Henricum fuiſſe
tranſmiſſum, ut Cæſaris difficultates, adeúndæque Lutetiæ conſilium explicaret, peterét
que ut caſtra in Pariſios mouere uellet, ut cōmunibus uiribus Lutetiam occuparent.
Quod ſi proprio occupatus bello id facere nollet, ſaltem hoc ſibi indulgeret, ut incolu-
mi fœderis amicitia, de pace cum Franciſco tranſigere liceret. Quamobrem Henricus
ſua certa ſpe expugnandæ Bononiæ innixus Antonio ita reſpondit, in poteſtate Cæſa-
ris fore cum Gallo rege de pace paciſci, idque ſe æquo laturum animo modo, recentis
inter ipſos icti fœderis iura nequaquam præuerteret. Pluris nanque Henricus propin- E
quam obtinendæ Bononiæ ſpem, quam Lutetiæ poſſeſsionem exiſtimabat, quòd Mo-
trellum quoque magnis uiribus à Talboto oppugnatum, ſibi ceſſurum confideret. Itaq.
Cæſar redeunte Antonio conſilia pacis explicauit, nam plerique nihil ſtultius & perni-
cioſius fore iudicabant, quam ſi Cæſar in urbem Lutetiam longè omnium ampliſsimam
irrumpere properaret; inſtante ualidiſsimo regis exercitu, quandoquidem irrumpentes
milites ad prædam ita dilapſuri crederentur, ut non facilè, quum exterior hoſtis ingrue
ret, cogi, aut in aciem produci aduerſus regios poſſe quiſquam ducum exiſtimaret, quā-
doquidem certa fames obſidente ſuburbana rege uictoribus & incolis extimeſcenda
cenſeretur. Quod ſi cuncta proſperè Cæſari prouenirent; nihil tamen eum tanto pericu
lo quæſiturum apparebat, quam ut alieno commodo ſalutem & dignitatem ſuam intem

peſtiuo

a pestiuo tempore periclitaretur; quoniam fœdere erat adscriptum, ut si parta uictoria Parisiorum Lutetia potirentur, ea urbs, uti superioribus seculis fuisset, non Cæsari sed Britannico imperio cederet. Vrgebat etiam Cæsarem ad complectendam pacem pecuniarum inopia, usque adeo, ut quum fremerent Germani, præteritáque iam & instantia stipendia arrogantius flagitarent, ipse ingenti animo ad milites prodiret molliendis eorum animis, sic ut paucorum dierum sibi dari spatium, ut debita dissolueret, indignis prope precibus peteret; & se ipsum in promissæ pecuniæ fidem, in ipsorum manus dediturũ esse profiteretur. Quo pudore adducti milites Germani, ad unum omnes manum sustulerunt, quod erat pacati animi signum; atque inde Cæsaris uexilla in Suessiones uersa sũt, apud quorum urbem perscripta sunt distinctius pacis leges, cuius compositionis tabulæ
b postea, hinc atque inde modò ad Cæsarem modò ad regem delatæ sunt, donec in hunc maximè modum consentiente utriusque uoluntate, & Cæsar & Franciscus conditionibus subscripserunt; quæ pari utrinque lætitia susceptæ fuere, quum Franciscus grauissima calamitate miseros Galliæ populos liberatos perspiceret, & Cæsar ipse difficili periculosóque negotio cum dignitate se explicasset. Vnus omnium ægerrimè tulisse pacem Henricus Delphinus traditur, qui Cæsarem rapto uiuentem, copiásque eius multis affectas incommodis, sibique impares, è manibus eripi, bellici uigoris atque ira turgidus, uel in coronis perstricto patre differebat. Sed Franciscus facto sæpe, & improsperè quidem Fortunæ suæ periculo, quum Cæsaris geniũ reformidare diceretur, cuncta Cæsari concedẽda rebatur; modò ei uel iniqua conditione Galliæ Cisalpinæ imperium eriperetur;
c quòd quæ suæ paulo antè ditionis fuissent, pro dignitate Gallici nominis uel ingenti pretio redimenda statueret. Eo etiam sollicitius atque cupidius, quòd Cæsarem ad totius Italiæ imperium aspirare plerique prædicarent, uel uno argumento, postquam Pōtifici, ne usquam uti publicæ libertatis defensor commouere se posset, graues Tridentini concilii compedes iniecisset; quæ eo nomine uidebantur honestissimæ, quãdoquidẽ ex eo dignà sacerdotibus morum censura, & deprauati à Luthero Christiani dogmatis salubrior interpretatio, & cōstitutio quæreretur. Quã rem tametsi Pontifex nō obscurè prouidebat; tamẽ ad retinendã syncerae pietatis existimationẽ, nō prius producti cōcilii quibusdã sanctionibus odiosa disputatione ad decretũ relatis admonitus est, quàm se acerrimè perstringi, nec iã perplexè offendi uir prudentissimus agnouit; ita ut ex authoritate
d Pontificia, quæ malignitate quorundam subornatorum præsulum in dubium reuocari uidebatur, de suspensione translationéque concilii apud Bononiam cogitare inciperet. Itaque inter reges dissidentes totius causæ iugulum ab utroque grauiter petebatur, id enim unum & certum erat Mediolanensis imperii expostulatio, qua re impetrata Franciscus se domui suæ peregregiè consuluisse uidebatur. Cæterum Cæsar adeo perplexa dubiáque conditione id se concessurum promittebat, ut neque Pontifex neque plerique alii ullam obsignato fœderi fidem haberent; quando ea liberali concessione, reliqua Cæsaris consilia euerti iudicarent; apparerétque Cæsarem ea astutè polliceri, ut aliquod maius inde nancisceretur munus, aut aliquam non omnino indecentem uel ineptam à fœdere discedendi ex interuallo temporis causam reperiret. Summa siquidem conditionum ineundæ concordiæ hæc erat, ut uterque ueterum contentionum &
e odiorum memoriam ex animis expelleret, & nouo affinitatis uinculo iungeretur. Promittebat Cæsar se aut filiam, Philippi Hispaniæ regis designati successorísque sui sororem, Carolo Aureliano nuptui daturum, cui dotali nomine Belgarũ regna obuenirent; aut si quid hanc affinitatem impediret, loco filiæ Ferdinandi fratris Pãnoniæ atque Bohemiæ, Austriæque regis filiam eidem Aureliano in matrimoniũ collocaturum, quæ dotali iure Mediolanensem principatum secum traheret. Qua in re deliberanda Cæsar octimestre spatium deposcebat; quo spatio tum ipsius Philippi filii, tum Ferdinandi fratris uoluntates certius exploraret, ut inde intra quatuor demum menses, hoc est pòst integrum annum, cum alterutra uirgine nuptiæ celebrarentur. Si autem Cæsari magis expediret fratris filiam quàm suam ipsius natam Carolo desponsare, confectis statim nuptiis Mediolanensis imperii possessionem Aurelianus hac lege acciperet, ut do-

nec masculam susciperet prolem, Mediolani & Cremonæ arces Cæsariano præsidio cu A
stodirentur. Tum uerò Carolo Sabaudio cuncta quæ illi uel in Allobrogibus uel in
Subalpinis adempta fuissent, optima fide restituerentur, liceretque Gallo regi eas reti-
nere arces tandiu Gallicis præsidiis custodiendas quandiu Galliæ Cisalpinæ arces, quas
diximus, Cæsariano præsidio tenerentur. Reliquæ uerò conditiones initæ pacis atque
percussi fœderis eò pertinebant, ut de iurisdictione quorundam oppidorum Belgicæ
prouinciæ præclarè diffinirent, restituerentúrque ea omnia utrinque quæ mutuis ar-
mis ex usu belli occupata fuissent pòst inducias ad Nicæam Prouinciæ authore Paulo
Pontifice confectas, relinqueretúrque locus his principibus nominatim tanquã sociis at
que amicis, si noui fœderis beneficio uti uellent. Hi fuere ipse Henricus Britanniæ, Si
gismundus Sarmatiæ, Ioannes Lusitaniæ, & Christiernus Danimarchiæ reges, atque B
item singuli sacri uel prophani iuris Germaniæ proceres, qui ad dicendum creandúm-
que Cæsarem suffragiorum iura obtinent; & præter hos dabatur etiam aditus ad idem
pacis & fœderis beneficium Heluetiorum reipublicæ tredecim pagis, cui annexa est tri
um Grisonii nominis gentium fœderata ciuitas; atque item in Italia, principi Veneto-
rum, atque item Dinastis Carolo Sabaudio Allobrogum, Cosmo Medici Florentiæ,
Herculi Atestino Ferrariæ, Guidobaldo Vrbini, liberísque ciuitatibus Genuensium,
Senensium, atque Lucensium. Hæc confecta transactáque sunt apud Crepioium in
Suessionibus castellum, adstipulantibus utrinque mutuo sacramento Cæsarianis, &
regis ei negotio præpositis. Hi fuere Nicolaus Peronotus Granuelius Cæsariani
scrinii magister, & Ferdinandus Gonzaga, primam apud copias pòst Cæsarem in C
exercitu militaris imperii authoritatem obtinens. Ab regiis uerò Hanebaldus ipse Ami
ras, & Nulleius senator supplicibus libellis præfectus. Dari autem sunt obsides in fi-
dem concepti fœderis duo Cardinales, Ioãnes ipse Lothoringus, & Medonius, quem
dudum Lutetiæ in eo propinqui belli metu, tumultúque præfuisse diximus. Ad hos sa-
cratos uiros accessere Valleius citerioris Britanniæ opulentissimus regulus, & Agno
deus adolescens ipso Amirante Hanebaldo genitus, decimo quarto calen. Octobris,
quarto, & quadragesimo anno supra quingentesimũ atque millesimum à partu Virgi-
nis. Hoc confectæ pacis nomen incredibilem cunctis mortalibus lætitiam attulisse ui-
sum est, propter speratam diu exoptati otii tranquillitatem. Sed non deerant qui eam
successu carituram prædicarent, quòd Cæsar eam graui pondere obligatæ fidei distentus D
esset, ut ægrè promisso staturus crederetur. Nam apparebat eum summo cum incõmo
do alterutra quam uellet nuptiarum pactione, aut patrimonio Belgico cessurum, aut
Mediolanense imperium importuna sibi ratione in dotem collaturum. Neque enim
erat existimandum tantæ grauitatis tantæque religionis principem adduci posse, ut eius
inìti fœderis leges, artéque obligatam fidem suam ulla ex parte uiolaret. Sed Fortu-
na, Cæsaris uotis & cõmodis secundissimè semper arridens, ex arcano fatorum uiam
inuenit, ut eum damnosæ transactionis solicitudine curáque uel in alteram partem, si
à fide data discedere uellet, probroso pudore atque dedecorosa inuidia liberaret. Ca-
rolus enim Aurelianus postquam in complexũ Cæsaris deuenisset, in pestiferum incidit
morbum, ita ut paucissimis diebus apud Firmum monasterium sæua morte eriperetur,
iuuenis omnibus corporis atque animi quæ conferri à natura possent muneribus, to- E
tius Galliæ iuuenum florentissimus, quem unum præter ipsos Gallos, populi Insu-
bres tanquam exoptatum summæ benignitatis principem maximè luxerunt, quum de
fortunis suis & tranquillitate seculi facilè desperarent. Cæterum rex Henricus pòst ex
pugnatam Bononiam, atque eam expulso Varuenio, Obiei Marescalchi prouinciæque
Morinorum præfecti genero, Anglicis præsidiis confirmatam, & desperatam Mo-
trelli oppidi deditionem quod Obieus defenderat, pacem cum Gallo rege facere recu
sauit, uel satagente plurimum in eam rem Ioanne Bellaio Parisiensi Cardinale. Qui-
bus de rebus contendente iam Cæsare ad Samarobrinam, quæ Cameracum dicitur,
uniuersæ Gallorum copiæ duce Delphino discedentis Henrici regis & Britannorum
uestigiis ita institere, ut penè nouissima hostium agmina consequerétur, atque eos
multis

A multis impedimentis exuerent; conuersisque continuo signis Delphinus Bononiam repentinus inuaderet, tanto impetu, ut inferiore oppidi parte, multis Anglorum interfectis, atque obiter magna præda potiretur, uideríque posset graui metu hostium, superiore etiam oppido, in quod Angli confugerant, uim admouere cum bona spe uictoriæ potuisse, nisi hæc strennè audentem aduersæ tempestates uentorum & imbrium, quæ tolerari non poterant, impedimento fuissent. Instituta demum est à Francisco rege cum terrestris, tum naualis obsidio, nam præter copias quæ opportuno in loco castra fecerant, atque importari cōmeatus è proximis regionibus prohibebant, ad onerarias ingentes naues, quæ passim ex Armorici Oceani portubus cogebantur, rostratæ etiam naues Massiliensésque triremes, per fretum Gaditanũ Hispaniam circuire iussæ, one-
B rariis nauibus accesserant. Quarum agilitate Britannicis nauigationibus multa inferebãtur detrimēta, usq. adeo ut Hanebaldus, cui aderat Petrus Strozza & Leo frater triremibus præfectus, prælio nauali cũ Dũblelo Hērici præfecto, magna loci, & uētorũ conspirantium opportunitate prosperè certaturus crederetur. Quibus de rebus fiebat ut Hēricus longè maximis sumptibus fatigatus, ad consilium pacis, quod nuper reiecerat, reuerteretur. Ea uerò celerius opinione omnium confecta est hac lege ut Francisco regi Bononiam certo auri pondere redimere liceret; quod aurum resarciēdi bellici sumptus octo pensionibus in singulos annos à Gallis penderetur. Sed per hunc modũ Hēricus & Franciscus nequaquã diu ea parta pace lætari potuerunt. Henricus enim iam planè in senium uergens & multo succi abdomine grauis & iners effectus, lacessente atroci febre
C propter sæuam inflãmationem in crure uirulenti erpetis, uitam cum morte cōmutauit, quum ætatis annũ quinquagesimum septimum ageret, & ferè triginta octo annis regnasset, relicto regni hærede Oduardo puero ex Ioanna Semera suscepto, ea conditione, ut à Thoma Semero auunculo instruendus regni administrandi artibus regeretur. Pòst quinquagesimum autem diem ab Henrici morte, ipse quoque Franciscus rex apud Rambuletum oppidum in finibus Parisiorum atroci eum quatiente morbo è uita migrauit. Natum ei erat circa sedem malignum ulcus, quod serpendo ad uesicæ penetralia peruadebat, & cuncta humani ingenii remedia respuerat. Is erat duobus ferè annis Henrico ætate minor, cæteris in rebus uera æstimatione morum, & naturæ dotiũ planè æqualis, nisi Henricus ingrauescentè ætate oblitus ueræ pietatis, nobile alioquin ingeniũ Luthe-
D ranis superstitionibus deuouisset. Cæterum Frãciscus decumbens, quum æquissimo animo fatalem horam sibi adesse præsentiret, & Christiano ritu sese religiose & puriter à delictis expiasset, Henrico filio pietatem in omni re cōstantissimè colendã cōmendauit, & quædã ei arcana tuēdo regno opportuna cōmunicauit, & quibus maximè artibus gentium subiectarũ certissimum studiũ promereretur, præcepit, ut populos tributis propter immodicos alendi belli sumptus à se necessario institutis, & acerbius quã deceret exactis subleuaret, scilicet ut hac liberalitate firmior, atq. antiquis Galliæ hostibus superior euaderet. Peculiari antē nomine Hanebaldũ Amirãtem propter spectatã eius fidē atq. uirtutē mirificè cōmendauit. Antecesserat pari fato Franciscũ regem, eodem fortè mēse diéque superioris anni Alfonsus Daualus Vastius, propter admirabiles corporis atq. animi uirtutes, quas eximia liberalitas aptissimè condiebat, regali Fortuna dignus, cui in imperio
E copiarum, Mediolanensisque dominatus præfectura Ferdinandum Gonzagam Cæsar suffecerat. Sed priusquam horum duorum insignium regum interitus incideret, Cæsar acre bellum suscepit, perdomandæ Germaniæ causa, quæ non modo multo maxima ex parte ab institutis maiorum suorum placitísque religionis impiè desciuerat; sed etiam à maiestate imperióque Cæsaris arrogantissimè rebellarat. Deficientis autem Germaniæ duo duces extiterunt, Philippus Lantgrauius Cattorum princeps, & Ioannes Fridericus Saxonum antiquissimæ stirpis regulus, qui contumaci animo pro tuenda libertate Germanici nominis, excitis in id bellum liberis ciuitatibus, arma sumpserant. Cæterum Cæsar pro dignitate sua nequaquam id sæuum bellum reformidans ita illud inchoauit, ut quum initio parum paratus arma cœpisset, in Vindelicia ægrè promptissimorum atque urgentium hostium impetum sustineret, & sese in Baioariam amicitia Gulielmi princi-

pis fretus, recipere cogeretur, donec ei Italicorum tres ornatissimæ legiones,& sex centenariæ galeatorũ equitum alæ à Põtifice Paulo religionis atque amicitiæ nomine trans Alpes missæ opportunissimo tẽpore iuxta Lanzutum oppidum Farnesio Cardinale legato,& Octauio fratre duce superuenerunt: quas Pontificias copias statim subsequutæ sunt ueteranæ Hispanorum cohortes. Quibus tantis confirmatus auxiliis Cæsar bellum quod inferebatur conuersa Fortuna ita hostibus intulit, ut protracto bello per aliquot menses, fractóque Germanorũ impetu quum nusquam iusto prælio fuisset dimicatum, Germania omnis intra Danubium, Albim, & Rhenum incredibili fœlicitate gloriáque subacta sit,utroque etiam duce capto, eo rerum exitu,ut ipsis uinctis atque productis nobilissimum de subacta Germania triumphum, quẽ Romanis olim ducibus denegatum constat, instruere potuerit.

FINIS.

BENEDICTI VARCHII

Triginta totus quæ gessit mundus in annis
Egregiè hoc unum cuncta uolumen habet.
Causam operis tanti Thusci Dux, & decus orbis,
Facundum IOVIUS præbuit ingenium.
Omnibus ergo locis omnes sæcla omnia laudes
Cum tibi PAULE IOUI tum tibi COSME dabunt.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pagina.	Litera.	
8.	B 9.	Padillia.
15.	A 6.	ad dextram.
Eadem	B 6.	contineri.
Eadem	C 6.	inclyti.
26.	A 5.	in insubribus
29.	A 4	arbitrer.
32.	B 8.	amiciores.
27.	B 8.	præpositus.
29.	C 6.	Carduccio.
30.	B 8.	summum.
37.	C 4.	obscura.
40.	C 2.	Rambattæ
42.	C 9.	præter.
44.	C 2.	didicerat.
49.	A 8.	Grifteius.
55.	C 5.	superest me.
56.	C 5.	effusa.
62.	B 5.	omnisque.
67.	D 9.	memorabili.
73.	B 9.	scis.
74.	C. 8.	insperato.
79.	C 7.	deest, animos,
ubi lectum fuerat infanabiles.		
79.	B 9.	coacti.
81.	A 5.	eatmo.
84.	A 6.	proclinatas.
83.	A 8	rostris.
83.	B 8.	Ardmus.
85.	D 7.	protectione.
84.	B 7.	se.
89.	C 3.	uti.
97.	B 10	cum.
108.	B 9.	cuniculis.
110.	A 2.	urbis.
Eadem	B 8.	seopteque.
114.	A 8.	Saluiatam.
Eadem.	C 2.	Cercosto.
120.	B 3.	sæpe.
136.	B 4.	decliues.
138.	B 8.	quod

Pagina.	Litera.	
139.	A 9.	ne.
140.	B 2.	proculdubio.
157.	B 9.	Guutiom.
165.	C 7.	curulibus.
167.	D 10.	cæderentur.
175.	B 9.	procursuræ.
177.	A 7.	humanitatem.
177.	B 9.	citeriori.
181.	C 3.	experto.
185.	A 1.	Adurnio.
186.	B 8.	chyrographo.
190.	B 2.	adfuturam.
195.	B 6.	Eminebat.
198.	D 6.	Brazouio.
199.	B 8.	Belgrads.
210.	C 6.	Caradinus.
210.	B 2.	Rebatini.
213.	B 1.	Constantina
217.	A 5.	cedent.
220.	D 3.	innumerabiles,
221.	B 8.	cum.
222.	D 9.	tenuitque.
224.	B 3.	Roxolana.
224.	B 10.	institutæ.
258.	C 9.	legiones.
252.	B 2.	uxorum.
258.	B 6.	aberrante.
262.	A 7.	superest, inopia.
Eadem	A 8.	obstare.
Eadem	C 6.	uiuerent.
274.	C 2.	castrum.
476.	D 4.	V scochis.
479.	C 8	Macer.
493.	C 10.	Gallici.
298.	B 6.	discedentes.
311.	A 10.	canones.
316.	C 2.	diuulserat.
320.	C 8.	intimissimo.
Eadem.	B 4.	tardipedi.
330.	B 2.	comparabat.

Pagina.	Litera.	
331.	B 4.	dicerent.
334.	A 5.	tractata & confecta.
336.	A 5.	decerneret.
Eadem.	A 6.	censet.
339.	A 9.	factionis.
Eadem	B 7.	ut a Philippo.
340.	B 6.	quum.
357.	C 6.	Mahometi.
358.	A 9.	mitto.
359.	B 10.	augebatur.
360.	C 8.	æquaret.
361.	B 8.	egregiè.
363.	B 5.	Ruspina.
Eadem.	B 10.	ubi lectum fuerit. Et quoniam deest Solymanus.
366.	C 1.	quum.
367.	B 10.	quum.
373.	A 10.	maturam.
377.	A 6.	suffectum.
Eadem	B 8.	mole.
379.	B 1.	Moldauiæ.
380.	B 2.	Draculæ.
389.	B 10.	concilium.
406.	A 6.	raras.
412.	B 5.	implicassent.
414.	A 7.	nostræ.
425.	B 10.	suffulta.
430.	B 2.	ditissimique.
433.	C 7.	Bononiâ iter extendæ.
434.	B 2.	moliens.
435.	B 4.	tum.
450.	B 3.	legatis in urbem
470.	B 10.	Hispanicæ.
483.	B 7.	concilia.

Finis.

PRIVILEGIVM Iulij tertij Pontificis maximi nobis ad decennium concessum est, ut uidere est ex ipso diplomate apud nos conseruato.

Priuilegium Caroli V. Imperatoris.

AROLVS QVINTVS, Diuina fauente clementia, Romanorum Imperator Augustus, ac Germaniæ, Hispaniarum, utriusque Siciliæ, Hierusalem, Vngariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ &c. Comes Habspurgi, Flandriæ, Tyrolis &c. notum facimus tenore præsentium. Exponi nobis fecit fidelis noster dilectus Laurentius Torrentinus Chalcographus Florentiæ, se multis laboribus, & graui sumptu suscepisse excudendum Pauli Iouij Nouocomensis Episcopi Nucerini Historiarum sui temporis tomum secundum. Vereri tamen ne dictus Pauli Iouij Historiarum sui temporis tomus secundus, postquam suo labore, & impensa publicatus fuerit, ab alijs temere imprimatur, & ipse debito priuatus commodo, pro labore damnum sit recepturus, nobis humiliter supplicans, ut ipsius indemnitati consulere dignaremur. Nos igitur honestæ ipsius petitioni benignè annuentes, ex certa scientia, & Imperiali authoritate nostra, eidem Laurentio Torrentino tenore præsentium damus & concedimus facultatem & licentiam imprimendi præfatum opus. Eadem authoritate nostra mandantes & inhibentes omnibus alijs Calcographis & Bibliopolis ubique per sacrum Romanum Imperium, & ubilibet terrarũ ditionis nostræ constitutis, & cuiuscunque status & conditionis hominibus, ne præfatum opus, postquam per ipsum Torrentinum impressum fuerit, intra decennium proximè sequens, præter eius Torrentini uoluntatem & consensum excudant, imprimant, uel excudi, imprimiue faciant, uel aliunde impressum uendant, distrahant, aut uendi distrahiue facere, aut uenum exponere publicè uel occultè audeant, uel præsumant: quatenus gratiam nostram charam habeant, ac præter grauem indignationem nostram, & librorum sic ad æmulationem excussorum amissionem, quos ipse Laurentius, eiusue nuncij uel procuratores, ubicunque illos deprehenderint, adiumento magistratus loci accipere, & in suos usus conuertere impunè ualeant & possint, pœnam quoque sex marcharum auri, pro medietate fisco nostro imperiali, reliqua uero parte ipsi Laurentio Torrentino, & eius hæredibus, toties quoties contra factum fuerit, irremissibiliter applicandam, cupiant euitare. Harum testimonio literarum sigilli nostri appensione munitarum. Datum in oppido Oenipotis die decima mensis Iunij anno Domini millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo, imperij nostri trigesimo secundo, regnorum nostrorum trigesimo sexto.

Carolus

Ad mandatum Cæsareæ & Catholicæ maiestatis proprium,

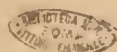
Obernbürger

Priuilege du Roy.

ENRI Par la grace de Dieu Roy de France, à noz amez & feaux Conseilliers, les gens tenans noz cours de Parlement, Seneschal de Lyon, Preuost de Paris, & a tous noz aultres iusticiers & officiers, ou leurs Lieutenans, & à chascun d'eux sur ce requis, salut & dilection. Receue auons l'humble supplication de nostre cher & bien amè Laurens Torrentin libraire & imprimeur demeurant en la uille de Florence, contenant que auec grand soing, labeur, & fraiz il a recouuert le second uolume des Histoires de son temps de monseigneur Paul Iouio Euesque de Nucere, lesquelles il mettroit uolentiers en lumiere et exposeroit en uente. Mais il doubte que apres auoir mys ledict liure en lumiere, aultres librayres & imprimeurs se uoulsissent ingerer les imprimer, ou faire imprimer, tellement que ledict suppliant seroit frustrè des fraiz & mises faictes par luy, si par nous ne luy estoit sur ce pourueu de nostre grace & remede conuenable humblement requerant ycelle. POVRCE est il que nous ce considerè, ne uoulans ledict suppliant demourer priuè & frustrè de ses fraiz & labeurs, a iceluy auons donnè & octroyè, donnons & octroyons de grace especial par ces presentes, congè, licence, & permission que luy seul, ou par tels aultres imprimeurs que bon luy semblera, puisse imprimer ou faire imprimer ledict second uolume des Histoires susdictes, durant le temps & terme de dix ans prochainement uenans: & sans ce que aulcuns libraires ny aultres que ceulx qui auront de luy charge & licence, puissent imprimer ne faire imprimer, uendre ne faire uendre ledict liure, ledict tempus durant. SI VOVS MANDONS & commectons par ces presentes, & a chascun de uous sur ce requis & sy comme à luy appartiendra, que de noz presens grace, permission, & licence, & de tout le contenu en ces presentes, uous faictes, souffrez & laissez ledict suppliant, & ceulx qui auront de luy charge, iouyr & user plainement & paysiblement: En faisant ou faisant faire inhibitions & deffences de par nous a tous aultres libraires, & aultres qu'il appartiendra sur peine de confiscation desdictz liures & amende arbitraire a nous a applicquer, que obseruez le cõtenu en ces presentes. Car tel est nostre plaisir. Donne a Sainct Germain en Laye ce dixiesme Iour d'Aoust l'an de grace mil cinq cens cinquante deux & de nostre regne le sixiesme.

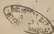
Par le Roy, l'Euesque de Bayonne Maistre des requestes ordinaire de l'hostel present.

REGISTRVM

a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z A B C D E F G H I K L M N O P Q R S terniones. T V duerniones.

SANTIN
Restauro
75